ئەيسا يۈسۈپ

ئاقسۇدا 1945-يىل

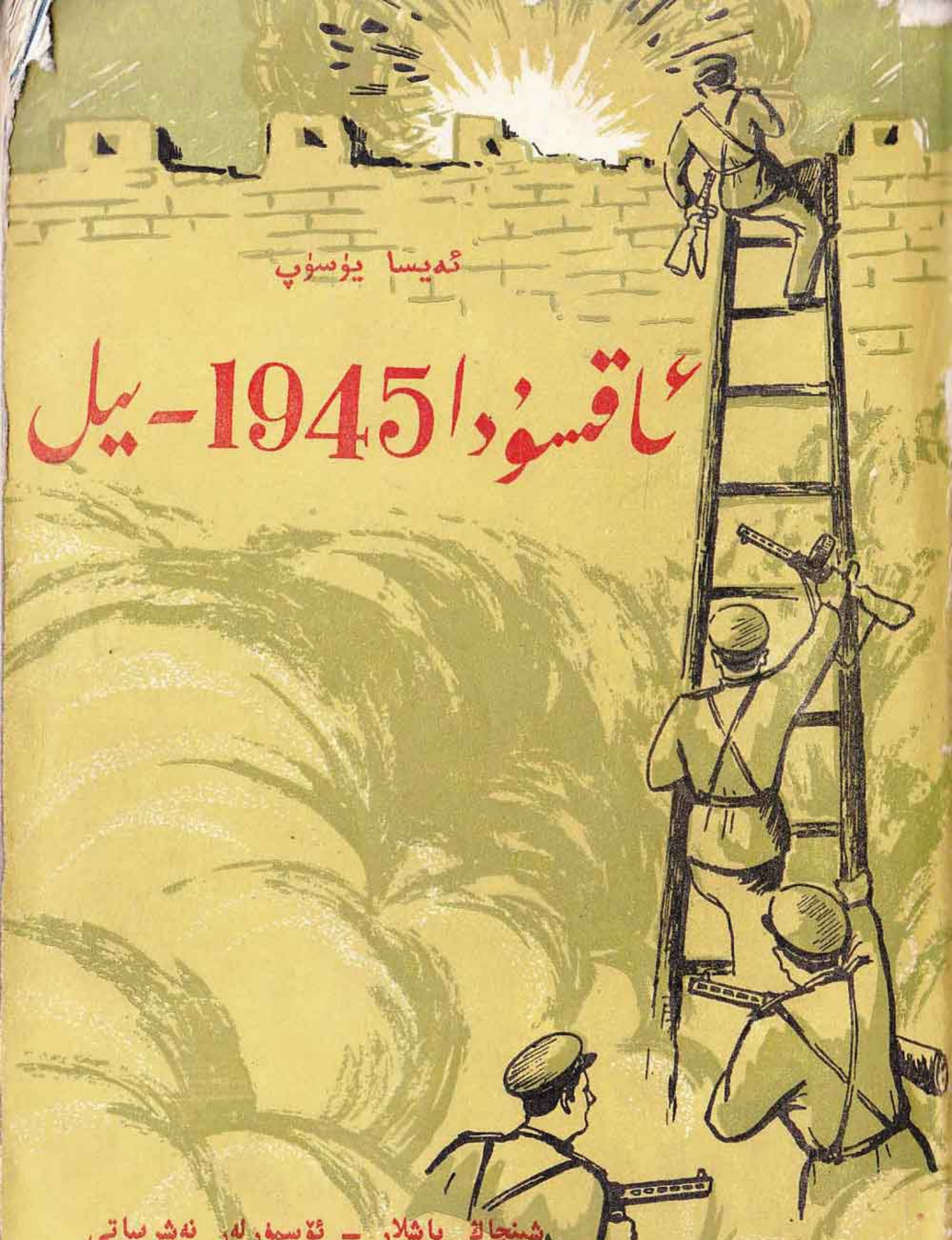

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

ئەيسا يوسۇپ

ئاقسۇدا 1945-يىل

(تارىخىي قىسسە)

مەسئۇل مۇھەررىرى: قۇربان بارات

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

1988 - يىل. ئۈرۈمچى

ژۇرنالىست ئەيسا يۈسۈپ

ئاقسۇدا 1945 - يىل

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇش يولى 9 - قورۇ)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1168×850مم، 32 كەسلەم. باسما تاۋىقى: 29.75
1987 - يىل 9 - ئاي 1 - نەشرى
1988 - يىل 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
سانى: 9,100 — 1
ISBN7 - 5371 - 0172-2/I·70
باھاسى: 4.50 يۈەن

ئاپتوردىن

هۆرمەتلىك كىتابخان:

مېنىڭ بۇ قىسسەم ئۆزۈم 1948 - يىلى غۇلجا شەھىرىدە يېزىپ چىققان «زەنجىرلەنگەن تەن» ناملىق ئوچېرك ئاساسىدا دۇنياغا كەلدى. مېنىڭ ئۇ ئوچېركىم ئەينى ۋاقىتتا، ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مەركىزىي بازىسى بولۇپ تۇرۇۋاتقان غۇلجا شەھىرىدە نەشىر قىلىنىدىغان كۈندىلىك مەتبۇئات ــ «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 1948 - يىلدىكى ئاپرىل سانلىرىدا، «ئۆسۈش» ناملىق ئەدەبىيات سەھىپىسىدە بېسىلغانىدى.

1957 - يىلى مەن ئۇنى قايتىدىن ئىشلەپ، چوڭراق بىر ئەسەر سۈپىتىدە دۇنياغا چىقىرىش ئىستىكىدە ئىككىنچى قېتىم يېزىشقا كىرىشتىم. بىراق، ئەسەر پۈتۈپ قولۇمدىن چىقىشىغىلا يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش باشلىنىپ، قول يازما مۇساسىرە قىلىندى ۋە كۆيدۈرۈۋېتىلدى. شۇ قېتىم «زەنجىرلەنگەن تەن» نىڭ قولۇمدا ئەتمۇرلاپ ساقلاپ كېلىۋاتقان گېزىتتىكى بىردىنبىر نۇسخىسىمۇ كۆيدۈرۈۋېتىلگەنىدى.

بىراق، مەن بۇ ئىشنى پېشكەللىك ئالدىدا باش ئەگمەي، 1980 - يىلىغا كەلگەندە يەنە بىر قېتىم قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

مەن يازماقچى بولۇۋاتقان ئادەملەر ھەققىي ئادەملەر ئىدى، بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر چىن ۋە ئېنىق ئىدى، شەخسەن ئۆزۈم بۇلارنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى شاھىتى ئىدىم. ئادەملىرىمىزنىڭ ھايات-ماماتلىق جەڭلەردە كۆرسەتكەن باتۇرلۇقلىرى ياكى ئۇلارنىڭ ئەسىرلىك-

كـه ئېلىنىپ قالغاندىن كېيىمن، قان ئىچەر گۇمانداڭچى مۇستەبىتلەر ئالدىدا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقلىرى ھەر قېتىم كۆز ئالدىمغا كەلسە، مەن ھاياجانلىناتتىم، بۇ ئاجايىپ باتۇرلۇقلار ۋە قەيسەرلىكلەر مېنى شۇ سەلتەنەتلىك ۋەقەلەر ھەققىدە، مىللىي بارلۇرلىك، ئەركىنلىك يولىدا تۆكۈلگەن ساپ قانلار توغرىسىدا ئەسلىمە خاراكتېرىدىكى بۇ قىسسىنى يېزىشقا تەقەززا قىلاتتى. ئاخىر قولۇمغا قەلەم ئېلىپ، جاپالىق ئەمگەككە كىرىشتىم. نۇرغۇن قېتىم تامغان ئەجرىلىك سىيالار بەدىلىگە ئاخىر بۇ قىسسەم — «ئاقسۇدا 1945 - يىل» يېزىلىپ چىقتى. شۇنداق قىلىپ «زەنجىرلەنگەن تەن» ناملىق كىچىك ئانا 40 يىلدىن كېيىن بۇ يېڭى پەرزەنتىنى تەۋەللۇت قىلدى.

1945 - يىلى، ئاقسۇدىكى گۇمانداڭچىلار ئىنتايىن چىرىك لىشىپ، ھالاكەت گىردابىغا يۈزلەنگەن، شۇ سەۋەبتىن ئۆزلىرىنى قاپسىاپ كەلگەن ئەجەللىك مەغلۇبىيەتتىن بىر ئىلاج قىلىپ قۇتۇلۇپ قېلىش ئۈچۈن، ئەڭ ئاخىرقى ۋەھشىيلىكلىرىنى ئىشقا سېلىپ، خەلق ئۈستىدىن قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈشكە كىرىشكەنىدى. 1945 - يىلدىكى ئاقسۇ ئەينى چاغدا ئىنسانىيەت ئالىمىدىكى ئەڭ مۇدھىش، ئەڭ زۇلمەتلىك دوزاخ بولۇپ قالغانىدى، خەلق قاتمۇقات زۇلۇم، قول ئۇزارتىپ كېلىۋاتقان ئۆلۈم ئالدىدا ھاياتنىڭ ھەر بىر دەقىقىسىنى ئەلەم بىلەن ئېغىر تىنىقلار ئىچىدە ئۆتكۈزەتتى. ئاخىر بۇ پاجىئەلىك تۇرمۇش ئاھالىنى سەپكە ئۈيۈشۈپ، گۇمانداڭغا قارشى تېغىمۇتسىغ كۆرەش ئېلىپ بېرىشقا تەييارلىدى، چۈنكى، بۇ ۋاقىتتا سەۋر - تاقەت ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە بېرىپ قالغانىدى. دۇشمەن ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرۇۋېرىش، مۇستەبىتلەر جادۇسىدا باش قوۋۇپ يېتىش، قىلىچ بىسىغا بويۇن سۇنۇپ بېرىش بىلەن باراۋەر بولۇپ قالغانىدى.

1944 - يىلى ئىلقىدا قوزغىلىپ، ئارقىمۇ ئارقا غەلىبىگە ئېرىشكەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئاقسۇ خەلقىغە زۇلۇم ئىسكەنجىسىدىن ئازاد بولۇش ئۈچۈن، قولىغا قورال ئېلىپ، ئۆز دۈشمىنىگە قارشى جان تىكىپ باتۇرلۇق بىلەن كۈرەش قىلىشنىڭ زۆرۈرىيەتكە ئايلانغانلىقىنى چۈشەندۈردى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى ئوقلىرى ئېتىلغاندىن تارتىپلا، پۈتۈن ئاقسۇ ئۇنىڭ بىۋاستە تەسىرى ئىچىگە كىردى، تەكرېتېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ بۇ تاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىنى بويلاپ سوزۇلغان ئىلى ۋىلايىتى بىلەن، بولۇپمۇ ئۇنىڭ تېكەس، موڭغۇلكۈرەگە ئوخشاش بىر قاتار ناھىيىلىرى بىلەن تام قوشنىلاردەك يېقىنلىقى، زىچ باردى - كەلدىسى بار ئىدى. قوراللىق ئىنقىلاب تېكەس، موڭغۇلكۈرە، كۈنەسلەرنى ئازاد قىلغان چاغدا، بۇ ناھىيىلەردىكى بىر قىسىم گۇمانداڭچى ئەمەلدارلار ئۆزلىرىگە دالدا ئورۇن ئىزدەپ ئاقسۇغا قېچىپ كەلدى. بۇنى خەلق كۆردى. ئاقسۇ ئەمەلدارلىرى ئىلى ۋىلايىتىدە داۋام قىلىۋاتقان ئىنقىلابنى سەزدۈرمەسلىك ئۈچۈن جان - جەھلى بىلەن تىرىشىۋاتقانلىقلىرىغا قارىماي، ئاقسۇ خەلقى ئاخىر قاچقۇنلارغا قاراپ، يېڭى خەۋەرلەرنى ئاڭلاۋاتقاندەك، قوراللىق ئىنقىلابنىڭ غەلىبىسىرى ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈۋاتقاندەك بولدى، خەلق شىددەت بىلەن ئويغاندى، ئاقسۇ ھايات - ماماتلىق ئېلىشىشنىڭ ھاممىلە مەزگىلىگە كىردى. ئىنقىلابنىڭ بۇ يەردىمۇ پات - ئارىدا دۇنياغا كېلىشى مۇقەررەر بولۇپ قالدى.

ئاقسۇدا دەۋر ئىلغارلىرى بولغان بىر تۈركۈم قەيسەر ياشلار قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ، يوشۇرۇن كۈرەش ئېلىپ بېرىش يولىدا ئۆزئارا مۇستەھكەم بىرلەشتى. ئۇلار خەلقنىڭ قەدىرلىك پەرزەنتى، سۆيۈملۈك شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ، قايىتماس

كۆرەشچى مۇنبەردىن خوجىلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە «شەرقىي تۈر-
كىستان ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» نامىدا ئىنقىلابىي ياشلار تەشكىلا-
تى ئۈيۇشتۇرۇپ، گومىنداڭ بىلەن تىنمۇ تىنچ ئېلىشىشنىڭ مەخپىي
كۆرەش سېپىنى بەرپا قىلدى.

1945 - يىلنىڭ ئاۋغۇست ئېيىدا، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى ۋە مەشھۇر مەربىي كوماندىر سوۋۇرۇۋۇلار يېتەكچىلىكىدىكى 200 كىشىلىك جەنۇبقا يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇنى ئىلى ۋىلايىتىدىن يول ئېلىپ، قىيسىر تاغ ئېغىزى ئارقىلىق باي ناھىيىسىگە كەلدى. ئېلىپ بېرىلغان ھەر بىر ئۇرۇش بۇ باتۇر جەڭچىلەرنىڭ غەلبىسى ھېسابىغا چاقماقتەك تېز ھەل بولۇپ تۇردى. قىيسىر تاغ ئېغىزى ۋە باي ناھىيىسىنى ئارقىسىغا ئارقا ئېلىپ بېرىلغان ئىككى قېتىملىق ھۇجۇم بىلەن گومىنداڭ ئىلكىدىن ئازاد قىلغان جەڭچى-لەر جاھىل ئىستېمكام بولغان قوغانىمۇ بويسۇندۇرۇپ، غالىبانە قەدەملەر بىلەن ئاقسۇغا يۈرۈش قىلدى. كۈنسېھەر ناھىيىسى ئازاد قىلىندى: لېكىن دۈشمەنلەرنىڭ ئۆلۈم كۈنلىرىنىڭ يېقىن-لاپ، ئۆزلىرىگە ئەجەلنىڭ سايە تاشلاپ تۇرغانلىقىنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيتتى. ئۇلار ئاقسۇغا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى كېلىشتىن بىرقانچە ئاي ئىلگىرى، ئىشپىيون، جاسۇس ۋە پايلاقچىلىرى ئارقىلىق ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنى بايقاپ قالغان، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنبەردىن خوجا، ئابدۇللا داۋۇتوۋ، بىلال ئەزىزى، سەيىت ئابباس، ئابدۇللا روزى قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ياش ئۇچقۇنلارنى قاماقتا ئالغانىدى. بۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىغا ئاقسۇ يېڭىشەھەر ناھىيىسىدىن ئىبارەت بۇ مۇھىم قاتناش تۈگۈنىنى ئىگىلەپ، ئۈرۈمچىدىكى گومىنداڭ ئورگانلىرىنىڭ قەشقەر، يەكەن①، خوتەن ۋىلايەت-

① ئەينى ۋاقىتتا يەكەن — قاغىلىق، مەكىت، پوسكام، يەكەن ناھىيىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئايرىم ۋىلايەت ئىدى.

لىرى بىلەن بولغان ھەربىي، سىياسىي، مەمۇرىي ئالاقىلىرىنى ئۈزۈل - كېسىل ئۈزۈپ تاشلاشتىن تاشقىرى يەنە، ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرىنىمۇ دۈشمەن قامىقىدىن قۇتۇلدۇرۇش ۋەزىپىسى ئۆز - ئۆزىدىن يۈكلىنىپ قالدى.

ئاقسۇ يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ سېپىلى قوغان ئىتتىھكامىدىن كېيىنكى ئەڭ جاھىل دۈشمەن قورغىنى ئىدى. بۇ سېپىلنىڭ بۆسۈپ تاشلاش ئۈچۈن ناھايىتى قاتتىق جەڭلەر داۋام قىلدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن كەڭ خەلق قاتلىمى مۇشۇ ئىشتا تىللاردا داستان يولغۇدەك زور قەھرىمانلىقلارنى ياراتتى،

1945 - يىلى ئاقسۇدا غەزەپ بىلەن قوزغالغان ئالغان خەلق گومىنداڭ مۇستەبىتلىرىنىڭ قارا يۈرەكنى ئەستىن چىقارمايدىغان دەرىجىدە ناھايىتى قاتتىق مۇجۇپ تاشلىغانىدى.

مەن 70 ياشقا كىرىپ كۈچ - ماداۋىمدىن قالغان، قېرىلۇم گاللاشقان بىر چاغدا، بۇ ئىسەر ئۈستىدە توپتوغرا ئۈچ يىل ئىشلىدىم. ئاڭقىچە ئۆزۈم 70 ياشتىن ھالقىپ 73 ياشقا كىرىدىم. ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتۈپ، ئاخىر بۇ ئەسەر مېزىلىپ بولدى، ئاندىن مېنىڭمۇ كۆڭلۈم تىندى، ئارام ئېلىپ قالدىم. بۇ ئەسەردە ئۇنداق ياكى مۇنداق نۇقسانلار بولسا كىتابخانلاردىن ئەپۇ سورايمەن.

نەشر ياتقىن

پەشقەدەم ژۇرنالىست ۋە يازغۇچى ئەيسا يۈسۈپ 1916 - يىلى تۇرپان ناھىيىسىنىڭ ئاستانە يېزىسىدا تۇغۇلغان. شۇ يەردە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇپ، ئۆز يېزىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ لەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. ئۇ سابىق شىنجاڭ ئۇلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇغاندىن كېيىن، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئۈرۈمچى، ئاقسۇلاردا دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپلىرىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە گومىنداڭغا قارشى قوراللىق ئىنقىلاب قوزغالىغاندىن كېيىن، ئەيسا يۈسۈپ ئىلى ۋىلايىتىگە ئۆتۈپ، غۇلجا شەھىرىدىكى بىر قىسىم مەكتەپلەردە بىرقانچە يىل ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى. ئازادلىقتىن كېيىن، «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىدە ئىشلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ئىستانسىسىدا 30 نەچچە يىل، تاكى ياشىنىپ دەم ئېلىشقا چىققانغا قەدەر تەھرىرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى.

يولداش ئەيسا يۈسۈپنىڭ ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان ۋاقتى ئاقسۇدا «شەرقىي تۈركىستان ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» قۇرۇلۇپ، ل. مۇتەللىپ قاتارلىق ياشلار گومىنداڭغا قارشى يوشۇرۇن پائالىيەت ئېلىپ بارغان ۋە ئۇيغۇر ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى ئاقسۇغا چۈشۈپ، قوراللىق كۈرەش قىلغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ. ئەيسا يۈسۈپ ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرىنى ئەنە شۇ كۈرەشچان مەزگىللەردە ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەنلىرى ۋە كۆزىگەن - ئاڭلىغانلىرىغا تاماسەن يېزىپ چىققان.

مۇندەرىجە

بىرىنچى قسم

دۈشمەن بىلەن دەلمۇ دەل گېلىشىش

ئاقسۇغا غۇربەتچىلىك يات بولۇشى كېرەك ئىدى 3
بىز دېھقان، ھەرگىز تىلەمچىلىك قىلمايمىز! 18
پوچتىكەش بىلەن باجگىر 25
پاشاخوجىنىڭ كۆلكىلىك ئىشى 31
دارىلمۇئەللىمىن غەزەپلەندىكتە 42
«غېرىپ - سەنەم» ئوپېراسى سەھنىدە 50
ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلۈمى 61
گومىنداڭ ناھىيىلىك پىرقە باشلىقىنىڭ قول ئاستىدىكى
لەردىن تەلىپى 78
قاماقخانا ئالدىدا 94
ئاقسۇنىڭ يازدىكى بىر كۈنى 115
سەپداشلار سۆھبىتى 139
يوشۇرۇن خەتەر بايقالمىدى 152
كۆرەش ئىنقىلابىي تەشكىلاتقا موھتاج 172
ئايتەلكۆرسى بىلەن يۈرەكلىك بولغىلى بولمايدۇ 191
ھۇقۇش سايرىدى 210

مەككار قەسەم ئىچمەكتە 245
سەپداشلار خەلق بىلەن تەقدىرداش 257
تەسىس مەجلىسنىڭ ئالدىنقى ئاخشىمى 269
باغۋەنىنىڭ مەككارغا بولغان غەزىپى 287
ئوچقۇنلار ئىتتىپاقى دۇنياغا كەلدى 307
بۇ باراۋەت، ئەلۋەتتە ئويۇن - كۆلكە بولۇشى كېرەك ... 336
ئىشپىيون يەنە سىغدىلىۋالدى 350
دۇشمەن بىلەن دەلمۇ دەل ئېلىشىش 374
باغدا پائالىيەت 400
«قوزغالڭ، ئېزىلىشنى خالىمىغان ئىنسان!» 412
كۆرەش توختىمايدۇ، بۇندىن كېيىن قاماقخانىدا يولدۇ ... 430

ئىككىنچى قىسىم

قانلىق كۆرەش

گومىداڭچىلار ئىچىدە ئالاقزادىلىك 455
ئەركىنلىك جەڭچىلىرى بايدا 464
يۇرت مۇتىۋەرلىرى سالامغا كەلدى 486
قوغان ئوچۇن جەڭ 503
جەڭدىن - جەڭگە 531
كوتىشەھەرگە كىرگەن كۆلىنىڭ ئەتىسى ۋە ئۆگۈنى 560
باتالىيون پولكىغا زورايدى 578
ئاچكۆزنىڭ ئاغزى ئاشقا تەككۈچە بۇرنى ئاۋۋال تاشقا
تەگدى 590
يەنىلا سېپىل توسالغۇ بولماقتا 602
دۇشمەن مۇھاسىرىسى 617

يارىدار بار يەردە، شەپقەت ھەمشىرىسى بولىدۇ 637
سەمەت ۋە قەھرىنسا 648
شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ تويى 657
ئۇيقۇسىز ئۆتكەن كېچە 676
دەللىنىڭ رەزىللىكى 687
خورلىنىپ ياشىغاندىن ۋىجدان بىلەن ئۆلگەن تۈزۈك 703
سېپىل يەنە مۇھاسىرىدە 728
جەڭگىۋار مەجلىس 746
سېپىل ئۇستىگە تەييارلىق 757
قاماقخانىدا جەڭ 766
قالىكەش ئۆلمىدى 774
جەڭگىۋار تەلەپلەر 796
كۆتۈلمىگەن رادىئوگرامما 811
جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى قايتتى 829
كۆكە ئۆلۈمدىن قورقمىدى 836
ئانىنىڭ ھازىسى 858
قەھرىمانىنىڭ نامى ئۆچمەيدۇ 872
ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئاقسۇ 881
قىرغىنچىلىق داۋام قىلماقتا 899
«ئاتساڭ ئالدىمدىن ئات» 912

خاتىمە 923

بىرىنچى قىسىم

دۇشمەن بىلەن دەلمۇ
دەل ئېلىشىش

ئاقسۇدا غۇربەتچىلىك يات بولۇشى كېرەك ئىدى ...

يېڭىشەھەر دەپمۇ ئاتلىدىغان ھازىرقى ئاقسۇ ناھىيىسى ئىلگىرىكى مەزگىللەردە ئاسۇق نامى بىلەن ئاتىلاتتى. ئۇ كىچىككىنە بازىرى ۋە ئەتراپىدىكى يېزا - مەھەللىلىرى بىلەن ئادەتتىكىچە كىچىك رايونلاردىن بىرى ئىدى. ئۇ چاغدا بۇ جاي مەمۇرىي جەھەتتىن ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىسىگە قارايتتى. كېيىنچە، شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي بۆلۈنۈش خەرىتىسىدە ۋىلايەت ئايرىمىسى پەيدا بولغاندىن كېيىن، ئاسۇق رايونى ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى ۋە يەنە ئاقسۇ نامى بىلەن ئاتىلىپ ۋىلايەت مەركىزى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى. چۈنكى ئۇنىڭ جايلىشىش ئورنىنىڭ مۇھىملىقى، قاتناش ساھەسىدىكى كەڭ تەرەققىيات ئىستىقبالى، بولۇپمۇ ھەربىي جەھەتتىكى ستراتېگىيىلىك ئەۋزەللىكى ھېسابقا ئېلىنغانىدى. لېكىن خەلقنىڭ ياشانغان قاتلىمى ئىلگىرىكىدىن كېلىۋاتقان ئادىتىگە ئاساسەن ھېلىمۇ كونىشەھەرناھىيىسىنى بۇرۇنقىدەك ئاقسۇ، ھازىرقى ئاقسۇ ناھىيىسىنى ئاسۇق دەپ ئاتاشنى داۋام قىلدۇرماقتا. قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانغا قەدەر، ئاقسۇ ۋىلايىتى قىرغىز ئاھالىسى كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلغان ئاقچى ناھىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ھازىرقى كۇچا، شايار، توقسۇ، باي، ئاقسۇ

كونىشەھەر، ئۇچتۇرپان، كەلپىن، ئاۋات ۋە ئاقسۇدىن ئىبارەت ئون ناھىيىدىن تەركىب تېپىپ كەلدى. ئاقسۇ بازىرى ۋىلايەت مەركىزى بولۇپمۇ ئاھالىسى كونىشەھەر بازىرىنىڭكىدىن پەرقلىنەرلىك دەرىجىدە ئاز ئىدى. ئۇنىڭدا ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىلىرى، ھەربىي قىسىم ۋە ساقچى ئورگانلىرى شاھىلىرى ئۇرۇقسىدەك زىچ جايلاشقان بولۇپ، كىچىككىنە بىر جاي ئىدى. بولۇپمۇ، شەھەر ئىچى قىسمى ئالاھىدە كىچىك بولۇپ. ئۇنىڭ ئېگىز ۋە قېلىن سېپىلىنى XIX ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا بولۇپ ئوتكەن خەلق قوزغىلاڭلىرىنىڭ بىرىدىن كېيىن، مانجۇ خاندانلىقىنىڭ بۇ يەردىكى ئەمەلدارلىرى ئۆزلىرىنى خەلقنىڭ ھۇجۇمىدىن قوغداپ قېلىش ئۈچۈن سالدۇرغانىدى. سېپىل ئوت مېتىرچە قېلىنلىقتا سوقما تام شەكلىدە ئېگىز قىلىپ ياسالغان، قارىغاندا، شەھەردىن سېپىلى چوڭراق بولۇپ، ۋىجدىك ئادەمگە يوغان تون كىيدۇرۇپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى.

شەھەرنىڭ سىرت يىلەن بولغان ئالاقىسى ئوت دەرۋازا ئارقىلىق، يەنى شىمالدىكى ئۇرۇمچى (تاشقىرىقى بازار) دەرۋازىسى، غەربىدىكى قەشقەر (گۈلباغ) دەرۋازىسى، جەنۇبتىكى خوتەن (يېڭىبازار) دەرۋازىسى، شەرقىدىكى كۇچا (ئاسۇق) دەرۋازىسى ئارقىلىق بولاتتى. شەھەر يەنە سىرت تەرەپتىن سېپىل بويلاپ قېزىلغان كەڭ ۋە چوڭقۇر خەندەك ئارقىلىقمۇ ئاۋات تاشقىرىقى بازاردىن ۋە شەھەرنى نېرىدىن قورشاپ تۇرغان لەگگەر، ئاسۇق، خەيجاك، كونا مەپە بازىرى، سۇجۇ، يېڭىمەھەللە، ئېگەرچى، يېڭىبازار مەھەللىرىدىن ئايرىلىپ تۇراتتى، ئۇزلۇكسىز بولۇپ تۇرىدىغان خەلق قوزغىلاڭلىرىدىن قورقۇپ، ئەسلى - ھوشىنى يوقاتقان مۇستەبىتلەر ھۆكۈمىتى يەنە سېپىل يىلەن خەندەك ئارىلىقىغا خېلى پوختا ئېتىشىش

تۆشۈكلىرىگە ئېگە قالقان شەكىللىك قوشۇمچە مۇداپىئە سوقمىلىرىنىمۇ ياسىغانىدى، مۇستەبىت ھۆكۈمەتلەر ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك - پوك دېگەندەك، ئەنە شۇنداق خەۋپ - خەتەر ۋە ئەندىشە ئىچىدە ياشايتتى. چۈنكى، ئۇلار ئاھالىنى قوغداشنى ئەمەس، ئەكسىچە ئاھالىنىڭ زەربىسىدىن ئۆزلىرىنى قوغداشنى مەقسەت قىلاتتى.

شەھەر كىشىگە قۇم بارخىنىغا ئوخشاش قاقاس كۆرۈنەتتى. سېپىل ئىچىدە، ئاندا - ساندا ئوچراپ قالىدىغان ۋە شۇ كۈنلەردە بولسا. قۇرۇپ كېتىش ھالىتىگە كېلىپ قالغان بىرنەچچە تۈپ قېرى قارىياغاچ، سۆگەت ۋە بەرەڭ - يېرىم تۈپ ئۇجمە ياكى ئامۇت دەرەخلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا دەل - دەرەخ يوق ھېسابىدىلا ئىدى. سېپىل سىرتىنىڭ خەندەك بويلىرىمۇ گۈل - گىياھسىز، دەل - دەرەخسىز ئاق قىر شەكلىدە تۇراتتى. مۇستەبىتلەر سېپىل ئىچىگە ۋە سېپىل سىرتىغا دەرەخ ئۆستۈرۈشنى جىنايەت ھېسابلايتتى. دەل - دەرەخ، ئۇلار ئۈچۈن سېپىل مۇداپىئەسىنى بوشاشتۇرغۇچى خەۋپلىك نەرسە ئىدى. شۇڭلاشقا، ياز ئايلىرى سېپىل ئىچىدىكى بۇ شەھەر ئوت تەپتى ئۇرۇپ تۇرغان تونۇرغىلا ئوخشىشىپ قالاتتى. ئاقسۇ ئاسمىنىنىڭ بۇلۇتسىز ئوتىدىغان چاغلىرى كۆپ، يازلىقى ئاساسەن يامغۇر ياغمىغىنىدەك، قىشلىقى قار يېغىدىغان كۈنلەرمۇ يوق دېيەرلىك ئىدى. كوچىلار تاسمىدەك تار، يوللىرى ئەگرى - بۈگرى، قاتاق ۋە توپىلاق ئىدى. ئات - ئۇلاغ، ھارۋا ياكى شۇ ۋاقىتتىكى ئابرويلۇق قاتناش قورالى بولغان مەپە بۇ يولدىن ئۆتۈپ قالغۇدەك بولسا، سۇزۇك ھاۋا بۇلۇتتەك توپا - چاڭنىڭ ئىچىدە قالاتتى. مال پادىلىرى ئوتۇپ قالسا، تېخىمۇ بەتتەررەك بولاتتى. پادا كوچىلاردىكى دۇكان ۋە ياپىلارغا،

يېمەكلىكلەر سېتىلىدىغان غالتەكلەرگە بىر قەۋەت ئۆلۈك توپا تاشلاپ كېتەتتى.

گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ كوچىلارنى رەتلەش، يوللارنى تۈزلەپ ۋە چىڭداپ، شەھەر تازىلىقىنى ياخشىلاش ئىشلىرى بىلەن ھېچقانداق كارى بولمايتتى، كۈنلەر، ئايلار شۇنداق ئۆتۈپ، پەسل ۋە يىللارمۇ شۇنداق ئۆتۈپ، ئاخىر پاسكىنىچىلىق ئاقسۇدىكى گومىنداڭچىلار ئۇۋۇلىۋالغان ئىداره، ئورگانلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى.

ئاھالىلە ئومۇمەن تىببىي ياردەمسىز ئۆمۈر كەچۈرەتتى. ئاقسۇدا تىببىي جاھازلىرى تولۇق زامانىۋى دوختۇرخانا ۋە ئۆز كەسپىگە پىشىشىق، ئىختىساسلىق دوختۇرلارمۇ يوق ئىدى. ئاسۇق مەھەللىسىدىكى دوختۇرخانا پۈتۈن ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە بىردىنبىر چوڭ دوختۇرخانا ھېسابلىناتتى، ئەمما ئۇمۇ ئېھتىياج تەلىپىدىن كۆپ يىراق ئىدى.

ئاقسۇ ناھىيىسىنى پات - پاتلا ئامۇمىۋى تۇس ئالغان يۇقۇملۇق كېسەللەر قاپلاپ كېتەتتى. بىر يىلى ئۆي - ئۆيلەرنى تولغاق كېسىلى ئۆز خەۋپى ئاستىغا ئالسا، يەنە بىر يىلى بۇ ئۆيلەر كېزىك كېسىلىنى كۈتۈۋېلىشقا مەجبۇر بولاتتى. 1944 - يىلى يازنىڭ ئىسسىق ئايلىرىدا پۈتۈن ئاقسۇنى سېرىق كېسەل قاپلاپ، بىجىرىم ئەمگەك كۈچلىرىنى ئىش - ئەمگەكتىن قالدۇردى، ئاخىر بۇ نەجىس كېسەل بىرقانچە يۈز ئادەمنىڭ جېنىنى ئېلىپ، ئولارنىڭ روزىغارىنى بىۋاقىت توزۇتتى. شۇ قېتىمقى سېرىق كېسەل ئاھالىسىنىڭ يېمەك - ئىچمەكىنىڭ ئىنتايىن قۇۋۋەتسىز، ناچارلىقىدىن ۋە تۇيۇنۇپ غىزالىنالماسلىقىدىن پەيدا بولغانىدى. شەھەر ئىچىدە ھەتتا تارقىلىش سۈرئىتى تېز، ساقايتىۋېلىشتىن زەررىچە ئۈمىد بولمىغان خەۋپلىك ئاغرىق — موخو كېسىلىگە دۇچار بولغان

كىشىلەرمۇ ئۇچراپ قالاتتى، بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملانغانلار يېزىلارىدىمۇ بار ئىدى.

بىر يىلى يەنە ئاقسۇدا ۋابا كېسىلى بولۇپ، بۇ دەھشەتلىك كېسەل كۆپكىنە قېرىلاردىن باشقا يەنە بىرمۇنچە ياشلارنىمۇ يالماپ كەتتى. بىر ئۆيدىن يىغا - زار كۆتۈرۈلۈپ بىچارە ئاتا ۋە ئانا قىزى ياكى ئوغلىنىڭ دۇنيادىن بىمەزگىل ئۆتكەنلىكىگە چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئېچىنىپ، ئاھ - زار قىلسا، يەنە بىر ئۆيدە كىچىك بالىلارنىڭ يۈرەكنى تىلغۇدەك قاتتىق قايغۇ - ئەلەملىك يىغىسى ئەۋجىگە چىقاتتى، ئۇلار ھېھرىبان ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆزلىرىنى بۇ دۇنيادا پاناھسىز تاشلاپ قويۇپ، مەڭگۈ قايتماس ماكانىغا سەپەر قىلغانلىقىغا ناله قىلاتتى، باللار يېتىم قېلىۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. شۇ ۋاقىتتىكى ئاقسۇ شەھىرىدە يېتىملىك يولى، سەرسانلىق - سەرگەردانلىق يولى بولۇپ، كىچىكلا تۇرۇپ ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلىغان بۇ بالىلار ئۆزلىرىنى ئېغىر كۈنلەرنىڭ كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى چۈشىنەتتى. ئۇلار ئەمدى تەلىيى ئوڭىدىن كەلسە، بىراۋنىڭ ئاسرانىدى بالا قىلىۋېلىشىغا ئېرىشىشى ياكى بۇنىڭغا مۇۋاپىق بولالمسا، ۋاقىتنىچە قەلەندەرچىلىك يولىغا كىرىپ، ئۇچرىغانغا دوست تارتىپ، بەرگەنگە رازى بولۇپ، قېقىلىپ - سوقۇلۇپ ئۆتۈشى كېرەك ئىدى.

× ×

شەھەر ئىچىدىكى ساقىتالدى، دەپ ئاتالغان كىچىككىنە تۆيۈق كوچىدا تۇساتتىن بالىلارنىڭ يىغا - زار، ناله - پىغانى پەلەككە چىقىپ، ئاقسۇنىڭ تاك ۋاقتىدىكى غەپلەت ئۇيقۇسىنى بۇزۇپ تاشلىدى. بۇ يەردە باپكار توقنىياز-

ئاخۇننىڭ ئۆيى بولۇپ، ئۇنىڭ ئايالىنىڭ ئۆلۈمى بىلەن بۇ ئۆي تۇن كېچىدىن تارتىپ، ئېغىر مۇسىبەتكە چۆككەنىدى. ئاتىنىڭ ئۆزى مۇندىن ئىككى كۈن ئىلگىرى ۋابا كېسىلى بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەنىدى. بۇگۈن ئانا 51 يېشىدا يەنە شۇ رەھىمسىز ئاغرىقنىڭ چاڭگىلىدا جان بېرىپ، دۇنيادىن بىۋاقىت ئۆتتى. باللار يىغلاشماقتا، ئۇلار ئانىسىنىڭ جەسىتى ئەتراپىدا ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە ئىشەنمىگەندەك «ئانا!» دەپ چاقىرىپ، ئاچچىق كۆز ياشلىرىنى تۆكمەكتە، قولۇم - قوشنا ۋە بىر قىسىم جامائەتنىڭ ياردىمى بىلەن مېيىت ئۇزىتىلىپ يەرلىكە قويۇلدى. ئۆيدە يەيدىغانغا ئۇن - گۈرۈچ، قالايدىغانغا ئوتۇن - ياغاچ يوق ئىدى. كەمبەغەل قوشنىلارنىڭ بولسا ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويۇشقا قۇربىتى يەتمەيتتى؛ ئاچلىق باللارنىڭ كاللىسىغا ئەقىل كىرگۈزدى. 11 ياشلىق روزى توقىغۇز ياشلىق سىڭلىسىنى كەينىگە سالدى - دە، كوچىغا چىقتى. ئوغۇل بۇ چاغدا ئىلگىرىدىن كۆرۈپ كەلگەن قەلەندەرلەرنى دوراپ، ئۆيىدىكى بىردىنبىر جابدۇق — كونا كىر خۇرجۇننى ئۆشنىسىگە ئارتىۋالغانىدى. ئۇلار بىرىنچى قېتىم شەھەر ئىچىدىكى بىرقەدەر كاتتا دۇكانسىمان بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى، باللار بۇ يەردە خېلى ئۇزۇن تۇردى، سىرتتىن كەلگەن بىرى ئۇلارنى ئىنتىرىۋېتىپ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇ بۇ ئۆيدە ھاراق ئىچمەكچى ئىدى، ئاڭسىچە ئۆي ئىچىدىن بىرى چىقىپ، يۇز - كۆزى قاندەك قىزارغان ھالدا مەستلىكتىنمۇ ئىلگىرى سەنتۈرۈلۈپ - سەنتۈرۈلۈپ، دوقمۇشتىن قايرىلىپ كۆزدىن غايىب بولدى. روزى شۇ چاغدىلا ئۆزلىرى خەير - ساخاۋەت ئۈمىدى بىلەن تەلمۈرۈپ تۇرغان بۇ خانىدانلىقنىڭ قاۋاقخانا ئىكەنلىكىنى بىلدى. باللاردا ئۇشتۇمتۇت يىرگىنىچ ۋە ئۈمىدسىزلىك پەيدا بولدى. ئۇلار ئىشىك

ئالدىدىن كەتمەكچى بولۇپ تۇراتتى، قاۋاقخانىدىن ۋارقىراپ چىققان خوجايىن ئۇلارنى دۆشكەلەپ، ئۇرۇپ - تىللاپ قوغلۇۋەتتى. شۇندىن كېيىن، باللار شەھەر ئىچىدىن ھېچبىر ئۆي ياكى دۇكان ئالدىدا تۇرماستىن، تېپىتوغرا سېپىل سىرتىغا — تاشقىرىقى بازارغا چىقىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ چۈشەنچىسىچە، بۇ يەردە تىلەمچىلىك قىلىش قولايلىراق، خەير - ساخاۋەت بەرگۈچىلەر كۆپرەكتەك ئىدى. باللار كېلىۋاتقان - كېتىۋاتقانلارغا ئۇدۇل بولۇپ، ئۇمىد كۆزلىرى بىلەن تەلمۈرەتتى. ھەتتا بەزىلىرىنىڭ پۇشلىرىنى يۇمشاققىنا تارتىپمۇ بېقىشاتتى، بىراق ئۇلارغا ھېچكىم پەرۋا قىلمايتتى، ئۆز ئىشى ۋە ئۆز غەملىرىنىڭ ھەلەكچىلىكى بىلەن ئالدىراپ ئۆتۈپ كېتىشەتتى. شۇندىن كېيىن، ئاكا - سىڭىل قاتتىق ھودۇقۇپ، تەئەججۈپ ئىچىدە قالدى، تونۇش بازار ئۇلارنىڭ يات كۆرۈنۈۋاتاتتى. ئۇلارغا بۇ يەردىكى ھەممە نەرسە ئىلگىرىكىدەك — ئاتا - ئانىسى ھايات ۋاقتىدىكىدەك ئىسسىق كۆرۈنمەيتتى. باللار ئاخىر نېرىدىكى لەگگەر كوچىنىڭ دوقمۇشىغىچە بېرىپ بېقىشتى. خەيجاڭ، ئاسۇق، كونامەپە بازىرى مەھەللىلىرىنىڭ ئالدى تەرەپلىرىنى چۆگىلەپ كېلىشتى، دۇكان، ئاشخانىلارغا تەلمۈرۈپ، ئۇلارغا يېقىن بېرىپ بېقىشتى. ناۋات، گۈلە - قاق، گازىر - پۇرچاق تەنزىلىرىگە باللارغا خاس سەۋرسىز ئىشتىھالىرى بىلەن كۆز ئۇزمەي قاراشتى. سامساخانا. ناۋايخانىلارنىڭ يېنىدىن ئۆتكەن چاغدا، ئاچ قورساق باللارنىڭ بۇرنىغا سامسىنىڭ پىياز ئارىلاش تەملىك پۇرىقى بىلەن تۇنۇردىن يېڭى سويۇۋېلىنغان ئىسسىق كۆش گىردىنىڭ ئۆزىگە خاس يېقىملىق ھىدى شىددەت بىلەن ئۇرۇلدى. باللار ئاشقازانلىرىنىڭ رەھىمسىز غىدىقلىنىۋاتقانلىقىنى قايتا - قايتا ھېس قىلاتتى.

سامسىپەزنىڭ «ياغ چايىنمۇال، ياغ چايىنمۇال، بۇنىڭ ئىچى غىچ ياغ!» دەپ سامسىنى ماختاپ تۇۋلىشى بىلەن تەڭ يول ئۈستىگىلا دېگۈدەك كاۋاپىدان قويۇۋالغان كاۋاپچىنىڭ پۈتۈن تاشقىرىقى بازارنى بىر ئېلىپ «بوردىاق قوينىڭ كاۋىپى، بىر قەۋىتى ياغ، بىر قەۋىتى گۆش، كۆزۈڭ بولسا كۆرۈپ يە!» دەپ ۋارقىراۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. باللار كاۋاپ تەرەپكە قارىدى، ئۇ كاۋاپچىنىڭ يېڭىلا پىشىپ، ئۈستىگە سېپىلگەن دورا - دەرمانلىرى بىلەن سارغۇچ تۈسكە كىرگەن، بىر دۆۋە زىرەچە كاۋاپنى تار، ئۇزۇنچاق پەتنۈسقا رەتلىك تىزىپ قويۇۋاتقانلىقىنى كۆردى. باللارنىڭ ئىشتىهاسى يېڭىباشتىن قوزغالدى. روزى كۆرمەسلىك ئۈچۈن كۆزىنى يۇمۇپ، بىر دەم تۇرۇۋالدى. ئاندىن كاۋاپ قوزغىغان ئىشتىها ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، سىڭلىسىنى تارتىپ بۇ يەردىن نېرىغا كەتتى. ئۇلار شۇ تاپتا ئاتا - ئانىسى هايات چاغدىمۇ يېيىشكە مۇيەسسەر بولالمىغان بۇ باهالىق تائاملارغا ئەمەس، بەلكى بىر پارچە نانغا زار ئىدى. ئۇلار قايتىپ يەنە شەھەر دەرۋازىسىغا يېقىنلاشتى.

— ئاكا، ئاۋۇ يەرگە قارا، ئەنە زاغرا! — تۆۋلەۋەتتى قىز سېپىل دەرۋازىسىنىڭ يېنىنى كۆرسىتىپ. دەرۋازىنىڭ يان تەرىپىدە جۇل - جۇل كىيىملىك بىر بالا سېپىلغا يۆلىنىپ ئالدىغا بىر سېۋەت زاغرا نان قويۇۋالغان هالدا خېرىدار كۈتۈپ ئولتۇراتتى. روزى بۇ بالىنى تونۇدى، ئۇ روزىنىڭ ئاتىسىنىڭ توقۇغان چەكمەن، سەرگەزلىرىنى ئۇقتۇرىلىق بويىاپ بېرىدىغان بويىاقچىنىڭ بالىسى ئىدى. بۇ بالا يېقىنقى ۋاقىتتىن بۇيان مەكتەپتىن قېچىپ ئانىسى يېقىپ بەرگەن زاغرىنى بازارغا ئاچقىپ سېتىۋاتاتتى. «مەنمۇ زاغرا ساتسام بولماسمىدى، بۇنىڭدا ئۆزۈڭمۇ تويغىچە زاغرا يەپ تۇرسەن،

خەقمۇ ساتسەن» دېگەن شېرىن ئۈي بىلەن روزى سىڭلىسىنى يېتىلەپ، دەرۋازا تەرەپكە ماڭغاندى، ياش، قامەتلىك بىر قەلەندەرنىڭ يايما دۇكانلار ئارىسىدىن بىر خىل رېتىم بىلەن ساپايى چېلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ توختاپ قالدى. قەلەندەر تارتىنمايتتى، تەمتىرەپمۇ قالمايتتى. روزى بۇنى زەن سېلىپ قاراپ ئېنىق كۆرۈپ تۇردى. قەلەندەر ئۈستىگە جىگەر رەڭ چەكمەندىن ئۇزۇن پەرىجە، بېشىغا هەر خىل بۇياقتىكى يىپلار بىلەن كەشتىلىنىپ جۇلاسى ساڭگىلىتىپ قويۇلغان ئۇزۇن كۇلا كىيىۋالغان، يېنىغا قىزىل شوينا ئۆتكۈزۈكلۈك سارغۇچ قارا چۆچەك ئېسىۋالغان، سول مۇرىسىگە بولسا خۇرجۇن ئارتىۋالغاندى. قەلەندەر يېتىم ئوغۇلنىڭ كۆڭلىگە ئۈمىدسىزلىك ئۇرۇقى سەپتى، روزى: تىلەمچىلىك قىلىش ئاسان ئەمەسكەن، ئۇنىڭغا تۆرگەۋىلىكتىن باشقا، ئاشۇنداق ياسىنىش ئۈچۈن دەسمايىمۇ بولۇش كېرەككەن، دەپ ئويلاپ قالدى. قەلەندەر بىر دۇكانىنىڭ ئالدىدا توختاپ تېگىشلىك نەپىسۈسىنى ئالغاندىن كېيىن، دۇئاسىنى بەجا كەلتۈرۈپ، نەپسۈنى چۆچەككە ياكى خۇرجۇنىغا تاشلىغاندىن كېيىن، يەنە بىر دۇكانىنىڭ ئالدىغا كېلەتتى، تەنزىكەشلەر ئۇنىڭغا ئۆزلىرى تىجارەت قىلمۇاتقان نەرسىلىرىدىن بېرەتتى. بىرى بىر چىمدىق گازىر بەرسە، بىرى ئىككى ياكى ئۈچ تالچە گۈلە - قاق تۇتقۇزۇپ قويىاتتى، سودىگەرلەردىن بىرەر - يېرىم تىيىن پۇل بەرگۈچىلەرمۇ بولۇپ قالاتتى، قەلەندەر بۇ نەرسىلەرنى چۆچەككە تاشلاپ، نان - پانغا ئوخشاش نەرسىلەرنى خۇرجۇنىغا سالاتتى، ئۇ سامسىخانا ئالدىغا كەلگەندە، سامسىپەز بىر دانە كۆيۈك سامسىنى قاق ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈپ، بىرىنى قەلەندەرگە بەردى. بۇنى كۆرۈپ تۇرغان قىز ئاكىسىغا:

— ساماسپەز بىرگە قارىغاندەك قىلىۋاتىدۇ، يۈر، بىزمۇ بېرىپ باقايلى، ساماسنىڭ قالغان يېرىمىنى بىرگە بېرىپ قالامدۇ تېخى، — دېدى.

— ياق، بىرگە بەرمەيدۇ، — دېدى روزى، — ساماسپەز ئۇ يېرىمىنى شۇنداق چوڭ قىلەندەرلەر كەلگەندە، بېرىش ئۇچۇن ساقلاپ قويىدى تايىنلىق، بىز بارساق دەشنەم بېرەرمىكىن!

قەلەندەر بالىلار تەرەپكە يېقىنلاپ، ناۋايخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى، ناۋاي ئېرەنسىزلىك بىلەن كىچىككىنە نان پارچىسىنى قەلەندەرگە باش كۆتۈرۈپ قارايمۇ قويماستىن نەپرەت ئىچىدە تاشلاپ بەردى، قەلەندەر ساپايىسىنى توختىتىپ، نانىنى ئالقىنىغا قويغان هالدا، باشقا دۇكانلارنىڭ ئالدىغا ئوقۇغان دۇئاسىنى تەكرارلىدى:

— هەق دوست، بەلاگەردان نەخشۇمن، سەخى جەننىتى، خۇدا رەهمىتى. توۋا گۇناهنى يەر، سەدقە بەلانى... بۇگۈن ئۇلۇغ پەيشەنبە. خۇداۋەندە تائالا ئۆز بەندىلىرىگە شەپقەت ئاتا قىلىدىغان ساخاۋەتلىك كۈن، دوست!... دوست!... ئەرۋاهلار هەققى، ئەسەددىقى رەددىل بەلا، ئاشقى نامى خۇدا، دوست، لائىلاهە ئىللەللا!...

قەلەندەر بۇ سۆزلەرنى ئۇنلۇك ئېيتقاندىن كېيىن، ئىچىدە، يەنە بىر نەسىلەرنى ئوقۇپ، دۇئا قىلدى. ئاندىن ساپايىنى ئۇرۇپ تۇرۇپ، بالىلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. روزى ئۇنىڭ سۆزلىرىنى چۈشىنەلمىگەن ئۈچۈن دىققەت بىلەن تىڭشىغان بولسىمۇ، تۇتۇۋالالماي بېشى گاڭگىراپ قالدى، دەل شۇ چاغدا روزى يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كىمنىڭدۇر بىرنىمىنى قەلەندەرگە نەپرەت ياغدۇرۇپ ئېيتقان مۇنۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى: «هەي، بىسنومۇس! شۇ بەستى بىلەن قەلەندەرچىلىك قىلغۇچە، قاراساقال ئاتام مازىرىغا بېرىپ گۆرگار بولسىچۇ!

هازىر ئاقسۇدا نېمە كۆپ، ئۆلۈم كۆپ، مازارلىققا كۈنىگە ئون نەچچە ئادەمنىڭ مېيىتى چىقىۋاتىدۇ. ياش جېنىغا تەييارتاپلىق بىلەن قورساق باقمەن، دەپ يۈرگىچە كۈچىنى ئايماي ئۆلۈكلەرنىڭ يەرلىكىنى چاپسا. شۇ هالال تۇرمۇش بولماسمىدى؟» بۇ سۆزلەرنى قۇۋۇەتلەپ بىر هارۇنكەش دەگۈركار بولمىسىمۇ ئېتىۋغا چىقىپ كەتمەن چاپقاندىمۇ كۈنى ئۆتمەس مىدى دەگاا!» دەپ ۋارقىرىدى. روزى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قەلەندەرگە كەينىدىن نەپرەت كۆزى بىلەن قارىدى؛ ئۆزلىرى قىلماقچى بولۇۋاتقان، ئەما قىلىشنى قامىلاشتۇرالمايۋاتقان تىلەمچىلىكتىن قەتئىي قول ئۈزۈش قارارىغا كەلدى. لېكىن ئاكا ـ سىڭىل تېخى كىچىك، ئۇلار كۆركارلىقمۇ قىلالمايتتى، دېهقانمۇ بولالمايتتى. ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ ئەڭ ياخشىسى، ئۇلارغا مۇشۇ تاپتا نان بەرگۈچى بولسا، ئازابلىنىۋاتقان رەھىمسىز قورساق ئېچىقىدىن ۋاقتىنچە بولسىمۇ قۇتۇلۇۋالسا! روزى سىڭلىسىغا ئېچىندى، ئۆزىگە ئېچىندى، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆلۈمى ئېسىگە كېلىپ، كۆزىگە لىق ياش ئالدى، بېشى زىڭىلداپ ئاغرىپ، كۆڭلى ئېلىشتى، قەي قىلغۇسى كەلدى، كېيىن كۆزى قاراڭغۇلاشتى ـ دە، تامغا يۆلىنىپ، زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى. سىڭلىسى قولىدىن تارتىپ، ئۇنى تۇرغۇزۇشنىڭ ئامالىنى قىلىپ كۆردى، لېكىن مادارى يەتمىدى. ئاكىسىنىڭ تىنىقى ئېغىرلىشىپ، ئاخىر ئۆزى شۇ يەردە يېتىپ قالدى. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ خۇددى شۇنداق ئەھۋالدا ئۇشتۇمتۇت ئاغرىپ، تېزلا ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى كۆرگەن قىز ئاكىسىنىڭ يېنىدا پەرۋانە بولۇپ، ھۆكۈمۈپ يىغلاشقا باشلىدى. روزىنىڭ ئەتراپىغا ئادەملەر توپلاندى. ئۇلار بالىنىڭ كېسىلى تۇغرىسىدا ئۆز پەرەزلىرىنى ئېيتىشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر دورىپۇروش بالىنىڭ پېشانىسىنى

سيلاپ ۋە تومۇرنى تۇتۇپ كۆرۈپ:

— كېسىلى ئېغىر... ۋابا! — دەۋەتتى.

— ئۆيۈڭلار قەيەردە؟— سورىدى بىرى قىزدىن، — ماڭ چاپسان بېرىپ ئاتاڭنى چاقىرىپ كەل!

— ئاتام يوق، ئۆلگەن، — جاۋاب بەردى قىز. ئۇ يەنە ئاپىسىنىڭ ئۆلگەنلىكىنمۇ ئالايىتەن سۆزلەپ ئۇقتۇردى.

— ۋاي بىچارىلەر، بىز يېتىم دېسەڭلەرچۇ، — ئېچىنىش بىلەن دېدى يەنە بىر كىشى.

دوختۇرۇش ئۆز ھۆكۈمىنىڭ تۇرغۇنلۇقىنى تەستىقلىتىش‌ماقسىتىدە قىزدىن ئالدىراپ سورىدى:

— ئاتاڭلار بىلەن ئاناڭلار ئىسسىق كېسەل بولغانمۇ؟

— ھەئە، شۇنداق بولغان، قوشنىلار ۋابا تېگىپتۇ دېيىشكەنىدى.

— مانا مەن دېمەدىممۇ؟ — توپلانغانلارغا مەغرۇر قاراپ قويۇپ سۆزلىدى دوختۇرۇش، — بالىنىڭ كېسىلى ئېغىر، بۇ كېسەل ئۇنىڭغا ئاتا ـ ئانىسىدىن يۇققان، مۇنداق كېسەلدىن خۇدايىمنىڭ ئۆزى بەندىلىرىگە پاناھ بولسۇن، — دوختۇرۇش توپلانغانلارغا قىزنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، — بۇنىڭمۇ ھالى خاراپ، رەڭگى سارغىيىپ قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تىترەۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى.

ئاڭغىچە بۇ يەرگە ساقچىلار مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق باشقا بىر بابكار كېلىپ قالغانىدى. ئۇ روزىنىڭ ئاتىسى بىلەن يېقىن ئۇرتاقىكەن بولۇپ، بۇ ئاكا ـ سىڭىل ئىككىيلەننىڭ تەقدىرىدىن خەۋەرلىك ئىدى. ئۇ خالايىقا قىزنىڭ ئاچ ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇردى. ناۋايىلار بىر ئىككىدىن نان ئېكىلىپ، بالىلارنىڭ خۇرجۇنىغا سېلىپ قويىدى. سامسىپەز ئون دانە سامسا كۆتۈرۈپ كېلىپ، قىزنىڭ ئېغىزىگە تۆكۈپ

بەردى. باشقىلار قوللىرىدىن كېلىشىچە ئازدۇر ـ كۆپىتۇر نەق پۇل بېرىشتى.

قىز خۇشال بولۇپ كۆلۈمسىرىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە خەير ـ ساخاۋەت بەرگۈچىلەردىن بىرئاز خىجىل بولغاندەك بولدى. لېكىن روزى كۆزىنى ئاچمايتتى. ئەكسىچە، تىنىقى تېزلىشىپ، پۈكلىنىپ ياتقۇچە داق يەرگە بارغانچە ئېغىر پاتماقتا ئىدى. بابكار شەھەر ئىچىگە كىرا ئىزدەپ كېتىۋاتقان بوش مەپىلەردىن بىرىنى توختاتتى ـ دە، ئۇنىڭغا روزىنى كۆتۈرۈپ سېلىپ، بالىلارنى ئۆز ئۆيىگە ئېكەتتى. روزىغا نان، سامسىلارنى يېيىش نەسىپ بولمىدى. ئۇ ساقايماس ۋابا كېسىلى بىلەن ئاتىسى ئۆلۈپ بەش كۈن، ئانىسى ئۆلۈپ ئۈچ كۈندىن كېيىن ۋاپاسىز ئالەم بىلەن مەڭگۈ خوشلىشىپ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مىيىتلىرى ئاپىرىلغان قەبرىستانلىققا شۇ ئۆسمۈر ھالىتىدىلا ئۇزىتىپ قويۇلدى، روزىلارنىڭ قارىتال يېزىسىدا كىچىك ئاپىسى بولۇپ، قارا كېزىك كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىقى ئۈچۈن روزىنىڭ ئۆلۈمىگە كېلەلمىگەنىدى. ئۇنىڭ قارانچۇقسىز قالغان بىردىنبىر يېتىم سىڭلىسىنى ئۆز بېقىنىغا ئېلىش ئۈچۈن، شۇ كىچىك ئاپا شەھەرگە كىشى ئەۋەتىپ بۇ ئاغرىقچان قىزنى ئۆز ئۆيىگە ئېكەتتى...

ھۆرمەتلىك كىتابخان! يۇقىرىدا سۆزەتلىگەنلىرىم 1945 ـ يىل ھارپىسدا ئاقسۇدا تۇرکۈملەپ پەيدا بولغان ئۇيغۇر يېتىملىرىنىڭ تەقدىرىدىن بىر سەھىپە! سىز روزىنىڭ ھايات قالغان سىڭلىسىنى بۇ قېتىمقى داۋامدا يەنە پەيدا بولامدىكەن دەپ ئويلىسىڭىز كېرەك. ئۇنى مەن كىچىك ئاپىسىغا تاپشۇردۇم. مەن پەقەت ئۇ ۋاقىتتا ئۇيغۇر بالىلىرىنىڭ قانداق كۈندە قالغانلىقىنى سىزگە بىلدۈرۈپ ئۆتۈش مەقسىتىدىلا، ئۇلارنىڭ ئېچىنارلىق قىسمىتىنى ئۇ ۋاقىتتا ياشاپ ئۆتكەن مىكلاپ ـ

تۇەنلەپ جانىجسگەرلىنىمەيدىغان بىر سۇرىتى. مېنىڭ تاماچىمنى تەرىقەسىدىلا مۇھىمراق تەسۋىرى ئىچىگە قىستۇرۇپ قويىدۇم. ئەگەر سىز ئاتا - ئانا بولغان بولسىڭىز روزىدەك ۋە ئۇنىڭ سىڭلىسىدەك بالىلىرىڭىز باردۇر، ئەگەر سىز تېخى ئۆي - ئوچاقلىق بولمىغان ياش بولسىڭىز ياكى ئۆسمۈر بولسىڭىز، ئۇلاردەك ئىنى - سىڭىللىرىڭىز باردۇر، تەسەۋۋۇر قىلىپ كۆرۈڭ! سىزنىڭ پەرزەنتلىرىڭىز ياكى ئىنى - سىڭىللىرىڭىز ئۇلارنىڭ ئورنىدا بولغان بولسا، قانداق بولاتتى؟ قانداق؟ ۋۇجۇدىڭىزنى سوغۇق تىترەك قاپلىدىمۇ؟ يۈرىكىڭىزنى پىچاق تىلىپ ئۆتكەندەك بولۇۋاتامدۇ؟ كۆزىڭىزگە ياش كەلدىمۇ؟ مۇشتۇملىرىڭىز غەزەپ بىلەن تۈگۈلۈۋاتامدۇ؟ شۇنداق! بەختسىز سىلەتنىڭ بەختسىز ئەۋلادى 1945 - يىل ھارپىسىدا ئاقسۇدا ئەنە شۇ روزىلارنىڭ كۈنىگە قالغانىدى!...

تۇرمۇشتىكى غۇربەتچىلىك ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ باراڭلىق يېزا ۋە بازارلىرى بىلەن كۆچا ۋە مەھەللىلىرىنى تەكشى قاپلاپ كەتكەنىدى. سىياسىي جەھەتتىكى قاتتىق زۇلۇم، مىللىي تەڭسىزلىك ۋە ھوقۇقسىزلىق، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇرلۇك - تۈمەن ئالۋان - ياساق، ھاشار، باج - سېلىق خەلقنىڭ سەۋر - تاقەت كاسىسىنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم تولدۇرۇپ، ئۇلارغا گۇمىنداڭ مۇستەبىتلىرىگە قارشى قانلىق كۈرەش يولىغا ئۆتۈشىنىڭ، يەنى كېچىكتۈرگىلى بولمايدىغان ئىش بولۇپ قالغانلىقىنى چۈشەندۈرگەنىدى. ئەسلىدە، ئاقسۇغا غۇربەتچىلىك يات بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇ ۋاقىتتا ئاقسۇدا 100 نەچچە مىڭ ئاھالە، چوڭ - كىچىك بولۇپ 200 مىڭ تۇياق چارۋا مال، 338 مىڭ مو مۇنبەت يەر بار بولۇپ، باي دىيارلاردىن ھېسابلىناتتى. ئۇنىڭ تېخى تېرىلغۇ يېرىنىڭ 125 مىڭ موسىنى ئەلگە داڭلىق ئاق ۋە سەردان كۈرۈچ چىقىدىغان شال ئېتىزلىرى تەشكىل قىلاتتى.

ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى، جۈملىدىن باغۋەنچىلىك بىلەن كۆكتاتچىلىقىنى دولان، خوتەن ۋە كېرىئاتىقىن دەپ ئاتالغان دەريالار ۋە ھەسىلا يەردە ئۇچراپ تۇرىدىغان مەڭگۈلۈك بۇلاقلار سۇ بىلەن يېتەرلىك تەمىنلەپ تۇراتتى. خۇددى ئۆزىنىڭ نامىغا ئوخشايدىغان ئاقۇش، تىنىق سۇ ئۇنىڭ كەك بوستانلىقلىرىدىن تىنىمسىز ئېقىپ ئۆتەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ چوڭ دېيار ئۆز زامانىسىدا بىرىنچى دەرىجىلىك ناھىيە دەپ ئېتىراپ قىلىنغانىدى. ئۇنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى تۆز تەكشىلىكلەرگە جايلاشقان بولۇپ، ئېگىز - پەس، ئۇنۇمسىز يانباغىرلار كەمدىن كەم ئۇچرايتتى. ئېتىزلارنىڭ كۆپىنچىسىنى قارا چىلان يەرلەر ئىگىلەيتتى. ناھىيىنىڭ ھاۋاسى جەنۇبىي شىنجاڭ كىلىماتىغا خاس ئىسسىق بولۇپ، ئۇ زىرائەتلەرنىڭ تېز ئۆسۈشى ۋە بالدۇراق پىشىپ يېتىلىشىنى ئوڭۇشلۇق كىلىمات شارائىتى بىلەن تەمىنلەپ تۇراتتى. يازنىڭ ئۇزۇن بولۇشى، مۇنبەت يەرلەردىن يىلىغا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئېلىش مۇمكىنچىلىكىنى بېرەتتى. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، ئاقسۇ ئاھالىسىنىڭ ناھايىتى زور كۆپچىلىكى كەمبەغەل ياشايتتى. يېرىم توق، يېرىم ئاچ ھالدا قاتتىقچىلىق ۋە قاشاقلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگۈچى كىشىلەرنى بۇ ناھىيىنىڭ ھەممە يېرىدىن ئاڭلاشقىلى بولاتتى. ئاقسۇدا دېھقانچىلىق كىرىنا ئۇسۇلدا ئېلىپ بېرىلاتتى، شۇ سەۋەبتىن، يەرنىڭ ئۇنۇمدارلىقى يىلسايىن تۆۋەنلەپ كەتكەنىدى. باج - سېلىق، ئالۋان - ياساقلارنىڭ كۆپلۈكىمۇ يوقۇلۇق ۋە كەمبەغەللىكنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى بولۇپ قالغانىدى.

1943 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىغا كېلىپ ئاقسۇ ئوقۇمۇشلۇق ئىلغار ياشلار تەدرىجىي كېلىپ توپلانغان جاي بولۇپ قالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي ۋەتەنپەرۋەر شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە باشقا چەت ئەل ئالىي مەكتەپلىرىدە ئوقۇغان

ئونلىغان زىيالىيلار بار ئىدى. لېكىن گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ خىزمەت بەرمەسلىكى ۋە تەقىپ ئاستىغا ئېلىشى نەتىجىسىدە ئۇلارنىڭ رولى جارى بولمىدى، بۇنىڭ بىلەن ئاقسۇ مەدەنىيىتى - مائارىپ جەھەتتىمۇ ئەڭ قالاق ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى.

بىز دېھقان، ھەرگىز تىلەمچىلىك قىلمايمىز!

ئاقسۇ بازىرىنىڭ غەربىگە (شەھەرنىڭ ئانچە يىراق بولمىغان قىزىلكۆۋرۈكىنىڭ ئەتراپىغا) گۈلباغ دەپ ئاتالغان باغۇ بوستانلىق كىچىككىنە بىر مەھەللە جايلاشقان. تۇنىياز ئاكىنىڭ ئائىلىسى شۇ مەھەللىدىكى 42 ئائىلىنىڭ بىرى ئىدى. ئۇنىڭ ھويلىسى بىرقەدەر كەڭ بولۇپ، يوغان ئېغىلى، دەرۋازا تېمىغا يۆلەكلىك تۇرغان سۆرەم - ساپمنى، ھويلىنىڭ تۆرىگە قويۇپ قويۇلغان يار - يار ھارۋىسى، كۆپ چاغلاردا ئۇجمە تۈۋىگە باغلاپ قويۇلىدىغان چىلان تورۇق ئېتىغا قاراپ ئېيتقاندا، ئۇ تەلتۆكۈس بىر دېھقان ئائىلىسىگە ئوخشىشىپ كېتەتتى. تۇنىياز ئاكىلار كۆپ جانلىق ئىدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ 30 ياشلار چامىسىدىكى يالغۇز ئوغلى يارامليق ئەمگەك كۈچى بولۇپ، بۇ ئائىلىنىڭ دېھقانچىلىقىدا بىردىنبىر مەزمۇت تۈۋرۈك ھېسابلىناتتى، يېقىندا بۇ تۈۋرۈك غۇلاپ كەتتى. گومىنداڭنىڭ ئاقسۇدىكى 5 - ئاتلىقلار پولكى بۇ نەۋقىران يىگىتنى مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتقان چاغدا، ھەربىر يېگى ئەسكەر ئۆز ئېتىنى مىنمۇ، دېگەن باھانە بىلەن چىلان تورۇقنىمۇ ئەكەتكەندى. تۇنىياز ئاكىلار كەم يەپ، كەم ئىچىپ،

ھەممە نېمىدىن تەڭ تېجەپ، ھەتتا قەرزگە بوغۇلۇپ، بۇ ئاتنى ئۆتكەن يىلقى كۈزلۈك خامساندىن كېيىن مىڭ تەسلىكتە سېتىۋالغانىدى.

ئوغۇل بىلەن ئاتنىڭ 5 - ئاتلىقلار پولكىغا ئەكىتىلگىنىگە توپتوغرا بىر ئاي بولۇپ قالدى. لېكىن بۇ ئائىلىدىكى چوڭ - كىچىك ھەممىسى بۇ كۆڭۈلسىز ۋەقە بىلەن دىللىرىغا تۇتاشقان ئەلەملىك ئوتنى تاكى ھازىرغىچە ئۆچۈرۈپ كېتەلمىدى.

تۇنىياز ئاكا قىشۇ يېز شۇ ئوغلى بىلەن بىللە دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى قىلاتتى. يازلىقى يەر تېرىپ، زىرائەت پەرۋىش قىلسا، قىشلىقى ئوغۇت يىغاتتى، قىر تۈزلەيتتى، ئېرىق - چۆنەكلەرنى قىرىپ ئادالاپ، ئېتىزلارغا سۇنىڭ راۋان ۋە كۆپ ئېقىپ كىرىشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلايتتى، ئوغۇت توشۇيتتى، قىسقىسى، ئۇلارنىڭ بىكار ئۆتىدىغان كۈنى بولمايتتى. ئەمما بۇ ئائىلە قىشلىقى بىلەن يازلىقى پەرقسىز دېگۈدەك غۇربەتچىلىكتە ياشايتتى. ئۇلارغا كەمبەغەللىك يىلنىڭ تۆت پەسلىدە بىردەك ھەمراھ بولۇپ تۇراتتى. تۇنىياز ئاكىلار ئىجارىگە ئېلىپ تېرىلغان يەر ئۈچۈن كۈزلۈكى زېمىندار مەمەتبايغا تاغار - تاغارلاپ ئاشلىق تۆلىسە، قالغىنىنى غەللە - پاراق، باج - سېلىق ئۈچۈن ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇشقا مەجبۇر بولۇپ، خاماندىن ناھايىتى ئاز دارامەت بىلەن قايتىپ كېلەتتى. بەزى يىللىرى قۇرۇق قول دېگۈدەك قالاتتى. بۇ يىل ئۇلار ئۈچۈن ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىر بولدى. تۇنىياز ئاكا ئائىلە تىرىكچىلىكىنىڭ بىردىنبىر يۆلەنچۈكى ئوغۇل بىلەن ئاتتىن بىراقلا ئايرىلىپ قالدى.

1945 - يىلنىڭ باش ئەتىيازى كىرىپ، ئېتىزلاردا ئادەتتىكىدەك ئىش - ئەمگەك باشلىنىپ كەتتى. تۇنىياز ئاكىنىڭ ئۆيىدىكىلەر تاڭ سەھەردە ئولاش - چولاش ئېتىزغا

كېتىپ، بوۋاينىڭ ئۆزى هويلىسىدىكى بەردىنبىر دېھقانچىلىق سايمىنى ــ كونا ساپانىڭ سۇنغان يەرلىرىنى ياساپ ئەيۋەشكە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئالتە ياشلىق نەۋرىسى بىلەن هويلىدا قالغانىدى. تۇنىياز ئاكا ئاپىتاپ سىنغاچ رېمونت ئىشىنى تۇغرىغا يۆلىنىپ داۋام قىلدۇرۇۋاتاتتى. خېلىدىن بېرى كۆمەچ چايناپ، ئۇنىڭ تۇزۇكسىرەك تەمىنى ئالمىغان بالا تونۇرنى ئەسلەپ قالدى بولغاي، چۈچۈمەل تىل بىلەن ئۇشتۇمتۇت دادىسىدىن سورىدى:

ــ دادا، دادا! تونۇر هەركۈنى مۇشۇنداق تۇرىدۇ، نېمىشقا نان پىشۇرۇپ يېمەيمىز؟ تونۇر نېنى كۆمەچتىن تاتلىق تۇرسا! ئاشۇنداق تونۇرىمىز تۇرۇقلۇق ئەجەب كۈلدە كۆمەچ پىشۇرىمىزغۇ؟ ئانامغا ئېيتىڭ، بىزگە نان پىشۇرۇپ بەرسۇن. مەن ئۆيدىن تونۇرغا نان خېمىرى توشۇپ بېرىمەن!...

ــ هەي سېنىڭ كېپىگنى قارا! ــ تۇنىياز ئاكا نەۋرىسىگە مەستلىكى كەلدى، ــ ساڭىمۇ ئەقىل كىرىپتۇ - ده! بۇ يىل چوڭ بولغانغا ئوخشىمامسەن؟ تونۇرنى قىزىتىپ نان پىشۇرۇش بىزگە ئاسان ئىش ئەمەس بالام. بۇنىڭ ئۈچۈن يەتكۈدەك ئوتۇن، چىققىنا ئۇن بولسا بولىدۇ.

ــ تاغاردا قوناق تۇرمامدۇ؟ يەنە بىر تاغاردا بۇغدايمۇ بارغۇ؟ ــ دېدى ئۇنىڭ نەۋرىسى، ــ قوناق ئۇنىدا كۆمەچ پىشۇرساقمۇ، بۇغدايىنى تارتىپ كېلىپ، ئاق نان يېقىپ يېسەك بولمامدۇ؟

ــ ئۇنداق قىلمايمىز، بالام. بۇغدايىنى مەھەممەتبايدىن قەرز ئالغان، بىز ئۇنى تېرىيمىز، ئۇ ئۇرۇقلۇق.

ــ ئەمىسە، مەيلى دادا، ئەدى بازارغا كىرگىنىڭدە ئانامغا، ئاپامغا، ماڭا، ئۆيدىكىلەرنىڭ هەممىسىگە بىردىن

گۈنجۈت سېپىكەن گىرده ئالغاچ چىق جۇمۇ؟

ــ بولىدۇ، شۇنداق قىلاي، بۇ كەمگىچە بازارغا كىرىسەممۇ ناۋاي دۇكىنىغا يولىماي يۇرۇپتىمەن، ئەمدى بېرىپ قالسام هەممىگىلارغا گىرده ئالغاچ چىقاي! ــ تۇنىياز ئاكا بۇ سۆزنى ناۋاي نېنى سېتىۋېلىشقا قۇربىتىم يوق، ئۇمىد قىلىپ يۈرمە، مەن سىلەرگە گىرده ئاچىقالمايمەن، دېگەن مەنىدە ئېيتقانىدى. ئەما بالا بۇ سۆزنىڭ تېگى ــ تەكتىنى چۈشەنمەي، خۇشال بولۇپ چۈرقىرىدى، دادىسىغا مەھكەم چاپلىشىپ، ئەركىلەپ، ئۇنىڭ ساقلىنى بىرنەچچە رەت سىيلىدى. تۇنىياز ئاكا كۆزەك ئارەسىدىنىڭ بۇ گەپكە ئالدىنىپ قېلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، كۆڭلى غەش بولدى ــ ده، ئاستا «ئۇھا!» تارتىپ قويدى، لېكىن نەۋرىسى بۇنىڭ بىلەن ئالدىنىشىتىن توختاپ قالمىغانىدى:

ــ بۈگۈن بازارغا كىرەمسەن دادا؟ ــ سورىدى ئۇ يەنە، ــ هازىرلا كىرىپ، بىزگە گىرده، سامسا ئەكىلىپ بەرسەڭ بولمامدۇ!...

ــ بۈگۈن كىرمەيمەن، ئاۋايلار بىلەن سامسىپەزلەرنىڭ تونۇرلىرىغا ئوت كېتىپ گىرده، سامسىلىرىنى پىشۇرالمايۋېتىپتۇ، ــ تۇنىياز ئاكا نەۋرىسىدىكى بۇ خىل شېرىن خىيالىنى تۇگىتىش ئۈچۈن بۇ سۆزنى ئەتەي سۆزلەپ قويدى.

ــ ئۇنداق بولسا، بازاردىن گۈلە ــ قاق، جىگىدە، ياڭاق ئەكىلىپ بەر!

ــ ئۇنداق گەپلەرنى قىلمۇمەن! ــ دېدى تۇنىياز ئاكا كەسكىنلىك بىلەن. ــ بولمىسا ناتۇمىد بولۇپ كېكىردىكىڭ ئىششىپ قالىدۇ. ماڭ، كاتەككە قاراپ باق، تۇخۇ تۇغقان بولسا، تۇخۇمىنى ئەكەل، پىشۇرۇپ بېرەي!

بالا چۈقان سېلىپ، يۈگۈرۈپ بېرىپ كاتەككە قارىدى،

تۇغۇش ئۇچۇن يېگىراقتا ياتقان مېكىيان چۆچۈپ كېتىپ قاقاق لىغىنىچە كاتاكتىن سىرتقا ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى، بالا ئۇنى قوغلاپ تۇتۇپ، قايتىلاپ كاتىكىگە ئەكىرىپ قويۇش ئۈچۈن ھويلا تېشىغا چىقتى، ھەر كۈنى مۇشۇ ۋاقىتتا بۇ يەردىن ئۇچۇپ تۇرىدىغان ياش، تەمبەل قەلەندەر ھازىرمۇ خۇرجۇنى تىللا ۋالغان نانلىرى بىلەن توشۇپ، پۇمپايغان ھالدا مەمەتبايلار تەرەپكە كېتىۋاتاتتى. بالا سىرتتىن ئىتتىك قايتىپ، تۇنىياز ئاكىنىڭ ئالدىغا چۇرقىراپ كەلدى.

— ھېلىقى كىشى كېتىۋاتمدۇ، ئۇ ھەركۈنى مەمەتبايلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، خۇرجۇنىدىكىنى ساتىدىكەن، — دېدى ئۇ، — خۇرجۇن ئىچىدىن ئاق نان، گىرده، سامسا، زاغرا پارچىلىرى چىقىدىكەن. ئۇنىڭدا يەنە گۈلە ـ قاق، جىگدەمۇ بولىدىكەن، ھەممىسىنى ساتىدىكەن، مەمەتبايلار ئۇلارنى يېمەي ئوقۇرغا تۆكۈپ، ئاتلىرىغا بېرىدىكەن، ھويلىسىدىكى ئىستقا بەرگىنىنمۇ كۆردۈم، ئۇ كىشىنى ھويلىمىزغا ئەكىلىپ، بىز سېتىۋالىغاق بولمامدۇ، دادا؟ ماقۇل دېگىنە، مەن ھازىرلا چاقىرىپ كېلەي.

— ئاغزىمنى غېرىچلاۋەرمەي، ئويۇنىڭنى ئويناپ، زاكىسىدا قېرىپ قالغان! — دەپ كايىدى تۇنىياز ئاكا. — ئۇنى سېتىۋالىدىغانغا پۇل يوق، ئۇ نەشىگە تېگىشىدۇ، مەمەتبايدا نەشە بار، بۇ قەلەندەر ئىلگىرى بىزگە ئوخشاش مەمەتبايىنىڭ دېھقىنى ئىدى. ھازىر ئۇ ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ قېلىشتىن قېچىپ، مەمەتبايغا زورمۇزور قەلەندەرلىك قىلىپ بېرىۋاتىدۇ، — گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، بوۋاي ئىلگىرى بىرقانچە قېتىم مەمەتبايىنىڭ ئىجارە ھەققىنى سۈيلەپ كېلىپ، ئۇنىڭغا «ئىجارىنى تۆلىيەلمەيدىغان جېنىڭغا كىشىدىن يەر ئېلىپ، دېھقانچىلىق قىلمەن، دېگۈچە، كۈلا كېسىپ، خۇرجۇن كۆتۈرۈپ، بىر يولى

قەلەندەرلىك قىلساڭ بولمامدۇ!» دېگەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، غەزەپكە تولدى ۋە غالىلداپ تىترەپ كەتتى. بالا بۇنىڭغا زەن سالمىدى. زەن سالسىمۇ بۇ ئالتە ياشلىق سەبىي بالا بۇنداق مىدىكى بۇ ئىچكى كەچۈرمىشىنى چۈشەنمىگەن بولاتتى، ئەكسىچە ئۇ بۇرۇنقىدەك، گۆدەكلىك ھېسسىياتى بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ دادىسىدىن سورىدى:

— پۇلسىز بولمىغاندىن كېيىن، سەنمۇ شۇ كىشىدەك تىلەمچىلىك قىلساڭ بولمامدۇ؟ ئەكەلگەن نەرسىلىرىڭنى يېمەسمىدۇق؟

— ياق، بىز دېھقان، ئاچ قېلىپ ئۆلەر ھالەتكە يەتسەكمۇ تىلەمچىلىك قىلمايمىز! — ۋارقىراپ تاشلىدى بوۋاي، — بۇ پەس قىلمىشنى شۇ نەشىكەش، تەييارتاپ قەلەندەر قىلىۋىن، ئاچكۆز مەمەتباي قىلسۇن!

— ئۇ كىشىنى يامان ئادەم دەۋاتامسەن دادا؟ ئۇنداق بولسا قەلەندەر ئىشىكىمىزنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، ئىتنى قويۇپ بېرىپ، تالىتۇپتەيمۇ؟

— ئاغزىڭنى يۇم، خۇدايا توۋا دېگىن! — جېكىپ سۆزلىدى بوۋاي. — مەن ئۇنى مەمەتبايىنىڭ دېھقىنى، يالالمۇئالغان قەلەندەرى، دېمىدىمۇ؟ ئۇنى ئىستقا تالاتساڭ مەمەتبايدىن ئۆلگۈچى بالادا قالمامدۇق! ئۇ يامۇلغا ئەرز قىلىپ، بىزنى بۇ يەردىن قوغلىۋېتىشتىن يانمايدۇ.

— ماقۇل دادا، ئۇنداق قىلمايمەن، — بالا كالىتەكنى ئېلىپ، ھويلا سىرتىغا چىقىپ كەتتى.

بالا مېيىپ ئىدى، چاپسان يۈگۈرگەندەك قىلسىمۇ، قەدەم ئېلىشى يەنىلا ئېغىر ئىدى، پايپاسلاپ ماڭاتتى، ئۇ ئۇچ ياش چاغدا پۇتى سۇنۇپ، ياخشى تېڭىق تاپالماي، بىر پۇتى ناكار بولۇپ قالغانىدى.

هویلدا یالغۇز قالغان تۇنیاز ئاکا تۇنۇرغا یۆلنىپ، ئىشنى داۋام قىلدۇرۇشقا كىرىشتى. ئۇ ساپان یاغاچنىڭ باش تەرىپىدىكى مۇشتۇمدەك قاتتىق دۆمبەلىنى یۇنۇپ تاشلاش ئۈچۈن كۈچ بىلەن چوت ئۇراتتى. لېكىن قولى قېتىلىپ، بىر دەمدىلا هېرىپ قالغاندەك بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ داق یەردە ئولتۇرۇپ، قایغۇ - ئەلەم بىلەن تولۇپ تاشقان خىيال دېڭىزىغا ئۆزىنى تاشلاپ. ئۇنىڭ ئىچىدە غۇلاچ كېرىپ ئۆزۈشكە باشلىدى. بوۋاي نېرىدىن تۇۋلانغان بىر ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك بولدى - دە، چوتنى چاڭ تۈتۈپ، هویلا دەرۋازىسىنىڭ بوسۇغىسىغىچە یۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇ ئەۋرىسىنى مەھەتبايىنىڭ ئۆڭ تەم بالىسى ئۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدى. ئەمما ئەۋرىسى ئۆزىنى ئۆزى خۇش قىلىپ، ئۆزى یالغۇز هەدەپ گاگار ئوینىۋاتاتتى. شۇندىن كېيىن تۇنیاز ئاکا بىرئاز یېنىكلىشىپ، بىئىختىیار لەگگەر كوچىسى تەرەپكە كۆز تىكتى. ئۇ ھۇندىن بىر یېرىم ئاي ئىلگىرى شۇ كوچىدا ئوغلى بىلەن كېتىۋېتىپ، كىمدۇر بىرىنىڭ تېنۇشتۇرۇشى بىلەن شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنى تاسادىپىن كۆرۈپ قالغانىدى. ئەمما تارتىنىپ ئۇنىڭ بىلەن قول تۇتۇشۇپ كۆرۈشەلمىگەنىدى. تۇنیاز ئاکا هازىر ئەنە شۇ دەقىقىنى ئەسلەپ قالدى. كېيىنچە ئۇ ئوغلىدىن لۇتپۇللا مۇتەللىپ توغرىسىدا بىرمۇنچە یاخشى گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلىدى. هەتتا ئوغۇل ئانىسىغا ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ كېتىشتىن سەل ئىلگىرى شائىرنىڭ ۋاقىسۇ گېزىتىدە گە بېسىلغان یېڭى شېئىرىنى ئوقۇپ بېرگەنىدى.

تۇنیاز ئاکا بىردىن ئۆز - ئۆزىگە غودۇڭشىدى. ئۇ لەۋزىنى بوش قويىرلىتىپ، ئەمما ئىنتایىن سەممىیلىك بىلەن: «ئەنە شۇ یىگىت بىر كۈنى بىزنىڭ گۈلباغ مەھەللىمىزگە كېلىپ، قوشنىمىز- نىڭ بېغىغا كىرگەندە، بىرنەچچە ياشقا ۋە ئوغلۇمغا، ئاقسۇدا

چوقۇم ئۇرۇش بولىدۇ، ئۇرۇش ئىلى تەرەپتىكى مىللىي ئارمىيە- نىڭ بۇ یەرگە كېلىشى بىلەن باشلىنىپ كېتىدۇ. شۇ چاغدا گومىنداڭچىلارنىڭ ئاقسۇدىكى بارلىق زۇلۇم ئۇۋىلىرى چۈۋۈلۈپ، یەر بىلەن یەكسان بولىدۇ، دېگەندەكەن. قېنى ئۇرۇش بولسا چاپسان بولسىدى» دەۋەتتى. ئارقىدىن بوۋاي یەنە خىيال- غا پېتىپ: ئوغلۇم هەرگىز گومىنداڭچىلار ئاچقان خەلقە قارشى ئوق ئاتمایدۇ، ئۇرۇش مالىساتاڭچىلىقىدىن بایدىلىنىپ، خەلق تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىدۇ، دېگەن ئوینا كېلىپ، روهىي جەهەتتىن خېلى یېنىكلىشىپ قالدى.

پوچتكەش بىلەن باجگىر

ئاقسۇنىڭ 1945 - یىلدىكى ئەتیازدا هاۋا یاخشى كەلدى. یازغى بۇغداي، ئارپا، تېرىقلار تېرىلىپ بولۇپ، كېۋەز یەرلىرى ئوسا قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان. كۆزگى بۇغداي مایسىلىرى كۆكمۇچ ئاتقان. قوغۇن، تاۋۇز چۆنەكلىرى تارتىلىپ، ئۇرۇق سېلىنىش ئالدىدا تۇرغان بىر پەيتە. تولۇق بىر كېچە یامغۇر یېغىپ، ئېتىز - دالالارنى قېنىپ ئاشقۇدەك هۆللىچە- لىككە چۆمدۇردى. خۇشال بولغان دېهقانلار بۇ غەنىيمەت پۇرسەتنى قولدىن كەتكۈزۈپ قويماسلىق ئۈچۈن بىر تۇتاش ئىش - ئەمگەككە ئاتلىنىپ، ئالقانچىلىك بولسىمۇ بوش جاي قالدۇرماي، یانتاق، ئىۋاقلارنى پاك - پاكىز چېپىپ تاشلاپ، ئاق یەرلەرگە قوشۇمچە كاۋا، ئاپتاپپەرەس، پۇرچاق، ماش، زىرە

قاتارلىقلارنى تەرىۋالدى. ئېتىزلاردا ئالدىراش باشلىنىپ كەتكەن ئىش - ئەمگەكنى كۆرگەن فۇمباش يېزىسىنىڭ باجگىرى جۇاڭ زېڭگۈەن يېڭىلا شەھەردىن بۇ يەرگە خەت - چەك توشۇپ كەلگەن خالىس پوچتكەش سەمەتكە:

— قارىغىنا، بۇ يىل ئوبدانغىنا بىر باج يىلى بولىدىغانغا ئوخشايدۇ، — دېدى.

باجگىرنىڭ تۇققۇلۇق يىلى دېيىشنىڭ ئورنىغا باج يىلى دېگەنلىكىدىن ھەيران بولغان پوچتكەش ئۇنىڭدىن قايتۇرۇپ سورىدى:

— باج يىلى دەۋاتامسەن!؟ قانداق يىلنى باج يىلى دەيمىز؟

— بۇ گەپ قەدىمكى خەنزۇچە كىتابلاردا بار، ئۇلاردا «تۇققۇلۇق يىلى — ئەڭ ياخشى باج يىلى» دەپ يېزىلغان. مۇنداق يىلى بازارغا كىرىدىغان نەرسىلەر كۆپەيمەي، سودا - سېتىق ئاۋاتلىشىپ، ئېلىنىدىغان باج كىرىمى ئادەتتىكى يىللار-نىڭكىدىن كۆپ بولىدۇ، بۇ يىل زىرائەت ھوسۇلىنىڭ ياخشى بولۇشى چوقۇمدەك تۇرىدۇ.

— ئۇنداق بولسا، سىلەر باجگىرلارغا كۆن تۇغۇلۇپتۇ - دە، — دېدى تەنە قىلىپ سەمەت، — بۇ يىل باشقىلەتىن بېيىيدىكەنسىلەر - دە! دېھقانغا ياخشى كەلگەن يىل بىلەن يامان كەلگەن يىلنىڭ نېمە پەرقى؟ ئۆتكەن يىلمۇ زىرائەت ئوخشاپ مول ھوسۇل بەردى، ئاقۇەت يەنە بارلىق پايدا ھۆكۈمەت بىلەن زېمىندار بايلارغا بولۇپ، ئالۋان - ياساقنىڭ كۆپلۈكىدىن نۇرغۇن دېھقان ئوخشاشلا ئاچ ئۆتتى.

— ھۆكۈمەتمۇ بېيىشى كېرەك - دە؟ — چۈشەندۈرۈشكە ئورۇندى جۇاڭ زېڭگۈەن.

— ھۆكۈمەتنىڭ بېيىغىنى ئۆزىگە بولىمامدۇ؟ ئاندىن قالسا

ئەمەلدارلارغا، باجگىر ۋە بەگلەرگە بولىدۇ - دە! شەھەردىكى بىرقانچە باجگىرنى بىلىمەن، بۇ كىشىلەر ئەمەلدار تۇغقانلىرى-غا يۆلىنىپ، باجخانىغا كىرىۋالغان، ئۇلار دەسلەپ كەلگەندە، ھالىغا جىنلار يىغلايتتى، ئەبگار تەلەت بولۇپ، لاتا خەنىك سوڭىغا دەسسەپ، جۇلدۇر چاپان، دۇئانىدەك سارغىيىپ يۈرۈشەتتى، ئەمدى قارىماق، پىشايۋانلىق، چوڭ ئازادە ئۆيلەر-نى سېلىۋالغان، باغ - ئارامىلارنى سېتىۋالغان، بەزىلىرى تېخى قوشۇمچە دۇكانمۇ ئېچىپ، نىمكالارنى ئىشلىتىۋېتىپتۇ. ئۆزۈڭگە قاراپ باقمىنا، شەھەردە ئۆيۈڭ بار، بۇ يەردە يەنە شۇنچە چوڭ بېغىڭمۇ بار بولدى!...

باجگىر سەمەتنىڭ سۆزىگە تۈزىتىش بېرگەنىنىڭ ئورنىدا گىلىنى قىرىپ تۇرۇپ دېدى:

— مۇنداق گەپلەرنى قىلما! ئۆزۈڭ ھۆكۈمەتنىڭ ئايلىق چىسى، پوچتكەش تۇرۇقلۇق، بۇ گەپلەرنى قىلساڭ تۇغرا كەلمەيدۇ، سىياسەتكە خىلاپ بولىدۇ.

— مەن قانداقچە ئايلىقچى بولاي؟ بىكارغا خالىسانە پوچتكەشلىك قىلۋاتىمەن، — دېدى سەمەت، — ئەسكەرلىككە تۇتۇپ كېتىلىشتىن قورقۇپ، مۇشۇ ئىشنى ئىشلەۋاتىمەن. مىنگەن ئېتىم ئۆزىمزىڭكى، ھۆكۈمەت ئونىڭغا پۇل بەرمەيدۇ. ھەممىسى بىكارىغا!...

— ئۆيۈڭلەردىكىلەر ئايلىقسىز بولسىمۇ ئەسكەرلىكتىن قۇتۇلۇپ قالغىنىڭغا خوش ئىكەن - دە؟ ھازىر 5 - ئاتلىقلار پول كىغا يېڭى ئەسكەرلەر ئېلىنىۋاتىدۇ، بۇچۇڭتۇەنگە① ئەسكەر ئېلىش توختاپتۇدەك، بۇچۇڭتۇەننى تارقىتىۋەتكۈدەك دېگەن گەپ بار، ئىشقىلىپ ئۇ يەردىكى بالىلارنىڭ ئەھۋالى يامان بولۇۋېتىپتۇ...

---

① بۇچۇڭتۇەن — قوشۇمچە زاپاس پولك مەنسىدە بولۇپ، كومىسسارىياتنىڭ چاغدا ئاقىدا مۇئاۋىن قوشۇن قوراللىنىدى.

— ئەمگەرلىككە ئېلىشنى توختاتمىسا بولاتتىمۇ؟ ئاڭلىسام مۇشۇ قۇمباشتىنلا ئوتتۇرا قولدەك قاۋۇل يىگىتلەردىن ئون نەپىرنى تۇتۇپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ ئايكۆلدىن ئەسكەرلىككە تۇتۇلغانلىرىمۇ بۇ يەردىكىدىن ئاز ئەمەس. بۇ بىچارىلەرگە ئۇۋال بولدى، ئاتا - ئانىلىرىمۇ ئۇۋال بولدى، باشقا چوڭ-راق يارامليق بالىلىرى يوقلار ئەندى دېھقانچىلىقتا قىينىلمۇاتىدۇ.

— ئۇلارنى بۇچۇڭتۇەنگە ئاپىرىۋالغىنىغا يېرىم يىلدەك بولدى، تېخى مىلتىق تارقاتمايتۇ. سەن ھۆكۈمەت ئۇلارنى راستىنلا ئەسكەر قىلىدۇ، دەپ ئويلامسەن؟ ئۇرۇش بولۇپ قالسا، قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇپ، قولغا قورال ئېلىپ جەڭ قىلالايدىغان يارامليق يىگىتلەرنى شۇ نام بىلەن گازارمىغا يىغىۋالغان بولىمىدۇ! بۇ ھۆكۈمەت تۇغۇلمىغان مىۋزاينىڭ گۆ-شىنى مىقاللاپ ھېسابلايدىغان تۇرسا؟ ئاجايىپ قۇۋ خەق - دە! بەزىدە بۇلار ئىنسانمۇ ياكى ئىنسان بىلەن تۆلكىنىڭ ئارىسى-دىن چىققان باشقا بىر تائىپەمۇ دەپمۇ ئويلاپ قالسەن...

— ئۇلارغا مىلتىق تارقاتمىغان بىلەن كېچە - كۈندۈز مەشق قىلدۇرۇپ، ھالىنى قويمايۋاتىدۇ، مەشق قىلدۇق دەپ قاۋۇل يىگىتلەرنى ناكار قىلغىلى تۇردى. بىچارىلەرنى ھايۋاندىن قاتتىق دۇمبالايدىكەن. سىم تاياق بىلەن ئۇرىدىكەن، قۇمباش-تىن ئەكەتكەن يىگىتلەردىن ئالتە - يەتتىسىنى قىسماقتا بېسىپ ئۆرە يۇرەلمەس قىلۋېتىپتۇ. كۆپىنچىسىنىڭ پۇتىنى ئېزىپ تاشلاپتۇ. بۇنى ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى ئۇققىنى يوق، ئۇقسىمۇ يۇقراغا نېمە چارە! يۇقرانىڭ كۆيگىنى كۆيگەن، تارتقىنى تارتقان. ئۇلارنىڭ يىغىسىغا كىم قۇلاق سالىدۇ، دەيسەن؟

— دېگەنلىرىڭ راست، — دېدى جۇاڭ زېگگۈەن، سەمەتنىڭ

سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ. — شەھەرگە كىرگىنىمىدە بۇچۇڭتۇەندىكى بالىلارنىڭ ھالىنى كۆرسەم ئېچىنىپ قالمەن، — باجگىر يەنە ئاغزىنى سەمەتنىڭ قۇلىقىغا يېقىن تۇتۇپ پىچىرلىدى. — بۇچۇڭتۇەننى تارقىتىۋەتكۈدەك، دېگەن گەپنى ئاڭلىغان بولساڭ-مۇ، بۇنىڭ راستلىقىغا ئىشەنمەيمەن، راست بولىدىغان بولسا ھازىرقىدەك 5 - ئاتلىقلار پولكىغا ئەسكەر ئېلىپ يۈرمەس ئىدى، ھۆكۈمەت ئۇلارنى ھەرگىز تارقىتىۋەتمەيدۇ. ئەمەلدارلار ھازىر ئاقسۆڭمۇ ئىلىدىكىدەك ۋەقەنىڭ يۈز بېرىپ قېلىشىدىن قورقماقتا. چوڭ - چوڭ ئەمەلدارلار ئىچىدە ئىلى قوزغىلاڭچى-لىرىنى ئاقسۇ تەرەپكە ئۆتكۈدەك، دېگەن گەپ - سۆز كۆپەيىپ قالدى...

بۇ گەپنى ئاڭلاپ سەمەتنىڭ تومۇرلىرىدىن يېڭى بىر كۈچلۈك ئېقىم ئورغۇپ ئۆتكەندەك بولدى. تېنىدە چاقماق چېقىلغاندەك بولۇپ، قەلبى ئۆركەشلىنىپ، ئۈمىدلەرگە تولدى. لېكىن ئۇ باجگىرنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنىڭ راست - يالغانلىقى-نى سىناش ئۈچۈن ئۇنىڭغا سىنچى كۆزى بىلەن قاراپ قويدى. سەمەتتە ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان ھاياجانىنى سەزگەن جۇاڭ زېگگۈەن ئۇنىڭدىكى ھېس - تۇيغۇنى بىلمىش ئۈچۈن ئەتىسى سورىدى:

— بۇ سېپىنىڭ خۇش بولۇۋاتقىنىڭمۇ ياكى قور-قۇۋاتقىنىڭمۇ؟

— ئىلىدىن مىللىي ئارمىيە كەلسە قورقىدىغان ئىش بولامدىكەن! — دېدى سەمەت تۆز كۆڭلى بىلەن. — مەن سېپىنىڭ ھۆكۈمەت ئىچىدىكى نازۇك ئىشلارنى بىلمەپ تۇرغىنىڭ-دىن خۇش بولۇۋاتىمەن.

— مۇنداق ئىشلارنى ئېيتىپ كەلسەم تېخى بىرمۇنچىسى بار، — دېدى باجگىر مەغرۇرلۇق بىلەن. لېكىن ئۇ سۆھبەتنى

نازۇك ئىشلاردىن يۆتكىۋېتىشكە تىرىشتى، — مۇنداق گەپلەرنى قىلىۋەرگەن بىلەن بۇلمايدۇ. ھۆكۈمەت ئىدارىلەرنى ياقلىغۇچىلارنى بىلىپ قالسا، كاللىسىنى ئالىدۇ. مەن ئېيتقان سۆزلەر مۇشۇ يەردە قالسۇن، بۇلمىسا ماڭمۇ، ساڭمۇ ياخشى بۇلمايدۇ...

— ھازىرغىچە قورقۇپ مۇشۇ يەرگە كەلدۇق، — دېدى سەمەت غودۇڭشىپ، — يەنە قورقۇپ ئەمدى نەگىمۇ بارارمىز؟

— ھۆكۈمەت شەھەردە ئاقسۇغا مىللىي ئارمىيە كەلگۈدەك دەپ قويغان كىشىلەردىن بىرقانچىسىنى قولغا ئاپتۇ، «پۇت يۇگۈرۈكى ئاشقا، ئېغىز يۇگۈرۈكى باشقا» دېگەن گەپنى ئۇنتۇپ قالمىغان ياخشى، ئەمدى مۇنداق گەپلەر تۇرۇپ تۇرسۇن، باشقا سۆزگە كۆچەيلى: قېنى سەمەت، قانداق قىلىپ پۈچتىكەش بولۇۋېلىپ، ئەسكەرلىكتىن قۇتۇلۇپ قالدىك، شۇنى ئېيتقىنا؟

— ئىككى شەھەر ئارىلىقىدا ئاتلىق قاتناپ پوچتىكەشلىك قىلىدىغان توختاخۇن ئاكام مېنىك تاغام بولىدۇ، — دېدى چۇشەندۇرۇپ سەمەت، — 5 - ئاتلىقلار پولكىغا ئەسكەر تۇتۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن ئاتامغا ئەقىل كۆرسىتىپ، مېنى بۇ ئىشقا كىرگۈزۈپ قويدى. ئۇچ كۈندە بىر قېتىم ئۆز ئېتىمىز بىلەن شەھەردىكى پوچتىخانىدىن پوچتا تېشىۋېمەن. قالغان ۋاقىتتا ئۆيىمىزنىڭ دېھقانچىلىقىغا قارىشىمەن. شۇنىڭ بىلەن ئەسكەرلىكتىن قۇتۇلۇپ قالدىم...

ئىككى دېھقان بىر دانە ئورۇق ئېشەكنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ھەيدەپ باجگىرنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلاردىن بىرى ئالغۇچى، يەنە بىرى ساتقۇچى ئىدى. ئېشەك سودىسى ئۇچۇن ھەر ئىككىسى يېزا باجخانىسىغا باج تۆلىشى كېرەك ئىدى. سەمەت خەت - چەك ۋە گېزىتلەرنى ئىگىلىرىگە يەتكۈزۈپ بېرىش ئۇچۇن يەنە بىر يېزىغا — ئايكۆل تەرەپكە كېتتى. ئۇ كېتىۋېتىپ، باجگىرنىڭ گەپ - سۆزلىرى ۋە مىجەز - خۇلقى ھەققىدە ئويلاپ

قالدى. ئاخىردا ئۇ بۇ كىشى بىز بىلەن تەقدىرداش، تۆۋ كۆڭۈل، سەمىمىي ئىكەن، پەقەت ئىشلەۋاتقان كەسپىلا ئۇنىڭ خەلقتىن يىراقلاشتۇرۇۋېتىپتۇ، دېگەن خۇلاسىگە كەلدى. پوچتەكەش ئۇنىڭ ئىلى تەرەپتە قوزغالغان قۇرالىق ئىنقىلاب توغرىسىدا ۋە قوزغىلاڭچى ئارمىيىنىڭ ئاقسۇغا كېلىپ قېلىشى مۇمكىنلىكى توغرىسىدا زوق - شوخ بىلەن سۆزلەپ بەرگەنلىرىدىن خۇشال ئىدى...

پاشاخوجىنىڭ كۆلكىلىك ئىشى

ئاقسۇ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى تار يان كوچىغا 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ جايلاشقانىدى. ئۇ كۆك سىرلانغان يوغان ۋە ئېگىز دەرۋازىسى، قېنىق قارا قىلىنىپ بويالغان ئۇزۇن ياغاچ رېشاتكىلىق تاملىرى، قورۇسىنىڭ تەكشى تۆزلىنىپ، گويا سېمونت ياتقۇزۇلغاندەك مۇستەھكەم چىڭدالغانلىقى ۋە يۇقىرى تەرەپتىكى كەڭ بىر پارچە يەرگە سېلىنغان تۆت چاسا شەكىلدىكى ھەيۋەتلىك ئوقۇش بىناسى بىلەن ئاقسۇنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى باشقا مەكتەپ بىنالىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. ھويلىنىڭ بىر تەرىپى مەشق ھەرىكەتلىرى ئۈچۈن ئاجرىتىلغان چوڭ بىر مەيداندىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈدۈل تەرىپىدىكى تەكشى تۆزلەنگەن بۇشلۇقتا ئېگىز - پەس بىرنەچچە تورنىك ۋە ۋاسكېتبول جازىسى قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئاقسۇنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى جانسىز مائارىپىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇش بىنالىرى جەھەتتە

مۇ، تەنھەرىكەت مەشغۇلات جازىلىرى جەھەتتىمۇ تەڭقىسلىقى بولمىغان مۇكەممەل ئوقۇتۇش ماكانى ئىدى. بۇ مەكتەپتىكى دەك كۆركەم بىنا، يېتەرلىك ئاشخانا - ئۇرۇندۇق ۋە تەنھەرىكەت جاھازلىرى ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ باشقا مەكتەپلىرىدە يوق ئىدى. ئۇنىڭدا شەھەر ئىچىدىكى ئىدارە - ئورگانلاردا خىزمەت قىلغۇچى خەنزۇ، خۇيزۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بالىلىرى بىلەن 5 - ئاتلىقلار پولكىدىكى ئەسكەر - ئوفىتسېر-لەرنىڭ بالىلىرى ئوقۇيتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر قىسمىنى يەنە شەھەر تېشىدىكى خەيجاڭ مەھەللىسىدە خەي تەكسىپ سېتىش بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىغان بەزىبىر خۇيزۇ ئائىلە-لىرىنىڭ بالىلىرى تەشكىل قىلاتتى. بۇ مەكتەپتە ئۇچ سىنىپ بولۇپ، 60 نەچچە بالا ئوقۇيتتى. 1944 - يىلى يازلىق تەتىلدىن كېيىن. ۋىلايەتنىڭ ئون ناھىيىسىدىن ئاقسۇغا يىغىپ كېلىنگەن 30 چە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىنىڭ خەنزۇچە ئوقۇتۇش ئۇچۇن، بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ كېلىنمىشى بىلەن 1 - باشلانغۇچ مەكتەپتە سىنىپ تۆتكە يېتىپ، ئوقۇغۇچىلىرى 90 كىشىدىن ئېشىپ كەتتى. ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇش يېشىدىن ھالقىپ كەتكەن17 - 18 ياشلار چامىسىدىكى ياشلار ئىدى. ئۇلار باشتا ناھىيىلەردىن ئەكىلىنگەنلىكى ئۈچۈن، مەكتەپتە غېرالىنىپ، مەكتەپتە يېتىپ - قوپاتتى، ئوقۇپ چىقسا مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلار قارىمىقىدىكى ئۇيغۇر مەكتەپلە-رىگە خەنزۇچىدىن دەرس بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى بولىدۇ، دېگەن باھانە بىلەن، ئۇلارنىڭ ئوقۇش، تۇرمۇش خىراجەتلىرى ۋىلايەت-لىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ مالىيە خەزىنىسىگە يۈكلەپ قويۇل-غانىدى. ئۇ ۋاقىتتا، ھۆكۈمەت تەمىناتىدىكى شەنلى مەكتەپ، ئۇيۇشمىلار تەمىناتىدىكى خۇيلى مەكتەپ دەپ ئاتىلىدىغان ئىككى خىل تەمىنات تۈزۈمىدىكى مەكتەپلەر بولۇپ، ئۇلاردا

خىزمەت قىلىدىغان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مائاشلىرى بىلەن پارچە - پۇرات ئوقۇش خىراجەتلىرىنى مەكتەپلەرنىڭ ئەنە شۇ تەۋەلىك خاراكتېرلىرىگە ئاساسەن ياكى ھۆكۈمەت قامدايتتى، ياكى بولمىسا مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى بېرەتتى. مۇشۇ ئوقۇم بويىچە بۇ 30 نا يېتىم ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىنىڭ خەنزۇچە ئوقۇش ۋاقتى-دىكى خىراجىتىنى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ تۆلىشى شەرت قە-لىنىپ قويۇلغانىدى. لېكىن ئۇيۇشما تەمىناتىدىكى مەكتەپلەر ھۆكۈمەت تەمىناتىدىكى مەكتەپلەردىن بىرقانچە ھەسسە كۆپ بولغانلىقتىن. ئۇيۇشمىلارنىڭ ئۇلارنى ھەممە ۋاقىت تەمىنات بىلەن قامداپ تۇرۇشقا قۇربىتى يېتەرمەيتتى.

ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ كېلىۋات-قان كىشى دانجۇ خاندانلىقى دەۋرىدىن ئاتا مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان جۇنۇاڭ ئۇنۇۋان دەرىجىسىدىكى يەرلىك ئاقسۆڭەكلەر ئوردىسىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ساقچىسى پاشاخوجا بولۇپ، ئۇ رەئىسلىكتىن ئىبارەت بۇ لاۋازىمنى شۇ ئىمتىيازى بىلەن قولغا كىرگۈزۈۋالغان ئىدى. ئۇ ئەمەلدارلارنىڭ ئۆز ئالقىندا ئويىنە-تىدىغان قورچىقى ئىدى. پاشاخوجا ئۇلارنىڭ ھەرقانداق سۆزىنى ئەلا بىلىپ، تاپشۇرۇق - بۇيرۇقلىرىنى شەرتسىز ئىجرا قىلاتتى. خەنزۇچە ئوقۇپ، ئۇيغۇر مەكتەپلىرىگە خەنزۇچە دەرس بەرگۈچى ئوقۇتقۇچى بولىدۇ، دېگەن نام بىلەن ئاقسۇغا بالا ئەكىلىشىمۇ پاشاخوجىنىڭ خۇشامەتچىلىكىدىن كېلىپ چىققان بىر ئەھمەقلىق ئىدى. ئەمەلدارلار بۇ باللارنىڭ ئوقۇش ۋاقتىدىكى راسخوتىنى ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ تۆلىشىنى شەرت قىلىپ قويغانىدا، پاشاخوجا ئۇنىڭغا سۆزسىز ماقۇل بولغانىدى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك، يېتىپ - قوپۇش جەھەتلەردىكى تەمىناتى ناچار، ھەتتا كۈندىلىك دەرىسە ئىش

لىتىدىغان بورلىرى، قەلەم، سيا، دەپتەرلىرىمۇ ئۆكسۈپ تۇ-
راتتى. ئۇلار سېلىق سالغاندەك، كەمبەغەل ئائىلىلەردىن مەجبۇ-
رىي تالالىۋېلىنغانلىقتىن، ئاتا - ئانىلىرى ئۇلارغا پۇل
ئەۋەتىپ تۇرالمايتتى. ئوقۇتۇشتىك ئىزچىلسىزلىقى، يېمەك -
ئىچمەكنىڭ ناچارلىقى ۋە باشقا تەمىناتلارنىڭ پات - پات
ئۆكسۈپ تۇرغانلىقىدىن غەزىپى ئۆرلىگەن ئوقۇغۇچىلار ئاخىر
ئۆز شىكايەتلىرىنى دادىللىق بىلەن ئۇيۇشما رەئىسىگە ئېيتىش
قارارىغا كەلدى. ئاخشام قاراڭغۇسى باشلىنىپ، كوچىلار جىم-
جىتلىققاچۆككەن كەچكى پەيت ئىدى. ئۇلار مەكتەپ دەرۋازىسى
ئالدىغا توپلىنىپ، رەئىس بىلەن قەتئىي سۆزلىشىش، دوق -
پوپوزلاردىن قورقماسلىق، ھېيلىگەرنىڭ ئالدىمغا چۈشمەسلىك
ئۈستىدە ئۆزئارا مەسلىھەتلەشتى، تالاش - تارتىشلىق پاراڭلار-
نى قىلىشتى. مەكتەپنىڭ قارشىسىدىكى تامغا ناھىيىلىك ھۆ-
كۈمەتنىڭ كىچىك يان ئىشىكى جايلاشقانىدى. مەكتەپ دەرۋا-
زىسى بىلەن يان ئىشىكنى ئوتتۇرىدىكى تار يول قىسقا ئارىلىق
بىلەن ئايرىپ تۇراتتى.

ئۆز تارىخىدا ئېلېكترنىڭ نېمىلىكىنى بىلمىگەن، ئېلېكتر
لامپۇچكىسىنى تېخىچە كۆرۈپ باقمىغان ئاقسۇ شەھىرىدە
قاراڭغۇ كېچىلىرى بۇ كوچا ھەممىدىن بەتتەر خىرەلىشىپ كې-
تەتتى. ئاي يورۇقى بۈلغاندىمۇ يۈلنىڭ تارلىقىدىن بۇ يەرگە
تۈزۈكرەك شولا چۈشمەيتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇيۇشما رەئىسىگە
ئوتتىدىغان قاتتىق پوزىتسىيە ئۈستىدىكى مەسلىھەتنى قىزىپ،
راسا ئەۋجىگە چىققاندا، ياشاخوجا ئاقسۇ ھاكىمىنىڭ ناھە-
يىلىك ھۆكۈمەت بىناسىدا ئوغۇل تويىغا بەرگەن كەچكى زىياپە-
پتىدىن قايتىپ، يان ئىشىكتىن سەنتۈرۈلۈپ، مەست ھالدا
چىقىپ كەلدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا سەل
چۆچەنلەشكەندەك بۈلۈپ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ تىكشىدى.
ئوقۇغۇچىلار ئۇنى كۆرمىدى.

— ئۇيۇشما رەئىسىنىڭ، — دەيتتى ئوقۇغۇچىلارنىڭ
بىرى ئۈنلۈك توۋلاپ، — ئاقسۇنىڭ ئاقسۆڭەك كېنەزى، پاشا-
خوجىسى بولۇشىدىن، ئەمەلدارلار ئىچىدە كۆچلۈك ئارقا تىرە-
كىنىڭ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەندە
ھەممىمىز بىردەك كۆكرىكىمىزنى كېرىپ تۇرۇشىمىز، ئۆز تەلەپ-
لىرىمىزنى قورقماي قاتتىق - قاتتىق ئېيتىشىمىز كېرەك.
ئارىمىزدا قورقمىز دەيدىغانلار بولسا مۇشۇيەردىلا بىزدىن ئايرىلىپ
قېپقالسۇن!

— قورقىدىغانلىرىمىز يوق! بىرىمىزمۇ قالماي، ئۇنىڭ
ئالدىغا بارىمىز! — بالىلار بىردەك تەڭ چۇرقىراشتى، يەنە بىر
ئوقۇغۇچى تېخىمۇ قاتتىق توۋلاپ تۇرۇپ:

— ئۇ مەنسەپدارلارنى كۆرگەندە دۆت، ساددىدەك بولۇ-
ۋالغان بىلەن، بىزدەك گۆدەكلەرگە كەلگەندە ئالداشنىمۇ، قور-
قۇتۇشنىمۇ بىلمىدۇ. ئۇ داڭلىق ئىككى يۈزلىمچى، — دېدى.

— قۇرۇق ۋەدە بېرىپ يولغا سالماقچى بولسا قانداق
قىلىمىز! — مەسلىھەت تەرىقىسىدە سورىدى يەنە بىرى.

— ئالدانمايمىز! — تەڭ ئاۋازدا ئېيتتى بىرنەچچە
ئوقۇغۇچى، — ئاچ قالدۇق، يەيدىغانغا ئاش بەر، قەلەم، سيا
ئېلىشقا پۇل بەر، ئوقۇشىمىز ياخشى بولمايۋاتىدۇ. ئوقۇتقۇچىنى
تەخىرسىز ئالماشتۇرۇپ بەر، دەپ تۇرۇۋالىمىز!

— ئۇنىڭدا يەنە ھېيلىگەرلىك ئىشلەتسە ياكى ھۆكۈمەپ
قورقۇتماقچى بولسا، — دېدى يېشى چوڭراق، ئېگىز، يوغان،
تەمبەل كەلگەن بىر ئوقۇغۇچى، — ھەممىمىز بىر ياقىدىن
باش. بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، بىرلىكتە ئېتىلىپ بېرىپ،
ياقىسىدىن ئالايلى. بىزنى ئوقۇتۇشقا ئەمەس، ئاچ قېرىپ
قېلىشقا ئەكەلگەن بولساڭ، يۇرتىمىزغا قايتۇرۇۋەت!
دەيلى. راسخوت بېرىپ قايتۇرۇۋېتىشكە تىلخەت يازدۇرۇۋالايلى!

— بولدۇ، شۇنداق قىلىلى. شۇنداق قىلماستىن ئۇنىڭ يېنىدىن قايتىپ كەلمەيلى! — بىر ئېغىزدىن تەۋلاشتى باشقىلار.

— قېنى ئەمسە يۈرۈڭلار! — بەرنىچى بولۇپ ماڭدى ھېلىقى تەمبەل ئوقۇغۇچى، ئۇلاردىن بىرى ھەر ئېھتىمالغا قارشى كالتەك لازىم بولۇپ قېلىشىنى ئېيتىپ، ئىشىك غورۇسىنى ئاچقىچە ئۇچۇن ياتاق تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى.

بۇ گەپلەردىن قورقۇپ، مەستلىكى يېنىپ، ئەقىل - ھوشى جايىغا چۈشكەن پاشاخوجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىناسىغا قايتىپ كىرىپ، پاناھلىنىۋېلىش ئۈچۈن يان ئىشكىنى ئىتتىردى، ئىشىك ئېچىلمىدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ غەزەپلىك تەۋلاشلىرىنى ئۆزئارا جېدەللىشىپ، ياقىلىشۋاتىدۇ، دەپ چۈشىنىپ قالغان دەرۋازىۋەن ئەنسىرەپ يان ئىشكىنى ئاللىقاچان تاقاپ تاشلىغانىدى. پاشاخوجا ئاخىر بالىلارنىڭ كالتەكىنىڭ ئاچقىلىشىنى كۈتۈپ، ھازىرچە ماڭماي تۇرۇۋاتقانلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئاخشام قاراڭغۇلۇقتا ئالدىراق بېرىۋېلىش ئۈچۈن تام ياقىلاپ يۈگۈرۈپ كەتتى.

ئۇ چاغدا ئۇيۇشمىنىڭ سانايمەنپەسە بۆلۈمى يورۇق بولۇپ، ئۇنىڭ ئېچىپ قويۇلغان دېرىزىسىدىن گازۇاي چىراغ-نىڭ نۇرى قاراڭغۇلۇقنى كېسىپ سىرتقا يورۇق شولا چېچىپ تۇراتتى. بۇ يەردە ئاقسۇ تاماشىچىلىرى بىلەن پات - ئاردا يۇز كۆرۈشىدىغان «غېرىپ - سەنسەم» ئوپېراسى رېپېتىتسىيە قىلىنماقتا ئىدى. ئۇنى شائىر ل. مۇتەللىپ قايتىباشتىن تۈزەتتۈرۈپ يېزىپ، سەھنىلەشتۈرۈپ چىققانىدى

ئىككى خۇپتەن مەزگىلى. خەلق شېرىن ئۈيقۇغا چۆككەن ۋاقىت بولۇپ قالغانلىقىغا قارىماي، سانايىمنەپسە بۆلۈمى سەگەك ئولتۇرۇشقان، رېپېتىتسىيە قىزغىنلىقى بىلەن، ھېرىش -

چارچاشنى ئۇنتۇغان ھەۋەسكار سەنئەتچىلەر بىلەن لەمۇ لىق تولغانىدى. ئۇلارنىڭ نارىسىدا لۈتپۇللا ھۈتەللىپ ھەم ئۇنىڭ يېقىن سەپدىشى مۇنەۋۋەردىن خوجا بار ئىدى.

ئاقسۇدا نامراتلىقنىڭ ئۆيى - ئۆيىلەرگە كەلكۈندەك يامراپ كىرىشى، ئاھاللەرنىڭ يېرىم ئاچ، يېرىم توق تۇرمۇش كەچۈرۈشى، كېسەل تارقىلىپ، ئۆلۈم - يېتىمنىڭ كۆپەيمەپ كېتىشى، ياشلارنى ئەسكەرلىككە تۇتۇش، ئات سېلىقىغا ئوخشاش ئېغىر نىشلىق ۋەقەلەر سەۋەبىدىن سۆيۈملۈك سەنئەت، ئۇزاق تارىخىي دەۋرلەردىن تارتىپ، ئۇزىنىڭ ھاياتىي جۇشقۇنلۇقىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان خەلق سەنئىتى ئاقسۇ دائىرىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك بولۇپ قالغانىدى. ئەلنەغمىلەر بولۇۋاتقان سورۇنلارنى كۆرگىلى بولمايتتى. توي - تۆكۈنلەر كىچىكلەپ، ئومۇمىنىڭ بۇ خۇشاللىق مەزىكىلىرىدە چېلىنىپ تۇرۇلىدىغان ناغرا - سۇنايلار يوقىنىڭ ئورنىدا ئازلاپ كەتكەنىدى. لېكىن بۇنىڭ بىلەن تېخى سەنئەت تامامەن ئۆلمىگەنىدى. ئۇ ل. مۇتەللىپ، بىلال ئەزىزى، ئابدۇللا روزىلارنىڭ شائىرانە قەلەملىرىدە «غېرىپ - سەنەم»، «تاھىر - زۆھرە» گە ئوخشاش پاك مۇھەببەت ناخشىلىرى بىلەن تولۇپ تاشقان ئوپېرالار ئىچىدە ياشاۋاتاتتى. ئۇ، ئاكا - ئۇكا مۇيىدىن خوجا بىلەن مۇنەۋۋەردىن خوجىنىڭ، ئاكا - ئۇكا يۈسۈپجان بىلەن ساۋۇتنىڭ ۋە باشقا ئۇرغۇنلىغان سەنئەت ئەھلىلىرىنىڭ ساتار، تەمبۇر، دۇتار، داپ، چاك، قالۇن ۋە راۋابلىرىدىن خەلق ئىچىگە تىنىمسىز تارقىلىپ تۇراتتى.

پاشاخوجا ئوتتۇرا ياشلار چامىسىدىكى سېمىز، دوغلاق كىشى بولۇپ، ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن ئۈيۈشما ئارىلىقىدىكى بىر يېرىم كىلومېتىرچە مۇساپىنى ئېغىر كۇچ بىلەن بېسىپ كەلدى. ئۇ ياردار شەرەدەك سانايىمنەپسە بۆلۈمگە ئۆزىنى تاشلاپ كىرگەن چاغدا، ئۈستىبېشى تەرگە چۆمۈپ، يۈزىدە قان قالـ

مغانىدى. ئۇ ھەدەپ سۆزلىمەكچى بولاتتى، ئەمما ئۆپكىسى تىقىلىپ، لەۋلىرىنى قىمىرلىتىشقا ئىمكان بەرمەيتتى. رېپېتىتسىيە بۇ ۋاقىتتا كۈرەش باسقۇچىغا ئۆتكەن بولۇپ، غېرىپ ئاجايىپ چەبدەسلىك بىلەن ئابدۇللا شاتىرغا — بۇ سۆيىقەستچىلەر سەركەردىسىگە تېز - تېز نەيزە ئۇرماقتا ئىدى. پاشا خوجا ئابدۇللا شاتىرغا مەھكەم يېپىشتى - دە، ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— تېز بول، نۆكەرلىرىڭ بىلەن سىرتقا چىقىپ ھۇجۇمغا ئۆت!... شەھەر ئىچىدىن بىر توپ ئىسيانچى ئۇيۇشمىغا باستۇرۇپ كىرىۋاتىدۇ. ئۇلار مېنى ئۇرماقچى، مېنىڭدىن ئاشلىق، پۇل تەلەپ قىلماقچى. ئۇيۇشمىنىڭ خەزىنىسىنى بۇلىماقچى، ئاشلىق ئامبىرىمىزنى تالىماقچى...

ئابدۇللا شاتىرى ئاڭلىنىشتا دەھشەتلىك، ئەمما تېگى - تەكتى تېخى چۈشىنىپ يېتىلمىگەن بۇ گەپ - سۆزلەردىن ھەيران بولۇپ، نەيزىسىنى تۇتقىنىچە ھاڭۇېقىپ تۇرۇپ قالدى. شۇندىن كېيىن پاشاخوجا غېرىپكە بۇرۇلۇپ، بۇيرۇق تەلەپپۇزى بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدۇردى،— لۇتىپۇللا، سىزمۇ چىقىڭ، ھەممىلار چىقىڭلار، ئۇلار كۆپ، بولمىسا سىلەر ئازلىق قىلىپ قالىسىلەر، بۇ يەرگە باستۇرۇپ كەلگىنىگە لايىق ئۇلارنى قاتتىق ئۇرۇڭلار! نەيزەڭلەر ئۇلاردىن بىرەر - يېرىمىنىڭ قورسىقىنى تېشىپ قويسا، ئۆلتۈرۈپ تاشلىسىمۇ كېرەك يوق، ئۇنىڭغا مەن ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن!...

— گېپىڭىزنى چۈشەنگىلى بولمايدۇ، كىمنى ئۇرىمىز! — دېدى ل. مۇتەللىپ كەسكىنلىك بىلەن، — مەن ئۆچۈن ئادەم ئۇرۇپ بېرىڭلار دېمەكچى بولۇۋاتامسىز؟ بۇ ئىش بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەيدۇ، بىزدىن قاتىل چىقمايدۇ!

ئابدۇللا شاتىرى تالادا نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى، كىملەرنىڭ

بۇ يەرگە باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن سىرتقا چىقىپ كەتكەنىدى. بۇ چاغدا ئەتراپ جىمجىت، ھېچ ياقتىن ئۇيۇشما تەرەپكە كېلىۋاتقان ئادەمنىڭ شەپىسى ئاڭلانمايتتى، ئەنسىرىگۈدەك ۋاراڭ - چۇرۇكمۇ يوق ئىدى. ئابدۇللا شاتىرى سانايىنەپسە بۆلۈمگە قايتىپ كىرىپ پاشاخوجىغا تەنە ئارىلاش:

— تالا تېپتىنچ، سىلى ئەنسىرىگۈدەك ھېچ ئىش يوق كەنغۇ! خاتىرجەم ياتاقلىرىغا كىرىپ، ئۇيقۇلىرىنى ئۇخلاۋەرسىلە! — دېدى.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن پاشاخوجىنى مازاق قىلىپ، پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى. مۇنىردىن خوجا كۈلكىگە ئۇلاپ:

— پاشاخوجامنىڭ كۆزىگە قاراپ بېقىڭلار، شېرىن ئۇيقۇسىدىن جۆيلۈپ كېتىپ، بۇ يەرگە كىرىپ قالغانىدەك تۇرىدۇ، — دېدى.

ئارتىسلار ئىچىدە يەنە بىر قېتىم قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

پاشاخوجا مازاقلارغا چىدىمايى، بىردەم قىزىرىپ - بوزۇرۇپ تۇرۇپ قالدى، ئاندىن ئۆزىنى ئاقلاشقا تىرىشىپ:

— تېخىچە ئۇخلىغىنىم يوق، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىگە بارغانىدىم، زىياپەتتىن قايتىپ كېلىشىم، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا، مەستەن دەڭ، — دېدى ل. مۇتەللىپ، — مۇسەللەس بىلەن نەشىنىڭ كەيپى تەڭ تۇتقانىدا، ئادەم كۆلەڭگىسىدىنمۇ قورقىدىغان بولۇپ قالىدۇ...

پاشاخوجا بۇ گەپلەرنى ھار ئالدى، ئۇ خاپا بولماقچى، قاتتىق چېچىلماقچى ئىدى، ئەمما خەلق سۆيگەن شائىرنىڭ ئالدىدا مۇنداق قىلىشقا پېتىنالمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ياسىما يۇمشاقلىق بىلەن 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ ئالدىدا ئاڭلىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ گەپ - سۆزلىرى ھەققىدە چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى:

— بۇ ئاچكۆز، نانقېپىلار ئاش - نان بەر، دەپ ئۇرماقچى، ياقامدىن ئالماقچىكەن، — دېدى ئۇ.

— مەن ئوقۇغۇچىلارنى ياخشى بىلىمەن، — دېدى ل. مۇتەللىپ پاشاخوجىنى ئەيىبلەپ، — ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئېغىر تۇرمۇشىمۇ ماڭا مەلۇم‌ئوق، ئۇلارنىڭ سىزگە تەلىپى بار، سىز ئورۇندىمىسىڭىز كىم ئورۇندايدۇ؟

— ئۇلارنى ئەسلىدە ھۆكۈمەت ئۆز تەمىناتىغا ئېلىشى كېرەك ئىدى، — دېدى مۇنىرىددىن خوجا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، — سىز ئەمەلدارلارغا ياخشىچاق بولىمەن دەپ ئۇلارنى ئەتەي ئۇيۇشما تەمىناتىغا ئۆتكۈزۈۋالدىڭىز.

— ئۆزىڭىز تەلەپ قىلىپ تەمىناتقا ئالغاندىن كېيىن، بېيمەك - ئىچمەك ۋە باشقا زۆرۈر نەرسىلەر بىلەن بېستەرلىك تەمىنلىمەسمۇ! — دېدى ل. مۇتەللىپ.

— ئۇلارنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ناچار ئىكەن، دەرسنى ياخشى ئۆتمەيدىپتىپتۇ...

— ئوقۇتقۇچىنى يۆتكەۋېتىڭ، — دېدى ل. مۇتەللىپ مۇنىرىددىن خوجىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، — بۇ ئوقۇغۇچىلار ئاقسۇغا بېرىپ ئاتلاپ ئوقۇش ئۈچۈن كەلگەنمىكەن، ئەلۋەتتە ئارزۇسىغا لايىق ئوقۇيالمسۇن - دە!

— سىلەرنىڭ ئاغزىڭلاردىن چىققۇاتقان گەپلەر ئۇلارنىڭ دەۋاتقانلىرى بىلەن ئوپمۇئوخشاشقۇ؟ بۇنىڭغا قاراڭغانسىرى ئۇلارنى سىلەر ئىككىڭلار ئارقاڭلارغا ئەگەشتۈرۈۋالغانغا ئوخشىمامسىلەر؟ — ئۆڭۈپ تۇرۇپ دوق قىلدى پاشاخوجا...

— نېمە دېسىڭىز، قانداق چۈشەنسىڭىز ئۇ ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى، لېكىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇش تەمىناتىنى ياخشىلىشىڭىز كېرەك، بۇ سۆز سىز ئۈچۈن ھەم قەرز، ھەم پەرز، — دېدى ل. مۇتەللىپ.

— ئۇيۇشمىنىڭ ئاشلىق ئىسكىلاتى قۇرۇپ كەتتى، — دېدى پاشاخوجا ئاچچىق بىلەن. — ئۇلارغا يوق نەرسىنى نەدىن تېپىپ بېرىمەن؟ ئۆز ئاشلىقىمدىن بېرىمەنمۇ؟

— نەدىن بەرسىڭىز بېرىڭ، ئىشقىلىپ بېرىڭ! — دېدى ل. مۇتەللىپ، — سىز ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئالدىدا، ئۇنىڭ ئايالچە ۋىلىسپىتىنى ئۇيۇشمىغا 600 چارەك بۇغدايغا تېگىشۇالدىڭىز، ئاقسۇنىڭ كاتاك توپىلىق كوچىلىرىدا ئۇنى قانداق مىنەلەيتىڭىز؟ ئۇ ئىشخانىڭىزدا بىكار تۇمۇر - تەسەكتەك ياتمدۇ.

— ھېلىمۇ بىزنىڭ‌بۇ خەلق ياۋاش، — دېدى مۇنىرىددىن خوجا، — باشقا بىر خەلق بولسا، مۇشۇ ۋىلىسپىت ئۈچۈنلا ساقچى باشلىقى بىلەن پاشاخوجانى سازايى قىلىپ، كۆچا ئايلاندۇراتتى.

— قېنى، شۇنداق قىلىڭلار دەپ خەلقنى قۇتراتمامسىلەر! — دوق قىلدى رەئىس.

— بىز قۇتراتقۇلۇق قىلمايمىز، — دېدى ل. مۇتەللىپ، — قەيەردە ناھەقچىلىق بولسا شۇ يەردە ئۇنىڭغا قارشى ھەقىقەتنى سۆزلەيمىز. خەلق دېسىڭىز مانا بىز خەلق، خەلققە ۋەكىل بولۇپ، مۇشۇ ناھەقچىلىقلار ئۈستىدىن سىزگە ئەرز - شىكايەت قىلمۇاتىمىز!...

ئۇڭايسىز ئەھۋالدا قالغان پاشاخوجا خىجىلچىلىقىنى ئاچچىققا يۆلەپ، ئالدىدىكى ئۈستەلنى مۇشتلاشقا باشلاپ، يەنە بىر نېمىلەرنى دېمەكچىدى، ئارتىسلارنىڭ تەك غۇدۇراشلىرى ئالدىدا سۆزلەشكە پېتىنالماي قالدى، ئاخىر ئاغزى تۇۋاقلىمۇ سانايىنەپسە بۆلۈمىدىن تەرلەپ - پىشمپ چىقىپ كەتتى.

رېپېرتىتسىيە قايتىدىن باشلاندى، پاشاخوجا توپتوغرا ياتقىغا كىردى - دە، ئالمان - تالمان ئىشكىنى ئېچىدىن تاقاپ، تالانى تېگىشىدى، سىرتتا سانايىنەپسە بۆلۈمىدىكى

قىلىچ، نەيزىلەرنىڭبىر - بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن چىققان ئاۋازدىن باشقا شەپە يوق ئىدى.

ئوقۇغۇچىلار ئۈيۈشمىسىغا كىرىۋاتقاندا، ئوقۇتقۇچىسى ئۇلارنى توسۇۋېلىپ، يەرنى يولدىن مەكتەپكە قايتۇرۇپ كەتكەنىدى.

دارىلمۇئەللىمىن غەزەپلەنمەكتە

شەھەرنىڭ غەرب تەرىپىدە سېپىلدىن ۋە شۇ ئەتراپتىكى مەھەللىدىن جەينەك شەكىللىك قىيغاچ بوشلۇق ئارقىلىق ئېنىق ئايرىلىپ تۇرغان يېگى بىنالىق بىر يۇرۇش ئۆيلەرنىڭ بىر قىسمىغا ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىن جايلىشىپ، يەنە بىر قىسمىدىن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ئورۇن ئالغانىدى. بۇ ئۆي - ئىمارەتلەر 1930 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئۇيۇشما راسخوتى بىلەن سېلىنغان، بۇ يەردىكى ئۆيلەر ئادەتتىكىچە بىر قەۋەتلىك بولسىمۇ، لېكىن ئاقسۇنىڭ ھەممىلا يېرىدىن كۆزگە تەكشى چېلىقىپ تۇرىدىغان پاكار، تەرتىپسىز، ناچار ئاھالە ئۆيلىرىگە سېلىشتۇرغاندا، رەتلىك كۆرۈنۈشى، تام - تورۇسلىرىنىڭ پۈختىلىقى، ئىچ - تېشىنىڭ ئاقارتىلغانلىقى ۋە رام - كېشەكلىرى بىلەن يېگىچە تۈس ئېلىپ پەرقلىنىپ تۇراتتى ۋە يېگى بىنا دەپ نام ئالغانىدى.

دارىلمۇئەللىمىنىڭ ئىشخانىسى، سىنىپ ۋە ياتاق ئۆيلىرى بىلەن ئۈيۈشمىنىڭ كىچىكرەك زال شەكلىدىكى سانايىنەپسە بۆلۈمى، قاتار كەتكەن ئالتە ئېغىزلىق ئىشخانىسى،

100 كىشىگە مۆلچەرلەپ سېلىنغان كىچىك كۆلۈبى ۋە ئۇنىڭ يېنىدىكى چوڭ ئاشلىق ئىسكىلاتى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ ئۇلاردىن ئاجرالماس بىر يۇرۇش ئۆي - ئىمارەتلەر تىزمىسى ھاسىل بولۇپ تۇراتتى.

دارىلمۇئەللىمىنە تۆت ئوقۇش سىنىپى بولۇپ، 130 ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى. كېيىنچە بۇ يەردە خەنزۇ، خۇيزۇ سىنىپى تەشكىل قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي سانى بىريۈزئەللىككە يەتكۈزۈلدى. مەكتەپتە ئوقۇتۇش ئوتتۇرا سەۋىيىدە ئېلىپ بېرىلاتتى. دەرسلەرنىڭ كۆپىنچىسىنى پىداگوگىكا، گېگىنا، ئوقۇتۇش مېتودىكىسى ۋە تىل - ئەدەبىيات دەرسى ئىگىلەيتتى. تەبىئىي پەنلەرنىڭ ئۆتۈلمەسلىكى ياكى ئاز ئۆتۈلۈشى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر تەرەپلىمە ئىلىم - بىلىمگە بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرالماي كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، 1943 - 1944 - يىللارغا كېلىپ ئاقسۇدا گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈمى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ھەرخىل دەرىجىدىكى ياچېيكىلىرى ئىدارە، ئورگانلارغا تۈمۈق تىقىپ سىغدىلىپ كىرىپ، ئاقسۇ جەمئىيىتىنى جاھالەتكە قاراپ چوڭ بىر قەدەم چېكىندۈردى. ئۇنىڭ يامان تەسىرى مەكتەپلەردە بولۇپمۇ ئالاھىدە ئەكس ئېتىشكە باشلىدى. دارىلمۇئەللىمىنىڭ دەرس سېتىكسىدا بىردىن ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، جياڭ جېيشىنىڭ «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» دېگەن كىتابى بىلەن شۇ ۋاقىتتىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى ۋە گومىنداڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ۋۇ جۇڭشىنىڭ «موڭغۇل - شىزاڭ ئىشلىرىغا دائىر نۇتۇقلىرى»① رەسمىي ئوقۇتۇش شەرت قىلىنغان دەرس

① ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭغا كەلمەستە «موڭغۇل - شىزاڭ ئىشلىرى» جەمئىيىتىگە باشچىلىق قىلاتتى.

لەر قاتارغا كىرگۈزۈلۈپ، ھەپتىسىگە تۆت سائەتتىن ئۆتۈلۈپ كەلگەن سىياسىي دەرس بىردىنلا سەككىز سائەتكە كۆپەيدى. بۇ- نىڭ بەدىلىگە دۇنيا تارىخى، جۇڭگو جۇغراپىيىسى دەرسلىرى دەرس سېتكىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى. بۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ نارازىلىقى تېخىمۇ ئۇلغايدى. بۇ ۋاقىتتا يەنە بىر قىسىم ئىل- غار ئوقۇتقۇچىلار ئۇستىدىكى تەقسىم كۆچەيتىلىپ، مەكتەپ مە- مۇرىيىتى يېڭىدىن تەيىنلىنىپ ئەۋەتىلگەن ئاچكۆز، نەپسانىيەت- چىلەرنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى. بۇ كىشىلەر ئوقۇش - ئوقۇ- تۇش ئىشلىرىنى ياخشىلاش ئۈستىدە باش قاتۇرماي، ئەكسىچە ئوقۇغۇچىلارنى ئەڭ ئەقەللىي ئىمكانىيەتلەردىن مەھرۇم قال- دۇرۇش ئۈستىدە باش قاتۇراتتى. تېگىشلىك راسخوتلارنى قىسىپ، ئۆز يانچۇقلىرىنى تولدۇرۇش ئاۋارىچىلىقى بىلەن ئۆتەتتى. دارىلمۇئەللىمىنى ئىشپىيونلار ئارقىلىق ساقچى تەرەپ- نىڭ نازارىتى كۈچەيتىلگەنىدى. شۇ كۈنلەردە 5 - ئاتىلىقلار پولكىنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى فاڭ چىگنەن ھەربىي ساۋاتتىن دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلىندى. بۇ ئارقىلىق، ھەربىي تەرەپ- نىڭ نازارىتىمۇ كۈچەيتىلدى. قىسقىسى، 1945 - يىلى دارىل- مۇئەللىمىن تۆمۈر قەپەسكە ئايلىنىپ، ئۇنىڭدىكى يۈزلەپ ئو- قۇغۇچى شۇ قەپەسكە سولانغان پەرۋاز قىلىش ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم بولغان باھار قارلىغاچلىرىغا ئوخشىشىپ كەتكەنىدى.

فاڭ چىگنەن بىلەن لۇ شياۋجاڭ قىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەدەن - باشلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرمەز دېگەن بىر گەپنى چىقاردى. بۇ ئارقىلىق ئۇلار قىزلارنىڭ نومۇسىغا تېگىشىنى پىلانلىغانىدى. ئۇلارنىڭ بۇ سۈيىقەستى بىر قىسىم سەگەك ئو- قۇغۇچىلار تەرىپىدىن شۇ مەھەل سېزىپ قېلىندى. ئۇلار غەزەپ- لىنىپ بارلىق ئوقۇغۇچىلارنى سەپەرۋەر قىلدى. ئوقۇغۇچىلار شىددەتلىك تاشقىنغا ئوخشاش سىنىپ، ياتاقلاردىن يامراپ

چىقىپ، مەكتەپ ھويلىسىغا يىغىلدى. ئۇلار ئالدىنئالا نارازىلىق سۆزلىرى يېزىلىپ تەييارلاپ قويۇلغان ئۇزۇن پلاكاتنى مۇدىر- يەت ئىشخانىسىنىڭ تېمىغا تارتىپ قويدى، ياتاق، سىنىپلار- نىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرىگە چوڭ خەتلەر بىلەن يېزىلغان ۋە- رەقلەرنى چاپلىدى. بۇلارغا ئۇلاپلا شىكايەت يىغىنىمۇ باشلىنىپ كەتتى. يىغىنىڭ دەل شۇ سائەتتە ئېچىلىشىنى دارىلمۇئەللە- مىنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى پىلانلىغانىدى. ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىغا شائىر لۇتېڭلا مۇتەللىپنىڭ سەپدىشى ۋە يېقىن دوستى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇللا روزى يېتەكچىلىك قىلاتتى. دېمەك، بۇگۈنكى شىكايەت يىغىنى بىر قىسىم ئىلغار ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قوللىشىغا ئىگە ئىدى.

ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بىرىنچى بولۇپ ئۈستەلگە سەكرەپ چىقىپ، بوراندەك كۈچلۈك ئاۋاز بىلەن سۆز باشلىدى:

— بىزگە پەن كېرەك! ھەقىقىي بىلىم كېرەك، ئىنقىلابىي نەزەرىيە كېرەك! — دەيتتى ئۇ قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ، — بىز دۇنيانىڭ ئۆتمۈشىنى، ھازىرقىسىنى، ئومۇمىي تارىخىنى بىلىشكە تەشنا. بىزگە جۇغراپىيە دەرسى ئۆتۈلسۇن! بىز بۇ مۇقەددەس زېمىنىڭ گۈزەللىكلىرىنى، تاغ ۋە دەريالىرىنى، ئۆلكە، شەھەر ۋە ناھالىسىنى، يەر ئاستى بايلىقلىرى بىلەن ئومۇمىي ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى بىلىشىمىز كېرەك. ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي كۈچ - قۇدرىتىنى بىلىشىمىز كېرەك! ۋارقىراپ تۇرۇپ ئېيتىمەنكى، بىز بۇلارنى بىلىشكە چوقۇم ھوقۇقلۇقمىز!

— بىز دارىلمۇئەللىمنىڭ ئوقۇش ئۇچۇن، بىلىم چوڭ- قۇرلۇقىدا غۇلاچ كېرىپ ئۇزۇش ئۇچۇن كەلگەن! — دېدى يەنە بىر ئوقۇغۇچى، ئۇستەل ئۇستىگە ئىككىنچى بولۇپ كۆتە-

رۇلۇپ چىقىپ، — بىلىم سەۋىيەمىزنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بىز تەبىئىي پەنلەرنى ئوقۇشىمىز كېرەك! بىزگە فىزىكا، خىمىيە، ئاناتومىيە، زوئولوگىيە پەنلىرى كېرەك. بىلىشكە تېگىشلىك ساۋاتلارنىڭ ھەممىسىدىن خەۋەردار بولۇشىمىز لازىم! ئەرزە- مەس سىياسىي دەرسلەر بىلەن ۋاقتىمىزنى ئىسراپ قىلىشقا ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق!

— ھەققى يوق!... بىزنىڭ ياشلىق ۋاقتىمىز بىلەن ئويناشقۇچىغا مەكتەپمىزدىن ئورۇن بېرىلمىسۇن! — ئوقۇغۇچىلار بىر ئىغىزدىن ۋارقىراشتى.

— ئۇنداقلارغا ھەرگىز ئورۇن بېرىلمىسۇن! — ئۈچىنچى ئوقۇغۇچى ئېگىزگە كۆتۈرۈلمەستىن تۇرغان يېرىدىلا ئۇستەلنى مۇشتلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى، — قىممەتلىك ۋاقتىمىز بىلەن بىھۇدە ئويناشقۇچى ئەبلەخلەر تېزدىن ئوتتۇرىغا چىقىپ، سوئاللىرىمىزغا بىرمۇ بىر جاۋاب بەرسۇن!

— قېنى تېز ئوتتۇرىغا چىقىپ، تەلەپلىرىمىزنى ئورۇن- داشقا ۋەدە بەرسۇن! ئالدىمىزغا كېلىپ باش ئېگىپ، خىيانەت ۋە بۇزۇق قىلمىشلىرىغا ياۋاشلىق بىلەن تەۋۋا قىلسۇن! ئۇن- داق ئىشلارنى ئىككىنچى قىلمايدىغانلىقىنى ئېيتسۇن!

— بەدەن تەكشۈرۈش باھانىسى بىلەن قىزلىرىمىزنى ئاياغ - ئاستى قىلماقچى بولغان بىنومۇس ئەبلەخلەرگە قاتتىق زەربە بېرەيلى. بىلىم ئورنىنى پاھىشەخانىغا ئايلاندۇرماقچى بولغان- لارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ تاشلايلى!

ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە قاتتىق داۋالغۇش پەيدا بولدى. ئۇلار قوللىرىنى كۆتۈرۈپ، مۇشتلىرىنى چىڭ تۈگۈشكەن ھالدا كۈچلۈك ئاۋاز بىلەن يەر - زېمىننى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ، خۇددى بىر كىشىدەك تەكشى رېتىم بىلەن توۋلايتتى:

«يەر بىلەن يەكسان قىلايلى، يەر بىلەن يەكسان قىلايلى!...»

دەكتەپ مۇدىرى بىلەن فاكۇلتېتنى ئىشخانىدىن سۆرەپ چىقىش ئۈچۈن بىرنەچچە ئوقۇغۇچى ئوقتەك ئېتىلىپ بىنا ئى- چىگە كىرىپ كەتتى. لېكىن ئۇ ئىككىيلەنىنى تاپقىلى بولمىدى. لۇ شياۋجاڭ بىلەن فاكۇلتېتنى ئىشخانىسىدىكى ئارقا تام دېرىزىسىدىن تاشلاپ شەھەر ئىچىگە قېچىپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ قوغدىلىپ قالغۇدەك جايىغا — 5 - ئاتلىقلار پولكىغا قېچىپ بېرىۋالغانلىقى ئېنىق ئىدى.

شۇندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ غەزىپى تەسەللىسى قو- بۇل قىلالماس دەرىجىدە يېڭىباشتىن كۈچەيدى. ئۇلار كۆرەش- تىن يېڭى كۈرەشكە ئۆتتى، شىكايەت يىغىنىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، نامايىش يۈرۈشىگە ئاتلاندى. ئۇلار شەھەر ئىچىنى نىشانلاپ كېتىۋاتقان چاغدا. نامايىشچىلار سېپىگە دىرىلمۇئەللىمىنىڭ قېرىسىم ئوقۇتقۇچىلىرىمۇ ئارقىدىن يېتىشىپ كېلىپ قوشۇلدى، ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ مەربىيەتكە ئىنتىلىدىغان ياش ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئوقۇغۇچىلار بىلەن زىچ بىرلىشىپ، نامايىشنىڭ غەلىبىلىك ئۆتۈشىگە چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلدى. يولدا ئۇلارغا دارىلمۇئەللىمىنى ئىلگىرى ئوقۇپ تاماملىغان بەزىبىر كىشىلەر ۋە 1 - باشلانغۇچ مەكتەپتە خەنزۇچە ئوقۇ- ۋاتقان چەت ناھىيىلەرنىڭ ياش يىگىتلىرىمۇ كېلىپ قوشۇلدى. شەھەر دەرۋازىسىغا يېتىپ بارمايلا نامايىشچىلار 250 دەك كىشىگە كۆپەيدى. بۇ، شۇ كۈنلەردە خورلۇقتىن باشقىنى كۆرمىگەن، ئاقىۋىدا تۇنجى قېتىم يۈز بەرگەن ئىلھامبەخش يېڭى ئىنقىلابىي ھەرىكەت ئىدى.

يۈرۈش ئۈستىدە توۋلىنىدىغان شوئارلارنى ئابدۇللا روزى ياكى ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى باشلاپ بېرەتتى. بىر

قسم ئوقۇغۇچىلار قوللىرىغا كۆتۈرۈۋالغان كىچىك قەغەز پارـ
كاتلارغا نېمىدەپ يازغۇسى كەلسە شۇنى شەخسىي قىزغىنلىقى
بىلەن يېزىۋالغاندى. لېكىن بىرنەچچە ئوقۇغۇچىنىڭ ئىككى
تال چۈشۈق ياغاچقا ئۆتكۈزۈپ كۆتۈرۈۋالغان كىشى ۋە ئۇزۇن
پلاكاتلىرىغا شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مۇنۇ تۆت مىسرالىق
مەشھۇر شېئىرى يېزىپ قويۇلغانىدى:

مەرىپەت ئىزدە، ئىرىنمە،
سەرپ ئەتكىن كۆچۈكنى.
بۇياق بىلەن بويمىغۇچە تېشىكنى،
ئىلىم بىلەن زىننەتلىگىن ئىچكىنى!

ئوقۇغۇچىلار شىكايەت ۋە تەلەپلىرىنى ۋىلايەتنىڭ ئەڭ
يۇقىرى ئەمەلدارى — ۋالىيغا ئېيتىش ئۈچۈن مەھكىمىنىڭ
ئالدىغا كېلىپ توختىدى. دەرۋازىدىكى قوراللىق ساقچىلار ئۇلارنى
توسۇپ ھويلا ئىچىگە كىرگۈزمىدى، ۋالىينىڭ ئىشغالىدا يوقلۇ-
قىنى ئېيتىپ، ئۇلارنى كەينىگە قايتۇرۇشقا ئۇرۇنىدىكى. قۇرۇق
قول نامايىشچىلارنىڭ لۇشياۋجاڭ بىلەن فاڭ چىڭنەنىي ئىزدەپ
تېپىش ئۈچۈن 5 - ئاتلىقلار پولكى شتابىغا بېرىشى مۇم-
كىن ئەمەس ئىدى. ئەگەر ئۇنداق قىلىنسا، بۇنىڭ ئۆزى زور
قارامىلىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئوقتا ئوتۇلۇشى ئۇرغان گەپ ئىدى.

شۇنداق كېيىن دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرى قەلەپلە-
رىگە جاۋاب بېرىلىشىنى كۈتۈپ، بىر ھەپتىچە دەرس تاشلىدى.
لۇشياۋجاڭ بىلەن فاڭ چىڭنەنىڭ قىز ئوقۇغۇچىلارنى يالىغاچ-
لاپ بەدىنىنى تەكشۈرۈش قەستى چەكلەپ تاشلاندى،
بىراق دەرس سېتىكسى ئۆزگەرتىلمەي ئۆز پېتىچە ساقلاپ قې-
لىندى. لۇشياۋجاڭنىڭ ھەكتەپ مۇدىرلىقى، فاڭ چىڭنەنىڭ

دارىلمۇئەللىمىندىكى ھەربىي ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىمۇ بۇرۇنقى-
دەك ساقلاپ قېلىندى. ئوقۇغۇچىلار بۇنىڭغا يېڭى نارازلىق
ھەرىكىتى بىلەن قارشى چىقىش قارارىغا كەلدى. ئۇلار شۇ
كۈندىن تارتىپ، يەشۇرۇن پائالىيەتكە كۆچۈپ 2 - قېتىملىق
شىكايەت يىغىنى ئېچىش، تېخىمۇ شىددەتلىك نامايىش
قوزغاش تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتى.

دارىلمۇئەللىمىن پۈتۈن ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە بىردىنبىر
ئوتتۇرا دەرىجىلىك بىلىم ئوچىقى ئىدى. ئۇ 1934 - يىلى
ۋىلايەت ۋالىيسى نىيازنىڭ شەرىپىنىڭ تەشەببۇسى، شەخسەن كۆر-
سەتكەن كۆپ قېتىملىق تىرىشچانلىقى بىلەن بۇلۇتنى يارغان
چاقماقتەك پالىلداپ ئاقسۇ ماارىپ ساھەسىدە تۇنجى بولۇپ
مەيدانغا كەلگەنىدى. نىياز شەرىپى — خەلقپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر
كىشى بولۇپ، ئۇ ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيلىقىدەك بۇ يۇقىرى
لاۋازىسىنى 1931 - 1932 - يىللاردىكى قۇمۇل - تۇرپان
دېھقانلار قوزغىلىڭىدىن كېيىن قولغا ئېلىپ ئىشلەتكە مۇيەس-
سەر بولغانىدى. 1939 - 1940 - يىللار ئاقسۇ ۋىلايىتى-
نىڭ ماارىپ ئىشلىرى خېلى روناق تاپقانىدى. شۇ يىللىرى
ۋىلايەتلىك ماارىپ ئىدارىسىدە سىنالغان قەيسەر كوممۇنىست،
چوڭقۇر بىلىم ئىگىسى لىن جىلۇ بېيتەكچىلىك خىزمىتىنى ئۈتەندى.
يەنە، دەۋر ئىلغارى، كوممۇنىستىك غايىنىڭ ئەڭ ئاكتىپ قول
لىغۇچىسى خۇاڭ خېچىڭ ۋىلايەتكە ۋالىي ئىدى. ئۇلار دارىل-
مۇئەللىمىنگە پات - پات كېلىپ، ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئۇچرى-
شىپ تۇراتتى. ئۇلار جۇشۇن سۆز ۋە نۇتۇقلىرى بىلەن ئوقۇ-
غۇچىلارغا خەلقنى ۋەزىيەتنى تونۇشتۇراتتى. ئىچكى ئەھۋال
لاردىن چۈشەنچە بېرەتتى. ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ ئەڭ مۇھىم
ساۋاتلىرىنى چۈشەندۈرەتتى...

«غېرىپ ـ سەنەم» ئوپېراسى سەھنىدە

ناھىيىلىك ماتارىپ يۇرتىغا بىر قەۋەتلىك ئۆيلىرى ۋە قاتراڭ توپلىق ھويلىسى بىلەن يانداش تۇرغان بىنا ۋىلايەتلىك ۋالىسى مەھكىمە بولۇپ، بۇ بىنانىڭ كۆرۈمسىز تەلەتلىك بىلەن ئۇنىڭ سول تەرىپىگە يانمۇ يان تۇتاشتۇرۇلۇپ سېلىنغان چوڭ ۋە ئېگىز سەلتەنەتلىك كۇلۇب سېلىشتۇرما بولۇپ قالغانىدى. كۇلۇب ئۇ ۋاقىتتا ئاقسۇ ناھىيىسى بويىچىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ۋىلايەت بويىچمۇ بىردىنبىر زور كۇلۇب ۋە ئەڭ ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇش ھېسابلىناتتى. توغرا، ئورنى كىچىكرەك بولسىمۇ، ئەمما كۆرۈنۈشى كۆركەم مۇنداق كۇلۇبلار ۋىلايەتنىڭ باشقا ناھىيىلىرىدىمۇ بار ئىدى. ئۇلارمۇ خۇددى ئاقسۇ كۇلۇبىدەك خەلقنىڭ كۆڭ چىقىرىشى بىلەن شۇ جايلاردىكى مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى تەرىپىدىن سېلىنغانىدى. ئاقسۇ كۇلۇبىنى ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى خەلقىدىن تۇرلۈك يوللار بىلەن قىلىدىغان كىرىمى، دېھقانلاردىن ئېلىپ تۇرىدىغان كەپسەن ئاشلىقى ۋە ناھىيىلىك ئۇيۇشمىلار ھەرىلى تاپشۇرۇپ تۇرىدىغان مەلۇم پىرسەنتلىك مەبلەغلىرى ھېسابىغا 1940 ـ يىلى سالدۇرغانىدى.

كۇلۇبنىڭ ئالدى ئىككى قەۋەتلىك بولۇپ، ئۇستۈنكى قەۋەتتىكى ئۆيلەرنىڭ بىرى كۇلۇب خادىملىرىنىڭ ئىشخانىسى، قالغانلىرى ئولارنىڭ ياتاقلىرى ئىدى. كۇلۇبنىڭ ئاساسىي قىسمىنى 700 ـ 800 كىشىنىڭ ئازادە ئولتۇرۇپ، ئويۇن ـ

تاماشا كۆرۈشىگە مۆلچەرلىنىپ سېلىنغان ئاساسىي زال، باش تەرىپىنى سەھنە ئىگىلىگەنىدى. سەھنە چۆرىسىدە بىر قاتار ئۆيلەر بولۇپ، ئۇلار ئارتىسلارنىڭ كىيىم ئالماشتۇرۇشى، گىرىم قىلىشى ۋە ئويۇن ئارىلىقىدىكى دەم ئېلىشلىرى ئۈچۈن ياسالغانىدى. ئاساسىي زالنىڭ سول تەرىپىدىن يوغان بوفېتخانا ئورۇن ئالغان بولۇپ، ئۇ ئوتتۇرىدىن كېسىپ قويۇرۇلغان تام بىلەن ئاساسىي زالدىن ئايرىلىپ تۇراتتى. قىسقىسى، كۇلۇب قايتا ـ قايتا تۈزۈلگەن ۋە تۈزىتىلگەن لايىھىگە ئاساسەن ئەنە شۇنداق خېلى مۇكەممەل ياسالغانىدى. بىراق ئۇ «بۆشۈكىدىلا تۇنجۇقتۇرۇۋېتىلدى» دېگەندەك، پۈتۈپ ئۇزاق ئۆتمەيلا يوغان قۇلۇپ سېلىنىپ، سەنئەت ئىشقىۋازلىرىنىڭ نەزەرىدىن ئۇجۇقتۇرۇۋېتىلدى. شۇندىن كېيىن، خېلى مەزگىلگىچە ئۇنىڭ ئىشىكى ئېچىلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كەپتەرلەر ئۇۋلىغان، ئۆمۈچۈكلەر بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭلارغا تور تارتقان، چاشقانلار تۆشۈك ـ تەشمىلەر ئېچىپ بەخۇدۇك ماكانلىغان تاشلاندۇق جايغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇ چاغدا ئاقسۇدا كىنو تاماشىسى يوق ئىدى. شۇڭا، كۇلۇبتا كىنومۇ قويۇلمايتتى. سەنئەت ئۆمەكلىرى بولمىغانلىقتىن، ئۇ يەردە سەھنە ئەسەرلىرى ئوينالغان ياكى كونسېرت كېچىلىكى ئۆتكۈزۈلگەن ۋاقىتلارنى ئۇچراتقىلى بولمايتتى. ئاقسۇدا سەنئەتنىڭ ئورنىنى زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش، قىمارۋازلىق، رەممالىق، داخانلىق ئىگىلىۋالغانىدى. ئۇ ۋاقىتتا مۇنداق چۈشكۈنلۈكلەر قانۇن ئارقىلىق قوغدىلاتتى، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى پاراخورلۇق قىلغىنى، پاھىشە ئوينىغىنى ياكى تاۋكا تۈزۈپ چوتۇر ئالغىنى ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتىلمايتتى.

گومىنداڭ ھاكىمىيىتى مۇنداق رەزىللىكلەردىن مەنپەئەتدار ئىدى. ئۇ خەلقنى بىلىمسىز ۋە غەپلەت ئۇيقۇسىدا تۇتۇپ، ئۆزىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتقان چىرىكلىكنى بىر ئىلاج بىلەن

يۇشۇرۇپ قېلىشقا، ھالاكەتلىك كۈنلىرىنىڭ يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى خەلققە سەزدۈرمەسلىككە جان - جەھلى بىلەن تىرىشىپ كۆرەتتى. شۇ سەۋەبتىن گومىنداڭ قىمارۋازلىق، نەشىخورلۇق ۋە باشقا بارلىق چىرىكلىكلەرگە كەڭ يول ئېچىپ بەرگەنىدى. ئەمما، بۇلار مەرپىەتكە تەشنالىقى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇپ، ئۇنى كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئىقتىساد بىلەن تەمىنلەپ كەلگەن ۋە تەر تۆكۈپ ئىشلەپ، سەلتەنەتلىك چوڭ تىياتىر — كونسېرت كۇلۇبى بىنا قىلغان كەڭ خەلق قاتلىمىنىڭ ئارزۇسى ئەمەس ئىدى.

ئاڭلىق كۆز قاراشقا ئىگە كىشىلەرنىڭ قارىشىچە، بۇنداق كېتىۋېرىشكە سەۋر - تاقەت قىلىشقا بولمايتتى. ئاخىر ئاقىۋىدا ناچار كەيپىياتنى ئۆزگەرتىش تەرەپدارلىرى كۆكرەك كېرىپ مەيدانغا چىقتى. بۇ كەسكىن بۇرۇلۇش خاراكتېرىگە ئىگە نۆۋەتتىكى مەدەنىيەت ئويغىنىشلىرىنىڭ بىرى ئىدى. شۇ يىلى ئاقىۋىدا ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، گېزىتخانا ۋە مەكتەپلەردىكى يېراقنى كۆرەر قەيسەر نامايەندىلەردىن مەدەنىيەتپەرۋەرلەر قوشۇنى شەكىللەندى. ئۇلارنىڭ سەپ ئالدىدىكى بايراقدارلىرى تالانتلىق شائىر ۋە تىز پۈكمەس مەرپەتپەرۋەر ياش لۇتپۇللا مۇتەللىپ، كۆرەش جارچىسى، ئۈستا سازەندە، خۇش ئاۋاز ناخشىچى، سەنئەتكار مۇنىرىدىن خوجا، ئۆتكۈر قەلەمكەش، جۇشقۇن قەلب شائىر بىلال ئەزىزىلەردىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدا خەلق ئارىسىدىكى سازەندىلەر، ناخشىچىلار، ياشلار ئارىسىدىكى سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن سانائىيىنەپىسە يۆلۈمى تەشكىل قىلىندى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ۋە باشقا مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچى ناخشىچىلار، سازەندە-

لەردىن سەنئەتكۈرۈپىلىرى قۇرۇلۇپ، مەدەنىي تۇرمۇشتا يېڭىچە جانلىنىش پەيدا بولدى. ئۇيۇشمىدا سانائىيىنەپىسە بۆلۈمى قۇرۇلۇپ بىر يىلدەك ۋاقىت ئۆتە - ئۆتمەي چوڭ ئىشقا تۇتۇش قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن ئاقسۇ خەلقىنىڭ پەقەت ئېغىز ئارقىلىق چۆچەك شەكلىدە سۆزلەپ كېلىنگەن غايىۋى مۇھەببەت قەھرىمانلىرى «غېرىپ - سەنەم» نى ئۆز سەھنىسىدە تۇنجىرا شەكلىدە كۆرۈپ، سەنئەتكە بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرۇش ئارزۇسى دەسلەپكى قەدەمدە ئەمەلىيەتكە ئايلاندى. كۆپ يىللار-دىن بېرى تاقىلىپ، كەپتەرخانىغا ئايلىنىپ كەتكەن ھېلىقى ھەشەمەتلىك كۇلۇب ئەمدى ئېچىلىپ تۇنجىرا قويۇلدىغان كۈنى ئۇنىڭ ئالدى ئويۇن كۆرۈشكە تەشنا يۈزلىگەن تاماشىبىنلار بىلەن قايناپ تاشتى. بۇ 1945 - يىلى 4 - ئاي مەزگىلى بولۇپ، سەنئەت ساھەسىدە مۇنداق جانلىنىشنىڭ بولۇشى ئالغا ئىنتىلىش يولىدىكى بىرخىل خۇشاللىنارلىق ۋەقە ئىدى. ئاقسۇ خەلقى ئۆز يۇرتىدا يۈز بەرگەن بۇ يېڭىلىقنى شادىيانىلىق بىلەن كۈتۈۋالماقتا ئىدى. كۇلۇب ئالدىغا ئويۇن تەنتەنىسىگە ئاتاپ ياسالغان ئىككى ئادەم بويى ئېگىزلىكتىكى راۋاقتا چوش قايرىلغاندىن تارتىپ ناغرا - سۇناي چېلىنىشقا باشلىنىدى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، بۇ يەردىكى ئادەملەر توپى بارغانچە كۆپەيدى. كۇلۇب ئالدىغا ئۇششاق سېتىقچىلار يايما قىلىپ، مالللرىنى تىزىشتى. گازىر، دەپتەر، قەلەم، كۇچانىڭ كىر سوپۇنى، ئاۋات، ئۇچتۇرپانلارنىڭ كەشتە يىپى، ئاقسۇنىڭ شاپاق دوپپىسى بىلەن مۇغەمبەر تۇمىقى قويۇلغان غالتەكىلەردىن باشقا تاشقىرىقى بازاردا دۇكان ئېچىپ، سودا قىلىدىغان بىرقىسىم ھاللىق سودىگەرلەرمۇ دۇكانلىرىنى تاقىشىپ، مۇزلىرىگە سەرگەز، چۆتا، ماتا - چەكمەنلىرىنى ئارتىشىپ سودا - سېتىق ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىشتى. ئاڭغىچە بىرقانچە ناۋايمۇ باشلىرىغا ئېلىۋالغان

تەڭنلىرى بىلەن كېلىپ، كاۋاپلىرىنى كۆپرەك سېتىۋېلىشقا تەقەززا بولۇپ تۇرغان كاۋاپچىلارنىڭ يانلىرىغا قويۇشتى، شۇنداق قىلىپ كۆلۈپ ئالدى بىردەمدىلا غاڑ ـ غۇڑ بازارغا ئايلاندى، بۇنىڭ بىلەن ئاقسۇ سېپىلىنىڭ ئىچى ئۆز تارىخىدا بىرىنچى قېتىم تاشقىرىقى بازارنىڭكىدەك ئاۋات تۇس ئالغان قىزىق بازارنىڭ شاھىتى بولۇپ قالدى. راۋاقتا سۇنای چېلىنىپ، ناغرا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. پەدىلەر تېز ـ تېز ئۆزگىرىپ، دولان مەشرەپكە، دولان مەشرەپىدىن كېيىن قەشقەر، كۇچا سەنەملىرىگە ۋە شۇ ۋاقىتتا ئاقسۇغا يېڭىدىن كىرگەن گۈلباغ ناخشىسىنىڭ مۇزىكىسىغا يۆتكىلىپ، تاماشىچىلارنىڭ زوق ـ شوخىنى پەللىدىن ـ پەللىگە كۆتۈرەتتى. ئادەملەر توپىنىڭ سۇرەن ـ چۇقانلىرى ئىچىدە بىر ـ بىرىنى تەكلىپ قىلىشىپ، بىرلىكتە تەڭكەش بولۇپ ئويناغان ئوسۇللار ئۇزلۇكسىز داۋام قىلىپ تۇراتتى. كۆلۈب ئىچىدە ئىش قىزغىن باراتتى: دېكوراتسىيە ئورنىتىلدى، سەيپۇڭخانىدا تىكتۇرۇلۇپ ھازىرلا پۈتۈپ ئەكىلىنگەن پەردە تارتىلىپ، ئۇنىڭ سەھنە يۈزىگە دەل كەلگەن ـ كەلمىگەنلىكى تەكشۈرۈلدى. كۆلۈب زالىغا تاماشىچىلار ئۇچۇن ئارقا يۆلەنچۈكى رېشاتكىلىق قىلىنىپ ياسالغان تۆت كىشىلىك ئۇزۇن ئورۇندۇقلار قويۇلۇپ، يەنە بىر قۇر رەتلەندى، كۆلۈب ئىچى پاكىز ئادالاندى. ئاڭغىچە ئارتىسلار سەھنىگە يانداش گىرىمخانىدا ئالدىراش كىرىم قىلىشتى. خەلق «غەيرەت ـ سەنەم» نى كۆرۈشكە بولغان ئاجايىپ تەشنالىقى بىلەن بۇ ئويۇننىڭ بېلىتىنى ئەتىگەندىلا سېتىۋېلىپ تۈگەتكەندى. تاماشىچىلار يانچۇقلىرىدىن بېلەتنى چىقىرىشىپ، كۆلۈب ئىشىكىگە يۈزلەندى. ئۇلار ئەمدى ئويۇن زالىغا كىرىشى كېرەك ئىدى. قارىماققا ئىش ئەنە شۇنداق رەتلىك ئۆز يولى بىلەن

بارماقتا ئىدى. بىراق، دەل شۇ پەيتتە ئارقىسىغا ئىككى قورالىق ساقچىنى ئەگەشتۈرۈۋالغان ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ تىنتىش ئەمەلدارى ۋاڭ دوسا پەيدا بولدى.

— ھەممىگلار كېتىگلار!... ئويۇن قويۇلمايدۇ! — دەپ توۋلىدى ئۇ. تاماشىچىلار توپى تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. ناغرا ـ سۇنای تۇختاپ راۋاق ئۈستىجىمدى.

— نېمىشقا قويۇلمايدىكەن! ھەممىزنىڭ قولىدا بىلەت بار، بىز بىلەت ئالغان تۇرساق ئويۇن كۆرمەي قايتىپ كېتىدىكەنمىزمۇ!؟ — نارازىلىق بىلەن ۋارقىرىدى بىرنەچچە كىشى. خەلق ئىچىدە باشقىدىن جانلىنىش پەيدا بولۇپ، چۇقان ـ سۇرەن كۆتۈرۈلدى. يەنە بىرنەچچە كىشى ئارقىمۇ ئارقا غەزەپ بىلەن توۋلاشقا باشلىدى:

— بىزنىڭ كۆرىدىغىنىمىز ئويۇن! «غەيرەت ـ سەنەم» ـ نىمۇ كۆرۈشكە قويىمامسىلەر؟!...

— «غەيرەت ـ سەنەم» نى كۆرگەنمۇ يامان ئىشمىكەن؟ ياق، بۇ يەردىن كەتمەيمىز، ئويۇننى چوقۇم كۆرىمىز!...

— ياق، كەتمەيمىز!... زادى كەتمەيمىز...

— خالايىق، ھېچقايسىڭ كەتمە!... كاللىمىز ئۈلىنىپ كەتسىمۇ مەيلى، ئويۇننى كۆرمەستىن ھەرگىز كەتمەيمىز!...

خەلق ئىچىدە كۈچلۈك داۋالغۇش پەيدا بولدى. ئادەملەر دېگۈزى كەلكۈندەك شىددەتلىك كېلىپ كۆلۈب ئىشكى ئالدىدا ئۆركەشلىدى. ۋاڭ دوسا توپ ئىچىگە يېرىپ كىرىپ، كىمنىدۇر بىرىنى غولىدىن چاڭگاللاپ ئىتتىردى، يەنە بىرىنى كاچاتلىدى. ياش يىگىتلەردىن بىرقانچىسى مۇشتلىرىنى تۈگۈپ، ئۇنىڭغا ئېتىلىپ كەلدى. توپ ئىچىدىن ئامان ـ ئېسەن چىقىۋېلىشقا كۆزى يەتمىگەن ۋاڭ دوسا ئاسمانغا قارىتىپ ئوق چىقاردى. ئوق ئاۋازى بىلەن تەڭ بىر توپ قورالىق ساقچى يۈگۈرۈپ كېلىپ

خەلقنى سرتتىن قورشاشقا باشلىدى. دەل شۇ ۋاقىتتا پاشا-
خوجمۇ ساقچىلار بىلەن بىللە كۆلۈپ ئالدىدا پەيدا بولدى.
پاشاخوجا ئويۇن كۆرگۈچىلەرنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشىدىن
قورقۇپ، بۇ يەرگە ئەتەي ئاتلىق كەلگەنىدى.

— خالايىق. ھەي خالايىق! — مەددادھالاردەك بوغۇلۇپ
بار كۈچى بىلەن توۋلىدى ئۇ. — جېدەل - ماجىرا قىلماي
ياۋاشلىق بىلەن ئۆيۈڭلەرگە كېتىڭلار. پۇقرا دېگەن پېقىر
پۇقرادەك مۆمىن. مۇلايىم بولغىنى ياخشى... دوستانىڭ
گېپى - ھۆكۈمەتنىڭ گېپى. ۋاڭ دوسا بىلەن تەڭ كېلىمەن،
دەپ چۆچۈرىنى خام سانغۇچە، دۆت، ئەخمەق بولغۇچە، ئۆيۈڭ-
لەرگە بېرىپ، ئۇسىچىڭلارنى ئىچىپ، ئويقۇڭلارنى ئۇخلىغىنىڭلار
تۈزۈك! ئاخىرقى گەپ شۇ، بىز ئويۇننى يىغىشتۇرىمىز، دېگىرىپ -
سەنەم» نى قويماس بولدۇق، گېپىمنى ئاڭلىدىڭلارمۇ؟...

پاشاخوجا ۋالىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن، ۋالىي مەھكىمىنى
قوغدىغۇچى قوراللىق ساقچىلاردىن بىرنەچچىسىنى ئېلىپ
كۆلۈپ ئالدىغا كەلگەنىدى. ۋالىي ئۇنىڭ ۋىلايەتلىك ئويغۇر
ئويۇشىمىغا رەئىسلىكى ۋە نامدا بار ھەممەمە يوق پاشاخوجا
نامىدىن پايدىلىنىپ ئويۇن كۆرگۈچىلەرنى ئاسان گەپكە كىرگۈ-
زۈش ئويى بىلەن ئۇنى بۇ يەرگە ئەۋەتكەنىدى. ھەتتا ۋالىي
خەلقتىن ئالدىغان خاپىلىقنى ئۈستەلدىن ئېلىپ، ئالدىدىكى
ئۈستەلنى مۇشتلاپ تۇرۇپ پاشاخوجىغا دوق - پوپوزا قىلىشقە
مۇ بېرىپ يەتكەنىدى.

— ئويۇشمىدىكىلەر نېمانچە بەكباش بولۇپ كەتتى؟ —
دېگەنىدى ئۇ، — سىلەرنىڭ بىزكە ئېيتماستىن، بىزنىڭ
رۇخسىتىمىزسىز، ئويۇن قويماقچى بولۇپ يۈرگىنىڭلار نېمىنى
كۆرسىتىپ بېرىدۇ؟ ئەگەر سىزنىڭ يۈز - خاتىرجەمزنى قىلماي
سالماينەپسە بۆلۈمگە كىرىۋالغان ئادەملەرنىڭ ھەممە-

سىنى قاماشقا بۇيرۇق چۈشۈرەتتىم، لۇتىپۇللا، مۇنىرىدىن
دېگەن نېمىلەرنىڭ ھەربىكتىسىگە دېققەت قىلىڭ، ئۇلار ئويۇن
قويۇش باھانىسى بىلەن خەلقلەرگە ئۆز گەپە، ئۆز سۆزلىرىنى
قىلىۋالماقچى، بۇ بىرنەچچە توكتوك قىزىل پاچاق قوزغىلاڭ،
ئىنقىلاب دېگەن نېمىلەر توغرىسىدا ئۆزئارا پىچىرلىشىپ
يۈرۈشىدۇ، ياشلاردىن تېخى بىرمۇنچىسىنى يولدىن چىقىرىپ
ئارقىغا ئەگەشتۈرۈۋاپتۇ. ئۇلارنىڭ قىلماقچى بولغىنى خەۋپلىك
ئىش، ناھايىتى خەتەرلىك!...

بۇ گەپتىن قورقۇپ چۆچۈگەن پاشاخوجىنىڭ يوغان كالا
كۆزلىرى چۆچەكتەك ئېچىلىپ پارقىراپ كەتتى، ئۇ ۋالىيغا
قەسەم ئىچىدا سۆزلىدى:

— مۇندىن كېيىن ھەممە ئىشقا دېققەت قىلىمەن، —
دېدى ئۇ، — لۇتىپۇللا بىلەن مۇنىرىدىنىڭ پەيتنى تېپىپ
ئەدەبىنى بەرمەي قويمايمەن، بۈگۈن ئاخشام قويىدىغان ئويۇننى
كەلگەندە ھەقىقەتەن خاتا قىپتىمىز، ھېلىمۇجا دابلىرىدىن بۇ ئويۇننى
قويۇشقا رۇخسەت بېرىشلىرىنى سورايمەن، — گەپ بۇ يەرگە
كەلگەندە پاشاخوجا ۋالىينىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ ئولتۇرغانىدەك
تۆۋەن مۇكچەيسىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى،
خەۋەرلىرى بويىچا كىشەك، خەلقىمىز بىلەت سېتىپ
قويغان، بۈگۈن بولسىمۇ بىر ئاخشام قويمىساق، يۈزىمىز
چۈشۈپ سەھنىدىكىتە قالىمىز. ئۇيۇشمىنىڭ نامىغىمۇ ياخشى
بولمايدۇ.

ۋالىي پاشاخوجىنىڭ قۇلقىغا ئاغزىنى يېقىن قىلىپ بىر
خىل سىرلىق ۋە كەسكىن ئاھاڭدا:

— كۆلۈبتا بىر ئاخشام، بىر سائەت ئويۇن قويۇشقا
بولمايدۇ، كۆلۈپ پات - ئارىدا ھەربىي گازارما بولىدۇ،
ئىلىنىق باندىتلار قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن كۈندىن تارتىپ، ئاقسۇ

تەھدىت ئىچىدە قالماقتا. ئۆلكىلىك ھەربىي شتابتىن ئەسكەر تەلەپ قىلىۋېدۇق، كۇچادىكى ھەربىي قىسمىنى ئۇرۇمچىدىن ئەۋەتىلىدىغان بىر پولك ما چىنشاڭ ئەسكەرلىرى بىلەن تولۇق لىغانىدىن تاشقىرى، مارالبېشىدىكى بىر روتا 120 ئەسكەرنى ئاقسۇغا يۆتكەپ بېرمەكچى بولدى. ئۇلار كەلسە كۈلۈبقا ئورۇنلىشىدۇ، تېز بېرىپ ئويۇننى توختىتىڭ، خەلقنى تارقىتىڭ! — دېدى.

— بولىدۇ، مەسىلىنىڭ جىددىيلىكىنى ئەمدىلا چۈشەندىم، خەلقنى ھازىرلا تارقىتىمەن، ئارتىسلارنى ۋەز - نەسىھەت قىلىش ئۈچۈن ئويۇشمىغا ئەكىتىمەن، ئۇنىمىغانلارنى ئۆيۈڭگە كېتىش دەپ قورقۇلايمەن! — پاشاخوجا سۆزىنى تۈگىتىپ ھېڭىشقا تەمشەلگەندى، ۋالىي توختىتىپ:

— روتىنى يۆتكەپ كېلىشىڭ ئۆزى مۇھىم ھەربىي سىر، بۇنى سىزلا بىلىشىڭىز كېرەك، — دەپ ئاگاھلاندۇردى.

پاشاخوجىنىڭ ۋالىيغا بەرگەن ۋەدىسىگە ئاساسەن خەلقنى تارقىتىۋېتىش توغرىسىدا جان - جەھلى بىلەن كۆرسەتكەن بارلىق تىرىشچانلىقلىرى ھېچ نەرسىگە دال بولمىدى.

ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىددىن خوجىلار ئىشىك ئالدىدا يۈز بەرگەن ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، گىرىم قىلغان پېتى كۇلۇب ئىچىدىن يۈگۈرۈپ چىقىشتى. ئۇلار بىلەن بىللە ئابدۇللا شاتىرى ۋە باشقا نۆكەرلەرمۇ قىلىچ، نەيزىلەرنى تۇتۇشقان ھالدا چىقىشقانىدى. ئوپېرادا لۇتپۇللا مۇتەللىپ غېرىپ رولىدا، مۇنىرىددىن خوجا شاھى ئابباس رولىدا ئوينايتتى، شۇ سەۋەبتىن ئۇلارنىڭ بىرى غېرىپ كىيىمىدە، يەنە بىرى شاھ كىيىمىدە ئىدى. خەلق ئۇلارنى بىقىملىق ھېسىياتى بىلەن ئورىۋېلىپ، سەممىي تىلەكلىرىنى تەكرار - تەكرار بايان قىلىشتى:

— ئويۇنچىلارنىڭ «غېرىپ - سەنەم» ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ،

كۈندۈزدىلا كۇلۇب ئالدىغا توپلاندۇق، ئارىمىزدا مۇشۇ ئويۇننى كۆرۈش ئۈچۈن يىراق يېزىلاردىن كەلگەنلەرمۇ بار. قورۇق قايتىپ كېتىشكە ھېچكىم رازى ئەمەس. ئويۇننى بىر ئىلاج بىلەن قويۇپ بېرىڭىزلەر، كۆرمىسەك ئەلەم بولىدۇ، ئارماندا قالمىمىز.

— بۇ كىشى توغرا ئېيتتى، كۆرمەي قايتىپ كەتسەك ھەممىمىزگە دەرد بولىدۇ! — كىمدۇر بىرى خەلق توپىنى ئىچىدىن يوغان، بوم ئاۋاز بىلەن تۇۋلىدى.

— پاشاخوجام ئويۇننى تەييارلىماستىن ئىلگىرى ئۆزىنى چىمدىپ باقسا بولماسمىدى؟ بىلەتنى سېتىپ بولۇپ، ئەمدى ئۇنىڭ ئويۇنىنى قويمايمىز، دەپ بېزىرىپ تۇرۇۋېلىشى نېمىسى!؟

— ئۇ دوساغا ئەگىشىپ، ھە دېسە، ھۇ دەۋاتمامدۇ؟

— بۇنىڭ ئۆزى ئۇچىغا چىققان خۇشامەتگۈيلۇق!

ئوتتۇرىدا بولۇۋاتقان ۋارقىراش - جارقىراش، كەسكىن سۆزلەرگە خۇلاسە قىلغاندەك كىمدۇر بىرى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى:

— بىز ئويۇننى كۆرىمىز دېدۇق كۆرىمىز. كۆرمەستىن كۇلۇب ئالدىدىن قايتمايمىز. ئويۇن كۆرۈشمىزگە ھەرقانداق كىشىنىڭ توسقۇنلۇق قىلىشىغا ھەققى يوق!...

— بىز ئويۇننى سىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن تەييارلىغان، — دېدى مۇنىرىددىن خوجا، مۇشتىنى تۈگكەن ھالدا جاراڭلىق سۆزلەپ، — «غېرىپ - سەنەم» نى بۈگۈن ئاخشام سەھنىگە قويماستىن تۇرۇپ، بىزمۇ بۇ يەردىن كەتمەيمىز!

ھەممە كىشى خۇشال بولۇپ، قاتتىق چاۋاك چالدى، قوللىرى قاپقارا قاپىرىپ، خۇددى بازغانچىدەك قىياپەتكە كىرىۋالغان تەمبەل ياش يىگىت چوگقۇر خۇشاللىق ئىچىدە

مۇنسىرىددىن خوجىغا:

— باربكاللا، ئاغزىڭغا ياغ! — دەۋەتتى.

خەلق بۇ گەپ بىلەن يەنە بىر قېتىم چاۋاك چالدى.

— سىلەرنىڭ تەلىپىڭلار شۇ ئىكەن، ئۇنسى بىز ئورۇندىماي قويمايمىز، — دېدى ل. مۇتەللىپ، — ھەرقانداق توسقۇنلۇقنى بۆسۈپ تاشلاپ، ئويۇننى ئويناۋېرىمىز! خەلقتىن ئۈستۈن تۇرىدىغان كۈچ يوق، مۇنداق كۈچ بۇرۇن بولمىغان، ھازىرمۇ يوق، كەلگۈسىدىمۇ بولمايدۇ، زوراۋانلىققا مەڭگۈ ئورۇن يوق...

— ئىشىك باقارلار، ئىشكنى يوغان ئېچىۋېتىڭلار، خەلق كۈلۈۋېقا كىرسۇن! — ئۇنلۈك توۋلىدى مۇنسىرىددىن خوجا ل. مۇتەللىپنىڭ سۆزىنگە ئۈلاپ، ئۇنىڭ سۆزى شاھى ئاببباسنىڭ سۈلتانلىق لىباسى كىيىپ، سەلتەنەت تەختىدە پەرمان جاكارلىشىغا ئوخشىشىپ كەتتى. خەلق كۈلۈۋېقا ئارقىمۇ ئارقا ئۇزۇلمەي رەتلىك كىرىشكە باشلىدى ۋە قوللىرىدىكى بېلەتلەرنىڭ رەت نومۇرى بويىچە ئورۇندۇقلارغا تەرتىپلىك ئولتۇرۇشتى، غېرىپ بىلەن شاھى ئاببباس بارلىق خەلق كىرىپ بولغۇچە كۈتۈپ، ئىشىك تۈۋىدە تۇرۇشتى. نۆۋكەرلەر قىلىچ، نەيزىلەر بىلەن كۈلۈب ئالدىغا تىزىلىپ، خەلقنىڭ كۈلۈۋېقا كىرىۋېلىشىغا يول ھازىرلاپ بەردى،

شۇنداق قىلىپ، كۈلۈب ئالدىدىكى ماجىرا ئاقسۇدا يېقىن كەلگۈسىدە پارتلاش ئېھتىمالى زورىيىپ قالغان قورالىق كۈرەشنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئەھمىيەتسىزلىكى، گۇمىنداڭغا قارشى خەلق قوزغىلىڭىنىڭ ئالدىدىن بېشارەت بەرگۈچى سىگنالى ۋە تەييارلىق مانېۋرىدەك بىرخىل قەيسەر ھالەتنى شەكىللەندۈردى.

ئويۇن قويۇلدى. تاماشىچىلار «غېرىپ ـ سەنەم» ئوپېراسىنى مىسلىسىز زور ئىشتىياق بىلەن كۆردى. بۇ بىرنەچچە سائەتلىك ئويۇن سەنئەتكە تەشنا خەلقنىڭ چۈشەنچىسىدە ھەش ـ پەش دېگۈچە ئويناپ تۈگىگەندەك بولدى. تاماشىبىنلار كۈچلۈك چاۋاك چېلىپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ غېرىپ رولىنى، مۇنسىرىددىن خوجىنىڭ شاھى ئاببباس رولىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىجرا قىلغانلىقىغا باربكاللا ئېيتتى.

ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلۈمى

كېچىچە قاتتىق چىققان بوران تاڭ يورۇش بىلەن ئاستا ـ ئاستا بوشىغان بولسىمۇ، تامامەن دېگۈدەك توختاپ كەتمىگەنىدى. بوران ئاقسۇ بازىرىنىڭ بەزى بۆلۈك ـ پۈچقاق لىرىنى تېپىغا تولدۇرۇپ، ئايرىم شامال ئۆتۈشلۈك يەرلەرنى پاكىز سۈپۈرۈۋەتكەندەك تازىلاپ قاتراق قىلىپ قويدى. تاشقىرىقى بازار ۋە ئۇنىڭ يېقىن ئۆچۈرىشىدىكى مەھەللىلەردە ئولتۇرۇشلۇق خەلقلەر بۈگۈن ئادەتتىكى كۈنلەردىكىدىن بالدۇر تۇرۇپ، ئىشىك ئالدىلىرىنى سۈپۈرۈپ ئادالىدى. ئەخلەت ـ چاۋالارنى ۋە بوراندا ئۇچۇپ كەلگەن باشقا نەرسىلەرنى ـ پارچە ـ پۇرۇچ، تىتىندى ماز پاختىلارنى بىرنەچچە يەرگە يىغىپ، ئوت يېقىپ كۆيدۈردى. بۈگۈن ئاقسۇ يېڭىشەھەرنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى ئادەت بويىچە ھەپتىسىگە بىر قېتىم بولۇپ تۇرىدىغان بازىرى ئىدى. تاڭ يورۇپ، كۈن چاشكا بولماستىنلا

تاشقىرىقى بازار ئادەملەر بىلەن تولۇپ تاشتى. بازارنىڭ ھەممە يېرىنى سېتىقچىلار قاپلىدى، يېزىلاردىن ھارۋىلىق، ئېشەك لىك ۋە پىيادە كىرگەن مىڭ - مىڭ ئادەملەر ئۆزلىرى ئەكەلگەن ئاز - ماز قۇرۇق مېۋىلىرىنى، كېكىرەكلىرىدىن ئاياپ قالغان بىرنەچچە چارەك قوناق، بۇغداي، ئاپتاپپەرەسلىرىنى، بەزىلىرى غەلۋىر، ئەگلەك، سېۋەت، سۇپۇرگە، ھەتتا بىرنەچچە كاللەك ماتا يېپلىرىنى ئېگىلىگەن يەرلىرىگە يېيىپ تىزىپ، تاشقىرىقى بازارنىڭ ئەسلىدىن تار يولىنى يەنمۇ تارايتىۋەتكەندى. سامسىخانا، ناۋايخانا، ئاشخانىلار دېھقانلار بىلەن تولۇپ، سامسىپەز، ناۋاي، ئاشپەزلەر شۇ كۈنى گە ياللىۋالغان نىمكارلىرى بىلەن ئالدىراش ئىشلەيتتى. چۈنكى، ھەر بىر بازار كۈنى يېزىلىقلارنىڭ ئازدۇر - كۆپتۇر بازار تامىقىنى ئېلىپ يېيىشى ئۇمۇمىيۈزلۈك ئادەت بولۇپ كەتكەندى. دوقمۇش - دوقمۇشلاردىكى ۋاقىتلىق ياسالغان ئوچاقلاردا قازانلار قاينىاپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىگە ئاقسۇ گۈرۈچىدىن پولۇ دۈملەنگەن بولسا، بەزىلىرىدە لەگمەن پىشۇرۇلدى. سىرتتىن قارىغاندا پۈتۈن تاشقىرىقى بازار تىنچ، ھەركىم ئۆز سودىسى بىلەن ئاۋارىدەك ئىدى.

بىراق، كونا مەپە بازىرى تەرەپتىن ئۇشتۇمتۇت ئاڭلىنىپ، بارا - بارا تاشقىرىقى دەرۋازا تەرەپكە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان سورۇن ۋە دەھشەتلىك ئاۋاز بىردىن سودا - سېتىقچىلاردىكى خاتىرجەملىكنى بۇزۇپ تاشلىدى، بازاردىكى ۋاڭ - ۋۇڑچىلىق ئۇشتۇمتۇت جىمىدى. كونا مەپە بازىرىدىن كېلىۋاتقانلار بىر توپ كىشى بولۇپ، ئۇلاردىن بىرىنى قوللىرىغا مىلتىق تۇتقان ئىككى ساقچى ئۆز ئوفىتسېرىنىڭ ئاكتىپ ھەمراھلىقىدا ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغانىدى. ساقچى ئوفىتسېرى تاپانچىسىنى تەڭلەپ تۇتقان ھالدا بۇ كىشىگە توختىماي ۋارقىراپ، ئۇنى تېز مېڭ

ڭىشقا دۆشكەلەيتتى. ئۇتقۇن بۇلسا بىر تاتىرىپ، بىر قىزىرىپ، سالماق قەدەم بىلەن ئاستا - ئاستا ئىلگىرىلەيتتى. ئۇ مۇشۇنداق مەزمۇت مېڭىش بىلەن خەلققە ئۆزىنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىنى، بەلكى ھەممىدىن كۆپرەك مەرد ۋە قورقۇمسىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ كۆرسىتۇاتقانىدەك قىلاتتى. ئۇتقۇنىڭ ھەمراھلىرى تەڭقۇر ياشتىكى زەبەردەس يىگىتلەر بولۇپ، ئۇلار ساقچىلاردىن يىراقلاشماي، ئۇلارنى قاپسىاپ بىللە كېلىۋاتاتتى. ئوفىتسېر ئۇتقۇنغا پات - پات ۋارقىراپ:

— ماڭ دەيمەن، ماڭ! نېمەڭگە ئىشىنىپ مۇنچىۋالا غادىيىۋالىسەن؟ — دەيتتى.

ئۇتقۇنىڭ ھەمراھلىرى ئاقسۇ خەلقىنى ناتونۇش ئونچە كىشى بولۇپ، ئۇلار ساقچىلارغا مۇجۇپ تاشلايدىغانىدەك كۆچلۈك غەزەپ بىلەن ھوميىشىپ، ئوفىتسېرنىڭ چالۋاقاشلىرىغا:

— بۇنى نەگە ئېلىپ بارىسىلەر، نېمە قىلغىنىغا بۇ بىگۇناھنى قولغا ئالىياقچى بولۇشىسىلەر؟ ئۇنى سولىماقچى بولۇشساڭ، مانا بىزمۇ ئۇرۇپئېتۇمىز، ھەممىمىزنى قوشۇپ سولاش! — دەپ ۋارقىراپ رەددىيە بېرىشەتتى ۋە سۆزنى پات - پات تەكرارلاپ ئۇتقۇنىنى قوتقۇزۇپ قايتۇرۇپ كېتىشكە ھەرىكەت قىلاتتى.

ئاقسۇ خەلقى ئۇلارنى تونۇمىسىمۇ، ئەمما تەقى - تۇرقى، كىيىنىشى، ياش ۋە قەيسەرلىكى، ئۆملۈكلۈكىگە قاراپ، ئۇلارنىڭ ئۇرۇمچى ياكى قەشقەر تەرەپتىن كېلىپ، بۇ يەرگە چۈشكۈن قىلغان شۇپۇرلاردىن ئىكەنلىكىگە خاتاسىز ھۆكۈم قىلىشاتتى. ئۇتقۇن شەھەر دەرۋازىسىدىن ئېچكىرىگە ئەكىرىلىۋاتقاندا ئوفىتسېر مەمەدانلىق بىلەن ۋارقىراپ، ئاۋۋالقى سۆزلىرىنى يەنە تەكرارلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇتۇ

قۇننى قاتتىق - قاتتىق دۆشكەلەشكە باشلاپ:

— ياۋاش بولۇپ تېز ماڭ. بولمىسا ھېلىلا كۆرگۈلۈكۈنى كۆرىسەن! — دەپ دوق - پوپوزا قىلدى.

تۈتقۇن قارشىلىق كۆرسىتىپ، مەردانە ئاۋاز بىلەن:

— نېمە قىلغىنىڭغا مېنى يالاپ ئېلىپ ماڭىسىلەر، دوسايىكلارنى زادى مەن ئۆلتۈرۈپتىمەنمۇ؟ ئۇنى مەن خەندەكىكە ئىتتىرىۋېتىپتىمەنمۇ؟ ئۇ ھاراقكەشنىڭ ئاخشام مەست ھالەتتە خەندەك ئەتراپىنى چۆگىلەپ يۈرگىنىنى كۆرگىنىمىلا بار، خەندەككە يىقىلسا ئۇ ئۆزى يىقىلدى، بۇنىڭدا مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار ئىكەن؟ — دېدى.

— گۇناھىڭنى تونۇمايۋاتامسەن!؟ قېنى ئاۋۋال ساقچى ئىدارىسىگە بار، ئاندىن ۋاڭ دوسانى ئۆلتۈرگەنلىكىڭنى ئىقرار قىلمىغىنىڭنى كۆرەيلى! — دوق قىلدى ئەمەلدارلىق كىيىمى كىيىپ، تاپانچا تۇتقان ھېلقى ئوفىتسېر، ئۇ يەنە تۈتقۇننى ئاقلاپ ھېسداشلىق بىلدۈرۈپ كېلىۋاتقان شوپۇرلارغا تەكشى ئالىيىپ قاراپ،— ھەممىڭلارنىڭ تىلىڭلار بىر، قىلمىشىڭلارنى ئۆزئارا يوشۇرۇپ يۈرۈشۈۋاتىسىلەر، ھەممىڭلار ئىللىق تاغ ئوغرىلىرى بىلەن ھەمنەپەس! — دەپ ۋارقىرىدى.

— قېنى كۆرەيلى! ئۇزاققا بارمايسىز كىمنىڭ ئوغرى، كىمنىڭ تۆغرى ئىكەنلىكى ئاشكارا بولىدۇ، — تەڭ رەددىيە بېرىپ سۆزلىدى شوپۇرلار، — ئىللىقلاردىن ئالالمىغان ئۆچۈكلارنى بىزدىن ئالماقچىمۇ يە سىلەر. ھەي ئۆلۈكنى يۈل قىلىدىغان ئاۋارە ئوششۇقلار!

— ئاغزىڭلارنى يۇمۇش، بولمىسا ھېلى كۆرگۈلۈكۈڭلارنى كۆرىسىلەر! — ۋارقىرىدى ئەمەلدار ساقچى. ساقچىلار تۈتقۇننى يالغان، شوپۇرلار ساقچىلارنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ، قوروشمغان ھالەتتە ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قوش قەۋەتلىك

قارا ئىشكى ئالدىغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە تولۇق قورال لانغان ئىككى پوست تۇتاش ئالتە ساۋەت ئۆره تۇرۇشنىڭ پۈتقا چۈشۈۋاتقان بېسىمنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن ئورۇنلىرىنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇپ تۇراتتى. ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىنى بىردىن جىددىيلىك قاپلىدى، بۇ يەرگە شوپۇرلارغا ئەگىشىپ تاشقىرىقى بازاردىن چوڭ بىر توپ كىشى — ئاساسەن ياشلار، ئوتتۇرا ياشلار ۋە بالىلار كەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى شوپۇرلارنىڭ ساقچىلاردىن قورقماستىن تەڭمۇ تەڭ مۇنازىرىلىشىپ، ئېيتىۋاتقان مەردانە سۆزلىرىنى — كىشىگە ئىنقىلابىي روھ بېغىشلىغۇچى بۇ ئالىيجاناب خىتابلىرىنى ئاڭلاشقا قىزىقىپ كەلگەن بولسا، بەزىلىرى تۇتقۇننىڭ ساقچى ئىدارىسىدە دۇچ كېلىشى مۇمكىن بولغان پاجىئەلىك تەقدىرىگە قايغۇرۇپ، ئىچىنىش ھېسسىياتلىرى بىلەن كەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى شوپۇرلاردىن رازى ئىدى. تۇتقۇنغا كۆز ئۇزمەي قاراپ: «دوسانى ئۆلتۈرگەنمىش، ئەگەر بۇ سۆز راست بولۇپ قالسا نېمىدېگەن مەردلىك!» دەپ ئۆز - ئۆزىگە ئاستاغىنا پىچىرلىشىپ قويياتتى. خەلق توپىدىن، بولۇپمۇ شوپۇرلارنىڭ ئۆز ھەمراھىنى قوغداپ باتۇرلۇق بىلەن كۆرسەتۋاتقان قارشىلىقىدىن قورقۇپ، ئالاقزادىلىككە چۈمگەن ساقچى ئىدارىسى بىردەمدىلا ئىچىدە مەربىي ھالەت تۇسىگە كىردى. ئىداره بىناسىنىڭ ئۆگزىسىگە قوراللىق ئادەملەرنى چىقاردى. پوست كۆپەيتىپ، دەرۋازا ئالدىنى يېڭىباشتىن مۇستەھكەملىدى.

دەرۋازا ئالدىدا شوپۇرلار بىلەن ساقچىلار ئوتتۇرىسىدا قىسقا، ئەمما خېلى ئوچۇق - ئاشكارا تىركىشىش ۋەزىيىتى شەكىللەندى. يالاپ كېلىۋاتقانلار تۇتقۇننى بىنا ئىچىگە ئېكىرمەك بولۇپ، كۈچ بىلەن ئىتتىردى. ملتسق پاينەكلىرى بىلەن ئۇرۇپ تاتتىق دۆشكەلدى. تۇتقۇن يوغانغىنا زەبەر-

دەم بەستى بىلەن يەرگە مىخلاپ قويغاندەك چىڭ دەسسەپ قىمىر قىلماي تۇرۇۋالدى. شوپۇرلار ساقچىلار بىلەن ياقىلىشىدىغان قىياپەتتە ئوتتۇرىغا ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇلارنى كەينىگە داجىتىش بىلەن ئۆز ھەمراھىنى مەدەتلەندۈرەتتى.

— چىڭ تۇر ھېمىت! — دەيتتى شوپۇرلاردىن بىرى، ئوتقۇنغا قارىتىپ. — بۇلار سېنى قاماقخانىسىغا ئەكىرىدىغان، ھەتتا ئېتىۋېتىدىغان بولسىمۇ، ئاۋۋال پاكىت قويىسۇن، راست بولۇپ، قايىل قىلالىسا بىر سەنلا ئەمەس، بىز ھەممىمىز تەييار. ئاتىدىغان ئوقنىغا كۆكرىكىمىزنى تەڭ تۇتۇپ تۇرۇپ بېرىمىز، چېپىپ قېنىما - چېنىما قىلىۋەتسىمۇ رازىمىز. قىمىر قىلما. جايىڭدا چىڭ تۇر! بىز بۇلارنىڭ تۆھمىتىگە ماقۇل بولىدىغان، دوق - پوپوزىلىرىدىن قورقۇپ قالىدىغان توخۇ يۈرەكلەر ئەمەس!

يەنە بىر شوپۇر بۇ سۆزگە ئۇلاپ، ئۆزىنىڭ شىرنىڭكىدەك بوم ئاۋازى بىلەن تەۋلىدى:

— يۈرۈڭلار. بۇلارنىڭ ئەكسىرەكچى بولغان يېرىگە بىزمۇ كىرەيلى. ھېمىتنى قانداق جازالىسا بىزنىمۇ شۇنداق جازالىسۇن. بىر ئەبگار دوسانىڭ ئۆلۈمى ئۈچۈن بىزدىن ئۆچ ئالماقچى بولسا ئېلىۋەرسۇن! — ئۇ دەرۋازا ئېچىگە بىرىنچى بولۇپ قەدەم قويۇپ ھەمراھلىرىغا خىتاب ئاھاڭدا يەنە تەۋلىدى. — مانا مەن ماڭدىم. ھېمىت، ماڭ. ھەممەڭلار مېڭىڭلار! بىز ئون شوپۇرنىڭ قولىدا ئون دانە زىپس ماشىنىسى تۇرۇپتۇ، ئۇلاردا خوتەندىن يۆتكەپ كېلىنگەن تەييار بۇغداي ئۇنى قاچىلانغان ئەمەسمۇ؟ بۇنى ساقچى ئەمەلدارلار بىلىپ قويسۇن. بۇ ئۇن ئۇرۇمچىگە ئاپىرىلىپ ئېچىرىگە يۆتكىلىدۇ. بۇنى ئاچ قالغان ئەسكەرلەر يەيدۇ، ئەگەر ساقچى ئىدارىسى بىرەرىمىزنى تۇتۇپ ئەپقالىدىغان بولسا. ھەممىمىز ماشىنا ھەيدىمەي يېتىۋالىمىز. شۇ چاغدا بۇنىڭغا جاۋاب بېرگۈدەك كىشىنىڭ چىققانلىقىنى كۆرەيلى، شوپۇر بالىلار، مېڭىڭلار، ئېچىرىگە كىرىپ، بۇلارنىڭ باشلىقى بىلەن سۆزلىشەيلى! قالغىنى بىكار، قېنى مېنىڭ بىلەن يۈرۈڭلار!...

شوپۇرلار كىرىپ كەتتى. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىشخانا كارىدورى ۋاڭ - چۈڭ بىلەن قاپلاندى. ساقچى ئىدارىسىدىكىلەر ھېمىتنى ئەپقېلىپ، ۋاڭ دوسا ئۆچۈن ئۇنىڭغا جانغا جان ئېلىش جازاسى بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىشاتتى ۋە قالغان شوپۇرلارغا چىقىپ كېتىش توغرىسىدا دوق - پوپوزا قىلاتتى. شوپۇرلار ئۇنىماي تېخىمۇ ئېچىرى كىرىشكە ھەرىكەت قىلدى. كارىدورىكى گەپ - سۆز، مۇنازىرە ۋە ھەرىكەتلەر تاشقىرىغا ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. خەلق بۇلارنى كۆرۈش ئۈچۈن دەرۋازىغا ئۇدۇللىنىپ، ئۆز - ئۆزىدىن كارىدور تەرەپكە يېقىنلاپ كەلدى. بىنادىن بىر ساقچى ئەمەلدارى تاپانچا تۇتقان ھالدا خەلقنى ئۇرۇكۈتمەكچى بولۇپ بىنا تېمىنى ياقلاپ قاتار تۇرۇپ كەتكەن قورالسىق ساقچىلارغا ۋارقىرىدى:

— نېمىگە بۇتتەك قاراپ تۇرۇشسىلەر، قوغلاڭلار ماۋۇلارنى! بۇ يەردە ئۇلارغا بىركىم بەتتە پولۇ پىشۇرۇپ، ئويۇن - تاماشا قىلىپ بېرىۋاتقىنى يوق!

ساقچىلار توپ ئېچىگە ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ، خەلقنى قوغلىدى. كىچىك بالىلار قورقىنىدىن چىرقىراپ يىغلىدى، قېچىشتى. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدى بىردەمگە قىيا - چىيا بىلەن تولدى، پاتىپاراق بولۇشقان ئادەملەرنىڭ تاپىنى ئاستىدىن تىنىق تۆپا كۆتۈرۈلۈپ، شەھەر ئىچىنىڭ ساقچى ئىدارىسى جايلاشقان بۇ غول كوچىسى خېلى ئۇزۇنغىچە بۇرۇقتۇم چاڭ ئىچىدە قالدى. خەلق كېتىۋېتىپ 5 - ئاتلىق

لار بولكى شتابىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، ئۇنىڭ دەرۋازىسىدا تۇرىدىغان ھەربىي پوستلارنىڭ باشقا چاغلاردىكىدىن كۆپەيگەنلىكىنى بايقىدى.

ئاقسۇنىڭ بۈگۈنكى پەيشەنبە بازىرىغا يىغىلغان ئادەملەرنىڭ قىلىۋاتقىنى قىلدىكىنى سېتىپ، باشقىلاردىن ئۆزىگە ئېھتىياجلىقىنى سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت ئايرىۋاشلاش خاراكتېرىدىكى پارچە - پۇرات تىجارەت بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئوي - پىكرى شەپۇرلارنىڭ تەقدىرى، ھېيىتنىڭ تەقدىرىگە مەركەزلەشكەنىدى. ئۇلار كەچ كىرىپ، ئۆز يېزىلىرىغا قايتىش ئالدىدا تۇرغان چاغدا، ھېيىتنىڭمۇ، ئۇنىڭ باشقا شەپۇر ھەراھلىرىنىڭمۇ كۆڭلىگە ئېچىلىپ، غەلبە خۇشاللىقى ئىچىدە تاشقىرىقى بازاردىن ئۆتۈپ، ئابىيام ساقچىلار يالاپ ئەگەلگەن كونا مەپە بازىرى تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلار بۇ يەرگە ئەتىگەندە ئىچەلمەي قالغان قىرغىز بوزىسىنى ئىچىش ئۈچۈن ماڭغانىدى.

ساقچى ئىدارىسى كېچە قاراڭغۇسىدا دوسانى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ خەندەكتە تاشلىۋەتكەن كىشىنى تېپىپ دەھالى جازالىمىغاندا، خەلق ئالدىدا گۇمناڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ئىقتىدارىدىكى ئىناۋىتى تۆكۈلۈپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇلار بۇ كىشىنى تاپقان بولدى، ئەمما جازالاشقا قادىر بولالمىدى. چۈنكى، شوپۇرلارنىڭ ئۆملۈك بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمىشى ئۇلارنىڭ مۇنداق قىلىشىغا يول قويمىدى. بۇ ۋاقىتتا، پۈتۈن شىنجاڭدا شوپۇر بىلەن ئاپتو ماشىنا غايەت ئاز، خۇددى تۈتۈن يالغا ئوخشاش بولۇپ، ئۇلاردىن قايسىبىرى كىمەيسە يەنە بىرىنى سەپلەشكە ئىمكان يوق ئىدى. ئاخىر ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە چېتىشلىق دېلونى «ئۇ ھاراقنى خۇددىنى يوقاتقۇدەك دەرىجىدە كۆپ ئىچكەن،

ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆزى ئاجىز بولغىنى ئۈچۈن خەندەكگە دومىلاپ كېتىپ ئۆلگەن. بۇنىڭغا باشقا ھېچقانداق كىشى جاۋابكار ئەمەس» دەپ خۇلاسىلەشكە مەجبۇر بولدى.

شوپۇرلارنىڭ ئۆم - ئىتتىپاقلىق بىلەن كۈرەش قىلىپ، ھېيىتنى ساقچى ئىدارىسىنىڭ قانخور چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇپ چىققانلىقى، ئادەم ئۆلۈمىدىن ئىبارەت ئېغىر بىر ئەنزىنى ئاخىر ئۆزلىرىنىڭ غەلبىسى مەيلىغا باتۇرلۇق بىلەن بىر تەرەپ قىلغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر ھەممە يەرگە تارقاپ، تېزلا كونىشەھەرگىمۇ يېتىپ باردى. بۇ چاغدا ئۇتېۋللا مۇتەلىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار خەلق تەلىپىگە ئاساسەن «غەربىپ - سەنەم» ئوپېراسىنى كونىشەھەردە سەھنىگە قويۇش ئۈچۈن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ سانائىيىنەپىسە بۆلۈمىدىكى ئارتىسلارنى باشلاپ، تۈنۈگۈن بۇ قوشنا ناھىيىنىڭ بازىرىغا كېرىپ كەتكەنىدى. ئۇلار ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئەشەددىي پايلاقچىسى ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەردىن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، «ئېلىپ بېرىلمۇاتقان ئىنقىلابىي ھەرىكىتىمىزگە يوشۇرۇن خادا تاشتەك خەتەرلىك پۈتلىكاشاك بولۇپ كېلىۋاتقان بۇ ئەبلەخلەرنىڭ يوقىتىلىشى بىزنىڭ كۈتكىنىمىزدەك مۇھىم غەلبە» دەپ تەرىپلىشى بىزنىڭ ئىشەتتى. خوتەندىن ئۇرۇمچىگە ئاشلىق ئېلىپ قايتقان بۇ شوپۇرلار تۈنۈگۈن كەچرەك بىر مەزگىلدە ئاقسۇغا كېلىپ توختىغانىدى. شۇ سەۋەبتىن لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار ئۇلارنى كۈرمىگەن ۋە ئاقسۇغا چۈشكەنلىكىنىمۇ ئاڭلىمىغانىدى. ھېيىت ل. مۇتەللىپنىڭ كونا دوستى ئىدى. ئۇ ماشىنا ھەيدەپ ھەر بىر قېتىم ئاقسۇغا كەلگەن يا كى بۇ يەردىن ئۆتكەن چاغدا شائىرنى ئىزدەپ تېپىپ كۆرۈشمەي قويمايتتى. ئۇ تېخى ئۆزىنىڭ تەدىردان دوستىغا قىممەتلىك

سوۋغا ــ قۇراللىق ئىنقىلاب پارتىلىغاندىن كېيىن غۇلجا شەھىرىدە نەشىر قىلىنىشقا باشلىغان «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنى بىر ئىلاج بىلەن ئالغاچ كېلىپ تاپشۇرۇپ بېرىپ تۇراتتى. ھېيت بۇ قېتىمۇ بۇ گېزىتنىڭ يېڭى سانلىرىنى ئۇيغۇرچىدىن خۇپىيانە يول بىلەن تېپىپ ئەكەلگەنىدى. ئەما ئاقسۇغا كەلگەن چاغدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ جەمئىيەتنى كۆزىتىش مەقسىتىدە يېزا - رايونلارغا كەتكەنلىكىدىن، تاپشۇرۇپ بېرىشنىڭ ئىلاجسىزلىقىدىن قىلالماي قەشقەر، ھەتتا خوتەنگىچە يوشۇرۇپ ئۆزى بىلەن بىللە ئەكەتكەنىدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار ھېيت ۋە باشقا شوپۇرلار بىلەن مۇمكىن قەدەر تېز كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ ۋىلا-يەتلىك ساقچى ئىدارىسىدە ۋاقىت دوسانىڭ ئۆلۈمگە مۇناسىۋەتلىك تېرگاۋدا كۆرسەتكەن ئۆملۈك ۋە باتۇرلۇقلىرىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، كونىشەھەردىن ئالدىراش قايتىپ كەلدى. ئەگەر ئۇلار شوپۇرلار ھەققىدىكى گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلىمىغان بولسا، بىلال ئەزىزى باشلىق بىر قىسىم كونىشەھەر ياشلىرى ئۇيۇشتۇرغان كەچكى ئولتۇرۇشقا قاتنىشىپ شۇ يەردە يەنە بىر كېچە تۈنەپ قالغان بولاتتى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار يېگىشەھەرگە يېتىپ كەلگەن ھامان توپتوغرا شوپۇرلار چۈشكەن سارايغا كىردى. بۇ كەچ كىرىپ، قاش قارايغان ۋاقىت بولۇپ، بۇ چاغدا كوچىلاردا تىمىسقىلاپ يۇرۇشىدىغان پايلاقچى - ماراق-چىلارنىڭ كۈندۇردىكى غاڭ - غۇڭ بازار ۋاقتىدىكىدىن ئازىيىپ قېلىشىنىڭ مۇمكىنلىكى گۇمانسىز ئىدى. ھېيتمۇ بۇ چاغدا گېزىتلەرنى ماشىنىنىڭ يوشۇرۇپ قويغان يېرىدىن ئېلىپ،

لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ئىزدەپ، ئۇنىڭ ياتقىغا كەلمەكچى بولۇپ تۇراتتى. بۇ ئىككى سەممىي دوست سارايىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئۇچرىشىپ قالدى ۋە چوڭقۇر خۇشال بولۇشۇپ، چىڭ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ھېيت مۇنىرىدىن خوجىغا قول بېرىپ كۆرۈشۈۋاتقاندا، لۇتپۇللا مۇتەللىپ گۇمان بىلەن قاراش ياكى ئورۇنسىز ئەنسىرەش بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا مۇنىرىدىن خوجىنى ئايرىمچە تونۇشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ قانداق قارىسا، ئاقسۇنىڭ بۇ قەيسەر يىگىتىگە شۇنداق ئەنچ بىلەن قاراش لازىملىقىنى جېكىلەپ ئۇقتۇردى. ئاندىن ھېيت ئۆزىنىڭ بۇ سۆيۈملۈك مېھمانلىرىنى ياتاققا باشلاپ كىردى. بۇ چاغدا شوپۇرلار ياتاق ئىچىدە داق يەرگە سېلىپ قويۇلغان ئورۇن - كۆرپىلەرنى پۈتلىرىنى سوزۇشۇپ يېتىپ ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلۈمى ۋە ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدە ئۆزلىرى تەرىپىدىن كۆرسىتىلگەن ھىلىقى ئۆم ھەرىكەتلىرى تۇغرىسىدا زوق - شوق بىلەن سۆزلىشىۋاتاتتى. ھېيت ئۇلارغا مېھمانلارنى تونۇشتۇردى. لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ شەخسەن ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كىرىپ كېلىشى شوپۇرلار ئۈچۈن كۈتۈلمىگەن خۇشاللىق بولدى. ئۇلار شائىر تۇغرىسىدا ۋە ئۇنىڭ ئۆتكۈر شېئىرلىرى توغرىسىدا بىرمۇنچە يېقىملىق گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلىغانىدى. بۇ قېتىمقى كۆرۈشۈش شوپۇرلارنىڭ ھەممىسىنى چوڭقۇر شادىيانىلىققا چۆمدۈردى. ئوتتۇرىغا لامپا ئەكىلىنىپ، چىراغ يانداۋرۇلدى. شوپۇرلار لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە مۇنىرىدىن خوجىلارنىڭ جۇشقۇن سىماسى ۋە ياش تەقى - تۇرقىلىرىنى مەڭگۈ ئەسلىرىدە ساقلاپ قېلىشقا تىرىشقانىدەك، ئۇلارغا يېقىملىق بىلەن قايتا - قايتا زەن سېلىپ قاراشتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن مۇنىرىدىن خوجا باشلىرىغا قوشكېزەكلەرنىڭكىدەك بىر خىل گۈللۈك بادام دوپپا، ئۇچىسىغا

ئوپمۇ ئوخشاش تۆت يانچۇقلۇق چەكمەن چاپان كىيىپ كەلدى. ئەما ئاياغ كىيمىدە پەرق بولۇپ، شائىر غۇلجا ياشلىرىغا ئوخشاش گەلەپپى شىم بىلەن ئۆتۈك كىيگەن بولسا، مۇنىرىدىن خوجا ئۇرۇلكىسىغا سارغۇچ چۇچۇنچە، پۇتىغا ئۆرۈلمە كۆندىن ساپما ئاياغ كىيگەنىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئوتتۇرا بوي، دوغلاق، ئاق پىشماق قىياپىتى بىلەن ئىنتايىن ياغلام كۆرۈنەتتى. مۇنىرىدىن خوجا ئاغرىقچان بولۇپ، ئىككى يىلدىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن ئۆپكە كېسىلى ئۇنى سېزىلەرلىك دەرىجىدە مۈكچەيتىپ، ئىلگىرىكى سېمىز، ياغلامىلىقىنى تەدرىجىي قىرقىپ، يەپ كېتىۋاتقانغا ئوخشايتتى.

مېھمانلار ئولتۇرۇپ، ھال - ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن شوپۇرلاردىن بىرى كەچكى بازاردىن ساما، كاۋاپ قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى ئەكىلىش مەقسىتىدە ياتاقتىن چىقىۋېتىپ، ئۇلارغا چوڭقۇر ئۆزرىخاھلىق بىلەن:

— قىممەتلىك مېھمانلار، سىلەر بىلەن بۇ كۆرۈشمەز ياتاقتا ئۇچرىشىپ قالدۇق. كۈندۈزى بولغان بولسا باشقا گەپ ئىدى. سىلەرنى كۆچىدىكى ئاشخانىلارنىڭ بىرىدە كۈتۈۋالاتتۇق. مەن بازاردىن قايتىپ كىرگۈچە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار، چىشنى ئالدىغۇدەك بىر نەرسە تېپىپ كېرەي، — دېدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۇنى ئۇنىمىغانغا ئۇنمىماي توسۇپ قويىدى.

— ئاقسۇ بەزىنىڭ يۇرت، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا، — ل. مۇتەللىپ بىلەن مەن بۇ يەرگە كېلىشقا توغرا كەلسە سىلەرنى بىز مېھمان قىلىشىق بولىدۇ.

— ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلگەنلىكى كۈتكىنىمىزدىن ئارتۇق ياخشى ئىش بوپتۇ، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئوتتۇرىدا قىلىنغان ۋاتقان تەكەللۇپلارغا خاتىمە بېرىپ، — ئۇ ساقچى ئىدا-

رىسىنىڭ ناھايىتى يامان ئىتى ئىدى.

— مەن بۇنى ئاقسۇغا ئاۋۋالقى قېتىم كېلىشىمىدىلا پەرق ئەتكەن، — دېدى ھېسسىت، — ئۇ مېنىڭ لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن بىر يۇرتلۇق ئىكەنلىكىمنى، يېقىن ئالاقىنىڭ بارلىقىنى بىلمۇئالغاندەك قىلىدۇ. لۇتپۇللانىڭ ياتىقىغا بىرنەچچە قېتىم كىرگەن - چىققىنىمنى كۆرۈپ، ئارقامغا كىرۋالدى. بۇ قېتىمىمۇ شۇنداق قىلدى. ھەتتا ئۇ بىر قېتىم ئۆزىنىڭ زىننىڭ مەستلىكىگە يۆلەپ:«ئاقسۇغا ھەر نۆۋەت كەلگىنىڭدە لۇتپۇللاغا رەۋلجا گېزىتى، بېرىدىكەنسەن، ماڭمۇ بەرسەك بولىمامدۇ؟ ساقچى كىيىمىمدىن قورقۇپ كەتمە. مېنىڭ تېگىم ئىلى سۇمۇللۇق. شۇ گېزىتتىن كۆرگۈم بار ئىدى» دېدى. ئۇنىڭ گېزىت تەغرىسىدا ئېيتقانلىرى كۇمان بولۇشى مۇمكىن، ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئىشىنىپ، غۇلجا گېزىتى بەرگەن بولسام ئۆزۈمگە چوڭ كۆڭۈلسىزلىك تېپىۋالغاندىن تاشقىرى، لۇتپۇللا، سىلەرگىمۇ ئىش تېپىپ بەرگەن بولاتتىم.

— ئاقسۇ جەمئىيىتى ھازىر ناھايىتى مۇرەككەپ، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئالاھىدە تەكىتلەپ، — ئادەملەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە ھوشيار بولۇش كېرەك. ۋاڭ دوساغۇ ساقچى كىيىمىدىكى ئىشپىيون. پۇچقاقلارنى تەمسىقلاپ يۈرگەن ئىشپىيونلارمۇ ئاز ئەمەس...

ھويلىدا تاراقلىغان ئاۋاز پەيدا بولۇپ، ھارۋا ياكى مەپىدەك بىر نەرسىنىڭ كىرگەنلىكى ئاڭلاندى، بۇ سارايۇەننىڭ سىرتتىن سۇغىرىپ قايتۇرۇپ كىرگەن ئېتى بىلەن ئېشكىنىڭ شەپىسى ئىدى. شۇ چاغدىلا شوپۇرلاردىن بىرى ئېھتىياتنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىپ، ئاتايىن ھويلىغا چىقىپ، دەرۋازىنى تاقاپ كىردى ۋە ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۆزلىرىگە ھازىرقىدەك ئۆلۈم ۋەقەسى سادىر بولغان كېچىدە بارلىق دىققەت - نەزەرىنى

قارىتىدىغانلىقىنى ئايرىمچە ئۇقتۇرۇپ، ياتاق ئىشكى ئالدىدا ئۆۋەتچىلىك قىلىشقا باشلىدى. مۇنىرىدىن خوجا بۇنى كۆرۈپ، شوپۇرغا:

— سىز توغرا قىلدىڭىز، — دېدى.

— بىز ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلۈمى تۇغرىسىدا ئىككى خىل گەپ ئاڭلىدۇق، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، — بەزىلەر بۇ مەلئۇنىنى قاراڭغۇدا خەندەككە يىقىلىپ چۈشۈپ ئۆلۈپتۇ دېسە، بەزىلەر شوپۇرلار ئۆلتۈرۈپ تاشلاپتۇ، دەپ سىلەرنى ئاغزىغا ئاغزىغا تەگمەي ماختىشىپ يۈرىدۇ. بۇ ۋەقەنىڭ تېگى - تەكتى زادى قانداق؟

— بەزىلەرنىڭ ئۇنى دوملاپ كېتىپ ئۆلۈپتۇ، دېگىنى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ بۇ مەسىلىگە چىقارغان ھۆكمىگە ئاساسەن ئېيتىلغان، — دېدى ھېمىت چۈشەندۈرۈپ، — ئەمما ئەمەلىيەتتە بىز ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرگەن. بۈگۈن ۋاڭ دوسا دېگەن بۇ نېمە، بىزنىڭ ئارقىمىزغا كىرىپلىۋالدى. ئاشخانىغا كىرسەك ئاشخانىدا، بوزىخانىغا كىرسەك بوزىخانىدا، كوچىدا يۈرسەك كوچىدا بىزنىڭ كەينىمىزدىن سوغدىشىپلا يۈردى. بىرنەچچە يەردە ئىچكىلار دەپ ھاراق تەڭلەپ تۇرۇۋالدى. شۇنىدىن كېيىن بىز ئۇنىڭ ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن مەخسۇس كەينىمىزگە سېلىپ قويۇلغان ئادەم ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشەندۇق. ئاندىن ئۇنى كەچ ئەل ياتقۇغا تۇغرىلاپ، خەندەك يېنىدىن كېتىۋاتقان چاغدا ۋاراقراتماي بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ،خەندەك ئىچىگە تاشلىۋەتتۇق.

— بۇ چاغدا بىز بۇنى بىلمەي قاپتىمىز، — دېدى شوپۇرلاردىن بىرى، — بۇ باتۇرلۇقنى مۇشۇ ھېمىت يالغۇز ئۆزى قىلىپ بولۇپ، ھېچ ۋەقە ئۆتۈلمىگەندەك بوزىخانىغا قايتىپ

كەپتۇ، تۇغرا، ئۆلتۈرۈشنى بىز ھەممىمىز پىلانلىغان، ئەمما ئىجرا قىلىشنى ھېمىت ئىجرا قىلدى.

— ۋاڭ دوسادەك ۋېجىك، قېرى ئەبگارغا ھەممىمىزنىڭ بولۇشى ھاجەتسىز ئىدى، — دېدى ھېمىت يەنە ئىلگىرىلەپ چۈشەندۈرۈپ، — مەن ئۇنى تىنىقىدىن تۇختىغىچە كانىيىدىن بوغدۇم - دە، ئاندىن ئۆزى پۈكلىشىپ يىقىلغانىنى قىلىپ، بېشىنى تۆۋەن ئېگىپ خەندەككە تاشلىدىم، شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ يېنىدا يېرىم بۆتۈلكا ھاراق بار ئىكەنىدۇق، مەستلىكتە يىقىلىپتۇ، دېسۇن ئۈچۈن ئاغزى - بۇرنىغا ھاراق تۆكۈپ، بۆتۈلكىنى ئازراق ھاراق بىلەن قالدۇرۇپ، يانچۇقىغا سېلىپ قويدۇم.

مۇنىرىدىن خوجا خۇشاللىقىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ:

— بەللى! ... بەللى! — دەۋەتتى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار بۇ يەردە ئۇلتۇرۇۋەرسە شوپۇرلارنىڭ ئۇيقۇسىغا دەخىل بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئەزەردە تۇتۇپ، مېڭىشقا تەمشەلدى. خوشلىشىش ئالدىدا ھېمىت قولىدىكى يۆگەكلىك قىمىمەتلىك سوۋغا — «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنى لۇتپۇللا مۇتەللىپكە تاپشۇردى. شوپۇرلار بۇ گېزىتلەرنى ئۈرۈمچىدىن خوتەنگىچە ئايلاندۇرۇپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن يېشۇرۇپ ساقلاشنىڭ مۇھىملىقىدىن ئۇلارنى ئوقۇپ چىقىشقا مۇيەسسەر بولالمىغانىدى. ئۇلار ئەمدى شائىردىن گېزىتلەردىكى بەزى خەۋەر - ماقالىلەرنى ئوقۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. گېزىتلەر 1945 - يىلنىڭ 4 - ئىيىدا چىقىرىلغان ئۇچ كۈنلۈك سان ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرىگە ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىكى ئايرىم يېزىلار ۋە سومۇل ① ناھىيىسىدىن مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان بىر تۈركۈم

① سۇمۇل — ھازىرقى چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ بۇرۇنقى نامى ئىدى.

ياش جەڭچىلەرنى ئالدىنقى سەپكە ئۇزىتىش مۇراسىمىدا سۆزلىگەن ئۇزۇن نۇتقى بېسىلغانىدى.

«بىزنىڭ نويابىر قوراللىق ئىنقىلابىمىز پارتلاپ، ھازىرغىچە بار - يوقى بەش ئاي، بەش يېرىم ئايدەكلا ۋاقىت بولدى. — دېگەنىدى ئەخمەتجان قاسىمى ئۆزىنىڭ بۇ مۇھىم نۇتقىدا. — ئۆتۈپ بولغان ۋاقىت قىسقا. ئاران شۇنچىلىكلا، لېكىن بېسىپ ئۆتكەن يەرلىرىمىز، قولغا كەلتۈرگەن غەلىبە لىرىمىز ۋاقىت بىلەن ئەسلا سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە زور بولدى. بۇ بەش ئاي، بەش يېرىم ئاي ئىچىدە بىز جەنۇبتىن ئاقسۇ ناھىيىسىگە تۇتاش مۇز داۋانغىچە، باي ناھىيىسىدىن قىيمىرغىچە، شەرقتە خوتۇنسۇمۇل ناھىيىسى تەرەپتىن يۇلتۇزغىچە، شۇنچە كەڭ زېمىننى گومىنداڭ مۇستەبىتلىرىنىڭ ئىلكىدىن ئازاد قىلىپ بولدۇق. نىلقا، سۇمۇل، توققۇزتارا، موكۇلكۈرە، تېكەس، كۈنەس ناھىيىلىرى دۈشمەن ئاسارىتىدىن تەلتۆكۈس قۇتۇلدى. يېقىندا سۈيدۇڭ، چىلپەكۈزە ناھىيىلىرىنى ئازاد قىلىپ بولغان قىسىملىرىمىز تەختىماي ئىلگىرىلەپ، غەلىبىلىك ھالدا كەڭساي، تەلكىلەردىن بۆسۈپ ئۆتكەندىن كېيىن ئەپچىللىك بىلەن داۋاملىق ئۇرۇش قىلىپ، سايرام ئەترابىدىكى بىرنەچچە مىڭ دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ قارشىلىقىنى بىتچىت قىلدى. شۇنداق كېيىن، قوشۇنىمىزنىڭ بىر قىسمى قاچقان دۈشمەنلەرگە قوغلاپ زەربە بېرىشنى داۋام قىلدۇرۇپ، ھازىر ۋۇتەي بىلەن سەنتەي ئارىلىقىدا جەڭ قىلماقتا. غەربىكە ماڭغان قىسىمىمىز ئارىشاڭ ناھىيىسىنى ئىگىلەپ، بورتالاغا قاراپ يۈرۈش قىلماقتا...»

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ سۆزلىرى ئازادلىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن قوللىرىغا قورال ئېلىپ، كۈرەشكە ئاتلانغان خەلقنىڭ باتۇرلۇقىنى مەدھىيىلىگەنىدى.

گېزىتنىڭ 2 - بېتىدىكى ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ يېڭى

جەڭچىلەرنى ئالدىنقى ئۇرۇش سەپىگە ئۇزىتىش مۇراسىمىدا ئەخمەتجان قاسىمىدىن كېيىن سۆزلىگەن نۇتقى بېسىلغانىدى.

«مىللىي ئارمىيىمىز تېخى ناھايىتى ياش ئارمىيە، — دېگەنىدى ياش ناتىق، — لېكىن ئۇ شۇنىڭغا قارىماي، ئۆزىگە پولاتتەك مۇستەھكەم ئىنتىزامنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن ھەربىي قوشۇنلاردىن بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھەربىر غەلىبىسى ئەنە شۇ مۇستەھكەم ئىنتىزامنىڭ كۈچ - قۇدرىتى ۋە جەڭچىلىرىمىزنىڭ ئۈم - ئىناق بولۇپ ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشىدىن قولغا كەلمەكتە ...»

گېزىتكە يەنە بۇ مۇراسىم توغرىسىدا رامكا ئىچىگە ئېلىنغان خەۋەر بېسىلىپ بۇ خەۋەردە مۇراسىمغا يەنە ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپلاردىن تاشقىرى، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى ئىسھاقبېك مۇنۇنوپ، ماتارىپ ئىشلىرى يېتەكچىسى سەيپىدىن ئەزىزى، كۈرەشچان ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى سەيدۇللا سەيپۇللايۇۋ، مىللىي ئارمىيىنىڭ سىياسىي ئىشلار خىزمىتىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرىدىن قاسىمجان قەمبىرى ۋە ئابدۇرېھىمجان ھەسەنوپلار باشلىق بىر قىسىم مىللىي ئارمىيە كادىرلىرىنىڭ قاتناشقانلىقى بايان قىلىنغانىدى. مۇراسىمنى قىسقىچە كىرىش سۆز بىلەن ئىسھاقبېك مۇنۇنوپنىڭ ئاچقانلىقىمۇ ئايدىرىم كۆرسىتىپ ئۆتۈلگەنىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ نۇتۇقلىرى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، لۇتپۇللا مۇتەللىپ كەچ كىرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن گېزىتنىڭ باشقا سانلىرىنى ئوقۇشقا مۇمكىنچىلىك قالمىغانلىقى توغرىسىدا ئۆزىرىخاھلىق ئېيتىپ، ئېھتىيات نۇقتىسىدىن گېزىتلەرنى كىچىك - كىچىك قاتلاپ يانچۇقلىرىغا سالدى. شۇندىن كېيىن شوپۇرلار بىلەن چىڭ قول سىقىشىپ خوشلاشتى. شائىر ياتاقتىن چىقىپ كېتىش ئالدىدا ئالاھىدە توختاپ، ھېسسىتقا: «ئاقسۇغا پات - پات كېلىپ تۇر،

ئەما يالغۇز كەلمەي، مۇشۇنداق ئۆم شوپۇرلار بىلەن بىللە كەل! بۇ قېتىم سېنىڭ ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلۈمىگە مۇناسىۋەتلىك ئېغىر جاۋابكارلىقتىن قۇتۇلۇپ قېلىشىڭغا ئەنە شۇ كىشىلەرنىڭ يارەمچى بولغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالما!» — دەپ جېكىدى.

شوپۇرلار لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلارنى ئۇنىمغىنىغا قويماي، ساراي دەرۋازىسىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. سىرت تىنچ، ئەما شامال غۇيۇلداپ، كېچىنىڭ ھاۋاسى خېلى سالقىنلاپ قالغانىدى.

گومىنداڭ ناھىيىلىك پىرقە باشلىقىنىڭ قول ئاستىدىكىلەردىن تەلىپى

كۆلۈبنىڭ جەنۇب تەرەپ ئۇدۇلىدىكى كۆكئوچ دەرۋازىلىق ئانچە چوڭ بولمىغان ھويلىغا گومىنداڭ ئاقسۇ ناھىيىلىك پىرقىسى جايلاشقانىدى. ھويلىدىكى ئەينەك ئورنىغا قەغەز چاپلانغان ئۇچ دېرىزىلىك قاراڭغۇ ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ چوڭراق بىرىدە پىرقىنىڭ كاتىبات بۆلۈمى، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈملىرى قاتار بولۇپ ئىشلەيتتى. بۇلارنىڭ ھەربىرىدە بىردىنلا كىشى بولۇپ، خىزمەت تۇرى ئايرىم - ئايرىم قويۇلغان ئۇستەل، ئىشكاپلار ئارقىلىق پەرقلىنەتتى. ناھىيىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى① بۇ چوڭ ئۆينىڭ تۆر تەرىپىدە ئىشىك بىلەن بۆلۈنۈپ

① گومىنداڭ ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ باشلىقى شۇجىجاڭ دەپ ئاتىلاتتى.

تۇرغان كاتىەكتىن ئانچە پەرقسىز كىچىككىنە ئۆيدە ئايرىم خىزمەت قىلاتتى.

ئومۇمەن بۇ ھويلا ناھىيىلىك پىرقە ئۈچۈن مەخسۇس سېلىنمىغانىدى. ئۇ ئەسلىدە ئۆزى ھاراق ئىشلەپچىقىرىپ، ئۇنىڭ پارچە - پۇرات سودىسىنىمۇ شۇ ھويلىدىكى قاۋاقخانىسى ئارقىلىق ئېلىپ بارىدىغان بىر سودىگەرنىڭ ھويلىسى ئىدى؛ ئاقسۇدا 1943 - يىلنىڭ ياز ئايلىرى گومىنداڭنىڭ چوڭ - كىچىك تەشكىلاتلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىغاندا، لىڭ شۇجىجاڭ ئۇرۇمچىدىن ئەكەلگەن بىرنەچچە يارەمچى خادىملىرى بىلەن ناھىيىلىك پىرقىنى ئەنە شۇ ھويلىدا تەشكىل قىلغانىدى. سودىگەر ھويلىسىنى ئىجارىگە بېرىش ۋاقتىدا ئۇنىڭ يۇقىرى تەرىپىگە ھاراق ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن ئىككى ئېغىزلىق ئايرىم ئۆي سېلىۋالدى. بۇنىڭ بىلەن بۇ جاي ناھىيىلىك پىرقىمۇ خىزمەت ئېلىپ بارىدىغان، سودىگەر ھاراقمۇ ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئىككى خىل كەسىپ ئورنى بولۇپ قالدى. ھويلىنىڭ ئايىغ تەرىپىگە كۆيدۈرگە ئاق ھاراقتىن ئايرىلىپ چىققان قالدۇق سۇيۇرگە قوناق، چۈجگۈن قوناقلارنىڭ تىرىسىلىرى دۆۋىلىنىپ، ئەتراپقا قاتمۇق پۇراق تارقىتىپ تۇراتتى. بۇنىڭغا ناھىيىلىك پىرقە خادىملىرى پەرۋا قىلمايتتى، ئۇلار مۇشۇ ھويلىدا تۇرۇش ۋە ئىشلەۋېرىش نەتىجىسىدە كۆڭۈلنى ئاينىتىپ، بىئارام‌لىق پەيدا قىلىدىغان مۇنداق سېسىق پۇراقىغا كۆنۈپ كەتكەنىدى.

ناھىيىلىك پىرقىدە خىزمەت قىلغۇچى كىشىلەر خوجىلىق خادىمى بىلەن تازىلىق ئىشچىسىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندىمۇ سەككىزدىن ئاشمايتتى. بۈگۈن دۇشەنبە پىرقە ئىشخانىسى ئادەتتىكى خىزمەت ۋاقتىدىكىدىن خېلى كېچىكىپ ئېچىلدى. دۇشەنبىدە ئەتىگەنلىكى خىزمەتكە كېچىكىپ كېلىش ناھىيىلىك فىرقىدىلا

ئەمەس، ئاقسۇدىكى بارلىق ئىدارە ـ ئورگانلاردا ئومۇمىيۈزلۈك ئادەت بولۇپ قالغانىدى. يەكشەنبە كۈنىگىلگە ئارام بەرگۈدەك ئويۇن ـ تاماشا ياكى مەدەنىي مەشغۇلاتلارنىڭ بولماسلىقىدىن ئىشچى خىزمەتچىلەرنىڭ كۆپىچىلىكى دېگۈدەك دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىنى قىمار بىلەن ئۆتكۈزەتتى. بەزىدە قىمار كۈندۈزى باشلانسا كەچكىچە، ئاخشىمى باشلانسا تاڭ ئېتىپ، كۈن ئاقارغىچە داۋام قىلاتتى. پىرقە خادىملىرىنىڭ بەزىلىرى ئۇخلىماسلىقتىن يەتكەن ئېغىر ھاردۇقنىڭ دەستىدىن بوشىشىپ، ئېرىنىچەكلىك بىلەن ئەدىلەتنى ئىشخانىغا كەلگەنىدى. كېچىنى داجاڭ قىمىرى بىلەن ئۆتكۈزۈپ، بىر قىسىم پۇلىنى ئۇتقۇزغان لىڭ شۇجىجاڭمۇ كۆز ـ قاپاقلىرى ئىششىغان، بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزى سوپۇن مازغىپەدەك يېقىمسىز ئاقارغان ھالدا كېلىپ، ئۆز ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى. شۇ چاغدا ئۇنى قىمارنىڭ ئەلىسىلا ئەمەس، خىزمەتچىدىكى ئوكۇشسىزلىقلارمۇ ئازابلاپ تۇراتتى.

بۇ يىل — 1945 - يىلغا كېلىپ، ناھىيىلىك پىرقىنىڭ قۇرۇلغىنىغا ئىككى يىل بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇنىڭ گۈمىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ئەزالىقىغا تارتقان ئادەملىرى دەسلەپكى 45 كىشىدىن ئاران يەتمىشكە يېتىپ، پىلانىدىكى ساندىن يەنىلا كۆرۈنەرلىك تۆۋەن ئىدى. بۇ ئاخىر كېلىپ، ناھىيىلىك پىرقە ئۇچۇن باش ئاغرىقى بولۇپ كېلىۋاتقان چوڭ مەسىلە بولۇپ قالغانىدى. لىڭ شۇجىجاڭ ئوچ كۈندىن بېرى ئىشخانىسىغا بېكىنىپ، ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ ئەۋەتىلىدىغان دوكلاتنى يېزىش بىلەن ئاۋارە بولدى. لېكىن گۈمىنداڭ ئەزالىرىنى كۆپەيتىپ، يۇقىرى تەلەپ قىلغان سانغا يەتكۈزەلمىگەنلىكىدىن بېشى قېتىپ، ئۇنى تېخى پۈتكۈزەلمىدى. لىڭ شۇجىجاڭغا راستىنى ئېيتىش خىجىلچىلىق ۋە ئەندىشە، يالغاندىن كۆپىتىلۈپ يېزىش ئەپسىز بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ئىلگىرىكى بىرقانچە دوكلاتنى ياخشىپەزلىك

ئىشلىتىپ، ئاقسۇدا قوبۇل قىلىنغان گومىنداڭ ئەزالىرىنى ئەتەيىن ھەسسىلەپ كۆپ كۆرسەتكەنىدى. يالغانچىلىقنىكمۇ چېكى بار ـ دە، ئەلۋەتتە. ئۇ بۇ يالغانچىلىقنى ئۆزىدىن قۇۋۇ يالغانچىلارغا ئىشلەتمەكتە. ئۇ ئەمدى ئالمادىس ئۆلكىلىك پىرقىدىن تەكشۈرگۈچى كېلىپ قالسا يالغانچىلىقنىڭ باش بولۇپ قېلىشىدىن قورقاتتى. شۇجىجاڭ دوكلات كوپىيىسىگە گومىنداڭ ئەزالىرىنى ھازىرقى سانىدىن ئون ھەسسە كۆپەيتىپ، 700 قىلىپ يېزىپ باقتى، بىراق ئۆزىنىڭ قىلغىنىدىن ئۆزى قورقۇپ، بۇ رەقەمنى ئىختىيارىي ئۆچۈرۈۋەتتى. ئاندىن 500، كېيىن 400، ئاخىردا 350 قىلىپ يازدى. بۇلارمۇ ئەپلەشمىگەندەك قىلدى. ئەمدى، ئەمدى ھەقىقىي سانىنى يېزىش كىرەكمۇ؟ «ياق، ياق، ئۇنداق قىلىش كېرەك ئەمەس، بۇ يەقەت قىلغىلى بولمايدىغان ئىش» شۇجىجاڭ شۇ گەپلەر بىلەن بۇگۈنمۇ يېزىشنى باشلاپ، ئۆز ـ ئۆزىگە گۇدۇكشىدى ـ دەم دوكلات يېزىشنىڭ ئەپلەشمەيۋاتقانلىقىدىن رەنجىپ، قەغەزنى پۈرلەپ تاشلۇەتتى. لېكىن بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالغىلى بولمايتتى. چۈنكى ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ دوكلات ئەۋەتىش ۋاقتى قىستاپ كېلىپ قالغانىدى. شۇجىجاڭ نىڭ سان ئۇستىدە بېشى قېتىپ، چېكىسىنى چىڭگالاپ تۇرغاندا، ئۇنىڭ ئېسىگە يەنە بىر قىسىم ئىشمۇ كېلىپ قالدى. ئۇ ئارقىسىغا ئارقا ئۆلاپ، ئىككى تال تاماكا چەكتى. لېكىن بۇنىڭ بىلەن ئۆزىدىكى ئېغىر دىققەتچانلىقنى يېنىكلىتەلمىدى. يۇقىرىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، دوكلاتقا گومىنداڭ ئەزالىرىنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىنىمۇ يېزىش كېرەك ئىدى. شۇجىجاڭ بۇ مەسىلىدە دەئەزالىرىمىزنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇر، ئۇرۇمچى تاكى ھازىرغىچە جياڭ زۇڭسەي① جانابلىرىنىڭ رىجۇڭگونىڭ تەقدىرى، دېگەن

① زۇڭسەي — جياڭ جېشىنىڭ گومىنداڭ پىرقىسىدىكى ئورنىغا قارىتىپ ئېيتىلغان ئۇنۋان ـ تەرجىمە ـ تەھرىر نامى.

كىتابىنى ئۈيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ ئەۋەتىپ بەرمىگەنلىكتىن، ئۇلارنى تازا دېگەندەك ئۆگىنىشكە ئۈيۈشتۇرۇپ كېتەلمەيۋاتىمىز» دەپ يېزىپ، ئەيىبنى ئۆزلىكىدىن پەرقىغە يۆكلەپ قويۇش ئارقىلىق بۇ ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋالماقچى بولدى. ئۇ قەغەزنى قايتىدىن رۇسلاپ، دوكلات لايىھىسىگە ئەنە شۇ گەپلەرنى يازماقچى بولدى. بىراق يەنە ئۆزلىكىدىن پەرقىنىڭ «ئۆگىنىشتە ئۆزۈڭلار تەشەببۇسكار بولۇپ، ۋاقتى - ۋاقتىدا خىلەۋخىل مەزمۇنلاردا تەمىنقارلىق تېمىلارنى چىقىرىپ تۇرۇش» بىلەن ئۆگىنىشنى جانلاندۇرۇڭلار» دەپ بەرگەن كۆرسەتمىسى ئېسىگە كېلىپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن باش قېتىمچىلىقى كۈچىيىپ ئاخىر ئۇ كوپىيىنى بىراقلا يىرتىپ تاشلىدى - دە، «ئېشىكىڭ ماڭمىسا ئۇر توقۇمىنى» دېگەندەك، ئاچچىقىنى تەشكىلات، تەشۋىقات خىزمىتىدىكىلەردىن ئىلھاملىش ئۈچۈن ئىشك ئاتلاپ، يېنىدىكى چوڭ ئىشخانىغا چىقتى. بۇ ئۆيدە تەشكىلات ئىشلىرى خادىمى، تەشۋىقات ئىشلىرى خادىمى، كاتىپ ۋە تەرجىمان بولۇپ تۆتەيلەن بىر ئۈستەلگە يىغىلىپ، قارتا ئويناۋاتاتتى. خىزمەت ۋاقتىدا قارتا ئويناش ناھىيىلىك پەرقىدىلا ئەمەس، باشقا ئىدارە - ئورگانلار-دىمۇ خېلىدىن بېرى داۋام قىلىپ، ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەنىدى، دېمەك، ئۇ ئەيىب ھېسابلانمايتتى.

— يەنىلا قارتا، قىلىدىغىنىڭلار يەنىلا شۇ! خىزمەتكە قارىتا باش قاتۇرۇشۇڭلار ئېنتايىن كەم بولۇۋاتىدۇ! — ئاچچىق بىلەن سۆزلىدى لىك شۇجىجاڭ. — قېنى ئەمدى ھەممىڭلار ئۆز ئۈستىلىڭلارغا كېلىپ، يېقىندىن بېرى ئىشلىگەن خىزمىتىڭ لاردىن دوكلات بېرىپ بېقىڭلار. بىز، قىسقا مەجلىس ئېچىۋالايلى!

تەرجىمان بۇ گەپلەرنى تەرجىمە قىلىپ بەردى. كاتىپ ئۈستەل سانداۋقىدىن مەجلىس خاتىرىسىنى يېزىش دەپتىرىنى

ئېلىپ، ئالدىغا قويدى. لىك شۇجىجاڭ تەشكىلات ئىشلىرى خادىمىدىن سورىدى:

— ئۆتكەندە بەرگەن تاپشۇرۇقۇمغا ئاساسەن، پەرقە ئەزا-لىرىنى كۆپەيتىش ئامالى ئۈستىدە قانچىلىك نەرسە ئويلىدىڭ؟ بۇ توغرىدا ئەسقاتقۇدەك بىرەر يېڭى چارە تاپقان بولساڭ ئېيتىپ باق! — لىك شۇجىجاڭ ئۆز خادىمىنىڭ جاۋابىنى يېزىۋېلىش ئۈچۈن يانچۇقىدىن دەپتەر چىقىرىپ، ئۇنىڭغا ئۈمىد بىلەن تىكىلىپ قارىدى. تەشكىلات ئىشلىرى خادىمى بېشىنى قاشلاپ، ھەل قىلغۇچ ئامال - چارە تاپالمىغانلىقىدىن خىجىل بولۇۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى.

— پەرقە ئەزالىقىغا مەكتەپلەردىن كىشى تاپماق ئاسانراق، شۇنداق يەرلەردىن ئەزا قوبۇل قىلىشقا كۆڭۈل بۆلۈڭلار، دېمەگەنمىدىم؟ بۇ ھەقتە قىلىنغان ئىشلارنى ئېيت! — قىستىدى لىك شۇجىجاڭ.

— مەركىزىي مەكتەپ، قىزلار مەكتىپى، خەنزۇ مەكتىپى مانا بۇ بارى - يوق ئۈچ مەكتەپكە نۇرغۇن قېتىم بارىدىم، — جاۋاب بەردى تەشكىلات ئىشلىرى خادىمى، — مۇدىر، ئوقۇتقۇ-چىلار بىلەن سۆزلەشتىم. ئوقۇغۇچىلار بىلەن بەزىبىر سىنىپلاردا مەجلىس ئېچىپ، تەشۋىقات ئېلىپ باردىم. بىراق بۇلار باشلان-غۇچ مەكتەپ بولغىنى ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلار كىچىك، پەرقە ئەزا-لىقىغا يېشى توشماي، قوبۇل قىلىشقا مۇمكىن بولمىدى.

— دەيدىغىنىڭ يەنىلا شۇ گەپمۇ؟ — ئاچچىقلاندى لىك شۇجىجاڭ، — ئەگەر ئۆلكىلىك پەرقىدىن تەكشۈرگۈچى كېلىپ سوراپ قالسا سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭنى باھانە قىلىپ تۇرساق بولامدۇ!؟ بۇ گەپنى ئاز دېگەندە ماڭا ئون قېتىم ئېيتقانسەن! ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىچۇ؟ بۇ باشلانغۇچ مەكتەپ ئەمەسقۇ، بۇ يەردىكى ئوقۇغۇچىلارنى يەنە ئەزالىققا تارتقىلى بولمىدىمۇ؟

ئامال يوق دەۋەرسەك، ئامال ئالدىمىزغا ئۆزى كېلەتتىمۇ؟ باش قاتۇرۇپ چارە تېپىش كېرەك ـ دە!...

— ئۆزىڭىز بىلىسىز. دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار يىل بېشىدا قەسەم بېرىپ، پىرقە كىنىشكىسىنى ئېلىپ بولدى، — جاۋاب بەردى تەشكىلات ئىشلىرى خادىمى، — بۇلارنىڭ ئومۇمىي سانى تەققۇز. بۇلار ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە يېشى ئەڭ چوڭلىرى بولۇپ، قالغانلىرى كىچىك، 14 - 15 ياشلار ئەتراپىدا. چۈنكى ئۇلار باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 4 - سىنىپىنى تۈگەتكەندىن كېيىن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىگە كەلگەن. ئەزالىقا قوبۇل قىلىنغان ھېلىقى تەققۇز ئوقۇغۇچىمۇ سۇرۇشتۇرۇپ كەلسە، ئەزالىق يېشىغا تەشمايدۇ. بىز ئۇلارنىڭ يېشىنى ئەتەيىن چوڭايتىپ يېزىۋالغان.

— كىچىك ـ پىچىك دەپ تۇرۇۋەرمەي، ھېلىمۇ شۇنداق قىلىش كېرەك، — دەدىتەندۇرۇپ سۆزلىدى لىك شۇجىجاڭ، — مەن بۇنى شىياۋجاڭغا ئايرىم ئېيتىمەن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ پىرقە كىنىشكىسىگە بېرىدىغان پۈلى بولمسا، دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپ ئۆز كاسسىسىدىن تۆلەپ تۇرسۇن. ئۇلارغا تۇتاش كىنىشكا تارقىتىڭلار، بۇ خىزمەت قانچە تېز ئىشلەنسە شۇنچە ياخشى. ئۇ چاغدا ئوقۇتقۇچىلار قوشۇلۇپ، دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدىن پىرقە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغان كىشىلەر بىرىۋزئوتتۇزغا يېتىدۇ. — لىك شۇجىجاڭ توختاپ، تاماكا چەككەچ ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — باشلانغۇچ مەكتەپلەر-دىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەسىلىسىگە كەلگەندە، بۇ خىزمەت مۇنداق ئىشلەنسۇن: ھەربىر ئوقۇغۇچىغا ئاتمىش ياكى ئاتمىشنى پىرقە ئەزالىقىغا كەلگۈزۈش توغرىسىدا تاپشۇرۇق بېرىلسۇن. بۇنىمۇ تېز ئىشلەڭلار.

پىرقە ئەزالىرىنى كۆپەيتىش ئامالىنى قىلالمايۋاتقانلىقى-

دىن خىجىلچىلىق تارتىپ، ئۇڭايسىز ئەھۋالدا قالغان تەشكىلات ئىشلىرى خادىمى لىك شۇجىجاڭنىڭ كۆرسەتمىلىرىدىن ئەگىگەنلىكىنى تەر تاپقاندەك خۇشال بولۇپ يېنىكلەشتى. ئۇ ۋەدە بېرىپ تۇرۇپ:

— بولىدۇ، بۇ ئىشلارنى تېز ئىشلەپ پۈتتۈرىمەن، — دېدى.

— بۇ خىزمەتكە، — دېدى لىك شۇجىجاڭ تەشۋىقات ئىشلىرى خادىمى، كاتتىپ، تەرجىمانغا قاراپ، — سىلەرمۇ تەڭ مۇتەك يارىدەملىشىڭلار. مۇنداق قىلىش ئىنتايىن زۆرۈر. ئەگەر بۇ خىزمەت كىچىكسە ئۆلكىلىك پىرقىغە يوللايدىغان دوكلاتىمىز كىچىكىدۇ. مانا بۇ نۇقتا ھەممىڭلارنىڭ ئېسىڭلاردا بولسۇن. شۇنداق قىلىپ ئاخىر ئۆزىمىزنى ۋىلايەتتىكى ناھىيىلىك پىرقىلەر ئىچىدە ئۇلگىگە ئايلاندۇرايلى!

ھەممەيلەننىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى، تەشكىلات ئىشلىرى خادىمى چىكىۋاتقان تاماكىسىنى ئاخىرقى قېتىم قاتتىق شورىۋالغاندىن كېيىن يەرگە تاشلاپ، پۈتىدا يانجىپ تۇرۇپ:

— كەلپىن قىللانغان ئۇسۇلنى قوللىنىپ باقسامكىن، دەپ ئويلاپ يۈرۈپتىكەنمەن، — دېدى ئۇ ئەسكەرتىش ئورنىدا. لىك شۇجىجاڭ بۇ تەكلىپكە دەمالى ئىزاھات بەردى.

— كەلپىننىڭ ئۇسۇلىمۇ ئېسىلىدە بار، — دېدى ئۇ، — ئۇلار بىر بازار كۈنى باج تالونى تۇتقۇزغاندەك بارلىق سېتىق-چى ۋە بىر قىسىم كىشىلەرگە پىرقە كىنىشكىسىنى ئىككى پۈلدىن سېتىپ تۇتقۇزۇپ، بىر قېتىمدىلا 250 كىشىنى ئەزالىققا قوبۇل قىلغۇالغان. بۇ ئۇسۇلمۇ بولىدۇ. لېكىن، سېتىقچىلار كىنىشكىنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەنمىگەنلىكتىن، كەلسە ـ كەلمەس يەرلەرگە قويۇپ قويۇپ يىتتۈرۈۋەتكەن، شۇنچىۋالا كۆپ كىنىشكا زايا بولغان. ناھىيىلىك پىرقە ئىز ـ دېرىكىنى قىلغاندا بۇ كى-

نىشكىلەرنى تاپقىلى بولمىغان. سېتىقچىلاردىن قەسەم ئېلىپ، ئۆگىنىش، مەجلىسلەرگە ئۈيۈشتۇرۇشمۇ مۇمكىنسىز ئىش بولۇپ قالغان. بولمىسا كەلپىن ناھىيىلىك پىرقە دەسلەپتە ئۇلگە بولۇپ كەتمەكچى. كېيىن بۇ ئىشلار ئۆلكىلىك پىرقىغە مەلۇم بولۇپ قېلىپ ئۇلگە بولالمىدى. بۇنىڭغا قارىغاندا، ھېلى مەن ئېيتقان چارە يەنىلا ياخشى.

شۇندىن كېيىن لىك شۇجىجاڭ ئاقسۇدىكى پىرقە ئەزالىرىنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن تەشۋىقات نىشانلىرى خادىمىغا دوكلات بېرىشنى بۇيرۇدى. بۇ خادىم ئۆز ئىشلىرىدىن مەمنۇن ئىدى.

— پىرقە ئەزالىرىنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالى ياخشى بولۇۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ ئىشەنچلىك بىلەن، — بىرىنچىدىن، بارلىق چۈيىغېكبۇلارنىڭ ئۆگىنىش مەجلىسلىرىنىڭ ۋاقتىدا ئېچىلىشىغا ھەيدەكچى بولۇپ تۇردۇم؛ ئىككىنچىدىن، پىرقە ئەزالىرىنىڭ ئۆگىنىشكە تولۇق قاتنىشىشنى چىڭ تۇتتۇم؛ ئۈچىنچىدىن، يېڭى - يېڭى تېمىلارنى تۈزۈپ ئوتتۇرىغا قويۇپ، ھەممە كىشىدە پىكىر قاتناشتۇرۇش، تالاش - تارتىش قىلىش قىزغىنلىقىنى قوزغىدىم. بەزىبىر ئورۇنلاردىكى مۇنازىرىلەردە ھەممە كىشى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىپ، بەس - بەس بىلەن تەڭ سۆزلەش ئەھۋاللىرىمۇ بولۇپ تۇردى.

— ياخشى، ... ياخشى! — خۇشال بولدى لىك شۇجىجاڭ، — قېنى يېڭى تېماڭنى دەپ باققىنا؟

تەشۋىقات ئىشلىرى خادىمى خوتەنلىك سامان قەغىزىدىن 15 ۋاراقلىق قىلىپ، ئالقانچىلىك چوڭلۇقتا تىكىۋالغان دەپتىرىنى ئالدىغا قويۇۋالغان ئىدى. ئۇ ئىزدەپ ئالدىراپ كەتمەي، يېڭى تېما يېزىلغان بەتنى ئاستانلا تېپىپ، سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئالدىمىزدىكى ھەپتىنىك ئۆگىنىش تېمىسى «ئادەمنىڭ پاكار بولغىنى ياخشىمۇ ياكى ئېگىز؟ ئوروق بولغىنى ياخشىمۇ ياكى سېمىز؟» دېگەن سوئال ئاساسىدا تۈزۈلدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ھەپتىلەرنىڭ ئۆگىنىش تېمىلىرى «ئالدامچىلىقتا جىن يامانمۇ ياكى شەيتانمۇ؟ئۇۋچىلىقتا بۆرە يامانمۇ ياكى تايغانمۇ؟» يەنە بىرى «روھ بىرلەمچىمۇ ياكى ماددا بىرلەمچىمۇ؟» دېگەن سوئاللاردىن ئىبارەت ئىدى. بولۇپمۇ «روھ بىرلەمچىمۇ ياكى ماددا بىرلەمچىمۇ؟» دېگەن تېما ئۇستىدىكى مۇنازىرە، ئاجايىپ قىزىپ كەتتى ...

لىك شۇجىجاڭ خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى تەختىتالماي تەشۋىقات ئىشلىرى خادىمىنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى.

— ناھايىتى ياخشى! ... ناھايىتى ياخشى! چىقىرىلغان تېمىلار دەل جايىدا. قىزىقارلىق بوپتۇ، — دېدى ئۇ.

— بۇ مۇنازىرە چۈيغېكبۇلار بويىچە بولمىغاي، پۈتۈن ئۇيغۇرلار چۈيداڭبۇسى بويىچە ئىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ مەجلىس زالىدا ئېلىپ بېرىلدى، — سۆزىنى داۋام قىلدۇردى تەشۋىقات ئىشلىرى خادىمى تېخىمۇ مەغرۇر ئاھاڭدا، — پىرقە ئەزالىرى ئاۋۋال «روھ تەرەپدارلىرى»، «ماددا تەرەپدارلىرى» دېگەن ناملار بويىچە چەك تاشلىنىپ ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈندى. ئاندىن ئۇلار ئۆز كۆز قاراشلىرىنى يىغىلاپ، مۇنازىرىنى بىر دەمدىلا يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى. تالاش - تارتىش كەسكىن بولدى. ۋاراقراش - جارقىراش ئەۋجىگە كەلدى. ياخشىسى، ياقىلمىشىپ قېلىش بولمىدى. سۆزلىگۈچىلەرنىڭ ئاۋازلىرى پۈتۈن بىناغا يېيىلدى. سىرتتىن ئادەملەر كېلىپ ئۆزىدىن زال سىرتىغا توپلاندى، دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرىمۇ چۈشتىن كېيىنكى مۇزاكىرە ۋە دەرس تەكرارلاشلىرىنى تاشلاپ كېلىپ ئاڭلىدى.

— بەك ياخشى ئىش قىپسىلەر! ... بەك ياخشى! ... ئاخىر مۇنازىرە نېمە بىلەن ئايىغلاشتى؟ — سورىدى لىك شۇجىجاك.

— قويۇپ بەرسەك ئۇزىراپ كېتىۋەرگۈدەك. روھ تەرەپدارلىرى غالىب چىقتى، دەپ ئېلان قىلىپ، مۇنازىرىنى ئاخىرلاشتۇردۇق. ئالدىمىزدىكى ھەپتىدىمۇ مۇنازىرىنى پۈتۈن چۈيدىگىبۇ بويىچە ئېلىپ بارساق، دەپ ئويلاۋاتىمەن.

— بولىدۇ، شۇنداق قىلىڭلار، — ماقۇللىدى لىك شۇجىجاك. — بۇ قېتىمقىسىنى ئۆزۈم قاتنىشىپ كۆرىمەن. يەغانراق بىر زالنى تېپىپ ئېچىڭلار. داردىمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرىمۇ قاتناشسۇن.

— بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى. ئۆزىڭىز قاتنىشىپ بەرسىڭىز كۆپچىلىككە ئىلھام بولىدۇ.

— ئۇيغۇر پىرقە ئەزالىرى ھازىرغىچە زۇڭلىنىك① «ئۇچ مەسىلەك»② كىتابىنى بىرنەچچە رەت ئوقۇپ بولدى. بىرلا كىتابنى ئوقۇۋەرسە ئۇلار زېرىكىپ قالىدۇ. زېرىكسە مەجلىسكە، ئۆگىنىشكە كەلمەس بولۇۋالىدۇ. ئەڭ ياخشىسى مۇشۇنداق قىزىق ـ قىزىق سوئاللارنى چىقىرىپ، ئۇلارنى مۇنازىرىگە ئۈيۈشتۇرۇش، تالاش ـ تارتىشتا سىلىپ قويۇش كېرەك. بۇ ئوبدان چارە. ئادەملەرنى مەجلىس، ئۆگىنىشلەردىن قاچماس قىلىشنىڭ شېپالىق دورىسى. ياخشى مەسلىكە، — سۆزىنىڭ داۋامىدا شۇجىجاك تەشكىلات ئىشلىرى خادىمى، كاتىپ، تەرجىمانلىك ئاتالمىرىنى بىرمۇ بىر ئاتاپ تۇرۇپ، — سىلەرمۇ قىزىق ـ قىزىق

① زۇڭلى — سۆز بۆلگىلەنگەن ئومۇمىلىق پىرقىنى ئىچىدىكى پەخرى ئورنى بولۇپ. بارا ـ بارا ئۇ نامىنا ئوخشاش ئىزاھاتسىزلا سۆزلىنىدىغان بولۇپ قالغان.

② ئەينى ۋاقىتتا سەنمىنجۇيىسى ئوچ مەسىلەك دەپ تەرجىمە قىلىغانىدى.

تېمىلارنى چىقىرىشقا يارىدەملىشىڭلار، — دېدى.

ھەممەيلەن باشلىرىنى ئېگىپ ماقۇللۇق بىلدۈردى. تەشكىلات ئىشلىرى خادىمى ئايىرىم سۆز قىستۇرۇپ:

— ھەربىر تېمىنىڭ چىقىرىش ۋاقتىدا بىز يارىدەملەشكەن، — دېدى.

— ئۆلكىلىك پىرقە ئۆگىنىش ئۈچۈن بەلگىلەپ بەرگەن كىتابلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇرچىدا يوق بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» دېگەن كىتاب ئەڭ مۇھىم ئۆگىنىش ماتېرىياللىرىدىن بىرى ئىدى، — دېدى لىك شۇجىجاك ۋە تەرجىمانغا تاپىلاپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — سەن ھەربىر ئۆگىنىش ۋاقتىدا ئولگۇرتۇپ بۇ كىتابنى ئاز ـ ئازدىن تەرجىمە قىلىپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟ مۇنداق قىلىشنىڭ ماتېرىيال كەمچىللىكىنى يېڭىشكە خېلى ياردىمى تېگىپ قالاتتى!

— ئۇنى تەرجىمە قىلماق تەس. سۆزلىرىنى چۈشىنىش قىيىن، جۈملىلىرى ئېغىر، ئۇ ئىش قولۇمىدىن كەلمەيدۇ، — ئوچۇق سۆزلەپ كېسىپ جاۋاب بەردى تەرجىمان.

— ئۆلكىلىك پىرقىدىكى بىر دوستۇمدىن كەلگەن خەتتە، — دېدى كاتىپ ئىزاھات ئورنىدا سۆزلەپ، — بۇ كىتابنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىنىڭ قولدىن چىقىپ بولغانلىقى ئېيتىلىپتۇ. كىتاب بولۇپ بېسىلغىچە ئاۋۋال ئۇ گېزىتكە پارچە ـ پارچە ئېلان قىلىنىپ تۇرۇلىدىغانغا ئوخشايدۇ.

— خوپ، ئۇنداق بولسا، بۇ ئىشمۇ ھەل بوپتۇ، — دېدى لىك شۇجىجاك، — گېزىتكە قانچىلىكى بېسىلسا، شۇنسى ئۆتۈرىلىق ئۇيغۇر پىرقە ئەزالىرى ئۆگەنسۇن.

لىك شۇجىجاك ئالدىغا قويۇۋالغان خاتىرە دەپتىرىنى ئېلىپ، ئورنىدىن قوپۇپ، ئۆزىنىڭ كىچىك ئىشخانىسى تەرەپكە ماڭغانىدى، بىراق ئۆزى ئۆچۈن ئەڭ مۇھىم ۋەقە ھېسابلانـ

غان بىر ئىشنى ئېسىگە ئېلىپ، يەنە ئولتۇرغان ئورۇندۇقىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئەمدى خۇشاللىقىنى يوقاتقان، روھسىز كەيپىياتتا ئۇشتۇمتۇت كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە جىددىيلىشىپ قالغان ئىدى.

— سىلەر يەنە، — دېدى ئۇ ئىككىنچىلەپ سۆز باشلاپ، — پىرقە ئەزالىرىنىڭ ئىدىيىسىدىكى ئۆزگىرىشلەرگە، نېمىلەرنى ئويلاپ، نېمىلەرنى قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىغا، قانداق گەپ - سۆزلەرنى قىلىپ يۈرگەنلىكىگە، قىسقىسى ئۇلارنىڭ يېقىنقى ۋاقىتتىكى روھسىز كەيپىياتىغا كۆز - قۇلاق بولۇپ تۇرۇشۇڭلار كېرەك، — كاتىپ ھەربىر قېتىمقى مەجلىستە خاتىرە يېزىپ تۇرغىنىدەك بۇ قېتىممۇ ناھىيىلىك پىرقىنىڭ دەپتىرىگە خاتىرە يېزىۋاتاتتى، لېكىن شۇنجاقلا ئۇنى يېزىشتىن توختىتىپ، دەپتەرنى يىغىشتۇرۇپ قويۇشنى ئېيتىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — پىرقىمىزنىڭ ئەزالىرىدا ئىللىق تاغ ئورغىلىرىنىڭ تەسىرى قانچىلىك بولۇۋاتىدۇ، مانا بۇ مەسىلىگە ناھايىتى سەگەكلىك بىلەن دىققەت قىلىڭلار! كىمدە قانچىلىك تەسىرى بولسا، شۇنچىلىكىنى بايقاپ قالدۇرماي ماڭا ياكى ساقچى ئىدارىسىگە ئېيتىپ تۇرۇڭلار. پىرقە ئەزالىرىدا مۇنداق تەسىرنىڭ بولۇشى خەتەرلىك، ئىنتايىن خەتەرلىك! بولمىغان بولسا ياخشى، لېكىن بولۇپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشىمىز كېرەك! مەجلىس، ئۆگىنىش لەردە ئەتەيىن گەپ قوزغاپ، «ئىللىق تاغ ئاندىتلىرى تەلكە ئېغىزىدا قاپسىلىپ قېلىپ، ياكى ئارقىغا يانالماس، ياكى ئالدىغا باسالماس ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ. پات - يېقىندا قىرىپ تۆگىتىلىدىكەن» دەپ ئېيتىڭلار! — ئاخىردا ئۇ «مېنىڭ دېگەنلىرىم يېڭى خەۋەر» دەپ قېرىشۇپ قويدى.

ناھىيىلىك پىرقە خادىملىرى تاماكىسۇ چەكمەي، يۆتىلىپ - قېقىلىپمۇ قويماي بۇ جىددىي گەپ - سۆزلەرنى دىققەت بىلەن

ئاڭلىدى. ئۇلار گومىنداڭ تەشۋىقاتلىرىدىن ئىنقىلابچىلارنىڭ ئۆلتۈرۈلۈپ تۆگىتىلگەنلىكى ۋە ئەسىر بولۇپ قولغا چۈشكەنلىكىنى ئاڭلاپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ئەكسىچە خەلق ئارىسىدا يېشۇرۇن تارقىلىپ يۈرگەن گەپ - سۆزلەردىن ئۇلارنىڭ بارغانچە ئۇلغىيىپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلەتتى. خادىملارنىڭ ئەمدى ئۆز باشلىقىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمەسلىككە ھەققى يوق ئىدى. ئۇلار بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىنقىلابچىلارنىڭ تەلكە ئېغىزىدا قاپسىلىپ قالغانلىقى توغرىسىدا ئېيتقانلىرىغا يېڭى خەۋەر سۈپىتىدە ئىشەندى.

— ئىللىق بىر ئوچۇم تاغ ئاندىتلىرىنىڭ تەسىرى ئاقسۇدا خېلى كۆپىيىپ قالدى، — دېدى لىڭ شۇجىجاڭ ئىقرار بولۇپ، ئەمما ئۇنىڭ بۇ گەپنى ئاغزىدىن چىقىرىشى بىلەن ئاچچىقى ئۆرلەپ، غورا قاپاقلىرى تېخىمۇ تۈرۈلۈپ، تۈكۈرۈكلىرى ئۆگزىدىن تامچىلىغان قار ئېرىندىسىدەك ئۇستەل يۈزىگە چاچراپ چۈشۈشكە باشلىدى، — ئاڭلىشىمىزچە، بايدا ئابدۇللا داۋۇتوپ دېگەن قىزىل پاچاق ھەدىسلا ياشلار ئارىسىدا «ئىنقىلاب، ئىنقىلاب، ئۇچ ۋىلايەت خەلقى قوزغالدى، بىز جەم ياتىمىزمۇ؟» دەپ يۈرگۈدەك، ئۇچتۇرپاندا ئارتۇق ئابباس، سېيىت ئابباس دېگەن نېمىلەر غۇلجىدىكى ئاكىسى ئابدۇكېرىم ئابباسوپنى دوراپ ھەددىدىن ئېشىۋاپتۇدەك، ئاقسۇدا بولسا سۇ ئاستىغا يوشۇرۇنغان خادا تاشلار تېخىمۇ كۆپ، بۇ يەر تېخىمۇ خەتەرلىك. سىلەر بىلمىسىلەر، گېزىتخانىسىدىكى ھېلىقى لۇتپۇللا، مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى مۇنبىرىدىن بىلەن ئابدۇللا روزى، ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدىكى بىلال دېگەن نېمىلەر ئاسان چۈشەنگىلى بولمايدىغان كۆپ قىرلىق شېئىرلارنى يېزىشىپ، ئۇچراشقانلا يېرىدە كۈسۈرلىشىپ، توپىلاڭ كۆتۈرۈش توغرىسىدا سۆزلىشىپ يۈرگۈدەك ...

لىك شۇجىجاڭ قېتىملىپ - يۆتىلىپ، پۈتى ئاستىغا زەردە بىلەن تۆكۈردى، لەۋلىرىگە تۆكۈرۈك يۇقۇندىسى چاپلاشقاندى، يېڭىغا ئېرتىپ بولۇپ، ئارقىدىن يەنە رەسمە يەت ئۇچۇن ياغلىق بىلەن سۈرتۈپ قويدى. ئاندىن ئۇ يانچۇقىدىن بىر تال لوتويەن تاماكىسى ئېلىپ، تۆتاشتۇرغاندىن كېيىن سۆزىنى يەنە باشلاپ كەتتى. ئەمدى ئۇ ئۆزىنى ئېغىر بېسىق تۇتۇپ، سالماق ئاۋازدا سۆزلەش ئۇچۇن پۈتۈن دىققىتى بىلەن تىرىشىۋاتقاندەك ئىدى.

— قايسى كۈنى، — دېدى ئۇ قولىنى ئىشخانىنىڭ يۇقىرى تېمى تەرىپىگە سوزۇپ، بىگىز بارمىقى بىلەن ئىما - ئىشارە قىلىپ، — لۇتپۇللا بىلەن مۇنبەددىنىڭ ئەنە شۇ كۆلۈپ ئالدىدا خەلقنى قۇتراتىپ تۇرۇپ قوزغىغىنى — تۈپىلاك، ئىلىلىق تاغ باندىتلىرىچە ھەركەت. ئۇلار شۇ ئاخشىمى ئويۇن قويۇش باھانىسى بىلەن كۆرەڭلەپ، ھەددىدىن ئېشىۋالدى. سىلەر بىلىسىلەر، ئۇلار ۋالمينىڭ بۈيرۇقىنى كۆزگە ئىلمىدى، ساقچىلار بىلەن جېدەللەشتى، ئويۇشما رەئىسى پاشاخوجىنىڭ نەسەبەتلىرىنى ئىلىككە ئالمىدى. بۇ ئوچۇق - ئاشكارا قىلىنغان ئىسيان. ھوشيار بولۇپ، مۇنداق ئۇششۇقلۇققا كۆرگەنلا يېرىڭلاردا پەشۋا بېرىڭلار؛ قاتتىق چەكلەڭلار. خەلق يەنە ئۇلارغا ئەگىشىپ كەتمەسۇن. پىرقە ئەزالىرىغا مۇلايىم بولۇش، ھۆكۈمەت ئەمر - پەرمانلىرىغا ئوبدان بويسۇنۇش توغرىسىدا سۆزلەپ تۇرۇڭلار. ئۇلار لۇتپۇللا، مۇنبەددىنلارغا ئالدىنىپ ئەگىشىپ قالمىسۇن.

ناھىيىلىك پىرقىنىڭ خادىملىرى شۇجىجاڭنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىدى؛ لېكىن ئاقسۇدا باش كۆتۈرۈپ قالغان قارشىلىق ھەرىكىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۆزلىرىدە چۆچۈش ھېس قىلدى. سۇر بېسىپ قالغاندەك گەپ - سۆزسىز

بىر ھازا جىم ئولتۇرۇپ قالدى. لىك شۇجىجاڭ تاماكىسىنى ئارقا - ئارقىدىن بىرنەچچە قېتىم قاتتىق شورىدى. قاتتىق يۆتىلىپ، تۆكۈرگەندىن كېيىن پۈتىدا دەسەپ - دەسسەپ، ئۆزىنىڭ تۇرۇدىكى كىچىك ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ئەمدى دوكلاتنى ئىككىنچىلەپ يېزىشى كېرەك ئىدى. شۇجىجاڭنىڭ روھىي كەيپىياتى ئاۋۋالقىدەك ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۆلكىلىك پىرقىسىغە بىرلىسىدىغان دوكلاتنىڭ بېرتىپ تاشلانغاندىن كېيىنكى يەردە چېچىلىپ ياتقان كوپېيىسىنى تېرىشتۇرۇپ بىر بۆلۈكىنى قويغاندىن كېيىن، ئۈستەل تۆۋىگە يېنىككىنە ئولتۇردى - دە، قايتىدىن يېزىشنى باشلاپ كەتتى:

«كېيىنكى ئالتە ئاي ئىچىدە پىرقە ئەزالىرىمىز زور دەرىجىدە كۆپەيدى، ئاقسۇ خەلقى ھازىرغا كېلىپ، پىرقىمىزنىڭ قۇدرەتلىك ۋە ئۇلۇغلۇقىنى خېلى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتتى. بىزدىكى ئەزالار تېزلىك بىلەن ئالتە يۈز دىن ئېشىپ كەتتى» لىك شۇجىجاڭ بۇ زور يالغانچىلىققا جاۋابەن قىلىشتا دائىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرىغا مەجبۇرىي تارقىتىپ بېرىلىدىغان 130 دانە پىرقە كىنىشكىسى بىلەن مەركىزىي باشلانغۇچ ۋە ئىلىزار باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئاتا - ئانىلىرىنى سىرتتىن ئەزالىققا ئەكىرىش ئۈچۈن ئالۋان - سىلىق ئورنىدا تارقىتىپ بېرىلىدىغان بىرنەچچە يۈز كىنىشكىنى ھېسابقا ئالغاندى. ئۆگىنىش مەسلىسى ئۈستىگە كەلگەندە ئۇ قەغەز يۈزىدە زىمىر قەلەمنى ئوينىتىپ مۇنۇ سۆزلەرنى يېزىپ چىقتى: «پىرقە ئەزالىرىمىزنىڭ ئالدى ئۈچ مەسلەكنى بەش قېتىم، كەينى ئۈچ - تۆت قېتىم پىششىق ئۆگەنگەندىن تاشقىرى «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» نىمۇ بىر قۇر ئۆگىنىپ بولاي، دەپ قالدى. بىز بۇ كىتابنى بىر ئامال بىلەن ئۆزىمىز ئۇتتۇرىلىق تەرجىمە قىلىپ، ئەزالارنى مەخسۇس ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ

تۇردۇق. ئۆزىمىز يەنە يېڭى - يېڭى تەسەللارنى تۇزۇپ، كۆپچىلىكنى پات - پات مۇنازىرىگە تەشكىللىدۇق. شۇڭا، ئاقسۇدا ھۆكۈمىتىمىز بىلەن پىرقىمىزنىڭ سىياسەت ۋە ئەمەلىيەتلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىشى ياخشى بولماقتا.»

دوكلات يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن لىڭ شۇجىجاڭ بارماقلىرىنى چىڭ بېسىپ، ئۈگىلىرىنى قارىلدىتىپ قويدى، ئارقىدىن غىڭشىپ ئىچىدە ناخشا ئېيتتى. ئۇ دوكلاتنى ئېنىق سان - سىفىر ۋە پاكىتلار بىلەن نىيەتكە يەتكۈزۈپ يېزىپ چىقىپ قانائەتلەندىن خۇشال ئىدى.

قاماقخانا ئالدىدا...

ئاقسۇ ناھىيىلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئۇستەبېشى ناچار، جۇل-جۇل كىيىملىك بىر ئايالنىڭ تۇرغىنىغا ئىككى سائەتتەك ۋاقىت بولۇپ قالدى، ئۇ بۇ يەرگە بەشىنچى يېزىسىدىن تاڭ سەھەر بىلەن پىيادە ماڭغانچە ھېرىپ - ئېچىپ يۈرۈپ، چۈش - پېشىنلەردە ئاران يېتىپ كەلگەنىدى. ئايالنىڭ بەختىدا ئىككى بالا بولۇپ، بىرى، تۆت ياشلار چامىسىدىكى ئوغۇل بالا، يەنە بىرى، ئەمدى لەتىن ئىككى ياشقا كىرگەن قىز ئىدى. ئۇ ئېغىر كەمبەغەللىك دەستىدىن ئۆزىنىڭ باللىرىنىمۇ تۈزۈكرەك كىيىندۈرەلمىگەنىدى. ئۇنىڭ ئېرى ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ قاماقخانىسىدا سولاقلىق ئىدى. ئۇ بۇ يەرگە ئەرز - ھال ئېيتىپ،

كەچۈرۈم سوراش ئارقىلىق ئېرىنى قاماقخانىدىن چىقىرىۋېتىش ئۈمىدى بىلەن كەلدى. ئۇنىڭ بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈۋېلىشتىكى مۇددىئاسىمۇ دەل شۇ يەردە ئىدى. ئەدلىيە مەھكىمىسىدىكىلەر ئېرىنىغا ئېچىنمىسىمۇ، بىزنىڭ ھازىرقى ھالىمىزنى كۆرۈپ، بالىلارنىڭ يېتىملىك دەردىنى بىلىپ، رەھىم - شەپقەتكە كېلىپ قالسا، ئېرىمىنى قويۇپ بېرىشى مۇمكىن، دېگەن ئوي شۇ تاپتا ئايالنىڭ پىكىر - خىيالىنى چۈلغاپ تۇراتتى. ۋاقىت ئۆتەتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۈمىدسىزلىك شامىلى توختىماي ئۇرۇپ، ئايالدىكى بۇ شېرىن خىيالنى گويا تۇزغاقتا ئوخشاش يىراق - يىراقلارغا ئۇچۇرۇپ كېتەتتى.

ئەدلىيە مەھكىمىسى بىلەن ئۇنىڭ قاماقخانىسى بىر يەرگە جايلاشقانىدى، بۇ ئىككى جاينى ئارىلاشتىكى 60 قەدەمچە مۇساپىلا بىر - بىرىدىن ئايرىپ تۇراتتى، يېزا ئايالى ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ ئىچىگە كىرىپ، سۈرىيەگە تىلىكىنى ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى، ئۇ جۈرئەتكە كېلىپ، ھەيلىغا قەدەم بېسىشقا تەمشەلگەندە بولسا، دەرۋازىدىكى قوراللىق پوست قاتتىق دۆشكەلەپ، تىل - ئاھانەت بىلەن تۈسۈپ قوياتتى. ئايال مەھكمە ئالدىدا قۇرۇقتىن قۇرۇق تۇرۇۋېرىشتىن بارغانسېرى چۆكۈر دېققەتچىلىككە يېتىپ، پات - پات قاماقخانا دەرۋازىسى ئالدىغا كېلەتتى، بۇ يەردىمۇ ئەرز - ھال ئېيتقۇدەك ئادەمنىڭ بولماسلىقىدىن يەنە قايتىپ، مەھكمە دەرۋازىسى تەرەپكە بۇرۇلاتتى، دەرۋازىدىن كىرگەن - چىققانلار ئۇنىڭغا دېققەت - نەزەرىنى سېلىپ قويمايتتى. ئايال ئۇلارنىڭ ئالدىغا تۈغرىلىنىپ، بىرقانچە قېتىم تىلىكىنى ئېيتىپ كۆردى، لېكىن ھەممىسلا دېگۈدەك، پەرۋا قىلماي ئۆتۈۋېرىپ كەتتى، ئۇ بۇگۈن دادىنى ئېيتالماي قالسا، ئەتىسى، ئىشقىلىپ باشقا بىر پەيتنى تۇغرىلاپ ئېيتىشى كېرەك.

بۇنىڭ ئۈچۈن ئاقسۇ بازىرىدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇشى، ئۆزىنگە، بالىلىرىغا يېيىش ئۈچۈن ئاش ـ تاماق بولۇشى كېرەك. بىراق، ئۇنىڭ بۇ يەردە تۇغقىنى، باش تېمپ كىرگۈزەك ئۆيى يوق ئىدى. ئاخىر ئايال ئۇن سېلىپ يېغلاپ تاشلىدى، بۇنى كۆرۈپ بالىلىرىمۇ بىئىختىيار چىرقىراپ، ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يېغلىدى، بۇنىڭ بىلەن كوچىدىن ئۆتۈۋاتقان كىشىلەر توختاپ، ئايالنىڭ ئۆپچۈرىسىگە يېغىلدى، ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ ئالدى ھەش ـ پەش دېگۈچە كىشىلەر توپى بىلەن قاپلاندى، شۇ چاغدىلا مەھكىمە ئىچىدىن ئۆزىنىڭ رەھىمسىز زالىملىقى بىلەن بازار خەلقىنە خېلى تونۇش بولۇپ كەتكەن سودىيە سۆرۈن تەلەت بىلەن چېتىپ، ئادەملەر توپىنى دوق ـ پوپوزىلار بىلەن قوغلاشقا باشلىدى:

ـــ بۇ يەردە بىركىم تۇي ـ تۆكۈن ياساپ، سىلەرگە ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ بېرىۋاتقىنى يوق، ـــ دېدى ئۇ، ـــ ھەممەڭ چاپسان كېتىش! بۇ ئەدلىيە مەھكىمىسى، مانا ماۋۇ قاماقخانا. بۇ يەر ئادەملەر يىغىلىۋېلىپ، بازار قىلىدىغان جاي ئەمەس!...

ـــ بۇنى بېگىم، سىلى دەپ تۇرمىسىلامۇ، بىز ئۆزىنىمىز بىلىمىز، ـــ دېدى كىممۇ بىرى تەنە ئارىلاش تۇرۇلاپ، ـــ مانا ماۋۇ ئايالنىڭ ئىككى بالىسىنى يېنىغا ئېلىپ، بۇ يەردە تۇرغىنىغا بىرقانچە سائەت بولۇپ قاپتۇ، ئۇنىڭ دەردى، ئېيتقىدىغان تىلەك ـ ئارزۇسى بار ئىكەن، ھەرقايسىلىرى ئاڭلىمىسلا، بىز بولساقمۇ ئاخلاپ قويايلى، دەپ تۇرۇۋاتىمىز.

بۇ كىشى ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىكتىن قاچقۇرۇپ، ئۆز ئېتى بىلەن ماڭاشسىز، خالىسانە يوچىكەشلىك قىلىۋاتقان سەمەت ئىدى.

ـــ ھە، قېنى، ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ بۇ ساڭا نېمە تۇغرىدا

يىغلاپ بەردى، ـــ دوق قىلدى سودىيە، ـــ بۇنىڭ قاماقخانىدا سولاقلىق ئېرى بار. ئەگەر سەن بۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىۋاتقان بولساڭ، ئېرىنى قاماقتىن چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا سېنى قامايلى، قېنى سەن بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟

ـــ ھەي ئادالەتنى ئۇقمايدىغانلار! ـــ جاۋاب تەرىقىدە سىدە سۆزلىدى سەمەت، ـــ مۇشۇنداق قىلمىشنى يولۇق، دەپ بىلمەڭلار، مانا مەن تەييار، قامىساڭلار قاماڭلار!

سودىيە رەددىيىگە گەپ تاپالماي، بىردەم دۇدۇقلاپ تۇرۇپ قالدى. ئاندىن ئۇ بۇ ئوڭايسىز ئەھۋالدىن قۇتۇلۇۋېلىش مەقسىتىدە گېپىنى يۆتكەپ، ئايالغا ۋارقىراشقا باشلىدى:

ـــ ساڭا قانۇن بىلەن ئوينىشىنى كىم ئۆگەتكەن؟ ئېرىڭنىڭ قامالغىنىغا ئەدىلەتتىن ئىككى يىل بولدى، ئۆتكەن قېتىم كەلگىنىڭدە ئۇنىڭ قاماق مۇددىتىنى بەش يىل، دەپ ئېيتمىدىممۇ؟ ئۆزۈڭ جاۋاب بېرىپ باققىنا، بۇ يەرگە يېغلاپ قانچە قېتىم كەلدىڭ؟ مېنىڭ بىلىشىمچە، ئىككى يىل ئىچىدە سەككىز قېتىمغا يەتتى، ئېرىڭنىڭ قىلغىنى يېغلىغانغا يۇمشاپ، قويۇۋېتىدىغان يېنىڭ گۇناھ ئەمەس. ماڭ بۇ يەردىن چاپسان يوقال! ئىككىنچىلەپ يەنە بېزىرىپ، يىغلىغان ـ قاقشىغان بولۇپ، خەلقنى تېپلايدىغان بولساڭ، ئېرىڭغا قوشۇپ، سېنىمۇ قامىتىۋېتىمەن. ئۇ چاغدا باللىرىڭ تالادا قېلىپ ئۆلىدۇ.

ئايال ئاچچىقىغا پايلىمای «مېنىمۇ قامىتىۋەت، باللىرىمنىمۇ قوشۇپ بېرىلگۈچى ھەممىمىزنى قامىتىۋەت» دېمەكچى ئىدى، بىراق ئۆزىنى زورىغا تۇتۇۋېلىپ، ئاچچىقىتىن يۇمشاقلىق قىلغان ياخشى، دېگەن ئۇي بىلەن قايتىدىن ياش تۆكۈپ، چوكۇر ئېچىنىش بىلەن يالۋۇرۇشقا باشلىدى.

ـــ باللارنىڭ ئاتىسى ناھايىتى بولسا ئاقنىياز بەگكە يېنىپ قويغان، ـــ دېدى ئۇ، ـــ بۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق

یامان ئش قىلمىدى. بار - يوق گۇناھى ئەنە شۇ! ئۇ يېزىمىزغا قايتىپ بارغاندا ئاقنىياز بەككە تۆت پۇكلىنىپ ناماقۇل بولسۇن، پۇتىغا يەتمىلىپ كەچۈرۈم سورىسۇن، توۋا قىلغانىنى خۇدا كەچۈرگەن يەردە، بەندە كەچۈرمەي قالامدۇ! بالىلارنىڭ ئاتىسى سولانغاندىن بېرى مەن ئۆيدە مۇشۇ چۆچۈرىدەك ئىككى كىچىك بالا بىلەن قالدىم. ھۇلار تېخى كىچىك. ئۆزۈم ئاغرىقچان. ئېتىز ئىشى قىلىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ. بىز گاھىدا تېرىق، گاھىدا ئاچ قېلىپ، تۇرمۇشتا قىينىلمۇاتىمىز، ئىتنىڭ كۈنىنى كەچۈرۈۋاتىمىز!...

— ئېرىڭنىڭ گۇناھىنى يېنىپ قويغان دېمەكلىك بىلەن ئاقلاپ كېتەلمەيسەن. ئۇ ئاقنىياز بەگنى كەتمەن بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرۈۋەتكىلى تاس قالغان. ئاقنىياز بەگنىڭ كىملىكىنى بەلكى سەن مېنىڭدىن ياخشىراق بىلىسەن. ئۇ بەشئېرىقتەك چوڭ يېزىدا ئەڭ كاتتا باي، چوڭ زېمىندار بولۇپلا قالماي، يەنە شۇ يېزىنىڭ ھۆرمەتلىك بېگى. مانا شۇنداق كىشىگە يېنىپ قويۇشنىڭ ئۆزىمۇ كەچۈرگۈسىز جىنايەت!...

— ئېرىمنى ئاقنىياز بەگكە كەتمەن كۆتۈردى، دېگەن گەپ مۇتلەق يالغان، — دېدى ئايال تېكىرقاش ۋە چۆچۈش ھېسسىياتى بىلەن. — بۇ گەپ قاپقارىسىغا توقۇپ چىقىلغان تۆھمەت!

— ئاغزىڭنى يۇم چەنىپەن لولى! — ۋارقىرىدى سودىيە دوق - پوپوزا بىلەن، — بۇ قەيەر؟ سەن نەدە تۇرۇپ مۇنداق گەپلەرنى قىلمۇاتقانلىقىڭنى بىلەمسەن؟ بۇ ئەدلىيە مەھكىمىسى، سېنىڭ بىلەن بەس - مۇنازىرە قىلىش مېنىڭ ئۇچۇن نومۇس. ماڭ، بۇ يەردىن كەت، ئارقاڭغا سېلىۋالغان مۇنۇ ئىككى كۆچۈكۈڭنى ئېلىپ، كۆزۈمدىن چاپسان يوقال!

— ئايالىنىڭ ئېيتمۇاتقانلىرى توغرا، — ۋارقىراپ سۆز-

لىدى خەلق توپى ئىچىدىن يەنە سەمەت، — ئاقنىياز بەگنى ئەدلىيە مەھكىمىسىدىكىلەرلا بىلىپ قالماي، بىزمۇ بىلىمىز، پۈتۈن ئاقسۇ خەلقىمۇ بىلىدۇ. ئۇ زالىم، قارا كۆڭۈل، تۆھمەتخور، ئادەم سىياقىغا كىرىۋالغان مەخلۇق!

سودىيە سەمەتنىڭ ھۆركىرەپ ئېيتقان مەردانە سۆزى بىلەن ئۆزىنىڭ ئادەملەر توپى ئالدىدا ئەپسىز ئەھۋالدا قېلىۋاتقانلىقىنى يەنە بىر قېتىم چۈشەندى، ئۇ بۇ ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇپ، ئۆزىگە سودىيەگە لايىق ئابروي - ئىناۋەت تىكلىۋېلىش ئۈچۈن، بۇ كىشىنى گەجگىسىدىن ئۇرۇپ قوغلىۋېتىش ئۈچۈن تەمشەلگەندى، بىراق خەلقنىڭ غەزەپ - نەپرەت ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ھۇنداق قىلىشقا پېتىنالمىدى. ئاخىردا ئۇ ئېشىكنىڭ ماڭمىسا ئۇر توقۇمىنى دېگەندەك قىلىپ، يېزىلىق قورقۇنچاق ئەمەلدارە ئايالغا دوق - پوپوزا بىلەن ۋارقىرىدى:

— ھەممە ئىشنى تاپقان سەن، يىغلاپ ئادەملەرنى بۇ يەرگە توپلىغانمۇ سەن! — دېدى ئۇ، — ئىككىنچىلەپ يەنە كېلىپ ھۇشۇنداق قىلمىدىغان بولساڭ، يۈزۈڭنى بويىپ، ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ، خۇددى پاھىشە ئايالنى قىلغاندەك سېنى كوچا ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلدۇرىمەن!

سودىيە گېپىنى تۈگىتىپ، قىزارغان - تاتارغان ھالدا كەينىگە بۇرۇلۇپ ماڭدى. ئۇ ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسىدىن كىرىپ كېتىۋېتىپ، قوراللىق پوستقا «ئادەملەرنى قوغلاپ، كەتمىگەنلەرنى مىلتىق پاينىكى بىلەن ئۇر» دېدى - دە، ھويلىدىمۇ توختىماي توپتوغرا ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى. ئايال باشقىدىن غەزەپكە تولۇپ، سودىيە ئاڭلىغۇدەك ئۇنلۈك ئاۋاز بىلەن توۋلاپ:

— هەي يۈمشماس تاش يۈرەكلەر، ئاخىر قان قۇسۇپ ئۆلەرسىلەر! — دېدى.

ئايال ئىنتايىن ئۈمىدسىز ئىدى. شۇ ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ھۆكۈرۈپ، ئۆكسۈپ يىغلاپ تاشلىدى. كۆز ئالدى قارائىغۇلىشىپ ئەدلىيە مەھكىمىسى ئالدىدىنمۇ، قاماقخانا ئالدىدىنمۇ بىراقلا نېرىغا كەتتى. ئۇ يەنە چوڭراق بىرەر ئەمەلدارنى تېپىپ ھال ئېيتىشى كېرەك، ئېرىنىڭ ناھەق قامالىپ ياتقانلىقى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ، ئۇنى شۇ ھامان قاماقتىن چىقىرىۋېلىشنىڭ ئامالىنى قىلىشى كېرەك؛ بۇ ئامال بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەمەلدارنىڭ نەپسىنى قاندۇرارلىق دەرىجىدە بايلىق — تەڭگە — تىللا بولۇشى لازىم ئىدى. ئەمما ئايالدىن بۇ نەرسە لەرنىڭ ئازراق يۇقۇندىسىنمۇ تاپقىلى بولمايتتى. ئۇ بۇلارنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزگەندە ھەقىقەتەن «ئاسمانغا چىقىپ كېتەي دېسە، ئاسمان ئېگىز، يەرگە كىرىپ كېتەي دېسە، يەر قاتتىق» بولۇۋاتقاندەك ئېغىر كۈنگە قېلىۋاتقانلىقىنى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ھېس قىلدى. ئاخىر ئايال بارلىق دەرد — ئەلەمنى كۆزىگە زوراندى. تۆكۈلگەن ئاچچىق ياش مەڭزىگە، مەڭزىدىن ئېگىكىگە ئېقىپ چۈشەتتى، ئۇ قەيەرگە بېرىپ، قەيەردە توختىشىنى بىلمەي، ھوشسىزلارچە مېڭىپ كەتتى. شۇ مېڭىشتا ئالدىدىن كېلىۋاتقان يار — يار ھارۇنىڭ تامدەك ئېگىز ۋە قورال چاقىغا ئورۇلۇپ كەتكىلى تاس قالدى. ھارۇنىكەش چاققانلىق بىلەن ھارۇسىنى ئايالدىن قاچۇرۇپ سولغا ياندۇرالدى. ئايال ۋە ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئېلىۋالغان بالىسى زەخمىلىنىشتىن ساقلىنىپ قالدى. لېكىن يوشۇرۇن كاتاك ئۇلارنى ئۆزىگە تارتتى. ئانا — بالا ئىككىسى كۆپ يىللاردىن بۇيان ھارۇا چاقلىرى يەيدا قىلغان بىر گەز چوڭقۇر ئورلۇقتىكى ئويغا يىقىلىپ چۈشتى. قۇچاقتىكى بالا قاتىقىپ

قولىدىن چىقىپ، توپىغا كۆمۈلدى. ئانا بالىسىنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ، يەنە ئۇن سېلىپ يىغلىدى. ھارۇنكەش ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ، بۇ كىچىك ئىككى ياشلىق قىزنى كاتاك ئىچىدىن سۈزۈۋالدى. بالىنىڭ ھەممە يېرى توپىغا مىلىنىپ، توپا ئادەمدەك بولۇپ قالغاندى، ھارۇنكەش بېلىدىكى پوتىسىنى يېشىپ، بالىنىڭ بەدەن — باشلىرىنى تازىلىۋېتىپ، ئۇنىڭ قىز بالا ئورۇقلۇقىمۇ كىيىمسىز، قىپيالىڭاچ بېقىلىۋاتقانلىقىدىن ھەيران بولۇپ ئانىسىدىن سورىدى. ئايال يار — يۆلەكسىز قېلىپ، غۇربەتچىلىكتە ياشاۋاتقانلىقىنى، ئېرىنىڭ ناھەقتىن — ناھەق قامالىپ قالغانلىقىنى نارازىلىق بىلەن سۆزلەپ بەردى. ھارۇنكەشتە ئايالنىڭ دەردىگە دەرمان بولغۇدەك ئامال يوق ئىدى. ئۇ تەسەللى بېرىپ، يولغا راۋان بولدى. ئۇنىڭ ھارۇسىدا ھۆكۈمەتنىڭ ئاشلىق ئىسكىلاتىغا ئالدىن تاپشۇرۇش شەرت قىلىنغان باج گۇرۇچى بار ئىدى. ئۇ بۇ گۇرۇچنى مۇشۇ تاپتا تاپشۇرۇپ، بالدۇرراق ئۆيىگە قايتىۋېلىش تەقەززاچىلىقى بىلەن ئالدىراش ئىدى، توپلۇق يېزىسىدىن كەلگەن بۇ دېھقان ئېتىنىڭ شەھەر ئىچىدە 5 — ئاتلىقلار پولكى تەرەپتىن بۇلاپ ئېكىتىلىشىدىن ئەنسىرەيتتى.

سەمەت ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىكىگە تۇتۇلۇپ كېتىلىشى، ئېتىنىڭمۇ ھەربىيلەر تەرەپتىن بۇلاڭچىلىقتا ئوچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، كېيىنكى كۈنلەردە ھەق ئالماستىن خالىسانە پوچتىكەش بولۇۋالغان بولسىمۇ، يەنىلا ئەنسىرەشتىن خالىي بولالمىغانىدى. ئۇ بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇشۇم يا كى ھېچ بولمىغاندا ئاتتىن ئاجراپ قېلىشىم مۇمكىن دەپ ئويلايتتى. شۇڭا ئۇ كېيىنچە ناھىيىلىك پوچتىخانىدىن خەت — خالتىلار ئېلىشقا ياۋداق ئات بىلەن ئەمەس، ئەتەيىن ھارۇسلىق كېلىـ

دىغان بولۇپ قالغانىدى، سەمەت ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ ئالدىدىكى كوچىدىن كېتىۋېتىپ، بەشىنچىقلىق ئايلىنىڭ سىرتىدىكى قاماقتىكى ئىرىنى بوشىتىپ بېرىشنى تىلەپ سۆزلەۋاتقانلىقىغا تاسادىپىي دۇچ كېلىپ قالغان چاغدا، ئۇنىڭ ئات-هارۋىسى پوچتىخانا ئېغىلىدا تۇراتتى. ئۇ بۇ ئايالنى تونۇيتتى. سەمەت ئۇنىڭ بىلەن بىر ئەۋرە تۇغقانلاردىن بولۇپ، بۇ ئايال ئەڭ دەسلەپكى چاچلىق تۇيىنى قىلغان چېغىدا، سەمەتىلەرنىڭ يېزىسى ئايكۆلدىن كۆچۈرۈلۈپ، بەشىنچىقا كېلىپ قالغانىدى. ئابىياتنىن ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ ئالدىدىن كەتكەن سەمەت بۇ ئايالنى باللىرى بىلەن بەشىنچىق يېزىسىغا يەتكۈزۈپ قويۇش ئۈچۈن پوچتىخانىدىن هارۋىسىنى ئەكىلىپ ئۇلارنى سېلىۋالدى. هارۋا قاماقخانا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانىدى، قارشى تەرەپتىكى جەينەك شەكىللىك ئەگرى يولدىن كىشەنلەرنىڭ كىشىنى سەسكىندۈرىدىغان قورقۇنچلۇق ئاۋازى ئاڭلىنىپ، هارۋا تەرەپكە يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى، كەچ كىرىپ، كۈن ئەمدى ئولتۇراي دەپ قېلىۋاتقان ۋاقىت بولسىمۇ بۇ تار، ئەگرى كوچا خېلىلا قاراڭغۇدەك بىلىنەتتى. هارۋىدىكىلەر جىددىيلەشتى. سەمەت كىشەنلەرنىڭ شاراقشىشىغا قاراپ:

— گۇناھكارلار ئەكىلىنىۋاتقانغا ئوخشايدۇ! ... بۇلار چوقۇم گۇناھكارلار! — دەپ تەۋلىۋەتتى، كېچىنى دەھشەت باستى. پىيادە كېتىۋاتقان تىككى ئايال قورقۇپ ئۆزلىرىنى شۇ يەردىكى هويلىلاردىن بىرىنىڭ ئىچىگە تۇردى. سەمەتنىڭ هارۋىسىدا ئۇنىڭ بىلەن بىللە بازارغا كەلگەن ئاچىسىمۇ بار ئىدى. بۇ گۇناھكارلارنىڭ ئېچىنىشلىق قىياپىتىنى كۆرمەسلىككە تىرىشىپ، يۈز-كۆزىنى لېچىكى بىلەن ئېتىۋالدى. كىشىلەر هەقىقەتەن گۇناھكارلار ئىدى. ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ بۇ بىگۇناھ تۇتقۇنلىرى كەچ كىرىپ، يار بېشىدىن قايتىۋېتىپ كېلىنە

مەكتە ئىدى. ئۇلار يار بېشىغا ئەتىگەندە پوتەي ياساش، ئۇرۇش لەخمىسى كىرىلاش ئۈچۈن ئەكىتىلگەنىدى، گۇناھكارلار پۈتۈن كۈن ئون نەچچە سائەت جوتۇ چېپىش، توپا تاشلاش ئەمگەكلىرىدىن ئۆزلىرىگە يەتكەن هاردۇقىغا چىداشلىق بېرىپ، كىشەنلەنگەن پۇتلىرىنى ئېغىر-ئېغىر يۆتكىمەكتە ئىدى.

سەمەت يول بوشىتىپ بېرىش ئۈچۈن ئالدىراشلىق بىلەن ئېتىنى قامچىلاپ، يېغان يار-يار هارۋىسىنى نېرىدىكى تام تەرەپكە يۆتكىدى: گۇناھكارلار ئەگىمە يولدىن چىقىپ، كىشىلەرگە ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. سەمەت ئاتنى ئوركۇپ كەتمەسۇن دەپ، مەھكەم تىزگىنلەپ، چىك تۇتقان پېتى چاچ-ساقلى ئۆسۈپ چاگىغا بولۇپ كەتكەن بۇ بەختسىز كىشىلەرنىڭ يادا-تاتىراڭغۇ قىياپىتىگە ئېچىنىش بىلەن قارايتتى. ئۇلارنىڭ پۇتلىرىغا زەھەرلىك يىلاندەك چىرمىشىپ، مېڭىشىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋاتقان كىشەنلەرگە هەربىر قېتىم نەپرەت كۆزى بىلەن قارىغاندا، شۇ يۆگىمەچ يىلانلار گويا ئۆز پۇتىغىمۇ چىرمىشىۋاتقاندەك بولاتتى.

بەشىنچىقلىق دەردمەن ئايالنىڭ چېقىلىپ، كۆز ئالدى يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ئۇ هارۋىدىن ئۆزىنى تاشلاپ، ئىككى ياشلىق قىزىنى باغرىغا باسقىنچە بىئىختىيار ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى. شۇ تاپتا ئۇ گۇناھكارلار تىزىقى ئىچىدىن ئۆزىنىڭ ۋاپادار ئېرىنى كۆرگەنىدى. سەمەت ئاتىسى بىلەن يانمۇ يان كۆرۈشۈۋالسۇن ئۈچۈن ئۇنىڭ ئوغلىنىمۇ هارۋىدىن چۈشۈرۈپ قويدى. ئايال هاياجان ئىچىدە بالىلىرىغا تۇۋلاپ:

— قاراڭلار، ئەنە ئاتاڭلار! ... شۇلارنىڭ ئىچىدە چوقۇم ئاتاڭلار بار! — دەيتتى.

گۈناھكارلارنىڭ سېپى ئۇزۇن ئىدى، ئۇلار 150 چە كىشى بولۇپ، ئىككى قۇردىن تىزىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئەگىمە يولدىن تولۇق چىقىپ بولالمىغانلىقتىن ئۇلارنىڭ ئاخىرى كۆرۈنمەيتتى. بۇ كىشىلەر ئارىسىدا يىگىرمىدەك ئايال بولۇپ، ئۇلارنىڭ پۈتلىرىغىمۇ ئەرلەرنىكىدەك كىشەن سېلىنغانىدى. گۈناھكارلار باش، ئوتتۇرا، ئاياغ تەرەپلەردە ئىككىدىن ملتىق تۇتقان جەمئىي ئالتە ئەسكەرنىڭ قاراۋۇللۇقى ئاستىدا ئاستا ـ ئاستا ئىلگىرىلەيتتى. ئايال ئەمدى ئېرىنى يېقىندىن ئاھايىتى ئېنىق كۆردى. ئۇ سەپنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا بولۇپ، مۈرىسىگە بىر يۈدۈم جۇتۇ، گۈرجەك كۆتۈرگەن ھالدا كېلىۋاتاتتى. ئايال ئوغلىنىڭ ئاتىسىنى تونۇيالمای قېلىشىنى ئويلاپ، ئۇنى تارتىپ ـ سۆرەپ، ھاياجان ئىچىدە سەپنىڭ ئاخىرىغا يۈگۈردى. ئەر ـ خوتۇن ۋە ئىككى بالا، ئومۇمەن بىر ئائىلە كىشىلىرى بىر يەرگە جۇغلاشتى. بۇ ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىكى ئىش بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئۇلار ئۈچۈن كۈتۈلمىگەن بەختلىك بىر مىنۇت بولۇپ قالدى. ئايال ئەر بىلەن يانمۇ يان بولۇپ، قۇچىقىدىكى بالىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى. ئاتا قىزىنى چەكسىز مېھىر ـ مۇھەببەت بىلەن چىڭ قۇچاغلاپ، باغرىغا باستى. ئاتىنىڭ بۇ پەرزەنتىنى پەقەت بىرىنچى قېتىم كۆرۈشى ۋە قولىغا ئېلىشى ئىدى. ئۇ بۇ بالىنىڭ ھازىر تويۇغرا ئىككى ياشقا كىرگەنلىكىگە ھۆكۈم قىلدى، چۈنكى ئاتا بۇ بەختسىز پەرزەنت دۇنياغا كېلىپ، ئەتىسى قاماقتا ئېلىنىپ كەتكەنىدى.

ئەسكەر ھەرىدەك ئېتىلىپ كېلىپ، ئايالنى دۆشكەلەپ، ئۇرۇپ قوغلىدى، قىزنى ئاتىدىن مىخ يۇلغاندەك يۇلۇۋېلىپ، رەھىمسىزلىك بىلەن توپىغا دومىلىتىپ تاشلىدى. بۇنىڭغا چىدىمغان ئانا ئەسكەرنىڭ يۈزىگە بولسىمۇ تىرىقلاپ ئۇچۇن ئۇنىڭغا ئېسىلغانىدى، ئەسكەر ملتىق پاينىكى بىلەن باش ـ كۆزىگە

ئۇرۇپ، ئۇنى يىقىتىپ تاشلىغاندىن تاشقىرى، ئارقىسۇئارقا بىرنەچچە قېتىم دەسسەۋەتتى، گۈناھكار ئەرنىڭ بۇلارغا چىداپ تۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ قېلىدىكى گۈرجەك بىلەن ئەسكەرنى ئۇرۇپ ئۇنىڭ بېشىنى يېرىپ تاشلىدى. بۇنى كۆرۈپ، ۋەھشىيلىكى ئېشىپ ـ تاشقان يەنە بىر ئەسكەر شۇ ھامان ئوق چىقىرىپ، ئەرنى ئېغىر يارىدار قىلدى. ئونباشىنىڭ قوغۇشۇن ئوقى پاقالچاقىغا تېگىپ پۈتنى سۇندۇرۇۋەتكەنىدى. ئەر ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. بۇنىڭ بىلەن گۈناھكارلار سېپى قالايمىقانلاشتى. سەمەت ئەسكەرلەر بىلەن ھايات ـ مامات كۈرىشى قىلىش ئۈچۈن ھارۇندىن چۈشۈشكە تەمشىلگەنىدى، ئاچچىق يىغلاپ تۇرۇپ، ئۇنى بىرقانچە قېتىم تۇتۇۋالدى. قورقۇپ كەتكەن ئەسكەرلەرنىڭ بىرى ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئېتىپ، گۈناھكارلارنى قايتىدىن سەپ ئىچىگە كىرگۈزدى. گۈناھكارلار قاماقخانا ھويلىسىغا ئەكىرىلىۋاتقاندا يارىدار گۈناھكارمۇ ئۇنىڭ ئىچىگە بېھوش، قانسىرىغان ھالەتتە كۆتۈرۈپ ئەكىرىلىپ كىرىپ كېتىلدى. قاماقخانىدا ھېچقانداق تەييارلىق يوق ئىدى. يارىدارنىڭ شەپقەتسىزلىك بىلەن قىينىلىشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەسكەرنى ئۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن تىنىمسىز تەن جازاسىغا دۇچ كېلىپ، ئۇزاقتا بارماي ئارمان بىلەن ئۆلۈپ كېتىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

ئايال گۈناھكارلارغا سوغدىشىپ مېڭىپ قاماقخانا دەرۋازىسىچە كەلدى. ئۇنىڭ ۋاپادار ئەردىن ئاجراپ قالغۇسى يوق ئىدى. ئەگەر قاماقخانىغا كىرىشكە مۇمكىن بولسا، ئەرنىڭ يېنىدا بولۇپ، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. دەرۋازىدىن ئەسكەر ئۇنى ئۇرۇپ قوغلىۋەتتى. سەمەت ئايالنى ئەكىلىپ، يولغا راۋان بولۇش ئۈچۈن قاماقخانا ئالدىغا كېتىۋېتىپ، دومبىسىگە ئۇجۇقىدەي، بىلىگە تېپىنچا ئاسقان،

يۇغان قاسقان شەپكىلىك بىر ساقچى ئەمەلدارىنىڭ ھاكاۋۇرلۇق بىلەن قاماقخانا دەرۋازىسىدىن كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى قاماقخانىسىنىڭ باشلىقى ئىدى، سەمەت قاتتىق يىرگىنىپ دەرۋازا تالدىدا بىردەم تۇختاپ قالدى. بۇ ساقچى ئەمەلدارى يېڭىلا بۇ يەردە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر- دىن تەپسىلىي مەلۇمات ئېلىش ئۈچۈن كەلگەن بولۇشى مۇمكىنئىدى. سەمەت ئۇنىڭ ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ قاماقخانا باشلىقىغا: «ھازىر بىز تىنچ دەۋرده ئەمەس، ئۇرۇش دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز. ئىلىلىق تاغ ئوغرىلىرى ئاقسۇغا بېسىپ كىرىپ قالغۇدەك بولسا سىپىل تاقلىدۇ، ئۇ چاغدا قاماقخانىلاردىكى بەرنەچچە يۈز گۇناھكارنى بېقىپ كېتىش بىزگە چوڭ يۈك بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە گۇناھكارلار ئىلىلىق تاغ ئوغ- رىلىرىنىڭ سىپىلغا قىلىدىغان ھۇجۇمىغا ماسلىشىپ، ئىچكى تەرەپتىن توپىلاڭ كۆتۈرۈشى مۇمكىن. ھازىر قانۇن بويىچە ئىش قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس. قولۇڭلاردىكى گۇناھكارلارنى چىڭ تۇتۇڭلار، ھەرىكىتى شۇبھىلىكلەرنى ئۆلتۈرۈپ تۇڭگىتىڭلار» دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. سەمەت شۇندىن كېيىن باشقا بىر ۋە- ھىمىلىك ئويغا پېتىپ، شەھەر ئىچىدىكى قاماقخانىلارنى بىرمۇ بىر كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى، ئاقسۇ بازىرىنىڭ سىپىل ئىچى ئۆزىنىڭ كىچىكلىكىگە قارىماي بىر قاتار ئىدارە- ئورگان 5 - ئاتلىقلار پولكىنى سىغدۇرغاندىن تاشقىرى بىرقانچە قاماقخانىنىمۇ ئورۇن بىرگەنىدى. ئۇلار ناھىيىلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ مۇشۇ قاماقخانىسى، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارە- سىدىكى سولانماق بار، چەتئەل يوق سىياسىي گۇناھكارلار قاماقخانىسى، ئاقسۇ ناھىيىلىك ھوكۈمەتنىڭ ئالۋان، سەيىسى، ھاشار مەجبۇرىيەتلىرىنىئۆز مەزگىلىدە ئۆتىيەلمىگەن كىشىلەرنى ئەركىنلىكىدىن ۋاقىتلىق مەھرۇم قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن پايدىلى-

شىپ كەلگەن قاماقخانىسى، 5 - ئاتلىقلار پولكىدىكى ھەربىي خىزمەتتىن قېچىشقا ئۇرۇنغان، قاراۋۇللۇقنى ياخشى ئۆتىمىگەن، ھەربىي ئىنتىزامغا قارشى باشباشتاقلىق قىلغان، ئوفىتسېرلەرگە يانغان ئەسكەرلىرىنى جازالايدىغان ھەربىي قاماقخانىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇلاردا يوق ئىللەتلەر بىلەن قولغا ئېلىنغان بىرقانچە يۈز كىشى قامىلىپ ياتاتتى.

كەچ كىرىپ ئەدلىيە مەھكىمىسى قاماقخانىسىنىڭ ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى. قاش قارايغان ۋاقىتتىن تارتىپ چىقىشقا باشلىغان شامال بارا - بارا كۈچەيىپ، بۇ يەرنى كۆز ئاچقىلى بولمىغۇدەك دەرىجىدە توپا - چاڭغا چۆمدۈردى، ھاۋامۇ خىلى سوۋۇپ قالدى، بالىلار يىلىنىڭ، قىز بولسا تېخى يالىڭاچ، چاپسان مېڭىپ كەتمىگەنده، ئۇلار تۇڭلاپ ئازابلىنىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە كەچ كىرىش بىلەن شەھەر ئىچى ئەنسىزلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى ئوخشايتتى، تار كوچىدىن يېڭىلا ئىككى قوراللىق ئەسكەر ئۆتۈپ كەتكەنىدى، ئەمدى ئىككى ساقچى قانداقتۇر بىر نەرسىنى يوشۇرۇن قوغلاپ كېتىۋاتقانده- بۇ يەردىن شىپىلداپ، ئالدىراش ئۆتۈپ كەتتى. سەمەت ئەنسىزلىشىپ، ھارۋىدىكى كىگىزنىڭ ئاستىغا قويۇلغان بىرنەچچە پارچە «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنى ئېسىگە ئالدى. ئۇ بۇ گېزىتلەرنى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتىقىدىن ئا- چىققانىدى. شائىر بۇ گېزىتلەرنى شۇپۇر ھېمىتتىن ياكى باشقا بىرنەچچە يوشۇرۇن ئالاقىچى شۇپۇرلاردىن ئۇلار ھەربىر قېتىم ئاقسۇغا كەلگەنده تاپشۇرۇۋېلىپ تۇراتتى. سەمەت بۇ گېزىت- لەرنى لۇتپۇللا مۇتەللىپتىن ئالغان چېغىدا ئۇلارنى پەخەسلىك بىلەن ئاقسۇ گېزىتى ئىچىگە تىقىپ، پوچتا بۇيۇملىرى قاتاردا ئۆزى خەت - خالتا يەتكۈزىدىغان يېزىلارغا ئەكىتەتتى - دە، يوشۇرۇن ئوقۇش ئۈچۈن مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىغا بېرەتتى،

«ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى تەۋەررۈكىنىڭ ئورنىدا ئىنتايىن ئاز ئىدى. ئوقۇتقۇچىلار ئۇلارنى يېزىدىن - يېزىغا، قۇلدىن - قولغا ئالماشتۇرۇپ ئوتكۈزۈپ ئوقۇيتتى. خالىسانە پوچتىكەش بۇ ئىشنىمۇ خەت - خالىتا يەتكۈزۈش داۋامىدا ئەپچىللىك بىلەن ئورۇنداپ تۇراتتى.

سەمەت هارۇنغا ئاچىسى، بەشئېرىقلىق هېلىقى دەردەمەن ئايال ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىنى سېلىپ، قاماقخانا ئالدىدىن قوزغىلىپ، يانداىكى تار يولغا قايرىلغانىدى، ئۇشتۇمتۇت قۇمباش مېزىسىنىڭ باجگىرى جۇاڭ زېڭگۇەن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. باجگىرنىڭ شەھەردىكى ئۆيى شۇ كوچىدا بولۇپ، ئۇ قۇمباشتىن مىنىپ كەلگەن ئېتىنى يېتىلەپ، هويلىسىغا كىرىپ كېتىش ئالدىدا تۇراتتى. بۇ ئىككىيلەن كۆرۈشكەنىدىن كېيىن جۇاڭ زېڭگۇەن سەمەتكە ئۆزىنىڭ بۇ قېتىم ئۆزىنىڭ يەۋقۇلئاددە سەۋەب بىلەن كېچىلەپ ئۆيىگە قايتىپ كەلگەنلىكىنى هەرقانچانقىدەك ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن سۆزلەپ بەردى.

— مېنى، — دېدى ئۇ، — 5 - ئاتلىقلار پولكى ئالايىتەن قۇمباشقا ئادەم ئەۋەتىپ چاقىرىپ كەلدى. مۇنداق كېيىن پولكتا بولۇپ، هەربىي خىزمەت ئۆتەيدىكەنمەن. بۈرۈن مەن 5 - ئاتلىقلار پولكى ئورپاندىكى چاغدا ئۇنىڭ تەرىكىبىدە ئىدىم. بۇ پولك ئاقسۇغا يۆتكىلىپ كەلگەندە بىللە كېلىپ، كېزىك كېسىلى بىلەن ئاغرىنغىنىمدىن كېيىن تېنىم ئاجىزلاپ، هەربىي خىزمەتتىن باجگىرلىككە ئالماشتۇرۇۋېتىلگەنىدىم. ئىلىدىكى قورالىق قوزغىلاڭىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ هازىر ئاقسۇدا ۋەزىيەت جىددىيلىشىپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ مەن ئىككىنچىلەپ هەربىي خىزمەتكە چاقىرىلىپ قالدىم. ئەمدى قۇمباشقا قايتالماسمەن، دەپ ئويلاۋاتىمەن.

— بۇ گەپچە هۆكۈمەتنىڭ غېمى ئېشىپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە

قورسىقىمۇ تويغانغا ئوخشىمايدۇ؟ — دېدى سەمەت ئەتەيىن گەپ كۆچىلاپ، — هۆكۈمەت بۇ كەمگىچە باجنى قولدىن چىقىرىپ قويماي كېلىۋاتاتتى، قەيەردە ئېلىم - سېتىم بولسا، باجگىرلەر شۇ يەردە پەيدا بولۇپ، باج ئالماي قويمايتتى. ئەمدى هۆكۈمەت قۇمباشتەك چوڭ يېزىنىڭ كىرىم مېھرىدىن كېچىپتۇ - دە؟

— هازىر ئەھۋالارلاردىكى قايغۇ پۈل قايغۇسى ئەمەس، جان قايغۇسى بولۇپ قالدى. ئاقسۇدا ئۇرۇش بولۇپ قالسا كاللىسىنىڭ كېتىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، ئۇلاردىن كۆچىلىكىنىڭ يۈزىدىكى يېرىلىپ كەتكۈدەك بولۇۋاتىدۇ. ئۆتكەندە ئۇلار خەلقنىڭ ئاچ - يالىڭاچ قېلىپ، ئۆلەر - تىرىلىشى بىلەن كارى بولمىدى، ئەمدى كەلگۈلۈك ئۇلارنىڭ ئۆز بېشىغا كېلىۋاتىدۇ. مەن ئۆزۈم خەنزۇ، لېكىن بىر قىسىم خەنزۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ قىلمىشلىرىدىن نارازى بولۇپ كەلدىم.

جۇاڭ زېڭگۇەننىڭ ئېيتقانلىرى ئۇنىڭ كۆڭلى - كۆكسىدىكى سەمىيىلىك بىلەن چىڭ باغلىنىپ كەتكەنىدى. سەمەت بۇنى بىلەتتى، ئۇ ئىلى تەرەپتىكى قورالىق مىللىي ئىنقىلاب بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەردە كۆممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىكىدە داۋام قىلىۋاتقان ئازادلىق كۈرىشىنىڭ تەرەققىياتىنى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرى يېقى «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدىن بىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمما يەنە خالىسانە پوچتىكەشلىك خىزمىتى بىلەن هەر قېتىم قۇمباشقا كەلگەندە، جۇاڭ زېڭگۇەن بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىنمۇ ئاقسۇنىڭ بارغانسېرى ئېغىرلىشىۋاتقان ۋەزىيىتىدىن ۋاقتى - ۋاقتىدا خەۋەر تېپىپ تۇراتتى. سەمەت جۇاڭ زېڭگۇەننى ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇۋېلىپ، خەلقنى قاقشىتىپ يۈرگەن باشقا بىر قىسىم باجگىرلەرگە ئوخشاتقۇسى كەلمەيتتى، هەقىقەتەن بۇ خەنزۇ

ئوغلانى ئادىل ئىش تۇتقانلىقى، باج ئىشلىرىدا مۇمكىنقەدەر دېھقانلار مەنپەئىتى تەرەپتە تۇرغانلىقى ئۈچۈن قۇمباش خەلق ئىنكاسىغا رازىلىقىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلارنىڭ يېقىن دوستلىرىغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى.

سەمەت ھۆكۈمەت باج كىرىمىدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر بولۇپ، ئۆزىنىڭ باجگىرلىرىنى ھەربىي خىزمەتكە چاقىرىۋېلىش ۋاقتىغا يەتكەندە پۈچتكەشىلىكىنىڭمۇ چوقۇم توختىلىپ قېلىشى مۇمكىنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاقسۇغا باشقا جايلاردىن كېلىپ تۇرىدىغان خەت ـ چەكلەر يوقىنىڭ ھېسابىدا ئازىيىپ كېتىش بىلەن بىللە، ئۆزى خالىسانە پۈچتە كەشتىك قىلىۋاتقان يېزىلاردىن ماگدۇرۇلدىغان خەت ـ چەكلەرمۇ ئازىيىپ كەتكەنىدى.

— سىز 5 ـ ئاتلىقلار پولكىغا چاقىرىۋېلىنىپ، قۇمباش باجخانىسىنىڭ يېپىپ تاشلانغانلىقىغا قارىغاندا، — دېدى سەمەت جۇاڭ زېڭگۈەنگە، — پوچتا ئىشىمۇ تېخىتىمۇ تېخىتىۋېتىلىدىغانلىغا ئوخشىمامدۇ! ئەمدى مەنمۇ ئەسكەرلىكتىن قۇتۇلالمايدىغانمۇ ئوخشايمەن.

— ھۆكۈمەتنىڭ سىلەردەك ياشلارنى ئەسكەرلىككە ئېلىشى، قېرىنداشلارىدىكى ئاتنى كۆزلەشتىن بولۇۋاتىدۇ، — چۈشەندۈردى سابىق باجگىر، — 5 ـ ئاتلىقلار پولكىغا نۇرغۇن زاپاس ئات كېرەك، ئۇلارنىڭ قولىدىكى ئاتلىرى قېرىپ كەتتى، قېچىشقا يارىمايدۇ، ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىككە ئېلىنىشىغا كەلسەك، بۇنىڭغا ياشقىتا مۇددىئا يېشىرۇنغان، سالەرگە ھۆكۈمەت بەرىبىر ئىشەنمەيدۇ. سالەرنىڭ كەلگۈسىدە قوزغىلاڭغا قاتنىشىپ كېتىشىگىلاردىن ئەنسىرەپ، بىر يەرگە قامىۋالغانىنىڭ قاتارىدا بۇ ئىشنى قىلىۋاتىدۇ.

تار كوچا تەبىئىي توسۇقتەك خېلىدىن بېرى بوراندىن

خالىيئىدى. ئەمدى بۇ يەرگىمۇ بوران ئۇرۇپ، ئاسمان ـ يەلەك توپا ـ چاڭ پەيدا قىلدى: بالىلار توڭلىغانلىقىدىنمۇ ياكى قورساق ئېچىقىنىڭ دەستىدىنمۇ، ئىشىلىپ، ئارامسىزلىنىپ ھارۋا ئۈستىدە مىدىرلاشقا باشلىدى، ھەتتا كىچىك قىز بەزلىگەنگە ئۇنماي بىرنەچچە قېتىم ئاچچىق چىرقىراپ يىغلاپ تاشلىدى. سەمەت جۇاڭ زېڭگۈەن بىلەن خوشلىشىپ، ئاتنى قامچىلاۋېتىپ، چاقچاق ئورنىدا ئۇنىڭغا:

— ئۇرۇش بولغاندا، ئاقسۇ خەلقىغە قارشى ئوق ئاتسام، پولكتىن قاچىتىپ چىقىۋالالىغۇدەك بولساڭ قۇمباشقا ئەمەس، بىزنىڭ يېزىغا كەل، ئايكۆلدە تۇر! — دېدى.

— مۇمكىن بولسا ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ قېلىشتىن ساقلان، — دېدى جۇاڭ زېڭگۈەن بۇ ئايكۆلنىڭ ئاق كۆڭۈل يىگىتكە سەمىمىيلىك بىلەن، — قولۇڭدىكى ئات بولغاندىن كېيىمەن، بەرەر جايغا، تاغ ئېچىدەك پىنھان يەرگە ۋاقىتنىچە قېچىپ بېرىپ مۆكۈنىۋالاي...

سەمەت ھارۋىسىنى ھەيدەپ كېتىپ، خەنزۇ ئوغلانىنىڭ مەسلىھەتى ئۈستىدە چوڭقۇر ئويلاندى، ئەمما ئۇنىڭ ئېيتقىنى بويىچە ئىش قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. سەمەت يېزىسىغا قايتىپ، ئۇزاقتىن بارماي پولكىغا ھەيدىلىپ كېلىپ قېلىشنىڭ چوقۇم ئىكەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. چۈنكى ئايكۆل يېزىسىنىڭ باشلىقى ئۇنى بەرىبىر پات ـ ئارىدا ئەسكەرلىككە تۇتۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ يۈرەتتى، بۇ يېزا بۇ جەھەتتىكى مەجبۇرىيىتىنى تېخى ئادا قىلالمىغانىدى.

ھارۋا تار كوچىدىن چىققاندىن كېيىن غول يولغا ئۆتۈپ، تېزلا گۈلباغ دەرۋازىسى ئارقىلىق شەھەر تېشىغا ئۆتۈۋالدى. ھارۋىنىڭ ماكار يولى ئاقسۇ بازىرىنىڭ غەرب تەرىپىدە بولۇپ، سەمەتلەرگە ئايكۆلگە يېتىپ بارغۇچە بىرقانچە يېزىنى

بېسىپ ئۆتۈشكە، جۇملىدىن، بەشىنچىدىقا بېرىپ، ھارۇندىكى دەردەمەن ئايال ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىنى قالدۇرۇپ كېتىشكە تۇغرا كېلەتتى. ئۇلار قىزىلكۆۋرۈككە يېتىپ كۈلباغ مەھەللىسىگە كىردى، ئۇنىڭ ئۇ تەرىپىدە خېلى ئۇزۇن مۇساپە بىلەن بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ، تەسبىھ دانىلىرىدەك قاتار كەتكەن برقانچە يېزا جايلاشقاندى، ئۇلار شۇ مېڭىش بىلەن جاكۆۋرۈك، ئۆستەڭ، بەشىنچىرىق، توپلۇق، قۇمباش، ئايكۆل يېزىلىرىنى بىر - سىپ ئۆتۈشى كېرەك ئىدى.

يار - يار ھارۋا كېچە قاراڭغۇلۇقىدا كاتاڭىدىن كاتاڭىغا ئۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئولتۇرغانلارنى تىنىمسىز چايقاپ، سىلكىپ تۇراتتى. قارشى تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىرەر دالدىسىز دالادا تېخىمۇ كۈچەيىپ، ئاتنىڭ مېڭىشىنى ئاستىلاتتى. سەمەتمۇ، ئۇنىڭ ئاچچىسىمۇ ۋە باشقىلارمۇ بۇ زېرىكىشلىك يولنى ئۇيقۇغا زورلاپ ئاخىرلاشتۇرۇشنى ئارزۇ قىلاتتى، ئەمما ئۇلار ئۇنداق قىلالمايتتى. سەمەت بىلەن ئۇنىڭ ئاچچىسى تېگىگە سېلىۋالغان ئىككى تال غارنى ئېلىپ بالىلارغا بېرىدىن يېيىپ قويدى. ئەمما بالىلارغا شۇ تاپتا تاغار تاغۇل يۇمشاق كۆرپىسىمۇ ئەرمەك بولالمايتتى، چۈنكى ئۇلارنى سوغۇقتىن رەھىمسىز نەرسە — قورساق ئاچلىقى ئازابلاپ تۇراتتى.

— ئاپا، قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى، — يىغا ئارىلاش زارلاندى كىچىك قىز. ئانا شەھەر ئىچىدە، قاماقخانا ئالدىدا بولۇپ ئۆتكەن مىلىسىز كۆڭۈلسىز ۋەقەلەرنى، ئېرىنىڭ ئېغىر يارىدار قىلىنىپ، قاماقخانا ئىچىگە ئەسكى پالاستەك سۆرەپ ئەكىرىپ كېتىلگەنلىكىنى تېخىچىلا ئېچىنىش بىلەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ بەھوش كىشىدەك ئولتۇراتتى، قىزنىڭ يىغىسىدىن كېيىن ئۇ يانچۇقىدىكى بىر ستەمچە ئاچچىق ئۆرۈك غورىسىنى ئېسىگە ئېلىپ، بالىلارغا بۆلۈپ بەردى، شۇ چاغدا

سەمەتنىڭ ئاچىسى يېنىغا قويۇۋالغان كىچىك بىر داستىخان بوغچۇمىسىنى يېشىپ، ئوتتۇرىغا قويدى. بوغچۇمىدا ئالدىنئالا ھېسابلاپ ئالغانىدەك بۇ بەش كىشىگە بىردىن بەش نان بار ئىدى. ئۇ بۇلارنى شەھەرگە كىرگەنلىكىنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە ئۆيدىكىلەرگە ئېلىۋالغانىدى. بۇ ئايال ھارۇنغا چۆكىكەن كۆڭۈلسىز جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، ئۇشتۇمتۇت گەپ باشلاپ قالدى.

— ھۆكۈمەت پۇقرالارغا ئىلىدىكى توپىلاڭ بېسىقتۇرۇلۇپ بولدى، دەپ تەشۋىق قىلىدىكەن، — دېدى ئۇ، — ئۇ ئەمما قولىدىكى ئەسكەرلەرى ئازلىق قىلغانىدەك. يەنە ھەدەپ ياشلارنى ئەسكەرلىككە تۇتىدىكەن. بۇ ئىشلارنىڭ قايىسى راست، قايىسى يالغان؟ قايسى گەپكە ئىشەنسەك بولىدۇ؟ بەزى كىشىلەر تېخى ئىلىدا ھۆكۈمەت ئەسكەرلەرى پۇقرالارنى توپىلاپ ئۆلتۈرۈپ، كۆچا - مەھەللىلەرگە ئوت قويۇۋېتىپتۇ، دېگەن گەپلەرنمۇ تىلىسپ يۈرىدۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندا بىچارە قەمەرنىسا كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. ئۇ تىرىكمىدۇ — قانداق؟

— قەمەرنىسا تىرىك، ئىلى خەلقى گۈمىنداڭ ئەسكەرلىرىگە باش ئەگمىسۇن! — كېسىپ ئېيتتى سەمەت، — ئىلىدا ئىنقىلاب پارتلىغاندىن بېرى بىرمۇنچە قىز - چوكانلار يارىدار - لاردىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن شەپقەت ھەمشىرىسى بولۇپتۇ، قەمەرنىسا بۇ ئىش قىزلاردىن ئەمەس، ئۇمۇ چوقۇم شەپقەت ھەمشىرىسى بولغان بولسا كېرەك.

— سەن نەدىن بىلىسەن، ئەجەب ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرگەندەك سۆزلەيسەنغۇ؟ — قىزىتىپ سوردى ئاچىسى.

— مەن نېمىشقا بىلمىگۈدەكمەن؟ مانا مۇشۇ گېزىت ھەممىنى سۆزلەپ بېرىدۇ، — سەمەت تېگىگە سېلىۋالغان كىگىز ئاستىدىن بىر ئورام «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنى ئېلىپ كۆرسەتتى، — گېزىتتىن بىلەلمىگەنلىرىنى لۇتپۇللا

مۇتەللىپ دېگەن بىر شائىر بار، ئۇ ھەربىر قېتىم كۆرۈشكەن چېغىمدا ئوبدان سۆزلەپ چۈشەندۈرۈپ تۇرىدۇ.

— ئەگەر كېچە، قاراڭغۇ بولمىغان بولسا بۇ گېزىتلەرنى بىزگە ئوقۇپ بەرسەڭ بولغانىكەندۇق!

— بولىدۇ. ئاۋۋال ئۆيگە بارايلى، ئۆيىمىزدىكىلەرنىڭ ھەممىسگە ئوقۇپ بېرىمەن، ئاقسۇدا ھۆكۈمەتنىڭ ھەدەپ ياشلارنى تۇتۇپ، ئەسكەر كۆپەيتىۋەتكەنلىكىگە قاراپلا ئەمەلدارلارنىڭ قانچىلىك ئېغىر كۈنگە قالغانلىقىنى بىلىۋالالمىدىڭمۇ؟

— ھەر نېمە بولسا خۇدايىم سېنى ئەسكەرلىكتىن ساقلاپ قالسىلا بولاتتىغۇ؟ قەمەرنىسا بىلەن تەيۇڭلارنى قىلىۋەتكەن بولساق، ئۇ مۇشۇ باھانە ـ سەۋەب بىلەن غۇلجىغا كېتىپ قالمىغان بولاتتى، ئەگەر كېتىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئىككىڭلار بىللە بېرىپ، بۇ يەردىكى غەم ـ ئەندىشىلەردىن بىر ئۇلگۈچى قۇتۇلۇپ قالاتتىڭلار.

— ئاچا! — دېدى سەمەت ئۇمىدۋار ئاھاڭدا، — ئەھۋالىمىزغا قارىغاندا ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنىڭ ئاقسۇغا كېلىپ ئۇرۇش قىلىدىغانلىقى چوقۇمدەك تۇرىدۇ. ئۇ چاغدا قەمەرنىسا شەپقەت ھەمشىرىسى بولۇپ، ئۇلار بىلەن بىللە كەلمەي قويمىماس، دەپ ئويلاۋاتىمەن.

— قېنى، ئويلىغىنىڭ كەلسۇن! — خۇشال بولۇپ، ھاياجان ئاھاڭدا سۆزلىدى ئاچىسى.

پاراڭ جەمىدى، ئاڭغىچە بىرانمۇ خېلى بوشاپ قالغانىدى. دەردەمنى ئايال نە ئۇخلىماي، نە گەپكە ئارىلاشماي گويا يەنىلا قاماقخانا ئالدىدا تۇرغاندەك ئېغىر ۋە جىددىي كەيپىيات ئىچىدە مىلىسىز چوڭقۇر قايغۇ ـ ئەلەم دېڭىزىغا غەرق بولۇپ ئولتۇراتتى. بالىلار يۇمشاق، ئاق ناۋاي نانلىرىنى يەپ تەيۇنغاندىن كېيىن ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇلار بوش خورەك تارتىپ يېتىپ

شاتتى. سەمەت مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇغا ھۇجۇم بىلەن كېلىدىغان ۋاقتىدىكى باتۇر مىنۇتلارنى ۋە قەمەرنىسا بىلەن كۆرۈشىدىغان چاغدىكى خۇشال مەنزىرىنى قىياسەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، بىرنەچچە قېتىم خۇشال ئۇشتۇمتۇت قويدى. ئاندىن ئۇنىڭ خىيال كەپتىرى كەينىگە پەرۋاز قىلىپ، قاماقخانا ئالدىغا ـ يەنە شۇ دوزاخ ماكانىغا كېلىپ تۇختىدى.

ئاقسۇنىڭ يازدىكى بىر كۈنى

ئاقسۇدا 1945 ـ يىلنىڭ ياز ئايلىرى باشلاندى. ھاۋا تىنچىق، ئاسمان ھەر كۈنى دېگۈدەك سۈزۈك ۋە بۇلۇتسىز. بىر ھەپتىدىن بۇيان قۇياش جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ نەشتەردەك ئۆتكۈر ۋە تۇماندىمىز يورۇق ئاپتىپىنى ئاقسۇ بازىرىنىڭ ھەممە يېرىگە سېخىيلىك بىلەن تەكشى سېپىۋاتاتتى. شامال يوق، بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئەتىيازدىكىدەك بورانلىق كۈنلەر ئازىيىپ، تېخىتماي ئۇچۇپ تۇرىدىغان توپا ـ چاڭ خېلى بېسىقىپ قالغان، شەھەر ئىچىدە ئانچە ـ مۇنچە چىلىقىپ قالىدىغان قەھرى قاردىياغاچ دەرەخلىرى بىلەن پاكار سۆگەتلەر ۋە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىدىكى يوغان ئۇجمە، خەلق مائارىسى يۇرتىنىڭ ئارقا ھويلىسىدىكى مېۋە بەرمەس بولۇپ قالغان ئىككى تۈپ ئامۇت دەرىخى كۆرۈمسىز بىر كۆرۈنۈش ھاسىل قىلغانىدى، ئۇلارنىڭ شاخلىرى لىڭشىپ قويمايتتى. ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى بىناسى ئالدىدىكى كىچىككىنە ۋالىبول مەيدانىنىڭ تۆت بۇرجىكىدىكى ئاسمان ـ پەلەك ئېگىز

بۇي تارتىپ ئۆسكەن تۆت تۈپ سۈۋادان تېرەكسىنىڭ سايىسى قاچقان، چۈش پەيتى بولۇش بىلەن باش تەرەپتىن نەيزىدەك تىك چۈشۈشكە باشلىغان ئاپتاپ بۇ دەرەخلەرنى ئۆپچۆرىسىگە سايە تاشلىماس قىلىپ قويغانىدى. شۇڭا بۇ يەردە ئۇيغۇر ئۇيۇشما خادىملىرى بىلەن ئولارغا قوشنا دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى بىرلىشىپ، پات - پات ئويناپ تۇرىدىغان ۋالىبول كۈندۈزى ئويناللماس بولۇپ، تۇختاپ كەتكەن، مەيدانىنىڭ يان چېتىدىكى ئاددىي ياغاچ تۇرنىكىمۇ تەنھەرىكەت ھەۋەسكارلىرىنىڭ مەشغۇلات قىلىپ تۇرماسلىقىدىن بىكار تاشلىنىپ، يېتىمسىرەپ قالغانىدى.

ئادەتتىكى چاغلاردا ئادەملەر بىلەن تولۇپ قايناپ بولۇپ تۇرىدىغان تاشقىرىقى بازار يېز كىرگەندىن بۇيان تېخى باشقىچە بولۇپ، غېرىبچىلىق ئىچىگە چۈشۈپ قالغانىدى. ئىسسىق دەستىدىن ئادەملەر شالاڭشىپ، بۇ يەر چۆللەرەپ قالغان، بۇنىڭغا بېقىپ، بىنەپىتە كۈنلەردە ئانچە - مۇنچە بولۇپ تۇرىدىغان پارچە - پۇرات سودا - سېتىقمۇ ئىنتايىن ئازلاپ كەتكەنىدى. دوقمۇشلاردىكى چەرچىن مال دۇكانلىرى بىلەن كوزا، ئىدىش، ھېجىر - تاۋاق، كېپەك - سامان دۇكانلىرى ئوچۇق بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارمۇ ئاپتاپ دەستىدىن تىنچىقتا قېلىپ، دۇكاندارلاردىكى ئۆزلىرىگە خاس چېچەنلىك ۋە چاقچاقلىقىنى بوشىتىپ، ئۇلارنى ئېرىنچەك قىلىپ قويغانىدى. تاشقىرىقى بازارغا ھەر يازدىكىدەك مۇز تەڭنىلىرى چىققانىدى. مۇز سېيى ساتقۇچىلارنىڭ خېرىدار چاقىرىپ، پات - پات تۇۋلاپ قويۇشلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا. ئومۇمەن بۇ بازار ئاقسۇ خەلقىنىڭ نەزەر - ئېتىبارىدىكى ئۆزىگە خاس ئاۋاتچىلىقىنى يوقاتقان، گويا چۆل - جەزىرىلەردىكىدەك جىمجىت، بىر خىل غەمكىن ھالەتكە چۆككەنىدى. ئېشەك قوشقان غالتەككە ئوخشاش كىچىك ھارۋىلاردا كىچىچە يول مېڭىپ، تاك سەھەر بىلەن چىلگە، بالدۇر پىشار بەگزادە قوغۇن ئەكەلگەن بەشتۇگمەن، قارا تال يېزىلىرىنىڭ دېھقانلىرى تاشقىرىقى بازارنىڭ شەھەر دەرۋازىسى تەرەپكە سايە قوغلىشىپ، ئۆز يايىملىرىنى قۇرغانىدى. ئولار تۆكمە قىلىپ، تېز پول قىلىۋېلىش ئۈمىدى بىلەن ئەكەلگەن بۇ ياز نېمەتلىرىنى ئارانلا 10 - 15 دانىدىن ساتاتتى. قالغانلىرىنى باققاللارغا ئەرزانلا سېتىۋېتىپ يوللىرىغا راۋان بولۇشاتتى.

ئەتىسگەنكى باش توخۇدا ئىشكىلىرىنى ئېچىپ، ئوچاق ئادالاپ ئوت يېقىش، ئۇستەل - بەندىگىلەرنى سۈرتۈش، قىيما ھازىرلاش، خېمىر زۇۋۇلا قىلىشقا ئوخشاش تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈۋالغان بىرنەچچە كىچىك ئاشخانا شوپۇرلارغا ۋە باشقا يولۇچىلارغا ئەتىگەنلىك زوتاك سودىسىنى قىلىۋالغاندىن كېيىن، خېرىدارسىز قېلىپ جىمىپ كەتتى. ناۋايخانىلار بۇ جۇمە ئىلگىرىدىن كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋى ئادەت بويىچە يېڭى نان ياقمىدى. ئەمما ئۇلارمۇ ئەتىگەن ئېچىلىپ، ئۆز چۆپقەتلىرىگە تۈنۈگۈنكى سودىدىن ئېشىپ قالغان نانلىرىنى ئانچە - مۇنچە ساتقان ۋە بەزى يېزا دېھقانلىرىغا تۇخۇ، تۇخۇم ۋە ئۇن، كېپەككە تېگىشكەندىن كېيىن، خېرىدارسىز قېلىپ تىمتاسلىققا چۆكۈپ كەتكەنىدى. سامساخانىلار ئەتەيىن ۋاختچىراق ئېچىلدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ سودىسى ئەتىگەندىكىگە قارىغاندا كەچ تەرەپتە ئاۋاتلىشىپ قالاتتى. چۈش ۋاقتى بىلەن تەڭ ئۇلاردىمۇ قىمىرلاش بولۇپ، سامسا قىيمىسى بىلەن سامسا خېمىرى تەييارلىنىشقا باشلىدى. نىمكارلار سامسا تونۇرىغا ئوت ياقتى. شەھەر ئىچىدىكى بىرقانچە قاۋاقخانا ئوچۇق ئىدى. لېكىن، ئىسسىقنىڭ زوردىن ئىچەرمەنلەر ئۇلارغا سوغۇق ئايلاردىكىدەك كۆپ كىرمەس بولۇپ قالغانىدى. قاۋاقخانىلارنىڭ ئالدىغا

كاۋاپدان قويۇۋالغان كىشىلەر سودىنىڭ بولماسلىقىدىن ئىچى پۇشۇپ، ئارىلاپ - ئارىلاپ ئۆز كاۋاپلىرىنى ئۆزلىرى يەپ، ئۇ- نىڭ لەززەتلىك تەمسىنى ئۇزاقىچە قېنىپ - قېنىپ شۇھۇپ قويياتتى. كۇلۇب ئالدىدىكى بوشلۇققا يايما قىلىپ، ئۇستىگە قارامتۇل كۆك داستىخاندىن سايىۋەن قىلىۋالغان سودىگەر ئۆ- زىنىڭ دىمدام ئۇيقۇسىدىن خالاس بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئالدىغا تىزىۋالغان دەپتەر، قەلەم، رەڭ، ئاق دوپپا، چىلتەك، كەشتە يىپى، يىڭنە، قارا يىلىم ۋە كىيىم تۈگمىلىرىگە خېرى- دارنىڭ بولماسلىقىدىن نارازى هالدا، چۆگىقۇر ئەسنەپ، مالىلرىنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ، بۇ يەرگە ئەمدى ئىككىنچى يايما قىلماي، ئەتىدىن تارتىپ، غالتەك بىلەن سەيياره سودا قىلىش نىيىتىگە كەلگەنىدى. 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ هويلا- سىدىن بالىلارنىڭ تىنىمسىز ۋاڭ - چۇگىلىرى كۆتۈرۈلۈپ، پۈتۈن شەهەر ئىچىگە تارقايتتى. بالىلار بۇ يەردىكى كىچىككىنە كۆلدە ئىسسىپ كەتكەن لاي سۇغا چۆمۈلۈپ ئويناشماقتا ئىدى.

تۇغرا، ئاقسۇدا مۇنداق يېقىمسىز ئەهۋال هەر يىلنىڭ ئەتىيازلىقى سېرىقتال ۋاقتىدىن تارتىپ باشلىنىپ، يازنىڭ ئالدىنقى ئايلىرىغىچە ئەنە شۇنداق بىر خىل هالەتتە داۋام قىلىپ تۇراتتى. قارىماققا ئاقسۇ بۇ يىلمۇ هەر يىلدىكىدەك تىنچ، ئادەتتىكىگە ئوخشىشىپ كېتەتتى،لېكىن بۇ يەردە ئۆتكەن يىللاردىكىدىن كەسكىن پەرق قىلىدىغان يۇشۇرۇن سىر ساق لانغان بولۇپ، ئۇنىڭدا چوڭقۇر يىلتىزلىنىۋاتقان بىر خىل ۋەهىمە هۆكۈم سۈرەتتى. بۇ ئاقسۇ كۇنىشەهەرنىڭ يارىبشى ئۇستىگە سوقما قىلىنىپ ياسىلىۋاتقان چوڭ ۋە قېلىن پوتەي- لەردىن، قەبرىلەر ئۆپچۆرىسىگە كۇلىنىۋاتقان غەۋل ئىبرىقتەك ئۇزۇن لەخمىلەردىن، يېڭىشەهەر سېپىلىنىڭ سۇۋاقلىرى تۆكۈلۈپ، نېپىزلىشىپ كەتكەن جايلىرىنىڭ لاي چاپلىنىپ، قايتىدىن

قېلىنلىتىۋاتقانلىقىدىن، سېپىلنى تۆت تەرەپتىن ئوراپ تۇرغان خەندەك يانلىرىغا قانداقتۇر بىر ۋاقىتلاردا تىكلىپ قالغان بەش تۇپ تېرەك، بىرقانچە تۇپ ئۇجمە دەرىخىنىڭ كېسىپ تاشلانغانلىقىدىن، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ سېزىلەرلىك دەرە- جىدە جىددىيلىشىپ قالغانلىقىدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى، بۇنى يەنە مارالبېشىدىن بىر روتا ئەسكەرنىڭ ئاقسۇغا يۆتكەپ كېلىنگەنلىكىدىنمۇ بايقىۋالغىلى بولاتتى. بولۇپمۇ شەهەر ئىچىدە ۋەهىمە تېخىمۇ جىددىي ۋە روشەن تۇسكە كىردى. بۇچۇڭ- تۇەندە كۇنىگە تۆت سائەتتىن ئىككى قېتىم بولۇپ تۇرىدىغان هەربىي مەشق توختىتىپ قويۇلدى. ئۇنىڭدىكى 200 چە ئەس- كەرنىڭ كۆپىنچىسى ئاغرىق - سىلاق ئىدى، بەزىلىرى كومان- دىرلار تەرىپىدىن قاتتىق ئۇرۇلۇپ، ئاسقان ياكى ناكار بولۇپ قېلىپ قويۇلغانىدى. شۇنىڭغا قارىماي هەممىسى هەدەپ ئىش - ئەمگەككە سېلىنماقتا ئىدى. بۇچۇڭتۇەن 5 - ئاتلىق- لار پولكىنىڭ كومانىدىرى، پولكۇۋنىك جاۋ خەنچىنىڭ پىلانى ۋە بۇيرۇقىغا ئاساسەن شەهەرنىڭ تۆت تەرەپتىكى دەرۋازىلىر- رىنىڭ ئۇستىگە بىردىن تۆت پوتەي، دەرۋازىلار ئارىلىقىغا ئىككىدىن توغرا كەلتۈرۈپ، سەكسىز پوتەي، ئومۇمەن بۇ جاي- لارغا ئېگىز ۋە قېلىن قىلىپ 12 پوتەي ياسىشى، ئاندىن يەنە شەهەر ئىچى پەسكە، هەربىر دەرۋازا يېنىغا بىردىن تۆت چوڭ پوتەي، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بىلەن 5 - ئاتلىقلار پولكى ئارىلىقىدىكى كوچا دوقمۇشىغا بىر، ۋالي مەهكىمىسى بىلەن ناهىيىلىك گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ ئالدىدىن كېسىپ ئۆتكەن يولغا يەنە بىر ئاستى لەخمىلىك چوڭ پوتەي- لەرنى ياسىشى كېرەك ئىدى. بۇ ئىشلار ئەنە شۇنداق كۆپ، جاپالىقلىقىغا قارىماي بىر ئايدا پۈتۈپ، قولدىن چىقىشى شەرت قىلىنغانىدى. ئىش شۇ كۇنىلا باشلىنىپ كەتتى.

شىمالىي دەرۋازا تېشىدا خەندەككە يېقىن جايلاشقان

سالاخۇن ئۇستىنىڭ ئاشخانىسىغا ھەر كۈنى بۇلۇپ تۇرغىنىدەك، بۈگۈنمۇ شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن ئۇنىڭ سىرداش سۆھبەتدىشى مۇنىردىن خوجا كىرىپ كەلدى. بۇ ئىككى بۇيتاق يىگىت ھەر ئايلىق تامىقىنى كۆتۈرە بېرىپ، پۇلىنى ئاي ئاخىردا بىر يۈلى تۆلەش شەرتى بىلەن مۇشۇ ئاشخانىدىن تاماق يەپ كېلىۋاتاتتى. بىر يىلدىن بۇيان ھەر كۈنى ئۈچ قېتىم خۇش مۇئامىلە، ئوچۇق چىراي، ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۈتۈۋېلىش ئۇلارنى ئاتا - بالىلاردەك ئىنتايىن يېقىنلاشتۇرۇپ قويغانىدى. شۇ كۈنى ئاشخانىغا لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجىلار كېلىپ، ئانچە ئۆتمەي ياش شائىر بىلال ئەزىزنىمۇ كىرىپ كەلدى. بىلال ئەزىزنىڭ باش - كۆزى يېڭىلا چاچ - ساقىلىنى چۈشۈرتكەچكە ساقچى ئوفىتسېرلىك شەپكىسىنىڭ ئاستىدا ئەينەكتەك سۈزۈك، پاك - پاكىز پارقىراپ تۇراتتى، ئۇ بۈگۈن مەسئۇلىيەتلىك ساتىراشخانىسىدا چېچىنى ئالدۇرغاچ، ل. مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجىلار بىلەن ئالاھىدە كۆرۈشۈش، يېڭىدىن يېزىپ چىققان «ئۆلمەسۇن» دېگەن شېئىرىنى گېزىتتىكە بېسىشقا تاپشۇرۇش ئۈچۈن ئاقسۇ كونىشەھەرىدىن يېگىشەھەرگە كەلگەنىدى. ئۇ مەسئۇلىيەتلىك ئۇستىنىڭ ئازادە دۇكىنىدا چاچ - ساقال ئالدۇرۇشقا ئادەتلەنگەن ۋە بۇ دۇكاندا پىكىرداش، ھەمسۆھبەت دوستلىرى بىلەن نۇرغۇن قېتىم ئۇچرىشىپ قېلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولۇپ كەلگەنىدى. بىلال ئەزىزى، ل. مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجىلارنى ساتىراشخانىدىن ئۇچرىتالمىغاندىن كېيىن ئۇلارنى ئىزدەپ گېزىتخانىغا بارغان، ئۇ يەردىنمۇ تاپالمىغاندىن كېيىن ئىز قوغلىشىپ، ئالاھىدە بۇ يەرگە كەلگەنىدى.

بىلال ئەزىزنىڭ چىكىگى چۈش، ھاۋا تازا ئىسسىغان ۋاقىتتا ئاشخانىغا كىرىپ كېلىشى كۈتۈلمىگەن بىر ئەھۋال

بولسىمۇ، ئەمما ل. مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجىلار ئۇنى قىمەتلىك ئارزۇلۇق مېھمىنى سۈپىتىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، چىڭ قول سىقىشقان ھالدا قىزغىن كۈتۈۋېلىشتى ۋە ئورۇندۇق ئەكىلىپ، يانىلىرىغا ئولتۇرغۇزۇشتى. ل. مۇتەللىپ چوڭقۇر سەمىمىيلىك بىلەن سالاخۇن ئۇستىغا بىلال ئەزىزىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ:

— ئاتا، سىلىنىڭ ئاشخانىلىرىغا بىز ئىككى نەپەر بالىلىرىدىن باشقا ئۈچىنچى پەرزەنتلىرى بىلال ئەزىزى كىردى، — دېدى، — بۇ بىزنىڭ چىن كۆڭۈلدىن كۈتكەن ئەزىز مېھمىنىمىز. بىزگە تەييارلاۋاتقان بۈسۈلىرىنى ئۈچ تەخسە قىلىپ ئەكىلىلە، يېغى، گۆشى ئاۋۇنراق بولسۇن جۇمۇسىلا، بۇنىڭ پۇلى ئايرىم تۆلىنىدۇ، — ل. مۇتەللىپ بىرتاز ئويلىنىپ تۇختۇمال ئاندىن كېيىن ئالاھىدە جېكىپ تۇرۇپ يەنە، — غىزانى ئالدىراپ پىشۇرۇپ ئەكىلىپ قويمىسىلا، ئاۋۇال تازا ئوخشىتىپ بىر تەخسە سەي قورۇپ بەرسىلە، — دەپ قوشۇپ قويدى.

— ھە، نېمە قىلىمىز، سەينى نېمە قىلىمىز؟ — ئالدىراپ سورىدى مۇنىردىن خوجا ۋە ئۆز سۆزىنى ئۆزى جاۋاب بېرىپ، — بوزا ئىچىمەكچىمۇ؟ ئۇنداق بولسا ياخشى، ماڭا رۇخسەت قىلىڭلار! كونا مەپە بازىرىغا بېرىپ، قالىكەشنىڭ بوزىسىدىن بىر كىۋىزەك ئەكىلەي. قالىكەش ئۆزى قازاق بولۇمۇ، قىرغىز تۇغقانلىرىدىن ئۆگىنىپ، يېقىندىن بېرى بوزا چىقىرىۋاتىپتۇ. ئۇنىڭ بوزىسى ئالاھىدە كۈچلۈككەن، — دېدى. مۇنىردىن خوجا ئورنىدىن قوزغىلىپ ماڭدى، بىلال ئەزىزى ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ۋە ل. مۇتەللىپكىمۇ ئۆزىنىڭ ھېيتىسىپ:

— بۇنچىلىك ئاۋارە بولماڭلار. بوزا ئىچىمەيمەن، قورسىقىم توق، غىزامۇ يېمەيمەن، — دەپ تۇرۇۋالدى.

— قانچىلىك ئۇزۇن مەلىكە بولۇپ ئولتۇرساق، شۇنچە ئوبدان پاراڭلىشىۋالىمىز، سەينى قورۇقۇرسۇن، بۈزىنمۇ ئىچەيلى، — دېدى ل. مۇتەللىپ بىلال ئەزىزىنىڭ ئۆزىڭا ھلىقىنى تەكەللۇپ بىلەن رەت قىلىپ، — سالاخۇنئاكام ئاشپەز بولغىنى بىلەن بىزنىڭ سىردىشىمىز. ئەڭ ياخشى سۆھبەتدىشىمىز. تېخى ئۇ بىزگە ئاشخانىغا كىرگەن - چىققان بەزى يامان، گەپ تېگىشىغۇچى، سىرلىق ئادەملەر ئۈستىدىن كۆز - قۇلاق بولۇپ بېرىدۇ. دوستۇم بىلال، بۇ يەردە خاتىرجەم تاماق يەيسەن، يېسەڭ يەرسەن، بولمىسا مەيلى، قانغۇدەك پاراڭ قىلىشىۋالىمىز.

مۇنىرىدىن خوجا بىلال ئەزىزىنىڭ تەسىرىگىنىغا قويماي قالىكەشىنىڭكىگە كەتكەنىدى. ئۇ ھەش - پەش دېگۈچە بىر كۆمەزەك بوزا كۆتۈرۈپ كىردى. مۇنىرىدىن خوجا ھۆرمەت يۈزىسىدىن سالاخۇن ئۇستىنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا ئاۋۋال بىر قاچا بوزا تۇتتى. ئاشخانىنىڭ خەندەك تەرەپكە ئېچىلغان ئارقا ئىشىكىدىن سېپىل ئۈستىگە تارتىپ چىقىرىلمىۋاتقان لاي ۋە كېسەكلەر ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— ئاقسۇدا ئۇرۇش بولغۇدەك، دەپ تارقىلىپ يۈرگەن گەپ - سۆزلەر راست ئوخشامدۇ؟ — سورىدى سالاخۇن ئۇستا ساقال - بۇرۇتىغا تامغان بوزا يۇقۇندىسىنى پەشتامبالغا سۈرتۈپ تۇرۇپ. — قاراڭلار، ئەنە ئۇلار ھەدەپ سېپىل ئۈستىگە ئىشلەۋاتىدۇ. ھەربىي ئەمەلدار كاساپەتلەر بۇچۇڭتۇەن دېگەن مەرەزگە تۇتۇپ كەلگەن بالىلارنى قورسىقىغا تۇزۇكرەك ئاش - نان بەرمەي، ھەدەپ مەشكە سالغانىدى، ئەمدى ئىشقا سېلىپ ئۆلتۈرۈپ بولدىغانىغا ئوخشامدۇ؟!

ل. مۇتەللىپ ئىچىش ئۈچۈن قولىغا ئالغان بوزىنى ئۈستەلگە قايتۇرۇپ قويدى - دە، چوكىنى سەيگە تىرەپ تۇرۇپ:

— بۇچۇڭتۇەن دېگەن بۇ بالا تەگكۈر پەيدا بولۇپ،

ئالتە - يەتتە ئاي ئىچىدە ئونچە باشنى ئۇرۇپ ۋە قىشلىقى سوغۇقتا قويۇپ ئۆلتۈرۈپ بولدى. قالغانلىرىنمۇ ئۆلتۈرۈپ ئاندىن پۇخادىن چىقىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى غەزەپ بىلەن، — ئۇلارغا ئادەمنىڭ جېنى قۇشقاچىنىڭكىچىلىكمۇ ئەمەس. خەلقىنى ئىنقىلاب بالايىئاپەتتىن قۇتقۇزمىسا، باشقا ھېچنېمە قۇتقۇزالمايدۇ.

— ئۇرۇشنىڭ بولۇشى مۇقەررەر، بىراق ئۇنىڭ قاچان بولۇشى تېخى نامەلۇم، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا، — گومىنداڭ پولكىدىكى كۆل رەڭ چاپانلار بىلەن ساقچى ئىدارىسىدىكى قارا چاپانلارنىڭ ھەربىكتى بىزدىكى نۇرغۇن تۆگۈچ مەسىلىمىزگە جاۋاب بېرىدۇ. بىز ئۇلارنىڭ پوتەي، لەخمە ياساشلىرى، مېگىش - تۇرۇشلىرى ۋە ئالاقزادە بولۇشلىرىغا قاراپ، ئۇرۇشنىڭ پات - يېقىندا بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەيمىز. ئۇلار پوتەيدىن بەشنى ئەمەس، ئونىنى، ئونىنى ئەمەس يىگىرمە ياكى ئوتتۇزنى ياسىغانىكەن، چوڭراق ئۇرۇش بولىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ يەنە تەرسالارچە مۇداپىئەلىنىپ، جان ساقلاشقا تىرىشىدىغانلىقىنى كۆرۈڭالالايمىز. لېكىن بۇ ئۇلارنىڭ ھەددى ئەمەس، ئىنقىلابىي ئۇرۇش، خەلق قوزغىلىڭى ھېچقاچان ئۇلارنىڭ رايىغا باقمايدۇ!

سالاخۇن ئۇستا مۇنىرىدىن خوجىنىڭ سۆزلىرىدە ھەقىقەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى بىر تۇرۇپ قىزىقىپ، بىر تۇرۇپ ئەنسىزلىك ئىچىدە ئاڭلاۋاتاتتى. ئاشپەزگە سىنچى كۆزى بىلەن قاراپ تۇرغان ل. مۇتەللىپ يېقىنچىلىق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن ئۇشتۇمتۇت سوراپ قالدى:

— سالاخۇن ئاكا، يۈرەكلىرى پوكۇلدىماي، ئاۋۋالقىدەك پۇتۇن تۇرۇۋاتقاندۇ ياكى ئۇرۇش بولۇپ قېلىشتىن قورقۇۋاتامدىلا؟ بۇ ئۇرۇشنى ئىلى تەرەپتىن كېلىدىغان ئەزىمەتلەر

باشلاپ بېرىدۇ. بىز ئۇلارغا قوشۇلۇپ، گومنداڭچىلارغا قارشى جەڭ قىلساقلا بولىدۇ. قانداق، قاتنىشالا؟

سالاخۇن ئۇستا ئۇشتۇمتۇت، ئەمما ناھايىتى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان سوئالغا دەمالى جاۋاب بېرەلمەي تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. ئىشىك تەرەپتىن تاڭجاڭنىڭ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— كەلسىلە مېھمان، كەلسىلە! — دەيتتى تاڭجاڭ ئاشخانىغا كىرىپ كەلگەن كىشىگە ئادەتتىكىچە جاي كۆرسىتىپ، — قېنى، ماۋۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇرسىلا!

سالاخۇن ئۇستىمۇ مېھمانغا تەكەللۇپ ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىغا كېتىپ، ل. مۇتەللىپنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىشتىن قۇتۇلۇپ قالدى. ل. مۇتەللىپ بىلال ئەزىزگە بوزا قۇيۇش بىلەن بولۇپ كەتكەنلىكتىن كىرگەن كىشىگە زەن سالمىدى. بۇ كىشى شائىرنىڭ كەينىدىكى ئۇستەلدە ئولتۇردى. مېھمان ئاشخانىغا كىرىش بىلەنلا بۇ يەردە ل. مۇتەللىپنىڭ بارلىقىنى بايقىدى. بىراق، ئۇنىڭ ساقچى ئوفىتسېرى بىلەن بىللە ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ سەسكىنىپ، شائىر بىلەن كۆرۈشۈشتىن ئۆزىنى قاچۇردى.

مېھمان ياز ۋاقتى بولغىنىغا قارىماي، ئۇستىگە تېرىكىدىن تىكىلگەن گىمناستۇركا، گەلەپى شىم، بېشىغا ستالىنچە شەپكە، پۇتىغا بۇلغارىدىن ئۆتۈك كىيگەنىدى، مۇنداق فورمىدا كىيىنىش غۇلجا ياكى ئۇرۇمچىدە ئادەت بولۇپ، بۇ ئىككى شەھەرنىڭ بىر قىسىم ياشلىرى دەل ياز كۈنلىرىدە ئاشۇنداق كىيىنىپ يۈرۈشنى ياقتۇرۇشاتتى. دېمەك، مېھماندىكى تۇرۇق ئۇنىڭ ئۇرۇمچىدىن كەلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ل. مۇتەللىپلەر بىلەن بۇ يىگىت ئىككى ئۇستەلدە ئولتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بىلال ئەزىزنىڭ يۈزتۇرانە، ئۇدۇللۇقىدا

بولغانلىقتىن، بۇ ئىككىسى بىر ـ بىرىگە تاسادىپەن بىرنەچچە قېتىم قارىشىپ قويۇشتى، بىراق، تونۇش بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇزۇنارا سالام بېرىشمىدى. بىلال ئەزىزى بۇ مېھماننىڭ كەسىپى توغرىسىدا ئانچە باش قاتۇرۇپ كەتمىدى. بىر قارىغان كىشىگە ئۇ ئۇزۇنىڭ شوپۇر ئىكەنلىكىنى سەزدۈرۈپ تۇراتتى. ئاقسۇغا ئاپتوموبىل يېڭى نەرسە بولغىنىدەك، شوپۇرلارمۇ ئالاھىدە يېڭى تەقلىدتىكى كىشىلەر بولۇپ سېزىلەتتى. لېكىن بۇ يەرگە يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان كەلدى ـ كەتتى ئاپتو ماشىنىلارنىڭ ئانچە ـ مۇنچە كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، شوپۇرلاردىكى غەلىتە كىيىنىشلەرمۇ ئاقسۇ خەلقىنىڭ كۆزىگە سېڭىش بولۇپ قېلىشقا باشلىغانىدى. شوپۇرنىڭ دېققىتى يەنىلا بىلال ئەزىزدە ئىدى. ئۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مۇشۇ قارا كىيىملىك ساقچى خادىمى بىلەن ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ، ئازادە ئولتۇرغىنىغا بىرتەرەپتىن ھەيران بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ھەزەرلەيلەيتتى. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن شوپۇرنىڭ كۆڭۈشچان شائىرغا بولغان ئەقىدىسى بوشىشىپ كەتمىگەنىدى. ئاخىر ئۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ساقچى ئوفىتسېرىگە كۆرسەتمۇاتقان مۇئامىلىسىدە ئىنقىلاب ئىشىغا پايدىلىق مەلۇم تاكتىكا بولۇشى مۇقەررەر، دېگەن قەتئىي بىر پەرەزگە كەلدى. شوپۇر ئۆز ئارزۇسىغا ئاساسەن، بۈگۈن داڭلىق شائىر بىلەن كۆرۈشۈشى، ئۇنىڭغا غۇلجا شەھىرىدە نەشىر قىلىنمۇاتقان «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ ئۇرۇمچى ئارقىلىق ئەكىلىنىگەن يېڭى سانلىرىنى تاپشۇرۇشى كېرەك ئىدى؛ ئۇ مۇندىن 20 كۈنلەر مۇقەددەم قەشقەرگە يېڭە ئەكىتىلگەن مۇشۇ گېزىتنىڭ ئۆتكەنكى سانلىرىنى خۇددى ھازىر- قىدەك مەخپىي ئالغاچ كېلىپ، ئۆز ئىشەنچىسىنى بېغىشلىغان دوستىغا، بۇ ئوتلۇق قەلەمكەشكە ساق ـ سالامەت تاپشۇرۇپ بەرگەنىدى.

سالاخۇن ئۇستىنىڭ ئاشخانىسى تاشقىرىقى بازاردىكى ئاشخانىلار ئىچىدە بىر قەدەر چوڭ بولۇپ، ئۇنىڭ بىر ۋاقىتتا 15 – 20 تاماق خېرىدارىنى كۈتۈۋالغۇدەك ئايرىم خانىسىغا بەش دانە تۈرلۈك ئۈستەل قويۇلغانىدى. بىراق كىرىپ – چىقىپ تۇرىدىغان خېرىدارنىڭ يوقلۇقىدىن ھازىر ئۇنىڭ ئىچى بوش، ھېلىقى شوپۇرنى ھېسابقا ئالمىغاندا ل. مۇتەلىپ، مۇنىرىدىن خوجا ۋە بىلال ئەزىزلەردىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى. ئارىغا جىملىق چۆكتى. لېكىن سىرتتا ھاسىراش – ھۆمۈدەش ئاۋازلىرى توختىماي چىقىپ تۇراتتى. بۇ ئازابلىق ئاۋاز خەندەك تەرەپتىن ئاشخانىنىڭ ئارقا ئىشكى ئارقىلىق بۇ يەرگە تىنىمسىز كىرىپ تۇراتتى. ئۇ، بۇچۇكتۇەنگە مەجبۇرىي تۇتۇپ كېلىنگەن ئەسكەرلەرنىڭ ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكتىن چىقىۋاتقان نالە – پىغانى، چارچاش، ئۇسساش ۋە قاتتىق قورساق ئېچىقىدىن كەلگەن ئاھۇ زارى ۋە داد – پەريادى ئىدى. ئۇلار تاڭ سەھەردە بۇ يەرگە ئەكېلىنگەندىن تارتىپ، دەم ئالدۇرۇلماستىن ئەمگەككە سېلىنغانچە توختىماي ئىشلەۋاتاتتى. شەھەر دەرۋازىسى ئۈستىگە ياسىلىۋاتقان پوتەيگە نەچچىسى لاي چىقىرىپ بەرسە، نەچچىسى خەندەك ئىچىدىن لاي يۇدۇپ، سېپىل تۈۋىگە يەتكۈزۈپ بېرەتتى، قانچىسى نېرى بىر يەردىن كېسەك توشۇسا، يەنە قانچىسى سېپىلغا كېسەك تارتىپ چىقىراتتى. رەھىمدىل، باردىن تەڭ پايدىلىنىشقا ئادەتلەنگەن سالاخۇن ئۈستا بىر – ئىككى قېتىم ئۇلارغا چېلەكتە سۇ، سېۋەتتە نان ئاچىقىپ بېرگەنىدى، ئوفىتسېرلەر بەرگۈزمىدى.

— ۋايجان، ۋاي ئانا، ۋىيەي پۇتۇم! — خەندەك تەرەپتىن ئۇشتۇمتۇت كىشىنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇرىدىغان ئېچىنىشلىق ئاۋاز ئاڭلانىدى. بۇ، بۇچۇكتۇەندىكى 15 – 16

ياشلار چامىسىدىكى تېخى بېلى قاتمىغان تۇتقۇن بالا ئەسكەرنىڭ قاتتىق يىقىلىپ، جان ئۈزۈش ئالدىدىن كۆتۈرگەن نالىسى ئىدى. قورساق ئېچىقىدىن پەيدا بولغان ماغدۇرسىزلىق، قىزىق ئاپتاپ، مىسلىسىز تەرلەش ۋە ئۇسسۇزلۇقتىن كەلگەن باش قېيىش كۆز ئالدىنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ، بۇ بالا ئەسكەرنى سېپىل ئۈستىدىن پەسكە دومىلىتىپ تاشلىغانىدى. بالا شۇ داد – پەريادتىن كېيىن ئىككىنچىلەپ ئۈن چىقارمىدى. بەلكى ئۇ مۇندىن كېيىنمۇ ئۈن چىقارماس! بۇ قېتىمقى تۇۋلاش ئۇنىڭ گومىنداڭ مۇستەبتىلىرى ئۈستىدىن، ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن دەھشەتلىك ۋە رەھىمسىز تۇرمۇشتىن ئوچۇق – ئاشكارا بىرىنچى قېتىم، شۇنىڭدەك ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئوقۇغان شىكايىتى ئىدى. بالا ئېگىزلىكتىن سېپىل تۈۋىگە، ئۇ يەردىن يەنە قاڭقىپ، خەندەك ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

بالا ئەسكەرنىڭ ئەجىلى ئالدىدىكى چىرقىرىشى بىلەن بىللە ئۇنىڭ يېنىدا ئىشلەۋاتقان باشقا ئەسكەرلەرنىڭمۇ قايغۇ-لۇق چىرقىراشلىرى ئاڭلاندى:

— ھەي ماموت، نېمە بولدۇڭ جېنىم دوستۇم! — ئەسكەرلەر ئۇنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ كەلگەنىدى، لېكىن، تۇتۇۋالالمىدى. خەندەكىكە چالمىدەك يانجىلىپ چۈشكەن بالا بىرقانچە قېتىملىق ئېغىر تىنىقتىن كېيىن ئەلەملىك ھالدا جىمىپ بۇ دۇنيادىن مەڭگۈ كۆز يۇمىدى...

دوست ئەسكەرلەر ماموتنى ياكى ئەكىتىشنى، ياكى ئۆز جايىدا قالدۇرۇپ تۇرۇشنى بىلەلمەي تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغانىدى، ئوفىتسېر يىرتقۇچ بۆرىدەك ھۇۋلاپ:

— ئۆلگەن بولسا مەيلى، زەمبىل بىلەن ئۇستىنى يېپىپ قويۇش! قايتقاندا ئالغاچ كېتىمىز! — دېدى.

پوتەي ياساش يەنە داۋام قىلدۇرۇلدى. چارچىغان ئەسكەرلەر قەدەملىرىنى ئاۋۇالقىدىنمۇ ئېغىر يۆتكەپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزى، سالاخۇن ئۇستا ۋە ئاشخانىدىكى باشقا ئاشپەز ۋە تاغجاكلارمۇ بالا ئەسكەرنىڭ توۋلىشى بىلەن تەڭ خەندەككە يۈگۈرۈپ بېرىشقان ۋە ل. مۇتەللىپ خەندەكنى سەكرەپ چىقىپ بالىنىڭ ھالىنى يېقىندىن ئېنىق كۆرمەكچى بولغانىدى، بۇچۇكتىن ئوفىتسېرى ئۇنداق قىلىشقا يول قويمىدى. قورقماس شائىر ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ:

— ئادەم گۆشى يەيدىغان يالماۋۇزلار، بىر پوتىمىكلارنى ياساپ بولغۇچە بىر بىگۈناھ بالىنىڭ جېنىغا زامىن بولدۇڭلار، ھەممە پوتىمىكلار ياسىلىپ بولغۇچە ئۆزۈڭلارنىڭ بېشىنى يەپ تىنچلىنىسىلەر! — دېدى.

مۇنىرىدىن خوجا بۇ سۆزگە ئۇلاپ غەزەپ بىلەن پۇتىنى يەرگە ئۇرۇپ تۇرۇپ ئوفىتسېرگە:

— كىشى جېنىغا بەھۇدە زامىن بولغىنىڭلار ئۈچۈن، بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى جاۋاب بېرىسىلەر! — دەپ توۋلىدى.

ئوفىتسېر بۇ سۆزلەرگە رەددىيە بېرىشكە ئاجىز ئىدى. ئۇ قارامىلارچە ئېتىپ تاشلاش ئەلپازى بىلەن تاپانچىسىنى غىلىپىدىن چىقاردى. بىلال ئەزىزى ۋارقىراپ ئۇنى توختىتىپ قويدى. چۈنكى، ساقچى ئوفىتسېرنىڭ ئۇنۇڭى بۇچۇكتىن ئوفىتسېرنىڭكىدىن يۇقىرى بولۇپ، ئۇنىڭ بۇيرۇقى مۇشۇنداق جىددىي پەيتلەردە ئىناۋەتكە ئىگە بولۇپ قالاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىلال ئەزىزدە تاپانچا بار ئىدى. تېز كۆتۈرۈلگەن كەسكىن كۆرەش شۇندىن كېيىن تېز جىمىپ كەتتى. تۇشمۇ تۇشتىن كېلىپ توپلانغان خەلق ئوفىتسېرنىڭ قارشىلىقىغا

قارىماي جەسەتنى كۆتۈرۈپ مەسچىتكە ئەكەتتى.

ل. مۇتەللىپ ھەمراھلىرى بىلەن ئاشخانىغا قايتىپ كىرىپ، شوپۇر بىلەن كۆرۈشۈپ قالدى. ئۇلار سەممىي ۋە چوڭقۇر يېقىنچىلىق بىلەن چىڭ قول سقىشقان ۋە قايتا - قايتا ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، لۇتپۇللا مۇتەللىپ شوپۇرنى ئۆزلىرى ئولتۇرۇۋاتقان ئۇستەلگە تارتىپ ئولتۇرغۇزدى. ئۇلارنىڭ بۇچۇكتىن ئوفىتسېرگە بولغان غەزىپى بوشاشمىغان، بالىنىڭ ئۆلۈمىگە بولغان چوڭقۇر ئېچىنىش تۇيغۇلىرى تېخى پەسەيمىگەن بولسىمۇ، بۇ ئىككى سەرداش كۆرۈشكەنلىكىدىن خېلى خۇشال بولۇپ قالغانىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ سۆز باشلاپ، سۆيۈملۈك دوستىنى بىلال ئەزىزىگە تونۇشتۇردى. مۇنىرىدىن خوجا ئۇنىڭ بىلەن ئىلگىرى ئۇچراشقانلىقتىن بىر - بىرىنى بىلىشەتتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ سالاخۇن ئۇستىنى يېنىغا چاقىرىپ كېلىپ،مېھمانىنى ئۇنىڭغىمۇ ئالايىتەن تونۇشتۇردى:

— بۇ كىشى نىلقىلىق، ئۇ مېنىڭ بىر مەھەللىدە تۇغۇلۇپ، بىللە چوڭ بولغان دوستۇم! ئاۋۇال نىلقىدا، ئۇنىڭ دىن كېيىن ئۇرۇمچى دارىلمۇئەللىمىنىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشىم ھېمىت، ھازىر شوپۇرلۇق قىلىدۇ.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ يەنە ھېمىتقا بىلال ئەزىزىنى تونۇشتۇردى. شوپۇر شۇ چاغدىلا شېئىرلىرى بىلەن ئۆزىگە غايىبانە تونۇش بولۇپ كەتكەن بۇ ياش شائىر بىلەن خۇش چىراي قول ئېلىشىپ يەنە بىر قېتىم كۆرۈشتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ سالاخۇن ئۇستىغا ئالايىتەن جېكىپ تۇرۇپ:

— ئاتا، ھېمىت بىلەن سىزمۇ تونۇشۇپ قېلىڭ. ئاشخانىڭىزغا كىرگەندە بىزنى كۈتكەندەك كۈتۈڭ، بۇ ھەممىزنىڭ ئەزىز مېھمىنى. بارلىق يېگەن تامىقى ئۈچۈن مەن ئۆزۈم پۇلىتۆلەپ قويىمەن،—دېدى.

— خېرىدارلارنىڭ ئاق - قارىسىغا قارىماي ھەممىسىگە

دىن ئوخشاش پۇل ئالمىز، دەپ تۇرمايمىز، — دېدى سالاخۇن ئۇستا تەكەللۇپ بىلەن، — بۇ مېھمان ئاقسۇدا قانچە كۈن تۇرسا ئاشخانىمىزدىن شۇنچە كۈن غىزا يېسۇن. ئىشكىمىز ئوچۇق.

ھېمىت تارتىنىپ، ئۇستەلنىڭ چېتىدە ئولتۇرۇپ قالغانىدى، مۇنىرىدىن خوجا ئورنىدىن يۆتكەپ، ئىززەت - ئىكرام بىلەن يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ تۇرۇپ:

— تارتىنماي، ئېچىلىپ ئازادە ئولتۇرۇڭ. بىزنىڭ ئارىمىزدا سىزگە يات كىشى يوق، — دېدى. ھېمىت ل. مۇتەللىپنىڭ تونۇشتۇرۇشىدىن بىلال ئەزىزنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان چېغىدا ئۇنىڭ مەتبۇئاتلاردىن شېئىرلىرىنى ئوقۇغانلىقىنى، بۇ شېئىرلارنىڭ زامانىنىڭ رەپتارىغا بېقىپ، خۇشامەتگۈيلۇق بىلەن يېزىلمىغان، ئىنقىلابىي چاقىرىقلاردىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى دەررۇ ئەسلىگەنىدى.

— «تونۇشمىغۇچە بىلىشمەس»دېگەن راست گەپ ئىكەن، — دېدى ئۇ، — مانا ئەمدى تونۇشۇۋېدۇق، كۆڭۈلدىكى تۇگۈچ گۇمانلار يېشىلىپ كەتتى. مەن بۇ ئادەمنىڭ شەپكىسى، كىيىمى، تاپانچىسىغا قاراپ ھەر خىل ئويلاپتىكەنمەن، بىراۋنىڭ سىرتىغا قاراپ باھا بېرىش ھەقىقەتەن خاتا ئىكەن.

— بىز بىلەن كۆپرەك بىللە بولساڭ، خاتايىڭنى كۆپرەك تونۇۋالىسەن، — دېدى ل. مۇتەللىپ چاقچاق قىلىپ، بۇ گەپكە ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى.

شۇندىن كېيىن گەپ ھېلىقى بىھۇدە ئۆلگەن تۇتقۇن بالا ئەسكەرنىڭ ئۆلۈمى ئۈستىگە يۆتكەلدى.

— ھازىر گومىنداڭ جاللاتلىرىنىڭ ئالدىدا ئادەمنىڭ جېنى قۇشقاچنىڭكىدىن پەرقسىز بولۇپ كەتتى، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا بالىغا ئېچىنىپ، — ئۆزى شۇنچە ياش.

تىرىكلىكىدە قەدىرسىز ياشاپ، ئۆلگەندىمۇ كوچىدا چالما-كېسەكنىڭ ئورنىدا قالغىلى تاس قالدى.

— ئۆلۈمنىڭ ئۆزى ھەر بىر كىشى ئۈچۈن ياماندۇر، — قوشۇمچە قىلدى ل. مۇتەللىپ، — ئەمما ھەرقانداق ناھەق ئۆلۈم پەيتى كەلگەندە خەلقنىڭ غەزىپىنى ئاشۇرۇپ، ئويغىتىش رولىنى ئويناپتۇ. بالىنىڭ ئۆلۈمى خۇددى شۇنداق ئۆلۈم بولۇپ قالدۇ. جەسەتنى خەلق كۆردى، چوقۇم ئېچىندى، نەتىجىدە ئۇلاردا مۇستەبىتلەرگە قارىتا يەنە بىر قېتىم كۈچلۈك نەپرەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى، ئەۋجىگە كەلدى.

— بىر ھېسابتا جەسەتنىڭ مەسچىتتە ئۇزۇنراق تۇرغىنى ياخشى، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا، — بۇنى كۆپرەك كىشى كۆرسۇن. تېخىمۇ كۆپ كىشى كۆرسۇن! ئۇنىڭ قەدىرسىز ئۆتمۈشى بىلەن ئېچىنىشلىق ئۆلۈمى خەلقنى مۇستەبىتلەرگە قارشى كۈرەشكە چاقىرغۇچى يەنە بىر كۈچلۈك سىگنال بولۇپ قالسۇن! بۇچۇكتۇەننىڭ ھازىرغىچە ئون نەچچە ئەسكەرنى ھەر خىل يوللار بىلەن جازالاپ، ناھەقتىن ناھەق ئۆلتۈرۈۋەتكەنلىكى توغرىسىدا خېلى جىق گەپ - سۆزلەر بار. ئەمدى بۇ مۇدھىش ۋەقەنى كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، خەلق ئالدىدا بىرمۇ-بىر پاش قىلىپ تاشلاش كېرەك. بۇنىڭدىن باشقىسى بىكار! كۆپچىلىك ئاڭلىسۇن، چۈشەنسۇن!

— ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىش كېرەك، — مۇنىرىدىن خوجىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى بىلال ئەزىزى، — مەن ئالدىمىزدىكى بىر - ئىككى كۈن ئىچىدە بۇ ناھەق قۇربانلارنىڭ ئىسىم، فامىلىسىنى، قايسى يۇرت ۋە قايسى يېزىدىن ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ قايسى ۋاقىتتا قانداق جازالار بىلەن جازالىنىپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئەتراپلىق ئېنىقلاپ چىقاي، ئىش قانچە پاكىتلىق بولسا، شۇنچە ياخشى.

— لېكىن، بۇ ئىشتا پەخەس بول، — دېدى مۇئىرىدىن خوجا بىلال ئەزىزىگە، — ھەربىرىمىزنىڭ بىشىدىلا ئۆزىمىزنى سەزدۈرۈپ گۇمانلىق قىلىپ قويمايلى.

— ھازىرقى ئەھۋالىيىتىمىزنى ئېلىپ ئېيتقاندا، مەن ساقچى ئوفىتسېرى. بۇنىڭغا ئەلۋەتتە چارەم بار، — دېدى بىلال ئەزىزى ئىشەنچ بىلەن، — كۆرەشكە پايدىلىق قانچىلىك ئىش قولىمىزدىن كەلسە ھايالسىز شۇنچىلىكىنى ئىشلەپ تۇرۇشىمىز كېرەك.

ھەممەيلەن بۇ سۆزنى تەستىقلاپ،باشلىرىنى لىڭشىتتى.

— ئىلى تەرەپتىكى ئىنقىلابنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ — سورىدى ل. مۇتەللىپ ھېمىتتىن.

— ئىنقىلاب ھازىر تېخىمۇ كۈچىيىپ، شىددەت بىلەن داۋام قىلىۋېتىپتۇ، — جاۋاب بەردى ھېمىت، — مىللىي ئارمىيىنىڭ شىمالغا ماڭغان قىسمى چۆچەككە يېقىنلىشىپتۇ، ئۇرۇمچى تەرەپكە كېلىۋاتقان قىسمىنىڭ بورتالانى ئازاد قىلغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر بار.

— ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى تاپشۇرۇۋالغان ئەڭ يېڭى خەۋەرگە قارىغاندا، — دېدى بىلال ئەزىزى قوشۇمچە قىلىپ، — مىللىي ئارمىيە تاغنىڭ شىمالىدىن مۇز داۋاندىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم باشلاپتۇ. باي ناھىيىسى تەرەپتە قىيىر تېغىنىڭ ئېغىزىمۇ تەھدىتكە ئۇچراۋاتىدۇ. مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇ تەرەپكە ئۆتۈش ئېھتىمالى ناھايىتى زور. گومىنداڭچىلارنىڭ قول ـ قولىغا تەگمەي پوتەي، لەخمىلەرنى ياساۋاتقىنىدىكى سەۋەبىمۇ شۇ يەردە.

— سىلەرنىڭ ئىشىكىڭلارنىڭ ئالدىغا، كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ كوچىسىغا پوتەي ياساۋاتقاندەك قىلىدىغۇ؟ — سورىدى مۇنىرىدىن خوجا بۇرناكۇن كونىشەھەرگە

كىرگەندە ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگىنىنى تەستىقلاتماقچى بولۇپ.

— ھەئە، شۇنداق قىلىۋاتىدۇ، — جاۋاب بەردى بىلال ئەزىزى، — تېخى ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۈچىدە باشقا بىرى بار. ئۇنى تۇنۇگۈن پۈتكۈزۈپ بولدى. ئاستىغا لەخمە كولىدى.

ل. مۇتەللىپنىڭ قارىشىچە پوتەي، لەخمە ياساشقا دائىر گەپ ـ سۆزلەرنى ھېمىتنىڭ تولۇق بىلىپ قېلىشى مۇھىم ئىدى. چۈنكى، مۇنداق قىلىنسا تىنىمسىز سەپەرچى شوپۇردەك بىر كىشىنىڭ بارغان يېرلىرىدە بۇ ئىشلارنى سۆزلەپ، ئاقسۇدىكى گومىنداڭچىلارنىڭ قورقۇنچلۇق ئۇرۇش ۋەھىمىسى ئېچىگە ۋە ئالاقزادىلىككە چۈشكەنلىكىنى يەتكۈزۈشىگە، شۇنداق قىلىپ، ھەر بىر جايدىكى خەلقلەرنىڭ ھەممىلا جايدا ئىنقىلاب پارتلىشىنىڭ مۇقەررەرلىكىگە بولغان چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلىتىشقا ياردىمى تەگكەن بولاتتى.

— يەنە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش قىزىقىپ ئاڭلىغۇدەك قانداق ئىشلار بار؟ — ئەتەيىن سورىدى ل. مۇتەللىپ بىلال ئەزىزدىن.

— قىلىنىۋاتقان ئىشلارنى ئېيتىپ كەلسەك كۆپ. كونىشەھەر ياربېشى قەبرىستانلىقىدىكى كەپتەرخانىنىڭ ئىككى بىقىنى كولىنىپ، ئۇزۇن لەخمە قىلىنغاندىن تاشقىرى، ئۇ يەردىكى چوڭ گۈمبەزنىڭ ئۈستى پۈختىلىنىپ، تۆت بۇرجىكىگە بىرىدىن تۆت پۈختا مۇداپىئە قالقىنى ياسالدى. گومىنداڭچىلار يەنە تۈزئاۋات، قوغان، بوزدۆڭلەرگىمۇ ھاشارچىلارنى ئاپىرىپ، چوڭ ـ چوڭ پوتەيلەرنى ياساتتۇردى.

— ھەممە يەردە پوتەي دېگىنە! ھەي بىچارە پوتەي بەندىلىرى. پوتەي ھازىرقى كۈندە ئۇلارنىڭ جېنىغا ئەسقاتماي دۇ. ئاخىر ئۇلار شۇ پوتەي، شۇ لەخمىلىرى بىلەن

بىللە گۈم بولىدۇ. يەنە كۆپرەك ياساپ، يەنە كۆپرەك ئۆلسۇن! — ل. مۇتەللىپ غەزەپ بىلەن سۆزلەپ. ئۇستەلگە ئۇردى. چوكىلار چاچراپ، يەرگە چىچىلدى، سەي تەخسىسى بىلەن بوزا كومزىدكى تەۋرەپ جاراڭلىدى.

— لېكىن، — دېدى بىلال ئەزىزى ئالاھىدە ئىزاهات بېرىپ، — هازىرقى زۆرۈر مەسىلە هوشيار بولۇش، پەخەسلىك بىلەن ئىش ئېلىپ بېرىش. قىسقىسى، بىز ئۆزىمىزنى ساقلاشنى بىلىشىمىز كېرەك. ساقچىلىق قانۇنىيىتى بويىچە ئېيتقاندا، ئۆز ھەرىكىتىمىز، ئۆز سۆزىمىزگە ئۆزىمىز ئىگە بولۇشىمىز لازىم. هازىر ساقچى ئورگانلىرى يېڭى ئىشپيونلارنى جەلپ قىلىپ، ئىتنىك قۇرتىمەك يامرىتىۋەتتى. ھەتتا ئېچكىرىدىن، ئۇرۇمچىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا ئادەتتىكىچە ياساندۇرۇپ ئىشپيونلۇققا ئەۋەتىلىۋاتقانلارمۇ بار، ئۇلار ئاقسۇغا كېلىپ - كېتىپ تۇرماقتا، شىنجاڭنىڭ هەممە يېرىدە ئارىلاپ يۈرمەكتە.

— هازىر نېمە كۆپ، پوتەي، لەخمە كۆپ، ئاقسۇدا يەنە ئىشپيون كۆپ دېگىنە ئەمدى، — دەپ قويدى مۇنىرىدىن خوجا ئۆز - ئۆزىگە شۇرلاپ، — ئەنە شۇنداق مۇشكۈل شارائىتتا ئېلىپ بېرىلغان كۈرەش هەرقاچانقىدىن لەززەتلىك، قىممەتلىك بولىدۇ.

غىزا تەييار بولدى. سالاخۇن ئۇستا ئۆز قولى بىلەن ياغاچ پەتنۇستا كۆتۈرۈپ، تۆت تەخسە بوسو ئەكىلىپ، هەر بىر كىشىنىڭ ئالدىغا بىرىدىن قويدى. مۇنىرىدىن خوجا غىزادىن ئاۋۋال بوزىنى تۇگىتىپ بولۇش ئۈچۈن كومزەكتىن ئەڭ ئاخىرقى بىر قاچا بوزىنى قۇيۇپ، تەكەللۇپ بىلەن مېهمانغا تۇتتى. هېمىت تۇزۇت قىلىپ ئەمدى ئىچمەيدىغانلىقىنى ئېيتتى.

— بۇ بىزنىڭ قىممىزىمىز، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا بوزىنى زورلاپ تۇرۇپ، چاقچاق ئورنىدا، — ئاقسۇلۇقلارنىڭ

مەشھۇر قىممىزى، بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىكى پەرقى، قىممىز يازدا يايلاقتا بولسا، بوزا مۇشۇنداق چۆلدەرەپ كەتكەن ئىسسىق ئاقسۇدا بولىدۇ. ئۇ پەسل تاللىمايدۇ، قىشۇ ياز ئۆكسۈمەيدۇ، بوزىنى ئاقسۇلۇقلارغا بوزدۆكدىن كېلىپ بۇ يەردە ئولتۇراقلاشقان قىرغىز قېرىنداشلار ئىشلەپ بېرىدۇ. ئەمما هازىر ئىچىۋاتقىنىمىز قالمىقىنىڭ داڭلىق بوزىسى، ئۇ موڭغۇلكۈرەلىك بولۇپ، ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن يىلتىز تارتىپ قالغان قازاق يىگىتى. ئەگەر بۇ يەر غۇلجا بولغان بولسا ئابدۇراخمانىنىڭ پۈتىسىنى ئىچۈرۈپ، سىزنى سەگىتىپ قويياتتۇق.

مۇنىرىدىن خوجىنىڭ يېقىملىق چاقچىقى هەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى. كۈلكە بىلەن سالاخۇن ئۇستىنىڭ قېرىپ، قورۇق باسقان ئىككى جاۋغىيى ئېچىلىپ، چىشىدىكى كوماكلىق كۆرۈنۈپ كەتتى.

— سىز غۇلجىنى ياخشى بىلىدىكەنسىز؟ — دېدى هېمىت رازىمەنلىك بىلەن مۇنىرىدىن خوجىغا ۋە سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، ئۆز سۆزىگە ئۆزى ئىزاهات بەردى، — ئابدۇراخمانىنىڭ پۈتىسىنى هېلىمۇ بار دەپ ئاڭلاۋاتىمىز، هازىر ئۇ پۈتىنى بۇرۇنقىدىن كۈچلۈك ياساۋېتىپتەك، ئىچىدىغانلار كۆپمىش.

— پۈتا غوچ ئوزۇق، كىشىنىڭ ئىشتىهاسىنى ئاچىدۇ، — سۆز قىستۇردى بىلال ئەزىزى، — غۇلجا هەقىقەتەن پۈتا كۆپ ئىچىلىدىغان جاي، بۇ شەهەرنىڭ خەلقى پۈتىنىڭ قەدرىنى ياخشى بىلىدۇ.

— سىز غۇلجىغا بارمىغان بولسىڭىزمۇ، بۇ شەهەرنى ياخشى بىلىدىكەنسىز، — سۆز قىستۇردى هېمىت.

— غۇلجىنى هازىر بىلمەيدىغان ئادەم قالمىدى، دېسەك خاتالاشمايمىز، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا ئالاھىدە ئىزاهات بېرىپ، — ئۇ يەردە جاهاننى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىدىغان

ئىنقىلاب بولۇپ، ھەيران قالارلىق ئۆزگىرىشلەر مەيدانغا كېلىۋاتىسا، غۇلجىنى يەنە بىلمەسلىك ھەر بىر ياش ئۇچۇن كۆزى كورلۇق، پاك قۇلاقلىق بولار!

ھېمىت يوغان چىنىدىكى بوزىنى بىر ئوتلاپ ئىچىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئېغىزىغا يىغلىپ قالغان قاڭسىق كۆيۈك بۇسىنى بوش كېكىرىپ چىقىرىۋەتتى. ئۇلار دەسلەپتە ئاشخانىغا قورساقلىرى ئېچىپ كىرگەنىدى. ھازىر بولسا تۇتقۇن ئەسكەر ماموتىنىڭ ئۆلۈمىگە ئېچىنغانلىقلىرىدىن قورساق ئېچىقمىنى ئۇنتۇپ، ئىشتىھاسىز بولۇپ قېلىشتى. سالاخۇن ئۇستىنىڭ تەكلىپ قىلىپ تۇرۇۋېلىشى بىلەن ئاخىر ئۇلار زورلىنىپ، ئۆز بوسۇلرىنى ئاران يەپ تۈگەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئاش سۈيىنى ئاز - ئاز-دىن ئوتلاپ قويۇپ ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىشتى. ھېمىتتا ئېسىل غۇلجا موخورکىسى بار ئىدى. ئاشخانا ئالدىدا ئۇلار ھەر بىرى بىر ئورامدىن قېنىپ موخورکا چېكىشتى. ھېمىت گەپ ئارىلىقىدا ئۇلارغا بۇ قېتىمقۇ ئۆزىنىڭ غۇلجا شەھىرىدە چىقىدىغان «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركستان» گېزىتىنىڭ يېڭى سانلىرىنى ئورۇمچىدىن تېپىپ ئالغاچ كەلگەنلىكىنى، بۇلارنى كەچ كىرىپ، قاش قارايغاندا ماشىنا قويغان سارايغا بېرىپ، لۇتپۇللا موتەللىپنىڭ ياتقىغا يەتكۈزۈپ باردىغانلىقىنى ئالدىنئالا خەۋەر قىلىپ قويدى. شوپۇر ئەمدى شائىرنىڭ ئۇلپەتلىرىگە گۇمانسىز ئىشەنگەنىدى. بىلال ئەزىزگە دەسلەپ گۇمانىي نەزەر بىلەن قارىغانلىقىغا ئۆز - ئۆزىدىن يەنە بىر قېتىم پۇشايمان يېدى. ساقچى ئوفتسېرى توغرىسىدا ئۇ: بۇ يىگىت ئۆز شېئىرلىرىدىكى ھەر بىر مىسراغا ئوخشاش ساپ، بېجىرىم ۋە ھەقىقىي ۋىجدان ئىگىسى ئىكەن، دەپ ئويلىدى.

لۇتپۇللا موتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزلەر ھېمىتقا قانمىغاندەك يېگىباشتىن بىردەم كۆز ئۇزمەي قاراشتى.

شوپۇرنىڭ دوپىدوغىلاق تۇرقىغا ئۇنىڭ ئەپچىلىگىنە تىكىلگەن گىمناستيورکىسى بىلەن گەلەپى شىمى بېشىدىكى شەپكىسىگە قوشۇلۇپ ئاجايىپ ياراشىپ تۇراتتى. بۇلغارى ئۆتۈك ئۇنىڭ چەبدەس پۇتلىرىغا قېلىپتا قۇيغاندەك ئىنتايىن باب چۈشكەنىدى.

لۇتپۇللا موتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزى، ھېمىتلار سالاخۇن ئۇستىغا بوسونى ئوخشىتىپ ئەتكەنلىكىنى، لېكىن كۆتۈلمىگەن ئىشتىھاسىزلىق سەۋەبىدىن قىزىقىپ يېيەلمەي گەنلىكىنى ئېيتىپ، ئاشخانا ئالدىدىن كەتتى. بۇ ۋاقىتتا مەھەللە - مەھەللىلەردىن بىر - بىراقى كېلىۋاتقان جامائەت بىر نۇقتىغا — لەڭگەر كوچىسىدىكى چوڭ جامە تەرەپكە قاراپ ئاقماقتا ئىدى. چۈنكى بۇ يەرگە مەرھۇم تۇتقۇن ئەسكەر ماموتىنىڭ جەستى قويۇپ قويۇلغانىدى. بۇلارسىزمۇ جامە ئالدىغا يېتىمىنىڭ جىنازا نامىزىغا قاتنىشىش ئۈچۈن نۇرغۇن ئادەم توپلانغانىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە قازاق يىگىتى قالىكەش، بىرنەچچە قىزغىز بوزىكەشلىرى، ساتىراش مەقسۇتئاخۇن ۋە يار تۈۋىدە ئولتۇرۇشلۇق پېشقەدەم باغۋەن تاجاخۇن ئاكىلار تۇراتتى؛ ئاڭغىچە بۇ يەرگە ئاشپەز سالاخۇن ئۇستىمۇ كەلدى، لۇتپۇللا موتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزى، ھېمىتلار جامائەت بىلەن بۇ ئېچىنىشلىق مۇسىبەت مۇناسىۋىتىدا سالاملىشىپ، كۆرۈشۈپ قويۇش ئۈچۈن توختاپ، جامە ئىچىگە كىردى. يېگىلا ئاخىرەتلىك سۇ بىلەن يۇيۇلۇپ بولغان مېيىت كېپەن ئىچىگە ئېلىنىۋاتاتتى. ھاۋانىڭ ئىسسىقلىقىدىن بولسا كېرەك، جەسەت نەقسىپ، ئۇنىڭدىن بىر خىل پۇراق تارقىلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. مېيىت نامازدىگەردىن كېيىن ئاچىقىلىپ، يەرلىككە قويۇلماقچىدى. لۇتپۇللا موتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزى، ھېمىتلار ناھەق ئۆلۈم بەندىسىنىڭ جەستى يېنىدا قول قوشتۇرۇپ بىردەم ئېغىر مۇسىبەت سۆكۈناتى ئىچىدە

تۇرغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرقى قېتىم ۋىدالىشىپ، جامە ئىچىدىن چىقتى. تۆت سەپداش كېتىۋاتقان چاغدا سالاخۇن ئۇستا ئۇلارنى توختاتتى، ئاشپەز يىغا ئارىلاش ئاستا، ئەمما سەممىي سۆزلەر بىلەن لۇتپۇللا مۇتەللىپكە:

— مەن ئۇرۇشتىن قورقمايمەن، — دېدى، بۇ ئۇنىڭ شائىرنىڭ ئاشخانىدىكى سوئالىغا بەرگەن جاۋابى ئىدى، — بۇ ئۇرۇش نېجىس ئەبلەخلەرنىڭ جاجىسىنى بېرىدىغان ئۇرۇشلا بولىدىكەن، مەن ئۇنىڭدىن قورقمايمەن. ئىنقىلاب چاپسان قوزغالسۇن. قەسەم بېرىپ ئېيتمەنكى، مەن ئۇنىڭغا قاتنىشىمەن، مىللىي ئارمىيە كەلسە ئۇلارغا ئاشپەز بولىمەن.

— ياشاڭ ئاتا! — دېدى ل. مۇتەللىپ سالاخۇن ئۇستىنىڭ قولىنى يەنە بىر قېتىم چىڭ سىقىپ تۇرۇپ، — بۇ ھېممىتىڭىزگە رەھمەت، ئاشخانىڭىزغا كىرگەن مېھمانلارغا ئەپچىل يول بولۇپلا قالسا، قورقماي سۆزلەپ، گومىنداڭنىڭ ۋەھشىيلىكىتە ئۇچىغا چىققانلىقىنى پاش قىلىڭ! بالا ئەسكەر ماموتىنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمىنى كېيىنكى ئادەملەرگە، ئاڭلىمىغانلارغا سۆزلەپ بېرىڭ!

— سىزلەر خاتىرجەم بولىڭىزلار. قېرىندىم، ھېچنېمىدىن قورقمايمەن، چوقۇم شۇنداق قىلىمەن، — دېدى سالاخۇن ئۇستا، ئاشپەزنىڭ سۆزى ۋەدە دېگەندىن كۆرە، كۆپرەك قەسەمگە ئوخشاش قەتئىي ۋە جارانگلىق چىقتى.

سەپداشلار سالاخۇن ئۇستا بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن لەڭگەر كوچىسىنى بويلاپ مېڭىپ كەتتى. ل. مۇتەللىپنىڭ تەنھا تۇتۇقلۇق ياتقى شۇ كوچىدا، ئاقسۇ گېزىتخانىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئاددىي ھويلىدا بولۇپ، ئۇلار شۇ يەرگە بېرىشى ۋە بۇ يەردە ھ'زىرقى دۇنيا ۋەزىيىتى، جۇڭگودا بولۇۋاتقان ئازادلىق ئۇرۇشى، ئىلى تەرەپتىكى ئىنقىلاب توغرىسىدىكى يەنمۇ كەڭ

كۆشادە سۆزلىشىشى ۋە ئۆزلىرىنىڭ يېڭى يېزىلىغان شېئىرلىرى ئۈستىدە ئىچكىرىلەپ، ئوچۇق كۆڭۈل مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشلىرى كېرەك ئىدى.

سەپداشلار ئېھتىيات نۇقتىسىدىن، يولدا سىياسەتكە ياتىدىغان نازۇك مەسىلىلەر ئۈستىدە گەپ ئاچماي، كۆپرەك يېقىندا قويۇلغان ناخشا - ئۇسسۇل نومۇرلىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى ۋە ئويۇن تەييارلاش جەھەتتىكى تەجرىبە - ساۋاقلار ئۈستىدە سۆزلىشىپ ماڭدى. ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىغا يېقىنلاشقان چاغدا لەڭگەرنىڭ باش كۆۋرۈكىدە يېگىدىن كونىشەھەر تەرەپكە قارىتىپ پوتەي سېلىنۋاتقانلىقىنى كۆردى. مۇنىردىن خوجا غەزىپىنى باسالماي:

— ھەي، يەر ئاستىدا كۆشۈلدايدىغان تۇلۇم چاشقانلار، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ، يوشۇرۇنۇپ كۈن كەچۈرۈشكە ھېرىس لەخمىچى، پوتەيچىلەر! ئەسقاتسا، سېلىگلار، يەنە قانچىلىكىنى سالارسىلەر تېخى! — دەپ بوش توۋلىۋەتتى.

سەپداشلار سۆھبىتى

لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتىقى سەپداشلار ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ئۇچرىشىش سورۇنى بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بىكار قالغان ۋاقتىنى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزۈپ، ئۇزۇندىن ئۇزۇن مۇڭدىشىپ، پىكىرلىشىۋېلىشقا ئادەتلىنىپ قالغانىدى. شائىر ئىشىكنى ئاچقان چاغدا تىنچىق بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن بىر خىل نەمخۇش پۇراق ياتاقتىن كۆتۈرۈلۈپ، دىماغقا ئۇرۇلدى. ئۇ

ياتاق ئىچىنى شامالدىتىش ئۈچۈن قەغەز چاپلانغان دېرىزە رامىنى يوغان ئېچىۋەتتى. ئەمما ھويلا دەرۋازىسىغا بېرىپ، ئۇنى ئېچىدىن ئىلىپ قويدى. ياتاقنىڭ ئىچى سىرتتىن ئۇرۇ- لۇپ كەرگەن ئاپتاپ بىلەن ئىسسىقا باشلىدى. ل. مۇتەللىپ ئاندىن لاتا تارتىپ، دېرىزىسىنى ئاپتاپتىن توسۇپ قويدى. ياتاق نورمال ھاۋا بىلەن سۇھبەتداشلارغا يېڭى ئارام بېغىشلى- دى. دەرۋازىنى تاقاپ قويۇش ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە ئىش ئىدى. مۇنداق قىلىش خۇپىيانە كېلىپ، تېڭىتىگىلايدىغان ياكى يۇشۇرۇن پايلاقچىلاردىن ساقلىنىپ، ئەركىن - ئازادە سۆزلىشىش- كە ئىمكان يارىتىپ بېرەتتى. ھويلا ئىگىسىنىڭ بالىلىرى دېھە- قانچىلىق ئىشلىرى بىلەن يېزىدا بولۇپ، يازلىقى بۇۋاي بىلەن مومای — بۇ ئىككىسىلا مۇشۇ ھويلىدا قالاتتى. ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن بەند بولۇپ، تىنچ - مۇلايىم ياشاپ كېتىۋاتقان كىشى- لەر ئىدى.

سەپداشلار ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ساھىبخان شائىر ئۇستەلگە داستىخان سېلىپ، ھەر بىرىنىڭ ئالدىغا بىر چىنىدىن چۆگۈندە سۇۋۇتۇپ قويۇلغان سوغۇق چاي قويدى. ئاندىن قوغۇن تىلىپ، پەتنۇس بىلەن ئوتتۇرىغا قويدى. مۇنبەردىن خوجا تەقەززالىق بىلەن سۆز باشلاپ ئاشخانىدىكى سۆھبەتنىڭ داۋامى سۈپىتىدە ھېمىتقا تەكلىپ بېرىپ:

— ئىلى تەرەپتىن ئاڭلاشقا تېگىشلىك يەنە قانداق خۇش خەۋەرلەر بار؟ تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىڭ، — دېدى.

— غۇلجىدا يېقىندا ئىنتايىن چوڭ ۋەقە بوپتۇ، — سۆز باشلاپ كەتتى ھېمىت، — ئاڭلىشىمىزچە، ۋاڭ قادىرنىڭ بېغىدا تەنتەنىلىك يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، پارتىزانلار مۇنتىزىم ھەربىي قوشۇن دەپ ئېلان قىلىنىپ، ئۇلارغا مىللىي ئارمىيە نامى بېرىلىپتۇ ۋە ئۇلارغا «ئازادلىق»، «ئىستىقلالىيەت» ئالتۇن

ئوردىنلىرى قادالغان سەلتەنەتلىك تۇغ تاپشۇرۇلۇپتۇ. مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبەك مۇنۇنۇپ شۇ يىغىلىشتا مىللىي ئارمىيىنىڭ جەڭچى - كوماندىرلىرى نامىدىن نۇتۇق سۆزلەپ، پۈتۈن شىنجاڭنى تېز ئارىدا ئازاد قىلىشقا قەسەم بېرىپتۇ! ...

سەپداشلار بۇ خەۋەرنى ھاياجان بىلەن تىڭشىدى. ئۇلار- نىڭ كۆڭلى - كۆكسى شادىيانىلىققا تولۇپ، يۈزلىرىدە خۇر- سەندىچىلىك ئالامەتلىرى جىلۋىلەندى. ھەر بىرى ئۆزلىرىدە ئۇرغۇغان شاد - خۇراملىقنى بىر - بىرىگە ئورتاقلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئۆزئارا قارىشىپ، باشلىرىنى تەڭ لىڭشىتىپ قويۇشتى. ھېمىت ئەكەلگەن «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى- نىڭ كېيىنكى سانلىرىنى ئەسلىشىپ، پات كەچ كىرمەيۋاتقانلى- قىدىن تەقەززا بولۇشتى. گېزىت 15 نۇسخا بولۇپ، ئۇنى كۈن- دۈزى بۇ يەرگە ئوچۇق - ئاشكارا كۆتۈرۈپ كېلىش خەتەرلىك ئىدى. ئۇ ھېمىت چۈشكەن سارايدا ئاپتو ماشىنىنىڭ كابىنكىسى ئىچىدە، شوپۇر ئولتۇرىدىغان سافانىڭ تېگىگە ئىنتايىن پۇختا لىق بىلەن يوشۇرۇپ قويۇلغانىدى. شۇندىن كېيىن سەپداشلار ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەت ئۆز - ئۆزىدىن گېزىت تەرەپكە يۆتكى- لىپ كەتتى. بۇ سۆھبەتنى مۇنبەردىن خوجا باشلىدى.

— ھەقىقەتنى سۆزلەيدىغان گېزىتلەرمۇ بار - ھە؟ — دېدى ئۇ «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىگە رازىمەنلىكىنى ئىزھار قىلىپ، — ئۇنىڭدىن كىشى گومىنداڭنىڭ سىنزۇرىسى ئاستىدا چىقىرىلىۋاتقان گېزىتلەرنىڭكىدىن تامامەن باشقىچە خەۋەرلەرنى ئوقۇيدۇ. گومىنداڭ گېزىتلىرىدە يالغاندىن بۆلەك ھېچنېمە يوق. شىنجاڭ گېزىتىگە ھېچبىر ئۇيالماستىن «سايرام ئەتراپىدىكى ئۇرۇشتا ئىسھاقبەك ئۆلتۈرۈلدى» دېگەن خەۋەرنىڭ بېسىلغىنىنى قاراڭلار! مەن بۇ گېزىتنى ئىككىنچىلەپ كۆرمەي، دەپ شۇ ھامان يىرتىۋەتتىم.

— مەن ئۇرۇمچى ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنىنى تاماملىماس- تىن تۇرۇپ، ئېھتىياج تۈپەيلىدىن ئاز مۇددەت رۇس تىلى تەر- جىمانى بولغىنىمدىن كېيىن «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئەدەبىي مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىدىم. مەن دېمىسەممۇ ئۆزۈڭلار ئوبدان بىلىسىلەر، ئۇ گومىنداڭ گېزىتى ئىدى.— دېدى ل. مۇتەللىپ، — ئۇنىڭ ھەربىر سانىدىكى خەۋەر - ماقالىلەر ئوجۇرىدىن - بۇ- جۇرىگىچە گومىنداڭ ئۆلكىلىك پىرقىسى بىلەن ساقچى ئورگانلا- رىنىڭ گېزىتخانىغا تېقىپ قويغان خادىملىرىنىڭ تەكشۈرۈ- شىدىن ئۆتۈپ چىقاتتى.— لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۇلارنى قوغۇنغا تەكلىپ قىلغاچ سۆزىنى يەنە داۋام قىلدۇردى،— گومىنداڭنىڭ ھەقىقەت ئالدىدىكى مۇناپىقلى- قىغا تاقەت قىلىپ تۇرغىلى بولمايتتى. ئاخىر گېزىتخانىدىكى بىر قىسىم ئىلغار كۆچىلەرنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى بىلەن شۇ گېزىتتە «ئەدەبىيات گۈلزارى» سەھىپىسى تەشكىل قىلدۇق. شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىياتىمىزدا شېئىرىيەتنىڭ ئاجايىپ ئۆتكۈر يوشۇرۇن ساتىرىلىرى ئارقىلىق گومىنداڭغا قارشى ھۇجۇم باشلاندى. قەلەمكەشلەر مۇنداق ساتىرىلەرنى ئاشكارا يازالا- مىغان چاغلىردا شېئىرىيەتنىڭ ئەگىتمە مەنىلەرگە ئىگە سېھىر- لىك كۆچى بىلەن دېمەكچى بولغانلىرىنى دەۋېلىشتى. گومىنداڭ ئۈستىدىن ئەرز - شىكايەتلىرىنى بايان قىلىۋېلىشتى. ئەمما مۇستەبىتلەر بۇنىڭغا ماقۇل بولمايتتى. ئۇزۇنغا بارماي ھۇ سەھىپىنى يېپىپ تاشلاپ، بۇنىڭ جازاسى بەدىلىگە مېنى ئاقسۇ- غا يولغا سالدى. بۇ يەردىمۇ نەھۋال يامان ئەمەس، بۇ يەرگە كېلىپ، ئۇزاققا بارماي، ئاقسۇدا خۇددى ئۇرۇمچىدىكىدەك ئىلغار قەلەم ئەھلىلىرىنىڭ بارلىقىنى بايقىدىم. نەتىجىدە، ئاقسۇ گېزىتىدە ئەدەبىيات سەھىپىسى — «جەنۇب شامىلى» تەسىس قىلىندى، — شائىر سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ چىن

يۈرەكتىكى تۇيغۇسىنى تېخىمۇ بەلەن ئاۋازدا جاراڭلىق قىلىپ سۆزلىدى، — گومىنداڭ مەتبۇئات خادىملىرىنى ھەر ۋاقىت ئۆزىنىڭ يالغاندىن توقۇپ چىقىلغان ئىپلاس، شەرمەندە تەش- ۋىقاتىنىڭ جارچىسى بولۇشقا قىستايدۇ ...

ياش شوپۇر تەكىدىمەت دوستى سۆزلەۋاتقان چاغدا ئۇنىڭ ھازىرقى كەسكىن خاراكتېرى بىلەن بالا ۋاقتىدىكى مىجەزىنى سېلىشتۇرۇپ كۆردى. ل. مۇتەللىپ كىچىگىدىلا شوخ، قورقۇمسىز ۋە ئۆزى ياشاپ چوڭىيۋاتقان مۇھىتنى تار سېزىۋاتقاندەك ئىدى. لوتۇن بالا ۋاقتىدا ساۋاقداشلىرىنى دەرياغا چۆمۈلۈشكە باشلاپ كىرەتتى. ئاندىن ئۇلارنى رەتلىك تىزىپ، تاغ چوققى- غا ئەگەشتۈرۈپ كېتەتتى. ھېمىت بالا ۋاقتىدىكى لوتۇنىڭ چوڭغا بوزەك بولماي، كىچىكلەرنى يىغلىتىپ قويمايدىغانلىقى- نىمۇ ئەسلىدى. ل. مۇتەللىپ يالغانچى ئەمەس ئىدى، دېمەكچى بولغان گەپلىرىنى ھەرقانداق يەردە تارتىنماي تۈركۈنلۈك بىلەن سۆزلەشنى بىلەتتى. ئۇ يېقىملىق چىراي ئىدى. ئۇنى بارلىق قولۇم - قوشنىلار ئۆز بالىسىدەك ياخشى كۆرەتتى. لوتۇن دەپ قىچقىرىشىپ ئامراقلىق قىلاتتى. ھېمىتنىڭ چۈشەنچىسىدە ل. مۇتەللىپ ھازىرمۇ نىلقىدىكى ئەنە شۇ لوتۇننىڭ ئۆزى بولۇپ، ئەمما ئۇ بۈگۈنكى كۈندە كىشىنىڭ زوقىنى قوزغايدىغان ئاجا- يىپ ئۆتكۈر شېئىرلار ئاپتورى، ناھەقچىلىكلەرگە قارشى ئوت بولۇپ يانىدىغان ھەققانىيەتچى، جەڭگىۋار سىياسەتچى، ئۆتكۈر زېھىن ئىگىسى ئىدى.

ھېمىت شائىرغا پۈتۈن سۆھبەت داۋامىدا، گويا تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك يېنىش - يېنىش نەزەر تاشلىدى. شۇنداق دوستى، شۇنداق ساۋاقدىشى بولغانلىقىدىن پەخىرلەندى. كىشى- لىك ھاياتىدا باھاردەك يېقىملىق ياشلىق مەزگىلىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان لوتپۇللا شۇ ۋاقىتتا 23 ياشتا بولۇپ، ئۇنىڭ

ئاق پىشماق يۈزى شائىرنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسگە يەنمۇ تولۇقلىنىپ، پارقىراپ تۇرغانىدەك، كەڭ كۆكرىكى تېشىغا دولقۇنلاپ تېپىپ ھېلىدىن ھېلى كۆتۈرۈلۈۋاتقاندەك، ئوتتۇرا بوي، سىمىزرەك ۋە دوغلاقلىققا مايىل پۇتۇن تۇرقى بەلەنلىككە پەرۋاز قىلىش ئالدىدا تۇرغان قۇرغۇيدەك كۆرۈنەتتى.

مۇنىرىدىن خوجا ۋە بىلال ئەزىزلەر لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن قۇرداش 20 نەچچە ياشلار چامىسىدىكى يىگىتلەر بولۇپ، پەقەت مۇنىرىدىن غوجا سىرتتىن قارىغان كىشىگە سەل چوڭ چىراي ھالىتىدە كۆرۈنەتتى. مۇندىن ئىككى يىل مۇقەددەم، قارا شەھەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلۋاتقاندا چاپلاشقان ئۆپكە كېسىلىنىڭ يىلتىز قىرغۇچىتەك ئاستا - ئاستا غاجىشى بىلەن ئۇنىڭ تەمبەل گەۋدىسى ئاجىزلاپ، كامالەكتەك ئالدىغا ئېگىلىشكە باشلىغان. يېقىملىق، ساغلام يۈز - چىھرىسى بىمەزگىل قارىداپ، قورۇق سىزىقچىلىرى ئاندا - ساندا تور تارتىپ قالغان ئىدى. ھېمىتنىڭ چۈشەنچىسىدە، مۇنىرىدىن خوجا ئاغرىقتىن پات ساقىت بولۇپ، ئۇزاق يىللار ياشاپ، خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشى ۋە مۇشۇ يولدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن يانمۇ يان جېپىسلىشىپ، كۈرەش ئېلىپ بېرىشى كېرەك ئىدى. شائىر بىلال ئەزىزى بۇغداي ئۆڭ ئىدى، تەن قۇرۇلۇشى جەھەتتىن، ئورۇق بولمىغانلىقىغا قارىماي، بىر قەدەم ئېگىزلىكى بىلەن ئىنچىكىرەك، تايغان قىياپەتتە كۆرۈنەتتى. ئۇ ئۇشتۇمتۇت ئانچە-مۇنچە ئېيتىپ سالىدىغان يەرلىك شۇۋە سۆزلىرى بىلەن تېگى-تەكتى خوتەنلىك ئىكەنلىكىنى سەزدۈرۈپ تۇراتتى.

دېگەر ۋاقتى ئۆتۈپ، ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقى تەرەپكە ئالدى ياقتىن چۈشۈۋاتقان قىزدۇرغۇچ ئاپتاپ ئاستا - ئاستا قوزغىلىپ، تامدىن ئۆگزىگە، ئۆگزىدىن ياتاق ئارقىسىغا يۆتكىلىدى. ل. مۇتەللىپ دېرىزىگە تارتىپ قويۇلغان لاتىنى ئېلىپ ۋەتتى، ياتاقنىڭ ئىچى باشقىدىن يورۇدى. بىلىنەر - بىلىنمەس ئېسىپ كىرىشكە باشلىغان قۇرغاق، مۆتىدىل شامال تىنىچلىقنى قوغلاپ، سەپداشلارغا ئارام بەرگەندەك بۈلدى.

مۇنىرىدىن خوجا ئاغرىق ئازابىدىن بولسا كېرەك، كارىۋات بېشىغا يۆلەنچۈك قىلىپ، يۆلىنىپ ئولتۇرۇش ئۈچۈن ل. مۇتەللىپنىڭ ياستۇقىنى جايىدىن قوزغىغانىدى. ئۇنىڭ تېگىدىن ئاق سۇت قەغەزلىك دەپتەر چىقىپ قالدى. دەپتەر مۇقاۋىسىغا ل. مۇتەللىپنىڭ پوچۇركىسىدا مۇنۇ شېئىر يوغان ھەرپلەر بىلەن رەتلىك يېزىپ قويۇلغانىدى. مۇنىرىدىن خوجا ئوتتۇرىدا پەيدا بولغان قىسقا جىملىقتىن پايدىلىنىپ، ئۇنى بوش ئاۋازدا زوق-مەنلىك بىلەن ئوقۇدى:

قەسىدە

مەرىپەت ئىزدە، ئېرىنمە،
سەرپ ئەتكەن كۈچۈڭنى.
بويىاق بىلەن بويىغىچە تېشىڭنى،
ئىلىم بىلەن زىننەتلىگىن ئىچىڭنى.

شېئىرنىڭ ئاستىغا «1942 - يىل 10 - ئاي» دەپ يېزىپ قويۇلغانىدى.

ھەممەيلەن بۇ شېئىرغا دىققەت قىلىپ قالدى. ھېمىت ئۇنىڭ ئۇرۇمچىدىكى كۆپىنچە ئائىلىلىرىدە ئۆيلەرنىڭ تېمىغا قەدىرلەپ، رامكىغا ئېلىپ ئېسىپ قويۇلغانلىقىنى ئەسلىدى - دە، ئۆزىنىڭ يېزىۋالىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ل. مۇتەللىپتىن ئوقۇپ بېرىشنى ئۆتۈندى. شائىر ئالدىرىماي، ئاستا، ئەمما دىكلاماتسىيە

يىدىكىدەك جاراڭلىق، ئۇرغۇلۇق قىلىپ بىرمۇ بىر ئوقۇپ بەردى. ھېمىت شېئىرنى يانچۇق دەپتىرىگە گاڭىبى قەلەم بىلەن چوڭ - چوڭ قىلىپ يېزىۋالدى.

— بۇ شېئىرنى ساۋاتلىق ئادەملەرنىڭ كۆپچىلىكى يېزىۋالغان. — ئەسكەرتتى مۇنىردىن خوجا، — مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى يېزىۋېلىپ يېنىدا ساقلاپ يۈرۈپتۇ. دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرى بىرى يەنە بىرىدىن كۆچۈرۈۋېلىپ، يۇرتلىرىغا ئەكېتىشىپتۇ. ئۇ يەنە سانايىنەپىسەددىكى ئۇلۇغ - ئۇششاقلارنىڭ ھەممىسىدە بار، ھەتتا بەزىسى ئاھاڭغا سېلىپ ناخشا قىلىپ ئېيتىپ يۈرۈپتۇ. بۇ شېئىرنى ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشما خادىملىرىنىڭ يانچۇق دەپتەرلىرىدىنمۇ كۆردۇم.

— ھە، ئېيتماقچى، ھېلىقى شېئىرنىڭچۇ؟ — ئەسكە ئېلىپ سورىدى بىلال ئەزىزى، — يازمەن دەپ يۈرگەن «خىيالچان تىلەك» دېگەن شېئىرىڭ قانداق بولدى، يېزىلىپ پۈتكەندۇ؟

— پۈتتى، — دېدى شائىر ھازىر جاۋابلىق بىلەن، — ئەتە ياكى ئۆگۈن بېسىش ئۈچۈن مەتبەئىگە بېرمەكچىمەن. نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقىمنى دوستلىرىمىز ئەلۋەتتە بىلىپ باقسۇن، دەپ ئويلايمەن. ھەتتا دۇشمەنلىرىمىزمۇ بىلىپ باقسۇن، بۇ شېئىر توغرىسىدا ھەر كىم ئۆز باھاسىنى بېرىپ كۆرسۇن. ئۇنىڭدا سۆزلەرنى ئەگىتمەي، ئوچۇق - ئاشكارا قويىدۇم.

ل. مۇتەللىپ سۆزلەۋېتىپ، سارغۇچ رەڭلىك ئۈستەل تارتمىسىدىن رەتلىك قويۇپ قويۇلغان ئىككى ۋاراق قەغەزنى ئېلىپ ئالدىغا قويدى. ئۇلارغا قومۇش قەلەمدە ھۆسنىخەت قىلىپ، «خىيالچان تىلەك» شېئىرى يېزىلغانىدى. سەپداشلار كۆرۈش ئۈچۈن يوپۇرۇلۇپ كەلدى. ل. مۇتەللىپ قولىغا ئېلىپ، خۇددى تەۋرۈك يالدامىنى قەدىرلەپ تۇتقانىدەك، قەغەزنى ئىككى چېتىدىن ئىككى قولىلاپ تۇتۇپ، شېئىرنى ئۆزىنىڭ بوم ئاۋازىدا روھلۇق ئوقۇشقا باشلىدى:

خىيالچان تىلەك

تېڭىرقىمايمەن دوستلار، تىلەيمەن ئالىي تىلەكلەرنى،
چۈشۈرمەيمەن كۆرەشكە دەپ تۈرگەن بۇ بىلەكلەرنى.
مەرد باغۋەن خازان قىلمايدۇ ۋاقتىسىز باغنى،
تەربىيىسىز سولدۇرۇپ گۈل - چېچەكلەرنى.

خىيالىم تەلپۈنۈپ تۇرغان بىر سەبىي بالا،
ئېمىش ئۈچۈن قەدىردان ئانىدىكى قوش ئەمچەكلەرنى.
لەززەتلىك خىيال ئارىسىدا بېقىپ ئاسمانلارغا،
تەپەككۇر كۆزى بىلەن كۆرىمەن روشەن بۇرجەكلەرنى.

جانان ناز ئۈيقۇدا يېتىپ نېچۈك تولغانماس،
ئاشىقى كۆتۈپ تۇرسا ئېچىپ روشەن روجەكلەرنى؟
نېمىشقا يازماي تىلەك ئارىلاش مۇڭلۇق لىرىكىلارنى،
سۆيگۈ ئىشقى ئۆرتەپ كۆيدۈرسە يۈرەكلەرنى.

ئەزەلدىن خىيالچان مۇڭلۇق بىر يىگىت ئىدىم،
تىڭشىغاچقا مومام ئاغزىدىن ساماۋى چۆچەكلەرنى.
سۆيگۈ دېگىزى چوڭقۇرلۇقىدا مەن قايىنام تۇرسام،
ئۇسسۇزلۇقۇم قانداق قانسۇن ئېچىپ كىچىك كۆلچەكلەرنى!

سەپداشلار بۇ شېئىرنى بىر قېتىم ئاڭلىغانغا قانائەتلەنمەي ئۇنى يەنە قايتىلاپ ئوقۇغىلى سالدى. بۇ شېئىردا تەقەززالىق بىلەن كۈتۈلۈۋاتقان كۆڭىكرېت ئۈمىد - ئارزۇنىڭ روشەن تەسەۋۋۇرى ئەكس ئېتىلىپ، بۇ ئارزۇ - ئۈمىدلەر شېئىرىي گۈزەللىكـ

نىڭ دوردانه قاپىيەلىرى بىلەن مۇجەسسەملەشتۈرۈپ كەتكەنىدى. ئۇ خەلقنى كۆرەشكە دەۋەت قىلغۇچى چاقىرىقنامە، ئۆزىنى خەلقىمىزنىڭ تەقدىم قىلغان ۋىجدانلىق بىر ئىنسانىنىڭ يەڭ شىمايلاپ ھەرقاچان كۆرەشكە تەييار تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلدۈرگۈچى قەسەمنامە ۋە ئىلى دىيارىدا قوزغالغان ئىنقىلابقا جاۋابەن كۆچلۈك قوللاش ساداسى ئىدى. ئاخىردا سەيداشلار شائىرنىڭ بۇ شېئىرىدا ئىلى ۋادىسىدا بولۇۋاتقان كەسكىن بۇرۇلۇش، قوراللىق كۆرەشكە ئوخشاش ھايات ـ ماماتلىق ئىلىشىشنىڭ شائىر ياشاۋاتقان زېمىن ـــ ئاقسۇدىمۇ بولۇشى تەلەپ قىلىنغان، دېگەن پىكىرگە كەلدى ۋە شائىرنى تەبرىكلەشتى.

ھېيىت شائىرنىڭ قولىدىن قەغەزنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى شېئىرنى دىققەت بىلەن چىرايلىق قىلىپ كۆچۈرۈۋالدى. ئۇ «خىيالچان تىلەك» نى بۇ قېتىم قەشقەر، يەكەنلەرگە كېتىۋېتىشتا مەنزىلـ مەنزىل ـ مەنزىللەردە ئۇچراشقانلارغا كۆچۈرتكۈزۈپ، ئۆزى ئەكىستۇاتقان «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى بىلەن بىللە مۇمكىنقەدەر كۆپ كىشىگە تارقىتىشنى پىلان قىلغانىدى.

ـــ لۇتپۇللا، ـــ دېدى ل. مۇتەللىپكە ئالايىتەن مۇراجىئەت قىلىپ، ـــ ئاقسۇ گېزىتىنىڭ «خىيالچان تىلەك» شېئىرى بېسىلغان سانىنى ماڭا ئاتاپ كۆپرەك ساقلاپ قوي، مەن ئۇرۇمچىگە قايتىشتا ئۇنى يول ئۈستىدە تارقاتقاندىن تاشقىرى، ئۇرۇمچىگە ئالغاچ بارىمەن. ھەتتا غۇلجىغا ماڭدۇرۇۋېتىشنىڭ ئىلاج ـ چارىسىنى قىلىپ كۆرىمەن.

لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ بۇ سەمىمىي ـ سادىق دوستىنىڭ قەيسەرلىكى، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىنقىلاب ئىشىغا بېرىلگەنلىكى، قىسقا، ئەمما ئورۇنلۇق، قەتئىي ۋە جەلپكار گەپلەرنى قىلىشنى بىلمەيغانلىقى، ئەدەب ـ قائىدىلىك مۇنبىرىدىن خوجا

بىلەن بىلال ئەزىزنىي ئالايىتەن ئۆزىگە رام قىلىۋالغانىدى.

ھېيىت «خىيالچان تىلەك» شېئىرىنى خاتاسىز كۆچۈرۈۋالـ سۇن ئۇچۇن، سەيداشلار شاۋ ـ شۇۋ قىلىشماي جەم ئولتۇرۇشتى. گاڭبى قەلەم يانچۇق دەپتىرىنىڭ ئاق، قېلىن بەتلىرى ئۈستىدە شىر ـ شىر ئاۋاز چىقىرىپ، تېز ماڭاتتى. سەيداشلار قىزغىن ھەۋەس بىلەن بىر ھېمىتقا، بىر ئۇنىڭ قەلەم تۇتقان قولىغا تىكىلىپ قارىشىپ ئولتۇراتتى.

بىلال ئەزىزى شوپۇرنىڭ كۆرۈش، ئوقۇش قاتتىق مەنئىي قىلىنغان جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىغا ئىنقىلابىي بازا گېزىتلىرىنى تارقىتىشتىن ئىبارەت ئاسان بايقىلىپ قالىدىغان غايەت مەسئۇلىيەتلىك ئىشنى ئۆتەۋاتقانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئەسكە ئېلىپ، ئۇنىڭغا سەمىمىي ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ قويۇش نىيىتىگە كەلدى. مۇنداق قىلىش ئاشكارا ئىشلەۋاتقان خىزمىتى گۇمىنداك ساقچى ئورگىنىدا بولسىمۇ، ئەمما ئەمەلىيەتتە ئۇمۇمىي ئۇيغۇر ـ پىكرى ۋە بارلىقى بىلەن ئۆزىنى ئەركىنلىك ئىشىغا ئاتىغان بىر كىشىنىڭ، ئىنقىلاب بولىدا ھەتتا قۇربان بولۇپ كېتىشتىن قورقماي، ئۆزىنى ئەنە شۇ خەۋپ ـ خەتەرلىك ئىشقا بېغىشلىغان يەنە بىر قەيسەر يىگىتكە نىسبەتەن بولغان مەسئۇلىيىتى ئىدى.

ـــ ئىنقىلاب بولىدا دىققەت قىلىدىغان مۇنداق ئىككى ئىش بار، ـــ دېدى ئۇ ھېمىتكە، ـــ ئۇنىڭ بىرى، پەيتى كەلگەندە يۇرەكلىك ئوتتۇرىغا چىقىپ، قورقۇمسىزلىق بىلەن ئىش كۆرۈش؛ يەنە بىرى، ئادەملەرنىڭ ياخشى ـ يامىنىنى بايقاپ، سەگەكلىك بىلەن ئىش تۇتۇش. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، سىزگە ئوخشاش مەخپىي گېزىت تارقاتقۇچى ۋە خەلقە نىسبەتەن ئىنقىلابىي تەشۋىقات ئېلىپ بارغۇچى بىر كىشى ئۆچۈن بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىنى مەھكەم ئىستە ساقلاش ئىنتايىن مۇھىم ئىش ھېسابلىنىدۇ. باشقىچىرەك قىلىپ ئېيتقاندا، سىز ئۇستىگىزگە

ئېلىپ ئىشلەۋاتقان ئىش، نوقۇل قەيسەرلىك ۋە جەسۇرلۇققىلا موھتاج بولماي، بەلكى يەنە سەزگۈرلۈك ۋە ئېھتىياتچانلىققىمۇ موھتاج، ئىشكۆز شۇنداق خەتەرلىك، شۇنداق مۇرەككەپكى، بۇ ئىشنىڭ قارىمۇ قارشى تەرىپىدىكى دۈشمەنلىرى تېخىمۇ مۇرەككەپ، ياكى ئازمۇ ياكى ۋە مەككار! — بىلال ئەزىزى بۇ سۆزلەردىن كېيىن ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ، ۋاپادار دوستىغا ئوخشاش سەمىمىي قىياپەتتە، — ھازىر گېرمانداڭ ساقچى ئورگانلىرى ئىشىيونلۇق تورىنى شەمە يەرگە تەكشى يېيىۋەتتى، قولاقلىرىنى شەھەر، ناھىيە، يېزا ۋە يول بېكەتلىرىگە تېرىقتەك تېرىۋەتتى. ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، بىر ساقچى خادىمى، لېكىن ئاقسۇدا قانچىلىك ئىشپىيون بارلىقىنى، يېگىدىن يەنە كىملەرنىڭ ئىشپىيونلۇقىغا تارتىلغانلىقىنى بىلمەيمەن. دېمەك، سىزنىڭ پېمىكىزده يۈرىدىغانلار شۇنداق كۆپ ۋە تولىمۇ سىرلىق، — دېدى.

ياتاق بوسۇغىسىغا يېرىۋېرىپ قالغان بىر ئاق بۆك ئۇشتۇمتۇت ئۆچۈپ چۈشتى. ھەممەيلەن بىردىن شۇك بولۇپ قالدى. ئۇلار: بۇ گومىنداڭ جاسۇسىنىڭ ياتاق ئۆيىچۈرىسىدە گەپ‌تېگىشاپ تۇرغان چاغدا شامال ئۇرۇپ، ئۆچۈرۈپ كەلگەن بۆكى بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلاشقانىدى. ل. مۇتەللىپ غەزەپ بىلەن ھويلىغا ئېتىلىپ چىقتى. لېكىن بۇ ياۋاش، كىچىك سۆز ھويلا ئىگىسىنىڭ شاپاق دوپپىسى بولۇپ چىقتى. بۇۋاي دوپپىسىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن كېلىۋاتاتتى. ئۇ پاخال تاشلاش ئۈچۈن ئۆگزىگە چىققانىدا شامال دوپپىسىنى ئۆچۈرۈپ چۈشۈرۈۋەتكەنىدى. دەرۋازا تەرەپتىن يېنىك شېپە كەلدى. ل. مۇتەللىپ قاراپ، دەرۋازا يېرىقىدا پەيدا بولغان ئوچ كۆلەڭگىنىڭ تاقاق زەنجىرىنى بوش شىرىتىلىستۇاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلار مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تالانتلىق ئوقۇتقۇچىسى ئوسمان مۇھەممەت،

ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ تەرجىمانى ۋە سەھنە دېكوراتسىيىچىسى رەسسام گېرجەنخوا ۋە ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنىڭ ھۆرمەتلىك ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇللا روزىلار ئىدى. ل. مۇتەللىپ دەرۋازىنى ئېچىپ، ئۇلارنى خۇشال چىراي قارشى ئېلىپ، ياتاقتا باشلاپ كىردى.

بۇ كىشىلەر يېقىندىن بېرى ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خەۋەر ئالماقچى بولغان پات - پات ئۇچرىشىپ ئۇلاردىن ئەڭ يېڭى ئەھۋاللارنى ئوقۇپ تۇرۇۋاتاتتى ۋە ل. مۇتەللىپتىن غۇلجا شەھىرىدە نەشر قىلىنىۋاتقان گېزىتلەرنى ئېلىپ، يوشۇرۇن قوللىنىش - قوبۇلغا ئۆتكۈزۈپ ئوقۇشاتتى. قىسقىسى، ئۇلار بىر - بىرىگە ئىشەنچلىك ئەڭ يېقىن سىرداشلار ئىدى. سالاملىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، ل. مۇتەللىپ ئوسمان مۇھەممەت، گو جيەنخوا، ئابدۇللا روزىلارغا ھېيتنى تولۇق ۋە ئېنىق قىلىپ تېنۇشتۇردى. ئۇلار ئونىڭ ئۆتكەندە ۋاڭ دوسانىڭ ئۆلۈمىگە چېتىلىپ، جازالىنىشقا قىل قالغان ھېلىقى ئەزىمەت شوپۇر ئىكەنلىكىنى بىلىپ، تەبرىكلەش ئوقۇمىدا ئونىڭ بىلەن يەنە بىر قېتىم چىڭ قول سىقىشىپ كۆرۈشتى.

— بۈگۈن يەنە، — دېدى لوتپۇللا مۇتەللىپ ھەممەيلەننى خەۋەرلەندۇرۇپ، — ئىلى گېزىتىنىڭ يېڭى سانلىرىنى ئوقۇيمىز، مىللىي ئارمىيىنىڭ غەلىبىلىك ئۇرۇشلىرى ھەققىدە يېڭى‌مەلۇماتقا ئىگە بولىمىز.

— قېنى!... قېنى... ئېلىپ ئوتتۇرىغا قوي دوستۇم. ئو- قۇيلى، ھەر بىر قېتىم يېنىڭغا كەلسەك يېڭى - يېڭى خۇش خەۋەر، — دەپ چۈقان سالدى تېز ئىنكاسلىق ئوسمان مۇھەممەت.

— گېزىتلەر ھازىر بۇ يەردە ئەمەس، ماشىنىدا، — ئەسكەرتتى شوپۇر، — مانا ئەمدى كۈن ئولتۇرۇپ كەچ كىرىشكە يېقىنلاشتى. يەنە سەل - پەل ۋاقىت ئۆتسە كۆز قاراڭغۇسىدا ئەكىلىمەن.

— بەللى!... بەللى...— دېدى ئوسمان مۇھەممەت، — كېچىچە ئۇخلىماي ساقلىساقمۇ ئوقۇماستىن كەتمەيمىز.

ھويلا ئىچى، ياتاق ئىشكى ئالدىدا شەپە پەيدا بولدى، بۇ ئايتىللانىڭ ئاياغ تاۋۇشى ئىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇنى كۆرۈپ، دەرۋازىنىڭ تاقاقسىز قالغانلىقىنى بايقىدى — دە، ئىنتىك بېرىپ غورۇ سېلىپ قايتتى. ئاڭىچە ئىشىك تۈۋىدە تۇرغان ئايتىللا لۇتپۇللا مۇتەللىپكە ئەگىشىپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ دېگۈدەك باتاقتا كىردى. ئۇ بېرىم تارتىنچاقلىق، بېرىم — يارتا كۆلەمسىرەش بىلەن ئۆزىنى كۆپچىلىككە تەبەسسۇم چىراي كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى. بېشىنى كۆتۈرمەي يەرگە قاراپ تۇرۇۋالغان بولۇپ، ئۇياتچان قىياپەتتە بارمىقىنى تاتىلاپ قويياتتى. خىجىل چىلىتى ئېشىۋاتقاندەك، ئانچىكىم پۇت ئۆچمىنى يەرگە بوش — بوش سۈركىگەنمۇ بولاتتى...

يوشۇرۇن خەتەر بايقالمىدى

ئايتىللا بىركىسنە ھېمىتنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ياتاقتا ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىگە تونۇش ئىدى. ئۇلار بۇ قىزنى لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن ئوت ئېلىپ، گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان ئىشق مەستانىسى، تەنتۆكۈس مۇھەببەت پەرۋانىسى، دەپ بىلەتتى. شائىرنىڭ ئۆزىمۇ خۇددى شۇ چۈشەنچىدە ئىدى. ئۇ بۇ قىزغا دەسلەپتىكى كۆڭۈل بەرمەسلىكتىن كۆڭۈل بېرىشكە ئۆتكەن، ئۇنىڭغا مۇھەببەت مايىللىقى كۈچەيسە، «بۇ ھېنىڭ بەربىر ھالال جۈپتۈم» دەپ قارايدىغان

بولۇپ قالغاندى. ئايتىللا ئىشكتىن كىرگەن پېتى ئۆرە تۇرۇپ، تېخى ياتاق ئىچىدىن جاي ئالمىغاندى. ئورۇندۇق سۇنبۇپ، ھەسەيلەن ئۇنى ئارقىمۇ ئارقا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. قىزدا تارتىنچاقلىق ئۇشتۇمتۇت تۇگەپ قالدى، ئۇ ياتاق ساھىبخانىسىغا ئايلىنىشقا باشلىدى، ئۇ لامپا شېشىنى ئېرتىپ، چىراغ يورۇتتى، توپا — چاڭنىڭ قونۇشىنى توسۇپ، ئالدى تەرىپىگە پەردە تارتىلغان ئويۇققا قاراپ چىنە — قاچىلارنى كۆزدىن كەچۈردى، ئاندىن دېرىزە تەكچىسىگە قويۇپ قويۇلغان چۆگۈننى ئېلىپ، ئىشىك ئالدىدا قايتا — قايتا سۈرتتى. سەگەكلىك ئىشلەتكەن بولۇپ، سىرتىنى كۆزىتىش قىياپىتى بىلەن ئوتتۇرىلىققا ھويلىغا ئىككى—ئۈچ قېتىم چىقىپ كىردى. ئۇستەلنى ئېرتىشتۇرۇپ پاكىزلىدى، سۈپۈرگە ئېلىپ، يەرگە تاشلانغان موخۇركا قالدۇقلىرىنى يېنىك سۈپۈرۈپ سىرتقا چىقاردى. بۇ ئىشلارغا زەن سېلىپ قاراپ تۇرغان سەپداشلار ئايتىللانى ماختاپ سۆز باشلاپ، بۇ جەمجىتلىقنى بۇزدى.

— مېھمانلارغا چاي قۇيماي ئولتۇرغىنىڭىز نېمىسى!؟ — دېدى ئۇ ل. مۇتەللىپكە ئاندىن يەنە ھېيىتنى كۆرسىتىپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — ئۇزايمىدىن قارىغاندا، بۇ كىشى يىراقتىن كەلگەن ئوخشايدۇ. چاي — پاي ئىچمەي ئۆيدىن قۇرۇق كېتىپ قالسا سەت بولمامدۇ!؟ بۇ مازارلىق بولماي، ئۆي بولغاندىن كېيىن مېھمانلارنىڭ ئانچە — مۇنچە بىر نەرسە چاينىغاچ ئولتۇرغىنى ياخشى ئەمەسمۇ!؟ قارىغاندا، ئۆي قۇپقۇرۇق.

نان - پانمۇ يوق كۆرۈندۇ. سممشكا چاغلىق بىر نەرسە بولسمۇ بولاتتى.

شائىر ئايتىللانىڭ سۆزلىرىدىن خىجىللىق ھېس قىلدى، دەرھال ئورنىدىن قوزغىلىپ، يوغان بىرزىنت سوۋكىنى قولىغا ئالدى ۋە سەپداشلارغا ئۆزىنى ھازىرلاشقا ئېيتىپ، ئىشىكتىن چىقىۋېتىپ:

— ئېيتمىسمۇ گەپكە قىزىقىپ، ھاكۇاقتىلىق قىلىپ قويۇپتۇرۇپ ۋېرىپتىمەن. سىلەر بىردەم تەخىر قىلىپ تۇرۇڭلار، بازاردىن ئاز - ماز روزىغار ئەكىرەي، — دېدى.

ل. مۇتەللىپ سىرتقا ماڭدى، ھەممەيلەن توسۇپ تۇرغىنىچە ۋېلىپ، نەرسە - كېرەك ئەكىرىشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى ئېيتتى، ئايتىللا ل. مۇتەللىپنىڭ قولىدىكى سوۋكىنى قوزۇقلا ئىلىپ قويۇپ، يوغان قىزىل پوپۇرەك ياغلىقىنى ۋە چۆگۈننى ئېلىپ بازارغا چىقىپ كەتتى. ھېممەت: لۇتپۇللا بۇرۇن يىگىت ئەمەس، ئۇنىڭ ئالدىغان قىزى شۇ بولسا، ئاقسۇغا يەنە بىر كېلىشمىدە تويىغا قاتنىشىپ قالسام ئىكىەن، دەپ ئويلىدى. ئۇ يۇرتداش دوستىدىن ئۇنىڭ توي ۋاقتى توغرىسىدا ئېنىق گەپلەرنى سورىماقچى ئىدى. مۇنچۇالا كۆپ كىشى بار يەردە ئەپسىز ئېلىپ لام - جىم دېمىدى.

سىرداشلارنىڭ قارىشىچە، ئايتىللا شائىرغا ئەڭ لايىق ۋاپادار، قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇپ كېتەلىگۈدەك قىز ئىدى. ئۇلار يەنە ئۇنىڭ ئوقۇغان، خەت - ساۋاتلىق، ئاڭ - سەۋىيىسى يۇقىرى، ئۆيى ئىشىغا پىشقان، مەينەتچىلىكتىن قاچمايدىغان ۋە تۇرمۇش ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئېغىز - ئېغىزغا تەگمەي بىر ھازا ماختاشتى. ئوسمان مۇھەممەت ئۆزىنىڭ تېز ئىنكاسلىق خاراكتېرىگە ئاساسەن، ئوچۇق - يورۇق سۆز باشلاپ قالدى:

— لۇتپۇللا، تويۇڭنى چاپسان قىلمۇ؟ېتەيلى، — دېدى ئۇ، — ئەزىز مېھمىنىمىز ھېممت تويۇڭنى بىز بىلەن بىللە ئوينىسۇن،

ئۇ ئاقسۇنىڭ تويلىرىنى كۆرمىگەن بولغىدى، كۆرۈپ باقسۇن، ھەي، لۇتپۇللا، يالغۇزلۇق يامان، كۆپ ئىشلاردا قىينىلىپ قېلىۋاتسەن، ئىنقىلابىي ھەربىكەتلەر بىلەنمۇ بوللىلى، قىلىدىغان تويلىرىمىزنىمۇ كېچىكتۈرمەي قىلىلى. بەلكى قوش توي بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

— گومىنداڭچىلار، — دېدى بىلال ئەزىزى سۆز قىستۇرۇپ، — ئۇرۇش ۋەھىمىسى ئىچىدە قېلىپ ئۆلۈم مەرسىمىسىدە قايغۇ چېكىپ يۈرگەندە، توي ئوينىساڭ تولىمۇ مەنىلىك بىر ئىش بولىدۇ، بۇ ئۆز دۇشمىنىمىزنىڭ كۆكسىگە راسا پەيتىدە ئۇرۇلغان خەنجەر بولۇپ قالىدۇ.

توي گېپى چىقىش بىلەن كۆڭلى - كۆكسى تۇرمۇش گۈزەللىكىگە تولغان خۇش ئاۋاز ناخشىچى، ئۇستا سازەندە مۇنىردىن خوجا ئارقىسىدىكى تامغا ئېسىلغان دۇتارنى ئالدى - دە، شۇكەمدە ئاقسۇ خەلقى ئىچىدە توي - تۆكۈن، بەزمە - مەشرەپ ۋە ئولتۇرۇشلاردا ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان «ئاسمىنىڭدا ئاي بولۇپ» دېگەن ناخشىنى ئىنتايىن لەرزان، يېقىملىق قىلىپ چالدى. ئۇنىڭ بار ئاۋازى بىلەن ئېيتقان ناخشىسى سەپداشلارغا گويا بىرىنچى قېتىم، پەقەت ھازىرلا ئېيتىلىۋاتقاندەك يېڭى ۋە كۆڭۈللۈك تۇيۇلدى:

ئاسمىنىڭدا ئاي بولۇپ،
جىمى ئالەمنى تەڭ كۆرسەم.
پىيالەڭدە چاي بولۇپ،
لەۋلەرنى كۆيدۈرسەم.

ئاقمۇ ئايدىڭ كېچىلەر،
ئاپپاقمۇ ئايدىڭ كېچىلەر.

گۈل بىلەن رەيھان پۇرايدۇ،
يار يۇرگەن كوچىلار.
.....

مۇنبەردىن خوجىنىڭ ئوغۇلماس ياكراق ئاۋازى بىلەن ناخشا ياتاقتىن ھويلىغا، ھويلىدىن كوچىغا، يىراق - يىراقلارغا تارقىلىپ كەتكەندەك بولدى. ئولتۇرغانلار بۇ ناخشىنى يەنە بىر قېتىم ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغانىدى، مۇنبەردىن خوجا ئاقسۇنىڭ بۈگۈنكىدەك ۋەھىمىلىك ئاخشىمىدا ناخشىنىڭ بەلكى ئۆزلىرىدىن گۈمانلىنىپ كىشىلەرنىڭ يېنىگە چۈشۈپ، بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا مارىشىپ يۈرگەن ئىشپىيون ۋە تىنىڭ تىڭلىغۇچى ئۇزۇن قۇلاقلارنى جەلپ قىلىپ قويىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇلارغا ناخشىنىڭ ئورنىغا ل. مۇتەللىپنىڭ 1943 - يىل ئاقسۇغا يېڭى كېلىپ يازغان «غەزەل» ناملىق شېئىرىنى يادقا ئوقۇپ بەردى:

غەزەل

دوستۇم، دىيانەت قوينىنى ئاچمىغان دىلبەر تاپ،
ۋىجدانسىزدىن شەربەت ئەمدۇرمىغان كەۋسەر تاپ،

ئىستىكسىز مۇشۇ دەپ، شامال ئارقىسىدىن يۈگۈرمە،
شەكىل ئۆچۈن ھاك - تاك قالما، مەڭگۈ جانلىق پەيگەر تاپ.

قىيابىتى ئۇنىڭ ھەرگىز تىياتىر گىرىمى بوپ قالمىسۇن،
ھىيچقاچان ئۆگىمەيدىغان ھەقىقىي سەرۋەر تاپ.

ئىچى كاۋاك، سۆلەت - سەلتەنەتكە ھەرگىز يىپىشما،
ھەر سەھىپىسى دەردكە دەرمان دەپتەر تاپ.
.....

ئۆتمۈشنىڭ ساۋاقلىرى بەلكى سېنىڭ ئېسىڭدىدۇر،
تارىخنى يورۇتقىن خۇرشىد، ماھو - ئەنۋەر تاپ.

نېمە ئارمان ئۆركىشى، دىل قاينىمىدا ئۆركەشلىسەڭ،
دىلدا گۈھەر، دىلدا كەۋسەر، دىلدىن تاتلىق شېكەر تاپ.

ئايتىللا بازاردىن خېلى ئېغىر يۈك كۆتۈرۈپ قايتىپ كەلدى، ئۇ ھەربىر كىشىگە بەشتىن توغرا كەلتۈرۈپ 35 دانە سامسا، 15 دانە گىرده ۋە ئاچقان نان، بىر جۈچە سېرىق ناۋات، ھەربىرى تۆت جىڭدىن سەككىز جىڭ خاسىلىق، سەمىشكا، ساپسېرىق پىشىپ يېتىلگەن يەتتە دانە چىلگە كۆتۈرۈپ كىرگەن، يەنە ئۇچ جۈچە سېمىز قوي گۆشى، خېلى كۆپ لازا ۋە يەدىگەنمۇ ئېلىۋالغاندى. ئۇنىڭ قولىدا يەنە سامساخانىدىن ئېلىۋالغان بىر چۆگۈن قىزىق چاي ھۇ بار ئىدى. بۇلار جىق پۇللۇق نەرسىلەر بولۇپ، شۇ ۋاقىتتا يۇقىرى ماڭاش ئالىدىغان ئايلىقچىلارمۇ ئۇلارنى بىرلا قېتىمدا سېتىۋېلىشقا پېتىنالمايتتى. ئايتىللا بولسا بۇنىڭ ئەكسىچە، تۆۋەن ماڭاشلىق باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئىچىدىكى يېڭىدىن خىزمەتكە كىرگەن تۈنۈگۈنكى ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئوسمان مۇھەممەت تېز ئىنكاس بىلەن: «بۇ ئېغىر يۈكنى كۆتۈرۈپ كىرىلىشىگىز كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ، بۇ يۈكنىڭ پۇلى ئۆز ئېغىرلىقىدىنمۇ ئېغىردەك تۇرىدۇ، پۇلنى قانداق قىلغانسىز؟» دەپ سوراشقا قىل قېلىپ توختاپ قالدى. چۈنكى ئۇ ئۇشتۇمتۇت قىزلارنىڭ نازۇك مىجەزلىكىنى ئەسكە ئېلىپ قالغاندى. ئەگەر بۇ گەپ توپتوغرا سوراپ قېلىنغان تەقدىردىمۇ بۇنىڭ جاۋابى تەييار ئىدى، مەككار ئايتىللا تەمتىرىمەستىن قۇۋلۇق - شۇملۇق بىلەن لۇتپۇللادەك بىر كىشى بولغان يەردە بۇ نەرسىلەرنى نېسىگە ئېلىپ تۇردۇم، دەپ جاۋاب بەرگەن بولاتتى.

ئايتىللا ئاقسۇلۇق ئەمەس ئىدى. ئۇ ۋىلايەتلىك ساقچى

ئىدارىسى تەرىپىدىن ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ باي ناھىيىسىدىن ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىدا بولۇپ تۇرىدىغان گەپ - سۆزلەرنى تىڭشىتكىلاش، بۇ يەرگە كىرىپ - چىقىدىغانلار ئۈستىدىن كۆز - قۇلاق بولۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئاقسۇغا يۆتكەپ كېلىنگەن ۋە ئەسلى قىياپىتىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن قىزلار مەكتىپىگە ئوقۇتقۇچى قىلىپ كىرگۈزۈپ قويۇلغان ئىشپىيون ئىدى.

ئايتىللا ئاقسۇدىكى قەدىمنى ل. مۇتەللىپكە يېقىنلىشىش بىلەن باشلىدى. ئۇنىڭ چۈلۈۋرى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋۇ شۇبىڭنىڭ قولىدا بولۇپ، كۆرسەتمىلەرنى ئۆزى بېۋاستە بېرىپ تۇراتتى، ئاردىدىن بىرنەچچە ھەپتە ئۆتتى. ئايتىللا شائىرغا خېلى يېقىنلىشىۋالدى. ئۇنىڭ ياتقىغا ئۇيالماستىن كىرىشكە ئادەتلەندى. پەيت تاپقان يەردە ل. مۇتەللىپكە كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن تۇي قىلىش ئارزۇسىدا ئىكەنلىكىنى ئېيتىشقا قەدەر بېرىپ يەتتى، ئايتىللا بىرلا نەرسىگە ئىشىنەتتى، ئۇ ھۆسنى - جامالىنى ۋاستە قىلىپ، ياش شائىرنىڭ قەلب رىشتىسىنى ئۆزىگە باغلىۋالالايتتى.

ئايتىللاغا خىراجەت قىلىنغۇسى پۇللارنى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بېرەتتى. ئۇنىڭدا مۇنداق پۇلنىڭ زور بىر قىسىم زاپىسىمۇ ساقلىناتتى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ كەڭ داستىخانلىق قىلىپ تۇراتتى. مەككار قىز ل. مۇتەللىپنىڭ مېھمانلىرىغا داستىخان سالغان، چاي قۇيغان، چاي قاينىتىۋاتقان، سەي قورۇغان ۋاقىت لىرىدا سۆھبەتداشلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى چېكىدىن - پېكىگىچە ئاڭلىۋېلىش ئۈچۈن تىرىشاتتى. ھەتتا ئۇ مۇنداق ئىشلار قىلىنمىپ بولغان بولسا، ئەتەيىن شائىرنىڭ لۆكگە - ياغلىق، كۆڭلەك، كىرلىككە ئوخشاش نەرسىلىرىنى يۇغان بولۇپ ئولتۇرۇپ، ياتاقتىكى بارلىق ھەرىكەتلەرگە ئاستىرتىن زەن سېلىپ تۇراتتى. ئاندىن سىرداش ۋە سەپداشلارنىڭ گەپ - سۆز، قىلمىش -

ئەتمىشلىرىنى بىرمۇ بىر كۆڭۈل دەپتىرىگە تىركەپ، ئۇتتۇرلۇق ساقچى ئىدارىسىگە، توپتوغرا ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئۆزىگە ۋاقتى - ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ تۇراتتى. ل. مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ ھەمسۆھبەتلىرى بۇنى سەزمەيتتى. ئايتىللا شۇنچە ئەپچىللىك، قۇرۇلۇق - شۇملۇق بىلەن پايلاقچىلىق قىلاتتىكى، ئۆزىدىن باشقىلار سېزىۋالغۇدەك ھېچقانداق ئىز قالدۇرمايتتى. بەلكى ئۇ بارلىق پىكىر - خىيالىنى مېھمانىنى مۇمكىنقەدەر ياخشى ئۇزىتىشقا سەرپ قىلىپ كىشىگە ئىش ھەلەكچىلىكى بىلەنلا بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

ئايتىللا پالكۆز ئىدى. ئۇنىڭ ياقۇتتەك تىنىمسىز پارقىراپ تۇرىدىغان قاپقارا كۆزلىرىگە ئوتتەك قىزىق جەلپكارلىق، شۇنىڭ بىلەن بىللە نۇرغۇن ھىيلە - مىكىر سېھرلىرى يوشۇرۇنغانىدى، قاش - كىرپىكلىرى ئۇزۇن، خۇددى ياساپ تېرىپ قويغاندەك ئىنچىكە، ئەگمە بولۇپ، ئۇ پالكۆزى بىلەن قوشۇلۇپ، ھەل بەرگەندەك سىپىلىق، ئاق پىشماق، يۇمىلاق يۈزىگە يېگىدىن يېگى گۈزەللىك بېرىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئېگىز - رەك بويى زىلۋا كەلگەنىدى.

ئايتىللا شۇ كۈنى ئاقسۇدا ئەڭ ئەتىۋارلىق ھېسابلانغان خوتەن شايىسىدىن كۆڭلەك كىيگەن، قاپقارا ئۇزۇن چېچىنى كاللەكلەپ، ئۈستىگە ياغلىق چىگىۋالغانىدى (ئۇ ۋاقىتتا ئاقسۇدا ئايال لاردا چاچ كاللەكلەش ئادىتى بولمىسىمۇ، ئۇ يېگىلىق ھېسابلاپ، ئەتەيىن شۇنداق قىلىۋالغانىدى). ئىككى بارمىقىغا بىردىن ئۆتكۈزۈۋالغان ئىككى دانە ئالتۇن ئۈزۈكى، قۇلىقىدىكى سوزۇنچاق ئالتۇن ھالقىسى لامپا يورۇقىدا پارقىراپ تۇراتتى.

ئايتىللا گېزىتخانىنىڭ قىيپاش ئۇدۇلىدىكى قىزلار مەكتىپىدىن قەيەرگىدۇر بېرىش ئۈچۈن چىقىۋاتقاندى، ئوسمان مۇھەممەت، گو جەنخۇا، ئابدۇللا روزىلارنىڭ ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىغا كىرىپ

كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قىلىنغۇسى كەپ - سۆزلەرنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئولارغا سوغدىشىپ دېگۈدەك بۇ يەرگە كەلدى.

ئايتىللا بازاردىن ئەكىرگەن لىق بىر داستىخان سودىلىقىنى ئىشكىنىڭ كەينىگە قويغانىدىن كېيىن ساممىلارنى لېگەنگە ئېلىپ، سەپداشلارنىڭ ئالدىغا قويدى، نانىنى ئۈستەلگە تىزغانىدىن كېيىن بەش - ئالتە دانىسىنى سىندۇردى، چىنىلەرگە چاي قۇيۇپ، مېھمانلارنىڭ تۇزۇت قىلغىنىغا ئۇنمای ھەربىرىگە ياڭاق چوڭلۇقىدا ناۋات تاشلىدى، سىمىشكا بىلەن خاسگۈنى پۈتۈن ئۈستەلگە تەكشى چېچىپ قويدى. ئاندىن ئۆزى كۆكتات يۇيۇپ. گۆش توغراپ، سەي قورۇش تەرەددۇتىغا كىرىشتى. سەپداشلاردىن سامسا يېگىنى سامسا يەپ، بەزىلىرى سىمىشكا چاقماق پاراڭ باشلىماقچى بولۇپ تۇراتتى، ياتاقتا دەرۋازىنىڭ بوش قېقىلۇاتقانلىقى ئاڭلاندى. پاراڭ توختىدى. ئوسمان مۇھەممەت دەرۋازىنى ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن ھويلىغا چىقتى. ئولار چۈشتىن كېيىنكى خىزمەت سىمپىنىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، كوچىنى بىرقۇر كۆزەتكەندىن كېيىن ل. مۇتەللىپ بىلەن مۇڭدىشىش ئۈچۈن كەلگەن گېزىتخانا نابورچىكلىرى ۋە جەڭگىۋار سەپداشلاردىن تۇردى ھۈسەينوپ، قادىر ئېلىلار ئىدى. ئولار سالاملىشىپ ۋە يېڭى مېھمان ھېيت بىلەن ئالاھىدە قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئابدۇللا روزى سىرتتىكى ئوپۇر - توپۇرلارغا دىققەت بولغان ھالدا نابورچىكلاردىن بىتاقەتلىك بىلەن سورىدى:

— تالادىكى نېمە شەپە؟ سىلەر سىرتتا نېمە كۆردۈڭلار، كوچىدا قانداق ئىش بولۇۋاتىدۇ؟

— تاشقىرىقى بازار دوقمۇشىدىن قايرىلىپ، بۇ تەرەپكە ئاتلىق ئەسكەرلەر كېلىۋاتقاندەك تۇراتتى، ئاڭغىچە بىز بۇ يەرگە كىرىۋالدۇق. تايىن شۇلار بولسا كېرەك. بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى

رەكمۇ بىر ئىزۇوتچە ئەسكەر شەھەر ئىچىدىن چىقىپ، كونىشەھەر تەرەپكە كەتكەنىدى، ھەممىسى تولۇق قوراللانغان، بىرى ئات ئۈستىگە ئېغىر پىلىموت ئېلىۋالىنۇ، — جاۋاب بەردى قادىر ئېلى.

— بۈگۈن چۈشتىن مۇساجان بىلەن كۆرۈشۈپ قالغانىدىم، — قۇشۇمچە قىلدى كەمسۆز تۇردى ھۈسەينوپ قىزىتىش ئاھ گىي بىلەن. — ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، مۇزات تەرەپتە ئەھۋال كۆرۈنەرلىك جىددىيلىشىپ قاپتۇ، بۇ ئەسكەرلەر شۇ يەرگە ماڭغان بولسا كېرەك.

— قورغاننى بۇ كەمگىنچە ئىككى ئىزۇوت ئەسكەر ساقلاپ كېلىۋاتقانىدى، — ئىزاھات بېرىپ سۆزلىدى بىلال ئەزىزى، — 5 - ئاتلىقلار پولكىنى ئۇ يەرنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئەسكەر يۆتكەۋاتقان بولسا كېرەك، ھازىر بۇلاردا ئەندىشە كۈچەيىپ كەتتى.

— كۆلۈبقا ئورۇنلىشىۋالغان مارالبېشى روتىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ، — دېدى گو جەنخۇا. — بىرقانچە كۈندىن بېرى ئۇلارنى بوزدۆڭگە يۆتكىگۈدەك دېگەن گەپ بار ئىدى، ئابىيام ماڭغانلار شۇلار بولسا كېرەك. كۆلۈبنىڭ ئىشكىدە بۈگۈن چۈشتىن كېيىنىدىن تارتىپ پوست كۆرۈنمەيدۇ.

— بۇلارنىڭ ھەممىسى ياخشى خەۋەر، — دېدى مۇئىسىرىددىن خوجا ھاياجان بىلەن، — قايسىلا ئاڭلىسا كىشىنىڭ يۈرىكى ئويناپىدۇ. گومىنداڭچىلار ھازىر بۈتۈن كۈچىگەن تېخىدەك ئېغىر ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئولارنىڭ بۈتۈن تېخنىمۇ قاتتىق كۆيسۇن، ماڭا لىماس پالەچ ئەھۋالغا چۈشسۇن!

— بۇلاردا ياڭى - يوقى شۇنچىلىك ئەسكەر، — دېدى ل. مۇتەللىپ نابورچىكلار بىلەن گو جەنخۇا يەتكۈزگەن خەۋەرلەرگە خۇلاسە قىلىپ، — گومىنداڭ ئولارنى شاھىمات تاختىسىدىكىدەك ئۇ كاتەكچىگە ياكى بۇ كاتەكچىگە يۆتكەپ شاھ كۆرسىتىپ باقىدۇ. ئەمما ئۇرۇقنى بىر يەرگە يۆتكىسە، يەنە بىر يەر بوش قالغانلىقى

غا ئوخشاش ئىش بولىدۇ. ئاخىر ئۇلارنىڭ كۆرسىتىدىغان كۆزىرلىرى قولدىن كېتىپ، تەختى - پەختى گۈمران بولۇپ، ئاقسۇ بىلەن خوشلىشىدۇ.

— ئەھۋاللارغا قارىغاندا، — دېدى ئابدۇللا روزى، — بۇ يەردە ئۇرۇش بولۇشى مۇقەررەر. بۇ بەلكى بىزنىڭ مۇلچىرىمىزدىن بالدۇر بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇزاكىرىسىگە جۇمىنى كۈچەيتىۋاتقانلىقىدا گەپ يوق، ئۇلارنىڭ مۇزاكىرىسى ئۆتتى دېگەن سۆز، ئاقسۇغا كەلدى دېگەن سۆز.

— بۇ يەردىكى ئەھدىلىي گومىنداڭچىلار بىلەن يۈز تۇرانە ئېلىشقۇم كېلىپ قولۇم قېچىشىپ كېتىپ بارىدۇ، — دېدى ئوسمان مۇھەممەت، چاقچاق ئاھاڭىدا، ئەمما ناھايىتى سەمىمىي قىلىپ، — شۇلارنىڭ چېكىسىگە توغرىلاپ ئەجەل ئوقى ئېتىۋالسام ئارمىنىم چىقاتتى.

— بۇ ھەممىزنىڭ ئارمىنى، پۈتۈن ئاقسۇ خەلقىنىڭ ئارزۇسى، — دېدى مۇنىردىن خوجا، — قېنى ئاقسۇدا ئاۋۇال بىزنىڭ پاي ئوق پاك قىلىپ ئېتىلسۇنچۇ، ھەممە كىشى ئۇ كۈنى قوزغىلىدۇ.

— تەشكىلىي تەييارلىقىمىز پۈتۈپ قالسا، — دېدى ل. مۇتەللىپ، — بىز دۈشمەن قورغىنى ئىچىدىن دۈشمەنگە قارشى بىزنىڭچىپاي ئوقنى ئېتىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ قورغان تېشىدىن ئاتىدىغان دەسلەپكى ئوقنى جېپسلىشىمىز. بۇ ۋەزىپە ھەممىزنىڭ ئېسىدە ھەرقاچان، ھەر ۋاقىت ساقلىنىشى كېرەك، — سۆزنىڭ داۋامىدا شائىر ھېمىتنىڭ مۇرىسىنى تۈرتۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا، — كەچ بولغانچە سېنىڭ گېزىتلىرىڭگە تەقەززالىقىمىز ئېشىۋاتىدۇ. دوستۇم، ئۇلارنى ئەكىلىپ كۆرسەك بولمامدۇ؟ — دېدى.

ھېمىتنىڭ ئۆزىمۇ يولغا چىقىدىغان ۋاقتى يېقىنلاپ قالدىراپ تۇراتتى، ئۇ دەررۇ ماقۇل بولۇپ ئورنىدىن قوزغالدى.

گېزىتنىڭ گېپىنى چىقمىش بىلەن دىڭ قۇلاق بولۇپ تۇرغان ئايتىللا غىلجىگلىق بىلەن شوپۇرنىڭ ئالدىنى توسىغان بولۇپ:

— سىز بۇ ئۆيگە بىرىنچى قېتىم كەلگەن مېھمان، — دېدى ئۇ، — بىرنەرسە يېگىنىڭىزنىڭ تايىنى يوق، گېزىت ئەكىلىدىغان ئىشىڭىز بولغان تەقدىردىمۇ، ئاۋۇال مەزگىل ئوبدان بېقىۋېلىڭ.

— رەھمەت سىزگە، — دېدى ھېمىت تەكلىپنى رەت قىلىپ، — بۇ مېنىڭ بۇ يەرگە بىرىنچى قېتىم كېلىشىم ئەمەس. ھېلىمۇ ئوبدان مېھمان بولدۇم، — ئاندىن ئۇ، ل. مۇتەللىپكە، — بۇ مېنىڭ سىلەر بىلەن خوشلىشىشىم بولۇپ قالىدۇ. ھەمراھ شوپۇرلار بىلەن مۇشۇنداق ھاۋا ئىسسىق چاغدا كېچىسى يول مېڭىشنى مەسلىھەتلىشىۋالغانىدۇق، گېزىتنى قولۇڭلارغا تاپشۇرۇپ بولۇپ يولغا چىقىمەن. قەشقەر، يەكەن تەرەپلەردىن ساق - سالامەت قايتىپ كېلىپ كۆرۈشكىچە خوش.

ھېمىت بىلەن بىللە سارايغا بېرىپ، گېزىتنىي ئەكىلىشكە بىلال ئەزىزى باردىغان بولۇپ، ئورنىدىن قوزغالدى. ھازىرقى كۈندە كېچىسى ساقچىلار كوچا - مەھەللىلەردە كۆزەتچىلىك قىلىپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئىلى گېزىتلىرىدىن ئىبارەت مۇنداق مۇھىم مەخپىي ماتېرىيالنى سەزدۈرمەستىن ياتاقتا يەتكۈزۈپ كېلىشكە ساقچى ئوفىتسېرىدەك بىر كىشىنىڭ ئىناۋىتى بولۇشى زۆرۈر ئىدى. گېزىتنىڭ كۆپرەك ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، تۇردى ھۈسەينوپ بىلەن قادىر ئېلىمۇ بېرىشقا تەييار بولدى. ل. مۇتەللىپ ياتقىدا مېھمان بولغاچقا ئۇلارنى تاشلاپ، سارايغا بارالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، سەمىمىي دوستى بىلەن قايتا - قايتا قول سىقىشىپ خوشلاشتى، مۇنىردىن خوجا، ئوسمان مۇھەممەت، ئابدۇللا روزى، گۇ جەنخۇالارمۇ بۇ ئارزۇلۇق مېھمان بىلەن بىرلەپ - بىرلەپ قول ئېلىشىپ خەيرلەشتى،

هېمىتقا ساھىبخانلىق ئەقىدىسىنى كۆرسىتىپ، شۇ ئارقىلىق كۆرەشچان شائىرنىڭ مەيلىنى يەنمۇ كۆپرەك ئۆزىگە قارىتىشقا ئالدىراۋاتقان ئايتىلا سەي قىرۇش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى، قورۇلۇپ بولغۇچە ھايال بولۇپ، سەيگە ئېغىز تېگىشى لازىملىقىنى ئېيتىپ، مېھمانىنى يەنە بىر قېتىم توسىدى، ھېمىت ئاخىرقى قېتىم نەكەللۇپ بىلەن رەت قىلىپ ھويلىدىن چىقىپ كەتتى.

ئۇلار كەتكەندىن كېيىن پاراڭ توختاپ، ياتاقنى بىر ھازاغىچە جىمجىتلىق باستى، تىنچىق كېچە، ئاقسۇ بازىرى ئادەمسىز قالغان چۆلدەك تىنچىپ كەتكەنىدى. يىراق - يىراقلاردىن ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى ئاڭلىنىپ، كېچە جىمجىتلىقنى بۇزدى، ئېگەرچى، ئاندىن گۈلباغ، سەكپاچى تەرەپلەردىن توپ - توپ ئىتلارنىڭ ئارقىمۇ ئارقا ھاۋشىشلىرى پەيدا بولۇپ، ئارقىدىنلا قاۋاپ ئۇلارنىڭ بىرىدىن دەتالاشقا چۈشۈپ كەتكەنلىكى ئاڭلىنىپ تۇردى. ياتاقتا نېرى بىر جايدىن يەر ئاستىدا چېپىلۋاتقان جۇتۇنىڭ ئاۋازى كەلدى. بۇ لەڭگەر باش كۆۋرۈكىدە ياسىلۋاتقان پوتەينىڭ ئاستىغا لەخمە كۆلنىۋاتقانلىقتىنمىكىن بەلگىسى ئىدى. ئاسۇق مەھەللىسىدىن توۋۇش ساقچىنىڭ ھۇقۇشىنىڭكىدەك سەت ۋە قوپال ئاۋازى بىلەن كىمدۇ بىرىگە «توختا!» دەپ ۋارقىرىغانلىقى ئاڭلىنىپ، تېزدىن جىمىپ كەتتى. ياتاقتا قالغان سەپداشلار بۇ شاۋ - شۇۋلارنى ئېنىق ئاڭلاپ ئولتۇردى ۋە ھەربىرى كۆڭۈللىرىدە ئۆز پەرەزلىرىنى يۈرگۈزدى.

ئوسمان مۇھەممەت سۆز باشلاپ، ياتاقتىكى جىمجىتلىقنى بۇزدى. ئۇ بايامقى جىددىي كەپلەر ئىچىدە ئېيتىشقا پېتىنالمىغان، ئەگەر ئېيتقاندا سەپداشلارنىڭ دىققىتى بۇزۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن بولغان بىر مۇسىبەت خەۋىرىنى يەتكۈزدى:

— مەركىزىي مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى راخمان قازا

قىلدى، — دېدى ئۇ مەيۈسانە ئاۋاز بىلەن، — ئەتە جامائەت بامدات نامىزىدىن يېنىشىغا ھېيت شېھىتكارلىققا ئاپىرىلىدىغان بولدى.

بۇ گەپ بىلەن ياتاقنى ئۇشتۇمتۇت مۇسىبەت ھاۋاسى قاپلىدى. ھەممەيلەن ياش پېداگوگنىڭ مۇڭلۇق قىياپىتىنى قايغۇلۇق ھالدا كۆز ئالدىلىرىغا كەلتۈرۈشتى.

— راخمان، — دېدى ئوسمان مۇھەممەت ئەسكەرتىش ئورنىدا سۆزنى داۋام قىلىپ، — مېنىڭ ئۇرۇمچى ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنده بىللە ئوقۇغان ساۋاقدېشىم، شۇنداقلا لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئابدۇللا روزى، بىلال ئەزىزلەرنىڭمۇ ساۋاقدېشى ئىدى، كۆپ ياخشى، ياۋاش بىر يىگىت ئىدى.

— مەرھۇمنى ھەممەمىز بىلىمىز، پۈتۈن ئاقسۇ خەلقى بىلىدۇ، — دېدى گو جەنخۇا، — بۇ يەردە بەش يىلدەك تۇرۇپ، ئوقۇش - ئوقۇتۇش ئىشىغا نۇرغۇن ئەجىر سىڭدۈردى. مەن ئۇنىڭغا ناھايىتى ئامراق ئىدىم. ئېغىر - بېسىق، مۇلايىم، كىشىلەر بىلەن چىقىشقاق ئىدى.

— راخماننىڭ تېگى - تەكتى چىلپەكزىلىك، — دېدى ل. مۇتەللىپ، — ھازىر ئۇنىڭ يۇرتى مىللىي ئارمىيە تەرەپتىن ئازاد قىلىنىپ بولدى، بۇنى ئاڭلىغانمۇ - ئاڭلىمىغانمۇ، بىلمەيمەن. ئەگەر ئاڭلىغان بولسا بۇ دۇنيادىن خۇشال كەتتى. راخمان ئەخلاقلىق، كۆركەم پەزىلەتلىك، تىرىشچان، ئۆتكۈر ۋىجدان ئىگىسى ئىدى. ھايات بولغان بولسا، بىزنىڭ كۈرىشىمىزدە مۇھىم رول ئوينايتتى، ئۇ گومىنداڭغا چەكسىز نارازى ئىدى، ئىشەنچ بىلەن ئېيتىمەنكى، ئۇ شۇ نارازىلىق ئىچىدە بوغۇلۇپ كېسەل بولۇپ، ئارمان بىلەن دۇنيادىن ئۆتتى. شۇم سىل بۇ دوستىمىزنى ئىككى يېرىم يىل قىينىدى.

ھەممەيلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئەتە ئەتىگەن ئۇنىڭ قەبرىستانىدىكى دەپنىسىگە قاتنىشىش قارارىغا كەلدى. ياتاق تايىتىدىن

جەملىقا چۆكتى. بىلال ئەزىزى، تۇردى ھۈسەينوپ، قادىر ئىلىلار قايتىپ كەلدى. ھەممەيلەن گېزىتنى تالاش - تالاش قوللىرىغا ئېلىشتى، ئەمما قاراڭغۇدا ھەربىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئوقۇشىغا ئىمكان بولمىدى، ئۈستەل ئۈستىگە، ئورۇندۇق چىقىر ىلىپ، يېڭىدىن پىلىكى كۆتۈرۈلگەن پاكار لامپا ئۇنىڭ ئۈستىگە قويۇلدى، گېزىتلەرنىڭ بىر نۇسخىسى ئۈستەل ئۈستىگە بىر كەلگۈدەك يېيىپ قويۇلۇپ، ھەممەيلەن چۆرىدەپ ئۆرە تۇرۇپ، ئۇنىڭدىكى ھاياتبەخش جەڭ خەۋەرلىرىنى چوڭقۇر ئىخلاسمەنلىك بىلەن شۇنىرلاپ ئېچىلىرىدە ئوقۇدى. خېلىدىن بېرى گۆش، سەيلەرنى توغراپ تەييار قىلىپ قويغان ئايتىللا ئەمدى ئۇلارنى قورۇش ئۈچۈن ھويلىدىكى يازلىق ئوچاققا ئوت قالىماقچى بولۇپ تۇراتتى، گېزىتتىكى نامىنى، سانىنى، چىقىر ىلغان كۈنلىرىنى، سەپداشلارنىڭ گېزىت ئوقۇش ۋاقتىدىكى ھېسسىياتلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ساقچى ئىدارىسىگە تەپسىلىي دوكلات قىلىپ بەرگۈدەك دەرىجىدە كۆڭۈل دەپتىرىگە ئېنىق خاتىرىلەۋېلىش ئۈچۈن ئۇمۇ ئۈستەل تۈۋىگە يوپۇرۇلۇپ كەلدى ۋە ل. مۇتەللىپكە چاپلىشىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىن گېزىتلەرگە سىنچىلاپ قارىدى. بىلال ئەزىزى شۇ چاغدىلا دەرۋازىنىڭ تاقاقسىز قالغانلىقىنى يادىغا ئېلىپ، ئىتتىك چىقىپ ئۇنى ئېچىدىن غورۇلاپ كىردى. گېزىتنىڭ 1 - بېتىگە ھەربىي مۇخبىر ئىمزاسىدا رامكىغا ئېلىنىپ، چوڭ ھەرپ بىلەن مۇنۇ خەۋەر بېسىلغانىدى:

«يېڭى ئايدا يېڭى خۇش خەۋەر»

گېزىتنىڭ مايتاغنى ساقلاپ ياتقان مۇنتىزىم قوراللارغا ئىگە پەۋقۇلئادده ھەربىكەت پولكىنىڭ 3 - باتالیون 9 - روتا

سىدىكى ئەسكەرلەر ئۆز كومانىدىرى سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ باشچىلىقىدا پۈتۈن تەركىبى بىلەن ئىنقىلابىي قۇشۇن تەرەپكە ئۆتتى. ئۇلار مايتاغدىن قورغىلىش ۋاقتىدا ئارقىغا قايتىپ ئوق ئۇزۇپ ۋە نەيزە ئۇرۇپ، 3 - باتالیونىنىڭ جاھىل كومانىدىرىنى ئۆلتۈردى. 9 - روتىنى تەسۇۋۇلىشقا ھەرىكەتلەنگەن 5 - ، 6 - روتىلاردىن يۈز گە يېقىن دۇشمەننى ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى غەنىيمەت ئالدى. ھەقىقەتەن هەممە يەردە غالىب. سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ، ئۆز روتىسى بىلەن بىر بازىدا تۇرغان 8 - روتا ئەسكەرلىرىدىنمۇ ناھايىتى كۆپىنى ئەگەشتۈرۈپ، دۇشمەن قورغىنى ئىچىدىن ئاچىقتى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە 8 - روتا كومانىدىرى ھېسامىدىن ئاران جېنىنى ساقلاپ، يەككە-يېگانە يېتىم قالدى. سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ بۇ ئىككى روتىدىكى 250 ئەزىمەتنى غەلىبىلىك باشلاپ، يولدىكى پارچە - پۈرات قارشىلىقلارنىڭ ھەممىسىنى بىتچىت قىلىپ، بورتالاغا كەلدى.

سەپداشلار خۇشاللىقىدىن بىئىختىيار چاۋاك چېلىۋەتتى. سەكرىشىپ، بىر - بىرىنى قۇچاقلاشتى. ل. مۇتەللىپ: «بەللى، ياشاڭلار خەلق ئوغلانلىرى» دەپ ۋارقىراپ گېزىتنىڭ يەنە بىرىنى ئېلىپ، ئاۋۋالقى گېزىتنىڭ ئۈستىگە يايدى، بۇ «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركستان» گېزىتىنىڭ ئۇنىڭدىن بەش كۈن ئۆتۈپ بېسىلغان باشقا بىر سانى ئىدى. بۇ سانىنىڭ 1 - بەت ئوڭ تەرەپتىكى باش ستونلىرىغا بېرتالانىڭ ئازاد قىلىنغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن «غەلىبە، ئۆز ئەركىنلىكى يولىدا جان تىكىپ كۈرەش قىلىۋاتقان خەلققە مەنسۇپ» دېگەن ماۋزۇدا باش ماقالە بېسىلىپ، سول تەرەپتىكى 2 - ستونغا بېرتالانى دۇشمەنلىك تۆمۈر تاپىنى ئاستىدىن قۇتقۇزۇۋېلىش يولىدىكى شىددەتلىك جەڭنىڭ تەپسىلىي ئۆتمۈشىنى بايان قىلغۇچى ئۇزۇن خەۋەر بېرىلگەنىدى.

«بەرتالانى دۇشمەننىڭ مۇنتىزىم كۈچ ھىسابلانغان ئىككى پولك ئەسكەرى ساقلاپ ياتاتتى، — دېيىلگەنىدى خەۋەرلەردە. — ئۇلار مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىغا بۇ يەردە قۇرۇۋالغان ئونلىغان پوتەي، ئەپچىل ياسالغان لەخمىلىرى ئارقىلىق تەپتىشىغىلا بىر ھەپتە قارشىلىق كۆرسەتتى. بېرىلگەن قۇربان ئاز بولمىدى، گۇمىنداڭ ئەسكەرلىرىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچيۈزدىن ئېشىپ، ئۇلار ئارىشاڭ يولىدىكى ئاقسۇمبەنىڭ قېشىدا يەنە تېشىدەك يېتىپ كەتتى. دۇشمەندىن ئېلىنغان ئەسىر 400 كىشىگە يېتىدۇ. بەزى گۇمىنداڭ روتىلىرى پۈتۈن تەركىبى بىلەن قول كۆتۈرۈپ قورال تاپشۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

بورتالا ئۇرۇشىدا سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ روتىسىنىڭ كۆرسەتكەن رولى تەرىپكە لايىق زور بولدى، — دېيىلگەنىدى خەۋەردە يەنە، — بۇ قوشۇن مايتاغدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ بورتالاغا كەلگەن چېغىدا بۇ يەردىكى ئۇرۇش ھالقىلىق پەيتتە — تەركىشى باسقۇچىدا تۇراتتى. ئۇلارنىڭ دۇشمەن سېپىگە كەينىدىن ئۇشتۇمتۇت بۆسۈپ كىرىشى نەتىجىسىدە، گۇمىنداڭ ھەربىيلىرى ئالاقزادىلىككە چۈكۈپ، تەرتىپىرەن بولۇشقا يۈزلەندى. ئاخىر ئۇلار ھەرپ - شەرق ئىككى تەرەپتىن ئىسكەنجە شەكلىدە بېرىلىش قاغىشاتقۇچ زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەي، پۈتۈن سەپ بويلاپ قولىدا تۈتۈپ كەلگەن ئۇستۇنلۇكنى تېزدىن يوقاتتى.»

بۇ خەۋەرنىڭ ئاستى تەرىپىگە «ئىلاۋە» ماۋزۇسى بىلەن مۇنۇ سۆزلەر قوشۇمچە قىلىنغانىدى: «مىللىي ئارمىيە باش شتابىنىڭ پەرمانىغا ئاساسەن، بورتالادا ئۆتكۈزۈلگەن تەبرىك يىغىندا سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋنىڭ قوزغىلاڭچى قوشۇنى مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە رەسمىي قوشۇۋېلىندى. ئۇلارغا قارامتۇل سارغۇچ دېگىنالدىن تىكىلگەن ھەربىي كىيىم، مىللىي ئارمىيىچە

قالپاق، كاكار - پاگون تارقىتىپ بېرىلگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئۇستىدىكى گۇمىنداڭنىڭ كۈل رەڭ كۆرۈمسىز كونا ھەربىي كىيىملىرى خاماندەك بىر يەرگە دۆۋىلىنىپ كۆيدۈرۈپ تاشلاندى، كىيىملەر بىر ھازا كۆيۈپ، قاپقارا كۈلگە ئايلاندى.»

گېزىتنىڭ شۇ بېتىگە يەنە رامكا ئىچىدە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبەك نامىدا سوپاخۇن سوۋۇرۇۋنىڭ روتا كوماندىرلىقىدىن باتالىيون كوماندىرلىقىغا ئۆستۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدا پەرمان بېسىلغانىدى. 3 - بەتتە سوپاخۇننىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى تونۇشتۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ئاستانە يېزىسىدا تۇغۇلۇپ، كىچىگىدە ئاز بىر مۇددەت دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغانلىقى، ئاتىسىدىن يېتىم قالغاندىن كېيىن بايلارنىڭ ئۆيىدە چاكار بولۇپ ئىشلىگەنلىكى، ياش ۋاقتىدا ئۇرۇمچىگە قېچىپ چىقىپ، شۇ ۋاقىتتا شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن قۇرۇلغان ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇغانلىقى، مەكتەپنى 1939 - يىلى تاماملىغاندىن كېيىن، ئاۋۋال جەنۇبىي شىنجاڭ، كېيىن مايتاغدا گۇمىنداڭ ھەربىي قىسىملىرى ئىچىدە روتا كوماندىرى بولۇپ ئىشلەپ، ئاخىر مۇۋەپپەقىيەتلىك قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ئارقىلىق قول ئاستىدىكى ئەسكەرلەرنى مىللىي ئارمىيە تەرەپكە باشلاپ كەلگەنلىكى ئېيتىلغانىدى.

شائىرنىڭ كىچىككىنە ياتمىقى ل. مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزى، ئوسمان مۇھەممەت، ئابدۇللا روزى، تۇردى ھۇسەينوپ، گۈ جەنخوا، قادىر ئىلى ۋە ئاريغا بۇدۇشقاقتەك چاپلىشىپ كىرىۋېلىپ، ئۇستەلنىڭ بىر بۇرجىكىدە قىسىلىپ تۇرغان ئايتىللادىن ئىبارەت توقۇز كىشى بىلەن تولغان بولسىمۇ، لېكىن سەپداشلار ئۆزلىرىدە ئاۋارىچىلىق ھېس قىلمىدى. شامالسىز تىنىق كېچىدە ياتاق ئىچىنى قاپلىغان تىنچلىقنىمۇ سەزمىدى،

كەچ كىرىپ، يېرىم كېچىگە يېقىنلاپ قالغىنىغا قارىماي، ھەممەيلەن كۆندۈزدىكىدەك سەگەك، ئۈيقۇدىن بىزار ئىدى. ئۇلار خەۋەرلەرنى بىر كىشى ئوقۇپ بېرىپ، قالغانلىرى تىنچ ئاڭلاپ تۇرغاندەك جىم، رەتلىك كۆردى. ھەربىر خەۋەر، ھەر-بىر قۇر، ھەربىر سۆزنى قەلب كۆزلىرىنى تىكىپ تۇرۇپ، بېرىلىپ - بېرىلىپ ئوقۇدى. گېزىتنىڭ بۇ ئىككى ساندىكى مۇھىم ماقالە ۋە خەۋەرلەر ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار باشقا بىر سانىنى كۆرۈشكە باشلىدى. بۇ سانىغا تارباغاتاي ئۇلايىتىدە داۋام قىلىۋاتقان ئۇرۇش تۇغرىسىدىكى خەۋەرلەر بېسىلىپ، ئۇلارنىڭ بىرىدە ھەربىي مۇخبىر ئىمزاسى بىلەن قوبۇقساردىكى جەڭ ھەرىكەتلىرى بايان قىلىنغانىدى. «بۇ يەر-دىكى ئۇرۇشنىڭ ئالدىمىزدىكى بىر - ئىككى كۈن ئىچىدە غەلىبىلىك تامام بولۇشى شەك - شۈبھىسىز، — دېيىلگەنىدى خەۋەردە، — بۇ ناھىيىنىڭ بارلىق يېزا، ئاۋۇل، يايلاق، قىشلاقلىرى ئازاد قىلىنىپ بولدى، ھازىر جەڭ پەقەت ناھىيە بازىرى ئەتراپىدا داۋام قىلىنماقتا، دۈشمەن ئەسكەرلىرى سېپىل - پوتەي، لەخمە لەرگە يۆلىنىپ، ئاخىرقى بىرنەچچە كۈننى ئۆتكۈزمەكتە»، باشقا بىر خەۋەردە تېلىنى ئازاد قىلغان مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ دوربىلجىنغا قاراپ ئىلگىرىلەۋاتقانلىقى ئېيتىلغانىدى، گېزىتنىڭ بۇ سانىغا يەنە «شىنجاڭ خەلقىنىڭ گومىنداڭغا قارشى مىللىي ئازادلىق كۈرىشى يولىدىكى زور بۇرۇلۇش» ماۋزۇسىدا ئۇزۇن ماقالە بېسىلىپ، ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بولغان نىلقا قوزغىلىڭى ھەققىدىكى بىر ئابزاس قىسىدا: «1944 - يىلى گومىنداڭ تۇرمىسىدىن قېچىپ چىققان بىرقانچە كىشى يەرلىك خەلقىنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا تۆت - بەش تال مىلتىق بىلەن گومىنداڭنىڭ ئۇلاستايىدىكى ھەربىي قورغىنىغا ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلىپ، نەچچە يۈز ئەسكەرنى

يوقاتقان ۋە شۇ يىلى پۈتۈن نىلقا ناھىيىسىگە تېگىشى قىلىپ، 10 - ئاينىڭ 6 - كۈنى بۇ ناھىيىنى ئازاد قىلغانىدى» دېيىلگەنىدى.

بولۇپمۇ ل. مۇتەللىپ ماقالىنىڭ بۇ ئابزاسىنى چوڭقۇر ئىشتىياق بىلەن تەكرار بىرنەچچە قېتىم ئوقۇپ چىقتى. ئاخىر ئۇ ھاياجىنىنى باسالماي بۇ ئابزاسنى ھەمراھلىرىغا بىر رەت ئۇنلۈك ئوقۇپ بەردى. شائىرنىڭ قەلبى باشقىدىن يورۇپ، ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئانا يۇرت نىلقىنى يېنىش - يېنىش كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، ئۇنىڭ مەھەللە - كوچىلىرىنى ئارىلاپ، خۇشال خەلقنى تەبرىكلىگەندەك بولدى. شۇ مىنۇتتا ئۇنىڭ ئۆز ئۆيىگە كىرىپ، ئاتا - ئانا ۋە ئۇكا - سىڭىللىرى بىلەن قوچاقلىشىپ كۆرۈشۈۋالغۇسى كەلدى. سەپداشلار شائىرنى سۆيۈملۈك يۇرتى نىلقىنىڭ ھەممىدىن بۇرۇن ئازاد قىلىنغانلىقى بىلەن يەنە بىر قېتىم تەبرىكلەشتى. ل. مۇتەللىپنىڭ قوزىنىڭكىدەك مۇلايىم كۆرۈنىدىغان كۆزىدە سۈزۈك ياش تامچىلىرى پەيدا بولۇپ، ھەش - پەش دېگۈچە مەڭزىگە دومىلاپ چۈشتى، بۇ، خۇشاللىق يېشى ئىدى، مۇنداق ياش دەرد - ئەلەم ياكى قايغۇ يېشىدىن كەسكىن پەرقلىنىپ، يوشۇرۇپ قېلىش ئەسلا مۇمكىن بولمىغان مىسلىسىز زور خۇشاللىقنىڭ تۇرتكىسىدە پەيدا بولۇپ، ئەنە شۇنداق راھەتبەخش تامچىلار ئارقىلىق باشقىلارغا ئەكس ئېتەتتى. شائىر ئۆزىدىكى بۇ خۇشاللىقنى شۇ مەھەل كۆڭلىدە تۇزۇپ چىققان تۆت مىسرالىق قەلب شادىيانىسى شېئىرىنى ئوقۇپ بېرىش بىلەن چۈشەندۈرمەكچى ئىدى، ئاغزى سۆزگە قولاشماي ئوقۇپ بېرەلمىدى. خۇشاللىق يېشى ئۇنىڭ سادا ياڭرىتىشىغا ئىمكان بەرمىدى.

سەپداشلار ھاياجان ئىچىدە جىم بولۇپ قېلىشتى، چۈنكى، ھەممەيلەن شائىرنىڭ پايانسىز قەلب شادىيانىسىگە تەڭ ئورتاق

ئىدى. چۈنكى ئۇلارنى گېزىت سەھىپىلىرىدىن ئارقىمۇ ئارقا ئوقۇلغان غەلىبە خەۋەرلىرى خۇددى ل. مۇتەللىپنىڭكىدەك چەكسىز خۇشاللىق ئىلكىگە ئېلىپ بولغانىدى.

كوچىدىن بىر خىل شەپە ئاڭلىنىپ ئۈستەلگە تۆپە - تۆپىلەپ يېيىپ قويۇلغان «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ بۇ ئۇچ سانى يىغىشتۇرۇۋېلىندى. يىلنىڭ يەسەيتىلىپ، لامپا يورۇقى سەل - پەل غۇۋالاشتۇرۇلدى. بۇ چاغدا ئىككى دانە پەرۋانە يۇمشاق ئۇچۇپ، ئۆزلىرىنى چوغدەك قىزىپ كەتكەن شىشىگە تىنماي ئۇراتتى - دە، ھارارەتتىن راھەتلىنىپ لامپا تېۋىگە چۈشەتتى، بىردەمدىن كېيىن يەنە ئۇچۇپ، شېشە ئەتراپىدا ئايلىنىشنى داۋام قىلدۇراتتى. ئۇلار مۇشۇ تۇغما ھەرىكىتىنى ئارقىمۇ ئارقا تەكرارلاپ، ھەربىر كىشىگە ئۆزىنى ئاتىغان ئىشتا ئۈزۈل - كېسىل مەقسىتىگە يەتكۈچە پەرۋانىدەك قەرقىيالى، ھارمايى، چېكىنمەي ئاخىرغىچە كۈرەش ئېلىپ بېرىش ئۈرۈرلۈكىنى ئۆگىتىۋاتقانغا ئوخشايتتى، ل. مۇتەللىپ بۇ بىر جۈپ پەرۋانىنىڭ ھەرىكىتىگە ئارىلاپ - ئارىلاپ مەنىلىك قاراپ قويياتتى...

كۈرەش ئىنقىلابىي تەشكىلاتقا موھتاج

گېزىتتىكى ھاياجانلىق خەۋەرلەر بەخش ئەتكەن شېرىن ھېس - تۇيغۇلار سەپداشلارنى چوڭقۇر مۇلاھىزە دېڭىزىغا چۆمدۈرۈپ، ئۇلارنى ئاقسۇدا بولغۇسى ئىنقىلابىي كۈرەشنىڭ بىر دولقۇنىدىن يەنە بىر دولقۇنغا تارتىپ كۆچلۈك شۇڭغۇتۇشقا

باشلىدى. ئۇلاردىن بەزىلىرى غۇلجىنىڭ تەۋەررۈك موخۇركىسىنى يوغان ئوراپ، قېنىپ - قېنىپ شۇھۇرسە، بەزىلىرى چېكىپ بولغان تاماكىسىنىڭ قالدۇقىنى ئۆچۈرۈپ، موخۇركا قۇتىسىنىڭ ئىچىگە ئەتىۋارلاپ سېلىۋالاتتى. ياتاق بىردەمدىلا ئىس - تۈتەكتە تولدى.

مۇنىردىن خوجىنىڭ دېمى سىقىلىپ تۇرغىنىغا خېلى بولۇپ قالغان بولسىمۇ، تاماكا چەككەنلەرنى خىجىل قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن چىدام بىلەن ئولتۇراتتى. ئاخىر تاقەت قىلالماي قاتتىق يۆتىلىپ كەتتى. تاماكا چېكىش توختىدى. ئايتىللا ئىس چىقىپ كەتكۈن دېگەننى قىلىپ، ياتاق ئىشكىنى چوڭ ئېچىۋەتتى، ئوسمان مۇھەممەت لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن يېڭىلا قىلىشقان مەسلىھىتىگە ئاساسەن، بىرىنچى بولۇپ ئەڭ مۇھىم بىر مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويماقچى بولۇپ تۇراتتى. ئۇ قىلىنماقچى بولغان سۆزنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلىماقچى بولۇپ ئىشكىنى ۋە دېرىزە راملىرىنى يېپىپ قويىدى، جەمئىيەت كېچىدە ئاۋاز يىراقتا تارقىلىپ، كۈتۈلمىگەن ئوگۇشسىزلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن ئىدى. ئوسمان مۇھەممەت بۇ قېتىم چاڭلىداق ئاۋازنى قەتئىي ئۆزگەرتىپ، پەس تەلەپپۇز ۋە تەمكىنلىك بىلەن ئۆز تەكلىپىنى بايان قىلىشقا باشلىدى.

— ئەمدى كېچىكىشكە پەقەت بولمايدۇ، — دېدى ئۇ كەسكىن قىلىپ، — تەشكىللىك ھەرىكەتكە كۆچۈشنىڭ ۋاقتى بولۇپ قالدى. بىز بۇ كەمگىچە گرۇپپىلاشقا بولغان ئۆچمەنلىكىمىزنى ئۆزئارا ئۇچراشقاندا سۆز بىلەنلا ئىزھار قىلىپ كەلدۇق. بۇ يېتەرلىك ئەمەس، مىللىي ئارمىيىنىڭ بورتالا، ئارىشاق، قوبۇقسار ۋە تولىلاردىكى يېڭى غەلىبىلەرى، نىلقا خەلقىنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، غەلىبە قىلىش يولىدىكى تەجرىبىسى، مىللىي ئارمىيىنىڭ جەنۇبقا ئۆتۈش ئۈچۈن مۇزاتقا قىستاپ

تۇرۇپ ھۇجۇم قىلىۋاتقانلىقى، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزگە بىرلا نەرسىنى، ئۇ بولسىمۇ كېچىكىپ يەنە پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇشنىڭ ئىنتايىن خاتا بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ، — ئۇ ئالدىدىكى سوۋۇپ كەتكەن چاينى قولىغا ئېلىپ، ئىككى ئوتلام ئوتلاپ يەنە سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — ئەمدى كۈتۈپ تۇرۇش بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈشكە بولمايدۇ. تەشكىلات قۇرۇپ كۈرەشنى باشلىۋېتىشىمىز، خەلقنى يوشۇرۇن ئۇيۇشتۇرۇپ ئۇلارنى ئۆزلىرىدە بار نەرسىلەر بىلەن قوراللاندۇرۇشىمىز كېرەك.

ئايتىللا بۇ گەپلەرنى تېلۇق ئاڭلاپ ئەينەن ئېسىدە ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، ياتاقتىكى چېتىدىن خاتىرجەم بىر جاينى تېپىپ، ئاستىغا پاكار ئورۇندۇق قويۇپ ئولتۇردى. لامپا يورۇقى بۇ يەرگە تېلۇق كېلەلمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ جىم تۇرۇپ باشقىلاردا گۇمان تۇغدۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن قاراڭغۇ بولۇۋىدا بىر پارچە ئاق خەسىگە كەشتە تىككەن بولۇپ، مەشۇت ئۆتكۈزۈلگەن يىگىننى سانجىغاچ ئوتتۇرىدا قىلىنىۋاتقان گەپ ۋە مەسىلىھەتلەرنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن تىڭشىدى. سەپداشلارنىڭ پىكرى بىردەك ئىدى. ئوسمان مۇھەممەتنىڭ تەكلىپى ھەممەيلەننىڭ كۆڭلىدە پىشىپ يېتىلگەن قارار ئىدى. بولۇپمۇ ھېلى گېزىتتىن كۆرگەن خەۋەرلەر ئۇلارنى كېچىكتۈرمەي تېز تەشكىلات قۇرۇپ، كۈرەش باشلىۋېتىشكە خۇددى جەڭگىۋار چاقىرىقنامىگە ئوخشاش ئالاھىدە دەۋەت قىلىپ تۇراتتى. ل. مۇتەللىپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى، چۈنكى، شۇ ۋاقىتتىكى قائىدە بويىچە ئۆزە تۇرۇپ سۆزلەش ئولتۇرۇپ سۆزلەشكە قارىغاندا مەزمۇتلۇق بولۇپ، ئۇ، ئوتتۇرىدا داۋام قىلىۋاتقان مەسلىھەتنى رەسمىي ۋە جىددىي مەجلىس تەرتىپى دەرىجىسىگە كىرگۈزگەنلىكتىن دېرەك بېرەتتى.

— دوستلىرىمىز ئوسمان مۇھەممەت تەشكىلات قۇرۇشىمىزنىڭ

زۆرۈرلۈكىنى سۆزلەپ ناھايىتى ياخشى قىلدى، تۇغرا قىلدى، — دېدى ئۇ، — بىزنىڭ قۇرغۇسى تەشكىلاتىمىز مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇدىكى ئارقا سېپى بولۇپ خىزمەت قىلىدىغان بولسۇن، بىز قۇربان بېرىشتىن قورقماي كۈرەش قىلىپ، دۈشمەننى ئېچىكى جەھەتتىن ھالسىزلەتمەي تاشلىشىمىز كېرەك. بىز قورغان ئىچىدە تۇرۇپ، گومىنداڭدەك بۇ جاھىل، مۇتەئەسسىپ قورغاننى ئىچىدىن پارتلىتىدىغان بومبا بولۇشىمىز لازىم. سوپاخۇن قەسەللەرى شۇنداق قىلالايدىغانلىقىمىزنى ئۆز ئەمەلىيىتىمىزدە كۆرسىتىشىمىز، يەر ئاستى كۈرىشى ئارقىلىق گومىنداڭچىلارنى ئالاقزادە قىلىۋېتىشىمىز زۆرۈر. خەلق قوزغالسا، ھەممە نەرسە بولىدۇ، ئۇلاردىن شەھەر-دەك ئۆتكۈر قىلىچلار چىقىدۇ، ئوق ۋە مىلتىق تېپىلىدۇ. قىسقىسى، كۈرەش ئىنقىلابىي تەشكىلاتقا مۇھتاج. جەڭگىۋار كۈرەشنى ئۇنىڭسىز مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

مۇنىرىدىن خوجا ئىككى - ئۈچ كۈندىن بېرى بىر پارچە شېئىر يېزىپ، بىرقانچە قېتىم تۈزەتكەندى، ئۇنى يانچۇقىدىن چىقىرىپ، ھازىر يەنە لامپا يورۇقىدا ئاخىرقى ئىككى كۇپلېتنى قوشۇپ يېزىپ تېلۇقلىغاندىن كېيىن ئۆز پىكرى ئورنىدا سەپداشلارغا شۇ شېئىرنى ئوقۇپ بەردى:

غەزەپ خىتابى

قۇلچىلىق ئىنسانىي ۋىجدانسىزغا يات،
زۇلۇم تەختى گۈم بولسۇن پات - ئاربدا پات.

ئېشىپ تاشتى زۇلۇم ئەلگە، دېھقانغا،
يەر - جاھان چۆكتى ئەلەم - پىغانغا.

ئاقسۇدا هۆكۈمران ساقچى ۋە چېرىك،
خەلق دوزاختىدۇر ئۆلمەستىن تىرىك.

دېھقان يېتىشتۈرگەن ئۈزۈم ۋە ئانار،
ئەمما ئۆزلىرى ئىگە ئەمەس بۇلارغا زىنھار.

سېخىي ياز مول ئاشلىقتىن ياسىدى خامان،
ئەمما تېرىغۇچى قۇرۇق قول قېپقالدى ھامان.

ئاش ـ گۈرۈچ تارتىۋېلىنىپ، ساڭا تۆكۈلدى،
تېرىۋىدالماي ئەل ـ يۇرتىنىڭ قەددى پۈكۈلدى.

بىرى باج ئۈچۈن كەلسە، بىرى كەلدى ھاشار دەپ،
شۇ يول بىلەنمۇ ئاچ ـ بۆرىلەر ئالدى نەپ.

دۈشمەن جىنايىتىدىن بولدى يوغان تاغ،
ھەربىر قىلمىش ئىزىدىن ئەلدە قالدى داغ.

ھەر كىشىدە تۇغدى زەررىچە تاقەت،
يوقالسۇن قان شورىغۇچ گۇمىنداڭ ئاپەت.

زاۋاللىق تەختى ئۈجۈقسۇن، كۈرەشكە ئاتلان!
بۇ قەرزىڭ ۋە بۇرچۇڭ قەھرىمان ئوغلان!

كۈرەشكىن، چېلىشقىن، ۋىجدان بۇيرۇقى!
قانخورنى ئۈجۈقتۇر ئەجەل سۈمۈرۈغ!

قۇلچىلىق ئىنسانىي ۋىجدانىمىزغا يات،
ھۆر بولسۇن كەڭ دىيارىمىز ـ ئاردا پات!...

ـ ئاپىرىن، ئاپىرىن، كۆپ ئاپىرىن، ـ دېدى بىلال ئەزىزى سەمىمىيلىك بىلەن، ـ ناھايىتى ياخشى يېزىلغان. ئاقسۇنىڭ چاقماق تېگىپ، پارتلاپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان ھازىرقى ۋەزىيىتىگە، بىزنىڭ كۈنتەرتىپكە قويۇلغان كۆرىشىمىزنىڭ تەلىپىگە تولمۇ باب، ئۇ گۇمىنداڭ ئۆستىدىن نەپرەت ياغدۇرۇپ يېزىپ تەييارلانغان شىكايەتنامە بولۇپلا قالماي، ئوچۇق پىكىرلەردىن تەركىب تاپقان كۈچلۈك چاقىرىقنامە ھەم بوپتۇ.

ـ سىزنىڭ شېئىر يېزىشىڭىز بىرىنچى قېتىم ئەمەسكە ئوخشايدۇ، ـ دېدى ل. مۇتەللىپ ھەيرانلىق، شۇنىڭ بىلەن بىللە چوڭقۇر رازىمەنلىك بىلەن مۇنبەردىن خوجىغا، ـ سىزنى شېئىرىيەت بىلەن ئانچە خۇشى يوق، دەپ ئويلىشىمىز خاتا بوپتۇ. بۇ شېئىرىڭىزغا قارىغاندا، سىز بۇرۇنمۇ يازغان، مۇندىن كېيىنمۇ خەلق تەلەپ قىلىۋاتقان ياخشى شېئىرلارنى يازالايدىغان كۆرۈنىسىز. يېزىڭ، كۆپ يېزىڭ؛ سىزگە شېئىرىيەت مەنزىللىرىدىن داغدام يول تىلەيمەن، «غەزەپ خىتابى» شېئىرىڭىز بىلەن سىزنى چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن.

مۇنبەردىن خوجا ل. مۇتەللىپنىڭ سۆزىگە جاۋابەن، ئۆزىنىڭ كىچىكىدە، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ روشدى سىنىپىدا ئوقۇشقا باشلىغان چېغىدا شېئىر يېزىشقا كىرىشكەنلىكىنى، بىرقانچە پارچە شېئىرنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلدۇرۇش ئۈچۈن گېزىتخانىغا ئەۋەتكەنده، ئۇلارنىڭ «بۇ شېئىرلاردا دەۋر روھى يوق، داھىي كۆيلەنمىگەن، ئەمەلىيەتتە كۆمۈنىستىك پارتىيىگە قارشى ئىجرا قىلىنىۋاتقان سىياسەت تىلغا ئېلىنمىغان، دېگەن باھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن باسماي قالدۇرۇپ قويغانلىقىنى، شۇنـ

دىن كېيىن ئۆزىنىڭ شېئىر يازماس بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ كېلىپ:

— بۇ «غەزەپ خىتابى» شېئىرىنى ھايالسىز ئېلان قىلىش نىيىتىدە ەمەن، — دېدى ئۇ، — ئادەملەر چاپسىنراق ئوقۇپ، گومىنداڭغا قارشى تېخىمۇ قاتتىق غەزەپكە كەلسۇن، بۇ شېئىر ئىنقىلاب مەنپەئىتىگە ئاز بولسىمۇ ھەسسە قوشۇپ قالسا، مەن شۇنىڭدىن رازىمەن.

— تەكشۈرۈش قاتتىق بولۇپ كەتمىگەن بولسا، بۇ شېئىرنى ئەتىلا گېزىتكە ئېلان قىلىۋەتسەك بولاتتى، — دېدى ل. مۇتەللىپ ئەپسۇسلىق بىلدۈرۈپ.

— بۇ گەپ توغرا ئېيتىلدى، — دېدى گو جەنخۇا قوشۇمچە قىلىپ، — بۇ شېئىر گېزىتكە بېسىلسا، ئاپتور ئۆز قولىنى ئۆزى چۈشەپ، گومىنداڭنى تۇتۇپ بەرگەنلىك بىلەن باراۋەر بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇنبەردىن خوجا، سىزنىڭ ئىنقىلاب ئىشىغا پايدىلىق ياش ھاياتىڭىزلا ئەمەس، بەلكى باشلاش ئالدىدا تۇرغان ئومۇمىي كۈرىشىمىزمۇ بەربات قىلىنىپ كېتىدۇ. بۇ شېئىرنى خەلق بىلەن تېز يۈز كۆرۈشتۈرۈش ئۈچۈن باشقىچە مۇئامىلە چارىنى ئويلاپ تېپىشىمىز كېرەك.

— ھېمىت قەشقەر، يەكەنلەردىن كەلگەنده، بۇ شېئىرنى كۆچۈرۈۋالسۇن، — دېدى بىلال ئەزىزى ئوتتۇرىدىكى گەپ - سۆزلەرگە خۇلاسە ياساپ، — ئۇ ئۇرۇمچىگە قايتقاندا، غۇلجىدىكى گېزىتخانىرگە باستۇرۇش ئۈچۈن لوتپۇللانىڭ «خىيالچان تىلەك» دېگەن شېئىرى بىلەن بىللە ئۇنى غۇلجا شەھىرىگە ئەۋەتىپ بېرىش چارىسىنى قىلسۇن.

مۇنبەردىن خوجا مەسلىھەتلەرگە تامامەن قوشۇلدى. ئۇ لامپىنى ئۆز يېنىغا تارتىپ، ئالدىنى يورۇتۇپ تۇرۇپ، شېئىر تېكىستىنىڭ ئايىغىغا ئاپتورنىڭ نامى ئۈچۈن «جەنۇب مۇشتۇمى»

دېگەن ئەدەبىي تەخەللۇس يازدى. ئۆز ئىسمىنى يازماسلىق ئېھتىيات ئۈچۈن زۆرۈر ئىدى. شېئىر بېسىلىدىغان مەتبۇئات «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭنىڭ ئالاقىدار مەخپىي سىياسىي ئورگانلىرى بىر ئىلاج بىلەن بۇ گېزىتنىڭ ھەربىر سانىنى قولغا چۈشۈرۈپ، كۆرۈپ تۇرغان بولۇشى تەبىئىي ئىدى. سەپداشلار مۇنبەردىن خوجىنىڭ شۇنچە ئەپچىل ۋە مەنىلىك «جەنۇب مۇشتۇمى» تەخەللۇسىنى ئويلاپ تاللىغانلىقىغا قايىللىق نەزەرى بىلەن ماقۇل بولۇشتى. شۇنداق قىلىپ، بۇ تەخەللۇس ئاقسۇدا ل. مۇتەللىپنىڭ «قايىنام ئۆركىشى» دېگەن قەلەم ئىسمىدىن كېيىن قوللىنىلغان ئىككىنچى ئەدەبىي تەخەللۇس بولۇپ قالدى.

ئاقسۇ ئاسمىنىدا كۈندۈز - كېچىگە ئالمىشىپ، ئاخشام قاراڭغۇسى باشلانغىنىغا ئۇچ - تۆت سائەت بولۇپ قالدى. ل. مۇتەللىپ ۋاقتىنىڭ قايسى چاغقا بېرىپ قالغانلىقىنى بىلىپ قويۇش ئۈچۈن، شىم تاسمىسىغا زەنجىرى ئۆتكۈزۈلگەن قاپقاقلىق يۇمىلاق يانچۇق سائىتىنى شىمىنىڭ كىچىك سائەت يانچۇقىدىن چىقىرىپ قارىدى. سائەت ستربلكىسى ۋاقتىنىڭ كېچە سائەت 12 بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئەتە پەيشەنبە، خەلق تىلى بىلەن ئېيتقاندا ئاقسۇ يېگىشەھەرنىڭ ھەپتىده بىر بولۇپ تۇرىدىغان ئومۇمىي بازار كۈنى ئىدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ناھىيەلەرنىڭ مەركىزىي رايونلىرى، چوڭراق يېزا - كەنتلىرىده ھەپتىنىڭ مەلۇم كۈنلىرى غاژ - غۇژ بازار بولۇپ تۇرغىنىدەك، ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ بۇ مەركىزىي رايونىغىمۇ ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبىسىده بارلىق خەلق ئەنئەنىۋى يوسۇندا ئۆز - ئۆزىدىن توغۇق بىر كۈن ئاۋات بازار كۈنى ئۆتكۈزەتتى. ئابدۇللا روزى مۇنبەردىن خوجىنىڭ «غەزەپ خىتابى» دېگەن بۇ ئۆتكۈر شېئىرىنى كېچىچە بىرقانچە نۇسخا كۆچۈرۈپ، تاڭدىن ئىلگىرى شەھەر

دەۋازسىغا چاپلاش ئۇچۇن ئاپتونۇمنىڭ قولىدىن ئېلىۋالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن سەپداشلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت يۇشۇرۇن ئىنقىلابىي تەشكىلاتنى قانداق قۇرۇش، قاچان، قەيەردە ئۇنىڭ تەسىس مەجلىسىنى ئېچىش، تەشكىلات نىزامنامىسىگە قانداق ماددىلارنى كىرگۈزۈش مەسىلىلىرىگە كۆچتى. يىگىرمىنشى بەزىدە مەسلىھەتلىشىش نۇقتىسىدىن ھالقىپ، تالاش ـ تارتىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتتى. لېكىن، بىر ـ بىرىنىڭ پىكرىنى رەت قىلىش، بىرى بەرگەن تەكلىپنى يەنە بىرى تۇپتىن ئىنكار قىلىشقا ئوخشاش كەسكىن قارىمۇ قارشى نۇقتىنەزەرلەر شەكىللەنمىدى، چۈقۇم تەشكىلات قۇرۇش، ئۇنىڭ مۇستەھكەم ئىنتىزامى ۋە نىزامنامىسى بولۇش جەھەتلەردە ھەممىنىڭ پىكرى بىردەك بولدى. بەزىلەر، خەت ـ ئالاقىلەر ياكى كەلدى ـ كەتتىلەر ئارقىلىق، ئۆز جايلىرىدا گومىنداڭغا قارشى پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئىرادىلىرىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن ئابدۇللا داۋۇتۇپنى باي ناھىيىسىدىن چاقىرتىپ، تەشكىلاتنىڭ تەسىس مەجلىسىگە قاتناشتۇرۇش بىلەن، ئۇنىڭ كۆپ ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈرگەن پىشقەدەملىككە خاس باي تەجرىبىلىرىدىن پايدىلىنىشنى تەكتىلىسە، يەنە بەزىلەر سۆز ـ ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق ياشلارنى ئويغىتىپ، ئۇچتۇرپاندا گومىنداڭغا قارشى كۈچلۈك پىكىر ئېقىمى شەكىللەندۈرگەن ئارتۇق ئابباس، سەيىت ئابباس، ئابدۇللا ياقۇپ، ئىبراھىم مۆمىنلەرنىمۇ چاقىرتىپ قاتناشتۇرۇپ، ئېچىلغۇسى بۇ يىغىنىڭ تەسىس مەجلىسىنىڭ تەنتەنىسىنى يەنىمۇ ئاشۇرۇشنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈنۈشتى.

تەكلىپلەر قارىماققا دۇرۇس، بىر ئېغىزدىن ماقۇللىنىشقا تېگىشلىك ئىدى. سەپداشلار ئىچىدە بىرلا كىشى، يەقەت بىلال ئەزىزى بۇ جەھەتتە باشقىچە پىكىرده بولدى. ئۇ بىرقانچە يىل ساقچىلىق خىزمىتى ساھەسىدە ئىشلەش جەريانىدا كۆپ قېتىم بايقىغان تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىنى ۋە ھازىر ئاقسۇدا ئۇرۇش ۋەھىمىسى كۈچەيگەنلىكىدىن بۇيان ساقچى دائىرىلىرى ئىچىدە يوشۇرۇن تىنچ تىنچلاش، كەلدى ـ كەتكەنلەر ئۇستىدىن نازارەت قىلىنىڭ كۈچەيتىلگەنلىكىنى مىسال ـ پاكىتلار بىلەن كۆرسىتىپ ئۆتكەندىن كېيىن، سەممىي ۋە سالماقلىق بىلەن قىسقا قىلىپ مۇنداق دېدى:

ـــ بىزنىڭ قۇرماقچى بولۇۋاتقىنىمىز مەخپىي تەشكىلات.بۇنى ئۇنىتمىساقمۇ ھەممىمىزگە چۈشىنىشلىك. بىزنىڭ ئىنقىلابىي ئىشىمىز بىزدىن بىرىنچى نۆۋەتتە تەشكىلاتىمىزنى قۇرۇلۇش بىلەنلا ئاشكارىلىنىپ قېلىشتىن ساقلاپ، ئۇنىڭ باشتىن ـ ئاياغ مۇستەھكەم بولۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشنى، ھەر بىر پائالىيەتنى دۇشمەنلەرگە قىلچىمۇ سەزدۈرۈپ قويماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ، دۇشمەنلىرىمىز ۋەھشىي ھەم مەككار. ھازىر جەمئىيەتكە تېرىقتەك چېچىۋېتىلگەن ئىشپىيون ـ ئاگېنتلارنىڭ ھەر بىرىدىن قەتئىي ھوشيار بولۇشقا توغرا كېلىدۇ. ئەھۋال شۇ ئىكەن، ئەلۋەتتە بىز تەسىس مەجلىسىنى ئارتۇقچە داۋراڭ قىلمۇەتمەستىن مۇمكىنقەدەر مەخپىي ئېچىشىمىز، قەدىممىزنى دەسلەپتىلا پۇختا بېسىشىمىز كېرەك، ـــ بىلال ئەزىزى ئۆز تەكلىپىنى ئاخىردا، ـــ يەخەسىچانلىق ئىنقىلاب مەنپەئىتى ئۈچۈن زۆرۈر. لېكىن ئۇ ھېچقاچان قورقۇنچاقلىق ئەمەس، ـــ دېگەن سۆزلەر بىلەن تۈگەتتى.

سەپداشلار ساقچى ئوفىتسېرىنىڭ مەسلىھىتىنى قايىللىق بىلەن ئاڭلىدى. ئۇنىڭ مەسلىھىتىدە گومىنداڭنىڭ رازۋېتكا ئورگىنىدا تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىنتايىن مەخپىي تۈتۈلىدىغان ئىچكى سىرلىرىنى ئىنقىلاب مەنپەئىتى ئۈچۈن چىن يۈرەكتىن پاش قىلىپ بېرىۋاتقان جەڭگىۋار بىر ئەزىمەتنىڭ ئۆتكۈر ۋە سەممىي ئاھاڭلىرى جارانگلايتتى.

ـــ دوستىمىز بىلال ئەزىزى ناھايىتى توغرا ئېيتتى.ـــ دېدى ل. مۇتەللىپ، سەپداشلارنىڭ تەپەككۇر ھېسسىياتىدىن يەكۈن

ياساپ، ــ قىلدىغان ئىشلىرىمىز مۇرەككەپ ۋە جاپالىق. ئەمما مەخپىيەتلىكنى ساقلاشنى بىلىش ــ ھەممىمىز ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم ۋەزىپە. قىينى ئاۋۋال ئاقسۇ كونىشەھەر، يېڭىشەھەر لەردىكى پىكىرداشلىرىمىز بىلەن تەسىس مەجلىسىنى ئاچايلى. ئاندىن بىز كىچىكتۈرمەي ئومۇمىي ئەھۋالنى ئابدۇللا داۋۇتوپ، ئارتۇق ئاببباس، سىيىت ئاببباس، ئابدۇللا ياقۇپ، ئىبراھىم مۆمىنلەرگە يەتكۈزۈپ، ئۇلارنىمۇ تەڭ خەۋەردار قىلىپ قويارمىز.

يېڭىشەھەر بازىرى بىلەن كونىشەھەربازىرى 12 كىلومېتر لىق مۇساپە بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان ئۆزئارا يانداش بازارلار بولۇپ، بۇ ئىككى جايدىكى ئىنقىلابچى سىرداشلارنىڭ تەسىس مەجلىسىگە تولۇق قاتنىشالمىسى قىينىچىلىقسىز تەبىئىي ئەھۋالگە ئاشىدىغان ئىش ئىدى. شۇنداس كېيىن ئۇلار يېڭىشەھەر بازىرى بىلەن كونىشەھەر بازىرىدىن قاتنىشىشقا تېگىشلىك كىشىلەرنىڭ ئىسىملىرىنى بىرەسلىھەت ئوتتۇرىغا قويۇپ، دەسلەپكى رويخەتنى قەغەز يۈزىدە رەتلەپ چىقتى. پىكىرلىشىش ئاۋۋالقىدىنمۇ رەتلىك داۋام قىلدى، تەشكىلاتنىڭ نامى ئۈستىدە كۆپ تالاش - تارتىش بولمىدى. ئۇ تەسىس مەجلىسىدە كۆپچىلىكنىڭ بىر پىكىرگە كېلىشى بىلەن ھەل قىلىنىدىغان مەسىلە سۈپىتىدە كېيىنگە قالدۇرۇلدى. ھەممەيلەن بىردەك لۇتپۇللا مۇتەللىپنى تەشكىلاتنىڭ رەئىسلىك نامزاتلىقىغا كۆرسەتتى، تەشكىلات نىزامنامىسى ۋە ئۇنىڭغا كىرگۈزۈلىدىغان ماددىلار ئۈستىدىكى تالاش - تارتىش بىر قەدەر ئۇزۇن ۋاقىت ئالغان مەسىلە بولۇپ قالدى.

ــ ئۇ ئۆزى تەشكىلات ئىكەن، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ نىزامنامىسى بولىدۇ، ــ دېدى ل. مۇتەللىپ كەسكىن قىلىپ، ــ نىزامنامىسى بولمىغان تەشكىلات جانسىز ھەيكەل، قانسىز تومۇر، سۈسىز ئېرىق، يىلتىزى يوق دەرەخ بولۇپ قالىدۇ، دېمەك، نىزامنامە تەشكىلاتىمىز بىلەن بىللە مەيدانغا چىقىشى كې-

رەك، ئۇ بىزنى ئۈيۈلتاشتەك چىڭ ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىدىغان كىشىلەرگە ۋە بىرلىكتە ئۈيۈشۈپ، ئۆزئارا مۇجەسسەملەنگەن جەڭگىۋارلارغا ئايلاندۇرىدۇ. بىزنىڭ ھەربىر قەدىمىمىز دۈشمەنلىرىمىزنى ئىچىدە ئەنە شۇ قورغاننى سەزدۈرمەستىن پارتىلىتىپ تاشلاشتىن ئىبارەت مەقسەت ئاستىدا بېسىلىدۇ.

ل. مۇتەللىپ سۆزلەۋاتقان سۆزىنى بىر پارچە قەغەزگە شەرتلىك بەلگىلەر بىلەن قىسقا ۋە ئاددىي قىلىپ تىركەۋاتقاندى، ئۇ قەغەزگە قارىماي ئۈچۈن پىلىكنى كۆتۈرۈپ لامپا يورۇقىنى كۈچەيتتى. شۇ چاغدا ئۇ قولىدىكى موخۇركىسىنىڭ ئۆچۈپ قالغانلىقىنى بايقاپ، لامپىدا تۇتاشتۇرغاندىن كېيىن ئىككى قېتىم سۈمۈرۈپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى:

ــ سىلەر بىلىسىلەر، ئاقسۇ گومىنداڭ جاللاتلىرى ئىنتايىن ۋەھشىيلەشكەن جاي، بىز مۇشۇنداق جايدا ئۇلارغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىشقا تەييارلىنىۋاتىمىز، غەلىبە ھايات - مامات كۈرىشى ئارقىلىق قولغا كېلىدۇ. قانچىلىك سۆزلەيلى، سۆزلىمەيلى، ئەينەن ئەھۋال ئاشۇنداق. بىزگە ئۆزىمىزنى بىرلەشتۈرگۈچى تەشكىلاتنىڭ بولۇشى زۆرۈر بولغىنىدەك، يەنە تەڭ قەدەم تاشلاش، ئۈيۈشقاقلىق بىلەن قەدەم تاشلاش ئۈچۈن ئىنقىلابىي نىزامنامىنىڭ بولۇشىمۇ ئانا سۈتىدەك زۆرۈر. تەشكىلات ــ ئىشلىرىمىزنىڭ گەۋدىسى بولسا، نىزامنامە ئۇنىڭ جېنى ۋە پۈت - قولى...

نۇتۇق ئېھتىيات نۇقتىسىدىن مۇكىدىشۈاتقان كىشىلەرنىڭ گەپ - سۆزلىرىدەك پەس ئاۋازدا سۆزلەندى. ئەمما ئۇ شىرىلداپ تەكشى ئېقىپ كىرىپ مايسىلارنى كۆكەرتكەن سۈدەك سەپداشلارنىڭ قەلب ئېتىزىغا سىڭىپ، ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىدىكى ئىرادىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇر يىلتىز تارتقۇزدى.

كۆپچىلىكنىڭ بىردەك كۆرسەتىشى بىلەن نىزامنامە لايىھە-

سىنى يېزىپ چىقىشقا ل. مۇتەللىپ بىلەن مۇنبرىدىن خوجا تەيىنلەندى. تەسىس مەجلىسى ئۆتكۈزۈلىدىغان ئورۇننىڭ قەيەر بولۇشى مەسلىھەتكە قويۇلغاندا ھەر خىل پىكىرلەر ئوتتۇرىغا چۈشتى. بىرى، بۇ مەجلىسنى تاشقىرىقى بازاردىكى سالاخۇن ئۇستىنىڭ ئاشخانىسىغا ئارقا ئۆيى قىلىپ سېلىنغان زالغا ئوخشاش چوڭ ئۆيدە ئۆتكۈزۈشنى تەشەببۇس قىلسا، يەنە بىرى، ساتىراش مەقسۇتئاخۇن ئۇستىنىڭ ھويلىسىدا ئېچىشنى ئېيتتى. ئاخىردا گو جەنخۇا نىياز شەرىپى 1934 -يىلى ئاقسۇدا ۋالىي بولۇپ تۇرغان چاغدا بىنا قىلغان مېۋىزار كۆركەم باغدا ئېچىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى.

— بۇ باغ، — دېدى گو جەنخۇا ئۆز تەكلىپىنى ئىزاھلاپ، — بىزنىڭ مەخپىي مەجلىسىمىز ئۈچۈن ئوچ جەھەتتىن باب كېلىدۇ.بىرىنچى، ئۇ دۆڭنىڭ بىقىنىدا، ئۇنىڭ شەرق تەرىپىيارغا تۇتىشىدۇ، دېمەك، ئۇنىڭ بىر تەرىپى ياربېشى. بۇ يەرگە پوست قىلىش ئۈچۈن ئادەم قويۇپ، پېيىمىزگە كىرىۋالغان ئىشپىيون - ئاگېنتلارنىڭ يوشۇرۇن كېلىۋېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ؛ ئىككىنچى،باغنىڭ جەنۇب تەرىپى كەڭ تەكتەن تەكشى ئېتىزلىق، بۇ مۆكۈنۈپ كېلىۋالىدىغان پايلاقچىلار ئۈچۈن تەبىئىي پاش بولۇپ قېلىش ئورنى؛ ئۈچىنچى، بۇ باغ يەنە، سەپداشلارنىڭ ئوچ تەرەپتىن تەسىس مەجلىسگە كېلىشىگە قولايلىق. يەنى كونىشەھەرىدىن كېلىپ قاتنىشىدىغانلارنىڭ يېڭىشەھەرنى ئارىلاپ يۈرمەي، ياربېشى ئارقىلىق تۇيغۇزماستىن توپتوغرا باغقا كىرىشكە، يېڭىشەھەردىكىلەرنىڭ بىر يولدىن ئەمەس، غەرب - شىمال، ھەتتا جەنۇب تەرەپلەردىن ئوچ يولغا بۆلۈنۈپ ئايرىم - ئايرىم كېلىشىگە پايدىلىق. باغقا ھازىر تاجىئاخۇن ئاكا ئىگىدارچىلىق قىلىپ تۇرماقتا.

ھەممەيلەن بۇ پىكىرگە قوشۇلدى، تەسىس مەجلىسگە يەنە قاتنا-

شىدىغان ھەر بىر كىشىگە نىياز شەرىپىنىڭ بېغىغا كېلىش توغرىسىدا ئەتىدىن تارتىپ، ئۇتتۇرلۇق جېكىپ ئېيتىپ قويۇش شۇ ھامان ئالايىتەن تەكتىلەندى.

تەسىس مەجلىسنى ئېچىش كۈنىنى بەلگىلەش مۇزاكىرىسىدە نىڭ سوزۇلۇپ كېتىشىگە سەۋەب بولمىدى. ئۇنى ئەتىدىكى پەيشەنبە بازار ئۆتسە، يەنە بىر ھەپتىنىڭ بازار كۈنى ئۆتكۈزۈش ماقۇل تېپىلدى، چۈنكى شۇ كۈنى ھەممە كىشىنىڭ سودا ۋە بازار تاماشىسى بىلەن بولۇپ كېتىدىغانلىقى، بەلكى يەنە ساقچىلارنىڭ، ئاگېنت ۋە ئىشپىيونلارنىڭ دىققىتى بازارغا قارىتىلىپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇنداق مەخپىي مۇھىم مەجلىسنى خاتىرجەمرەك ئېچىش بەقەت شۇ كۈنلا مۇمكىن بولىدىغانلىقى ئېنىق بىر پاكىت بولۇپ قالغانىدى.

ئوسمان مۇھەممەت تەشكىلات ئۈچۈن قەسەمنامە بولۇش ۋەزىپىلۈكىنى ئۇشتۇمتوت ئەسلەپ قالدى:

— بىزدە نىزامنامەبولغىنىدەك، قەسەمنامىمۇ بولۇشى كېرەك، — دېدى ئۇ ئۆز تەكلىپىنى بايان قىلىپ، — قانىلىق كۈرەشتە بىزنىڭ ھەر بىرىمىزگە ئۆلۈم بىلەن كۆرۈم تەڭمۇتەك ھەمراھ. خەۋپ - خەتەر، دوق - پوپوزىلارغا دۇچ كەلگەندە بوشىشىپ قالماسلىق، چېكىنىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن بىزگە قان بىلەن يېزىلغان قەسەمنامە بولۇشى كېرەك. بۇرۇنراق قەسەمنامە تەييارلىنىپ، تەسىس مەجلىسىدە ھەر بىر كىشىنىڭ قولى قويدۇرۇۋېلىنسۇن، دېمەكچىمەن.

مۇنبرىدىن خوجا ل. مۇتەللىپ بىلەن مۇندىن مۇقەددەم قىلىشقان مەسلىھەتلىرىگە ئاساسەن، بۇ مەسىلە ئۇستىدە خىلىدىن بېرى باش قاتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ سەپداشلارغاقەسەم شېئىرى يېزىشقا كىرىشىپ، ئۇنىڭ بىرىنچى كۆپلىتىنى تامام قىلىپ بولغانلىقىنى، قالغان كۆپلىتلىرىنى تەسىس مەجلىسگىچە يېزىپ

قولدىن چىقىرىپ بولدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى. كۆپچىلىك ئۇنىڭ پىكرىگە قايىللىق بىلەن قوشۇلدى. ئايتىللا سۆز ئارىلىقىدا ئولتۇرغان يېرىدىن قوزغىلىپ، سەپداشلار ئارىسىغا قىستۇرۇلۇپ كىردى ۋە دېرىزىدە تۇرغان يېرىم خالتا ئوخۇركىنى سوزۇلۇپ تۇرۇپ ئالدى ـ دە، ئۇستەل ئۈستىگە قويۇپ:

ـــ بارغانچە مۇھىم گەپلەر ئېيتىلمۇاتىدۇ، تاماكا چەككەچ ئولتۇرىڭلار، سىلەرنى يەنە ئۇيقۇ بېسىپ قالمىسۇن، ـــ دېدى.

سەپداشلار مىيىقىدىلا بوش كۈلۈپ قويدى. بۇ گەپنىڭ ياكى چاقچاق، ياكى مەلۇم بىر غەرەز بىلەن ئېيتىلغانلىقىنى چۈشەنگىلى بولمايتتى. ل.مۇتەللىپ ساھىبخانلىق سۆپىتى بىلەن ئايتىللانىڭ گېپىنى قۇۋۇۋەتلەپ، خالتىنى دەمالىي ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئاغزىنى ئاچىتى، سەپداشلارنى چېكىشكە تەكلىپ قىلىپ تۇرۇپ:

ـــ تاماكا ئۇيقۇنى قاچۇرۇپ، كىشىنى سەگەكلەشتۈرىدۇ. ھەممىڭلار بىر ـ بىر ئورامدىن چېكىڭلار، ھېممەت مۇشۇ قېتىم ئۇرۇمچىدىن ئالغاچ كەپتىكەن، خېلى كۈچلۈك غۇلجا موخۇركىسىكەن، ـــ دەپ قويدى.

ئوسمان مۇھەممەت، تۇردى ھۈسەينوپ، قادىر ئېلىلار كونا گېزىت قەغىزىنى يىرتىپ بىرەر ئورامدىن چەكمەكچى بولۇپ تۇراتتى، مۇنىرىدىن خوجا يۆتىلىپ كېتىپ، ئېغىر ـ ئېغىر ھاسىراشقا باشلىدى. ئۇلار چېكىشتىن توختىدى. ھەممەيلەن ئاغرىقچان سەپدىشىنىڭ ھالىغا تىكىلىپ، دىققەت بىلەن قاراشتى. مۇنىرىدىن خوجىنىڭ يۈز ـ كۆزى تاتىرىپ قالغانىدى. ئەمما بىرئازدىن كېيىن ياخشىلىنىپ ئاۋۇالقى ھالىغا كەلدى.

ل. مۇتەللىپ دۈگىلەك يانچۇق سائىتىنى چىقاردى ـ دە، قاپقىقىنى تارس قىلىپ ئېچىپ ستېپلكىسىغا قاردى. ۋاقىت سائەت بىر يېرىمغا يېقىنلاپ ياز ئېيىنىڭ راسا تۈن يېرىمى بولۇپ قالغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. سەپداشلار كېتىش

ئۈچۈن ئورۇنلىرىدىن قوزغالدى، ئۆزلىرى ئىشەنگەن كىشىلەرگە تارقىتىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھەر بىرى «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىدىن ئېلىۋېلىشتى. ئايتىللا يەنىلا بۇلۇڭدا ھېچقانداق گەپ ـ سۆزگە قۇلاق سالمىغاندەك بىدار ھالەتتە قورۇق يىگىنىنى ياغلىقىغا سانجىپ، كەشتە تىكىش ئاۋارىچىلىقى بىلەن بولۇۋاتقان قىيىاپەتتە ئولتۇراتتى، ئۇ سەپداشلارنى ئىشىك تەشىغىچە ساھىبخانلاردەك يۈمشاق، مۇلايىم ئۇزىتىپ چىققان چېغىدا، ئۇلارغا «مەن ئۇيقۇسىزلىق بىلەن ئۆتىدىغان مۇشۇنداق ئېغىر تۈن كېچىنى پەقەت لۇتپۇللانىڭ يۈز ـ خاتىرىسى ئۈچۈن، سىلەرنىڭ ئوبدانراق مېھمان بولۇپ كېتىشىڭلار ئۈچۈنلا غەيرەت قىلىپ ئۆتكۈزدۇم. سىلەر مېنىڭ توغرامدا بۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە ئويلىمىغانسىلەر» دېگەندەك قىلاتتى. ياتاقتىن ھەممىنىڭ كەينىدە چىققان ئوسمان مۇھەممەت شەيتانلىق قىلىپ، ئايتىللانىڭ قولىدىكى ياغلىقىغا قول ئۇزىتىپ تۇرۇپ:

ـــ قېنى كەشتىڭىزنى كۆرۈپ باقاي، پۈتكۈزۈپ بولدىڭىزمۇ، لۇتپۇللاغا يارىغۇدەك بولغاندۇ؟ ـــ دېدى.

ئايتىللا قاچۇرۇپ، ياغلىقنى كەينىگە يوشۇرۇۋېلىپ تۇرۇپ، قىزلارغا خاس ناز بىلەن:

ـــ ياق، ياق، سىزگە كۆرسەتمەيمەن، پۈتكەندە بېرىدىغان ئادەمنىڭ ئۆزىگە بېرىمەن، ـــ دەپ چىرقىرىدى، ئەمەلىيەتتە ياغلىقتا كۆرسەتكۈدەك كەشتە يوق ئىدى.

سەپداشلارنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىققان ل. مۇتەللىپ، ئۇلارنىڭ يولدا ساقچىلارغا ئۇچراپ، چاتاقلىشىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، كەينىدىن ئۇزاقتىچە قاراپ تۇردى. مۇنىرىدىن خوجا بىلەن ئوسمان مۇھەممەت تۇردى ھۈسەينوپ، قادىر ئېلىلار بىلەن گېزىتخانا ئىچىگە ئۆتۈپ، تىنچ ـ ئامان كۆزدىن غايىب بولدى،

نابەرچىكلار ئۆز ياتقىغا كىرىپ كەتسە، مۇنىرىدىن خوجا، ئوسمان مۇھەممەت گەزىتخانىنىڭ ئارقا هويلىسىدىكى تام شورىسىدىن ئۆتۈپ بىردەمدە مەركەزىي مەكتەپكە بەرئۇالالايتتى. شەھەرنىڭ غەربىدىكى بىنا تەرەپكە كېتىۋاتقان ئابدۇللا روزى بىلەن گۇ جەنخۇا لەڭگەر كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا يەتكەندىن كېيىن تاشقىرىقى بازارغا قايرىلدى. بىلال ئەزىزى كېچىدە كونىشەھەرگە قايتىپ كېتەلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن، ل. مۇتەللىپكە هەمراه بولۇپ قونۇپ قېلىش مەقسىتىدە ياتاقتا قالدى. ئۇ يەنە يېڭى يازغان شېئىرىنى ل. مۇتەللىپكە كۆرسىتىپ، پىكىر ئالماقچى ئىدى.

ل. مۇتەللىپ بىلەن بىلال ئەزىزى ياتاقتا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، سىرتىنى تەكشاپ، بىرهازاغىچە خاتىرجەم بولالمىدى. مۇلچەر بويىچە ئېيتقاندا مۇنىرىدىن خوجا، ئوسمان مۇھەممەت، ئابدۇللا روزى، گۇ جەنخۇالار تېخى ئۆز ياتاقلىرىغا يېتىپ بارالمىغان بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

دەرۋازا ئالدىدىن ئارقىمۇ ئارقا بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ بىرقانچە مەپە ئۆتۈپ، شەھەرئىچى تەرەپكە يۈرۈپ كەتكەندەك بولدى. ئۇلارنىڭ مەپە ئىكەنلىكى، ئىچىدە خېلى كۆپ ئادەمنىڭ ئولتۇرغانلىقى تۇمۇر چاقلىرىنىڭ لەڭگەر كوچىسىدىكى قاتراڭ يولغا ئېغىر پېتىپ، ئاتلارنىڭ هاسىراپ سۆرەپ مېڭىشلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ مەپىلەردە ئەكىتىلمۇاتقانلارنى ئاقسۇ كونىشەھەر ناهىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدىن ياكى باي ناهىيىسى تەرىپىدىن يۆتكەپ كېلىنگەن سىياسىي مەھبۇسلار دەپ هۆكۈم قىلىشقا بولاتتى. بىر دەمدىن كېيىن ياتاقتا ياتالماس تەرەپتىن شاللىقتا سۇ باشلاۋاتقان ياش بىر دېھقانتىڭ كۈچ بىلەن توۋلاپ ئېيتمۇاتقان مۇڭلۇق ناخشىسى ئاڭلاندى. لېكىن بۇنىڭ بىلەن تەڭ ياربېشىدىكى پوتەيلەرنىڭ بىرىدىن ئوق ئېتىلىپ ناخشىنى توختىتىپ قويىدى.

بىلال ئەزىزى ئۆزىنىڭ يېڭى شېئىرىنى ل. مۇتەللىپكە ئوقۇپ بېرىش ئۈچۈن يانچۇقىدىن چىقاردى، كىرسىنى كۆيۈپ، قۇرۇقدىن لىپ قالاي دەپ قالغان لامپىغا باشقىدىن كىرسىن قۇيۇلۇپ، ئۈستەل ئۈستىنى قايتىدىن يوپيورۇق يورۇتۇلدى. ئايتىللا هەرقانداق هېيلىگەر پايلاقچى پۇتۇن ئۇستىلىقىنى ئىشقا سېلىپ قولغا كەلتۈرەلمەيدىغان غايەت مۇهىم مەلۇماتلارنى تېزرەك ساقچى هۆقۇقدارى ۋۇ شۇبىڭغا بىرمۇ بىر، سۆزمۇ سۆز ئېنىق يەتكۈزۈپ قويۇشقاتالدىراپ تۇراتتى. بىراق، ئۇ بۇ يەردىن يېڭىلا كەتكەن سەپداشلار يول ئۈستىدە ئۇچراپ بايقاپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ياتاقلىرىغا بېرىپ بولۇش ۋاقتىنى مۆلچەرلەپ، سەل كېچىكىپ مېڭىشقا مەجبۇر بولدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ داستخاننى يىغىشتۇرۇش، ئۈستەل ئەتراپىنى تازىلاش بىلەن ئەتەيىن كېچە كىپ ياتاقتىن چىقتى. ل. مۇتەللىپ هەمراه بولۇپ، ياتقىغا يەتكۈزۈپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى، ئايتىللا ئۆزىنىڭ مۇشۇ يېقىندىكى مەكتىپىگە بېرىۋالسا بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، شائىرنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلدى ۋە يالغۇز كېتىپ قالدى، ئايتىللا ئۆزىنى هەقىقەتەن قىزلار مەكتىپىگە كېتىۋاتقاندەك كۆرسىتىپ ل. مۇتەللىپنىڭ ئالدىدىن ئاۋۋال شىمالغا ماڭدى. شائىرنىڭ دەرۋازىنى غورۇلاپ، ياتقىغاكىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى بايقىغاندىن كېيىن يولنى ئۆزگەرتىپ، شەھەرئىچىنى نىشانلاپ، جەنۇب تەرەپكە بۇرۇلدى...

ئۇ هازىر بېسىۋاتقان هەر بىر قەدەم بۇ قارا نىيەتنىڭ كەينىدىن بىرمۇ بىر جىنايەتلىك ئىز قالدۇرۇپ تۇراتتى، ئۇ جەڭگىۋار ياشلار ئەقىده باغلىغان ئىشنى — ئىنقىلابىي قوزغىلىشنى تېخى بۆشۈكىده چېغىدىلا بوغۇپ تاشلاش نىيىتى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە كېتىۋاتاتتى...

ل. مۇتەللىپ ياتاقتا قايتىپ كىرگەندە، بىلال ئەزىزى

ئۆزىنىڭ تېخى ئېلان قىلىنمىغان «ئۆلمىسۇن» دېگەن شېئىرىنى قەغەزدىكى تېكىستنى بويىچە مۇگدەپ ـ ئەسنەپ دېگۈدەك ئولتۇرۇپ ئوقۇۋاتاتتى. ل. مۇتەللىپمۇ شۇ چاغدا خېلى ئويقۇسىراپ قالغانلىقىنى ھېس قىلمىشقا باشلىدى. شۇنداقتىمۇ ئىككى شائىر كارىۋاتتا قوشماقلاردەك بىر ـ بىرىگە يېقىن، يانمۇ يان ئولتۇرۇپ، يېڭى، بېجىرىم تۇيغۇ ۋە قىزغىن ئىشتىياق بىلەن شېئىرغا تەكرار ـ تەكرار كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. ل. مۇتەللىپ ئۇنىڭ ئالايىتەن تىلغا ئېلىپ ماختاپ، ئاخىرقى قېتىم دېكلاماتسىيە ئۇسلۇبىدا ئۇنلۈك قىلىپ يەنە بىر نۆۋەت ئوقۇدى:

پاك ئىنسانلار، ساپ ۋىجدانلار ھېچ ئۆلمىسۇن،
قەدىردانلار، مېھرىبانلار ھېچ ئۆلمىسۇن!
چاققان ـ چاققان، ئالغا ئاققان، ئەلگە باققان،
دىلغا ياققان غەيۇرانلار ھېچ ئۆلمىسۇن!
خەلق ئۈچۈن، خىسلەت ئۈچۈن، نىيەت ئۈچۈن،
ئىپپەت ئۈچۈن چېلىشقانلار ھېچ ئۆلمىسۇن!
باتۇر يۈرەك، كۆچلۈك بىلەك، نۇرلۇق تىلەك،
قىممەت ئىستەك پەھلىۋانلار ھېچ ئۆلمىسۇن!
كۆڭلى ئادىل، دىلى دادىل، ئۆزى قابىل.
ھەققە مايىل پاك ئىنسانلار ھېچ ئۆلمىسۇن!
ئەلگە ئامراق، ئالىي ئەخلاق، دىلى ساپ ـ ئاق،
نومۇسى ساق قەھرىمانلار ھېچ ئۆلمىسۇن!
قەلبى لىق نۇر، ئىلمى چوڭقۇر، مۇتەپەككۇر،
تۇيغۇن، سەزگۈر، ئەزىزاتلار ھېچ ئۆلمىسۇن!

شېئىر ئوقۇلۇپ بولدى. ل. مۇتەللىپ ئۇنى تېز ئاردا گېزىتتە بېسىپ چىقىرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇستەل تارتمىسىغا

سېلىپ قويدى. ئىككى شائىر چارچىغانلىقلىرىنى يېڭىباشتىن ھېس قىلىپ، تۆشەكلىرىگە يانپاشلىدى.

ئايتەللانىڭ ئۆرسى بىلەن يۈرەكلىك بولغىلى بولمايدۇ

ئايتىللانىڭ چوڭ قىز بولۇپ، ھازىرقى يېشىغا يەتكۈچە مۇشۇنداق تۇنجى قېتىم ئىدى. ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىدىن يىراقلاشقانسېرى، ئۇ قورقۇنچ ھېس قىلىۋاتاتتى. بۇ چاغدا لەڭگەر كوچىسى شەپسىز تىمتاس بولۇپ كەتكەنىدى. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى ئايتىللاغا ناھايىتى يىراقتىكى بىلىندى، ئۇ قورقۇپ قەدىمىنى تېزلەتتى، ئاخىر يۈگۈردى، لېكىن بۇمۇ بولمىدى، پۇتى كالۋالىشىپ، گويا ئارقىدىن كىمدۇر بىرى قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، ئۇنى تېخىمۇ قورقۇتۇۋەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى دۈكۈلدەپ ئۇراتتى. ئۆگزىلەرنى سىيپاپ ئۆتكەن شامال يەرگە خازاك ۋە پاخالالارنى شىرىلدىتىپ چۈشۈرۈۋېدى، ئۇ قورقۇپ ۋارقىرىۋېتىشكە تاسلا قالدى، ئارقىغا يېنىپ قايتىپ كەتمەكچىمۇ بولدى، لېكىن كەينى تەرەپتىن، لەڭگەر كۆۋرۈكى بويىدىكى ھويلىلارنىڭ بىرىدىن ئېشەكنىڭ ھاكىرىشى ئاڭلىنىپ، ئۇنى يەنە ئالدىغا قاراپ ئىتتىردى. ئۇ قەدىمىنى يەنە ئالدىغا ـ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى تەرەپكە قاراتتى. چىلىق ـ چىلىق قارا تەرگە پېتىپ، كوچا دوقمۇشى تەرەپكە يۈگۈردى. دوقمۇش

ئاقسۇ بازىرىنىڭ كۈندۈزى ئادەم قاينىاپ، ئاۋات بولۇپ تۇرىدىغان سورۇنلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ بۇ يەردە ئادەم ئۈچراپ قالامدىكىن دەپ ئۈمىد قىلمۇيدى، ھېچكىم ئۈچرىمىدى. ئاڭغىچە ئۇ لەڭگەرنىڭ ئېگىز پەشتاقلىق چوڭ جامەسى ئالدىغا كېلىپ قالدى، ئۇ يەردە ئۇشتۇمتۇت پۇتى ئاستىدىن يوغان بىر قارا ئىتنىڭ ئېتىلىپ قوپۇپ، ئۆزىنى چىشلەشكە تەييار بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆردى، ئىت دەھشەتلىك ھاۋشىيتتى، ئايتىللانىڭ كۆڭلەك پەشلىرىنى چىشلەپ، ئۇنىڭغا توختىماي خىرىس قىلاتتى، قىز ئاجايىپ قاتتىق قورقۇپ كەتتى، شۇ قورقۇنچىدا چىرقىراپ ئۆزىنى كەينىگە تاشلىدى.ئىت بۇ يەردەتۇڭلۇپ‌يېتىپ ئۇستىخان غاجىلاۋاتقاندا، ئايتىللا ئۇنى كۆرمەستىن دەسسۈالـ غانىدى. ئىت يەنە ئۇستىخاننى غاجىلاشقا باشلاپ، ھاۋشىتتىن توختىدى، قىز ئۆز ۋاقتىدا ئېتىنىڭ ھوجۇمىدىن ساقلىنىش تۇغرىسىدا ئاڭلىغان گەپ ـ سۆزلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، ئاستا قوپۇپ كەينىگە شوخشىدى، ئاندىن كوچىنىڭ ئۇ قانىتىغا ئۆتۈۋېلىپ، دوقمۇش تەرەپكە بارلىق كۈچى بىلەن يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇستىخان غاجىلاش بىلەن بولۇپ كەتكەن ئىت ئۇنى قوغلىمىدى.

لەڭگەر كوچىسىنىڭ دوقمۇشى ئادەتتە كۈندۈزلىرى ئادەم قاينايدىغان ئاچال بولۇپ، تاشقىرىقى بازار، ئاسۇق، سوجو مەھەللىلىرى بىلەن لەڭگەر كوچىسىنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرغۇچى نۇقتا ۋە كەڭ مەيدان ئىدى، ئايتىللانىڭ چۈشەنچىسىدە، ھازىرقىدەك ۋەھىمىلىك كۆنلەردە بۇ يەردە ئەسكەر كۆزەت قىلىپ تۇرغان بۆلۈشى ياكى كوچا ساقچىلىرىنىڭ ئۈچراپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. بىراق، ئايتىللانىڭ تەلىيىگە ئۇنداق بولماي چىقتى. بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى ئىككىدىن جۈپ بولۇپ ماڭغان ئىككى گۇرۇپپا ساقچى‌دەل‌مۇشۇيەردە ئۆزئارا كېسىشىپ،

ئەربىتىن كەلگىنى ئاسۇق مەھەللىسىگە، شەرقتىن كەلگىنى سوجو مەھەللىسىگە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئايتىللانىڭ كۈتكىنىنىڭ ئەكسىچە، ئۇنى بۇ يەردە يەنە بىر قورقۇنچ كۈتۈپ تۇراتتى. خەيجاڭ مەھەللىسىدىن بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ، ھاۋشىپ كېلىۋاتقان ئىككى ئىت ئايتىللانىڭ پۇتىغا سۈركىلىپ دېگۈدەك ئۆتۈپ، شەھەر ئىچى تەرەپكە چېپىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن تەڭ تاشقىرىقى بازارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى شاخ ـ شۇمبىلىرى كېسىپ تاشلانغان يوغان قارىياغاچ ئۈستىدىن جاينامماز چوڭلۇقىدىكى كېگىزدەك بوز رەڭ بىرنەرسە دەھشەتلىك قانات قېقىپ، ئايتىللانىڭ ئۈستىدىن ئۇچۇپ كەتتى. بۇ ھۇقۇش ئىدى. ئىنتايىن قاتتىق قورقۇپ كەتكەن ئايتىللا ئۆزىنى يانغا تاشلاپ، شۇ يەردىكى سامساخانىنىڭ قاياق سۇ قاينىتىش ئوچۇن سىرتقا ياساپ قويغان ئوچاق تۇرخۇنىنىڭ كەينىگە يوشۇرۇندى، ئايتىللا ھۇقۇشنى بۇ كەمـ گىچە كۆز بىلەن كۆرمىگەن بولسىمۇ، بىراق، ئۇنىڭ توغرىسىدا كۆپ گەپ ـ سۆزلەرنى ئاڭلىغان، ئۇنىڭ يەنە كېچىلىرى ساياغانلىقىنىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئاڭلىغانىدى، «ھۇقۇش ـ ياماق ئۇچار قانات، بۇ بالايىئاپەتنىڭ ۋە كىشىلەر بېشىغا كېلىۋاتقان بەختسىزلىكلەرنىڭ مەنبەسى، بو قۇش شۇملۇقنىڭ سىمۋولى بولۇپ، ئۇنىڭ ھەربىر سايرىشى خانىۋەيرانچىلىقنى تىلەۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتى». ئايتىللانىڭ ھۇقۇش توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرى ئەنە شۇلار ئىدى. ئۇ، مۇنداق گەپ ـ سۆزلەرگە قەتئىي ئىشىنەتتى.

ئايتىللا ئۆزىنى يوشۇرغان جايدا، تۇرخۇنغا چاپلىشىپ خېلى ئۇزۇن ئولتۇردى. ئولتۇرغانچە قورقۇنچى ئېشىپ، بەدىنى شۇركىنىپ، قاتتىق تىكەنلىشىۋاتقانلىقىنى، يۈرىكىنىڭ دۈپۈلدەپ ئۇرۇۋاتقانلىقىنى ئېنىق بىلدى. ئۇ قوپماقچى بولۇپ تۇرخۇنغا

تىرەلدى، ئەما ماغدۇرسىزلىق ھېس قىلىپ، يەنە ئولتۇرۇپ قالدى، دەل شۇ چاغدا لەگگەر جامەسى ئالدىدىكى ھېلىقى ئىت ھاۋشىپ، تاشقىرىقى بازار تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. ئايتىللا بۇ قورقۇنچىدىن باشقا بىر يېڭى قورقۇنچنىڭ باش ئۇرۇپ، ئاخىر ئورنىدىن قوزغالدى. ئالدىغا قاراپ ھۇقۇش قونغان قارىياغاچقا نائىلاج كۆز تاشلىدى، ئايتىللا بۇ دەرەخنىڭ تۈۋىگۈرلا دېگۈدەك شاخ - پۇتاقلىرى، قويۇق يوپۇرماقلىرى بىلەن ياپيېشىل كۆكىرىپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەنىدى. ھازىر بولسا ئۇنداق ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا خۇددى تېرىسى بىلەن گۆشى شىلۈپلىنىغان يۇغان بىر نار تۆگىنىڭ ئاپئاق ئاقىرىپ كەتكەن ئىسكىلىتىدەك بىرنەرسە نامايان بولدى، ئايتىللا: ياق، بۇ دەرەخ ئەمەس، باشقا بىر نەرسە، بۇ جىن، دەپ ئويلىدى - دە، ئاندىن ئىچىدە بىرقانچە قېتىم ئايەتلەكۇرسى ئوقۇدى. ئاپىسى ئۇنىڭغا قورققان چاغدا ياكى ئاخشىمى يېتىپ، چىراغنى ئۆچۈرۈش ۋاقتىدا ئەنە شۇ ئايەتنى ئوقۇشنى ئۆگىتىپ قويغانىدى. ئايتىللانىڭ شەھەر ئىچىگە كىرىش ئۈچۈن دەرەخ يېنىدىن ئۆتمەسلىككە ئىلاجسىز يوق ئىدى. بۇ قارىياغاچقا قارىغانچە قورقۇپ يەنە ئولتۇرۇپ قالدى. ئىت بولسا گاھ قاتتىق ھاۋشىپ، گاھى بوش غىڭشىپ، لەگگەر تەرەپتىن دوقمۇشقا بارغانچە يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. ئايتىللا ئورنىدىن تۇردى - دە، قارا تەرگە چۆمگەن پېتى تاشقىرىقى بازار تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. قارىياغاچ تۈۋىگە كەلگەندە يېقىلىپ چۈشۈشكە تاس قالىپ، سولغا بۇرۇلۇش بىلەن زورلىنىپ شەھەر دەرۋازىسىغا يېتىۋالدى. ئاندىن ھەش - پەش دېگۈچە ئۆزىنى ئۇرۇپ سېپىل ئىچىگە ئۆتتى، شۇ چاغدىلا ئۇ سەل ئىسىگە كەلگەندەك بولدى. ۋىلايەتلىك مالىيە - باج ئىدارىسىنىڭ تېمىغا يۆلىنىپ بىردەم ئارىمنى ئالدى.

ئايتىللا كۈندۈزى تۇتقۇن ئەسكەر ماموتنىڭ پوتەي ياساش ۋاقتىدا دەل مۇشۇ دەرۋازا ئۈستىدىن دوملاپ كېتىپ ئۆلگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. ھازىر بولسا شۇ پاجىئەلىك ۋەقە ئېسىگە كېلىپ، مەرھۇم ئەسكەر ئايتىللانىڭ بوينىغا سىرتماق كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقاندەك، دەھشەت بىلەن ئۇنى بۇ يەردىن قوغلىغاندەك بولدى، قىز شەھەر ئىچىدىكى بۇ تار كوچىدىن يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقاندا، ئۆزىنىڭ ئاياغ تاۋۇشى ئۆزىگە ئارقىدىن بىرى قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك قورقۇنچ سېلىپ، خۇددىنى يوقىتىش دەرىجىسىگە ئەكەلدى. ھەممە نەرسە قېرقۇنچلۇق بولۇپ كەتتى، ئۇ شۇتاپتا ھېچقانداق نەرسىنىڭ ئۈچرىماسلىقىنى، ھەتتا ئۆزىگە ھەمدەم ساقچىلارنىڭمۇ يولۇقۇپ قالماسلىقىنى خالاۋاتقاندەك بولدى، قەسىمسى ئۇنىڭغا كېچە ۋەھىمسىدىن باشقا ھېچ نەرسە ھەمراھ ئەمەس ئىدى. بۇ يەردىمۇ ئايتىللاغا دەردىگە دەرمان، ۋەھىمسىنى تۇغدۇرىدىغان يارىدەم بەرگۈدەك ئادەم ئۇچرىمىدى.

قىز كۆز قارىغۇسىدا ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى دەپ ئاتالغان كىچىك بىنانىڭ ئالدىدىكى پوتەيگە كېلىپ پۇتلاشقانلىقىنى سەزگەن چاغدا، شەھەر ئىچىنىڭ ئۇچ ئاچماق يول ئېغىزىغا كېلىپ بولغانلىقىنى بىلىپ، ئۇشتۇمتوت گۈلباغ دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ سالغانىدى، ئۇ كوچا چارلاشقا چىققان ئىككى قورالىق ساقچىنىڭ گومىنداڭ ناھىيىلىك پىرقىسى ئالدىدىن پوتەي تەرەپكە توغرىلىنىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ساقچىلار ئۇنى توختىتىش مەقسىتىدە پارول سوراپ ۋارقىرىدى. بۇ ئادەم ئاۋازى بولسىمۇ، لېكىن يۈرەكزادە بولۇپ كەتكەنقىزغا يىرتقۇچ ھايۋانلىك چىرقىرىشىدەك، قورقۇنچلۇق تۇيۇلۇپ كەتتى. بۇلاردىن قاچقان ئايتىللا كۈچىنى يىغىپ، ئۆزى كېتىۋاتقان تەرەپكە، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارە-

سىگە قاراپ جان - جەھلى بىلەن يۈگۈرۈشنى داۋام قىلدۇردى.

5 - ئاتلىقلار پولكى ئالدىدىن ئۆتۈپ، ساقچى ئىدارىسى بىناسىغا بارغۇچى كوچا دوقمۇشىغا يەتكەن چاغدا، ئايتىللانىڭ قورقۇنچى پەسەيسە، كۆڭلى جايىغا چۈشۈشكە باشلىغان بولسە مۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزىنى قاپلىغان دەھشەت پەردىسى تېخى كۆتۈرۈلۈپ بولمىغانىدى، ئۇ قاراڭغۇلۇقتا بايقىماستىن مەپە ئالدىغا كېلىپ قالدى. ئوقۇرىغا كېتىشكە ئالدىراپ، يەرنى چاپچىپ، يۇشقىرىپ تۇرغان شاش ئات تۇمشۇق سوزۇپ ئۇنى چىشلۇپلىشقا قىل قالدى. ئايتىللا قىيا - چىيا قىلىپ چىرقىرىغان پېتى ئاتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، يېنىدىكى باشقا بىر مەپىگە قاتتىق ئۇرۇلۇپ يىقىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ بېشى تۆمۈردەك چىڭ مەپە شوتىسىغا تېگىپ پېشانىسى يېرىلاندى. بۇ مەپىلەردە كوچا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدىن يېڭىلا سىياسىي مەھبۇسلار توشۇپ كېلىنگەنىدى.

ئايتىللا دەھشەتلىك قاراڭغۇ كېچىدە كۆرمىگەننى كۆرۈپ، يۈرىكى يېرىلىپ كەتكۈدەك قورقۇپ، لەڭگەر كوچىسىدىن ئاخىر ئۆزى بېرىشنى شەرت قىلغان ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە كېلىپ بولغانىدى. ئەمما ئۇ ئارزۇ - ئۈمىدكە زىت يارىلىنىشنىڭ زەربىسى بىلەن داق يەرگە يىقىلىپ،بېھوش بولۇپ ياتتى.

بۇ خەۋەر ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ كېچىلىك نۆۋەتچى ئوفىتسېرى ۋە بۇ ئىدارىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقى لى باغا يەتكۈزۈلگەن چاغدا لى با سىياسىي مەھبۇسلارنى رويخەتتىن ئۆتكۈزۈش ۋە ئۇلار ئۈستىدىن دەسلەپكى تېرگاۋ يۈرگۈزۈش بىلەن بەند ئىدى.

لى با لامپا كۆتۈرۈپ، بېھوش قىزنى كۆردى، ئۇنىڭ ئايتىللا ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، كېچىدە كەلگەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ يەتكۈزمەكچى بولغىنى مۇھىم

مەلۇمات ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلدى. ساقچى ئوفىتسېرى ئايتىللانىڭ ئالدىراپ رازۋېتكا بۆلۈمىگە ئەكىرىشنى بۇيرۇغانىدى، ساقچىلاردىن بىرى ئۇنى پۈتىدىن، يەنە بىرى قولىدىن زەمبىل شەكلىدە جەسەت كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ، قەدىرسىزلىك بىلەن ئېلىپ ماڭدى، لى با قىلمۇاتقان ئىش ساقچى ئىدارىسىگە نىسبەتەن كېچىكتۈرگىلى بولمايدىغان «مۇھىم» خىزمەت بولسىمۇ، ئۇ قىزغا ئالايىتەن كۆڭۈل بۆلۈپ، تېزرەك ھوشىغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۇنىڭغا سۇ سەپتى، پېشانىسىدىن ھېلىنچە تەپچىرەپ چىقمۇاتقان قانىنى كۆرۈپ، جاراھەتكە يود سۈرۈپ قويدى، ئوفىتسېر يەنە بېشىدا ساقلاپ، ئۇنىڭ ھوشىغا كېلىشىنى بىردەم كۈتتى، قىز ھوشىغا كەلمىگەندىن كېيىن بۆلۈم ئىشخانىسىنى سىرتتىن تاقاپ، سىياسىي مەھبۇسلار ئۈستىدىكى تېرگاۋنى داۋام قىلدۇرۇش ئۈچۈن باشقا ئۆيگە چىقىپ كەتتى.

ئايتىللا ھوشىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ قانداق ئۆيدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلمەك بولۇپ، ئورنىدىن قىمىرلىغانىدى، پۈتىنىڭ ھېلىمۇ زىڭىلداپ ئاغرىۋاتقانلىقىنى بايقىدى، ئۇنىڭ بېشى چىڭقىلىپ، قاتتىق ئاغرىيتتى. ئۇ پېشانىسىنى تۇتۇپ، جاراھەتلىنىپ قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۆز - ئۆزىدىن سەسكىنىپ كىمدۇر بىرىنى ئاچچىق قارغاپ قويدى. ئۇنىڭ چېكىسى گۈلە ئۇرۇقچىسى چوڭلۇقىدا ئىششىپ قالغانىدى، قىز بۇنى كۆرۈپ مەيۈسلىنىپ يىغلاپ تاشلىدى.

«يۈز - ئابرويۇم تامامەن كەتتى، — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە گۇدۇكسىپ، — مۇشۇ ھالىتىم بىلەن كىمگىمۇ ئۇچراشالارمەن، نېمە بولدۇڭ دەپ سوراپ قالسا، نېمىدەپ جاۋاب قىلارمەن، مەن تۇگەشتىم، نومۇسۇم، قىزلىق ھۆسن - جامالىم ئۆچۈپ توزۇپ كەتتى...»

ئايتللا كېچىنىڭ شۇ قاراڭغۇسىدا، ئەل كۆرمەستىن ئىلگىرى ياتقىغا بېرىۋېلىشنى، مۇمكىن بولسا تېخى هايال قىلماستىن ئۆز يۇرتىغا قايتىپ، ئۆسۈپ چوڭ بولغان ئۆيىگە — ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىغا كېتىشنى ئويلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ پۈتۈنلەي ئاقساپ قالغانلىقىنى ئۇنتۇپ، ئىشىكە كېلىپ تارتىپ كۆردى. تاقاقلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇرۇپ ئاچتۇرماقچى بولدى، بىراق ئۆز چۈشەنچىسىگە ئاساسەن، ساقچى ئىدارىسىنىڭ، بولۇپمۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدىن ئىبارەت بۇ تىلسىمات سىرلىق ئورۇننىڭ قالايمىقانچىلىق كۆتۈرمەيدىغان مۇهىم جاي ئىكەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، مۇنداق قىلىشقا پېتىنالمىدى، ئايتىللانىڭ هېسىياتچە، ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرىلا ئەمەس، هەتتا ئادەتتىكى ئەمەلدارلىرىمۇ هەرقانداق ئىشنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن قىلىپ، هۆددىسىدىن چىقالايدىغان ئايرىم پېچىمدىكى كىشىلەر هېسابلىناتتى. ئۇنىڭ بايى ناهىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدە رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئاكىسى مەستلىكتە بىر كىشىنى ئېتىپ ئېغىر يارىدار قىلىپ قويۇپ، سوت ـ سۈراقسىز قۇتۇلۇپ قالغانىدى، مۇشۇلارنى ئويلىغان چاغدا، ئۆز ـ ئۆزىگە هايۋېپ، ئۆزىنى ياۋاش تۇتۇشقا تىرىشتى. ئەمدى ئىشنىڭ تۈۋىدىن قايتقان ئايتىللا بۇ ئۆيىنىڭ قانداقلىقىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن، تامنى سىيلاپ ـ سىيپاپ تۆر تەرەپكە ماڭدى. بۇ تەرەپتە ئىككى دانە دېرىزە بولۇپ، ئۇلارغا قېلىن قوپال قارا تىرىكە رەختتىن پەردە تارتىپ قويۇلغانلىقتىن سىرتنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇ پەردىنى ئاستا قايرىپ هويلىغا قارىدى، ۋاقىت تاڭدىن ئىلگىرىكى تۈن قاراڭغۇلۇقتا چۆككەن چاغ بولغانلىقى ئۈچۈن، هېچ نەرسىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى، ئايتىللانى يەنە قورقۇنچ باستى، ئۇ ئايتەلكۈرسىنى ئوقۇپ مېڭىۋېتىپ، قىبلە تەرەپتىكى تامدا يوغان ئىشكاپنى ئۈچراتتى،

ئۇنى تۈتۈپ، ئۇنىڭ ئۈچ يەردىن قۇلۇپلانغانلىقىنى بايقاپ، ئۆزى تۇرۇۋاتقان بۇ ئۆينىڭ ئىلگىرى بىرنەچچە قېتىم كىرىپ، تاپشۇرۇق ئېلىپ چىقىپ كەتكەن رازۋېتكا بۆلۈمى ئىكەنلىكىنى بىلدى، ئايتىللا كارىۋاتقا قايتىپ كېلىۋاتقاندا، تام تۈۋىدە ياتقان بىر دۆۋە كېيىزا، ئىشكەلگە ئۇرۇلۇپ كېتىپ، قاتتىق سەسكىنىپ كەتتى. بۆلۈمنىڭ ئىشكى تار كارىدورغا يانداش بولغانلىقتىن، كارىدورنىڭ ئىچى قاماقخانا كامېرلىرىنىڭكىدەك ئىنتايىن قاراڭغۇ كۆرۈنەتتى.

«مانا بۇ سولاق، — گۇدۇكشىدى ئايتىللا ئۆزىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى هالىتىگە ئېچىنىپ، — قاماقخانا دېگەن بۇنىڭدىن ئارتۇق بولمايدۇ، مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلگۈدەك قورقۇنچ، شۇنچە جاپا ـ مۇشەققەتلەر بىلەن ئاران دېگەندە بۇ يەرگە كەلسەم، مېنىڭ بىلەن هېچكىمنىڭ كارى يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە ‹ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك› دېگەندەك، بۇ قېتىم بالا، يەنە قېرىمسۇن دېمەستىن، مېنى بۇ قاراڭغۇ زىندانغا قاماپ قويۇشقىنىنى قاراڭلار. مەن ئەمدى ئىككىنچىلەپ بۇ يەرگە كەلمەيمەن، گەپ توشۇپ يۈرگۈچى بولمايمەن ...»

بىنانىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر ئىشىكنىڭ قوپال شەپە بىلەن غاچىلداپ ئېچىلىشى ئايتىللادىكى پەرىشانلىقنى كۈچەيتىپ، ئۇنى گۇدۇكشىتىن توختىتىپ قويدى، بىرتوپ كىشى قاراڭغۇ كارىدوردىن ئايتىللا ئەكىرىپ قويۇلغان بۆلۈمنىڭ ئىشكى ئالدىدىن پۇتىدىكى كىشەنلىرىنى شاراقلىتىپ، ئېغىر ـ ئېغىر نەپەس بىلەن ئۆتۈشكە باشلىدى، ئايتىللا كارىۋاتتىن ئىتتىك قوپۇپ، ئىشىك قىسىلچىقىدىن قارىدى، بىراق هېچكىمنى كۆرەلمىدى. بۇنىڭ نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىپمۇ يېتەلمىدى.

«بۇلارنى ئۇرۇپ چاپسان ماڭدۇرۇڭلار، تاڭ يورۇشتىن

ئىلگىرى كىرىدىغان كامېرلىرىغا كىرىپ بولسۇن!»

بۇ لى بانىڭ ئاۋازى ئىدى. ئايتىللا بۇنى دەررۇ بايقىدى. لېكىن ئۇ بۇ كىشىلەرنىڭ كۆچا ناھىيىسىدىن يۆتكەپ كېلىنگەن سىياسىي مەھبۇسلار ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. كۆچىدىن توخۇنىڭ چىللىشى ئاڭلىنىپ تاڭ ئاتقانلىقىدىن بەلگە بەردى، خىزمەت ۋاقتى باشلانسا، ئايتىللا لى بانىڭمۇ، ۋۇ شۇبىڭنىڭمۇ ئالدىدا بولۇشى كېرەك ئىدى.

ئايتىللا لى بادىن بىرنەچچە قېتىم نەپرەتلەندى. بىرنەچچە قېتىملىق كۆرۈشۈشتە لى با ئۇنىڭغا ئىللىق مۇئامىلە، يۇمشاق سۆز، مۇلايىم چىراي بولۇپ كۆرۈنگەنىدى. ھازىر بولسا ئۇ تامامەن باشقىچە. مەھبۇسلارغا ياۋايى قاۋاندەك ھۆركىرىمەكتە، ساقچىلارغا رەھىمسىزلىك بىلەن ئۇرۇشنى ئېيتماقتا. ئايتىللا ئەمدى لى با بۇ يەرگە كىرىدۇ، نېمىلا بولسا ئەكەلگەن مەلۇماتلىرىنى ئېيتماي ئىلاجىم يوق دەپ، سۆزلەشكە تەييار بولۇپ تۇرغانىدى، ئۇنداق بولمىدى، لى با مەھبۇسلار بىلەن بىللە قاماقخانىغا كېتىپ، رازۋېتكا بۆلۈمىگە كىرمىدى. تاڭ يورۇپ، سىرتتىن ئۆيگە يورۇق كىرىپ، قاراڭغۇلۇقنىڭ پەردىسى ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى، ئايتىللا دېرىزە تەرەپكە بېرىپ چەكمەن پەردىنى قايرىۋەتمەكچى بولغانىدى، ساقچى ئىدارىسىدەك مۇنداق نازۇك جايدا مۇنچىلىك ئىشنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن قىلىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئويلاپ يەنە توختاپ قالدى.

ئۇ ئەمدى ئۇشتۇمتۇت تىترەشكە باشلىدى، ئۇنىڭ ئوي - پىكرى خەتەرلىك خىيال دېڭىزىدا ئۇزمەكتە ئىدى.

«ئەگەر بۇ كىشىلەر، — دەيتتى ئۇ، — لۇتپۇللالار بولۇپ قالسا، مەڭگۈ خازان بولۇپ تۇگىشىمەن. مەن ئۇنى چىن يۈرەكتىن سۆيەتتىم. ئۆزۈمنى ھالال جۈپتىلىككە بېغىشلاپ،

قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ تۇرغان بۇگۈنكى ياشلىق باھارىمنى ئەنە شۇ يىگىتكە پۈتۈنلەي تەقدىم قىلىشنى ئارزۇ قىلاتتىم، ئەمدى تۈگەشتىم!...»

بالاغەتلىك مەزگىلىنى بېسىپ بولۇپ، تۇيۇقسىز يېشىغا كېلىپ قالغان ئايتىللا ل. مۇتەللىپنى ھەقىقەتەن ياخشى كۆرەتتى، ئۇنىڭغا ئۇ ياشلىق شېرىن تۇيغۇلىرىنى، ئەقىل - ئىدراكىنى، يۈرەك ۋە پۈتۈن بارلىقىنى ھايالسىز تاپشۇرغۇسى كېلەتتى. ئۇ شائىر ئۇستىدىن پايلاقچىلىق قىلىپ، ئۇنىڭ كۆرەشچان ھاياتى ۋە مەنىلىك شېئىرىي قۇرلارنى يارىتىۋاتقان ئۆتكۈر قەلبىنى بىلەن خائىنانە ئويۇنشۇاتقان ھازىرقى چاغدىمۇ شۇنداق قىلغۇسى «مەن پەقەت سېنىڭ ئۇچۇنلا دۇنياغا قىز بولۇپ تۇرەلگەن، سەن ئۆزۈڭنىڭ يىگىتلىك كۈچ - قۇدرىتىڭ تۈپەيلى ئۆزۈڭگە قوبۇل قىلغايسەن» دەپ ئوچۇق - ئاشكارا ئېيتقۇسى كېلەتتى، ئايتىللا بۇ كەمگىچە بۇ گەپلەرنى قىلمىدى ئەمەس، قىلغانىدى، بەلكى ئۇ كۆپ قېتىم ل. مۇتەللىپنى ئىزدەپ تېپىپ، مەنىلىك قاراشلىرى، نازىنىن قىلىقلىرى، ئاشكارىدىن ئاشكارا ئاھ ئۇرۇشلىرى، ھەتتا بۇلاردىن ئارتۇق قىلىشقا قىلىق تاپالمای قىينىلىشلىرى بىلەن شائىرغا ئۆزىنىڭ پىكىر - ھېسسىياتىنى چۈلغاپ، ئوتتەك ئۆرتەپ تۇرغان شېرىن ۋە ناھايىتى گۈزەل ئۇمىد - ئارزۇلىرىنى بىلدۈرگەنىدى. ئاقسۇغا كەلگەندىن بۇيان قىزنىڭ مۇتەللىپنى كۆرمىگەن كۈنى بولمىغانىدى. ئەگەر شۇنداق كۈن بولۇپ قالسا، ئۆزىنى بەختسىزلىكتە ئەيىبلەپ، ئاش - تاماق يېمەي، پۈتۈن تۈن ھەسرەت - نادامەت ئىچىدە ئۇخلىماي ئازابلىنىپ چىققانىدى.

ل. مۇتەللىپ ئاغرىپ قالغاندا ئايتىللا چەكسىز ۋاپادار يارەك بىر مىنۇتمۇ قېشىدىن نېرى بولمای ئۇنىڭ ھالىدىن

خەۋەر ئالغانىدى. شائىر ساقايغاندا، ئۇنىڭغا بىرلىكتە سۆزەتكە چۈشۈپ، ئۆي تۆرىسىگە قەدىرلەپ قاداپ قويۇشنى تەكرار - تەكرار تەكلىپ قىلغانىدى، ئايتىللا تېخى يېقىنداللا ل. مۇتەللىپكە مېھرە - چېۋىلەر پىشىپ يېتىلگەن مەۋرچىلىق ئالتۇن كۈزدە ئۆزى بىلەن بىللە بايغا بېرىشنى، ئۇ يەردە باغلارنى ئارىلاشنى، ئۆزلىرىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ، ئاتا - ئانىلىرى بىلەن ئېچىققۇدەك قېلىن تۇنۇشۇپ قېلىشنى ئېيتقانىدى. ئۇ يەنە ئىككىسىنىڭ بىرلىكتە نىلقىغا بېرىپ، ل. مۇتەللىپنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ كېلىدىغان كۈنلەرنىڭ بۇلۇپ قېلىشىنىمۇ ئارزۇ قىلغانىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، قىز بۇ ئارزۇنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا چوڭقۇر ئىشەنچ بىلەن قاراپ كەلگەنىدى.

ئايتىللا ل. مۇتەللىپكە ئۇنىڭ ئوتتۇرا بوي، ئەما تولۇق كەلگەن بەستى، ھەرۋاقىت تەمكىن، ئوچۇق ۋە كۈلكە چىراي كۆرۈنىدىغان ئەنەشۇ يېقىملىق سىماسىغلا ئەمەس، ئۇنىڭ يەنە كەڭ ۋە ئاداۋەت ساقلىماسلىقىنىڭ ئاجايىپ ياخشى خۇسۇسىيىتىگە، ئەدەبلىك ياشاش، مەدەنىيەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشلىرىنى بىلىشلىرىگە، لېكىن گېپى كەلگەندە، ئىش - ئەمگەكتىن قاچماسلىقىغا، ئۇنىڭ يەنە ئەخلاق ۋە پەزىلىتىگىمۇ قىزىقاتتى، سىياسىي رەقىبلىرىگە رەھىمسىز بولغان ل. مۇتەللىپ سىرداش ۋە پىكىرداشلىرىغا شەپقەتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى. سەپداشلارنى قەدىرلەپ، ھەممىنىڭ بىردەك ئالغا بېسىشىغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق كۆرسىتەتتى. ل. مۇتەللىپ يەنە شېئىرىيەتتىكى يېتەكچى ياش بۇلىقى بولۇپ، بۇ بۇلاقتا مەزمۇندار مىسرا ۋە قاپىيىلەر تىنماي قاينام ھاسىل قىلىپ، ئۆركەشلەۋاتقانلىغا ئوخشايتتى. ل. مۇتەللىپ خېلى يۇقىرى بىلىم ئىگىسى ئىدى. ئۇ شۇ بىلىملىرىنى ئۆز ئەسرالىرىدىن ئايانماي، ھەممىسىگە تەڭ ئورتاقلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشاتتى. راستچىللىق،

سەمىمىيلىك، قەيسەرلىك ۋە قورقۇمسىزلىق شائىرنىڭ ئېنىق ۋە روشەن ئەكس ئېتىپ تۇرىدىغان خاراكتېرلىرى قاتارىغا كىرەتتى. قىسقىسى، ئۇ پۈتۈن بىر ۋىجدانلىق ئىنسانىنىڭ ھەقىقىي پورترېتىغا ئوخشايتتى.

ئايتىللا ل. مۇتەللىپنىڭ ئەنە شۇ ئۆچمەس خۇسۇسىيەتلىرىگە ئامراق ئىدى. بۇ ئامراقلىق ئۇنى بۇ زەبەردەس يىگىت بىلەن بىر جان، بىر تەن بولۇپ، بىرلىكتە ئۆمۈر كەچۈرۈشكە دەۋەت قىلىپ تۇراتتى، شائىرنىڭ مۇنبىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزى، ئابدۇللا روزى، ئوسمان مۇھەممەتكە ئوخشاش تەڭداش، پىكىرداش، راستچىل دوستلىرىنىڭ بولۇشى ئايتىللا ئالدىدا ئۇنىڭ قەدىر - قىممىتىنى يەنىمۇ كۆتۈرگەنىدى. ئايتىللا مەن ئۇنىڭ ئۇچۇن يارالغان دەپ ئۆزىگە تەمەننا بىلەن ئېيتقان چاغدا، ئۇ يەنە ئۇمۇ پەقەت مېنىڭ ئۇچۇنلا يارالغان ۋە ئىككىمىزنىڭ بەختى ئۇچۇن مەنمۇ، ئۇمۇ مۇشۇ ئاقسۇغا كەلگەن، دەۋېتىشكىچە بېرىپ يېتەتتى.

ئايتىللا گېپىنى كۆرمەيتتى، شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇ شائىرنىڭ مەتبۇئاتتا پات - پات ئېلان قىلىنىپ تۇرۇلىدىغان مەرىپەتپەرۋەرلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك مەزمۇندىكى ئىنقىلابىي شېئىرلىرىنى ئوقۇپ باقمىغانىدى. قىسقىسى، ئۇنىڭ مەزمۇندار شېئىرلىرىنىڭ نېمىلىكى بىلەن ئىشى يوق ئىدى. ئەمما ئۇ بىرلا نەرسىنى — ل. مۇتەللىپنىڭ شېئىرىيەتتىكى ئۆزىگە مۇناسىپ داڭقىنى ۋە بۇ داڭقى ئارقىلىق ئۇنىڭ كىشىلەر ئارىسىدا بارغانسېرى كېڭىيىۋاتقان ئىززەت - ھۆرمىتىنى بىلەتتى. ئايتىللا بۇلارنى ئاقسۇغا كەلمەستىنلا بىلەتتى، ئۇ بايدا چېغىدا، شائىرغا نىسبەتەن غايىبانە ئىشقى - مۇھەببەت كويىغا چۈشكەنىدى. ئەمما ئۇ غىلجىڭ ئىدى، ئاسان تەسىرچان، شۇنىڭ بىلەن بىللە تېز ئۆزگىرىشچان بولۇپ، ئۇنىڭ ھەربىر

مەسلىدە قەرەلسىزلىكى، ئىرادىسىزلىكى ۋە شاللاق مىجەزلىكى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى، ئۇ يەنە ھېيلە ـ مىكىرگە بېرىلىپ، ھالقىلىق پەيتلەردە دوست ـ يارەنلىرىگە يۈزسىزلىك قىلىشتىن تارتىنىپ قالمايتتى.

ھازىر بۇلسا ئايتىللا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدە تۇرماقتا، ئۇ پۈتۈن بىر كېچە ئۇخلىمىغانلىقىغا قارىماي، كۆزىنى ئازراق يۇمۇۋالايمۇ دېمىدى، ئەكسىچە رازۋېتكا بۆلۈمىدىكى يالغۇزچىلىققا ئائىلاج بەرداشلىق بېرىپ، ئۆزىنى بىدار تۇتماقتا. ئۇ بۇ يەرگە مىسلىسىز خەتەرلىك شۇملۇققا قەدەم قويۇپ، ل. مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ سۆيۈملۈك سەپداشلىرى ئۈستىدىن پاش قىلىش ماتېرىيالى بەتكۈزۈش، ئەجەل دۇمبىقى چېلىش، شۇم پېئىل ھۇقۇش بولۇپ سايراش ئۈچۈن كىرگەنىدى، ئەمدى ئۇ ئۆزى قىلماقچى بولغان ئىشتىن كېلىدىغان ئاپەتنىڭ ناھايىتى ئېغىرلىقىنى يېڭىلا چۈشىنىپ، ئۆزىدىن ئۆزى يىرگەنمەكتە، نەپرەتلەنمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى بىلەن شائىر قامىلىدۇ، بەلكى ئۆزى سۆيگەن يىگىتنىڭ ھاياتى كېتىپ، قىزنىڭ گۈزەل قەلبىنى يورۇتۇۋاتقان يىگىت چىرىغى مەڭگۈ ئۆچىدۇ. بۇ نەقەدەر ئېغىر پاجىئە ـ ھە! ئاخىر ئۇ پاش قىلماسلىق قارارىغا كەلدى. ئەگەر لى با ۋە بەلكى ۋۇ شۇبىك سورىسا، «مەن ھېچ نەرسە بىلمەيمەن، دەپ تۇرۇۋالسمەن» دەپ قەسەم ئىچكەندەك بولدى.

بۇ ئاخىر مۇمكىن بولىدىغان ئىشمۇ؟ ياق، مۇمكىن ئەمەس. ئۇ بۇ يەرگە ناھايىتى ئېغىر ۋاپاسىزلىق بىلەن ئۆزىگە ئۆزى ھەيدەكچى بولۇپ كەلدى. ئىت ئۇچراپ ھاۋشىپ كەلسىمۇ، كېچە قاراڭغۇسى ئۇنىڭغا ھەمىمە يەردە دەھشەت سېلىپ تۇرسىمۇ، ھۇقۇش ئۇچۇپ قورقۇتۇپ ۋە كۆزەتچى ساقچى ملتىق شاراقلىتىپ يۈگۈرۈپ كەلسىمۇ، شوتىغا بېشى تېگىپ، جاراھەتـ

لىنىپ قالسىمۇ، شۇملۇقىدىن يانماي، رەھىمسىزلىك بىلەن بۇ يەرگە كەلدى. كېچە ئۇ ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىغا سەپداشلارغا شۇنچە پۇل خەجلەپ داستخان تەييارلىدى. ئەمدى بۇ پۇلنىڭ ئورنىنى كىم تولدۇرۇپ بېرىدۇ؟ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى خەزىنىسىنى ئېچىپ، ئۇنىڭغا سېخىيلىك بىلەن تۆكمە قىلىپ، كاللەك پۇل بېرىپ تۇرىدىغان تۇرسا! ئەگەر پاش قىلمىسا، پۇلغا ئامراق، كىيىم ۋە ياسىنىشقا ھېرىس غىلجىق بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن بىر يولى مەھرۇم بولمامدۇ؟

ئايتىللا بۇلارنى بىرمۇ بىر ئويلىدى. ل. مۇتەللىپنى ياخشى كۆرۈشتىن يۈز ئۆرۈشكىچە بولغان ئىنتايىن ئۆتكۈر زىددىيەتلىك ھېس ـ تۇيغۇلار ئۇنى ئىسكەنجىگە ئوخشاش ئىككى تەرەپتىن تەڭ قىسىپ، تېز بىر قارارغا كېلىشكە ئالدىرىتىشقا باشلىدى. شۇ چاغدا ئۇ ئۇشتۇمتۇت ئاكىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئاقسۇغا مېڭىش ۋاقتىدا ئۆزىگە ئېيتقان سۆزلىرىنى ئەسلەپ قالدى.

— سەن ئاقسۇغا كېتىۋاتسەن، — دېگەنىدى ئاكىسى ئەسلەتگۈيلۇق بىلەن، — سەن ئۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كېرەك بولۇپ كېتىۋاتقىنىڭنى تېخى ئېنىق بىلگىنىڭ يوق، ئۇ يەرگە ئوقۇتقۇچىلىققا ئەمەس، تامامەن باشقىچە مۇھىم ئىش ئۈشقا كېتىۋاتسەن. ئوچۇق قىلىپ ئېيتسام، ئاقسۇدا سەن ئوۋغا سېلىنسەن. ئۇ يەردە سەن چىشى شۇڭقار بولۇپ، ئەركەك شىرنىڭ يۈرىكىگە چاڭگال سالسەن. ئوقۇتقۇچىلىق بۇ ئاجايىپ مۇھىم ئويۇننى ئويناشتا سېنى پەردىلەش ئۈچۈن كېرەك قىلىندۇ...

ئايتىللا ئاكىسىنىڭ سۆزلىرىدىن ئېنىق بىر نەرسە چۈشىنەلمەي، ئۇنىڭغا سوئال نەزەرى بىلەن تىكىلىپ قارىدى. پۇ ۋاقىتتا ئاكا ئەمەس، بەلكى قاتتىق قول ساقچى

ئوفتسېرى بولۇپ، قول ئاستىدىكى ئاددىي بىر ئەسكەرگە قوشۇ- مىسىنى تۇرۇپ، جىددىي تاپشۇرۇق بېرىۋاتقانغا ئوخشايتتى. ئايتىللا ئادەتتە ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقىدەك مۇنداق سۆزلەك ۋەزىپىنى ئىگىلىگەن بىر كىشىنىڭ ئۆز ئاكىسى بولۇپ قالغانلىقىدىن پەخىرلىنەتتى، ئۇلارنىڭ ئۆيىگە مۇشۇ ئاكىسى تۇيۇقلى، ساقچى ئىدارىسىنىڭ شۇنگۇەن، دوساسىغا ئوخشاش ئوفتسېرلىك كەمرى باغلاپ، يېنىغا تاپانچا ئاسقان كىشىلەر كىلىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئۆيىگە بازار باشلىقى، يېزا باشلىقى، بوجاخلار، يۇرتنىڭ باي، تەقۋادار كىشىلىرى، بەگ، ئاقساقاللار پات - پات سۆۋغا - سالام كۆتۈرۈپ كېلەتتى. ئادەتتە كىشىلەر تىكىلىپ قاراشقا پېتىنالمايدىغان ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقىغا ئوخشاش چوڭ ئەمەلدارلارمۇ ھەربىر يازدا خوتۇن - بالىلىرى نى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ باي بويىچە ئىنتايىن چوڭ مېۋىلىك بېغىنى سەيلە قىلىپ قايتاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ياش ئايتىللانىڭ نەزىرىدە ئۇلارنىڭ ئائىلىسىگە تۇشمۇ تۇشتىن ياغقان ئامەت بولۇپ، بۇ ئامەت ئەنە شۇ ئاكىسىنىڭ ساقچى ئىدارىسىدىكى مۇھىم خىزمىتى تۇيۇقلىدىنلا قولغا كىلىپ تۇراتتى. ئايتىللانىڭ ئائىلىسىدىكىلەردىن قولۇم - قوشنىلار قورقاتتى. ئۇنىڭ 16 ياشلىق بەكباش ئىنىسىمۇ كۆكۈل ئىچىش ئۇچۇن ئۆزلىرىنىڭ باغلاقلىق ئىتىنى قويۇپ بېرىپ مەھەللىدىكى لەردىن بىرىنىڭ بەش ياشلىق قىزىنى تالاتۇرۇپ، يۈز - كۆزىنى جاراھەتلەندۈرۈۋەتكەندىن كېيىنمۇ، يەنىلا سۆز - سو- راقسىز ھۆددىسىدىن چىقىپ كەتكەنىدى. ئايتىللا ئۆكتەم، ناھايىتى كۆكەرمىچى بولۇپ چوڭ بولغانىدى، ئۇنىڭدا بۇ قىلىق ئۆزلىرىنىڭ ھاللىق ئائىلە بولغانلىقى، بولۇپمۇ ئاكىسىنىڭ خىزمەت ئورنى تۇيۇقلىدىن تەدرىجىي پەيدا بولغان، ئاخىر

ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەنىدى. ئۇ، ساۋاقداشلىرىغا بىكاردىن - بىكار چېقىلاتتى، ئۇلارنى مازاقلايتتى، كىچىك بالىلارنى ئۇرۇپ بوزەك قىلاتتى.

ئايتىللا بىرلا كىشىدىن، پەقەت ئاكىسىدىنلا قورقاتتى. ئۇ ئاقسۇغا مېڭىش ئالدىدىن ئاكىسىنىڭ ئۆزىگە نەسىھەتگۇيلۇق بىلەن ئېيتقان مۇجمەل سۆزلىرىدىن تولۇق ئۇقۇم ئاڭقىرالمايۋاتقان بولسىمۇ، سۆز يېرىپ قايتۇرۇپ، ئۇنىڭدىن سوئال سوراشقا پېتىنالمىغانىدى.

— گېپىمنى ھازىرچە چۈشىنەلمىگەن بولساڭ، — دېگەنىدى رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، — كېيىنچە ئوبدان چۈشىنىپ قالسەن. قىسقىسى، ئاقسۇغا سەن مۇھىم بىر ئىشقا — لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ تېرىسىگە كىرىپ ئىچ - قارنىنى كولاپ، ئۇچەي - باغرىدىكىلەرنى سۇغۇرۇۋۈپلىشقا باريسەن، ئۇ ھازىر ئاقسۇدا ئۆزىگە ئوخشاش قارام ياشلارنى ئەتراپىغا توپلاپ، ھۆكۈمەتكە قارشى ئىغۋا پەيدا قىلىش كويىدا يۈرۈپتۇ. بۇ پارتىيىمىز، ھۆكۈمىتىمىز ۋە ھەممىمىز ئۇچۇن ئوخشاش خەتەر- لىك، لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياشلار ئىچىدە، ئاقسۇ خەلقى ئىچىدە ئىناۋىتى كىچىك ئەمەس، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېتىدىغانلارنى يوق دەپ ئېيتقىلىمۇ، ئاز دەپ پەرەز قىلغىلىمۇ بولمايدۇ. ھەتتا بەزىلەر «ل. مۇتەللىپ بار يەردە غەلىبە بار» دەپ ئۇچۇقتىن - ئۇچۇق سۆزلەپ يۈرگۈدەك.

— ئاكا، ئاقسۇغا بارمىسام بولمامدۇ؟ — دېگەنىدى ئايتىللا يۈزەلىك بىلەن بۇنىڭغا جاۋابەن، — ئۇ يەردە تۈزۈك- رەك تۇغقىنىمىزمۇ يوق. ئۆتكەندە سەن ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىن- گە ئوقۇشقا باردىغان چېغىمدا بارماسلىقنى ئېيتىپ تۇرسۇپ قويغان ئەمەسمىدىڭ؟

— ئۇ ۋاقىت بولسا ئۇ ۋاقىت، ھازىر بولسا باشقىچە، —

دېگەنىدى ئاكىسى، — سېنى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارە-
سى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ، ئۇ يەردىكى ئىشلىرىڭ قىلماقچى بولغان
بۇ يەردىكى تەيۇكدىن مۇھىم. ئىلىق تاغ ئوغرىلىرى ئۇرۇش
قىلىۋاتقاندىن بۇيان ئاقسۇنىڭ ئىچى جىددىيلىشىپ كېتىپتۇ،
بۇنىڭدا يەنىلا ل. مۇتەللىپنىڭ ئىغۋاسى ئاساسىي ئورۇندا
تۇرۇۋېتىپتۇ، ئوچۇقىنى ئېيتسام، شۇنىڭغا يېقىنلىشىپ، ئۇنىڭ
قەلبىدىكىلەرنى ۋۇ جۇيجاڭغا ۋاقتى - ۋاقتىدا مەلۇم قىلىپ
تۇرىسەن. قالغان گەپلەرنى مېنىڭ يۈز تۇرانە ئېيتىشىم ئەپسىز.
ئاپامدىن ئاڭلا. ئاقسۇغا بارغىنىڭدىن كېيىن، ۋىلايەتلىك ساقچى
ئىدارىسى بىلەن قويۇق ئالاقىدە بولۇپ، شۇ يەردىن يولىورۇق
ئېلىپ تۇر! ئۇقتۇڭمۇ؟

ئايتىللا جىم بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ،
كۆڭۈل قەپىسى هاياجانغا تولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ۋىلايەتلىك
ساقچى ئىدارىسىگە كىرەكلىك مۇنچىۋالا مۇھىم بىر قىز بولۇپ
قالغانلىقىدىن خۇشال بولدى. ئايتىللامۇ ل. مۇتەللىپنى غايىبا-
نە كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن چاغدا، كۆپتىن بېرى نامىنى
ئاڭلاپ كەلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىۋ،
لېكىن تېخىچە يۈز تۇرانە كۆرمىگەن بۇ يېگىت بىلەن ئۇچرىشىپ
يۈرمىدىغانلىقىنى ئويلاپ كۆڭلى - كۆكسى يايراپ كەتتى.

ئايتىللانى ئاپىسى بۇ ئائىلىنىڭ پولغا بىر - بىرىگە
ئۇلاپ ئىككى پارچە گىلەم سېلىنغان، تاملىرىغا قىزىل رەخت
تىن كەڭ زودۇال تارتىلىپ، پەگاھقا ساماۋار، ئۇنىڭ يېنىغا
سېرىق مىس چىلاپچا بىلەن نەقىشلىنىپ بېزەلگەن قىزغۇچ
ئاپتۇۋا قويۇلغان ئازادە مېھمانخانىسىدا ساقلاپ تۇراتتى.
ئاپىسى هازىرلا كېتىۋاتقاندەك ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان هالدا،
ئۇنى ئۆزىگە چاپلاپ ئولتۇرغۇزدى - دە، چېچىنى تا-
راپ تۇرۇپ:

— مېنى دېسەڭ سېنىڭدىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلغۇم يوق، —
دېدى ئۇ، — هۆكۈمەت دېگەن هۆكۈمەت، ئۇنىڭ دېگىنىنى
رەت قىلغىلى بولمايدۇ. سېنىڭ شۇ چىرايلىق هۆسن -
جامالىڭ ئاخىر ئۆز بېينۇڭغا سىرتماق بولۇپ قالدى. ئاقسۇ-
دىكى چوڭلار سېنىڭدەك گۈزەل بىر قىزنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ،
ل. مۇتەللىپنى ساڭا رام قىلىشنى لايىق تېپىپتۇ. ئۇنى ئۇنداق -
مۇنداق قىزلارنى يارىتىمايدىغان قاۋۇل يېگىت دېيىشىدۇ. ئۇ
يەردىكى باشلىقلار ئۇنىڭ بىلەن يېقىن ئۆت دېسە لەببەي، دەپ
يېقىن ئۆت! تەگ دېسە ماقۇل، ئۇنىڭغا تېگىمەي دەپ ئېيىت،
ئىشقىلىپ ل. مۇتەللىپنىڭ ئېچ سىرىنى ئېلىپ بەرسەڭ
لا بولغۇدەك.

— بولىدۇ ئاپا. مېنىڭمۇ شۇ يېگىتنى كۆرگۈم بار ئىدى.
ئۇ مېنى لايىق كۆرسە، تويۇمنى قىلۇۋېتىمەن، سىلەرنى خەت
ئەۋەتىپ، تويغا ئېلىپ بارىمەن.

— توي، نېمە توي؟ — چۈشەنمىدى ئاپا، — توي
قىلىمەن دەپ ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ بەرسەڭلا بولغۇدەك.

— ماقۇل ئاپا، دېگىنىڭلارنى قىلىمەن، — شەپشەك قىز
ئەركىلەپ ئۆزىنى ئانىسىنىڭ قوينىغا تاشلىدى.

ئايتىللا بۇلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئىككىلىنى-
شىنى تاشلاپ ئاخىرقى قارارغا كەلدى. ئۇ ھەممىنى پاش قىلىپ تاشلاش
ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ، ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىدا بولغان گەپ -
سۆز ۋە هەرىكەتلەرنى قالدۇرماي يېنىش - يېنىش ئەسلەشكە
باشلىدى. شۇ چاغدا ئۇ بېشىنىڭ ئەدەب يېيىشىدىن كېلىپ
چىققان ئاغرىقىنىمۇ، پۈتىنىڭ ئاسقاپ قالغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ
كەتكەنىدى.

ھۇقۇش سايرىدى

كاربدور تەرەپتىن قۇلۇپقا شاراقلاپ ئاچقۇچ سېلىنىپ، رازۋېتكا بوۋلۇمىگە لى با كىرىپ كەلدى، پۈتۈن بىر كېچە نۆۋەتچىلىك قىلىپ ئۇخلىمىغانلىقى، سىياسىي مەھبۇسلار ئۈستىدىن تېرگاۋ يۈرگۈزۈپ ئالدىراش ئۆتكەنلىكىدىن، ئۇنىڭ كۆزى قىزىرىپ، هارغىنلىق ئالامىتى پەيدا بولغانلىقى سېزىلىپ تۇراتتى، شۇنداقتىمۇ لى با ئۆزىنى سىيپاپ ۋە تەمكىن بىر ساقچى ئوفىتسېرى قىياپىتىدە كۆرسەتمەكچە تىرىشىپ، ئايتىللاغا:

— ئەھۋالىڭىز دەسلەپ بۇ يەرگە كىرىپ كەلگەن ۋاقىتتىكىگە قارىغاندا خېلى كۆپ ئوڭشىلىپ قاپتۇ، بەھوشلۇقىڭىز يېشىلىپ، ئۆڭۈلگىز بۇرۇنقىدەك تۈزۈلۈپ كېتىپتۇ، — لى با قىزىنىڭ پېشانىسىگە قاراپ ۋە چېكىسىنى تۈتۈپ كۆرۈپ، — جاراھىتىڭىزنى ئارتۇقچە ياماق دېگىلى بولمىغۇدەك، ئىسىق سۇ بىلەن پات - پات يۇيۇپ بەرسىڭىز قاقچى پىشىپ، چاپسان سويۇلۇپ كەتكۈدەك. چېكىڭىزدىكى ئىششىقمۇ چوڭ ئەمەس، بىرنەچچە كۈندە يېنىپ ساقىيىپ بولغۇدەك، — دېدى.

— كېرەك يوق، — دېدى ئايتىللا، — شۇ قورقۇنچلۇق كېچىدە هېلىمۇ يۈرىكىم يېرىلىپ كەتمەي، ساقچى ئىدارىسىگە كېلەلىگەنلىكىمدىن خۇشالمەن. مۇنچىلىك جاراھەتنىڭ كارى چاغلىق، بىراق، قىز بالىدا مۇشۇنداق جاراھەت، ئىششىق بولسا

تولىمۇ ئەپسىزدەك تۇرىدۇ. بۇنىڭمۇ هېچ ۋەقەسى يوق، ساقايغىچە كۆچىغا چىقماي، كىشىلەرگە كۆرۈنمەي بىرنەچچە كۈن يېتىۋالسام، بۇ ئىشمۇ جىم ئۆتۈپ كېتىدۇ.

— سىزنىڭ پىرقىغە، هۆكۈمەتكە نەقەدەر سادىقلىقىڭىز، مۇشۇنىڭدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ، — دېدى لى با يېقىنچىلىق بىلەن، — بۇنى ۋۇ جۇيجاڭ بىلمەي قالمايدۇ. هەر هالدا ئاكىڭىزنىڭ يۈزىنى قىلىپ، ئۇمىدىنى يەردە قويماپسىز، ئاڭلىسا، ئۇمۇ خۇش بولىدۇ...

ئايتىللا رازۋېتكا بوۋلۇم باشلىقىنىڭ سۆزلىرىدىن مىننەتدار بولۇپ مىدىرلاپ قويدى. قىز كۈلۈپ لەۋلىرىنى تەۋرەتكەندە، هەرقاچانقىدەك مەڭزىدە زىنىخ پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ هۆسن - جامالىغا يېڭى گۈزەللىك قوشۇلغاندەك بولۇپ كەتتى. لى با ئۈستەلگە سىيا ۋە قەلەم كەلتۈرۈپ، ئىشكاپتىن رەخت بىلەن مۇقاۋىلانغان قېلىن بىر دەپتەرنى ئېلىپ، ئالدىغا قويۇۋاتاتتى، ئايتىللا بىر خىل غەلىجىك تەلەپپۇزدا:

— هەممىدىن قاتتىق قورقىنىم هۇقۇش بولدى، — دېدى، — دەرەختىن پالاقلاپ ئۇچۇۋېدى، قورقۇپ كېتىپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدىم.

— ئۇنىڭدىن نېمانچىۋالا قورقۇلۇق؟ ئۆزىڭىزمۇ هۇقۇشقۇ، — دېدى لى با چاقچاق ئاھاڭدا، — ئۇ كېچىسى يەيدىغان چاشقانلىرىنى ئىزدەپ ئۈۋغا چىقسا، سىزمۇ تاپقان ئولجىڭىزنى ئېلىپ بۇ يەرگە كەلگەن ئەمەسمۇ؟

ئۆزىنىڭ هۇقۇشقا ئوخشىتىلغانلىقىدىن رەنجىپ، ئايتىللانىڭ رەڭگى تۇرۇلۇپ كەتتى، ئاندىن يەنە خاپىلىقىنى يوشۇرۇپ، يېڭى بىلەن يۈز - كۆزىنى ئېتىۋالدى.

— گېپىمدىن رەنجىۋاتامسىز؟ كېچىسى هۇقۇش بولۇپ قالغان بىلەن، ئادەتتە ئوخشاشلا گۈزەل قىز پېتى يۈرۈۋېرىسىز.

ئاسماندىن چۈشكەن ھۆر - پەرىزاتنىڭكىدەك چرايىڭىز بىلەن ل. مۇتەللىپنى مەپتۇن قىلمۇيرىسىز، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

— ياق، رەنجىمىدىم. گېپىڭىزدىن رەنجىپ ئەخمەقمىدىم؟

— سىزنىڭ خىزمىتىڭىز ھەمىشە شۇنداق ئىشلىنىدۇ. سىز ساقچى ئىدارىسىگە كۈندۈزى ئەل كۆزىدە ئەمەس، كېچىسى قاراڭغۇدا كېلىشىڭىز شەرت، بولمىسا باشقىلار نېمە قىلىدىغانلىقىڭىزنى بىلمەي قالسا، خەلق سىزدىن قاچىدىغان بولۇپ قالىدۇ، ئاندىن ساقچى ئىدارىسى ئالدىدىكى رولىڭىز تۈگەيدۇ. بۇ — مۇھىم مەسىلە. بۇنى ئەستىن چىقارماڭ.

ئايتىللا بۇ گەپنى ئىلگىرى ئاڭلىغان بولسىمۇ، بۇ قېتىم يەنە قۇلاق سېلىپ ئاڭلىدى. ئەمما كېچىسى يول بېسىپ، ساقچى ئىدارىسىگە كېلىشنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش قورقۇنچاق بىر قىزغا ئاجايىپ ۋەھىمىلىك ۋە دەھشەتلىك بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئۆڭۈلى ئۆزگەردى؛ رەڭگىرويى تاتارىدى، ئۇ: «ياق، ياق، مەن پەقەت بۇ ئىشنى قىلالمايدىغانغا ئوخشايمەن» دېمەكچىدى، ئاكىسى بىلەن ئاپىسىنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، سۆز قىلماي جىم ئولتۇردى، لى با ئۇنىڭغا ئىشەنچ بېرىپ:

— ھەرقانداق ئىش دەسلىپىدە يات، باشقىچە بولۇپ كۆرۈنىدۇ. كېيىن ئېپىغا كىرىۋالغاندىن كېيىن، ئۇ شۇ كىشىنىڭ ئۆزىنىڭكىدەك بولۇپ كېتىدۇ، كېچىسى يولدىن قورققان بولسىڭىز، بارا - بارا قورقمايدىغان بولۇپ قالىسىز، — دەپ قويدى.

رازۇبتكا بۆلۈمنىڭ باشلىقى زامىر قەلەمنى دۇۋەتتىكى كۆكۈش سىياغا چىلاپ، ئايتىللاغا «قېنى ئەكەلگەن مەلۇماتىڭنى ئېيتامسەن؟» دېگەن مەنىدە كۆز تىكىپ قارىدى. ئايتىللا ل. مۇتەللىپنىڭ ياتمىدا بولۇپ ئۆتكەن گەپ - سۆز

ۋە ھەرىكەتلەرنى يەنە بىر قېتىم تېز ئويلۇۋالغاندىن كېيىن، بىر تۇرۇپ راۋان، بىر تۇرۇپ دۇدۇقلاپ سۆز باشلاپ كەتتى. ھۇقۇش سەپداشلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى تولۇق دېگۈدەك ئېيتىپ بېرەلمەي، ئۇنىڭ ئورنىغا «سۆزلىگەندە پالانىنىڭ غەزىپى يامان، پۇستانى ۋارقىراپ كەتتى. يەيلى يامان» دېيىش بىلەن چەكلەندى، ئۇ ئاخشام بۇ ياتاقتا كىملەرنىڭ توپلانغانلىقىنى ئۇلارنىڭ بىر - بىراقى كىرىپ كەلگەنلىك تەرتىپى بويىچە ئېيتىپ بەردى. ئەمما ھېمىت بالدۇر كەتكەنلىكى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئىسىمنى ئۇنتۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئايتىللا بۇ شوپۇر تۇغرىسىدا ئۇن - تىن دېمىدى. بۇنىڭغا مۇناسىپ «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى ھەقتىدىمۇ مەلۇمات بېرىشنى ئۇنتۇدى. چۈنكى، ئۇ ئىلگىرى بىلمەيدىغان، پەقەت گېزىتتىن بىرنەچچە قېتىم كۆرگەن ئىسھاقبەك مونۇنۇپ، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ، مايتاغ، بورتالا، ئارىشاق، ئىلىقا، تولى، قوبۇقسار دېگەنگە ئوخشاش ئادەم ئىسىملىرى بىلەن جاي ئىسىملىرىنى دەمالى تېمىگە ئالالمىغانىدى. مۇنەۋۋەر خوجىنىڭ «غەزەپ خىتابى» شېئىرىنىڭ مىسرالىرى ۋە ئۇنىڭدىكى قەھر - غەزەپلىك ئۆتكۈر سۆزلەر تازراقمۇ خاتىرىسىدە بولمىغانلىقتىن، بۇ شېئىرنىڭ بۈگۈن تاڭ سەھەردە شەھەر دەرۋازىلىرىغا چاپلىنىدىغانلىقى ھەقتىدىمۇ بەدەر ئېغىز سۆز ئېيتالمىدى. ئەمما ھۇقۇش سەيداشلارنىڭ ئىنقىلابىي مەخپىي تەشكىلات قۇرماقچى بولغانلىقى، ئۇنىڭغا ل. مۇتەللىپنىڭ رەئىس نامزاتى قىلىپ كۆرسىتىلگەنلىكى، تەسىس مەجلىسىگە ئاقسۇ كونىشەھەر ۋە يېڭىشەھەر ناھىيىلىرىدىن ئادەم قاتناشماقچى بولغانلىقى ۋە ئۇنىڭ قاچان، قەيەردە ئېچىلىدىغانلىقىنى ناھايىتى ئېنىق ئېيتىپ بەردى. ل. مۇتەللىپنىڭ يېڭىدىن «خىيالىچان تىلەك» نامىلىق شېئىر يېزىپ چىققانلىقىنمۇ ئۆز دوكلاتىغا ئايرىم ئىستۇرۇپ ئۆتتى.

لى با ئايتىللانىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرىنى رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ «مۇھىم مۇجمەت — 5» دەپ ئاتالغان دەپتىرىگە خەنزۇچە يېزىپ، ئۇنى تەستىقلىتىش ئۈچۈن مۇقۇشقا ئۇيغۇرچە تەرجىمە قىلىپ ئېيتىپ بەردى، ئاندىن يەنە ئون ۋاراقچە قەغەز بېرىپ، قىزغا بۇ مەلۇماتلارنى ئۆز پوچۇركىسى بىلەن ئۇيغۇرچە يېزىپ چىقىشىنى جېكلىدى، ساقچىلاردىن بىرى رازۋېتكا بۆلۈمىگە ئاۋۋال لۆكگە، سۆپۈن، جاۋۇردا سۇ ئەكىرىپ، ئارقىدىن هايال قىلماي نان، چاي، كىچىك تەخسىدە ناۋات، باشقا بىر تەخسىدە قورۇلغان گۆشلۈك سەي ئەكىردى، لى بۇ ئايتىللاغا ئۇنىڭ بىرئازدىن كېيىن ساقچى هوقۇقدارى ۋۇ شۇبىڭنىڭ يېنىغا كىرىدىغانلىقىنى، ئاڭغىچە ئىچىدىغانلىقىنى ئىچىپ، يەيدىغانلىقىنى يەپ تەييار بولۇپ تۇرۇشىنى ئېيتىپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

هۇقۇش ئۇنتۇپ قالغان، چالا ئېيتىپ قويغان سۆزلەرنى ئىككىنچىلەپ ئويلاپ تۇرماي، ئېغىزدا نېمىنى سايرىغان بولسا، قەغەزگىمۇ شۇنى يازدى. چۈنكى، ئاكىسى ئۇنىڭغا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە بېرىدىغان ماتېرىياللىرىدا هەر قانداق يالغانىنى ئېيتىۋېرىشتىن قورقماسلىقنى، ئەمما بىرىنچى قېتىم ئېيتىلغان سۆزلەرنىڭ ئىككىنچى، ئۈچىنچى، هەتتا تۆتىنچى قېتىمدىمۇ بىر خىل بولۇشىنى، بولمىسا چۈشەنمەسلىك تۇغۇلۇپ، ئۆزىگە ئىشەنمەسلىك كەلتۈرۈپ چىقىرىپ قويۇشنىڭ مۇمكىنلىكىنى بىر-نەچچە قېتىم تاپىلاپ تۇرۇپ ئېيتقاندى.

لى با رازۋېتكا بۆلۈمىگە قايتىپ كىرىپ، ئايتىللانىڭ يازغانلىرىنى ئۆزىگە ئوقۇتۇپ، «مۇھىم مۇجمەت — 5» تىكى خەنزۇچە يېزىلغىنىغا بىر قۇر سېلىشتۇردى. ئىككىنچىسىدە ئوتتۇرىسىدا ئوخشاشماسلىقنىڭ يوقلۇقىغا هۆكۈم قىلغاندىن كېيىن، هۇقۇشنى ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ ماڭدى.

ئايتىللا كاربىدوردىن ئۆتۈۋاتقاندا بىلىنگۈدەك ئاقسايتتى. ئەمما كەلگەن مەلۇماتنىڭ دەھشەتلىكلىكىنى ئويلىغانلىقىدىنمۇ ياكى ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئەلپازىدىن ئەيمىنىپ قېلىۋاتقانلىقىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر ئۇنىڭ تىترەپ، يۈز - كۆزىنىڭ خېلى تاتىرىپ قالغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئايتىللا ۋۇ شۇبىڭنىڭ چوڭ تۆت چاسا ئىشخانىسىغا بوسۇغىدىن قەدەم قويۇپ كىرىۋاتقان چاغدا ئاقساپ ماڭماسلىقا، تىترىمەي ئۆزىنى دادىل تۇتۇۋشقا تىرىشتى. ساقچى هوقۇقدارى ئىككى تەرىپى ئىشكاپلىق، ئالدى تەرەپ ئۇتتۇرىسى تۆت تارتمىلىق قىلىپ ياسالغان، ئۆزىنىڭ بويىدىن ئېگىز ئۇستەلگە جەينەكنى ئېسىپ قويغاندەك جاپا بىلەن تىرەجەپ، ئىشىك تەرەپكە قاراپ ئولتۇراتتى، كۆپتۈرمىسىنى ئالايىتەن يوغانلىتىپ تىكتۈرگەن شەپكىسى بېشىدا قاسقاندەك كۆرۈنۈپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنچاقلىقىدىن ئورۇقتەك كۆرۈنىدىغان يۈزىنى سۆھبەتداشلىرىدىن يوشۇرۇپ تۇرغانغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ئولتۇرۇپ كەتكەن كۆزلىرى جىنىچىراغنىڭ يورۇقىدەك نۇرسىز پالىلداپ، ئۇنىڭ خېلى پىشقان، قاقباش ساقچى ئەمەلدارى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ساقچى هوقۇقدارى باغلۇالغان سۆلەتلىك كەمەرنىڭ مۈرە تاسمىسى سىيرىلىپ بىلىكىگە چۈشۈپ قالغان، غاز تۈمشۇقىدەك ئۇزۇن بۇغدىيدەك چىك ئېتىلگەن ياقىسىنى تۆۋەنگە بېسىپ پۈرلەشتۈرۈپ قويغاندى، پوديولكۇۋىنىك دەرىجىسىدىكى كۆپ توچكىلىق پاگون ساقچى هوقۇقدارىنىڭ ۋىجىك تۇرقىغا ياراشمىغاندەك كۆرۈنەتتى، ئىشخانا بولسا، دېرىزىلەرگە پۈتۈن ئۇزۇنلۇقتا ئېسىلغان دۇخاۋا پەردە، بۇلۇڭدا ئادەم بويى ئېگىزلىكتە تۇرغان جازىلىق چوڭ ئەينەك، تۆرىگە قاتار قويۇلغان ئىككى دانە ئىشكاپ بىلەن بېزىتىلىپ، خۇددى چوڭ بىر ئەمەلدارنىڭ خىزمەت ئۆيى سۈپىتىگە كىرگۈ-

زۇلگەنىدى. يان تامدىكى تۆمۈر كارىۋات ۋۇ شۇبىگنىك گاھى ۋاقىتتا بۇ يەردە قونۇپ قالمىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى، ئىشكىنىك ئۈستى ئىشكاپلارنىك ئۈستىگە بويى ئېگىز بولسىمۇ، ئەمما ۋۇ شۇبىگدەك ئورۇق قىياپەتتىدىن دەھشەت يېغىپ تۇرغان جياك جېيشىنىك پۈتۈن تارتىلىغان ئەينەك جازىلىق سۈرىتى قويۇلغانىدى، ئۇ بۇ سۈرەتتە گېنېرالسىمۇس لۇق ھەربىي كىيىم كىيگەن بولۇپ، ئۈچى يەرگە تەرەلگەن غىلاپسىز قىلىچنى بىر جۈپ ئالقىنى بىلەن چىڭ چاڭگاللاپ ئالدىغا ئېگىلىپ تۇراتتى.

ئايتىللا ئىشىك ئېچىلىپ مۇشۇنداق ئۆيگە كىرىۋاتقانلىقىنى بىلگەن چاغدا، ئەيمىنىپ تېخىمۇ تىترەپ كەتتى. ۋۇ شۇبىنىك ئۇنىڭغا قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ يېنىدىن جاي كۆرسەتتى. ساقچى ھوقۇقدارى ئۇنى باي ناھىيىسىدىن يېڭى كەلگەنده بىرىنچى قېتىم ئۆزىنىڭ ئائىلىۋى ئۆيىدە قويۇل قىلغانىدى، شۇ چاغدا ئۇ لامپا يورۇقىنىڭ ئاجىزلىقى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئايالى يېنىدا بولغانلىقى سەۋەبىدىن زەن سېلىپ قاراشقا پېتىنالماي قىزنى ئېنىق كۆرۈشكە ئۇلگۈرەلمىگەنىدى، بۇ قېتىم ئۇ يانمۇ يان ئولتۇرۇپ، يېقىندىن قايتا ـ قايتا ئېنىق كۆرۈپ، بۇ ھۆسن ـ جامالىلىق قىزنىڭ: ھەقىقەتەن ماختىغۇچىلىكى بار گۈزەل ئىكەن، دەپ ئويلىدى. ئىچىدە بولسا بەردىن كېشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان ھاۋايى ـ ھەۋەس شەھۋانىيلىقى جۇش ئۇردى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا ئايتىللانىڭ پېشانىسىدىكى قىزىرىپ تۇرغان جاراھەت بىلەن چېكىسىدىكى ئىششىقمۇ كۆرۈنمەي قالدى. ئۇستەلنىڭ بۇ چەتتىكى بۇرجىكىده لى با ئولتۇردى، ئۇ ئالدىغا ئېچىۋالغان دەپتەرگە كۆز يۈگۈرتۈپ ۋۇ شۇبىگغا قاراپ ئۇنىڭ سوئال سورىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى.

ئايتىللا تىرىشىنى تاتلاپ سۆز باشلاپ، ل. مۇتەللىپنىڭ

ياتقىدا بولۇپ ئۆتكەن گەپ ـ سۆزلەرنى لى باغا رازۇپىتكا بۆلۈمىده ئېيتىپ بەرگەندەك بىرمۇ بىر ئاستا بايان قىلىپ چىقتى. لى با ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئۆز خوجايىنىغا چۈشىنىش لىك قىلىپ تولۇق تەرجىمە قىلىپ بەردى. ۋۇ شۇبىك گەپتىن گەپ شاخلىتىپ، بەزىبىر جىددىي مەسىلىلەرنى تېخىمۇ ئېچىكىرەلمەپ ئىگىلەش ئۈچۈن ئارىلاپ ـ ئارىلاپ سوئال سوراپ تۇردى. ئەمما ئايتىللا ئۆزى يەتكۈزگەن مەلۇماتلارنىك باشتىن ـ ئاياغ بىردەك بولۇشىنى ئويلاپ، يېڭىچە بىرنەرسە قوشۇپ قويمىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى ساقچى ئورگىنى ئۈچۈن كۈتۈلمىگەندىن ئارتۇق مۇھىم ماتېرىيال بولۇپ، ۋۇ شۇبىگنى ئىنتايىن رازى قىلدى. ساقچى ھوقۇقدارى ئايتىللاغا خۇشال نەزەر بىلەن قاراپ، ئۇنىڭ چېچىنى سىلاپ قويدى، شۇم نىيەت بىلەن دولىسىنى بىرنەچچە قېتىم يۇمشاق ـ يۇمشاق قاقتى.

ـ ياخشى! ياخشى، تولىمۇ ياخشى! ـ دېدى ۋۇ شۇبىك ئايتىللاغا، ـ بىز كۆزىگىزنىڭ لاچىندەك روشەن، قۇلىقىگىزنىڭ تاراكانىنىڭكىدەك سەزگۈر، تىرىنىگىزنىڭ بۆرىكۈتىنىڭكىدەك ئۆتكۈرلۈكى بىلەن سىزنى بايدىن لۇتپۇللاغا مەخسۇس سېلىش ئۈچۈن بۇ يەرگە ئالايىتەن يۆتكەپ كەلگەن. كۈتكىنىمىزدەك ئىش قىپسىز. ئېيتىپ بەرگەنلىرىگىز ھۆكۈمىتىمىز ئۈچۈن مۇھىم ماتېرىيال. تېخىمۇ سەزگۈر بولۇپ، ئۇلارنىڭ قىلمىۋاتقان ئىشلىرىنىك داۋامىنى بىزگە ئۇتتۇرلۇق يەتكۈزۈپ تۇرۇڭ. بۇنىڭ بەدىلىگە ئاكىگىزنىڭ ئورنىنى يەنە بىر بالداق ئۆستۈرۈپ قويىمىز، ئايتىللا. ئۆزىگىزمۇ ئىنتىلىش ـ تارتۇقا ئىگە بولۇپ تۇرىسىز.

ـ ئايتىللا ھېنىك ئىشىم كېچىسى ساقچى ئىدارىسىگە كېلىدىغان ئىشكەن. ئۆزۈم ھوقۇشقا ئوخشىشىپ قېلىۋاتىمەن، دەپ ھار ئالغاندەك بوپ قاپتۇ،ـ دەپ گەپ قوشۇپ قويدى لى با چاقچاق ئورنىدا كۈلۈپ تۇرۇپ.

— هۇقۇش بولۇشتىن نېمە قورقىدىغۇق؟ — دېدى ۋۇ شۇبىك، — هۇقۇشمۇ قۇش، مەسىلەن ئۇچۇن دەپ كەلسەك، مەنمۇ هۇقۇش، لى كېچاگمۇ هۇقۇش. بىزنىڭ خىزمىتىمىز كۆپ چاغلاردا كېچىسى ئىشلىنىدۇ، بەزىدە كېچىسى سىرتقا چىقمىمىز، كوچا - مەھەللىلەردە بولمىمىز، — ئاندىن ئۇ ئايتىللاغا قاراپ، ئۇنىڭدىن، — بۇ گەپنى سىزگە باشقىلار دەۋاتامدۇ ياكى ئۆزىڭىز تاپقان سۆزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئۆزۈمنىڭ گېپى، — دېدى ئايتىللا مىيقىدا كۈلۈپ تۇرۇپ، — كېچە ساقچى ئىدارىسىگە كېلىۋاتقىنىمدا تاشقىرىقى بازاردا هۇقۇش ئۇچۇپ، قورقۇتۇۋەتكەندى، شۇنىسى ئېسىمگە ئېلىپ، بۇ گەپنى دېگەنىدىم.

— مەيلى، كېرەك يوق، — دېدى ۋۇ شۇبىك، ئاندىن ئۇ لى باغا تاپشۇرۇق بېرىپ تۇرۇپ ئالايىتەن جېكىدى، — ئەگەر بۇ قىز كېچىسى يول مېڭىشتىن قورقۇۋاتقان بولسا، بۇ يەرگە كۆندۈرۈى كەلسۇن، قايسى ۋاقىتتا مەلۇمات يەتكۈزمەكچى بولسا، شۇ ۋاقىتتا كېلەلەيدىغان بولسۇن. بۇنىڭغا شارائىت تۇغدۇرۇپ بېرىڭلار. مېنىڭ ئىشخانامغا ئىدارىمىزنىڭ ئائىلىلىكلەر قورۇسى ئارقىلىق ئارقا كوچا تەرەپتىن كىرسىمۇ بولىدۇ. سەن بۇ يولنى ئۆزۈڭ كۆرسىتىپ قوي. لېكىن ھەرىىر قېتىم كەلگەندە، مېنىڭ ئۆزۈم بىلەن كۆرۈشسۇن.

— بولىدۇ، — باش لەڭشىتتى لى با.

ئايتىللا ۋۇ شۇبىڭنىڭ سۆزلىرىنىڭ پەقەت ئۆزى ئۇچۇن غەمخورلۇق قىلىپ ئېيتىلۋاتقانلىقىدىن خۇرسەن بولۇپ، ئورنىدىن قىمىرلاپ، ساقچى ھەمراھىغا بىرنەچچە قېتىم مىننەتدارلىق بىلەن قايتىدى ۋە كۆڭلىدە ئۇنى: ئىشتا پىشقان تەجرىبىلىك، يۇمشاق كۆڭۈل ئادەم ئىكەن، دەپ ئويلىدى. ئايتىللا ئۆزىنىڭ ئەنە شۇ «مېھرىبان» كىشىنىڭ ئىشخانىسىدا ئازادە ئېچىلىپ ئولتۇرۇۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، خاتىرجەم بولۇپ قالدى ۋە ئاستا - ئاستا مۆگدەيشكە باشلىدى. ئۇنىڭ تۆلۈق بىر كېچە كىرپىك قاقماسلىقتىن قىزارغان كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ، سەل - پەل يۇمۇلاي دېگەن ۋاقىتتا پالىكۆزى قوي كۆزىگە ئايلىنىپ باشقىچە خۇمارلىشىپ، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ تۇرغان ساقچى ھەمراھى ئەتەيىن سۆرۈلۈپ، بىلىكىنى قىزنىڭ بىلىكىگە تەگكۈزۈپ دېگۈدەك يېقىن ئولتۇردى.

ۋۇ شۇبىك لى بادىن ئايتىللاغا بىرىلىدىغان تارتۇقنىڭ تەييار - تەييار ئەسلىكىنى سۆزىدى. رازۇېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى تەييار ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، ئۆز ئىشخانىسىدىن بىر بۆغجۇما نەرسىنى هايالسىز ئەكىردى. تارتۇق قىزىل ۋە قارا يوللۇق ئىككى خىل رەڭدىكى ئىككى كۆڭلەكلىك شايى - ئەتلەس، بىر دانەكالتە كەمزول چاپانلىق قارا مانچىستىر دۇخاۋا، بىر دانە ئۇششاق كۈمۈش گۈللۈك يىپەك رومال، بىر دانە بۆرتمە شال، بەش جىڭچە ناۋات بولۇپ، ئۇلار يوغان تۆگۈچ قىلىپ، قىزىل شەلپەرگە ئورالغانىدى. لى با بۇلارنى ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئۆز قولى بىلەن بەرسۇن، دېگەندەك قىلىپ، خوجايىننىڭ ئالدىغا قويىدى. ۋۇ شۇبىك تۆگۈچنى ئېچىپ، ئىچىدىكىلەرنى بىرمۇبىر كۆرسىتىپ تۇرۇپ، ئايتىللاغا تاپشۇردى. ئاخىردا ئۇ قىزنىڭ چوكىدەك ئىنچىكە، ئۇش پاختەدەك يۇمشاق، ئەۋرىشىم بارماقلىرىنى چاكىلاپ يېغىپ، تۆگۈپ تۇرۇپ:

— تېخىمۇ هوشيارلىق بىلەن ئىشلەڭ، ئىشىكىزنىڭ نەتىجىسى چىققاندا سىزنى مۇشۇ مۇشتۇمىكىزدەك ئالتۇن بىلەن تەقدىرلەيمىز، — دەپ غەيرىي رەسمىي هەجىيىپ قويىدى.

ئايتىللا تارتۇقنى ئېچىرقاپ يېنىش - يېنىش قارىدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى چاقناپ، خۇشاللىقتىن يۇمۇلغان چاغدا، كۆز

ئالدى ھۇقۇشنىڭكىدەك تۇتۇلۇپ، رەھمەتنىڭ ئۇستىگە رەھمەت قىلىپ، تەكرار بىرنەچچە رەت سايرىۋەتتى، ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ يەنە ۋۇ شۇبىگىغا ئېگىلىپ تەزىم قىلدى، لى باغا ئالايىتەن بۇرۇلۇپ قاراپ، مىننەتدارلىق بىلەن ھىجايدى. ساقچى ھوقۇق دارى ئايتىللا مۇشۇ بىر كۆتۈرۈم نەرسە بىلەن ساقچى ئىدارىسى بىناسىدىن ئاشكارىدىن - ئاشكارا كوچىغا چىقسا، خەلقتە ئۇنىڭغا نىسبەتەن گۇمانسىراش كۆچىيىپ قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ، رازۇيتكا بۆلۈمنىڭ باشلىقىغا:

— ئايتىللانى ئارقا ھويلىدىن ئۇ تەرەپتىكى كوچىغا چىقىرىپ قوي، ئۇ يەردىن كىرىش - چىقىشىنى ھازىرلا بىلىۋالسۇن، — دېدى.

— بولىدۇ، — لى با قوزغىلىپ ئىشخانا ئىشىكىگە بارغاندا، ئارقىدىن كىلىۋاتقان ئايتىللا ئۇنى بوش چىمدىپ، قولىنى لەپكا شۇڭىرلىدى. شۇندىن كېيىن رازۇيتكا بۆلۈمنىڭ باشلىقى كەينىگە بۇرۇلۇپ خوجايىنغا:

— ئايتىللا كېچە ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىدا تەققۇز كىشىنى ھېھان قىلىمەن دەپ، بىر ئايلىق ماڭاشىنى خەجلەپ بوپتۇ. بۇ پۇلنى بېرىش تۇغرا كەلسە، قايسى خىراجەتتىن چىقىرىمىز؟ — دېدى.

— مۇنداق پۇلنى ئەلۋەتتە بېرىمىز، — دېدى ۋۇ شۇبىگ سېخىيلىك ۋە كەسكىنلىك بىلەن، — بۇنى پەۋقۇلئاددە ئىشلار خىراجىتى ئىچىگە تىركەڭلار، ئايتىللاغا بۇنىڭدىن باشقا لازىم ۋاقىتتا خەجلەش ئۈچۈن زاپاس پۇل تۇتقۇزۇڭلار، ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل، — جاۋاب بەردى لى با.

ئايتىللا رازۇيتكا بۆلۈمنىڭ باشلىقىغا سوڭدىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقاندا، ۋۇ شۇبىگ ئۇنى ئەتەيىن توختىتىپ:

— سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز لۇتپۇللادىن يىراقلىشىش ئەمەس، تېخىمۇ يېقىنلىشىشتىن ئىبارەت بولىدۇ. لېكىن بىرلا شەرت، ئاگېنت ئىكەنلىكىڭىزنى سەزدۈرمەيسىز، بەلكى ئۇنى چاپسانراق توي قىلىشقا قىستايسىز.

ئايتىللا بۇ گەپتىن خۇش بولۇپ، سەكرىۋېتىشكە قىل قالدى. قىزلارغا خاس يوشۇرۇن تەبەسسۇم بىلەن مىيىقىدا كۈلدى. تېخىدا پەيدا بولغان شېرىن شۇركۈنۈش بىلەن قىزنىڭ يۈزى ئوت ئېلىپ قىزاردى. ئايتىللا بۇنى يوشۇرۇپ، يۈز - كۆزىنى يېڭى بىلەن بىردەمگە يېپىپ تۇرۇۋالدى. بۇلارنى بايقاپ تۇرغان ۋۇ شۇبىنىڭ كۆزىنى قىسىپ قاراپ سىنچىلىق چاقچىقى بىلەن قىزدىن سورىدى:

— لۇتپۇللا بىلەن تويىڭىزنى راستتىن قىلىپ قويايلىمۇ - يە؟ ئۇنىڭ بىلەن توي ۋاقتىنى بەلگىلەپ خەۋەر قىلىپ كېلىڭ. بىز تويىڭىزلارنى ئويناشقا بارىمىز.

ئايتىللا ئىنتايىن خۇشال بولۇپ باشقىدىن ئېچىلىپ - يايراپ كۈلۈپ تاشلىدى، بۇنىڭدىن غەزىپى قاينىغان ساقچى ھوقۇقدارى قىزنى قولىدىن سىلكىپ تارتىپ، ئىككىنچىلەپ ئولتۇرغۇزۇپ كەسكىنلىك بىلەن:

— لۇتپۇللا بىلەن توي قىلىمەن، دەپ ئەسلا ئويلىماڭ، — دېدى ئۇ، — لۇتپۇللا ۋە ئۇنىڭ ھېلىقى ئەگەشكۈچى ھەمنەپەسلىرى ئۇلۇغ پىرقىمىز ۋە شەۋكەتلىك ھۆكۈمىتىمىز بىلەن تىغمۇ تىغ قارشىلىشىۋاتقان قىزىل پاچاقلار. بۇنى سىز ياخشى چۈشىنىشىڭىز كېرەك! — ۋۇ شۇبىگ ئايتىللاغا قەھىر غەزەپ بىلەن دوق - پوپوزا قىلىۋاتقان چاغدا سىزلەشنى تاشلاپ سەنلەپ سۆزلەشكە باشلىدى، — لۇتپۇللاغا ھەقمەتەن كۆڭلۈڭىنى بېرىپ، ئۆزۈڭنىڭ بىزنىڭ چاڭگىلىمىزدىكى ئىشپىيون - ئاگېنت ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان ياكى پاش قىلىپ

قويىدىغان بولساڭ، ئۇ چاغدا بىزدىن ھەرگىز رەھىم كۈتمە. شۇ كۈنى، شۇ مىنۇت قاماقتا تاشلىنىپ، لۇتپۇللا بىلەن بىللە قولىمىزدا مىجىلىپ تۇغەيسەن. ئۇچاغدا ئاكاڭنىڭمۇ بايدەكى تاجۇتەختى يوق بولىدۇ. بۇ گەپلەرنى ئۇقتۇڭمۇ؟

ئايتىللا ئۇشتۇمتۇت سەسكىنىپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئىشخانىنىڭ ئىچى تەۋرەپ ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتكەندەك تۇيۇلدى، تىترەپ ئورۇندۇقتىن تۇرۇپ كەتتى. كۆزلىرى چەكچىيىپ، بېشىنى بىئختىيار يەرگە ساڭگىلىتۇالدى. ۋۇ شۇبىڭنىڭ گەپلىرى ئايتىللاغا ئىنتايىن ۋەھىمىلىك، دەھشەتلىك تۇيۇلغانىدى. قىزنىڭ يۈز - كۆزىگە تارتۇق تاپشۇرۇلغان ۋاقىتتا يۈگۈرگەن خۇشاللىق ۋە تەبەسسۇملۇق جىلۋىلەر يوقاپ، ئۇنىڭ ئورنىنى قورقۇنچلۇق تاتىرىش ئىگىلىگەن چاغدا، ئۇ بەدىنىنى تەكەنلىشىپ، ماغدۇرسىزلىنىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى، ئايتىللا باي، ھاللىق بىر ئائىلىنىڭ بىردىنبىر ئەركە قىزى بولۇپ، تەمەننالىچى، مەنمەنچى، شۇنىڭ بىلەن بىللە غەلىجىك ۋە مەككار چوڭ بولسىمۇ، ئۇنىڭدا يەنە، ياش قىز بولغانلىقىغا خاس تەجرىبىسىزلىك، قىسمەن سادىدىلىق ھەم بار ئىدى. ئايتىللا بۇ دوق - پوپوزىلارغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئاخىر خورتۇلداپ يىغلاپ تاشلىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى ئاچچىق ياش ئۆزى سۆيۈپ، كۆكۈل مەپتۇنلۇقى ئېشىۋاتقان يېقىملىق ل.مۇتەللىپ بىلەن توي قىلىش شەرتىن ئارزۇسىنىڭ ئەنە شۇ دەقىقىدە تامامەن يوقاپ چىقىۋاتقانلىقىدىن تۆكۈلۈۋاتامدۇ ياكى بۇ ئاچچىق يىغا ئاگىنىتلىقتەك بۇ خىل رەھىمسىز، مۇدھىش تۇرغا ئۇقۇشماستىن چىرمىلىپ قالغانلىقىغا پۇشايمان يەۋېتىشتىن كېلىۋاتامدۇ، بۇلارنى بىر قاراپ بىلگىلى بولمايتتى. ۋۇ شۇبىڭ ھوجىپ قاراپ، تەجرىبىلىك ساقچى ئەمەلدارىغا خاس سىنچىلىقى بىلەن ئايتىللادىكى بۇ كەسكىن ئۆزگىرىشلەرگە باھا بېرىپ تۇراتتى. ئېشەك

ئېشەكتىن قالسا قۇلمۇقنى كەسكىن دېگەندەك، لى با خوجايىنىڭ دوق - پوپوزىلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئايتىللادىكى باسقان تاشتىن قاتتىق ئېغىرلىقنى يەنىمۇ ئېغىرلاشتۇردى.

— ئىشپىيون - ئاگېنتلىق بىزنىڭ جەمئىيەت ئىچىگە يوشۇرۇن يايغان كەڭ تورىمىز، — دېدى ئۇ، — سەن بولساڭ ئۇنىڭ ئىچىدىكى كىچىككىنە بىر لەھەڭ. چىشلەشكە تېگىشلىك ئادەملەرگە رەھىمدىل بولساڭ ياكى تور ئىچىدىن سىرتقا چىقمۇالمەن دېمەڭ، بىز ئۇنى يىغىشتۇرۇشنى بىلىمىز. بۇنىڭ ئۆزى بىر جازا. بۇ جازا شۇنداق قاتتىق بولىدۇكى، ئۇ چاغدا بىزدىن ھەرگىز رەھىم كۈتمە!

ئايتىللا باشقىدىن خورتۇلداپ، ئاخىر ئۇن سېلىپ يىغلاپ تاشلىدى، ساقچى ھۆقۇقدارى رازۇبتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقىغا ئايتىللانى ئۆز ئىشخانىسىغا ئاچقىپ، ئۇنىڭدىن ئۆز پوچۇركىسى بىلەن قەسەمنامە يازدۇرۇۋېلىشنى ئېيتماقچى بولۇپ تۇراتتى، تاشقىرىدىن قاراۋۇلدىكى ساقچى ھولۇقۇش بىلەن «بوگۇ جۇيجاڭ!» دەپ توۋلاپ، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ كوماندىرى جاۋ خەنچىنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى، ۋۇ شۇبىڭ ئالدىراشچىلىقتا كۆچۈپ، بۇ بۇيرۇقنى ئېيتالماي قالدى. ھەربىي ھوقۇقدار ھايال قىلماستىن ئىشخانىغا باش تىقىپ كىرىپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن ساقچى ھۆقۇقدارىغا لى با بىلەن ئايتىللانى ئىشارەت قىلىپ سىرتقا چىقىرىۋېتىشىمۇ ئەپسىز بولدى. ۋۇ شۇبىڭ بۇ كۈتۈلمىگەن مېھمىنى ئۆچۈن پايپىتەك بولۇشقا باشلىدى. لېكىن جاۋ خەنچى تەكەللۇپقا پەرۋا قىلماي، كىرگەن پېتى ئۆرە تۇراتتى. ھەربىي ھوقۇقدارنىڭ بۇ غەيرىي رەسمىي قىلىقى شۇنىڭ بىلەن بىللە، تۇرۇلۇپ ساڭگىلاپ كەتكەن قاپقىددىن ئۇنىڭ بۇ يەرگە ئاچچىق بىلەن كىرگەنلىكى

سېزىلىپ تۇراتتى. ئۇ نېمىندۇر بىر نېمە دېمەكچى بولۇۋېتىپ، ئايتىللانى كۆرۈپ قالدى، قىزنىڭ گۈزەل ھۆسن - جامالى ئېزىتقۇ - شەيتاندەك ئۇنى ئېزىقتۇرۇپ بۇ ھەربىي مۇستەبىت نىڭ شەھۋانە كۆڭلىنى بەردىن بەتكۈن قىلدى. جاۋ خەنچى ئۆزىنى ئىتتىك تۇزەشتۇرۇپ، بۇرنىنى بوش تارتىپ قويدى، ئاندىن يەنە يانچۇقىدىن ياغلىق چىقىرىپ، يۈز - كۆزىنى گەجگىسىگە قوشۇپ سۈرتتى.

ھەربىي ھۆقۇقدار بىلەن ساقچى ھۆقۇقدارى ئوتتۇرىسىدا پاتمۇپات ئورۇن ۋە مەرتىۋە تالىشىش يۈز بېرىپ، ئاخىر يوشۇرۇن زىددىيەت شەكىللەنگەنىدى. بۈگۈنمۇ ئۇ شەھەر دەرۋازىلىرىغا چاپلانغان «خەۋپ خىتابى» شېئىرى مۇناسىۋىتى بىلەن ساقچى ئورگىنىنى ئەيىبلەپ، ۋۇ شۇبىگىدىن ئىبارەت بۇ رەقىبىنى ئالايىمەن مات قىلۇۋېلىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كىرگەنىدى. ھازىر بولسا ئۇ ۋۇ شۇبىگىنىڭ پەرىزاتتەك چىرايلىق بىر قىزنى ئىشخانىسىغا ئەكىرىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەسەتخورلۇقى كېلىپ، ساقچى ھۆقۇقدارىغا مۇشۇ مەسىلە يۈزىسىدىن ئىللەت چاپلىۋالغۇسى كەلدى، ھەربىي ھۆقۇقدار ئەگەر ئىشخانىدا لى با بىلەن ۋۇ شۇبىگ بىلەن قىزلا بولغان بولسا، ئۇنى پاھىشۋازلىقتا ئەيىبلەپ، ئۇرۇمچىگە ئەرز - شىكايەت يېزىشقىچە بېرىپ يەتكەنمۇ بولاتتى.

ئايتىللا جاۋ خەنچىنىڭ ئېتىنى كۆپ قېتىم ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى زاتەن كۆرۈشى بىرىنچى قېتىم ئىدى. ھەربىي ھۆقۇقدارنىڭ ئېگىز ۋە سېمىز رەڭ كەلگەن سۈرلۈك بەستىگە پاكىز ۋە يېپىپىگى ھالەتتە تۇرغان جىگەر رەڭ ھەربىي كىيىمى ئۆلچەپ قويغاندەك يارىشىپ تۇراتتى، مۈرىدىن ھالقىتىپ باغلىغان قىزغۇچ بۇلغارى كەمىرى بەل تاسمىسى بىلەن بەدىنىدە راۋۇرۇس كۆرۈنۈپ ئۇنىڭ سۈلتىنى ئاشۇرۇپ تۇرغانغا ئوخشايتى،

تى، جاۋ خەنچىنىڭ يېنىغا يەنە ماۋزۇر ئېسىلىپ، ئۇ قارىغان كىشىگە كىچىكرەك ئۆرە سومكا چۈشلۈقىدا كۆرۈنەتتى.

ھەربىي ھۆقۇقدار ئىشخانىغا كىرىشى بىلەن ئايتىللا يېغىدىن تېخىتۇالغانىدى. ئۇ بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ بۇ سۈرلۈك جاللاتنى كۆرۈپ قورۇش نىيىتى بىلەن قارىغانىدى، بىراق ھەربىي ھۆقۇقدارنىڭ ئۆزىگە بەتنىيەت بىلەن تىكىلىپ قاراۋاتقانلىقىنى بىلىپ، بېشىنى يەنە ئىككىنچىلەپ سېلىۋالدى، جاۋ خەنچى ئايتىللا تەغپىسىدا ھېچنەرسە بىلمەيتتى، ئۇ مۇنچە ۋاقىت چىرايلىق بىر قىزنىڭ ئاقسۇدا بارلىقىدىنلا ئەمەس، ئۇنىڭ ئېتىنىڭ نېمىلىكىدىنمۇ خەۋەرسىز ئىدى. قىسقىسى، ئۇنىڭ بۇ قىزنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈشى، پەقەت مۇشۇ يەردىلا ئۇچرىتىشى ئىدى. دەسلەپتە ئۇ ئالدىراپ كىرىپ دەيدىغان سۆز ۋە رەقىبىگە قىلىدىغان دوق - پوپوزىلىرىنى قىلۋالغاندىن كېيىن، يەنە ئالدىراش چىقىپ كېتىشنى ئويلىغانىدى، ئەمدى جاۋ خەنچى ئايتىللاغا ئۇشتۇمتۇت مەستانە بولۇپ، ئەتەيىن ئۇنىڭغا ئۇدۇل روبىرو بولۇپ ئولتۇردى.

— بوگو جۇيجاڭ! — ئىشىك ئېچىلىدىن دوسانىڭ ھولۇقاقلىق بىلەن توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— كىر! — رۇخسەت قىلدى ۋۇ شۇبىك.

دوسا ئادەت بويىچە ئىككى پۇتىنى بىر - بىرىگە جۈپلەپ، قارسىلدىتىپ، چاس بەرگەندىن كېيىن سۆز باشلاپ كەتتى:

— شىمالىي دەرۋازا تاشقىرىقى بازار تەرەپكە خەلقىنى قورقىتىلاڭ قىلىشقا دەۋەت قىلغۇچى شېئىر چاپلىنىپتۇ! — دېدى ئۇ. — ئاڭلىغان ھامان بېرىپ سويۇپ تاشلىدۇق. ئوقۇۋاتقانلارنى قورقۇتۇۋەتتۇق.

ساقچى ھوقۇقدارنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، چانىقىدىن

چقىپ كەتكۈدەك بولۇپ كەتتى. ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ، ئۇستەلنى مۇشتلاپ تۇرۇپ:

— نېمە دەۋاتسەن، نېمە؟ جۆيلۈۋاتامسەن؟ قوزغىلاڭ ... قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە قۇتراتقۇچى شېئىر دەۋاتامسەن؟ ئۇنى كىم يېزىپتۇ؟ چاپلىغان كىشىلەرنى بىلدىڭلارمۇ؟ — دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

— ياق، بىلەلمىدۇق، — ئىقرار بولۇپ جاۋاب بەردى دوسا، — كۆپ سۈرۈشتۈردۇق، كۆردۈم دېگەن كىشى چىقمىدى.

— پۇقرانى مۆمىن، ياۋاش دېگەن بىلەن، ئىلىق تاغ ئوغرىلىرى توپىلاڭ كۆتۈرگەندىن بۇيان، بۇ يەردىمۇ خېلى كۆپ كىشىدە مۇڭگۈز پەيدا بولۇۋاتىدۇ، — دېدى ۋۇ شۇبىڭ بوغۇق ئاۋاز بىلەن، — كۆپىنچىسىنىڭ قىزىل پاچاق قۇتراتقۇلار بىلەن تىلى بىر. قېنى ئۇ شېئىر؟ سويۇپ ئەكېلىڭلارمۇ؟

— ياق، سويۇۋالغىلى بولمىدى، چىڭ چاپلۇۋەتكەنىكەن. ياغلىقنى ھۆلدەپ سۈرتۈپ، پىچاقتا قىرىپ ئاران چىقىرىۋېتەلىدۇق.

— مۇنداق قىلغىنىڭلار بولماپتۇ. ئىغۋاگەرنىڭ ئىزى تامامەن ئۆچۈرۈلۈپ، تۈگىتۈۋېتىلىپتۇ. ئۇنى ئەمدى قانداق قىلىمىز، ئىغۋاگەرنى نەدىن تاپىمىز؟ شېئىر تېكىستىنى سويۇپ كەلگەن بولسائىلار، پوچۇركىسىدىن سۈرۈشتە قىلماسمىدۇق؟

— بۇنىڭغا ئانچە باش قاتۇرۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق، — دېدى جاۋ خەنچى سۆزگە ئارىلىشىپ كەسكىنلىك بىلەن، — بۇنىڭ ئۆزى شېئىر بولغانىكەن، ئەلۋەتتە ئۇنى لۇتپۇللا يازىدۇ، ئۇيازمىسا ھېلىقى كونىشەھەر ساقچىئىدارىسىدىكى شائىر بىلال يازىدۇ. مۇنىرىدىنمۇ شائىر، داڭلىمۇئەللىمىن مەكتىپىدىكى ئابدۇللانى بىلمىسىلەر، ئۇنىڭ شېئىرلىرىمۇ گېزىتتە بېسىلىپ تۇرغۇدەك،

ھەركىزىي مەكتەپتىكى ئوسمانمۇ شېئىر يېزىپ يۈرگۈدەك. مەن نەقۇل ھەربىي خادىم بولسامۇ، سۈرۈشتە قىلىپ يۈرۈپ شۇنچىلىك بىلدىم. سىلەر ساقچى ئورگىنى بولۇپ تۇرۇقلۇق بىلمىسەڭلار، بۇ قانداق بولغىنى؟

جاۋ خەنچىنىڭ ساقچى ئىدارىسىنى ئوچۇقتىن - ئوچۇق تەنقىدلەپ ئېيتقان سۆزى ۋۇ شۇبىڭغا «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەندەك قوشۇمچەزەربە بولۇپ تەگدى. شەھەر دەرۋازىسىغا «غەزەپ خىتابى» دىن ئىبارەت خاراكتېرى ئىنتايىن ئېغىر بۇ شېئىرنىڭ چاپلىنىشىغا بىخۇدلۇق قىلغانلىقىدىن خاپا بولۇپ بوغۇلغۇدەك كايىۋاتقان ۋۇ شۇبىڭ يەنە كومانىدىرىنىڭ ئەنە شۇ ھالقىلىق پەيتته ئۆزلىرىنى چېقىۋالغانلىقىدىن ھار ئېلىپ، قوشۇمسىنى باشقىدىن تۇردى. ئۇ لى بانىڭ قولىدىن «ھۇھىم ھۇججەت — 5» دەپتىرىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا يېزىلغانلارنى باشقىدىن كۆرۈپ چىقتى. ئايتىللانىڭ يەتكۈزۈپ كەلگەن مەلۇماتلىرى ئىچىدە بۇ شېئىر توغرىسىدا لام - جىم دېيىلمىگەنىدى، قىز كىچە ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىدا مۇنىرىدىن خوجىنىڭ بۇ «غەزەپ خىتابى» شېئىرىنىڭ ئوقۇلغانلىقى ۋە ئۇنى ئابدۇللا روزىنىڭ يوغان قىلىپ يېزىپ، دەرۋازىلارغا چاپلاش ئۈچۈن ئۆز يانتىقىغا ئەكەتكەنلىكى ھەققىدىكى ئىشلارنى شۇ مەھەل ئېسىگە ئالدى. ۋەھالەنكى، ئۇ بۇنى مەقسەتلىك ھالدا رەھىمدىل بولۇپ يوشۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئەمەس، ئەكسىچە، ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن پاش قىلماي قويغانىدى. ئەمدى بولسا ساقچى ھوقۇقدارىنىڭ ئىشخانىسىدا ھەربىي ھوقۇقدار ھازىر بولغان ھالدا دەل مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە، بۇ شېئىرنى كىمنىڭ يېزىپ چاپلىغانلىقى ھەققىدە ئېغىر باش قېتىمچىلىقى بىلەن گەپ - سۆز بولماقتا ۋە پەقەتلا مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە جاۋ خەنچى ۋۇ شۇبىڭنى يۈز تۇرانە ئەيىبلەشكىچە بېرىپ يەتمەكتە.

ئۇلار تېخى ئىتتەك بىر ـ بىرىنى تالاش ئالدىدا تۇرماقتا. ئايتىللا بۇنى ئېيتىۋەتسىلا، ھەممە خاپىلىق ۋە ئىشخانىنى قاپلىغان مىسلىسىز قاتتىق دىققەتچىلىك ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈلۈپ تۇ- گەيتتى. ئاندىن بۇ تۇڭۇچنىڭ سىرلىق قۇلۇپىنى ئېچىلىپ كېتەتتى ـ دە، ل. مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى رەھىمسىز- لىك بىلەن جازاغا تارتىلىپ، شېئىرىي ۋەرەقنىڭ ئاقىۋىتى تېز بىر تەرەپ بولاتتى. دېمەك، سىرلىق قۇلۇپنىڭ ئاچقۇچى ئايتىللادا ئىدى. پەقەت شۇلا بۇ قۇلۇپنى ئاچالايتتى، ھۇقۇش دەل مۇشۇ مەسىلە بويىچە بىرنەچچە رەت ئاغزىنى قىمىرلىتىپ سايرىۋېتىشكە تەشەلدى، بىراق كۆز ئالدىدا ئاكىسى نامايان بولۇپ، ئۇ يەنە ئاۋۋالقىدەك، جەزمەن، بىلگەن ھەرقانداق نەرسىنى پاش قىلىشنى، ھەتتا يالغاندىن تەقۋا پاش قىلىشنى ئۈدكىن، لېكىن ئىشىنەن ـ ئاگاھنت بولۇپ ئىشلەۋاتقان كىشىنىڭ ئالدىدىكى بىر شەرت، ئۇنىڭ دەسلەپ ئېيتقانلىرى، بىلەن كېيىنكىلىرى باشتىن ـ ئاياغ بىر خىل بولۇپ چىقىشى كېرەك» دەۋاتقاندەك قىلدى. ئايتىللا دەل مۇشۇ ئېغىر مەسىلىدە ئۆزىنىڭ شاللاقلىقىنى بىرىنچى قېتىم يېڭىپ، تەم- كىنلىشىشكە باشلىدى. ئاخىر ئۇ يېڭى ئىرادە بىلەن ئېيتماس- لىقتا چىڭ تۇردى.

كاربىدوردىن كېمىدۇر بىرىنىڭ ھاسىراپ، ئېغىر تىنىق بىلەن كېلىۋاتقانلىقى بىلىنىپ، ئارقىدىن يېڭ شۇڭگۇەنىنىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ بوگو جۇيجاڭ!

ـــ رۇخسەت، كىرا ـــ جاۋاب بەردى ۋۇ شۇبىڭ.

يېڭ شۇڭگۇەن ئىلگىرى جاڭ دوسا پۈتىنى قانداق جۇيلەپ، قانداق چاس بەرگەن بولسا ھودۇققاقلىق بىلەن شۇنداق چاس بېرىپ تۇرۇپ:

ـــ شەھەرنىڭ غەرب دەرۋازىسى بىلەن جەنۇب دەرۋازى- سىغا «غەزەپ خىتابى» دېگەن قۇتراتقۇ شېئىر چاپلىنىپتۇ، ـــ دېدى، ـــ مۇڭلاپ ئادەم تۇپلىنىپ قارىشىۋېتىپتىكەن، ھەممىنى ئۇرۇپ قوغلىۋەتتۇق. شېئىردىكى گەپلەر پاتۇنلەي پىرقىرىشە- ھۆكۈمىتىمىزگە قارشى ئىغۋا ئىكەن. شۇ ھامان يىرتىپ خەقنىڭ كۆزىدىن يوقاتتۇق!

ـــ يەنىلا شۇ گەپمۇ!؟ ـــ ۋارقىردى ساقچى ھوقۇقدارى، ئۇ ئاچچىقىنا پايلىيالماي بېشىدىكى قاسقان شەپكىسىنى ئۇلۇ- تەلگە چۈرۈپ تاشلىۋەتتى، تاپانچىسىنى غلاپ ئۇستىدىن چىڭ چاڭگاللاپ، ئىشخانىنى بىر رەت ئايلىنىپ چىقتى ۋە ئوتتۇرىدا بۇش تۇرغان ئورۇندۇقنى كۆرمەي ئۆرۈۋەتتى، ئۇ «ھىما ھىم!» دېگەنچە زەردىسىنى ئىچىگە يۇتۇپ، چىشلىرىنى تىوختىماي غۇچۇرلىتاتتى.

جاۋ خەنچى مۇشۇ شېئىرنىڭ چاپلانغانلىقى تەغىرىسىدا ساقچى ھوقۇقدارى بىلەن مۇزلىشىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كىرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ ھەربىي كۆزەتچىلىرى ئارقىلىق ئىگىلىگەنلىرى پەقەت بۇ شېئىرنىڭ شىمالىي دەرۋا- زىغا چاپلانغانلىقى تۇغرىسىدىكى مەلۇماتتىنلا ئىبارەت ئىدى، ئەمدى غەربىي دەرۋازا بىلەن جەنۇبىي دەرۋازىنىمۇ چاپلانغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ كەتتى. ساقچى ھوقۇقدارى شېئىرغا دائىر بەزى مەسىلىلەرنى ئېنىقلاش ئۈچۈن يېڭ شۇڭگۇەندىن گەپ سورىساقچى بولۇپ تۇراتتى. ھەربىي ھوقۇقدار سۆز باشلاپ، يېڭ شۇڭگۇەندىن سورىدى:

ـــ شېئىرنى بېزىپ چاپلىغۇچىنى بايقىدىڭلارمۇ؟ ياكى سىلەرمۇ جاڭ دوسادەك بۇنى بىلەلمەي كەلدىڭلارمۇ؟

ـــ بايقالمىدۇق، شۇلىم قۇرۇپ، دەرۋازىغا مىخلاپ چىڭ

چاپلىنىپ كەتكەنلىكىگە قارىغاندا، ئۇ تاڭدىن ئىلگىرى ئەل قوپماستىنلا چاپلانغانىدەك قىلىدۇ، — جاۋاب بەردى ياك شۇنگۇەن.

— سويۇپ ئەكەلگىنىڭلار قېنى؟ — سورىدى ۋۇ شۇبىك.

— شۇنچە ھەپىلەشتۇق، زادى سويغىلى بولمىدى، ئاخىر چالما ۋە لاي بىلەن قىرىپ چىقىرىۋەتتۇق.

— ئەستاغپۇرۇللا، ئەستاغپۇرۇللا! جاك دوسانىك دېگىنىمۇ شۇ، سەنمۇ يەنە شۇنى دەۋاتسەن! ئىغۋاگەرنى تۇتۇۋالال- مىساق، ئۇنىك ئۈستىگە ۋەرەقىنى قويماي تىتىپ تاشلىساق، خەپ، خەپ، — ساقچى ھۆقۇقدارى دوسا بىلەن ياك شۇنگۇەنگە تەكمۇ تەك قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — قېنى، سىلەر بىزنىك ئىشەنچىلىك، پىشقان ساقچى خادىمىمىز ئەمەسلىكىنى؟ ئۆزۈڭلار ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ. تەييار يېزىپ چاپلانغان ئىغۋا- نىك يېرىم - يارتىسىنمۇ قولۇڭلاردا تۇتۇپ ئەكىلەلمە- سەڭلار، بۇنى قانداق قىلىمىز؟ ئىز - دېرىكىنى قانداق تاپىمىز؟ ئەگەر يېزىپ چاپلىغان كىشىنى تېز تېپىپ چىقمىساڭ- لار، ئۆزۈڭلارنى قامايمەن. ئۇ چاغدا مېنىڭدىن رەنجىمەڭلار!

جاك دوسا بىلەن ياك شۇنگۇەن ئۆرە تۇرغان پېتى باش- لىرىنى ئېگىشىپ جىم تۇرۇپ قالدى، ھەربىي ھۆقۇقدار سۆزگە ئارىلىشىپ:

— مەن دەسلەپتىلا ئېيتمىدىممۇ، بۇ لۇتپۇلالارنىڭ ئىشى! — دېدى.

ياك شۇنگۇەن بۇ گەپ بىلەن ئۆزلىرىنى ئاقلاپ، ساقچى ھوقۇقدارىنىڭ غەزىپىدىن قۇتۇلۇۋېلىشقا سەۋەب تېپىلغانىدەك سەل يېنىكلەشتى.

— شېئىر ئۇستىلىق بىلەن ناھايىتى كېلىشتۇرۇپ يېزىلىپ تۇ. سۆزلىرىمۇ نەشتەردەك ئۆتكۈر، بۇنى ل. مۇتەللىپ يازمىسا،

باشقا ھېچكىم يازالمايدۇ، — دېدى ئۇ.

ۋۇ شۇبىك جاۋ خەنچىنىڭ سۆزىنى ئۇنى مات قىلۋېلىشنىڭ پۇرسىتى دەپ بىلگەنىدى. ئۇ ياك شۇنگۇەنگە زەردە قىلغان بولۇپ تۇرۇپ:

— ھازىر ئاقسۇدا ھۆكۈمەتكە قارشى گەدەنكەشلىك قىلىپ يۈرگەن كىشىنى بىرلا لۇتپۇلا دەپ ئويلاسىلەر؟ ھازىر مۇنداقلار كۆپەيىپ قالدى: ھەتتا باشقا جايدىن كېلىپ ۋاتقانلارمۇ مۇنداق ئاشكارا ئىغۋالارنى قىلمايدۇ، دېگىلى بولمايدۇ. بۇ تېخى بەزى يۈلۇچىلار قىلغان ئىش بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن.

جاۋ خەنچى ۋۇ شۇبىگنىك سۆزىنىك ئۆزىگە قارىتىپ ئېيىتلغانلىقىنى چۈشەنىدى. ئۇ ئۆزىنىك ساقچى ھۆقۇقدارىدىن ئۇستۇن ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى ئەتەيىن بىلدۈرۈپ قويۇش ھەقىقىتى بىلەن:

— ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى ئىغۋاگەرلەرنى تاپسا تاپسۇن. بولمىسا پۈتۈن ئاقسۇ خەلقىنى قىرىپ تاشلاشقا بۇيرۇق بېرىپ، ئىغۋاگەرلەرنى شۇلارنىڭ ئىچىدە تۇتقىتۇپ تىممەن، — دېدى.

ئايتىللا قورقمىنىدىن ئولتۇرالماي قالدى، ئۇنىڭ پال كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ، جاۋ خەنچىنىڭ كۆز قارىچۇقىدا ئەكس ئېتىپ پالىلدىدى. ھەربىي ھۆقۇقدار ھاۋايى - ھەۋەس بىلەن ئايتىللاغا ئالايىتەن تىكىلىپ قارىدى. قىز بۇ بەتنىيەت مەخ- لۇقنىڭ نەزەرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، بېشىنى يەنە پەسە سالغىنىچە تۇرالدى.

ھەربىي ھوقۇقدار بىلەن ساقچى ھوقۇقدارىنىڭ ئوتتۇرى- سىدىكى سۆزلەر بىر تەرەپتىن «غەزەپ خىتابى» شېئىرىنى يېزىپ چاپلىغۇچىنى تېپىشتىن ئىبارەت زور دېلو ئىشىغا قارىتىپ

ئېيتىلمۇاتقان بولسىمۇ، ئىككىنچى تەرەپتىن بۇ سۆزلەر بۇ ئىككى ئەمەلدارنىڭ ئۆز ئارىلىرىدىكى يوشۇرۇن زىددىيەتنى چىقىش قىلىپ، بىر ـ بىرىنى پەسكارىغا چۈشۈرۈش مەقسىتىدە سۆزلىنىۋاتقانلىقى ئىدى. لېكىن بۇنى جاۋ خەنچى بىلەن ۋۇ شۇبىگلا بىلىپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ زىددىيەتنى باشقىلار تېخى بىلىپ يەتمىگەنىدى، ئايتىلالا مۇشۇ قېتىم ئارىلىقتا نەچچە قېتىم تەمشىلىپ، شېئىر توغرىسىدىكى پاتمۇن ئۆتەۋىشنى پاش قىلىۋەتمەكچى بولغانىدى، ئۆزىگە ھاي بېرىپ جىم تۇرغىنىۋالدى.

— بۇ شېئىرنى ل. مۇتەللىپ ياكى بىلال ئەزىزىنىڭ يازغانلىقى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن بولسىمۇ، — دېدى سۆز قىستۇرۇپ رازۇبتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى لى با ئۆز خوجايىنىنىڭ مۆلچىرىنى ئاقلاش مەقسىتىدە، «مۇھىم ھۆججەت — 5» نىڭ ئارقىلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقان بولۇپ تۇرۇپ، — ئەمما بۇنىڭدا ئۇلارنى جاۋابكارلىققا تارتقۇدەك ئېنىق ئاساس يوق، ۋۇ جۈيجاڭ ئېيتقاندەك، بۇنى يېزىپ چاپلىغانلار ئاقسۇغا كەلدى ـ كەتتىلەر بولۇشى مۇمكىن.

— نېمە ئۈچۈن؟ — سورىدى جاۋ خەنچى لى با تەرەپكە بۇرۇلۇپ، «مۇھىم ھۆججەت —5» نى ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ، — بۇنىڭدا شېئىرنى يېزىپ چاپلىغانلارنىڭ ئېتى بولۇشى كېرەكمىدى؟

— ھەئە، شۇنداق، — كېسىپ جاۋاب بەردى ۋۇ شۇبىگ، — بۇ دەپتەردىكىلەر ناھايىتى يېگى ماتېرىيال، ل. مۇتەللىپلەرنىڭ ھەربىكىتى ئۈستىدىن كېچە يەتكۈزۈپ كېلىنگەن مۇھىم پاش قىلىش مەلۇماتى.

— ئۇنى كىم يەتكۈزدى؟

— مانا مۇشۇ قىز، — ۋۇ شۇبىگ ئايتىللانى كۆرسەتتى.

— ھە، مۇنداق دەڭ، خېلىدىن بېرى بىلەلمەي تۇراتتىم.

بۇ گۈزەل قىز بىزنىڭ ھاكىمىيىتىمىز ئۈچۈن يوشۇرۇن تەرەكـكەن ـ دە! — جاۋ خەنچى سۆزلەۋېتىپ، قىزغا يۈتۈۋالىدىغاندەك ئاچكۆزلۈك بىلەن قاراپ، ئۇنىڭ تال چۈنقىتەك ئىنچىكە، يۇمران قولىنى مەدەنىيەتلىكلىك بىلەن چاك قىستى.

— مەن ئاقسۇدا شۇنچە يىل تۇردۇم، بازار ئىچىدىن بۇ قىزنى ئۇچراتمىدىم، — دېدى جاۋخەنچى. ۋۇ شۇبىنىڭ قىزنى ھەربىي ھوقۇقدارغا قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ، ئۇنى بايدىن لۇتپۇللاغا ئوڭچى قىلىپ سېلىش ئۈچۈن ئەكەلگەنلىكىنى ئېيتتى.

— بۇ قىزنى ئەكىلىپ، بەك ياخشى قىپسىلەر، — دېدى جاۋ خەنچى، — ياخشى ئاسراپ، ئوبدان پايدىلىنىڭلار، بۇ لۇتپۇللادەك نوچى، مەنمەنچى يىگىتكە بېلىق يېمى بولۇپ، تورغا چۈشۈرۈشكە ياراپ ئاشقۇدەك.

ئايتىللا ھەربىي ھوقۇقدارنىڭ سۆزلىرىدىن خۇشال بولدى. بۇگۈن ساقچى ئەمەلدارنىڭ ئالدىدا ئىشەنچىسى تۆۋەنلەپ، ھاقارەتكە قېلىۋاتقان بۇ قىزنى قەددىنى كۆتۈرۈپ تىك يۈرۈشكە ئەكەلگەندەك قىلدى، ئۇ جاۋ خەنچىنىڭ ساقچى ئىدارىسىگە ئۆزى توغرىسىدا بەرگەن تەۋسىيىدىن سەمىمىيەتسىزلىك ئېرىپ، يېگىلا ۋۇ شۇبىگدىن كۆرگەن ئىزا ـ ئاھانەت ۋە دوق ـ پوپوزىلار ئۈچۈن يېگىباشتىن ياش تۆكۈپ سەزدۈرمەي بوش يىغلاشقا باشلىدى.

تازىلىقچى ساقچى بىر قولىدا لىق چاي قاچىلانغان چىنە چەينەك، بىر قولىدا تۆت ـ بەش دانە چىنە كۆتۈرۈپ كىرىپ، جاۋخەنچى، ۋۇ شۇبىگ، لى بالارغا چاي قۇيدى. مۇرىسىدىكى ئۇزۇن ئاق ماتا داغمالنى ئېلىپ، ئۈستەلنى بىر قۇر سۈرتتى، كۈلدانىنى تۈكۈرۈك قاچىسىغا تۆكۈپ ئىككىنچىلەپ ئۈستەلگە قويۇپ قويدى. ئاندىن تۈكۈرۈك قاچىسىنى ئادالاش ئۈچۈن

سەرتقا ئاچقىپ كەتتى. شۇ چاغدا ساقچى ھوقۇقدارى ھەربىي ھوقۇقدارغا تاماكا تۇتىغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ، ئۇنىڭغا بىر تال لوتوپەن ئۇزاتتى ۋە سەرەڭگە چېقىپ تۇتاشتۇرۇپ بەردى. ئاندىن لى با، جاك دوسا، ياك شۇنگۇەنلەرگە بىر تالدىن تاشلاپ بېرىپ، ئۆزىمۇ چەكتى. بىر دەمدە ئىشخانا تاماكا ئىسى بىلەن قاپلىنىپ كەتتى. ئىستىن سىرت ئىشخانا ئىچى ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن تىنچىق بولۇپ كەتكەندى. «غەزەپ خىتابى» — بۇ «قۇتراتقۇ» شېئىرنىڭ جاۋابكارىنى تېپىشتەك جىددىي مەسىلە ئۈستىدە گەپ - سۆز كېتىۋاتقاندا، مەخپىيەتلىك يۈزىسىدىن دېرىزىنى ئېتىپ قويۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ئىشخانىنىڭ ھەم تۇرۇشى ئەنە شۇ جىددىي مەخپىيەتلىك ئۈچۈن مۇھىم ئىدى.

ئارىغا جىمجىتلىق چۆككەندى. سىرتتىن ساقچىنىڭ «بوگو چۈيجاك!» دەپ توۋلىشى بىلەن جىملىق بۇزۇلدى. ئىشىك ئېچىلىپ، ئىشخانىغا ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى كىرىپ كەلدى. ئۇ ۋۇ شۇبىڭغا ۋالىي چاۋ گىڭنىڭ ئۆز قەلىمى بىلەن يازغان بىر پارچە بۇيرۇقنى ئەكەلگەندى. خەت ئوچۇق بولۇپ، كونۋېرتقا سېلىنغانىدى. ساقچى ھوقۇقدارى ھەربىي ھوقۇقدار بار يەردە بۇيرۇقنى ئۆزىلا ئوقۇشقا پېتىنالماي ھەممىگە ئوچۇق - ئاشكارا ئوقۇپ بەردى. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەنىدى:

قەدىرلىك ۋۇ جويجاك:

شەھەر دەرۋازىلىرىغا بىر ھاۋۇز، بىر مەزمۇن ۋە بىرلا خىل پوچۇركا بىلەن ئىغۋا خاراكتېرلىك يەنى شەۋكەتلىك ھۆكۈمىتىمىز. ئۇلۇغ پىرقەمىزنى ھاقارەتلىگۈچى بىر شېئىرنىڭ چاپلانغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. شېئىردا جۇگخۇا مىنگو ھۆكۈمىتىمىز ئاغزىغا كەلگىنىچە ھاقارەتلەنگەن، خەلق بولسا ھايالسىز قوزغىلىشقا دەۋەت قىلىنغان. ئاقسۇدا ھازىر ئىللىق تاغ ئوغرىلىرىنىڭ قوراللىق توپىلىڭىدەك توپىلاڭ كۆتۈرۈش خاھىشى باش

كۆتۈرۈپ قالدى. لوتپۇللادەك خۇدىنى بىلەلمەي يۈرگەن كىشىلەرنىڭ بارلىقىنى ھېسابقا ئالغانىدا، ئىغۋاگەرلەرنىڭ باشلامچىلىرىنى ئىزدەپ تاپماق تەس ئەمەس. ھازىرقى جىددىي مەسىلە، دەرۋازىلارغا شېئىر يېزىپ چاپلىغۇچىلارنى تېپىش. بۇلار تېپىلسا ئىغۋاگەرلەرنى بىر - بىرلەپ قولغا چۈشۈرمەك ئاسان. جىددىي تەرەددۇت قىلىپ بۇ كىشىلەرنى ئىزدەڭلار. مۇنداقلارغا رەھىم - شەپقەت قىلىش كېرەك ئەمەس.

ئىلاۋە: مۇنداق بۇيرۇقنى جاۋ تۇەنجاڭمۇ ئۇەتمەن. ئۇ s - ئاتلىمقلار پولكىنىڭ رازۋېتكا ئىزۋۇتمنى مەخسۇس بۇ ئىشقا ئاجرىتىپ، بۇ بۇ خەۋپلىك دېلونى ئېنىقلاپ تېز بىر تەرەپ قىلىشقا سىزلەرگە يارەملەشتۇرىدۇ.

ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى چاۋگىك (ئىمزا)»

جاۋ خەنچى بۇيرۇقنى ۋۇ شۇبىڭنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ، مەنسىتمەسلىك بىلەن ئۈستەلگە تاشلىدى. زادىلىق ئارىلاش ھەجىيىپ قويۇپ، ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپىغا:

— چاۋ جۇەنيۈەن بۇيرۇق يېزىپ ئاۋارە بولمىسۇ بولاتتى، — دېدى، — مەن مۇشۇ شېئىر مەسىلىسى ئۈستىدىن بۇ يەرگە كىرىپ، مۇزاكىرە يۈرگۈزۈۋاتىمەن. ئىغۋاگەرلەرنى تاپماي قويمايمىز. ئەگەر ئۇنداق قىلالمىساق، ۋالىيغىلا ئەمەس، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، ئۆلكىلىك شتاب ۋە ئۆلكىلىك ساقچى باشقارمىسىغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز؟ ۋالىيغا ئېيتىڭ، ئاسان ماندا تور، يەردە قاپقان ياساپ، بىز بىلەن ئويناشقۇچىلارنى يەرگە كىرسە چېچىدىن تارتىپ چىقىرىپ، ئاسمانغا چىقسا، پۇتىدىن سۆرەپ چۈشۈرىمىز. ھېنىڭ گەپلىرىمنى قالدۇرماي ئېيتىپ قويۇڭ! ئۇ خاتىرجەم بولسۇن.

— بولىدۇ، — باش كاتىپ ھەربىي ھوقۇقدارنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بەردى، جاۋ خەنچى مۇنچۇالا تەمەننا چى بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى باشقىلارغا قارىغاندا ئۆزى ياخشىراق بىلەتتى. ئىلى تەرەپتە

گومنداڭغا قارشى خەلق قوزغىلىڭى كۆتۈرۈلگەندىن بۇيان، ئاقسۇدا ئۇرۇش ۋەھىمىسى كۆچىيىپ، ئاقسۇنىڭ ھەۋىقى مۇلكىي ئىدارىلەردىن 5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە، بولۇپمۇ جاۋ خەنچىنىڭ ئۆز قولىغا ئېنىق ـ ئاشكارا ئۆتۈپ ۋالىي پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالماقتا ئىدى.

جاۋ خەنچى يەنە نېمىندۇر دېمەكچى بولۇپ تۇراتتى، 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ شتاب ئەمەلدارى خەن سەنمۇ كىرىپ كۈچا 2 ـ دىۋىزىيىسىنىڭ شتاب باشلىقى كەلگەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن دىۋىزىيە كوماندىرى گېنېرال شالۇ شىجاڭ- نىڭمۇ مۇشۇ يېرـ ئىككى كۈن ئىچىدە ئاقسۇغا كېلىپ توختاپ، بۇ يەرنىڭ مۇداپىئە تەييارلىقلىرى بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن ئۇچۇرچىلار، ئاقچىلاردىكى ھەربىي چېگرا پونكىتلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە بارماقچى بولغانلىقىنى، گېنېرالنىڭ يەنە قوغان، بوزدۆڭ، مۇزات تەرەپلەرگە ئۆتۈپ، بۇ جايلارنىڭ مۇداپىئە تەييارلىقلىرىنى كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتقانلىقىنى مەلۇم قىلدى. ھەربىي ھوقۇقدار ئالاقزادە بولۇپ، ئالدىراپ ئىشخانىدىن چىقتى. ساقچى ھوقۇقدارى ئۇنى ئۇزىتىپ بىلەن ساقچى ئىدارىسىنىڭ تاشقى دەرۋازىسىغىچە ئۆزىتىپ قويىدى. جاۋخەنـ چىنىڭ ۋالىينى مەنسىتمىگەن ھالدا ئېيتقان سۆزلىرىدىن لاسسىدە بولۇپ قالغان باش كاتىپىمۇ بۇ يەردىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

ۋۇ شۇبىنىڭ ئىشخانىغا قايتىپ كىرىپ، لام ـ جىم دېمەي ئورۇندۇقىغا ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئورۇق، يېنىك تېنىنى ئورۇنـ دۇقىنىڭ ئارقا يۆلەنچۈكىگە تاشلىدى ۋە چىگىش ئۈي ـ پىكىرـ لەردىن دەرد چېكىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرگەندەك قىلىپ ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويىدى، ئۇ بىردەم كۆزىنى يۇمۇپ، جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن لى كېجاڭ، دوسا، ياڭ شۇنگۈەنلەرگە ـ

قول ئاستىدىكى بۇ ئىشەنچلىك ئەمەلدارلىرىغا بىر ـ بىردىن تاماكا تاشلاپ بەردى ۋە ئۆزىمۇ چەككەچ:

ـ راستىنى ئېيتقاندا، ـ دېدى ئۇ، ـ ئىلىلىق تاغ ئوغرـ لىرىنىڭ توپىلىڭى بىز ئۇچۇن بويۇنىغا سېلىنغان سىرتماق بولۇپ قالدى. ئۇلار شىمالدا، تاغ ئارقىسىدا قوزغالسا، بۇ يەردە بىرمۇنچە بىسەرەمجانچىلىقلار ئارقىمۇ ئارقا مەيدانغا كېلىۋاتىدۇ، كېچە دەرۋازىلارغا چاپلانغان ھېلىقى ئىغۋا شېئىر بۇنىڭ بىر مىسالى. بۇنى چاپلىغانلار ئاز ئادەم ئەمەس، پۈتۈن تۇن ساقچى كۆزەتچىلىرى بىلەن پولكنىڭ ھەربىي كۆزەتچىلىرى كوچىنى ئارلاپ يۈرۈپ چاپلىغۇچىلارنى كۆرمىسە، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟ كوچىدا ھۆكۈمەتكە قارشى ۋەرەقە چاپلاش ئاقسۇ تارىخىدا بىرىنچى قېتىملىق ئىش، كۆزەتچىلەرگە ئېيتقىلار، ئۇلار مۇندىن كېيىن قەتئىي ھوشيار بولۇپ، ئادەملەر يىغىلىدىغان جايلارنىڭ تام ـ ئىشىكلىرىگە، شەھەر دەرۋازىلىرىغا قاراپ يۈرسۇن. ئەتە ـ ئۆگۈن ئۇلار يەنە ئىدارىمىزنىڭ ئىشـ كىگىمۇ ۋەرەقە چاپلاپ يۈرمىسۇن!

ياڭ شۇنگۈەن سۆز قىستۇرۇپ:

ـ ئەتىگەن بامدات نامزى ۋاقتىدا يېگىنبازاردىكى رۇستەم بوجاڭ جەنۇبىي دەرۋازىنىڭ ئىچىدە بىر كىشىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرگەنمكەن، ئانچىكىم ئىش، دەپ دىققەت قىلماپتۇ، ـ دېدى.

ـ رۇستەم بوجاڭدىن بۇ كىشىنىڭ رەڭگىرويىنىڭ قانداقلىقىنى سوراڭلار! ـ بۇيرۇدى ساقچى ھوقۇقدارى.

ـ سوربدۇق، ـ جاۋاب بەردى شۇنگۈەن، ـ يىراقتىن، ئۆز ئىشىكى ئالدىدا تۇرۇپ كۆرگەنلىكتىن، ئېنىق پەرق قىلالماپتۇ.

ـ مۇندىن كېيىن مۇشۇنداق ئىشلارغا پەخەس بولۇپ

يۇرۇشنى جېنجاڭ، بوجاڭ، جياجاڭلارغا ئېيتىڭلار. ئۇرۇمچى ياكى قەشقەر تەرەپلەردىن كېلىپ، سارايلارغا چۈشكەنلەرنىڭ ئىچىدىكى گۇمانلىق ئادەملەرنىڭ ئۇستىدىن كۆزىتىشنى كۈچەيتىڭلار. ئەگەر بۇنى لۇتپۇللا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يۈرگەن ھەمنەپەسلىرى قىلغان بولسا ئۇمۇ مەلۇم بولماي قالمايدۇ. بۇنى بىلىپ چىقىشقا مانا بۇ ئايتىللا بار.

ھۇقۇش تاشتەك قېتىپ ئولتۇرغان يېرىدە مىدىرلاپ قويدى ۋە بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇللۇقىنى بىلدۈردى. دوسا، ياڭ شۈنگۈەنلەر ئورۇنلىرىدىن قوپۇپ، ساقچى ھېقۇقدارىغا چاس بېرىپ، چىقىپ كەتمەكچى بولغاندى، ۋۇ شۇبىڭ توختىتىپ، ۋارقىراپ سۆزلەپ:

— ئىغۋاگەرلەرنى قەتئىي تېپىپ، كۆپچىلىككە ئىبرەت بولغۇدەك قاتتىق جازا بېرىمىز. كاللىسىنى كېسىپ، تاشقىرىقى بازارغا ئېسىپ سازايى قىلمىز، — دېدى. بۇ سۆزلەرنى ساقچى ھوقۇقدارى ئۆزىنىڭ ئەمەلدارلىرىغا ئىشەنچ بېرىش ئۈچۈن ئۇستەلنى ئۇرۇپ تۇرۇپ قىلغاندى: لوتويەن تاماكىسىنىڭ تاللىرى قېپىدىن چىقىپ چېچىلىپ كەتتى. ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئاغزىدىن شالۋاقلا ئوخشاش قويۇق تۈكۈرۈك ئۇنىڭغا يېقىن ئولتۇرغان ئايتىللانىڭ يۈز - كۆزى ۋە كىيىمىگە چاچراپ چۈشتى. قىز بۇنىڭدىن يىرگەنگەن بولسىمۇ قورقۇپ ئېرتالمىدى. جاڭ دوسا بىلەن ياڭ شۈنگۈەن ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى. لى با ئايتىللانى كۆرسىتىپ خوجايىنىدىن سورىدى:

— بۇ ئەمدى كەتسە بولامدۇ، قەسەمنامىنى قانداق قىلىمىز؟

— ئۆز قولى بىلەن تىلخەت يېزىپ بەرگەندىن كېيىن كەتسۇن، — دېدى ۋۇ شۇبىڭ، ئاندىن يەنە ئۇ قىزغا ئالايىتەن جېكىپ تۇرۇپ ئېيتتى، — بىز سىزگە يەنىلا ئىشىنىمىز،

لۇتپۇللا بىلەن بۇرۇنقىدەك يېقىن يۈرۈشۈپ، پۈتۈن ھەرىكىتىڭىز لۇتپۇللاغا جۈپتى ئۆمۈر بولۇپ ئۆتۈشكە تەييار تۇرغان مۇھەببەت مەستانىسىنىڭ ھەرىكىتىدەك كۆرۈنىدىغان بولسۇن. بۇ بىر تاكتىكا. ئەگەر راستتىن كۆڭۈل بېرىپ، ئۆزىڭىزنىڭ ساقچى ئىدارىسىگە باغلانغانلىقىنى ئېيتىپ قويىسىڭىز، بىزدىن زادى رەھىم كۈتمەك. ئۇ چاغدا، سۆيگەن يارىڭىزنىڭ ئۆزىمۇ شەپقەت قىلماي، سىزنىڭ ھاياتىڭىزنى بېسىقتۇرۇۋېتىشى مۇمكىن، شۇنى بىلىشىڭىز كېرەككى، ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى كۈرەش — ھايات - ماماتلىق كۈرىشى، كەسكىن ئېلىپ بېرىلىدىغان قانلىق جەڭ، — شۇنداق كېيىن ساقچى ھوقۇقدارى ئاۋازىنى پەسەيتىپ، ئايتىللانىڭ ئالقىنىنى ئۇستەلگە تارتىپ چىقىرىپ، ئۆز قولىنى ئۇنىڭغا چاپلاپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — سىزنىڭ ئەكەلگەن مەلۇماتىڭىزدىن لۇتپۇللالارنىڭ ھۆكۈمىتىمىزگە قارشى مەخپىي تەشكىلات قۇرماقچى بولغانلىقىنى ئوقتۇق. بىزنىڭ ئارغامچىمىز ئۇزۇن. ئۇلار قېنى قۇرىدىغىنىنى قۇرسۇن. بۇ نېيىتىنى سەزدۈرمەي يۈرگەن قىزىل پاچاقلارنى يەنىمۇ كۆپرەك بايقىۋېلىشىمىزغا پايدىلىق.

ساقچى ھوقۇقدارى رازۇېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقىغا «قېنى، بۇنى ئېلىپ ماڭ» دېگەن مەنىدە باش ئىشارىتى قىلدى. ئايتىللا تىلخەت يېزىپ بېرىش ئۈچۈن لى بانىڭ ئارقىسىدىن تارتۇق بوغجۇمىسىنى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان چاغدا، ۋۇ شۇبىڭ چانىقىغا ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن نۇرسىز كۆزلىرىنى قىزنىڭ زىلۋا، ئوتتۇرا بوي، يېقىملىق قەددىگە تىكىپ ئۇزمەي قارىدى ۋە ئۆز - ئۆزىگە: «بۇ ئەرشتىن چۈشكەن ھۇر - پەرىدەك نېمانچە كېلىشكەن، نېمانچە چىرايلىق نېمە - ھە!» دەپ قويدى.

ئايتىللا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدىن بىر كۆتۈرۈم بوغجۇما بىلەن خۇشال هالدا قايتىپ چىققان ۋە يانچۇقىغا قاچىلانغان بىرقانچە تاتازا پۇل بولسىمۇ، لېكىن، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان بىر خىل ئاچچىق سېزىم ئۇنى يەنىلا ئازابلىماقتا ئىدى، قىز مۇھەببەت ريشتىسى بار-غانسېرى چىڭ تارتىلىۋاتقان سۆيۈملۈك يىگىت ل. مۇتەللىپكە كەچۈرەلمەس رەقىب مەۋقەسىدە تۇرۇپ، قارشى هەرىكەت قىلىۋاتقانلىقىدىن ئېغىر پۇشايمان يەيتتى، سەسكىنەتتى. شائىر بىلەن هالال جۈپ بولۇپ ئۆتۈشنىڭ مۇمكىنچىلىكىنىڭ تامامەن قولدىن كەتكەنلىكىنى ئويلىغان چېغىدا ئۇنىڭ پۈتلىرى مېڭىشقا قۇلاشماي قالدى، ئۇ ئەلنىڭ كۆز ئالدىدا يىقىلىپ چۈشۈشكە تاماس قالغانىدى، ئۇ هالدا قولىدىكى ئۆزىنى خۇشال قىلغان ئېسىل رەخت ۋە ناۋات - گېزەكلەر قولىدىن چۈشۈپ چېچىلىپ كەتكەن بولار ئىدى. ئايتىللا چۆچۈپ هوشىنى يىغىپ، خەلقتە ئۆز پەرىشانلىقىنى سەزدۈرمەسلىكە، بولۇپمۇ ئۇلاردىن ل. مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزى قاتارلىق بىر تۈركۈم ياشلار ئۈستىدىن يېڭىلا ساقچى ئورگىنىغا ئەجەللىك مەلۇماتلار بېرىپ، قارا يۈزلۈك بىلەن قايتىپ چىقىۋاتقانلىقىنى يوشۇرۇپ قېلىشقا بارلىق ئامالى بىلەن تىرىشتى. قىسقىسى، ئۇنىڭغا كۈپكۈنىدۈزدىكى هازىرقى مېڭىش، كېچىسى ئەل قاراڭغۇسىدا يۈرەك يېرىلغۇدەك دەرىجىدە قورقۇپ مېڭىشتىنمۇ ئېغىر بولۇپ كەتتى. قىز ئەمدى تاشقىرىقى بازارغا يەتتىسى. ئەمما بۇ يەردە ئۇنى تېخىمۇ سەسكەندۇرگۈچى پىكىر - خىيال قورشىۋالدى. ئۇ ئەنە شۇ تاشقىرىقى بازاردا پات - پات ل. مۇتەللىپنى ئۇچرىتىپ قالاتتى. شائىر بوش ۋاقتىنىك كۆپ چاغلىرىنى بۇ يەردە خەلق بىلەن مۇڭدىشىپ، تۆھۈرچى ياكى ياغاچچىلىق دۇكانلىرىنىڭ ئالدىدا، كوزا - ئىدىش، هېجىر-

تاۋاق، بورا - پالاس تىجارەتچىلىرىنىڭ يايمىلىرىدا ئۆتكۈزەتتى. ئايتىللا بۇ ئورۇنلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەن چاغدا، ئەيىبكارەمك تاتىرىپ، تىترەپ لاغىلداشقا باشلىدى، ل. مۇتەللىپ دەل شۇ پەيتتە كىمدۇر بىرى بىلەن ئېچىشىپ مۇڭدىشىپ تۇرغانىدەك ئىدى. ئەگەر ئۇ شائىرغا دۇچ كېلىپ قالسا، ئۇنىڭ يۈزىگە قانداق قاراپ، قايسى يول بىلەن هال - ئەهۋالىنىڭشىدىن غەم - ئەندىشە قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ قىز تاشقىرىقى بازار-دىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ۋاقتىدا، كېچىسى ساقچى ئىدارىسىگە كېلىۋاتقاندا ئۆزىنى يۈرىكى يېرىلغۇدەك قورقۇتقان سامسىپەز-لەرنىڭ ئوچاق تۈرخۈنلىرىغا، ناۋايلارنىڭ تونۇرلىرىغا، هەتتا هۇقۇش ئۇچقان يالىڭاچ قارىياغاچ ۋە ئىت هاۋشىپ قور-قۇتقان دوقمۇشلارغا قاراپ قويۇشنى ئۇنتۇپ، ئاخىر ئاران دېگەندە، قىزلار مەكتىپىگە يېتىۋالدى - دە، ئۆزىنى ياتاقىغا يوشۇرۇپ، ئىشىكنى ئېچىدىن ئىلىۋالدى.

ئايتىللا ئۆزىنى مەخمەل يوتقانلىق ئۇستىگە يۈزچان تاشلىغاندا، پىشانىسى ماۋۇق ياستۇقىغا تېگىپ جاراهىتى ئاغ-رىدى. شۇ چاغدىلا ئۇ پىشانىسىدىكى جاراهەت ۋە ماڭلىيىدە-كى ئىششىقنى ئېسىگە ئېلىپ، يۈز - كۆزىنى يۇيۇۋۇتمەكچى بولدى، ئەمما ئۇنى بىسودىلا قانداقتۇر مەيۈسلۈك قاپلاپ، شۇ ياتقانچە باش كۆتۈرمەي ئۇزاققىچە ياش تۆكۈپ يىغلاپ ياتتى.

ئايتىللا ئىلگىرى قىزغىنلىق بىلەن كىرىشكەن ئىشتىن هازىرغا كېلىپ نېمە ئۈچۈن شۇنچە تېز سوۋۇپ كېتىدۇ؟ بۇ-نىڭغا قىزنىڭ ئۆزىلا جاۋاب بېرەلمەيتتى، ئۇ ئاقىۋىغا كېلىپ، شائىرنى زادىمۇ كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بۇرۇن ئۆزى ئاڭلا-غاندىنمۇ ئېسىل يىگىت ئىكەنلىكىنى كۆردى. نەتىجىدە، بۇ ئۇنىڭ پاك قىزلىق قەلبىنى كىرىچىتەك چىڭ تارتىپ،

ل. مۇتەللىپنىڭ يېقىملىق تۇرقىغا يېشىلمەس قىلىپ باغلىدى. ئايتىللا شائىرنىڭ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ ۋىلىپ، ئۇلارنىڭ جەڭگىۋارلىقىغا تولۇپ تاشقان سۆزلىرىنى ئاڭلاۋاتقان ۋە كېچىنىڭ قورقۇنچاق قىز ئۇچۇن سالغان دەھشىتىنى يېڭىپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە بېرىپ ئۆزىنى بۇ مۇدھىشلەر ئۇۋىسىغا تاشلىغان، ھەتتا ۋۇ شۇبىڭ، لى بالارغا ل. مۇتەللىپلەر ئۇستىدىن جانغا زامىن بولغۇچىسى رەھىمسىز مەلۇماتلارنى ھۇقۇشتەك سايراپ يەتكۈزۈۋاتقان چاغدىمۇ، ئۆزى باسقان قەدەمنىڭ مۇنچەۋالا لەنەتلىك بولۇشىنى، مۇنچىلىك ئېغىر خەۋپ - خەتەر ئىچىدە قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ يەتمىگەنىدى. ھازىر بولسا، ئايتىللا كەينىگە شوخشىدى. ياق، شوخشىدىلا ئەمەس، بەلكى ئوڭدىن - سولغا 180 گرادۇس بۇرالدى. ئۇ دەسلەپ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇدھىشلىكىدىن، لى بادىن تارتىپ ۋۇ شۇبىڭغىچە، ئۇلاردىن تارتىپ يەنە جاۋ خەنچىگىچە ھەممىسىدىن يىرگىنىگەن، ئۇنىڭدىن كېيىن قاتتىق سىلكىنىپ ئويغىنىغاندى، ئۇ قىزىقسىپ يەتكۈزگەن مەخپىي مەلۇماتنىڭ، بولۇپمۇ بىر تۇركۈم ۋىجدانلىق ئاقسۇ ياشلىرىغا، شۇ جۈملىدىن ھەممىدىن ئاۋۋال ئۆزىنىڭ بارلىق ۋۇجۇدىنى سۆزسىز ئاتىغان لۇتپۇللا مۇتەللىپكە ئۆلۈم خەۋپى ئەكىلىشى مۇمكىنلىكىنى چۈشىنىپ، خەتەر ئۇيقۇسىدىن تۇيۇقسىز ئويغىنىغاندى، بۇنىڭغا ئىسىت دېمەكلىكلا كېرەك، ئەمدى ۋاقتى ئۆتۈپ بۇ قىز ئۇچۇن «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا» بېلۇپ قالغانىدى...

ئايتىللا دۇم يېتىپ يىغلاشتىن كېيىن، ئورنىدىن قوپۇپ چېچىنى يۇڭدىدى. يۈز - كۆزىگە ئۇرۇپ كاچىلىدى. ئاندىن ئاكىسىغا غەزەپلى قايناپ، گۈدەك سىگىلىسىنى مۇشۇ خەۋپ-خەتەرلىك يېلغا ئىتتىرگەنلىكى ئۈچۇن ئۇنىڭدىن پۈتۈن دەر-

دىنى ئىلىۋىلىش مەقسىتىدە تىللاپ خەت يازماقچى بولدى. بىراق بۇنداق قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. قىز قارا كۆڭۈل ئاكىسىدىن ئىنتايىن قورقاتتى. ئاخىر ئۇ قەغەز يۈزىگە ئاپىسىغا قارىتىپ، مۇنۇ سۆزلەرنى يېزىشقا باشلىدى:

«ئاپام: ئاكام ماڭا لۇتپۇللا مۇتەللىپكە قارشى ئىشلارغا سېلىش ئۈچۇن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە كىرەك بولۇپ قالغانلىقىمنى ئېيتىپ. مېنى ئاقىۋغا يولغا سالغان چاغدا. ئاگېنتلىقنىڭ ئىچىدىن نە قاتارلىق ۋەھىمىلىك ۋەقەلەرنىڭ تۇغۇلۇپ چىقىشىنى ئازراقمۇ كۆز ئالدىمغا كەلتۈرمىگەنىكەنمەن. ھازىر بولسا قىلغۇلۇقنى قىلدىم. مېنى سۆزلەپمۇ پۈشايمىنىمنى ئېيتىپ توگىتەلمەيمەن. لۇتپۇللانى بىر كۆرۈش بىلەن ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالغانىدىم. ئەمدى شۇ ياش يىگىتكە كېلىدىغان ئۆلۈم خەۋپىنى، ئۇنىڭدىن مەڭگۇ مەھرۇم قالىدىغانلىقىمنى ئويلىسام ئۆزۈمگە ئۆلۈمدىن باشقا يول قالمىغانلىقىغا ئىقرار بولغۇم كېلىدۇ. ئاپا، ياش غۇنچە ھاياتىم خازان بولۇپ كېتىشتىن ئىلگىرى كۆرۈشۈۋېلىش ئۈچۇن، مېنى ئاقسۇدىن ئەكىتىڭلار. ئاقسۇ خەلقىنىڭ ھېچقايسىسىغا يۈز كېلەلمەيمەن. جېنىم ئاپا، ئاكامدىن قورقمەن، خېتىمنى ئۇنىڭغا تىنىپ قويغۇچى بولمىغايلار. ئاتامغا سالام.

غەرب قىزىڭلار ئايتىللا.»

قىز ئۆيدىكىلەرنىڭ ئاكىسىنىڭ مەسلىھەتى، بۇيرۇقسىز ھېچقانداق ئىشنى قىلالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇنداقتىمۇ ئاپىسىغا كىچىككىنە ئۇمىد بىلەن بۇ خەتنى يازدى. بولۇپمۇ ئۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپكە بولغان قايتۇرغۇسىز چوڭقۇر ئىشقى-مۇھەببىتىنى ئاپىسىغىلا تارتىنماي ئىزھار قىلالايتتى. لېكىن قىز خەت يېزىشتا ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەرپىنىڭ سۈنۈقمىسىمۇ بىلىدىغان ساۋاتسىز كىشىلەر ئىكەنلىكىنى، بۇ خەتنى ئاخىر يەنىلا ئاكىسى ئوقۇشى مۇمكىنلىكىنى، ھەتتا پوچتىخانىدىكى سىنزورا سەۋەبىدىن خەتنىڭ تېخى توپتوغرا ئۇنىڭ قولىغا

تېگىپ قالىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى. خەت بولسا باي ئاھ-
يىسىنىڭ پوچتىخانىسىغا سېلىۋېتىلدى.

ئايتىللا ئۆزىگە ئوخشاش ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە
باغلانغان يەنە بىر كىشىنىڭ بارلىقىنى بىلمەيتتى. ھېكىم
نۇرنىڭ لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىغا مەككارلىق
بىلەن يېقىنلاشقىنى، ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن خېلىدىن بۇيان بې-
سىتە ۋۇ شۇبىگىغا خەتلىرىنى مەلۇماتلار يەتكۈزۈپ كېلىۋاتقان
قارا نىيەت ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. تۇغرا، ئايتىللا بۇ شەخسى
سىرتقى قىياپىتىدىن بىلەتتى. ئۇ قىزنىڭ ئاقسۇغا كېلىپ
ھەممىدىن بۇرۇن كۆرگەن كىشىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، قىز
ئۇنى كۆپ قېتىم لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتىقىدا ئۇچراتقانىدى.

ۋۇ شۇبىڭ، لى بالار ئايتىللادىن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ
ياتىقىدا بولۇپ ئۆتكەن گەپ - سۆزلەردىن ۋە مەخپىي تەش-
كىلات قۇرۇلۇش توغرىسىدا قىلىنغان مەسلىھەتلەردىن بىرنەچى بۆ-
لۈپ مەلۇمات ئېلىۋاتقان ۋاقىتتا خۇددى مۇشۇ مەلۇماتنى ھېكىم
نۇرنىڭمۇ يەتكۈزۈپ كېلىشى كېرەكلىكىنى ئويلاپ، بىراق ئۇنىڭ
تېخىچە يەتكۈزۈپ كەلمىگەنلىكىدىن تەئەججۈپكە چۈشكەنىدى.
ئايتىللا بۈگۈن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدىن تارتۇق بۇيۇم-
لىرى قاچىلانغان يوغان بىر بوغجۇمنى كۆتۈرۈپ چې-
قىپ كېتىشى بىلەن تەڭ، ئۇلار ھېكىم نۇرنى ساقچى ئىدارە-
سىگە چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن مەخسۇس كىشى ئەۋەتتى. مەك-
كار ئىشپىيون كۆرۈنۈشتە ئاقسۇ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارە-
سىدە بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئىشلىسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇزاقتىن
بېرى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىشەنچلىك مەخپىي
ئىشلار رازۋېتكا خادىمى بولۇپ خىزمەت قىلاتتى. ئۇ، ۋۇ شۇبىڭ،
لى بالار تەرەپتىن جىنايى ئىشقا ئەنە شۇ ئادەتتىكچە تۇرۇن-
دىن ناھايىتى ئېچىللىق بىلەن ياللۇبلىنغانىدى.

مەككار قەسەم ئىچمەكتە...

ھېكىم نۇر ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلگەندە، ئۆز خوجايىنىنىڭ ئۇنىڭ ئۈ-
زىگە قۇدۇقتەك چوڭقۇر كۆزلىرىنى پالىلدىتىپ، ئاچچىق بىلەن
قاراۋاتقانلىقىنى بايقىدى، ساقچى ھوقۇقدارى ۋۇ شۇبىڭ بۇ
قېتىم ئۇنىڭغا بۇرۇنقىدەك تەكلىپ ئاۋازى بىلەن ئولتۇر، دەپ
تۇرمىدى، ئادەتتىكىچە قول ئۇزارتىپ كۆرۈشۈپمۇ قويمىدى.
بۇرۇن بۇلسا ساقچى ھوقۇقدارى ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئەتىۋار غالچە-
سىغا مۇنداق تاۋازو - تەكەللۇپلارنى ھاجەتسىز بولسىمۇ،
ئىشقىلىپ ئانچە - مۇنچە قىلىپ كەلگەنىدى. ئەكسىچە ئۇ
بۇ قېتىم تىللاپ چالۋاقاپ كېتىشكە تەييار تۇرغاندەك قۇشۇمە-
سىنى تۈرۈپ، «ھىم!» دەپ چىشىنى غۇچۇرلىتىش بىلەن ئۆزە-
نىڭ ئۇنىڭدىن نارازى بولۇۋاتقانلىقىنى ئىپادىلىدى. بۇ ھالەت
ھېكىم نۇرغا چۈشىنىكسىز ئىخىر دەقىقە بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ
بىر تۇرۇپ لى باغا تېگىرقاپ سوئال نەزەرى بىلەن قارىسا،
بىر تۇرۇپ ساقچى ھوقۇقدارىغا يەر ئاستىدىن قورقۇش ۋە
ئەنسىرەش نەزەرى بىلەن قارايتتى.

— تېخىچە زۇۋان سۈرمەي، بېزىرىپ جىم ئولتۇرىسەنغۇ؟
قېنى، ئەكەلگەن مەلۇماتىڭنى تاپشۇر! — بۇيرۇق قىلدى
لى با ئوتتۇرىدىكى چۈشىنىكسىز جىملىقنى ئاخىرلاشتۇرۇپ.

ھېكىم نۇر ھېدۇقۇش ئىچىدە بىئىختىيار چاپان - ئىش-

تانلرنىڭ يانچۇقلىرىنى ئالدىراپ ئاختۇرۇپ، ئۈستەلگە ئىككى ۋاراق قەغەز قويدى. ئۇلارنىڭ بىرىگە نامەلۇم بىر يولۇچىنىڭ ئىلدىكى قوراللىق ئىنقىلابنىڭ كۈچىيىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا سۆزلەپ، بىر قىسىم دىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ قارا-شەھەر، ئۈششاقتالغا ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلىپ كەلگەنلىكىنى ئىپتىقانلىقى: يەنە بىرى، ئاقۇ كونىشەھەردىكى سەكپاچىلىق توختىمەت دېگەن بىر شال تېرىغۇچى دېھقاننىڭ ئېتىنى 5-ئاتلىقلار پەلىكىنا تارتىپ ئەكەتكەنلىكىدىن نارازى بولۇپ ئىپتقان سۆزى يېزىلغانىدى.

— بۇلارنى يانچۇقۇڭدا يۈرلەشتۈرۈپ يۈرگىچە ۋاقتىدا بىزگە تاپشۇرساڭ بولماملا! — غەزەپ ئاھاڭىدا غودۇكشىدى لى با قەغەزلەرنى ئۆز تەرىپىگە سۈرۈپ تۇرۇپ.

— بۇلارنى ئۆزىگە بەر، — دېدى ۋۇ شۇبىك، — قېنى ئاۋۋال ئوقۇتۇپ ئاڭلاپ باقايلى. بۇلارنىڭ ئۆمۈچۈك تورىدەك ئىجىر - مىجىر خېتىنى ھەر ئىككىمىز بىلمەيمىز ئەمەسمۇ؟ ئۆزى ئوقۇپ بەرسۇن.

ھېكىم نۇر قەغەزلەرنى يېيىپ، ئاۋايلاپ تەكشىلەپ، چوڭ ئولجا يەتكۈزۈپ كەلگەندەك، ئۇلارغا يېزىلغانلارنى مەغرۇر ئاھاڭدا ئارقىمۇ ئارقا ئوقۇپ چىقتى. لى با ساقچى ھەمراھلىرىغا قىزىقماسلىق بىلەن تەرجىمە قىلىپ بەردى. ۋۇ شۇبىك قەغەزلەرنى ھېكىم نۇردىن تارتىۋېلىپ، يىرتىپ تاشلايدىغان قىياپەتتە پۈرلەشتۈرۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا خېلى قاتتىق كايىدى:

— ئەكەلگىنىڭ يەنىلا شۇ گەپ! — دېدى ئۇ، — يېقىندىن بېرى بىزگە يەتكۈزۈپ كەلگەن مەلۇماتلىرىڭنىڭ ئىچىدە تۇتامغا چىققۇدەك، كىشىنى قىزىقتۇرغۇدەك تۈزۈكرەك بىر نەرسە يوق. سەن پۇقرالارنىڭ نارازىلىق سۆزلىرىنى بۇ يەرگە ئەكەلمىسەڭمۇ، بىز ئۆزىمىز باشقا يوللار بىلەن

كۆنگە نەچچە قېتىم ئاڭلاۋېرىپ قۇلقىمىز پاك بولۇپ قالاي دەپ قالدى. بولمىسا سېنى پۇل بېرىپ بېقىپ، مۇنچىۋالا ئەتۈارلاپ ئىشلىتىپ نېمە قىلاتتۇق؟

— بۇ بىزنىڭ ئىشەنچىمىزنى ئاقلىيالمايۋاتىدۇ، — دېدى لى با ۋۇ شۇبىكنىڭ ھېكىم نۇر توغرىسىدا ئېيتقان سۆزلىرىنى قۇۋۋەتلەپ، — بۇ لۇتپۇللالار ئۈستىدىن يېڭى مەلۇمات يەتكۈزۈپ كېلىشنىڭ ئورنىغا ئەكسىچە ئۇلار بىلەن يېقىنلىشىپ كېتىۋاتقاندەك قىلىدۇ.

— خۇدايا، ئۆزۈڭ بىلگەيسەن! — مەككار ياقىسىنى چاڭگاللاپ، دىرىلدەپ تىترىگەن پېتى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — مېنىڭ ئۇندىق بولۇپ كەتكەنلىكىمنى ھەرقايسىلىرى تېخى بىلمىگەن بولۇشسىلا، بىر ئاللا بىلىدۇ. مېنى لۇتپۇللا، مۇنىرىدىن، بىلال دېگەنلەر بىلەن بىر قازانىدا قاينىتىسىمۇ شورپام ئارىلاشمايدۇ. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ماڭا بولغان ئىشەنچىسىنى ھەرگىز يەردە قويغىنىم يوق، بۇ ئىدارىنىڭ بۇ كەمگىچە نۇرغۇن پۇلىنى خەجلىدىم. بۇنىڭغا چوقۇم تۈزكورلۇق قىلمايمەن.

— سېنىڭ سۆزۈڭگە ئىشەنگۈلۈكمۇ ياكى ئەمەلىيەتكە گىمۇ؟ — دېدى ۋۇ شۇبىك، — بۇگۈن شەھەردە شۇنچە چوڭ ئىش يۈز بەردى. پىرقىنى، ھۆكۈمەتنى ھاقارەتلىگۈچى قۇتراتقۇ ۋەرەقلەر چاپلاندى. گويا بۇنىڭدىن خەۋەرسىز بولۇپ، ئاغزىڭغا تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك سۆزلىيەلمەي مۆلدۈرلەپ جىم ئولتۇرىسەنغۇ؟ بۇنى كىملەر يېزىپ، شەھەر دەرۋازىلىرىغا چاپلىدى؟ ھەممىدىن كۆرە بىزگە شۇ كېرەك! بۇنى لۇتپۇللالار قىلغانمۇ — يوق، شۇنى ئېيت دەۋاتىمىز!

— قېنى جاۋابىڭنى كېلىپ ئولتۇر، ئالدىرىماي بۇلارنى تەپسىلىي سۆزلە! — بۇيرۇق قىلدى لى با.

ئىشپيون بۇ گەپتىن ھەيران بولدى. لېكىن تېگى-تەكتىنى چۈشىنەلمەي ئارىسالدى بولۇپ، يۈز - كۆزىنى ئېرتىپ قويدى.

— بۇ خەۋەرنى ئەمدىلا ئاڭلاۋاتىمەن، — دېدى ئۇ، — ئۇلۇشكۇندىن تارتىپ شەھەردە يوق ئىدىم. قارىتالدا مەشرەپ-بەگنىڭ ئاشلىق سېگىنىڭ بۇلانغانلىق ۋەقەسىنى ئەدلىيە مەھ-كىمىسىدىكىلەر بىلەن بىللە بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ھاكىم-نىڭ تاپشۇرۇقىغا ئاساسەن شۇ يېزىغا بارغانىدىم.

بۇ گەپتىن لاسسىدە بوشاپ، ئاچچىقىدىن يانغان ۋۇ شۇ-بىڭ ئوچۇق چىراي بىلەن ھېكىم نۇرغا:

— سېنى مۇنچىۋالا جىددىي ئىشلار ئالدىدا بېپەرۋالىق قىلىپ يۈرگەن چېغىڭ بار دەپ ئويلاپتىمەن. شۇنچىلىك ئاچچىقىم كەلگەنىدىكى، سېنى بىراقلا سۈلىتۈۋەتمەكچىدىم، ھېلىمۇ گەپ شۇ: قاچان بېپەرۋالىق قىلىپ، زىممەڭدىكى ۋەزىپىنىڭ مۇھىملىقىنى ئۇنتۇيدىكەنسەن، شۇ ھامان سولىتۈۋېتىمەن.

— ئۇ چاغدا مەنمۇ ھەرقانداق ئېغىر جازانى تارتىشقا رازى، — ئىشەنچ بىلدۈرۈپ سۆزلىدى ھېكىم نۇر.

ساقچى ئىدارىسىگە چاقىرىپ كېلىنىشنىڭ سەۋەبلىرىنى ئەمدىلەتىن چۈشەنگەن ۋە رەھىمسىز خوجايىننىڭ يۇمشاپ قالغانلىقىنى كۆرگەن ھېكىم نۇر يېنىكلەشكەندەك بولۇپ، ئازا-دىرەك ئولتۇرۇش ئۈچۈن قىمىرلاپ قويدى.

— بۇ، لۇتپۇللالارنىڭ ئىشى بۇلۇشى مۇمكىن، — دېدى ئۇ مەنسەنلىك بىلەن، — ئەگەر قارىتالغا كەتمىگەن بولسام، ۋەرەقە كۆچىلارغا ئاچىقىلىشتىن بۇرۇن بۇ ۋەرەقىلەرنى ساقلىۋ ساق يەتكۈزگەن بولاتتىم، ھېچبولمىغاندا يازغۇچىنىڭ پەچۇركىسىدىن ئىغۋاگەرنىڭ كىملىكىنى پاش قىلىپ بېرەتتىم. مېنىڭ ھازىر يېزىدىن يېڭىلا كېلىپ تۇرۇشۇم ئىدى.

مەككار ئىشپيونىنىڭ سۆزلىرى ئۆزىنى ئاقلاشقىلا ئەمەس، بەلكى خوجايىنلىرىنىڭ ئالدىدا ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۈچۈن بېتەرلىك ئىدى. ۋۇ شۇبىڭ ھېكىم نۇرنىڭ ساداقىتىدىن خۇشال بولۇپ مېيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

— بىز ساڭا يەنىلا ئىشىنىمىز، — دېدى ساقچى ھو-قۇقدارى ئىشپيونغا، — خەير، ئىلاج بولمىدى، ئالدىنى ئالال-مىدۇق، بولغۇلۇق بولۇپ بولدى. ئەگەر سەن «غەزەپ خىتابى» دېگەن بۇ شېئىرنى يازغان «جەنۇب مۇشتۇمى» نى تېز تېپىپ چىقالساڭ، بىز يەنىلا كېچىكمەن بولمايمىز. بۇ ئىش ساڭا باغلىق. سەزدۈرمەي سۈرۈشتە قىل، ھەر بىر ئىشتا چاققانلىق بىلەن ئۇستىلىق بىرلىشىپ كەلسە، ئېچىلماس تىلسىماتمۇ ئېچىلىپ كېتىدۇ.

— بولىدۇ، — ھېكىم نۇر ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە قەسەم بېرىدىغاندەك ئىككى پۇتىنى بىر - بىرىگە جۈپلەپ، ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ سۆزلىدى، — ئىغۋاگەرلەرنى تېز تېپىپ چىقىپ، ئۇلۇغ پىرقىمىزغە، شەۋكەتلىك جۇڭخۇا مىنگو ھۆكۈمىتىمىزگە، جانابلىرىغا چەكسىز ساداقىتىمنى ئەمەلىي ھەرىكىتىم بىلەن يەنە بىر قېتىم بىلدۈرىمەن!...

لى با ھېكىم نۇرنىڭ سۆزى، شۇ تاپتىكى قورچاقتەك تۇرقى ۋە چاققان ھەرىكىتىدىن خۇشال بولۇپ قاقاقلاپ كۈلۈ-ۋەتتى. ئاندىن ئۇ ساقچى ھوقۇقدارىغا ئۆزلىرىنىڭ بۇ نومۇس-سىز مالىيىنى ماختاپ:

— بۇنىڭ ئۆزى ۋېجىك، بوي - تۇرقى سۈپۈرگىدەك كىچىك بولغان بىلەن جېنى بۈركۈتىنىڭكىدەك چوڭ! رەڭگى ھېلىلمىدەك قارا، ئۆزى ئاۋاق قىياپەتتە كۆرۈنگىنى بىلەن پىرقىمىز ۋە ھۆكۈمىتىمىز ئۈچۈن سۈتتەك

ئاق ۋە يۆلەنگۈدەك مەزمۇت تۈۋرۈك، — دەپ قويدى.

بۇ ھېكىم تۇرنىڭ ئومۇمىي تەقسى - تۇرقى ۋە ئىچكى ھېسسىياتى ئۈچۈن ئەتتايىن باب ئوخشىتىش ئىدى. ۋۇ شۇبىڭ لى بانىڭ سادىق مالايىنى ئەپچىللىك بىلەن سۈرەتلەپ چىقالغانلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ ياراقلاپ كۈلۈۋەتتى. ساقچى ھوقۇقدارى ھېكىم نۇرغا بىر تال تاماكا بەردى. ئىشپىيون سۈھۈرۇپ ئۇنىڭ دەسلەپكى قورۇق ئىسىنى چىقىرۋېتىپ، لى باغا مەمنۇنىيەت بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى.

— مۇندىن كېيىن بىزدىن بىسوراق ھېچ يەرگە بارمايسەن، — دېدى ۋۇ شۇبىڭ سادىق مالايغا جېكىپ تۇرۇپ، — ھازىر ۋەزىيەت جىددىي. قەدىمكى چاققان، ئۆزۈكنى سەگەك، قوللىقىنى تېخىمۇ دىڭ تۇتۇپ، لۇتپۇللالار ئۈستىدىكى نازارەتنى كۈچەيتىسەن. ئۆزۈكنى ئىلگىرىكىدىن ئىشەنچلىك كۆرسىتىپ ئۇلارنىڭ پوستى ۋە تېرىسى ئېچىگە يەنىۋ چوڭ قورلاپ كىرىسەن، ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇقتۇم، — تىك تۇرۇپ ئىشەنچ بىلەن جاۋاب بەردى ھېكىم نۇر.

— ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتىكى ئەسلى خىزمىتىگە كەلگەندە، — دېدى ساقچى ھوقۇقدارى ۋە يېرىم تۇرۇپلىپ ئويلانغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ كەتتى، — ئەمدى ئۇ مۇنداق بولىدۇ: بىزدىن رۇخسەتسىز ھېچقانداق يەرگە بارمايسەن، ئۇلارمۇ سېنى بۇرۇنقىدەك ئۆز ئالدىغا ئىشقا بۇيرۇۋەرمەيدۇ. بۇ توغرىدا ھاكىمغا ئۆزۈم ئېيتىپ قويىمەن. ھازىر سېنى بىراقلا ئولايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە ئەكىلىۋالغىنىڭ پايدىسى يوق. سەن ساقچى ئىدارىسىمىزنىڭ ئاشكارا خادىمى ئەمەس، مەخپىي خادىمى. ھازىرچە كۆرۈنۈشۈڭ،

ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىدە بولۇپ ئىشلەپ تۇرىسەن. كېيىن ۋاقتى كەلگەندە مۇشۇ يەرگە يۆتكىۋالىمىز.

ھېكىم نۇر خۇشال بولۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ، ساقچى ھوقۇقدارىغا يېنىش - يېنىش بىرنەچچە قېتىم تەزىم قىلدى.

— رەھمەت جۇيجاڭ جانابلىرى، — دېدى ئۇ، — ماڭا بولغان ئىشەنچلىرىنى ھەرقانداق ۋاقىت ۋە ھەرقانداق جايدا ساداقەت بىلەن ئىشلەپ، تەلتۆكۈس ئاقلايمەن. بۇ مېنىڭ يەنە بىر قېتىملىق قەسىمىم.

— ئوچۇقسىنى يوشۇرماي ئېيتسام، — چۈشەندۈرۈش ئاھاڭدا سۆزلىدى ۋۇ شۇبىڭ، — بۈگۈنكى كۈندە ئاقسۇ ۋەزىيىتى مۇرەككەپلىشىپ كەتتى. بۇ يەردە ئىلىلىق تاغ ئوغرىلىرىنىڭ تەسىرىنى كىچىك دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. بۇنىڭدا لۇتپۇللالارنىڭ قۇتراتقۇلۇقى ئاساسىي ئورۇندا تۇرۇۋاتىدۇ. «كالىنىڭ مۈڭگۈزىگە ئورسا، تۆيمقى سۇقراپتۇ» دېگەندەك، بۇلارنىڭ جاسىنى بەرسەك، لۇتپۇللالارنىڭ پۇقرالار ئارىسىدىكى ھەمنەپەسلىرى ياۋاشلىشىپ، بىزنى ئەسىرىتىۋاتقان خەۋپ خېلى يېنىكلىشىدۇ.

— شۇنداق، جۇيجاڭ جانابلىرى، بۇ خەۋپنىڭ بېشى لۇتپۇللا! پۇقرالار ئىچىدە ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلغۇچىلار كۆپ. ھەتتا بەزىلەر ئۇنىڭغا يېقىن قېرىندىشىدىنمۇ بەكرەك ئىشىنىدىغان بولۇپ كەتتى.

— قېنى ئىشەنگەنلىرى ئىشىنىپ تۇرسۇن، — دېدى ساقچى ھوقۇقدارى، — بۇ بىزنىڭ ياخشى - يامان كىشىلەرنى بايقاپ، تاكتىكا بەلگىلىشىمىزگە پايدىلىق. مەزكىلى كەلگەندە قولىمىزدىن ھېچكىم ھېچ يەرگە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

— شۇنداق جۇيجاڭ جانابلىرى، — خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن ئالدىراپ سۆزلىدى ھېكىم نۇر، — قۇدرەتلىك ھۆكۈمەت

تەمىزگە تەڭ كېلەيدىغان كۈچ يوق. لۇتپۇللا، مۇنىرىدىن، بىلال ۋە ئۇنىڭ ھەمنەپەسلىرى بۈگۈنكى كېڭىنە خۇددىنى يوقتىپ، تۈلپاردەك تېپىرلاپ، تىنماي كىشنەۋاتقان بولسىمۇ، «ئاتنىڭ يۈگۈرۈشى ساماندىنمۇ چىرايلىق» دېگەندەك، ئۇلار بەربىر ھۆكۈمىتىمىزنىڭ قۇدرەتلىك چاڭگىلىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

— بۇ ئىغۋاگەرلەر مەخپىي تەشكىلات قۇرۇش تەييارلىقىنى قىلۇپتىپتۇ، — ۋۇ شۇبىڭ ھېكىم نۇرغا ئەسكەرتتى، — بۇ تەشكىلاتنى يەنە بىر ھەپتىنىڭ بازار كۈنى تاجىنىڭ بېغىدا قۇرىدىكەن، سەن شۇنىڭغا قاتنىشىپ، بۇ يەرگە كىملەر كەلدى، نېمە قارارلار قوبۇل قىلىندى، يەنە نېمە قىلماقچى، كىم قانداق سۆزلەرنى قىلدى، بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن بىزگە ئۇجۇر - بۇجۇرىگىچە مەلۇمات يەتكۈزىسەن. يەنە بىر قېتىم ئېيتىمەن: سەزدۈرمەي لۇتپۇللالارغا تېخىمۇ يېقىن بولۇپ يۈر، ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇلار تەشكىلات قۇرۇش ئۈستىدە بۇرۇنلا مەسلىھەتلىشىپ يۈرگەنىدى، — دېدى ئىشپىيون مەنسەنىلىك ۋە بىلەرمەنلىك بىلەن، — پەقەت قايسى كۈنى تەسىس مەجلىسىنى ئاچىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر پىكىرگە كەلمىگەن.

— ئىلگىرى بىزگە سەن بۇنى مەلۇم قىلغان - ھە؟ — دېدى ساقچى ھوقۇقدارى ھېكىم نۇرنىڭ بۇرۇن بۇ توغرىدا ساقچى ئىدارىسىگە يەتكۈزگەن مەلۇماتلىرىنى ئەسلەپ.

— مەلۇم قىلغان، — مەغرۇرلۇق بىلەن قىمىرلىدى ئىشپىيون.

— ئەمدى تەشكىلاتقا كىمنىڭ باشلىق، كىمنىڭ كاتىپ بولىدىغانلىقىغىچە بارلىق ئىشلارنى بىزگە تولۇق ئېيتىپ بېرىسەن، كاتىپلىقنى ئۆزۈڭنىڭ ئېلىۋالغىنىڭ ياخشى.

— بۇ ھەقتە تولۇق مەلۇمات يەتكۈزۈپ كېلىشكە ۋەدە

بېرىمەن، — ئورنىدىن تۇرۇپ قول قوشتۇرۇپ سۆزلىدى ھېكىم نۇر، — كاتىپلىقنى تالىشىپ قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشمەن.

— ئاقسۇدا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بولسىمۇ، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى يوق، — دېدى ساقچى ھوقۇقدارى ئۆزلىرىنىڭ ئىشەنچلىك دالىينى ئالدىن خەۋەرلەندۈرۈپ، — يېقىندا مۇنداق ئىدارىنى قۇرىمىز. ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى بىزگە ئەڭ يېقىن ياردەمچى بولۇپ، ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ ئۆزىدىكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىدۇ. ئۇ قۇرۇلغاندا سېنى بۇ ئىدارىنىڭ مۇھىم خىزمەتلىرىدىن بىرىگە تەيىنلەيمىز. بۇنىڭغا قانداق دەيسەن؟

— بۇ ئىشەنچلىرى ئۈچۈن پۈتلىرىغا باش قويۇپ رەھمەت ئېيتىمەن، — ھېكىم نۇر ۋۇ شۇبىڭنىڭ پۇتىغا تاشلىنىشقا تەييارلانغاندى، ساقچى ھوقۇقدارى ئۇنى تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ، خۇشال بولغانلىقىدىن قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

— پۇلنى بىز بېرىپ تۇرۇۋاتقاندىن كېيىن، مەردلىك قىلىشتىن قورقما. — دېدى ساقچى ھوقۇقدارى، — لۇتپۇللالار تەشكىلات قۇرىدىغان كۈنى تاجىنىڭ بېغىغا قويۇلىدىغان چېقىپ سوي، ئۇلارنى كۆپرەك ھاراقتا زورلا. ھاراق ھەرقانداق چېكىڭ ئادەمنى ئېغىز قۇلۇپىنى ئېچىپ، سۆزلەيدىغان، سايرايدىغان قىلىۋېتىدۇ. شۇ يول بىلەن ئۇلاردا قورال بولسا قورالنى، ئىللىق تاغ ئوغرىلىرى بىلەن ئالاقىسى بولسا شۇنى، ئۇ تەرەپتىن ئاقسۇغا كىمنىڭ يوشۇرۇن كېلىپ، لۇتپۇللا بىلەن ئۇچرىشىپ يۈرگەنلىكىنى بىلىپ چىق! ئۇلاردا غۇلجا گېزىتىلىرىمۇ بار ئىكەن، ئۇنى كىم يەتكۈزۈۋاتىدۇ، بۇنى تېزدىن ئېنىقلا!

— بولىدۇ، چوقۇم بىلىپ چىقىمەن: يېمىسەممۇ، ئۇخلىمىسامۇ، تاپشۇرۇقلىرىنى تەلتۆكۈس ئورۇندىماستىن

توختمايمەن. ھەرقايسىلرىنى ھەربىر قېتىم رازى قىلىپ ئاندىن ئارام ئالمەن، — دېدى ھېكىم نۇر.

— لېكىن، — دېدى ساقچى ھوقۇقدارى ئۆزىنىڭ يۇقىرىقى سۆزىگە قوشۇمچە قىلىپ، — پۈل خەجلەش بىلەنلا باشقىلارنى ئۆزۈل ـ كېسىل ئۆزىگە رام قىلغۇالغىلى بولمايدۇ. ھەممىدىن مۇھىمى، بۇ ئىغۋاگەرلەرنىڭ ئىشەنچىسىنى قازىنىش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزۈڭ كۆپرەك گەپ كوچىلاپ بەر. ئۇلار بەزىنى يامانلاپ سۆزلىسە، سەن ئۇلاردىن ئاشۇرۇپ، بەزىنى تېخىمۇ يامانلا. ئەمما سۆزلەۋاتقىنىڭدا گەپلىرىڭ راستتەك ئاڭلىنىدىغان بولسۇن. ئۇلار دۆت ئەمەس. لۇتپۇللانىڭ سەن تاش سانغىچە قۇم ساناپ بېلىدىغانلىقىنى ئېسىڭدىن چىقارما.

— ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىمەن. ئۇلارنى خېلى پۇختا چۇشىنىدىغان بولۇپ قالدىم. مەككارلىق قىلىش، ئۇستىلىق ئىشلىتىش ھېنىڭ كونا ھۈنىرىم بولۇپ قالاي دېدى.

— ياخشى، ياخشى!... يارايسەن. ساڭا بىكاردىن ـ بىكار ئىشنىپ يۈرگىنىمىز يوق.

بۇ گەپلەر بىلەن ئۆزىنىڭ تېخىمۇ ئەركىن ھېس قىلىشقا باشلىغان ھېكىم نۇر بىرنەچچە قېتىم تاڭلىيىنى قىرىپ، قېقىرغاندىن كېيىن خوتەنلىك سامان قەغىزىگە دوخۇركا ئورىماقچى بولغانىدى، ساقچى ھوقۇقدارى «مانا چەك» دېگەننى قىلىپ، ئۇنىڭغا بىر تال لۈتويەن تاماكىسى تاشلاپ بەردى. ۋۇ شۇبىك ئۆزىمۇ، لى با ۋە ھېكىم نۇرلار بىلەن بىللىشىپ تاماكا چەكتى. شۇنىڭ بىلەن ئىشخانىدا ئۇلارنىڭ ھېكىسىدىكى ۋەھىمىلىك، چىگىش تۇمانلىنىمۇ كۆچلۈكرەك تۇمان كۆتۈرۈلدى، ساقچى ھوقۇقدارى يۆتەل ئارىلاش سۆز باشلاپ ھېكىم نۇرغا:

— ساڭا تېخى ئايتىللانى ئېلىپ بەرسەك، دېگەنىنىمۇ

ئويلاپ يۈرۈۋاتىمەن، — دېدى، — بۇنىڭغا ئەلۋەتتە قىزىقىپ سەنغۇ؟ ئەمما بىرلا شەرت بار. بۇ مەسىلىدە سەن ئاۋۋال بىزنى يۈزدە يۈز رازى قىلغۇدەك خىزمەت كۆرسىتىشىڭ كېرەك. شۇ چاغدا ئايتىللا بىلەن تويۇڭنى ئۆزۈم قىلىپ قويىمەن.

ھېكىم نۇر خۇشال بولۇپ قىمىرلاپ كەتتى، بىرنەچچە قېتىم ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ئولتۇردى. ئۇ بۇ گەپنىڭ راستىنى ئېيتىلۇاتقانلىقىغا ئىشەنمەي، ۋۇ شۇبىڭنىڭ كۆزىگە تەكرار ـ تەكرار سىنچىلاپ قارايمۇ قويدى. ئۇنىڭچە بۇ گەپ راست دېيىلۇاتقاندەك ئىدى. رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى سۆزگە ئارىلىشىپ:

— ۋۇ جۈيجاڭ ئاتا بولۇپ تويۇڭنى قىلىپ قويىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى پۈتۈن توي راسخوتىنى ئۆز خەجلىمىسىدىن چىقىرىپ بېرىدۇ، — دېدى.

— كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتىپ كەلسەم بۇ ئىنتايىن ـ ئىنتايىن ياخشى گەپ. بىراق، شۇنىسى...

— ھە، نېمىگە بىراق؟ نېمىگە شۇنىسى؟ — سورىدى ساقچى ھوقۇقدارى، — ئايتىللانى تەگمەيمەن، دەپ تۇرۇۋۇاـلامىكىن، دەمسەن ـ ھە؟

— ياق، ئۇنداق ئەمەس، بۇ تەرەپتىن غېمىم يوق. ۋۇ جۈيجاڭ جانابلىرى ئۇنى ماڭا ئېلىپ بېرىمەن دەۋاتقان يەردە، ئايتىللانىڭ مېنىڭ بىلەن توي قىلمايمەن دەپ تۇرۇۋېلىشىغا ھەددىمىدى؟

— ئۇنداق بولسا يەنە نېمىگە؟ — ياندۇرۇشلاپ سورىدى ۋۇ شۇبىك، — خوتۇنۇم، باللىرىم بار تۇرسا، بۇ تويىنى قانداق قىلارمەن، دېمەكچىمىدىڭ ـ يە؟

— خوتۇنۇم جاھىل، مۇشۇنىڭغا پۈتلىكاشاڭ بولارمىكەن، دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن.

— دېمەك، بۇ گەپچە خوتۇنۇمدىن قورقمەن دېسەڭچۇ! ۋاي بىچارە، بەزىبىر ئىشلارغا كەلگەندە يۈرىكىڭ قاپىتەك قىلغان بىلەن خوتۇنۇڭنىڭ ئالدىغا بارغاندا مۇلايىملىشىڭ بولۇپ قالمدىكەنسەن - دە؟

— .....

— قورقۇشقا توغرا كەلسە قورقىدىغان ئادەملىرىڭ يەقەت بىر. ئۇ بولسىمۇ بىز. زۆرۈر ۋاقتىدا خوتۇنۇڭ كۆكەرمەلىك بىلەن بۇيرۇق قىلىپ، سېنى يېنىدىن ماڭدۇرمىسا، ئۇ چاغدا يەنە بىزدىن ياخشىلىق كۈتمە!...

ھېكىم نۇرنىڭ خوتۇنىدىن قورقىدىغان بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىدىن خىجىل بولۇپ قېلىپ، بۇرۇن - قۇلاقلىرىدىن تارتىپ، بوينىغىچە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ بۇ ئوڭايسىز ئەھۋالدىن قۇتۇلۇۋېلىش ئۈچۈن گەپ يورغىلاتتىپ:

— مەن خوتۇنىدىن قورقىدىغانلاردىن ئەمەسمەن. بىراق، ئۇنى ئىنتايىن جاھىل دېمەكچىمەن، — دېدى.

رازۇبتكا بۆلۈمنىڭ باشلىقى ئانچىكىم سۆز قىستۇرۇپ:

— ناھايىتى يامىنغا كەلسە، خوتۇنۇڭنى قويۇۋېتىپ تۇرۇپ، ئايتىللا بىلەن تېرى قىلارسەن، — دەپ قويدى.

— بولدى، بەس، بۇ گەپ تۇرۇپ تۇرسۇن، — دېدى ۋۇ شۇبىك سۆھبەت ماۋزۇسىنى يۆتكەپ، رازۇبتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقىغا. — ھېكىم نۇرغا مۇشۇ تاپتىلا پۇل بەر، ئۇ تاجىنىك بېغىغا ئاپىرىلىدىغان قوي، ھاراقىقا ئوخشاش نەرسىلەرنى سېتىۋېلىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلسۇن. ھەتتەكەي، بازارنىڭ قولغا چىققۇدەك ئېسىل رەختلەر يوق. بۇنىڭغا سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ ئۆيلىرىنى تىنتىشتىن ئەكېلىنگەن رەختلەردىن بولسىمۇ بىرنەچ تۇر. بۇ ئۇنىڭ خىزمىتىنىڭ ياخشى ئىشلىنىشىگە پايدىسى بار.

— بولىدۇ.

لى با ئورنىدىن قوزغىلىپ، ئۆز بۆلۈمى تەرەپكە ماڭدى. ھېكىم نۇر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ، ساقچى ھوقۇقدارنىڭ ئىشخانىسىدىن چىقىپ كەتتى.

يالغۇز قالغان ۋۇ شۇبىك ئۆزىگە ئوخشاش ۋەجىك، ئەمما باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىشتا بۆرىدىنمۇ قەبىھ ھېكىم نۇرىدىن — بۇ مۇلاك مۇشۇكتىن خۇرسەن بولۇپ: «مۇشۇنداق سادىق بىر ئىشپىيون بولۇشنىڭ ئۆزى چوڭ ئامەت. ئۇ بۈگۈن كى كۈندە بۇقىدەك ھۆركىرەپ، ئۆزىگە تەمەننا قىلىۋاتقان 5 - ئاتلىقلار پولكىدىن سۆزسىز ئۈستۈن. گېزى كەلگەندە، ئۇ بىرقانچە يۈز قوراللىق ئەسكەر ئورۇندىيالمايدىغان ئىشنى ئورۇندىيالايدۇ. مېنىڭ قېلۇمدىن مۇنداق كىشىدىن ئاز دېگەندە تۆققۇز - ئونى بار. جاۋ خەنچى، سەن بۇنى چۈشىنىپ قېرىۋىشۇڭ كېرەك» دەپ ئۆز - ئۆزىگە گۇدۇڭشىدى.

سەپداشلار خەلق بىلەن تەقدىرداش

ئاقسۇدا زىلزىلىدەك كەسكىن ۋەزىيەت پەيدا قىلىپ، ۋالىي مەھكىمىسىدىن 5 - ئاتلىقلار پولكىغىچە، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ كاتتىبىشىدىن تارتىپ، دوسا، شۇنگۇەن ۋە ئادەتتىكى ساقچىلارغىچە چوڭ - كىچىك گومىنداڭچىلارنى ئېغىر ئالاقزادە قىلىۋەتكەن «غەزەپ خىتابى» شېئىرى ئەنئەنىۋى ھەپتىلىك بازار — پەيشەنبە كۈنىگە توغرىلىنىپ چاپلىنىپ، كۆتكەندىن ئارتۇق ئەھمىيەتلىك ۋەقەگە ئايلاندى. ئۇنى نۇرغۇن ئادەم كۆرۈپ بىلىشكە مۇيەسسەر بولدى.

ئابدۇللا روزى شېئىر تېكستىنى ئېلىپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپ نىڭ ياتقىدىن كېچە سائەت بىرىيېرىملار بىلەن كېتىپ، دارىلمۇئەللىمنىگە بارغاندىن كېيىن، ياتقىغا كىرمەي ۋە ئارامىمۇ ئالماي، سىنىپلارنىڭ بىرىدە داستىخانىدەك يوغان ئۇچ پارچە قەغەزگە چوڭ ھەرپلەر بىلەن ھۆسنىخەت قىلىپ، ئۇنى ئارقىمۇ ئارقا ئۇچ پارچە يېزىپ چىقتى. دارىلمۇئەللىمىن بىناسىنىڭ ئىچى شۇ كېچىسى تىنچ ئىدى. ياز كېلىپ ئوقۇغۇچىلار تەتىلگە قويۇپ بېرىلگەنلىكتىن يۇرتلىرىغا قايتىشقان، مۇدىر ۋە باشقا مەكتەپ خادىملىرى يېراق - يېقىنلاردىكى ئۆيلىرىگە تۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن كېتىشكەنىدى. گو جەنخۇادىكى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىدىن ئابدۇللا روزى بىلەن بىللە قايتىپ كەلگەنچە ئۆيىگە كەتمەي، شېئىرنى كۆچۈرۈش ئىشىغا يارەملەشتى. گو جەنخۇا ئۇيغۇشما بىناسىدا ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمى باشلىقى يۈسۈپجان نىيازى بىلەن قوشنا ئولتۇراتتى. ئۇ بېرىپ، بۇ جەڭگىۋار سەپداشنى چاقىرىپ كەلدى. ئابدۇللا روزى شېئىرنى يوغان تام ۋەرەقىسى شەكلىدە يېزىش بىلەن مەشغۇل بولسا، قالغان ئىككىسى شىلىم پىشۇرۇش، قەغەز تەييارلاش ۋە چاپلاپ بىر - بىرىگە ئۇلاپ بېرىش بىلەن بەند بولدى. قولىغۇ قول، يېتمىن ھەمكارلىق بىلەن قىلىنغان ئىش تېز ئاردا نىيەتتىكىدەك پۈتۈپ چىقتى. شېئىرنىڭ يوغان قىلىنىپ يېزىلغان ھەربىر ھەرپى ئېنىق بولۇپ، چىرايلىق تۇرغۇزۇلغان ۋە كۆركەم كۆرۈنۈشلۈكلۈكى بىلەن كىشىلەرنى جەلپ قىلارلىق ھالەتتە ئىدى.

سەپداشلار ۋەرەقلەر بىلەن بېرىدىن شىلىم قاچىسىنى كۆتۈرۈپ كوچىغا كېتىۋاتقان چاغدا ئەتراپىنى تاڭ ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇق قاپلىۋالغانىدى. ئۇلار سېپىلغا يېقىنلاشىش بىلەن سۈرلۈك شەپە پەيدا بولدى. گۈلباغ دەرۋازىسى تۇيۇقسىز

بىر - بىرىگە ئۇچراشقان ئىككى ئەسكەر بىلەن ئىككى قوراللىق ساقچى پارول بېرىشكەچ تېخىتاپ، بىر - بىرىدىن تاماكا سوراپ چېكىشكەندىن كېيىن، قارىمۇ قارشى تەرەپلەرگە مېڭىپ كەتتى. سەپداشلار يۈشۇرۇنغان يەرلىرىدىن قوزغالماقچى بولۇپ تۇراتتى، سېپىلنىڭ شىمالىي بېقىنى تەرەپتىن ئىتلار-نىڭ ئاچچىق قاۋاشلىرى بىلەن تەڭ بىرنەچچە قارا گەۋدىنىڭ سەپداشلارغا ئاتلىق يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقى سېزىلدى. بۇ كىشىلەر شەھەر دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندىن كېيىن توختاپ ئېگەر قويۇشلىقىغا ئېسىپ قويغان ملتىقلىرىنى ھۆرلىرىگە ئاسقاچ غانجۇغلىۋالغان ئولجىلىرىغا قاراپ، بۇ نەرسىلەرنىڭ چۈشۈپ قالماي ساق تۇرغىنىدىن خاتىرجەم بولۇپ، شەھەر ئىچىگە كىرىپ كەتتى. بۇلار يېقىن ئەتراپتىكى يېزا - كەنتلەردە ئېلىپ بارغان كېچىلىك كۆزەتلەردىن قايتىپ كەلگەن 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئەسكەرلىرى ئىدى. ئۇلاردىن بىرى ئېتىنىڭ كەينىگە تىرىك ياقلان غانجۇغلىۋالغان، ئىككىسى تۆت - بەش دانىدىن كاللىسى چېپىپ تاشلانغان ئۆلۈك توخۇلارنى غانجۇغلىۋالغان بولۇپ، بۇلار دېھقانلارنىڭ قېتان - كاتەكلىرىدىن ئوغرىلانغان ياكى ئاشكارا بۇلاپ كېلىنگەن نەرسىلەر ئىدى.

شۇندىن كېيىن شەپىلەر بېسىلىپ، خەۋپ - خەتەرلەر ئاسمانلىشىپ، دەرۋازا ئالدىنى بىر دەمگە خاتىرجەملىك قاپلىدى. سەپداشلار تاڭ ئالدى قاراڭغۇلۇقنى — بۇ قىسقا مەزگىلنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈن مۆكۈنگەن يەرلىرىدىن چىقىپ، تېز ھەرىكەتكە كۆچتى. ئالدىن تەقسىم قىلىۋالغان ۋەزىپىلىرىگە ئاساسەن، ئابدۇللا روزى بىر پارچە ۋەرەقنى چاققانغىنا شىلىم قاچىسى بىلەن بىللە كۆتۈرۈپ، خەندەك بويلاپ، شىمالىي دەرۋازا تەرەپكە كەتتى. يۈسۈپجان نىيازى ۋەرەقنى گۈلباغ دەرۋازىسىغا چاپلاش ئۈچۈن شۇ يەرنىڭ ئۆزىدە قېلىپ،

گو جەنخۇا سېپىلنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە — خوتەن دەرۋازىسى نى نىشانلاپ ماڭدى. بۇ ۋاقىتتا، خورازلارنىڭ تاڭدىن خەۋەر بەرگۈچى چىلاشلىرى كۈچا ۋە مەھەللىلەردە باش لىنىپ كەتكەنىدى.

دەرۋەقە چاپلاش مۇۋەپپەقىيەتلىك تامام بولدى. ئابدۇللا روزى، يۈسۈپجان نىيازى، گو جەنخۇالار شەھەر دەرۋازىلىرىدىن ئارقىمۇ ئارقا قايتىپ، دارىلمۇئەللىمىندە ئىككىنچى قېتىم جەم بولغان چاغدا، لەگگەر جامەسىنىڭ مەزىنى يۇرت - جامائەتنى ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇشقا دەۋەت قىلىپ، بىر ئاۋاز بىلەن «ۋاقتى تاھارەت» دەپ تۇۋلاۋاتاتتى. بۇنىڭغا ئۇلىنىپ، خەيجاڭ مەھەللىسىدىكى خۇيزۇ مەسچىتىنىڭ پەشتىمدا تاك - تاك سۇقۇلدى. ئاندىن بىرئاز ئۆتۈپ، ئاقسۇ بازىرىنىڭ بارلىق مەسچىتلىرى ۋە ئەتراپ يېزىلاردىكى مەسچىتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئارقىمۇ ئارقا ئەتىگەنكى بامدات نامىزىنىڭ ئەزىنى ئوقۇلدى. شۇنىڭ بىلەن ئاقسۇنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ۋە ساقچى ئەمەلدارلىرىنى چۆچۈتۈپ، مۇستەبتىلەر ئوردىسىدا يەر تەۋرىگەندەك قاتتىق زىلزىلە پەيدا قىلغان تارىخىي بىر كۈن — نۆۋەتتىكى كۈرەش چان پەيشەنبە بازار باشلىنىپ كەتتى.

شەرقتىن بالدۇر كۆتۈرۈلگەن ياز قۇياشى ئاقسۇنىڭ شۇ كۈنكى گىرىمسىمان تۇمانلىق ئاسمىنىنى يېرىپ ئۆتۈپ، شەھەرنىڭ ئۇرۇمچى، كۇچا دەرۋازىلىرى ئالدىغا ئاپتاپ سەپىسە، قەشقەر، خوتەن دەرۋازىلىرىغا كەينى تەرەپتىن شولا تاشلايتتى. قىسقىسى، دەرۋازىلارنىڭ ھەممىسى ئەتىگەندىلا ئوچۇق ئاپتاپ بىلەن قاپلىنىپ، ئۇلارغا چاپلانغان «غەزەپ خىتابى» ۋەرەقىسى كىشىلەر كۆز ئالدىدا ئېنىق نامايان بولۇپ تۇراتتى. ھەش - پەش دېگۈچە تاشقىرىقى بازار — ئۇرۇمچى دەرۋازىسىنىڭ ئالدى شەھەر ئاھالىسى. كۈنىشەھەر، يېڭىشەھەر ناھىيىلىرىنىڭ يېزا-

كەنتلىرىدىن كەلگەن دېھقانلار، سودا - سېتىقچىلار ۋە بازار تاماشىسىنى كۆرۈشكە كەلگەنلەر بىلەن تولۇپ ئادەم دېگىزىغا ئايلانىدى. ئادەتتە قەشقەر، خوتەن دەرۋازىلىرى كەلگەن - كەتكەنلەر ئۈچۈن پەقەت ئۆتكەل ئورنىدا خىزمەت قىلىپ، خەلق تەپلانمايدىغان — سودا - سېتىق يايىلمىرى قويۇلمايدىغان ئورۇنلار ھېسابلىناتتى. بۇ قېتىم ئۇنداق بولماي، بۇ جايلارمۇ ۋەرەقىنى كۆرگۈچىلەر بىلەن تولۇپ تاشتى.

بۈگۈن شەھەر دەرۋازىلىرىنىڭ ئالدىغا يىغىلغان كىشىلەرنىڭ ناھايىتى كۆپچىلىكى بىر ئىلاجى بىلەن ئايىاپ ئېشىنچە قىلغان بىرنەچچە چارەكتىن دانلىق ئاشلىق ياكى ئاپتاپپەرەس شىمشەكسى، ئازدۇر - كۆپتۇر ياڭاق ياكى گۈل - قاقما ئۇخشاش نەرسىلەرنى خۇرجۇنلىرىغا قاچىلاپ ئېشەكىكە ئارتقان، مۇرىلىرىدە كۆتۈرگەن ھالدا يېزىلاردىن كېچىچە 30 - 40 چاقىرىم يول بېسىپ كەلگەن دېھقانلار بولسا، بەزىسى بىر - ئىككى باغلامدىن كېسىلەنگەن ئوتۇن ۋە بۇلارغا قوشۇمچە قىلىپ، تۆت - بەشتىن كاۋا كۆتۈرگەچ كەلگەن يەر - مۇلۇكسىز كىشىلەر ئىدى. ئۇلار ئۆز نەرسىلىرىنى بالدۇراق سېتىپ كېرەكلىك نەرسىلەر ئېلىشقا ئالدىرىمۇ، دەرۋازا ئالدىدا ئازراق تۇخۇتاپ، ۋەرەقىلەردە يېزىلغانلاردىن خەۋەر تېپىش ئۈچۈن تەقەززالىق بىلەن تۇرۇشاتتى. ئادەملەر توپى ھېلىدىن - ھېلى كەلگەن كىشىلەر بىلەن — بىلەكلىرىگە بەش - ئونىدىن ماتا - سەرگەز قويۇۋالغان باپكارلار بىلەن ياكى بىر قولىغا كىچىك، يۆلەنچۈكسىز بەندىك، يەنە بىر قولىغا ئۇستىرا، كاپلىغۇچلارنى كۆتۈرۈۋالغان ساتىراش ۋە باشقا ھۈنەرۋەن - كاسىپلار بىلەن تەدرىجىي زورىيىپ باراتتى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، سەپداشلارغا ۋەرەقىلەرنى خەلقتە قايتا - قايتا ئوقۇپ بېرىشكە تۇغرا كېلىپ تۇراتتى. چۈنكى، ئۇلار تۇتاش ساۋاتسىز بولۇپ، بۇ ھاياجانلىق

شېئىرنى ئۆز ئالدىغا بېۋاستە ئوقۇشتىن مەھرۇم ئىدى. ل. ھۇتەللىپ، ھۇنەردىن خوجا ۋە ئۇلارنىڭ باشقا سەپداشلىرى بۇنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇلار ئالدىن كېلىشىۋالغانلىرى بويىچە ھەر بىرى بىردىن دەرۋازىغا كېلىپ، خەلقىمىزگە شېئىرىي ۋەرەقنى ئاجايىپ شاۋقۇنلۇق، ھەممە كىشىنىڭ ئەستايىدىللىرىدە قالغۇدەك دەرىجىدە ناھايىتى جارانگلىق قىلىپ، دېكلامىتسىيە ئۇسۇلىدا ئوقۇپ بېرىشنى باشلاۋەتتى.

تاشقىرىقى بازار ھەمىدىن كۆپ ئادەم تۇپلىنىپ، قىزىق سودا - سېتىق بولىدىغان جاي بولغىنى ئۈچۈن، بۇ يەردىكى ناۋاي، سامسىپەز ۋە باشقا ئاھالىلەر ھەرقاچانقىدەك بۈگۈنكى پەيشەنبە بازارىدىمۇ ئەتىگەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، دۇكانلىرىنى بالدۇر ئېچىشقانىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ھەممىدىن ئىلگىرى شېئىرىي ۋەرەقنى بىر كۆرۈپ دەرۋازا ئالدىغا تۇپلىنىغاندى. بۇ كىشىلەرنىڭ ئىچىدە كاسىپلار ئارا بىردىنبىر ساۋاتلىق ساتىراش مەقسۇتئاخۇن ئۇستا بار ئىدى. بىراق بۇ بۈۋاي ياشىنىپ قالغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە كۆزى ئاجىزلاپ كەتكەنلىكتىن، ۋەرەقنى بارغانسېرى كۆپمىۋاتقان ئادەملەرگە تۇلۇق ئاڭلىغۇدەك ئاۋازلىق ئوقۇپ بېرىشكە ئىمكانسىز ئىدى. كىشىلەر بەختكە يارىشا تەلەپپۇزى ياردەملىشىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە دەمسۇ دەم ئوقۇپ بېرىشنى ياقتۇرىدىغان بىلەن ئۇمىد قىلاتتى. كىشىلەر ئارىسىدا ئاشپەز سالاخۇن ئۇستا بىلەن مەشھۇر باغۋەن تاجاخۇن ئاكا بار بولۇپ، ئۇلار لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ چوقۇم كېلىدىغانلىقىغا ئىشەنچ قىلغان ھالدا شائىرنىڭ يولىغا قاراپ تۇراتتى.

— كەلدى، كەلدى! ئوقۇپ بېرىدىغان ئادىمىمىز يەنە كېلىۋاتىدۇ! — خۇشاللىقىدىن بالىلارچە توۋلاپ تاشلىدى ئاشپەز، — ياشلىرىمىزنىڭ قەدىردان سەردارى، ھۆر - پەرىلەرنىڭ سۆيگەن يارى، چاكىتىغانلارنىڭ كۈچ - مادارى، ھەممىمىزنىڭ ئارمانى، شېئىرىمىزنىڭ شېپالىق دەرمانى لۇتپۇللا مۇتەللىپ كېلىۋاتىدۇ!... قېنى، خامائەت يول بېشاتقاچ تۇرۇڭلار، بۇ كىشى ئالدىغا ئۆتسۇن.

سالاخۇن ئۇستا ساۋاتسىز بولسىمۇ، ئەمما خەلق ئىچىدىكى بىلىم ئەھلىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ، ھەمسۆھبەت بولۇپ كەلگەنلىكتىن، شائىرلار تەلەپپۇزىدا سۆزلەشنى بىلەتتى. شۇنداقلا ئۇ، ھەربىرىتە چاققان، تىلدا ئەپچىل، چىقىشقاق، خۇش مۇئامىلە كىشى ئىدى. ئاشپەزنىڭ سۆزى بىلەن ھەمەيلەن پاراقمدە كالۇۋەتتى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ دەرۋازىغا تېز يېتىپ كېلىپ، توپ ئىچىگە شۇڭغۇپ كىردى. تۇپلانغانلار يۈل ئېچىپ بېرىپ ئۇنىڭ ۋەرەقنىڭ يېنىغا ئۆتكۈزدى. تاشقىرىقى بازارنىڭ ئۇ چەت - بۇ چەتلىرى ۋە كوچا دوقمۇشىدا ئوقۇپ بەرگۈچىلەرنىڭ كېلىپ قېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان كىشىلەر گۈرۈلدەپ كېلىپ، خەلق تۇپ - پىنى زورايتتى. شائىر يوغان سەللىدەك قاتمۇ قات ئورىۋالغان ئادەملەر ئارىسىدا قېلىپ، چەتتىكىلەرگە كۆرۈنمەي قالدى، مەقسۇتئاخۇن ئۇستا ساتىراشلىق دۇكىنىدىن ئورۇندۇق ئاچقىنى ئۈچۈن ماڭماقچى بولۇپ تۇرغاندا، سالاخۇن ئۇستا چاقچاقلىق بىلەن ئاشخانىسىدىن ئېگىز ئۇستەل كۆتۈرۈپ كېلىپ، ۋەرەقنىڭ ئالدىغا قويدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇ يەرگە خەلقنىڭ راسا تۇپلانغان ۋاقتىنى كۈتۈپ، ئەتەيىن كېچىكىپرەك كەلگەنىدى. ئۇ ئۇستەل ئۈستىگە چىقىپ، تەمكىنلىك بىلەن ئاۋازلىق ۋە ئېنىق قىلىپ، «غەزەپ خىتابى» شېئىرىنى ئوقۇشقا باشلىدى، شېئىرنىڭ كىشىلەرنى ئوچۇق - ئاشكارا كۈرەشكە دەۋەت قىلغۇچى شاۋقۇنلۇق مىسرالىرى ئاستىغا سىزىلىپ،

دىققەتكە سازاۋەر ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويۇلغاندى. قەيسەر قەلەمكەش شېئىر تېكستىنى تولۇقسىز بىلەن ئارقىمۇ ئارقا ئوچ قېتىم ئوقۇپ چىققاندىن تاشقىرى، مۇنۇ مىسرالارنى ئايرىم بىر-نەچچە رەت ئوقۇدى:

ھەر كىشىدە تۇغدىي زەررىچە تاقەت،
يوقالسۇن قان شورىغوچ گومىنداڭ ئاپەت.

زاۋاللىق تەختى ئۇجۇقسۇن، كۈرەشكە ئاتلان!
بۇ قەرزىڭ ۋە بۇرچۇڭ قەھرىمان ئوغلان.

كۈرەشكىن، چىلىشقىن، ۋىجدان بۇيرۇقى!
قانخورنى ئۇجۇقتۇر ئەجەل سۇمۇرغى!

قۇلچىلىق ئىنسانىي ۋىجدانىمىزغا يات،
ھۆر بولسۇن كەڭ دىيار پات ـ ئاردا پات.

خەلق توپى ئىچىدىن بىردەك ئۇرۇلغان قاتتىق چاۋاك كۆتۈرۈلدى، بىرى ل. مۇتەللىپنى ئوستەلدىن سىلىققىنا كۆتۈرۈپ چۈشۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن تەمشىلگەندى، تېتىك ياش شائىر قانات قېقىپ، پەسكە شۇڭغۇغان قارلىغاچتەك يەرگە ئۆزى يېنىك چۈشۈۋالدى. كىمدۇر بىرى شەھەر ئىچى تەرەپتىن بىر-نەچچە ساقچىنىڭ دەرۋازا تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ئادەم دېگىزى چايقىلىپ، ل. مۇتەللىپنى قوغداپ، ئالدىغا ئېلىپ، دەرۋازا ئالدىدىن دوقمۇشلارغا قاراپ ئېقىپ كەتتى. شېئىرىي ۋەرەقنىڭ گۈلباغ دەرۋازىسىغا چاپلانغان نۇسخىسىنى خەلقە ئوقۇپ بېرىشنى مۇنبەردىن خوجا

ئۈستىگە ئالغانىدى، بۇ ۋەرەقە ئېگىزەك چاپلىنىپ قالغانلىقتىن كۆز يۈگۈرتۈپ ئوقۇشقا مەلۇم دەرىجىدە قىيىنچىلىق كەلتۈردى. چۈنكى، مۇنبەردىن خوجا ئۆپكە كېسىلى بىلەن ئاغرىغانلىقتىن بېرى، بۇ غاجىلمۇچ ئىنجىس كېسەل ئۈنى دېيەرلىك ئورۇقلىتىپ خىلىلا ۋىجىكلەشتۈرۈۋەتكەن، بېلىنى ئېگىپ، ئالدىغا بىلىنەرلىك مۈكچەيتىپ قويغانىدى، چېكىنمەس كۈرەشچى بۇ شېئىرنى ئۆزى يازغانلىقى ئۈچۈن ئاخىر ئۈنى دېكلاماتسىيە شەكلىدە بوم ئاۋاز بىلەن ھاياجانلىق قىلىپ، يادقا ئوقۇدى. شەھەرنىڭ بۇ دەرۋازىسى ئالدىدا «غەزەپ خىتابى» شېئىرىنى گۈلباغ مەھەللەسى بىلەن بەشئېرىق، توپلۇق، بەشتۈگمەن يېزىلىرىدىن كەلگەن دىگلىغان ئەرـئايال دېھقانلار تاشقىرىقى بازار سودىسىغا ئالدىراۋاتقانلىقتا قارىماي تەمكىنلىك بىلەن تۇرتاپ، مۇنبەردىن خوجىنىڭ ئاغزىدىن زور ئىخلاس بىلەن قايتا ـ قايتا بىرنەچچە قېتىم ئوقۇتۇپ ئاڭلىدى.

ئوسمان مۇھەممەت خوتەن دەرۋازىسى ئالدىدا شېئىر ۋەقىسى ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن، جەڭگىۋارلىق ھېسسىياتىغا تولغان خەلقنىڭ ئۈنى كۆتۈرۈلۈپ ئالقىشلىغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كېلىپ، سەپداشلارنى يەنە بىر قېتىم خۇشاللىققا چۆمدۈردى.

تارىخچىلارنىڭ ئاقسۇنىڭ ئەسىر ـ ئەسرلەردىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن پەيشەنبە بازىرىنىڭ ھازىرغىچە قانچە قېتىم كۆتكۈزۈلگەنلىكى توغرىسىدا ئېنىق بىر نەرسە دېيەلمەسلىكى ئېھتىمالغا تولمۇ يېقىن. لېكىن ئۇلارنىڭ كۆپ يىللىق مۇشۇ ئەنئەنىۋى بازارلار ئىچىدە 1945 ـ يىل ياز ئايلىرىنىڭ بىر پەيشەنبىسىدە كەلگەن بۇ قېتىمقى بازارنى تىلغا ئېلىپ كۆتمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس، شۇ كۈنى ئاقسۇ يېگىشەھەر بازىرى بۇ قەدىمكى جاينىڭ ھاياتلىق تارىخى شۇ كەمگىچە

ئۇچراشمىغان ئاجايىپ داۋالغۇشنى باشتىن كەچۈرۈپ، بۇلغۇسى قورالسىز ئىنقىلابنىڭ ئەڭ دەسلەپكى يىلتىزى تۇتاشقانلىقىنىڭ تارىخىي گۇۋاھىغا ئايلاندى. مۇستەبىتلىك تۈزۈمىگە قارشى يېزىلغان شېئىرىي ۋەرەقە ياكى راك ساداسىدەك خەلقنى ئويغىتىپ، قۇدرەتلىك تاشقىنىغا ئوخشاش ئۆي ـ مەھەللىلەرگە، كەنت-يېزا ۋە كىشىلەر قەلبلىرىگە سىڭىپ كىرىپ، شۇ كۈنكى بازار-نى مىسلىسىز يېڭى ھاياجانغا چۆمدۈردى. بۇ تاشقىن ۋالىي مەھكىمىسى، 5 ـ ئاتلىقلار پولكى، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارە-سىدىن ئىبارەت بۇ زۇلۇم ئوردىلىرىغا بېسىپ كىرگەنده، گومىن-داڭ ئەمەلدارلىرى سۇغا چۈشكەن مۇشۈكتەك بولۇشۇپ كەتتى.

× ×

شېئىرىي ۋەرەقە چاپلانغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر 5 ـ ئاتلىقلار پولكىغا ئاكلانغاندا، ئۆز كانۇيىنىڭ تويىنى ئويناپ، يېرىم كېچىلەر بىلەن خاموش ھالدا ئۆيىگە قايتىپ كىرگەن جاۋ خەنچى غەپلەت ئۇيقۇسىغا چۆمۈلۈپ، قورقۇنچلۇق چۈشلەر بىلەن ئازابلىنىۋاتاتتى. ئىشىك باقار پوست ئەتىسىگەن تەرەپتە ئويغىتىپ بۇ خەۋەرنى يەتكۈزگەن چاغدا، ئۇ چالا مەستلىكىدىن يېشىلىپ، ۋەرەقە چاپلىغانلارنى «جىنايەت» ئۇستىدە قولغا چۈ-شۈرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، كوچا كۆزىتىگە چىققان ئەسكەرلەرنى جازالىماقچى بولدى. كېيىن ئەقىل تاپقاندەك بولۇپ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنى ھوشيارسىزلىقتا ئەيىبلەش ئۈچۈن ئالدىراپ ۋۇ شۇبىڭنىڭ يېنىغا كەتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ ھەربىي ھوقۇقدار ئى-كەنلىكىگە تايىنىپ، بولۇپمۇ ئىلى تەرەپتە ئىنقىلاب قوزغالغان-دىن بۇيان 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئورنى ئۆسۈپ قېلىۋاتقان-لىقىغا يۆلىنىپ، مۇشۇ ۋەرەقە سەۋەبى بىلەن ئۆزىنىڭ بۇ يو-

شۇرۇن رەقىبىنى بىر چىشلىۋالماقچى بولغانىدى. بىراق، ئۇ ساقچى ھوقۇقدارىنىڭ ئىشخانىسىدا ئايتىللانى كۆرۈپ، پەقەت مۇشۇ يەردىلا بىرىنچى قېتىم تاسادىپىي يۈز بېرىۋاتقان بۇ قىزنىڭ گۈزەل جامالى ئالدىدا ئەتەيىن ئۆزىنى تەرتىپلىك تۇتۇشقا تىرىشىپ، باشقىچە ئۇي بىلەن ئالدىراپ بۇ يەردىن كەتتى. جاۋ خەنچى ئىشخانىسىغا بارىدى ـ دە، شاڭ سىلىك كۈچادىسىدىن ئەۋەتكەن ھەربىي خادىم بىلەن كۆرۈشۈشتىن ئىلگىرى پۈتۈك رادىئوستانى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا ئۇرۇمچىگە ـــ ئۆلكىلىك ساقچى باشقارمىسىغا مۇنۇ مەزمۇندا تېلېگراممىنى ئەۋەتىشنى بۇيرۇدى.

«ئاقسۇ ئېغىر ۋەزىيەتتە تۇرغان چاغدا، ـــ دېگەن سۆز بىلەن باش-لانغانىدى تېلېگرامما، ـــ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى ئىنتايىن پاسسىپ ئورۇندا تۇرماقتا. بۇ پۇرسەتتىن پايدىلانغان بىر ئۇچۇم قۇتراتقۇلار بوگون كېچە ئولۇغ پارتىيىمىز، شەۋكەتلىك جۇڭخۇامنگو ھۆكۈمىتىمىزگە قارشى خەلقنى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە ئاشكارىدىن ـ ئاشكارا دەۋەت قىل-ىۋاتقۇچى ئىۋتقۇيرۇق تام ۋەرەقىسى چاپلاشقا پېتىنىپ، بىزنى پۇقرالار ئال-دىدا ئاجىز، شەرمەندە ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى. ساقچى خادىملىرىدا ھوشيارلىق بولغان بولسا، مۇنداق ئىغۋالارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشتىن ئاۋۋال ئالدىنى ئالغىلى، ھېچ بولمىغاندا ۋەرەقە يازغان ۋە چاپلىغانلارنى نەق جىنايەت ئۈستىدە چوقۇم قولغا چۈشۈرگىلى بولاتتى. ئاقسۇدا ئۇرۇش ۋە-ھىمىسى كۆچەيگەن ھازىرقى كۈندە ۋۇ شۇبىڭدەك كىشىلەرنىڭ ئىقتىدارسىز-لىقى تېخىمۇ روشەن سىزىلمەكتە. مۇنداق خادىملارنىڭ ئورنىغا مۇۋاپىق كىشىلەرنى تەيىنلەپ، ئىشمىزغا ئاكتىپ يارەمىلەشتۇرۇلوشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئاقسۇ 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ كوماندىرى، پولكوۋنىك جاۋ خەنچى.

ھەربىي ھوقۇقدار ئۆزى بىلەن زىتلىشىپ، ئورۇن ـ مەرتىۋە تالىشىپ كەلگەن ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئورنىغا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدا-رىسىنىڭ باشلىقى قىلىپ، قول ئاستىدىكى ئىتائەتمەن ئىككىنچى نومۇرلۇق ھەربىي ئەمەلدار، مۇئاۋىن پولك كوماندىرى فاڭچىڭ

نەننىك تەينىلىنىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. چۈنكى فاك چىكىنەن بۇ ۋەزىپىگە قويۇلسا، جاۋ خەنچىنىك قولىغا بىرلا ۋاقىتتا ئۆز - ئۆزىدىن ھەربىي ۋە ساقچى ھەرقۇقلىرى مەركەزلىشىپ، ئۇ ئاق سۈدا ئەك ئەملىي، ئەك ئابرويلۇق ئورۇنغا ئۆتەتتى. ھەربىي ھوقۇقدار تېلېگراممدا فاك چىكىنەنىك نامىنى ئىزھار قىلىپ، ئۆز ئىستىكىنى تېخىمۇ ئاشكارا ئېيتماقچىدى، ھەدىگەندە شۇنداق قىلىشقا پېتىنالماي قالدى. شەھەر دەرۋازىلىرىغا «غەزەپ خىتابى» ۋەرەقىسى چاپلانغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر ۋىلايەتنىك ئەك بۇقىرى ئورگىنى ۋالىي مەھكىمىسىگە ئاڭلانغاندا، ۋالىي چاۋ گىنك ناشتىسىغا ئەمدىلەتمەن ئولتۇرغانىدى. ئۇ ئاچچىقىدىن چاچراپ قوپۇپ، ئۈستەلگە بىرقانچە قېتىم مۇشتلاپ تاشلىدى. بۇنىڭ ئالدىن چاي چىنىسى يەرگە چۈشۈپ چېقىلىدى. چاۋ گىنك مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى باشلىقى 5 - ئاتلىقلار پولكىغا باش كاتىپ ئارقىلىق قاتتىق راتقولارنى تېز تېپىپ، تېز جازالاش تەغرىسىدا ھايالسىز بۇيرۇق ئەۋەتتى. ئەمما بۇيرۇق ۋالىينى كۆزگە ئىلمايدىغان تۇپەيلىدىن ھەر ئىككى ئورۇندا بىردەك ئىناۋەتكە ئىگە بولالمىدى. شۇنىڭ بىلەن چاۋ گىنك ئاقسۇدا ئۇرۇش ۋەھىمىسى كۆچىيىۋاتقان ھازىرقى كۈندە، ۋالىيلىق ئىستىيازى ئاجىزلىشىپ، قۇرۇق جازا ۋە ھوقۇق سىز قورچاق ئەمەلدار بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ، باشقىچە يول تۇتۇش پىكرىگە ئۆتۈشكە باشلىدى.

«غەزەپ خىتابى» شېئىرى غەلبە قىلدى. سەپداشلار ۋەرەقە چاپلاشتىن ئىبارەت بىرىنچى قېتىملىق ھايات - ماماتلىق كۈرىشىنى دۈشمەنلەر سېزىلمىگۈدەك قىلىپ، ئەپچىللىك بىلەن ئەملگە ئاشۇردى. بۇ غەلبە ئۇلارنىڭ خەلق بىلەن تەقدىرداش بولغانلىقىنىڭ دەسلەپكى پاكىتى سۈپىتىدە بارلىققا كەلدى.

تەسىس مەجلىسىنىڭ ئالدىنقى ئاخشىمى

بىر ھەپتە تېز ئۆتۈپ كەتتى. بۇ پەيشەنبە بازار ئۈزاپ، جەڭگىۋار سەپداشلارنىڭ كۆرەش پائالىيىتىدە زور ئەھمىيەتلىك يەنە بىر پەيشەنبە ھەش - پەش دېگۈچە يېتىپ كەلدى، لېكىن بۇ قىسقىغىنا يەتتە كۈنلۈك ئارىلىقتا لۈتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا ۋە ئۇلارنىڭ سىرداش دوستلىرى سەگەكلىك، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئۆز تەشكىلاتىنى غەلىبىلىك قۇرۇپ چىقىشنىڭ ئاخىرقى تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈۋېلىشتى. سەپداشلارنىڭ بەزىلىرى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپتە ئىشلىسە، بەزىلىرى دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە، يەنە بىرقانچىلىرى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى بىلەن ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىك ئۇيۇشمىدا ئىشلەيتتى. ئاقسۇ گېزىتخانىسىدا خىزمەت قىلىدىغانلىرى كۆپرەك بولۇپ، ئۇلار جەڭگىۋار شائىر لۈتپۇللا مۇتەللىپ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىرقانچە ئوت يۈرەك نابۇرچىكلاردىن ئىبارەت ئىدى. ئىسيانكار شائىر بىلال ئەزىزى ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدە بولسا، قورقۇمسىز قەلغىز يىگىتى مۇساجان 5 - ئاتلىقلار پولكىدا مال دوختۇرلۇق خىزمىتى بىلەن بەند ئىدى. دېمەك، ئۇلارئۆز ئورۇنلىرىدا گەدەنلىرىگە يۈكلەنگەن كۈنىدىلىك خىزمەتلىرى بىلەن ئالدىراش ئۆتۈشكە مەجبۇر ئىدى. شۇنداقتىمۇ سەپداشلار ۋاقتىنى ئەپچىللىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇپ، جىددىيلىك ئىچىدىن بوش پەيت تېپىپ، ئاخشاملىق، ھەتتا زۇرۇر تېپىلغاندا پۈتۈن - پۈتۈن كېچىلەردە

كى ئۇيقۇ ۋاقتلىرىنى ئۆزلىرىنى ئاتىغان ئىشقا، تەشكىلات قۇ-
رۇشنىڭ ئەڭ كېيىنكى تەييارلىقلىرىغا بېغىشلىدى.

ل. مۇتەللىپ مۇشۇ ھەپتىدە ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نە-
زامنامىسىنى تۈزۈپ چىقتى. ئاندىن يەنە مۇنبەردىن خوجا،
بىلال ئەزىزى، ئوسمان مۇھەممەت، ئابدۇللا روزىلار بىلەن بىر-
لىكتە باش قوشۇپ، ئۆز ياتقىدا بىرقانچە قېتىم نىزامنامىنى
مۇزاكىرىگە قويۇپ، ئۇنىڭغا ئاخىرقى تېگىشلىك تۈزىتىشلەرنى
كىرگۈزدى. مۇنبەردىن خوجا تەسىس مەجلىسىدە ئوتتۇرىغا قو-
يۇلىدىغان قەسەم شېئىرىنى يېزىپ پۈتكۈزدى. مۇساجان 5 -
ئاتىلىقلار پولكىدا سىر ساقلاش يولى بىلەن يۇشۇرۇنچە كېتىپ
ۋاتقان ئۇرۇش تەييارلىقىنى ئاستىرتىن كۆزىتىش بىلەن مەش-
غۇل بولسا، گو جەنخۇا بەزىبىر ھەربىي، مەمۇرىي، ساقچى ئە-
مەلدارلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ ئاساسىي
دىققىتىنى سۇرۇشتۇرۇش ۋە غەيرىي رەسمىي مۇڭدىشىش يولىل-
رى بىلەن ۋالىي مەھكىمىسى ۋە ناھىيىلىك ئەمەلىيە مەھكىمىسى-
دىن تارتىپ ھەتتا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىغىچە، بۇ ئۇ-
رۇنلارنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە نېمىلەرنى پىلانلاپ، قانداق ئىش-
لارنى قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ چىقىشقا قاراتتى.
بىلال ئەزىزىنىڭ قىلغان ئىشلىرى نازۇك، يەنىمۇ ئەھمىيەتلىك
بولدى. ئۇ مۇشۇ ھەپتىدە ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى
ئىدارىسىگە يېڭىدىن كىملەر ئىشىپىون ئاگېنتلىقىغا ئېلىنىپ،
قايسىسى قايسى كىشىنىڭ ئارقىسىغا پايلاقچىلىق ئۈچۈن سې-
لىپ قويۇلغانلىقىنى بىلىش، بوزدۆڭ، قوغان، مۇزات تەرەپلەر-
دە يېڭىدىن قانداق ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشلارنىڭ ئېلىپ بېرى-
لىۋاتقانلىقىنى بايقاپ چىقىش بىلەن بەند بولدى. ئاقسۇ گې-
زىتخانىسىدىكى ياش سەيداشلاردىن قادىر ئېلى بايغا، تۇردى
ھۇسەينوپ ئۇچتۇرپانغا ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ خىزمىتى بىلەن

كېتىپ قالغانلىقتىن، بۇ ھەپتىدە قۇددۇس قاتارلىق بەزىبىر
نابورچىكلارنىڭ ھەر بىرىگە بۇلارنىڭ ئىشتا يوقلۇقىنى سەز-
دۈرمەسلىك ئۈچۈن كۆپ ئىشلەپ، ئىككى كىشى ئورنىدا ھەرپ
تىزىشقا توغرا كەلدى، قادىر ئېلى بۇ قېتىمقى سەپىرىدە بايغا
تارىخچى ئابدۇللا داۋۇتوپنى، تۇردى ھۇسەينوپ ئۇچتۇرپانغا
بۇ ناھىيىنىڭ قەيسەر يىگىتلىرى ئارتۇق ئاببىاس، سەيىت ئاب-
باس، ئابدۇللا ياقۇپ، ئىبراھىم مۆمىنلەرنى تەسىس مەجلىسىگە
يوشۇرۇنچە تەكلىپ قىلىپ ئەكىلىش ئۈچۈن كەتكەنىدى.
ئىلى تەرەپتە ئىنقىلاب قوزغالغاندىن بۇيان گومىنداڭ ھۆكۈمە-
تى پوچتا ئارقىلىق سېلىنىدىغان خەت - چەكلەر ئۈستىدىكى
تەكشۈرۈشنى چىڭىتىۋەتكەنلىكتىن، ئۇلارغا خەت ئەۋەتىش مۇم-
كىن بولماي، ئاقسۇدىن بۇ سەپداشلارنى ئالاھىدە ماڭدۇرۇشقا
توغرا كەلگەنىدى. ئابدۇللا داۋۇتوپ ئىلگىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ
قاتارلىق ياشلارنىڭ ئاقسۇدا يوشۇرۇن ئىنقىلابىي تەشكىلات
قۇرۇش ئۈستىدە ئىش ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، چوڭقۇر
خۇرسەندىچىلىكىنى بىلدۈرگەن، ئەمما ئۆزىگە نىسبەتەن بايدا
ساقچى پايلاقچىلىقىنىڭ كۈچىيىپ قالغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ،
ئاقسۇغا بۇ مۇھىم ئىش ئۈچۈن بەۋاستە يارەملىشىشكە بارال
مايۋاتقانلىقىدىن ئەپسۇ سوراپ، ئايرىمچە گەپ - سۆز ئېيتىپ
بەرگەنىدى. شۇنداقتىمۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنبەردىن خوجىلار
ئاخىرقى ئۈمىد بىلەن بايغا ئۇنى تەكلىپ قىلىپ كېلىشكە بۇ قېتىم
مەخسۇس يەنە قادىر ئېلىنى ئەۋەتتى. چۈنكى ئابدۇللا داۋۇتوپنىڭ
شەخسەن ئۆزىنىڭ كېلىشى ئۇنىڭ بۇ مۇھىم ئىشتا چوڭقۇر
پىكىرچانلىقى ۋە مول تەجرىبىسىدىن بەۋاستە پايدىلىنىشقا
ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرەتتى. ئۇچتۇرپاندىن بولسا ئاقسۇغا كې-
يىنكى مەزگىللەردە كىشىنى خۇشال قىلىدىغان ئىلھامبەخش
خەۋەرلەر ئۈزلۈكسىز كېلىپ تۇردى، بۇلار ئۇچتۇرپانىڭ ئويغاق،

ئاڭلىق ياشلىرى ئاكا ـ ئۇكا ئارتۇق ئاببىاس بىلەن سېيىت ئاببىاس، ئابدۇللا ياقۇپ ۋە ئىبراھىم مۇسىلەرنىڭ گۇمانداڭغا قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان يېشۇرۇن ئىنقىلابىي كۈرەش پائالىيەتلىرى توغرىسىدىكى خەۋەرلەر بولۇپ، ئومۇمەن بۇ ئاقسۇدىكى سەپداشلارنىڭ كۆڭلىدە يەنە بىر ئۇمىد چىرىغىنى ياندۇرغانىدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزىلەرنىڭ پىكرىچە تەسىس مەجلىسىگە بايدىن ئابدۇللا داۋۇتوپ كەلگەندىن باشقا ئۇچتۇرپاندىن ئۇ يەردىكى سەپداشلارنىڭ ھەممىسى كېلىشى، ھېچ بىلمىغاندا ئۇلاردىن ۋەكىل كېلىپ، بۇرۇلۇش ئەھمىيىتىگە ئىگە بۇ مۇھىم مەجلىسكە قاتنىشىپ، ئاقسۇدىكى سەپداشلار بىلەن ئۇچرىشىشى، يۈز تۇرانە تۇرۇپ، ئاجرالماس كۈرەش سېپى تەشكىل قىلىشى كېرەك ئىدى. شۇنداقلا ئۇلار، ئۇچتۇرپان، باي ناھىيىلىرىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان يەر ئاستى كۈرىشىدە ھاسىل قىلغان تەجرىبىلىرىنى سۆزلەپ، بۇ تەجرىبە لەرنى ئاقسۇدىكى جەڭگىۋارلارغا ئورتاقلاشتۇرۇشى، تەشكىلات نىزامنامىسىگە ئۆز پىكىرلىرىنى بېرىپ، ئۇنى بۇ ئىككى ناھىيىدىكى سەپداشلارنىڭمۇ بىرلىككە كەلگەن ئومۇمىي ئىرادىسىگە ئايلاندۇرۇشى كېرەك ئىدى. دېمەك، مۇشۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، بۇ جايلارنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ كېلىپ، تەسىس مەجلىسگە قاتنىشىشى ئەھمىيەتلىك ۋەقە بولۇپ، مۇنداق قىلىش بىلەن ئاقسۇ يېڭىشەھەر، كونىشەھەر، ئۇچتۇرپان، باي ناھىيىلىرىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىنقىلابىي كۈرەشلەرنىڭ قەدىمىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشكە ئىمكان ھازىرلىغىلى بولاتتى.

تەسىس مەجلىسى ئېچىلماقچى بولغان نۆۋەتتىكى پەيشەنبە بازاردىن بىر كۈن ئاۋۋالقى ئاخشىمى جىددىي مەسلىھەتلىشىۋېلىش يۈزىسىدىن ئاقسۇدىكى سەپداشلار تۇردى ھۈسەينوپ بىلەن قادىر

ئېلىنىڭ ياتقىغا توپلاندى. بۇ ياتاق گېزىتخانىنىڭ ئارقا ھويلىسىدا بولۇپ، ئاخشىمى خېلى تىنچ ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە باي، ئۇچتۇرپاندىن كېلىدىغان ۋەكىللەرمۇ ئالدىن بېرىلگەن ئۇقتۇرۇشقا ئاساسەن توپتوغرا مۇشۇ ياتاققا كېلىشى كېرەك ئىدى. چۈنكى كېيىنكى كۈنلەردە لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقى ساقچى ئورگىنىنىڭ دىققەت مەركىزىگە ئايلىنىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، سەپداشلار شائىرنىڭ ياتقىغا تېپىلىنىشىنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا مەجبۇر بولغانىدى.

قىلىشقان مەسلىھەتكە ئاساسەن، خۇپتەن نامىزى ئوقۇلۇپ كوچىلاردا ئادەملەر ئازىيىش بىلەن، ل. مۇتەللىپ، ئابدۇللا رۇزى، يۈسۈپجان نىيازى، گۇ جەنخۇا، مۇساجانلار ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ تۇردى ھۈسەينۇپ، قادىر ئېلىلارنىڭ ياتقىغا كېلىشتى، مۇنىرىدىن خوجا بىلەن ئوسمان مۇھەممەت مەركىزى مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى ئېتىزلىقلار ئىچىدىن مېڭىپ، گېزىتخانىنىڭ ئارقا تېمىدىكى شوتا ئارقىلىق كىرىپ كەلدى. بىلال ئەزىزىمۇ كونىشەھەردىن ۋاقتىدا كېلىپ ئۈلگۈردى. ھېكىم نۇر بۇ كەچكى پىكىرلىشىشكە چاقىرىلمىغانىدى. چۈنكى سەپداشلار ئۇنىڭ ساقچى ئىدارىسىگە باغلانغان كەسپىي ئىشپىيۇن ئىكەنلىكىنى تېخى ئېنىق بىلمەسمۇ، بىراق ئۇنىڭ بەزىبىر سىرلىق ھەرىكەتلىرىدىن گۇمانلىنىپ، ئۇنى كېيىنكى چاغلاردا ئۆزلىرىنىڭ يوشۇرۇن مەسلىھەتلىرىگە چاقىرماس بولۇپ قالغانىدى. ھېكىم نۇر ياتاققا كۆتۈلمىگەندە ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلدى. ئۇ سەپداشلارنىڭ ئۆزىگە قىزغىن بولمىغانلىقىنى سېزىپ دەسلەپتە ئوڭايسىزلاندى، ئاخىردا لامپىغا كىرسىن قۇيۇپ، يورۇقنى ئۈلغايتقان، پەلنى تازىلىغان بولۇپ، سەپداشلار ئىچىگە يېگىباشتىن ئولتۇرۇشىپ، ياتاقتا باشقىلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىۋالدى.

ئالدىن قىلىنغان مۆلچەرگە ئاساسلانغاندا، تۇردى ھۆسەيىنوپ، قادىر ئىلىلار بۆگۈن ئاقسۇغا قايتىپ كېلىشنى كېرەك ئىدى. ئۇلار دېگەن مۆلچەردە يېتىپ كېلەلمىدى، سەپداشلار ئۇلارنى بىرئاز كۈتۈپ باقتى. ئاخىر بۇلماي پىكىرلىشىشنى داۋام قىلدۇرۇۋەردى. سەپداشلار ئاۋۋال تەشكىلاتنىڭ نامى توغرۇلۇق مەسىلىسىنى ئىلىپ باردى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ بۇ جەھەتتىن كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانلىرى بار ئىدى. بىرەيلەن تەشكىلاتقا «قىساسچىلار» نامىنى بېرىشنى تەكلىپ قىلدى. باشقىلىرى «ئاقسۇ غەزىپى»، «جەڭگىۋارلار بىرلىكى»، «يىمىرىلمەس قورغان»، «تۆمۈر مۇشت» دېگەن ناملارنى كۆرسەتتى. ئاخىرىدا ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزىلەر تەشكىلاتنىڭ نامىنى «شەرقىي تۈركىستان ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» دەپ ئاتاشنى تەكلىپ قىلدى.

ھازىرقى پىكىرلىشىشتە قاراپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك ئىككىنچى مەسىلە تەشكىلاتنىڭ نىزامنامە لايىھىسى ئىدى. لايىھىنى ل. مۇتەللىپ تۈزۈپ چىقىپ، سەپداشلاردىن ئايرىم - ئايرىم پىكىر ئالغان بولسىمۇ بۈگۈن ئاخشام يەنە ئاخىرقى تەييارلىق سۈپىتىدە بۇ يەردە ھازىر بولغان كىشىلەردىن ئومۇمىيۈزلۈك يەنە بىر قېتىم پىكىر ئېلىشنى زۆرۈر ھېسابلىدى. ل. مۇتەللىپ، نىزامنامە لايىھىسىنى ماددىمۇ ماددا ئوقۇشقا باشلىدى.

نىزامنامە مۇنۇ ئالتە ماددىدىن تۈزۈلگەنىدى: 1 - ماددا: تەشكىلاتىمىز «شەرقىي تۈركىستان ياش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» دەپ ئاتىلىپ، ئۇنىڭ ئەزالىرى «ياش ئۇچقۇنلار» دەپ ئاتىلىدۇ؛ 2 - ماددا: ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى گۇمانىڭغا قارشى ھازىرچە يوشۇرۇن كۈرەش ئېلىپ بارىدۇ. كەلگۈسىدە ئوبيېكتىپ شەرت - شارائىت پىشىپ يېتىلگەندە بولسا، ئاشكارا كۈرەش

ئېلىپ بارىدۇ؛ 3 - ماددا: تەشكىلاتىمىزنىڭ سىياسىي نىشانىسى ئاقسۇ خەلقىنى ئازادلىق يولىدا قوزغاش، تەشۋىقى - تەربىيە ئېلىپ بېرىپ خەلقنى ئويغىتىش، بۇنىڭ ئۈچۈن گۇمانداڭغا قارشى تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى تارقىتىش، تاملارغا ئىنقىلابىي شوئارلارنى چاپلاش، يېزىلارىمۇ تەشۋىقات ھەرىكىتىنى كېڭەيتىش، بارا - بارا ئاشكارىلىققا ئۆتۈش، ئاخىردا ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى بىلەن ماسلىشىپ، قوراللىق كۈرەشكە ئۆتۈش؛ 4 - ماددا: ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ۋەزىپىسى ھەم ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتلىرى: ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىدىن تاپشۇرۇلغان ھەربىر خىزمەتنى مەيلى ئۇنى كېڭىدۈزى ياكى كېچىسى ئىشلەشكە توغرا كەلسۇن، باش تارتماي شەرتسىز ئورۇنداش، زۆرۈر تېپىلغاندا ئۆزىمىزنى قۇربان قىلىشقا تەييار تۇرۇش؛ 5 - ماددا: تەشكىلاتىمىز دۈشمەن ئاساربتى كۈچەيگەن ئاقسۇدا قۇرۇلۇپ ھەرىكەت ئېلىپ بېرىۋاتقانلىكەن، ئۇنىڭ مەخپىيەتلىكىنى قەتئىي ساقلاش. ئەزالىرىمىز تۈتۈلۈپ قامىلىپ قالسا، سوراققا تارتىلىپ، قىيىن - قىستاققا ئېلىنسا، تەشكىلاتىمىزنى پاش قىلىپ قويماسلىق، سەپداشلارنى ساتماسلىق، خائىنلىق قىلىش — مۇناپىقلىق ۋە قارا يۈزلۈك بولىدۇ؛ 6 - ماددا: ياش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىدا ھازىرچە بىر نەپەر رەئىس، بىر نەپەر باش كاتىپ بولىدۇ.كېيىنچە ئەزالارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، بىر نەپەر مۇئاۋىن رەئىس ياكى بىر نەپەر يارەدىچى كاتىپ كۆپەيتىلىدۇ. تەشكىلاتىمىزنىڭ خىراجىتىنى ئەزالار ئۆزلىرىنىڭ ھال - ئەھۋالىغا قاراپ كۆتۈرىدۇ.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ نىزامنامە لايىھىسىنى ئەنە شۇنداق قىسقا ۋە ئۇقۇشلۇق قىلىپ تۈزۈپ چىقاندى.

نىزامنامە لايىھىسى مۇزاكىرىگە قويۇلغاندا ھېكىم نۇر بىرىنچى بولۇپ سۆز قىلىپ، ئۇنىڭ خىراجەت توغرىسىدىكى ماددا-

سىنى ئېلىپ تاشلاشتا قاتتىق تۇردى. بۇ سىرلىق مەخلۇقنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق، گەپ - سۆزلىرى تاپا - تەنىلەر بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ بۇ يەرنىڭ بېرىشتىكى مۇددىئاسىنىڭ تېگىگە - تەكتىنى چۈشىنىش خېلى مۇشكۈلگە توختىدى.

— نىزامنامىنىڭ خىراجەت تەغرىسىدىكى ماددىسى ئوشۇقچە، — دېدى ھېكىم نۇر، — تەشكىلاتىمىزنىڭ خىراجىتىنى ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن قەلەندەردەك تىلەپ يىغىش ئۇچۇنلار ئىتتىپاقىدەك بۇ شەۋكەتلىك تەشكىلاتنىڭ دەبدەبە ۋە ئابرويىنى يەرگە ئۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، دائىرىمىزدىكى ياشلاردىن خېلى كۆپچىلىكىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى يامان. ماگا رۇخسەت قىلىنسا، خىراجەتنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئۈستۈمگە ئالسام! ھەرقانچە زور چىقىم بولسىمۇ، ھەتتا سەپداشلارنىڭ ھەر بىرىگە بىرىدىن قىلىچ ۋە قارا مىلتىق ياسىتىشقا توغرا كەلگەندىمۇ پۇل تۆلەشتىن قورقمايمەن. ھەممىنى يېنىمدىن بېرىمەن. بۇ مېنىڭ ۋەدەم. بۇنى چوقۇم ئورۇنداشقا تەييارمەن.

ھېكىم نۇر كۆپچىلىكنى ۋەدىسىنىڭ راستلىقىغا ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن شۇ سۆزلەرنى قىلىۋېتىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا تەئەججۈپ بىلەن قارىدى. ئىشپىيونىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى تۇرقى تېخىمۇ ۋەجىكلىشىپ، ئۇنىڭ ئەسلىدىن قارامتۇل كەلگەن يۈزى ياتاقنىڭ غۇۋا يورۇقىدا تېخىمۇ قارامتۇللىشىپ ئۆزىدىكى بىر خىل غەيرىي رەسمىي مەغرۇرلۇقنى يۈشۈرۈپ قېلىۋاتقانغا ئوخشايتتى. سەپداشلار ھېكىم نۇرنىڭ سۆزىگە ھەدەپ قارشى پىكىر بەرمىدى. بەلكى ئۇنىڭدىكى مەردلىكىنىڭ قەيەردىن كېلىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، تېڭىرقاش بىلەن جىم ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇلار ھېكىم نۇرنىڭ ئاشخانا، سامسىخانا، بوزىخانىلاردىكى ئولتۇرۇشلاردا قىلىنغان چىنىملارنى باشقىلارنىڭ ئۇنىمىغانلىقىنى

غا قويماي، بىر ئۆزىنىڭ سېخىيلىقى بىلەن تۆلەپ كەلگەنلىكىنى ئەسكە ئالدى. سەپداشلار كۆپ مەسىلىلەردە تېخى يۈزە پىكىر قىلاتتى. ئۇلارنىڭ گۇمانداق ساقچى ئورگانلىرىنىڭ ئىشپىيون ئىشلىتىش جەھەتتىكى تونۇشى يېتەرسىز ئىدى. بىلال ئەزىزى ساقچى خادىمى بولسىمۇ، بىراق ساقچى ئورگىنىنىڭ بۇ ئاستە رازۋېتكا بۆلۈمىدە ئىشلىمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئىشپىيونلار تۇغرىسىدا كۆنكرېت چۈشەنچىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. بۇنىڭ ئۈستىگە كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدە بولغاچقا، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچكى ئەھۋاللىرىنى تېخىمۇ بىلمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ بىرقانچە يىل ساقچى خادىمى بولۇپ ئىشلىگەچكە، بېشىدىن كەچۈرگەن، دۇچ كەلگەن خىلمۇخىل ئەھۋاللار بويىچە يېقىندىن بۇيان ھېكىم نۇرغا گۇمانسىراش نەزەرى بىلەن قاراشقا ماسلىغانىدى. بۇ قېتىم قوي تېرىسىگە ئورىنىۋالغان بۇ بۆرىنىڭ پىكرىگە بىرىنچى بولۇپ رەددىيە بەردى. ئۇ مۇنداق قىلىشتا سەپداشلارنى ھېكىم نۇرغا نىسبەتەن سەگەك بولۇشقا ئۇندەشنىمۇ كۆزدە تۇتقانىدى.

— تەشكىلاتىمىز ئۆز ئەزالىرىدىن خىراجەت يىغسا، بۇ قەلەندەرلىك بولامدىكەن؟ ھەممىمىزنىڭ تۇرمۇشى قېيىن، ئالىدىغان مائاشىمىز ئوخشاشلا ئاز. لېكىن بىز تەشكىلاتقا چوقۇم خىراجەت تۆلەيمىز. ئەمما بىز سىزدىكى تۈگمەس مۇنچىۋالا پۇلنىڭ قەيەردىن كېلىۋاتقانلىقىنى بىلەلمەيۋاتىمىز. بۇ توغرىدا بىزگە ئېنىق قىلىپ، ئازدۇر - كۆپتۇر بىر نەرسە سۆزلەپ بېرىسىزچۇ!

بىلال ئەزىزى سۆزىنى تۈگەتمىگەنىدى، ھېكىم نۇر ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ بىلجىرلاپ كەتتى:

— كىشىدە مەردلىك بولسا، — دېدى ئۇ، — قىسىنچىلىق بولمايدۇ. ئۆتكەنىدە سىلەرگە ئۆيۈمدە بېقىپ كېلىۋاتقان قويلىرىمدىن ئىككىسىنى سېتىپ پۇلىنى خەجلەپ بەردىم. ئەمدى

ياش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ خىراجەتلىرىنى گىلەملىرىمنى سېتىپ تەمىنلەيمەن!

— بۇ ھىممىتىڭىزگە رەھمەت، — دېدى مۇنىردىن خوجا تەنە ئاھ ئىدا، — يالغۇز سىزنىڭ گىلەملىرىڭىز بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. تەشكىلاتقا خىراجەت تۆلەشتىكى ئاساسىي مەقسەت سەپداشلارنىڭ تەشكىلاتقا بولغان سىياسىي سادىقلىقىنى ئۆلچەش بولۇپ ھىسابلىنىدۇ. بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ھەر بىر كىشى ئۆز تەشكىلاتىنى ھەر ۋاقىت ئېسىدە چىڭ ساقلىشى كېرەك!

— قوي ساتتىم دەيسىز، لېكىن ساتقىنىڭىزنى كۆرمىدۇق، — دېدى ل. مۇتەللىپ، — گىلەم ساتىمەن دەيسىز، بەلكى ئۇنىمۇ ساتماسسىز. لېكىن پۇلغا كەلگەندە سىزدىن ئۇ تۆكۈلۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. بولدى، ئەمدى بۇ گەپلەر ھازىرچە تۇرۇپ تۇرسۇن. سىز گومىنداڭ ئەزاسى، يەنە كېلىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتىكى گومىنداڭ چۇيىنبۇسىنىڭ شۇجىسى، ھەر ئايدا گومىنداڭ پىرىمىسىغە بىر كىشىلىك ئەزالىق بەدىلى تۆلەۋاتىسىز. گومىنداڭ سىزنىڭ شۇنداق پارچە - پۇرات پۇللىرىڭىزغا موھتاجمىدى؟ ئۇ پۇلغا ئەمەس، بۇ ئارقىلىق ئۇ كىشىلەر قەلبىنى ئۆزىگە مايىل قىلىشقا موھتاج، شۇڭا سىزدىن بەدەل تۆلەشنى تەلەپ قىلىدۇ، — مۇتەللىپ كۆپچىلىككە قاراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ھېكىم نۇر بىزگە، — دېدى ئۇ، — قىلىچ بىلەن مىلتىقلارنىمۇ ياستىپ بەرمەكچى بولدى. ئەلۋەتتە ياخشى ھەمما ئەمما بىلىش كېرەككى، خەلق بىزگە بۇ نەرسىلەرنى پۇلغا سېتىپ تۇرمايدۇ. ۋاقتى كەلگەندە ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن ياساپ، ئۆزلىرى تۇتۇپ، گومىنداڭغا قارشى كۈرەشتە بىز بىلەن بىر سەپتە بولىدۇ.

— ئۇ خەلق ئىكەن، ئۇلاردا ھەممە نېمە بار، — سۆز

قىستۇردى ئوسمان مۇھەممەت، — خەلقتىن مىلتىق، تاپانچا، قىلىچ، نەيزە، شەمشەر ھەتتا بومبا تېپىلىدۇ. ئاقسۇدا قايسى كۈنى گومىنداڭغا قارشى ئاشكارا كۈرەش پارتلايدىكەن، ئۇلار شۇ كۈنى بۇ نەرسىلەرنى قوللىرىغا ئېلىپ قوراللىق ئىنقىلاب سېپىگە تىزىلىدۇ. بىز بىلەن بىللە بولىدۇ.

— مېنىڭچە، — دېدى بىلال ئەزىزى، — ھېكىم نۇرنىڭ ئېيتقىنى خەتەرلىك پىكىر. قورال - ياراغ ياستىمەن دەپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھەربىكتەبمزنىڭ دەسلىپىدىلا ئۆزىمىزنىمۇ، تۆمۈرچىلەرنىمۇ پاش قىلىپ قويۇپ، گومىنداڭ ساقچى ئورگانلىرىنىڭ قولىغا ئوڭايلا چۈشۈپ قالىمىز.

ھېكىم نۇر جىم ئولتۇرۇپ قالدى. خىراجەت تۆلەش توغرىسىدىكى ماددا نىزامنامە لايىھىسىگە كىرگۈزۈلدى. ئەمدى مۇنىردىن خوجا يېزىپ چىققان قەسەم شېئىرى ئوقۇلۇپ، ماقۇللۇقتىن ئۆتكۈزۈلسە، تەسىس مەجلىسى ئالدىدىكى بۇ پىكىرلىشىش ئاخىرلىشىپ، سەپداشلار ئۆيلىرىگە قايتىشى كېرەك ئىدى. بىراق ھېكىم نۇر تۇلۇمدىن تۇرقماق چىققاندەك، لوكۇكىدە سۆز باشلىدى، ئولتۇرۇش يەنە سوزۇلدى.

— مەن، — دېدى ئۇ، — نىزامنامىدە كۆرسىتىلگەن يۇشۇرۇن كۈرەش ئېلىپ بېرىش ئۈسۇلىغا قەتئىي قوشۇلمايمەن. بىز ھەربىرىمىز ئۆلۈمدىن قورقماسلىقنى قەدەمدە بىر ئېيتىمىز. ئەگەر بۇ سۆز راست بولىدىغان بولسا، يەنە نېمىشقا كۈرەشنىڭ يۇشۇرۇن ئېلىپ بېرىلىشىنى تەكىتلەيمىز؟ ئۇ چاغدا بىزنىڭ خەلق ئىچىدە گومىنداڭغا قارشى ئېلىپ بارماقچى بولغان تەشۋىقات ھەرىكىتىمىز يۇشۇرۇن بولامدۇ؟ تاملارغا شوئار چاپلايدىكەنمىز، كوچىلاردا ئىستىبداتلىقنى پاش قىلغۇچى ۋەرەقلەر تارقىتىدىكەنمىز، يېزىلارغا تەشۋىقات ئۈچۈن بارىدىكەنمىز، ئاخىر بۇلارنىڭ بىرەرىنى يوشۇرۇن ئېلىپ بېرىش ياكى يوشۇرۇن پېتى ساقلاپ قېلىش مۇمكىنمۇ؟

مەن كۆرىشىمىزنىڭ ئاشكارا ئېلىپ بېرىلىشىنى قۇۋۋەتلەيمەن. هېچ بولمىغاندا، ئۆزۈم يالغۇز شۇنداق قىلىمەن. هەربىرىمىزنىڭ قورقماي دادىل بولۇشىنى تەكىتلەيمەن...

سەپداشلار ئىتتىنىڭ بىر - بىرىگە قاراشتى، ل. مۇتەللىپ بىلەن مۇنىردىن خوجىنىڭ پىشانىلىرى تۇرۇلۇپ ئۇلار گويا مەسىلىھەتلىشىۋالغاندەك ئۇستەلنى بىرنەچچە رەت چېكىپ قويدى. بىلال ئەزىزى ساقچى ئورنىدا ئىشلەپ يۈرۈپ ھاسىل قىلغان تەجرىبىسىگە ئاساسەن، ھېكىم نۇرنىڭ سۆزلىرىدە بىر شۇملۇقنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى ئېنىق - ئاشكارا سەزدى ۋە ئۇنىڭ ماگلىيىدا تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى، ھېكىم نۇر ئۆز رەقىبلىرىنى ئۇسۇل بىلەن ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويالىغانلىقىدىن مەغرۇر ئىدى. ئۇ هەممىگە تەكشى قارايتى، سەپداشلارنىڭ لاس سىدە بولۇپ قېلىشلىرىنى قورقۇنچاقلىق، يېتىمسىپ - ئاشقان ئىرادىسىزلىك دەپ ھۆكۈم چىقىرىشقا ئالدىرىدى. ئوسمان مۇھەممەت سۆز قىلىپ، ياتاقتا چۆككەن ئېغىر سۈكۈتنى بۇزۇپ تاشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى غەزەپ ئارىلاش قاتتىق ئورغۇ بىلەن چىققانلىقتىن، سۆز ياتاقتىن بۆسۈپ چىقىپ ھويلىغا ئاڭلاندى:

— نىزامنامىمىزنىڭ ماددىلىرى ئارتۇق ئەمەس. بەلكى كەم، — دېدى ئوسمان مۇھەممەت، — بىز ئەمدى ئۇنىڭغا «تەشكىلاتىمىزغا خائىنلىق قىلىپ، ئۇنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلاپ قويغانلار سەپداشلارنىڭ قولىدا يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈپ تاشلىنىدۇ» دېگەن بىر ماددىنى كىرگۈزۈشىمىز كېرەك. قېنى، هېكىم نۇر، سىز بۇنىڭغا نېمە دەيسىز؟

ئىشپىيون بۇ سۆزگە دەمالى بىر نېمە دېيەلمەي بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم بولۇپ قالدى. سەپداشلار ئۇنىڭغا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ قاراشتى، يىغىننى جىددىيلىك قاپلىدى. هېكىم نۇر بارماقتەك يوغان ئورالغان موخۇركىسىنى سۈمۈرۈپ

چېكىپ، ئۇنىڭ قويۇق ئىسى بىلەن ئۆزىنى دالدىلىۋېلىشقا تىرىشاتتى. شائىر قاپقاقلىق يانچۇق سائىتىنى چىقىرىپ قارىدى، سائەت 11 دىن 35 مىنۇت ئۆتكەنىدى.

— ئەتە تەسىس مەجلىسى، — سۆز باشلىدى ل. مۇتەللىپ، — ئۇنى دېگەن ۋاقىتتا چوقۇم ئاچىمىز، ئاچقاندىمۇ نىمە‌تتىكىدەك ياخشى ئاچمىمىز. بىز هازىر تارقاپ، بۇ ئۇلۇغ ئايەم كۈنىنى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن ئۆيلىرىمىزگە قايتىپ، ئازدۇر - كۆپتۇر هاردۇق ئېلىۋېلىشىمىز كېرەك. ئاخىرقى گەپ نىزامنامە لايىھىسىنى ئاۋازغا قويىمىز. قوشۇلغۇچىلار قول كۆتۈرسۇن!

— ئوسمان مۇھەممەتنىڭ پىكرى بويىچە لايىھىگە يېگى ماددا قوشىمىزمۇ — يوق؟ — سورىدى ئابدۇللا روزى قول كۆتۈرۈش ئارىلىقىدا.

— هازىرچە قوشىمىساقمۇكسن دەيمەن، — جاۋاب بەردى شائىر، — خائىنلار بولسا، ئۇلارنىڭ ئۆزىنى تېخىمۇ ئاشكارىلاشقا يول بېرىمىز. ئارىمىزدا ئۇنداق كىشى بولىدىكەن، ئۇنىڭ ئەدىبىنى هەرقاچان بېرەلەيمىز. مۇناپىقلىق قىلغۇچىلار تەشكىلاتىمىزنىڭ يوللىرى چاتىگلىددىن هەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. قېنى، نىزامنامە لايىھىسىگە تولۇق قوشۇلغۇچىلار قول كۆتۈرسۇن!

سەپداشلار بىردەك قول كۆتۈردى. هەممەيلەن هېكىم نۇرغا قارىدى، ئۇنىڭ قولى باشقىلارنىڭكىدەك ئېگىز كۆتۈرۈلمەي ئىدى.

هېكىم نۇر بىردىن غەمكىن بولۇپ قالدى، لېكىن هېيىلىگەر دۇشمەن ئۆزىدە پەيدا بولغان قورقۇنچنى ئىمكان قەدەر يوشۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاۋۋالقىدەك تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشاتتى.

— قول كۆتۈرۈش مەجبۇرىي ئىش بولۇپ قالمىسۇن، —

دېدى ئوسمان مۇھەممەت ھېكىم نۇرغا، — قوشۇلمىسىڭىز ئېيتىڭ تەۋبرىلىك. ھەتتا سەپتىن چېكىنىپ چىقىپ كېتىمەن دېسىڭىزمۇ مەيلى!...

— كۆرەشچان سېپىمىزنىڭ ئۇلغىيىپ، ھازىرقى ھالغا كېلىشىدە مېنىڭ بىر كىشىلىك ھەسسەم بار، — دېدى ھېكىم نۇر سالماق ئاھاڭدا سۆزلەشكە تىرىشىپ، — ئەمدى تەشكىلاتىمىز رەسمىي قۇرۇلۇش باسقۇچىغا كەلگەندە چىقىكىنەمدىم؟ ھەرگىز چېكىنمەيمەن. بەلكى مەن مۇنداق ئويىنى ئويلىغىنىم يوق. بەزى پىكىرلىرىمنى ئىشىمىزنى تېز مۇۋەپپەقىيەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن بەردىم. گومىنداڭ بىلەن قانچە قاتتىق تۇتۇشۇق ساق، شۇنچە ياخشى ئەمەسمۇ؟ ئاشكارا كۆرەشتىن كېلىدىغان نەتىجە يوشۇرۇن كۆرەشتىكىدىن چوقۇم زور بولىدۇ، دېمەكچى دىم. ئەمدى ئىشىمىزنىڭ مەخپىي ئېلىپ بېرىلىشىنىڭ مەۋجۇد لىرىگە بولغان تونۇشۇم بۇرۇنقىدىن چوڭقۇرلاشتى. بۇنىڭ ماڭىلا ئەمەس، ھەممىمىزگە پايدىسى بولدى، دەپ قارايمەن.

ئاندىن ئۇ چىراغ تۈۋىگە يېقىنلاپ كېلىپ، نىزامنامە لايىھىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئەستە ساقلىنىپ قالغۇدەك دەرىجىدە ئالدىرىماي ئوقۇپ چىقتى ۋە ئۇنىڭ ئايرىم ماددىلىرىنى بولسىمۇ قىسقارتىپ كۆچۈرۈۋالماقچى بولدى. ل. مۇتەللىپ بۇنى كۆرۈپ سەپداشلارغا ئىزاھات ئورنىدا:

— پىلانىمىز بويىچە لايىھىنى دەسلەپ 200 نۇسخا بېسىپ، تەسىس مەجلىسىدە تارقاتقىنىمىزنى تارقىتىپ، قالغىنىنى زاپاس ساقلاپ قويىماقچىدۇق، بىراق ئۇلگۈرەلمىدۇق. تۇردى ھۆسەينوپ، قادىر ئېلىلار باي، ئۇچتۇرپانلاردىن قايتىپ كېلىپ قالسا، كېچىچە بېسىپ چىقىمىز دەۋاتىمىز، — دېدى.

— كونىشەھەردىكى سەپداشلارغا تەسىس مەجلىسىگە قاتنىشىش تۈغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش ئەۋەتىلدىمۇ؟ — ئىدىرىس سۈرىدى گۈجەنخۇا.

— ھەئە، مەن تارقىتىپ بەردىم، — جاۋاب بەردى بىلال ئەزىزى، — ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارغا ئۆزۈم ئېغىزچىمۇ ئېيتىپ قويدۇم. جەزمەن كېلىدۇ. ھەتتا مەۋلانجان تۇردىيوپمۇ كۆزىنىڭ شۇنچىۋالا ئاجىزلاپ كەتكىنىگە قارىماي، چوقۇم قاتنىشىمەن، دېدى.

— تاجاخۇن ئاكىنىڭ ئۆز بېغىدا تەسىس مەجلىسى ئاچىدىغانلىقىمىزدىن خەۋىرى باردۇ؟ — يەنە سوردى ھەربىر ئىشنى يېپىدىن يىگىنىچە سۇرۇشتۇرۇپ، قەدەمنى پۇختا بېسىشقا ئادەتلەنگەن گۈجەنخۇا.

— ئېيتىپ قويغان، — جاۋاب بەردى ئوسمان مۇھەممەت، — ئۇ ئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرۇش تۈغرىسىدا مەجلىس ئاچىدىغانلىقىمىزنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتتى. سىلەرگە بېغىنىڭ ئىشكى ھەرقاچان ئوچۇق، مەجلىسنى پۇتۈن بىر كۈن ئاچساڭلارمۇ ئېچىڭلار، ھەتتا ئىككى - ئۈچ كۈنلەپ ئاچساڭلارمۇ مەيلى. بۇ يەر چەت، خىلۋەت، ناھايىتى تىنچ جاي. مېۋىلەر پىشتى، مېھمان بولۇپ، ئۇلارغىمۇ ئېغىز تېگىڭلار! دەپ خۇشال بولۇپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى.

— مەنمۇ تاجاخۇن ئاكا بىلەن ئۇزاق سۆزلەشتىم، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا قوشۇمچە قىلىپ، — گەپتە چېچەن، گەپ - سۆزلىرىنىڭ تەمى بار كۆرۈنىدۇ، گومىنداڭغا بولغان نارازىلىقى بىز ئويلىغاندىن كۈچلۈك. ساقچى ۋە ھەربىي ئەمەلدارلارنىڭ ھەددىدىن ئاشقان قىلمىشلىرىدىن تارتىپ، باجگىرلارنىڭ خىيانەتلىرىگىچە ھەممىدىن نەپرەتلىنىپ سۆزلەيدىكەن!

— يارايدۇ بوۋاي، يارايدۇ، — دېدى تېز ھېسسىياتلىق ئوسمان مۇھەممەت خۇشاللىقىنى باسالماي.

— تاجاخۇن ئاكىنى مەنمۇ ياخشى بىلىمەن، — دېدى ل. مۇتەللىپ باغۇمەن ھەققىدە سۆزلىشىۋاتقان تەرەپ - تەۋسىپلەرنى قۇۋۇتلەپ، —

ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقان يەردە سالاملىشىپ توختاپ، ھال ئەسـ رالىق قىلىپ تۇرىمەن. بۇ‌ڭا‌ينىڭ ئۆزى ساۋاتسىز، ئەمما ئوقۇ‌ـ مۇشاۇق كىشىلەرگە زوقمەن!

ـــ تاجىنىڭ ئاغزىدىكى گەپ بىلەنلا ئىش پۈتەيدۇ، ـــ رەددىيە بېرىپ سۆزلىدى ھېكىم نۇر، ـــ بۇ قېرى قاقباشـتا گەپ بولغان بىلەن، قولىدا ھېچنېمە يوق، كەلگەنلەرنى داستـ خان سېلىپ، مېھمان قىلىپ ئۇزىتالمايدۇ. تەسىس مەجلىسـنى گۈلباغ مەھەللىسىدىكى مەمەتباينىڭ بېغىدا ئاچقىنىمىز ياخشىدى. ئۇ كىشىنىڭ قول ئىلىكىدە بار، بىزگە بېگلىدەك غىزا ـ تاماق قىلىپ بېرەلەيدۇ. تېگىمىزگە سالغۇدەك گىلەملىرى بار. ئۇنىڭـ كىدىن مەجلىس كاتىپىغا ئۇستەل ـ ئورۇندۇقمۇ تېپىلىدۇ. بېغـ مۇ چوڭ.

ـــ ئورۇننى ئۆزگەرتىشىڭ ھاجىتى يوق، ـــ دېدى ل. مۇتەللىپ كېسىپ.

سەپداشلار تارقالدى. ئۇلار ياتاقتىن چىقىپ، كېچىنىڭ جىمجىتلىقىدا شەپە چىقارماي بوش قەدەم بېسىپ ئۆيلىرىگە قاراپ كېتىشتى. ھېكىم نۇر، ئابدۇللا روزى، گو جەنخۇالار بىر تەرەپكە قاراپ ماڭدى. تاشقىرىقى بازارغا كەلگەندە، ھېكىم نۇر تەرەت قىلىۋېلىش باھانىسى بىلەن يالغۇز قېلىپ سامساخانىلاردىن بىرىنىڭ تاشقىرىدىكى ئوچاق مورىسى ئارقىسىغا يوشۇرۇنـدى. ئۇ، ئابدۇللا روزى، گو جەنخۇالارغا كېچە قاراۋۇلۇقىدا كۆز تىكىپ بىر ھازاغىچە قاراپ تۇردى. ئۇ ئىككىيلەننىڭ قارىسى كۆزدىن غايىب بولغاندىن كېيىن، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە بېرىش ئۈچۈن خاتىرجەم ھالدا ئۆزىنى شەھەر ئىچىگە تاشلىدى.

سەپداشلار كېتىپ ئاخىرىدا قېپقالغان ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزىلەر ياتاقنى تازىلاشقا كىرىشتى. ئۇلار ھېكىم نۇرنىڭ غەلىتە سۆز ـ ھەرىكەتلىرىدىن ئەنسىرەشكە چۈشۈپ قالغانىدى...

ھېكىم نۇر ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە كىرىپ كەلـ گەندە، ئۇنى بۇ ئىدارىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقى كۇتۇۋالدى، چۈنكى لى با ئۇنىڭ سەپداشلار ئىچىگە يېڭى پايلاقچىلىق مەـ لۇماتى ئەكىلىش ئۈچۈن كەتكەنلىكىدىن خەۋەردار بولغانـ لىقتىن، ئۆيىگە قايتماي بۇ سادىق ئىشپىيونىنى ئۆز بۆلۈمىدە كى تەنھا كارىۋاتقا يانپاشلىغاچ، تەقەززالىق بىلەن ساقلاپ تۇراتتى.

ھېكىم نۇر ئۆز خوجايىنىغا بىرىنچى مۇھىم مەلۇمات سۇپىتىدە تەسىس مەجلىسىنىڭ ئەتە تاجاخۇن ئاكىنىڭ بېغىدا سائەت ئون بىلەن چوقۇم ئېچىلىدىغانلىقىنى يەتكۈزدى. ئاندىن ئىككىنچى مۇھىم مەلۇمات سۇپىتىدە، ياتاقتىن يېڭىلا چالا ـ بۇلا يىغىپ كەلگەن نىزامنامە لايىھىسىنى تاپشۇردى. لى با بۇنى شۇ يەردىلا خەنـ زۇچىغا تەرجىمە قىلىپ بېرىۋالـدى. ئىشپىيون تولۇق بولماي قالغان يەرلىرىنى تەرجىمە جەريانىدا سۆز قىستۇرۇپ، قوشۇمچە قىلىپ تۇردى، ھېكىم نۇر ل. مۇتەللىپنىڭ پىكىرلىشىش ئولتۇـ رۇشىدا سەپداشلارنىڭ خەلق بىلەن بىر ئىكەنلىكى توغرىسىدا سۆزلەپ «خەلقتىن ھەممە نەرسە تېپىلىدۇ، زۆرۈرىيەت بولسا، ئۇلاردىن قىلىچ، مىلتىق چىقىدۇ» دېگەنلىكىنى، مەقسەتلىك ھالدا بۇرمىلاپ، «خەلق بىزنىڭ قورال ـ ياراغ ئامبىرىمىز، ئۇلاردا بىزنىڭ شەمشەردەك ئۆتكۈر قىلىچلىرىمىز، نەيزە ۋە مىلتىقلىرىمىز ساقلىنىپ تۇرماقتا» دېدى دەپ چۈشەندۈردى. لېكىن ئىشپىيون پىكىرلىشىش ئولتۇرۇشىدا زىت سۆزلەرنى سۆز‌ـ لەپ، ۋاقتىنى ئۇزارتقانلىقى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ سەپداشلارنىڭ قاتتىق گۇمانىغا قالغانلىقى ۋە كەسكىن رەددـ يىسىگە ئۇچرىغانلىقى توغرىسىدا لام ـ جىم دېمىدى. ھېكىم نۇر ئاخىردا تەسىس مەجلىسىنىڭ قانداقتۇر باراۋەت تۈسىدە يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغانلىقى توغرىسىدا ئۇزاق بىلجىرلاپ، باغقا ئۆزىنىڭ نېمىلەرنى ئاچىقماقچى ئىكەنلىكىنى تەپسىلى

ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى. ئۇ، خىراجەتنى كۆپتۇرۇپ كۆرسەتسەم، يەنىمۇ كۆپرەك پۇل ئۇندۇرۇۋېلىشنى كۆزلىگەنىدى. لى با ئىشىمىزدىن رازى بولدى ۋە ئۇنىڭ دولىسىنى قېقىپ تۇرۇپ:

— بەللى، بەللى، يارايسەن! — دەۋەتتى، — ئەتە باغقا باشقىلاردىن بالدۇر بار. قولىمىزدىكى رويخەتنىكىلەردىن سىرت لۇتپۇللالارغا يېگىدىن ئەگەشكەنلەرنىڭ تىزىملىكىنى ئال. مەجلىسته قانداق گەپ - سۆزلەر بولىدۇ، بۇلارغا يېپىدىن يېگىنە سىغىچە دىققەت قىل. قورال كىملەرنىڭ قولىدا ساقلىنىۋېتىپتۇ، بۇنى بىلىپ چىق! قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋاقتىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلىپ كەل. بۇلار ھەممىدىن مۇھىم.

ھېكىم نۇر خوجايىنىنىڭ يېڭى تاپشۇرۇقلىرىنى يۈزتۇرانە بەرەۋ بىر يېزىۋالدى. لى با قوشۇمچە بىر تاتازا پۇل بېرىۋېتىپ ئۇنىڭغا ياش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ كاتىپلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىپ كۆرۈشىنى يەنە بىر قېتىم تەكرار تاپىلىدى، ئاندىن ئەتە كەچ ئۇنى ۋۇ شۇبىڭ بىلەن كۆرۈشتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ھېكىم نۇر خۇشال بولۇپ، ئىلگىرى قىلىپ كەلگەنىدەك، بۇ قېتىممۇ ئىككى مۇشتىنىڭ ئالقان تەرىپىنى بىر - بىرىگە چېكىڭ چاپلاپ، بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرگەندىن كېيىن تىزىنى چىڭ پەسلىتىپ لى باغا ئۇچ قېتىم تەزىم قىلىدى. ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى ئۆز خوجايىنىنىڭ ئىشەنچىسىگە ھەقلالا ئېيتىش، دەپ چۈشىنىش مۇمكىن ئىدى. لېكىن ئىشىمىزنى خۇشامەتتىن تاشقىرى لى با بىلەن كۆپ قېتىم ئۇچرىشىپ، بىر - بىرىگە يېقىن سىرداش بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈنمۇ، بەزىدە چاقچاق ئورنىدا بۇ ھەرىكەتنى قىلىپ قوياتتى. ھېكىم نۇر ھەقلالا ئېيتقاندىن كېيىن بارماقلىرىنى چېكىپ، قارىسىلدىتىپ كېتىۋاتقان چاغدا، رازۇېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بۇ سادىق مالايغا غەمخورلۇق ئاھاڭىدا:

— ھازىر يېرىم كېچە بولۇپ قالدى. تېزرەك ئۆيۈڭگە قايتىپ، ئوبدان ئۇخلىۋال. ئەتە ئەتىگەن تاجىنىڭ بېغىغا بارىسەن ئەمەسمۇ؟ يەنە بىر گەپ، لۇتپۇللالارنىڭ ئىلىلىق تاغ ئوغرىلىرى بىلەن قانداق ئالاقىلىشىۋاتقانلىقىنى بىلىپ چىقىشقا تىرىش! بۇ بىز ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم! — دېدى.

— بولىدۇ. ماڭا ئىشىنىڭ، بۇنى چوقۇم بىلىپ چىقىمەن، — ۋەدە بەردى ئىشىيون.

باغۋەننىڭ مەككارغا بولغان غەزىپى

تاجاخۇن ئاكا ئۆز بېغىدا تەسىس مەجلىسى ئېچىلىدىغانلىقى ئۈچۈن بۈگۈن پەيشەنبە ئادەتتىكى كۈنلەردىكىدىن ئەتىگەن تۇرۇپ كەتكەنىدى. ئۇ تاڭ ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇقتا يار تۈۋىدىكى ئۆستەڭدىن سۇ باشلاپ كېلىپ، تام ئاستىدىن ئېلىنغان سۈڭگۈچ ۋە تار ئېرىقچە ئارقىلىق باغ ئىچىگە ئاققۇزدى، ئېغىلدىن سىرتقا چىقىرىپ قويۇلغان ئېشەك، قوي قىغلىرىنى چېچىلىپ كەتكەن يەرلىرىدىن يىغىپ دۆۋىلىگەندىن كېيىن، ئىشىك ئالدىنى سۇ سېپىپ، بىر قۇر پاك - پاكىز ئادالىدى. بورا - كىگىزلەرنى سىرتقا ئاچىقىپ قېقىشتۇرغاچ، ئۆي ئىچى ۋە تام - تېرۇسلارنى ھېيت - ئايەملەردىكىدەك ئالاھىدە سۈپۈرۈپ تازىلىدى. ئۆگزىدىن قۇرۇپ كەتكەن تەك شۆپۈكلىرىنى، سۆگەت ۋە ئۈجمە شاخلىرىنى باغ ئىچىگە، ئۆيىگە يۆلەپ سېلىنغان يازلىق ئوچاق ئالدىغا تاشلىدى. بۇۋاينىڭ ئوي - يىمەك رىچە بۇ نەرسىلەر سەپداشلار ئۈچۈن قاينىتىلىدىغان چاي ۋە

كۆڭلىده ئۇلارغا ئاتاپ قويغان بەردىنبىر قويىنىڭ گۆشىنى پىشۇرۇش ئۈچۈن كېرەك ئىدى. تاجاخۇن‌ئاكا بۇ ئىشلاردىن كېيىن كۆڭلى تىنىپ، ئەمدى مېھمانلار ئالدىدا ئالدىراپ قالماسەن، دېگەن يەرگە كەلدى ـ دە، ئاندىن بامدات نامزى ئۈچۈن تەھەرەت ئېلىپ مەسچىتكە كەتتى. نامازغا ئوقۇلۇپ بولۇشى بىلەن، بۇۋاي يەنە ئەنسىزلىشىپ ئالدىراپ ئۆيگە قايتتى. ئۇ باغ بۇرجىكىدىن قايرىلىش بىلەن ئىشىك ئالدىدا مەپە ۋە ئۇنىڭ يېنىدا ھېكىم نۇرنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. مەككارمۇ تاجاخۇن ئاكىنى كۆرۈپ، بۇ كەسكىن مەجەز بۇۋاينىڭ كۆڭلىنى يۇمشاق ـ سىلىق قىلىقلار بىلەن يۇمشىتىش ئۈچۈن ياسىما ھەجىيىش بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى. تاجاخۇن ئاكا قارا نىيەتنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئېلىش ئورنىغا بىر تەرەپ تىن ئۇنىڭ شۇ ئەتىگەندە بۇ يەردە تۇرغانلىقىدىن ئەجەبلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن غەزەپلەنگەن ھالدا تەرىنى تۇرۇپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن:

— بىر كىم سېغىنىپ قالغانىدەك ئىت پوق يېمەستە بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سوردى. ھېكىم نۇر بۇۋاينى يەنە بىر قېتىم يۇمشىتىشقا تىرىشىپ، كۆرۈشۈپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قولىنى سۇندى، تاجاخۇن‌ئاكا مۇسۇلمانچىلىق ئادىتىگە ئاساسەن نائىلاج قول بېرىۋاتقان چاغدا ھېكىم نۇر ئەتەيىن گەپ يورغىلىتىپ:

— سىز ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىدە چېغىڭىزدا كۆنگە نەچچە قېتىم كۆرۈشۈپ تۇراتتۇق، ھازىر ئويلىسام، شۇندىن بۇيان سىزنى ناھايىتى كەم كۆرۈپتىمەن، بۈگۈن ئەتەيىن كۆرۈشۈش ئۈچۈن كەلدىم، — دېدى.

— ئۇنداق ياغلىما گېپىڭنى قوي! — دېدى بۇۋاي كەسكىنلىك بىلەن قولىنى سىلكىپ، — سەن ئۇ ۋاقىتتا مېنى ئادەم

قاتاردا كۆرمەيتتىڭ. قول بېرىپقۇ كۆرۈشمەكتە يوق، تازىلىق ئىشچىسى دەپ كەمسىتىپ، كۈنگە ھاقارەت قىلىشتىن باشقىنى بىلمەيتتىڭ.

بۇۋاينىڭ ھەرقانداق ئاغرىنىشلىق سۆزلىرى بۇرۇنقىدىن ئورنى كۆتۈرۈلۈپ، ھازىر بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ھېكىم نۇر ئۈچۈن ھېچقانداق ئەھمىيەتكە ئىگە ئەمەس ئىدى. ئۇ بۈگۈنكى كۈنده بۇ سابىق چاكارنى تېخىمۇ كۆزگە ئىلماس بولۇپ كەتكەندىن تاشقىرى، ئۇنىڭ ئۆزىگە كۆرسىتەۋاتقان ئىلتىپاتسىزلىق ۋە غەزەپ ـ نەپرەتلىرىدىنمۇ چۆچۈپ قالمايتتى. ئەمما ھازىر ھېكىم نۇر ئۈچۈن ئەھۋال باشقىچە ئىدى. ئۇ ساقچى ئورگىنى ئالدىدىكى ئىشەنچ ۋە ئىناۋىتىنى يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈۋېلىشتا ناھايىتى مۇھىم ھېسابلانغان تىڭ‌تىڭلاش ئىشى بىلەن بۈگۈن بۇۋاينىڭ بېغىغا كەلگەنلىكتىن، ئۇنىڭ تاجاخۇن‌ئاكىغا ئەتەيىن يېقىنچىلىق سۆزلىرىنى قىلىپ قويۇشى، ھەتتا مەككارلىقىنى ئىشلىتىپ، خۇشامەت قىلىقلىرىنى بازارغا سېلىشى ئىنتايىن تەبىئىي ئىدى. باغۇەن ئاۋۇالقىدەك تەرىنى تۇرغىنىدا ھالدا مەپە ئالدىدىن ئۆتۈپ، تەكەللۇپسىز ئۆيگە تەرەپكە ماڭدى. ئىشپىيون كۈچۈكلىنىپ تۇرۇپ ئۇنى تەسۋىرلەپ:

— تېخىچىلا گىن ساقلاپ، ئىلگىرىكى ئىشلارنى تەرگەپ يۈرۈۋەرمەڭ، — دېدى، — ئۇ ئىشلار شۇ ۋاقىتنىڭ ئىشى، كونىراپ كەتكەن. ھازىر بولسا ھازىر، بۈگۈنكى گەپنى قىلىشايلى. ئەمدى ناماقۇل بولۇپ، سالام بېرىپ ئالدىڭىزغا كەلگىنىمدىن كېيىن، كېنا خانىنى سۈرۈشتۈرىشىڭ ھاجىتى قالمىدى، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

— قېنى، گېپىڭنى ئوچۇق ئېيت، زادى نېمە دېمەكچىسەن؟— دېدى بۇۋاي تېخىمۇ كەسكىنلىك بىلەن، — ئەتىگەنده سەن مېنىڭكىگە سالاملىشىش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ ياكى ئۆچمەس ئادا-

ۋەتنى ئېسىمگە سېلىپ، زەردەمنى باشقىدىن قاينىتىش ئۈچۈنمۇ؟

— بۇ يەرگە پەقەت سىز بىلەن مۇسۇلمانچىلىق يولىدا سالاملىشىپ، ھال - ئەھۋالىڭىزنى سوراش ئۈچۈنلا كەلدىم. ئىشىكىڭىزنى ئېچىڭ، مەپىدىكى نەرسىلەرنى بېغىڭىزغا ئەكىرىپ قويايلى.

— ئەگەر راستتىن ئولتۇرۇش قىلىش ئۈچۈن بېغىمغا كەلگەن بولساڭ، مېنىڭ ساڭا ئېچىپ بېرىدىغان ئىشىكىم يوق. بۇگۈن بۇ يەرگە كېلىدىغان باشقا مېھمانلار بار. باغنى شۇلارغا ئېچىپ بېرىمەن!

— سىزنىڭ دەۋاتقانلىرىڭىز بىلەن مېنىڭ ئېيتقىنىم بىر گەپ، — دېدى ھېكىم نۇر، — بېغىڭىزدا لۇتپۇللا باشلىق بىر تۈركۈم ياشلار بىلەن بىللە قىلىدىغان مۇھىم ئىشىمىز بار.

تاجاخۇن ئاكا چۆچۈپ كەتتى. ئۇ ھېكىم نۇرنىڭ بېجىرىدىم ياشلارنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالغانلىقىغا بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ھەيرانلىق بىلەن مەپە ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئېچىگە قارىدى، مەپىدىن تاشقىرىقى بازاردىكى ناۋايخانىلارنىڭ بىرىدە يېگىلا پىشۇرۇلۇپ، سويۇۋېلىنغان 40 - 50 چە نان تۇراتتى. يەنە 15 جىگىچە سۇيۇقلۇق سىغۇدەك ئاغزى كىچىك قارا كوزا بولۇپ، بۇ كوزىدىن شوجو ھارىقىنىڭ سېسىق، ئاچچىق پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلاتتى. بۇڭاي ھاراقتىن يىرگىنىپ يەرگە بىرنەچچە قېتىم تۈكۈردى ۋە رەڭگىنى پۈرۈشتۇرۇپ، پەردىچە پېشى بىلەن ئاغزى - بۇرنىنى ياپتى. مەپىدە يەنە كاۋاپدان، 20 - 30 تالچە زىخ، ئىككى دانە چوڭ داستىخان تۇراتتى. باغۋەن ئىشىكنى ئاچتى. ئۇ ئايالى ئۆلۈپ كەتكەندىن بېرى تەنھا ئۆتەتتى. بالىسى يوق ئىدى. ھېكىم نۇر كوزا، كاۋاپدانلارنى باغ ئىچىگە تېشۇش ئارىلىقىدا، بۇڭاي مەپىدىكى نانلارنى داستىخانغا ئوراپ، تەييارلاپ قويدى. ھەممە نەرسە توشۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ھېكىم نۇر قوي ئەكىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئالدىراپ تاشقىرىقى بازارغا كەتتى.

سەپداشلارنىڭ ياغقا سالغان ئونغىچە كېلىپ بولۇشى بەلگىلەنگەندى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلال ئەزىزى بىلەن بىللە تەسىس مەجلىسى ئېچىلىشتىن خېلى بۇرۇن باغقا يېتىپ كەلدى. بۇ ئىككى شائىر ئاخشامقى پىكىرلىشىش ئولتۇرۇشىدىن كېيىن بىر ياتاقتا قونۇپ قالغانىدى. مۇنىرىدىن خوجىمۇ ھايال بولماي يېتىپ كەلدى. ئاغرىق كۈندىن - كۈنىگە ئېغىرلىشىپ، مۇنىرىدىن خوجىنىڭ ياش يۈرىكىنى خېلى قاتتىق مۇجۇپ تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن قەيسەر جەڭچى بۇنىڭغا چىداشلىق بېرىپ ۋە بۇنىڭ ئۈستىگە ئارقىمۇ ئارقا بىرقانچە قېتىم يېرىم كېچىلەرگىچە كىرىپىك قاقماسلىقتىن كېلىپ چىققان ئېغىر هارغىنلىقنى يېڭىپ، بۇگۈن يېڭىچە بىرخىل روھ ۋە تېتىك قىياپەتتە تۇرغانىدەك كۆرۈنەتتى. تاجاخۇنئاكا ئۇلارنى ئاتلىق قۇچقىنى يېيىپ چوڭقۇر مېھىر - مۇھەببەت ۋە مىسلىسىز قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالدى. بۇڭاي ئۈچ نەپەر ياش ئۇچقۇن بىلەن سالاملىشىپ، قول سىقىشقاندىن كېيىن ئۇلارنى باغ ئىشكى ئارقىلىق ئۆيگە باشلىدى.

باغۋەنىڭ ئۆيى ئىچكىرى - تاشقىرى ئىككى ئېغىز بولۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى كۆپچىلىك ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭكىدەك، ئۇنىڭ بىرى قازناق ئىدى. ساراي ھېسابلانغان تاشقىرىقى ئۆيىمۇ كىچىكلىكىگە قارىماي، قۇرۇق بولۇپ، پەقەت تاپسا تەرىپىگە سېلىنغان تار بىر پارچە بورا، تۆر تەرەپتىكى كونا تەكلىماتى ۋە ئويۇققا قاتلاپ قويۇلغان قارا چەكمەن يېتقان ۋە ئۇنىڭ ئاستىدىكى ئالا - بۇلا يوللۇق سەرگەز كۆرپە بىلەن ياپيالىگاچ تۇرغان قۇرۇق قازناقتىن ئانچە - مۇنچە پەرق قىلىپ تۇراتتى.

ل. مۇتەللىپنىڭ ئاقسۇغا كەلگىنىگە ئىككى يىل بولۇپ قالغانىدى. ئۇ تاجاخۇن ئاكا بىلەن مەقسۇتئاخۇننىڭ ساتىراشخانىسىدا تونۇشۇپ قالغان، تاجاخۇن ئاكا ئۇنى ئۆزىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئوغلىغا ئوخشاتقانىدى. بۇ‌ۋاي شائىرنىڭ ئۆز ئوغلىغا چىراي جەھەتتىنلا ئەمەس، ياش قۇرامى، بوي - تۇرقى جەھەتتىنمۇ ئوخشىشىپ كەتكەنلىكىدىن مەيران ئىدى. شۇنىدىن كېيىن باغۇمن سالاپەتلىك ۋە بىلىملىك، ئەما شۇنىڭغا قارىماي ئۆزىنى كەمتەر تۇتۇشنى بىلىدىغان بۇ يىگىتنى ئۆز ئوغلىدەك بېقىۋېلىپ كۆرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. مەقسۇتئاخۇن ئۇستا كېيىنچە تاجاخۇن ئاكىغا ل. مۇتەللىپنى ئۇ «قايىنام ئۆركىشى» دېگەن شائىر دەپ تونۇشتۇرغاندا، شائىرىيەتكە، مۇقام ناخشىلىرىغا تىزىلغان مەندار قاپىيىلەرگە ئامراق بۇ‌ۋاي بۇ داڭلىق يىگىتكە ئەدەبى يېڭى چۈشەنچە بىلەن قارايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئەما، ل. مۇتەللىپ ھەرقاچان ئالدىراش ئۆتكەچكە، تاجاخۇن ئاكىنىڭ بېغىغا ھازىرغىچە كېلىش پۇرسىتى تاپالمىغانىدى. ھازىر ئۇ بىرىنچى قېتىم بۇ‌ۋاينىڭ ئىسلىشىپ كەتكەن، پاكار، قاراڭغۇ ئۆيىدە ئولتۇرۇۋاتقان چاغدا، شۇنچە كۆڭۈللۈك باغ بىنا قىلىپ، ئۆچىنى ھەرخىل مېۋە دەرەخلىرى بىلەن توشقۇزغان بۇ پېشقەدەم ئەمگەكچىنىڭ يەنىلا ئېغىر تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلىقىغا ئېچىندى. بۇ‌ۋاينىڭ تۇرمۇشى كەڭ كۆپچىلىك ئاقسۇ خەلقىنىڭ تۇرمۇشى ئىدى. شائىر تاجاخۇن ئاكىنىڭ ئۆي ئېچىدىن يېزا - كەنت ۋە بازار - مەھەللىلەردىكى سان - سانسىز ئۇيغۇر ئائىلىلىرىنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىك ھاياتىنى كۆرگەنىدەك بولدى.

تاجاخۇن‌ئاكىنىڭ تاشقىرىقى ئۆيىدىن باغقا قارىتىپ، بىر دانە پەنجىرە ئېچىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىكى قۇرۇپ كەتكەن لاي يۇقۇندىلىرىدىن بۇ پەنجىرىنىڭ قىشلىقى كېسەك بىلەن ھەم ئېتىلىپ، يازلىقى ئېچىپ قويۇلىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. ئېچكىرى قازناق ئۆيىدىن ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئېغىلغا قارىتىپ يەنە بىر پەنجىرە ئېچىلىپ، ئۇ يەردىن ئۆيگە باغنىڭ ساپ ھاۋاسىغا زىت قىغ - تېزەكلەرنىڭ قاڭسىق پۇرىقى كىرىپ تۇراتتى. بىرئاز ئۆتۈپ، ئېغىلدىن ئۆيگە بىر ئىنەك ۋە ئوتتۇرا ھال سېمىزلىكتىكى بىر دانە قوي ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى، مۇنىرىدىن خوجا ئېغىل تەرەپنى ئىما - ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ، ھال - ئەھۋاللاشقانىنىڭ ئورنىدا بوۋايدىن سورىدى:

— تاجاخۇن ئاكا، كۈنىگىز يامان ئەمەس ئۆتۈۋاتقان ئوخشىمامدۇ؟ ئېغىلىڭىزدا قويىڭىزمۇ بار ئىكەن، ئىنەك بېقىپ، سۈتىنى ئېچىپ تۇرۇۋاتقان ئوخشىمامسىز؟

— نېمە دېسەم بولار، — سەممىيلىك بىلەن سۆزلىدى باغۇمن، — ئەلمساقتىن تارتىپ «خۇداغا شۈكرى، ھال - ئۇقتىم ياخشى، كۈنۈم قەدىر - ئەھۋال ئۆتۈۋاتىدۇ» دېمەكلىك بار ئىكەن. راستىنى ئېيتسام، ئاقسۇنىڭ كۈرمىگە كىشىلىرىگە ئوخشاش يامان تۇرمۇش كەچۈرمەن. تىرىشىپ - تىرمىشىپ بىر دانە ئات قىلىۋېدىم، بىر ئاي ئىلگىرى ئىككى ئەسكەر كېلىپ، «ئېتىگىنى سېتىۋالىمىز، پۇلىنى كېيىن ئالسەن» دەپ بۇلغىنىدەك تارتىپ ئەكەتتى. ئاڭلىسام ئۇلار يېزىلاردىن بۇلاپ - تالاپ، نۇرغۇن ئات يىغىۋاپتۇ. غۇلجا تەرەپتە ئۇرۇش قوزغالغاندىن تارتىپ شۇنداق قىلىۋاتقانەكەن قىلىدۇ...

— ھەئە، شۇنداق، — سۆز قىستۇردى ل. مۇتەللىپ بۇ‌ۋاينىڭ چۈشەندۈرۈپ، — بىر غۇلجىدا ئەمەس، ئىلى ۋىلايىتى گۇمىنداڭچىلاردىن تازىلانغاندىن باشقا، ھازىر يەنە تارباغاتاي، ئالتايلاردا، يەنى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىن ئۇچ ھەسسە چوڭ جايدا ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ. ئۇ يەرلەردە گۇمىنداڭنىڭ ھېچنېمىسى قالمىغىلى تۇردى. گۇمىنداڭ ئەمدى ئاقسۇنىڭ قولىدىن كېتىشىدىن

قىرقۇزاقتىن، ئۇيغۇ بۇ يەردىن ھەدەپ ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇۋاتىدۇ، ئات بۇلاۋاتىدۇ.

— بۇ گەپچە ئاقسۇدىمۇ ئۇرۇش بولىدىكەن — دە؟ ئۇرۇش بولسا ياخشى بولاتتى. ئەمەلدارلار ئىچىدە جاجىسنى بېرىۋالسە دىغانلىرىم بار. جاجىسنى بەرسەم پۇخانىم يېشىلەتتى. ئاندىن ئۇلۇپ كەتسەم مەيلىدى، ئارمانىم قالمايتتى، — دېدى بۇۋاي.

— بەللى — بەللى، ياشاڭ ئاتا! — دەۋەتتى ل. مۇتەللىپ، — سىزنىڭ مۇشۇ روھىڭىز بىز ئۇچۇن ئالتۇندىن قىممەتلىك. ئۇلار خەلقنى خالىغانچە ئەزگەنسىكەن، پۇقرالارمۇ ئۇلارنى ئوردا — يامۇللىرىدىن تارتىپ — سۇرەپ چىقىپ، پۇخانى يېشىلگۈدەك جاجىسنى بېرىۋېلىشى كېرەك!

باغنىڭ ئوچۇق ئىشىكىدىن كىمدۇر بىرى ئاستا شىپىلداپ كىرىپ، پەنجىرە ئالدىغا قارا كۇلەڭگە تاشلىغاندىن كېيىن ئاز ئۇتمەيلا غايىب بولۇپ كەتتى. بۇنى ساقچى ئىدارىسىنىڭ پايلاقچىسى، دەپ ھۆكۈم قىلىش مۇمكىن ئىدى. قىزغىن داۋام قىلىۋاتقان گەپ توختاپ، سەپداشلار ئولتۇرغان جايلىرىدىن قەمىرلىماي بۇ شەپىنى جىملىق بىلەن كۇزەتتى. بىلال ئەزىزى قىلىنىۋاتقان سۇزنىڭ مۇقامىنى ئۇزگەرتىش مەقسىتى بىلەن:

— تاجاخۇنئاكا، بېغىڭىز ئەل ئىچىدىن خېلى چەتتە كەن، — دېدى، — ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ يەر يول ئۈستى ئەمەسكەن. شۇنداقتىمۇ ئىشىكىڭىز ئالدىدىن ئۇتۇپ تۇرىدىغانلار بار ئوخشايدۇ، ئۇلار قەيەر بىلەن ماڭىدۇ؟

— بۇ تەرەپكە بىرنەچچە دوست — يارەنلىرىمدىن باشقا ھېچكىم كەلمەيدۇ، — جاۋاب بەردى بوۋاي، — باغنىڭ ئالدى يول ئەمەس. ئارقا تەرىپى تۇيۇق بولۇپ، يارغا تاقىشىدۇ. بۇ يەردىن ئۇ تەرەپكە ئالدىراش ئىشى بارلار يارغا يامىشىپ ئۇتۇۋېسە، باشقا ھېچكىم بىزنىڭ بۇ جايدىن ماڭمايدۇ.

مۇنىرىدىن خوجا ئۇيدىن چىقىپ، باغنى كۇزەتتى، ئاندىن ئىشىك سىرتىغا ئۇتۇپ، يار تەرەپكە قارىدى. جاڭ دوسا بىر سىيرىلىپ، بىر ئۇرلەپ، يار ئۈستىگە چىقىپ كېتىۋاتاتتى. سەپداشلار شۇ چاغدىلا باغ تەرەپتىمۇ ئۇزلىرى ئۈستىدىكى نازارەتنىڭ كۇچىيىپ قالغانلىقىنى بايقىدى. ھەتتا ساقچى ئىدارىسىنىڭ ھازىر ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان تەسىس مەجلىسىدىن خەۋەر تېپىپ بولغانلىقىنىمۇ پەملىدى. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇلارنى قەتئىي شۇ ھۆكۈمگە كەلدى، دەپ ئېيتقىلىمۇ تېخى بولمايتتى.

— ھەممە يەردە تىكەن، ھەرقاچان پۇتۇكغا سانجىلىشقا تەييار تۇرىدۇ، — دېدى سىرتتىن قايتىپ كىرگەن مۇنىرىدىن خوجا، — ئۇ جاڭ دوسا ئىكەن، ساقچى ئىدارىسىنىڭ بۇ ئۇتكۇر چىشلىق ئىتى بىزنى چىشلەشكە كەلگەن ئوخشايدۇ. مېنى كۇرۇپ، ئۇزىنى قاچۇرۇپ، يارغا يامىشىپ يۇقىرىغا چىقىپ كەتتى.

— كېچىدىن بېرى بۇ يەر ئەنسىزلىشىپ قالدى، — دېدى باغۇەن سەپداشلارغا ئەسلىتىپ تۇرۇپ، — سىرتتا كۇسۇلدىشىپ يۇرگەنلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ياتتىم. خېلىغىچە ئايىغ تىۇشى بېسىلمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېكىم نۇرنى دېمەمسىلەر؟ بۇ بىرەھىم قارا ئىت ئەتىگەن تاڭ سەھەردە بۇ يەردە شۇم بۇيىدەك ئۇلۇپ، بىرھۇنچە نەرسىلەرنى تاشلاپ قېيۇپ كەتتى. ئۇ تېخى بەگلەردەك مەپىدە كەپتۇ.

— ھېكىم نۇرنىڭ ئۇزى قېنى، نەگە كەتتى؟ — چۇچۇپ سوردى ئۇچ سەيداش تەڭمۇ تەڭ.

— بازارغا كەتتى، قېرى ئەكىلىمەن دەيدۇ. داش قازانىنىڭمۇ گېپىنى قىلدى، — جاۋاب بەردى باغۇەن.

— ئۇ يالغۇز كەپتۇمۇ؟ — سوردى بىلال ئەزىزى.

— يالغۇز كەپتۇ. مەپسىنى ئۇزى ھەيدەپتۇ، باراۋەتنىڭ

گېپىنى قىلىپ، ئالدىراش ماڭدى.

— قاراڭلار، بۇنىڭ چاقماقنىلىقىنى! بۇ يەرگە ھەيدىدىن ئىلگىرى پالاقشىپ كېلىپ بويتۇ، — دېدى بىلال ئەزىزى ئەجەبلىنىش ئاھاڭىدا.

تاجاخۇن ئاكا تېكىرقاش بىلەن سەپداشلارغا قاردى. ئۇ ل. مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ھېكىم نۇرنىڭ بۇگۈنكى تەسىس مەجلىسى بىلەن ئالاقىسى يوق تەك بىر ئۇقۇمغا كېلىپ، بۇ قارا نىيەت تۇغرىسىدا ئۆز كۆز قارىشىنىڭ خاتا بولمىغانلىقىدىن خۇشال بولدى.

— مەن ئەسلىدىلا ھېكىم نۇرنىڭ سىزلەر بىلەن بىكىر-داش بولۇشلىشىغا ئىشەنمىگەنىدىم، — دېدى ئۇ ئۆز كۆز قارىشىنى قۇۋۋەتلەپ، — سىزلەر بولسىكىزلار ئاقسۇ ياشلىرى ئىچىدە پۇراق چىچىپ تۇرغان ئۇچ تۇپ قىزىلگۈل. ھېكىم نۇر بولسا، سېپى ئۆزىدىن شۇمبۇيا. ئەگەر ئۇنىڭ باراۋەت ئۆتە-كۈزىمىز، دەپ يۈرگىنى باشقا بىر كىملەر ئۇچۇن بولىدىغان بولسا، مەن ئۇنى بېغىمغا يولاتمايمەن. باغ سىزلەر ئۇچۇن ئوچۇق. مېنىڭ ئۇنى بۇگۈن سىزلەرگە بەرگىنىم بەرگەن، باش-قىلارغا بەرمەيمەن.

سەپداشلار بۇۋاينىڭ ئۆزلىرىگە بولغان مۇھەببەت ۋە چوڭ-قۇر ئەقىدىسىگە يەنە بىر قېتىم قايىل بولۇپ، تەكرار رەھمەت دېيىشتى. لېكىن ئۇنىڭ ھېكىم نۇردىن مۇنچىۋالا قاتتىق نەپ-رەتلىنىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلىلمەي، بىر - بىرىگە سوئال نەزىرى بىلەن قارىشىپ قويدى.

— بۇ دۆيۈز مۇناپىق، — سۆزىنى داۋام قىلدۇردى كۆپنى كۆرگەن بۇۋاي، — تۇرقى ئادەمگە ئوخشىغان بىلەن تۇگ-كەن - پۈككىنى يىرتقۇچ بۆرە. ھەجىپ كېلىپ، تۇيغۇزماستىن ئادەمگە ئېتىلىدىغان تۈلكە. ئۇ يېزىلاردىن بىرمۇنچە بىگۇناھ

ھاشارچىلارنى باغلاپ كېلىپ، ئۇرۇپ قېينىدى. بۇنداق ھاشارچى-لاردىن بەزىلىرى ھېلىمۇ قاماقخانىدا يېتىپتۇ. مەن بۇنىڭ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىدە تازىلىق ئىشچىسى بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىمدا ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ ياشىنىپ قالغانلىقىمغا قارىماي، مېنى ھەدىسىلا ئۇرۇپ، ئاخىر ئىشچىلىقتىن قوغلاپ چىقىرىۋەتتى.

— ھېكىم نۇرنىڭ يەنە قانداق ئىشلىرىنى بىلمىسىز ئاتا؟ — سورىدى مۇنىردىن خوجا.

— ئېيتىپ كەلسەم تولا، — جاۋاب بەردى باغۋەن، — ئۇنى ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىشپىيونىمىكىن، دەپ گۇمان قىلى-مەن. ئۇنىڭ ئۆيىگە بىر ئاخشىمى لى باكەلسە، بىر ئاخشىمىسى جاڭ دوسا ياكى لى دوسا كېلەتتى. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ ئۆيى-دىن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدىكى قارا چاپانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى.

سەپداشلار قاتتىق چۆچۈش ھېس قىلدى. بۇۋاينىڭ پا-كىتلار بىلەن تولغان ئىشەنچلىك سۆزلىرى ئۇلارنى پۈشايمان چوڭقۇرلۇقىغا باشلاپ كىردى. ل. مۇتەللىپ ئېغىر ئۇھ تارتىپ، بارمىقىنى بىرنەچچە رەت ئاچچىق چىشلىدى. مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزىلەر چېكىلىرىنى تۇتۇشۇپ ئازابلاندى. بۇگۈنكى تەشكىلات قۇرۇشتىن ئىبارەت غايەت زور مەرىكە خۇشاللىقى بىردىن ئاچچىق تۇيغۇ بىلەن ئالماشتى.

— ھېلىمۇ ھېكىم نۇرنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق، — دېدى تاجاخۇن ئاكا غەزەپ بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — ئەگەر سىزلەر ماقۇل بولسىكىزلار بۇ قارا يۈزنى بېغىمغا بىر قەدەممۇ يولاتمايمەن. ئەكسىلگەن نەرسىلىرىنى تاشلاپ، كۈدە - كۆر-پەڭنى كۆتۈر، دەپ قوغلايمەن.

ئۆيگە بازار تەرەپتىن كېلىۋاتقان يار - يار ھارۇنىڭ

كاتاك يولغا ئېگىز - پەس ئورۇلۇشىدىن پەيدا بولغان غاچىلداش ئاۋازى ئاڭلاندى. سەپداشلار قولاق سېلىپ جىم ئولتۇرۇپ قالدى. بىردەمدىلا هارۋا باغ ئىشىكى ئالدىغا يېتىپ كېلىپ توختىدى، يار - يار هارۋىنىڭ يوغان چاقپەلەكتەك قوپال ياغاچ چاقلىرى توزۇتقان يۇمشاق، ئۆلۈك توپا تامدىن هالقىپ، باغ ئىچىگە بېسىپ كىردى. بۇ هېكىم نۇر يالىلاپ ئەكەلگەن هارۋا ئىدى. بۇۋاي سىرتقا چىقىپ، قاپقى يېگىباشتىن تۇرۇلگەن هالدا قايتىپ كىردى.

— بىز دەۋاتقان هېلىقى مۇناپىق مەخلۇق كەپتۇ، — دېدى ئۇ، — هارۋىغا قوي، داش قازان، سەۋزە بېسىپ كەپتۇ. ئىشكىنى يېپىۋەتتىم، دۆيۈزنىڭ يۈزىگىمۇ قاراپ قويماي كىردىم.

بۇۋاينىڭ گېپى تۈگە - تۈگىمەستىن باغ ئىشكى جالاقلاپ ئېچىلدى، هېكىم نۇر «تاجاخۇن ئاكا» دەپ تۇۋلاپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇ، بۇۋاينىڭ قوپاللىق قىلغانلىقىغا خاپا بولۇپ بىرنەچچە ئېغىز زەردە سۆزلىرى قىلىۋالماقچىدى، لېكىن، ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزلەرنى كۆرۈپ جىم بولۇپ قالدى. بۇ چاغدا سەپداشلار پۈت ئۇچىغا قاراپ قىمىرلىماي ئولتۇراتتى. ئىشىكىن ئوگايسىزلاندى. ئۇ تاجاخۇن ئاكا بار يەردە، سەپداشلارنىڭ تېز ئۆزگىرىپ، چوقۇم ئۆزىگە ئىشەنمەسلىك مەۋقەسىدە بولۇپ قالىدىغانلىقىنى بىلەتتى. چۈنكى ئىشىكىن بۇ ۋەجدانسىزلىق بۇۋاينىڭ ئۇنىڭ قىلمىشلىرىنى مۇشۇنداق بىر كەسكىن پەيتتە، ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزلەرگە پاش قىلماي قويمايدىغانلىقىنى ئالدىنئالا پەملەپ يەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئاخشامقى يىگىرلىشىش ئولتۇرۇشىدا تەسىس مەجلىسىنى تاجاخۇن ئاكىنىڭ بېغىدا ئۆتكۈزۈشكە كەلجان - جەهلى بىلەن قارشى چىقىپ، گۈلباغدىكى مەمەتباي-

نىڭ بېغىدا ئۆتكۈزۈشنى تەشەببۇس قىلىپ تۇرۇۋېلىشىدىكى سەۋەبنىمۇ دەل شۇ يەردە ئىدى. تاجاخۇن ئاكا دۆيۈزنى شۇ هامان قوغلاپ چىقىرىشقا تەييار بولۇپ تۇراتتى. ئىشىكىن هازىرقى ئوڭايسىز ئەهۋالدىن قوتۇلۇپ، تەسىس مەجلىسىگە باشقىدىن ئىلگىرىكىدەك ئىشەنچ بىلەن سىغدىلىپ كىرىۋېلىش ئۈچۈن، يېگى بىر دۇقمادا سۆز باشلىدى. چۈنكى، لى باكىچە هېكىم نۇرغا: «ئەگەر لوتپوللالار ئىچىدە گۇمانغا قالغان بولساڭ، قاپىقارىسىغا ئىشىپىونلارنى پاش قىلغان بولۇپ سۆزلە. ئەتە بىز تاجىنىڭ بېغى تەرەپكە ئارىلاپ ئادەم ئەۋەتىپ قويمىمىز، سەن شۇلارنى پاكىت قىلىپ كۆرسىتىپ، لوتپوللالارنى ئانچىكىم هوشيارلىققا چاقىرىپ قويغان بول» دەپ ئەتەيىن ئەسكەرتىپ قويغاندى. بۇ گومىنداڭ ساقچى ئورگىنىنىڭ سول تەرەپتىن شەپە بەرگەن بولۇپ، ئۇ بىقىنىدىن كىرىۋالغان هەقىقىي ئىشىپىونىنىڭ ئۆزىنى چۈمپەردىلەش ئۈچۈن ئىشلەتمەكچى بولغان تاكتىكىسى ئىدى.

— لەگگەر كۆڭۈلۈكىدىن قايرىلىپ، بۇ تەرەپكە كېلىۋېتىشتا لى دوسانىڭ مۇشۇ باغ تەرەپتىكى مەهەللىدىن قايتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردۇم، — سۆز باشلاپ كەتتى هېكىم نۇر، — ئەمدى باغ ئالدىدا تۇختاپ يار ئۈستىگە قاردىم بىر ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى. بۇ ئادەم ئۆزىنى يوشۇرۇشقا ئامال قىلالمىدى بولغاي، دەرەختىن بىر تۇتام يوپۇرماقنى ئۈزگەن بولۇپ، بىكار تاماشىچىدەك كۆرۈنۈپ نەرىغا كەتتى. بۇ جاڭ دوسادەك تۇرىدۇ. بۇنىڭغا قارىغاندا ساقچى ئورگىنى كەينىمىزگە پايلاقچى سېلىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن. بۇگۈنكى مەجلىستە سەپداشلارغا هوشيار بولۇش جەهەتتىن سۆزلەپ قويمىساق بولمىغۇدەك.

ل. مۇتەللىپ بىلەن بىلال ئەزىزى ئىشىپىونىنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ ماقۇللۇق بىلەن بىر - بىرىگە باش لىڭشىتىشتى.

مۇنبرىدىن خوجا بۇنىدىن ئىلگىرىرەك جاڭ دوسانىڭ ياربېشىغا يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنلىكىنى ئەسلەپ، ئۇز كۆڭلىدە ھېكىم نۇرنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلىدى. بۇ تاجاخۇن ئاكىنىڭ ھېكىم نۇر ئۇستىدىن ئېيتقانلىرى بىلەن قارىمۇ قارشى بىر خىل سېلىشتۇرما بولۇپ شەكىللەندى. سەپداشلار ئاخىردا بۇۋاينىڭ سۆزلىرىدە ھېكىم نۇرغا قارتا شەخسىي غەزەپتىن كېلىپ چىققان گۇمانىي قاراشلار بولۇشى مۇمكىن، دېگەن يەرگە كەلدى. سىرتتا ئاۋۋال داش قازاننىڭ بوش جىڭىلدىشى بىلەن ھارۇنكەشنىڭ داش قازانىنى يەرگە چۈشۈرۈشكە ھەربىكىت قىلىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. بۇنىڭغا قوشۇلۇپ چۆچۈگەن قوينىڭ ھارۇندا مەرەپ تېپىرلاۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. بۇۋاينىڭ سىرتقا چىققۇسى كەلمىدى. مۇنبرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزى، ھېكىم نۇرلار ھارۇنكەشكە يارەملىشىش ئۈچۈن ماڭغاندا، ل. مۇتەللىپ بۇۋاينى يالغۇز قالدۇرۇشقا كۆزى قىيماي ھەمراھ بولغاچ ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشىش ئۈچۈن ئۆيدە قالدى.

باغۇەن يەنە ھېكىم نۇر تۇغرىسىدا ئاخىرقى گەپلىرىنى قىلماقچى بولۇپ تۇراتتى، شائىر بايقىماي سۆز باشلاپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن سۆزنىڭ ماۋزۇسى باشقا تەرەپكە يۆتكىلىپ كەتتى.

— بۇۋا، سىز مېنى ئوغلىڭىزغا ئوخشىتاتتىڭىز، ھازىر ئۇ قەيەردە، ھېلىمۇ ئۇرۇمچىدىمۇ؟ — سورىدى ل. مۇتەللىپ.

بۇۋاينىڭ غەزەپلىك تۇرقى ئۆزگىرىپ، چۆكۈر ئۇھ تارتتى — ده، تاپسىغا كېلىپ، شائىر بىلەن يانمۇ يان ئولتۇردى.

— نېمە دېسەم بولار؟ — دېدى ئۇ، — ھېلىمۇ ئۇرۇمچىدە. ئەمما تىرىكى ئەمەس، ئۆلۈكى!...

— بۇ قانداق گەپ!؟ — ئېچىنىش ھېسسىياتى بىلەن سورىدى ل. مۇتەللىپ.

— شېئىر شەمسەي ئۇنى قاماققا تاشلاپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن. ھايات چېغىدا ئۇرۇمچى ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنده ئوقۇپ، 7 - باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچى بولغان. ئۇ تېخى كۆپ ياش ئىدى. شۇ ۋاقىتتا ئوغلۇم سەنئەت ھازىرقى پېشىگىز بەلەن تەڭ بولغان بولغىدى. بوي تۇرقى، رەڭگىرويى سىزگە تولمۇ ئوخشايتتى، چىرايلىق، پاكىز بالا بولغانىدى. ئىلگىرى كىچىك بالا چېغىدا ئاقسۇدا مېنىڭ يېنىمدا تۇرۇپ ئوقۇغان. كىچىكىدە ئۇنى تۇرپاندىن ئۆزۈمگە ئەگەشتۇرۇپ، بۇ يەرگە ئەكەلگەنىدىم. ئاپىسى تۇرپاندا چېغىمىزدا تۇغۇتتا ئۆلۈپ، ئوغلۇم يېنىمدا تىكەندەك يالغۇز قالغانىدى. ئاۋۋال قۇمۇل قۇزغىلىڭى، ئاندىن تۇرپاندا قۇزغىلاڭ بولغان. مەن شۇنىڭغا قاتنىشىپ 1933 - يىلى ئۇنى ئۆزۈم بىلەن بىللە بۇ يەرگە ئەكەلگەنىدىم.

شائىرنىڭ ئۇرۇمچىدە چېغىدا 6 - ۋە 7 - ئويغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرى بىلەن ئالاقىسى قويۇق بولۇپ، ئۇ بۇ ئىككى مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى تونۇيتتى. ل. مۇتەللىپ بۇۋاينىڭ تونۇشتۇرۇشلىرىدىن ئۇنىڭ ئوغلى تۇغرىسىدا مەلۇم ئەھۋاللارنى ئەسلىگەندەك بولدى.

— ئوغلىڭىزنىڭ ئېتى ئىمىن نەزەرۇپمىدى؟ — ئىككىلەنمەي سورىدى ئۇ.

— ياق، نەزەرۇپ ئەمەس، ئىمىن تاجى ئىدى، — ھەيرانلىق بىلەن جاۋاب بەردى بۇۋاي ۋە شۇ مەھەل ئۆز ئىنكىرىنى ئۆزى رەت قىلىپ، — ھە، تۇغرا، ئاۋۋالقى فامىلىسى تاجى ئىدى. كېيىن ئاتامنىڭ ئېتىغا يۆتكەپ فامىلىسىنى ئىمىن نەزەرۇپ قىلىۋالغانىدى، — دېدى.

— «ئادەمنىڭ يېتى يوق، ئالتۇننىڭ دېتى» دېگەن راست گەپكەن. مەن ئوغلىڭىزنى ئوبدان بىلىمەن. قويۇق ئەسراچىلىقى

ىمز بار ئىدى. قەلەمى ئۆتكۈر بولۇپ، شىنجاڭ گېزىتىگە پات ـ پات ماقالىلەر بېرىپ تۇراتتى. مەن شۇ چاغدا شىنجاڭ گېزىتىدە ئىشلەيتتىم.

ـــ سىزنى ئوغلۇمغا ئوخشىتىپ بىكار قىلمىغانسىكەنمەن... بىراق، ئۇنىڭ ھاياتى ياش تۇرۇپ ئاخىرلاشتى. خۇدا سىزگە ئۇزاق ئۆمۈر نەسىپ قىلسۇن!...

ـــ خەلق بۇ باغنى دوتەينىڭ بېغى دەپمۇ قويىدىكەن. دوتەي نىياز شېرىپى سىزنىڭ نېمىگىز بولاتتى؟

ـــ تاغام ئىدى، ئۇ جىڭ شۇرېن ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغىلاڭغا قاتناشتى. ئاقسۇغا ۋالىي بولدى، ئاندىن تاشكەنتكە شىنجاڭدىن بېرىپ، مۇئاۋىن باش كونسۇل بولدى. ئاخىر يەنە بۇ مەرھۇمنى شېڭ شىسەي قاماقخانىسىغا سولاپ، يەپ تۇگەتتى. بۇ باغ تاغام ئاقسۇغا ۋالىي چاغدا بىنا قىلىنغان. شۇنىدىن كېيىن مەن ئۇنى پەرۋىش قىلىپ كېلىۋاتىمەن، ـــ بۇۋاي ئاۋازىنى پەسەيتىپ تۇرۇپ، ـــ شۇ ۋاقىتتا بىز قىلغان ئەجرىمىز، تۆكۈلگەن قېنىمىزغا تۇشلۇق خەلققە ئەمەل كەلدى، دەپ خۇش بوپتىكەنمىز، نەدىكىنى؟ ئۇلار قوزغىلاڭ رەھبەرلىرىنى يەپ تۇگەتتى، ـــ دېدى.

ل. مۇتەللىپ تاجاخۇن ئاكا بىلەن مەسۇتئاخۇن ئوسۇتىنىڭ ساتىراشخانىسى ئالدىدا بىرنەچچە قېتىم تونۇشقاندىن تارتىپ، ھازىرغىچە ئۇنىڭ بىلەن قىلىشقان گەپ ـ سۆزلىرىنى ئەسلەپ:

ـــ مەن تەلەپپۇزىڭىزغا قاراپ سىزنى تۇرپانلىق بولسا كېرەك، دەپ ئويلىغانىدىم. گېزىتخانىدا مۇھەررىر بولۇپ ئىشلەيدىغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە شېئىر بىلەن ھەپىلىشىدىغان بىزگە ئوخشاش كىشىلەر تىلچى كېلىدۇ، تىل ئۆگىنىدۇ ئەمەس، ـــ دەپ قويدى.

ـــ ئانا سۈتى بىلەن كىرگەن تىل. ئاھاڭىنىڭ ئۆزگەرمەسلىكى تەسكەن، ـــ دېدى بۇۋاي ئۆزىنى بەنىمۇ تونۇشتۇرۇپ، ـــ بۇ يەردىكىلەر مېنى بەزىدە تاجى تۇرپانى، دەپ ئاتاشسا، بەزىلەر بايا ئامراقتەك تېخى مېنىڭ بىلەن ئويناشپ، تاجى باي دەپمۇ قويۇشىدۇ.

قىسقا سۆھبەت شائىرنىڭ بۇۋايغا بولغان تونۇشىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇردى. ئۇ ساددا دىل، سەمىمىي نىيەت بۇ باغۇ-ئىگە ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئەقىدىسىدىن كۈچلۈكرەك ئەقىدە باغلاپ قالدى. تاجاخۇن ئاكا نۇرغۇن دەرد ـ ئەلەملەر تۈپەيلىدىن بالدۇر قېرىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۆزۈن ئۆچكە ساقلى تەپتەكشى دېگۈدەك ئاقىرىپ بولغان، بۇۋاي يەنە ئەسلى ئېگىز بولسىمۇ، ھەددى ـ ھېسابسىز ئورۇقداپ، ھازىر مۈكچىيىپ، ۋۇجىكلىشىپ كەتكەنىدى. لېكىن ئۇ تېتىك، سەزگۈر، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن ھەقمۇي بىر ئىنسانىنىڭ ۋىجدان ساداسى جاراڭلاپ تۇراتتى. ل. مۇتەللىپ بۇۋايغا ئوغۇللۇق مېھرى بىلەن قايتا ـ قايتا قاراپ، ئۇنىڭدا ئۆز ئاتىسىنىڭكىدەك بىر خىل ئوخشاشلىقنىڭ بارلىقىنى كۆردى.

شائىرنىڭ ئالدىدا ئەمدى دەسلەپ بىلگەندەك، ئاق كۆڭۈل، خۇش مۇئامىلە، سەمىمىي نىيەتلىك بىر ئۇيغۇر دېھقىنىنىڭ يېقىملىق سىماسىلا ئەمەس، بەلكى ياڭ زېڭشىن بىلەن جىڭ شۇرېنىنىڭ زۇلمەتلىك جاھالەت مەزگىلىدىن تارتىپ، شېڭ شىسەينىڭ جاللاتلىق زامانىسىغىچە، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە گومىنداڭنىڭ ھازىرقى قىرغىنچىلىق دەۋرىگىچە بولغان ئاجايىپ جەڭگى ـ جېدەللىك بىر تارىخىي جەريانىنىڭ تىرىك گۇۋاھچىسى تۇراتتى. تاجاخۇن ئاكا ھەقىقەتەن ئۇ تارىخنىڭ ئادەتتىكى گۇۋاھچىسىلا ئەمەس، بەلكى يەنە قۇمۇل ـ تۇرپان قوزغىلاڭلىرىنىڭ بۇاستە قاتناشقۇچىسى ئىدى. ئۇنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلىنى

ياش چېغىدىلا شېك شىسەي يەپ تۇگەتكەن، بۇ جاللات ئۇنىڭ تاغىسىنمۇ شۇنداق قىلدى. شائىر بۇلارنى تەپەككۇر كۆۋرۈكىدىن ئۆتكۈزۈپ، كۆز ئالدىغا ئەكەلگەن چاغدا، تاجاخۇن ئاكىدىكى گرىمنداڭغا قارشى غەزەپ - نەپرەتنىڭ ئۇزاق تارىخىي ئۆتمۈشكە — يۇمشىماس ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن بولدى.

شائىر بىلەن بۇۋاي ئولتۇرغان يېرىدىن قوزغىلىپ ئاتا - بالىدەك بىر - بىراقى مېڭىپ، تەبەسسۇم چىراي بىلەن ئۆيدىن چىقتى. قىۋي باغقا ئەكىرىلىپ، ئىشكنىڭ كۆلەڭگە تەرەپىگە باغلانغان، داش قازان بىلەن تاغاردىكى سەۋزە ئىشكىنىڭ يەنە بىر قانىتى تەرەپكە قويۇپ قويۇلغانىدى. بۇ يەرگە كۆڭلەكچان كەلگەن ھېكىم نۇر بىلەكلىرىنى شىمايلىۋېتىپ، داش قازانغا ئوچاق ئورنى چاپماقتا ئىدى. بۇۋاي باغنى ئايلاندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىددىن خوجا، بىلال ئەزىزلەرنى قىزغىن تەكلىپ بىلەن باغ تۆرىگە ئېلىپ ماڭدى. باغ تۆت - بەش مو ئەتراپىدا بولۇپ، ئانچە چوڭ ئەمەس ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئىچى ھەرخىل مېۋىلىك دەرەخ ۋە ئۈزۈم تەكلىرى بىلەن تولغان بولۇپ، ئالقانچىلىك بوش يەر قالدۇرۇلمىغاندەك كۆرۈنەتتى. ئىشكىتىن كىرىپ، ئالتە - يەتتە قەدەم ماڭغاندا، ئۇدۇلىدىكى كىچىك بىر پارچە تۆت چاسا يەردە گۈل ئۆستۈرۈلگەن. يەتتە - سەككىز تۈپ گۈلسۈرۇخ ئوتتۇرىدا قىپقىزىل قىزىرىپ، ئېگىز شاخلىرى بىلەن ئۆپچۆرىدىكى گۈلدەردىن ئايرىلىپ تۇراتتى. بۇۋاي ئۇلارنىڭ ئۇرۇقىنى تۇرپاندىن كەلتۈرۈپ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن دىيارىغا بولغان سېغىنىشىنى قاندۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، بۇ گۈلدەرنى ئايرىمچە ئەھمىيەت بىلەن پەرۋىش قىلىپ كەلگەنىدى. گۈلسۈرۇخنىڭ ئەتراپىدىكىلىرى جۇخار، لەيلى، تاجگۈل ۋە ئەتىرگۈلدەر بولۇپ، ھەممىسى تەكشى ئېچىلىپ يېتىلگەن بۇ-

لۇپ، خۇش ھىد تارقىتىشىپ تۇراتتى. ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىددىن خوجا، بىلال ئەزىزلەر گۈلاۋكىتە توختاپ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى بىرنەچچە قېتىم ئايلاندى. باغۋەن گۈلسۇرۇخنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ ۋە ئۇنىڭ قانداق ئۆستۈرۈلۈپ، قانداق پەرۋىش قىلىنىدىغانلىقىنى تونۇشتۇرۇپ تۇرۇپ، سەپداشلارنىڭ ھەربىرىگە ئۇنىڭ ئەكى يوغان ئېچىلغانلىرىنى بىردىن ئۈزۈپ تەقدىم قىلدى. گۈللاۋكنىڭ يېنى كىچىككىنە قوغۇنلۇق بولۇپ، تېخىچە يېشىللىقىنى يوقاتمىغان قويۇق يوپۇرماقلىق پېلەكلەر بۇ يەردىكى تار ۋە قىسقا ئۆچ تال چۆنەكنى تەكشى يېپىپ، ئۇلاردىكى چىلگە قوغۇنلارنى ئاپتاپتىن يوشۇرۇپ تۇرۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. باغدا خېلى چوڭ يەرنى ئىگىلەپ، دىققەتنى جەلپ قىلىۋاتقان تۇپ - تۇپ ئۈزۈم تەكلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدا ئۇچراپ تۇرىدىغان تەك ئۆستۈرۈش ئادىتىگە ئاساسەن بېدىش قىلىنماستىن، يەر يۈزىنى بويلىتىپ ئەركىن قويۇپ بەرىلگەنىدى. مۇنىرىددىن خوجا بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ، تالنى مۇنداق ئۆستۈرۈشنىڭ سەۋەبلىرىنى سورىدى. باغۋەن بۇ ئۇسۇلنىڭ تۇرپاندا بارلىقىنى، پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان بوران تۈپەيلىدىن ئۇ جايدا تالنى مۇشۇنداق ئۆستۈرۈش ئادەت بولۇپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. باغنىڭ شىمال، غەرب تەرەپلىرىدىكى تام تۈۋلىرى قاتارلىشىپ كېتىپ ئۆستۈرۈلگەن نەشپۈت، ئانۇت، ئانار، چىلان دەرەخلىرى بىلەن توسۇلۇپ، ئۇلار كېسەك تامدىن سىرت يەنە بىر قەۋەت يېشىل تام شەكلىنى ھاسىل قىلغانىدى. ئۇيگە يانداش ئۆستۈرۈلۈپ، ھازىر ئېگىز بوي تارتىپ قالغان كېچىكىپ پىشار ئۇچ تۈپ ئۆرۈكنىڭ تەڭگە يوپۇرماقلىق شاخلىرىدا كەھرىۋادەك سېرىق، تۇخۇمدەك سىلىق مېۋە مەي باغلاپ كەتكەنىدى. بۇۋاي سەپداشلارنى ئۆرۈكلەرنى ئۈزۈپ يېيىشكە تەكلىپ قىلدى. باغ ئىلگىرى ئېيتىلغاندەك يار باغرىدا بولۇپ، ئۇنىڭ شەرق تەرىپى توققۇز - ئون غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى

يارغا تۇتىشىپ ئەنە شۇ تەبىئىي تام بىلەن توسۇلۇپ تۇراتتى. يار تۇۋىددىكى يۇغان ئۇجمە دەرىخى ئاسمان بىلەن بوي تالاش-قاندەك كۆركەم كۆرۈنۈپ، باغنىڭ خېلى كەڭ بىر قىسمىغا سايە تاشلاپ تۇراتتى. ئۇجمە ئاستى قويۇق ئۆسكەن يۇمران ئوت-چۆپلەر بىلەن قاپلىنىپ، يېپىيېشىل پايانداز شەكلىنى ئالغانىدى. سەپداشلارغا بۇ يەر هەممىدىن كۆپرەك يېقىپ قالدى. ئۇلار تەسىس مەجلىسىنى مۇشۇ ئۇجمە دەرىخى ئاستىدا ئۆتكۈزۈشنى سۆزسىز كۆڭۈلدىكىدەك پۈكۈشتى. بۇ يەردىن يەنە بىر تال ئىرىقچە ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، ئىرىقچىدىن تېڭ ۋە كۆكتاتلىققا سۇ كىرىپ تۇراتتى.

باغدا ئۇچار قاناتلار شاختىن شاختقا كۆچۈپ، تىنماي سايرىشاتتى. ئەنە ياربېشى تەرەپتىن ئۇچۇپ كەلگەن بىر توپ قۇشقاچ ئۇجمە دەرىخىگە قونۇپ ۋىچىرلاشقا باشلىدى. تامغا قونۇۋالغان بىر جۈپ پاختەك بىر - بىرىنى چوقىلاپ ئويناشقاچ، ئارىلاپ گۈگۈلاپ قويۇشاتتى. ئاڭسىزلا يەنە سىرتتىن باشقا بىر توپ قۇشقاچ ئۇچۇپ كېلىپ، ئۆرۈك شاخلىرىدا ئۆز سامالرىنى باشلىدى. ئوچاق ئويۇش بىلەن بولۇۋاتقان هېكىم نۇر خۇش ياقماسلىق بىلەن چالما ئىتىپ قۇشقاچلارنى قوغلىدى. چالما شاختا زەردە بىلەن تەگكەنلىكتىن بىرمۇنچە ئۆرۈك تۆكۈلۈپ چۈشۈپ، دەرەخ تۈۋىنى قاپلىدى. باغۋەن هېكىم نۇرنىڭ بۇ قىلمىشىنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ ساھىبخانلىققا خاس تەكەللۇپىنى ئۇنتۇپ، ئاچچىق بىلەن تۇۋلىدى:

— يېگۈڭ بولسا زايە قىلماي قولۇڭ بىلەن ئېلىپ يە! ئۆرۈك كېلىدىغان مېهمانلارنىڭ ئالدىغا قويۇش ئۈچۈن لازىم. ئەگەر ئىش خۇش ياقمايۋاتقان بولسا، كېلىمای تاشلاپ قوي!

قارا نىيەت بۇ گەپلەرنى ئەتەيىن كۆڭلىگە ئالمىدى، ئەكسىچە پىشانىسىنى سۈرتكەن بېلۇپ، بوش كۈلۈپ قويدى،

بوۋاينىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ تىلى يەنىلا تۇتۇق ئىدى. بۇلۇپمۇ، مەككار مۇشۇ هالقىلىق پەيتتە تاجاخۇن ئاكىنىڭ سەپداشلارغا ئۆزى توغرىسىدا يەنمۇ كۆپرەك پاش قىلىش خاراكتېرىدىكى گەپ - سۆزلەرنى قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئالاهىدە ياۋاش بولۇشقا تىرىشاتتى...

ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى دۇنياغا كەلدى

سائەت توققۇز يېرىم بولۇپ، سەپداشلارنىڭ زور كۆپچىلىكى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن يېرىم سائەت بۇرۇن باغقا كېلىپ بولدى. ئۇلار ئېهتىيات يۈزىسىدىن توپ ماكىمای، بۆلۈنۈپ تەرەپ - تەرەپتىن كەلگەنىدى. يېگىشەھەرلىكى سەپداشلاردىن يەقەت ئوسمان مۇھەممەت بىلەن ئابدۇللا روزىلا سەل-پەل كېچىكىپ قالدى، چۈنكى ئۇلار ئىلگىرىكى مەسلىھەتكە ئاساسەن، بىرى بوزا، بىرى مۇسەللەس كۆتۈرگەچ كېلىشى كېرەك ئىدى. كونىشەھەرلىكى سەپداشلار ياربېشى ئارقىلىق باغقا كىرىشى بىلەن تەڭ ئۇلارمۇ ئۇلگۈرۈپ بۇ يەردە هازىر بولۇشتى. كۇنىشەھەرلىك ئاتاقلىق پېداگوگ، هازىر بولسا قىزىل پاچاق، گۇمانلىق ئۇنسۇر دېگەن جىنايى ناملار بىلەن ئەيىبلىنىپ، ئوقۇتقۇچىلىقتىن خىزمەتتىدىن هەيدەۋېتىلگەن مەۋلانجان تۇردىيېۋ، شۇنگىدەك مەكتەپلەردىكى مۇدىرلىق ياكى ئىلمىي مۇدىرلىقتىن ئېلىپ تاشلىنىپ، خىزمەتسىز ئۇتۇۋاتقان كونا ماتارىپچىلاردىن ئابدۇكېرىم ئارىپوۋ، ئىبراهىم ئەدرىسوپ، ئەخمەت هەسەنوپ، كونىشەھەر ناهىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ

رەئىسى تەۋەككۇل ئۇلۇغۇپلار توپلىشىپ كېلىپ، كېيىن ساقچى پايلاقچىلىرىنىڭ دىققىتىنى تارتىپ قويماسلىق ئۈچۈن بىرنەچچە كىرا مەپىسىگە بۆلۈنۈپ، ياربېشى ئۈستىدىكى كونا ھارۋا يولى بىلەن كەلگەنىدى. ئۇلار مەپىلەرنى يار ئۈستىدىن قايتۇرۇۋېتىپ، ئېگىزدىن پەسكە چۈشىدىغان سىيرىلما تار چوققىدىن چۈشكەن، كۆزى ئاجىز مەۋلانجان تۇردىيوپنى كۆتۈرگەنىدەك ئاۋايلاپ ئېلىپ چۈشۈشكەنىدى. ئاڭغىچە يېڭىشەھەردىن گو جەنخۇا، قۇددۇس لارمۇ ئىلگىرى - ئاخىر كېلىپ بولغانىدى. سائەت توپتوغرا ئونغا يېتىپ، بەلگىلىمە بويىچە تەسىس مەجلىسنى ئېچىش ۋاقتى بولۇپ قالدى، ئەمما باي، ئۈچتۇرپان ناھىيىلىرىدىكى جەڭگىۋار ياشلارنىڭ ۋەكىللىرى تېخىچە كېلىپ بولالمىغانلىقتىن ئۇلارنى كۈتۈپ، بىرئاز تەخىر قىلىپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى، ئەسلىدىكى مۆلچەر بويىچە، ئۇلار تۈنۈگۈن ئاخشام يېتىپ كېلىشى، كېچىككەنلىرىمۇ بۈگۈن تاڭ سەھەردىن قالماسلىقى كېرەك ئىدى. ئۇلارنىڭ كېچىكىشى سەپداشلاردا ھەرخىل پەرەزلەرنى قوزغىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ تەسىس مەجلىسنى ئەمدى ئېچىۋېتىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىپ، ھەممەيلەننى بىر يەرگە جەم بولۇشقا تەكلىپ قىلدى. سەپداشلار يوغان ئۈجمە تۈۋىدىكى ياپيېشىل چۆپلۈككە كېلىپ، غۇجمەكلىشىپ ئولتۇردى، بۇ يەرگە مەجلىس كاتىپى ئۈچۈن پاكارغىنا يۇمىلاق شىرە قويۇپ قويۇلغانىدى. دەل شۇ ۋاقىتتا ئۈچتۇرپانلىق سەپداش سېيىت ئابباس، تۇردى ھۇسەينوپنىڭ ھەمراھلىقى بىلەن باغقا كىرىپ كەلدى. سېيىت ئابباس ئۆز ناھىيىسىدىكى سەپداشلاردىن ئارتۇق ئابباس، ئابدۇللا ياقۇپ، ئىبراھىم مۆمىنلەر ئاقسۇغا كېلەلمىگەن ئەھۋالدا ئۇلارغا ۋەكىل بولۇپ بۇ يەرگە ئاخىر يېتىپ كەلگەنىدى. لۇتپۇللا ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ بۇ ئوچۇق چىراي يىگىت بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

قۇياش تىك ئۆرلەپ، شەرقتىن جەنۇب تەرەپكە قايرىلىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇجمە ئاستىدىكى ئەتىگەنلىك چوقۇر ئاپتاپ يوقاپ، بۇ يەرنى قويۇق كۆلەڭگە قاپلىدى، پۈت ئاستىدىكى قېلىن ئوت - چۆپلەر يېگىباشتىن ياپيېشىل تۈستە تاۋلاندى ۋە بىرخىل يېقىملىق چىم پۇرىقى ئەتراپقا تارقالدى. ئابدۇللا روزى قېلىن مۇقاۋىلىق كۆپ ۋاراقلىق دەپتەر، زىمىر قەلەم، بىر قۇتا سىيا ئەكەلگەنىدى. ئۇ بۇ نەرسىلەرنى مەجلىس خاتىرىسى يازماقچى بولۇپ، ئۈستەلگە قويۇپ قويدى، سەپداشلار بىردىن جىم بولۇپ، چوڭقۇر ئىچكى ھاياجان ئىچىدە مەجلىسنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتتى. مۇنبىردىن خوجا تەسىس مەجلىسنىڭ ئېچىلغانلىقىنى جاكارلاپ، ئۇنىڭ كۈنتەرتىپىنى تونۇشتۇرماقچى بولۇپ تۇراتتى، يېڭىلا داش قازان ئوچىقىنى كولاپ بولغان ھېكىم نۇر ئىشتان يانچۇقىدىن بىر تۇتام قەغەز ۋە كۆڭلەك يانچۇقىدىن قەلەم چىقارغان ھالدا ئۇلارنى كۆتۈرۈپ، ئۈستەل تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ مەجلىسكە كاتىپ بولۇش تەمەيىدە ئىدى. بىراق، ھەممەيلەن بىر دەك پىكىر بېرىشىپ، بۇ ئىشقا خۇش خەت ئابدۇللا روزىنىى كۆرسەتتى، ئېھتىياتچان گو جەنخۇا ياربېشىغا نازارەتچى قويۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتقاچ ئېلىپ، ئۇ يەرگە بۇ ئىش ئۈچۈن ئۆزى چىقىشنى تەلەپ قىلدى. چەبدەس يىگىت تۇردى ھۈسەينوپ بۇ سەپداشقا ئېتىبار قىلىش يۈزىسىدىن، ياربېشىغا چىقىپ، مەجلىس ئورنىغا يېتمەن گىرۋەككە كېلىپ ئولتۇردى، بۇ يەردىن يار ئۈستىنى ۋە سول تەرەپتىكى كەڭ ئېتىزلىقنى كۆزەتكىلى بولاتتى. تۇردى ھۈسەينوپ قادىر ئېلىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى. سەپداشلار بايلىق ھۈرمەتلىك سەپداش ئابدۇللا داۋۇتوپنى كۈتۈۋېلىش ئارزۇسى بىلەن ھاياجانغا كېلىپ، ئىشىككە قاراشتى. بىراق قادىر ئېلى باغقا يالغۇز كىرىپ كې-

لىپ، شائىرغا ئابدۇللا داۋۇتوپ ئەۋەتكەن بىر پارچە خەتنى تاپشۇردى. لى. مۇتەللىپ تارىخچى ئالىمنىڭ خېتىنى مەجلىس كۆنتەرتىپىنىڭ ئادەتتىن سىرت ماددىسى ئورنىدا ئوقۇپ ئۆتتى. چۈنكى مۇنداق قىلىش بىلەن سەپداشلاردا ئابدۇللا داۋۇتوپنىڭ تەسىس مەجلىسگە كېلەلمەسلىكىدىن پەيدا بولغان دىققەتچىلىك كىنى تۇغەتكىلى بولاتتى.

خەتتە ئۇنىڭ شەخسەن ئۆزىنىڭ بۇ ئاجايىپ مۇھىم مەجلىسكە بارالمىغانلىقىدىكى سەۋەبلەر ئېيتىلىپ كېلىپ، مۇنداق دېيىلگەنىدى: «هازىر باي ناھىيىسىدە ئىلغار كۆچىلەر ئۈستىدىن ئىنتايىن قاتتىق تەقىپ ئورنىتىلماقتا، نازارەت هەددى - هىسابسىز كۆچەيتىلمەكتە. ساقچى ئورگىنى تەرىپىدىن هەر بىر ھەرىنىڭ ئارقىسىغا ئوچۇق - ئاشكارا پايلاقچى سېلىپ قويۇلدى. بۇنى بىز هەربىر قەدەمدە سېزىپ تۇرماقتىمىز، ئۇلار بىزگە ئالدىنئالا سىگنال بولسۇن ئۈچۈن، يوشۇرۇن كۈرەشتىكى ئاكتىپ سەپداشلىرىمىزدىن ئىبلىنى كېچىسى ئۇشتۇمتۇت ئەكىتىپ، قاماپ قويىدى. لېكىن بۇنىڭدىق بىلەن بىزنىڭ بوشىشىپ قالغىنىمىز يوق. ئەكسىچە تېخىمۇ سەگەك بولۇپ، گومىنداڭغا قارشى كۈرىشىمىزنى دادىللىق بىلەن داۋام قىلدۇرماقتىمىز. بىز مەسچىتلەرگە يوشۇرۇن تەشۋىقات ۋەرەقىسى تاشلاپ، جامائەتنى قوزغىلىشقا دەۋەت قىلدۇق. كوچا - مەھەللىلەرگە مۇستەبىتلەرنى مازاقلاپ، هەجۋىي رەسىملەر چاپلىدۇق. بايدا كۈرەش ئۈزلۈكسىز داۋام قىلماقتا».

ئابدۇللا داۋۇتوپ خەتتە يەنە هەرقانداق خېيىم-خەتەردىن قورقماي، گومىنداڭنىڭ رەزىل قىلمىشلىرىنى دادىللىق بىلەن پاش قىلىپ تۇرىدىغانلىقلىرىنى، ئىلى تەرەپ بىلەن ئالاقىنى ئاۋۇالقىدەك داۋاملاشتۇرۇشقا تىرىشىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ كېلىپ، باي ناھىيىسىنى مىللىي ئارمىيە بىلەن باغلىغۇچى قىيىر تاغ ئېغىز

زىدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى كۆچلىرىنى كۆپەيتىپ، بۇ يەردىكى ئۇچ ئۆتكەل — ئۇچ جىلغىنى بىراقلا قامال قىلىپ ياتقانلىقى ئۈچۈن ئالاقىلىشىش قىيىنلىشىپ، باردى - كەلدىنى ئىلگىرىكىدەك داۋام قىلدۇرۇشقا بولمايۋاتقانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويغانىدى.

«سىلەر بىلەن بولغان ئالاقىمىزدىمۇ يېڭى قىيىنچىلىقلار پەيدا بولماقتا، — دېيىلگەنىدى خەتنىڭ ئاخىرىدا، — ئىلى ۋىلايىتىدە قورالىق ئىنقىلاب قوزغالغاندىن تارتىپ يولغا قويۇلغان يول خەتسىز ناھىيە ھۆكۈمىتىدىن هالقىماسلىق، يولۇچىلارنى مەنزىلىگە مەنزىلىدە تەكشۈرۈش سىلەر بىلەن بىزنى ئۆزئارا ئۇچرىشالماس قىلىپ قويىدى. مەن ئاقسۇغا بېرىپ، سىلەر بىلەن پىكىرلەشكەچ، تەسىس مەجلىسگە قاتنىشىشنى ناھايىتى ئارزۇ قىلغانىدىم. بىراق، بېرىشقا مۇمكىنچىلىك بولمىدى. ناھىيىمىزدىكى ساقچى ئورگىنى يول خېتى بەرمىگەنلىكى سىرتىدا، مېنىڭ ئاقسۇغا بېرىشىمىدىكى سەۋەبلەرنى سۈرۈشتە قىلىشى، سىلەرنى ئۇ يەردە تېخىمۇ گۇمان ئاستىغا چۈشۈرۈپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى. بىز ئەڭ ياخشىسى شوپۇرلار ئارقىلىق ئۇچرىشىپ تۇرايلى. قادىر ئىلى بىزگە ئاقسۇ ۋەزىيىتىنى ۋە سىلەرنىڭ ئۇ يەردە ئېلىپ بېرىۋاتقان يەر ئاستى كۈرىشىڭلارنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى، تەسىس مەجلىسىنىڭ ئۆتمۈشى هەققىدە تېزرەك مەلۇمات ئەۋەتىشىڭلارنى كۈتىمەن. خەت پوچتا ئارقىلىق ئەمەس، ئىشەنچلىك شەخسلەردىن ئەۋەتىلسۇن. كۈرىشىڭلەرگە مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن!»

تارىخچى ئالىم خەتنىڭ ئاخىرىدا قادىر ئېلىدىن تۆت دانە قول بومبىسى، 45 دانە ئوق بىلەن بىر دانە تاپانچا ئەۋەتكەنلىكىنى، شۇنىڭدەك ئۇرۇمچىدىن كەلگەن شوپۇرلار ئارقىلىق تاپشۇرۇۋالغان «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ يېقىنقى ئوچ سانىدىن تەڭ پايدىلىنىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئولارنىڭ

هەربىردىن بىردىن نۇسخا ئەۋەتكەنلىكىنى مەلۇم قىلغانىدى.

تەسىس مەجلىسىدە ھازىر بولغان سەپداشلاردىن بەزىلىرى ئابدۇللا داۋۇتوپ بىلەن شەخسىي تونۇشمۇ، ئۇلاردىن بىر قىسمى ئۇنى يۈزتۇرانە كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئەمما ئۇلار كىشىلەرنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىن ئابدۇللا داۋۇتوپنىڭ مۇنداق ئون نەچچە يىل ئىلگىرىكى خەلق قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ، ئۆز يۇرتى بايدىن قەشقەرگە بېرىپ تۇرۇپ قالغانلىقىنى، ئاندىن ئۇ يەردىن 1930 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ، تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت دارىلپونۇمىدا، تەۋەككۇل ئۇلۇغۇپ، مەۋلانجان تۇردىيېۋ، ئىبراھىم ئىدېرىسوپ، ئەخمەت ھەمىدىلار بىلەن ساۋاقداش بولۇپ بىللە ئوقۇغانلىقىنى، قىسقىسى، ئۇنىڭ ئۇيغۇر ياشلىرى ئىچىدە چوڭ قۇر بىلىمگە ئىگە، مەرىپەتپەرۋەر، ئالدىنقى قاتاردىكى زىيالىيلاردىن ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆتۈپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزى، ئابدۇللا روزى، ئۇمان مۇھەممەتلەر ئۇ تاشكەنتتىن شىنجاڭغا قايتىپ، ئۇرۇمچى دارىلمۇئەللىمىن ۋە مەدەنىيەت كادىرلىرى بېتىشتۈرۈش كۇرسىغا دەرس بەرگەن چاغلاردا ئۇنىڭدا ئوقۇپ تەلىم ئالغان كىشىلەر ئىدى.

ئابدۇللا داۋۇتوپنىڭ خېتى ئوقۇلۇۋاتقانىدا، ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى ساۋاقداشلىرى بىلەن ئوقۇغۇچىلىرى تارىخچى ئالىمىنىڭ ئۆزلىرىگە تونۇش ئورۇق، ئېگىز بويىنى، قارا قۇمچاق ئەتلىك سوزۇنچاق يۈزىنى، ھەمىشە تەبەسسۇم بېشىپ تۇرىدىغان، خاپىلىق، دەرد - ئەلەم، قايغۇ - نادامەتنى چىدام بىلەن يوشۇرۇشنى بىلىدىغان سالماق ۋە خۇش خۇي مىجەزىنى ئەسكە ئېلىشتى. ھازىر بولسا ھەتتە ئۇنىڭ ياكىراق ئاۋازى خۇددى چاقىرىقنامىگە ئوخشاش كۆچلۈك سادا بولۇپ جاراڭلىماقتا ئىدى.

خەت ئوقۇلۇپ بولۇشى بىلەن قادىر ئىلى سۆز قىستۇرۇپ بۇ قېتىم بايدا كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ تارىخچى ئالىمنىڭ ئىپتىقانلىرىنىڭ توغرىلىقىنى تولۇقى بىلەن تەستىقلىدى. ئۇ، قىزىل بومبىلىرى، ئوق ۋە تاپانچىنىڭ پەقەت شوپۇرلارنىڭ يارىدىمى بىلەنلا ئاقسۇغا يەتكۈزۈپ كەلگەنلىكىنى، ئەگەر مۇنداق يارىدەم بولمىسا، بۇلارنى يەتكۈزۈپ كېلىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئالايىتەن ئەسكەرتىپ ئۆتتى.

— مېنىڭ ئەسلىمىگە بايلىق ئىكەنلىكىنى بىلىسىلەر، — دېدى قادىر ئىلى. — ئۆتمۈشتە ساقچىلاردىن باشقا بىرمۇ قوراللىق ئەسكەر بولمىغان بايدا، ھازىر ھەممىدىن كۆپ نەرسە ئەسكەر بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇلار ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنى، مەكتەپلەرنىڭ سىنىپلىرىنى ۋە بەزى يولۇچى ماراي لىرىنى ئىگىلەپ ھەربىي گازارما قىلىپ بوپتۇ.

قوي سويۇلۇپ، كۆش ۋاقتىدا قازانغا سېلىنىپ تەسىس مەجلىسى ئاخىرلىشىشقا پىشىپ ئۇلگۈرەلمەي قېلىشىدىن ئەنسىرەۋاتقان باغۋەن ئۆزبىنىڭ بىردىنبىر قويىنى ئېغىلدىن ھەيدەپ چىقىپ، ئۆرۈك تۈۋىدە سويىماقچى بولدى. ھېكىم نۇر بۇنى كۆرۈپ، تاجاخۇن ئاكىنى توسۇپ، ئۆزى ئەكەلگەن قويىنى ئۆلتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرۇۋالدى. ئۇ يەنە ئۆز لەۋزىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن، باغ ئىشكىنىڭ كەينىگە باغلاقلىق قويىنى ئۆچىمە تۈۋىگە ئەكىلىپ، سەپداشلارنىڭ يېنىدا سويۇشقا تەمشەلدى. مۇنداق قىلغاندا، ئۇ قوي سويغاچ، مەجلىس ئەھۋالىنى كۆزىتەلەيتتى. قىلىنغان سۆزلەرنىمۇ تەلتۆكۈس ئاڭلاپ تۇرالايتتى. باغۋەن ئۆزبىنىڭ بۇ مەككار رەقىبىگە يول قويمىدى، بۇنىڭ بىلەن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قىستا ددتالاش مەيدانغا چىقتى. بىرۋاي ئۆزى بېقىپ چوڭ قىلغان قويىنى ئاللىقاچان سەپداشلار ئۈچۈن مېھمانلىق تائامى قىلىشنى

قەتئي هالدا كۆڭلى - كۆكسىگە پۈكۈپ قويغاندى.

— باغ مېنىڭ ئىكەن، لۇتپۇللا مۇتەللىپ قاتارلىق ئەنە شۇ ياشلار ئەلۋەتتە مېنىڭ مېھمىنىم، — دېدى ئۇ ھېكىم نۇر-غا، — ئۇلارنى ئۆز قويۇمنىڭ گۆشى بىلەن كۈتۈۋالمەن، سەن مېنى ھېچنېمىسى يوق كەمبەغەل كۆرۈۋاتامسەن؟ تۇغرا، مېنىڭدە بايلارنىكىدەك مال - دۇنيا بولمىغان بىلەن، بارنى ئايماسلىقتا يېتىپ ئاشقۇدەك مەردلىك بار. بۇ ياشلار كەم-بەغەل دېمەي مېنىڭ بېغىمغا كەلگەنىكەن، قويۇمنى ئۇلارغا سويمىغۇچە ھەرگىز قانائەت تاپمايمەن. شۇنى يەنە بىر قېتىم بىلىپ قوي، مېنىڭ گېپىم گەپ!...

باغۋەن ھەش - پەش دېگۈچە قوينىنى چۈشەپ، تەگىبىر بىلەن بوغۇزلاشقا تەييارلاندى. ھېكىم نۇر بوۋاينىنى سويماس-لىققا ماقۇللاشتىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بايقاپ، كۈچۈكلەر-نىپ تۇرۇپ:

— بوپتۇ، قويىڭىزنى سويمىڭىز سويۇڭ. ئەمما مەن ئە-كەلگەن قوينى ئۇنىڭ ئورنىغا سىزگە قالدۇرىمەن، — دېدى.

— سېنىڭ ھارام قويۇڭ كېرەك ئەمەس، — دېدى تاجاخۇن ئاكا. — ئۇنى ئۆيۈڭگە قايتۇرۇپ كېتىپ، ئۆزۈڭنىڭ مېھمىنىغا سويۇپ بەر!

— قويىنىڭمۇ ھارىمى بولامدۇ؟ — يەنە كۈچۈكلەندى ئىشپىيون.

— بولىدۇ! — دېدى ئاچچىق بىلەن باغۋەن، — سېنىڭ قولۇڭدىكى قويلار ھەرگىز ھالال ئەمەس! ...

سەپداشلار پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى. كۈلكە شۇنداق قاتتىق چىقىپ كەتتىكى، ئۇ باغنى بىر ئېلىپ، باغدىن سىرتقا، ياربېشىغا تارقاپ كەتكەندەك بولدى. ئاڭغىچە بوۋاي قوينى بوغۇزلاپ بولۇپ، سويۇشقا ئەپلىك بولسۇن ئۈچۈن ئۇنى شىر-

قىدىن بوم قورساق قىلىپ پۈدەپ كۆپتۈرمەكتە ئىدى. تۇردى ھۈسەينوپ يار ئۈستىدىن ئۈجمە شېخى تاشلاپ، ئېھتىيات قىلىش توغرىسىدا بەلگە بەردى. بۇنىڭغا ئۇلاپ يەنە پەس-ئاۋازدا، ساقچى كىيىمدىكى بىر كىشىنىڭ يار ئۈستىدىن بۇ تەرەپكە يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ئەتمگەنده جاڭ دوسانىڭ باغ ئالدىدىن ئۆتۈپ، يۇقىرىغا يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن مۇنىرىدىن خوجا بۇ ۋەقەنى قايتىدىن ئەسلەپ كۆپچىلىككە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىش مەنىسىده:

— بۇ چوقۇم جاڭ دوسا، ساقچى ئورگىنىنىڭ ئىتلىرى پېيىمىزگە چۈشۈۋاپتۇ، — دېدى.

تېز تەسىرچان ئوسمان مۇھەممەت غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا مېڭىۋېتىپ:

— بۇ ئوغرى مۇشۇكىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلار! — دېدى، — گەر كۆچۈم يەتمىسە، پۈتىدىن تارتىپ، پەسكە سۇرەپ چۈشمەن!

ئوسمان مۇھەممەت يۈرەكلىك بولسىمۇ، تېنى ۋۇجۇك، جۇغى كىچىك ياش ئىدى. ئۇنىڭ كۆچۈم يەتمىسە دېيىشى ئۆزىنىڭ ئەنە شۇ ئاۋاقلىقىغا قارىتىپ ئېيتىلغانىدى. تاجاخۇن ئاكا گەپكە ئارىلىشىپ، «جاڭ دوسا ھېكىم نۇرنىڭ دوستى، ئۇ بۇ كىشىنى بۇ يەرگە كەلمەسلىككە كۆندۈرسۇن» دېمەكچىدى، بىراق، ساھىبخانلىقىنى كۆزده تۇتۇپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. تۇردى ھۈسەينوپ يەنە ئۈجمە شېخى تاشلاپ، ساقچى خادىمنىڭ جەنۇبىي تەرەپكە قايرىلىپ، يارداڭلىقتا غايىب بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ئەنسىزلىك تۈگەپ، ھەممەيلەن مەجلىس رەئىسىنىڭ ئاغزىغا تىكىلىشتى، مۇنىرىدىن خوجا ئېچىش نۇقتىنى باشلىماقچى بولۇپ تۇرغاندا ياندىكى باغدىن ئۇچۇپ كەلگەن بىر توپ قۇشقاچ ئۈجمىنىڭ

ئېگىز شاخلىرىغا قونۇپ، بەس - بەس بىلەن سايرىشىپ كەتتى. مەجلىس تىنچ كەيپىياتقا كۆچتى.

— بۇگۈن بىز، — دېدى مەجلىس رەئىسى سۆز باشلاپ، — ھۆرمەتلىك بوۋاي تاجاخۇن ئاكىنىڭ بىغىغا جەم بولۇپ، ئۆزئارا گىرەلىشىپ مۇستەھكەم سەپ بولۇپ ئولتۇرماقتىمىز. كۆپتىن بېرى بىز ئۆز تەشكىلاتىمىز بولۇشى كېرەكلىكىنى ئويمىد قىلىپ كەلگەنىدۇق. بۈگۈن شۇ ئارزۇ ۋە ئويمىدىمىزگە ئاساسەن، ئىنقىلابىي كۈرەشچان تەشكىلات قۇرۇپ، يەكدىل، يەكجەھەتلىك بىلەن ئىش باشلىۋېتىشنى نىيەت قىلماقتىمىز. بۇ كىچىگىچە بىزنىڭ ھەربىرىمىز چېچىلاڭغۇلۇق بىلەن ئىلىپ بېرىلدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭدىن كەلگەن ئۇنۇم ئانچە زور بولمىدى، بىز ئۆزئارا ئۇچراشقاندا گومىداڭغا نارازىلىقلىرىمىزنى سۆزلەپ، ئايرىم سورۇنلاردا مۇستەبىتلەر ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ قويۇش بىلەن چەكلىنىپ كەلدۇق، بۇ بېتەرلىك ئەمەس...

ئاۋۋال ياتالماس تەرەپتىن، ئاندىن يەنە بېقىن بىر يەردىن شاللىقلارغا سۇ توتۇۋاتقان دېھقان ياشلىرىنىڭ بىر - بىرىگە ئۇلاپ ئېيتقان ناخشىلىرى ئاڭلاندى. سەپاشلارنىڭ باش ئۈستى ئېگىزلىكتە، ئۇچمە شاخلاردا سايرىشىۋاتقان قۇشقاچلار ناخشا ساداسىدىن ئۈركۈپ، ناۋالىرىنى توختىتىپ، قايىاققىدۇر پىرىلداپ ئۇچۇپ كەتتى. باغ ئىچى تېخىمۇ تىمتاسلىققا چۆكتى. مۇنىرىدىن خوجا توختاپ نېمىنىدۇر ئويلىۋالغاندىن كېيىن، سەپاشلارنىڭ چۆرىدەپ، يۇمىلاق ئولتۇرۇشىدىن ھاسىل بولغان ئادەملەر ھالقىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا يۆتكىلىپ كېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— ئۇيۇشمىسىقان پائالىيەتنى چېچىلاڭغۇ قۇمغا توخشاتىما بولىدۇ، — دېدى ئۇ، — بۈگۈندىن تارتىپ بىزنىڭ تەشكىلاتىمىز بولىدۇ، بىزنى ئۇ يىمىرىلمەس پولات جەڭچىلەر-

دىن قىلىپ، دۈشمەن قورغىنىغا ئېتىلىپ كىرەلەيدىغان زەبەر-دەستىلەردىن. ھەتتا پەيتى كەلگەندە ئەكسىيەتچى كۈچلەر بىلەن دەلمۇ دەل ئېلىشىپ، ئۇلارنى مۇجۇپ تاشلىيالايدىغان تۆمۈر مۇشتلاردىن قىلىپ يېتىشتۇرىدۇ. بىز ئەمدى تەشكىللىك ئىش ئېلىپ بارىدىغان كىشىلەردىن بولۇپ قېلىشىمىز كېرەك.

مەجلىس كاتىپى ئابدۇللاروزى پۈتۈن دىققىتى بىلەن بۇ سۆزلەرنى بىرمۇ بىر يېزىپ، تەشكىلات دەپتىرىگە چۈشۈرەكتە ئىدى. ھېكىم نۇر ئۇنىڭغا ياندىشىپ ئولتۇرۇپ مۇنىرىدىن خوجىنىڭ سۆزىنى ئۆز دەپتىرىگە تىركەۋېلىشقا تىرىشتى. يوشۇرۇن چە قىلىنغان ھەربىر بەتنىيەتلىك كۆڭۈلگە تايىن. دېگەندەك، ئۇ ئۆزى قىلمۇاتقان ئىشتىن ئۆزى ئەنسىرەيتتى، ئۇنىڭ قولى توختىماي تىترەيتتى. سۆزلەرنى يېزىۋېلىشقا قولاشمايتتى.

— سەپاشلار، سىلەر، — سۆزىنى داۋام قىلدۇردى مۇنىرىدىن خوجا، — ھېلىلا «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ يېڭى سانلىرىنى ئوقۇدۇڭلار. بۇ گېزىتىلەردە شىمالدا قەھرىمان مىللىي ئارمىيىنىڭ تېز ئالغا بېسىپ، مايتاغقا يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقى ئېيتىلغان. بۇ غەلىبىلەر ئەينى ۋاقىتتا يەنە بىزنىڭمۇ غەلىبەمىز. پۈتۈن ئاقسۇ خەلقىنىڭمۇ غەلىبەسى. ئەزىز-يەتتىكى چوڭ ئۆزگىرىشلەر بىزنىڭ بۇ يەردە ئۆز تەشكىلاتىمىزنىڭ يېتەكچىلىكى ئارقىلىق دۈشمەن قورغىنى ئىچىدە كۈرەش ئېلىپ بېرىشىمىزنى، قىسقىسى، ئاقسۇدىكى گومىداڭچىلار ئۈرۈمچىنى پاچاقلاپ تاشلىشىمىزنى تەلەپ قىلماقتا. دېمەك، بىز ئەنە شۇ بۈيۈك مەقسەت يولىدا بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرۇپ چىقماقچى بولۇۋاتىمىز.

مەجلىس رەئىسى ئېچىش نۇتقىنى ئاخىرلاشتۇردى. ئاندىن ئۇ كۈنتەرتىپنىڭ 2 - ماددىسىنى ئېلان قىلىپ، ل. مۇتەللىپ

نی دوکلاتقا تەكلىپ قىلدى. ئاسماندا يوغان بىر پارچە بۇلۇت پەيدا بولۇپ، باغ ئىچىدىكى تىنچلىقنى يېنىكلەشتۈردى. يار- بېشىدىن ئۆتكەن يۇمشاق شامال ئۈجمە شاخلىرىنى قىمىرلىتىپ، سەپداشلارغا يېڭى ئارام ئەكەلدى. يان تەرەپتىكى گۈللۈك- تىن جۇخارگۈل، ئەتىرگۈل، لەيلىگۈل، قىزىلگۈللەرنىڭ يېقىملىق پۇراقلىرى تارقىلىپ، دىماغلارنى بىرخىل خۇش بۇي ساپ ھاۋا بىلەن تولدۇردى.

شائىر تەسىس مەجلىسىگە ئالايتەن سۆز كوپمېسى تەييار- لىغانىدى. ئۇ قەلەمدىكى سارغۇچ قەغەزگە يېزىلغان بىرقانچە ۋاراق تېكىستنى ئاۋايلاپ، يۆگەپ تۇتقان ھالدا جانلىق ئاۋاز بىلەن سۆزىنى باشلاپ كەتتى:

— قەدىرلىك دوستىمىز مۇنەۋۋەرنى خوجا ھېلى بۇ يەرگە نېمە مۇددىئا بىلەن تۇپلانغانلىقىمىزنى ئېيتىپ ئۆتتى، — دېدى ئۇ، — شۇنىسى ھەقىقەتكى، ھەممىمىزنى بۇ باغقا ئاجايىپ ئۇلۇغۋار نىشان ئەكەلدى. بىز بۇ يەردە ئاقسۇ تارىخى ئۈچۈن دەۋر بۆلگۈچ ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بىر ئىش- نى ئەمەلگە ئاشۇرماقچىمىز، يەنى بىز ئۆزىمىزنىڭ جەڭگىۋار تەشكىلاتى «شەرقىي تۈركىستان ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» نى قۇر- ماقچىمىز، مۇشۇ يول بىلەن بىز يەككە، تارقاق ھەربىر كۈچ- لىنىپ بىرىشتىن ئۆم، ئىتتىپاق كۈرەش باسقۇچىغا ئۆتەمكچى- مىز. ئوچۇق قىلىپ ئېيتقاندا، بۈگۈندىن ئېتىبارەن، بىز تەش- ۋىقات كۈرىشى بىلەن ئەمەلىي ھەربىر كۈرىشى بىرلەشكەن يۈلغا كۆچىمىز. مۇنداق قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ۋەزىيەت تەقەز- زاسى بەلگىلىگەن. بۇ يولنى بېسىش ئاقسۇ خەلقىنىڭ كېچىك- تۈركىلى بولمايدىغان تەلىپىگە ئايلانغان. ھەربىر كۈرەش ئىنقىلابىي كۈرەشچان تەشكىلاتنىڭ يېتەكچىلىكى ئاستىدا ئۆملۈك بىلەن ئېلىپ بېرىلغاندىلا. ئۇ ئۇشلۇق بولىدۇ. بۇ ئۆتمۈشتىكى

كۈرەشلەر تارىخىغا ئاساسلىنىپ چىقىرىلغان ھۆكۈم ۋە قانۇنى- يەت. ئۇيۇشقان كۈچ كىشىنى قورقماستىن خەتەرلىك داۋانلار- نى بۆسۈپ ئۆتۈش ئىمكانىيىتىنى بىلەن تەمىنلىيەلەيدۇ. ئۇيۇش- مىغان كۈچ — چېچىلغان قۇم، غەلىبە پەقەت ۋە پەقەت ئۆملۈكتە!

سەپداشلار شائىرنىڭ سۆزىنى گويا تۇنجى قېتىم ئاڭلاۋاتقاندەك سەممىي ئىخلاسمەنلىك بىلەن تىڭشىدى. ئۇنىڭ ھەربىر جۈملىسىدىن شېئىرىيەتنىڭ دولقۇنىدىن دولقۇنغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان يېقىملىق تەمىسى جۇشقۇنلاۋاتقاندەك، مەنىگە باي رېتىملىك مىسرا- لار تىنىمسىز بالقىپ تۇرغاندەك تۇيۇلاتتى. ناتونۇش سۆزلەۋېتىپ، ئال- دىدا كۆندىلەك ئىسىلىپ تۇرغان ئىنچىكە، قۇرۇق ئۈجمە شېخىنى نەچچە يېرىدىن سۇندۇردى، بىرنەچچە قېتىم بۇت ئاستىدىن كۆكات يۇ- لۇپ پۇراپ قويدى. تام ئۈستىدىن پاختەكنىڭ كوكوسى، دەرەخ ئۈس- تىدىن قۇشقاچلارنىڭ قىزغىن ۋىچىرلاشلىرى ئاڭلاندى. شۇ پەيت- تە بۇ ئۇچار قاناتلارنىڭ نەغمە - ناۋالىرى كىشىگە ئىنتايىن يېقىملىق تۇيۇلدى. سەپداشلار شائىرغا كۆز ئۈزمەي تىكىلەتتى ۋە ئۇنىڭ سۆزلىرىنى چۆكۈر زېھىن بىلەن ئاڭلاپ، كۆكۈل دەپتەرلىرىگە ئۆچمەس قىلىپ خاتىرىلەۋېلىشقا تىرىشاتتى.

— زېمىنىمىزنىڭ پاسىلى، رايونلارنىڭ چەك - چېگرىسى، يولنىڭ ئۇزۇن- قىسقا دېگەنگە ئوخشاش ھەرخىل مۇساپىسى بولىدۇ، — دېدى ناتونۇش سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — ئەمما بىرلا نەرسىنىڭ تۈسۈلۈپ قالمىغان يېرى بولمايدۇ. ئۇ بولسىمۇ مەپكۇرە. مەپكۇرە تۇسالغۇسىز كېتىۋېرىدۇ، تاغلاردىن ھالقىپ، ھاڭلاردىن ئاتلاپ، دەريالاردىن كېچىپ ئۆتۈۋېرىدۇ. مەپكۇرە يەنە مۇساپىنى ئۇزۇن ياكى قىسقا دەپ ئايرىشنى بىلمەيدۇ.

ل. مۇتەللىپ سۆزىنى دەسلەپ، سالماق ۋە ئاستا ئاھاڭدا باشلىغان بولسىمۇ، ئەمما بارا - بارا ھاياجانغا چۆمۈلۈپ، خۇددى شوئار تۇۋلاۋاتقاندەك ۋارقىراپ قويۇشلارغىچە بېرىپ

يەتتى. ئۇ بىرنەچچە قەدەم ئالغا مېڭىپ كەتسە، يەنە بىرنەچچە قەدەم كەينىگە شوخشۇپ ھەرىكەتلىنىپ تۇراتتى. ئاخىر يەنە ئۆزىنى ۋەزمىن تۇتۇشقا تىرىشاتتى ـ دە، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ قولىدىكى سۆز تېكىستىگە قاراپ قويياتتى. تۇردى ھاسەيسۇپ ناتمانلىق سۆزىنى تولۇق ئاڭلاشقا بېرىلىپ، يار ئۈستىنى كۆزىتىشنى ئۇنتۇپ قالغانىدى. گو جەنخوا ئىشارە قىلىپ ئۇنىڭغا چۆرە ـ ئەتراپقا كۆز ـ قۇلاق بولۇشنى تاپىلىدى.

ـــ مەيكۇرىنىڭ چەك ـ چېگرىسى بولمايدۇ، دېيىشتە بىر يېـ تەرلىك ئاساستا ئىگىمىز، ـــ دېدى شائىر، ـــ بۇنىڭ ئۈچۈن مىسالنى بىراقتىن ئەمەس، يېقىندىن ئالماقچىمەن. بىز گو-مىندالڭ 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ كومانىدىرى جاۋ خەنچى، ۋىلا-يەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋۇ شۈبىڭ ھەم ئۇلارنىڭ يالاقچىلىقىنى قىلمۇاتقان بىر قىسىم يۇندەخورلارنى خېلى پىشـ شىق بىلىمىز. بىز ئۇلار بىلەن مۇشۇيەردە بىللە ياشاپ، ئاقسۇ دەريياسىنىڭ سۈيىنى بىللە ئىچمۇاتىمىز. ئېھتىمال بۇلار بىلەن بىللە يەنە بىر چۆنەكتىن ئۆزۈلگەن قوغۇن، بىر دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېـپ قالغان ۋاقتىمىز بىرلىغان بولۇشى مۇ-كىن، بۇ بىر جايدا تۇرۇمۇاتقاچقا بولماي قالمايدىغان ئەھۋال. لېكىن بىز ئەمەلىيەتتە ئۆزىمىزنى ئۇلاردىن مىڭلاپ كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرغۇزاتقانىدەك. ھەتتا ئۇلار بىلەن مەڭگۈ بىر يەردە بولالمايدىغاندەك ھېس قىلىمىز. مانا بۇ مەيـ كۆرىدىكى ئوخشاشمايلىق ۋە كەسكىن پەرق. بۇنىڭ ئەسىچە ئاقسۇدىن 224 چاقىرىم يىراقلىقتا جايلاشقان ئۇچتۇرپاندىن قىممەتلىك دوستىمىز، جانجان سەيدىشمەز سەيىت ئابباس كېلىپ، ئەنە بۇ يەردە بىز بىلەن بىللە ئولتۇرۇۋاتىدۇ. ئۇ بىزنىڭ خۇشاللىقىمىزنى ئۆز خۇشاللىقى بىلەن ئۇلغايتىپ، غەيرىتىمىزنى مەدەتكارلىق روھى بىلەن تولدۇرۇپ، بىز بىلەن

بىللە تەسىس مەجلىسىمىزگە قاتنىشىۋاتىدۇ. مانا بۇمۇ مەيـكۆرە، مانا بۇ مەيكۆرىدىكى ئوپمۇ ئوخشاشلىق. مەيكۆرە ئۇ ئوخشاشماس لىقى بىلەن يېقىندىكىلەرنى بىر ـ بىرىدىن يىراقلاشتۇرسا ۋە دۇشمەنلەشتۈرسە، ئوخشاشلىقى بىلەن يىراقتىكىلەرنى ئۆزئارا يېقىنلاشتۇرىدۇ، ئاجرالماس قىلىپ جىپسلاشتۇرىدۇ. بىز ئۆز مەيكۆرىمىزنىڭ تەرىلمىقىنى ئۈزلۈكسىز ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئۇ-زاق ياشاشنى ئىزدەيمىز. ئەمما ئۇنىڭ ئەمەلدىكى ئىجراسى يولدا كۆرەش قىلىپ ھەرقاچان قۇربان بولۇشتىن قورقمايمىز.

باغ ئىچى چوڭقۇر جىملىققا چۆكتى. سەيداشلار مەندار ئۆتكۈر سۆزلەرنى قاچۇرۇپ قويماي تەلتۆكۈس ئەسته ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئاۋۋالقىدىنمۇ بېرىلىپراق ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئاڭلايتتى. ئەمما بىرلا كىشى خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. ئىش-چىلەر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ كۆزىگە ئازادە تىكىلىپ قاراشقا پېتىنالمايلا قالماستىن، بەلكى يەنە كاتىپ ئۇستىلىگە قىستـ لىپ كېلىۋاتقانلىقىغا بۇشايمان قىلىپ، نېرىراقتا كېتىمشكە، ئۇجمە دەرىخىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىشقا ھەرىكەت قىلاتتى. ئۇنىڭ ئەنسىز قىمىرلىشى، ئېغىر پۇشۇلداشلىرى مەجلىس كەيـ پىياتىغا دەخلى قىلىپ، رەتلىك، جىمجىت ئولتۇرۇشنى پات ـ پات بۇزۇپ تۇراتتى. شائىر جاۋ خەنچى، ۋۇ شۈبىڭلارنىڭ نام-لىرىنى نەپرەت بىلەن تىلغا ئالغاندا، ھەتتا ھېكىم نۇر ئۆز ئىسمىنىگمۇ شۇلار قاتاردا چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ چۆچۈپ كەتكەندەك بولدى. ئىشپىيون ئۇستەل تۈۋىدىن كېتـ ۋېتىپ، ئانچە ـ مۇنچە نەرسىلەر تىركەۋېلىنغان قەغىزىنى ئېرىتىقا چۈشۈرۈۋەتتى. سۇ ئۇنى ئېقىتىپ، سۈڭگۈچتىن يانـ كى باغقا ئەكىرىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن مەككار بىر غەمدىن ـــ يېگى بىر غەمگە ئۆتتى. ئەمدى ئۇ كەچتە ساقچى

هوقۇقدارىغا يەتكۈزمەكچى بولغانلىرىنىڭ بىر قىسمىنى قول-دىن بېرىپ قويغان، بۇنىڭ بىلەن ئاخىرقى ئازغىنا خاتىرجەم-لىكىنىمۇ يوقاتقانىدى.

— بىزنىڭ كۈرىشىمىز، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ نۇتقىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — ئەينى ۋاقىتتا ئۇ قانلىق ئۇرۇش ئۇقۇمىغا ئىگە. بۇ كىم - كىمنى يېڭىشتىن ئىبارەت هايات - ماماتلىق مەسىلىسى. بىزنىڭ كۈرىشىمىز دۈشمەنلەرگە، مەيلى قورالىلىق ياكى قورالسىز دۈشمەن بولسۇن، ئۇلارنىڭ هەممىسىگە قارشى دەلمۇدەل، تىنمۇتسىز ئېلىپ بېرىلىدۇ. دۈشمەنلەرنى ئېيتقاندا، بۈشمىشپ قېلىش، قورقۇنچاقلىق قىلىش، ئوڭۇشسىز-لىققا ئۇچرىغاندا كۈرەشتىن ۋاز كېچىش، خائىنلىق يولىغا ئۆتۈشتىنلا دېرەك بېرىدۇ، خالاس. مانا بۇ يىغىپ ئېيتقاندا، خەلقنى يەنمۇ كۆپرەك ئويغىتىشىمىز، بۇ يول بىلەن هەربىي ۋە ساقچى لاگېرلىرىغا تېخىمۇ كۆچلۈك ۋەهىمە ئۇرۇقى چېچىشىمىز لازىم. شۇنىڭدەك بىز تەشۋىقات كۈرىشى بىلەن قورال-لىق كۈرەشنى بىرلەشتۈرۈپ، دادىللىق بىلەن زۇلۇم قىرغىنچى-رىنى ئېچىدىن پارتلىتىشقا هازىرلىق كۆرۈشىمىز كېرەك. دۈش-

مەن قولىدىكى قورال پات - ئارىدا بىزنىڭ بولۇپ قالىۋىن. هەربىر سەپداش گۇمىنداك ئەسكىرى ۋە ساقچىسىدىن قورال تارتىۋېلىش ئۈچۈن ئۆزىنى تەييار تۇتۇشى كېرەك!...

ل. مۇتەللىپنىڭ هاياجانلىق دوكلاتى تامام بولدى. شا-ئىر ئۆز تېكىستىنىڭ ئاخىرىغا بىرقانچە جارانلىق شوئارلارنى يېزىۋالغانىدى. بىراق، تەسىس مەجلىسىنىڭ مەخپىيەتلىك تەل-پىگە ئاساسەن، ئۇلارنى تۈزلىمای جەڭچىلەر قاتارىغا كېلىپ، يۈمشاق چىملىقتا ئولتۇردى.

ل. مۇتەللىپ يېتىشكەن ناتىق ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئار-زۇ - ئۈمىدلىرىنى لىرىك شېئىرىي مىسرالار ئارقىلىقلا ئەمەس، بەلكى، قىسقا، كۆچلۈك نۇتۇق جۈملىلىرى بىلەنمۇ ئىنتايىن ئۇقۇملۇق ئىپادىلەشنى بىلەتتى، بۇگۈن شائىر دەل شۇنداق قىلدى. ئۇنىڭ مەنىلىك سۆزلىرى كۈرەش، كۈرەش، يەنە كۈ-رەش ئۇقۇمى بىلەن سەپداشلارنىڭ قەلب كۆللىرىگە ئىللىقلىق بېغىشلىدى. تاجاخۇن ئاكىمۇ ناتىقنىڭ سۆزىنى ئالايىتەن زەن قويۇپ ئاڭلىغانىدى، بۇڭاي سۆز ئاخىرلاشقاندا بىلەن تەڭ داش قازان ئالدىدىن گۈللۈككە بېرىپ، هەر خىل ناملاردىكى خۇش پۇراق گۈللەردىن بىر تۇتام ئۈزۈپ كېلىپ، ل. مۇتەللىپ، مۇنبەردىن خوجىلارغا، ئاندىن يەنە بارلىق سەپداشلارنىڭ هەربىرىگە بىر تالدىن ئىككى قوللاپ تۇتتى. دەل جايىدا قىلىنغان بۇ قائىدە نۇتۇق ئۈچۈن قارىسلاپ ئۇرۇلغان چاۋاك - ئالقىشتىن كۆچلۈك مەنىگە ئىگە بىر خىل ئۇقۇمنى بەردى. بۇ-ۋاي خۇشاللىقىنى كۆكۈل كاسىسىغا سىغدۇرالماي بىئىختىيار:

— بالىلىرىم، مۇشۇنداق پايدىلىق مەجلىسنى ئۇزۇنراق ئېچىپ، شائىرىمىزنى يەنمۇ كۆپرەك سۆزلىتىڭلار. ئۇنىڭ هەر-بىر كەلىمە سۆزى جانغا راهەت، دىلغا ئارام بولىدىكەن، — دەۋەتتى.

باغۇمن خېلىدىن بېرى ئۇچ تەكشىدە ئۆرۈك يۇيۇپ تەيياراپ قويغانىدى. يېنىك مېڭىپ، ئۆيدىن ئۇلارنى بىر - بىر-لەپ ئاچىقىپ سەپداشلارنىڭ ئالدىغا قويدى. مەجلىس ئەھلى تەكەللۇپ بىلەن ئۆرۈك يېگەچ ناتىقلارنىڭ قىلىۋاتقان سۆزلىرىنى ئاڭلىدى.

مۇنىردىن خوجا تەسىس مەجلىسنىڭ 3 - كۇنتەرتىپ-كە ئۆتكەنلىكىنى جاكارلىدى. ئۇچتۇرپاندىكى جەڭگىۋار ياشلارنىڭ ۋەكىلى سېيىت ئابباس تەكلىپكە ئاساسەن ئوتتۇرىغا ئۆتۈپ، ئۆز ناھىيىسىدىكى سەپداشلارنىڭ كۆمىندانىغا قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان يوشۇرۇن كۈرەش پائالىيەتلىرىنى تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى.

سېيىت ئابباس مۇندىن مۇقەددەم ئاقسۇدا ئۇزاق مۇددەت تۇرۇپ، ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدا ئىشلەپ، ئاقسۇ ياشلىرىغا يېقىن تونۇش بولۇپ كەتكەن ۋە تېخى كۆپلىرى بىلەن قېلىن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتقانىدى. بۇگۈنكى مەجلىسكە قاتنىشىۋاتقان سەپداشلار ئۇنىڭ يەنە دوستلىرىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۇلار ئۇچتۇرپانلىق ھەربىكەتتىشىنىڭ سۆزگە چىققانلىقىنى چوڭقۇر قەدىرلەش ۋە سەمىمىي ھېسسىيات بىلەن كۈتۈۋالدى.

سېيىت ئابباس شۇ ۋاقىتتا 17 — 18 ياشلار ئەتراپىدىكى يىگىت ئىدى. ئۇ مۇلايىم مىجەزى، ئېغىر - بېسىقلىقى ۋە تېخى تولمۇ ياش ئىكەنلىكىگە قارىماي، تەقۋادار كىشى لەردەك تەرتىپلىك ياشاشنى بىلىشى، ھوشيارلىقى، ھەممىدىن كۆرە راستچىل بولۇپ، ئۆزىدە تولۇق بىر ئىنسان ۋىجدانىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ تۇرغانلىقى بىلەن بەزىبىر شالاق، تۆتۈرۇق-سىز كىشىلەردىن كەسكىن پەرق قىلىپ تۇراتتى. سېيىت ئابباس ئىنچىكە بوي، ئېگىز، ئورۇق بولۇپ، ئۆزىگە خاس بىر خىل

قامەتكە ئىگە ئىدى. پېشانىسىدىكى مەڭدەك كۆرۈنىدىغان سارغۇچ خال ئونىڭ بۇغداي ئۆڭ قىيافىتىگە ئالاھىدە بەلگە بولۇپ قالغانىدى.

ئۇچتۇرپانلىق سەپداش ئۆز سۆزىنى شۇ ناھىيىدىكى كۆرەشچان ياشلارنىڭ ئاقسۇ يېڭىشەھەر بىلەن كونىشەھەردىكى ياشلارغا ھاۋالە قىلغان تىزغىن سالامىنى يەتكۈزۈشتىن باشلاپ، ئاندىن ئۇلارنىڭ بۈگۈنكى تارىخىي ئەھمىيەتلىك مەجلىسكە كېلەلمىگەنلىكى ئۈچۈن كۆپچىلىككە ئۆزرەخاھلىق ئىزھار قىلدى.

— ئۇچتۇرپانىدىكى جەڭگىۋار ياشلار باشلىغان كۈرەش، — دېدى ئۇ، — ھازىر كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىپ، بىر پەللىدىن يەنە بىر يېڭى پەللىگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكته. سەپداشلار قوشۇنى تېز زوريىپ، ئىنقىلابىي ھېس - تۇيغۇغا ئىگە بىر قىسىم ياشلار ئۆزلۈكىدىن مۇستەھكەم جەڭگىۋار بىر تەشكىلات ھالىتىگە كېلىپ قالدى. كۈرەش ئۇ يەردە ئۆملۈك - ئىتتىپاقلىق بىلەن ئېلىپ بېرىلماقتا. ئالدىمىزغا قويىۋلغان ئۇلۇغ-لۇغ ئىشان بىزنى مۇستەھكەم بىرلەشتۈردى. ئۇچتۇرپانلىق سەپداشلار ھازىر يوشۇرۇن كۈرەشنىڭ يېڭى باسقۇچىغا ئۆتۈش ئالدىدا تۇرماقتا. بۈگۈنكى كۈندە بىز، قوراللىق خەلق قوزغىلىڭى كۆتۈرۈش تەييارلىقى يولىغا ئۆتۈشكە ھازىرلانماقتىمىز. ئاقسۇلۇق سەپداشلار، سىلەرگە شۇنىسى ۋەدە قىلىپ تۇرۇپ ئېيتىمەنكى، كۈرەشنىڭ قانلىق شەكلى ئانچە ئۇزاقىغا بارماي ئۇچتۇرپاندا چوقۇم ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. كۈرەشنىڭ مۇشۇ ئوسۇلىلا ئېزىلگەن خەلقنە ئۆزۈل - كېسىل ئازادلىق ئېلىپ بېرەلەيدۇ.

سېيىت ئابباسنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇچتۇرپانىدىكى سەپداشلارنىڭ سانى بۇرۇنقى تۆت كىشىدىن سەككىز ھەسسە كۆپەيىپ 32 كىشىگە يەتكەن، ئۇلارنىڭ 25 نەپىرىنى ئۇيغۇر ياشلىرى

تەشكىل قىلىپ، بەش نەپىرىنى قىرغىز، بىر نەپىرى خۇيزۇ، يەنە بىر نەپىرىنى خەنزۇ ئىگىلەيدىكەن. ئۇلار مەلۇم دەرىجە دە قوراللىنىپمۇ بولغان. ئۇلارنىڭ قولىدا ھازىر يېڭىدىن تۆمۈرچىلەرگە سوقتۇرۇلغان 20 دانە قىلىچ، ئاقچىدىكى ياش قىرغىز چەۋەندازلىرى تەقدىم قىلغان ئۇچ دانە ئاددىي ئوۋ مىلتىقى ۋە سومبە يارىدىمى ئوق سېلىنىدىغان بىر دانە شىراقلىق قارا مىلتىق بار ئىكەن. سېيىت ئابباس سۆزىنىڭ داۋامىدا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان قوراللىق ئىنقىلابنىڭ تېخىچە ئاقسۇ ياشلىرىغا مەلۇم بولمىغان يېڭى نەتىجىلىرىنى تەنۇشتۇردى. ئۇ، بۇ مەلۇماتلارنى ئاكىسى ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ يوشۇرۇن ئالاقە يولى بىلەن ئەۋەتكەن خېتىدىن ئوقۇغانىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ سېيىت ئابباسنىڭ قان ـ قېرىنداش ئاكىسى بولۇپ، ئۇ ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنى ئويۇشتۇرغان مۇھىم كىشىلەردىن بىرى ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ شۇ كۈنلەردە غۇلجا شەھىرىدە ئىنقىلابقا يېتەكچىلىك قىلىش شتابىدا ئىشلەيتتى ۋە پات ـ پات ئالدىنقى ئۇرۇش سەپلىرىدە بولۇپ، مىللىي ئارمىيە قوشۇنلىرىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇرۇش يولىدا تەلىم ـ تەربىيە ئىشى بىلەن مەشغۇل بولاتتى. سىياسىي كومىسسار مەۋقەسىدىمۇ خىزمەت قىلاتتى.

ئۇچتۇرپانلىق يالقۇنلۇق ياش سۆزىنىڭ ئاخىرىدا سەپداشلارغا سۆيۈملۈك ئاكىسىدىن تاپشۇرۇۋالغان بىر پارچە خەتنى ئۆز تېكىستى بويىچە ۋەزمىن ئاۋاز بىلەن ھاياجانلىق قىلىپ ئوقۇپ بەردى:

«غەلبە پەقەت كۈرەش ئارقىلىقلا قولغا كېلىدۇ، ـــ دېيىلگەنىدى خەتتە. ـــ بۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەرگە قۇربان بېرىشكە تۇغرا كېلىدۇ. ھاياتنى قۇربان قىلىش ئۇچۇن

ھاياتنى قۇربان قىلىشتىن قورقماسلىق بۇ كەڭچە بارلىق ئىنقىلابىي جەڭلەرنىڭ غەلبە قازىنىشىدا ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ ئالدىنقى زۆرۈر ئامىل بولۇپ كەلگەن. بۇ ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ بۈگۈنكى كۈندە ئۇچتۇرپانىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرىشىڭلار ئۈچۈنمۇ ئوخشاشلا ئەھمىيەتلىك بولۇپ، بۇ ئۆلمەس ھەقىقەت مۇندىن كېيىنمۇ ئازادلىق ۋە ئادالەت ئىشى يولىدىكى بارلىق كۈرەشلەردە ئۇزلۇكسىز ئىسپات لىنىپ تۇرۇۋېرىدۇ.

ئاتا ـ بۇۋىلار بىزگە ئاددىي، لېكىن مەنىلىك قىلىپ «جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتمەس» دېگەن تەسىلنى قالدۇرغان. بۇ يەردە جاندىن كېچىش ئۆزىنى قۇربان قىلىش تىن قاچماسلىق ئۇقۇمىنى بەرسە، جانانغا يېتىش ئەنە شۇ يول بىلەن كۆز ئالدىدىكى ئۇلۇغۋار نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، خەلقنى زالىملار ئىلكىدىن ئازاد قىلىش ئۇقۇمىنى بېرىدىغانلىقى ئۆز ـ ئۆزىدىن مەلۇملۇق. سىلەر بۇ تەسىلنى بۈگۈنكى كۈندە ئەستە چىڭ ساقلاپ، كۈرەشتە قورقماس ۋە دادىل بولۇڭلار. ھۆرلۈك، ئەركىنلىكنىڭ ھەممىدىن ئاۋۋال ئەنە شۇ ھۆرلۈك، ئەركىنلىككە تەشنا كىشىلەرنىڭ قايتماس ئىرادىسى، غەيرەت ـ مەتانىتى ۋە ئۆز كۈچىگە تايىنىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقى ئەس ـ يادىڭلاردا بولسۇن. مىللىي ئارمىيە شەرقە قاراپ داۋام قىلدۇرۇۋاتقان غالىبانە يۈرۈشىدە تېز ئىلگىرىلەپ ئۈرۈمچىگە كۈنسېرى يېقىنلاپ بارماقتا. قوراللىق كۈرەش قانچە كەڭ، قانچە قاتتىق ۋە شىددەتلىك ئېلىپ بېرىلسا، دوشمەن شۇنچە تېز چېكىنىپ، زور چىقىملار بېرىش كە مەجبۇر بولىدۇ».

مەجلىس ئەھلىدە ھاياجانلىنىش ئەۋجىگە كەلدى. ئۇلاردىن ئۇمۇميۈزلۈك خۇشاللىق ئەكس ئېتىپ ئۇلارنىڭ

كۆڭلى - كۆكسى غەلىبە قىلىش ئىشەنچى بىلەن تولۇپ تاشتى. سېيىت ئابباس ئاز توختىۋالغاندىن كېيىن، خەتتىك 3 - ۋاراقنىڭ ئالدىنقى ئىككى ۋاراقنىڭ ئۈستىگە ئۆتكۈزۈپ ئوقۇشقا باشلىدى:

«ئىنىلىرىم ئارتۇق ۋە سېيىت سىلەرگە، سىلەر ئارقىلىق ئۆيىمىزدىكىلەرنىڭ ھەممىسىگە چوڭقۇر سېغىنىشلىق سالام! مەن سىلەر بىلەن، پۈتۈن يۇرت خەلقى بىلەن پات يېقىندا ئۇچرىشىپ قالارمەن، دېگەن ئۈمىددىمەن. ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ زۇلۇم ئىسكەنجىسىدىن، گومىنداڭنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدىن قۇتۇلدىغانلىقىغا ئانچە ئۇزاق قالمىدى. لېكىن، بۇ ئارزۇ ئاقسۇ ۋە ئۇچتۇرپاندىكى باشلارنىڭ بارلىق جەڭچىلىرى شىنجاڭ خەلقى بىلەن بىللە مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنى ئۆزلىرى ئىلىپ بېرىۋاتقان كۈرەشلەرنىڭ خەلىبىلىرى ئارقىلىق ئۆز يەرلىردە كۈتۈۋېلىشى بىلەن تېخىمۇ تېز ئەمەلگە ئاشىدۇ. جەنۇبي شىنجاڭ خەلقىنىڭ مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن ئۆز دىيارلىرىدا بىللە بولۇپ، بەرلىكتە كۈرەش ئېلىپ بارىدىغان كۈنلىرى ئانچە ئۇزاققا سوزۇلمايدۇ».

ئاقسۇلۇق سەپداشلار ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ كۈرەشكە دەۋەت قىلغۇچى يالقۇنلۇق خېتىدىن ۋە سېيىت ئابباسنىڭ ئۇچتۇرپان ياشلىرىنىڭ گومىنداڭغا قارشى داۋام قىلدۇرۇۋاتقان كۈرىشى توغرىسىدىكى تونۇشتۇرۇشلىرىدىن ئۆزلىرىگە يېڭى قان ۋە كۈچ - قۇۋۋەت ئالدى.

تەسىس كۇنتەرتىپىنىڭ ئۈچىنچى ماددىسىغا ئاساسەن، تەشكىلاتنىڭ نىزامنامىسى مۇزاكىرىگە قويۇلدى، تەشكىلاتنىڭ نامى ماقۇللاندى. ئوسمان مۇھەممەت سەپداشلارغا قانلىق قەسەم بېرىش ژۇرۇلۇكىنى مۇراجىئەت قىلدى.

تەسىس مەجلىسىنىڭ كۇنتەرتىپىگە قەسەم بېرىش كىر-

گۈزۈلمەكچىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ئەسلىرىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. قەسەمنامە تەييار ئىدى. ئۇنى مۇنىرىدىن خوجا ئۆتكەن ھەپتە لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىدا تەسىس مەجلىسى تەييارلىقى ئۈستىدىن ئۆتكۈزۈلگەن مەسلىھەت ئولتۇرۇشىدا ۋەزىپە تەرىقىسىدە تاپشۇرۇۋېلىپ شېئىر شەكلىدە يېزىپ چىققانىدى. ئۇنىڭغا مەقسەتلىك ھالدا «ئۇچقۇنلار مارشى» دەپ ئىسىم قويۇلغانىدى.

ياز كىرىپ ھاۋا ئىسسىقلا باشلاپ، ئۆپكە ئاغرىقى خېلىلا كۈچەيىپ قالغان مۇنىرىدىن خوجا شۇنىڭغا قارىماي، بۈگۈن ئالايىتەنلا روھلۇق كۆرۈنەتتى. ئۇ شېئىرنى مىسرالار بويىچە بۆلۈپ - بۆلۈپ، دېكلاماتسىيە شەكلىدە سالماق ئوقۇشقا باشلىدى. سەپداشلار ئۈك قولىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا تەگىشىپ ئوقۇدى:

ئۇچقۇنلار مارشى

رېھىمن نالىسى، خەلقنىڭ زارى،
جەڭگە چاقىردى ھايالسىز شۇدەم.
سەپ بولۇپ ماڭ چوڭ - كىچىك بارى،
ھۆرلۈككە تەشنا ساپ ۋىجدان ئادەم.

ئوردا - يامۇل ياچاقلىنىپ بولسۇن گۆرىستان،
ئەل - ۋەتەنده قارار تاپسۇن شادلىق - گۈلستان.

قايتىماس ئىرادە ئاتەشنىڭ ئۆزى،
تاۋلىسۇن بىزنى قىلىچ مۇستەھكەم.

مارشىمىز ياڭراق يۈرەكنىڭ سۆزى،
كۆرەش بىلەن بىر بولسۇن مۇجەسسەم.

ئوردا ـ يامۇل پاچاقلىنىپ بولسۇن گۈرىستان،
ئەل ـ ۋەتەنده قارار تاپسۇن شادلىق ـ گۈلستان.

قانلىق كۆرەشته بولۇپ قەھرىمان،
قىلىمىز ھۆر ئەلنى ھەمىشەم.
يولىمىز مۇشكۈل، قاتمۇقات داۋان،
چېكمىمەيمىز، دەپ بېرىمىز قەسەم.

ئوردا ـ يامۇل پاچاقلىنىپ بولسۇن گۈرىستان،
ئەل ـ ۋەتەنده قارار تاپسۇن شادلىق گۈلستان.

سەپداشلار ئۇچقۇنلار مارشىنى يېزىۋالايلى، دېيىشتى. ل. مۇتەللىپ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى بىلەن بۇ شېئىرنى نابوردا تىزىپ 300 پارچىدىن بېسىپ چىقمىش نىيىتىده ئىكەنلىكىنى ۋە بۇ ۋەزىپىنى ئاقسۇ گېزىتخانىسىدىن كېلىپ تەسىس مەجلىسىگە قاتنىشۋاتقان نابورچىكلاردىن تۇردى ھۈسەينوپ، قادىر ئىلى، قۇددۇسلارنىڭ ئورۇندايدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى. بۇلار بېسىلىپ چىقسا، پىلان بويىچە ئاقسۇ يېڭىشەھەر، كونىشەھەر ناھىيىلىرىدىكى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرىغا، ئۇلاردىن سىرت يەنە، ۋىلايەتنىڭ باشقا ناھىيىلىرىگە ئەۋەتىلىپ، يوشۇرۇن تارقىتىلماقچى ئىدى.

ـــ شۇنداقتىمۇ، ـــ دېدى ل. مۇتەللىپ قوشۇمچە ئىزاھات بېرىپ تۇرۇپ، ـــ نىزامنامە بىلەن مارشنى ھازىر يېزىۋالساقمۇ بولىدۇ، كەلگۈسىده كۆرەش ئاشكارا مەزگىلگە

يەتكەنىده بۇ شېئىر مارش شەكلىده ئۇنىڭ ئوقۇلىدىغان بولىدۇ.

ـــ بۇنىڭ ئۈچۈن مارشقا ئاھاڭ كېرەك، ـــ قوشۇمچە قىلىپ سۆزلىدى مۇساجان، ـــ ھازىردىن تارتىپ ئاھاڭ تەييارلىنىش كېرەك. مېنىڭچە بۇنى ئورۇنداشقا مۆيدىن خوجا ئەكە مۇناسىپ كىشى. ئۇ بۈگۈن ئاربىمىزدا بولمىغىنى بىلەن بىزنىڭ ھەرىكىتىمىزگە شەك ـ شۈبھىسىز ھېسداشلىق قىلىدۇ. سەپدىشىمىز مۇنىرىدىن خوجا ئاكىسى مۆيدىن خوجا بىلەن بۇ توغرۇلۇق سۆزلەشسۇن. ئۇلارغا يەنە سەپدىشىمىز يۈسۈپجان نىمازى يېقىندىن ياردەم بەرسۇن!

بۇ قىرغىز مال دوختۇرىنىڭ تەكلىپى ھەممەيلەنگە ماقۇل چۈشتى.

شۇندىن كېيىن مەجلىس ئەھلى نىزامنامە بىلەن ئۇچقۇنلار مارشىنى يېزىۋېلىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇلار قەغەزنى تىزلىرىغا قويۇپ يازاتتى. نىزامنامىنى ل. مۇتەللىپ، شېئىرنى مۇنىرىدىن خوجا سالماقلىق بىلەن سۆزمۇ سۆز، قۇرمۇ قۇر ئاستا ئېيتىپ بەردى. ھېكىم نۇرنى تاجاخۇن ئاكا قازان بېشىدىكى ئىشلارغا قارىشىپ بېرىش ئۈچۈن سەپداشلار ئىچىدىن خېلى بۇرۇن چاقىرىپ كەتكەنىدى. ئاقمۇھت ئىشىپىون بۇلارنى يېزىۋېلىشتىن يەنىلا مەھرۇم بولۇپ قالدى.

كۈنتەرتىپىنىڭ نۆۋەتتىكى مىددىسى بويىچە ئىختىيار قىلغۇچىلارغا سۆز بېرىلەتتى. مەجلىس رەئىسى بۇ مىددىنى ئېلان قىلىپ كۆپچىلىكنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. نابورچىك سەپداش تۇردى ھۈسەينوپ بىرىنچى بولۇپ سۆز ئېلىپ، سېيىت ئابباسنى تەسىس مەجلىسگە تەكلىپ قىلىپ كېلىش ئۈچۈن ئۇچتۇرپانغا بارغان چېغىدا يول ئۈستىده ـــ مەنزىل ـ مەنزىللەردە كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى تەپسىلى

بايان قىلىپ ئۆتتى. سەل ئىلگىرى يار ئۈستىدىكى قاراۋۇللۇق ئالمىشىپ، ئۇ يەرگە قادىر ئىلى چىقىپ، تۈردى ھۈسەينوپ باغقا قايتىپ چۈشكەنىدى. ئۇنىڭ ئېيتقىچە، ئۇچتۇرپاندىكى گۈمىنداڭچىلار شۇ جايىدىمۇ ئىلى تەرەپتىكىدەك شىددەتلىك خەلق قوزغىلىڭىنىڭ بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، ئالاقزادىلىك بىلەن يول ئۈستىلىرىگە، چوڭراق يېزا ھەتتا بەزىبىر كەنتلەرگە پوتەيلەر ياسىغان ۋە ئەسكەر تۇرغۇزغان. ئىلگىرى ساقچى ئورگىنىنىڭ بۆلۈمچىلىرى بولمىغان جايلارغا يېڭىدىن بۆلۈمچىلەر قۇرغان، ئاقيارغا 30 كىشىلىك ئەسكىرىي قىسىم ئەۋەتكەن. لېكىن بۇنىڭغا قارىماي خەلقتە گومىنداڭغا قارشى ھەرىكەت كۈنسايىن كۈچەيگەن. ئۇچتۇرپان ناھالىسى گومىنداڭ چىلارنىڭ ھەددىدىن ئاشقان زورلۇق - زومبۇلۇقلىرىنى ھەزەپ بىلەن تىلغا ئېلىپ، ئۇلارنىڭ ۋەھشىيلىكلىرىنى ھەرقانداق يەردە قورقماستىن ئاشكارا پاش قىلىپ تۇرىدىكەن. تۈردى ھۈسەينوپنىڭ ئېيتقىچە، ئۇچتۇرپاندا ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ تەسىرى ئاجايىپ زور ۋە بۇئاستە بولۇپ، خەلق ئۆزلىرى ئىچىدىن ئۆسۈپ يېتىلگەن بۇ قەيسەر يىگىتنىڭ شۇلجىدىن پات - ئاردا ئاقسۇ تەرەپكە ئۆتۈپ، بۇ يەردىكى قوزغىلاڭغا يېتەكچىلىك قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا ئالاھىدە پەخىرلىنىپ، زوقمەنلىك بىلەن سۆزلىشىپ تۇرىدىكەن. شۇ سەۋەبتىن گومىنداڭ پۈتۈن ئابباسوپلار ئائىلىسىنى، شۇ جۈملىدىن ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ ئارتۇق ۋە سېيىت دېگەن بۇ قەيسەر ئىنىلىرىنى كۆزىگە قادالغان مىخ دەپ بىلىپ، ئۇلارغا ئىنتايىن ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدىكەن.

— سېيىت ئابباس بىلەن مېنىڭ ئۇچتۇرپاندىن قوزغىلىپ ئاقسۇغا ېچىشىمىز تولىمۇ تەسكە توختىدى، — دېدى ئابورچىڭ ئۆزىنىڭ بايان قىلىپ ئۆتكەنلىرىگە ئۆزى پاكىت

كۆرسىتىپ، — ئاھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدىن يول خېتى ئالالمىاي كۆپ ئاۋارە بولدۇق. ئاخىر ئىككىمىز ئۆزئارا قىلىشىۋالغان مەسلىھەتكە ئاساسەن، ئايىرىم - ئايىرىم يولغا چىقىپ، ئەتەيىن قاراخوجا يېزىسىغا كەلدۇق، ئاندىن شۇ يېزىنىڭ ساقچى بۆلۈمچىسىگە «يول خېتىمىزنى چۈشۈرۈپ قويدۇق» دېگەنگە ئوخشاش يالغان - ياۋداق گەپ - سۆزلەر بىلەن قايتا - قايتا ئىلتىماس قىلىش ئارقىلىق ئاخىر يول خەتكە ئولىشىپ، ئاندىن ئاران دېگەندە ئاقسۇغا يېتىپ كېلەلىدۇق... ساقچى ئورگانلىرى ئابباسوپلار ئائىلىسى ئۈستىدىكى نازارەتنى ئىنتايىن كۈچلۈك ئېلىپ بارىدىكەن. شۇڭا ئۇلارنى ھېچقانداق يەرگە تەۋرەتمەيدىكەن.

تۈردى ھۈسەينوپنىڭ ئېيتقانلىرى سېيىت ئابباسنىڭ ھېلىلا سۆزلەپ ئۆتكەنلىرىگە تولىمۇ باب يېگى قوشۇمچە بولدى. ئاقسۇلۇق ياش ئۇچقۇنلار ئۇچتۇرپانلىق سەپداشلىرىنىڭ گومىنداڭغا قارشى ھايات - مامات كۈرىشىنى ئىنتايىن قىيىن شارائىتتا جانپىدالىق بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىغا چىن كۆڭۈلدىن مەمنۇنىيەت بىلدۈردى.

تۈردى ھۈسەينوپ كەمسۆز ئىدى: ئۇنىڭ تەسىس مەجلىسىدە تەمتىرىمەي دەس تۇرۇپ، كۆپچىلىك ئالدىدا سۆز قىلىشى پەقەت بىرىنچى قېتىملىق ۋەقە بولدى. ياش ئۇچقۇنلار ئۇنىڭ بۇ يېگى خىسلىتىدىن خۇشال بولدى. ئۆزى خالاپ، ئۆزى پىداكارلىق بىلەن باشلىغان ئىنقىلابىي كۈرەش ھەر بىر كىشىنى خەلق ئىچىدە ئېلىپ بېرىلغۇسى تەشۋىقاتچىلىق ئۇچۇن ئەڭ شۇنداق سۆزمەنلىك ۋە ناتىقلىققا ئۆگەتمەكتە ئىدى.

كۈنتەرتىپىنىڭ بۇ مادىدىسى بويىچە تەسىس مەجلىسى خېلى ئۇزاققا سوزۇلدى. ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك زور قىزغىنلىق بىلەن ئارقىمۇ ئارقا سۆز قىلدى.

بەزىلىرى نۇتۇقلىرىنى تەپسىلىي سۆزلەر بىلەن داۋام قىلدۇرسا، بەزىلىرى قىسقا، ئىخچام گەپلەر بىلەن ئاخىرلاشتۇردى. سۆزلەش مەنتىقىسى، ئىشلىتىلگەن ئۇرغۇلار خىلمۇ خىل بولسىمۇ، ئەمما يىغىپ ئېيتقاندا ھەممىسى يېگانە ئۇقۇمغا، بارلىق سەپداشلار ئۇچۇن ئورتاق بولغان بىرلا ئۇقۇمغا كېلىپ مەركەزلەشتى. ئۇ بولسىمۇ ھەممەيلەن كۆرەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلىگەنىدى.

ئىختىيارىي سۆزدىن كېيىن تەسىس مەجلىسى ئاخىرقى كۇنتەرتىپكە ئۆتۈپ، سايلام ئىشى باشلىنىپ كەتتى. ياش ئۇچقۇنلارغا بىر نەپەر رەئىس، بىر نەپەر ياش كاتىپ سايلاش لازىم ئىدى. بىلال ئەزىزىنىڭ پىكرى بىلەن ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى تۈزۈلمىسىدە يەنە بىر نەپەر مۇئاۋىن رەئىس لاۋازىمىنى تۇرغۇزۇش ماقۇل تېپىلىپ، بۇ ئۇچ ۋەزىپە ئۇچۇن ئادەم كۆرسىتىلدى. ھېكىم نۇر بۇ لاۋازىملارنىڭ بىرەرىگە سايلىنىۋېلىش ئۇمىدى بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا باشقا بىرلاۋازىمغا ئاچكۆزلۈك بىلەن ئىشتىھا يۇگۈرتۇپ، ھودۇققان پېتى قازان بېشىدىن ئۇجمە تۇۋىگە كەلدى.

— ئىنقىلابىي تەشكىلاتىمىز ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا مۇنچە ۋالا زورايدى، — دېدى ئۇ ئۆزىنى بىلەرمەن كۆرسىتىشكە تىرىشىپ، — ئۇ كەلگۈسىدە شەك - شۇبھىسىز تېخىمۇ زوردىمۇ، تېز روناق تاپىدۇ. بىزدىكى بۇ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى غول مەركەز بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ يېڭىشەھەر بىلەن كونىشەھەردىكى ياچېيكا - بۆلۈمچىلىرىنىلا ئەمەس، باي، ئۇچتۇرپان ناھىيىلىرىدىكى تارماقلىرىنىمۇ باشقۇرۇشى كېرەك. دېمەك، تەشكىلاتىمىزنىڭ ئىستىقبالى پارلاق، ۋەزىپىسى ئېغىر، ئۇنىڭدا رەئىس، مۇئاۋىن رەئىس، باش كاتىپتىن ئىبارەت بۇ ئۇچ لاۋازىمنىڭ بولۇشى ناھايىتى ئازلىق قىلىدۇ. ئەلۋەتتە ئۇنىڭ

دا ھازىرچە بىرقانچە بۆلۈمچىلەرنى قۇرۇپ، ھەر بىرىگە بىردىن باشلىق كۆرسىتىپ تۇرمىساقمۇ، ئەمما باش كاتىپقا يارەملەشكۈچى بىر نەپەر كاتىپ سايلىشىمىز لازىم.

سەپداشلار بۇ تەكلىپكە قانداق ئىنكاس قايتۇرۇشنى بىلمەي بىر مەھەل جىم ئولتۇرۇپ قالدى. قازان بېشىدا ھەدەپ شورپا سورۇش بىلەن ئالدىراش بولۇۋاتقان تاجاخۇن ئاكا ھېكىم نۇرغا بىتاقەتلىك بىلەن تۇۋلاپ، ئۇنىڭغا چاپسان قايتىپ كېلىپ، كاۋاپ زىخىلىرىغا گۆش ئۆتكۈزۈشنى ئېيتتى. ل. مۇتەللىپ ئىشپىيونىنىڭ تەكلىپىگە رەددىيە مەزمۇنىدا سۆز قىلىپ:

— ھازىر ئۇچۇن ئېيتقاندا بۇ لاۋازىملار يېتەرلىك، كەلگۈسىدە تەشكىلاتىمىزغا جەلپ قىلىنغان كىشىلەرنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، بىر نەپەر مۇئاۋىن باش كاتىپ قوشقاندىن تاشقىرى، ياش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىدا تەشكىلات، تەشۋىقات، جەڭ يېتەكچىلىكى، قورال - ياراغ بۆلۈملىرىنى قۇرۇپ، ئۇلارغا بۆلۈم باشلىقلىرى قويۇشىمىز مۇمكىن، — دېدى.

ھېكىم نۇرنىڭ ئاغزى تۇۋاقلاندى، ئۇنىڭ يارەمچى كاتىپ بولۇش ئۇمىدى يوققا چىقتى. سەپداشلار ل. مۇتەللىپنىڭ پىكرىنى بىردەك قۇۋۋەتلىدى. شۇندىن كېيىن، ئىشپىيون بوشاپ، قازان بېشى تەرەپكە كەتتى. سايلام داۋاملاشتۇرۇلۇپ، سەپداشلارنىڭ ھەممىسى بىر ئېغىزدىن ل. مۇتەللىپنى تەشكىلات رەئىسلىكىگە، مۇنبەردىن خوجىنى مۇئاۋىن رەئىسلىك بىلەن باش كاتىپلىقنى قوشۇپ ئۆتەشكە كۆرسەتتى.

سايلام ئاخىرلىشىپ، تەسىس مەجلىسىنىڭ كۇنتەرتىپلىرى ئورۇندىلىپ بولدى. مەجلىس يېپىلدى. سەپداشلار ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي كۆرەشچان تەشكىلاتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك قۇرۇپ چىقىپ بىر - بىرىنى تەبرىكلەشتى.

بۇ باراۋەت، ئەلۋەتتە ئويۇن - كۈلكە بولۇشى كېرەك

تەسىس مەجلىسىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقى باغ ئىچىدىكى مەخپىيەتلىكنىڭ تامام بولغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. قادىر ئېلى كۆزىتىشتىن توختاپ، يار ئۈستىدىن قايتىپ چۈشتى. باغ بىردەمدىلا ئۇچار قاناتلارنىڭ تىنىمسىز سايراشلىرى بىلەن يېقىملىق ياز كەيپىياتىغا تولدى. شىمالدىكى يانداش باغ تەرەپتىن كەلگەن شامال نەشپۈت، ئامۇتلارنىڭ غورىلىرىنىڭ پۇرىقىنى باغ ئىچىگە چېچىشقا باشلىدى.

تاجاخۇن ئاكا ئۇجۇپ تېگىنىڭ تېخىچە سايە قاچمىغان قىسمىغا چوڭ ئۈچ داستىخان سېلىپ، ئۈلارنى دەسلەپ، نان، چىنە - قوشۇقلار بىلەن تولدۇردى، ئاندىن ياش ئۇچقۇنلارنى تاماغا تەكلىپ قىلىپ، ئىككى تەكىندە لەقمىۇ لىق شورپا ئەكەلدى. كۆپچىلىكنىڭ قورسىقى ئاچقاندى. ئۈلار نان چىلاپ، ئىشتىها بىلەن ئىچىشتى. ئاندىن باغۋەن داستىخانلارغا چىلگە، بالدۇر پىشار بەگزادىلەرنى ئەكەلدى. شورپىدىن بوشىغان تەكىنلەرنى قازان بېشىغا ئەكىتىپ، ئۈلارغا بىر تەكىنە قوشۇپ، ئۈچ تەكىنىگە گۆش بېسىپ كەلدى. ياش ئۇچقۇنلار گۆش ۋە شورپىدا پىشۇرۇلغان سەۋزە يېيىشتى. تاماق يېيىلىپ بولۇپ، داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن چۆپلەك ئۈستىدە كەلگ سورۇن تەرتۇلۇپ، بەزمە - مەشرەپ باشلىنىپ

كەتتى. ساز چېلىنىدى. مۇنەررىدىن خوجا تەمبۇر، يۈسۈپجان نىيازى دۇتار، ئەخمەت ھەسەنوپ ساتار، ئابدۇكېرىم ئارىپوپ داپ چالدى. سازغا تەكىكەش ئۈسسۇللار ئويىنىلىشقا باشلىدى. ئويۇن - تاماشا خېلى ئۇزاقىچە داۋام قىلدى. ئۈسسۇلدىن كېيىن ناخشا، ناخشىدىن كېيىن ئۈسسۇل ئۆزئارا كەرىشتۈرۈلۈپ ئىجرا قىلىنىپ تۇردى. كېيىن دولان سەنمى باشلىنىپ، ئويۇن - تاماشا تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلدى.

تاجاخۇن ئاكىنىڭ «تاھىر - زۆھرە» ئوپېراسىنىڭ ناخشىلىرىدىن ئاڭلىغۇسى بار ئىدى. ئۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ناخشا ئېيتىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇ تەكلىپنى مەمنۇنىيەت بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئوپېرادىكى «زۆھرە جانىم» ناخشىسىنى بىوم ئاۋاز بىلەن يېقىملىق قىلىپ ئورۇندىدى. ناخشىدا ساپ نىيەتلىك مۇھەببەت سەرداری تاھىرنىڭ ۋاپادار ئاشىقى زۆھرەدىن مەڭگۈلۈك جۇدا بولغاندىن كېيىن، ئاھۇ زار ۋە دەرد - ئەلەم بىلەن تولۇپ تاشقان ئاچچىق ھېس - تۇيغۇلىرى مۇنۇ قايغۇلۇق شېئىرىي مىسرالار ئارقىلىق ئىپادىلەنگەنىدى:

زوھرە جانىم ۋەسلىڭ ئىزدەپ،
رەقىب قولىغا چۈشتۈم ئەمدى.
كېچە - كۈندۈز دىدار ئىزدەپ،
ئوتتەك يانىپ ئۆچتۈم ئەمدى.

زېمىننى باسۇن زارىم مېنىڭ،
پەلەكتىن ئاشۇن ئاھىم مېنىڭ.
پەرىشاندۇر ھالىم مېنىڭ،
يارىدىن جۇدا بولدۇم ئەمدى.

ئۆمرۈم ئۆتتى تىنماي يىغلاپ،
كۆزۈم قانلىق، يۈرەك زەردار.
مانا ئاقىۋەت بولدۇم خاراب،
ئۇ ئالەمگە كۆچتۈم ئەمدى.

تاھىر دەرلەر نامىم قالدى،
پىغان بىلەن زارىم قالدى.
ئەجەل مېنى قويىنغا ئالدى،
ئارمان بىلەن ئۆلدۈم ئەمدى.

— بۇ ناخشىنىڭ سۆزلىرى ئاجايىپ مۇڭلۇق، ئاھاڭىمۇ شۇنداق ماس كەلگەن ـ دە! — دېدى ئوسمان مۇھەممەت.

— ھە ئاشۇنداق، — دېدى ل. مۇتەللىپ ئوسمان مۇھەممەتكە جاۋاب بېرىپ، — ناخشىنىڭ بۇ دىلرەبا ئاھاڭىنى زىكرى ئەلپەتتا ئىجاد قىلغان. غۇلجىدا ئۇ مېنىڭ ئەڭ يېقىن دوستلىرىمدىن بىرى ئىدى. زىكرى ئەلپەتتا ئۇستا سازەندە بولۇپ، غۇلجىدا خېلى تونۇلغان. ئۇ بىرقاتار شوخ ۋە يېقىملىق ناخشا ئاھاڭلىرىنى ئىشلەپ چىقتى. مۇقەددىمە، داپ، نەغمە، داستان، مەرغۇللىرى بىلەن قوشۇلۇپ بىر يۈرۈش قىلىپ ئېيتىلىدىغان «روخسارى مۇقامى» ئۇنىڭ كەڭ تارقالغان ۋە كۆپ ئېيتىلىدىغان مەشھۇر ئىجادىي ئەمگەكلىرىدىن بىرى.

«زۆھرە جانىم» ئېيتىلىش بىلەن تەڭ ئۇچار جانۋارلار ناخشىغا يېڭىل بەرگەندەك سايراشتىن توختاپ، جىم بولۇپ كەتكەنىدى. ناخشا ئېيتىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار يەنە توپ ـ توپ كېلىپ، ئۇجمە شاخلىرىغا قوندى. باغۋەن ئۇچقۇنلارنىڭ ياخشى سەگىدەپ، يەنىمۇ كۆڭۈللۈك ئويۇن ـ تاماشا قىلىشى ئۈچۈن سۆڭگۈچكە يىغىلىپ قالغان لاۋا ـ لاتقىلارنى ئېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئېغىزىنى راۋانلاشتۇردى. ئۇجمە تۈۋىدىن

ئۆتۈۋاتقان سۇ بىردىن ئۇلغىيىپ، باغ ئىچىگە شارىلداپ كىرىپ، ئارامبەخش شاۋقۇن تارقىتىشقا باشلىدى. سۇ سۈزۈك ئىدى. ئۇ بۇ يەرگە بازارنىڭ جەنۇبىدىكى دولان دەرياسىدىن ئۆستەڭ ئارقىلىق بۆلۈنۈپ، يار بويىنى بويلاپ ئېقىپ كېلەتتى. ياش ئۇچقۇنلاردىن بەزىلەر بىلەكلىرىنى شىمايلىۋېتىپ ۋە ياقىلىرىنى گەجگىلىرىگىچە قايرىۋېتىپ، باش ـ كۆزلىرىنى يۇيسا، بەزىلەر سۈكگۈچ بېشىغا كېلىپ، ئوچۇملاپ سۇ ئىچىپ ئوبدانغىنا ھۇزۇر ئېلىشتى. سۇ ياش ئۇچقۇنلارغا قانغۇدەك سالقىنداش ۋە سەگدەش ئىمكانىيىتى بەردى.

پىشۇرۇلۇۋاتقان كاۋاپنىڭ ئالدى داستىخانغا كەلتۈرۈلدى. ھېكىم نۇر شوجۇ ھارىقىنى ئېلىپ ئۇجمە تەرەپكە ماڭغاندى، تاجاخۇن ئاكا كۆرۈپ قېلىپ، ۋارقىراپ تۇرۇپ توسىدى:

— ئۇ ئېشەك سۆيدۈكىنى ئەكەلمە! — دېدى ئۇ، — ئۇنى بۇ تەرەپكە يۆلاتماي ئۆز جايىدا قوي! ئۇنىڭ بىلەن سورۇننى بۇلغىما... ئۇنى بۇ ياشلارغا ئىچۈرىمەن دېسەڭ، ھارىقىڭنى دۇمبەڭگە ئارتىپ، ئۆزۈڭنى ھازىرلا باغدىن قوغلاپ چىقىرىمەن!

بۇۋاي شوجۇنى كۆپ ئىچىۋېلىپ، كوچا ـ مەھەللىدە مەست بولۇپ يۈرگەنلەرنى ئۇچراتقان، ئۇلارنىڭ ئەس ـ ھوشىنى يوقتىپ، ئادەم قىلمىقىنى قولدىن بەرگەنلىكىدىن نۇرغۇن قېتىم نەپرەتلەنگەنىدى. كەسكىن مىجەز بۇۋاي ھاراق مەسىلىسىدە ئۆز رەقىبىگە ئەنە شۇنداق يۈز ـ خاتىر قىلمىدى.

تاجاخۇن ئاكا ئەتىگەنده ئوسمان مۇھەممەت بىلەن ئابدۇللا روزى ئەكەلگەن مۇسەللەس بىلەن قىرغىز بوزىسىنى كۆرسەتتى:

— ھانا، بۇنى بىر نېمە قىلساڭلار بولار!...

ئارقىمۇ ئارقا بوزا ۋە ئارىلاپ مۇسەللەش ئېچىش،

تەكلىپ ـ تەكەللۇپلار بىلەن كاۋاپ يېيىشلەردىن كېيىن، باراۋەت ئاخىرلاشتى. كونىشەھەردىن كەلگەن سەپداش تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپ ل. مۇتەللىپكە ئۆز شېئىرلىرىدىن بىرەرىنى ئوقۇپ بېرىشنى تەكلىپ قىلدى. بۇ ئەينى ۋاقىتتا يەنە بارلىق يېڭى ئوچقۇنلارنىڭمۇ تەلىپى ئىدى. شائىر ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆجمە دەرىخىنە يۆلەندى ۋە سەپداشلارغا 1945 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئاقسۇدا يېزىپ، ئاقسۇ گېزىتىدە ئېلان قىلغان مۇنۇ شېئىرىنى ئوقۇپ بەردى:

مۇھەببەت

چېلىش، پۈكلە دۇشمەنىنى، ئۆرتە، ئوتقا ياق،
يېيىش غالىبىيەتكە، ساۋادەتكە كۆكرەك ياق.
كەسكىن مىنۇت يېتىپ، جېنىڭغا كەلسە ئىمتىھان،
دېمە ھەرگىز قۇربان بېرەيمۇ يە ياق.

ئۆز غۇلاچ تاشلا، ئازادلىق دېگىزى كەچ،
ئەمما باتۇرلۇقنى ھەيران قىل ئەتە ۋە كەچ.
ۋەتەن، خەلق قايغۇسىنى ھەممىدىن ئەلا بىل،
ۋەتەن ئۈچۈن كۈرەشتە سەن جېنىڭدىن كەچ.

گۈزەل ئەخلاق ھەرقاچان بولسۇن ساڭا يار،
كۆڭۈل يامانلىقنى جايى بولسۇن ئۆچكۈر ـ يار.
دۇشمەندىن ئۆزۈڭنى قوغدا، دائىم بول تەييار،
قولۇڭدىن چۈشمىسۇن زادى ئوق بىلەن يا.

«مۇھەببەت» شېئىرى مۇندىن بەش يىرىم ئايچە ئىلگىرى يېزىلغان بولسىمۇ لېكىن ئۇ كۈرەشچان ياشلارنىڭ

مۇشۇ تەسىس مەجلىسىگە بېغىشلىنىپ ئېلان قىلىنىۋاتقاندەك يېڭى جۇشقۇن ئېقىن بولۇپ ئۇلارنىڭ يۈرەك تومۇرلىرىغا كۈچلۈك تۈيغۇ سۈپىتىدە يەنە بىر قېتىم ئېقىپ كىردى.

قۇياش غەربكە سۈرۈلۈپ، ۋاقىت دېگەر بىلەن شام ئارىلىقى بولۇپ قالدى. سەپداشلار سورۇننى يىغىپ، ئاستا ـ ئاستا قوزغىلىشتى. ئۇلار خەيرلىشىپ، ئۆزئارا چىڭ قول سقىشقاندىن كېيىن، باغۋەنگە تەشەككۈر ئىزھار قىلىپ سىرتقا چىقتى. كونىشەھەرلىك سەپداشلار مەپە ياللاپ قايتىپ كېتىش ئۈچۈن بۆلۈنۈپ باش لەڭگەر كۆۋرۈكىگە ماڭدى. يېڭىشەھەرلىك ياش ئوچقۇنلار باغ ئالدىدىن توغرا جەنۇبقا بۇرۇلۇپ، ئاسۇق، خەيجاڭ مەھەللىلىرى ئارقىلىق بازارغا بۆلۈنۈپ كىرىۋېلىش ئۈچۈن يار ئالدى ۋە ئېتىز ـ ئېرىقلىرى ئىچىدىن كەتتى. بۇگۈنكى پەيشەنبە بازار ئۈچۈن يىراق يېزىلاردىن كەلگەن دېھقانلار ئۆز ماكانلىرىغا قايتىپ، كوچىلاردا ئادەملەر شالاڭلىشىپ قالغانىدى.

باغۋەن ئاخىردا لوتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزىلەرنى ماڭدۇرماي ئېلىپ قالدى. ئەمدى بوۋايغا ئۇلار ئىلگىرى بىلگىنىدىن ئارتۇق يېقىن ئەسرا ۋە ئىشەنچلىك بولۇپ كەتكەنىدى. تاجاخۇن ئاكا لوتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجىلارنىڭ قوللىرىنى چىڭ سقتان پېتى ئوتتۇرىغا مېڭىپ، بۇ ئۇچ نەپەر ئاجرالماس سەپداشنى يار ئۆڭكۈرى ئالدىغا ئېلىپ باردى. ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزى ياردىن سىيرىلغان توپا بىلەن تىندۇرۇلۇپ ئۇستىگە پاخال ۋە قۇرۇق دەرەخ شاخلىرى تاشلانغانىدى. باغۋەن ئۇ يەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— بۇ يەردە قورال بار، — دېدى ئۇ، — مەن ھازىر بۇ يەرنى ئېچىپ. ئۇلارنى سىلەرگە كۆرسىتىمەن.

— بەللى ئاتا ... بەللى!.... — دەۋەتتى لۇتپۇللا مۇتەلـ
لىپ خۇشاللىقىنى باسالماي.

— بۇ قوراللارنى، 12 - 13 يىلدىن بۇيان مۇشۇ يەردە ساق
لاپ تۇرۇۋاتسەن، — چۈشەندۇرۇشكە باشلىدى 1930 - يىللار-
دىكى تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ بۇ ئاكتىپ جەڭچىسى، —
شۇ ۋاقىتتىكى ھۆكۈمەتكە قورال تاپشۇرۇش ۋاقتىدا بۇلارنى
بەرمەي يۈشۇرۇپ قويغانىدىم. كېيىن شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتـ
گىمۇ بىر ئىلاج بىلەن بەرمەي ساقلاپ قويدۇم. ئۆزۈم ئۇرۇشتا
ئىشلەتكەن. تاكى ھازىرغىچە يېپىيېڭى، پاك - پاكىز تۇرۇپتۇ.
ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئىچىنى پات - پات شامالدىتـىپ
تۇردۇم، ئۇلارنى ئېرتىپ ياغلاپ، دات باستۇرمىدىم. بۇ قـورال
لارغا قارىسائىلار، ھېلىمۇ يېڭى پېتى پارقىراپ تۇرىدۇ.

— قورالىڭىزنى ساقلاپ قويۇپ ناھايىتى ياخشى قىپسىز، —
دېدى زوقمەنلىك بىلەن مۇنىرىدىن خوجا، — بۇ بىزنىڭ كۈرـ
شىمىز ئۈچۈن تولىمۇ زۆرۈر، كۈرەشنىڭ قورالسىز غەلبە قازـ
نالىشى مۇمكىن ئەمەس.

بوۋاي ئۆڭكۈر ئاغزىدىكى شاخ - شۇمبىلارنى ئالدى، سەپـ
داشلار ئۇنىڭغا يارەملەشتى. تىنىپ كەتكەن توپىنى چېپىپ ئېـ
لىۋېتىش ئۈچۈن بىلال ئەزىزى باغۋەننىڭ قازناق ئۆيىدىن جۈـ
تۈ، گۈرجەك ئاچىقتى. ئاندىن لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن ئىكـ
كىسى بىردەمدىلا ئۆڭكۈر ئاغزىنى ئېچىپ بولدى. بىر تال
بەشئاتار مىلتىق، بىر دانە چېڭ ماۋزۇر تاپانچا ئۆڭكۈردە
ئېسىقلىق تۇراتتى. ئۆڭكۈرنىڭ ئادەم بويى ئېگىز قۇرغاق يېرـ
دىن ئويۇق كولىنىپ، ئۇنىڭغا بەشئاتارنىڭ 53 دانە ئوقى،
ماۋزۇرنىڭ 38 دانە ئوقى قويۇپ قويۇلغانىدى. ئۆڭكۈر تېمىغا
يەنە غىلاپسىز قىلىچ ئېسىلغان بولۇپ، ئۇ پارقىراپ قاراڭغۇ
ئۆڭكۈرگە شولا چېچىپ تۇراتتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بولارنى تۈـ
تۈپ كۆرۈپ:

— ياشاڭ ئاتا! — دېدى، — سىز بىز ئۈچۈن گۆھەر، ياقۇتتىن
ئېسىل نەرسىلەرنى ساقلاپ كېلىپسىز.

— ھازىر ئەكتىمىز دېسەڭلار ھازىر بېرىمەن، —
دېدى تاجاخۇن ئاكا قەتئىيلىك بىلەن، — ياق، ئىشلەتكىچە ۋا-
قىتلىق مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن دېسەڭلار، ئۇنىڭغىمۇ مەيلى،
يەنە ساقلاپ بېرىمەن. ئىشقىلىپ، بۇ قوراللار سىلەرنىڭ!

— رەھمەت بوۋا، رەھمەت، بۇ ئالىيجاناب ھىممىتىڭىزگە
تۆھەنمىڭ رەھمەت! — دېدى مۇنىرىدىن خوجا.

— بولىدۇ، بۇ قوراللار ھازىرچە بۇرۇنقىدەك سىزنىڭ قو-
لىڭىزدا تۇرۇپ تۇرسۇن، — دېدى ل. مۇتەللىپ بوۋاينىڭ قول-
نى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ.

ل. مۇتەللىپ، بىلال ئەزىزىلەر ئۆڭكۈر ئاغزىنى شاخ -
شۇمبىلار بىلەن ئاۋۋالقىدەك بىلىنمەس قىلىپ يېپىپ قويۇشقا
تەمشەلگەنىدى، باغۋەن ئۇلارنى توختاتتى:

— قادىر ئىلىنىڭ ئابىيام مەجلىستە ئېيتىشىچە، ئۇ باي-
دىن قورال ئەكەپتۇ، — دېدى ئۇ، — باشقا سەپداشلارىمۇ
قورال بولۇشى مۇمكىن. ھەممىنى مۇشۇ يەرگە ئەكىلىڭلار، مەن ئۇ-
لارنى ئىشلىتىش ۋاقتىغىچە ساقلاپ بېرىمەن. بۇ ئۆڭكۈر يوشۇ-
رۇن قورال - ياراغ ئامبىرى بولالايدۇ. ئۇلار ئەكەلگىچە شۇنـ
داق ئوچۇق پېتى تۇرۇپ تۇرسۇن، ھازىرچە ئاغزىنى ئەتىـەي
تۇرايلى.

— بولىدۇ، — خۇشاللىق بىلەن ماقۇللۇق بىلدۈردى ل. مۇ-
تەللىپ. — قوراللارنىڭ ھەممىسىنى سىزگە تاپشۇرىمىز. ھە،
ئېيتماقچى، ئۇلارنى ساقلاش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. ياش ئۇچـ
قۇنلار قول بومبىسى تاشلاش، مىلتىقتىن پايدىلىنىش، قىلـچ
چېپىشقىچە بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىنۈۋىلىشى كېرەك.

— توغرا، — دېدى بوۋاي ل. مۇتەللىپنىڭ مەسلىھىتىنى

شۇ مەھەل قۇۋۇدتلەپ، ــ بۇلارنى بىلمەستىن تۇرۇپ قورۇللار-
دىن پايدىلانغىلى بولمايدۇ.

ــ قورال مەشقىغە ئۆزىڭىز باشچىلىق قىلىڭىز قانداق؟ ــ تەكلىپ بەردى مۇنىردىن خوجا پىشقەدەم سابىق جەڭچىگە. ــ مەشقىنى مۇشۇ باغدا ئۆتكۈزىمىز. سەۋەب، بۇ يەر چەت، باشقا جايلارغا قارىغاندا ئىشەنچلىك.

تاجاخۇن ئاكا بۇ تەكلىپتىن خۇشال بولدى. مەشقە ئۇجمە تۈۋىدىن تارتىپ، يار تۈۋىگىچە بولغان بوشلۇق مۇۋاپىق ئىدى. بۇۋاي بۇ يەرنى مېڭىپ يۇرۇپ كۆرسەتتىپ:

ــ ئاۋۋال مۇنۇ ئوڭغۇل ــ دوڭغۇل جايلارنى چېپىپ تاشلاپ. ئەينەكتەك تۈزلەيمىز، ئاتلىغان قارىنى يار تېمىغا بېكىتىمىز، ــ دېدى ئۇ، ئاندىن قانداقتۇر بىر ئىشنى ئەسكە ئالغاندەك بىرئاز تۇختاپ ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ تۇرپان قوزغىلىڭى ۋاقتىدىكى ئۇرۇشلار كونا زامانىنىڭ ئۇرۇشلىرى ئىدى. ئۇ ۋاقىتتا تەۋەككۇللىسىگە ئۇرۇش قىلاتتۇق، ئۆزىمىزنى ساقلاشنى بىلمەيتتۇق، ھازىر ئۇنداق ئەمەس. ھېيلە ــ مىكىر كۆپىيىپ كەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن مەشقتە ھازىرقى زامان ئۇرۇشىدىن خەۋىرى بار بىرەر كىشى يارىدەم بەرمىسە بولمايدۇ.

ــ خاتىرجەم بولۇڭ ئاتا، ــ دېدى بىلال ئەزىزى، ــ ئۇنىڭ ئىشۇ كىشى بار. مۇساجان بۇ جەھەتتىن سىزگە يېقىن يارەمچى بولىدۇ. ئۇ كېلەلمىگەن ۋاقىتلاردا مەشقىنى سىز يالغۇز يېتەكچىلىك قىلىسىز.

ــ بولىدۇ. ئۇنداق بولسا ياخشى، ــ بۇۋاي ئۆز ئىشەنچىسى يەنە بىر قېتىم بىلدۇردى.

كەچ كىرىپ، قاش قارايدى. ئۇچ سەپداش تاجاخۇن ئاكا بىلەن قايتا ــ قايتا قول سىقىشىپ خوشلاشتى. يالغۇز قالغان باغۇەن گۈرجەك ئېلىپ، ئۆزىنىڭ ماداري يەتكۈدەك دائىرىدە ئىشلەپ، ئۇجمە ئاستىدىكى ئېگىز ــ پەس دۆڭلەرنى تۈزلەشكە كىرىشتى.

ئۇچ سەپداش باشلەڭگەر كۆۋرۈكىگە بارغاندىن كېيىن، بىلال ئەزىزى، ل. مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجىلار بىلەن خوشلىشىپ، مەپە بىلەن كونىشەھەرگە ماڭدى. ئۇنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىنى تاشلاپ، نەچچە كۈنلەپ يوقاپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى بۇنداق قىلىش گومىداڭچىلار ئارىسىدا ساقچى ئوفىتسېرىنىڭ ئۈستىدىكى گۇمانىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ قويىاتتى. ل. مۇتەللىپ مۇنىردىن خوجىلار بىلەن مېڭىپ، تۆپتوغرا گېزىتخانىغا كېلىپ، نابور سېخىغا كىردى. قادىر ئىلى، تۇردى ھۈسەين نوپ، قۇددۇسلار بۇ بۆلۈمنىڭ كەچكى بوش قالغان پەيتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى بىلەن «ئۇچقۇنلار مارشى» نى كۆپ نۇسخىدا بېسىپ چىقارماقتا ئىدى. ل. مۇتەللىپ بىلەن مۇنىردىن خوجا بۇ يەردە نابورچىكلارغا يار-دەملەشكەچ، ۋاقتىنىڭ تېخىمۇ كەچ بولۇشىنى كۈتتى. ئەمدى ۋاقىت ئىككى خۇپتەنگە يېقىنلاپ، كوچىدا ئادەم قالمىغاندى. قا-دىر ئىلى بايدىن ئابدۇللا داۋۇتوپ سۇغا قىلغان تاپانچا ۋە قول بومبىلىرىنى كۆتۈرۈپ، ل. مۇتەللىپ ئۆز ياتقىدا ساقلاۋاتقان تاپانچا ۋە ئوڭىنىڭ 32 دانە ئوقىنى ئېلىپ، تاجاخۇن ئاكىنىڭ بېشىغا كەتتى. شائىرغا بۇ تاپانچىنى شوپۇر ھېمىت ئاقسۇغا يېقىنقى بىر كېلىشىدە ئۇرۇمچىدىن ئەكىلىپ قالدۇرۇپ كەتكەنىدى.

× ×

ھېكىم نۇر باغدىن خاپا ھالدا قايتىپ، داش قازان، كاۋاپ-دان، كاۋاپ زىخلىرىنى ئەكىتىش ئۈچۈن يار ــ يار ھارۋا

ياللاب كەلگەنسدى. ئۇ بۇلارنى ئۆزىنىڭ تۇرار جايى — نا-
ھىيلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىگە يەتكۈزۈپ بېرلغىچە خېلى كەچ
كەرىپ قالدى. شۇنداق كېيىن ئىشپىيون تەسىس مەجلىسى ۋە
باغ باراۋىتىدىن تىك تىكىلىغان يېڭى مەلۇماتلىرىنى خوجا-
يىنلىرىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئالدىراشلىق بىلەن ۋىلايەتلىك ساق-
چى ئىدارىسىگە كېلىپ، تېپتوغرا رازۋېتكا بۆلۈمىگە كىرىدى.
لى با ئۆز يالاقچىسىنىڭ مەلۇماتلىرىنى بىر قۇر ئاڭلىغاندىن كې-
يىن، ۋەدىسىگە ئاساسەن، ۋۇ شۇبىك بىلەن ئۈچراشتۇرۇش ئۈ-
چۈن ئۇنى بۇ ساقچى ھۆكۈمدارىنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ كىر-
دى. كەچ بۆلۈپ كەتكەن بېلسەۋ، ۋۇ شۇبىك ھېكىم نۇرىنىڭ
يېڭى مەلۇمات ئەكىلىدىغانلىقىدىن ئالدىنئالا خەۋەردار
بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆيىگە قايتماي ئۇنى ئىشخانىسىدا ساقلاپ
تۇراتتى.

ساقچى ھۆكۈمدارى ئۇنى چوڭ ئۆمىد بىلەن كۈتۈۋالىدى.
لېكىن ھېكىم نۇر ئۆز خوجايىنلىرى كۈتكەندەك يېڭى ۋە ئېنىق
مەخپىي مەلۇماتلار ئەكىلەلمىگەنلىكىدىن قورقۇپ، پەرىشان-
لىق ئىچىدە قىلىپ ھۆدۈقۈۋاتاتتى. ئىشپىيون سۆزلەشكە باشلى-
دى، رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى لى با ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى-
نى «مۇھىم ھۆججەت — 4» كە بىرمۇ بىر يېزىپ تۇردى.
ھېكىم نۇر شەخسىي ئۆچمەنلىك بىلەن كۆپرەك تاجاخۇن ئاكىنى
يامانلاش بىلەن ئاۋارە بولدى:

— بۇ قېرى قاقباش قىزىل پاچاق، — دېدى ئۇ، —
لۇتپۇللا، مۇنبەرىدىنلارنى كەلگۈسىدە جازالىغاندا، ئۇنىمۇ جازا-
لاش كېرەك. بۇ قېرىنىڭ ئۇلار بىلەن تىلى بىرلىكىنى ناھايى-
تى ئېنىق بايقىدىم.

— تاجى لۇتپۇللالارنىڭ باغدىكى مەجلىسگە قاتناشتىمۇ،

ئۇلارغا ئەگىشىپ، تەكلىپ - پىكىرلەر بەردىمۇ؟ — سوردى
ساقچى ھۆكۈمدارى.

— ياق، ئۇنداق قىلغۇدەك بولمىدى، — جاۋاب بەردى
ھېكىم نۇر، — لېكىن خۇي - پەيلى ياماندى...

— تاجى لۇتپۇللالار بىلەن ئىلگىرى بىللە بولۇپ باقمى-
غان، شۇنداقمۇ؟... ئۇنداق بولغاندىن كېيىن ئىلگىرى بىز سا-
قا جېكىگەن مەسىلىلەر بويىچە ئەكەلگەن مەلۇماتلىرىڭنى
تەپسىلىي ئېيت. تاجىدەك ئادەملەرگە كەلسەك، ئۇنداقلار ئاقسۇدا
بەك تولا، ئۇلارنىڭ جاجىسىنى كېيىنچە ئەھۋالغا قاراپ ئايرىم
بېرىمىز!

— ئىلىلىق تاغ ئوغرىلىرىنىڭ كاتتىباشلىرىدىن ئابدۇ-
كېرىمنىڭ ئىنىسى سېيىت ئۇچتۇرپاندىن تەسىس مەجلىسىگە
ئالايتەن كېلىپ قاتناشتى. ئۇ بۇ يەرگە قورال ئالغاچ كەلگەن-
لىكىنى ئېيتتى.

— قورال ئەكەپتۇ دەمسەن!؟ئۇنى باغقا ئالغاچ بېرىپتىمۇ؟

— .....

ئىشپىيون زۇۋان سۆزلىمەي قالدى. چۈنكى ئۇنى تاجاخۇن
ئاكا ھەدەپ تەسىس مەجلىسىدىن چاقىرىۋېلىپ، قازان بېشىدە-
كى ئىشلارغا سالغانلىقى ئۈچۈن، قورال - ياراغ توغرىسىدىكى
گەپ - سۆزلەرنى چالا - پۇچۇق ئاڭلاپ، قادىر ئىلىنىڭ بايـ
دىن ئەكەلگەن تاپانچا ۋە قول بومبىلىرىنى سېيىت ئاببا-
قا ئالماشتۇرۇپ قويغانىدى. ئۇنىڭ باغۋەن يار ئۆڭكۈرىدە
ساقلاپ كەلگەن ۋە ل. مۇتەللىپنىڭ ياتقىدا ساقلانغان ئوق -
دورا ۋە قورال - ياراغلاردىن بولسا تېخىمۇ خەۋىرى يوق
ئىدى.

— قېنى زۇۋان سۆزىمەمسەن؟ نېمىگە جىم ئولتۇرىسەن؟ —
ئاچچىقلاندى ساقچى ھۆكۈمدارى، — سېيىت ئۇچتۇرپاندىن قا-

داق قوراللارنى ئەكەپتۇ؟ ئۇلارنى كىمنىڭ قولىغا بەردى؟

ئىشپىيون قورقۇنۇدىن تىترەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ قول قوشتۇرۇپ تۇرۇپ دېدى:

— مەن ئابدۇكېرىم ئاباسوپنىڭ ئوچتۇرپاندىكى ئىنسانلىرىنىڭ ئۆز يۇرتىداھۆكۈمىتىمىزگە قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەرىكەتلىرىنى دېمەكچىدىم. ئۇلار ھازىر يوشۇرۇن قوراللىنىۋېتىپتۇ. بىراق، سېيىت ئاقسۇغا قورال ئەكەلگەندەك قىلىدۇ.

— يەنىچۇ؟

— ئۇلار ئوچتۇرپاندا ئەتراپىغا ئويغۇرلاردىن باشقا قىرغىز، خەنزۇ، خۇيزۇلارنىمۇ توپلاۋېتىپتۇ؛

— تەسىس مەجلىسىدە نېمە ئىشلار قىلىندى؟ ئەمدى شۇنى ئېيت!

— ھېلىقى يوشۇرۇن تەشكىلاتنىڭ نىزامنامىسى ئوقۇلۇپ، ئۇنى ھەممىسى يېزىۋېلىشتى. قەسەمنامە دېگەن نېمىسىمۇ ئوقۇپ ئۆتۈلدى. ئۇنىمۇ يېزىۋېلىشتى.

— سەنچۇ؟ سېنىڭ يېزىپ كەلگىنىڭ قېنى؟

— مەن! ... مەن! ...

— نېمانچە تولا مەن؟ ھەي نانقېپى، مەن يېزىۋالمىدىم دېسەڭچۇ؟ ئۇ يەردە ئۆزۈڭ نېمە ئىش قىلدىڭ؟ يېزىپ كەلگەن بىر ۋاراقچە نەرسەڭمۇ يوق! ... لۇتپۇللا نېمە دېدى، ھېلىقى مۇنبەردىن نېمە دېدى؟ كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدىكى ئەجەل قوغلىشىپ يۈرگەن ھېلىقى ئوفىتسېر شائىرمۇ جىسمى تۇرماي سۆزلەپ كەتكەندۇ؟ «مەن، مەن» دەپ تۇرۇۋەرمەي ئەنە شۇلارنى ئېيتمامسەن؟

— ھە، ئېيتماقچى، ئۇلار قوزغىلىمىز، شەھەر ئىچىگە ھۇجۇم قىلىمىز، دېدى.

— ھەببەللى، مۇشۇلارنى ئېيتماي، يەنە نېمىگە دۇدۇق

لايسەن؟ قاچان قوزغىلىدىكەن، بىزگە نېمە بىلەن ھۇجۇم قىلىدىكەن؟ — چۆچۈپ سورىدى ۋۇشۇ بىك.

— ئۇلار شۇ گەپلەرنى ئېغىزدا بىرقانچە قېتىم تەكرارلاپ ئېيتقان بولدى. قوزغىلىدىغان ۋاقتىنى ئېنىق ئېيتمىدى، قورال - ياراغلارنى قانداق ھازىرلايدىغانلىقى توغرىسىدىمۇ ئوچۇق بىر نېمە دېمىدى.

— ئېنىقراق ئېيتىپ بەرگۈدەك بىرەر ئېغىز گېپىڭ يوقمۇ؟

— لۇتپۇللا بىلەن مۇنبەردىن ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا باشلىمىق بولۇپ سايلاندى.

— سەنچۇ، كاتىپلىقنى قولغا كەلتۈرەلىدىڭمۇ؟

— .....

ئىشپىيون ساقچى ھوقۇقدارنىڭ غەزىپىدىن ئاسانراق قۇتۇلۇش يولىنى ئىزدەپ تەسىس مەجلىسىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈش جەريانى، ئۇنىڭغا قاتناشقان كىشىلەر، ھەر بىر سەپداشنىڭ روھىي كەيپىياتى، يېيىلگەن ھېۋە - چېۋىلەر، پىشۇرۇلغان تاماكا ۋاپلار، نەغمە - ناۋا، ئۇسسۇل، تاماشا ۋە ل. مۇتەللىپنىڭ ئاللىقاچان مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىپ، ئەپكار ئاممىغا مەلۇم بولۇپ كەتكەن «مۇھتەرەم» شېئىرى توغرىسىدا سۆزلەشكە باشلىغانىدى، ئاخىرغىچە ئاڭلاۋېرىپ، مېڭىسى كاللىماشاك بولۇپ كەتكەن ۋۇ شۇبىك بۇ مالايغا ۋارقىراپ:

— بولدى ئەمدى، گېپىڭنى توختات!— دېدى، — ئەكەلگەن مەلۇماتلىرىڭنى چوڭقۇر ئويلىنىپ، ھەممىسىنى تەپسىلىي يېزىپ چىق. ئۇلارنىڭ قورال - ياراغلىرى توغرىسىدا سانىنى، تۇرلىرىنى، قەيەردىن تاپقانلىقىنى، ھازىر قەيەردە ساقلاۋاتقانلىقىنى، ئۇلارنىڭ يەنە ئىلى تەرەپ بىلەن قانداق ئالاقە

باغلاۋاتقانلىقىنى، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋاقتىنى ئېنىق يېزىپ چىق!

ساقچى ھوقۇقدارىنىڭ كەسكىن تاپشۇرۇقلىرى بىلەن ئىشـ پىيونىنىڭ ئۇستىگە تۈگمەن تېشى ئۆرۈلۈپ چۈشكەندەك بولۇپ كەتتى، ئەمدى ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۆڭلىدە توقۇپ يالغان گەپلەرنى ئېيتماقتىن باشقىغا چارىسى يوق ئىدى. لېكىن ئېيتىلغان يالغان كېيىنكى ئەھمىيەتنى توغـ را تەستىقلاپ بېرەلمىسە، ئۇنىڭ يەنە تېگىشلىك جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلەتتى.

ۋۇ شۇبىڭ رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقىغا ھېكىم نۇر ئۈسـ تىدىن تاپشۇرۇق بېرىپ تۇرۇپ:

ــ بۇنى بىكار ئۆيلەرنىڭ بىرىگە ئەكىرىپ قاماپ قوي. كېچىچە ئۇ مېنىڭ ھېلى ئېيتقانلىرىم بويىچە تولۇق ۋە ئېنىق قىلىپ قەغەز ۋارىدە مەلۇمات يېزىپ چىقسۇن. يېزىپ بولمىغۇچە كەتكۈزمە!ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، ــ لى با ۋۇ شۇبىڭغا چاس بېرىپ، ئىشپىيونـ نى ئالدىغا سېلىپ كاردور تەرەپكە ماڭدى.

ساقچى ھوقۇقدارى رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقىنى تـوخـ تىتىپ تۇرۇپ يەنە:

ــ ھېكىم نۇر شۇبھىلىك بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئار- قىسىغا ئادەم سېلىپ قوي!ــ دەپ تاپىلىدى.

ئىشپىيون يەنە سىغدىلىۋالدى

لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن قادىر ئېلى تاپانچا، ئوق، قورال بومبىلىرىنى باغقا يەتكۈزۈپ بارغۇچە، تاجاخۇنئاكا ئىشكىنى تاقاپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن تېخى تۆشەك سېلىپ ئۇيقۇغا

باش قويمىغانىدى. ئۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ كېلىشىنى كۈتكەچ، ئاي يورۇقىدا ھەدەپ مەشق مەيدانىنى تۈزلەش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتاتتى. بۇۋاي بىر دەملىك ئۈچۈن بولسىمۇ ئېھتىيات يۈزىسىدىن قورال ـ ياراغ ئۆگكۈرنىڭ ئاغزىنى شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن يېپىپ قويغانىدى. شائىر باغقا كىرىش بىلەن تاجاخۇن ئاكىنىڭ بۇ ئېھتىياتچانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، كېچىدە ئېرىنمەي مەشىق مەيدانىنى تەييارلاش يولىدا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ئالايىتەن خۇرسەن بولدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۆزلىرى ئەـ كەلگەن قورال ـ ياراغلارنى ئۆگكۈرگە سېلىش ئالدىدا باغۋەنگە كۆرسەتتى، بۇ ئىككى دانە تاپانچىنىڭ بىرىنى 32 دانە ئوق ۋە تۆت دانە قول بومبىسى بىلەن ئابدۇللا داۋۇتوپـ نىڭ بايدىن قادىر ئېلى ئارقىلىق ئەۋەتكەنلىكىنى، تاپانچىنىڭ يەنە بىرىنى 35 دانە ئوقى بىلەن شۆپۈر ھېمىتنىڭ ئورۇمچىدىن ئالغاچ كېلىپ ئۆزىگە قالدۇرۇپ كەتكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى. بۇۋاي تاپانچىلارنى قولىغا ئېلىپ، بىرەر قۇر تەكشۈرۈپ كۆردى، ئۇ، تاپانچىلار ساق ئىكەن، لېكىن ئۇزۇندىن بۇيان مايلاقسىز قاپتۇ، دەپ شۇ يەردىلا ئولارنى ئوبدان سۈرتۈپ تازىلىدى ۋە ئۆيدىن مايغا چىلانغان پاختا ئاچقىپ، قايتا ـ قايتا مايلىدى. تاپانچىلار ئاي يورۇقىدا جۇلالىنىپ پارقىراپ كەتتى.

ــ بۇلارغا سىز تەقدىم قىلغان قىلىچ، قول بومبىسى، تاپانچا، مىلتىق، ئوقلارنى قوشۇپ ھېسابلىغاندىمۇ، ــ دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇۋايغا، ــ يەنىلا ئاز، بەلكى ناھايىتى ئازلىق قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە يەنە باشقا يوللار بىلەن قورال ـ ياراغ تېپىش ئامالىنى قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ــ غۇلجا تەرەپنىڭ بۇ ئاستە يارىدەمنى قولغا كەلتۈرە-

لىگەن بولساق ناھايىتى ياخشى بولاتتى. — سۆز قىستۇردى قادىر ئىلى، — بىراق، ھازىر مۇنداق قىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىزگە ئاسان غا چۈشمەيدۇ.

— بالىلىرىم، — دېدى باغۋەن سەمىمىيلىك بىلەن قادىر ئىلىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەش مەنىسىدە، — ئىلى تەرەپتىن ئاقسۇغا كېلىدىغان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى چاپسانراق كەلسە، ھەممە ئىش پۈتەتتى، دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا يەتكۈدەك قورالمۇ، كىشىمۇ بار بولاتتى.

— ئۇلارغىلا يۆلىنىۋالغان بىلەن بولمايدۇ، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ چۈشەندۈرۈپ، — مۇنداق قىلساق، قان تۆكمەي، قۇربان بەرمەي تەييارغا ھەييار بولۇۋېلىش بولۇپ قالىدۇ. ئەلۋەتتە بىز مانا شۇ ئاقسۇدەك دۈشمەن قورغىنى ئىچىدىن قوزغىلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ يەردە ئېلىپ بارىدىغان ئۇرۇشىغا بىۋاستە ماسلىشىشىمىز لازىم — بۇ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ يېتىشكە تېگىشلىك بىردىنبىر نىشانى. بۇنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەك.

بۇۋاي شائىرنىڭ سۆزىدە تولۇق بىر ھەقىقەتنىڭ بارلىقىنى چۈشىنىپ، جىم بولۇپ قالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ پىكىر - خىيالى ئاقسۇ كوچىلىرىدا كېزىشكە باشلاپ، ساڭ ئالدى، ئېگەرچى،ئاسۇق ۋە گۈلباغ مەھەللىلىرىدە ئولتۇرۇشلۇق بىرقانچە يېقىن دوست - يارەنلىرىنى ئېسىگە ئېلىش بىلەن بەند بولۇپ كەتتى. بۇ كىشىلەر ئۆز ۋاقتىدىكى تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ ئىشتىراكچىلىرى بولۇپ، شۇ قېتىمقى ئۇرۇش توختىغاندىن كېيىن، ئاقسۇدا ئۆي - ئوچاقلىق بولۇپ ماكانلىشىپ قالغانىدى.

— ئىزدىسەك يەنە قورال تېپىلىدۇ، مەن بۇنىڭغا ئامال قىلىپ كۆرىمەن، — دېدى تاجاخۇنئاكا قەتئىيلىك بىلەن، —

مەن ئۇلارنى ئۆزۈمگە ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئۆيىدىن ئەكېلىمەن.

بۇۋاينىڭ ۋەدىسى ۋەدە. سۆزلىرى ئىشەنچىلىك ئىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ تېز پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىدىن ئېنىق ئۇقۇمغا كەلدى. چۈنكى شائىر ئاقسۇغا كەلگەندىن بېرى ئادەملەرنى بايقاش ۋە ئۇلار بىلەن ئەسرا بولۇش جەريانىدا ئىلگىرىكى قوزغىلاڭلارنىڭ ئىشتىراكچىلىرىنى خېلى پىشىق بىلىپ بولغانىدى.

— رەھمەت ئاتا، — دېدى ئۇ، — سىزنىڭ بۇ يېڭى ھېممىتىڭىز ۋە قەتئىي ھالدا بەرگەن ۋەدىڭىزگە يەنە بىر قېتىم رەھمەت. بىزنىڭ كۈمىنداڭغا قارشى كۈرىشىمىز كەڭ خەلقنىڭ ياردىمى ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقىدۇ، غەلبە قىلىدۇ.

— ئاز قورال كۆپ ئادەمنى قورالانىدۇرۇش ئۈچۈن ئەلۋەتتە يېتەرلىك ئەمەس، — دېدى بېشىقەدەم جەڭچى، — ئىشەنچلىك ئەل - ئاغىنىلەرنىڭ ئۆيىلىرىدىن بار قورالارنى يىغىپ كەلگەندىن تاشقىرى، قورال ياسىتىپ تۇرۇش كېرەك. بازاردىكى مەھەللە بىلەن يېزا - كەنتلەردە ئاق كۆڭۈل ياخشى تۆمۈرچىلەر بار. ئۇلارغا ھازىردىن تارتىپ ئۇدۇللۇق قىلىچ، خەنجەر، نەيزىلەرنى ياسىتىپ تۇرساق بولىدۇ.

— بۇ ئىشنى ھازىرلا قىلىش سەل بالدۇر بولۇپ قالىدۇ، — دېدى ل . مۇتەللىپ، — تۆمۈرچىلەرگە جەڭ قورالىرى ياساتقانلىقىمىز ئېغىزدىن - ئېغىزغا، قولاقتىن - قولاققا ئۆتۈپ ساقچى ئورگىنىغا يېتىپ بېرىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا ھەرىكىتىمىز پاش بولۇپ قالىدۇ.

— بۇ گېپىڭىز راست، — دېدى بۇۋاي شائىرنىڭ مۆلچىرىنى تەستەقلاپ، — كۆرۈنۈشى ئادەم، ئەمما قىلمىشى يىلان - چايانەك مەخلۇقلارنى يوق دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ.

شۇ تاپتا شائىر ھېكىم نۇرنى ئەسكە ئېلىپ قالدى. ھېكىم نۇر مەسلىسى سەپداشلارنى غەم ـ قايغۇغا سېلىۋاتقان، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇلارنى قايتا ـ قايتا ھوشيارلىققا ئۈندەۋاتقان ئېغىر بىر مەسىلە بولۇپ قالغاندى. ل . مۇتەللىپ ئەتىگەندە باغقا كېلىش بىلەنلا تاجاخۇن ئاكىدىن ھېكىم نۇر توغرىسىدا ــ سۆيىقەستچى مىسالىدىكى بۇ قارا نىيەت شەخسنىڭ رەزىل قىلمىشلىرىنى خېلى تەپسىلىي ئاڭلىغان بولدى. ئاندىن يەنە باغۋەننىڭ بۇ قارا نىيەتكە ئىنتايىن قۇپال تەگكەنلىكىنى، ئۇنى يۈز ـ خاتىرسىز قەدەمدە بىر دۆشكە ـ لەپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. شائىر شۇ تاپتا بۇ مۇئامىلىلەرنى ئويلاۋاتاتتى. ئۇ تاجاخۇن ئاكىدىن ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن سورىدى:

ــ ئاتا، ھېكىم نۇر راستلا ئىشپىيونمىدۇ؟

ــ مەن، ــ دېدى بوۋاي جاۋاب بېرىپ، ــ ئىشپىيونىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن. ئەمما بۇ قارا يۈزنى ساقچى ئىدارىسىدىكى مۇھىم ئەمەلدارلار بىلەن ئۇلپەت بولۇپ يۈرگىنىگە قاراپ، ئىشپىيونمىسكەن دەيمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىدە گېپى ـ گەپ، قىلغىنى ـ قىلغان ھۆقۇقلۇق بۆلۈم باشلىقى. باشقا بۆلۈم باشلىقلىرى ئۇنىڭدىن قورقىدۇ. ھېكىم نۇر مېنى يامان كۆرۈپ قېلىپ، ئۇ يەردىكى تازىلىق خىزمىتىمدىن قوغلاپ چىقارغاندىن تاشقىرى، ناھەقتىن ـ ناھەق بىر ئاي سولىتىۋەتكەنىدى. پارا بېرىپ يۈرۈپ، قاماقخانىدىن ئاران چىقىۋالغانىدىم.

ــ مۇنداق دەڭ ئاتا! ــ دېدى ل . مۇتەللىپ ۋە ئۆڭكۈرگە قولىنى تاياپ پېشانىسى تۈرۈلگەن ھالدا چوڭقۇر خىيالغا چۆكتى. قادىر ئېلى ئاڭغىچە باي ناھىيىسىنىڭ كۆك يوپۇرماقلىق ئاچچىق تاماكىسىدىن يوغان بىر ئورام ئورىغاندى،

ئارقىمۇ ئارقا ئىككى قېتىم شوراپ، كېيىن شائىرغا سۇندى.

ئۇلار ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىنى ئاۋۋالقىدەك شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن يېپىپ قويغاندىن كېيىن ئاستا باغ ئىشىكى تەرەپكە ماڭدى.

شائىرنىڭ خىيال ئاسمىنىدا ئىككى پارچە قارا بۇلۇت پەيدا بولغانىدى. ھېكىم نۇرلا ئەمەس، بەلكى ئايتىللامۇ ئۇنىڭ خىيالىدا قورقۇنچلۇق سايە تاشلاپ تۇراتتى، ئايتىللا ل . مۇتەللىپنىڭ ياتقىغا بىر ھەپتىدىن بېرى كىرمەس بولۇپ كەتتى. سەپداشلار ئۇنىڭ ئەرلەردەك كۆپ ئويۇن ـ تاماشادا بولمىغان، ئارتۇقچە بەزمە ـ مەشرەپلەرنى كۆرمىگەن ياپيېڭى قىز بولغانلىقىغا قارىماي، خۇددى ھېكىم نۇرغا ئوخشاش ۋە تەشەببۇسكارلىق بىلەن پۇل خەجلەپ يۈرۈشلىرىدىن گۇمانلىنىپ، ئۇنى ئىشپىيون بولسا كېرەك، دېگەن پەرەزگە كەلگەنىدى. شائىر قادىر ئېلى بىلەن بىللە باغدىن چىقىپ، بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ ئۇنىڭغا:

ــ ئاتا، سىزنى يەنە ئۇخلاتماي بىرئاز ئاۋارە قىلىمىز، ــ دېدى، ــ ئىشىكىڭىزنى تاقىماي تۇرۇپ تۇرسىڭىز. تۇردى ھۆسەينوپ ھازىر بۇ يەرگە ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى بىلەن «ئۇچقۇنلار مارشى» نىڭ مەتبەئىدە بېسىلغان نۇسخىلىرىنى ئەكىلىدۇ. ناھەسىلەرگە ئەۋەتىپ بېرىلگىچە، ئۇلار قىسقا ۋاقىت ئۆڭكۈردە تۇرۇپ تۇرسۇن!

ــ بولىدۇ بالام، ــ دېدى تاجاخۇن ئاكا، ــ ئەكەلسۇن. قېرىغاندىن بېرى ئۆزۈمۇ كەم ئۇيقۇ، ئۇ كەلگىچە مەن مەشق مەيدانىنى تۈزلىگەچ تۇرىمەن.

ــ رەھمەت بوۋا، ــ دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن قادىر ئېلى چەتتىكى شالاڭ ئۆيلۈك بۇ مەھەللىنىڭ ئوي ـ دوڭغۇل يوللىرىدىن قېقىلىپ سوقۇلۇپ كېتىۋاتاتتى.

ل. مۇتەللىپ ھېكىم نۇر تۇغرىسىدا ئاچچىق ئويغا پېتىپ قالتتىق باش قېتىمچىلىقى بىلەن كېتىپ باراتتى، «بۇ ئادەم تۇغرىسىدا قانداق ھۆكۈمگە كېلىش كېرەك؟ — دەيتتى شائىر ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ. — ئۇ ھەقىقەتەن ئىشپىيۇنمىدۇ؟ ئەگەر شۇنداق بولسا ئۇنى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى ئىچىدىن قايسى ئامال بىلەن چىقىرىپ تاشلاش كېرەك؟ ياق، توختا. يەنە سەۋر - تاقەت قىلىپ كۆزىتىپ بېقىش زۆرۈرمۇ - يە؟ قانچە ياخشى كۆزەتسەك. ئۇنىڭدىن چىقىرىلغان خۇلاسىمۇ شۇنچە تولۇق بولىدۇ. ئەگەر ئويلىغىنىمىزنىڭ ئەكسىچە، ئىشپىيون بولماي، ياخشى سەپداش بولۇپ قالسىچۇ؟ ئۇ چاغدا مۇنداق خاتالىق تارتىشىنىڭ ئامالىنى تاپماقمۇ تەسلىشىدۇ...»

ئىككى سەپداش باشلىغىچە كۆۋرۈكمگە يېتىپ قالاي دېگەندى، ئالدىدىن ئۆزلىرى تەرەپكە ئېھتىياتچانلىق بىلەن يېقىنلاپ كېلىۋاتقان قامەتلىك بىر گەۋدىنى كۆردى. بۇ تۇردى ھۈسەينوپ ئىدى. تۇردى ھۈسەينوپ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى بىلەن «ئۇچقۇنلار مارشى»نىڭ مەتبەئىدە يېڭىلا بېسىلىپ چىققان 200 پارچىدەك نۇسخىسىنى ئېھتىيات ئۈچۈن بىر - بىرىگە كىرىشتۈرۈپ، بېلىگە پوتىدەك ئوراپ، ئۈستىگە چاپان كىيىپ ئەپچىللىك بىلەن يۈشۈرۈپ باغقا ئەكىلىۋاتاتتى. ئۇلار ئۇچراشقاندىن كېيىن، تۇردى ھۈسەينوپ، ل. مۇتەللىپ، قادىر ئىلىلارغا ئەنسىزلىك بىلەن ئاستا شۇنىلدى:

— ئەھۋال خەتەرلىك بولۇپ قالدى، ئىككىسى نەپەر ساقچى گېزىتخانىنىڭ ئارقا ھويلىسىدىكى شۇرۇدىن باستۇرۇپ كېلىپ، ئاۋۇال بىزنىڭ ياتقىمىزغا كىردى. ئاندىن ئۇ يەردىن چىقىپ، نابۇر سېخى تەرەپكە ئۆتتى. ئۇلارنىڭ پەيلى يامان كۆرۈنمىدۇ. مېنىڭ پەمىچە، ساقچىلار قۇرال - ياراغ ئىزدەپ كىرگەن. ئۇلارنىڭ يەنە نىزامنامە بىلەن «ئۇچقۇنلار مارشى»

نىڭ باسما ۋەرەقلىرىنى تارتىۋالماقچى بولۇپ كىرگەنلىكىمۇ ئېنىق.

— ئەبلەخلەر! — ھەزەپلەندى ل. مۇتەللىپ، — بىزنىڭ بۇ ۋەرەقلەرنى بېسىپ چىققانلىقىمىز تېخى يېڭىراقتىكى ئىشقۇ؟! ئارىمىزدا بۇنى بىرى ساقچى ئورگىنىغا مەلۇم قىپتۇ - دە! ۋەرەقلەرنى سېختىن قانداق ئاچقۇزالدىڭ؟

— ئاقسۇ يېڭىشەھەر بىلەن كونىشەھەرنىڭ سەپداشلارغا تارقىتىلىدىغان ۋەرەقلەرنى ئاۋۋال سېنىڭ ياتقىڭغا ئەكىرىپ بولۇپ، ئاندىن ئىككىنچىلەپ سېختا كىرىپ، بۇ ۋەرەقلەرنى ئېلىپ ماڭغانىدىم. — دېدى تۇردى ھۈسەينوپ چۈشەندۈرۈپ، — گېزىتخانىنىڭ ئالدىنقى ھويلىسىغا ئۆتكەن چېغىمدا ساقچىلارنىڭ ئارقا ھويلىغا كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ئاندىن مۆكۈنۈۋېلىپ، ئۇلارنىڭ ھەرىكەتلىرىنى كۆزەتتىم.

— سېختا ۋەرەقلەردىن قالمىغان بولغىدى؟

— قالمىغان، ھەتتا كوپىيلىرىنىمۇ ئېلىۋالغانىدىم. تېخى قۇددۇس بىلەن ئىككىمىز تىزىلغان ھەرپلەرنىمۇ ستونىدىن بۇشىتىپ، ئۆز كاسسىلىرىغا قاچۇرۇپ سېلىۋېتكەنىدۇق.

— بەللى، بەك ياخشى قىپسەن! دۇشمەن تاش سانغان يەردە، بىز قۇم سانىشنى بىلمىشىمىز، ئۆز ھەرىكىتىمىزدە مۇشۇنداق ھوشيارلىق بىلەن ئىش قىلمىشىمىز كېرەك. مەلئۇنلار ئىشىمىزدىن دېرەك تاپالمىسۇن.

دۇشمەننىڭ قورال - ياراغ ياكى باسما ۋەرەقلەرنى قولغا چۈشۈرەلمىگەنلىكى بىلەنلا خەۋپ - خەتەر ئۆتۈپ كەتتى دېگىلى بولمايتتى. ساقچىلارنىڭ ھازىرقى تىنىتىش ھەرىكىتى ساقچى ئورگىنىنىڭ سەپداشلارنىڭ قىلمىۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەردار ئىكەنلىكىنى، ئۇلارغا ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئېچىگە كۆز بويامچىلىق بىلەن كىرىۋالغان كىمدۇر بىرىنىڭ خۇپىيانە

خەۋەر يەتكۈزۈپ تۇرىدىغانلىقىنى ئاھايىتى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرەتتى. بۇ كىشىنىڭ يەنە ھېكىم نۇر بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ل. مۇتەللىپ بۇنى ئاخىرقى قېتىم ئەنە شۇنداق قارارلاشتۇردى. لېكىن ئۇنىڭغا يول ئۇستىدە بۇ مەسىلىنى كۆپ ئويلاشقا ئورۇن يوق ئىدى. شائىر ساقچىلارنىڭ ئۆز ياتقىغا باستۇرۇپ كىرىپ، تىنىتىش ئۆتكۈزگەنلىكىنى بىلىش ئەنسىزلىكى بىلەن ئالدىراش لەڭگەر كۆچىسىغا قاراپ ماڭدى. ياتاق بۇرۇنقىدەك تىنچ تۇراتتى. ساقچىلار شائىرنىڭ خەلق ئىچىدىكى ئىنتايىن زور ئىززەت - ئىناۋىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، بۇ ياتاقتا ھازىرچە زورلۇق بىلەن باستۇرۇپ كىرىشكە پېتىنالمىغانىدى.

ساقچىلارنىڭ كېزىتخانا ئىچىدىن قورالمۇ، باسما ۋەرەقمۇ تاپالمىغانلىقى ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ ھېكىم نۇرغا نىسبەتەن ئىككىلىنىشىنى يېڭىباشتىن كۈچەيتىپ، ئۇنىڭغا بولغان مۇئامىلە سىنى تېخىمۇ قاتتىقلىشىشقا ئەكەلدى. بۇ ۋاقىتتا ئىشچىيون ۋۇ شۇبىڭنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئايرىم بىر ئىشخانىسىدا قاماپ قويۇلغاندەك يالغۇز ئولتۇرۇپ، تەسىس مەجلىسى تۇغرىسىدا مەخپىي مەلۇمات يېزىش بىلەن بولۇۋاتاتتى. رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى لى با ئۆزلىرى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ھېسابلانغان بۇ مەلۇماتنى بىر ۋاراق يېزىلىپ بولسا شۇ بىر ۋاراقنى ئۆز ئىشخانىسىغا ئاچقىنىپ، ئۇيغۇرچىدىن خەنزۇچىغا ئۆدۈللۇق تەرجىمە قىلىپ تۇراتتى. بىراق، ساقچىلارنىڭ كېزىتخانىدىن ھېچنېمە تاپالمای قۇرۇق قول قايتىپ كەلگەنلىكى لى بانىڭ قەھر - غەزىپىنى يېڭىباشتىن ئۆرلىتىپ، ھېكىم نۇرغا بولغان تاپا - تەنىسىنى كۈچەيتىپ تاشلىدى. ئۇ ئاخىر ئىشچىيۇننىڭ يېزىپ بولغانلىرىنى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مەجبۇر تۇرۇپ:

— بۇ قەغەزلەرگە، — دېدى، — ئۇچقۇنلار ئىنتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى، قەسەمنامىسى ۋە ئۇلارنىڭ قورال - يارىغلىرى تۇغرىسىدا يېزىپسەن، لېكىن ساقچىلار نېمە ئۈچۈن شۇنچە تىنىتىپمۇ بۇلارنى تاپالماي كېلىدۇ؟ بۇنىڭغا قارىغاندا سېنىڭ ئەكسىلىگەن مەلۇماتلىرىڭنى راست دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. سەن يىزنى ئالداۋاتامسەن — قانداق؟ ئەمدى بۇ نەرسىلەرنى سېنىڭ ئۆزۈڭگە تاپتۇرتسەن. ساڭا بۇگۈن بىر كېچە مۆھلەت بېرىمەت. ھازىر چىقىپ، تاڭ يورۇغىچە قورال - يارىغ، باسما ۋەرەقلىرىنىڭ قەيۇلغان يەرلىرىنى ئېنىقلاپ كەل. بولمىسا سەنلا ئەمەس، مەنمۇ ۋۇ جۇيجاڭغا بىر نېمە دېيەلمەيمەن!

ھېكىم نۇر بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئېغىر قايغۇ - ئەلەم ئىچىدە رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئالدىدىن قوزغالدى. ئۇ قاراڭغۇ كېچىدە تەۋەككۈلگە باش ئۇرۇپ، توپتوغرا گېزىتخانىغا كەلدى - دە، قادىر ئىلى بىلەن تۇردى ھۈسەينوپنىڭ ياتقىغا كىردى. قوراللىق ساقچىلار كېلىپ كەتكەندىن بۇيان، بۇ ياتاق ئۇچۇق تۇراتتى. ئاندىن ئىشچىيون گېزىتخانىنىڭ ئالدىنقى ھويلىسىغا ئۆتۈپ، دېرىزىدىن نابور سېخىغا سەكردى. بۇ ئىككى جايدىن ئەكەتكۈدەك نەرسە تاپالماي، ئۇنىڭ بېشى يەنە قاتتى. ئاخىرىدا ئۇ باغقا بېرىپ، كۆزدىن كەچۈرۈپ بېقىش توغرىسىدا ئويلاندى. بىراق، تاجاخۇن ئاكىنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن ئىنتايىن كەسكىن مۇئامىلىدە ئىكەنلىكىنى، ئەگەر ئۇ سېزىپ قالسا كۈتۈلمىگەن پالاكەتكە دۇچ كېلىپ قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئۇ يەرگە بېرىشقا پېتىنالمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئىشچىيون باغدا قورالنىڭ بارلىقىدىن، ئۇچقۇنلار ئىنتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى بىلەن «ئۇچقۇنلار مارشى»نىڭ شۇ يەرگە ئاپىرىپ قويۇلغانلىقىدىن خەۋەردار ئەمەس ئىدى. شۇندىن كېيىن ھېكىم نۇر ئەسلى ئويلانمىغان ئىشنى قىلىپ كۆرۈشكە باش ئۇرۇپ،

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئولتۇرۇۋاتقان ھويلىنىڭ دەرۋازىسى ئۇستىگە ياماشتى، شائىرنىڭ ياتقى ئوچۇق بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى لامپا يېپىقسىز ئىشىكتىن سىرتقا شولا چېچىپ تۇراتتى. ياتاق تىن يەنە ھارغىنلىقنى ئۇنتۇغان بىرقانچە سەپداشنىڭ باش قوشۇپ ئولتۇرۇپ مۇھىم بىر مەسىلە ئۈستىدە قىزىق سۆزلىشىۋاتقانلىقى سېزىلىپ تۇراتتى. ئۇلار لۇتپۇللا مۇتەللىپ، قادىر ئىلى، ئوچتۇرپانغا قايتىپ كېتەلمەي بۇگۈن كېچە مۇشۇيەردە قونماقچى بولۇپ قالغان سېيىت ئابباس، ئاندىن يەنە باسما ۋەرەقلەرنى ئاپىرىپ، باغدىن يېڭىلا قايتىپ كەلگەن تۇردى ھۇسەينوپلار ئىدى.

ھېكىم نۇرنىڭ يۇرىكى قورقۇشتىن كۈپۈلدەپ، دەرۋازا ئۈستىدىن يەتمىلىپ چۈشۈشكە تاس قالدى. شۇ چاغدا ئۇ باغدىكى تەسىس مەجلىسىدە سۆز قىلغان ياش ئوچقۇنلارنىڭ ھەممىسىنىڭ بىردەك «ئارىمىزدا تەسلىمچىلەرگە، خائىن ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك قىلغۇچى مۇناپىقلارغا قەتئىي ئورۇن يوق، ئەگەر شۇنداق كىشىلەر چىقىپ قالغۇدەك بولسا، ئۇلار بىزدىن ئۆلۈمنىلا كۈتسۇنكى، زادى رەھىم ـ شەپقەت كۈتمىسۇن» دېگەنلىرىنى ئەسلەپ قالدى. شۇندىن كېيىن ئىشپىيوندا كۆرەشچان شائىرنىڭ ياتقىغا تۇمشۇق تىقىپ كىرىشكە جۈرئەت قالمىدى. ھېكىم نۇر دەرۋازا ئۈستىدىن كوچا تەرەپكە سىيرىلىپ چۈشۈپ يېڭى غەم ـ قايغۇ بىلەن كېچە قاراڭغۇلۇقىدا غايىب بولدى. ئۇنىڭ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە كىرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئاخىر ئۇ ئۆيىگە بېرىپ، تاڭ ئېتىشنى دېققەتچىلىك ئىچىدە كۈتتى. ئىشپىيون ئۆزىنى سەپداشلار ئالدىدا يەنىلا ئازدۇر ـ كۆپ تۇر ئىشەنچىگە ئىگىمەن، دەپ ھېسابلايتتى. ئۇ شۇ تەمە بىلەن قورالسىز ساقچىلار تىنىچ يۇرۇپمۇ ئېرىشەلمىگەن. ھەتتا بىرەر يېپ ئوچى تاپالمىغان نەرسىلەرنى ياش ئوچقۇنلاردىن بىر ئىلاج بىلەن سۈرۈشتۈرۈپ بىلىۋېلىش ئۈچۈن، چاي ۋاقتى بولۇش

بىلەن تەڭ لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىغا كەلدى. ئاڭغىچە تۇردى ھۇسەينوپ، قادىر ئىلىلار گېزىتخانىسىدىكى كۇندىلىك خىزمەتلىرىگە كېتىپ، ياتاقتا لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن سېيىت ئابباس ئىككىسىلا قالغانىدى، سەل ئۆتۈپ بۇ يەرگە مۇنىرىدىن خوجا كىرىپ كەلدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ھېكىم نۇرنى كۆرۈش بىلەنلا غەزىپى ئۆرلىدى. ئۇ قوشۇمسىنى تۇرگەن ھالدا گەپ ـ سۆز قىلماي جىم ئولتۇردى، شۇ سەۋەبتىن، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن سەپدىشى ياتاقتا كىرگەن چاغدىمۇ ئوچۇق چىراي بولالمىدى. مۇنىرىدىن خوجا بۇنى شۇ مەھەل سېزىپ قېلىپ، ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن كەيپىنىڭ بۇ دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى غەمخورلۇق بىلەن سورىدى. شائىر بۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ مۇنىرىدىن خوجىغا ئاخشام قورالسىز ساقچىلارنىڭ گېزىتخانىغا ئۇشتۇمتۇت باستۇرۇپ كىرىپ، تۇردى ھۇسەينوپ بىلەن قادىر ئىلىنىڭ ياتقىدىن قورال ـ ياراغ ئىزدىگەنلىكىنى، نابۇر سېخىنى ئاختۇرۇپ، تەشكىلاتنىڭ نىزامنامىسى بىلەن «ئوچقۇنلار مارشى»نىڭ مەتبەئىدە بېسىلغان نۇسخىلىرىنى قولىغا چۈشۈرۈشكە ئۇرۇنغانلىقىنى قىسقىچە قىلىپ ئېيتىپ بەردى. مۇنىرىدىن خوجا بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى.

ـــ بۇ پەقەت ئىشپىيونىنىڭ ئىشى، ـــ دېدى ئۇ قەتئىيلىك بىلەن، ـــ ئارىمىزدا ئۆزىنى ئۇستىلىق بىلەن نىقابلىۋالغان ئىشپىيون بار، بولمىسا بىز ئابدۇللا داۋۇتوپ بايدىن ئەۋەتكەن قورالارنى تېخى تۇنۇگۈنلا تاپشۇرۇۋالغان، تەشكىلات نىزامنامىسى بىلەن«ئوچقۇنلار مارشى»نى ئەمدىلىكتىن مەتبەئىدە بېسىپ چىقارغان ئەمەسمىدۇق؟ نىزامنامە بىلەن مارشنىڭ ياش ئوچقۇنلارنىڭ قولىغا يەتكۈزۈلمەستىن تۇرۇپ، ساقچى ئورگىنىغا مەلۇم بولۇپ بولغىنى كىشىنى ھەيران قالدۇرمامدۇ؟

— بىزنىڭ ئارىمىزدا ھەقمقەتەن ئىشپىيون بار، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ غەزەپ بىلەن قاتتىق سۆزلەپ، — ئەمدى ئۇنىڭ ئۇستىلىق بىلەن يۈز - كۆزىگە تارتىۋالغان چۈمپەردىسىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئارىمىزدىن ھايالسىز قوغلاپ چىقىرىشىمىز كېرەك. ئۇ مانا ھازىر بىزنىڭ شۇنداق قىلىشىمىزنى كۈتۈپ، ئالدىمىزدا ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ بولسىمۇ ھېكىم نۇر. ئۇ- نى تەشكىلاتىمىزدىن قوغلاپ چىقارماي تۇرۇپ، ئۆز ئىشىمىزنى ئوڭۇشلۇق داۋام قىلدۇرۇشىمىز مۇمكىن ئەمەس. نىقابلانغان دۈشمەننىڭ نىقابىسىز ئاشكارا دۈشمەندىن خەتەرلىك ئىكەنلى- كىنى ھەرقاچان ئەس - يادىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك.

— مېنىڭچە بۇ بۇرۇنلا قىلىشىمىزغا تېگىشلىك ئىش ئىدى، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا ئۆز سەپدىشىنىڭ سۆ- زىنى قۇۋۋەتلەپ، — ئۇ چاغدا ئىنقىلاب ئىشغا يېتىۋاتقان خەتەر مۇنچىۋالا زور ئەمەس ئىدى، قورالىق ساقچىلار- نىڭ ياتاقخانا بىلەن نابور سېخلىرىنى تىنتىپ يۇرۇشلىرىنىڭمۇ ئالدىنى ئالغىلى بولاتتى. ئىشپىيوننىڭ ھېكىم نۇر ئىكەنلىكىدە گەپ يوق.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار سۆزلەۋاتقاندا، مەك- كار تىنماي مىدىرلاپ، بىرنەچچە قېتىم ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. لېكىن ئۇ ئۆزى توغرىسىدا ئېيتىلىۋاتقان سۆزلەردىن چۆچۈپ كەتمىدى، ئاچچىقى كېلىپ تاتىرىپ قالمىدى ياكى خىجىل بولۇپ قىزىرىپمۇ كەتمىدى، بەلكى ئارىلاپ - ئارىلاپ ياغلىق بىلەن يۈز - كۆزىنى ئېرتقاچ ئۆزى ئۇستىدىن قىلىنە- ۋاتقان سۆزلەرنى ئىنكار قىلىش ئۈقۇمى بىلەن بىرنەچچە قې- تىم پىسكىلاپ كۈلۈپ قويدى. بۇ پەقەت ھېكىم نۇرەدەك مەككار ئىشپىيوننىكىلا قولىدىن كېلىدىغان ئۇستىلىق ئىدى. ئىشپىيون ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ئىچىدىن رەسۋالارچە قوغلاپ چىقىرىلىشتىن ئازراقمۇ

خىجىللىق تارتىپ قالمايتتى. ئەكسىچە ئۇ ئۆزىنى ياش قىلىپ قويغانلىقى سەۋەبىدىن ۋۇ شۇبىڭ، لى بالارنىڭ ئىغىر جازا- سىغا ئۇچراپ قېلىشىدىن قورقاتتى. ھازىر بولسا ئىشپىيون قورال - ياراغلارنىڭ قەيەرگە قويۇلغانلىقىنى بىلىۋېلىشقا، نىزامنامە بىلەن مارشىنىڭ مەتبەئىدە بېسىلغان نۇسخىلىرىنى قولغا چۈشۈرۈشكە ئىنتايىن موھتاج ئىدى، چۈنكى، ئۇ ۋىلايەت- لىك ساقچى ئىدارىسىدىكى خوجايىنلىرىنىڭ كەسكىن بۇيرۇقىغا ئاساسەن، ھازىر مۇشۇ ئىككى رەزىل ئىش ئۈچۈنلا شائىرنىڭ ياتقىغا باش تىقىپ كىرگەنىدى. ھېكىم نۇر ئوتتۇرىدا پەيدا بولغان جىمجىتلىقتىن پايدىلىنىپ، سۆز قىلىشقا تەمشەلگەنىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۇنى سۆز قىلىشتىن چەكلەپ، قەتئىي تەلەپپۇزدا:

— يەنە ئۆزۈڭنى ئاقلاشقا ئورۇنماقچى بولۇۋاتامسەن؟ — دېدى، — سېنىڭ ئۇنداق گەپلىرىڭنى بۇكەمگىچە خېلى كۆپ ئاڭلىدۇق. دېسەك يەنە شۇنداق گەپلەرنى قىلارسەن، بىزنىڭ قىلماقچى بولۇۋاتقىنىمىز ئويۇن - چاقچاق ئەمەس، ئۇ ئىنقىلاب، جان تىكىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان كۈرەش. بىز ئىلگىرى چېچىلاڭغۇ ھەرىكەت ئېلىپ بارغان بولساق، ئەمدى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا ئۇيۇشتۇق. ئۇ ئۆزۈل - كېسىلىككە، مۇستەھكەم نىزامنامىگە ئىگە ئىنقىلابىي تەشكىلات. بىز سېنىڭدەك بىر ئىشپىيوننىڭ تەقدىرىنى بىر تەرەپ قىلالمايدىغان يەردە ئەمەس. سەن تېخى بۇنى بىلمىگەن بولساڭ، ھازىردىن تارتىپ بىلىپ قوي!...

— سىلەر ماڭا بۇ يەردە سۆزلەشكە ھوقۇق بەرمەيسىلەر، — دېدى ھېكىم نۇر پوپوزا ئاھاڭدا، — ئاخىر ئۆز گېپىمنى تەشكىلاتىمىزنىڭ ئومۇمىي ئەزالىرى يىغىندا قىلماي قويمايمەن. ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارىسىز بەربىر مېنى ئاراڭلاردىن چىقىرىۋېتەلمەيسىلەر.

— سەن تېخى بارلىق ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ئومۇمىي يىغىنىغا قاتنىشىش خىيالىنى قىلۋاتامسەن؟— دېدى مۇنىرىددىن خوجا، — بىزنىڭ قارارىمىز ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارى بولالايدۇ. چۈنكى ياش ئۇچقۇنلار مۇشۇنداق جىددىي مەسىلىلەرنى ئۆز ئالدىمىزغا بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن لۇتپۇللا مۇتەللىپنى تەشكىلاتىمىزنىڭ رەئىسى، ھېنى مۇئاۋىن رەئىس قىلىپ سايلىغان. سەن بۇنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟

— نېمىشقا ئۇنتۇپ قالغۇدەكمەن؟ — تاكاللاشتى ھېكىم نۇر، — سىلەرنى ئۇلارلا ئەمەس، مەنمۇ قولۇمنى ئېگىز كۆتۈرۈپ سايلىغان، ئەمدى سىلەرگە ئىشەنگەن مۇشۇنداق بىر كىشىگە سۆزلەشكىمۇ رۇخسەت بەرمەيۋاتقىنىڭلارغا قاراپ، سىلەرنىڭ رەئىس، مۇئاۋىن رەئىس ئىكەنلىكىگلارنى بىر يولىلا ئېيتىراپ قىلماي قويسامچۇ؟

— بۇ ئۆزۈڭنىك ئىشى،— دېدى مۇنىرىددىن خوجا، — سەندەك بىر كىشىنىڭ ئېتىراپ قىلىش ـ قىلماسلىقىڭنىڭ بىزگە ئەمدى قىلچە ئەھمىيىتى يوق!

— سىلەرنىڭ گېپىڭلار مۇشۇلا بولىدىغان بولسا، — دېدى ھېكىم نۇر ئۇستەلنى مۇشتلاپ تۇرۇپ، — مەنمۇ ئىلگىرى ئېيتقاندەك ئايرىم مەخپىي تەشكىلات قۇرىمەن. سىلەر قىلالمىغان ئىشنى مەنمۇ قىلالايمەن.

سېيىت ئابباس، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىددىن خوجىلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن ھېكىم نۇرنىڭ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان ئىشپىيون ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى چۈشەنمەيدىغانلىقى، ھېكىم نۇرنىڭ يەنە بۇكەمگىچە ئىنقىلاب ئىشىغا قانداق زىيانلارنى سېلىپ ياش ئۇچقۇنلار ئىچىدە ئۆزىگە نىسبەتەن گۇمان تۇغدۇرغانلىقىدىن خەۋىرى بولمىغانلىقتىن، خېلىدىن بېرى ھاڭ ـ

تاڭ بولۇپ ئولتۇرغانىدى. ئاخىر ئۇ ھېكىم نۇرنىڭ سۆزلەپ بېقىشىنى ئورۇنلۇق بىلىپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىددىن خوجىلارغا ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۆرۈشنى تەكلىپ قىلدى.

— قېنى ئېيتماقچى بولغان گېپىڭنى دەپباق! — دېدى شائىر ھېكىم نۇرغا، — بۇ بىزنىڭ ئارىمىزدا سۆز قىلىشىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى مۆھلەت. لېكىن ئۆزۈڭنى ئاقلاشقا رۇخسەت يوق. ھەقمەي سەپداش بولۇش ھەققىدە قىلىدىغان تۇۋاڭ بولسا شۇنى ئېيت. خائىنلىق قىلماسلىق، ئىشىمىزغا قەتئىي زىيان سالماسلىق توغرىسىدا بېرىدىغان ۋەدەڭنى سۆزلە، مەن بۇلارنى بەرمۇ بىر يازىمەن، ئاندىن سەن ئۆز پوچۇركاڭ بىلەن تولۇق كۆچۈرۈپ قولۇڭنى قويىسەن! ئۇقتۇڭمۇ؟

— مەن ئىشپىيون ئەمەس، شۇڭا قىلىدىغان تۇۋام يوق،— دېدى مەككار، — شۇنداقلا ئۆزۈمنى ئاقلاپمۇ سۆز قىلمايمەن، چۈنكى، مەن ئىنقىلاب ئىشلىرىمىزغا پايدىلىق ئىشلار بولسا قىلدىمكى، زىيانلىق ھەرىكەتتە بولمىدىم.

— قېنى گەپنى ئۇزاتماي دەيدىغىنىڭنى دەپباق!

— بۇ گەپكە قارىغاندا ماڭا مۇشۇنداق قىلىشتىن باشقا يول قالمىغان ئوخشايدۇ، — دېدى خائىن ئۇستەلدە تۇرغان پىچاقنى قولىغا ئېلىپ، — ھېنىڭدىن يەنە ئايرىم قەسەم تەلەپ قىلساڭلار، پىچاق بىلەن بارمىقىمنى كېسىپ، قېنىم بىلەن ئۆز قەسىمىمنى بېزىپ چىقىمەن.

ھېكىم نۇر راستتىن قولىنى كېسىدىغاندەك جىددىي تەلپاز بىلەن سول قول ئالقىنىنى ئۇستەلگە قويۇپ، پىچاقنى ئۇنىڭ ئۇستىگە تۇغرىلاپ ئەكەلدى. سېيىت ئابباس ئېتىلىپ كېلىپ ئۇنىڭدىن پىچاقنى تارتىۋالدى. ئىشپىيونىنىڭ بۇ ھەرىكىتى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىددىن خوجىلارغىمۇ راستتىن قىلىنماقچى

بولغان ئىشتەك، ھەقىقىي قەسەمدەك تۇيۇلۇپ كەتتى. بۇ چاغدا ھېكىم نۇرنىڭ ئەسلىدىكى قارامتۇل رەڭگى باشقىدىن تۇتۇلۇپ، تېخىمۇ قاردىاپ كېتىۋاتقاندەك ئىدى. بۇ ھەربىكەتلەر مەككار-نىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئۆزىنى ئاقلاپ كېتەلىشى ئۈچۈن يېتەرلىك ئىدى. مۇنىرىدىن خوجا ئۆي ئىچىدىكى جىددىيەتلىك-نى سىرتتىن يېشۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن ئۆينىڭ ئوچۇق تۇرغان ئىشىكىنى يېپىپ قويغاندىن كېيىن، ھېكىم نۇرنى دولىسىدىن بېسىپ ئولتۇرۇشقا ئۈندىدى. ئىشپىيون قېيىدىغاندەك قىلىپ، رەڭگىنى ئاچماي ئاران - ئاران ئولتۇردى. ياتاق ئىچى جىد-دىيچىلىك ھاۋاسى بىلەن قاپلىنىپ بېرىدىم سۈرلۈك جىمجىتلىققا چۆكتى. ھېكىم نۇر كۆرۈنۈشتە تېخىچىلا قېيىداۋاتقاندەك، رەڭ-گىرۋىنى ئاچماي ئولتۇرسىمۇ، كۆڭلىدە قۇۋلۇق - شۇملۇق بىلەن ئويىنالغان بۇ ئالداش ۋە ھەيۋە قىلىش ئويۇنى بىلەن سەپداشلارنى ئىشەندۈرۈپ كېتەلىگەنلىكىدىن ئىنتايىن خۇشال ئىدى.

— سىلەرتېخىئابىيام مەن ئۇقمىغان گەپلەرنى قىلدىڭلار، — دېدى ئۇ ئوتتۇرىدىكى جىمجىلىقنى بۇزۇپ، — ساقچى ئىدارىسى-دىن ئاخشام ئادەملەر كېلىپ، گېزىتخانىدىكى ياتاق، نابۇر سېخىلرىنى ئاختۇرغانلىقىنى ئېيتتىڭلار، ئەگەر ئىشپىيون بولسام بۇ ئىشلارنى ھەممىدىن ئىلگىرى مەن بىلىشىم كېرەك ئىدىغۇ؟ ئارىمىزدىكىلەردىن بىرى تەشكىلاتىمىزدا قورال - ياراغ بار بولغانلىقى، مەتبەئە بۇيۇملىرىنىڭ بېسىلىپ چىققانلىقى توغرى-سىدا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە ئالدىنئالا مەلۇم قىلمىغان بولسا، قورالنىڭ ساقچىلارنىڭ گېزىتخانىغا كېلىپ يۇرۇشى مۇمكىنمىدى؟ بۇنىڭغا قارىغاندا ئارىمىزدا چوقۇم ئىشپىيون بار. سىلەر شۇ ھەقىقىي ئىشپىيوننىڭ ئۆزىنى تاپالماي ئۇزاقتىن بېرى ماڭا گۇمان بىلەن قاراپ كەلدىڭلار. ھېلىمۇ مېنىڭ قور-

سىقىم كەڭ. مۇنداق قىلىشىڭلارغا خاپا بولماي كەلدىم.

— سەنمۇ ئىشپىيوندىن گۇمانلىنىدىكەنسەن، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا، — بىزمۇ تەشكىلاتىمىز ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋالغان ئىشپىيون بارىدىپ كېلىۋاتىمىز. قېنى ئەمدى ئۇنى بىرلىكتە تې-پىپ، كۆپچىلىك ئالدىدا بىرلىكتە پاش قىلايلى. سېنىڭچە مۇنـ داق كىشى كىم بولۇشى مۇمكىن؟ گۇمانىڭنى ئېيتىپ باق!

— ماڭا ئېيتىشقا تېغرا كەلسە، گۇمانىمنى ئېيتىمايـ مەن، — جاۋاب بەردى ھېكىم نۇر ھاياجان ئىچىدە ئېچىلىپـ يايراپ، — ئېنىق پاكىتى بىلەن ئېيتىمەن. مۇنداق كىشىلەر بىزنىڭ ئارىمىزدا بىر ئەمەس بەلكى بىرنەچچە! بىلال ئەزىزى ساقچى ئورگىنىدىن ئايلىق ماڭاش ئېلىپ، ئوفتسىرلىك كىيىمـ نى كىيىپ، ساقچى تاپانچىسىنى ئېسىپ، ئەمەلدارلىق ۋۇجۇدىـ دەيمىنى باغلاپ، بىكار يۈرىدۇ دەمسىلەر؟ سىلەر ئۇنىڭغا پەيغەمـ بەرگە ئىشەنگەندەك ئىشىنىۋاتسىلەر. ئاندىن قالسا، گۇ جەنخۇا-چۇ؟ خەنزۇ مەنسەپدارلار ئىچىدە، ئۇنىڭ دوست - يارەنلىرى ئاز ئەمەس. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىمۇ، 5 - ئاتلىقلار پولكـ نىڭ ئوفتسىرلىرى ئىچىدىمۇ ئۇنىڭ ئالاقە قىلىپ يۈرگەنـ كىشىلىرى بار. بۇلار بىزنىڭ ئارىمىزغا كىرىۋالغان ئىشپىيونـ لار بولماي، باشقا يەنە كىم بولاتتى؟ بۇلارنى يوشۇرۇن ئەمەس، ئاشكارا ئىشپىيون دېسەكمۇ خاتا بولمايدۇ.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، سېيىت ئابباسلار ھېكىم نۇرنىڭ سۆزىگە بىردەك پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئىنكار قىلىش كۈلكىسى، مازاقلاش كۈلكىسى ئىدى. مەككار بۇ سۆز بىلەن ئۆزى ئۇستىدىكى چوڭقۇر گۇمانىنى بىلال ئەزىزى، گۇ جەنخۇاغا ئوخشاش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاكتىپ ئەزالىرىغا بىر يولى ئاغدۇرۇۋەتمەكچى ئىدى. سەپداش-لار بولسا ئۇنىڭ سۆزلىرىگە بىرئازمۇ ئىشەنمىدى. لېكىن ئۇلار

مەككارنىڭ بۇ كىشىلەرنى بوھتان بىلەن قارىلاشتىكى سۈيىقەستىنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلەلمىدى.

ـــ ھەقىقىي ئىشپىيونلارنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرسەم ئۇلاردىن نەپرەتلەنمەكتە يوق، سىلەر تېخى مېنى ماۋزاقلاپ كۈلۈۋاتىسىلەر، ـــ دېدى ھېكىم نۇر ئېتىراز بىلدۈرگەن بولۇپ، ـــ بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى مېنىڭ گېپىمنىڭ راست بولۇپ چىققانلىقىنى بىلىسىلەر، ـــ شۇندىن كېيىن ئۇ بىرئاز توختاپ، بىر نەرسىنى يادىغا ئالغاندەك بولۇپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ـــ سىلەر مېنىڭ بايلىق ئىكەنلىكىمنى بىلىسىلەرمۇ، لېكىن ئابدۇللا داۋۇتوپلار بىلەن خېلى يېقىن تۇغقانلاردىن ئىكەنلىكىمنى تېخى بىلمەيسىلەر. ئەھۋال شۇنداق تۇرۇقلۇق، بايدىن ئەۋەتىلگەن قوراللارنى ساقچى ئورگىنىغا ئېيتىپ بېرىپ، ئابدۇللا داۋۇتوپنى خەتەر كۈنگە سېلىپ قويارمەنمۇ؟ مۇنداق قىلىشىم پەقەت مۇمكىن ئەمەس، يېقىن تۇغقىنىمغا خىيانەت قىلىشنى سىلەردىن ئاۋۋال ئاتا ـ ئانامىزغا، قىزىم ـ قېرىنداشلىرىمىزغا، بەلكى خۇدامۇ ھەرگىز راۋا كۆرمەيدۇ.

ـــ بولدى ئەمدى، مۇنداق گەپلەرنى قىلماي قوي، ـــ دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ـــ ئۆزۈڭنى ئاقلايمەن دەپ ئەقىلسىزنەچىلىك. ئەگەر ئاكىتىپ دوستلىرىمىزنى قارىلىغۇچى بولما! سېنىڭ گەپلىرىڭگە ئىشەنگىنىمىز بىلەن مۇندىن كېيىنكى ئەھلىيەتلىرىڭىزنى بىزنى ئىشەندۈرەلىسە بولمىدۇ.

ـــ گېپىڭلار يەنىلا شۇ بولمىدىغان بولسا، ـــ دېدى مەككار قىمىرلاپ تۇرۇپ يالغان ھەجىيىش بىلەن، ـــ «ئۇچقۇنلار مارشى»قۇلۇمدا بولغان بولسا ئورنۇمدىن قوپۇپ ئۇنى باشتىن ـ ئاياغ تولۇق ئوقۇپ، ياش ئۇچقۇنلۇق قەسىمىنى يەنە بىر قېتىم بېرىۋەتكىنىم ياخشى ئىدى. تۇنۇگۈن باغدا قازان بېشىدىكى ئىشلار بىلەن بولۇپ، تەسىس مەجلىسىنىڭ ئۈستىدە تۇرالماي تەشكىلات نىزامنامىسى بىلەن قەسەم ئېلىنىشى يازالمايقالغانىدىم.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، سېيىت ئابباسلار مەككارنىڭ بۇ گەپىنى قىلمىشتەك يوشۇرۇن مۇددىئاسىنى چۈشەنمەي، بەلكى بۇنىسى بىر خىل قىزىقچىلىق بىلىپ، پاراقلاپ كۈلۈپ تاشلىدى، ھەتتا كەم كۈلكە مۇنبەردىن خوجىمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ كۈلۈۋەتتى. ھېكىم نۇر ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇ ئىككى پارچە ھۈججەتنى ئېلىۋېلىش شۇم مۇددىئاسى بىلەن ئۈستەلنىڭ تارتمىسىغا قارىدى، دېرىزە تەكچىسى ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قېرىۋېلىخان قەغەزلەرنى بىرمۇ بىر ۋاراقلاپ كۆزدىن كەچۈردى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ شۇ چاغدا كارىۋات كىگىزىنىڭ قېتىدىن نىزامنامە بىلەن قەسەم شېئىرىنىڭ مەتبەئىدە بېسىلىپ چىققان نۇسخىلىرىنىڭ ھەرقايسىسىدىن بىردىن ئايرىم ئېلىپ، ھېكىم نۇرغا بېرىۋېتىپ كەسكىن ئاھاڭدا:

ـــ چىن يۈرەكتىن چىققان قەسەم بىر قېتىملا بېرىلىدۇ، گەپ ئەمدى ئۇلارغا ئەمەل قىلىشتا! سەن بۇلارنى ئېلىۋال، يوقاتماي يېنىڭدا چىڭ ساقلا، ـــ دېدى.

بۇنىڭ بىلەن ئىشپىيون بىرىنچى ئولجىنى قولغا چۈشۈرگەن بولدى. ئەمدى ئۇ ئىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ تاپشۇرۇقىغا ئاساسەن يەنە بىر ئولجىغا ئىگە بولۇشى، قورال ـ ياراغلار ساقلىنىۋاتقان ئورۇننى بىلىۋېلىشى كېرەك ئىدى. بىراق، ئۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپ ياكى مۇنبەردىن خوجىدىن بۇ ھەقتە توپتوغرا سوئال سوراشقا پېتىنالماي مەيۈسلىنىڭ ئىچىدە جىم بولۇپ قالدى، شۇ چاغدا مۇنبەردىن خوجا كارىۋات ئاستىدىن نېمىنىدۇر بىر نەرسىنى ئالماقچى بولۇپ قول ئۇزاتقان ئىدى، بەختكە قارشى ئۇنىڭ قولىغا ئىزدىگەن نەرسە ئەمەس، بىر خالتا تاماكا ئىكەنلىكىنى، ئۇستەل ئۈستىگە چىقىپ قالدى. بۇنى كۆرۈپ ھېكىم

نۇرنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى.

— موخوركا بار دېسەڭ بولماسمىدى، — دېدى ئۇل. مۇتەلىپكە زورمۇ زور ھەجىيىش بىلەن، — يېنىمدا تاماكا يوق، ئەجەبمۇ چەكمۇم كېلىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇنسى غۇلجا موخوركىسى دېسەڭچۇ؟ بۇگۈنكى كۈندە غۇلجىنىڭ ھەممە نېمىسى كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان بولۇپ كەتتى.

— ھەئە، غۇلجا موخوركىسى، — يۈزەلىك بىلەن جاۋاب بەردى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، — يېقىندا ھېلىقى شوپۇردوستۇم ھېممەت ئۇرۇمچىدىن ئەكىلىپ قالدۇرۇپ كەتكەن.

— بەللى، بەللى! ناھايىتى ياخشى!— ئىشپىيون ئاۋۋال خوتەن قەغىزىگە موخوركا سېلىپ، ئۇنى بارماق چوڭلۇقىدا ئوردىدى، ئاندىن تەۋەررۈك ئورنىدا ساقلاپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپ خالتىدىن يەنە بىر ئوچۇم موخوركا ئېلىۋالدى. ھېكىم نۇر ماڭماقچى بولۇپ، ئىشىك ئالدىغا بارغان چاغدا مۇنىرىدىن خوجا توختىتىپ ۋە ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ تۇرۇپ:

— ئابىيامقى گەپلىرىمىزنى كۆڭلۈڭگە ئالما، — دېدى، — سىرداش كىشىلەر ئۆلۈمنى ئۇنتۇپ كۈرەش قىلىشنى بىلىشى كېرەك. ھەتتا ۋاقتى كەلگەندە ئەنە شۇنداق قوپال - يىرتىق گەپلەر بىلەن قىلىنىپ تۇرۇلىدىغان ئۆزئارا چاقچاقنىمۇ تۇغرا چۈشىنىشى لازىم. بۇ بىزدە پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان نورمال ئەھۋال.

— مەن بۇنى بىلىمەن، — دېدى ھېكىم نۇر تېز ئىنكاس قايتۇرۇپ،— سىلەر ئۆتكەندە خۇددى ماڭا مۇشۇنداق گەپلەر بىلەن قاتتىق تەككەن ئەمەسمۇ؟ مەن بۇنىڭغا خېلى كۆنۈك.

— سەپداشلارنىڭكۆڭلىمۇشۇنداق كەڭ بولۇشى لازىم،— دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ مۇنىرىدىن خوجىنىڭ سۆزىگە قوشۇمچە

قىلىپ، — شۇ چاغدا ئۇلار بىر - بىرىگە كېك ساقلىمىغان ھالدا ئۆم - ئىتتىپاقلىق بىلەن كۈرەش ئېلىپ بارالايدۇ.

ئىشپىيون ئېچىلىپ يايراپ ئۆيدىن چىقتى. ئۇ بۇ يەردىن كۈتكىنىدەك نەرسىلەرنى، گۈمىنداك ساقچى ئورگىنى ئۈچۈن كېرەك بولغان ئىككى پارچە ۋەرەقە بىلەن غۇلجا موخوركىسىنى مۇھىم پاكىت سۈپىتىدە قولغا كەلتۈردى. بۇ نەرسىلەر ياش ئۇچقۇنلارغا دۇچ كېلىشى مۇمكىن بولغان خەۋپ - خەتەرنىڭ مۇساپىسىنى قىسقارتىپ، ئەكسىچە ھېكىم نۇرغا ساقچى ئورگىنىدىكى خوجايىنلىرىدىن ئالىدىغان دەشنىمىنى تۈگىتىپ بېرەتتى.

ئىشپىيون لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىدىن كەتكەندىن كېيىن ئۇچ سەپداش ئۆزئارا پاراڭغا چۈشتى.

— گېپىڭلارغا قارىغاندا، — دېدى سېيىت ئابباس، — ھېكىم نۇرنىڭ ئىشپىيون ياكى ئەمەلىكى توغرىسىدا تولۇق بىر ھۆكۈمگە كېلەلمىگەندەك تۇرىسىلەر. ھەر ھالدا ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلىش ئىشىنىپ كەتكەنگە قارىغاندا ياخشىراق بولىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا ئىشلەپ، دەسلەپ تونۇشقان چېغىمدىلا، مەندە ئۇنىڭغا نىسبەتەن گۇمان پەيدا بولغانىدى. ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىنىڭ سىرلىق ئىكەنلىكىنى بايقىغانىدىم.

— توغرا ئېيتتىڭىز، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا، — بىز ھېلىمۇ ھېكىم نۇرغا ئىشىنىپ كەتكىنىمىز يوق. ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىمىزنى ئۇنىڭدىن يوشۇرۇن ئېلىپ بېرىشقا تىرىشىمىز.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۇستەلنى تازىلاپ ئۇنىڭ ئۈستىگە ناشتا ئۈچۈن نان، ئازراقچە ناۋات، ئۈچ دانە چىنە ئەكىلىپ قويىدى.

— ھېكىم نۇرغا نىسبەتەن ھازىرچە بىز، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا سېيىت ئابباسقا چۈشەندۈرۈپ، — ھەم ئىشەنمەسلىك

لمك، همم ئۇنى تەشكىلاتتىن ئۇزۇل ـ كېسىل قېغلاپ چىقار-
ماسلىق يوزىتسىيسىنى تۇتماقتىمىز.

ـــ ھېكىم نۇر مەسلىسى سىزلەرگىلا ئەمەس، بىزگىمۇ ئوبدان ساۋاق، ـــ دېدى سېيىت ئابباس گەپلەرگە خۇلاسە قىلىپ، ـــ بۇنىڭدىن مەن ئۇچىتۇرپاندەك مۇرەككەپ ۋە جاپالىق جايدا ئۆز كۇرىشىمىزنى بۇرۇنقىدىنمۇ سەگەكرەك ئېلىپ بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى يەنە بىر قېتىم چۈشەنگەن بولدۇم.

ـــ ۋەزىرقىلەرنى ھايالسىز تارقىتىۋېتىشقا توغرا كېلەتتى، ئۇلارنىڭ بىرقىسمى ھېلىمۇ شۇ يەردە، ـــ شائىرنىڭ ياتقىدا تۇرماقتا. لۇتپۇللا مۇتەللىپ قولىغا قەلەم ئېلىپ، ئۆزىدىكى تەزىلىك بويىچە خۇددى تۆي باشقىغا ئوخشاش، ھەربىر ۋەزىقە سەپداشلارنىڭ ئىتىنى ئايرىم ـ ئايرىم يازدى. ئاخىرىچە، ياتاقتا ئوسمان مۇھەممەت كىرىپ كەلدى. بۇ چاغدا سېيىت ئابباس تەسىس مەجلىسىنىڭ ئۆتكۈزۈلىدىغان ئۇچىتۇرپاندىكى سەپداشلارغا بالدۇرراق خەۋەر يەتكۈزۈپ، ئۇلارنى يېڭى كۇرىشكە سەپەرۋەر قىلىش ئۈچۈن، ئاقسۇدىن كېتىشكە ئالدىراپ تۇراتتى. ئۇ يەنە بۇ ئىككى خىل ۋەزىقىنىڭ ھەربىرىدىن ئۇچىتۇرپاندىكى 40 نەپەر سەپداشقا ئاتاپ، قىرىقتىن جەمئىي 80 نۇسخا ئەكىتىشى كېرەك ئىدى. بىراق شائىرنىڭ ياتقىدا بۇنىڭغا يەتكۈدەك زاپاس ۋەزىقە يوق ئىدى. ئوسمان مۇھەممەت شۇ مەھەل قوزغىلىپ، تاجاخۇن ئاكىنىڭ ېغىدىن بىرەمدىلا ئۇچىتۇرپانغا ئېھتىياجلىق ۋەزىقىلەرنى ئەكەلدى. ئاندىن يەنە تېگىپ ـ تەكتى ئۇچىتۇرپانلىق بولغان بۇ سەپداش ئارتۇق ئابباس، ئابدۇللا ياقۇپ، ئىبراھىم مۇمىن ۋە باشقا ئۆزىگە تونۇش يېڭى جەڭگىۋارلارغا خەت يېزىپ، مۇشۇ پۇرسەت بىلەن ئۇلارنى كۆرىشكە قەتئىي بولۇشقا، ھوشيارلىق بىلەن پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا، دۇشمەن بىلەن بولغان ئېلىشىشتىن ئەسلا چېكىنمەسلىككە

دەۋەت قىلدى. سېيىت ئابباس ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى بىلەن قەسەم شېئىرلىرىنى ۋە ئوسمان مۇھەممەتنىڭ خېتىنى ئېلىپ، ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا ئاقسۇلۇق سەپداشلىرى بىلەن كۆز يېشى قىلىپ خەيرلىشىپ، ياتاقتىن چىقتى. شائىرنىڭ ياتقى ساقچى ئورگىنىنىڭ دىققەت مەركىزىگە ئايلىنىپ بولغان ھازىرقى چاغدا سىرتنى پايلاقچىلاردىن خالىي دەپ ئېيتقىلى بولمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممەيلەن ئۇزىتىپ چىقماي، ئېھتىيات نۇقتىسىدىن پەقەت لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ يالغۇز ئۆزىلا ئۇزىتىپ چىقتى. ئۇچتۇرپانلىق سەپداش ئالدىن قىلىشقان مەسلىھەتكە ئاساسەن، ئۆز يۇرتىغا ئاقسۇ يېڭىشەھەردىن ئەمەس، كونىشەھەر ئارقىلىق مېڭىشى كېرەك ئىدى. بۇنداق قىلىش يېڭىشەھەر بازىرىدىكى پايلاقچىلارنىڭ دىققەت-نەزىرىدىن ساقلىنىپ قېلىشقا ياردەم بېرەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىلال ئەزىزى ئۇنىڭغا تۆسقۇنسىز كېتىش ئۈچۈن كونىشەھەردە يول خېتى تەييارلاپ قويماقچىدى. سېيىت ئابباس مەپە يوللاپ، كونىشەھەرگە راۋان بولدى. شائىر ئۇنى باشلەڭگەر كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ بولغۇچە غەمخورلۇق بىلەن كۆزىتىپ تۇردى. شۇندىن كېيىن ئوسمان مۇھەممەت ۋەزىقىلىرىنى يېڭىشەھەردىكى سەپداشلىرىغا تېزرەك تارقىتىۋېتىش مەقسىتىدە ئۇلارغا بىرقانچىسىنى ئېلىپ، ياش ئۇچقۇنلارنىڭ خىزمەت ئورۇنلىرى بىلەن ئۆيلىرىنى نىشانلاپ ئېھتىيات بىلەن ياتاقتىن چىقتى. ئارقىدىن مۇنىرىدىن خوجىمۇ خۇددى سېيىت ئابباسقا ئوخشاش مەپە يوللاپ كونىشەھەرگە ماڭدى. ئۇ، بۇ ۋەزىقىلەرنىڭ يەنە بىرقىسمىنى كونىشەھەردىكى ياش ئۇچقۇنلارغا تارقىتىشى كېرەك ئىدى. ئەمدى بايىغا ئابدۇللا داۋۇتوپلارغا ئەۋەتىلىدىغان ۋەزىقىلەرلا ئىشەنچلىك شوپۇرلارنىڭ كېلىپ قېلىشىنى كۈتۈپ، تاجاخۇن ئاكىنىڭ بېغىدىكى ئۆڭكۈردە ۋاقتىنچە ساقلىنىپ قالدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، بۇ ئىشلار ئەنە شۇنداق رەت ـ رېتى

بىلەن تەرتىپلىك ئورۇندىلىپ بولغاندىن كېيىنلا خاتىرجەم بولۇپ، گېزىتخانىدىكى خىزمەتىدە ھازىر بولۇش ئۈچۈن ئىشخانىسى تەرەپكە كەتتى.

دۇشمەن بىلەن دەلمۇ دەل ئېلىشىش

سەيىت ئابباس ئۈچتۇرپانغا قايتىپ بېرىشى بىلەن بۇ ناھىيىدە گومىنداڭغا قارشى كۈرەش يەنە بىر بالداق ئۆرلەپ مۇستەبتىلەرنىڭ زۇلۇم، ۋەھشىيلىكلىرىنى پاش قىلىش ھەرىكىتى يەنمۇ كەسكىن تۈس ئالدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. بايدىنمۇ ساقچى ئورگانلىرىنىڭ پايلاقچىلىقىنى كۈچەيتكەنلىكىگە قارىماي كۈرەشنىڭ ئەپچىل ئۇسۇللار بىلەن توختىماي ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىقى تەغرىسىدا بېگى خەۋەرلەر كەلدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۈگۈن ئاخشام مۇنىرىدىن خوجا، ئابدۇكېرىم ئارىپوپ، ئوسمان مۇھەممەت، تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپلار لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىغا كېلىپ توپلاندى. ئۇلار ھەرقاچانقىدەك ئۇستەل چۆرىسىدە يانمۇ يان ئولتۇرۇپ، ئۆز ئىشلىرىغا ئاساسەن، ھازىرقى ۋەزىيەت ئۈستىدە ئەتراپلىق تەھلىل ۋە مۇزاكىرىلەر ئېلىپ باردى، ئاقسۇدىكى كۈرەشنى يەي، ئۇچتۇرپانلاردىكى كۈرەشلەرگە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئابدۇللا داۋۇتوپ، ئارتۇق ئابباس، سەيىت ئابباس، ئابدۇللا ياقۇپ، ئىبراھىم مۆمىنلەر بىلەن بولغان ئالاقىنى قانداق كۈچەيتىش مەسىلىسى ئۈستىدە ۋە ئاقسۇ كوچىلىرىغا يېگىدىن خەلقنى قوزغىلىشقا دەۋەت قىلغۇچى ۋەرەقلەر چاپلاشنىڭ نۆۋەتتىكى پىلانىنى تۈزۈپ

چىقىش ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ مەسلىھەتلىشىشكە كىرىشتى. ياش ئۈچقۇنلارغا ئەمدى بۇ كۈرەشنى ئاقسۇ يېگىشىھەردىلا ئەمەس، بەلكى كونىشەھەرنىمۇ تەڭلا باشلىۋېتىش زۆرۈر بولۇپ قالاتتى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئالدىغا ئىككى ۋاراق قەغەز قويۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىگە يېگىشەھەردىكى كۆچا ـ مەھەللىلەرنىڭ، يەنە بىرىگە كونىشەھەردىكى مەھەللىلەر ۋە كوچىلارنىڭ سخېمىسىنى سىزىپ، ئۈستىگە بۇ جايلارنىڭ نامىلىرىنى يازدى، جۈملىدىن، ئادەملەر كۆپرەك توپلىنىدىغان دوقمۇشلارنى، مەكتەپ ئىچى، مەمۇرىي ئىدارىلەرنىڭ دەرۋازىلىرىنى تەشۋىقات ۋەرەقىسى چاپلىنىدىغان ئورۇنلاردىن قىلىپ تاللىدى. ئاندىن سەپداشلار بىرلىكتە باش قوشۇپ، بۇ قېتىم گومىنداڭ ئاپپاراتلىرىنىڭ رەزىل قىلمىشلىرىدىن نېمىلەرنى پاش قىلىش ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتى.

ئىشنى ئۈشتۇمتۇت چېكىلىپ، ياتاقتا ئابدۇللا روزى كىرىپ كەلدى، ئارقىدىنلا گو جەنخۇامۇ كىردى، بۇلار سالام بېرىپ كۆرۈشۈپ بولغۇچە يەنە يۈسۈپجان نىيازىمۇ پەيدا بولدى. بۇ ئۈچ سەپداش ئۈچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسگە ئوخشاش مەنسەبكى بىر خىل خەۋەرنى ئەكەلگەنىدى. ئۇلار، تاشقىرىقى بازار تەرەپتىكى شەھەر دەرۋازىسىغا نامەلۇم بىر كىشىنىڭ كاللىسى ئېسىپ قويۇلغانلىقىنى، كاللىنىڭ ئاستىغا گومىنداڭ 5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئۇلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن بۇ كىشىنىڭ مىللىي ئارمىيە كوماندىرى ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ، ئۇيغۇر، خەنزۇ تىللىردا يوغان ئىككى پارچە ئېلان چاپلانغانلىقىنى مەلۇم قىلدى. ياتاقتا تۇرىۋاتقان ياش ئۈچقۇنلارنىڭ ھەممىسى بىردەك لاسسىدە بولۇپ قالدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، ئوسمان مۇھەممەتلەر دەرھال ياتاقتىن چىقىپ ئۇ

كاللىنى كۆرۈپ كېلىشكە ماڭدى. ئۇلار كاللىنى كۆردى، ئۇنىڭ ئاستىغا چوڭ قىلىپ يېزىپ چاپلانغان ئېلانىنىمۇ ئوقۇدى. ئېلانغا: «ئىلمىي تاغ بۇلاڭچىلىرى باش ئېگىپ تەسلىم بولۇپ، ئۇلاردىن زور كۆپچىلىكى جۇڭخۇا مىنگو ئەسكەرلىرىگە قورال - ياراغلىرىنى تاپشۇرۇپ بولدى. تاغدىن ھالقىپ قېيىر، مۇز داۋانلاردىن ئۆتمەكچى بولغانلىرى بىزنىڭ باتۇر ئەسكەرلىرىمىز تەرىپىدىن پاك - پاكىز قىرىپ تاشلاندى، ئوغرىلارنىڭ ئەڭ چوڭ كاتتىبېشى مۇھاسىرىدە قالغانىدى. ئەسىر چۈشۈشتىن قورقۇپ، ئاخىر ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى. پۇقرالارغا ئېغىرەت بولسۇن ئۈچۈن ئۇنىڭ كاللىسىنى كېسىپ كېلىپ، يۇرت ئالدىدا سازايى قىلدۇق. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن پۇقرالارغا تىنچ، ياۋاش بولۇشنى يەنە بىر قېتىم تەۋسىيە قىلىمىز»، دېيىلگەنىدى. ئۇلار ئېچىدە ئېلاننى يەنە بىر قېتىم ئوقۇدى. ئۇنىڭدا كاللىسى سازايى قىلىنغان كىشىنىڭ ئىسمى ۋە باشقا نام - ئەمەللىرى ئېيتىلمىغانىدى. مانا بۇنىڭ ئۆزى گومىنداڭ تەشۋىقاتىنىڭ يالغانچىلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئەمما نېمىلا بولمىسۇن بۇ كاللا مۇستەبىتلەرگە قارشى قورال ئېلىپ، ھايات - مامات جېڭىگە ئاتلانغان بىر ئەر يۈرەك كىشىنىڭ گۇناھسىز كاللىسى، مۇبارەك يۈز چېھرىسى ئىدى. بولمىسا گومىنداڭ ھېچقانداق ئىش بىلەن كارى يوق، تەپسەم تەۋرىمەس بۇلۇڭلىپ ياشاۋاتقان تىنچ بىر تىرىك جاننى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى مۇنچىۋالا خارلىمىغان بولاتتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ شۇ پىكىر بىلەن كاللىغا ئاخىرقى قېتىم قارىدى. ئۇ، 45 - 50 ياشلار چامىسىدىكى ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئەركىشىنىڭ كاللىسى ئىدى. مەرھۇمنىڭ ئويماق تەك كىچىك، يۇمىلاق كۆزلىرى چىڭ يۇمۇلۇپ، ئەسلىدىكىدىنمۇ كىچىكلەپ كەتكەنىدەك كۆرۈنەتتى. يۈزىدە ئازابلىنىشلاردىن

قالغان تەڭگە - تەڭگە قارا داغلار بار ئىدى. ئۇ ئۆلتۈرۈل گۈچىنىڭ قاتتىق قىينىشىغا ئۇچرىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. كالپۇكى تىلىنىپ، ئېچىلىپ قالغان ئاغزىدىن ئۇنىڭ چىشلىرى ئۇرۇش ئۈچۈن، بىتاقەتلىك بىلەن شۇ يەردىلا ئاشكارا سۆزلەپ:

— گومىنداڭچىلارنىڭ بۇ ئېلانىدىكى گەپلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان، ئويدۇرما. باشتىن - ئاياغ ساختا گەپ! بۇ كىشى ئىلى تەرەپتىكى ئىنقىلابنىڭ رەھبىرى ئەمەس، ئاددىي چارۋىچى ياكى بىچارە دېھقان، بىر بىگۇناھ پۇقرا. لېكىن ئۇ شانلىق قۇربان، جەڭگىۋار كۆرەشچى! ھەرگىز ئېلانىدىكى گەپلەردىن قايمۇقۇپ قالماڭلار! — دەۋەتتى.

مۇنىرىددىن خوجا، ئوسمان مۇھەممەتلەرنىڭمۇ كاللا ھەققىدىكى قاراشلىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭكىگە ئوخشاش ئىدى: ئۇلار كاللا ئالدىدا خېلى ئۇزاق تۇردى، كاللىنىڭ ئۆپچۆرىسى بىرەمدىلا ئاقسۇ بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ مەسخىلىدىغان چوڭ توپى بىلەن تولۇپ، قىستا - قىستاڭ بولۇپ كەتتى. ئۇلارنى قورال ئاسقان ئەسكەر، ساقچىلار، قوللىرىغا كالتەك - تاياق

تۇتقان جىنجاك، جياجاكلار ئىبرەت ئالدۇرۇش ئۈچۈن ئۆي - ئۆيلەردىن، دۇكان، مەكتەپ ۋە مەسچىتلەردىن مەجبۇرىي ھەيدەپ كەلگەنىدى. سۇر باسقان كىشىلەر كاللىغا تۇغرا قاراشقا پېتىنالماي، ھەدەپ ئۇنىڭ تېگىدىكى ئېلانغا قارايتتى. ئەمما ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ساۋاتسىز ئىدى. ئېلان تۇغرىسىدا بىر - بىرىدىن سوراشقان بولۇپ، ئۆزئارا كۇسۇرلىشاتتى. ئېلانىنى ئوقۇپ بەرگۈچى چىقمايتتى، خەلق توپى ئىچىدە ئوقۇتقۇچىلار، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ خەت - ساۋاتلىق ئوقۇغۇچىلىرى، ئورگانلاردا ئىشلىگۈچى بەزىبىر خىزمەتچىلەر بار بولسىمۇ، ئەمما ئۇلاردىن ھېچبىرىنىڭ ئېلانىنى ئوقۇپ بەرگۈسى كەلمەيتتى.

خەلقنى گومىنداڭنىڭ يالغان - ياۋىداق تەشۋىقاتىغا ئىشەنمەيدۇ، دېگىلى بولمايتتى. چۈنكى، ئۇلار ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي تەرەپلەردە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان قوراللىق ئىنقىلابنىڭ كۈنسېرى قانىنىۋاتقان بېگىدىن - بېگى غەلىبىلىرىدىن خەۋەرسىز ئىدى. گومىنداڭنىڭ مىللىي ئارمىيىنى كىچىكلىتىپ كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ جەڭگىۋار ھەربىكەتلىرى تۇغرىسىدىكى سانلىق خەۋەرلەرنىمۇ جان - جەھلى بىلەن قامال قىلىشقا ئۇرۇناتتى، گومىنداڭنىڭ بۈگۈنكى يالغانلىرىنىڭ ئەتىلا پاش بولۇپ قېلىشى بىلەن كارى يوق ئىدى، چۈنكى ساختىپەزلىك بىلەن ئاخىرقى ئۆمرىنى ئۆتكۈزۈش ئۇلارنىڭ شۇ كۈنلەردىكى بىردىنبىر كەسپى بولۇپ قالغانىدى. بۈگۈن گومىنداڭ چىلارنىڭ بىر كاللىنى سازايى قىلىشى، بۇ ئادەمنى ھەتتا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىكى ئىنقىلابنىڭ بېتەكچىسى، دەپ ئېيتىشقىچە بېرىپ يېتىشى ئۇلاردىكى كازىرايلىق ۋە ئۇچىنغا چىققان ساختىپەزلىكنىڭ بىر مىسالى ئىدى. لېكىن مۇنداق ساختىپەزلىكلەر ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز خەلقنى ھەر ھالدا ئۈمىدسىزلىك تازىگىلىغا تاشلاپ قويالايتتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ شۇلارنى كۆز

ئالدىدىن ئۆتكۈزدى، مۇنىرىدىن خوجا، ئوسمان مۇھەممەتلەرمۇ ئەنە شۇ ئاچچىق، كۆڭۈلسىز ئوي - پىكىرلەر ئىچىدە بىئارام بولدى. بۇ ساختىپەزلىكنى ھايالسىز پاش قىلىپ ئاشلاش زۆرۈر بولۇپ قالدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، ئوسمان مۇھەممەتلەر ئىلگىرى - ئاخىر تاشقىرىقى بازار دەرۋازىسى ئالدىدىن ياتاقلىق قايتىپ كېلىپ، بۇ يەردە ئۆزلىرىنى كۈتۈپ تۇرغان ئابدۇكېرىم ئارىپوپ، ئابدۇللا روزى، گو جەنخۇا، يۈسۈپجان نىيازلار بىلەن بىرلىكتە باش قوشۇپ، دۇشمەن تەشۋىقاتىدىكى ساختىپەزلىكنى پاش قىلىپ تاشلاپ مەسىلىنى مۇزاكىرىلەشتى، سەپداشلار ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ قوراللىق ئىنقىلاب رەھبىرى ئەمەسلىكىگە ھۆكۈم قىلالىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئېنىق نام - ئەمىلى تۇغرىسىدا ھېچ نەرسە بىلمەيتتى، مەرھۇمنىڭ قىرغىز ئىكەنلىكىنى قىياس قىلىشقانىدى، ئەمما ئۇ قايسى كىشى ئىكەنلىكىنى ۋە نېمە ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى بىلمەيتتى. سەپداشلار مۇشۇ باش قېتىمچىلىقى بىلەن تۇرغان ۋاقىتتا، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ مال دوختۇرى، ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى، قىرغىز يىگىتى مۇساجان ياتاقتا كىرىپ كەلدى.

مۇساجان كۈنىشخەر بوزدۆڭلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇ يەردىكى قىزغىز چارۋىچىلىرى بىلەن قويۇق باردى - كەلدىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ سازايى قىلىنىۋاتقان كاللىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ئېنىق بىلەتتى، قىرغىز يىگىتى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتىقىغا دەل مۇشۇ توغرىدا مەلۇمات بېرىپ قويۇش مەقسىتى بىلەن ئالاھىدە كەلگەنىدى.

— بۇ كاللا، — دېدى ئۇ سەپداشلار بىلەن سالاملىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، — جاقىپ دېگەن مۆمىن بىر كەمبەغەل

چارۋىچىنىڭ كاللىسى. بۇ كىشى بوزدۆڭلۇك ئىدى، ئۇ ئىنتايىن ياۋاشلىقىدىن جامائەت ئىشلىرىغا ئارىلاشماي، بايلارنىڭ مال - چارۋىلىرىنى بېقىش بىلەنلا بولۇپ كەلگەن. مەن جاقىپ ئاكىنى ياخشى بىلەتتىم. ئۇنىڭ بىلەن يېقىن تونۇشلاردىن ئىدىم، كاللا ئاخشام 5 - ئاتلىقلار پولكىغا ئەكېلىنگەن چاغدا، بىر كۆرۈش بىلەنلا تونۇدۇم، ئەسكەرلەرنىڭ ئاددىي بىر چارۋىچىنىڭ كاللىسىنى بوزدۆگىدىن كۆتۈرۈپ كەلگىنىگە قارap، بۇنىڭدا مەلۇم مەقسەت بار، دەپ ئويلىغانىدىم، ئاخىر ئۇنى سازايى قىلىپ كۆچىغا ئېسىپتۇ.

شائىر مۇساجان سۆزلەۋاتقاندا، قەھەر - قەلەم ئېلىپ بۇ قىرغىز سەپدىشى يەتكۈزۈپ كەلگەن مەلۇماتلارنى قالدۇرماي تولۇق يېزىپ تۇردى، قالغانلىرى ھاياجان ئىچىدە جىم ئولتۇرۇپ قالدى، چۈنكى مۇساجاننىڭ تونۇشتۇرۇشلىرى بېگىز راقىمچە زادى يەشكىلى بولمىغان، ئەمما يېشىش تېنىمۇ زۆرۈر بولۇپ تۇرغان سىرلىق تۈگۈچنى تۇقۇشلۇق ۋە رەتلىك قىلىپ يېشىپ بەرمەكتە ئىدى.

— ئەجەبمۇ ۋاقتىدا كەپسەن! قېنى سۆزلە، داۋامىنى قالدۇرماي ئېيت، ئاقىۋەت بۇ بىچارە قىرغىز ئاكا قانداق ئىللەتنىڭ قۇربانى بولۇپ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ؟ — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ چۇقان سېلىپ.

— نېمە گۇناھ بىلەن بولماقچى؟ — جاۋاب بەردى ھەربىي مال دوختۇر، — ھېچبىر گۇناھسىز شۇنداق قىلىنىپتۇ، بوزدۆگىدىن كاللىنى ئەكەلگەن ئەسكەرلەردىن سۈرۈشتۈرسەم، جاقىپ ئاكا 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئات بۇلاڭچىلىرىغا قارشىلىق كۆرسەتكەن، ئۇ يەرگە تونۇگۈن جاۋ خەنچىمۇ بارغانىدى، ئەسكەرلەر ئۇنىڭ ئېتىنى بۇلۇۋالماقچى بولۇپ، زورلۇق - زومبۇلۇق قىلغاندا، كەمبەغەل چارۋىچى «ئېتىمنى ئالساڭلار

جېنىمنىمۇ بىلە قوشۇپ ئېلىڭلار» دەپ قاتتىق تەرىكەشكەن، يالقىلاشقان، مۇشتلاشقان، ھەتتا جاۋ خەنچىنىڭ كىملىكىگە پەرۋا قىلماي ئۇنى تىللىغان. قان ئىچەر جاۋ خەنچى مۇھاپىزەتچىسىگە بۇيرۇق قىلىپ، جاقىپ ئاكىنى شۇ يەردىلا ۋەھشىيلەرچە ئېتىپ تاشلىغان.

سۆزلەۋېتىپ مۇساجاننىڭ ئاۋازى پەسلەپ كەتتى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى پەيدا بولدى، ھەربىي مال دوختۇرنىڭ تۇغقانىدەك يېقىن ئۆتكەن جاقىپ ئاكىنىڭ ئەنە شۇ كاللىدىكى مەسكىن، مەيۈس قىياپىتى كۆز ئالدىغا كېلىپ كۆڭلى بۇزۇلغانىدى.

— جاقىپ ئاكا تەنھا، يار - يۆلەكسىز كىشى ئىدى، — دېدى ئۇ سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — ئۇنىڭ شۇ بىر ئاتتىن باشقا ھېچنېمىسى يوق ئىدى. كېچىكىدىن تارتىپ چارۋىدارلارنىڭ مېلىنى باققان، بوزدۆگىدىن سىرتقا چىقىپ باقمىغان، ئۆمرىدە توي قىلىپ، ئۆيلەنمەي - ئوچاقلىق بولۇشقا قۇربىتى يەتمىگەن. جاقىپ ئاكا ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، جاۋ خەنچى خەلقتە ئۇنىڭ جەسىتىنى ئەكىتىشكە رۇخسەت قىلمىغان، ئۇنىڭ ئىللىق تاغ باغدىتلىرى بىلەن تىلى بىر دەپ تۇرۇپ، خەلقنىڭ كۆز ئالدىدىلا كاللىسىنى كېسىپ ئېلىۋالغان.

— ھەي، بىنومۇس قانخورلار! — ئۇستەلگە ئۇرۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى مۇنىرىدىن خېجا، — گومىنداڭچىلارنىڭ چۈشەنچىسىدە خەلقنىڭ ھەممىسىلا دۈشمەن. خەلقتە ئەمدى ئۆلار بىلەن تىغمۇ تىغ ئېلىشىشتىن باشقا ئىستىقبال يولى قالمىدى.

— گومىنداڭچىلار تېخى ھۆركىرىگەندىن قورقۇپ، ياۋاشنى كۆپىرەك بوزەك قىلىدۇ، — سۆز قىستۇردى ئوسمان مۇھەممەت، — «ئوتنىڭ تېشىدا كۆيگىچە، ئىچىدە كۆي» دېگەن

تەمسىل بار. جان تىكىپ كۆرەش قىلغاندىلا، ئاندىن زۇلۇم ئوچىقىنى كۆمپەيكۇم قىلغىلى بولىدۇ.

— بوزدۆڭنىڭ شاڭجاڭى قىياسىدىندا ئات دېسەك يۈزلەپ ئات بار، باشقا يەنە نۇرغۇن مال - چارۋا بار، — چۈشەندۈردى قىرغىز سەپداش، — قانخورلار مۇنداقلارغا ھەرگىز تەگمەيدۇ. جاۋ خەنچى يېقىندا ئۇنىڭغا تېخى ئەتراپىغا ئادەم توپلاپ بوزدۆڭنى قوغداش ھوقۇقىنى بېرىپتۇ.

— ئۆز ئىچىمىزدىن چىققان يۇندىخورلار تېخى بەكرەك يامان، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ مۇساجانىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، — بىزگە يەنە ئۇلار بىلەنمۇ كۆرەش قىلىشقا، گومىنداڭنىڭ ھەر خىل، ھەر ياڭزا مالايلىرى بىلەن، يۇندىخورلىرى بىلەنمۇ ئېلىشىشقا توغرا كېلىدۇ. ۋاقتى كەلگەندە، خەلقنى ئالدانماسلىق، ئۇلارغا ئەگەشمەسلىك توغرىسىدا ئاگاھلاندۇرۇشىمىز كېرەك.

لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىدا سىيا بولسىمۇ، چوڭ تاختا قەغەز ۋە قومۇش قەلەم يوق ئىدى. بۇ نەرسىلەر گېزىتخانىدا بار بولۇپ، ئۇلارنى شۇ يەردىن ئەكىلىشكە توغرا كېلەتتى، ئاڭغىچە كۈندىلىك ئالتە سائەتلىك ھەرپ تىزىش ۋەزىپىسىنى دەم ئالماستىن ئىشلەپ تۆت سائەتتە تۈگەتكەن قادىر ئېلى، تۇردى ھۈسەينوپ، قۇددۇسلار ئىشتىن قايتىپ، توپتوغرا شائىرنىڭ ياتقىغا كىرىپ كەلدى. ئۇچ نەپەر ياش نابورچىنىڭ گومىنداڭغا قارشى يوشۇرۇن كۆرەش باشلانغاندىن بېرى ئىنقىلاب ئىشغا ۋاقىت تېپىش ئۈچۈن كۈندىلىك ئىشنى ئەنە شۇنداق تېز ئىشلەپ، بالدۇر تامامىلاشنى ئادەت قىلىۋالغانىدى. قادىر ئېلى گېزىتخانىغا ئىككىنچىلەپ كىرىپ، ئۇ يەردىن بىرقانچە پارچە چوڭ تاختا قەغەز، قومۇش قەلەم، يۇڭ قەلەم ۋە بىر دانە مىس دۇۋەتتە قارا سىيا ئاچىقتى. چاقىقان قول ئابدۇللا روزى ياغاچ ئۈچلاپ، چوڭ خەت ئۈچۈن بىر تال

ئەپچىل قەلەم تەييارلىدى. ئاڭغىچە تۇردى ھۈسەينوپ دەرۋازىنى تاقاپ قويۇش ئۈچۈن ھويلىغا چىققانىدى، بىلال ئەزىزى بىلەن بىللە قايتىپ كىردى. بۇ كونىشەھەرلىك سەپداش بۇ كۈنكى خىزمىتى بىلەن ئىشخانىدا بىرئاز بولۇپ، خوجا كۆرسۈنگە ئانچە - مۇنچە ئىشلەپ قويغاندىن كېيىن، يېڭى كۆرەش ۋەزىپىسى ئۈستىدە تەشكىلات رەئىسلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن ئالاھىدە يېگىشەھەرگە كەلگەنىدى. ساقچى ئوفىتسېرى بۇ يەردە جاقسىپ ئاكىنىڭ كاللىسى ئېسىلىپ، سازايى قىلىنىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى. ئۇ سەپداشلار بىلەن ئادەتتىكىچە سالاملىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئۇلارغا مۇھىم خەۋەر سۆزلىتىدە، شەخسەن ئۆزى بىر ئىلاج بىلەن يېزىپ تەييارلىغان يول خېتى بىلەن سېيىت ئابباسنى ئۇچتۇرپانغا ئامان - ئېسەن ئۇزىتىپ قويغانلىق خەۋىرىنى يەتكۈزدى. شۇندىن كېيىن، ئۇ سەپداشلارنىڭ قىلماقچى بولۇۋاتقان ئىشىدىن خەۋەر تېپىپ، ساقچىلىق شەپكىسىنى ئىرغىتىپ تاشلاپ، ئوفىتسېرلىك كىيىمىنى سېلىۋەتتى - دە، تام ۋەقىسى يېزىش ئىشىغا يارەملىشىشكە باشلىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ سۆز كوپىيىسىنى تەييارلاپ بېرىش بىلەن بەند بولدى، باشقىلار قەغەز كېسىپ راسلاپ بەردى. قۇددۇس شىلىم قاينىتىشقا كىرىشتى. بۇلار دۇشمەننىڭ ئېلانىغا قارشى ۋەرەقە چاپلاشقا تەييارلىنىۋاتاتتى. شۇ چاغدا، بىردىن دەرۋازىنىڭ تۆمۈر ھالقىسى قوپال شاراقلاپ قالدى. سەپداشلار قىلىۋاتقان ئىشىنى توختىتىپ، يوشۇرۇشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى چاققانلىق بىلەن يىغىپ كارىۋات ئاستىغا تىقىپ قويدى. يېڭى كەلگەن «مېھمان» ھېكىم نۇر ئىدى. ئۇنىڭغا دەرۋازىنى ئېچىپ بېرىشتىن باشقا چارە يوق ئىدى، دەرۋازا ئېچىپ بېرىلدى. ئىشىيون ياتاقتا كىرىپ كۆچىلىككە

خەل ئوچۇق چىراي ۋە ھەزىلكەشلىك بىلەن سالام بەردى. سەپداشلار ئۆزلىرىنى ئادەتتىكىچە تۇتتى، ئۇلاردىن ھېچكىمە- نىڭ ھېكىم نۇرغا سالام قايتۇرغۇسى، قول بىرىپ كۆرۈشكۈسى كەلمىدى، كۈتۈلمىگەن «مېھمان»غا ئورۇن بوشتىش ئۈچۈن ئۆز جايلىرىدىن قىمىرلاپ قويغۇچىمۇ چىقمىدى. مەككار ئاخىر سەزدۈرمەستىن كۆز قىرى بىلەن ياتاق ئىچىنى بىرقۇر كۆزىتكەندىن كېيىن ئىشىك تۈۋىدە بىكار تۇرغان يۆلەنچۈك- سىز، پاكار، كىچىك ئورۇندۇققا تەكەللۇپسىز كېلىپ ئولتۇردى.

ھەمىيلەن ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىنى ئۇن - تىنسىز، ئاستىرتىن كۆزىتىپ تۇردى. ئۇلار شۇ يول بىلەن ئىشپىيونىنى ئوڭايسىز ئەھۋالغا قويۇپ، ئۇنى چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلىشنى مەقسەت قىلغانىدى. لېكىن داپشاق قارا كۆلەڭگە مۇناسىۋەتسىز كۆرۈنۈپ، ئالماسلىقا ھەرقاچان كۆنۈك ئىدى.

— ئەجەب شۇك بولۇپ كېتىپسىلەرغۇ، سىرتتىكى ئىشتىن خەۋەر تاپمىغانغا ئوخشىمامسىلەر؟ — سورىدى ھېكىم نۇر جىمجىتلىقنى بۇزۇپ ۋە گەپتىن گەپ شاخلىتىشنى كۆزلەپ، — 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئەسكەرلىرى ئىلى قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ باشلىقىنى تۇتۇۋالغانسىكەن، ئاقسۇغا ئەكىلىپ ئۆلتۈرۈپ، كاللىسىنى شەھەر دەرۋازىسىغا ئېسىپتۇ. ئۇنىڭغا قوشۇپ چاپ- لىغان ئېلانغا قوزغىلاڭچىلارنىڭ ھەممىسى ئۆلتۈرۈلۈپ تۈگىتىلدى، دەپ يېزىلىپتۇ، بۇنىڭ بىلەن ئەمدى تەشكىلاتى- مىزنىڭ ھەرىكىتى سۇغا چىلاشمىسا بولاتتىغۇ؟

— 5- ئاتلىقلار پولكى ئەسكەرلىرى شۇنداق ئاسان بىرىپ تۇتۇۋالغۇدەك قانداق باشلىق ئىكەن ئۇ؟ — سورىدى ئوسمان مۇھەممەت مازاق قىلىپ.

— ئاڭلىشىمچە جاۋ تۆەنجاڭ ئۇنى ئىسھاقبەك دېگۈدەك، —

بىلجىرلىدى مەككار، — دېمىسىمۇ كاللىغا قارىغاندا، بۇ ئادەم قىرغىزدەك تۇرىدۇ.

— قىرغىزغا ئوخشىسىلا بۇ ئادەم ئىسھاقبەك بولۇپ قالغۇدەكمۇ؟ — تەنە مەنسىدە سورىدى ئابدۇللا روزى.

— مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى ئىسھاقبەك قىرغىز ئەمەسمىدى. شۇنىڭغا قاراپ، جاۋ تۆەنجاڭنىڭ ئېيتقىنىنى راستەمكىن دەيمىنا؟

— بۇنىڭ راست ياكى يالغان ئىكەنلىكىگە بىز بىر نېمە دېيەلمەيمىز، — دېدى ئوسمان مۇھەممەت ئەتەيىن قارشىلىشىپ.

— بىز تېخى دەرۋازىغا كاللا ئېسىلغانلىقىدىن خەۋەر تاپمىدۇق، بىرىپ كۆرگۈدەكمۇ بولمىدۇق، — تەنە تەلەپپۇزى بىلەن سۆزلىدى مۇنىرىدىن خوجا.

— بۇنىڭغا تاقابىل تۇرىدىغان ئىشلار بولسا يارەملە- شەي، دەپ كەلگەنىدىم. كاللىنى كۆردۈم - دە، كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ قالدى.

ھەممەيلەن ھېكىم نۇرنىڭ گېپىنى مازاقلاپ، پاراققىدە كۈلۈۋەتتى، مەككار ئەيسىز ئەھۋالغا قېلىپ، قىزىرىپ - تاتە- رىپ ئورنىدا ئولتۇرالماي، بىر پەس ئۇيان - بۇيان قىمىرلىدى.

— بىزنىڭ بۇنىڭغا تاقابىل قىلىدىغان ھېچقانداق ئىشە- مىز يوق! — جىددىي ئاھاڭدا سۆزلىدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ مەككارنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ تاشلاش مەقسىتى بىلەن، — كاللىنى كۆرۈشنىڭمۇ بىزگە پايدىسى يوق، چۈنكى بىز ئىلگىرى ئىسھاقبەكنى كۆرگەن ئەمەس، بەربىر بۇ كاللىنىڭ شۇ كىشە- نىڭ كاللىسى ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلالمايمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىز ساڭا ئوخشاش سەنچى بولۇپ، قولدىن كەلمەيدىغان ئىش- لارغا بىكاردىن - بىكار باش قاتۇرۇپ يۈرۈشنى خالىمايمىز!

گەپ توختاپ ياتاق ئىچى جىمجىت كەتتى. ھېكىم نۇر قول ياغلىقى بىلەن يۈز - كۆزىنى ئېرىتقان بولۇپ، سەپداشلارغا تەكشى نەزەر تاشلاپ چىقتى. بۇ چاغدا ھەممەيلەن ئۇنىڭ ياتاقتىن تېزرەك چىقىپ كېتىشىنى كۈتۈپ، تەقەززالىق بىلەن قارىشىپ تۇراتتى. شۇندىن كېيىن، ھېكىم نۇر بۇ ۋەزىيەتنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، يانچۇقىدىن يېپىچكى بىر قاپ لوتويەن تاماكىسى چىقىرىپ، سەپداشلارغا ھەر بىرىگە ئۇنىممۇغانغا قويماي، بىر تالدىن تۇتتى، تاماكا چېكىلىشكە باشلاپ، ياتاق ئىچى بىردەمدىلا ئىس - تۈتەككە تولدى. شۇندىن كېيىن، ئىشپىيون ئۆزىگە تەمەننا قويغان ھالدا ئىشەنچ بىلەن ئورۇندۇققا كېلىپ، ئىلگىرىكىدىنمۇ مەھكەمرەك ئولتۇردى. مۇنىرىدىن خوجا تاماكا ئىسىنىڭ ئاچچىقىدىن قاتتىق يۆتىلىشكە باشلاپ ھويلىغا چىقىپ كەتتى. قالغانلىرىمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئارقىمۇ ئارقا ئورۇنلىرىدىن قوزغالدى. بىلال ئەزىزى، ئابدۇكېرىم ئاربېپوپ، تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپلار ئانچىكىم كېرىنىشەھەرگە ھازىرلا قايتمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ياتاقتىن چىقتى، قالدىرا ئېلى، تۇردى ھۈسەينوپلار گويا خىزمەتكە چۈشۈش ۋاقتى بولۇپ قالغاندەك ئالدىراپ گېزىتخانا تەرەپكە كەتتى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئابدۇللا روزى، يۈسۈپجان نىيازى، گو جەنخۇالار مېڭىشقا تەمشەلدى، مۇنىرىدىن خوجا بىلەن ئوسمان مۇھەممەت ئۆز سىنىپلىرىدىكى بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن سۆھبەتلىشىدىغانلىقىنى ئېيتقان بولۇپ، شائىر بىلەن خوشلاشتى. ياتاقتا ئەمدى ھېكىم نۇرلا قالغانىدى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ قولىغا سۈپۈرگە ئېلىپ، تاماكا قالدۇقلىرىنى سۈپۈرۈپ - تازىلاش باھانىسى بىلەن ئۇنى ياتاقتىن قوغلىدى. ئاخىر ئىشپىيون سەپداشلار ئىچىدىن جاقىپ ئاكا كالىسىنىڭ سازايى قىلىنغانلىقىغا قارشى يېزىلىدىغان تام ۋەرەقىسى تۇغرىسىدا

كەچكىكىنە يىپ ئۈچىنىمۇ ئىگە بولالمىغاي بوشاشقان ھالدا ياتاقتىن چىقىپ، تاشقىرىقى بازار تەرەپكە كەتتى.

ياش ئۇچقۇنلار ئەگەر ئېلىپ بارماقچى بولغان پائالىيىتى ئەنە شۇنداق توسقۇنلۇققا ئۇچرىسا، ئورۇن يۆتكەپ ئىشلەش توغرىسىدا ئالدىنئالا مەسلىھەتلىشىۋالغانىدى. ئەمدى ئۇلار باشقا - باشقا كوچىلار بىلەن بۆلۈنۈپ مېڭىپ، توپتوغرا قالىكەشنىڭ ئۆيىگە بېرىشى كېرەك ئىدى. بۇ ئۆي سوجۇ مەھەللىسىنىڭ كەينى تەرىپىدە، ئېتىزلىق ئىچىدە بولۇپ، ئېگىز ياسالغان قاشا تېمى بىلەن مەقسۇتئاخۇن ساتىراشنىڭ ھويلىسى ياكى تاجاخۇنئاكىنىڭ بېغىغا ئوخشاش مەخپىي ئىش - پائالىيەتلەرگە ئەپلىك ۋە خەتەرسىز ئىدى. ياش ئۇچقۇنلار لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىدىن چىققاندىن كېيىن، بەزىلىرى ئەگەر كۆۋرۈكىنى، بەزىلىرى ئاسۇق مەھەللىسى ياكى كونا مەپە بازىرىنى ئايلىنىپ، بىر - بىراقى شۇ يەرگە بېرىپ توپلاندى. قادىر ئېلى كېيىن قېلىپ، شائىر بىلەن بىللە چوڭ تاختا قەغەزلەرنى ئېلىپ باردى، قالىكەشنىڭ ئۆيى يېڭى بىنا تەرەپكە، دارىلمۇئەللىمىن بىلەن ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا يېقىن بولغانلىقتىن، ئابدۇللا روزى، گو جەنخۇالار خىزمەت ئورۇنلىرىدا ئىشلىتىلىۋاتقان كۆك سىيا، قارا سىيا، قەۋۇش ۋە يۇك قەلەملەرنى ھەش - پەش دېگۈچە ئەكەلدى. قالىكەش شۇلۇم قاينىتىپ تەييارلىدى. يۈسۈپجان نىيازى قەغەزلەرنى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىشقا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ، ئىككى شەكىلدە كېسىپ تەخمۇ تەخ قىلدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ سەپداشلارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن كوپىينى تۆزىتىپ ئاقىقا كۆچۈردى، گو جەنخۇا يېزىلغانلارنى ئوتتۇرلۇق ئۇيغۇرچىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلدى، شۇنداق قىلىپ، تام ۋەرەقىسى ئىككى خىل تىلدا يېزىپ چاپلىنىدىغان بولدى.

كۆپىيە چۆڭ تاختا قەغەزلەرگە ھۆسن‌خەت بىلەن يوغان، كۆركەم قىلىنىپ كۆچۈرۈلۈپ بولدى. پوچۇركىسىدىن سېزىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ۋەرەقلەرنىڭ بىرىنچى ئابدۇللا روزى، يەنە بىرىنچى گۇجەنخۇا سول قوللىرى بىلەن ھەم خەت شەكىللىرىنى ئەتەي ئۆزگەرتىپ يېزىپ چىقتى. ئاندىن خەنزۇچىسى ئۇيغۇر-چىسىغا ئاخىرقى قېتىم دىققەت بىلەن سېلىشتۇرۇپ چىقتىدى. ۋەرەقنىڭ: «ئۇياتسىز يالغانچىلارنىڭ تىلىنى كېسىپ تاشلايلى!» دەپ ماۋزۇ قويۇلۇپ، ئۇنىڭدا مۇنۇ سۆزلەر بايان قىلىنغانىدى:

«قەھرىنداشلار، سىلەر، چىدام ۋە سەۋر - تاقەت بىلەن كۆرۈۋاتقان ئادەم كاللىسى بوزدۆڭلۈك بىچارە قىرغىز چارۋىچى جاقىپ ئاكىنىڭ بىگۇناھ ۋە پاك چېھرىسى! گۈمىنداڭ ئەسكەر-لىرى ئېتىنى بۇلىماقچى بولۇپ، زورلۇق ئىشلەتكەنده جانباز-لىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكىنى ئۈچۈن، ئاقسۇ 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ كوماندىرى ئۇنى رەھىمسىزلەرچە ئېتىپ ئۆلتۈرگەن. 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قوشما ئىلانىدا ئېيتىلغاندەك، جاقىپ ئاكا مىللىي ئارمىيىنىڭ باشلىقى بولماي، ئۆمرىنىڭ ئاخىرغىچە پادىچىلىق بىلەن كۈن كەچۈرۈپ كەلگەن ئەڭ ياۋاش كىشىلەردىن ئىدى. ئۇ بوزدۆڭ دىلا تۇرغان، قولىغا مال قامچىسىدىن باشقا نەرسە تۇتۇپ باقمىغان... سىلەر كۆرۈپ تۇرۇپسىلەركى، گومىنداڭچىلارنىڭ جىنايىتى ئېشىپ - تېشىپ، ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە يەتتى. ئۇلار ئەمدى ئۆز قىلمىشلىرىنى يالغان - ياۋداق سۆزلەر بىلەن ئاقلاپ، ئۆزلىرىنى پەرىشتە قىلىپ كۆرسەتىشكە، شۇ يول بىلەن ئەھلى يۇرتنى ئالداپ، خەلقنىڭ ئوت ئېلىپ يېنىش ئالدىدا تۇرغان غەزەپ يالقۇنىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاشقا ئەخمەق-لەرچە ئۇرۇنماقتا. ئالداش، ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىش، نەيرەڭ ۋازلىق قىلىشلارنىڭ ھېچبىرى بۇ كەمگۇچە گومىنداڭچىلارغا

نەپ بەرمىگەنىدى. مۇندىن كېيىن تېخىمۇ بەرمەيدۇ. ئۇلار ھازىر ئۆلۈم گىردابىدا تۇرماقتا. ئۇلارنى ئەجەللىك ھالاكەتلا كۈتمەكتە!»

تام ۋەرەقىسىنىڭ ئالدىنقى ئابزاسلىرىغا يېزىلغان سۆزلەر ئەنە شۇلاردىن ئىبارەت ئىدى. ئۇنىڭ كېيىنكى ئابزاسلىرى جاراڭلىق دەۋەتلەر ۋە شوئارلار بىلەن ئاخىرلاشتى:

«قەھرىنداشلار، ئادەم كاللىسىنى كۆرۈپ ۋە بۇ ئىككى زۇلۇم ئوچىقىدىن چىقىرىلغان قېشىما ئىلاندىكى يېقىلاڭ سۆز-لەرگە ئىشىنىپ، ھەرگىز قايمۇقۇپ قالماڭلار! بۇ سەكراتتىكى ئىتنىڭ جان ئاچچىقىدا ھۇرپەيىپ، ئاخىرقى تىنىقىدا ھاۋىنى قېيغانلىقىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. گومىنداڭچى جاللاتلارغا تۈمەنمىڭ لەنەت! بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلگەن قىرغىز قەرىنداشىمىز-نىڭ ئىنتىقامى ئۈچۈن ئۇلارنى جازالاپ كاللىسىنى كېسىپ تاشلايلى! بىزنىڭ قوزغالغان كۈنىمىز دەل مۇستەبتىلەرنىڭ نەۋخلىسى سۇنۇپ، ئالدىمىزدا غال - غال تىترىگەن كۈنى بولۇپ قالسۇن! قانخورلارغا ئۆلۈم! ئۇلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ، جاقىپ ئاكىنىڭ ۋە باشقا بىھۇدە ئۆلتۈرۈلگەن سان - سانا قىمىز كىشىلەرنىڭ روھىنى خۇش قىلايلى!»

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋەرەقىنىڭ دەسلەپكى كۆپىيىسىگە «قاينىغان غەزەپ» دەپ ئىمزا يازغانىدى. باشقا ياش ئۇچقۇن-لار گومىنداڭ ساقچى ئورگىنىنى قايمۇقتۇرۇش ئۈچۈن بۇنىڭ ئورنىغا «سەزگۈر يولۇچى» ئىمزاسىنى بېرىشنى تەكلىپ قىلدى، شائىر بۇ تەكلىپنى ماقۇل كۆرۈپ، ئىمزانى شۇ مەھەل ئۆز-گەرتىپ قويدى. ئاڭىچە بىلال ئەزىزى ئۇنتۇلغان بىر پاجىئەنى ئەسلەپ قالدى بولغاي، سۆزلەپ، مۇندىن ئىككى ھەپتە ئىلگە-رى كونىشەھەرده يۈز بەرگەن ۋاراسىنىڭ ئۆلۈم ۋەقەسىنى سەپداشلارنىڭ سەمىگە سالدى. بۇ ۋەقە مۇنداق ئىدى: شۇ

كۆنى ئاقسۇ كونىشەھەرنىڭ ھەپتىده بىر بولۇپ تۇرىدىغان ئەنئەنىۋى بازىرى ئىدى. گومىنداڭ ھەربىي ۋە ساقچى ئورگانلىرى يېڭىدىن ئەسكەرلىككە مەجبۇر قىلىنغان ياشلارغا ئات ھازىرلاش ئۈچۈن بىر بۆلۈم ئەسكەر ۋە ساقچىلارنى كوچىغا چىقىرىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكىلەردىن بىرى كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قورالىق خادىمى ۋاريس ئىدى. ئۇ يېزىلاردىن بازارغا ئوتۇن - سامان ئەكىرگەن دېھقانلارۇلىرىدىكى ئاتلارنى بۇلاپ قاتتىق قارشىلىققا ئۇچراۋاتقانلىقىنى، جاۋ خەنچى مەقسەتلىك ھالدا ماجىرا بولۇۋاتقان جايغا كېلىپ، ۋاريسنى ئېتىپ ئۆلتۈرىدۇ ۋە شۇ يول بىلەن ھارۋا ئىگىلىرىگە تەسەللى بەرگۈچى بولۇۋالىدۇ. بۇ گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۆزلىرىنى خەلق ئالدىدا ئادىل قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئويۇنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئەمما ئۇ ئۆز ۋاقتىدا خەلقنى قايمۇقتۇرۇش جەھەتتىن مەلۇم دەرىجىده رول ئويناغانىدى. ئەمدى ياش ئۇچقۇنلار بۇنىمۇ تام ۋەرەقسىگە يېزىپ، ئۇنى جاقپ ئاكىسىنىڭ ئۆلۈمى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، گومىنداڭچىلارنىڭ ھىيلىگەرلىكىنى خەلققە پاش قىلىپ كۆرسىتىپ بەرمەكچى بولدى. ئۇلار بىلال ئەزىزنىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ، بۇ تونۇردا باشقا بىر قوشۇمچە تام ۋەرەقىسى يېزىش تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتى. بۇنىڭ كۆپىيىسىنى بىلال ئەزىزى ئۆزى يازدى. ئۇنىڭغا «جاللاتنىڭ بىر يەردە پەرىشتىلىك، يەنە بىر يەردە قانخورلۇق رول ئوينىشى» دەپ ماۋزۇ قويۇلۇپ، تىرناق ئىچىگە ئېلىنغان قوشۇمچە ماۋزۇغا «جاۋخەنچىنىڭ ھەقىقىي ئەپتى - بەشىرىسىگە قارا!» دېگەن سۆزلەر يېزىلدى. گۈ جەنخۇا بۇ كۆپىينىمۇ خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلدى. شۇنداق قىلىپ بۇ ۋەرەقمۇ بىرنەچى تام ۋەرەقىسىگە ئوخشاش چوڭ تاختا قەغەزگە يوغان ھەرپلەر بىلەن خېلى

نەپرىدا تۇرۇپ ئوقۇغۇلى بولغۇدەك دەرىجىده ھۆسن خەت قىلىپ يېزىلىشقا باشلىدى، بۇ قېتىم پوچۇركا يۆتكەپ، ئۇيغۇرچىسىنى تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپ يازدى. گۈ جەنخۇا خەنزۇچە ۋەرەقىلەرنىڭ ئالدىنقىسىنى ئوڭدىن سولغا يازغان بولسا، ئىككىنچىسىنى يۇقىرىدىن پەسكە قۇر ئېلىپ يازدى. بارلىق پائالىيەت داۋامىدا سىرتتىن كىرگۈچى كىشىلەر بولماي، ئۆي تىنچ ۋە خاتىرجەم بولۇپ بەردى.

ياش ئۇچقۇنلار قالمەقانلىق ھويلىسىغا كەلگەندىن بېرى، بىرىم كۈنچە ۋاقىت ئۆتتۈپ، خېلى كەچ كىرىپ قالغانىدى، لېكىن ئۇلار يەنە ئەل ياتقۇ مەزگىلى بولۇپ، كوچا - مەھەللىلىرىده ئادەم قارىسى قالمىغۇدەك پىنھان مەزگىل يېتىپ كەلگۈچە بۇ يەرده كۈتۈپ ئولتۇرۇشى كېرەك ئىدى، مۇساجان ئاكىنچە كېچىلىك ھەربىي كۆزەتچىلەرنىڭ بۈگۈن ئاخشام قايسى چاغلار بىلەن كوچىغا چىقىدىغانلىقى، پوستلارنىڭ كۆپەيتىلىدىغان - كۆپەيتىلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ كېلىش ئۈچۈن پولكقا كەتتى. جاقپ ئاكا كاللىسىنىڭ تاشقىرىقى بازار دەرۋازىسىغا ئېسىلغانلىقى تۈپەيلىدىن، تاشقىرىقى بازارغا پوست قويۇلۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن ئىدى. ياش ئۇچقۇنلارنىڭ تام ۋەرەقلىرى كاللىنىڭ ئاستىغا ئېسىلغان دۇشمەن ئىلانىغا قارشى يانمۇيان چاپلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، مۇساجانغا كاللا يېنىغا ئەسكەر قويۇلىدىغان - قويۇلمايدىغانلىقى ھەققىدىمۇ ئېنىق بىر نەرسە ئۇقۇپ كېلىشكە تېغرا كېلەتتى. قالمەقلىق ياش ئۇچقۇنلارنىڭ قورسىقى ئېچىپ قالغانلىقىنى كۆزده تۇتۇپ، ئايالى بىلەن بىللە تاماق تەييارلاشقا كىرىشتى. ئۇنىڭ ئۆيده زاغرا ناندىن باشقا داستىخانغا قويغۇدەك تۈزۈكرەك يېمەكلىك يوق ئىدى. ئاخىر ئۇ «تاپقىنى گۈل كەلتۈرەر، تاپمىغىنى بىر باش پىياز» دېگەندەك، ئۆيىدىكى كىچىك پاقلاننى سېرىپ

ئۇنىڭ گۆشى بىلەن ياش ئۇچقۇنلارنى مېھمان قىلدى. مۇسا-جان پولكتىن قايتىپ كەلدى. ئۇ ياش ئۇچقۇنلارغا كۆچا كۆزەتچىلىرىنىڭ كېچىسى سائەت 11 دىن كېيىن ئالماشتۇرۇ-لۇپ كۆپەيتىلىدىغانلىقى، تاشقۇرغى بازار دەرۋازىسىنىڭ ئۈستىدىكى پوتەيگە ئايرىم پوست قۇيۇلىدىغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر يەتكۈزۈپ كەلدى. سائەت ئون بولۇپ قالغانىدى. ياش ئۇچقۇنلار ئاخىرقى تەييارلىققا كىرىشتى. ھەممەيلەن ۋەرەقلەرنى يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ، ئوچۇق چىقمىغان چېكىت، يېزىلمای قالغان ئۇندەش بەلگىلىرىنىڭ ئورۇنلىرىنى تولدۇردى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەۋەسكار رەسسام بولۇپ، رەسىملەرنى خېلى ئەپچىل سىزىشنى بىلەتتى. ئۇ ياش بولۇپ، ئۇيغۇرچە ۋەرەقلەرنىڭ ماۋزۇ چەتلىرىگە جاۋ خەنچى بىلەن ۋۇ شۇبىڭنى مازاقلاپ، بۇ ئىككى جاللاتنىڭ ئەينەن ئۆزلىرىگە ئوخشىغان سۈرەتلىرىنى سىزىپ چىقتى. بۇلارنىڭ بىرى ئادەم يۈرىكىنى چاكىلاپ يەۋاتقان قىياپەتتە كۆرسىتىلگەن بولسا، يەنە بىرى ئادەم قېنى ئىچىۋاتقان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەنىدى.

ياش ئۇچقۇنلار شائىرنىڭ بۇ ئاجايىپ مەنىلىك ئىشىدىن خۇشال بولدى. ئابدۇللا روزى سۈرەتلەرنىڭ بىرىگە جاۋ خەنچىنىڭ، يەنە بىرىگە ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئېتىنى قىلىپ يېزىپ قويدى. ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ سانايىنىپسە بۆلۈمىدە دېكوراتسىيە سىزىپ كېلىۋاتقان گۈ جەنخۇا ئاقسودا تونۇلغان رەسساملاردىن ئىدى. ئۇمۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ سىزغانلىرىغا ئوخشىتىپ، خەنزۇ تىلىدىكى ۋەرەقلەرگە ھەربىي ھوقۇقدار بىلەن ساقچى ھوقۇقدارنىڭ ھەجۋىي سۈرەتلىرىنى سىزىپ چىقتى.

تام ۋەرەقلىرىنى كوچىغا بالدۇر ئاچقىشقىمۇ، كېچىكىپ ئاچقىشقىمۇ بولمايتتى. بالدۇر ئاچقىلسا،

بۇ ئەل ياتمىغان ۋاقىتتا توغرا كېلىپ ئۇنىڭغا ئاللىقانداق كىشىلەرنىڭ نەزەرى چۈشۈپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى، ئەكسىچە كېچىكىپ قېلىنسا، كوچىلاردا قاراۋۇللار كۆپىيىپ، ۋەرەقلەرنى چاپلاش مۇشكۈلچىلىككە ئۇچرايتتى. دېمەك، بۇ ئىككى خىل ۋاقىت كۆرەش مەنپەئىتىگە ئوخشاشلا پايدىسىز ئىدى. سائەت 10 دىن 30 مىنۇت ئۆتتۈپ، ۋەرەقە چاپلاشنىڭ ئەڭ مۇۋاپىق پەيتى يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى. ياش ئۇچقۇنلار دەل شۇ چاغدا قالكەشنىڭ ئۆيىدىن قوزغالدى. ئۇلار ئېھتىياجلىق بولۇپ قالغان تەقدىردە ئۆزلىرىنى قوغداش ئۈچۈن قىسمەن ھالدا قوراللىنىپمۇ ئېلىشتى، يانلىرىغا پىچاق ۋە قىسقا لوم تۆمۈرلەرنى سېلىۋالدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن مۇنىردىن خوجا ئۆيىدىن ئالدىنراق چىقىپ، ئاسۇق مەھەللىسىنىڭ تاشقۇرغى بازارغا تۇتىشىدىغان دوقمۇشى بىلەن لەڭگەر كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا يېتىشىۋۇندى؛ بىلال ئەزىزى بىلەن تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپ سېپىلنىڭ شىمال تەرەپ قارىسىدىكى ئۆستەڭ بويىدا ھازىر بولۇپ، شۇ ئەتراپنى كۆزىتىپ تۇردى؛ ئوسمان مۇھەممەت، يۈسۈپجان نىمازىلار تاشقۇرغى بازارنىڭ غەربىگە كۆز - قۇلاق بولۇش ئۈچۈن سوجۇ مەھەللىسى بىلەن قىزىلكۆۋرۈك كوچىسىنى تۇتاشتۇرغۇچى ئاچالدا قالدى؛ مۇساجان كېچىلىك قاراۋۇللاردا بولۇپ قالغۇسى تاسادىپىي ئۆزگىرىشلەردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرىرەك 5 - ئاتلىقلار پولكىغا كەتكەنىدى. ۋاقىت سائەت ئون بىرغا يېقىنلاشقاندا، تاشقۇرغى بازارنىڭ ئىككى قاسنىقىدا تۇرغان ھەربىي قاراۋۇل-لار بىر يەرگە يىغىلىپ، تاماكا چېكىشكەنىدىن كېيىن چۆكتۈر ئەسنىشىپ ئىرىنچەكلىك بىلەن شەھەر ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ ئۆز ئورۇنلىرىغا ئالمىشىدىغان قاراۋۇللارنىڭ كېچىك

كەنلىكىگە ئىچى پۇشۇپ شۇنداق قىلغان بولۇشتى، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ بېقىش مەقسىتى بىلەن پولك شتابى تەرەپكە كېتىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ئىدى. دەل شۇ چاغدا سەل نېرىدىكى ئىككى ھويلا ئارىلىقىدا مۆكۈنۈپ تۇرغان ئابدۇللا روزى، ئابدۇكېرىم ئارىپوپ، گو جەنخۇالار چاققانلىق بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ، ۋەرەقلەرنى كۆتۈرگەن پېتى ئۇچقاندەك تېزلىك بىلەن شەھەر دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ كەلدى. گۈلباغ دەرۋازىسى ئارقىلىق شەھەر ئىچىگە ئالمىقاچان كىرىپ بولغان قادىر ئېلى بىلەن تۇردى ھۆسەينوپ بۇ ۋاقىتتا تاشقىرىقى بازار دەرۋازىسى تەرەپكە يېتىلاپ كېلىپ، مەست كىشىلەر قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ بىر - بىرىنى يۆلەپ، سەنتۈرۈلۈپ ھېڭىپ، دەرۋازا ئۈستىدىكى ھەربىي قاراۋۇلىنى كەينىگە قارىتىپ، ئۇنىڭ دىققىتىنى ئۆزلىرىگە بەند قىلىپ تۇردى.

ۋەرەقلەر تېز چاپلىنىپ بولدى. ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكىلىرى كالىنىڭ بىر تەرىپىدىن، خەنزۇ تىلىدىكىلىرى يەنە بىر تەرىپىدىن رەتلىك ئورۇن ئېلىپ، 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بىرلىكتە چاپلىغان كۆرۈنمىسز قوشما ئېلاننى كۆرۈۋەتتى، بۇ جەڭگىۋار ۋە خەۋپلىك ۋەزىپە بىرەدەمنىڭ ئىچىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىلىپ بولدى. قادىر ئېلى، تۇردى ھۆسەينوپلار تام ۋەرەقلىرىنىڭ چاپلىنىپ بولغانلىقىنى يېراقتىن بايقاپ، خاتىرجەم بولغان ھالدا كەينىگە قايرىلىپ، بارغان يولى بىلەن شەھەر ئىچىدىن قايتىپ چىقتى. تاشقىرىقى بازار دەرۋازىسى ئۆچۈرىلىدە پائالىيەت ئېلىپ بارغان بىر قىسىم ياش ئۇچقۇنلارمۇ قاراۋۇللارغا ئۇچراشماي، ئەسىز كېچىنىڭ قاپقاراڭغۇ دالىدىدا بۆلۈنۈپ ھېڭىپ، ئۆز ئۆيلىرى تەرەپكە كېتىشتى. بۇ يەردە سەل - پەل كېچىكىشكە توغرا كېلىپ، تام ۋەرەقىنى چاپلىغان جەڭگىۋارلارلا قالغانىدى. ئۇلار

دەرۋازا ئالدىدىن قايتماقچى بولۇۋېتىپ، ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئىككى نەپەر قوراللىق ساقچىنى كۆرۈپ قالدى - دە، پەخەسلىك بىلەن دالدىلىنىپ يۈرۈپ، سالاخۇن ئۇستىنىڭ ئاشخانىسىنىڭ ماگلىسىغا ئۆتۈۋالدى. بۇنى پەرق ئەتمىگەن ساقچىلار گوپا ھېچقانداق ۋەقە يۈز بەرمىگەندەك، بەخىرامان شەھەر ئىچىگە ئۆتۈپ، كۆزدىن غايىب بولۇۋېدى، ئۇلارمۇ خاتىرجەملىك بىلەن قوزغىلىپ ئۆز ئۆيلىرىگە بېرىۋالدى.

پۈتۈن بىر كېچە تاشقىرىقى بازار ئىچىدە، جاقىپ ئاكىنىڭ كاللىسى يېنىدا قوراللىق قاراۋۇللار ئۆكسۈمەي ئۇيقىتىن - بۇياقتا ئۆتۈپ تۇردى. لېكىن، ئاي قاراڭغۇسى، چاپلانغان ۋەرەقلەرنى ئۇلارنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇپ قالدى.

ياش ئۇچقۇنلار ئەتىسى يەنە ئادەتتىكى كۈنلەردىكىدىن بالدۇرلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇلار ئاقسۇ يېڭىشەھەر-نىڭ ھەر خىل كوچىلىرىدىن، بەزىسى غۇل، بەزىسى يان، بەزىسى ئارقا كوچا ۋە مەھەللىلەردىن تارقاق كېلىپ، خېلى بالدۇرلا تاشقىرىقى بازار دەرۋازىسى ئالدىدا ھازىر بولدى. ئاڭغىچە بۇ يەردە دەسلەپ كېلىپ توپلانغان 50 - 60 چە كىشى ھەيرانلىق بىلەن پاش قىلغۇچى ۋەرەقلەرگە قارىشىپ تۇرۇشقاندى. بىرەدەمنىڭ ئىچىدە يەنە بىرمۇنچە ئادەم كېلىپ، توپقا قوشۇلدى. بازارنىڭ ئېگەرچى، گۈلباغقا ئوخشاش بىرقەدەر چەت مەھەللە - كەنتلىرىدىن بىر توپ كىشى مەڭگەن، شۋاق، قوغۇن - چىلگە، لوبۇ - يېسىپسىلەك باستان كىچىك - كىچىك ئېشەك ھارۋىلىرىنى ھەيدەپ ۋە بەزىلىرى ئېشەكلىك يېتىپ كېلىپ توختاپ قالدى. ياتالماس، مەكپاچى تەرەپلەردىنمۇ بىر قىسىم دېھقانلار كېلىپ يىغىلدى. بازار جامائىتى ئەتىگەنلىك نامىزىدىن يېنىپ، ئېتىز ئىشلىرى ئۈچۈن بۇ جايلارغا بارغاندا، ئۇلارغا سۈرەتلىك جەڭگىۋار ۋەرەقلەرنىڭ چاپلان-

غانلىقى تۇغرىسىدا خەۋەر قىلغان بولۇشلىرى مۇمكىن ئىدى. تاشقىرىقى بازارغا ئادەتتىكى بىنەپتە كۆنىدە مۇنچىۋالا كۆپ ئادەمنىڭ تۆپلىنىشى ئاقسۇ تارىخىدا كەمدىن كەم كۆرۈلىدىغان ۋەقە ئىدى. ياش ئۇچقۇنلار بۇنى كۆرۈپ، پاش قىلغۇچى ۋەرەقىلەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك چاپلىغان ۋاقىتتىكىدىنمۇ چوڭقۇر خۇشاللىقتا چۆمۈلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ۋەرەقىلەر ساۋاتسىز كىشىلەرگىمۇ چۈشىنىشلىك بولۇپ، ئۇلاردىكى ھەجۋىي سۆزەتلەر چوڭ تاختا قەغەزلەرگە يېزىلغان ئۆتكۈر سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى قىسمەن بولسىمۇ ئۇقتۇرۇپ بېرىۋاتقانغا ئوخشايتتى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ سالاخۇن ئۇستىنىڭ ئاشخانىسى ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ خەلقتە پاش قىلغۇچى ۋەرەقىنى ئوقۇپ بېرىش ھەقىستىدە سەپ يېرىپ ئادەملەر تۆپىنىڭ ئالدىغا ئۆتتى. شائىر تامىقىنى قاتتىق قېقىپ ئاۋازىنىڭ بارىچە ئوقۇشقا ھازىرلاندى، ھەمىشە ئويلىنىپ ئىش قىلىشقا ئادەتلەنگەن گوجەنخۇا ئۇنى تارتىپ سەپ ئىچىگە كىرگۈزۈۋالدى. ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ئاشكارا ئوتتۇرىغا چىقىپ ئوقۇشى خەتەرلىك بولۇپ، مۇنداق قىلىش ۋەرەقىلەرنى شۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ يازغانلىقىنى پاش قىلىپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى. بۇ چاغدا خەلق دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرىدىن بىرىنى ئالدىلىرىغا ئۆتكۈزۈپ ئوقۇپ بېرىشكە قىستاۋاتاتتى. بۇ ئوقۇغۇچى ھايالسىزلا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ۋەرەقىنى ئوقۇشنى باشلاپ كەتتى. پاش قىلغۇچى ۋەرەقە ئوقۇلۇۋاتقاندا، خەلق توپى ئىچىدىن ھەربىي ئەربابىلار بىلەن ساقچى ئەربابلىرىنىڭ يالغانچىلىقىنى مازاق قىلىپ، پات - پات قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ تۇردى. «ساختىپەزلەرنى راسا بابلاپتۇ» دېيىشتى خەلق. خەلق شەھەر دەرۋازىسى ئۈستىگە بىر توپ قوراللىق ئەسكەرلەرنىڭ چېقىنلىقىنى كۆرمەي قالغانىدى. ئۇلار ئۇشتۇمتۇت ئاسمانغا قارىتىپ ئوق چىقاردى. ئۇلار ئادەملەر توپىنى ھەيۋە بىلەن تارقىتىۋەتمەكچى بولغانىدى.

دەرۋازا ئالدىدا ئونچە ساقچى پەيدا بولۇپ، خەلقنى ئۇرۇپ - تېپىپ قوغلاشقا باشلىدى. ساقچىلار پاش قىلغۇچى ۋەرەقىلەرنى يىرتىپ تاشلىدى، ساختىپەزلىك بىلەن تولۇپ تاشقان ئىلانىنمۇ يىغىشتۇرۇۋېلىپ، جاقىپ ئاكىنىڭ كاللىسىنى ئەكەتتى. ساقچى دوسالىرى سۆرەتلىك تام ۋەرەقىلەرنى يېزىپ چاپلىغۇچىلارنى سۆرۈشتۈرۈپ تېپىشقا يېپ ئۇچى قىلىش خام خىيالى بىلەن ھېلىقى دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىسىنى يالاپ ئەكەتمەكچى بولغانىدى، ئۇنى تۆپ ئىچىدىن تاپالمىاي قالدى. ئاۋۇمد بولۇپ كاللىنى كۆتۈرگەن پېتى كېتىپ قېلىشتى.

ئاقسۇدىكى ھەربىي ۋە ساقچى ئورگانلىرىنىڭ پىلانى بويىچە بىگۈناھ قىرغىز چارۋىچىنىڭ كاللىسى يېگىشەھەردە ئىككى كۈن ئېسىلغاندىن كېيىن، كونىشەھەردىمۇ بىرنەچچە كۈن سازايى قىلىنماقچى ئىدى. ئۇلار بۇ پىلانىنى ئەملەدىن قالدۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

مەيلى جاۋ خەنچى بولسۇن ۋە مەيلى ۋۇ شۇبىك بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىدىن ئىلگىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنبىرىدىن خوجا قاتارلىق بىر تۈركۈم جەڭگىۋار ياشلاردىن گۇمان قىلىشى تۇرغان گەپ ئىدى. ئۇلارنىڭ تەكشىغۇچىلارنى ئىشقا سېلىپ، ئىز قوغلىشىش، پوچۇركا سۆرۈشتۈرۈش، يەپ ئۇچى تېپىش ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بارىدى، ئۇلار بۇ ئىشلاردىنمۇ يەنىلا بىرەر نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. بۇ ئارىلىقتا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى «ئېشىكنىڭ ماڭمىسا، ئۇر تەقۇمنى» قىلىپ، ھېكىم نۇرنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇنىڭدىن قىستاپ سوردى ۋە مۇنچىۋالا ئېغىر ۋەقەنى ئالدىنئالا بىلەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنى بىرقانچە قېتىم تىللىدى، سۆكتى، ھەتتا ئۇنىڭغا قامچا تاشلايمىز دەپ پوپوزا قىلدى.

گومىنداڭنىڭ ھەربىي ۋە ساقچى ئەمەلدارلىرى بۇ قېتىمقى

ۆەرەقلەرنىڭ يېزىپ چاپلىنىشىنى دەسلەپتە لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۆە ئۇنىڭ يېقىن سىرداشلىرىدىن گۇمان قىلغانىدى. ئەمما ئۇلار قىرغىز چارۋىچىنىڭ ئاقسۇدىن بىرقانچە ئۆتەك يىراقلىقتىكى بوزدۆڭدە ئولتۇرۇلگەنلىكى، ئۇنىڭ نەق قىرغىز ئىكەنلىكى ۆە جاقىپ ئاكىنىڭ ئات بۇلاڭچىلىقىغا قارشىلىق كۆرسەتكەنىدە، جاۋ خەنچىنىڭ بەۋاستە بۇيرۇقى بىلەن ئېتىپ تاشلانغانلىقىغا ئوخشاش بىر قاتار نازۇك جەريانلارنى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسلىدە ئاقسۇدا تۇرۇپ شۇنچىۋالا تېز بىلىپ چىقىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەس لىكىنى ئويلاپ، ئۆز گۇمانلىرىدىن ئاستا - ئاستا يېنىپ قالدى. شۇندىن كېيىن، ئۇلار ۆەرەقنىڭ يېزىلغان «سەزگۈر يولۇچى»- نىڭ نەق ئۆزىنى تېپىش كۆيىغا كىرىپ، يېگىشەھەر، كونىشە- ھەر لەردىكى سارايلارنى ئالاقۇيماي ئارىلىدى، بوزدۆڭدىن كېلىپ - كېتىپ تۇرغان كىشىلەرنى ئاشكارا ۆە يوشۇرۇن ھالدا تەپسىلىي تەنتىپ چىقتى.

ئايتىللا ئاتا - ئانىسىغا ئۆزىنى ئاقسۇدىن بايىغا قايتۇرۇپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىپ خەت يازغاندىن بېرى ئاغرىغان بولۇپ يېتىۋېلىپ، تالا - تۈزگە چىقمىدى. ئاندىن يەنە يىراق بىر يېزىدىكى شىرەم تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە بېرىۋېلىپ، شۇ يەردە 20 كۈندەك تۇرۇۋالدى. ئايتىللانى بۇ جەريانداً ھەممىدىن كۆپرەك ئازابلىغان نەرسە ئۇمىد يىپى ئۈزۈلۈپ بولغان، ئەمما ياش يۈرىكىدە ھېلىغىچە كۈچلۈك لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان ئىشق - مۇھەب- بەت ئوتى بولدى. ئۇ شائىرنى ۆە ئۇنىڭ ئاجايىپ جەزبىدار يېقىملىق سىماسىنى ھەر بىر قېتىم كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، ئۆزىنىڭ بۇ جاھاندا ئۇنىڭسىز ياشىيالمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭسىز ئۆتكەن ھەر بىر كۈننىڭ تولىمۇ قىممەتسىز ۆە تولىمۇ لەززەتسىز بولىدىغانلىقىنى بىلىپ، نۇرغۇن كېچىلەرنى مۆل - مۆل كۆز يېشى قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى. ئايتىللانىڭ تۇغقىنىنىڭكىدىن

شەھەرگە قايتقۇسى ۆە شائىرنىڭ مۇھەببەتلىك قۇچىقىغا ئۆزىنى تاشلىغۇسى كېلەتتى، لېكىن ئۇنىڭ ئۇستىدىن ۆە ئۆزى بىلگەن بىر قىسىم ياش ئۇچقۇنلار ئۇستىدىن ساقچى ئورگىنىغا ۋېجدانـ سىزلىق بىلەن خۇپىيانە مەلۇمات يەتكۈزگەنلىكىنى ئەسلەپ، شائىرنىڭ ياتقىغا بېرىش ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچـ رىشىپ قېلىشنىڭمۇ بىر ئازاب بېلىدىغانلىقىنى ئويلايتتى. ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تەستەكلىگۈسى كېلەتتى.

بۇ قېتىم ۆەرەقلەر چاپلانغاندا، ۆۇ شۇبىڭ ئۇنى تاپتۇرۇپ كەلدى. ساقچى ھوقۇقدارى قىزنىڭ تىڭ تىڭلاش ئىشىنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن تاشلاپ، ئۇزاق ۋاقىت يوقاپ كەتكەنلـ كىگە قاتتىق كايىدى، قاماپ تاشلايمەن، جازالايمەن دەپ پوپوزا قىلدى. مۇتەللىپنىڭ ياتقىغا كىرىپ تۇر دەپ، شۇ يەرـ دىلا قولىغا بىر تاتازا پۇل تۇتقۇزدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇلۇغـ كۈن ئايتىللاغا ئاكىسى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى ئارقىلىق خەت ئەۋەتكەنىدى. باي ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقى خەتتە ئۆز سىڭلىسىغا لۇتپۇللا مۇتەللىپلەر ئۇستىدىن ۆۇ شۇبىڭ، لى بالارغا داۋاملىق مەخپىي مەلۇمات يەتكۈزۈپ تۇرۇشنى جېكىپ، بۇ ئىشتىن شەخسىي خاھىشى بويىچە باش تارتىدىغان بولسا، ئۆزىنىڭ مەخسۇس ئاقسۇغا بېرىپ، بىر تۇغقان قان - قېرىندىشىم دەپ تۇرماي، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ جازالىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

بىر تەرەپتىن ۆۇ شۇبىڭ، لى بالارنىڭ دوق - پوپوزىسى، يەنە بىر تەرەپتىن شەپقەتسىز ئاكىسىنىڭ بېسىمى بىلەن ئايتىللا يەنە ھۇقۇشقا ئايلاندى، لېكىن ئايتىللانىڭ ياش شائىرغا يېشىلمەس بولۇپ چىگىلگەن مۇھەببەت رىشتىسى ئۇنىڭ لۇتپۇللالارنىڭ بىر يولى نابۇت قىلىپ تاشلايدىغان مەلۇماتلارنى

قارىقويۇق يەتكۈزۈپ تۇرۇشىغا ئىمكان بېرىدۇرمەيتتى. ئۇ شائىرغا ئاتايىن سۈركىلىپ، ئۇنىڭ ياتقىغا ھەر بىر قېتىم پۇت قويۇپ كىرگەن چاغدا، سەپداشلارنىڭ بۇ يەردە قىلىشقان گەپ ـ سۆزلىرىدىن تارتىپ، ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگىچە بارلىق ئىشلىرىنى بىلۈۋېلىشقا تىرىشقان بولدى. ئەمما ساقچى ئورگىنىغا ھەممىسىنى مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن يەتكۈزمەي، پەقەت ئايرىم بىر قىسمىنىلا مەلۇم قىلىپ تۇرۇش بىلەن كۇپايىلەندى. بۇ ۋاقىتتا، لۇتپۇللا مۇتەللىپلەرمۇ بۇرۇنقىدىن سەگەكلىشىپ، نۇرغۇن ئىشلاردا قىزىدىن خېلى ئېھتىيات قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

باغدا پائالىيەت

بۈگۈن لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئىنتايىن خۇشال ئىدى. شۇ سەۋەبتىن قورساق ئېچىقىسى ھېس قىلمايلا، چۈشلۈك تامىقىنى يېيىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى. شائىر كۈننىڭ يېرىمى ئۆتۈپ، پېشىن ۋاقتى يېقىنلىشىشى بىلەن نۆۋەتتىكى يېڭى پائالىيەتنىڭ ئالدىراشچىلىقىغاكۆچۈپ، ياتقىدىن چىقتى. شۇ كۈنى ئاقسۇ ئاسمىنى ئادەتتىكىدىن سۈزۈك بولۇپ، تېڭ چۈشۈۋاتقان ئاپتاپ ھەممە يەرنى تەكشى قىزدۇرۇپ تۇراتتى. لۇتپۇللا باشلىغۇچىلار كۆۋرۈكى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. ئۇ، ياش ئۇچقۇنلارنىڭ بۇ گۈندىن تارتىپ باشلىنىشى پىلانلانغان ھەربىي مەشقى ئۈستىدە باغۋەن بىلەن ئالدىن مەسلىھەتلىشىپ قويۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭ يېنىغا كېتىۋاتاتتى. چۈنكى، يېڭىشەھەر، كونىشەھەرلەردىكى ياش ئۇچقۇنلارغا مۇشۇ ئىش بويىچە بۈگۈن چۈشتىن كېيىن باغقا

توپلىنىش ھەققىدە بىر تۇتاش ئۇقتۇرۇش قىلىنغانىدى. شائىر كېتىۋېتىپ، لەگگىر كۆۋرۈكىدىن باغ تەرەپكە قايرىلاي دەپ تۇرغاندا، تاجاخۇن ئاكا بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇلار مېھرىبان ئاتا ـ بالىلاردەك سالاملاشقاندىن كېيىن، شائىر سۆز باشلىغىچە باغۋەن ھايىجان بىلەن سۆز باشلاپ:

— ۋەرەقىلەردىكى سۆزلەرنى ئۆز قولىڭىز بىلەن يازغاندەك قىلىسىز، — دېدى، — گەپلىرى ئۆتكۈر، پاكىتلىرى تولۇق كۈرەش قىلىدىكەنسىزلەر، بۇ كۈرەشنى ئەنە شۇنداق دەلمۇ دەل باتۇرلۇق بىلەن قىلىشىڭىزلار كېرەك. ھەر بىر سۆز دۈشمەن يۈرىكىگە ئوق بولۇپ قادىلىپ كىرسۇن، بۇ ۋەرەقىلەردە زالىملارنىڭ يېڭىرى راسا جايىدىن ئېچىپ تاشلىنىپتۇ... گېپىم تېغرىمۇ، بالام؟

شائىرنىڭ باغۋەندىن ئۆزلىرى قىلىۋاتقان ئىشلارنى يوشۇرۇپ تۇرۇشى ھاجەتسىز ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ كەمتەرلىك بىلەن:

— ۋەرەقىلەردىكى سۆزلەرنى بىر مەنىلا ئەمەس، ھەممىمىز ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ يازدۇق، — دەپ قويدى.

— ئۇنى شۇنچىۋالا كۆپ كىشى كۆردى، — دېدى تاجاخۇن ئاكا خۇشاللىقىنى باسالماي. — ئالاھازەل، يەتمىچە، بۇ ۋەرەقىلەردىكى گەپ ـ سۆزلەر كونىشەھەر، يېڭىشەھەرنىڭ بارلىق بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا قالماي تارقىلىپ بولدى. خۇدا بۇيرۇسا، بۇنىڭ داۋرىڭى تېخى مۇشۇ بىر ـ ئىككى كۈن ئىچىدە نۇرغۇن جايلارغا يېتىپ بارىدۇ. ئۇلارغا جاۋ تۇەنجاڭ بىلەن ۋۇ جۇيجاڭلارنىڭ بەت پېئىل سۈرەتلىرى سىزىلغىنى ناھايىتى ياخشى بوپتۇ.

— مەن سىزنىڭ يېنىڭىزغا ئىككىى ئىش بىلەن كېتىۋاتاتتىم، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ سۆزىنى ئەينى مۇددىئاغا يۆتكەپ، — بۇنىڭ ھېرى، بۈگۈن بېغىڭىزدا دۈشمەن بىلەن دەلمۇ دەل ئېلىشىشىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ مەجلىس

ئاچماقچمىز؛ ئىككىنچىسى، سىزنىڭ خەۋىرىڭىز بار، ئۆتكەنكى مەسلىھەتىڭىزگە ئاساسەن، بۈگۈنكى مەجلىسكە ئۇلاپ، قورال - ياراغ ئىشلىتىش مەشقىنى باشلىۋەتمەكچىمىز!

— بولىدۇ، شۇنداق قىلىلى، بۇ ياخشى گەپ، مەن ھازىرلا كەينىمگە يېنىپ، باغدا كۈتۈپ تۇرای!

— ئۆزىڭىز بۇ يەرگە كېلىپ قاپسىز، بازارغا ئىش بىلەن كېتىۋاتقان بولغىدەكسىز، پۈتكۈزۈپ قايتىپ بارسىڭىزمۇ بولىۋېرىدۇ، كېچىكىپ قالمايسىز.

— بولدى ئەمدى، مېنىڭ بازاردا نېمە ئىشىم بولغاي؟ سىزلەر چاپلىغان ۋەرەقىنىڭ خۇشلۇقى تېخىچە كۆڭلۈمدىن كۆتۈرۈلمەي، شۇ خۇشلۇق ئىچىدە يېنىكلىشىپ، ئانچىكىم تاشقىرىقى بازار تەرەپكە كېتىۋاتاتتىم، باغدا يەنە قىلىدىغان ئىشىمۇ بار. مەشق مەيدانىنى تازىلاپ قويىمەن، ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ تۇرىمەن.

— بولىدۇ ئەمىسە، شۇنداق قىلىڭ! لېكىن مەيدانىنى ئادالايمەن دەپ يەنە ئاۋارە بولۇۋەرمەڭ! ئۇ ئىشلارنى بىز ئۆزىمىز قىلىمىز. مۇنداق ئېغىر ئىشلارنى سىز قىلىۋەرسىڭىز، بىز خىجالەت بولۇپ قالىمىز.

تاجاخۇن ئاكا كەينىگە قايرىلىپ، تېتىكلىك بىلەن باغقا قاراپ كەتتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ كەينىگە قايتىپ بېرىپ، قەدەم ماڭا - ماڭمايلا تۇختاپ، بۇۋاينى چاقىردى ۋە ئۇنىڭغا ئەسكەرتىپ تۇرۇپ:

— مەشققە سىز ئىلگىرى ئېيتقىنىمىزدەكلا يەنىلا يار-دەملىشىمىز، بۇ ئىشتا مۇساجانلىقىڭ يارىمچىسى بولمىسۇن جۇمۇ!— دېدى.

— بولىدۇ، ئۇنىڭغا مەن تەييار. ئۆزىڭىز ھازىر باغقا بارمامسىز؟

— ھازىرلا بارمايمەن، بىرئاز ھايال بولۇپ، چۈشتىن كېيىن بىراقلا سەپداشلار بىلەن بىللە بارىمەن.

— ماقۇل ئەمىسە، — تاجاخۇن ئاكا ماڭماقچى بولۇۋېتىپ، بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن، شائىرنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىپ، ئاستا لېكىن كەسكىن تەلەپپۇز بىلەن، — ھېلىقى ھېكىم نۇر دېگەن نېمە بۇ قېتىمۇ سىزلەرگە ئەگىشىپ كېلىۋالماس؟ ئەگەر كېلىدىغان بولسا، باغدىن قوغلاپ چىقارسام، كۆڭلىڭىزلەرگە ئالمىڭىزلار! بۇ قېتىم كېلىدىغان بولسا، ئۇنىڭ بىلەن جاڭجاللىشىپ، ياقلىشىپ قالىدىغانىدەك تۇرىمەن، — دېدى.

— بۇ قېتىم ئۇ بېغىڭىزغا بارمايدۇ، — ئىشەنچ بىلەن جاۋاب بەردى شائىر، — مۇنىدىن كېيىن ھەرگىز بارالمايدۇ. ئارىمىزدىن چىقىرىۋەتتۇق. بۈگۈنكى ئىشىمىزدىن ئۇنىڭ خەۋىرى يوق. بىز يەنە ئۇنىڭ ياش ئۇچقۇنلارنىڭ باغقا بېرىشىدىن خەۋەر تاپالماسلىقىنىڭ باشقا بىر ئىلاجىسىنىمۇ قىلىپ قويدۇق، ئاتا، ئەمدى خاتىرجەم بولۇڭ!

بوۋاي كەتتى. كۆپچىلىكنىڭ باغقا يېغىلىش ۋاقتى بولاي دەپ قالغانىدى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ شۇ يەردە قېلىپ، پۈت - قوللىرىنى ئېقىن سۇدا يۇغاچ، ئۆستەڭ لېۋىدىكى يوغان سۆگەتنىڭ دەرىخىنىڭ سايىسىدە ياش ئۇچقۇنلارنىڭ كېلىشىنى كۈتتى. بۇ جاي دالدا بولۇپ، سۆگەت چوڭ يولدىن قاتناۋاتقان كىشىلەردىن شائىرنى يوشۇرۇپ تۇراتتى. ئەتراپ كۈچلۈك ئاپتاپنىڭ دەستىدىن ئادەمسىز قېلىپ چۆكۈر جىمجىتلىققا چۆككەن، پەقەت سۆگەت شاخلىرىدا تىنىمسىز ئورۇن ئالماشتۇرۇپ بىغەم ھالدا بەس - بەس بىلەن سايرىشىپ تۇرغان قۇشقاچلارنىڭ سايراشلىرىلا جىمانىنى بۇزۇپ، ئەتراپنى چاك كەلتۈرۈپ تۇرماقتا ئىدى.

بىلال ئەزىزى لەگگەر كۆۋرۈكى يېنىدا مەپىدىن چۈشۈپ، توپتوغرا باغ تەرەپكە كېلىۋېتىپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپنى كۆرۈپ

قالدى ـ ده، قايرىلىپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ خۇشاللىق بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن شائىرغا كونىشەھەردىن سەپداشلارـ نىڭ بۇ يەرگە مەپە ـ مەپىلەردە بۆلۈنۈپ، ئانچە هايال بولماي بىردەمدىلا ئىچىدە تۇتاش كېلىپ بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مۇنـ ردىن خوجا ئاسۇق مەھەللىسىدىكى ئاياغ تەرىپىدىن ئېتىزلىق ئىچىگە ئۆتۈپ، باغقا كەلگەندى. تاجاخۇن ئاكىدىن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئۆستەڭ بويىدا قالغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇمۇ بۇ يەرگە كەلدى. ئاندىن بۇ ئۇچ سەپداش ئېتىز ئېرىقى ئىچىگە ئۆتۈپ، ئۆسكىلەڭ قىناق شاخلىرىنىڭ دالدىسىدا يانمۇ يان مېڭىپ، باغدا هەمىدىن ئاۋۋال هازىر بولدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرىرەك، باغۇمن مەشقەتە ئاچىقىشقا قوراللارنى ئۆڭكۈر ئاغزىغا كەلتۈرۈپ، بورا ئۈستىگە يېيىپ قويغانىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزىلەر ئۇلارنى هاياجانلىق نەزەرى بىلەن يەنە بىر قېتىم كۆزدىن كەچۈردى. مۇنىدىن بىر ئاي ئىلگىرىكى تەسىس مەجلىسىدىن بۇيان، باغۇمننىڭ قوراللـ ياراغ ئامبىرى يېڭى قوراللار بىلەن بىرقەدەر بېيىپ قالغانىدى. سابىق جەڭچى يېڭى قوراللارنى ئۆزىگە يېقىن تونۇش ئەسرالـ لىرى ۋە ئىشەنچلىك دوست ـ يارەنلىرىنىڭ ئۆيلىرىدىن سۈرۈشـ تۈرۈپ ئەكىلىپ قويغانىدى. بۈگۈنكى يېڭىلا سۈرتۈپ تازىلاپ قويغانلىقى ئۈچۈنمىكىن، ئۆڭكۈر ئاغزىغا چۈشۈپ تۇرغان سېخىي ياز ئاپتىپىنىڭ نۇرىدا ئۇلار پاللىداپ، كۆزنى چاقنىتاتتى.

سابىق جەڭچى تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ ئاقسۇدا قالغان ئىككى سابىقجەڭچىسى ـ خوجا ئابدۇل ئاكا بىلەن ئابدۇـ كېرىم ئاكىنىڭ ئۆيلىرىدىن ئىككى دانە توقۇزئاتار مىلتىق، 100 دانىگە يېقىن ئوق، بىر دانە قىلىچ، ئۈچ دانە قول بومبىسى ئەكىلىپ قويغانىدى. بىلال ئەزىزى قورال تۇتۇش ۋە ئىشلىتىش يوللىرىنى بىلەتتى. ئۇ، مىلتىقلارنى ئاددىيغىنا چۈۋۈپ ـ

قىراشتۇرۇپ، تەپكىلىرىنى بېسىپ كۆرۈپ، تېخنىكا ياقتىن تەكشۈرۈپ باقتى. ئۇلار ئومۇمەن ساق بولۇپ، ئىشلەتكىلى بولاتتى. تاجاخۇن ئاكا سەپداشلارغا كونا يۇرتداش، دوستـ يارەنلىرى ـــ گايىت ۋە روزىلارنىڭ ئۆيلىرىدىمۇ يۈشۇرۇن قىيۇلغان بىر قىسىم قوراللارنىڭ بارلىقىنى، ئەمما بۇ كىشىلەر ئۆلۈپ كەتكەنلىكتىن، بالىلىرىنىڭ قورقۇپ، هازىرچە ئۇ قىرالـ لارنى بەرمەيۋاتقانلىقىنى ئاتايىن ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى.

ـــ ئۇلارمۇ بېرىدۇ، ـــ دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئىشەنچ بىلەن باغۇمنگە. ـــ يۈشۇرۇن كۈرەش ئۇچقۇنى ئۈزاققا بارماي ئوت ئېلىپ ئاشكارا لاۋۇلدىسا ۋە يانغىن بولۇپ هەممە يەرنى قاپلىسا، ئاخىر ئۇلاردا ئىنقىلابىي تۈيغۇ كۈچەيىپ، ئوق، بومبا، قىلىچ، مىلتىقلىرىنى ئۆز ـ ئۆزىدىن ئەكىلىپ بېرىدىـ غان، هەتتا ئۆز قوراللىرىنى ئۆزلىرى تۈتۈپ بىز بىلەن بىر سەپتە، ئۇچ ئۇلايەتتىن كېلىدىغان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ گومىنداڭغا قارشى كۈرەش قىلىدىغان بولىدۇ، ئۇ چاغدا قورقىدىغانلار قورقمايدىغان بولۇپ كېتىدۇ...

باغقا مۇساجان كىرىپ كەلدى، بەلگىلەنگەن ۋاقىت يېتىپ، يېڭىشەهەرلىكى ياش ئۇچقۇنلارنىڭ چوڭ تۇركۈمى هەش ـ پەش دېگۈچە بىر ـ بىراقلا كېلىپ بولدى، كونىشەهەرلىك سەيداشلارمۇ ئانچە كېچىكىپ قالمىدى. كونىشەهەردىن تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپ، ئابدۇكېرىم ئارىپوپ، ئىبراهىم ئىدرىسوپ، ئەخمەت هەسەنوپلار كېلىپ بولدى. ئىشىك تاقاپ قويۇلدى. ئېهتىيات يۈزىسىدىن، ئادەتتىكىدەك يار ئۈستىگە كۆزەتچى قويۇلدى.

ياش ئۇچقۇنلار تەسىس مەجلىسى ۋاقتىدىكىدەك بۇ قېتىمۇ ئۇجمە تېگىگە توپلاندى.

مۇنىرىدىن خوجا مەجلىسنى ئېچىپ، قىسقاسۆز بىلەن بۈيىغىندا غەلىبىنىڭ تەبرىكلىنىدىغانلىقىنى، ئاندىن يەنە بۈگۈنكى

مەجلىسنىڭ ھەربىي مەشقىنى باشلۇۋېتىشكە مۇقەددىمە بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى.

غەلىبىنى تەبرىكلەش يىغىنىغا بېرىلىدىغان ۋاقىت قىسقا ئىدى. نۆتۈق تېخناپ مەجلىس ئاخىرلاشتى. ملتىق، تاپانچا، ئوق، قىلىچ ۋە قول بومبىلىرى ئۆگىكۈردىن ئاچقىلىپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ياش ئۇچقۇنلار ئۇلارنىڭ چۆرىسىگە يىغىلىپ ۋە ھەۋەس - ئىشتىياق بىلەن قوللىرىغا ئېلىپ كۆرۈشتى، ياش ئۇچقۇنلار ئۇچۇن ھەربىي قورال بۇ كەمگىچە ئۇلار تۇتۇپ كۆرمىگەن سىرلىق، يېڭى نەرسە ئىدى.

مۇساجان مەشقىنىڭ باشلىنىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىپ كونىشەھەرلىك سەپداشلارنى ئايرىم، يېڭىشەھەرلىك سەپداشلارنى ئايرىم تىزىپ ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلىدى ۋە بۇلارغا گۇرۇپپا باشلىقلىرى تەيىنلىدى، لېكىن ئۇ مەشق پائالىيەتلىرىدىن ھەربىي تۇزۇم ئۇقۇمى چىقىپ تۇرسۇن ئۇچۇن، گۇرۇپپىلارنى شۇ مەھەل ئۆتىدىلىنىيە نامى بىلەن ئاتاپ، مۇنداق كېيىمەن، ئۇلارنىڭ شۇ نام بىلەن يۈرۈتۇلۇشى زۆرۈرلۈكىنى ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى. مەشق باشلاندى، بىرىنچى باسقۇچتا ياش ئۇچقۇنلارغا ملتىق ئىشلىتىش يوللىرى ئۆگىتىلدى. كونىشەھەر ئوتتىدىلىنىيىسى بىلەن يېڭىشەھەر ئوتتىدىلىنىيىسىگە بىرىدىن ئىككى تال تۈققۇزئاتار ملتىق بۆلۈپ بېرىلدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن گۈ جەنخۇا يۇغان ئىككى پارچە ئاق قەغەزگە قارا چەمبىرەك سىزىپ، ئۇلارنى يار قاشقىسىنىڭ ئىككى يېرىگە قاداپ قويدى. بۇ قارا ئىدى. پۈتۈن مەشق داۋامىدا، تاجاخۇنئاكا مۇساجانغا يارەمچى بۈلۈپ تۇردى. مەشق قىزغىن ئىشتىياق بىلەن داۋام قىلدى. ئاربىدىن بىر سائەتتەك ۋاقىت ئۆتۈپ، ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ھەممىسى ملتىق بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە تونۇشۇپ، ئوق سېلىش، نىشانغا ئېلىش ۋە

تەپكە بىسىشقىمچە بۈلغان ئىشلارنى ئىگىلىۋالىدى. شۇنىدىن كېيىن مەشق ئىككىنچى باسقۇچقا ئۆتۈپ، ھەربىي مال دوختۇرى ياش ئۇچقۇنلارغا ملتىقنى چۈۋۈش، تازىلاش، قۇراشتۇرۇش يوللىرىنى بىر قۇر ئۆگىتىپ قويماقچى بولۇپ تۇراتتى. كۈتۈلمىگەندە، ئىشىك قېقىلىپ نابۇرچىك سەپداش قۇددۇسنىڭ باغ سىرتىدىن ئېھتىيات بىلەن تۈۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، مەشق توختىتىلدى. قۇراللار قولىغۇ قول ئۆگكۈرگە ئەكىرىلىپ، ئىشىك ئېچىپ بېرىلدى. قۇددۇس ئىسىقتا بۇ يەرگە ئېتىزمۇ ئېتىز يۈگۈرۈپ كەلگەنلىكتىن تەرلەپ كەتكەنىدى، ئاۋازى غەلىتە بۈلۈپ، ئېغىر ھاسىراشلىرىدىن ئۇنىڭ ھودۇقۇپ قالغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ھەممەيلەن قۇددۇسنى تېگىرقاش بىلەن ئوتتۇرىغا ئېلىشتى ۋە نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى سۈراشتى.

— قادىر ئېلىنى ساقچىلار تۇتۇپ كەتتى، — دېدى ئۇ خەۋەر يەتكۈزۈپ، — مەن شۇ ۋاقىتتا باغقا بىلىلە كېلىش ئۈچۈن گېزىتخانىنىڭ ئارقا ھويلىسىدىكى شورىدا ئۇنى كۈتۈپ تۇراتتىم. قادىر ئېلى خىزمىتىنى يېڭىلا تۈگىتىپ نابۇر سېخىدىن چىقىشىغا مۆكۈنۈۋالغان ئىككى ساقچى كېلىپ باغلاپ، مەپىدە ئەكەتتى. قادىر ئېلى قاتتىق ئېلىشتى، تۇتۇق بەرمەسلىككە تىرىشىپ ساقچىلارنى تەپتى، ئاخىر يالغۇزلۇق قىلىپ قالدى...

ياش ئۇچقۇنلار بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ قاتتىق ئەنسىزلەندى.

— ھازىر جىم قاراپ تۇرۇش ۋاقتى ئەمەس! — دېدى ئوسمان مۇھەممەت تۇۋلاپ، — ئىز قوغلىشىپ باغقا كېلىش ئېھتىمالى بۈلغان ساقچىلار بىلەن ئېلىشىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىشىمىز كېرەك.

— توغرا، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ كەسكىنلىك بىلەن، — بىزگە ھازىر ھەر بىر مىنۇتمۇ ئەنىمەس. مەشق توختىمايدۇ، بىز ئۇنى پىلانسىز ئورۇندالغىچە داۋام قىلدۇرىمىز. قادىر ئىلىك قولىغا ئېلىنىشى ھەقتىەتەن ياخشى ئەھۋال. لېكىن بىز بۇنىڭدىن بىلەن بوشىشىپ قالماي، ئۆز ئورنىمىزدا تېخىمۇ مەزمۇت قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋېرىمىز.

— قادىر ئىلى ساقىنلىق قىلدىغان ياشلاردىن ئەمەس، بۇ جەھەتتىن بىزگە غەم - ئەندىشە قىلىش ھاجەتسىز! — دېدى مۇنىرىدىن خوجا.

— قادىر ئېلىنىڭ قولغا ئېلىنىپ قالغانلىقىدىن ھەرگىز ئەنسىرىمەيلى، — دېدى شائىر مۇنىرىدىن خوجىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىگەچ، — ئۇ قىيىن - قىستاقلارغا باش ئېگىپ، بىزنى، قورال - ياراغلىرىمىزنى پاش قىلىپ قويىدىغانلاردىن ئەمەس. قادىر ئىلى بىلەن مەن ئاقسۇدا ئىككى يىلدىن بېرى خىزمەتداش بولۇپ بىللە ئىشلەپ كېلىۋاتىمەن. ئۇ ۋىجدانلىق يىگىت!

لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ سۆزلىرى ۋاقتىدا ياغقان يامغۇردەك ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ۋۇجۇدىغا تامچىلىدى. ئۇلاردىكى غەم-ئەندىشە كۆتۈرۈلۈپ، كۆرەشكە بولغان ئىشەنچ كۈچەيدى، ھەممەيلەنده غەيرەت ۋە باتۇرلۇق ئۇرغۇدى.

— قۇرالىمىزغا قورال ئېلىپ، ئەزىمەتلەرچە مەشق قىلىۋاتقانكەنسىز، — دېدى بىلال ئەزىزى قىلىنغان سۆزلەرگە خۇلاسە ياساپ، — ئەمدى ئۇنى مۇشۇنداق ئېخىر مىنۇتتا تاشلاپ قويمايمىز. بىزنى تۇتماقچى بولغان مەلئۇنلار قېنى ئاۋۋال بۇ يەرگە كېلىپ باقسۇن، باغنى جەڭ مەيدانى قىلىپ، ئۇلار بىلەن ئېلىشىمىز، قانلىق ئۇرۇش قىلىمىز!

ئۇسمان مۇھەممەت باغنىڭ زەنجىرلىۋېتىلگەن ئىشكىنى تېخىمۇ مەھكەم تاقاپ قويۇش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ كەتتى، ئۇ ئىشكىنى يەنە ئۇستىلەپ غورۇلدى، ئاندىن سىرتنى يار

ئۇستىدىن كۆزىتىش ئۈچۈن، باغ ئىچىدىن يار ئۇستىگە توشقاندەك چەبدەسلىك بىلەن يامىشىپ چىقىپ كەتتى.

ھەربىي مەشق قايتىدىن باشلاندى.

قادىر ئېلىنىڭ قولغا ئېلىنىشى ھەقتەتەن يۈزە قاراشقا بولمايدىغان ئېغىر خەۋپ - خەتەرنىڭ سىگنالى ئىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزىلەر مەشق داۋام قىلىۋاتقان چاغدا، ئۇزۇم تېكى يېنىدا ئولتۇرۇپ، بۇ ئىش ئۇستىدە باش قاتۇردى. بۇ ۋەقە ئېغىرراق قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ تامامەن تارمار قىلىنىش گىردابىغا كېلىپ قالغانلىقىنىڭ شەپسى ئىدى. ئۇچ سەپداش ئاۋۋال مەسلىنى شۇ تەرەپتىن ئويلىدى. كېيىن ئۇلار بۇ مەسىلىنىڭ ئېھتىمالدىكى ئىككىنچى بىر تەرىپىگە كۆچۈپ، «غەزەپ خىتابى» ۋەرەقىسى شەھەر دەرۋازىلىرىغا چاپلانغاندا، ساقچى ئورگىنىنىڭ بۇنى يازغان كىشىلەرنى ھەرقانچە قىلىپمۇ تاپالمىغانلىقىنى، بېتمندا يەنە ئۆزلىرى تەرەپتىن ھۇجۇمكار ۋەرەقە — جاقىپ ئاكا كاللىسىنىڭ سازايى قىلىنىشىغا قارشى پاش قىلغۇچى سۈرەتلىك ۋەرەقلەر چاپلانغاندا، ئۇلارنىڭ بۇ ئىسيانكارلارنى تېپىشتىمۇ ئاجىز كەلگەنلىكىنى ئويلاپ ئاخىر بۇ «قورققان ئاۋۋال مۇشت كۆتۈرەر» دېگەندەك، ساقچى ئورگىنى تەرىپىدىن ئانچىكىم قىلىپ بېقىلغان ئۆتكۈنچى ھەيۋە قىلىش چارىسى بولۇشى مۇمكىن، دېگەن يەرگە كېلىشتى. مۇشۇ چۈشەنچىگە ئاساسلانغاندا، بۇنىدىن كېيىنكى ئەھۋال مۇنداق بولاتتى: قادىر ئېلى ئانچە ئۇزاققا بارماي قاماقخانىدىن يېنىپ چىقاتتى ۋە ئاۋۋالقىدەك يوشۇرۇن كۈرەشنىڭ ئاكتىپ جەڭچىسى بولۇپ قېلىۋېرەتتى. ئۇ ئۆز سەپداشلىرى ياش ئۇچقۇنلارغا ھەرگىز ساقىنلىق قىلمايتتى، لېكىن قادىر ئېلىغا بىۋاستە چېتىشلىق يەنە بىر ئىشمۇ بار ئىدى. ئۇ ئابدۇللا

داۋۇتوپـنى ئاقسۇدا ئېچـىلماقچى بـولغان تەسىس مەجلىسىگە تەكـلىپ قىلىپ بايىغا بـارغان ۋە ئۇ يەردىن يېڭىرۇن قورالىنى ئـەكـەلـگـەن، گـومىنـداڭچـىلارنىڭ چـوڭ ئەندىشىسى مۇشۇ قـورال مـەسىلىسـىگە يـىغىنچاقلانـغانىدى. ئۇلار قـېرىغىلاڭغا هـامىلىدارلـىقى ئاشـكارىلىنىپ بـولغان ئاقسۇدا خەلقنىڭ شۇ كۈنـلەردە قورال - يـاراغلىرىنى ئۆڭكۈرگە تېشىپ بېرىلۇپ، ئۇنـىڭ ئاغزىنى شـاخ - شۇمبىلار بىلەن ئەتتى. ئاندىن باغدىن ئـۆتۈۋاتقان سـالقىن سۇدا بـاش - كۆزلىرىنى يۇيۇپ سەگدەپ ئولـتۇردى. قـۇيـاش ئولـتۇرغـانـىدى. ئۇلار، كـەچ كـىرىپ، سالـقىن چـۈشۈش ۋاقتىنى كـۈتـۈپ، ئۆزئارا پاراڭغا چۈشتى. باغۇەن لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزبىلەرنىڭ خېـلىدىن بېـرى تەڭ قېشىدا ئولتۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆز ئالدىغا كـەلتۈرۈپ، يېڭان بىر تەڭنىگە كىشىمىش ئۈزۈم ئۈزۈپ، ئۇلار-

نـىڭ ئالدىغا قويـدى. بارلىق سـەپداشلار بۇۋاينىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، لۇتپـۇللا مۇتەللىپلەرنىڭ يېنىغا يـۆتكىلىپ، بۇ ياز نېـمىتىگە ئىشتىها بىلەن ئېغىز تەگدى. بۇۋاي يەنە بىر تەڭنە ئـۈزۈم ئۈزۈپ كېلىۋېتىپ، ئۆزىغا ئاهلىق بىلەن:

— ئۈزۈم خىللىرى ئېچىدە بالدۇر پىشىدىغىنى كىشمىش، — دېـدى ئۇ، — لېـكىن هازىر بـۇنىڭمۇ پـىشىش ۋاقتى ئەمـەس. بۇلار پـارقىراپ چېـكىلگەنىدەك كـۆرۈنگىنى بىلەن تېخى سەل چـۈرۈك. شـۇنـداقتـىمۇ ئاچـچىق كۆرمەي، يازنىڭ يـېڭىلىقى ئورنىدا كۆپرەك ئېغىز تېگىڭىزلەر. خـۇدا بـۇيـرۇسا، مەشقىمىز ئاخىرلاشقىچە، مەي باغلاپ ئوبدان تەم كىرىپ قالىدۇ.

— تۇغرا ئېيىتتىڭىز ئاتا، — دېدى شائىر، — كىشمىش سـىز ئېيىتـقاندەك، باشـقا ئـۈزۈم خىللىـرىغا قارىغاندا ئاۋۋال پـىشىدۇ ئەمـەسمۇ؟ بۇنـىڭغا هېلىلا ئوبـدان تەم كىرىپ قاپتۇ. بۇنى بىز ئۇرۇمچىدىكى ۋاقـتىمىزدا پات - پات يـەپ تۇراتتۇق. تـۇرپان، پـىچان ناهىيـىلىرى كىشمىش ئۈزۈمـىنىڭ كانى، سىز بۇنىڭ تېكىنى تۇرپاندىن كەلتۈرگەنمۇ؟

— هەئە، شۇنداق! تۇرپاندىن ئۇرۇقنى ئالدۇرۇپ، بىر-قانـچە يىلدىن بېرى ئۆسـتۈرۈپ مېۋىـگە كىرگۈزدۇم. كىشمىش ئاقـسۇنىڭ هاۋاسىغا ئـۇيۇلمىشىپ قالدى. ئۇنـى يەنە كېگەيتەي دەۋاتـمەن.

— شۇنـداق قـىلىڭ ئاتا، — دېـدى مۇنىرىـدىن خوجا گـەپكە ئارىلىشىپ.

ئـۈزۈم يېـيىلىپ بـولدى، بـۇۋاي قوغۇن ئـۈزۈپ كېلىش ئۈچـۈن چۆنـەك تەرەپـكە ماڭغانـىدى، يـاش ئۇچقۇنلار كەچ كىرىپ قالغـانلىقىنى ئېيتىپ، ئورۇنلىرىدىن قوزغالدى. هەربىي مـەشق بىر هەپتـىلىك پروگراممىغا ئاساسـەن، ئۇدا يەتتە كۈن ئېلىـپ بېرىلىشى كېرەك ئـىدى، بارلىق ياش ئۇچـقۇنلار ئەتە

چۈشتىن ئاۋۋال كۆچ ئۇلاپ ئىشلەپ، مەكتەپ ياكى ئىدارىلەر-
دىكى پۈتۈن بىر كۈنلۈك ئىشنى تاماملىۋېلىپلا، چۈش قايرىلىشـ
قا ئۇلگۈرۈپ يەنە باغقا كەلمەكچى بولدى.

«قوزغال، ئېزىلىشنى خالىمىغان ئىنسان!»

ۋاقىت ئۆتۈپ، كۆرەش جىددىيلەشكەنچە، ياش ئۇچقۇنلار
پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان نۇقتىلار كۆنسېرى تارايماقتا
ئىدى. ھېكىم نۇر بۇ ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىنى بىلەتتى. ئۇ
بىلگەنلا نۇقتىلارغا ساقچى ئورگىنىدىكى ئەمەلدارلار پايلاقچىلار-
نى كۆپەيتۋاتاتتى. ياش ئۇچقۇنلار ئۇچۇن بۇ ئورۇنلار
كۈتۈلمىگەن خەتەرلەرنى تۇغدۇرۇپ بېرىشى تۇرغان گەپ ئىدى.
ھېكىم نۇرنى ئىنقىلاب سېپىدىن چىقىرىلدى، دېگەن تەقدىردىمۇ
بۇ يەنىلا ئۇزۇل ـ كېسىللىكى بولمىغان تەخمىنىي مۆلچەردىن
ئىبارەت ئىدى. ھەتتا ئىشپىيونىنى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ
يەكدىللىك بىلەن قوبۇل قىلىنغان قارارى بويىچە ئاشكارىدىن
ئاشكارا سەپداشلىقتىن قالدۇرۇۋەتكەن ھالەتتىمۇ، بۇنىڭ
قارارىدەكمەك ئېنىق بىر تەرەپ بولۇپ كېتىشى ناتايىن ئىدى.
چۈنكى، دۇشمەن ھۆكۈمرانلىقى ئاۋۋالقىدەك، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ
دەھشەتلىكرەك ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان ئاقسۇدا، ياش ئۇچقۇنلارنىڭ
ئۇنى ئەمەلىيەتتە ئۇزۇل ـ كېسەل ئىشقا ئاشۇرۇپ كېتەلىشى
مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلار كەينىگە كىرىۋالغان بۇ مۇدھىش
ئىشپىيونىنى ئېتىپ تاشلاش يېكى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ ھاڭغا
يوشۇرۇۋېتىشتەك ئەڭ ئاخىرقى كەسكىن چارە بىلەن بىر تەرەپ

قىلىۋېتىشىمۇ ئويلاپ باقتى، بىراق، بۇ دۆڭگە مۆككەندەك
ئىش بولۇپ، ياش ئۇچقۇنلارنى قاتتىق گۇمان ئاستىدا
قويياتتى. ئۇنىڭدىن باشقا ئايتىللامۇ بار ئىدى، ياش ئۇچقۇنلار
بۇ نازىنىن، قۇۋۇ قىزدىنمۇ ئادا ـ جۇدا بولۇپ كېتەلمىدى. ئۇ
قايتىدىن پەيدا بولۇپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىغا بۇرۇنقى-
دەك ئەركىن كىرىپ يۈرەتتى. قادىر ئېلى، تۇردى ھۈسەينوپلار-
نىڭ ياتقىدا پائالىيەت ئۆتكۈزۈش سەپداشلارغا تېخىمۇ
مۇمكىن بولمايتتى. بۇ مۇھىم پائالىيەت نۇقتىسى ساقچىلار
قورال ئىزدەپ كىرگەن ۋە قادىر ئېلىنى تۇتۇپ كەتكەندىن
كېيىن پايلاقچى ـ ماراقچىلارنىڭ تېخىمۇ دىققەت مەركىزىگە
ئايلىنىپ قالغانىدى.

ياش ئۇچقۇنلار كېيىنكى كۈنلەردە كەڭ دائىرىلىك
ھەرىكەت ۋە بىر قىسىم مەجلىس، مەسلىھەتلەرنى تاجا-
خۇن ئاكىنىڭ بېغى بىلەن قالىكەشنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزگەندىن
تاشقىرى، ئۆزلىرى ئۇچۇن يەنە بىر مۇھىم پائالىيەت نۇقتىسى
قىلىپ، مەقسۇتئاخۇن ساتىراشنىڭ ھويلىسىنى تاللىۋالدى.
ھويلىنىڭ كوچىغا يانداش چوڭ بىر ئېغىز ئۆيى سىرتقا
ئېچىلغان بولۇپ، چاڭ ـ ساقال ئالدۇرغۇچىلار ئۇ يەرگە ئايرىم
ئىشىك بىلەن كىرەتتى، دۇكانىنىڭ ياتمىغا يوغانراق يەنە
بىر ئېغىز ئىشىك جايلاشقان، بۇنىڭ بىلەن دۇكان تېمىدىن
ئايرىلىپ تۇرغان تار دەھلىزدىن ئۆتۈپ، مەقسۇتئاخۇن
ئۇستىنىڭ ھويلا تۆرىسىدىكى مېھمانخانا ۋە ياتاق ئۆيلىرىگە
كىرگىلى بولاتتى. ئومۇمەن بۇ ھويلا ئەنە شۇنداق رەتلىك،
سەرەمجان ۋە خاتىرجەم بولۇپ، ياش ئۇچقۇنلارنىڭ سۆز-
ھەرىكەتلىرىنى تىڭ تىڭلاپ كەلگەن ماراقچى، پايلاقچىلارنى
ساتىراشلىق دۇكىنى ئىچىدىن بىمالال كۆزىتىپ تۇرغىلى
بولاتتى.

مەقسۇتئاخۇن ئۇستا ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى، ئەڭ ياخشى ھېسداشلىرىدىن ئىدى. ئۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئاقسۇغا كەلگەن كۈندىن ئېتىبارەن تونۇشقان كىشىلەردىن بىرى بولۇپ، ئادەتتىكى چاچ ـ ساقال ئالدۇرۇش يولى بىلەن باشلانغان بۇ تونۇشلۇق نۇرغۇن قېتىملىق سۆھبەت، مۇڭدىشىشلاردىن كېيىن، ئاجايىپ يېقىن ئۇلىپەتچىلىككە تەرەققىي قىلىپ بارغانىدى. ياش قەلەمكەش بىلەن ساتىراش بۇۋاي ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا يېقىنلىشىشقا سەۋەب بولغان ئوخشاشلىق، كەلگۈسىگە تەلپۈنۈشچانلىق بىلەن ئىنتىلىش ئۇلاردىكى زۇلمەتلىك جاھانغا قارشى غەزەپ ـ نەپرەت، شېئىرىي يەتكە باغلانغان قىزغىنلىق، خەلق سەنئىتىگە نىسبەتەن جۇشقۇن ئىشتىياق ۋە سۆيۈملىرى ئوتلۇق مۇھەببەت، قىسقىسى ئەنە شۇنداق بىرەكلىككە ئىگە ئەۋزەل خۇسۇسىيەتلەر ئۇلارنى ئاجىزالماس ھەمسۆھبەت ۋە ئاتا ـ بالىلاردەك يېقىن مېھرى ـ مۇھەببەتلىك قىلىپ قويغانىدى.

شائىر خۇش پېئىل بۇۋاينىڭ ساتىراشلىق دۇكىنىغا ئەمەس، ئۆيىگىمۇ پات ـ پات كېلىپ تۇراتتى. كېلىش قانچە قويۇقلاشقانسېرى، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت شۇنچە زىچلىشىپ باراتتى، شائىرنى ساتىراشنىڭ پۈتۈن ئائىلىسى ياخشى كۆرەتتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇ يەرگە ھەر بىر قېتىم كەلگەندە مەقسۇتئاخۇن ئۇستا ۋە ئۇنىڭ بالا ـ چاقىلىرى ئىنتايىن ئوچۇق چىراي ۋە خۇش مۇئامىلە بىلەن كۈتۈۋالاتتى. ساتىراچ قەدىمكى دەۋرنىڭ كلاسسىك شائىرلىرىدىن ئابدۇراخمان جامى، ناۋايى، پىردەۋسى، شەيخ سەئىدى، سەككاكى، شامەشەرەپ، لۇتپى، نېزارى ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ تۇراتتى ۋە ئۆزىمۇ شېئىر يېزىشقا قىزىقاتتى، مەقسۇتئاخۇن ئۇستا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ دوست ـ يارەنلىرى بىلەنمۇ ناھايىتى پات تونۇشۇپ كەتتى. شۇندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى

ئۇنىڭ ئازادە ساتىراشخانىسىدا چاچ ـ ساقال ئالدۇرۇشقا ئادەتلىنىپ قالدى. كۆز قاراشتىكى بىردەكلىك ئاخىر ئۇلار- نىمۇ مەقسۇتئاخۇن ئۇستا بىلەن خۇددى لۇتپۇللا مۇتەللىپتەك سىرداش كىشىلەردىن قىلىپ قويغانىدى.

گومنداڭچىلارنىڭ جاقىپ ئاكىنىڭ كاللىسى توغرىسىدا چاپلىغان ئېلانىغا قارشى ياش ئۇچقۇنلار تەرىپىدىن يېزىپ چاپلىنىپ، خەلقتە زىلزىلە پەيدا قىلغان سۆرەتلىك ۋەرەقىلەرگە خېلى كۈن بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ مىسلىسىز زور تەسىرى ھېچكىمنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتمىدى. بۇ ئىنقىلابىي پائالىيەت خەلقنى گومنداڭغا قارشى سەپەرۋەر قىلىشتا چوڭ رول ئويناندى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلارنىڭ قوزغاتقۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە يېڭىدىن ـ يېڭى ۋەرەقىلەرنى يېزىپ، كوچىلارغا چاپلاش ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىغا بىرنەچچە كۈن بولۇپ قالغانىدى. بەختىگە يارىشا، بۈگۈن كۈتكەندىن ئارتۇق خۇشاللىق ۋەقە يۈز بېرىپ ئۇلارنىڭ قولىغا غۇلجىدىن ئۇرۇمچى ئارقىلىق يوشۇرۇنچە ئەۋەتىلگەن چوڭ بىر توپلام تەشۋىقات ۋەرەقىسى كېلىپ تەگدى. شوپۇرلار يەتكۈزۈپ كەلگەن بۇ ۋەرەقىلەرگە: «قوزغال، ئېزىلىشنى خالىمىغان ئىنسان!» دەپ ماۋزۇ قويۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئومۇمىيۈزلۈك قوزغىلىشتىن تۆت كۈن ئاۋۋال مەتبەئىدە بېسىلىپ، غۇلجا ۋە باشقا جايلارغا تارقىتىلغان ۋەرەقىلەردىن ئىدى. شوپۇرلار لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن مەقسۇتئاخۇن ئۇستىنىڭ ساتىراشخانىدا ئۇچرىشىپ، بۇ ۋەرەقىلەرنى ئۇنىڭغا شۇ يەردە تاپشۇردى. بۈگۈن كونىشەھەردىن يېگىشەھەرگە لۇتپۇللا مۇ- تەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار بىلەن مەخسۇس يېڭى كۆرەش ۋەزىپىلىرى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن كەلگەن بىلال

ئەزىزىمۇ شائىرنى ئىزدەپ دەل شۇ چاغدا بۇ يەرگە كېلىپ قالغاندى. ئۇچ سەپداش شۇ مەھەل ساتىراشنىڭ ئارقا ھويلىسىغا ئۆتۈپ، ئۇلارنى قانداق تارقىتىش ئۈستىدە پىكىرلەشتى. ۋەرەقلەر قاق ئوتتۇرىدىن پۈكلىنىپ، كىتابچە شەكلىدە تۈت بەتلىك بېسىلغانلىقتىن تاما ييېشتۇرۇشقا مۇۋاپىق كەلمەيتتى. ئۇلار ۋەرەقلەرنىڭ ئۈچ كىچىك تۈپلامنى ئاجرىتىۋېلىپ بىرلا ۋاقىتتا كونىشەھەر، بېگىشەھەرلەردىكى مەكتەپ، ئىدارە، ھەتتا ھەربىي ۋە ساقچى ئورۇنلىرىغا چېچىپ تارقىتىش قارارىغا كەلدى. ۋەرەقلەرنىڭ قالغانلىرىمۇ خەلق ئىچىگە شۇ ئۇسۇلدا يەتكۈزۈش ئۈچۈن باشقا سەپداشلارغا بۆلۈپ بېرىلدىغان بولدى. شۇ چاغدا دۇكاندىن قولى بوشاپ ئارقا ھويلىغا ئۆتكەن مەقسۇتسىزخۇن ئۇستا ۋەرەقلەرنى جېپلەپ، ئارقا - ئالدى قىلسا تامغىمۇ چاپلىغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ساتىراشخانىنىڭ سىرتىغا، لەڭگەر چوڭ جامەسىنىڭ ئىچى ۋە دەرۋازىسىغا چاپلاش ئۈچۈن ئۆزىگە بىرقانچە دانىسى ئېشىپ قالدى. بوۋاينىڭ مەسلىھەتى مۇۋاپىق ئىدى. ئەينى ئۇسۇلدا ئاسۇق، خەيجاڭ، سۇجۇ، قىزىلكۆۋرۈك، كونا مەپە بازىرىدىكى مەسچىتلەرگە ئەتىگەنلىك بامدات نامىزىدىن ئىلگىرى چاپلۇۋېتىش ئۈچۈن، ۋەرەقلەرنىڭ يەنە بىرقانچىسى تاجاخۇن ئاكا، سالاخۇن ئۇستا ۋە قالمىقشەلەرگە بېرىلىدىغان بولدى. بىلال ئەزىزى ۋەرەقلەرنى كونىشەھەرگە، بولۇپمۇ ساقچى ئورگانلىرىنىڭ ئىچىگە، مۇساجان 5 - ئاتلىقلار پولكىغا تارقىتىشقا مەسئۇل قىلىندى.

ئالدىنئالا سەپەرۋەرلىكە كەلگەن سەپداشلار بىلەن ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ئەڭ يېقىن ھېسداشلىرى يېرىم كېچىدىن تارتىپ سەزگۈرلۈك بىلەن ھەربىرىكە كېلىپ، ۋەرەقلەرنى بەلگىلەنگەن جايلارغا چېچىپ چىقتى، تام، دەرۋازىلارغا چاپلىدى. شۇنداق قىلىپ، ۋەرەقلەردىكى جۇشقۇنلۇق، جەڭگىۋارلىققا

تولۇپ تاشقان سۆز ۋە چاقىرىقلارنى يېگىشەھەر، كونىشەھەر لەردىكى بازار خەلقلىرى، جامائەت ۋە ئوقۇغۇچى - ئوقۇتقۇچى لارلا ئەمەس، ئاددىي ئەسكەر ۋە ساقچىلارمۇ كۆرۈشكە مۇزاپىق بولدى.

ۋەرەقدە مۇنداق سۆزلەر بار ئىدى:

«قوزغال، ئېزىلمىشنى خالىمىغان ئىنسان!

گومىنداڭ ھاكىمىيىتى چېرىكلىكتە ئۆچمەس چىقىپ، ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە يەتتى. بۇ ئۇلارنىڭ ياشاش كۈنلىرى تۈگەپ، غۇلاش ۋاقتىنىڭ يېقىنلاشىپ قالغانلىقىنىلا كۆرسىتىپ بېرىدۇ، خالاس! لېكىن بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز، مۇستەبىت ھاكىمىيەت چۈپرەندىلىرى بۇنىڭغا تەن بەرگىنى يوق. بۈگۈنكى كۈنگىچە ئۇلار ئاچ بۆرىدەك غالجىرلىشىپ، مىسلىسىز رەھىمسىزلىك، يىرتقۇچلۇق ۋە شەپقەتسىزلىك بىلەن ئاشكارا بۇلاڭ - تالاڭغا ئۆتۈپ، ئۇزلىرىنى ھالاكەتتىن قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن، جان - جەھلى بىلەن ئۇرۇنماقتا. باج - سېلىقنى كۆپەيتىپ، يەۋاتقان نېنىمىز، كىيىۋاتقان كىيىمىمىزنى تارتىۋېلىشقا ئاچكۆزلىك بىلەن قول ئۇزاتماقتا. مۇستەبىتلەرنىڭ ساقچى ئورگانلىرى بىر تەرەپتىن بىگۇناھ قان - قېرىنداشلىرىمىزنى، ئاكا - ئۇكىلىرىمىزنى يوق ئىللەتلەر بىلەن تۇتقۇن قىلىپ، ياشاش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىۋاتقان بولسا، ئىككىنچى تەرەپتىن ۋەھشىي ھەربىيلەر قىز - چوكانلىرىمىزنىڭ ئىپپەت - نومۇسىغا تېگىپ، ئۇلارنىڭ پاك قەلبىنى ۋە ساپ ۋىجدانىنى غالىمانىچە ئاياغ - ئاستى قىلماقتا. بۇ يەردە گومىنداڭ لۈكچەكلىرى بىلەن بەگباش شوپۇرلار زورلۇق بىلەن ئەپقاچتان ئونلاپ قىزلارنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش سۆزىمىزنىڭ تېغىرلىقىنى ئىسپاتلاشتا يېتەرلىك مىسال بولۇپ قېلىشى مۇمكىن، ئەلۋەتتە.»

«ئاكلاشقا ئېغىر، كۆرۈشكە ئەپسىز مۇنداق ۋەقەلەر، — دېيىشكەنىدى ۋەرەقىدە، — تۈنۈگۈن بورتالا، ئالتاي، چۆچەك لەردە بولۇپ ئۆتكەن بولسا، بۈگۈن ئەينى پېتى غۇلجا، سۈيدۇك، چىلپەڭزىلەردە يۈز بەرمەكتە. ئۈرۈمچى، تۇرپان، كورلا، ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن، خوتەنلەردىمۇ ئەھۋال ئوخشاشلا ئېغىر بولۇپ، بۇ يەرلەردىكى خەلقلەر ئۇستىدىن يۈرگۈزۈلۈۋاتقان زۇلۇم ۋە ئازارەت كۈنسايىن ئېشىپ بارماقتا. ئادەم ئۆزىدە ئەقىل - ئىدراك، ۋىجدانىي تۇيغۇنىڭ بولغانلىقى، گۈزەللىك ۋە نەپاسەت ھېسسىياتلىرى ئىچىدە ياشاشنىڭ ئەۋزەللىكىنى بىلگەنلىكى، ئەركىن ھاياتقا تەلپۈنۈشچانلىقى، تاكامۇللاشقان پەم - پاراسەت، نومۇس ۋە بىر پۈتۈن ۋىجدان مۇخلىسى ئىكەنلىكى بىلەن ئۇ ھەقىقىي ئادەم بولۇپ، لېكىن بىز، ئۆزىمىز ياشاۋاتقان جايدا ھەممە نەرسىدىن مەھرۇم قىلىنىۋاتقانلىقىمىزنى بىلىشىمىز ۋە بۇنىڭ جاراڭلىق سادا، غەزەپ - نەپرەت تۇيغۇسى بىلەن ئېيتىشقا جۈرئەت قىلىشىمىز، قولغا قورال ئېلىپ، قول دىن كەتكەن بارلىق نەرسىلىرىمىزنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن كۈرەشكە ئاتلىنىشىمىز كېرەك. ئەمدى بىزگە بۇنىڭدىن باشقا يول يوق ۋە مۇنداق يول قالغان ئەمەس.»

«جەنۇبىي شىنجاڭدىن مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇلغان بىرقانچە مىڭ بېجىرىم دېھقان ياشلىرى، — دېيىشكەنىدى ۋەرەقىدە يەنە، — يۇرتىدىن، ئاتا - ئانا، قېرىنداشلىرىدىن ئاجرىتىلىپ، باشقا يۇرتلارغا تاشلاندى، ئۇلاردىن ئونلاپ، يۈزلەپ كىشى ھەربىي گازارمىلاردىكى تۇرمۇشنىڭ ناچارلىقى ۋە باشقا تۈرلۈك - تۈمەن جاپا - مۇشەققەتلەر تۈپەيلىدىن ئېغىر كېسەللەرگە مۇپتىلا بولۇپ، ئېچىنىشلىق ھالدا بىمەزگىل ئۆلۈپ كەتتى، كۆپچىلىك ياشلار ئاغرىغاندىن كېيىن، ئەسكەرلىككە يارامسىز ھېسابلىنىپ، ساقايتىۋېلىشنىڭ ئورنىغا

ئەكسىچە شەپقەتسىزلىك بىلەن سەرتان سوغۇقلاردا ئىت - مۈشۈك قاتاردا كۆچىلارغا تاشلىۋېتىلدى. كۆرگەن كىشىلەرنىڭ ئېيتقىنىچە، ئۆتكەن قىش ئۈرۈمچى كۆچىلىرىدا پاناھسىز قېلىپ ئۆلگەن مۇشۇنداق ئاغرىقچان مۇساپىر ياشلار 200 - 300 گە يېقىنلاپ بارىدىكەن. قېرىنداشلار، غۇلجىدىمۇ خۇددى شۇنداق ئېچىنىشلىق ۋەقەلەردىن بىرقانچىسى بولغان ئەمەسمىدى!؟ بۇلارنى ئەلۋەتتە ئۇنتۇپ قالمىغان بولسىڭلار كېرەك؟»

ۋەرەقىنىڭ كېيىنكى بېتىدىكى سۆزلەر خەلقنى توپتوغرا ۋە بىرئاستە كۈرەشكە دەۋەت قىلغۇچى مۇنۇ كۆچلۈك، جارانلىق چاقىرىشلار بىلەن ئاخىرلاشقانىدى:

«بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز ئەنە شۇنداق شەپقەتسىز، ئۇلاردىن ۋاپا كۈتۈپ، يەنە سەۋر - تاقەت قىلىپ تۇرۇش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. بۇ ئۆزىمىزنىڭ قول - پۇتلىرىمىزنى ئۆزىمىز چۈشەپ، يالماۋۇزنىڭ ئاغزىغا يەم قىلىپ تاشلاپ بېرىشتىنلا دېرەك بېرىدۇ! ئېزىلىشنى خالىمىغان ھەر بىر ۋىجدانلىق ئىنسان، ئورنۇڭدىن دەس تۇر! نېمە بىلەن قورالىنالمىساڭ. شۇنىڭ بىلەن ھايالسىز قورالىنىپ كۈرەشكە ئاتلان! باش ئەگمەي باتۇرلۇق قىلىش، ئازاب چېكمۇاتقان خەلقىمىز ئۈچۈن، بارلىق قووۇم - قېرىنداش ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن سېنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچۇڭ! قېرىنداشلار، ئاكا - ئۇكىلار، ھەدە - سىڭىللار، سەپ تۈزەپ، يەكدىل، يەكجەھەتلىك بىلەن كۈرەشكە ئاتلىنايلى! بىزنىڭ ئىشىمىز ھەق. بىزنىڭ جەڭدىن نۇسرەت تېپىشىمىزغا ئۆلۈمدىن قورقماسلىقىمىز، ئەركىن - ئازاد ياشاش يولىدىكى ئىنسانىي ۋىجدانىمىز ھەممە ۋاقىت مەدەتكار!»

«قوزغال، ئېزىلىشنى خالىمىغان ئىنسان!» ۋەرەقىسىنىڭ

بارلىق خايلارغا تەكشى تارقىتىلىشى، بۇلۇپمۇ ئۇنىڭ ساقچى ئورگانلىرى بىلەن 5 ـ ئاتلىقلار پولكىغىچە سەزدۈرۈلمەي ئەپچىللىك بىلەن ئەكسىرىلىشى مۇستەبىت ئەمەلدارلارغا زەربە بىلەن ئۇرۇلغان تۆمۈر مۇشت بولدى، مۇندىن ئىلگىرىكى تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنىڭ ئاقىۋەتلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشقا ۋە ئۇلارنىڭ خەلق ئىچىدە پەيدا قىلغان ئىنتايىن زور تەسىراتلىرىنى تۈگىتىشكە تېخىچە ئاجىزلىق قىلىۋاتقان ساقچى ئەمەلدارلىرى ۋە ھەربىي ئەمەلدارلار بۇ بېگى زەربە بىلەن يەنە بىر قېتىم ئالاقزادىلىك كۆلچىكىگە چۈشۈپ، قايتىمدىن تۇنجۇقۇشقا باشلىدى. بۇ قېتىمقى ۋەرەقە مۇناسىۋىتى بىلەن ئىككى جاللات يەنە بىر قېتىم ئوم ۋە ئاداۋەت بىلەن ئۆزئارا تالاشتى ۋە بىر ـ بىرىنى خېلى قاتتىق چوقۇشتى. ھەربىي ھوقۇق دار جاۋ خەنچى ئاۋۋالقىسىدەك ۋۇ شۇبىڭنى ھەددى ـ ھېسابسىز پالاكەتلىكتە ئەيىبلىسە، ساقچى ھوقۇقدارى ۋۇ شۇبىك ئوچۇق ـ ئاشكارا بولمىسىمۇ ئىشتىلىپ جاۋ خەنچىنى دائىما سۆزلەر بىلەن «ئۇنىڭ پولكىدىكى نائەھىل پوستلار بىلەن كېچىلىك كۆزەتچىلەرنىڭ ھېچبىر رولى بولمايۋاتىدۇ، دەرۋەقە چارلىغوچى ياكى تارقاتقۇچىلارنى نەق جىنايەت ئۈستىدە تۇتۇۋېلىشقا قۇربىتى يەتمەپتۇ،» دەپ كايىدى. لېكىن مۇنداق قىلىش بىلەن مەسىلە ئاخىرلاشمىپ، تۈگۈچ يېشىلىپ كەتكەن بولمايتتى، ۋۇ شۇبىك ھەربىي ھوقۇقدارغا ۋەرەقە تارقاتقۇچىلارنى تېز ئارىدا تېپىپ جازالاشقا ۋەدە بېرىپ، ئاخىر يەنە «ئېشىكىك ماڭمىسا، ئۇر توقۇمنى» قىلىش ئۈچۈن ئۆز ئىشخانىسىغا ھېكىم نۇر بىلەن ئايتىللانى ئايرىم ـ ئايرىم چاقىرىپ كەلدى. بىراق، ئۇلار بۇ ۋەرەقىلەرنىڭ قايسى چاغدا تارقىتىلغانلىقىنىلا ئەمەس، ھەتتا ئۇلارنىڭ قەيەردىن ئېكىلىنگەنلىكىدىنمۇ خەۋەرسىز ئىدى. ئاخىر غالچىلاردىن سۈرۈشتۈرۈش ھېچبىر نەتىجە بەرمىدى.

ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ بۇ مەسىلىدىمۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا ۋە ئۇلارنىڭ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا ئۈيۈشقان جەڭگىۋار سەپداشلىرىدىن گۇمانلانماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. لېكىن ئۇلارنى يۇرت خەلقى ئالدىدا ئاشكارىدىن ـ ئاشكارا قولغا ئېلىپ، جاۋابكارلىققا تارتىش ئۈچۈن مەلۇم دەرىجىدە پاكىت بولۇشى كېرەك ئىدى. «قوزغال، ئېزىلىشنى خالىمىغان ئىنسان!» ۋەرەقىنىڭ مەتبەئىدە بېسىلىشى قارىماقىغا بۇ مەسىلىنى تېزرەك ئېنىقلاپ چىقىشقا يېپ ئۈچى بولۇپ خىزمەت قىلىشى مۇمكىن ئىدى. شۇندىن كېيىن ۋۇ شۇبىك لاي سۈدىن بېلىق، پاتقاقتىن مەرۋايىت ساۋزۇۋالغانىدەك خۇشال بولۇپ، ئاقسۇ گېزىتخانىسىنىڭ باشلىقى جىڭ شېجاڭنى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپ كەلدى. بۇ ئىككىسى تەڭقۇر، قەدىناس دوستلاردىن ئىدى. ئەمما بۇ قېتىم ۋۇ شۇبىك ئۇلپەتدىشىغا ئىلگىرى كۆرۈشكەن چاغلىرىدىكىدەك ئارتۇقچە تەكەللۇپ ـ تەۋەززۇ قىلىپ كەتمىدى. ئەكسىچە، كۆزگە ئىلماسلىق پوزىتسىيىسى بىلەن قاپىقىنى تۈرۈپ، ئۇنىڭدىن بۇ جىددىي مەسىلىنى ھايالسىز سۈرۈشتۈرۈشكە باشلىدى:

— سىزنىڭ بىخۇدلۇقىڭىز سەۋەبىدىن، — دېدى ئۇ قاتتىق تەلەپپۇز بىلەن، — گېزىتخانا لۇتپۇللا مۇنىرىدىن قاتارلىق بىرنەچچە قىزىل پاچاقلارنىڭ جۇڭخۇا مىنگو ھۆكۈمىتىمىز ۋە شەۋكەتلىك پارتىمىزغە قارشى پىتنە ـ پاسات تۇقۇپ چىقىرىدىغان ماكانىغا ئايلىنىپ كەتتى. ئۇلار گېزىتخانا مەتبەئىسىدىن پايدىلىنىپ، خەلق ئىچىدە قۇتراتقۇلۇق پەيدا قىلىدىغان ئىغۋاگەر ۋەرەقىلەرنى بېسىپ تارقاتماقتا. مۇنداق كەچۈرگۈسىز ئېغىر ئەھۋال بىر قېتىم ئەمەس، ئارقىمۇئارقا بىرنەچچە قېتىم يۈز بەردى، بۇنى مەن يېقىن دوستلۇقىمىز سەۋەبىدىن ھەدىگەندىلا سىزگە ئېيتىپ يۈرمىدىم، بۇ ۋەقەلەر،

يۇمشاقراق قىلىپ ئېيتسام، سىزنىڭ بىخۇدلۇقىڭىزدىن كېلىپ چىقىۋاتىدۇ. لېكىن، راستىنى دەپ كەلسەم، بۇلار سىزنىڭ بىلىپ تۇرۇپ بىلمەس بولۇۋېلىشىڭىز، ھەتتا تۆپتۇغرا يول قويۇشىڭىزدىن بولماقتا...

ئۇشتۇمتۇت قىلىنغان بۇ گەپلەر ئالدىدا گېزىتخانا باشلىقى كۆزلىرى چەكچىيىپ، يۈزى تاتىرىپ كەتتى. جىڭ شېجاڭ ھەتبەئە ۋەرەقلىرى توغرىسىدا ھېچنەرسە ئاڭلىمىغاندى. ۋۇ شۇبىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭغا بەزى جەھەتلەردىن باش - ئايىغى يوق، چۈشىنىكسىز سۆزلەر ئىدى. ئۇ ھاڭ - تاڭ بولۇپ، ساقچى ھېقۇقدارىنىڭ ئوچۇقراق بىر نەرسە دېيىشىنى كۈتۈپ، ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىدى ۋە شۇ قارىشى بىلەن تېرگاۋچىغا ئۆزىنىڭ ھېچنەرسە چۈشىنەلمەي، ھاڭۋېقىپ قېلىۋاتقانلىقىنى ئۇقتۇردى.

— بەس ئەمدى، بىخۇدلۇقىڭىز يېتىپ ئاشتى، — دېدى ۋۇ شۇبىڭ سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — يەنە بىخۇدلۇق قىلغان بولۇپ بىر چەتتە قۇلاق يوپۇرۇپ تۇرۇۋەرسىڭىز جاۋابكارلىقىڭىز ئېشىپ، ئىش - ئەمىلىڭىزدىن ئايرىلىپ قېلىشىڭىز، ھەتتا يامىنغا كەلگەندە، قاماققا تاشلىنىشىڭىز مۇمكىن. ئۇ چاغدا مەن سىزنى يۇقىرىنىڭ رەھىمسىز جازاسىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمايمەن. ئىغۋاگەر ۋەرەقلەر تۆپەيلىدىن پىرقىمىزنىڭ ئاقسۇدىكى ھاكىمىيەتى تەھلىكىگە ئۇچرىسا، سىزلا ئەمەس، مەنمۇ ئوخشاشلا جاۋابكارلىققا تارتىلىشىم تۇرغان گەپ. ئۇ چاغدا بىز بۇنىڭغا كاللىمىز بىلەن جاۋاب بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ قالىمىز، ھەتتا ھالاك بولۇپ كېتىمىز...

ساقچى باشلىقى ئادەتتىكى چاغلاردا گېزىتخانا باشلىقىنى پات - پات ئۆيىگە چاقىرىۋېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن بەزىدە يېرىم كېچىلەرگىچە جۇڭگوچە شاھمات ئوينايتتى ياكى تەلەي سىناش نامىدا ئانچە - مۇنچە پۇل تىكىشىپ، پەي قەغەز قىمىرى

ئوينىاش بىلەن ئۆز ھاردۇقلىرىنى چىقىراتتى. ئاخىر ئۇلار ئۇتقان پۇلنى ئوتتۇرىدا خەجلەپ، ئائىلە ئەزالىرى بىلەن جەم ئولتۇرۇپ، سامسا، كاۋاپ، زاسۇي ياكى تونۇر كاۋىپى يېيىشەتتى، بۇ نەرسىلەر بىلەن بىللە ئاقسۇنىڭ كۆچىلىرىك شوجۇ ھارىقىنى كەلتۈرۈپ ئىچىشەتتى. ئۇلار يەنە يەكشەنبە كۈنلىرى بىرلىكتە خەلق ماۋارىپى يۇرتىغا بېرىپ، بىرلىيانتمۇ ئوينىشاتتى. قىسقىسى، ئاقسۇ ۋەزىيىتى جىددىيلىشىشتىن بۇرۇن، بۇ ئىككى ئەمەلدارنىڭ ئالاقىسى زىچ، باردى - كەلدىسى قويۇق ئىدى. لېكىن، مۇنداق ئولتۇرۇشلار ساقچى ھېقۇقدارىنىڭ ھەمىشە مەخپىي تۇتۇلىدىغان ھەشەمەتلىك ئىشخانىسىدا بولمايتتى، ئۇلار ئومۇمەن ئۆزلىرىنىڭ ئائىلىۋى ئۆيلىرىدە ئۇچرىشاتتى. بارلىق پاراك ۋە مۇناسىۋەتلىرىنى ئۆيلەردە خۇش چاقچاق، ئويۇن - كۈلكە، يېقىن دوستلۇق شارائىتىدا ئۆتكۈزەتتى. بۈگۈن بولسا ئۇنداق ئەمەس، ۋۇ شۇبىڭ جىڭ شېجاڭنى ئۆيىگە ئەمەس، ئىشخانىسىغا چاقىرتىپ كەلدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى، يۈز - خاتىرسىز، شەپقەتسىز سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭ ئۇستىدىن تېرگاۋ يۈرگۈزۈشكە باشلىدى.

— مەن سىزنىڭ سۆزىڭىزدىن تېخىچە ئېنىقراق بىرەر نېمە چۈشەنگىنىم يوق، — دېدى گېزىتخانا باشلىقى ئوچۇقتىن ئوچۇق ئېتىراز بىلدۈرۈپ، — مەتبەئە ۋەرەقسى دەيسىز، بۇنىڭ تېگى - تەكتىنىڭ نېمىلىكىنى بىلمىدىم...

— يەنە بىلمەسلىكمۇ؟ قايسى ۋاقىتقىچە بىلمەيسىز؟ — ھومايدى ساقچى باشلىقى ۋە ئۇستەل سۇغۇرتمىسىدىن «قوزغال، ئېزىلىشنى خالىمىغان ئىنسان!» ناملىق رىسالە شەكلىدىكى تۆت بەتلىك ۋەرەقنى ئېلىپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ، تېرگاۋنى داۋام قىلدۇردى، — يەنە نېمە بولماقچى، مانا مۇشۇ ۋەرەقە، ئۇ گېزىتخانىڭلارنىڭ مەتبەئەسىدە بېسىلغان دەۋاتىمەن. لۇتپۇللا، مۇنىرىدىن قاتارلىق ئىغۋاگەرلەر سىزنىڭ يول قويۇپ بېرىشى

كۆزدىن پايدىلىنىپ، پەرقىمىزنىڭ مەتبەئەسىنى خېلىدىن بېرى ئەنە شۇنداق نەرسىلەرگە ئىشلىتىپ كېلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭدا خالىغان نەرسىلىرىنى بېسىۋاتىدۇ.

جىڭ شېجاڭنىڭ كۆزلىرى چۆچۈش بىلەن چەكچىيىپ، تېخىمۇ يوغان ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ ۋەرەقنى ئالدىغا تارتىپ كۆرمەكچى بولدى، ئەمما ساقچى ھوقۇقدارنىڭ تەرىدىن ھېيىقىپ، ئۇنداق قىلىشقا پېتىنالمىدى.

ــ بۇنىڭغا نېمە دەيسىز؟ ــ ھۆركىرىدى ۋۇ شۇبىڭ ۋەرەقنى جىڭ شېجاڭنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ تۇرۇپ، ــ يەنە كۆرمەيۋاتامسىز!؟ تېخىچە كۆرمىگەن بولسىڭىز، ئەمدى كۆزىڭىزنى يوغان ئېچىپ قاراپ بېقىڭ!

گېزىتخانا باشلىقى ۋەرەقلەرنى يېتىمىدىن قاراپ ئېنىق كۆردى. ئۇ ئۇيغۇرچە خەتلەرنى بىلمەسمۇ، ئۆز مەتبەئەسىدىكى ھەرپلەرنىڭ شەكلىنى، يېڭى ــ كونىلىق ئەھۋالىنى، چوڭ ــ كىچىكلىكىنى ئىنتايىن پىششىق بىلەتتى. جىڭ شېجاڭ ھولۇقۇشتىن قۇتۇلۇپ، تەمكىنلىك بىلەن تەرىنى سۈرتتى.

ــ بۇ ھەرپلەر بىزنىڭ مەتبەئە ھەرپلىرىمىز ئەمەس، ــ دېدى ئۇ قەتئىي ئىنكار قىلىپ، ــ بىزدە مۇنداق چوڭ بېسىلىدىغان ئۇيغۇرچە يېڭى ھەرپلەر يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزدە بارلىرى 14 ــ 18 ــ، 20 ــ نومۇرلۇق ھەرپلەر بار. ۋەرەقنىڭ ماۋزۇسىغا قارىغاندا 24 ــ ھەرپتەك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ھەرپلەر يېڭى بولۇپ، خېلى ناھايىتى ئوچۇق بېسىلغان. تېخى قەغەزگە قارىمامسىز؟ ــ ئۇ سۆزلەۋېتىپ، يانچۇقىدىن خەنزۇ تىلىدىكى ئاقسۇ گېزىتىنىڭ شۇ كۈنكى يېڭى نۇسخىسىنى چىقىرىپ ئۈستەلگە يايدى، ــ بىز ئىشلىتىۋاتقان قەغەز مانا مۇنداق، سۈپىتى ناچار، خوتەنلىكلەر يەرلىك ئۇسۇلدا ياسىغان سامان قەغەزدىن ئانچە پەرق قىلىپ كەتمەيدۇ. بۇ ۋەرەقنىڭ قەغىزى بىزنىڭكىگە ئوخشاشمايدۇ، بۇ سۈپەتلىك قېلىن سۈت قەغەز، فابرىكا قەغىزى تۇرمامدۇ؟

ئوسال بولۇپ پەسكارىغا چۈشكەن ۋۇ شۇبىڭ شۇ مەھەل ئاچچىقىدىن يېنىپ، قەدىناس دوستىغا قىلىۋاتقان قوپال مۇئامىلىسىنى ئۆزگەرتتى، يۇمشاقراق بولۇشقا تىرىشىپ، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىغا ناماقۇللۇقىنى بىلدۈرۈپ بېشىنى لىڭشىتتى، ئاخىر نەتىجىدە ئۆزىنىڭ گېزىتخانا باشلىقىغا قوپاللىق قىلىپ قويغانلىقىنى يوقىتىش ئۈچۈن، ۋەرەقنى قايتىدىن قولىغا ئېلىپ بىر-نەچچە رەت قارىدى. بۇ ئىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچىگە كىچە چېچىپ قويۇلغان ۋەرەقلەردىن بىرى بولۇپ، ئەتىگەن ساقچى ھوقۇقدارنىڭ ئۆزى ئۇنى ئۇستەل سۈغۈرتمىسىغا سېلىپ قويغانىدى. ۋۇشۇ بىڭ ۋەرەقنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ قەغىزىدىن تارتىپ ھەرپلىرىگىچە زەن سېلىپ قاراپ چىقتى ۋە جىڭ شېجاڭنىڭ قولىدىكى ئاقسۇ گېزىتىگە سېلىشتۇردى.

ــ گېپىڭىزچە بۇنى ئاقسۇدا ئەمەس، ئۈرۈمچىدە بېسىلغان دېمەكچىمۇ سىز؟ ــ سورىدى ۋۇ شۇبىڭ مەسىلىنى يەنىمۇ ئېنىقلاشتۇرۇش مەقسىتى بىلەن.

ــ ياق، ئۇنداق دېمەكچىمۇ ئەمەسمەن، ــ ئىزاھات بېرىپ سۆزلىدى جىڭ شېجاڭ، ــ ئۈرۈمچىدىكى ئۇيغۇر مەتبەئەسى ماڭا مەلۇملۇق، مۇنداق قەغەز، مۇنداق ھەرپ شىنجاڭ گېزىتخانىسىدا يوق. ئۇ يەردە ئىشلىتىلىۋاتقان قەغەز بىزنىڭكىدىن سەل ياخشىراق كۆرۈنگىنى بىلەن، سۈپەت جەھەتتىن يەنىلا ناچار. ۋەرەقنىڭكىدەك ئاق، سۈزۈك ئەمەس. ئۇيغۇر تىلىدىكى شىنجاڭ گېزىتىنىڭ ھەرپلىرىمۇ كونا، قىسمىسى بىزنىڭكىدىن پەرقسىز. ئۇلارنىڭ ھەرپ دەرىجىلىرىمۇ ۋەرەقىدىكىدەك بولماي پۈتۈنلەي بىزدىكى ئۇيغۇرچە ھەرپلەرگە ئوخشاش.

ــ ئۇنداق بولسا بۇ ۋەرەقنى قەيەردە بېسىلغان دېمەكچىسىز؟

جمك شىجاك ذەمالى جاۋاب بېرەلمەي ئويلىنىپ قالدى، ۋەرەقنى يېنىش - يېنىش تۇتۇپ كۆرۈپ ۋە ئۇنىڭ ھەرپلىرىگە باشقىلەتىن سىنچىلاپ قاراپ تەخمىنىي خۇلاسىگە كەلدى:

— ۋەرەقە قەغەزى غۇلجىدا توپلاڭ كۆتۈرۈشتىن ئىلگىرى ئاقسۇغا كېلىپ تۇرىدىغان ئىلى گېزىتلىرىنىڭ قەغەزىگە ئوخشىشىپ راق كېتىدۇ. ھازىر يەنە ئەھۋال باشقىچە. ئۇ تەرەپتە ئۇرۇش بولۇپ، ئۆزئالدىغا گېزىت چىقىرىشقا باشلىغاندىن بېرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن سۈپەتلىك قەغەز ئىمپورت قىلىپ ئىشلىتەۋاتقان بولۇشى كېرەك. ئەسلىدىمۇ ئۇلارنىڭ مەتبەئىسى يېڭى ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، غۇلجىدا ئايرىم كىشىلەرنىڭ خۇسۇسىي مەتبەئىلىرى بار. ئۇ ۋەرەقە بەلكىم شۇنداق مەتبەئىلەردە بېسىلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن.

— مۇنۇلارچۇ؟— ساقچى ھوقۇقدارى ئۈستەل سۇغۇرتمىسىدىن ھەجمى چوڭ - كىچىكلىكى جەھەتتىن ئىككى خىل بولغان ئىككى پارچە ۋەرەقنى ئېلىپ، سۆھبەتدىشىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

بۇ ۋەرەقلەرنىڭ بىرىگە ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى، يەنە بىرىگە ئۇچقۇنلار مارشى بېسىلغانىدى. ھېكىم نۇر بۇلارنى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ياتقىدا قولىغا چۈشۈرگەندىن كېيىن، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە ئەكېلىپ بەرگەنىدى. گېزىتخانا باشلىقى ۋەرەقلەرنى قولىغا ئېلىپ، قەغەزنىڭ زەن سېلىپ كۆزدىن كەچۈرگەندىن تاشقىرى، قايتا - قايتا سىيلاپ كۆردى. ھەرپ لىرىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە ئايرىمچە دىققەت قىلدى. شۇندىن كېيىن ئۇ چۆچۈش ھېس قىلغان ھالدا:

— بۇلار بىزنىڭ مەتبەئىمىزدە بېسىلغانىدەك تۇرىدۇ، قەغەزىمۇ بىزنىڭ، — دېدى.

— مەسىلىنىڭ يەنە بىر ئېغىر تەرىپى مۇشۇيەردە، — دېدى ۋۇ شۇبىك جىددىيلىشىپ، — بۇلار ئاقسۇ گېزىتخانىسىنىڭ مەتبە-

ئەسىدە بېسىلسۇنۇ، ئەمما سىز بىلمىگەندەك بېشىگىزنى ئىچىگىز-گە تىقىۋېلىپ، سۇرۇشتۇرمەي يۈرۈۋېرىڭ؟ ھېچ بولمىغاندا بۇنى ماڭا مەلۇم قىلىشىمۇ قولىگىزدىن كەلمىگەندىمۇ؟

گېزىتخانا باشلىقى بۇ ۋەرەقلەردىن ھەقىقەتەن خەۋەرسىز ئىدى.

— ئۇزايىگىزغا قارىغاندا بۇلارنىڭ مەتبەئىگىزلەردە بېسىلغانلىقىنى بىلمەيدىكەنسىزدە؟

— بىلمەيمەن، تامامەن بىلمەيمەن!

— بۇ ئىنتايىن خەتەرلىك بىخۇدلۇق، كەچۈرۈشكە بولمايدىغان ئېغىر ئەھۋال. يەنە كېلىپ سىزنىڭ گېزىتخانا باشلىقى بولۇپ قالغىنىگىز تېخى! بۇلاردا لۇتپۇللا، مۇنىردىنلارنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشىنى كۆزلەپ تۇرغان باندىتلىق تەشكىلاتى — ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى بىلەن ئۇلارنىڭ «ئۇچقۇنلار مارشى» دەپ ئاتالغان قەسەمنامىسى بېسىلغان. بۇ تەشكىلاتنىڭ ئىچىدە سىزلەرنىڭ نابورچىكىلاردىن قادىر ئىلى، تۇردى ھۇسەينوپ، قۇددۇس دېگەنلەر بولۇپ، ئۇلار ھازىر لۇتپۇللانىڭ ئەڭ يېقىن ئەگەشكۈچىلىرىدىن بولۇپ كەتكەن.

جمك شىجاك بۇ سۆزلەرنى تېگىرقاش ھەم ۋەھىمە بىلەن ئاڭلاپ تاتىرىپ كەتتى. ئۇ ئۆزىدە ئۇشتۇمتوت پەيدا بولغان بۇ روھىي ھالەتنى پەسەيتىش ئۈچۈن، يانچۇقىدىن لوتوپەن تاماكىسى چىقىرىپ، سۆھبەتدىشىغا تۇتۇشنى ئۇنتۇغان ھالدا يالغۇز ئۆزى سۈمۈرۈپ، ئاچچىق - ئاچچىق چېكىشكە باشلىدى. شۇتاپتا ئۇ قادىر ئىلىنىڭ قولىغا ئېلىنىشىدىكى سەۋەبنى چۈشەنگەندەك بولدى.

— سىزلەرنىڭ گېزىتخانىدىن ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى ئىچىدە لۇتپۇللا، قادىر ئىلى، تۇردى ھۇسەينوپ، قۇددۇسلار بار، — دېدى ساقچى ھوقۇقدارى ئىدىتلىق بىلەن قايتا چۈشەندۈرۈپ، — لۇتپۇللا بىلەن ھېلىقى مەركىزىي مەكتەپتىكى

مۇنبردىن ئاقسۇدىكى بارلىق يوشۇرۇن ئىغۋاگەرلەرنىڭ كاتتىبە-
شى. بىز ھازىرچە ئۇلارنى قولغا ئالماي، ئۆز ئەركىنلىكىگە
قويۇپ بېرىۋاتىمىز. پات يېقىندا ئۇلارنىڭ قولدىكى قورال-
ياراغلارنى ئېنىقلىغان ۋە يېنىغا غۇلجا تەرەپتىن يوشۇرۇن
كېلىپ - كېتىپ تۇرغان كىشىلەرنى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن،
ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ تەقدىرىنى جەددىي بىر تەرەپ
قىلماقچىمىز. بۇ ئىشتا بىزگە يېقىندىن ياردەم بېرىشىڭىز
كېرەك. بۇنىڭ گېزىتخانا بىلەن ئالاھىدە مۇناسىۋىتى بار.

— ھەقىقەتەن مەن ھاڭۋاقتىلىق قىپتىمەن، — ئىقرارمەنلىك
بىلەن سۆزلىدى جىڭشېجاڭ، — خىزمەتچىلىرىمىڭ ھەددىدىن ئېشىپ،
مۇنچىۋالا بىمەنىلىشىپ كەتكەنلىكىنى پەقەت ھازىر سېزىنىڭ
ئاغزىڭىزدىنلا ئاڭلاۋاتىمەن. ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى
بىلمەي قاپتىمەن...

ساقچى ھوقۇقدارى ئۇستەلدە تۇرۇۋېرىپ سوۋۇپ كەتكەن
قاينام سۇدىن تولدۇرۇپ ئۈچ يۇتۇم ئىچتى، ئاندىن تاماكا چەكـ
مەكچى بولۇپ يانچۇقىنى ئاختۇردى، يېنىدا تاماكا يوق ئىدى.
شۇنداق كېيىن ئىشكاپتىن لوتوىەن ئېلىش ئۈچۈن ئورنىدىن قوز-
غىلىۋىدى، جىڭشېجاڭ ئۇنىڭغا تاماكا تۇتۇپ تۇتاشتۇرۇپ بەردى.

— قادىر ئېلىنى قولغا ئالغانلىقىمىزدىن ئەلۋەتتە خەۋىرى-
ڭىز بولسا كېرەك، — دېدى ۋۇ شۇبىك سۆھبەتدىشىغا، — ئۇ باي-
دىن يوشۇرۇن قورال ئەكىلگەن. بىز شۇ قورالنى ۋە
باشقا قوراللارنى ئېنىقلىماقچىمىز. قادىرنىڭ سوراقتىكى پوزىت-
سىيىسى ئىنتايىن جاھىل بولۇۋاتىدۇ. بىز باشقىلارغا ئىبرەت
بولسۇن ئۈچۈن، كالىنىڭ مۈڭگۈزىگە ئۇرۇپ تۇيۇقىنى سەرقىرد-
تىش ئۇسۇلى بويىچە ئاۋۋال ئۇنى قولغا ئېلىپ تۇردۇق. ۋاقتى
كەلگەندە، ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنى قۇرغان بارلىق قىزىل پاچاقلار-
نى قويماي قولغا ئالىمىز، لوتپۇللا، تۇردى، قۇددۇسلارمۇ قولغا

ئېلىنىدۇ. شۇ چاغدا سىزلەردىن قادىر قوشۇلۇپ، تۆت كىشى قا-
ماقتا كېتىپ قالغان بولىدۇ. كېيىن ئۇيغۇرچە گېزىتنى چىقى-
رىش بىر مەسىلىگە ئايلىنىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن سىزدە ئالدىن ئې-
لەنگەن مەلۇم ئەيياربلىق بولۇشى لازىم.

— بىزدە ئۇيغۇر نابورچىكلاردىن كۆپ ئەمەس. بۇلارنىڭ
ئىچىدە ئەڭ ئاساسلىقلىرى قادىر ئېلى، تۇردى ھۈسەينوپ، قۇد-
دۇسلار بولۇپ، ھەرپ تىزىش تېخنىكىسى ياخشى ئىدى.

— بۇنىڭدىن غەم يېمەڭ، — كېسىپ ئېيتتى ساقچى باش-
لىقى، — ھەتتا ئۇيغۇر تىلىدىكى گېزىتنىڭ بىر يولى توختاپ
كېتىشىدىنمۇ قورقماسلىق كېرەك. لۇتپۇللا ئاقسۇغا كەلگەندىن
بېرى گېزىتتە «جەنۇب شامىلى» دېگەن مەخسۇس بەتنى تەش-
كىل قىلىپ، بۇ گېزىتنى ئۆز گېزىتىدەك قىلىۋالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ
ھە دېسىلا ئىنقىلاب، قوزغال، كۆرەش، چېلىش، ئويغان دېگەنـ
گە ئوخشاش قۇتراتقۇ شېئىرلىرىنى گېزىتكە توختىماي بېسىپ
كەلدى. تېخى بۇ ئازلىق قىلغاندەك، بىلال، ئابدۇللالارنىڭ
ئوتتۇيرۇقلۇق شېئىرلىرىنىمۇ ئارقىمۇئارقا بېسىپ تۇردى،
مۇنداق گېزىتنى چىقىرىمەن دەپ ئاۋارە بولغۇچە، بىر يولى
توختىتىپ تاشلىغانمۇ تۈزۈك.

— گېزىتنى توختىتىش ئۈچۈن، ھېچ بولمىغاندا ئۆلكىلىك
پىرقىنىڭ ماقۇللۇقى بولۇشى كېرەك.

— بىز خەنزۇچىنى ئەمەس، ئۇيغۇرچىنى،توختىتىمىزغۇ؟ —
چۆچۈپ سورىدى ۋۇ شۇبىك.

— ئۇيغۇرچە بولسىمۇ شۇنداق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

— بۇنىڭدىن غەم يېمەڭ، تەستىقلىتىشنىڭ ئامالىنى
ئۆزۈم قىلىمەن.

سۆھبەت ئاخىرلاشتى. گېزىتخانا باشلىقى ۋىلايەتلىك ساق-
چى ئىدارىسى باشلىقىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ، «قايتىسام

بولامدۇ؟» دېگەن مەنىده قاربدى. ۋۇشۇبىك ئەھۋالنىڭ كەلگۈسىدىكى تەرەققىياتىنى كېيىنچە ئايرىم ئېيتىپ بېرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ، قەدىناس دوستىنى ئورنىدىن قوزغالماي، ھېچبىر تەكەللۇپمۇ قىلماي، شۇ يەردىلا ئۇزىتىپ قويدى.

كۆرەش توختىمايدۇ، بۇندىن كېيىن قاماقخانىدا بولىدۇ

قادىر ئېلى قولغا ئېلىنىپ، بەش كۈندىن كېيىن، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى تۇردى ھۈسەينوپنى كېچىسى ياتقىدىن باغلاپ ئەكەتتى. بۇ لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىدا قاتتىق ئېچىنىش تۇيغۇسى پەيدا قىلدى. چۈنكى، بۇنىڭ بىلەن كۆرەش سېپىدە ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ قەيسەر، خەۋپنى بىرىنچى قېتىم ئاڭلىغان چاغدا، ئېغىر ھەسرەت بىلەن گۈدۈكشىپ «قادىر ئېلى تەشكىلاتسىزنىڭ بىر قانىتى بولغان بولسا، تۇردى ھۈسەينوپ ئۇنىڭ يەنە بىر كۈچلۈك قانىتى ئىدى» دەۋەتتى. لېكىن بۇنىڭدا ياش ئۇچقۇنلار ئۈچۈن بىر مەسىلە ئېنىق ئىدى، قادىر ئېلىنىڭ قولغا ئېلىنىپ، بىرقانچە كۈنلەردىن كېيىن يەنە تۇردى ھۈسەينوپنىڭ قاماقتا تاشلىنىشى ساقچى ئىدارىسىنىڭ كۈتكەن نەتىجىگە تېخىچە ئېرىشەلمەيۋاتقانلىقىنى، قادىر ئېلىنىڭ دەھشەتلىك سوراقلار ئالدىدا باش ئەگمىگەنلىكىنى، ئۆز سەپداشلىرىغا قىلچىمۇ ساتقىنلىق قىلمـ

غانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرەتتى. چۈنكى ساقچى ئىدارىسى قادىر ئېلىدىن بىرەر سوراق نەتىجىسىگە ئىگە بولالمىغاچقا، تۇردى ھۈسەينوپنى قولغا ئالغانىدى. بۇ جەھەتتە، لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مۆلچىرى توغرا بولۇپ چىقتى. ئۇ قادىر ئېلى تۇتۇپ كېتىلگەنده: «بۇ سەپدىشىمىز ئۆز جېنىنى ئايىماي قېلىش بەدىلىگە ھەرگىز باشقىلارغا مۇناپىقلىق قىلمايدۇ» دېگەنىدى. تۇردى ھۈسەينوپمۇ خۇددى شۇنداق تولۇق بىر ۋىجدان ئىگىسى بولۇپ، ئۇنىڭ قولغا ئېلىنىشى ئوخشاشلا ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ھە دېگەنده تارمار بولۇپ كېتىشىدىن دېرەك بەرمەيتتى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇ قېتىم ئىشەنچ بىلەن يەنە شۇ خۇلاسىگە كەلدى.

قادىر ئېلى ئابدۇللا داۋۇتوپنى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ تەسىس مەجلىسىگە تەكلىپ قىلىپ كېلىش ئۈچۈن بايغا بارغانىدا، تۇردى ھۈسەينوپ سېپىت ئابباسنى بۇ مەجلىسكە ئەكىلىش ئۈچۈن ئۇچتۇرپانغا بارغانىدى. ماھىيەت جەھەتتىن، بۇ سەپەرلەردە ئوخشاشلىق بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىدە باي، ئۇچتۇرپان ناھىيىلىرىدە گومىنداڭغا قارشى يوشۇرۇن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۆرەشلەرنى ئاقسۇدىكى كۆرەش بىلەن ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ۋە تەڭ قەدەم ئېلىش كۆزدە تۇتۇلغانىدى.

قادىر ئېلى قولغا ئېلىنىپ، بەش كۈن داۋامىدا نۇرغۇن قېتىم سوراقتا تارتىلدى، ئۇرۇلدى، سوقۇلدى، قاتتىق ئازابلاندى. ئاچ ۋە ئۇسسۇز قويۇلدى، كېچىسى تار سىم قەپەسكە ئۆرە سېلىنىپ، ئۇيقۇ - ئارامدىن مەھرۇم قىلىندى. قىستىسى، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رەھىمسىز تېرگاۋچىلىرى ياش نابۇرچىكنى قىينىاپ، پاش قىلدۇرۇش يولىدا قولىدىن كەلگەن ۋەھشىيلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى قىلدى. پۈكۈلمەس، قەيسەر يىگىت بۇلارغا باشتىن - ئاياغ شىرەدەك چىداشلىق بەردى. باش ئەگمە-

دى، ھەتتا تۆھۈر كالتەك، قىزدۇرۇلغان زىخ، سىم قامچىلار ئالدىدىمۇ بوشاپ تەسلىم بولمىدى ياكى قاپقانغا دەسسەتتىش بەقسىتىدە قىلىنغان ياغلىما سۆز، ئالداش ۋە ھىجىيىپ قاراش لارغا ئىشىنىپ، ئۆز ئىرادىسىنى بۇلغىمىدى. ئۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىگە چىداپ ۋە سەزگۈرلۈك بىلەن قارشى جاۋاب بەردى، كۆپ چاغلاردا تېخى ئۇن - تىن دېمەي، جىم تۇرۇۋېلىش ئارقىلىق تېرگاۋچىلارغا ئۆزىنىڭ دادىل ۋە پۈكۈلمەس ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. قادىر ئېلىنىڭ قىلۋاتقانلىرى ھەققىي كۆرەش ئىدى. سوراقنى سۆزلىمەسلىك بىلەن جاۋابسىز قالدۇرۇش، پاكىتلارنى ئاشكارىدىن - ئاشكارا رەت قىلىش بىلەن يوققا چىقىرىش، خىلمۇ خىل جازالارغا چىداش يولى بىلەن باش ئەگمەيدىغانلىقىنى ئىپادىلەش، يىغىپ ئېيتقاندا، مانا بۇلار ئاڭلىق كۆز قاراش بويىچە ئېلىپ بېرىلغان كۆرەش بولۇپ، ئۇ تولۇق مەنە جەھەتتىن قاماق ھاياتىدا دۈشمەنگە قارشى ئېلىپ بېرىلغان ھەققىي جەڭ بولۇپ قالغانىدى. قادىر ئېلى ئەنە شۇنداق قەلىش ئارقىلىق گۈندىپايلارنى پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇ قاماقخانىدىكى مۇشۇ بىر قاتار كۆرەشلەر ئارقىلىق ساقچى ئورگىنىغا گويا ئۇقماستەك بولۇۋېلىپ، شەئىرىي ۋەرەقەسۇرەتلىك تام ۋەرەقلىرىنىڭ يېزىلىش، چاپلىنىش جەريانلىرىنى پاش قىلىپ قويمىدى، قورال - ياراغ توغرىسىدىكى سوراقلارنى لام - جىم دېمەي تۇرۇۋېلىش بىلەن كەسكىن رەت قىلدى، ياش ئۇچقۇنلارنىڭ رويخېتىنمۇ ئېيتىپ بەرمىدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئېيتقاندەك قادىر ئېلى ئىشەنسە بولىدىغان قەيسەر ئەزىمەت ئىدى، ئۇ بۇ خاسىيەتلىك ئىرادىسىنى شەرەپلىك ھالدا باتۇرلۇق، غەيرەتكارلىق بىلەن تەلتۆكۈس ئاقلىدى. تۇردى ھۈسەينوپمۇ قېيىن - قىستاقلار ئالدىدىكى ۋىجدانىي بۇرچىنى خۇددى شۇنداق چىدام بىلەن ئورۇندايدۇ.

مانا بۇ تۇردى ھۈسەينوپ بىلەن ئۇرۇمچىدىكى شىنجاڭ گېزىتىدىن تارتىپ، بۇ يەردە ئاقسۇ گېزىتخانىسىغىچە بىللە ئىشلەپ بىر - بىرىنىڭ خاراكتېرىنى ناھايىتى ئېنىق چۈشەنگەن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچىسى، باشقا سەپداشلارنىڭ بۇ چېكىنمەس نابوركىسكە بەرگەن باھاسى ئىدى.

دۈشمەنلەر غالجىرلىشىپ، قاماش چارىسىگە باش ئۇرۇۋاتقان چاغدا، ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرىغا تېخىمۇ زور ئىرادە بىلەن ئىشلەشكە توغرا كېلەتتى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنەۋۋەر خوجىلار بىر قانچە كۈندىن بېرى سەپداشلارنى كۆپەيتىش مەسىلىسى ئۈستىدە جىددىي باش قاتۇرماقتا ئىدى. ئەمدى قادىر ئېلى، تۇردى ھۈسەينوپلارنىڭ قولغا ئېلىنىشى بىلەن بۇ مەسىلە كۈنتەرتىپتىكى تېخىمۇ ئېھتىياجلىق ئىشلاردىن بولۇپ قالدى. شەھەر دەرۋازىلىرى ۋە تاملارغا گۈمىنداڭغا قارشى ۋەقەلەر چاپلانغان، ئۇنىڭدىن كېيىن خەلقنى قوزغىلىشقا ئاشكارا دەۋەت قىلغۇچى مەتبەئە ۋەرەقىسى ئىدارە، مەكتەپ، مەسچىت ۋە مەھەللىلەرگە چېچىلغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك ئاھالىدە، بولۇپمۇ بىرمۇنچە ياشلاردا كۆرەش تۇيغۇسى تېخىمۇ كۈچەيدى، ئەمدى سەپداشلار ئۆچۈن، مۇشۇ قىسمەتلىك پۇرسەتنى تۇتۇۋېلىپ، ئالدىنقى رەتتىكى ياشلارنىسى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا ئەكىرىدىش ئارقىلىق ئۇنىڭ قۇرۇلمىسىنى يېڭى قانلار بىلەن تولۇقلاش زۆرۈر ئىدى. ئاقسۇ دوختۇرخانىسىدا ئىشلەپ كېلىۋاتقان رۇس يىگىتلىرى ئاناتولى بىلەن ئىۋان ئەنە شۇنداق ياشلاردىن ئىدى. ئاناتولىنىڭ ئاقسۇغا كەلگىنىگە ئىككى يىلچە بولۇپ، ئۇ بۇ يەرنىڭ شەرت - شارائىتى بىلەن ئۇبدان تونۇشۇپ قالغان، خەلقنىڭ ئېغىر كۆلپەتلەر ئىچىدە ئاچ - يالىڭاچ تۇرمۇش كەچۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىدى. بۇنىڭ بىلەن ياش ئاناتولىدا خەلقە نىسبەتەن

چوڭقۇر مۇھەببەت، گومنداڭنىڭ قانخور ئەمەلدارلىرىغا قارشى كۆچلۈك غەزەپ - نەپرەت تۇيغۇسى پەيدا بولغانىدى. ئۇ غۇلجىدا تۇغۇلۇپ، بالىلىق ۋە ئۆسمۈرلۈك مەزگىللىرىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزگەن، كېيىنچە تىببىي كۇرستا ئوقۇش تەلىپى بىلەن ئۇرۇمچىگە بېرىپ فېلدشېرلىق كەسپىنى ئىگىلىگەن. ئوقۇشى تاماملانغاندىن كېيىن، جاپالىق يەردە — ئاغرىق - سىلاق كۆپ ئورۇندا ئىشلەش ئارزۇسى بىلەن ئاقسۇغا كەلگەنىدى. ئاناتولىنىڭ ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقان ۋە باشقا قوۋم - قېرىنداشلىرى ھېلىمۇ غۇلجا شەھىرىدە تۇراتتى. شۇ سەۋەبتىن، ئۇ گومىڭداڭ ھۆكۈمرانلىرىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى توغرىسىدىكى ئاخباراتلارنى جان - جەھلى بىلەن قامال قىلىۋاتقانلىقىغا قارىماي، غۇلجىدا بولۇۋاتقان ئاجايىپ زور ئۆزگىرىشلەرنى، شۇنىڭدەك ئۆز تەركىبىدە ئۇيغۇر، قازاقلاردىن تاشقىرى يەنە، موڭغۇل، رۇس، ئۆزبېك، تاتار، خۇيزۇ، خەنزۇ، شىبە، قىرغىز، داغۇر ۋە مانجۇ ياشلىرىنىمۇ بىرلەشتۈرگەن مىللىي ئارمىيىنىڭ ئۇرۇش پائالىيەتلىرىنى ۋاقتى - ۋاقتىدا ئاڭلاپ بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئىدى. بۇنداق خەۋەرلەرنى ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى بىر ئاماللار بىلەن مەخپىي ئەۋەتكەن خەتلىرى ئارقىلىق ئۇنىڭغا پات - پات مەلۇم قىلىپ تۇراتتى. ئاناتولىنىڭ ئاكىسى تېخى قولىغا قورال ئېلىپ، مىللىي ئارمىيىگە قاتناشقان جەڭچىلەردىن ئىدى.

رۇس فېلدشېر لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن بالا ۋاقتىدىن تارتىپ تونۇش ئىدى. ئۇ كەلگۈسىنىڭ بۇ داڭلىق شائىرى بىلەن غۇلجا رۇس گىمنازىيەسىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداش ئىدى. ئاناتولى ئۇيغۇر تىلىنى پىششىق بىلەتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىگە مۇناسىپ جورا تېپىپ، ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلىشىپ ھەمسۆھبەت بولۇپ تۇرۇشنى تەقەززالىق بىلەن ئارزۇ قىلاتتى،

ئاقسۇدا بۇ جەھەتتىن بىردىنبىر جورا پەقەت لۇتپۇللا مۇتەللىپلا ئىدى. ئۇ شائىرنى پات - پات ئىزدەپ كېلەتتى. شائىر مۇڭاپىق پەيت تاپسىلا، ھەمسۆھبەت بولۇش ئۈچۈن ئۇنى ئىزدەپ دوختۇرخانىغا باراتتى. ئۇيغۇر يىگىتى بىلەن رۇس يىگىتى ئورتاق تىل، ئورتاق ھەۋەس ۋە ئارزۇغا ئىگە ئىدى. ئۇلار ئۇزاق - ئۇزاق باش قوشۇپ ئولتۇرۇپ، ئالېكساندىر، پۇشكىن، مىخائىل، لېرمونتوپ، مايا كوۋسكىلارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن ئۆزان كىرىلوف مەسەللىرىنى، ماكسىم گوركىينىڭ «ئانا»، نىكولاي ئوستروۋىسكىنىڭ «پولات قانداق تاۋلاندى» دېگەن رومانلىرىنى رۇس تىلىدا ئوقۇشاتتى ۋە مۇلاھىزىلەر ئېلىپ بېرىشاتتى. ئۇيغۇر شائىرىنىڭ تالانت بىلەن يېزىلغان لىرىكىلىق شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىدا ئوقۇشمۇ ئاناتولىنىڭ ئادىتى بولۇپ قالغانىدى. ئۇ شائىرنىڭ «ماي — كۆرەشكە باي»، «لېنىن شۇنداق ئۆگەتكەن»، «يىللارغا جاۋاب»، «خىيالچان تىلەك» شېئىرلىرىنى دەسلەپكى مەشق ئورنىدا ئۇيغۇرچىدىن رۇسچىغا تەرجىمە قىلىشنى يېقىنقى بىرنەچچە ئاي ئىچىدە باشلۇۋەتكەنىدى.

ئۇزان ئاناتولىنىڭ ئۇرۇمچى تىببىي كۇرستا بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى بولۇپ، ئاناتولى بىلەن تەڭ بىر ۋاقىتتا ئوقۇش تاماملاپ، خوتەن دوختۇرخانىسىغا فېلدشېرلىق خىزمىتىنى ئىشلەشكە كەتكەنىدى. ئۇ، تىببىي جاھازلارنىڭ بولماسلىقىدىن زېرىكىپ، يۆتكىلۇېلىش مەقسىتى بىلەن يىل بېشىدا خوتەندىن ئايرىلىپ ئۆز ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىغا — ئۇرۇمچىگە كېتىۋاتاتتى. ئاقسۇغا كەلگەندە ئاناتولى ئۇنى بىللە ئىشلەش ئۈچۈن توختىتۇېلىپ ئاقسۇدا قالدۇرۇپ قالغانىدى. بۇ بۇنداق يېرىم يىل بۇرۇنقى ئىش ئىدى، شۇنداق بولىۋاتقان، ئۇزان ئاناتولىنىڭ ۋاستىچىلىكى ئارقىسىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن تونۇشتى ۋە قىسقا مۇددەتتىلا ئۇنىڭ بىلەن ئىنقىلابىي ئىدراك جەھەتتە ئور-

تاقلىققا ئىگە سەرداش دوستلاردىن بولۇپ كەتتى. لۇتپۇللا مۇ-
تەللىپ بۇ ئىككى رۇس يىگىتى بىلەن ئۆزئارا قىلىشقان سۆھ-
بەتلىرىدە، ئاقسۇدىكى ئىلغار ياشلاردىن گومىنداڭغا قارشى
كۈرەشچان تەشكىلات ــ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلغانلىقى
توغرىسىدا بىرقانچە قېتىم بېشارەت بەرگەنىدى. بۇگۈن ئەتە-
گەن ئۇلار بۇ تەشكىلاتقا ئەزا بولۇش ئۈچۈن لۇتپۇللا مۇتەل-
لىپنى ئىزدەپ ئۇنىڭ ياتقىغا كەلدى. نىزامنامىگە ئاساسەن
ھەر بىر يېڭى ئەزادىن قەسەم ئېلىشى كېرەك ئىدى. شائىر
بۇ تۇغرىدا يېقىن يارەنلىرىدىن خوجا، گۈنشەھەر،
يېگىشەھەر ياچېيكلىرىنىڭ باشلىقلىرى ــ بىلال ئەزىزى،
ئابدۇللا روزىلارغا دەرھال خەۋەر قىلىپ، ئۇلارنى چاقىرتىپ
كەلدى. بۇ قېتىمقى قەسەم بېرىش مۇراسىمى مەقسۇتئاخۇن
ئۇستىنىڭ ئويىدە ئۆتكۈزۈلەتتى. ئۇلار بىر ــ بىراقى كېلىپ،
ساتىراشلىق دۇكىنىغا، ئاندىن ئۇ يەردىن ئىچكىرىدىكى خىلۋەت
ھويلىغا ئۆتۈپ، مەقسۇتئاخۇن ئۇستىنىڭ ئايرىم بىر ئېغىز-
لىق ئۆيىگە تەپلاندى. مۇراسىمغا يەنە ئايرىم ئۇقتۇرۇشقا ئاسا-
سەن، يېگىشەھەرلىك سەپداشلاردىن ئوسمان مۇھەممەت، گو جەن-
خۇا، مۇساجان، يۈسۈپجان نىيازلارمۇ كەلدى، قەسەمنامىنىڭ
رۇس تىلىدىكى نۇسخىسى تەييار ئىدى. ئۇنى ئاناتولى تۇنۇ-
گۈن ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسى بىلەن بىللە ئۇيغۇر-
چىدىن ئۆز تىلىغا تەرجىمە قىلدۇالغانىدى. مۇراسىم ئېھتىيات
نۇقتىسىدىن قىسقا، ئەمما كۆڭۈللۈك ئۆتتى. ئەمدىكى ئىش ئىنى-
قىلابىي پائالىيەتلەرنى بىرلىكتە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئاناتولى
بىلەن ئىشانىنى بارلىق ياش ئۇچقۇنلارغا ئۇچراشتۇرۇشتا قالدى.
شۇندىن كېيىن، ئۇلار ساتىراشنىڭ ئۆيى بىلەن خوشلىشىپ،
توپتوغرا تاجاخۇن ئاكىنىڭ بېغىغا كەتتى. چۈنكى، سەپداشلار
ئۆۋەتتىكى ھەربىي مەشق ئۈچۈن بۈگۈن چۈشتىن كېيىن شۇ

يەرگە يىغىلماقچى ئىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ تاشقىرىقى بازاردىن
ئۆتۈشتە چۈشلۈك غىزاغا ئاتاپ، نان، سامسا، پىشۇرۇلغان كا-
ۋاپ گۆشى ئېلىۋالغانىدى. ئۇلار مەشق ۋاقتى بولۇپ، ياش
ئۇچقۇنلار كەلگۈچە باغدا ئولتۇرۇپ شۇ نەرسىلەرنى يېدى.
چۈش قايرىلىپ، مەشقنىڭ باشلىنىش ۋاقتى بولۇپ قالدى.
ئاڭغىچە بۇ يەرگە كونىشەھەر، يېگىشەھەرلەردىكى ياش ئۇچقۇن-
لار ئىلگىرى - ئاخىر كېلىپ بولدى. رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسلەر-
نىڭ ئىلگىرىرەك قىلىشقان مەسلىھەتلىرىگە ئاساسەن بۈگۈنكى
ھەربىي مەشق ئالدىدىن مەجلىس ئۆتكۈزۈلدى. مۇنىرىدىن خو-
جا مەجلىسنى ئېچىپ، ئاناتولى، ئىۋانلارنىڭ بۈگۈندىن ئېتى-
بارەن رەسمىي سەپداشلىق دەرىجىسىگە ئۆتۈپ، ئىنقىلابىي تەشكە-
لات تۇمۇرىغا ئاجرالماس قان بولۇپ كىرگەنلىكىنى تەنتەنە
بىلەن جاكارلىدى. شۇندىن كېيىن لۇتپۇللا مۇتەللىپ سۆز قىلدى:

ــ بىز ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرەش، ــ دېدى ئۇ، ــ ھالا
ھازىرقى ۋاقىتقا كېلىپ، دۇشمەن بىلەن قوراللىق ئېلىشىش
باسقۇچىغا ناھايىتى زور دەرىجىدە يېقىنلاپ قالدى. بۇ ھەل
قىلغۇچ پەيتتە، گومىنداڭچى جاللاتلار سەپداشلىرىمىزنى بىر -
بىرلەپ قولغا ئېلىپ، ھەممىمىزنى پىلە قۇرتىدەك تەدرىجىي
يەپ تۈگىتىش چارىسىنى قوللانماقتا. ئۇلار بۇنىڭلىق بىلەن
ئەڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئىنقىلابنى ئۈزۈل - كېسىل تۇنجۇقتۇ-
رۇپ تاشلىغىلى بولىدۇ، دەپ ھېسابلىسا كېرەك. ياق، بۇنداق
قىلغىلى بولمايدۇ، خەلق يوقالمايدىكەن، ئىنقىلاب يوقالمايدۇ،
چۈنكى ئىنقىلاب ھەممە كىشىنىڭ تەلىپى بولۇپ قالغان. ھۆر-
لۈك - ئەركىنلىككە تەشنا خەلقلا بولىدىكەن، ئىنقىلابمۇ ئۆچمەس
مەشئەلدەك يالقۇنلاپ، مەگگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ. مەن
يەنە بىر قېتىم شۇنى ئېيتىمەن: بىز ناقسۇ دېھقانلىرى، ھۈنەر-
ۋەن - كاسىپلىرى، بارلىق يېزا ۋە بازار ئاھالىلىرى بىلەن

بىللە، بىز ئۇلار بىلەن مەڭگۈ بىللە تۇرىمىز، بىز ئۆز ھاياتىمىزنى ئەلارنى ئازاد قىلىشقا بېغىشلىغان!

ئوسمان مۇھەممەت سۆز قىستۇرۇپ:

— سەپداشلار، سىلەر بىلىسىلەر، ھازىر خەلق ئىچىدە بىزنى قوللاۋاتقانلار ئىنتايىن كۆپ، — دېدى.

— ھەقىقەتەن شۇنداق، بىزگە ھېسداشلىق قىلغۇچىلار ناھايىتى كۆپ، — دېدى لۇتپۇللا مۇتەللىپ سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — بۇنىدىن بەش ـ ئالتە كۈن ئىلگىرى دوستىمىز قادىر ئىلى تۇتۇپ كېتىلگەن چاغدا، سەپىمىزگە ئىلغار ياشلاردىن سەككىز كىشى كېلىپ قوشۇلغانىدى. تۇنۇگۈن ساقچى ئورگىنى سەپدىشىمىز تۇردى ھۇسەيىنوپنى ئولغا ئېلىۋېدى، بۇگۈن ئاناتۇلى، ئىۋانلار ئۆز ئارزۇلىرىغا ئاساسەن قەسەم بېرىپ، دادىللىق ۋە قەيسەرلىك بىلەن ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا رەسمىي ئەزا بولۇپ كىردى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ سۆزدىن توختاپ موخورکا ئوردى، ئاندىن چەكمەكچى بولۇپ سەرەڭگە چاققانىدى، چېقىلمىغانلىقىدىن كېيىن تاماكىنى ھىمىرىپ تاشلىۋېتىپ تۇرۇپ، سۆزىنى داۋام قىلدۇردى:

— ئىنقىلاب يولى تەپتەكشى كېلىدۇ، ئۇنى ھەممىشە ئوڭۇشلۇق بولۇۋېرىدۇ، دەپ ئويلاش خاتا، — دېدى ئۇ، — بەزىدە بىز ئۇشتۇمتۇت كۈتۈلمىگەن قىيىنچىلىقلارغا، ھەتتا قۇربان بېرىشلەرگە دۇچ كېلىشىمىز مۇمكىن. مىسال ئۈچۈن ئېيتساق، قادىر ئىلى، تۇردى ھۇسەيىنوپلارنىڭ بېشىغا كەلگەن تەقدىر ئەتە سىلەردىن قايسىبىرىڭلارنىڭ بېشىغا كېلىپ قالار دېسەم، خاتا ئېيتقان بولماسمەن. بەلكى، بۇنداق تەقدىر سىلەردىن ھېنىڭ بېشىمغا كېلىپ قېلىشى مۇمكىن، بىز ئۆزىمىزنى خىلمۇ خىل ئەھۋاللارغا ھەرقاچان تەييار تۇتۇشىمىز،

ئىنقىلاب قىلسام قۇربان بولۇپ كېتەرمەنمىكىن، دەپ ئەندىشە قىلىپ يۈرمەسلىكىمىز كېرەك. چۈنكى، ئىنقىلابتا غەلىبە بىلەن مەغلۇبىيەت، ئۆلتۈرۈش بىلەن ئۆلۈش بىر تۇغقان، بەلكى بەزى چاغلاردا بۇلار ئۆزئارا كىرىشىپ گىرەلىشىپ كېتىدۇ.

شائىر سۆزلەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، سىنچىلىق بىلەن سەپداشلارغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ قارىدى، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ غەيرىي رەسمىي ھالدا كۆپچىلىكتىن سورىدى:

— قادىر ئىلى، تۇردى ھۇسەيىنوپلارنىڭ قولغا ئېلىنىشى بىلەن ئارىمىزدا قورقۇپ ئەكىلىنىپ قېلىۋاتقانلار بارمۇ — قانداق؟

— يوق! — سەپداشلار گۈرۈلدەپ بىر ئېغىزدىن جاۋاب بەردى.

— ئۇنداق كىشىلەر بولمىغان بولسا ناھايىتى ياخشى. ئەگەر بار بولۇپ، ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىدىن چىقىپ كېتىش تەلەپىنى بەرسە ئۇنىڭغىمۇ يول ئوچۇق. لېكىن، بىزنىڭ ئىنقىلابىمىز ھالقىلىق پەيتكە كېلىپ، ھازىرقىدەك سىناق باسقۇچىغا يەتكەندە، ھېچكىم مۇناپىقلىق قىلماسلىقى، ئىشلىرىمىزغا زىيان يەتكۈزمەسلىكى لازىم.

— ئىككى سەپدىشىمىزنىڭ قامالغانلىقىدىكى ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنلا كۆرۈپ، ئىنقىلابقا پايدىلىق زۆرۈر ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ھېسابقا ئالماسلىق خاتا، — دېدى مۇنىرىدىن خوجا ياش ئۇچقۇنلارنى مەدەتلەندۈرۈش مەقسىتىدە سۆز قىستۇرۇپ، — شوپۇرلاردىن ئۇقۇشىمىزغا قارىغاندا، مىللىي ئارمىيە ھازىر ماناس دەرياسى بويىغا كېلىپ بوپتۇ، بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭنىڭ ئاساسلىق ئۇۋىسى بولغان ئۇرۇمچى ئېغىر پاتپاراق چىلىق ئىچىدە قاپتۇ. مىللىي ئارمىيىنىڭ ئۇرۇمچىگە تېز ئارىدا بېرىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، گومىنداڭ گېنېرالىرى، ھەر مەنمەن دەپ يۈرگەن ئەمەلدارلىرى بالا ـ چاقىلىرىنى قاچۇرۇپ،

ئىچكى ئۆلكىلەرگە يولغا سېلىۋېتىتۇ. ئۇرۇمچىنى ئايروپىلان بىلەن ـ باسچىلىقى قاپلاپ كېتىپتۇ. قاچقىنلارغا ھەتتا ئادەتتىكى ماشىنىلارمۇ يېتىشمەيۋېتىپتۇ.

ـ ھېلىقى ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بولمىش، كۆنىشەھەرلىك كىنەز پاشاخوجىمۇ قېچىپ بولدى، ـ دېدى بىلال ئەزىزى سەپداشلارغا يېڭى خەۋەر يەتكۈزۈپ، ـ ئۇ ھازىرچە ئۇرۇمچىگە باريدىكەن، ئاندىن ۋەزىيەت يۇمشىغىچە قاراپ ئىچكىرىگە قېچىپ كېتىۋالماقچىكەن.

تاجاخۇن ئاكا سىرتقا قارانچۇق بولغاچ، ئىشىك ئالدىدا تال چۈپىقىتىن سېۋەت توقۇپ ئولتۇراتتى. ئۇ ساقچى ئوفىتسېرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، باغ ئىچىگە بېشىنى تىقىپ تۇرۇپ ئۇنۇلۇك ئاۋازدا:

ـ ئىچكىرى ئۇنىڭ يۇرتى بولمىسا، ئۇ مۇناپىق نېمىدەپ قاچىدىكەن؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ بۇنىڭ ئەجەللەنگۈدەك يېرى يوق، ـ چۈشەندۈردى بىلال ئەزىزى، ـ ئۇنىڭ گومىنداڭچىلار بىلەن يولى بىر، تىلى بىر. ئۇ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇغا كېلىشىدىن قورقىدۇ، خەلقنىڭ ئۆزىنى جازالاپ قويۇشىدىن خەۋپسىرەيدۇ.

ـ قاچقىنلار بىر پاشاخوجا بىلەنلا تۈگەپ كەتكىنى يوق، ـ دېدى ساقچى ئوفىتسېرى سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، ـ كونىشەھەر ـ يېڭىشەھەرلەرنىڭ چوڭ ـ چوڭ ئەمەلدارلىرى ھازىر بالا ـ چاقىلىرىنى ماڭدۇرۇۋېتىشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپ يۈرۈۋاتىدۇ. ئۇلار قاغىلىق، خوتەن تەرەپلەرگە قاچماقچى. ئۇ يەرلەردىن چەت ئەلگە ئاسان كېتىۋالغىلى بولىدۇ، ئەمەسمۇ؟

ـ گومىنداڭنىڭ سادىق مالايلىرىنى ھازىر قورقۇتۇۋاتقان نەرسە ئىككى، ـ دېدى ئابدۇللا روزى، ـ ئۇلار بىر تەرەپتىن، مىللىي ئارمىيىنىڭ جەنۇبقا ئىلگىرىلەپ ئاقسۇغا مۇقەررەر

كېلىدىغانلىقىدىن ئەنسىرىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئاقسۇ خەلقىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ قوزغىلاڭ قىلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. ئۇ چاغدا گومىنداڭچىلار خالىغىنىنى قىلىپ يۈرگەن ئاقسۇ ئۇلارنىڭ گۆرىستانلىقىغا ئايلىنىدۇ.

ـ يەنىپ ئېيتقاندا، گومىنداڭچىلار بىرلا نەرسىدىن قورقىدۇ. ئۇلار ئويغانغان ئاقسۇ خەلقىنىڭ كۈنسايىن ئۆرلەپ قىيامغا يېتىپ قالغان ئەزىمىدىن قورقىدۇ، ـ دېدى گۈجەنخۇا.

ـ ھازىر خەلق ئويغىنىپ بولدى، ـ دېدى ئوسمان مۇھەممەت ھاياجان بىلەن سۆزلەپ، ـ تۈنۈگۈن ئاخشام ئاقسۇدا ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان بىر ئەھۋالنى كۆردۈم. ھارۋىسىغا يانتاق تىكەن باسقان بىر ياش يىگىت يېڭى بازاردا ساقچى بىلەن قورقماستىن دەلمۇ دەل توقۇشۇۋېتىپتۇ. ئۇ ساقچىنى قولىدىكى قامچا بىلەن ئايلاندۇرۇپ ئىككى ـ ئۈچىنى سېلىۋەتتى. ئۇ قارا چاپانلىق مالاي بىلىدىكى تاسمىسىنى يېشىپ، ھارۋىكەشنى ئۇرماقچى بولۇۋېدى، تۆپلانغان خەلق ھارۋىكەشنى قوغداپ، ساقچىنى دۆشكەلەپ كەلگەن يولىغا قوغلىۋەتتى.

ـ مۇنداق ئەھۋاللارنى ئېيتىپ كەلسەك بەك تولا، ـ دېدى تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپ، ـ مۇشۇ بىرنەچچە كۈنىنىڭ ئىچىدە مۇشتەك مۇشت قايتۇرۇپ، ھەتتا مىلتىق تەڭلەشلىرىدىن قورقماي، ئەسكەرلەر بىلەن جاڭجاللاشقان كىشىلەرنىمۇ كۆردۈم.

ـ بىر ئاقسۇدىلا ئەمەس، ـ دېدى مۇنىرىدىن خوجا، ـ ھازىر خەلق ھەممە جايدا ئويغىنىپ بولدى. مىللىي ئارمىيە ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈپ، سانجىغا كەلگۈدەك بولسا، تۇرپان، قۇمۇل، قەشقەر، خوتەنلەرنىڭ ھەممىسى قوزغىلىدۇ. سىلەر مېنىڭ قاراشھەردە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگىنىمنى بىلسىلەر. ئۆتكەن يىلى قاراشھەرنىڭ بىر قىسىم ياشلىرى تاشدەن تەرەپتە

بەرنەچچە قېتىم كېچىسى ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولۇپ، گومىنداڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

— بىز ئىشىمىزدا يولۇقۇۋاتقان قىينچىلىق، سەپداشلارنىڭ تۇتۇلۇپ كېتىشىدەك پاسسىپ تەرەپلەرنىلا ئەمەس، — دېدى بىلال ئەزىزى، — ھازىر كۆپچىلىك سۆزلىگىنىدەك كىشىنى روھلاندۇرغۇچى ئەنە شۇ ئاكتىپ تەرەپلەرنىمۇ كۆپرەك كۆرۈشىمىز كېرەك. ئىنقىلاب قىلىمەن دەيدىغان كىشىدە ئارقىغا ئەمەس، ھەمىشە ئالدىغا قارايدىغان روھ بولۇشى زۆرۈر. مانا شۇ روھلا بىزنى غەلىبىگە يېتەكلەپ بارالايدۇ.

شۇندىن كېيىن، شۇ كۈنكى ھەربىي مەشىق باشلىنىپ كەتتى. يازنىڭ كۈندۈزى ئۇزۇن ئىدى، مەجلىس ئۆتكۈزۈلگەنلىكىگە قارىماي، ئۇلار يەنە تۈلۈق ئىككى سائەت قىلىچۋازلىق، نەيزىۋازلىق، گىرەلەشمە جەڭ مەشىقلىرىنى داۋام قىلدۇردى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلار مۇندىن بىرقانچەكۈن ئىلگىرى ھەربىي مال دوختۇرغا 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئاددىي ئەسكەرلىرىدىن بېكى ئەزا جەلپ قىلىش زۆرۈرلۈكىنى ئېيتقانىدى. ئۇ، ئوسمانجان، ئىبراھىم دېگەن ئىككى ئوت يۈرەك ئەسكەرنى باشلاپ كېلىپ، ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا تەنۇشتۇردى. مۇساجان بۈگۈن يەنە لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلارغا ھەربىي قوشۇنىدىن ئۈزلۈكسىز ئەزا جەلپ قىلىش خىزمىتىنى ئىشلەيدىغانلىقى تەغرىسىدا ۋەدە بەردى. ئابدۇللا روزى دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدىن، ئوسمان مۇھەممەت مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن، يۈسۈپجان نىيازى، گۇ جەنخۇالار ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدىن، بىلال ئەزىزى ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قورالىق ساقچىلار ئەترىتى ئىچىدىن، تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپ كونىشەھەر ناھىيىلىك ئۇيۇشمىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىدىن سەپداشلىققا مۇ-

ناسىپ، ئىشەنچلىك كىشىلەرنى بايقاش ئىشىنى تېزلىتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. باشقا ياش ئۇچقۇنلاردىن مەۋلانجان تۇردىيېۋ، ئابدۇكېرىم ئارىپوپ، ئىبراھىم ئىدرىسوپ، ئەخمەت ھەسەنوپ لارمۇ بۇ جەھەتتىن ئۆزلىرىگە تەشەببۇسكارلىق بىلەن تېگىشلىك مەجبۇرىيەت قوبۇل قىلىپ ئالدى. كۈنتەرتىپتىكى ئىككىنچى ئىش قورال - ياراغلارنى كۆپەيتىشنى ئۆزئىچىگە ئالاتتى. ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى بۇ جەھەتتىنمۇ بەزى خىزمەتلەرنى ئىشلىدى، ئۇلار يېقىنقى بىرقانچە كۈن داۋامىدا ئىشەنچلىك تۆمۈرچىلەرگە 15 دانە قىلىچ، 17 تال نەيزە ياساتتى. يېڭىدىن يەنە ئون دانە شىراقلىق مىلتىق ياساتماقچى بولدى.

بۈگۈن ئاقسۇنىڭ ئەنئەنىۋى بازار كۈنى — پەيشەنبە ئىدى. كۈننىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىش ئورۇنلىرىدىكى خىزمەتلەردىن باش كۆتۈرەلمىگەن ياش ئۇچقۇنلار چۈشتىن كېيىندىن تارتىپ، باشقا بىر ئىش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى. بۈگۈن كەچ «تاھىر - زۆھرە» ئوپېراسى سەھنىگە قويۇلماقچىدى. ئوپېرا ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ سانائىنى بىرپەس بۆلۈمى نامىدا ئويناپ بېرىلىدىغان بولغاچقا، ئۇ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى قورۇلغاندىن بۇيان بۇ جەڭگىۋار تەشكىلاتنىڭ يۈشۈرۈن تەشەببۇسى بىلەن سەھنىگە قويۇلماقچىدى. چۈنكى، تاھىر رولىغا لۇتپۇللا مۇتەللىپ چىقاتتى. باشقا ئاساسلىق رولارنى مۇنىرىدىن خوجا، يۈسۈپجان نىيازى، ئابدۇللا روزى، ئوسمان مۇھەممەتلەر ئىجرا قىلاتتى. سەھنە دېكوراتسىيىلىرىنى گۇ جەنخۇا سىزىپ تەييارلىدى. مۇزىكا تەڭكەش قىلىپ بەرگۈچىلەرنىڭ بىر قىسمىمۇ ياش ئۇچقۇنلار ئىدى. ياش ئۇچقۇنلار يەنە ئويۇن ۋاقتىدا كۇلۇب ئىشكىدە تۇرۇش، بىلەت تەكشۈرۈپ، تاماشىچىلارنى جاي - جايىغا ئولتۇرغۇزۇش خىزمەتلىرىنى ئۆتەيتتى، «تاھىر - زۆھرە» ئوپېراسى مۇندىن ئىككى يېرىم

ئايچه مۇقەددەم ئويىنالغانلىقىغا قارىماي سەنئەت سۆيەر خەلق-
نىڭ قاتتىق تەلىپىگە ئاساسەن، بۈگۈن ئىككىنچى قېتىم ئويىنال-
ماقچى ئىدى. كۇلۇب مارالبېشى روتىسى ئالدىنقى سەپنى كۆ-
چەيتىش ئۈچۈن بۇ يەردىن قوغانغا يۆتكەپ كېتىلگەنلىكىدىن بۇ-
يان بوش تۇراتتى. ياش ئۇچقۇنلار شۇ كۈنى ئەتىگەنلىلا
«تاھىر - زۆھرە» ئوپېراسىنىڭ ئويىنىلىدىغانلىقىدىن تاماشا-
چىلارنى خەۋەردار قىلىپ كوچا - مەھەللىلەرگە ئېلان چاپلىدى،
مۇنداق ئېلانلار كونىشەھەرگىمۇ چاپلاندى. كۇلۇب روتا گازار-
مىسى قىلىنغاندىن تارتىپ، ماز پاختا، يىرتىق پايپاق، كونا
پايتىما، پاقالچاق بوغقۇچ، ئەخلەت - چاۋا، تېپا - چاك بىلەن
تولۇپ كەتكەنىدى. ياش ئۇچقۇنلار تولۇق يېرىم كۈن دېگۈدەك
ھەپىلىشىپ، كۇلۇب ئىچىنى سۈپۈرۈپ تازىلىدى. تاملاردىكى
كىر - قاسماق، پاسكىنا داغلارنى قىرىپ چىقاردى، ئارىلىقتا
تاشلانغان ئورۇندۇقلارنى تۈشۈپ كىرىپ، رەتلىك تىزدى، پەردە
تارتتى، سەھنە دېكوراتسىيەسىنى تەكلەشكە يارەملەشتى. شۇنداق
قىلىپ، كۇلۇب ئىچى قايتىدىن ھاياتىي كۆچكە تولدى. چۈشتىن
كېيىن، كۇلۇب ئالدىدا «غېرىپ - سەنەم» ئويىنالغان ياكى
«تاھىر - زۆھرە» بىرىنچى قېتىم قويۇلغان ۋاقتىدىكىدەك ناھە-
را - سۇنايي چېلىنىپ، ئۇسسۇلىلار ئويىنىلىپ، ئامەتۋى ئويۇن -
تاماشا ئەۋجىگە چىقتى. غالتەكلەردە چىلگە، قوغۇن، سەمەشكا،
يايمىلاردا ياڭاق، گۈلە - قاق، تەۋەكلەردە نان سودىسى بو-
لۇپ، كۇلۇب ئالدى ھەش - پەش دېگۈچە بازار تۈسىگە كىر-
دى. لېكىن بۇ قېتىم ئىلگىرىكى قېتىملاردىكىدەك پاتىپاراقچىلىق
بولمىدى، ساقچىلار يەنە كۆرەكلەپ كېلىپ، ئويۇن - تاماشاغا
ئارىلىشىدىغان، ئوپېرانىڭ قويۇلۇشىنى چەكلەيدىغان ئىشلارنى
قىلمىدى. چۈنكى، ساقچى ئىدارىسىنىڭ يوشۇرۇن سوقۇپ قوي-
غان چوتى بار ئىدى. ۋۇ شۇبىك، لى با ۋە باشقا ساقچى ئەمەل-

دارلىرى ئويۇن ئاخىرلىشىپ، كىشىلەر تارقاپ، كۇلۇب ئىچى
بوش قالغاندا، ياش ئۇچقۇنلارنى شۇ جەم بولغان ھالىتىدىلا
بىراقلا تۇتماقچى بولۇۋاتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار ئويۇن -
تاماشاغا چەك قويماي يول قويۇپ بەرگەنىدى. بۇنى ياش ئۇچ-
قۇنلار بىلمەيتتى، ئۇلارنىڭ پىكىر - خىيالى، بارلىق تىرىش-
چانلىقى ئويۇننى ياخشى ئوينىپ، خەلقنى مۇمكىنقەدەر كۆپرەك
رازى قىلىشقا قارىتىلغانىدى.

كۇلۇب ئالدىدا ئۇشتۇمتۇت ھېكىم نۇر يەيدا بولۇپ، خەلق
بەزمىسىنى بۇزۇشقا ئۇرۇندى. ئىشپىيون ئېغىر مەسىلىكتە دەلدەك-
شىپ ماڭاتتى. توغرا كەلگەن بىرىگە تىل سالغاندەك بولاتتى.
ئۇ، ياش ئۇچقۇنلارنى ئىزدەيتتى، ئۇلارغا ئۇچراپ روبىرو بول-
غاچ چاغدا، تىلىنى چايناپ سۆزلەرنى بۆلۈپ - بۆ-
لۈپ، تەنە بىلەن:

— ئېشەك ئۆلسە، قوڭى غېجەك تارتىپتۇ، دېگەن مانا شۇ!
بىرئاز ۋاقتىڭلارغا خۇدايا شۈكرى دەپ ئۆيۈڭلارغا قايتىپ،
ئاتا - ئاناڭلار بىلەن خوشلىشىۋالساڭلار بولمامدۇ؟ — دېدى.

— ھەئە، ئېشەك ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ مۇسىبەت يىغىسىغا
غېجەك تارتىۋاتىمىز، — دېدى بۇنىڭغا جاۋابەن ياش
ئۇچقۇنلاردىن بىرى.

يەنە بىرى بۇنىڭغا ئۇلاپ، ئاۋازىنىڭ بارىچە
ۋارقىراپ تۇرۇپ:

— سېنىڭ يېقىنلاپ قالغان ئۆلۈمۈڭگە مەرسىيە نەغمىسى
قىلىپ، خۇشاللىق تاماشىسى ئۆتكۈزۈۋاتىمىز، — دېدى.

ئىشپىيون ياش ئۇچقۇنغا مۇشت سالماقچى بولۇپ ئالدىغا
ئېتىلدى، لېكىن مەستلىك ئىچىدە قاتتىق چايقىلىپ كېتىپ،
«ۋاي ئاناڭنى...» دېگىنىچە يانغا مۇدۇرۇپ يىقىلدى. ئۇ تەرەپتە
غالتەك بار ئىدى. ئۇنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى بىلەن غالتەك ئۆرۈ-

لۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى قوغۇنلار يېرىلىپ، شىمشكا، گۈلە ـ قاقـ
لار توپىلاڭ يەرگە تۆكۈلدى، ياش غالىتەكچى ئۇشتۇمتۇت
كەلگەن ئاچچىقىدىن تىللاشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەي كۆچ بىلەن ئۇنى
ئارقىسىغا ئارقا بىرقانچە قېتىم تەپتى. ئىشپىيون قىيسىيپ
يىقىلاي دەۋاتقان چاغدا، دوسالاردىن بىرى نەدىندۇر پەيدا
بولۇپ، ئۇنى غەمخورلۇق بىلەن يۆلەپ، كۆلۈب ئالدىدىن
ئېكىتتى.

يېگىراقتا ئايتىللا كۆلۈب ئىچىگە كىرىپ كەتكەندى. ئۇ
ئوپېرانىڭ بىرەر پەردىسىنىمۇ تولۇق كۆرگۈدەك بولمىغان بولسا
كېرەك، بىر دەمدىلا قايتىپ چىقتى. ئۇ مەيۈس ئىدى. كۆزلىرى
ياش يوقى كۆرۈنەتتى. ئۇ ئويۇن بىلىتىنى ئىشىك تېسىقۇچىغا
قايتۇرۇپ بېرىۋاتقاندا، ئىشىك تېسىقۇچى چاقچاق قىلدى:

— ھەقىقىي زۆھرە سەھنىدىكى زۆھرەگە ئوخشاشمايدۇ، تا-
ھىر ئۇچۇن يىغلاپ چىقىرىغا ئوخشىمامسىز؟ — دېدى ئۇ.

— ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، — دېدى ئايتىللا تۇرقىنى ئۆز-
گەرتكەن ھالدا ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇشقا ئۇرۇنۇپ، — مەن ھېچقاچان
لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ زۆھرەسى بولغان ئەمەس، ئۇنىڭ كۆيۈ-
كىگە سەھنىدىكى ئاشۇ زۆھرە يىغلىسۇن. بۇ قېتىمقى ئويۇن
ماڭا قىزىق ئەمەستەك تۇيۇلدى، ئۇنى كۆرمەن، دەپ تۇرغۇچە
ياتقىمغا بېرىپ ئۇيقۇمنى ئۇخلاي، دەپ يېنىپ چىقتىم.

ئايتىللا راستلا ياتقىغا قايتىدىغاندەك بولۇپ، ياش
ئۇچقۇنلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ دەسلەپ شەھەر سىرتى تە-
رەپكە ماڭدى. لېكىن تۆت كوچا ئاغزىغا بارغاندىن كېيىن
شەھەر ئىچىنىڭ جەنۇبىي قانىتىغا بۇرۇلۇپ، كېچە قاراڭغۇ-
سىنىڭ دالدىسىدا ئۇلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى تەرەپكە قاراپ
چاپسان مېڭىپ كەتتى...

ئوپېرا ئاخىرلاشتى. خەلق تاھىر رولىنى تولۇق ماھارەت

بىلەن ئورۇندىغان لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن ۋاپادار سەردار رو-
لىغا چىققان مۇنىرىدىن خوجىدىن چوڭقۇر رازى بولغان ھالدا
كۇلۇبتىن چىقىپ، ئۆيلىرىگە كېتىشتى. ئاڭغىچە ۋىلايەتلىك
ساقچى ئىدارىسىدىن بۇ يەرگە ئەۋەتىلگەن بىر تۈركۈم قورال
لىق ساقچىلار دوسالارنىڭ قوماندانلىقىدا ئىككىگە بۆلۈنۈپ
كېلىپ، كۆلۇبنىڭ يان تەرىپىدىكى ۋالىي مەھكىمىسى ۋە كە-
نىدىكى تار ئارقا ھويلا ئارقىلىق سەھنىنى تۆت تەرەپتىن
يوشۇرۇن قورشاپ بولغانىدى. ئۇلار لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرە-
دىن خوجىلارنى گىرىم بىلەن تۇرغان پېتى قولغا ئالدى،
بۇنىڭ بىلەن تەڭ باشقا ياش ئۇچقۇنلارمۇ تۇشمۇتۇشتىن قولغا
ئېلىنىپ، چەمبەرچاس باغلاپ تاشلاندى. بۇ يەردە پەقەت
قۇددۇس بىلەن مەۋلانجان تۇردىيوپلا يوق بولۇپ، قۇددۇس ئۆزە
كېزىك كېسىلى بىلەن قاتتىق ئاغرىغانلىقى تۈپەيلىدىن كۆنە-
شەھەرگە كېتىپ، بىر ھەپتىدىن بېرى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆ-
تۈمىدە تۇراتتى، مەۋلانجان تۇردىيوپ كۆز ئاجىزلىقى سەۋەبىدىن
كونىشەھەردە قېلىپ، «تاھىر ـ زۆھرە» ئويۇنىغا كېلەلمىگەندى،
ساقچى ئىدارىسى مەۋلانجان تۇردىيوپنى ئىز قوغلىشىپ تىنىتىپ
يۈرۈپ، تۇغقىنىنىڭ ئۆيىدىن تۇتۇپ كەتتى.

ئاقسۇ خەلقىنىڭ ھۆرلۈكى، ئازادلىقى ۋە ئەركىنلىكى
يولىدا جان تىكىپ كۈرەش قىلغان جەڭگىۋارلار كۇلۇبتىن
ھەيدەپ چىقىلىپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاراڭغۇ
كامېرلىرىغا ئەكىتىلىۋاتقاندا، مۇنىرىدىن خوجا ئۇلارغا
بەلەن ئاۋاز بىلەن مۇراجىئەت قىلدى:

— سەپداشلار! — دېدى ئۇ، — بىز كېچىكتۇق، كېچىك
كەندىمۇ راسا كېچىكتۇق. ئاخىر قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋاقتىنى
قېلدىن بېرىپ قويدۇق! گومىنداڭ قاماش، ئازابلاش يوللىرى
بىلەن بىزدىن ئۆچ ئالالىشى مۇمكىن، ئەمما غەزەپكە كەلگەن

خەلقتىن ئۆچ ئالالمايدۇ. قۇدرەت تاپقان ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدىن ھەرگىز ئۆچ ئالالمايدۇ. خەلق بىگۇناھ قامالغانلىقىمىز، قاراڭغۇ كامېرلاردا تارتقان ئازابىمىز ئۈچۈن گومىنداڭ چىلاردىن چوقۇم قىساس ئالىدۇ. بىزنىڭ ئىشىمىز ھەق، ئۇ خەلقلەر قەلبىدە مەڭگۈ ياشاپ قالىدۇ!

ياش ئۇچقۇنلار ھەيدىلىپ تۆت كوچا ئاغزىغا كەلگەندە ئۆز - ئۆزىدىن غۇجۇمەكلىشىپ، بىر لەشكەن چوڭ گەۋدە شەكلىگە كىرىپ قالدى. بۇ چاغدا، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئوتتۇرىدا، ياش ئۇچقۇنلار توپىنىڭ يادروسى بولۇپ ئۇلارنىڭ ھەركىزىدە تۇراتتى. شائىر ھەربىر تۇتقۇنىنىڭ غەزەپتىن چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە بىرمۇ بىر قاراپ ئۇلارغا باش لىڭشىتتى. ئاندىن ئاقسۇغا كېلىپ، ئىككى يىلدىن بېرى تونۇش بولۇپ كەتكەن كوچىلارغا خەيرلىشىش نەزىرى بىلەن يېنىش - يېنىش قارىدى. ئۇ شىمالىي دەرۋازا تەرەپكە كۆز تاشلىغان چاغدا، گويا تاشقىرىقى بازار تەرەپتە مىڭ - مىڭلىغان بىچارە ئاقسۇلۇقلارنى، مەقسۇتسىزلىقىدىن ساتىراش، تاجاخۇن ئاكا، سالاخۇن ئاشپەز، قالىكەشلەرنى كۆرگەندەك بولدى، ئاندىن كەينىگە ئۆرۈلۈپ قاراپ، شەھەرنىڭ غەرب تەرىپىدىن گۈلباغ دەرۋازىسى ۋە ئۇ يەردىن ھالقىپ يېگى بىنا رايونى، يېڭىمەھەللە، سۇجۇ مەھەللىسى، قىزىلكۆۋرۈك، ئېگەرچىلەرنى ۋە بۇلار ئارقىلىق ئىككى يىلدىن بېرى ئۆزى ياشىغان، ئىشلىگەن ۋە كۆرەش ئېلىپ بارغان لەگگەر كوچىسىنى، كونا مەپە بازىرى، ئاسۇق، خەيجاڭ مەھەللىلىرىنى كۆرگەندەك بولدى. ساقچىلار مىلتىقلىرىنى تەڭلەپ ياش تۇتقۇنلارنى ئىتتىك مېڭىشقا قىستاۋاتقاندا، لۇتپۇللا مۇتەللىپ پارتلىغان بومبىدەك بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ:

— بىزنىڭ قەلغا ئېلىنىشىمىز بىلەن ئىنقىلاب توختىمايدۇ، مۇستەبىتلەرگە قارشى كۈرەش ئەمدى قامىقخانىدا داۋام قىلىدۇ. ياش ئۇچقۇنلار تۇتاشتۇرغان ئىنقىلاب مەشئىلى يەنىلا لاۋۇلدايدۇ! — دېدى.

ئاخشىمى چىققان قاتتىق بوران ئاھالىلەرنى پۈتۈن بىر كېچە ئەنسىزلىككە سالغىنىغا قارىماي ئەتىسى يەنە گۈركىرەپ، تاكسى كەچ كىرگۈچە داۋام قىلدى. يول - يوللاردا ئۇزاقتىن بېرى تىنىپ كەتكەن يۇمشاق، ئۆلۈك توپا توزۇپ، كوچىلاردىن ھويلا - ئۆيلەرگىچە بېسىپ كىردى. دەل - دەرەخلەرنىڭ ياش نوتا، نازۇك، يۇمران شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ، يېشىل يوپۇرماقلارنى بىمەزگىل خازان قىلدى، باغلاردىكى گۈللەرنى توزۇتۇپ، پورەكلىرىنى يەرگە تۆكتى. ئاقسۇ يېگىشەھەردە ھەممىدىن ئىلگىرى ئويغىنىپ، تاڭ - سەھەردىلا سودا - سېتىق تەييارلىقىغا كىرىپ كېتىدىغان تاشقىرىقى بازارمۇ پۈتۈن بىر كۈننى جۇتچىلىقتا ئۆتكۈزدى. ناۋايخانىلاردا تونۇرغا ئوت يېقىشقا بولمىغانلىقتىن نان پىشۇرۇلمىدى، سامسىپەزلەرمۇ بىر كۈنلۈك سودىدىن مەھرۇم قالدى. بىرقانچە يەردىكى ماتا، چەكمەن، سەرگەز، چوتا ۋە ئەتلەس - شايى دۇكانلىرى ئېچىلماي، بۇ كۈننى تاقاقلىق پېتى ئۆتكۈزدى، بۇرا - پالاس، ھېجىر - تاۋاق يايمىلىرى كوچىغا ئاچىقىلمىدى.

ئاجايىپ ئۇتكۈر ۋە مەزمۇندار شېئىرلىرى بىلەن خەلقنە تونۇشلۇق بولۇپ كەتكەن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ۋە باشقا ياش ئۇچقۇنلارنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقى تەۋرىسىدىكى خەۋەر تېزلا

پۇتۈن شىنجاڭغا تارقالدى. شائىرنىڭ تەقدىرىدىن ئۇنىڭ ئۇستاز، ساۋاقداشلىرى قايغۇردى، بارلىق تونۇش ـ بىلىشلىرى خاتىرجەمسىزلەندى. ئاقسۇ خەلقى ئۆز يۇرتىنىڭ مەدەنىيەت سېپىنى يورۇتۇشقا، سەنئەت ئىشلىرىنى نۇرلاندۇرۇشتا مەشئەل بولۇپ كەلگەن لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزى ۋە ئۇلارغا تەڭقۇر ئونلىغان ھەمپىكىر يېشلارنىڭ يا.. شاش ۋە كۆرەش قىلىش ئەركىنلىكىدىن بىر يېرلى مەھرۇم قىلىپ تاشلانغانلىقىغا چوڭقۇر ئېچىندى.

بۇ شۇم خەۋەر غۇلجا شەھىرىگە ئاڭلانغان چاغدا «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى ئۆزىنىڭ باش ستونلىرىنىڭ بىرىگە قويۇق قارا سىياداً رامكا ئېلىپ چوڭ ھەرپلەر بىلەن مۇنۇ سۆزلەرنى باستى:

«گومىنداڭ جاللاتلىرى ئاقسۇدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ يېقىن سەپداشلىرى مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزى قاتارلىق ئونلىغان جەڭگىۋار ياشلارنىڭ رەھىمسىزلىك بىلەن قولغا ئېلىپ، كەچۈرگۈسىز جىنايەت سادىر قىلدى. لۇتپۇللا ئەزىم ئوغلى مۇتەللىپ ئەمدىلەتىن گۈزەل ياشلىقنىڭ 23 ـ باھارىغا قەدەم قويۇپ، پۈتۈن بىر كىشىلىك ھاياتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، چېچەكلەپ ئېچىلىش مەزگىلىگە ئۆتۈۋاتقان نۇرانە ياش يىگىتلەردىن ئىدى. شۇنداقلا ئۇ خىلمۇ خىل تۈرلەردە يېزىلغان لىرىكىلىق شېئىرلىرى بىلەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئۈمىد ـ ئىستىقبالىلىق ماھىر قەلەمكەشلىرىدىن بىرى بولغانىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىرقانچە ئايدىن بېرى سەنئەتكار مۇنىردىن خوجا، شائىر بىلال ئەزىزى قاتارلىق

ھەمپىكىر ئاقسۇ ياشلىرى بىلەن گومىنداڭغا قارشى يوشۇرۇن سەپ ئۆيۈشتۇرۇپ، ئەركىنلىككە تەشنا خەلقلەرنى زۇلۇم ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلدۇرۇش يولىدا باتۇرلارچە چېلىشىپ كەلگەنىدى.

بىز خەلقىمىزگە لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنىڭ زىندانغا تاشلانغانلىقى توغرىسىدا قايغۇلۇق خەۋەر بېرىۋاتقان چېغىمىزدا، گومىنداڭ گۇندىپايلىرىغا: «ئەركىنلىك جەڭچىلىرىنى تېز بوشىتىڭلار! ئۇلارنىڭ ياش ھاياتىغا چاڭگال سالغۇچى بولماڭلار! ئەگەر بۇ ۋەھشىيلىكنى قىلىدىكەنسىلەر، ئۇلارنىڭ شەكسىز قىساسىغا قالىسىلەر!» دەپ جاراڭلىق سادا بىلەن ئالدىنئالا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ قويىمىز.»

ئاقسۇغا ئانچە ھايال بولماي، باي، ئۇچتۇرپانلاردىكى ياش ئۇچقۇنلارنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقى توغرىسىدىمۇ خەۋەر كەلدى. گومىنداڭچىلار بايدىن ئابدۇللا داۋۇتوپ، ئوسمان قاسىم، يۈسۈپ كېچىك قاتارلىقلارنى تۇتۇپ كەلگەنىدى. شوپۇر ھېمىت يەكەنىدە «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنى تارقىتىۋاتقاندا، قولغا ئېلىنىپ كەتتى.

بۇ كۈنلەردە، مىللىي ئارمىيە باش شتابى ئاقسۇغا بىر قىسىم قوشۇن ئەۋەتىپ، بۇ يەردە ياشىغۇچى خەلقلەرنى زۇلۇم ئىسكەنجىسىدىن قۇتقۇزۇش، شۇنىڭ بىلەن بىللە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئەڭ مۇھىم قاتناش كىندىكى بولغان ئاقسۇنى ئۇرۇمچىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن ئايرىپ، گومىنداڭنىڭ قەشقەر،

يەكەن، خوتەن ۋىلايەتلىرى بىلەن بولغان ئىنتايىن زىچ باردى - كەلدىسنى بىر يولى ئۇزۇپ تاشلاش پىلانىنى تۇزمەكتە ئىدى. بۇ پىلانغا ئاساسەن جەنۇبقا يۆرۈش قىلغۇچى پەۋقۇلئاددە جەڭ باتالىيونى تېز تەشكىل قىلىنىپ، جەڭگىۋار ۋەزىپىگە ئۇزىتىلدى. ئۇنىڭغا خەلق ئوغلانلىرى — ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر ئۆچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىللىرى سۈپىتىدە سىياسىي جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلدى. مەشھۇر ھەربىي خادىم سوۋۇرۇۋ بۇ باتالىيونغا كوماندىر قىلىپ تەينىلەندى.

ئىككىنچى قىسىم

قانلىق كۈرەش

گومندا كچىلار ئىچىده ئالاقزادىلىك

يېڭىشەھەرنىڭ يار ئۇستىگە ۋە كونىشەھەرنىڭ ياربېشى قەبرىستانلىقىغا شىمالدىن بولىدىغان ھۇجۇمغا قارشى بىر قاتار مۇداپىئە پوتەيلىرى بىلەن يوشۇرۇنۇش ئاكوپلىرىنىڭ ياسالغىنىغا بىرقانچە ئاي بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ كەڭچە ئۇلارنىڭ ھېچبىرىگە ئەسكەر قويۇلمىغانىدى. يېڭىشەھەر كوچىلىرى بىلەن كونىشەھەر كوچىلىرىدىكى پوتەي، لەخمىلەرمۇ ئوخشاشلا ئەسكەرسىز بوش تۇراتتى. شۇڭا، خەلقلەر بۇ جايلارنى تەرەتخانا ۋە ئەخلەت ئازگىلى قىلىشۋالغانىدى. بىراق، مۇشۇ ھەپتىدە ئاقسۇ ۋەزىيىتى ئۇشتۇمتۇت جىددىيلىشىپ، ئەسكەرلەرنىڭ نامايىشكارانە يۆتكىلىشلىرى كۆپىيىپ قالدى. قوراللىق ساقچىلار كۈپكۈندۈزدە ئايىغى ئۈزۈلمەي كوچا - مەھەللىلەرنى تەمىسقىلاپ ئارىلاپ يۈرىدىغان بولۇپ قالدى، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئەسكەرلىرى بۇرۇنقىدەك كېچىلىرىلا ئەمەس، كۈندۈزلىرىمۇ ئۆزلىرىنى ئەتەيىن كۆرسىتىپ قويىدىغان، يېزىلارغا بېرىپ، دېھقانلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىنى ئوچۇق - ئاشكارا كۆزىتىپ تۇرىدىغان بولدى. قىسقىسى، شۇ كۈنلەردە ئاقسۇنىڭ ئىككىلا شەھىرىدە ئۇرۇشنىڭ مۇقەررەرلىشىپ قالغانلىقىدىن دېرەك بەرگۈچى بەلگە - ئالامەتلەر سېزىلەرلىك دەرىجىدە ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى.

گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى ئىككى نەرسىدىن قورقاتتى. ئۇلار-

نىك قارىشىچە، بىرىنچىدىن، خەلقنىڭ قوزغىلاڭغا بولغان ما-
يىللىقى كۈچىيىپ، شۇ كۈنلەردە ئاقسۇنى قوراللىق كۆتۈرۈلۈش-
نىڭ ھىد - پۇراقلىرى قاپلاپ كەتكەنگە ئوخشايتتى: ئىككىن-
چىدىن، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ تېز ئارىدا جەنۇبقا
كېلىدىغانلىقى مۆلچەردىكى ئىش بويۇپ قالغانىدى. ئاقسۇ
خەلقى باشلاش ئالدىدا تۇرغان قوراللىق قوزغىلاڭ مەيدانى بىر
خىل تاشقى كۈچنىڭ بىۋاستە قوزغىشىغا موھتاج بولۇپ، بۇ
كۈچ ــ مىللىي ئارمىيە ئىدى.

ئاقسۇدا ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىنىپ، شەھەر خەلقنىڭ
ھەر كۈنى ئاخشامدىن ئەتىسى تاڭ يورۇغىچە ئەركىن يۈرۈش-
تۇرۇشى مەنئى قىلىنىدى. گومىنداڭچىلار بۇ چارىنى ئەمەلدار-
لارنىڭ بالا - چاقىلىرىنى خەلق كۆزىدىن يوشۇرۇن ھالدا
ئاقسۇدىن قاچۇرۇپ چىقىرىۋېلىش، ئۇلارنىڭ يول ئۈستىدە زەر-
بىگە ئۇچراپ، خېيىم - خەتەرگە يولۇقۇپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى
ئېلىش ئۈچۈن جارى قىلىشقا مەجبۇر بولدى. شۇ كۈنلەردە
يەنە، باي ناھىيىسى تەرەپتىن قاچقۇن ئائىلىلەر كېلىپ، يىراق
چايلارغا پاناھلىنىۋېلىش ئۈچۈن، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئايرىم ناھە-
يىلىرىگە كېتىپ تۇراتتى. ئاقسۇ كونىشەھەردىكى ئەمەلدارلار ۋە
بىر قىسىم يۇرت بەگلىرىنىڭ بالا - چاقىلىرىمۇ، يېڭىشەھەرگە
چىقاتتى - دە، بۇ يەردە ئاخىرقى تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈۋالـ
غاندىن كېيىن توپ بولۇپ، كېچىلىرى ھارۋىلاردا ئۈزۈن سە-
پەر كارۋىنى ھاسىل قىلىپ، قوراللىق كىشىلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا
خوتەنىنىڭ يەنە شۇ ناھىيىلىرىگە قېچىپ كېتىشەتتى. بۇگۈن ئەتە-
گەن بامدات نامىزى ۋاقتىدا يېڭىشەھەر لەڭگەر كوچىسىدىكى جامە
جامائىتى بىلەن تاشقىرىقى بازارنىڭ ئۈيقۇدىن بىدار سەزگۈر
سامسىپەز، ناۋايىلىرى قاتار تىزىلغان تۆمۈر چاقلىق چوڭ
ھارۋا ۋە مەپىلەرنىڭ كۆز ئالدىلىرىدىن ئۆتۈپ، شەھەر ئىچىگە

كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. بۇلار بايدىن ئاخىرقى تۈركۈمدە
بالا - چاقىلىرىنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ قېچىپ كەلگەن قاچ-
قۇنلار بولۇپ، شۇ ناھىيىنىڭ ھۆكۈمەت باشلىقلىرى، ساقچى
ئىدارىسى، مالىيە - باج ئىدارىسى، ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ
باشلىق ۋە سوراقچىلىرى، ئەمەلدارلىق مەنسىپىدىكى گۇندىپاي-
لار، بانكا باشلىقى قاتارلىق غوللۇق گومىنداڭچىلار بىلەن
خەلق ئالدىدىكى كۆپ يىللىق جىنايەتلىرى ئۈچۈن كەچۈرۈم
قىلىنىشقا كۆزى يەتمەيدىغان يالاقچىلار، ئىشپىيونلار ۋە بىر
قىسىم بەگلەردىن ئىبارەت ئىدى. بۇ ۋەقە يەنە كېلىپ، باي
ناھىيىسىدە شىمالدىن بولۇڭاتقان خەۋپ ــ مىللىي ئارمىيە تەھ-
دىتىنىڭ روشەن ھالدا كۆچىيىپ قالغانلىقىنى كۆرسىتىپ
بېرەتتى. شۇنداق قىلىپ، ئاقسۇ ئۇدا بىرقانچە كۈن قاچقۇنلار
كېلىپ تەپىلىنىدىغان، ئاندىن يەنە بۇ يەردىن قاغىلىق، خوتەن
تەرەپلەرگە ھېڭىپ تۇرىدىغان، ئۆتكۈنچى ماكان ــ يول ئۈستى
بېكىتىگە ئايلىنىپ كەتتى. ئاخىر بۇ ۋەقە ئاقسۇ خەلقىدە
گومىنداڭغا قارشى ئويغىنىشنى تېخىمۇ تېزلەتسە، بۇ يەردىكى
چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلاردا بۇنىڭ ئەكسىچە غەم - قايغۇ
يۈكىنى ئېغىرلاشتۇردى. ئېشەك ئېشەكتىن قالسا قۇلىقىنى
كەس، دېگەندەك، ئىككى ناھىيىنىڭ ئارىلىقى ئانچە يىراق
بولمىغانلىقىغا قارىماي، ئەتىسى يەنە يېڭىشەھەرگە كونىشەھەردىن
مۇ بىر قىسىم كىشىلەر ھودۇقۇش بىلەن قېچىپ كەلدى. بۇلار-
نىڭ ئىچىدە ناھىيە باشلىقى، ساقچى ئىدارىسىنىڭ كاتتىباش-
لىرى، ھايات - ماماتلىق تەقدىرلىرىنىڭ چۈلۈۋۇرىنى
گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە يېشىلمەس قىلىپ باغلىۋالغان بازار
بەگلىرىدىن رۇستەم ۋە ھەسەن چۈيجاڭلار بار ئىدى.

خەلق ئىچىدە قاچقۇنلارنىڭ يول ئۈستىدە پاجىئەلىك تەقدىرگە
ئۇچراۋاتقانلىقى توغرىسىدا گەپ - سۆزلەر تارقىلىشقا باشلىدى.

ئاقسۇ ـ قەشقەر يولىدىكى شوتا، تەڭ دېگەن ئۆتەڭلەردىن قاچقۇنلارنىڭ نەيزە ۋە قىلىچلار بىلەن قوراللانغان چوڭ بىر تۈركۈم ئاقسۇ ياشلىرىنىڭ كېچىدە ئۇشتۇمتۇت توسۇشى ۋە قاتتىق زەربىسىگە ئۇچرىغانلىقى تۇغرىسىدا خەۋەر كەلدى، بايا بىلەن ئاقسۇ ئارىلىقىدىكى قوشتېمى كەنتلەردىن كەلگەن خەۋەر گۇمانداڭچىلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، تېخىمۇ قورقۇنچلۇق بولدى. ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ياشلىرىدىن بىرقانچىسى شۇ يەردە قاچقۇنلارنى قوغلاپ كېلىۋاتقان بىر نەچچە قوراللىق ساقچى بىلەن باي ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقىنى ـ يەنى ئايتىللانىڭ ئاكىسىنى كېچىسى ئۆلتۈرۈپ تاشلىغانىدى.

بۇ ئىش بويىچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالدىدىمۇ، ئاقسۇدىكى ھەربىي ۋە ساقچى ئورگانلىرى ئالدىدىمۇ بىردىنبىر ئېيبلىك كىشى ۋىلايەت ۋالىيسى چاۋگىك بولۇپ، ئۇ قاچقۇنلۇقنى ۋە كونىشەھەردىكى ئىدارە ـ ئورگانلارنىڭ كۆچمە مۇلۈك ئامرى بىلەن يېڭىشەھەرنىڭ سېپىل تېشىدىكى دوختۇرخانا، مەكتەپ، مال دوختۇرخانىسىغا ئوخشاش ئورۇنلارنىڭ مەنقۇلاتلىرىنى شەھەر ئىچىگە توشۇۋېلىپ، ئۇلارنىڭ بىنالىرىنى بوش تاشلىۋېتىشنى تەشەببۇس قىلغانىدى. بۇنى باھانە قىلغان ھەربىي ھۆقۇقدار جاۋ خەنچى ۋىلايەتنىڭ بارلىق ھوقۇقلىرىنى ـ ھەربىي، مەمۇرىي، ساقچى ۋە مالىيە جەھەتلىرىدىكى ھۆكۈمرانلىقنى بىر يولى ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالدى. چاۋگىك ئەمەلدارلارنىڭ يالا ـ چاقلىرى بىلەن ئورۇشقا ئەسقاتمايدىغان چوڭ كىچىك بەزى قېرى ـ چۈرى ھۆقۇقدارلارنى خوتەن تەرەپكە قاچۇرۇشنىلا ئەمەس، ھەتتا ئەسكەرلەر بىلەن ساقچىلارنى پۈتۈن تەركىبى بىلەن قەشقەرگە يۆتكەپ كېتىشنىمۇ تەشەببۇس قىلغانىدى. ۋالىينىڭ پىلانىغا

ئاساسلانغاندا، شۇ يول بىلەن قوراللىق كۈچلەرنى ۋە قورال ـ ياراغ زاپىسىنى ساقلاپ قېلىپ، قەشقەردىكى ھەربىي ۋە ساقچى كۈچلىرى بىلەن بىرلىكتە يېڭىلمەس مۇداپىئە سېپىنى شەكىللەندۈرگىلى بولاتتى. ئەگەر مۇنداق قىلىنمىسا، ئۇلارغا ئاقسۇ قوزغىلاڭچىلىرى بىلەن بىرلەشكەن مىللىي ئارمىيە كۈچلىرىگە يەم بولۇشتىن باشقا چارە قالمايتتى. چاۋگىك بۇ تەشەببۇسى بىلەن قورقۇنچاقلىق ۋە تەسلىمچىلىكتە ئەيىبلىنىپ، ۋىلايەتنىڭ باش ھوقۇقدارلىق لاۋازىمىدىن قالدۇرۇلۇپ، نەزەر بەند قىلىندى. ئەسلىدە، ئىلى ۋىلايىتىدە چوڭ مەنسەپ دارلاردىن بىرى بولۇپ ئىشلىگەن چاۋگىك ئۈچ ۋىلايەتتە نويابىر ئىنقىلابى قوزغىلىشتىن ئىلگىرى ئاقسۇغا يۆتكىلىپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ بالا ـ چاقلىرىدىن بەزىلىرى ھېلىمۇ غۇلجىدا تۇراتتى، ھەتتا تۇغقانلىرىدىن بىرى مىللىي ئارمىيە سېپىدە ئىدى. ئۇلار قوراللىق ئىنقىلاب داۋام قىلىۋاتقان جايدا نەپرەتتە قالماي خاتىرجەم ياشاپ قېلىشنى كۆزلەپ، يوشۇرۇن خەت ئەۋەتىپ ئۇنىڭدىن مىللىي ئارمىيىگە تەسلىم بولۇشنى تەلەپ قىلغانىدى.

شۇ كۈنلەردە، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىن قېيىر تاغ ئاغزى ئارقىلىق باي ناھىيىسىگە بولۇۋاتقان تەھدىت كۈچەيىپ، قورال لىق كۈرەش بورىنى ئاقسۇغا كۈنسايىن يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. يېڭىشەھەر دەرۋازىلىرى تاقلىپ، سېپىل ئىچى بىلەن تېشىنىڭ ئادەتتىكى كىرىش ـ چىقىش ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قويۇلدى. شىمال، جەنۇب دەرۋازىلىرى تۆمۈر لومىلار بىلەن غورۇلانغاندىن تاشقىرى، ئىچ تەرەپتىن يەنە ئالتە قەۋەت كېسەك تام قويۇرۇلۇپ، ئېچىلماس قىلىۋېتىلدى، شەرقىي دەرۋازا تۆت ـ بەش يىلدىن بۇيان 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ گازارمىسى ئىچىگە ئېلىنىپ كېتىلگەنلىكتىن، ئۇ ھەرقاچان

تاقاقلىق تۇراتتى. پەقەت بىرگىنە دەرۋازا — غەربىي دەرۋازىلا شەھەر سىرتى بىلەن بولىدىغان ئالاقىلەردە ۋاقىتلىق پايدىلىنىپ تۇرۇش ئۈچۈن تام - توسۇق بىلەن قورشالمىغان قاسقاندەك كىچىك شەھەر قاغجىراق ئاپتاپ بىلەن تونۇردەك قىزىپ، ئۆزىگە سولانغان ئادەملەرنى تىنچىق ئازابى بىلەن قىينايتتى، سېپىل ئىچىدە ئېقىپ ئۆتىدىغان ئېقىن سۇ، سايداشقا بىرەر تۈپ دەرەخمۇ يوق ئىدى. چۆمۈلۈشكە كۆل، پۇت - قولنى يۇيۇپ سەگدۈبلىشقا ئېرىقمۇ تېپىلمايتتى. دەرۋازىلارنىڭ تاقىلىشى بىلەن ئەسكەر ۋە ساقچىلارنى، ئۇلارنىڭ شۇنچە كۆپ ئات - ئۇلاغلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەش قىيىن بىر مەسىلىگە ئايلىنىپ قالدى. سۇغا بولغان ئېھتىياجنى يەر ئاستى سۇيىمگە، يېڭىدىن چېپىپ كۆپەيتىلگەن قۇدۇقلارغا تايىنىش بىلەنلا ھەل قىلغىلى بولاتتى. بىراق گومىنداڭچىلار بىرلا نەرسىدىن خاتىرجەم ئىدى، ئۇلار ئۇزاق بىر مەزگىلگىچە يېمەكلىك جەھەتتىنلا قىينالماي ئۆتەلەيتتى.

ئوق - دورىسىمۇ ئۇنچىۋالا كەمچىل دېگۈدەك ئەمەس ئىدى، ئۇلار بولغۇسى ئۇرۇشنىڭ دەرىجىسىنى مۆلچەرلىگەن چاغدا، ھۆكۈمەت ئىسكىلاتلىرىدىكى دانلىق ئاشلىقلارنى ئالدىنئالا كۆپلەپ ئون قىلىپ تارتىۋۇۋالغاندىن تاشقىرى، كونىشەھەردە ساقلىنىۋاتقان ئاشلىقنى يېگىشەھەرگە يۆتكىۋالغان ۋە سىرت يېزا - كەنتلەردىن كۆپ مىقداردا كۈرۈچ، ياغ ۋە قوي - كالا بۇلاپ كېلىپ، ئېشىپ تاشقۇدەك دەرىجىدە ئوزۇق - تۈلۈك زاپىسى تەييارلىۋالغانىدى. بۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئەسكەرلەرنى ئۇرۇش قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇپ تۇرۇش مەقسىتى بىلەن ئامبار-لارغا تۇلۇق - تۆكلاردا شوجۇ ھاربىقى ئەكىرىۋالدى.

بىراق، 5 - ئاتلىقلار پولكىنى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنى ئۆلۈم ئەندىشىسى بىلەن بىللە باشقا بىر ئەندىشىمۇ قىيناپ تۇراتتى. جاۋ خەنچى ھەربىر قېتىم مۇداپىئە تەدبىرلىرى ئۈستىدە باش قاتۇرغاندا، ئالدىنقى سەپ كۈچلۈك ئارقا سەپنىڭ بولۇشىغا مۇھتاج. يېگىشەھەر مۇداپىئەسى كۈچەيگەن شارائىتتىلا ئالدىنقى سەپتىكىلەر پۈت تىرەپ تۇرۇش ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇپ، ئۇرۇش قىلىشتا مۇستەھكەم ئاساسقا ئىگە بولالايدۇ، دەپ ھېسابلايتتى. ئۇنىڭ ئالدىنقى سەپ دەپ كۆزدە تۇتۇۋاتقان يەرلىرى مۇزداۋان، مۇزات، قوغان، بوز-دوڭلەردىن ئىبارەت ئىدى. شۇ كۈنلەردە 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ خۇاڭ يادۇن روتىسى بوزدوڭدە، مۇستەقىل خاكى ئىزۇوتى دۇزداۋاندا، دارالبېشىدىن يۆتكەپ كېلىنگەن روتا قوغاندا تۇرۇۋاتاتتى. باينى بولسا ئاقسۇ 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكى بىرلىكتە مۇداپىئە قىلىشقا مەسئۇل ئىدى. شۇ مەۋقەتتىن جاۋ خەنچى بايدا 4 - پولكىنىڭ مۇداپىئەسىگە تايىنىۋېلىشنى ئويمد قىلاتتى. ئاقسۇ زاپاس پولكى بۇنىڭدىن ئىلگىرىرەك بايقا يۆتكىلىپ بار - يوق

150 - 160 چە ساقىندى ئەسكرى بىلەن شۇ جايدا كىچىك گارنىزون قىسىم بولۇپ تۇراتتى. بىراق، جاۋ خەنچىنىڭ بۇ پولكىنى ئەمەلىي كۈچ قاتاردا ھېسابلىغۇسى كەلمەيتتى. ئەگەر سىچە، ئۇ بۇ ھەربىي قىسىم تەركىبىدىكى ئەسكەرلەرنى ئارقىغا قايتىپ نەيزە ئۇرغۇچى ئىغۋاگەرلەر دەپ قارايتتى. دېمىسىمۇ زاپاس پولك ياشلىرى ئىنقىلابىي ئىرادىسىنى نامايان قىلىش پۇرسىتىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى سەۋرسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغان ئىسيانكارلار ئىدى. خوتەن ۋىلايىتىنىڭ يېراق نىيە ناھىيىسىدىن كۈما ناھىيىسىگە قەدەر ھەرقايسى يېزا ۋە كەنتلەردىن مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە ئېلىنىپ، ئاقسۇغا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئاخىرقى ھېسابتا زاپاس پولكىنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن بۇ ياشلار گومىنداڭنىڭ ھەربىي قۇرۇلمىسى ئىچىدە تۈرلۈك - تۈمەن قىيمەن - قىتاقلارغا، چىدىغۇسىز خارلىنىشلارغا ئۇچراپ، ئاخىر ئۆز تەقدىرلىرىنىڭ ھەربىي ئەمەلدارلار بىلەن ئەمەس، خەلقنىڭكى بىلەن بىر ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن، يېتەرلىك ئاڭ - سەزىمگە ئىگە بولۇپ قالغانىدى، ئۇلاردىن ھېچ بىرىنىڭ خەلقە قارشى ئۇرۇش قىلغۇسى، ئۆزلىرىنى زالىملار ئۈچۈن ھالاك قىلىپ بەرگۈسى كەلمەيتتى. شۇڭا بۇ ياشلارغا مىلتىق تۇرغاي، ئەسكەر بولغىنىغا لايىق قىلىچ چاغلىق نەرسىلەرمۇ بېرىلمىگەنىدى. ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئۇرۇش ھالىتى دەۋرىدىكى ھەممىگە ھوقۇقلۇق ئەمەلدارى زاپاس پولكىنى ئۇرۇش تەھدىتى بارغانسېرى كۈچىيىۋاتقان چاغدا ئەۋەتىشنى پىلانلىغان چاغدا، ئۇنىڭدىكى ئاددىي ئەسكەرلەرنى خۇددى ئاددىي يولۇچىلاردەك تامامەن قوراللىز ھالدا يولغا سالغانىدى. جاۋ خەنچى ئىشنى ئەنە شۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇشتا، ئۆز كۆڭلىگە مەلۇم بىر ۋەھىمىيانە مەقسەتنىمۇ پۈككەنىدى. ئۇ بۇ ياشلارنى بايدا بولغۇسى ئۇرۇشنىڭ پاتمپاراقچىلىقى ئىچىگە

تىقىپ تاشلاپ قويۇپ، بىر يولى بەھۈدە قۇربان قىلىۋېتىشنى كۆزلىگەنىدى. شۇنداقتىمۇ جاۋ خەنچى باي ناھىيىسىنىڭ مۇداپىئەسى توغرىسىدا ھەرقاچان گەپ بولۇپ قالسا، ئۆزىنىڭ ئۇ يەرگە زاپاس پولكىنى يارەمگە ئەۋەتكەنلىكىنى پەش قىلىپ، كۈچا 2 - دىۋىزىيىسىنىڭ باشلىقى شاڭ شىجاڭ ئالدىدا ماختىنىۋېلىشنى ياخشى كۆرەتتى. شۇ يول بىلەن، 5 - ئاتلىقلار پولكىدىن بايقا يەنە قوشۇمچە ھەربىي بىرلىك ئەۋەتىش تەلەپ قىلىنسا، بۇنى ئورۇنداشتىن باش تارتىدىغانلىقىنى ئالدىنئالا بىلدۈرۈپ قويغاتتى.

كۈچادا 2 - دىۋىزىيە جايلاشقان بولۇپ، ئۇ شۇ ناھىيىدىكى 4 - پىيادىلەر پولكىنى بىۋاستە ئىلكىدە تۇتاتتى. بۇ پولك بۈگۈر، شايار، توقسۇ، كۈچا ناھىيىلىرىنىڭ ھەربىي مۇداپىئەلىرىگە مەسئۇل ئىدى. ئاقسۇ 5 - ئاتلىقلار پولكىمۇ 2 - دىۋىزىيە شتابىنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇناتتى. گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھەربىي شتابى كېيىنكى كۈنلەردە، ئاقسۇ، كۈچا، باي تەرەپلەرگە مىللىي ئارمىيە تەھدىتىنىڭ كۈچەيگەنلىكىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۇرۇمچىدىكى ما چىنشاڭ كۆرپۈسىدىن خەل قوراللار بىلەن قوراللانغان، تولۇق ئادەم سانىغا ئىگە مۇنتىزىم ئايرىم بىر مۇستەقىل ھەربىكەت باتالىيونى ئەۋەتتى. گومىنداڭ ما چىنشاڭ كورپۇسىغا ئۆتكۈر خەنجەر، قاشارماس تىغ، قايرىلماس بىس قاتاردا قارايتتى. دېمىسىمۇ بۇ كورپۇس جۇڭگونىڭ غەربىي شىمال رايونىدا بول توسۇپ ئۇرۇش قىلىش، قارامىلىق بىلەن بۆسۈپ كىرىش، ئۇشتۇمتۇت قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىش جەھەتلەردە داڭق چىقارغان ما بۇفاڭ قوشۇنىدىن خەلق ئىنقىلابىغا قارشى ئۇرۇشقا سېلىش ئۈچۈن ئىچكىرىدىن مەخسۇس ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېلىنگەنىدى. كۈچاغا يېڭىدىن كۆپەيتىلىپ ئەۋەتىلگەن

مۇستەقىل ھەربىر ئەت باتالىيونى ئەنە شۇ كورپۇسنىڭ يېڭىش نىلا بىلىپ، بېگىلىشنى بىلمەيدىغان ئەڭ ئالدىنقى كوزىر قىسىملىرىدىن بىرى دەپ قارىلاتتى.

ئۇروش ۋەھىمىسى كۆچەيىپ، خۇددى بايدىكىدەك ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالغان ئاقسۇدىمۇ كېيىنكى كۈنلەردە قوشۇمچە ئەسكەر ئېلىش يەنە بىر قېتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. بۇ مەزگىلدە 5 - ئاتلىقلار پولكى كونىشەھەر، يېڭىشەھەر ناھىيىلىرىدىكى ئىدارە، مەكتەپلەرنىڭ خەنزۇ، خۇيزۇ خادىملىرى بىلەن جەمئى يەتتىكى خەنزۇ، خۇيزۇ ياشلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئەسكەرلىككە ئېلىش بىلەن ئۆزىنىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى يەنمۇ تولۇقلىۋالدى.

ئىركىنلىك جەڭچىلىرى بايدا

باي ناھىيىسىدە ئۇزاقتىن بۇيانقى ئارزۇ ئەمەلگە ئاشتى. مىللىي ئارمىيىسىنىڭ سوپاخۇن سوۋۇرۇۋە باتالىيونى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەرنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى پېتەكچىلىكىدە قىمىر تاغ ئېغىزىدىن گومىنداڭ ھەربىيلىرىنىڭ قاتتىق قوغلىشى بىلەن باي ناھىيىسىگە كىردى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ تەبرىكى توسۇق قىلىشىدىن ئۆتكەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر بۇ يىراق تاغ ئۆتكىلىدىن شامالدەك تېزلىك بىلەن ناھىيە بازىرىغا چېپىپ كەلگەنىدى. بۇ خەۋەر بايدا يوشۇرۇن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان قوزغىلاڭ تەييارلىقىغا ئوت تۇتاشتۇرغۇچى پىلتە بولۇپ

خىزمەت قىلدى. بۇ يەردىكى خەلقنى ئاشكارا كۆتۈرۈلۈشكە ئېلىپ كەلدى. ئۇلار كەلكۈندەك باستۇرۇپ كېلىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىناسىنى ئىشغال قىلدى، ئەدلىيە مەھكىمىسى، ساقچى ئىدارىسىگە بۆسۈپ كىرىپ، قاماقخانىلاردىكى مەھبۇسلارنى بوشاتتى، قوزغىلاڭچى خەلق قاماقخانا كامېرلىرىدىن گومىنداڭ-غا قارشى تەشكىلات — ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ باي ياچېيكىسىدىن ئۆز ۋاقتىدا قولغا ئېلىنىپ كەتكەن ئابدۇللا داۋۇتوپ باشلىق جەڭگىۋار ياشلارنى ئىزدىدى. بىراق، بۇ كىشىلەر بايدا يوق ئىدى. ئۇلارنى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى بۇنىڭدىن ئىلگىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا ۋە ئاقسۇدىكى باشقا ياش ئۇچقۇنلار بىلەن بىرلىكتە ئىككىنچى بىر قاماق ئازابىغا سېلىش ئۈچۈن، ئاقسۇغا، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەھشەتلىك زىندانىغا ئايرىۋېتىلگەنىدى.

جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى قىمىردىن قاچقان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى قوغلاپ يوقىتىش يۈزۈشى بىلەن سەلتەنەتلىك ھالدا باي بازىرىغا كىرىپ كەلدى. گومىنداڭ باي تەۋەسىدە بولغان ئۇرۇشلاردا ئۇرغۇن چېقىم بېرىشكە مەجبۇر بولدى. زاپاس پولك ئەسكەرلىرى ئۆز كوماندىرلىرىنى تاياق - توقماق، خەنجەر - پىچاق يارىدىمى بىلەن يوقىتىپ، پۈتۈن تەركىبى بىلەن مىللىي ئارمىيە باتالىيونىغا كىرىپ قوشۇلدى. باي بازىرى قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ھەمكارلىقى بىلەن چاقماقتەك تېز ئازاد قىلىندى. بۇ يەردىكى بىر روتا گومىنداڭ ئەسكىرىدىن قاچقانلىرى قېچىپ، قالغانلىرى تەسلىم بولدى. ناھىيىنىڭ شەرق، غەرب تەرەپلەردىكى يېزا دېھقانلىرىنىڭ زەربە بېرىشى بىلەن قاچقان قورالللىق دۇشمەنلەرنىڭمۇ زور كۆپچىلىكى يوقىتىلدى. شۇنداق قىلىپ، تارىخىي زامانلاردىن بۇيان، ھەددى - ھىسابسىز كۆپ ئازاب - ئوقۇبەت چەككەن باي ۋە ئۇنىڭ

تولمۇ ئېزىلگەن خەلقى گومىنداڭ زۇلمىدىن قۇتۇلغانلىق شەرىپى بىلەن خۇشاللىق تەنتەنىسىگە چۆمدى. ياشلار تۈركۈم-لەپ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى شتابىغا كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە قوبۇل قىلىنىشىنى تەلەپ قىلدى. شتاب ئىچى ھەش - پەش دېگۈچە مۇشۇنداق يۈزلىگەن تەلەپكارلار بىلەن تولۇپ تاشتى. رويخەتكە ئېلىنغان ياش-لارنىڭ ئالدىنقى قىسمىغا قورال - ياراغ تارقىتىپ بېرىلدى. مىللىي ئارمىيە باتالىيونى مەلۇم مىقداردىكى قورال - يا-راغ زاپىسىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلار بۇنى قىمىر تاغ ئېغىزىدىكى ئۇرۇشتا دۈشمەن قوشۇنىدىن غەنىيمەت ئالغانىدى. باي ناھىيە-سى ئازاد بولغانلىقىنىڭ بىرىنچى كۈنى باتالىيون تەركىبىگە قوبۇل قىلىنىپ قورالانداۋرۇلغان ياشلار بىرىۋزىيگىرمىدىن كۆپرەككە يېتىپ، ئۇلاردىن تولۇق ئادەم سانىغا ئىگە تۆت ئىزۇۋت تەش-كىل قىلىندى، بۇ ئايدىم بىر روتا قۇرۇش ئۈچۈن يېتەرلىك ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى گومىنداڭ زاپاس پولكىنىڭ سابىق ئەسكەرلىرىدىنمۇ يېڭى بىر روتا تەشكىل قىلىندى، بۇ يەردە قوشۇن زورايتىشنىڭ ئىستىقبالى ئىنتايىن كەڭ بولۇپ، باتالە-يون شتابىغا كېلىپ جەڭچى بولۇشنى تەلەپ قىلىۋاتقان ياشلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ئەمدىكى مەسىلە قورال - يا-راغنىڭ كەملىك قىلىۋاتقانلىقىدا ئىدى.

باي ناھىيىسىنىڭ ئازاد قىلىنىشى بىلەن، مىللىي ئارمىيە باتالىيونىنىڭ ئالدىدا ئىشلەشكە تېگىشلىك بىرىنچى ۋەزىپە، بۇ يەردە كونا گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇزۇل - كېسىل پاچاق-لىنىپ تاشلانغانلىقىنى تەنتەنە بىلەن جاكارلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇپ چىقىشتىن ئىبارەت بولۇپ قالغانىدى. بۇ ئىش ئۈچۈن كەڭ دائىرىلىك ئامما ئۈي يىغىلىش ئۈيۈشتۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. بىراق باي ناھىيىسى ئىككى

ياقتىن، يەنى شەرقتە كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكى بىلەن كۈچا مۇستەقىل ھەربىكەت باتالىيونىنىڭ، غەربتە ئاقسۇ 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ قورشاۋى ئىچىدە تۇرغانلىقتىن، يىغىلىشنى ئارتۇقچە ئۇزاقتا سوزماي، مۇمكىنقەدەر قىسقا ئۆتكۈزۈش كېرەك ئىدى. ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ كەڭ ھويلىسى يىغىلىش ئورنى قىلىپ تاللىۋېلىندى. ھويلىغا ساتما راۋاق ياسىلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ناغرا - سۇناي چېلىندى، بۇ غەلىبە شادىيانىسى بولۇۋاتقان بىلەن بىللە، خەلقنى يىغىلىشتىن خەۋەر-لەندۈرۈشنىڭمۇ بەلگىسى ئىدى، ھەرخىل تەبىقىدىكى بازار ئاھالىسى: ئىشلەمچىلەر، نىمكارلار، قول ھۈنەرۋەنلەر، دېھقانلار، سودا - سېتىقچىلار، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار، يۇرت مۆتەۋەر-لىرى، قىسقىسى ھەرخىل كەسىپ، ھەرخىل ياشتىكى ئەر - ئا-يالار ئارقىمۇ ئارقا مەكتەپكە كېلىپ، ئۇنىڭ كەڭ ھويلىسىنى ئادەم دېگىزى بىلەن تولدۇردى. ئۇلارغا يەنە يېقىن ئەتراپتىكى يېزىلاردىن نۇرغۇن خەلق كېلىپ قوشۇلۇپ، يىغىلىش تەنتەنىسىنى تېخىمۇ يۇقىرى بالداقتا كۆتۈردى. ئاخىر كەڭ ھويلا تارلىق قىلىپ قالدى. كېيىنرەك كېلىپ قالغان خەلقلەر مەكتەپ سىرتىدىمۇ ئادەم دېگىزى ھاسىل قىلدى. باي ناھىيە-سىدە توك بولمىغانلىقتىن، مىكروفون ئىشلىتىشنىڭ ئىمكانىيىتى يوق ئىدى، ئاخىر، سىياسىي كومىسسارلار ناغرا - سۇناي ئۈچۈن ياسالغان ساتما راۋاقتا چىقىپ، مەكتەپتە ئىشلەتكەن كىلىنگەن كاناي ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ بايدىكى تۇنجى نۇتۇقلىرىنى باشلىدى.

نۇتۇق تېكىستلىرى ئالدىن تەييارلىۋېلىنغان بولۇپ، زۆرۈر تېپىلغاندا خەلقەرگە تارقىتىشقا ئەپلىك بولسۇن ئۈچۈن، غۇلجا مەتبەئىسىدە نۇرغۇن مىقداردا باستۇرۇۋېلىنغانىدى. سىياسىي كومىسسارلار يىغىلىشتىن بۇرۇن تېكىستىنى ئالاھىدە

كۆزددن كەچۈرۈپ، باي ناھىيىسىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا مۇۋاپىق تېگىشلىك قوشۇمچىلار بىلەن ئۇنى تولۇقلىۋالدى. يىغىلىشنى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئېچىپ، ئۆزىنىڭ ھاياجانلىق نۇتقىنى باشلىدى:

— بىز ھازىر، — دېدى ئۇ، — باي خەلقىنىڭ يېقىنقى ھاياتىدا پەقەت ئۈچراپ باقمىغان، ئاتا - بوۋىلىرىدىن ھەزىنىڭ نەچچە ئون يىللىق تارىخىدا بەلكى ناھايىتى كەمدىن كەم يۈز بەرگەن مۇھىم ئەلىبە خۇشاللىقى بىلەن بۇ يەرگە توپلاندۇق. بۇ يىغىلىشتا بىز سىلەر بىلەن بىللە ھىلىدىن - ھىلى قولغا كەلتۈرگەن غەلىبىمىزنى، باي ناھىيىسىنىڭ گومىنداڭ ئاسارىتىدىن تەلتۆكۈس قۇتۇلغانلىقىنى تەبرىكلىمەكچىمىز. ئوچۇق سايلام، كەڭ خەلق سايلىمى ئۆتكۈزۈپ، ناھىيىگىزلارنىڭ ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنى سىزلەر ھەقىقىي كۆڭلىگىزلار بىلەن سۆيگەن، ئۆزىگىزلار ئىشەنچ قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزماقچىمىز. بۈگۈنكى كۈندىن تارتىپ باي دىيارىدىكى ھاكىمىيەت بۇ يەردە ياشىغۇچىلى خەلقلەرگە، سىزلەرنىڭ ئۆزىگىزلەرگە مەنسۇپ بولدى!

— ئىككىنچى بىر مەسىدىن ئېيتقاندا، — دېدى ناتىق سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — بۈگۈنكى تەنتەنىلىك يىغىلىشنى خەلقنىڭ ئۇنتۇلماس تارىخىي توي مەرىكىسى ۋە سىزلەرنىڭ مۇستەبتىلەر ئىلكىدىن قۇتۇلۇپ، ئەركىنلىك، ھۆرلۈككە ئېرىشكەنلىكىگىزلارنىڭ مەڭگۈلۈك خاتىرە بەلگىسى بولۇپ قالسۇن دېمەكچىمىز. مەن مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، مانا بۇ كۆتۈرمە راۋاق ئۈستىدىن، قېرىنداشلار، سىزلەرگە، بايدا گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئۈزۈل - كېسىل تارمار قىلىنىپ، ئىش بېجىرىشنىڭ خەلق قولىغا ئۆتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ سىزلەر سايلىماقچى بولۇپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇلىدىغانلىقىنى چوڭقۇر

خۇرسەنچىلىك بىلەن جاكارلايمەن. يەنە بىر قېتىم تەكرارلاپ شۇنى ئېيتىمەن: بايدىكى ھاكىمىيەت باي خەلقنىڭ ئۆزىگە مەنسۇپ بولدى!

توپ ئىچىدە قاتتىق چاۋاك ئۇرۇلۇپ، ئادەم دېگىزى چايقالدى، دولقۇنلىدى. باي خەلقى ئۆز ئىچىدە تىممىقلاپ يۈرگەن يوشۇرۇن دۈشمەنلەردىن. گومىنداڭنىڭ بايدىكى ساقچى ئورگىنى قالدۇرۇپ كەتكەن ھەرخىل، ھەر ياڭزا پايلاقچىلاردىن خالي ئەمەس ئىدى. ئۇلار مىللي ئارمىيە باتالىيونىنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسى ۋە قىرال - يارانغلىرىنى ئاستىرتىن كۆزىتىپ، گومىنداڭ پۈلكلىرى بىلەن بولغان كۈچ - قۇدرەت جەھەتتىكى سېلىشتۇرمىنى ئېنىقلاش، خەلقنىڭ ئۇلارغا بولغان كۆڭۈل مايىللىقىنى بىلىپ چىقىش ۋە بۇ باتالىيونىنىڭ كۆز ئالدىدىكى ھەربىكەت يۆنىلىشلىرىنى بايقاپ، قولغا كەلتۈرگەن جىددىي ھەربىي مەلۇماتلىرىنى كۈچىا ياكى ئاقسۇدىكى خوجا-يىنلىرىغا زۇرۇر ۋاقىتتا يەتكۈزۈپ بېرىش مۇددىئاسى بىلەن ئۇدۇل كەلگەن يەرلەردە يوشۇرۇن دوقمۇرۇپ يۈرەتتى. ئۇلار دەل مۇشۇ تاپتا مەكتەپ ھويلىسىغا كىرىپ، توپ ئىچىگىمۇ سىغدۇرالمايدىغان ئۇلگۈرگەنىدى.

مەكتەپ ھويلىسى دەل - دەرەخسىز چوڭ بىر پارچە ئوچۇقچىلىق ئىدى. چاشگاھ مەزگىلىدىن كېيىن، بۇلۇتسىز سۈپ-سۈزۈك ئاسمان قەدىرىگە تىك ئۆرلەشكە باشلىغان ياز قۇياشى بۇ يەردە ئۆزىنىڭ بەرىكەتلىك ئاپتىپى بىلەن ئادەملەر تەپسىنى قىزدۇرۇپ تۇراتتى. ساتما راۋاق ئۈستى تەرەپتىن چەللە قىلىنىپ كۆپكۆك دەرەخ شاخلىرى بىلەن يېپىلغان بولسىمۇ ياندىن ئۇرۇۋاتقان ئىسسىق ھاۋا تەپتىدىن ئۇنىڭ ئىچى قىزىپ، دىمىق بولۇپ كەتكەنىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ يوغان جانان چىنىدە تولدۇرۇپ سەغەك چاي

ئىچكەندىن كېيىن، يۈز - كۆزلىرىگە كۆتۈرۈلگەن مونچاق - مونچاق تەرنى ئېرتىپ تۇرۇپ، سۆزنى داۋام قىلدۇردى:

— بايىنىڭ ئازاد قىلىنىشى، — دېدى ئۇ، — بىز جەنۇبىي شىنجاڭدا قولغا كەلتۈرمەكچى بولغان بىر قاتار غەلىبىلەرنىڭ ئەڭ دەسلەپكى مۇقەددىمىسى ۋە ئايرىم بىر قىسمىدىنلا ئىبارەت، خالاس. ئىشنىڭ باشلىنىشى خەلق يارىدىمى بىلەن ئەنە شۇنداق ئۆڭۈشلۈق بولدى. ئىشەنچ بىلەن ئېيتىمەنكى، مۇندىن كېيىنكى ئۇرۇشلىرىمىزمۇ چوقۇم غەلىبىلىك بولىدۇ. لېكىن بۇ-نىڭدىن بىلەن دۇشمەنلىرىنىڭ تۇلكىدەك قۇۋ، بۆرىدىنمۇ يىرتقۇچ ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز كېرەك. خەلقتىن ئايرىلغانلارغا يېتەرلىك ۋە مەغلۇبىيەت گويا ئادەم سايىسىدەك ھەرقاچان ئەگىشىپ يۈرسىمۇ، لېكىن ئۇلار خەلق قوزغىلىڭىدىن يېگەن ئەجەللىك زەربىسىنى بەلكى تەن ئالماي قويۇشى مۇمكىن. دېمەك، بىزنىڭ دۇشمەنلىرىمىز تولىمۇ تەرسا ۋە جاھىل، ئۇلارنىڭ ئارىگىزلارغا يوشۇرۇپ قالدۇرۇلۇپ كەتكەن ئادەملىرىنى يوق دەپ ئېيتمىشقا ھېچقايسىمىز ھەقلىق ئەمەس. ئاشكارا دۇشمەننى، مىلتىق تۇتقان گومىنداڭ ئەسكىرىنى، قارا كىيىملىك ساقچى ئوفىتسېرىنى بايقىۋالماق ناھايىتى ئاسان، لېكىن، لىباسىنى ئۆزگەرتكەن، زەھەرلىك تىغنى يەڭ ئىچىگە يوشۇرغان دۇشمەنلەرنى، ئىشپىيون، جاسۇسلارنى، ئۇزۇن قۇلاق تىڭ تىڭچىلارنى، قارا كۆڭۈل تىمسىقلارنى بايقىۋېلىش ئانچىۋالا ئاسان ئەمەس. بۇنىڭغا قارشى بىزدە بولۇشقا تېگىشلىكى ھوشيارلىق. قېرىنداشلار، سىزلەر ئۆز ئارىمىزىكىلەرگە تەقى - تۇرقىنى ئۆزگەرتكەن، قورالسىز بولۇپ، پۇقراچە يوشۇرۇنۇپ كەلگەن ھەربىي رازۋېتچىكلارنى پاش قىلىش ۋە تۇتۇشتا يارىدەم بېرىشىڭىزلار كېرەك. دۇشمەن ئۇنسۇرلىرى ئارىمىزدىن يوشۇرۇنۇپ كىرىۋالغۇدەك دەز - يوچۇق تاپالمىسۇن.

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىرئاز توختاپ، يەنە بىر قېتىم يۈز - كۆزىدىكى تەرنى ئېرتتى. مەكتەپ ھويلىسىنىڭ ھەممە يېرىگە تەكشى كۆز يۈگۈرتۈپ، ئادەملەر تېپىغا بىر قۇر قاراپ چىقتى. خەلق جىمجىت، گويا بىر كىشىدەك زىچ گەۋدە بولۇپ، قىمىر قىلماي، ساتما راۋاققا ناتىقنىڭ ئاغزىغا دىققەت نەزەرى بىلەن قاراپ تۇرۇشاتتى. باي خەلقى مەغرۇر ئىدى. ئۇلار شۇ تاپتا چىرىك ھاكىمىيەتنىڭ زۇلۇم ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇپ، مىللىي ئەركىنلىككە ئىگە بولۇپ قالغانلىقلىرىدىن تېلىمۇ خۇشال ئىدى. شۇ سەۋەبتىنمۇ پېتىغىر ئاپتاپتا ئۆرە تۇرغانلىقلىرىغا چىداپ، سىياسىي كۆمىسسارنىڭ سۆزلىرىنى چۈكتۇر ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى.

— بىز، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا. — يوشۇرۇن دۇشمەن ئاشكارا دۇشمەندىن خەتەرلىك دەپ ئېيتقىنىمىزدا، ئاجىز شامالنىڭمۇ شەپسىز كېلىپ شامنى ئۆچۈرۈپ تاشلىيالايدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتىمىز، لېكىن بۇنىڭ لىق بىلەن قورقۇپ كەتمەسلىكىمىز لازىم. گومىنداڭنىڭ ئەسكىرىي كۈچى يېتەرلىك قورالغا ئىگە بولۇپ، تىنچ پۇقرالارنى كۆرگەندە يەتتە باشلىق يالماۋۇزدەك كۆرەكىلىسىمۇ، بەرىبىر ئۇلار قورقۇنچاق خەلق ئالدىدا قاتتىقراق بىر پەشۋاغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. خەلق ھەممە ۋاقىت غالىب، كەڭ خەلقنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى ئۆزىگە تايانچ ۋە تۇغمەس مەنبە قىلغان ياش مىللىي ئارمىيە يېڭىلمەستۇر!

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتتىق ئورۇلغان چاۋاكلارنىڭ كۈچلۈك ساداسى ئىچىدە سۆزىنى تۇگەتتى. شۇندىن كېيىن، قاسىمجان قەمبىرى ساتما راۋاق ئالدىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ قىسقا نۇتقىنى باشلىدى. ئۇنىڭ سۆزى ناھىيىنىڭ ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنى قايتىدىن تەشكىللەپ، ئۇلارغا مەسئۇل خادىملار سايلاش ئۇستىدە داۋام قىلدى.

— بىز گومىنداڭ قولىدىن ھاكىمىيەتنى تارتىۋالغان ئىكەنمىز، — دېدى ئۇ، — ئەلۋەتتە خەلق ئۈنى ئۆزلىرى ئىشەنگەن ئىقتىدارلىق كىشىلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇشى كېرەك، بىزنىڭ قۇربان بېرىشتىن قورقمايدىغان قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، گومىنداڭغا قارشى قانلىق ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشتىكى مەقسىتىمىزمۇ، ئەنە شۇ يەردە. ئىنقىلابنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئەڭ ئاساسلىق نىشان كونا ھاكىمىيەتنى ئۆزۈل ـ كېسىل پاچاقلاپ تاشلاپ ئاخىرقى نەتىجىدە ئۈنى تامامەن ئۆزگەرتىپ، يېڭىلاشتىن ئىبارەت. ناھىيىدىكى ئىداره ـ ئورگانلاردا خەلق يارىتىدىغان ۋە ئىشەنچ قىلىدىغان، يەنە كېلىپ بىز پۈقرالارئۈچۈن بەجانىدىل بولغان ئىشلەيدىغان كىشىلەر رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئىشلىشى كېرەك. بۇ كىشىلەر گومىنداڭدىن قاتتىق نەپرەتلىنىدىغانلىقىنى، قورال لىق كۈرەشتىن ئىككىلەنمەيدىغانلىقىنى ئىپادىلىگەنلەردىن بولۇشى شەرت. بىز بۈگۈن بۇ يەردە، ئەنە شۇنداق كىشىلەردىن ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم، ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقىنى سايلاپ چىقمىمىز.

سىياسىي كومىسسارلارنىڭ قولىدا ئالدىنئالا تەييارلاپ قويۇلغان تەييار ئىسىملىك بار ئىدى. بۇ كىشىلەر بىلەن ناھىيە سىنىڭ يەرلىك ئاھالىسى بولۇپ، خەلق ئىچىدە ئىززەت ـ ئابرويغا ئىگە، ھېچقاچان جىنايى ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمىغان، گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن يوشۇرۇن يۈرگۈزگەن ئاشكارا ساتقىنلىق خىزمىتى ئىشلىمىگەن، دىلى ساپ، نامى پاك، ئوقۇمۇشلۇق يۇرت مۆتىۋەرلىرى قاتارىغا كىرەتتى. قاسىم جان قەبىرى بۇ كىشىلەرنىڭ رەھبەرلىك لاۋازىملىرىغا تالالىغىنىنى ئىسىملىرى بىلەن بىرمۇ بىر ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ئۇلاردىن قايسىبىرىنىڭ قايسى ئورۇندا باشلىقلىق خىزمىتى ئۆتەيدىغانلىقىنمۇ ئېنىق ئېيتىپ ئۆتتى. ئادەملەر تو-

پى ئىچىدە تۇنۇگۈنكى پۈقرالارنىڭ بۈگۈن ۋەزىپىدار كىشىلەرگە ئايلىنىپ قالغانلىقىغا قارىتا ھاياجان شاۋقۇنلىرى رېتىملىق داۋالغۇش پەيدا بولۇپ، ئۇزاققىچە خۇشاللىق قاينىمى ئۇرغۇدى. بۇنىڭغا ئۇلاپ، قاتتىق چاۋاك دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ، سىياسىي كومىسسارلار كۆرسەتكەن نامزاتلارنىڭ بىر ئىغىزدىن ماقۇللانغانلىقى بىلدۈرۈلدى. بۇنىڭ بىلەن، خەلق تەنتەنىسى يەنمۇ ئەۋجىگە چىقتى.

ناھىيىنىڭ يېڭى رەھبەرلىرى خادىملىرى يىغىلىش باشلانغاندىن تارتىپ، راۋاق ئالدىدا ئۆزلىرى ئۈچۈن راسلاپ قويۇلغان ئۇزۇن ئورۇندۇقتا قاتارلىشىپ ئولتۇراتتى. ئىسىملىرى ئېلان قىلىنغان چاغدا، ئۇلار سايلىغۇچىلارغا سالام بېرىپ، تەشەككۈر-لىرىنى بىلدۈردى. شۇنداق كېيىن، بىرپەس ناغرا ـ سۇناي چېلىنىپ، باي ناھىيىسىده ھاكىمىيەتنىڭ گومىنداڭدىن خەلق قولىغا ئۆتكۈزۈۋېلىنغانلىقىغا تەنتەنە قىلىندى. كىشىلەرنىڭ رو-ھىي كەيپىياتى ئۇستۇن ئىدى، يىغىلىشتا ئومۇمىي خەلق شادى-يانىسى باشلىنىپ، ئەر ـ ئاياللار ئۆز ـ ئۆزىدىن ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، بىرقانچە شوخ پەدىگە ئۇسۇل ئوينىدى. سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ خېلىدىن بېرى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىناسىدا بولۇپ، باي ـ ئاقسۇ يولى بويىچە، مۇزات، قوغان تەرەپكە، باي، كۇ-چا يولى بويىچە، سايرام، قىزىل تەرەپلەرگە رازۋېتچىكلار ماڭ-دۇرۇش، مىللىي ئارمىيە سېپىگە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلىپ، جەڭچىلىككە تىزىملىتىش ئۈچۈن كەلگەن ياشلارنى رويخەتكە ئېلىش ئىشلىرى بىلەن بولۇۋاتاتتى. بۇ چاغدا، ئۇمۇ خەلق بە-لەن يۈز كۆرۈشۈپ قويۇش ئۈچۈن مەكتەپ ھويلىسىغا كەلدى. ئادەم دېگىزى باتالىيون كوماندىرىنى ئۆز ئارىلىرىدىن ماڭ-دۇرۇپ، قىزغىن چاۋاك ۋە يۇقىرى ھۆرمەت بىلەن قارشى ئالدى.

سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ياكى سېمىز، ياكى گەۋدىلىك ئەمەس ئىدى. ئەمما ئۇنىڭ ئۇرۇمچى ھەربىي مەكتىپىدە بىرقانچە يىل ئوقۇپ، خەتەرلىك نۇرغۇن ھەربىي مەشىقلەرنى باشتىن ئۆتكۈزۈش، بىر روتا ئەسكەرگە كوماندىرلىق قىلىش، ئاندىن يەنە گومىنداڭ ھەربىي قىسمىدىن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە ئۆتكەندىن كېيىن بىرقانچە جاينى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا قاتنىشىش ئارقىلىق چىنىقىپ مۇستەھكەم بولۇپ كەتكەن تەقدىر ـ تۇرقى ئۇنىڭ چەبدەسلىكىنى، كۆتۈرەڭگۈ روھىغا تولۇپ تاشقانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇقا مىللىيئارمىيىنىڭ قارامتۇل سارغۇچ دېگىنال كىيىمى بېشىدىكى سادىرچە ئاق كىگىز قالپاقىغا قوشۇلۇپ ئاجايىپ ياراشقانىدى. مۇرىسىدىكى بىر بالداق، تۆت تۆچكىلىق ھەربىي ئۇنىۋان ئۇنىڭ تايغان سۈپەت، ئەمما تولۇق كەلگەن مۇلايىم قىياپىتىگە باشقىلاتىن كۆركەملىك قوشۇپ تۇراتتى. سىياسىي كومىسسارلار خەلقنىڭ باتالىيون كوماندىرىنى كۆرۈشكە تەلمۈرۈۋاتقانلىقىنى بايقاپ، ئۇنى راۋاق ئۆستىگە تەكلىپ قىلدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ ئېگىزگە كۆتۈرۈلۈپ، راۋاقتا كۆرۈنگەن چاغدا ئادەم توپى ئىچىدىن يەنە بىر قېتىم تەكشى چېلىنغان چاۋاك ئاۋازى ياڭرىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ كوماندىرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ، ئاخىرىدا ئۇنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ نوقۇل ھەربىي خادىم بولۇپ، نۇتۇق سۆزلەشكە ئادەتلەنمىگەنىدى. ئۇ بىرنەچچە قېتىم يۆتەلگەن بولۇپ، كانىيىنى قىرغاندىن كېيىن سالماقلىق بىلەن سۆز باشلاپ كەتتى:

— باي ناھىيىسى گومىنداڭ ئاساررىتىدىن ئازاد قىلىنىدى، — دېدى كوماندىر، — لېكىن بۇ يەر بىزنىڭ كېلىپ تۇختىغان ئاخىرقى بېكىتىمىز ئەمەس. باي ئۇچۇن بولغان جەڭ بۇندىن كېيىن پۈتۈن جەنۇبىي شىنجاڭنى دۇشمەنلەرنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدىن قۇتقۇزۇش يولىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان بىرقاتار ئۇرۇشلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى باشلىنىشى. قىيىردىكىگە ئوخشاش قانلىق جەڭ بۈگۈنكى كۈندە شىمالىي شىنجاڭدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ماناس دەرياسى بويىدا، جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپنى ئېلىپ ئېيتساق، باي ناھىيىسى تەۋەسىدىن باشقا تاشقورغان، يەكسەن قاتارلىقلاردا بولماقتا. شۇنداق قىلىپ دۇشمەن كۈچلىرى شىمال، جەنۇب، قىسقىسى ھەممە تەرەپتىن قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ مۇھاسىرىسى ئىچىدە قالدى. بىز توختىماي ئىلگىرىلەيمىز. مۇشۇ بىر ـ ئىككى كۈننىڭ ئىچىدە شەرققە يۈرۈش قىلىپ، كۈچانىي ئازاد قىلىمىز ياكى غەربكە مېڭىپ، ئاقسۇ تەرەپتىكى گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن ھايات ـ ماماتچىكى ئېلىپ بارىمىز. ئۇ چاغدا، باي ناھىيىسى بىزنىڭ ئارقا سېپىمىز بولۇپ قالىدۇ. سىزلەرنىڭ بىزگە ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە باشقا جەھەتلەردىن يەنىمۇ كۆپرەك ياردەم بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئادەملەر توپى ئىچىدىن تاشقىنىدەك كۈچلۈك بىر تۇتاش گۈرۈلدىگەن ئاۋاز كۆتۈرۈلدى:

— سىزلەرگە ئادەم كېرەك بولسا ئادەم، ئات كېرەك بولسا ئات، ئاش كېرەك بولسا ئاش بېرىمىز!...

توپ ئىچىدىن بىر ياش يىگىتنىڭ ئاۋازى جاراڭلاپ، شاۋقۇن ـ سۈرەنلەرنى توختاتتى:

— مانا مەن ئەسكەر بولىمەن، سىزلەرگە قوشۇلۇپ، نەگە بارسىڭىزلار شۇ يەردە دۇشمەنگە قارشى جەڭ قىلىمەن. مېنى مۇشۇ يەردىلا ئەسكەرلىككە تىزىملاپ قويىڭلار، بۇ مېنىڭ قەتئىي تەلىپىم!

يىگىت ۋارقىراپ سۆزلىگەچ، زىچ گەۋدىلەر ئىلكىدە غۇجەكلىشىپ كەتكەن ئادەملەر توپىنى يېرىپ، ئالدىغا — ساتما راۋاق

تەرەپكە كەلەكتە ئىدى. يىگىتنىڭ سۆزى تۈگە - تۈگىمەيلا، ئۇ نىڭغا ئولاپ چاچ - ساقاللىرى قاردەك ئاپئاق ئاقارغان بىر ياشانغان كىشىنىڭ ئاۋازى كۆتۈرۈلدى. ئۇ مۇشۇ يىگىتنىڭ ئاتىسى ئىدى.

— كوماندىر ئەپەندىلەرابۇ بالىنىڭ تەلىپى بويىچە ئىمنى يېزىپ، ئۇنى ئۆز سېپىگىزلەرگە قوشۇۋېلىڭىزلار. ئېتى ئابدۇراخمان. ئۇنىڭ سىزلەرگە ھەمىشە ئۇسرەت ئاتا قىلسۇن !...

ئادەملەر توپىنىڭ ئۈيىدىن - بۇ بېرىدىن ئەتراپنى بىر ئېلىپ، يەنە گۈركىرىگەن ئاۋازلار چىقتى:

— ھەئەۋ جەڭچى بولىمەن، ئېتىم ساتتار. ھازىرلا يېزىپ قويۇڭلار!

— مېنىمۇ يېزىۋېلىڭلار، ئىسمىم ناسىر!

قوشكېزەكلەردەك تەڭ بوي، ئوخشاش چىراي، تەمبەل، كۆچتۈڭگۈر ئىككى ياش بالا غەيرەت بىلەن توپىنى يېرىپ مېڭىپ، ساتما راۋاق ئالدىغا كېلىپ، ھاياجان بىلەن ئۆز تەلەپلىرىنى مەلۇم قىلدى:

— بىز ئىككىمىز بىر كىشىنىڭ بالىلىرى، مېنىڭ ئېتىم ھەسەن، بۇنىڭ ئېتى ھۈسەن، ئىسىملىرىمىزنى يېزىۋېلىڭىزلار. ئىككىلىمىزلا سىزلەرگە جەڭچى بولىمىز. ئۇنتۇپ قالماسلىق ئۈچۈن مۇشۇ يەردە يېزىۋېلىڭىزلار!...

ئىككى يۈزدەك ئايال ئەرلەردىن ئايرىلىپ بىر چەتتە سەپ تۈزۈپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە لېچەكلىك ياشانغان ئاياللارمۇ، قۇچاقتىكى بالىلىرىنى كۆتۈرۈۋالغان چوكانلارمۇ ۋە يېڭىدىن چاچلىق بولغان ياش قىزلارمۇ بار ئىدى. ئۇلاردىن ئۈچ ئەپەر خېلىدىن بىرى راۋاق ئالدىغا كېلىشكە تەلمۈرۈۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما غۇجمەك ئەرلەر ئاربىسىدىن ئۆتۈشكە مۇمكىنچىلىك تاپالمايلا ياكى ئۆز ئورۇنلىرىدا تۇرۇپ تەلەپلىرىنى بېرىشكە دادىل

بولالمايلا، يېرىم خىجىلچىلىق ۋە يېرىم تەقەززالىق ئىچىدە تىت-تىت بولۇپ تۇراتتى. ئۇلار باي بازىرىدىكى قىزلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپ، شەپقەت ھەمشىرىلىكىگە يېزىلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئەر ئوقۇتقۇچىلاردىن بىرى توۋلاپ، ساتما راۋاقنىڭ ئۇلارنىڭ تەلىپىنى يەتكۈزدى. سىياسىي كومىسسارلار بۇ قىزلار-نىڭ ئىسىملىرىنى شۇ ھامان يېزىۋالدى.

مىللىي ئارمىيە سېپىگە كىرىشنى تەلەپ قىلغۇچى كىشىلەر بارغانچە كۆپەيدى. ئۇلار مەكتەپ ھويلىسىنىڭ تۆرىسى، ئالدى ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرىدىن ئادەملەر توپىنى يېرىپ، ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن راۋاقنىڭ يېقىنلىشىشقا تىرىشاتتى. بۇنىڭ بىلەن سەپ قىسىرلايتتى، داۋالغۇيتتى. گويا دېڭىز سۈيىدەك دولقۇن ئۇرۇپ، ئىككى تەرەپكە تىنىمسىز چايقىلاتتى. شاۋقۇن - سۈرەن كۆتۈرۈلەتتى.

— بولدى، بەس، جىم! — خۇشال تەبەسسۇم بىلەن توۋ-لىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — بۇ ھىممىتىڭلەرگە رەھمەت! مۇنچىۋالا قوللىغىنىڭلارغا مىڭلەرچە تەشەككۈر. چىن كۆڭلى-ڭىزدىن باركاللا! ... مىللىي ئارمىيە سېپىگە كىرىشنى تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ رويخەتنى مۇشۇيەردىلا ئېلىۋەرەيمىز. ھەممىسىنى بۇ يەردە يېزىپ بولۇش تەس، يىغىلىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، باتالىيون شىتابىغا بېرىڭلار. رويخەت شۇ يەردە ئېلىنىدۇ...

سىياسىي كومىسسار سۆزىنى تۈگەتمىگەندى، ساقال - بۇ-رۇتىغا ئەمدىلا ئاز - پاز ئاق‌داربغان بۇغداي ئۆڭلۈك، ئوتتۇرا بوي، يوغان - يوتۇن، تەمبەل قىياپەتلىك 50 ياشلار چامىسىدىكى بىر كىشى قولىدا ئىككى دانە قوغۇن كۆتۈرگەن ھالدا كەينىگە 17 - 18 ياشلار چامىسىدىكى بىر بالىنى ئەگەشتۈرۈپ، ساتما راۋاق تۈستىگە چىقتى. ئۇ ھەش - پەش دېگۈچە قوغۇ-نى تىلىپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن

سوۋۇرۇۋلارنى يېيىشكە تەكلىپ قىلىپ تۇرۇپ:

— ئاڭلىساق سىلەر غۇلجىلىق ئىكەنسىلەر، ئۇ يەرنىڭ ھاۋاسى باينىڭكىدىن سالقىنراق، بىزنىڭ بۇ يەردە بىرئازلا ئاپتاپتا تۇرغان كىشى ئۇسساپ چاڭقاپ قالىدۇ. قېنى، قوغۇندىن ئېلىڭلار، — دېدى.

— ئۇنداق ئەمەس ئاكا، — ئىزاھات ئورنىدا چۈشەندۈردى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — ئۆزىمىزنى ئېيتىپ كەلسەك، بىز ئوچىمىزلا غۇلجىلىق ئەمەس، مەن ئۇچتۇرپانلىق، كىچىكىمىدە ئاقسۇدا ئوقۇغان، مانا بۇ كىشى قاسىمجان قەمبىرى ئاتۇشلۇق، سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ ھاۋاسى بايدىنمۇ ئىسسىق قۇمۇللۇق بولىدۇ.

— ھە، مۇنداق دەڭ ئۇكام، — سۆز قىستۇردى چار ساقال، — ھەرقايسىڭلار ھەر يەر - ھەر يەردىن ئىكەنسىلەر - دە؟ مەن ئىلگىرى غۇلجىدا بولغان، ئۇ يەرنى پۈختا بىلىمەن، غۇلجا ياخشى يۇرت!

— سىز نېمە كەسىپ قىلىسىز؟ — سورىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ. — باققالچىلىق قىلامسىز - يە؟

— ياق، ئۇنداق ئەمەس، كەسىپىم تۆمۈرچى. تەرىكچىلىكىم ئاشۇ ھۈنەر بىلەن ئۆتىدۇ.

— ئېتىڭىز نېمە؟

— ھاجىمەمبەر.

— تۆمۈرچى بولغىنىڭىزغا لايىق ئۆزىڭىز گەرۋى، تەمبەل ئىكەنسىز. ئېتىڭىزمۇ خېلى ھەيۋەت ئىكەن، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ كۈلۈپ تۇرۇپ.

ھاجىمەمبەر بۇ گەپلەرگە قاراپ سىياسىي كومىسارنىڭ ئۆزى دەسلەپ پەملىگەندىنمۇ ئارتۇق ھەيۋىسى يوق، كەمتەر، خۇشچاقچاق ئادەم ئىكەنلىكىنى، ئۆزى بىلەن ھە دېگەندىلا

ئوچۇق چىراي چىقىشىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، لەرزان كۈلۈپ قويدى ۋە شۇ ھامان مەغرۇرلۇققا تولۇپ، قويۇق چار بۇرۇتىنى بىر-نەچچە قېتىم ھىمىرىپ - ھىمىرىپ سىيلىدى. قاسىمجان قەمبەرنىڭ تۈز مىجەز، ساددا كۆڭۈل تۆمۈرچىگە قاراپ:

— مېنىڭ ئاتامنىڭ ئېتىمۇ قەمبەر، ئاتام قېرىغاندا باشقا ئىش - ئوقەت بىلەن بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئىلگىرى تۆمۈرچىلىك قىلغان. تۆمۈرچى بولغان ئادەم قىشىمۇ ياز ئوت ئالدىدا بولقا - بازغان ئۇرىدۇ. بۇ ئېغىر ئەمگەك. شۇڭا سىز تۆمۈرچى بولغىنىڭىزغا لايىق تولىمۇ تەمبەل ئىكەنسىز، — دېدى، كېيىن بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن ھاجىمەمبەرنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، — ئېتىڭىز ئىكەن قەمبەر. بولۇپ قالسىڭىز ئەگەر، مىللىي ئارمىيىگە ئەسكەر، باغلايسىزدە ھەربىي كەمەر،— دېگەن مەسرالنىڭ سۆزلەر بىلەن چاقچاق قىلدى.

بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىلىك، يېقىملىق ئاھاڭلار بىلەن ئەچىلىشىۋېتىلغانلىقىغا قاراپ، ئادەم دېگىزى ئىچىدىن پاراققىلاپ قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. كۈلكە ئۇزاق داۋام قىلىپ، ئاخىر گۈلدۈرمامىدەك ئۇرۇلغان كۈچلۈك چاۋاك بىلەن توختىدى. تېخىمۇ چوڭقۇر ھاياجانغا تولغان تۆمۈرچى ساتما راۋاق ئالدىدىن كەينىگە بۇرۇلۇپ، تۆت ئەتراپتىن ئۆزىگە قارىشىپ تۇرغان سان - سانا قسىز كىشىلەرگە قاراپ، مەغرۇرلۇق ئىچىدە شاپ بۇرۇتىنى يەنە بىر قېتىم چىڭ ھىمىرىپ قويدى. شۇتاپتا ئۇنىڭ يېنىدا غالىب باتالىيوننىڭ غادايغان، سۈرلۈك، شەۋكەتلىك كوماندىر ۋە سىياسىي كومىسارلىرى ئەمەس، ئەكسىچە تەڭقۇرغا دوست - ياران، كىچىكلەرگە مېھرىبان، چوڭلارغا كەمتەر ئېسىل كىشىلەر تۇرۇۋاتقاندەك بولۇپ كەتكەنىدى. تۆمۈرچى سىياسىي كومىسارلارغا تېخىمۇ يېقىنلاپ كېلىپ، ھاياجان بىلەن:

— سىزلەر دېمىسىگىزلەرمۇ تۆزۈم تەمبەل، — دېدى، — چاچ - ساقلىغا ئاق داريغان بىلەن تېخى قېرىپ كەتكىنىم يوق. گۈمەنداڭنىك نانقېپى ئەبجەقلىرىدىن ئىككى - ئۈچنى بىرلا چاڭگالاپ تاشلىغۇچىلىكىم بار. سىزلەرنىك ئالدىڭىزلارغا جەڭچىلىككە كىرىشنى تەلەپ قىلىپ كەلدىم.

— بولىدۇ، سىزنى مىللىي ئارمىيىگە ئالايلى، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — بىراق، شۇغىنىسى هەممە كىشىگە قورال - ياراغ يېتىپ كېتىشى ناتايىن. سىز هازىرچە قورال-سىز جەڭچى بولۇپ تۇرىسىز - دە!

— قورالدىن غەم يېمىگىزلار، — دېدى هازىر جاۋاب-لىق بىلەن هاجىمەمبەر، — تۆمۈرچىلىكىمنى مۇشۇ ئىشتا ئىشلەتمىسەم، نېمىگە ئىشلىتىمەن؟ ئۆزۈمگە تۆمۈر كەسكۈدەك قايرىلماس قىلىچ ياسايمەن. ئوغلۇمغىمۇ ياسايمەن، بۇ ئىش ئۈچۈن بىر - ئىككى كېچە ئۇيقۇدىن كەچمەملا بولىدى.

— بەللى، بەللى! مۇنداق دەڭ! — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — ئۆزۈمنىڭ غېمىنى ئۆزۈم قىلمەن دەڭا تېخى! ئوغلىڭىزنىمۇ جەڭچى قىلامسىز؟

— ئەلۋەتتە شۇنداق. مەن ئۇنى جەڭچى قىلىمەن دەپ ئەگەشتۈرۈپ بىللە ئەكەلگەن.

— قېنى ئۇ؟

— ئەنە! — تۆمۈرچى ساتما راۋاق شوتىسىنىڭ يېنىدا تۇرغان بىر بالىنى، كۆرۈنۈشى ئورۇقراق، ئەمما ئوزايىدىن چېچەنلىك، چاققانلىق ئۇرغۇپ تۇرغان ئېگىز بوي بىر ئوغۇلنى كۆرسەتتى ۋە ئۇنىڭ ئېتىنى چاقىرىپ تۇرۇپ، — راۋاققا چىقمەن قاسىمجان، ئۆز ئىسمىڭنى ئۆزۈڭ يېزىپ، جەڭچى بولۇش نىيىتىڭنى ئوقتۇر! — دېدى.

بالا ئالته بالداقلىق شوتىدىن قولى بىلەن ئوتماي، تاي-

غاندەك ئېتىلىپ چىقىپ، باتالىيون رەھبەرلىرى ئالدىدىكى قەغەزگە ئىسىم، فامىلىسىنى يازدى، ئۇنىڭ تولۇق ئىسىم، فامىلىسى قاسىمجان هاجىمەمبەرى بولۇپ چىقتى. قاسىمجان قەمبەرى ئۇنىڭ يازغانلىرىنى ئۇنلۈك ئوقۇپ كۈلۈپ كەتتى ۋە بالىنى ئۆزىگە چىڭ چاپلاپ تۇرۇپ:

— ئىسىم، فامىلەڭدىن هاجى سۆزىنى چىقىرىۋېتەيلى، مۇندىن كېيىن باتالىيون ئىچىدىكى ئېتىڭ مېنىڭ ئېتىمغا ئوخشاش قاسىمجان قەمبەرى بولسۇن. جەڭچىلەر سېنىڭ ئېتىڭ بىلەن مېنىڭ ئېتىمنى پەرق قىلۇالمىش ئۈچۈن، مېنىڭكىگە ئاسان تەۋرىمەس، سېنىڭكىگە چاققان چەبدەس دېگەن سۆزلەرنى قوشۇپ ئىشلەتسۇن، — دېدى. بۇ گەپ بىلەن مەكتەپ هويلىسىدا يەنە بىرقېتىم چاۋاك ئاۋىلاش قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. بالا ئاتىسى بىلەن بىللە شۇ يەردىلا مىللىي ئارمىيە سېپىگە قوشۇۋېلىنىدى. لېكىن، ئۇ كىچىك قاسىمجان، دەپ يورۇتۇلۇپ، سىياسىي كومىسسار ئۆزىنىڭ ئىسلىدىكى مەشھۇر ئېتى — قاسىمجان قەمبەرى دېگەن نام بىلەن ئاۋۇالقىدەك بىر خىل ئاتلىۋېرىدىغان بولدى.

— سىزلەر ئاتا - بالا ئىككىڭىزلار، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ تۆمۈرچىنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، — بۈگۈندىن تارتىپ مىللىي ئارمىيە جەڭچىسى بولۇپ يېگى شەرەپلىك ئىشقا قەدەم قويىدىڭىزلار. لېكىن تەبرىكلەش هازىرچە نېمى بولۇپ تۇرىدۇ. قارامتۇل سېرىق دىگىنالدىن هەربىيچە ئىشتان - چاپان كىيگىنىڭىزلاردىن كېيىن، بارلىق يېگى جەڭچىلەرگە قوشۇپ، سىزلەرنى ئايرىم تەبرىكلىۋالمىز. بۇنىڭغا ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل، — خۇشال جاۋاب بەردى هاجىمەمبەر.

— ئۇرۇش تېخى ئالدىمىزدا، — دېدى مەسلىھەت تەرتىپىنى سوۋۇرۇۋۇ، — بىزگە مۇندىن كېيىن يۆتكىلىپ

يۇروپ ئۇرۇش قىلىشقا تەيارلىق قىلمىدۇ. ئۇچاغدا بۇ يەردە باينىڭ ئۆزىنى ساقلاشقا ئادەم قالماي بولمايدۇ. ھاجىقەمبەر ئاكا، سىزنى ھاكىم ئىدارىسىنى قوغدايدىغان بىر ئوتتۇرىنىيە جەڭچىگە كوماندىر قىلىپ، مۇشۇيەردە قالدۇرساق قانداق دەيسىز؟

— بۇنىڭغا ياق دېمەيمەن، نېمە ئىشقا قويسىڭىزلار ماقۇل دەيمەن. جەڭچىنىڭ كوماندىر كۆرسەتمىسىگە بويسۇن تۇل ھاشقا ھەققى يوق. راست گەپ، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

ئاڭغىچە ئۆزلىرىنى تىزىمغا ئالدۇرۇشنى تەلەپ قىلغۇچى ئونلىغان ياش ئادەملەر توپىدىن قىستىلىپ ساتما راۋاق ئالدىغا كەلدى. باتالىيون كوماندىرى ئۇلارغا سۆزلەپ:

— ھەممىڭلارنى قالدۇرماي قويۇڭ قىلىمىز، — دېدى، — ئوت ئېچىلغان ئۇرۇش سەپلىرىدە دۈشمەنگە قارشى جەڭ قىلىش ئۈچۈن كۆپلەپ قورقۇمسىز، قەيسەر يىگىتلەر كېرەك. ئارقا سەپنى قوغداش، ھەربىي تەمىنات خىزمەتلىرىنى ئۆتەش، بايدا خەلق قوللىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ئىدارە ـ ئورگانلارنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈنمۇ جەڭچىلەر كېرەك، ئادەملەر لازىم. بۇ خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە قىزىققۇچىلار ھاكىم ئىدارىسى ياكى ساقچى ئىدارىسىگە بارسۇن، ئۇلار شۇ يەردە تىزىمغا ئېلىنىدۇ. قېنى ئەمدى ئىش شۇنداق بولسۇن!

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇلار ئالدىراش ئىدى، ئۇلارنى قارارگاھلىرىغا بارغاندىن كېيىن ھايالسىز ئىشلەشكە تېگىشلىك بىرقانچە جىددىي ئىش كۆرۈپ تۇراتتى. بۇ ئىشلار ئىچىدە غۇلجىغا رادىئوگرامما بېرىپ، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىغا باي ناھىيىسىنىڭ ئىشخال قىلىنغانلىقىنى مەلۇم قىلىش بىلەن بىللە، ئۇلاردىن ئەمدى ئۆزلىرىنىڭ قايسى يۆنىلىشكە قاراپ ئىلگىرى

لمشى توغرىسىدا يولىيورۇق ئېلىشتىن ئىبارەت ھەربىي ستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە مۇھىم خىزمەتمۇ بار ئىدى. سىياسىي كومىسسارلار بىلەن باتالىيون كوماندىرى ساتما راۋاقتىن چۈشتى، ئۇلار مەكتەپ ھويلىسىدىن قايتىپ چىقىۋاتقاندا، ناغرا سۇناي تېخىمۇ قاتتىق چېلىنىپ، ئومۇمىي يۇرت شادىيانىسى يەنە بىر قېتىم ئەۋجىگە كەلدى، خەلق ئۇلارنى قىزغىن چاۋاكلار ئۇرۇپ قارشى ئالغاندا، قانداق قىلغان بولسا، خۇددى شۇنداق زور تەنتەنە بىلەن ئۇزاتتى ۋە بىر قىسمى ئەگىشىپ، ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ غول رەستىدىكى ئىككى قەۋەت بىناسىغىچە كەلدى. بۇ جاي ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن قاسىمجان قەمبىرىنىڭ بايدا بولغان مەزگىلدە ئىشلەش ۋە يېتىپ - قوپۇشى ئۈچۈن تاللىۋېلىنغان ۋاقىتلىق تۇرالغۇ بىناسى ئىدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشقا دائىر خىزمەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، كۆچا، ئاقسۇ تەرەپلەرگە ئەۋەتىلگەن رازۋېتكىچىلاردىن قايتىپ كەلگەنلىرىنىڭ دوكلاتلىرىنى ئاڭلاش ۋە مىللىي ئارمىيە سېپىگە كىرىشنى تەلەپ قىلغان ياشلارنىڭ رويخېتىنى ئېلىپ، ئۇلاردىن يېڭى ئۇتتىلىنىيە، يېڭى ئىزۋوتلار تەشكىل قىلىش ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن ئۆز قارارگاھى — ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسگە كەتتى. بۇ ئورۇندا يەنە باتالىيون شتابى جايلاشقانىدى. ئىككى سىياسىي رەھبەر رادىئوگرامما ئىنىڭ سۆز تېكىستى ئۈستىدە قىسقىچە كېڭىشۋالغاندىن كېيىن، تېكست ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ پوچۇركىسىدا تېز يېزىلىپ، شۇ مەھەل غۇلجىغا بېرىۋېتىش ئۈچۈن رادىستقا تاپشۇرۇلدى. رادىئوگرامما ئۈستىدە كەڭرەك پىكىر لىشىۋېلىشقا ئورۇن يوق ئىدى، چۈنكى بۇ چاغدا، سىياسىي كومىسسارلار بىلەن ئايرىم ھالدا يۈز تۇرانە كۆرۈشۈپ، ھال - ئەھۋاللىشىش ئۈچۈن ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ كەڭ زالىدا

يېڭىدىن ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن كىشىلەر، باي خەلقنىڭ ۋەكىللىرى، بىر قىسىم يۇرت مۆتىۋەرلىرى ساقلاپ تۇراتتى.

رادىئوگرامما رادىستقا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ئۇنىڭدا مۇنۇ سۆزلەر يېزىلغانىدى:

«جەنۇبىي شىنجاڭنا يۇرۇش قىلغۇچى باتالىيونىمىز باي ناھىيىسى تەۋەسىدە كۆتكەندىن ئارتۇق غەلىبىلىك جەڭ قىلدى. كۈچا 4 - پىيادىلار پولكىنىڭ قىسىم جىلغىلىرىنى مۇداپىئە بازىسى قىلغان 1 - ، 2 - ، 3 - روتىلىرى گومىنداڭنىڭ بۇ يەردىكى ئەڭ كۈچلۈك ھۇجۇمچى قىسىملىرى بولۇپ، تەخمىنەن 300 چە ئەسكەردىن تەركىب تاپقانىكەن. ئۇلارنىڭ قوراللىرى خىل، پوتەي، لەخمىگە ئوخشاش مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلمىلىرىمۇ پۈختا ياسىلىپتىكەن. بىز ئالدىن تۈزۈلگەن پىلانغا ئاساسەن، 1 - ، 3 - جىلغىلاردىكى دۈشمەنلەرنى 2 - جىلغىدىن ئايرىپ تاشلاش ئۈچۈن، بىرىنچى قەدەمدە ئوتتۇرىدىكى جىلغىنا ئۇشتۇمتۇت بۆسۈپ كىردۇق. بىزنىڭ ھۇجۇممىز تاڭ سەھەر بىلەن باشلاندى. چۈنكى، بۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ غەپلەت ئۇيقۇسىدا چۈشەكەپ ياتقان بەخىرامان پەيتى ئىدى. جەڭچىلىرىمىز پەقەت جىلغىلارنىڭ يان باغرىدىكى تاغ چوققىسىغا پوتەي ياساپ بېكىنىۋالغان بىر ۋىزۋوت دۈشمەن ئەسكىرىنىڭ خېلى قاتتىق قارشىلىقىغا دۇچ كەلگەن بولىدى. بىراق، ئۇلارمۇ جىلغىلاردىكى ھەمراھلىرىنىڭ ئۆلگەنلىرى ئۈلۈپ، تىرىك قالغانلىرىنىڭ پىتىراپ قاچقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن يانتاياقسىز قېلىپ، ئاخىر تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولدى.»

رادىئوگراممىنىڭ داۋامىدا، ئارمىيە باتالىيونىنىڭ قاچقان دۈشمەنلەرنى قوغلاپ ئۇرۇش قىلغاچ ئەتىسى باي ناھىيىسىنىڭ بازىرىغا غەلىبىلىك ھالدا كىرگەنلىكىنى، خەلقنىڭ يول - يوللاردا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قالدۇقلىرىنى يوقىتىشتا

ئۈزلىرىگە يېقىن يارەمچى بولغانلىقتى، بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئاران قېچىپ كېتەلىگەن 10 - 15 دۈشمەننى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ قىيىردا تۇرغۇزغان ئۆچ روتا ئەسكىرى تامامەن يوقىتىلىپ، ئۇلاردىن 280 تالدىن كۆپرەك مىلتىق، بىرمۇنچە ئوق - دورا، قىلىچ، تاپانچا ۋە قول بومبىلىرى غەنىيمەت ئېلىنغانلىقى مەلۇم قىلىنغانىدى.

رادىئوگراممىدا ئېيتىلغاندەك، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى باي تەۋەسىدە ناھايىتى ئوڭۇشلۇق جەڭ قىلدى. ئۇلاردىن بار - يوق 15 جەڭچى قۇربان بولدى. ياردار بولغانلىرى بۇنىڭدىنمۇ ئاز، پەقەت سەككىز كىشىگە يېتەتتى. رادىئوگرامما بېرىلمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئەڭ كېيىنكى سۆزلىرى ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىدىن ئۆزلىرىنىڭ ئەمدى قايسى يۆنىلىشكە قاراپ ھەرىكەت قىلىشى توغرىسىدا كۆرسەتمە بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىش بىلەن ئاخىرلاشتى. چۈنكى، مىللىي ئارمىيە باتالىيونىنىڭ ئالدىدا، بىر بولسا كۈچا تەرەپكە مېڭىپ، 4 - پىيادىلەر پولكى ۋە ما چىنشاڭ كورپۇسىنىڭ ئالاھىدە ھەرىكەت باتالىيونى بىلەن ئۇرۇش قىلىش ياكى ئاقسۇ تەرەپكە ئۆتۈپ، 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئېلىشىشتىن ئىبارەت تېز بەلگىلۈپلىشقا تېگىشلىك ئىككى ئاچماق يول تۇراتتى. بۇ ھەقتە غۇلجا جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىغا مەخسۇس كۆرسەتمە بېرىشى كېرەك ئىدى. بۇ كۆرسەتمە ئەڭ تېز بولغاندا يەنە رادىئوگراما ئارقىلىق بۈگۈن كەچ نامازشام ۋاقتى بىلەن يېتىپ كېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر ئۆز رادىئوگراممىلىرىنىڭ غۇلجىغا بېرىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، خېلى خاتىرجەم بولۇپ ياتقىدىن چىقتى ۋە يېنىك قەدەملەر بىلەن تەكمۈتەك مېڭىپ، ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ يىغىلىش زالىغا كىرىپ كەتتى.

يۇرت مۆتىۋەرلىرى سالامغا كەلدى

باي ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ زالى 200 كىشىگە مۆلچەرلەپ ياسالغان بولۇپ، ئۇچ قەۋەتلىك بىنانىڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە جايلاشقانىدى. دېرىزە راملىرىغا چاپلانغان قەغەزلەر ياز كەلگەندىن بېرى يىرتىپ ئېلىۋېتىلگەنلىكتىن، زال ئىچى يورۇق ۋە شامالدىق ئىدى. يۇرت مۆتىۋەرلىرى مەكتەپ ھويلىسىدىكى يىغىلىشقا قاتناشقانلىقىغا قارىماي، قائىدە بويىچە، سىياسىي كومىسسارلار بىلەن ئايرىم سالاملىشىش ۋە يۈز تۇرانە كۆرۈشۈپ قويۇش ئۈچۈن بۇ يەرگە كەلگەنىدى، بۇ كىشىلەر جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىي ئورنى ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالى جەھەتتىن ئۇچ خىل كۆز قاراشقا ئىگە بولۇپ، ئۇچ خىل مەيداندا تۇراتتى. بىر خىلى ــ خەلق قوراللىق كۈرىشىنى چىن دىلىدىن سۆيگۈچىلەر بولۇپ، ئۇلار مەكتەپ ھويلىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن تەنتەنىلىك تەبرىك يىغىلىشىدا ناھىيىلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرىغا مەسئۇل خادىم بولۇپ سايلانغان كىشىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى، يەنە بىر قىسمى كۆپرەك سانىنى ئىگىلەيتتى. ئۇلار ــ ۋەزىيەتنىڭ يۆنىلىشىگە قاراپ نىشان بەلگىلەيدىغان ئارىسالدىلار. ئىقتىساد جەھەتتىن ھاللىق سودىگەرلەر، دىنىي مۆتىۋەرلەردىن ئىبارەت ئىدى، قالغان قىسمى مۇتەئەسسىپلەر تەبىقىسىگە مەنسۇپ بولۇپ، ئۇلارنى ئۇمۇمەن بازار، يېزا ۋە كوچا باشلىقلىرى مەنسىپىدىكى كىشىلەر تەشكىل قىلاتتى. بولۇپمۇ ئىككىنچى، ئۈچىنچى خىل كۆز قاراشتىكى

كىشىلەرنىڭ پىكىر ــ ھېسسىياتلىرىنى ئاڭلاپ، تەشۋىق ــ تەربىيە يارىدىمى بىلەن ئۇلارنىڭ تونۇشلىرىنى يېڭى چۈشەنچە بىلەن يورۇتۇش مىللىي ئارمىيە باتالىيونىنىڭ ئۆۋەتتە ئىشلەشكە تېگىشلىك مۇھىم ۋەزىپىلەرىدىن بىرى ھېسابلىناتتى، بۇ كىشىلەرنىڭ ئۆز ــ ئۆزىدىن بۇ يەرگە كېلىپ جەم بولۇپ ئولتۇرۇشى بۇ خىزمەتنى ئىشلەۋېلىشنىڭ تەييار پۇرسىتى بولۇپ قالغانىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر زالغا كىرىپلا بۇ كىشىلەر بىلەن بىر ــ بىرلەپ كۆرۈشتى ۋە بۇنىڭغا ئۇلاپ ئۇلارنىڭ نام ــ ئەمەللىرى بىلەن تونۇشتى. شۇنىڭدىن كېيىن، قاسىمجان قەمبىرى ھال ــ ئەھۋاللىشىش خاراكتېرىدا سۆز باشلاپ، ئۇچ ۋىلايەتتە داۋام قىلىۋاتقان قوراللىق ئىنقىلابنىڭ بىردەملىك قىزغىنلىق بىلەن مەيدانغا كەلگەن ئىش ــ ھەرىكەت ئەمەسلىكىنى، بەلكى ئۇنىڭ ھازىرقى كۈندە جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيەسىنىڭ قوللاپ ــ قۇۋۋەتلىشىگە ۋە خەلق ئارادىكى ئىلغار كۈچلەرنىڭ چوڭقۇر ھېسداشلىقىغا ۋە ياردىمىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى. ئاندىن ئۇ، مىللىي ئارمىيىنىڭ چوڭ نەتىجىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈپ، قولىغا قورال ئالغان خەلقنىڭ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتە پۈتۈن ئىلىنىلا ئەمەس، بۈگۈنكى كۈندە ھەتتا تارباغاتاي ۋىلايىتىدىن ھالقىپ، بارلىق ئالتاي تەۋەسىنمۇ گۇمىنداڭ ئىلكىدىن ئازاد قىلىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى، شەرق يۆنىلىشىدىكى مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ ماناس دەرياسىغا يېتىپ، ئەمدى ئۇرۇمچى بوسۇغىسىدىن ئۆتۈش تەييارلىقىنى قىلىۋاتقانلىقىنى، ئىنقىلاب سېپىگە ئۇيۇشقان قوراللىق جەڭچىلەرنىڭ دەسلەپكى ئون نەچچە كىشىدىن ھازىر بىرقانچە ئون مىڭ كىشىگە يېتىپ قالغانلىقىنى، خەلقنىڭ گۇمىنداڭ ئەسكەرلىرىدىن تارتىۋېلىنغان قورال ــ ياراغلار ھېسابىغا ئۈزلۈكسىز قوراللىنىۋاتقانلىقىنى

تولۇق مسال ـ پاكىتلار بىلەن چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى.

شۇندىن كېيىن، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئورنىدىن تۇرۇپ سۆز قىلىپ، خەلق ۋەكىللىرى بىلەن يۈرت مۇتەۋەرلىرىگە شۇ كۈندىكى مىللىي ئازادلىق ئۇرۇشلىرىغا پايدىلىق مەملىكەت ئەھۋالى ۋە خەلقئارا ۋەزىيەتنى قىسقىچە بايان قىلىپ بەردى:

— غەربتىكى گىتلېر گېرمانىيىسى بىلەن مۇسسولىنى ئىتالىيىسى، شۇنىڭدەك شەرقتىكى ياپون فاشىستلىرى دۇنيادا ئەڭ ئەكسىيەتچى، قىرغىنچى كۈچلەر ئىدى، ئەمما ئۇلار قانچە كۈرەڭلىگەن بولسىمۇ، ئاخىر يەنە ئۇزۇل ـ كېسىل مەغلۇپ بولۇپ، تەسلىمىلەرگە شەرتسىز قول قويۇشقا مەجبۇر بولدى، جۇڭگودا ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ پۈتۈنلەي بىتچىت بولۇشى بىلەن، گومىنداڭ ئۆزىنىڭ تەسلىمچىلىك شەرمەندىلىكىنى يۇيۇتۇۋېلىشقا ئاجىزلىق قىلىپ، خەلق ئالدىدا بۈگۈنىئەتىگە كۆزى يەتمەس ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى ھازىر ئىنتايىن پايدىلىق ئورۇندا تۇرماقتا. ئۇ بۇ كەڭمەچە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي ئازادلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىشتا ئەڭ ئاساسلىق كۈچ بولۇپ كەلگەنىدى، ئۇ يەنە بۈگۈنكى كۈندە تېخىمۇ يورۇق پارلىغان يۈلتۇز بولۇپ، جۇڭگونىڭ قارا ئاخشۇلۇق قاپلىغان يىرگىنچلىك جەمئىيىتىنى زۇلۇم ئىسكەنجىسىدىن قۇتقۇزۇپ نۇرلاندۇرۇشتا، گومىنداڭنىڭ فاشىزم ئالدىدىكى سانقىنلىقىنى پاش قىلىپ، خەلقنى ئازادلىق جەڭگىرىگە يېتەكلەشتە، ئەڭ قۇدرەتلىك، ئەڭ ئىستىقباللىق كۈچ بولۇپ قالماقتا.

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ تاماكا چەكسەكچى بولۇپ، سۆزدىن توختاپ، يانچۇقىدىن چىرايلىق سېرىق مىس قۇتىدا غۇلجا مۇخۇركىسى چىقارغانىدى، بىراق، مۇنداق قىلغانىدا، ياشانغان يۈرت مۇتەۋەرلىرى ئالدىدا ھۆرمەتسىزلىك بولۇپ قالىدىغانلىقى

قىنى ئېسىگە ئېلىپ، قۇتىنى شۇ مەھەل قاينۇۋۇپ يانچۇقىغا سېلىۋالدى ـ دە، سۆزىدىن كېيىن يەنە جۇشقۇن ئاۋاز بىلەن سۆز باشلاپ كەتتى:

— كومىمۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ غەلبىسى ئەينى ۋاقىتتا يەنە بىزنىڭ غەلبىمىز، خەلقئارا كومىمۇنىزم ھەرىكىتىنى ئۆزىگە يادرو قىلغان ياۋروپا كومىمۇنىستلىرى ۋە باشقا ئىلغار كۈچلەرنىڭ قاشىزم ئۈستىدىن قازانغان غەلبىسىمۇ ئوخشاشلا بىزنىڭ غەلبىمىز. بىز ئۆز كۈرىشىمىزدە ھەرگىز يېتىم ئەمەس. باتالىيونىمىزنىڭ بايدىكى جەڭ نەتىجىلىرىگە بۇ يەردىكى خەلقلەر بىۋاستە ياردەمچى بولدى. مۇندىن كېيىن، قەيەردە ئۇرۇش قىلساق شۇ يەردىكى ئازادلىققا تەشنا كىشىلەرنىڭمۇ بىزگە يېقىن ھەمكار ۋە ياردەمچى بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز. ئىنقىلاب بىر مەملىكەتتىن يەنە بىر مەملىكەتكە ئېكسپورت قىلىشقا بولمايدىغان بۇيۇم بولمىغىنىدەك، بىر جايدىن باشقا بىر جايغا تەكلىپ قىلىنمايدىغان مېھمانمۇ ئەمەس. مەن بۇ يەردە ئۆزىمىزنىڭ بايغا قانداق ئۇلۇغۋار نىشان بىلەن كەلگەنلىكىمىزنى ئېيتماقچىمەن. چاقىرىلمىغان مېھمان دېيىشكە تۇغرا كەلسە، بىزنى دېسە بولاتتى، چۈنكى بىز بايغا چاقىرىلماستىن كېلىپ قالدۇق. بىزنى گومىنداڭچىلار خالىمايتتى. بىز ئۇلارنىڭ رايىغا باقماي، قورالنىق كۈرەش سەپىرى بىلەن ئاخىر بۇ يەرگە كەلدۇق. بۇلمىسا ئۇلار قولىدىكى ھوقۇق، چاڭگىلىدىكى ھاكىمىيەتنى تەكلىپ ـ تەۋەززۇ بىلەن خەلقتە بەرمىگەن بولاتتى. بىزگە بۇ غەلىبىنى قانلىق كۈرەش، پەقەت قورالنىق ئىنقىلابلا زور سېخىيلىك بىلەن ھەدىيە قىلدى.

خەلق ۋەكىللىرى چاۋاك چېلىش بىلەن ھەممە كىشى تەڭ چاۋاك چېلىپ، ئۇتۇق مەھلىيالىقسىدا جىمىپ كەتكەن زال بىردىن تەۋرىنىپ كەتتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئاخىرىدا چاقچاق

قالغان، ئۇنىڭ سۆزلۈك، دەھشەتلىك كۆرۈنىدىغان ھويلىسى گويا گۆرستاندەك ژەھىسلىك جىمجىتلىققا چۆككەندى. زالدا پەقەت ئاخىرقى نۆۋەتتە قېچىشقا قالدۇرۇلغان بۇ ئىدارىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقىلا ھازىر بولۇپ تۇراتتى. ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بايدىن كېتىشتىن ئاۋۋال ئۇنىڭغا بۇ زىياپەتنى ئۆتكۈزۈپ، يۇرت مۆتىۋەرلىرىگە ئېيتىپ قويۇشقا تېگىشلىك دوق - پوپوزىلار تورغىسىدا يېنىش - يېنىش كۆرسەتمە بېرىپ قويغانىدى.

بازار بېگىنىڭ ئېيتىشىچە، زىياپەت ناھايىتى كەڭ - كۆشادە ئۆتكۈزۈلگەن. ئىچ تۈياق بوردىق قوي ئۆلتۈرۈلۈپ، يۇرت مۆتىۋەرلىرى زىخ كاۋاپ، تونۇر كاۋىسى، قورداق، سامسا، پولۇ، ئاخىردا يەنە قوغۇن - تاۋۇز بىلەن مېھمان قىلىنغان. رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى داستىخان ئۈستىدە ئارىلاپ - ئارىلاپ سۆز قىلىپ، ساقچى ئىدارىسىنىڭ تاپشۇرغىنىدەك دوق - پوپوزىلار تولۇپ تاشقان گەپلەرنى، كۆڭلىگە تۈگگەن بىر دۆۋە غەرەز ۋە شۇم مۇددىئالىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ ئۆتكەن.

«مۇنداق بىر - ئىككى كۈن ئىلگىرى، — دېگەن ئۇ يۇرت مۆتىۋەرلىرىگە، — ناھىيىلىك ھۆكۈمەت باشلىقى بىلەن باشقا ئىدارىلەرنىڭ باشلىقلىرى ئاقسۇغا ۋاقىتلىق كېتىشى بىلەن، بىر قىسىم بۇزۇق نىيەت كىشىلەر ھۆكۈمىتىمىزنىڭ كۈچىگە شەك كەلتۈرۈشكە باشلاپ، ئۇخلىماي جۆيلۈدى. ئاغزىغا كەلگىنىچە پىتنە - ئىغۋالار تارقاتتى. بۇ كىشىلەرنىڭ ئىللىق تاغ باغدىتلىرىنى بۇ يەرگە پات - ئارىدا كېلىدۇ، دەيمىش. ئاندىن ئۆزلىرىمۇ بايدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، بارلىق نەرسىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلارمىش. بۇ كىشىلەرنىڭ بىرقانچە ۋاقىتتىن بېرى ئاغزى بېسىلغىنى يوق، ئۇلار ئەمەلدارلارنىڭ بالا - چاقىلىرى ماڭدۇرۇلغان چاغدىمۇ ئاشۇنداق تۈتۈرۇقسىز سۆزلەرنى تارقاتقان، ئۇنىڭ سۆزلۈك، دەھشەتلىك كۆرۈنىدىغان ھويلىسى گويا گۆرستاندەك ژەھىسلىك جىمجىتلىققا چۆككەندى. زالدا پەقەت ئاخىرقى نۆۋەتتە قېچىشقا قالدۇرۇلغان بۇ ئىدارىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقىلا ھازىر بولۇپ تۇراتتى. ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بايدىن كېتىشتىن ئاۋۋال ئۇنىڭغا بۇ زىياپەتنى ئۆتكۈزۈپ، يۇرت مۆتىۋەرلىرىگە ئېيتىپ قويۇشقا تېگىشلىك دوق - پوپوزىلار تورغىسىدا يېنىش - يېنىش كۆرسەتمە بېرىپ قويغانىدى.

بازار بېگىنىڭ ئېيتىشىچە، زىياپەت ناھايىتى كەڭ - كۆشادە ئۆتكۈزۈلگەن. ئىچ تۈياق بوردىق قوي ئۆلتۈرۈلۈپ، يۇرت مۆتىۋەرلىرى زىخ كاۋاپ، تونۇر كاۋىسى، قورداق، سامسا، پولۇ، ئاخىردا يەنە قوغۇن - تاۋۇز بىلەن مېھمان قىلىنغان. رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى داستىخان ئۈستىدە ئارىلاپ - ئارىلاپ سۆز قىلىپ، ساقچى ئىدارىسىنىڭ تاپشۇرغىنىدەك دوق - پوپوزىلار تولۇپ تاشقان گەپلەرنى، كۆڭلىگە تۈگگەن بىر دۆۋە غەرەز ۋە شۇم مۇددىئالىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ ئۆتكەن.

«مۇنداق بىر - ئىككى كۈن ئىلگىرى، — دېگەن ئۇ يۇرت مۆتىۋەرلىرىگە، — ناھىيىلىك ھۆكۈمەت باشلىقى بىلەن باشقا ئىدارىلەرنىڭ باشلىقلىرى ئاقسۇغا ۋاقىتلىق كېتىشى بىلەن، بىر قىسىم بۇزۇق نىيەت كىشىلەر ھۆكۈمىتىمىزنىڭ كۈچىگە شەك كەلتۈرۈشكە باشلاپ، ئۇخلىماي جۆيلۈدى. ئاغزىغا كەلگىنىچە پىتنە - ئىغۋالار تارقاتتى. بۇ كىشىلەرنىڭ ئىللىق تاغ باغدىتلىرىنى بۇ يەرگە پات - ئارىدا كېلىدۇ، دەيمىش. ئاندىن ئۆزلىرىمۇ بايدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، بارلىق نەرسىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلارمىش. بۇ كىشىلەرنىڭ بىرقانچە ۋاقىتتىن بېرى ئاغزى بېسىلغىنى يوق، ئۇلار ئەمەلدارلارنىڭ بالا - چاقىلىرى ماڭدۇرۇلغان چاغدىمۇ ئاشۇنداق تۈتۈرۇقسىز سۆزلەرنى تارقاتقان،

قان ئىدى. بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى باشتىن - ئاياغ ئۆسەك، ھۆكۈمىتىمىزگە تەڭ كېلەلەيدىغان كۈچ يوق. باشقىلار بايدىن كەتكەن بولسا، باشقا يەرگە ئەمەس، قۇدرەتلىك دۆلىتىمىزنىڭ زېمىنى — ئاقسۇغا كەتتى. ئۇلار ۋىلايەتتە مەجلىسكە قاتنىشىدۇ،ئاندىن يەنە بالا - چاقىلىرى بىلەن بىللە بايىغا قايتىپ كېلىدۇ.»

بازار بېگىنىڭ ۋە باشقا يۇرت مۆتىۋەرلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ژەنىيەتتىن خەۋەرسىز بولغانلىقتىن رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنگەن. شۇڭا، زىياپەت ئۈستىدە بۇ سۆزلەرنى ماقۇللاپ، پات - پات «ھەق، راست» دېگۈچىلەر بولۇپ تۇرغان. بازار بېگىنىڭ گېپىنى تۈگىگەندىن كېيىن بايزىرىدىكى چەك جامەنىڭ خاتىپى سۆز قىستۇردى:

— ناھىيىمىزدىكى گۇمانداك ئەمەلدارلىرى، — دېدى ئۇ، — كېيىنكى كۈنلەردە ھە دېسىلا بىزنى مەجلىسكە يىغىپ، ژەز - نەسىھەت قىلىپ تۇردى: مىللىي ئارمىيىنى يامانلاپ، ئاجىز كۆرسىتىپ، ھەممىمىزنى قايمۇقتۇرۇشقا ئۇرۇندى، بىز ئىلى تەرەپتىكى ئىنقىلابنىڭ غەلبىلىرىدىن خەۋەرسىز قالغانلىقىمىزدىن، ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە ئىشىنىۋېرىپتىمىز، ھەتتا ساقچى ئىدارىسىدىكىلەرنىڭ بۇيرۇقى بويىچە، جامە - مەسچىتلەردە جامائەتكە بىرقانچە قېتىم تەنچ - ياۋاشلىق بىلەن ئۆتۈش توغرىسىدا سۆزلەپمۇ قويۇپتىمىز. بۈگۈن سىزلەرنى كۆرگەندىن كېيىنلا بۇلارنىڭ بىزنى ئالدىغانلىقىنى بىلدۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سىزلەر ياشانغانلارنىڭ بالىسى، چوڭلارنىڭ ئىنىسى، كىچىكلەرنىڭ مېھرىبان ئاكىسىدەك يېقىملىق ياش يىگىتلەر ئىكەنسىزلەر. سىزلەرنى تۆت توك - توك ئوغرى، بانديت دېگەنلەر تىلى كۆيۈپ، تۇرغان يېرىدىلا قان قۇسۇپ ئۆلسۇن، ئاللا ئىنقىلابچىلارغا نۇسرەت ئاتا قىلغاي!

— ئالدانغاننىڭ كارى چاغلىق، — ئىزاھات بەردى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — بۇرۇن ئەمەلدارلارنىڭ گېپىگە ئىشىنمىتىكەنسىزلەر، ئەمدى ئىشەنمىسىڭلارلا بولدى، ئۇلار بىزنى بايغا كېلەلمەيدۇ دېگەن ئەمەسمىدى؟ مانا ئەمدى كەلدۇققۇ! گومىنداڭچىلارنىڭ تۈگكەن ـ پۈككەنلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان، ئۇلار ئەنە شۇنداق ئادەم ئالداش، ساختىپەزلىك قىلىش بىلەن كۈن كەچۈرۈشكە ئادەتلەنگەن.

باي قازىسى ئاڭغىچە ساقچى ئىدارىسىدە بېرىلگەن شۇ كۈنكى زىياپەتتە رازۇېتكا بۆلۈم باشلىقىنىڭ كۆرەڭلىك بىلەن قىلىپ ئۆتكەن دوق ـ پوپوزىلىرىنى ئەسلىگەنسىرى، ئۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ ئەپۇچانلىق بىلەن قىلغان سۆزلىرىدىن كېيىن، كۆڭلى ـ كۆكسىگە يۇشۇرۇنغان قورقۇنچىسىنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئەركىن ـ ئازادلىك بىلەن بۇ دوق ـ پوپوزىلارنى ئوتتۇرىدا ئېيتىپ ئۆتتى.

«قۇتراتقۇلار پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتماقچى بولسا، يەنە تارقىتىپ تۇرسۇن، — دېگەنىدى رازۇېتكا بۆلۈمنىڭ باشلىقى شۇ چاغدا ئەيمەنمەستىن، — بۇنى يەنە كەڭ قورساقلىق بىلەن كۆرۈپ باقمىز. ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ئارغامچىسى ئۇزۇن، ئۇ مۇنداق جېنىدىن تويغان كىشىلەرنى ھازىرچە بوش قويۇپ بېرىپ، كېيىن بىراقلا يىغىشتۇرۇۋېلىشنى بىلىدۇ. بۇ كىشىلەرنىڭ كىملىكى بىزگە بەش قولدەك ئېنىق مەلۇملۇق، ئۇلار ھۆكۈمىتىمىز بىلەن ئۆچەكەشكەنلىكى ئۈچۈن قاتتىق جازاغا تارتىلىدۇ. سىزلەر ئابدۇللا داۋۇتوپنى بىلمىسىزلەرغۇ؟ ئۇ بىزنى بىزەك ھېسابلىۋېدى، ئاخىر نېمە بولدى؟ كېيىنكى كۈنگە كېلىپ، قاراڭغۇ زىندانغا تاشلاندى... ئىلىلىق تاغ باندىتلىرى ناھايىتى ئاز، بار ـ يوقى نەچچە ئون كىشىدىنلا ئىبارەت. بۇلارنى شەۋكەتلىك ئارمىيىمىز قوغلاپ قىسىپ، تېكەس تېغىنىڭ بىر ئۆڭكۈرىگە

قاپسىاپ قويدى. ھازىر بۇ باندىتلار قىيىر تەرەپكە سۈرۈلۈۋېتىپتۇ، بايغا كېلەلمىسە تېخى ياخشى. بىز ئۇلارنى مۇشۇ يەردە قىرىپ تۈگىتىمىز. يۇرت مۆتىۋەرلىرى، سىلەر بىزنىڭ دېگەنلىرىمىزگە ئىشىنىپ، پىتنە ـ ئىغۋاچىلارنى توسۇشۇڭلار لازىم، «سۇ كېتىدۇ، تاش قالىدۇ. ئوسما كېتىدۇ، قاش قالىدۇ» دېگەن سۆز ئېسىڭلاردا بولسۇن. ئاخىر يەنە مۇشۇ باي، ئاخىر يەنە باي خەلقى بىزنىڭ قولىمىزدا قالىدۇ. بەڭباشلار قۇدرەتلىك چاڭگىلىمىزدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.»

— گومىنداڭنىڭ بىزنى قىرىپ تۈگىتىدىغان ئارمىيىسى قېنى؟ ئەمدى ئۇلار بايىنى تاشلاپ قېچىپ كېتىشكە ئەجەب مەجبۇر بولۇپ قاپتۇغۇ!؟— دەۋەتتى قاسىمجان قەمبىرى غەزەپ بىلەن، — ھازىر بايدا تۇرۇۋاتقانلار بىزمىكەنمىز ياكى ئۇلارمۇ؟ كىمنىڭ كىمنى قىرىپ تۈگىتىۋاتقانلىقىنى گومىنداڭچىلارنىڭ ئۆزلىرى ھەممىدىن ياخشىراق بىلىدۇ!

— سىزلەرگە بۇ گەپلەرنى قىلغان ساقچى ئىدارىسىنىڭ ھېلىقى ئەخمەق، كۆرەڭ ئەمەلدارى ھازىر قەيەردە؟ ئەمدى ئۇ شۇ گەپلىرىنى يەنە بىر قېتىم قىلىپ باققان بولسا بولاتتى! — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ.

— قېچىپ ئاقسۇ تەرەپكە كېتىپتۇ، — جاۋاب بەردى يۇرت مۆتىۋەرلىرى.

—قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، پات ـ ئارىدا قولىمىزغا چۈشىدۇ. شۇ چاغدا جازالىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنى باي خەلقىنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرۇپ بېرىمىز! — قەتئىي ھۆكۈم ئاھاڭىدا ئېيتتى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ.

سىياسىي كومىسسارىنىڭ سۆزى بىر پۈتۈن ھەقىقەتلىكى ۋە ئىشەنچلىكلىكى بىلەن يۇرت مۆتىۋەرلىرىگە جاراڭلىق سادا-

دەك كۆچلۈك ئاڭلىنىپ كەتكەنىدى. ئۇلاردىن بىرقانچىسى شۇ مەھەل باشلىرىنى لىڭشىتىپ ماقۇللىق بىلەن:

— دەر ھەقىقەت، ھەق راست! — دەۋەتتى.

گۇمىنداڭ ساقچى ئىداريىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقى ئۇستىدىن ئىز - دېرەك سۈرۈشتۈرۈشى ئوتتۇرىغا چىقىشى بىلەنلا، سىياسىي كومىسارلار ئابدۇللا داۋۇتوپ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنى يەنە بىر قېتىم ئەسلەپ قالغانىدى. شۇنىڭ بىلەن گەپ باي خەلقىنىڭ بۇ جەڭگىۋار ياشلىرىغا يۆتكىلىپ كەتتى:

— ئابدۇللا داۋۇتوپ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى — دېدى قاسىمجان قەمبىرى، — خۇددى ئاقسۇدىكى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنەۋۋەرجان خوجا، بىلال ئەزىزى ۋە ئۇچتۇرپاندىكى ئارتۇق ئابباس، سەيىت ئابباس، ئابدۇللا ياقۇپ، ئىبراھىم مۆمىنلەردەك قەيسەر، كۆرەشچان ياش ئەزىمەتلەر ۋە باي ئاسمىندا ئەركىن لىك ھۆرلۈكتىن خەۋەر بېرىپ، ئەڭ دەسلەپ پالىلدىغان يۇلتۇزلار ئىدى. ئابدۇللا داۋۇتوپ بايدىكى خىزمەتلىرىمىزدە بىزگە ئەڭ ئىشەنچلىك ۋە ئەڭ يېقىن يارەمچىلەردىن بولۇپ قالاتتى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشىمىزغا قارىغاندا، ئابدۇللا داۋۇتوپ قامالىپ، بۇ يەردىن ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەھشەتلىك زىندانىغا يۆتكەپ كېتىلگەن. ئۇنى ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنى بايدا گۇمىنداڭ ساقچى ئورگىنىغا پاش قىلىپ بەرگۈچى كىم؟ قولغا ئېلىپ دەھشەتلىك سۇراق ۋە قىيىن - قىستاقلار بىلەن ئازابلىغۇچى كىم؟ بۇنى بىز ئېنىقلىمايمىز، يۇنداخۇرلارنى جازالىماي قويمايمىز، يۇرت مۆتىۋەرلىرى، سىزلەر بۇ ئىشتا بىزگە ھەمدەملىك قىلىڭلار. خەلق ۋەكىللىرى، بۇ سىزلەرنىڭ يېڭى ئاپپاراتلاردا خىزمەت باشلىغىنىڭلاردىن كېيىن ئىشلەشكە تېگىشلىك مۇھىم ئىشلىرىڭلارنىڭ بىرى بولۇپ قالسۇن!...

مۇھاپىزەتچى جەڭچىلەردىن ئىككىسى زالىغا ئىككى تاغاردا قوغۇن - تاۋۇز كۆتۈرۈپ كىرىپ تىلدى. سىياسىي كومىسارلار خەلق ۋەكىللىرى بىلەن يۇرت مۆتىۋەرلىرىنى ئارقىمۇ ئارقا تەكلىپ قىلىپ تۇرۇپ، بۇ ياز نېمەتلىرى بىلەن بەھۇزۇر مېھمان قىلدى. قاسىمجان قەمبىرى سۆز باشلاپ، يۇرت مۆتىۋەرلىرىگە ئويۇن - چاقچاق ئورنىدا:

— ئۇزاقى كۆنىي سىزلەر. — دېدى ئۇ، — ساقچى ئىدارىسىنىڭ مېھمىنى بولغان بولسىڭىزلار، ئەمدى ئارىدىن ئۇچ كۈن ئۆتۈپ، بۈگۈن بىزگە مېھمان بولۇۋاتىسىزلەر، بىز داستىخىنىمىزغا ئۇلارنىڭكىدەك پولۇ، قوردىاق، كاۋاپ، سامسا قويالمىغان بولساقمۇ، ئازنىي كۆپكە تەۋە قىلىپ، تەمسىزنى تەملىكرەك بىلىپ، جىقراق، ياخشىراق بېقىپ بېرىڭلار...

ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلۈشتى. ئۇلار سىياسىي كومىسارلارنىڭ كەمتەر مىجەز، چىقىشقاق، تۇز كۆڭۈل ئىكەنلىكىنى ۋە ئادەمگەرچىلىكىنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى يەنە بىر قېتىم چۈشەنگەن بولدى. بۇنىڭ بىلەن زالىغا يېغىلغان يۇرت مۆتىۋەرلىرىلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئېچىدىكى قىلمىش - ئەتمىشلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىچە قىينىچىلىق ھېس قىلىپ تۇرغان بەزىبىر بازار مەنسەپدارلىرىمۇ قايتىدىن كۆڭۈل ئازادىلىكىگە تولغانىدەك بولدى. ۋاقىت ئۆتۈپ، نامازدىگەر مەزگىلى يېقىنلاپ قالغانىدى، بۇ چاغدا، چوڭ جامەنىڭ خاتىپى داستىخاندىن قوپۇش ئۈچۈن كۆپچىلىكنى مىللىي ئارمىيە باتالىيونىغا نۇسرەت تىلەپ، دۇئا قىلىشقا تەكلىپ قىلماقچى بولۇپ تۇراتتى: سىرتتىن زالىغا پەست كىرىپ، سىياسىي كومىسارلار بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن نامەلۇم ئۈچ نەپەر يىگىتنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى. بۇلار ياش ئۇچقۇنلار ئاقسۇدا ئاممىۋى ھالدا قولغا ئېلىنىۋاتقاندا، قېچىپ قوتۇلۇپ قالغان

راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىم ۋە ئابدۇللا داۋۇتۇپنىڭ بايلىق سەپداشلىرىدىن ھامىتلار ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىدىكى ئولجا قوراللىرى بولغان بىر دانە بەشئاتار مىلتىق بىلەن بىر دانە تاپانچىنى كۆتۈرۈۋالغان بولۇپ، يېڭىراقتا باي بازىرىغا يېتىپ كېلىش بىلەن، ئەڭ دەسلەپ ئۆزلىرىنى تونۇشتۇرۇپ باتالىيون شتابىغا كىرگەنىدى. ئاندىن سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ، بۇ ئۇچ نەپەر ياشنى سىياسىي كومىسارلار بىلەن ھايالىسز كۆرۈشتۇرۇپ قويۇش مەقسىتىدە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا ئەۋەتكەن. خەلق ۋەكىللىرى بىلەن يۈرت مۆتىۋەرلىرى ئۆزلىرىگە يۈرتداش ھامىتنى ئانچە - مۇنچە بىلىسمۇ، قالغان ئىككىسىنى تونۇمايتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ كىشىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ كېيىنكى يۈرۇن كۈرەش مەزگىللىرىدە باشتىن كەچۈرگەن ئېغىر سەرگۈزەشتىلىرىدىن ئازراقمۇ چۈشەنچىسى يوق ئىدى. بۇ ئۇچ نەپەر ياش ئارقىمۇ ئارقا سۆزلەپ، ئۆزلىرىگە تېگىرقاش ۋە سوئال نەزەرى بىلەن تىكىلىپ قاراپ تۇرغان خەلق ۋەكىللىرى بىلەن يۈرت مۆتىۋەرلىرى ئالدىدا ئۆزلىرىنى سىياسىي كومىسارلارغا قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى.

تونۇشتۇرۇشتىن مەلۇم بولۇشچە، ئاقسۇدىكى ياش ئۇچ قۇنلار قاماققا ئېلىنغان كۈنى راشىدىنجان بىلەن مۇھەممەت مۇئەللىم بوزدۆڭدە ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ نۆۋەتتىكى تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنى مەخپىي تارقىتىش ھەرىكىتى بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانىكەن. ئاقسۇدا يۈز بەرگەن بۇ كۆڭۈلسىز ۋەقە تېزلا بوزدۆڭگە ئاڭلىنىدۇ، ئاندىن ئۇلار ئۆزلىرىنى دۈشمەن چاڭگىلىدىن ساقلاپ قېلىش ئامالىغا كىرىشىپ، تاغ ئۆڭكۈرلىرىگە يوشۇرۇنىدۇ، تېكەس تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىش مەقسىتىدە، مۇزداۋانغا كېلىدۇ. بىراق بۇ يەردىكى چوققىدا بىر ئىزۇوت گومىنداڭ ئەسكىرى ئابارون تۇتۇپ ياتقانلىقتىن، ئۆتۈپ كېتىش

ئۈمىدى يوققا چىقىپ كەينىگە قايتىدۇ. شۇندىن كېيىن ئۇلار يەنىلا ئۆڭكۈرلەردە ۋە ئادەمسىز خىلۋەت ئوي - چوڭقۇر-لاردا مۆكۈنۈپ يۈرۈش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئۇلار بوزدۆڭنىڭ چەت، يىراق يايلاقلىرىغا كېلىپ، قىرغىز چارۋىچىلىرىنىڭ يەككە چېدىرلىرىدا تۇرىدۇ. ئاخىر ئۇلار، تەلەمەت ياكى قىيىر تەرەپلەردىن كۈنەسكە ئۆتۈۋېلىش نىيىتىگە كېلىپ، تاغ يامغۇللىرىنى بويلاپ مېڭىپ، پىيادە مېڭىپ جاپا - مۇشەققەتلەر بىلەن باي تەۋەسىگە ئۆتىدۇ. قاچقۇنلار بۇ جەرياندا كۆپ قېتىم ئاش - تاماقسىز قالىدۇ. ئۇسسۇزلۇق ئازابىغمۇ ئۇچرايدۇ، ئۇيقۇسىز قېلىپ قاتتىق چارچايدۇ. قىسقىسى، تۇرلۈك تەرەپلەردىن قىينىلىپ ئورۇقلاپ كېتىدۇ.

راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىملەر بايدىكى ياش ئۇچقۇنلارنىڭ كىم - كىملەر ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. شۇلارنىڭ ئىچىدىكىلەردىن ھامىتنىڭ ئابدۇللا داۋۇتوپ ۋە باشقىلار قولغا ئېلىنغان كۈنى بىر ئىلاج بىلەن باي بازىرىدىن قېچىپ كېتىپ، قاماقتىن قۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئاقسۇ - باي ئارىلىقىدىكى كىچىك ئۆتەڭ — قوشتېمى كەنتىدە ئاتا - ئانىسىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىغانىدى. بۇ ئىككىيلەن تېخى ئەينى يىللاردا ھامىت بىلەن ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىنده بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلار بولۇپ، ئۆزئارا قويۇق بۇرادەرچىلىكى بار ئىدى. مۇشۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ئاخىر راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىملەر قوشتېمىدا بىرنەچچە كۈن پاناھلىنىپ، ئوبدانراق ھالىغا كېلىۋېلىش مەقسىتى بىلەن تاغ تۈۋىدىن قايتىپ بىر كېچىسى ھامىتنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كېلىدۇ. بايلىق قاچقۇنىنىڭمۇ مۆكۈنۈش - يوشۇرۇنۇش بىلەن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرى راشىدىنجان بىلەن مۇھەممەت مۇئەللىمنىڭكىگە ئوخشاش ئىدى. ئۇ، كېچىلىرى يىراق يېزا - كەنتلەردىكى تۇغقانلىرىنىڭكىگە بېرىپ

يوشۇرۇندۇ، كۈندۈزلىرى ئولپاك، ئوردىلارغاكىرىپ مۆكۈنىدۇ، تاغقا كېتىۋېلىپ، كۈنەس تەرەپكە ئۆتۈۋېلىشنىڭ ئامال ـ چارىلىرىنى قىلىپ باقىدۇ. ئاخىر يەنە باشقا كەلگەننى كۆرەي دېمەكلىك بىلەن قارامىلارچە يول تۇتۇپ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كەنتىگە ـ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىدۇ، راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىملەرنىڭ قۇشتېمىغا كەلگەن ۋاقتى دەل ھامىتنىڭ ئۆز كەنتىگە قايتقان كۈنىگە توغرا كەلگەنىدى. نەتىجىدە بۇ بۇ ئوچ نەپەر جاپاكەش ياش ئۇچقۇن ۋە بۇ ئوچ ساۋاقداش ھامىتلارنىكىدە بەختكە يارىشا كۆرۈشۈپ قالىدۇ.

بۇ مىللىي ئارمىيە باتالىيونى بايغا كىرىشتىن ئوچ كۈن ئاۋۋال بۇلۇپ ئۆتكەن ۋەقە ئىدى. ئۇلار شۇ كېچىسى قوشتېمىغا ئۆزلىرىنى تۇتۇشقا ئادەم كېلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، تالانى كۆزىتىپ بېقىش ئۈچۈن ئۆيدىن چىققاندا، ئىككى ئات قېشۇلغان يۆگەن پىكچەي ھارۋىدا باي بازىرىدىن ئاخىرقى قېتىم ئاقسۇغا قېچىپ كېتىۋاتقان ئەمەلدارلارنىڭ بالا ـ چاقىلىرىنى كۆرۈپ قالىدۇ. ھارۋىنى ئايرىم ئات مىنگەن بىر قوراللىق ساقچى مۇھاپىزەت قىلىپ كېتىۋاتاتتى. قاچقۇنىلار ھارۋىسى قېشتېمىسى كەنتىنىڭ سىرتىغا چىقىپ، خىلۋەت جايغا يېتىپ بېرىشى بىلەن ئوچ سەپداش تۇيغۇزماستىن قەدەممۇ قەدەم قوغلاپ كېلىپ، ساقچىنى ئۇجۇقتۇرۇپ تاشلاپ، ئۇنىڭدىكى بەشئاتارنى قولغا چۈشۈرىدۇ، ئاندىن ئۇچىسى ئوچ ئاتقا مىنىپ باشقا بىر پاناھلىنىش جايغا يۆتكىلىۋېلىش ئۈچۈن بۇ يەردىن شۇ مەھەل يولغا چىقىدۇ. ئۇلار ئەمدىلا قۇشتېمى كەنتىنىڭ ئىككىنچى بىر چېتىگە چىققاندا، شۇ يەردە ئۇلارغا باي ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقى ئۇچراپ قېلىپ، ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن تۇتۇشۇپ قالىدۇ. ئۇلار بۇ قانخورنى ئېتىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ قولىدىكى تاپانچىنى 25 تال ئوقى بىلەن قولغا چۈشۈ-

رىدۇ. شۇندىن كېيىن، راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىم، ھامىتلار ئىككى يېرىم ئايدىن بۇيان، ياۋايى كىشىلەردەك باشتىن كەچۈرۈپ كېلىۋاتقان مۆكۈش، يوشۇرۇنۇشقا ئوخشاش تولىمۇ ئەنسىرەشلىك، ھەددى ـ ھېسابسىز جاپالىق تۇرمۇشنى قايتىدىن باشلاش نىيىتى بىلەن تاغ ئىچىگە قاراپ مېڭىشنى داۋام قىلدۇرماقچى بولىدۇ. بىراق ئەتىسى ئۇلار بەزى پادىچى بالىلار بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قېلىپ، بەخت خۇشاللىقى ئىچىدە ئۇلاردىن مىللىي ئارمىيىنىڭ بايغا كىرگەنلىكىنى ئاڭلايدۇ ۋە شۇ ھامان يولنى ئۆزگەرتىپ، باي بازىرىغا قوللىرىدىكى ئولجا قوراللارنى كۆتۈرۈپ، غەلىبە قىلغۇچىلار قىياپىتىدە كىرىپ كېلىدۇ.

ـ شۇنداق قىلىپ، يېنىڭلاردىكى مىلتىق، تاپانچىلارنى دۇشمەن قولىدىن تارتىۋېلىنغان دەڭلار؟ ـ ئېدىتلاپ سورىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇلاردىن.

ـ ھەئە، بىز بۇلارنى دۇشمەنلەرنىڭ قولىدىن تارتىۋالغان، ـ مەغرۇرانە قىياپەت بىلەن جاۋاب بەردى راشىدىنجان. ـ تاپانچىنى رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقىنى ئېتىپ تاشلاپ قولغا چۈشۈردۇق، مىلتىقنى مۇھاپىزەتچى ساقچىنى ئۆلتۈرۈپ شۇنىڭدىن تارتىۋالدۇق.

ـ بەللى، بەللى! ئۆزىنى خەلقنىڭ ئازادلىق ئىشىغا بېغىشلىغان ھەربىر كىشىدە مۇشۇنداق قەيسەرلىك، مەتانەت بولۇشى كېرەك! ـ دېدى قاسىمجان قەمبىرى خۇشاللىق بىلەن.

سىياسىي كومىسسارلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىم، ھامىتلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ چىڭ قول سىقىپ كۆرۈشتى. خەلق ۋەكىللىرى بىلەن يۇرت مۆتىۋەرلىرى باش ئەگمەس ياش قەھرىمانلارنىڭ قوللىرىدىكى تاپانچا، مىلتىق، ئوقلارغا، شۇنىڭدەك يەنە ئۇلارنىڭ بوي ـ تۇرقى ۋە رەڭگىرويىغا

ئەجەبلىنىش تۇيغۇسى بىلەن قايتىدىن نەزەر تاشلاپ ئولتۇردى. ئۇلار باي بازىرىدىكى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان ھامىتنى ئىلگىرى كۆرگەنلىكى ۋە ئۇنى خېلى ئوبدان تونۇغانلىقى ئۈچۈن، شۇ مەھەل ئۇنىڭ ئىنتايىن قاربداپ ئورۇقلاپ كەتكەنلىكىنى بايقىدى. ئېگىز بوي، تايغان سۈپەت راشىدىنجان ئەسلىدىن تارتىپ سېمز بولمىسمۇ، ئەمما ياداق، تاتىراڭغۇلاردىن ھېسابلانمايتتى. لېكىن، ئۇمۇ ئايلاپ ئاچ - توق قېلىش، تاغ ۋە ئوچۇق دالا- لاردا ئاپتاپتا كۆيۈش نەتىجىسىدە، ئورۇقلاپ، ئىككى مەڭزى ئىككى پارچە كىچىك سۆڭەكتەك تېشىغا كۆتۈرۈلۈپ چىققان، كۆزلىرى چاناق ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنىدى. ئەگەر بۇ يەردە مۇھەممەت مۇئەللىمنى تونۇغۇچىلار بولغان بولسا، ئۇنىڭ- مۇ نەقاتارلىق تارتىلىپ كەتكەنلىكىنى دەررۇ بايقىۋالغان بولاتتى. چۈنكى ئەسلىدىن سېمىز كەلگەن بۇ ماڭارىپچى شۇ تاپتا ئىنتايىن ئورۇقلاپ، يۈزىدىكى قويۇق چوقۇرلار ھەرە كۆنەلگۈسى دەك تۇرلىشىپ ۋە روشەن كاتەكلەپ كەتكەنىدى، يوشۇرۇنۇپ ياشاش، ئاي - ئايلاپ ئۆڭكۈر ۋە تاغ - دالالاردا ئۆتكەن جاپا- لىق تۇرمۇش بۇ ئۇچ سەپداشنى ئاچ - توقلۇقتىنمۇ رەھىمسىز ئىسكەنجىسىگە ئېلىپ، ئەنە شۇنداق تونۇغۇسىز ھالەتكە كەل- تۈرۈپ قويغانىدى.

— خۇدايا تەۋا! «ئۆزى كولىغان ئورنىغا ئۆزى چۈشىدۇ» دېگەن تەمسىل بىكار ئېيتىلمىغانىكەن، رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقى بىرمۇنچە ياخشى ئادەملەرگە ئۇۋال قىلغانىدى، ئاخىر ئۆزى- مۇ قۇتۇلالماپتۇ! — دەپ گۇدۇڭشىدى بىر مۆتىۋەر.

يۇرت مۆتىۋەرلىرى ئىچىدە رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقىنىڭ يىراقراق شىرەم تۇغقىنى بار ئىدى، ئۇ ئىچىدە ئاستا پىچىرلاپ، ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن تۇيغۇزماستىن دۇئا - تەكبىر قىلىۋالدى.

ئابدۇكېرىم ئاببباسوپ، راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىم، ھامىتلارغا شۇ مەھەل بۇ يەردىن قايتىپ باتالىيون شتابىغا بېرىشنى ئېيتتى ۋە ئۇلارغا باشلاپ ئېلىپ مېڭىش ئۈچۈن جەڭچى قوشۇپ، ئۇنىڭ قولىغا ئۆز پۇچۇركىسى بىلەن يېزىلغان كىچىك پارچە خەتنى تۇتقۇزدى. سۆپاخۇن سوۋۇرۇۋۇنىڭ نامىغا يېزىل- غان بۇ خەتتە، راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىم، ھامىتلارغا تۇرمۇش جەھەتتىن ياخشى غەمخورلۇق قىلىش ئالايىتەن جېكى- لەنگەن ۋە ئۇلارنى يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان ئىزۋوتلارنىڭ ئۈچىگە ئايرىم - ئايرىم كومانىدىر قىلىپ تەيىنلەش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىلگەنىدى. راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىم، ھامىتلار مېڭىشى بىلەنلا يۇرت مۆتىۋەرلىرى مىللىي ئارمىيىگە نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلغاندىن كېيىن، زالدىن چىقىشتى، خەلق ۋەكىل- لىرى قېپقېلىپ، سىياسىي كومىسسارلاردىن ئۆز زىممىلىرىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىلەر تۇغرىسىدا كونكرېت يولىورۇق ئالغاندىن كېيىن، خىزمەت ئورۇنلىرىغا قاراپ كېتىشتى.

قوغان ئۈچۈن جەڭ

خەلق ۋەكىللىرى بىلەن يۇرت مۆتىۋەرلىرى ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدىن كەتكەندىن كېيىن، سىياسىي كومىسسارلار زالدىن قوزغىلىپ، بىنانىڭ 2 - قەۋىتىگە كۆتۈرۈلدى. بۇيەردە ئۇلارنىڭ ياتقى ۋە ياتاق ئېتىدا رادىستانىڭ ئايرىم بۆلمىسى بار ئىدى. بۆلمىنىڭ ئىشكى ھەم ئېپقىلىق بولۇپ، رادىستا-

نىڭ قىزغىن ئىشلەۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار بۆلمە ئالدىدا بىرئاز تۇختىغاندىن كېيىن، ياتاقتا كىرىپ كېتىشتىن ئاۋۋال، نۆۋەتچى جەڭچىنى چاقىرىپ، باتالىيون كوماندىرىنى بىللە ئەكىلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ يېنىغا ئەۋەتتى. ئەمدى بۇ ئۈچەيلەن جەددىي باش قوشۇپ، نۆۋەتتىكى جەڭ ۋەزىپىلىرى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىشى كېرەك ئىدى. سوپىاخۇن سۆزۈرۈۋ سىياسىي كومىسارلار ياتقىغا يېتىپ كېلىشى بىلەن، بۇ يەرگە رادىستۇ كىرىپ، ئۇلارغا ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىدىن ئەۋەتىلگەن رادىئوگراممىنىڭ يېڭىلا يېزىۋېلىنغان تېكىستىنى تاپشۇردى. بۇ رادىئوگرامما سىياسىي كومىسارلار بۈگۈن يولىورۇق سوراپ غۇلجىغا ئەۋەتكەن رادىئوگراممىنىڭ جاۋابى بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇنۇلار بايان قىلىنغانىدى:

«سىلەرنىڭ تاز چېقىم بەدىلىگە يۈزلىگەن دۇشمەن ئەسكىرىنى ئۆلتۈرۈپ ۋە ياردىار قىلىپ سەپتىن چىقىرىپ، باي ناھىيىسىنى ئازاد قىلغانلىقىڭلارنى چوڭ خۇشاللىق بىلەن تەبرىكلەيمىز. چوقۇم بۇ غەلىبە شىمالىي فرونت بىلەن شەرقىي فرونتنى تەڭ بىر ۋاقىتتا ئۇرۇش ئېلىپ بېرىۋاتقان جەڭچى ۋە ئوفتسېرلىرىمىزنىڭ دۇشمەن كۈچلىرىگە قارشى تېخىمۇ باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىشىغا يېڭى مەدەت ۋە ئىلھام بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. سىزلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەمدىكى ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى پىلانلىق ئۇرۇش قىلغاندىن تاشقىرى، دۇشمەن ئىلكىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىلغان جايلارنى ئۆز قولىڭىزلاردا مۇستەھكەم ساقلاشتىن ئىبارەت بولۇپ قېلىشى كېرەك، ئىككىنچىلەپ دۇشمەنلەرگە تارتىتۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن بۇ جايلارنى ھوشيارلىق، جانپىدالىق بىلەن قوغداپ قېلىش زۆرۈر. ئەگەر ئەكسىچە ئەھۋال يۈز بېرىپ قالسا، جاللاتلار بۇ يەرلەردىكى

خەلقلەردىن ئۆچ ئېلىپ، ئۇلارنى خالىغانچە قىرىپ تاشلىشى مۇمكىن، جەنۇبىي يۆنىلىش باتالىيونىنىڭ مۇندىن كېيىن كۈچا ياكى ئاقسۇ تەرەپكە، قىسمىسى بۇ ئىككى جايدىن بىرىگە يۈرۈش قىلىش مەسلىسىگە كەلسەك، بۇنى ئۇرۇش قىلىش تەلىپىگە ئاساسەن، ئۆزۈڭلارنىڭ تاللىۋالغىنىڭلار تۇرۇك. ئەمما بىزچە، يەنىلا قوغان، مۇزات تەرەپلەرگە ئۆتۈشۈڭلارنى ئاقىلانىلىق بولارمىكىن دەپ ھېسابلايمىز. گەپ شۇ يەردىكى، ھازىرچە ئارتۇق قىزىپ كەتمەي، مۇشۇ جايلاردا ئۇرۇش قىلىپ، ئاھالە زىچراق ئورۇنلارغا، بازار ياكى ناھىيە مەركەزلىرىگە بۆسۈپ كىرىشتىن ۋاقتىنچە ساقلىنىپ تۇرۇڭلار. ئالتاي بىلەن ماناس دەرياسى بويىدىكى جەڭ ھەرىكەتلىرى كۈندىن - كۈنگە كۈچىيىۋاتقانلىقتىن، ھازىرچە سىلەرگە زور مىقداردا ياردەمچى كۈچ ئەۋەتەلمەيمىز. سىلەرنىڭ مۇندىن كېيىنكى كۈرىشىڭلارغا يېڭى زەپەر ۋە نۇسرەت تىلەيمىز».

رادىئوگراممىنىڭ ئاخىرىغا قىسقا ئىلاۋە قوشۇمچە قىلىنىپ، ئۇنىڭدا مۇنۇلار كۆرسىتىلگەنىدى:

«گومىنداڭنىڭ ئاقسۇ، ئۈچتۇرپانلاردىكى قاماقخانىلىرىدا ياتقان سىياسىي مەھبۇسلارنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشنىڭ ئامالى قانچىلىك؟ بۇ توغرىدا بۇ جايلارغا يوشۇرۇن رازۋېتچىك ئەۋەتىپ، ئەھۋالنى پۈختا ئىگىلىگەندىن كېيىن، غۇلجىغا ئايرىم رادىئوگراما ئارقىلىق مەلۇم قىلىڭلار. قۇربان بولغان جەڭچىلەرنى ئۇلارنىڭ مىللىتى، ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادىتىگە ئاساسەن، يۈكسەك قەدىر - قىممەت بىلەن يەرلىككە قويۇڭلار، ياردارلارغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىش، دۇشمەن ئەسىرلىرىگە ئازار بەرمەسلىك — ھەربىر مىللىي ئارمىيە جەڭچىسىنىڭ ھەر ۋاقىت ئېسىدە ساقلانغان ئىش بولسۇن».

رادىئوگراممىدىكى كۆرسەتمە باتالىيون ئۈچۈن مۇندىن

كېيىنكى جەڭ يۆنىلىشىنى بەلگىلەشتە يېتەرلىك دەستۇر ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋلار ئەمەلىيەتتىنى ئاساس قىلىش ۋە رادىئوگراممىدا كۆرسىتىلگەندەك پايدىلىق يۆنىلىشىنى ئۆزلىرى بەلگىلەش روھى بويىچە، بۇ مەسىلە ئۈستىدىن ئايرىم باش قوشۇپ جىددىي تەھلىل ۋە مۇزاكىرە يۈرگۈزدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ئۆزىنىڭ نوقۇل ھەربىي خادىملىق نۇقتىئىنەزەرى ۋە نۇرغۇن يىللىق كوماندىرلىق تەجرىبىسىگە ئاساسەن، كۈچا تەرەپكە بۆسۈپ كىرىشنى قۇۋۇەتلەيتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ پىكرىچە بولغاندا، بىر يولى ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۈشتۇمتوت ھۇجۇم ۋەكىلى كۆلەملىك جەڭ ئارقىلىق كۈچادىكى 4 - پىيادىلەر پولكى، ما چىنشاڭ كورپۇسىنىڭ ئالاھىدە ھەربىكەت باتالىيونى ۋە 2 - دىۋىزىيىنىڭ قوماندانلىق شتابىنى تارمار قىلىش مەقسىتىگە يېتىپ، كۆپ مىقدارىدىكى قورال - ياراغ زاپاسلىرىنى قولغا چۈشۈرگىلى بولاتتى. باتالىيون كوماندىرىنىڭ پىكرىچە، مۇنداق قىلىش تامامەن مۇمكىن ئىدى، چۈنكى، بايدا يېگىدىن قوبۇل قىلىنغان جەڭچىلەرلا ئۆچ-يۇزدىن كۆپرەككە يېتىپ، ئۇلارنىڭ تېخى يېرىمىدىن ئوشۇقراقى قوراللاندۇرۇلۇپ بولۇنغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مىللىي ئارمىيە خەلقىنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس ياردىمىگە ئىگە ئىدى. گومىنداڭ ھەربىي قوشۇنى يېتىم بولۇپ، ئۇلار مۇنداق ئىمكانىيەتلەردىن تامامەن مەھرۇم ھالەتتە تۇراتتى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ھۇجۇم نىشانىسىنى كۈچاغا قارىتىشنى تەشەببۇس قىلىشتا ئەنە شۇ كونكرېت ئامىل ۋە ئىمكانىيەتلەرنى كۆزدە تۇتاتتى. ئاندىن قالسا، ئۇ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ قىيىردىن ئۆتۈشى بىلەن، كۈچادا يۈز بېرىدىغان يېگى پاتمپاراقچىلىق ۋەزىيىتىنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. ھەقىقەتەن، شۇ كۈنلەردە، كۈچادىمۇ خۇددى

ئاقسۇدىكىدەك ئۇرۇش ۋەھىمىسى كۆچىيىپ، گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى بالا - چاقىلىرىنى ھەدەپ تارىم بويى ۋە تەكلىماكان چۆلى ئارقىلىق خوتەن تەرەپكە قاچۇرماقتا ئىدى. خەلق ئىچىدە بولما، مىللىي ئارمىيىنىڭ بايدىن كۈچا تەرەپكە كېلىپ قالىدىغانلىقى توغرىسىدا گەپ - سۆز كۆپەيىپ كەتكەنىدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋنىڭ قارىشىچە، بۇ ئىككى خىل ئامىل كۈچاغا ئۈشتۇمتوت ھۇجۇم قىلىپ، تېز غەلبە قىلىشنىڭ پايدىلىق ئىمكانىيەتلىرى ھېسابلىناتتى.

ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ پىكرى بۇنىڭدىن باشقىچە بولۇپ، ئۇ شەرقىقە ئەمەس، غەرب تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەشنى قۇۋۇەتلەيتتى. بۇ جەھەتتىن، ئۇ مەلۇم ئەمەلىي ئاساسقا ئىگە ئىدى.

— غۇلجا جەڭ يۆنىلىشىنى كونكرېت شارائىتقا قاراپ ئۆزىمىزنىڭ بەلگىلىشىنى ئېيتقان بولسىمۇ، — دېدى ئۇ ئۆز تونۇشىنى ئىزاھلاپ، — ئەمما يەنە رادىئوگراممىدا بىزنىڭ مۇمكىنقەدەر قوغان، مۇزات تەرەپلەرگە ئۆتۈشىمىزنى ئايرىم چېكىگەندەك قىلىدۇ. مېنىڭچە بولغاندا، يەنىلا غەربكە يۈرۈش قىلغىنىمىز ياخشى. قوغان، مۇزات، بوزدۆڭلەردىكى دۇشمەن قىسىملىرىنىڭ بىر - بىرى بىلەن ئارىلىقى يىراق، بۇ بىزنىڭ باتالىيونىمىز ئۈچۈن ئۇلارنى ئۆزئارا ئۈچراشتۇرماي، يەككە - يەككە يوقىتىشقا پايدىلىق، بۇ يەنە، قىيىردا قوللانغىنىمىزدەك كۈچلۈك ئورۇندىكى دۇشمەننى بۆلۈپ يوقىتىش تاكتىكىسىغىمۇ ئويغۇن. كۈچا تەرەپ ئۇنداق ئەمەس، ئۇ يەردە شۇنچىۋالا كۆپ ئەسكەر، يەنى تولۇق بىر پولك، مۇستەقىل بىر باتالىيون ۋە دىۋىزىيە قوماندانلىق شتابىنىڭ بىرنەچچە يۈز كىشىلىك مۇھاپىزەتچى گارنىزونى بىر - ئىككى يەرگە غۇجمەك قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئۇلارغا تېگىش ئاسان، ئەمما غەلبە قىلىش تەس!...

ئۇستەلدە قارا سيا بىلەن قولدا قېلىن سىزىق تارتىپ سىزىلغان ۋە سىزىقلار ئارىسىلىقىدىكى دوپىدومىلاق دۇگىلەكچىلەر ئىچىگە غەربىي سەپنىڭ ئۆتۈكى ۋە كىچىك - كىچىك ئاھالە نۇقتىلىرىنىڭ قۇشتېمىسى، ياقىرىق، قارابۇلاق، قىزىلبۇلاق، قارىباغ، قوقان، مۇزات، بوزدۆڭ، تىكەنسۇدۇق، قارا يۇلغۇن، جام ئىشلەنچى دېگەنگە ئوخشاش نامىلىرى يېزىلغان يوغان بىر پارچە پارقىراق سۈت قەغەز تۇراتتى. قەغەز يۈزىدىكى سىزمىلار ئاددىي كۆرۈنسىمۇ، ھەر ھالدا ئۇ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنى ھەربىي يۈرۈشتە پايدىلىنىشقا بولىدىغان بىر قاتار شەرتلىك بەلگىلەر بىلەن تەمىنلەپ بېرىشكە يېتەرلىك ئىدى. قاسىمجان قەمبىرى سۆھبىتى ئالدىغا تارتىپ، ئۇنىڭدىكى مۇساپە سىزىقلىرى ۋە دۇگىلەكچىلەرگە يەنە بىر قېتىم تەپسىلىي كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن، ئۆز پىكرىنى بايان قىلىپ:

— بىزنىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتى تەۋەسىدە ھازىرچە ئېلىپ بارىدىغىنىمىز مۇنتىزىم ئۇرۇش ئەمەس، ئاساسەن پارتىزانلىق ئۇرۇشى، — دېدى، — مۇنداق ئۇرۇش ئېلۇەتتە كۈچاغا ئوخشاش ئاھالىسى زىچ چوڭ بازارلارنى ئىشغال قىلىشنى ئەمەس، بەلكى پارچە - پارچە جەڭ ھەرىكەتلىرىنى داۋام قىلدۇرۇپ، دۈشمەن قوشۇنىغا كۈتۈلمىگەن يەردىن ئۇشتۇمتۇت زەربە بېرىشنى، بازارلاردىن يىراق ستراتېگىيىلىك چەت جايلاردىكى ئىستېھكاملارغا ھۇجۇم قىلىپ، گومىنداڭ ھەربىيلىرى ئىچىدە بىر تۇتاش ئۇجۇقۇش ۋە ئالاقزادىلىك ھاۋاسى پەيدا قىلىشنى، بولۇپمۇ قاتناش لىنىيىلىرىگە ئۈزلۈكسىز پاراكەندىچىلىك سېلىپ، مەلۇم بىر مەزگىلگىچە جەنۇبىي شىنجاڭ دىكى گومىنداڭ ھەربىي قىسىملىرىنى ئۆزۈم

چىدىن بولىدىغان ياردەملەردىن مەھرۇم قىلىپ تۇرۇشنى كۆزدە تۇتىدۇ. مۇنداق دېگەنلىك، بىز ھازىرچە يارتىزانلىق شەكلىدىكى ئۇرۇشلار بىلەنلا چەكلىنىپ تۇرايلى دېگەنلىك ئەمەس. بەلكى مۇنداق ئۇرۇش كۆپ ھاللاردا چوڭ ھەل قىلغۇچ جەڭلەر بىلەنمۇ گىرەلىشىپ كەتكەن بولىدۇ ...

— ھازىر جەڭچىلىرىمىز، — دېدى باتالىيون كوماندىرى ئۆزىنىڭ دەسلەپ بەرگەن بىرىنچى ئىزاھلاپ، — ئۇرۇش قىلىشقا ئىنتايىن ئالدىراۋاتىدۇ. بايدا بىر كۈن تۇرۇپ قېلىۋېدۇق، بۇ بىر كۈندە ئىزۇت، روتا كوماندىرلىرىدىن تارتىپ ئاددىي جەڭچىلەرگىچە، خېلى كۆپ قىسمى كۈچا تەرەپكە ھايالسىز ھېڭىش توغرىسىدا ئۈزلۈكسىز تەلەپ بېرىپ تۇردى. ئۇلار چۆكراق ئۇرۇش قىلىش ئىستىكىدە چىڭ تۇرۇۋاتىدۇ.

— كۈچاغا بارمايمۇ چوڭ جەڭ قىلغىلى بولمىدۇ، — چۈشەندۈردى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — ھەربىي سەپتە قىلىدىغان ئۇرۇشىمىزمۇ ئەلۋەتتە چوڭ بولىدۇ. ئاقسۇ 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ مارالبېشىدىن يۆتكەن كېلىنگەن بىر روتىسى ھازىر قوغاندا تۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ يەنە بوزدۆگدە خۇاڭ يادۇەن روتىسى، مۇزداۋان چۆققىسىدا خاكى باشچىلىق قىلىۋاتقان بىر ۋىزۋوت ئەسكىرى بار. ئالدىمىزدا بىز شۇلارغا تەگمەكچىمىز. دېمەك، بۇنىڭدىن قىلىدىغان ئۇرۇشىمىزنىڭ كىچىك دائىرىدە بولمايدىغانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرمامدۇ؟ گومىنداڭنىڭ تېخى بۇ روتىلىرىدا ئىككى دانە ئېغىر پىلىموتمۇ بار.

— شۇنداق، — سۆپاخۇن سۆۋۈرۈۋ ئويلىنىپ قالدى، شۇندىن كېيىن ئۇ بۈگۈن چۈشتىن كېيىن تاپشۇرۇۋېلىنغان يېڭى مەلۇماتنى ئەسلەپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — بايىقا كەلگەن بوزدۆگلۈك ئىككى نەپەر قىرغىز مەرگىنىدىن ئۇقۇشمىچە، ئاقسۇ تەرەپ قوغانغا ئىككى ۋىزۋوتچە يېڭى ئەسكەر يۆتكەپ كەپتۇدەك.

— دېمەك، بۇلاردىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، قوغان، بوزدۆڭلەردە قىلىدىغان ئۇرۇشمىز كەچمەك ئەمەس، خېلى چوڭ بولىدۇ. ھەتتا ئەھۋالغا قاراپ ئاقسۇنىڭ ئۆزىگىمۇ بېرىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن، ئىدىيەۋى تەييارلىق بولۇشى ئۇچۇن، بۇنى جەڭچىلەرگە ئالدىن ئۇقتۇرۇپ قويۇشىمىز كېرەك، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى تەكىتلەپ.

— بولىدۇ، — جاۋاب بەردى باتالىيون كوماندىرى.

— ئەتراپقا رازۋېتكىچىلار ماڭدۇرۇپ تۇرۇلۇۋاتقان بولغىيدى؟— ئىدىتلاپ سورىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ.

— ھەئە، شۇنداق، — مەلۇمات بەردى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ، — بىرىنچى تۈركۈمدىكىلەر قايتىپ كېلىپ، ئىككىنچى تۈركۈمدىكىلەر چىقىرىلدى، رازۋېتكىچىلىرىمىز شەرق تەرەپتىن سايرام، قىزىلغىچە، غەرب تەرەپتىن قارىباغ، ياقا ئېرىققىچە بېرىپ كەلدى. دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ قارىسىمۇ يېقىتەك تۇرىدۇ ...

غۇلجا موخۇركىسىنى يوغان ئوراپ، سۈمۈرۈپ چېكىشكە باشلىغان قاسىمجان قەمبىرى خۇشاللىقىدىن كۈلۈپ كەتتى - دە، ئۇستەل ئۇستىنى قاپلىغان ئىس - تۇمانىنى ھەيدەپ تۇرۇپ:

— دۇشمەنلەر تازا ئۇجۇقۇپ، چاشقانىدەك ئۆچەكلىرىگە كىرىپ كەتتى دەڭا! — دەۋەتتى. سىياسىي كومىسسارلار بىلەن باتالىيون كوماندىرى مۇزداۋانىنىڭ ھەربىي جەھەتتىكى ستراتېگىيىلىك مۇھىم ئورنىنى ھازىر ھەرقانداق ئادەمدىن ياخشىراق چۈشىنەتتى. شۇنداقتىمۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بۇ ھەقتە ئالاھىدە سۆزلەپ:

— مەن كېچىكمىدە ئاتامغا ھەمراھ بولۇپ مۇزداۋاندىن ئۆتكەنمىدىم، — دېدى ئۇ، — ئۇ چاغدا بىز يۈرتىمىز ئۇچىتۇرپاندىن تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن غۇلجىغا ماڭغانىدۇق. مۇزداۋان ئاجايىپ چېرىك، ئويۇل كەتكەن قورقۇنچلۇق

مۇز چوققىسى. ئۇ يەردە تۇرۇۋېلىپ يول توسۇسىڭىز، پەستىن ئېگىزگە ئىنىس - جىنمۇ چىقالمايدۇ، — سىياسىي كومىسسار بۇ گەپ بىلەن يۈرتىنى، ئاتا - ئانا ۋە ئاكا - ئۇكىلىرىنى، ئۆزىنىڭ بالا ۋاقتىنى ئەسلەپ قالدى بولغاي، بىردەم جىم تۇرۇپ قالدى. ئاندىن يەنە رەسمىي ئاھاڭ بىلەن ئۇنلۇك سۆز باشلاپ كەتتى:

— قېنى، بىز ئەمدى جەڭنىڭ ئوڭۇشلۇق تەرىپىنىلا ئەمەس. ئوڭۇشسىز تەرىپىنىمۇ كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈپ باقايلى، — دېدى ئۇ، — بىزنى دۇشمەنلەر باشقا جايدا ئەمەس، دەل مۇشۇ يەردە تۆت تەرەپتىن كېلىپ ئوتتۇرىغا قاپسۇالغان بولسۇن، ئۇ چاغدا، بىز بىرەر چېقىش يولىغا مۇھتاج بولمىمىزمۇ — يوق؟ ئەلۋەتتە بولمىمىز. بىزنى قورشىۋالغان دۇشمەنلىك ئەينى ۋاقىتتا يەنە، قىيىر تاغ ئېغىزىنى ئىككىنچىلەپ ئىشغال قىلىپ بولغانلىقىنىمۇ پەرەز قىلايلى، بىزگە ئەمدى قايسى تەرەپنى بۆسۈپ، قايسى يوچۇقتىن ئىلگىرى تەرەپكە ۋاقتىنچە ئۆتۈپ تۇرۇشقا مۇمكىنچىلىك تۇغۇلار؟ مۇشۇ جەھەتتىنمۇ مۇزداۋان ئەڭ مۇھىم جاي دېمەك، مۇزداۋاندا يامان ئەھۋالغا دۇچ كەلگىنىمىزدە، بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىزگە ئۆزىنى قوغداپ، غۇلجا تەرەپكە ساق - سالامەت چېكىنىۋېلىشى ئۈچۈنمۇ ئەھمىيەتلىك بولىدۇ. بۇ جاي. يەنە ئۆزىنىڭ ستراتېگىيىلىك ئورنى جەھەتتىن ئېيتقاندىمۇ، ئومۇمىي قېرىللىق ئىنقىلابىمىزغا ئەڭ كېرەكلىك تەبىئىي ئىستىھكام.

تۈرلۈك پىكىر، مەسلىھەت ۋە مۇلاھىزىلەردىن كېيىن، ئاخىر باتالىيون رەھبەرلىرى غەربكە يۈرۈش قىلىش توغرىسىدا تولۇق بىرلىككە كەلدى، بىرىنچى قېتىم تېگىش قىلىنىدىغان ھەربىي نۇقتا — قوغان ئىستىھكامى قىلىپ بەلگىلەندى. يول ئۇستىدە دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ قارشىلىقىغا دۇچ كېلىپ

قالسا، پارچه - بۇرات ئۇرۇشلارنىڭ بولۇپ قېلىش دۇمكىنلىكىمۇ ئالدىنئالا پەرەز قىلىپ قويۇلدى. ھەربىي سىر ئۇقتۇشىنى نەزەردىن يوقىتىش ۋاقتى ئەل ياتقۇسى سائەت 11 ئەتراپى قىلىپ بەلگىلىنىپ، جەڭچىلەر ياخشى ئارام ئېلىۋېلىش ئۈچۈن ھازىردىن تارتىپ ئۇخلىۋېلىشقا بۇيرۇلىدىغان بولدى. بۇ چاغدا، جەڭچىلەرنىڭ قورسىقى تۇق بولۇپ، ئۇلار نامازشام بىلەن گۆش بىسىپ ئېتىلگەن مەززىلىك پولۇ يېگەنىدى. سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋۇ نۆۋەتتىكى ھەربىي يۇرۇشنىڭ ئاخىرقى تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈۋېلىش ئۈچۈن ئالدىراپ باتالىيون شتابىغا كەتتى. قىلىنغان مەسلىھەتكە ئاساسەن، قاسىمجان قەمبىرى بىلەن - قوغان ئارىلىقىنىڭ يول ئەھۋالى ۋە جۇغراپىيىلىك تۈزۈلۈشى بىلەن يەنمۇ پۇختىراق تونۇشۇۋېلىش ئۈچۈن ناھىيىلىك ئويغۇر ئۇيۇشمىسىغا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ يېڭى سايلانغان باشلىقىنى چاقىرىپ كەلدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بۇ ۋاقىتتا ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىنى ئەدىكى ھۇجۇم يۆنىلىشىنىڭ قوغان - مۇزات تەرەپ قىلىپ بەلگىلەنگەنلىكىدىن ۋە بۈگۈن ئاخشام يولغا چىقىپ، ئۆگۈنلۈككە تاڭ سەھەر بىلەن بۇ ئىككى جاينى ئىشغال قىلىش ئۇرۇشىنى باشلايدىغانلىقىدىن خەۋەردار قىلىپ قويۇش ئۈچۈن غۇلجىغا ئەۋەتىلىدىغان رادىئوگراممىا تېكىستىنى يېزىش ۋە ئۇنى تېز بېرىۋېتىش ئىشى بىلەن بەند بولدى. سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋۇ باتالىيون شتابىغا بېرىش بىلەنلا، قوغان تەرەپتىكى يولنى مەخسۇس كۆزىتىپ كېلىش ئۈچۈن ئىككى نەپەر راز- ۋېتكىچىنى ماڭدۇردى. ئاندىن ئاز ۋاقىت ئۆتۈپ، تولۇق قورال لانغان 30 كىشىلىك بىر ئىزۇت ئالدىن يۈرەر جەڭچىنى ئۈچۈر ئاتلار بىلەن سەپەرگە ئاتلاندۇردى، سائەت 11 بولۇپ قالاي دېگەندى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر

يېتىپ كەلدى، جەڭچىلەرگە ھەربىي يۇرۇشنى باشلاش توغرىسىدا ئومۇمىي بۇيرۇق بېرىلدى. بۇ يەردە باي بازىرىنى قوغداش ئۈچۈن يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان ئىككى ئىزۇت جەڭچى قالدۇرۇلۇپ، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى ئۆز روتىلىرى بويىچە قوزغىلىپ ھەش - پەش دېگۈچە يولغا چىقىپ بولدى. سەلتەنەتلىك ھەربىي يۇرۇش — ھۇجۇم يۇرۇشى كېچىنىڭ تىمتاسلىقى ئىچىدە ئاتلارنىڭ تۇياقلاق يولدىن تەكشى قەدەم ئېلىپ مېڭىشى بىلەن ناھايىتى تىنچ داۋام قىلدى، ئەمما ئۇزۇن يول بېسىلىپمۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قارشىلىقىغا دۇچ كېلىنمىدى، ھەقىقەتەن ئۇلار مىللى ئارمىيىنىڭ باي تەۋەسىدە قولغا كەلتۈرگەن بۇرۇلۇش خاراكتېرلىك زور غەلىبىسىدىن كېيىن، ھودۇقۇپ، ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئىقتىدارىنى يوقاتقان ۋە پەقەت ئىستېھكاملىرىنى قانداق ساقلاپ قېلىشنىڭ كويىدىلا بولۇپ، مىللىي ئارمىيىدىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇش ھالىتىگە كېلىپ قالغانىدى.

قوغان ھەربىي ساۋات نۇقتىئىنەزەردىن ئېيتقاندا، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى ئۈچۈن قەتئىي ئىشغال قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم جاي ئىدى. ئۇ يېقىن ئەتراپىنى كۆزدە تۇتقاندا، بوزدۆڭنى تېز ئازاد قىلىش ۋە مۇز داۋان چوققىسىنى غەلىبىلىك قولغا كىرگۈزۈشتىن ئىبارەت دەسلىۋى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان مۇرەككەپ تىلسىماتنى بىر يولى ئېچىپ تاشلاشنىڭ ئاچقۇچى، ئىككىنچى ياقتىن ئېيتقاندا، بۇ يەر مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئۈچۈن پۈت تىرەپ تۇرۇشقا بولىدىغان ئىشەنچلىك ئارقا سەپ بولۇپ، ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىپ كىرىشنىڭمۇ ئەڭ ئاساسلىق كۆۋرۈكى ئىدى. قوغاننىڭ مۇنچىۋالا زور ئەھمىيىتىنى ئەينى ۋاقىتتا گومىنداڭ ھەربىيلىرىمۇ ناھايىتى ياخشى بىلەتتى، شۇڭا ئۇلار بۇ يەرگە ئىلگىرىكى

بىر روتا ئەسكەرگە قوشۇمچە يارەمچى كۆچ قىلىپ، يېقىندا يەنە ئىككى ۋىزۋوت ئەسكەر ئەۋەتكەن، قوغانغا قوشنا بوزدۆگدە خۇاڭ يادۇەن روتىسىنى، مۇزاتتا خاكىنىڭ مۇستەقىل ۋىزۋوتىنى تۇرغۇزۇپ، بۇ جاھىل ئىستېھكامنى مۇستەھكەم مۇداپىئە چەمبىرىكى ھالىتىگە كەلتۈرگەندى، قىسقىسى قوغاندا غەلىبە لىك جەڭ قىلىش سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ باتالىيونى ئۇچۇن قىيىر ئۇرۇشىدىنمۇ ئەھمىيەتلىكرەك ئىش بولۇپ، بۇ ئۇلارنىڭ كېيىنكى ھەربىي ئوپېراتسىيىلەرنى ئوڭۇشلۇق ئۆتكۈزۈشكە داغدام يول ئېچىۋالغانلىقى بىلەن باراۋەر ئىش بولاتتى.

جەڭچىلەر قارابۇلاققا يېتىپ كەلگەندە، چۈش ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى، بۇ يەردە باتالىيوننىڭ ئالدىنقى روتىسى توختىتىلىپ، ئارقىدىكىلىرى يېتىپ كېلىپ، ھەممىسى تولۇق جەم بولۇش بىلەن، غىزا - تاماق يەۋېلىش ۋە ھاردۇق ئېلىۋېلىش جاكارلاندى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبەر- لەر بۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، باتالىيونغا قوغاننى ئىشغال قىلىشنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتىنى ئالاھىدە چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى، شۇنىڭدەك بۇ جاھىل ئىستېھكامنى قىسقا جەڭ ئارقىلىق بويسۇندۇرۇش ئۈچۈن چاقماقتەك تېز ئۇرۇش قىلىپ، ئۇزۇل- كېسىل غەلىبە قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى جېكىندى، باتالىيوننىڭ روھىي كەيپىياتى ئۈستۈن ئىدى، ھەر بىر روتا كوماندىرى ئۆز جەڭچىلىرى نامىدىن سۆزلەپ، قەيسەرلىك بىلەن ئۇرۇش قىلىش ئۆزلىرىنىڭ تەلىيى بولۇپ قالغانلىقلىرىنى ئۇنۇتۇپ راپورت بىلەن يەنە بىر قېتىم مەلۇم قىلدى. كوماندا بېرىلىپ ئالدىن يۈرەر ۋىزۋوت قوزغىلىپ نەرىدىكى يوغار قوم بار- خانىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، قالغان ۋىزۋوتلار ئۆز روتىلىرى بويىچە، رەت - رەت بولۇپ يولغا چىقتى. ھەربىي يۈرۈش شاۋقۇن - سۈرەنسىز، جىمجىتلىق ئىچىدە

داۋام قىلاتتى، يۈزلىگەن ئاتلارنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدىن كۆتۈرۈلگەن سارغۇچ يۇمشاق توپا بەزىدە ئۇشتۇمتۇت ئۇرغان ئىسسىق شامال بىلەن پەس ئۇچۇپ، يىراقلارغا كەتسە، بەزىدە تىنچ تىنىق ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، پارچە - پارچە تۇمان ھاسىل قىلىپ تۇراتتى. ھەربىي يۈرۈش قوغان تەرەپكە يېقىنلاشقانچە، يېزىلاردىن - يېزىلارغا ئارىلاپ ئۆتۈپ تۇرغان ھارۋىلار ۋە پىيادە ئادەملەرنىڭ قارىسى تېخىمۇ ئازلاپ، بارا - بارا كۆرۈنمەس بولۇپ كەتتى. بۇ ئاقسۇ تەرەپتىكى گومىنداڭچىلارنىڭ يېزا باشلىقلىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، خەلقنى باي تەرەپكە بېرىشتىن قەتئىي توسۇپ قويغانلىقلىرىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئاڭغىچە، كەچ كىرىپ، قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىدى، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى قىزىلبۇلاققا يېقىنلاپ قالغاندا، ئۇلارغا ئۆزراز- ۋېتكىچىلىرى ئۇچراشتى. بۇ رازۋېتكىچىلار گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ قورالسىزلاندۇرۇلغان بىر رازۋېتكىچىسىنى باغلاپ ئات ئۈستىدە ئەكىلىۋاتقانىدى. رازۋېتكىچىلارنىڭ باتالىيون رەھبەرلىرىگە بەرگەن راپورتىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئۇلار بۇنى قىزىلبۇلاقتا بولۇپ ئۆتكەن قىسقا ئېتىشمىدا ياردار قىلىپ ئەسىرگە ئالغان، دۈشمەننىڭ بۇنىڭ بىلەن بىللە كېلىۋاتقان يەنە بىر ئەسكىرىنى شۇ يەردىلا ئېتىپ ئۆلتۈرگەن. بۇ ئىككى دۈشمەن مىللىي ئارمىيە رازۋېتكىچىلىرىغا ئۇچرىشىپ قالغاندا، جانلىرىنى قوتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن، كەينىگە بۇرۇلۇپ قاچقان، شۇندىن كېيىن، قەھرىمان رازۋېتكىچىلار ئوق ئۇزۇپ، ئاۋۋال ئاتلىرىنى، ئاندىن ئۆزلىرىنى ئېتىپ، ئاخىرىدا بۇنى ياردار ھالەتتە قولغا چۈشۈرگەن، دۈشمەن رازۋېتكىچىلىرىنىڭ ئۆز جايىدا بېسىقتۇرۇلۇشى ئۇرۇش نوقتىسىنەزىرىدىن تۇرۇپ ئېيتقاندا، ئۆزىگە خاس ئەھمىيەتكە ئىگە ۋەقە ھېسابلىناتتى. بۇنىڭ بىلەن قوغان، بوزدۆگلەردىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئالدى

ئەرەپنى كۆزىتىش ۋە مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ بۇ ئەرەپكە يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىشتىن بىر يولى مەھرۇم بولۇپ، قاپىغۇ - گاسلاردەك ھەممە نەرسىدىن بىخەۋەر قېلىشۋەرگەن بولاتتى. ھۇجۇمكار باتالىيون قىزىلبۇلاقتا بىرئاز توختاپ، جەڭچىلەرنى قىسقا مۇددەتلىك ھاردۇق، ئاتلارغا يەم - بوغۇز بەردى. ۋاقىت باش توخۇ مەزگىلىگە كېلىپ، بۇ يەرگە قەشقا كەنتلەرنىڭ بىرىدە چىللىغان خوراز لارنىڭ ئاۋازى كېلىپ ئاڭلاندى. تاڭ سۈزۈلۈپ، ئەتراپ يورۇغىچە قوغانغا يېتىپ بېرىپ، دۈشمەنلەرنىڭ بۇ جاھىل قورغىنىنى سەزدۈرمەستىن قورشۋېلىش، گومىنداڭنىڭ بۇ يەردىكى ئەسكەرلىرىدىن بىرىنىمۇ قاچۇرماي قولغا چۈشۈرۈشتە تاكتىكىلىق ئەھمىيەتكە ئىگە ئىش ئىدى. جەڭچىي يۆنىلىش قوشۇنى قوغانغا يېتىپ بارغاندا، تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىغان بولسىمۇ، ئەمما ھاۋانىڭ بۇلۇتلۇقى سەۋەبىدىن ئەتراپ بىر نەرسىنى پەرق قىلالمىغۇدەك دەرىجىدە قارانغۇ ئىدى. باتالىيون ئاخىر قوغانغا قارشىلىقسىز كېلىپ، بۇ يەردە ئالدىن يۈرەر ۋىزۋوت بىلەن مۇۋاپىقلىشىپ ھالدا قوشۇلدى. بۇ ۋىزۋوت سەل ئىلگىرى يېتىپ كېلىپ، قوغان دەرۋازىسى تەرەپنى ئۆز نازارىتى ئاستىغا ئېلىپ تۇراتتى، دۈشمەنلەر مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ مۇھاسىرىسىدە قالغانلىقلىرىنى بايقىماندا، پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالغانلىقلىرىنى بىلىپ، قاتتىق ئالاقزادىلەشتى: كېچىچە سەرتتا قالدۇرغان تەييار ئېگەرلىك ئاتلىرىنى سېپىل ئىچىگە ئەكىرىۋالالمىدى، دەرۋازىنى تاقىۋالالىغان بولسىمۇ، ئىچىدىن يۆلەپ تام توسۇق قىلىۋېلىشقا ئۈلگۈرەلمىدى، سەرتتىكى پوتەي ۋە يەر ئاستى ئاكوپىنى ھەش - پەش دېگۈچە قولدىن بېرىپ قويدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، قوغانىنىڭ ئاقسۇدىكى پولك شتابى بوزدۆڭدىكى خۇاڭ يادۇەن روتىسى، مۇزداۋاندىكى خاكى

ۋىزۋوتى بىلەن بولىدىغان ئالاقىسىمۇ ئۈزۈپ تاشلانغاندى. چۈنكى، ئالدىن يۈرەر ۋىزۋوت بۇ يەرگە كېلىش بىلەنلا، سىم تاناپلارنى كېسىۋەتكەنىدى، باتالىيون جەڭچىلىرى تەكشى يېيىلىپ، قوغان سېپىلى ئۆپچۆرىسىدە بىر تۈتاش چەمبىرەك شەكلىنى بارلىققا كەلتۈردى. بۇنىڭ بىلەن، دۈشمەن قەپەسكە سولانغان ھۇقۇشتەك مۇستەھكەم مۇھاسىرە تېمى ئىچىدە قالدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ شەمشاد دەرىخىدەك قەد تىكلەپ ئورنىدىن تىك تۇرۇپ، يېنىدىكى چوڭ قورام تاش ئۈستىگە چىقىپ، كاناي ئارقىلىق بوم، ھەيۋەتلىك ئاۋاز بىلەن قوغان ئىچىدە كىلەرنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلدى، دۈشمەنلەرنىڭ ئۆزلىرىمۇ شۇ تاپتا قول كۆتۈرۈپ، ياۋاشلىق بىلەن قورال تاپشۇرۇشتىن باشقا ئامالىنىڭ قالمىغانلىقىنى بىلەتتى. بىراق، ئۇلار كوماندىرلىرىنىڭ جاھىللىق بىلەن بەرگەن بۇيرۇقىغا ئاساسەن، بۇ دەۋەتكە قاتتىق ئوق ياغدۇرۇش بىلەن جاۋاب قايتۇردى. ئوچ ۋىلايەتتە قوراللىق ئىنقىلاب قوزغالغاندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئىچىدە بۇ ئىنقىلابقا قارىتا بىر خىل ناتوغرا چۈشەنچە ئومۇمىيۈزلۈك ساقلىنىپ كەلمەكتە ئىدى. گومىنداڭ ھەربىي ئەمەلدارلىرى مىللىي ئارمىيىنى ھەر تەرەپلىمە يامان كۆرسىتىپ، ئۇلارغا بۇ ئەركىنلىك جەڭچىلىرى تۇغرىسىدا «باشباشتاقلىق بىلەن ئىش قىلىدىغان تاغ ياۋايىلىرى، تەسلىم بولغان بىلەن ئاخىرىشچە قارشىلىق كۆرسەتكەنىنى پەرق ئەتمەستىن بىردەك قىرىپ تاشلاشنىلا بىلىدىغان قارا كۆڭۈللەر» دېگەن كۆز قاراشنى سىڭدۈرۈۋەتكەنىدى. شۇ سەۋەبتىن، ئۇلارنىڭ مۇھاسىرە چەمبىرىكىدىن قۇتۇلۇپ كېتىشكە كۆزى يەتمەس بولۇپ قالغان ھازىرقىدەك ئۈمىدسىز شارائىتتا تېخىمۇ جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشى تۇرغان گەپ ئىدى. مىللىي ئارمىيە باتالىيونى

قويۇق يېغىۋاتقان ئوق يامغۇرىغا قارىماي ئۆمىلەپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، مۇھاسىرە ھالقىسىنى كىچىكلەتتى. سېپىل ئۈستىدىكى پوتەيلەرنى مىنامىيوتتىن ئوققا تۇتۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىنى گۇمران قىلدى. مەرگەنلەر چەنلەپ ئېتىپ، دۇشمەن پىلىموتچىكىنىڭ بىرىنى سەپتىن چىقاردى. بۇنىڭ بىلەن، قوغان ئىچىدە ئالاقزادىلىك يەنمۇ كۈچەيدى. لېكىن قارشىلىق پەسەيمىدى، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن بىر قىسىم پىدائىيلار سېپىل تۈۋىگە ئۆمىلەپ بېرىپ، بىر - بىرىنى مۇرىدە كۆتۈرۈش يولى بىلەن ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىش ئامالىنى قىلىپ كۆردى. بىراق، دۇشمەنلەرنىڭ تۆپە - تۆپىلەپ تاشلىغان قول بومبىلىرى سېپىلغا ئۆرلەشنىڭ ئىمكانىيىتىنى يوققا چىقاردى، يۇقىرىغا چىقىشقا ئۇرۇنغان، بەردەم شوتىلا يارىدەم بېرەلەيتتى. ئەمما، تەييار شوتىنىڭ يوقلۇقىدىن بۇ جەڭگىۋار ئۇيۇراتىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭمۇ مۇمكىنچىلىكى بولمىدى. شۇنىدىن كېيىن، قوغانغا بولغان بۆسۈش ھۇجۇمى ئۇنىڭ دەرۋازىسى تەرەپكە يۆتكەلدى، باتالىيون جەڭچىلىرىنىڭ بىرقانچىسى يېقىنلاپ بېرىپ، دەرۋازىغاقول بومبىلىرى تاشلىدى. ئومۇمەن دۇشمەنئەسكەرلىرى ئېگىزلىكتە — سېپىل ئۈستىدە، مىللىي ئارمىيە پەستە، بىر قەدەر يانتۇ كەتكەن تۈزلەڭلىكتە تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، قوغان سېپىلى ئېگىز بولۇپ، ئۇنىڭدا يەنە دالدىلىنىپ ئۇرۇش قىلىشقا ئىمكان بېرىدىغان ھەربىي قۇرۇلمىلار بولمىغانلىقتىن، دۇشمەن مەلۇم مەزگىلگىچە جان تالىشىپ، ئۆزلىرىنى قوغداپ تۇرالىشى مۇمكىن ئىدى، ئۇرۇش ئوتى ئېچىلىپ، ئانچە ئۆتمەي مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن تۆت نەپىرى قۇربان بولۇپ، ئۈچ نەپىرى ئېغىر يارىدار بولدى. ئۇرۇشنىڭ سوزۇلۇپ كېتىشى باتالىيونغا پايدىسىز ئىدى. شۇ سەۋەبتىن، ئۇلارغا قاتتىق ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، تېز غەلىبە قىلىش تاكتىكىسى بويىچە، جىددىي چەڭ ئوپېراتسىيىسى ئۆتكۈزۈشكىلا توغرا كېلەتتى. ئاخىر بۇ ئەھۋال باتالىيون رەھبەرلىرىدە باش قېتىمچىلىقى پەيدا قىلدى. دەل شۇ ئېغىر پەيتتە بوزدۆڭ تەرەپتىن تۆت نەپەر ئاتلىق قىرغىز چارۋىچىلىرى ئۇۋ مىلتىقلىرىنى تېقىملىرىغا باستۇرغان ھالدا كېلىپ قالدى. ئۇلار تۇغما مەرگەنلەر بولۇپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ باينىي ئازاد قىلغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە كېچىلەپ قوغان تەرەپكە كېلىپ ئۇرۇش قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ بۇ يەرگە كەلگەنىدى. قىرغىز مەرگەنلىرى كىچىكىدىن تارتىپ، بوزدۆڭ، مۈزات، قۇغان ئەتراپلىرىدىكى تاغ - ئېدىرلارنىڭ قاپتاللىرىدا ئۆۋچىلىق بىلەن مەشغۇل بولۇپ كەلگەن. شۇڭا ئۇلار بۇ جاھىل دۇشمەن ئىستىھكامىغا ھۇجۇم ئوقى ئېتىشنىڭ ئەپلىك ئورۇنلىرىنى بىلەتتى. بۇرۇندىن تارتىپ، مۇستەبتىلەرگە ئىشەنچلىك ھەربىي بازا بولۇپ خىزمەت قىلىپ كەلگەن قوغان قورغىنى دەريا كېچىكىنىڭ ئالدىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچ تەرىپى ئازراق تۈزلەڭلىك، بىر تەرىپى مۇزاتقا يانداش ئىدى. قىرغىز چارۋىچىلىرى باتالىيون رەھبەرلىرىگە قوغان سېپىلىگە ئېگىزدىن تۇرۇپ، چەنلەپ ئوق ئېتىشقا بولىدىغان ئەپچىل جايىنىڭ بارلىقىنى ئېيتىپ، ئۇلارنىڭ ماقۇللۇقى بىلەن ئون جەڭچىنى ئاتلىق كېچىكتىن ئۆتكۈزۈپ، دەريانىڭ قارشى قىرغىقىغا ئېلىپ ماڭدى. ھەرقايسى روتىلاردىن تاللىۋېلىنغان بۇ كىشىلەر ئاتقان ئوقى زايا كەتمەيدىغان ئۇستا مەرگەنلەردىن ئىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار، تۆت نەپەر يول باشلىغۇچى بىلەن بىرلىكتە 14 كىشىلىك مەرگەنلەر ئوتدېلىنىيىسى بولۇپ ئۈيۇشۇپ، تاغ قاپتىلىنىڭ قوغانغا يېقىن دالدا يەرلىرىگە خەتەرسىز بېرىپ ئورۇنلاشتى ۋە شۇ يەردىن ئوق ئۇزۇپ،ھە دېگەندىلا ئوتتۇزغا يېقىن دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى يەر چىشلەتتى. بۇنىڭ بىلەن، ئۇرۇش ۋەزىيىتىدە تېز ئۆزگىرىش

بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. شۇنداق كېيىن، گومىنداڭ قوشۇنى سىپىل ئۇستىدە ئاشكارا ھەربىكەتلىنىپ تۇرۇپ ئوق ئېزىۋاشتىن پوتەي ئىچى ۋە دالدىلارغا يېشۇرۇنۇپ جان ساقلاشقا مەجبۇر بولدى. بۇ قوغان ئىچىگە بۆسۈپ كىرىپ، بۇ يەردىكى ئۇرۇشنى تېز ۋە ئۆزۈل ـ كېسىل تاياغلاشتۇرۇشنىڭ پايدىلىق پۇرستى ئىدى. باتالىيون رەھبەرلىرى دەرۋازىنى ئۇرۇپ چېقىش ياكى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈپ تاشلاش ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىۋاتاتتى. شۇ چاغدا، باي بازىرى تەرەپتىن ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ قالغان ناھىيىلىك يېڭى ساقچى ئىدارىسىنىڭ خادىمى باشقىچە خەۋەر يەتكۈزۈپ، بۇ تەدبىرنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىنى ۋاقتىنچە كەينىگە كېچىكتۈردى. مەلۇم بولۇشچە، ما چىنشاڭ كورپۇسىنىڭ كۈچادىكى مۇستەقىل ھەربىكەت باتالىيونى پۈتۈن تەركىبى بىلەن ھۇجۇم يۈرۈشى باشلاپ، بايغا بېسىپ كەلمەكتە ئىدى. خەۋەرچى ساقچى ئۆزى بايدا چاغدا، ئۇلارنىڭ قىزىلغا كېلىپ بولغانلىقىنى، ھازىرغىچە بايغا كەلگەن بولۇشى مۇمكىنلىكىنى ئېيتتى. باينىڭ مۇداپىئەلىنىش ئىقتىدارى ئاجىز، شۇ تاپتا ئۇ يەردە ئىككى ۋىزۋوت جەڭچى، 15 نەپەرچە قوراللىق ساقچى خادىملا بار ئىدى. ئۇلار شۇنچىۋالا كۆپ دۈشمەنلەرنى چېكىندۈرۈشكە ئەمەس، بەلكى بايدىكى قوراللىق مۇلكىي خادىملارغا بازاردىن ئادەن ـ ئېسەن چىقىۋېلىشتا پەقەت قوغداپ تۇرۇش ياردىمىنلا بېرەلەيتتى. دېمەك، بايغا بېسىپ كەلگەن كۆرەڭ دۈشمەن چېكىنگەنلەرنى قوغلاپ، قوغانىشچە كېلىشى مۇمكىن ئىدى. ھەقىقەتەن ئۇلار بۇ يەرگە كېلىپ قالغۇدەك بولسا، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ھەسسىلەپ كۆپەيمەي، جەنۇبىي يۈنىلىش قوشۇنىنىڭ بۇ يەردىكى غەلىبىسى تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز قۇرۇق خىيالغا ئايلىنىپ كەتكەن بولاتتى. ۋاقتىنىڭ ئۆزى مۇھىم بولۇپ قالدى. مىللىي ئارمىيە قوشۇنى ئۆچۈن

ئەمدى ئەڭ پايدىلىقى ھازىرقى ھەر بىر مىنۇتنى قىممەت بىلىپ، مۇستەقىل باتالىيون بۇ يەرگە يېتىپ كېلىشتىن ئاۋۋال، ئالدىنقا بېرىپ ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ قالغانىدى. باتالىيون رەھبەرلىرى تېز ھەربىكەتكە كۆچۈپ، جىددىي ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ باردى. 14 كىشىلىك مەرگەنلەر ئۆتىدىلىنىيىسىنى ئىلگىرىكىدەك تاغ قاپتىلىدا قالدۇردى. 130 جەڭچىدىن تەركىب تاپقان 1 ـ روتىنى قوغان سىپىلىنى قورشاپ، ئۇنىڭدىكى دۈشمەنلەرنى بەند قىلىپ تۇرۇشقا بۇيرۇدى، ئاندىن باتالىيوننىڭ ئىككى روتىسى ۋە يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان قوراللىق روتىنى ئېلىپ، ئالاھىدە ھەربىكەت باتالىيونىنىڭ ئالدىنقا يۈرۈپ كەتتى. قوغاندىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بۇ ئىشلارنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىنىۋاتقانلىقىدىكى سەۋەبلەرنى بىلمەيتتى. ئەگەر بىلسە، مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇھاسىرىچى روتىسىغا ئۆزلىرىدىكى كۆپ سانلىق ئەسكىرىي كۈچ بىلەن تاشلىنىپ، ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى ئۆز پايدىسى تەرەپكە ئۆزگەرتىۋالغان بولاتتى. بۇ خەتەرلىك ئىش بولۇپ، ئاخىر ئۇ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ بارلىق تەركىبىنى مەغلۇبىيەت تەقدىرىگە ئېكىلىپ قويىاتتى. مىللىي ئارمىيە باتالىيونىنىڭ 2 ـ، 3 ـ روتىلىرى بىلەن يېڭى روتا جەمجىت ئاتلىنىپ، باي تەرەپكە ماڭماق بولۇپ تۇراتتى. ئالدى تەرەپتىكى دۆڭ باغرىدا ئاسمان ـ پەلەك توپا ـ چاڭ پەيدا بولۇپ، قېچىپ كېلىۋاتقان زور بىر تۈركۈم ئادەملەرنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇلار باي ناھىيىسى ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن يېڭىدىن خىزمەتكە قويۇلغان ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم، ئىدارىلەرنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىقلىرى بىلەن كادىر ـ خىزمەتچىلەر ۋە ئىنقىلاب تەرەپدارلىرى بولغان بىرنەچچە يۈز خەلق ئاممىسى ئىدى. بۇلارنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى بىلەن قوغان سىپىلىدىكى دۈشمەنلەر

ئۆزلىرىنى قېلىن مۇھاسىرىدە قېلىۋاتقاندەك ھېس قىلدى ـ دە، تېخىمۇ قورقۇنچقا چۈشۈپ، ئورۇنلىرىدىن باش كۆتۈرەلمەس بولۇپ كەتتى. باتالىيون رەھبەرلىرى بۇ كىشىلەرنى قوغان مۇھاسىرىسىگە قوشۇمچە يارەدەم بېرىش ئۈچۈن قالدۇرۇپ، دەسلەپكى ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئاساسەن، 2 ـ، 3 ـ روتىلار بىلەن يېڭى روتىغا ھەربىي يۈرۈشنى باشلاش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. ئۇلار ئات سېلىپ، تېزلا قىزىلبۇلاقىغا يېتىپ كەلدى. بۇ ۋاقىتتا، چاڭ ـ توزان ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقانلارنىڭ كىملىكىنى پەرق ئېتىشتە ئاساسلىق بەلگە بولۇپ قالغانىدى. بۇ چاغدا قوغانغا قاراپ، كىچىكى ئالاھىدە ھەرىكەت باتالىيونى ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار تېز مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، باتالىيون كومانىدىرى بارلىق جەڭچىلەرگە دۇشمەنلەر بىلەن مۇشۇ يەردە ئۇرۇش قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. قەدىمدە مەشھۇر ئۆتەڭ بولۇپ، ھازىرقى كۈندە ئاھالە ياشىماس بولۇپ قالغان قىزىلبۇلاق دالدىلىنىپ ئۇرۇش قىلىشقا ئەپلىك جاي ئىدى. بۇ يەردە جەڭچىلەر ئۈچۈن مۇداپىئەلىنىپ تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىشقا بولىدىغان كونا ۋەيرانە ئۆيلەر بولغاندىن تاشقىرى، ئالدى تەرەپتە ئەگمەچ سوزۇلغان تاقا شەكىللىك ئۆزۈن قىيان ئازگىلىمۇ بار ئىدى. بۇلار دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى تۈيدۈرماي يېقىن كەلتۈرۈپ، ئالدى تەرەپتىن ۋە ئىككى يانىدىن ئوشتۇمتوت زەربە بېرىشكە تېپىلغۇسىز ياخشى، تەبىئىي ئاكوپىلار ھېسابلىناتتى. باتالىيون كومانىدىرى جەڭچىلەرگە ئاتلارنى ئەسكى تاملارنىڭ ئارقىسىغا يۆشۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ قىيان ئازگىلىغا چۈشۈشى توغرىسىدا ئومۇمىي بۇيرۇق بەردى. روتىلار نۆمۇر تەرتىپى بويىچە ئويمان ئىچىگە تېز جايلىشىۋالدى، ئاڭغىچە، كۈچا ئالاھىدە ھەرىكەت

باتالىيونى قىزىلبۇلاققا خېلى يېقىنلاپ قالدى، لېكىن ئۇلار ئۆز ئاتلىرىنىڭ چاڭ ـ توزانلىرى ئىچىدە يېراقنى پەرق قىلالماي كېلىۋاتقانلىقتىن، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتلىرىنى بايقىۋالالمىدى. دۇشمەنلەر قىيان ئازگىلىغا 200 - 300 قەدەملىك مۇساپە ئارىلىقى بىلەن ئۆدۈل ئۆتۈپ يېقىنلاپ كەلگەندە، جەڭچىلەر ئوت ئېچىپ، دەسلەپكى ئوق يامغۇرىدىلا ئۇلاردىن قىرىقىقا يېقىن كىشىنى ئۆلتۈردى. ئۇلاردىن يەنە بىرقانچە ئونى ھەر خىل دەرىجىدە يارىدار بولدى. شۇنىدىن كېيىن دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئۆگىتىلگەن ھەربىي ئاتلىرىنى ياتقۇزۇپ، ئاتلارنىڭ دالدىسىدا ئوق ئۇزدى. جەڭچىلەر ئادەملەرنى ئېتىش مۇمكىن بولمىغاندا، ئاتلارنى ئېتىپ، دۇشمەنلەرنىڭ بەزىلىرىنى قېچىپ كېتەلمەس قىلىپ قويدى. شۇنىدىن كېيىن، ئازگالدىن چىقىپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. قىلىچۇازلىق ئۇرۇشى باشلىنىپ، دۇشمەنلەرنىڭ يېڭىلىشكە يۈزلەنگەنلىكى تېز روشەنلەشتى، ئاخىر ئۇلار 60 نەچچە ئەسكەرنىڭ ئۆلۈكى، قىرىققا يېقىن يارىدار ۋە 12 ئەسىرنى تاشلاپ، رەسۋالارچە چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. ھېرىدۇققان دۇشمەنگە قوغلاپ زەربە بېرىپ، پۈتۈن بىر كۈزنى باتالىيونىنى تامامەن قىرىپ تۈگىتىشنىڭ ياخشى پۇرسىتى ئىدى. بىراق مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنى دەل شۇ پەيتتە، گومىنداڭنىڭ قوغاندىكى جاھىل ئىستىھكامىنى ئىشغال قىلىشتىن ئىبارەت يەنە بىر جاپالىق جەڭ كۈتۈپ تۇراتتى. بۇ جەڭنى ئاندىن يەنە قوغانغا ئانچە يىراق بولمىغان بوزدۆڭدىكى خۇاڭ يادۇمەن روتىسى بىلەن مۇز چوققىدىكى مۇستەقىل خاكى ۋىزۇتىغا قارشى ئېلىپ بېرىلىدىغان يېقىتىش جەڭلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە مىللىي ئارمىيە قەھرىمانلىرى ئۆچۈن كۈچا باتالىيونىغا قوغلاپ زەربە بېرىش ئۇرۇشى قىلىش شۇ مە-

هەل ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايدىغان ئىش بولۇپ قالغانىدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئات سېلىپ، تېزلا قېغانغا قايتىپ كەلدى. بۇ يەردىكى ئەھۋال بۇرۇنقى پېتىچە بولۇپ، ھەر ئىككى تەرەپ تىركىشىش باسقۇچىدا تۇراتتى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ تەجرىبىلىك كوماندىرلا ئەمەس، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ماھىر مەرگەنلەردىن ھەم ھېسابلىناتتى. ئۇ تاغ قاپتىلىدىكى مەرگەنلەر ئوتدېلىنىيىسى تەرەپكە ئۆتۈپ، ئۇ يەردىن قوغان ئىستېھكامىغا ئەڭ يېقىن جايغا كەلدى ـ دە، دەرۋازىنى ئېچ تەرەپتىن مىنامەيوت ئوقىغا تۇتۇپ، ئۇنىڭ بىر قانىتىنى بۆسۈپ تاشلىدى. شۇندىن كېيىن، ئىستېھكام ئىچىگە سەلتەنەتلىك چۈقان ـ سۈرەنلەر بىلەن بۆسۈپ كىرىشنىڭ يولى ئېچىلدى. قوغلان ئىچى ۋە سېپىل ئۈستىدە قىسقا مەزگىللىك گىرەلەشمە ئۇرۇش قىلىنغاندىن كېيىن، دۈشمەنلەردىن ئۆلگەنلىرى ئۆلۈپ، قالغانلىرى تەسلىم بولدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ سېپىل ئۈستىگە چىققانىدى. دۈشمەن ۋىزۋوتلىرىدىن بىرىنىڭ كوماندىرى تىرىك قېپقېلىش ئۈمىدى بىلەن يالۋۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى تاشلىدى، ئۇ ـــ سۇ جۇڭيى ئىدى. بۇ كىشى ئۆز ۋاقتىدا مىللىي ئارمىيە باتالىيونىنىڭ بۆلۈنىكى كوماندىرى بىلەن ئۇرۇمچى ھەربىي ئوفىتسېرلىرى مەكتېپىدە بىللە ئوقۇغانىدى.

ـــ مەن ئاخىرغىچە قارشىلىق كۆرسىتىپ سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا چوڭ ئەخمەقلىق قىلدىم، قارا يۈز بولدۇم، ـــ دەيتتى ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ، ـــ ھەي سوپاخۇن، ئىككىمىزنىڭ ساۋاقداش ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇمىغانسەن؟ مەكتەپتە ئىككىمىزنىڭ ئالاقىسى ياخشى ئەمەسمىدى! ساۋاقداشلىقىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، مېنى كەچۈر، ئۆلتۈرمە ... كىچىك بالىلىرىم بار. شۇلار يېتىم قالمىسۇن! ... سىلەردىن بىر قېشىق قېنىمنى تىلەيمەن. ئۇرۇشتا ئوق تېگىپ ئۆلسەم، مىڭ مەرتىۋە رازى بولاتتىم. مۇنداق كېيىنكى ئۇرۇشلاردا پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن سىلەرنىڭ خىزمىتىمنى قىلىمەن! ... سوپاخۇن، كىچىك بالىلىرىم ئۈچۈن جېنىمنى تىلەيمەن، رەھىم قىلىڭلار، مېنى ئۆلتۈرمەڭلار! شۇنداق بولسۇن دوستۇم سوپاخۇن!...

ئاڭغىچە سېپىل ئۈستىگە سىياسىي كومىسسارلار چىققانىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ھازىرچە ئۇنى ئۆلتۈرمەي تۇرۇشنى، سوراق قىلىپ، 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، ئاندىن ئۆلتۈرۈش ـ ئۆلتۈرمەسلىكنى ئايرىم بەلگىلەشنى ئېيتتى ۋە ئاخىردا ھۆكۈم ئاھاڭىدا:

ـــ قولىمىزغا تىرىك چۈشكەن ھەرقانداق دۈشمەن، ھەتتا ئوقى تۈگەپ تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولغان ھالەتتىمۇ، قەتئىي ئۆلتۈرۈلمەسلىكى كېرەك! ـــ دېدى.

باتالىيون كوماندىرى سىياسىي كومىسسارنىڭ ئېيتقانلىرىنى ماقۇل تېپىپ، قۇمۇل خەلقىنىڭ يەرلىك تىل شۇنسىدە سۇ جۇڭيىغا بۇيرۇق قىلدى:

ـــ ئورنۇكدىن تۇر لومۇدى مۇرتەد! بىزگە قارشى ئىشلەتكەن پىلىموتنىڭ قېنى؟ ئاۋۋال ئۇنى ساق پېتى جەڭچىلىرىمىزنىڭ قولىغا تاپشۇر. ئاندىن ئۆلتۈرۈلۈش ـ ئۆلتۈرۈلمەسلىكىنى بەلگىلەيمىز.

گومىنداڭ ۋىزۋوتىنىڭ كوماندىرى قوغان سېپىلى يېنىدىن ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان دەريانى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئالدامچىلىق بىلەن:

ـــ پىلىموتنىڭ تەپكىسى يېڭىلا قولۇمدىن چىقىپ كېتىپ، سۇغا چۈشۈپ كەتكەنىدى. مەن ئۆزۈم تېپىپ بېرەي. بولمىسا ئۇنىڭ باشقا ھەممە نېمىسى ساق ئىدى، ـــ دېدى ـ دە، قېچىپ قۇتۇلۇۋېلىش غەرىزى بىلەن ئۆزىنى دەريياغا تاشلىماقچى بولدى. جەڭچىلەر ئۇنى شۇ مەھەل قىمىر قىلدۇرماي گەجگە

سىدىن چاڭگالداپ، يەرگە چۈشۈپ قويدى، دۇشمەن ئوقىتىسىرى چوڭۇندەك قاتتىق قولىنىڭ ئاستىدا پۈتۈن باغلانغان غالجىر ئىتتەك پۈشۈلداپ يۈزى تۆۋەن تەۋرەلمەي ياتتى.

گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ئىزۇۋات كومانىدىرى سۇ جۇڭيى 5 - ئايلىقلار بولكىسى ئىچىدە ئۇستا پىلىموتچىلاردىن ھېسابلىناتتى. ئۇ بۇ يەردىكى ئۇرۇشتا ئېغىر پىلىموتنى ئۆزى ئىشلەتكەن. ھەتتا ئۇ مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى سېپىلغا بۆسۈپ چىقىۋاتقان ئەلا كېيىنكى مىنۇتلاردىمۇ پىلىموتتىن ئوق ئۇزۇشنى توختاتماي جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەنىدى. سۇ جۇڭيى ئۇرۇشنىڭ ئاخىرىغا كېلىپ، پىلىموتنىڭ ئىنقىلابچىلار قولىغا چۈشۈپ كېتىشى ئېنىقلىنىپ قالغاندا، بۇزۇپ تاشلاشنى قەستلەپ، ئۇنىڭ تەپكىسىنى دەريادا تاشلىۋەتكەنىدى. جەڭچىلەر ئۇنىڭ بۇ قىلمىشىنى بايقاپ قالغاندى. ھازىر يەنە بۇ جاھىل دۇشمەننىڭ ئەيمەنمەستىن ساختىپەزلىك قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلار قاتتىق غەزەپ بىلەن تۆشمۇ تۆشتىن قىلىچ ئۇرۇپ ئۇنى چېپىپ تاشلىدى.

قوغان ئۈچۈن بولغان جەڭدە 60 چە گومىنداڭ ئەسكىرى شۇ جايلىدىن، ئوچە يارىدار تېرىك قولغا چۈشۈرۈلگەنىدى. ئۇلار ۋاقتىنچە يوغان بىر ئۆيگە قامالىپ قويۇلدى، مىللىي ئارمىيىدىن قۇربان بولغان جەڭچىلەر — يۈيۈپ تارالغاندىن كېيىن، باتالىيون ئىدارىسىنىڭ باشچىلىقىدا نامىزى چۈشۈرۈلۈپ، چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن يەرلىككە قويۇلدى. دۇشمەنلەرنىڭ ئونلىغان جەسەتلىرى خېلى نېرى بىر يەردىكى ئازگالىلىققا ئاپىرىلغاندىن كېيىن، چوڭقۇرلۇققا تاشلىنىپ قېلىن كۆمۈۋېتىلدى. يارىدارلارغا باتالىيون ھەمشىرىسى قەمەرنىسا تەببىي ياردەم كۆرسەتتى. بۇ قېتىم جەڭچىلەر بىلەن غۇلجىدىن تارتىپ بىللە ئىدى. شۇندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە باتالىيونى نۆۋەتتىكى

ئۇرۇش ھەرىكىتىگە ئاتلىنىش ئۈچۈن، ئالدىراشلىق بىلەن غىزالىنىشقا كىرىشىپ، چاي بىلەن قۇرۇق نان يېيىشتى. ئۆزلىرى تېكەستىن تۇڭ - تۇڭلاردا زاپاس ئەسلىگەن ھەسەل ۋە سېرىق مايلارغىمۇ ئىشتىها بىلەن ئېغىز تېگىشتى. چاي ئىچىلىپ بولاي دەپ قالغاندى، بوزدۆڭ تەرەپكە رازۋېتكا قىلىپ كەتكەن جەڭچىلەر بىر گومىنداڭ ئەسكىرىنى ئاربىلىرىغا ئېلىپ، قوغان سېپىلى ئىچىگە كەلدى. ئەسكەر باغلانمىغان، قولىدىكى مىلتىق، خەنجەر، قول بومبىلىرىمۇ تارتىۋېلىنمىغانىدى. جەڭچىلەر بۇنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. گومىنداڭ ئەسكىرىگە مۇنچىۋالا ئىشەنچ قىلغانلىقى ئۈچۈن، رازۋېتكىچىلارنى بىخۇدلۇق تا ئەيىبلەپ، تەرەپ - تەرەپتىن سۆزلەپ كېتىشتى:

— ھەي دۆتلەر! — رازۋېتكىچىلەرگە ۋارقىرىدى جەڭچىلەردىن بىرى، — مۇنچىۋالا ئەتىۋارلاپ كەتمەسلىكىڭلەرمۇ بۇ نېمىلەر ئازمىدى؟ بۇنى ئۇچراتقان يېرىڭلاردە ئېتىپ تاشلاپ، جەھەننەمگە ئۇزىتىۋەتسەكلار بولماسمىدى!؟

باشقا بىر جەڭچى بۇ گەپكە ئۇلاپ، تەنە ۋە نارازىلىق بىلەن تېخىمۇ ئۇنلۈك توۋلىدى:

— ئىشەنچ قىلىپ، ئۆز قورالىنى ئۆزىگە تۇتقۇزۇپ قويغىچە ئۇنىڭغا مۇنۇلارنىمۇ ئال، دەپ قولۇكلاردىكى قوراللارنىمۇ بىراقلا بېرىۋەتسەكلار بولماسمىدى!

رازۋېتكىچىلار بۇ تاپا - تەنىلەرگە بىسىرمۇبىسىر جاۋاب بېرىپ تۇرمىدى، ئەكسىچە بۇ گەپلەرنى مەنىستىمەسلىك بىلەن ئاڭلاپ، مىيقىددىلا كۈلۈشۈپ قويدى. بۇ چاغدا ئابدۇكېرىم ئاپاسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار بىر تەرەپ جەڭچىلەر بىلەن ھەمداستىخان بولۇپ ئولتۇراتتى، ئۇلار بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن گەپ - سۆز قىلماستىن، رازۋېتكىچىلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى دوكلاتىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، ئۆز-

لارغا سوئال نەزەری بىلەن جىم قاراپ تۇردى. ئاڭغىچە، يەنە بىر جەڭچى توۋلاپ:

— بۇ جان ساقتى سىلەرنىڭ ئاتاڭلارمىدى؟ باغلىماي ئېكىلگىنىڭلارنى قاراڭلار! بۇ بىر نېمىنى شۇنچىۋالا قەدىرلىگەن بولساڭلار، ئۇچاڭلارغا چىقىرىۋالساڭلار بولماسمىدى؟ — دېدى.

رازۋېتكىچىلار داق يەرگىلا داستىخان سېلىپ، دۇگىلەك ھالەتتە توپ - توپ ئولتۇرغان جەڭچىلەرنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ئۆتۈپ، ھەربىيچە چاس بېرىپ تۇرۇپ، باتالىيون رەھبەرلىرىگە دوكلات بەردى:

— بۇ ئەسكەر بۇزدۇڭدىكى خۇاڭ يادۇەن روتىسىنىڭ رازۋېتكىچىسى ئىكەن، — دېدى ئۇلار، — ئەسلى بۇلار ئىككى كىشى بولۇپ، بۇزدۇڭدىن باي يولىنى كۆزىتىپ كېلىشكە چىقىرىلىپ تىكەن. قوغان تەرەپكە يېقىنلاشقاندا، بۇ ھەمراھىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ، مىللىي ئارمىيىنى تېپىۋېلىش ئۈچۈن بۇياققا كېلىۋېتىپتىكەن. بىز ۋەقە بولغان جايغا بېرىپ، ھېلىقى ئېتىۋېتىلگەن رازۋېتكىچىسىنىڭ جەسىتىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. مانا بۇ ئۇنىڭ قورالى!

جەڭچىلەر ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، خۇشال بولۇپ چۇرقىراشتى. بىرنەچچىسى چاۋاك چالدى. داستىخانلارنى يىغىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، ئۆز رازۋېتچىكلىرىنى ئۇتتۇرىغا ئېلىشتى. سابىق گومىنداڭ ئەسكىرىگە بۇيرادەرلەرچە قول بېرىپ، ئوچۇق چىراي كۆرۈشتى. سىياسىي كومىسسارلار ئۇنىڭ ئايرىم ئۆيگە باشلاپ كىرىپ، خۇاڭ يادۇەن روتىسىنىڭ ئەھۋالى ۋە نېمە قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقلىرىنى سورىدى.

— ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ قوغانغا كەلگەنلىكىنى ئۇقتىمۇ؟ — سورىدى قاسىمجان قەمبىرى گومىنداڭنىڭ سابىق رازۋېتكىچىسىدىن.

— ئۇقتى.

— قىزىلبۇلاقتا بولغان ئۇرۇشتىن خەۋەر تاپقانمىدى؟ — ئېدىتلاپ سورىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ. سابىق گومىنداڭ ئەسكىرى جاۋاب بېرىشكە ئاجىزلىق قىلىپ تۇرۇپ قالدى.

— دېمەك، خەۋەر تاپالماپتىكەن - دە؟

— شۇنداق، قىزىلبۇلاقتا ئۇرۇش بولغانلىقىنى روتىدىكىلەرنىڭ ھېچقايسىسى ئاڭلىمىغان...

— ئاڭلىمىغىنى ياخشى بولماپتۇ، — دېدى سوپاخۇن سۆزۈرۈڭ، — ئۇ يەردە بىز چوڭ ئۇرۇش قىلدۇق. كۇچادىكى ئالاھىدە ھەربىكەت باتالىيونى ئادەم ۋە قورال - ياراغ جەھەتتىن نۇرغۇن چىقىمدار بولدى. بۇنى خۇاڭ يادۇەننىڭ ئۇققىنى ياخشى ئىدى، ئۇ چاغدا قورقۇپ روتىسى بىلەن بىللە بىزگە تەسلىم بولاتتى.

— ئۇلار نۇرغۇن ئىشلاردىن خەۋەرسىز، — ئىزاھات بەردى سابىق گومىنداڭ رازۋېتكىچىسى، — سىم تانابلار ئىشلىمەي، ئاقسۇ، ھەتتا مۇشۇ يېقىن يەردىكى قوغان بىلەنمۇ ئالاقە قىلالماي قالدى. سىزلەرنىڭ قوغانغا كەلگەنلىكىنىزلاردىن خەۋەر تاپقان بولسىمۇ، بۇ يەرنى ئىشغال قىلىپ بولغىنىڭلارنى ھازىرچە بىلگىنى يوق، بۇ جەھەتتىن مۇشۇ تاپتىمۇ تېخى بەخىرامان!

— مۇنداق دەڭ! — دېدى قاسىمجان قەمبىرى، — قوغاننى ئىشغال قىلىپ بولغانلىقىمىزنىمۇ بىلمەيدۇ دەڭ!

— شۇنداق، ئۇلار تېخى قوغاندىكى روتىغا يارەملىشىپ، سىزلەر بىلەن ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كەلمەكچى بولۇپ قالغانىدى. ھازىر خاكى ۋىزۋوتىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. بۇ ۋىزۋوت مۇزداۋاندىن بوزدۇڭگە قايتىپ چۈشمەكچىدى. شۇلار كەلسە بۇ يەرگە قاراپ يولغا چىقماقچىدى...

— مۇزات يولى قوغاننىڭ يېنىدىن ئۆتىدىغان تۇرسا، خاكى ۋىزۇۋوتى نېمىشقا ئۆتەڭ ھالقىپ، بوزدۆڭگە يارغۇدەك! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار مۇستەقىل ۋىزۇوت ئەمەسمىدى؟ — ئېدىتلاپ سوردى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ.

— يېقىندا ئۇلار خۇاڭ يادۇەن روتىسى تەركىبىگە قوشۇۋېتىلگەن، — جاۋاب بەردى سابىق گومىنداڭ ئەسكىرى.

— مۇنداق دەڭ! — ئابدۇكېرىم ئاببباسوپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. بىرئازدىن كېيىن قەتئىي ھۆكۈمگە كېلىپ، — بىزنىڭ قوغاننى ئىشغال قىلىپ بولغانلىقىمىزنى دەسلەپ ئۇقمىغان بولسا، ھازىرغا كېلىپ ئۇقۇپ بولدى. ئۇلار ئەمدى قوغانغا كېلىش ئۈچاقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە روتىسىنى چىقىرىۋېلىش قېلىش ئۈچۈن ئۇدۇللاپ ئاقسۇغا قېچىشى مۇمكىن. ئاڭسىزچە بىز تېز ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئالدىنى توسۇپ، ئۇلارنى تارمار قىلىپ تاشلىشىمىز كېرەك، — دېدى.

ئابدۇكېرىم ئاببباسوپنىڭ تەسەۋۋۇرى تېغىرا ئىدى. باتالىيون رەھبەرلىرى بۇ پەكىرگە بىر ئېغىزدىن قوشۇلدى.

— بۇ كىشىنىڭ ئېيتقىچە، خاكى ۋىزۇوتى تېخى بوزدۆڭگە بېرىپ بولمىغاندەك قىلىدۇ، — دېدى سوپاخۇن سوۋۇرۇۇ سابىق گومىنداڭ ئەسكىرىنى ئىما قىلىپ تۇرۇپ، — ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، يېڭى قىلىپ تاشلاش ئۈچۈن ھازىرلا مۇزداۋان تەرەپكە بىر ۋىزۇوت جەڭچى ئەۋەتىشىمىز كېرەك. ئۇلارنىڭ چېگىدىن چىققان ۋاقتى تۇيغۇزماستىن يېقىنىپ تاشلاشنىڭ ئەڭ مۇۋاپىق پەيتى. مۇزداۋانغا ئۆرلەپ ئۇرۇش قىلماق مۇشكۇل بولۇپ قالىدۇ.

— قېنى شۇنداق قىلىلى! سىز جەڭچىلەرنى جەڭگىۋار ھالەتكە كەلتۈرۈپ، خاكى ۋىزۇوتى بىلەن ئۇرۇش قىلغۇچىلارنى ئالدىن ماڭدۇرۇپ، قالغانلىرىنى بوزدۆڭگە مېڭىشقا سەپەرۋەر

قىلىڭ! — دېدى سىياسىي كومىسسار.

باتالىيون كوماندىرى روتا ۋە ۋىزۇوتلارنىڭ كوماندىرلىرىنى يىغىپ، يۈرۈش تەييارلىقىغا كىرىشىشنى بۇيرۇدى. باتالىيون خوجدارى سابىق گومىنداڭ رازۋېتكىچىسىغا يەڭگۈشلۈپ لىش ئۈچۈن مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ زاپاس ھەربىي كىيىمىدىن بىر يۈرۈش بەردى. شۇنداق كېيىن، ئۇنىڭ ئۈچىسىدىكى پاختەك تۈكى كونا لەنەتلىك گومىنداڭچە ئەسكىرىي كىيىم ئىرغىتىپ تاشلىنىپ، شۇ ھامان كۆيدۈرۈۋېتىلدى، جەڭچىلەر ۋىزۇوت ۋە روتىلار بويىچە بىرەدىلا سەپكە تىزىلىپ، ئات ئۈستىلىرىگە چىقىپ بولدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۇ ئومۇمىي بۇيرۇق جاكارلاش بىلەن تەڭ، بوزدۆڭ تەرەپكە يۈرۈش باشلاندى. مۇزداۋان تەرەپكە ماڭىدىغان ۋىزۇوت بۇنىڭدىن ئىلگىرىرەك يولغا چىقىپ بولغانىدى. قاسىمجان قەمبىرى دۇشمەن ئەسىرلىرىگە تەربىيە بېرىپ، ئۇلارنى گومىنداڭغا خىزمەت قىلىشتىن گومىنداڭغا قارشى كۈرەش قىلىش مەيدانىغا يېتەكلەپ كېلىش ئۈچۈن، بىر ۋىزۇوت جەڭچىنىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا ۋاقتىنچە قوغاندا قېپقالدى.

جەڭدىن - جەڭگە

مىللىي ئارمىيە باتالىيونى بوزدۆڭ يايلىقىغا قەدەم بېسىپ كىرىش بىلەن، دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ شىددەتلىك ئوق يامغۇرىغا دۇچ كەلدى. بۇ، خۇاڭ يادۇەن روتىسىنىڭ ئالدىنقى تەرەپكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر ۋىزۇوت ئەسكىرىنىڭ مەسچىت پەش

تىقىدەك ئېگىز ۋە يوغان ياسالغان پوتەيگە يوشۇرۇنۇپ، ئېغىر پىلىموت ۋە بەشئاتار، توققۇزئاتار مىلتىقلار بىلەن ئەركىنلىك جەڭچىلىرىگە كۆرسىتىۋاتقان قارشىلىقى ئىدى. باتالىيوننىڭ ھۇجۇمچى روتىسىدىن ئىككى جەڭچى شۇ يەردىكى تار جىلغا بىلەن يەر بېغىرلاپ بېرىپ، پوتەيگە قول بومبىلىرى تاشلىدى. پوتەيگە بىر تەرەپى گۈمۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ قارىغا ئېلىش تۆشۈكى بۆسۈلۈپ چۈشتى. ئىككىنچى قېتىم تاشلانغان قول بومبىلىرى پوتەي ئىچىدە پارتلاپ، پىلىموت ئاۋازىنى جىمىقتۇردى. دۈشمەن پىلىموتچىكى ئۆلۈپ. قالغان ئەسكەرلەردىن ئىككىسى ئېغىر يارلانىدى. بۇنىڭ بىلەن، پوتەيدىن بولۇۋاتقان قارشىلىق پۈتۈنلەي توختىدى. بىراق، بۇ يەردىكى تار، ئۇزۇن جىلغا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ تېز ئىلگىرىلىشىگە تەبىئىي توسۇق بولۇپ قالغانىدى. پوتەي ئىچىدىن تىرىك قۇتۇلۇپ چىققان ئەسكەرلەر قېچىپ، ئاخىر خۇاڭ يادۇەن روتىسىغا بېخەتەر بېرىپ قوشۇلۇۋالدى. لېكىن، پوتەي ئۇرۇشى گۇمنداڭچىلارغا چوڭ يوقىتىش ئەكەلدى. ئۇلار بۇ ئۇرۇشتا ئۈچ ئەسكىرىدىن ئايرىلىغاندىن تاشقىرى بىر دانە ئېغىر پىلىموتنى قولدىن چىقىرىپ قويدى. بۇنىڭ بىلەن خۇاڭ يادۇەن روتىسى قارشىلىق كۈرسىتىش ئىشەنچىسىدىن مەھرۇم بولۇپ، خاكى ۋىزۇۋوتىنىڭ يېتىپ كېلىشىنىمۇ كۈتمەي، ئاقسۇ تەرەپكە يول ئېلىپ، قاتتىق ئالاقزادىلىك ئىچىدە قاچتى. مىللىي ئارمىيە باتالىيونىغا پوتەي ئالدىدىكى جىلغىنى ئايلىنىپ، مەلۇم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بوزدۆڭ ئاۋۇلىغا كىرىشكە توغرا كەلگەنىدى. ئاڭغىچە روتا تەكەنتۇدۇققىچە قېچىپ بېرىۋېلىپ، ئۈزۈنىڭ تىرىپىرەن بولۇپ كەتكەن ئەسكەرلىرىنى شۇ يەردە يىغىپ، تەرتىپكە سېلىۋېلىشقا مۇيەسسەر بولۇۋالدى. جەنۇبىي يۆنىلىش باتالىيونىغا بوزدۆڭ ئاۋۇلىدا خاكى ۋىزۇۋوتىغا توسۇپ زەربە بېرىش ئۈچۈن،

مۇزات تەرەپكە ئەۋەتىلگەن بىر ۋىزۇۋوت جەڭچىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى. لېكىن جەڭچىلەر مۇنداق قىلىشقا رازى ئەمەس ئىدى، ئۇلار قاچقان دۈشمەننى ئاقسۇغا ئامان - ئېسەن قېچىپ بېرىپ، ئۆز پولكىغا قوشۇلۇۋېلىشتىن ئاۋۋال يوقىتىپ تاشلاش تەقەززالقىي بىلەن تىت - تىت بولاتتى، سىياسىي كومىسسارلار جەڭچىلەرگە نېمە ئۈچۈن بۇ يەردە ۋاقتىنچە توختاپ تۇرۇۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، خۇاڭ يادۇەن روتىسىغا قوغلاپ زەربە بېرىش ئۇرۇشىنى داۋام قىلدۇرۇشنىڭ نۆۋەتتىكى تەييارلىقلىرىنى ئىشلىۋېلىشقا بۇيرۇدى. بۇ جەريانداا، ئاتلار سۇغىرىلىپ، بولۇق ئوت - چۆپلەردە ئانچە - مۇنچە بېقىۋېلىندى. ئاڭغىچە، مىللىي ئارمىيىنىڭ بوزدۆڭگە كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر يېقىن ئۆپچۆرىدىكى قىرغىز چارۋىچىلىرىغا ئاڭلىنىپ بولغانىدى. ئۇلار ئارقىمۇ ئارقا كېلىپ، ئۇنىمىغانغا قويماي ئۈزلىرىنىڭ سېمىز، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى بەزى جەڭچىلەرنىڭ ئورۇق، يادائغۇ ئاتلىرىغا ئالماشتۇرۇپ بەردى.ئىلگىرى - ئاخىر 15 نەپەر قىرغىز چارۋىچى ئۇۋ مىلتىقلىرى بىلەن ئاتلىق كېلىپ، باتالىيون تەركىبىگە رەسمىي جەڭچى سۈپىتىدە قوشۇلدى. بوزدۆڭدىكىلەر جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنى ئۆز يايلاقلىرىدا بىرنەچچە كۈن مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلىپ تۇراتتى. ئاڭغىچە، خاكى ۋىزۇۋوتى بىلەن ئۇرۇش قىلغان ۋىزۇۋوت مۇزات تەرەپتىن قايتىپ كېلىپ قالدى. ئۇلار، ئومۇمەن ئېيتقاندا ياخشى جەڭ قىلىپ جاھىل خاكى ۋىزۇۋوتىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى قىرىپ تۈگەتكەنىدى.

— بىز ئالدىن پەرەز قىلغانىدەك، — مىللىي ئارمىيە پراپورچىكى باتالىيون رەھبەرلىرىگە راپورت بېرىپ تۇرۇپ، — ھەقىقەتەن بۇ دۈشمەن ۋىزۇۋوتى بوزدۆڭ روتىسىغا قوشۇلۇش ئۈچۈن مۇزداۋاندىن چۈشۈپ، بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقانلا

كەن، بىز ئۇلارغا يوشۇرۇپ تۇرۇپ، ئەپچىللىك بىلەن ھۇجۇم باشلىغانسىدۇق. بىرىنچى قېتىملىق زەربىمىزدىلا، ئۇلار تارمار بولۇپ قاچتى. ئۇنىغا يېقىن دۇشمەن ئەسكىرى ئۆلتۈرۈلۈپ، سەككىز نەپىرى ياردار بولدى. مانا بىز بۇ قوراللارنى شۇلاردىن قولغا چۈشۈردۇق، — ئۇ بىرقانچە ئاتنىڭ كەينىگە غانجۇغلانغان 20 تالغا يېقىن مىلتىق، ئوق ۋە قىلىچلارنى كۆرسەتتى، ئاندىن سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — دۇشمەنلەردىن تىرىك قالغانلىرى خاكىغا ئەگىشىپ، جەنۇب تەرەپكە قاچتى. ئۇلارنىڭ ياردارلىرىنى قوغانغا ئېلىپ بېرىپ، قاسىمجان قەمبىرگە تاپشۇرۇپ بەردۇق. شەپقەت ھەمشىرىسى قەمەرنىسا ئۇلارنى داۋالاشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قالدى، — دېدى.

— يارايسىلەر، يىگىتلەر، ياخشى جەڭ قىلىپسىلەر، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — خاكىلار قېچىپ كەتكەن بولسا، بۇنىڭ كارى چاغلىق، ئات يۈگۈرسە بەربىر ئوقۇرغىچە ئەمەس مۇ؟ ئۇلار خۇاڭ يادۇەن روتىسىغا قوشۇلۇۋېلىشى مۇمكىن، لېكىن بەربىر بىزنىڭ ھۇجۇمىمىزدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

— جەڭچىلەر، تەييار بولۇڭلار، — بۇيرۇق بەردى سوپاخۇن سۆزۈرۈۋ.

باتالىيون كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بايراقدار جەڭچى ئوتتۇرىغا كېلىپ، مىللىي ئارمىيە تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرگەن ھالدا بىرنەچچە قېتىم لەپىلدەتتى. بۇ، ھەربىي يۈرۈشنى باشلاشنىڭ بەلگىسى ئىدى. خاكى ئىزۇۋتىدىن غەنىيمەت ئېلىنغان قوراللار مىلتىقسىز جەڭچىلەرگە تارقىتىپ بېرىلگەندىن كېيىن، بارلىق جەڭچىلەر ئاتلىنىپ، جەنۇبقا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇلار گومىنداڭنىڭ تاكتىكىچى، ھىيلىگەر ئوفىتسېرى خۇاڭ يادۇەننىڭ قول ئاستىدىكى روتا تىكەنتۇدۇق تا يېكى تۈزئاۋات، جام، تازلەگگىرىدە ئوچراشسا،

ئەنە شۇ جايلارنىڭ ھەممىسىدە، قىسقىسى ئاقسۇ يولىنىڭ قايسى ئۆتكىلىدە يولۇقسا، شۇ يەردە ئۇلار بىلەن قىرىپ يوقىتىش جېڭى قىلىش ئوچۇن ئات سېلىپ كېتىشتى. بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ماڭىنىدە، بوزدۆگدە خاتىرجەم تۇرۇپ، قىرغىز يايلىقىنىڭ بولۇق ئوت - چۆپلىرى بىلەن سەمرىپ دېخراپ كەتكەن گومىنداڭ ھەربىيلىرىنىڭ ئاتلىرى جەبدەس ۋە ئوچقۇر ئىدى. خۇاڭ يادۇەن روتىسى شۇ قاچقانچە تەرخىتىماي ھېڭىپ جامغا كېلىۋالغانىدى، جام كېيىنكى كۈنلەردە ئاقسۇ ئوچۇن شىمالدىن بولىدىغان ھۇجۇمنى تۈسۈشتا، ئالدىنقى ھەربىي نوقتىلاردىن بولۇپ قالغانىدى. بۇ يەردە گومىنداڭ ھەربىيلىرىنىڭ ئوچ پوتىيە، خېلى دۇستەھكەم ياسالغان لەخمىسى ۋە بۇلارغا جايلاشتۇرۇلغان تۆلۇق 30 كىشىلىك بىر ئىزۇوتى بار ئىدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ ئالدىنقى ئاۋانگارت ئىزۇوتلىرى كېلىپ بولغۇچە، خۇاڭ يادۇەن روتىسى پوتەي، لەخمىلەردىن تاشقىرى، بۇ يەردىكى مەسچىت پەشتىقى، مەكتەپ ئوگزىسى ۋە كوچىنىڭ ئىككى قانتىدىكى بەزى ئېگىز ئۆيلەرنىڭ دالدىلىنىپ ئوروش قىلىشقا ئەپلىك بالىخانىلىرىغا كىرىپ ئورونلىشىۋالغانىدى. جەنۇبىي يوننىش قوشۇنى بۇ يەردە خېلى قاتتىق قارشىلىققا دوچ كەلدى. جەڭچىلەر جامغا كېلە - كەلمەيلا، ئۇلاردىن ئوچ كىشى يان تەرەپلەردىن يېشۇرۇن ئېتىلغان ئەجەل ئوقلىرىدا قوربان بولۇپ كەتتى، يەنە شۇنچىلىك جەڭچى ياردار بولۇپ سەپتىن چىقتى، ئاخىر بۇ يوقىتىش جەڭچىلەردە دۇشمەنگە قارشى غەزەپنى يەنىمۇ كۈچەيتىپ، ئۇلارنى قارامىلىق بىلەن ئورۇش قىلىشقا ئەكەلمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. باتالىيون كوماندىرى شۇ مەھەل ئورۇش تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىپ، بوسۇپ كىرىش ھۇجۇمىنى تېز باشلاپ، توغرىسىدا بۇيرۇق جاكارلىدى. جەڭچىلەر روتا كوماندىرلىرىغا ئەگىشىپ بولۇنۇپ، قەيسەر-

لىك بىلەن پوتەي، لەخمە، مەكتەپ، ھۆيلىلارغا بىرلا ۋاقىتتا ئېتىلىپ كىردى. بۇنىڭ بىلەن بەزىدە گىرەلەشمە ئۇرۇشلارمۇ بولدى، ئاخىر، دۇشمەنلەر بەرداشلىق بېرەلمەي، ئۆزلىرىنىڭ كونا ئۇۋىسى 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ شتابىنى نىشانلاپ ئاقسۇ تەرەپكە تىرىپەرەن بۆلۈپ قاچتى، جامدا دۇشمەن ئەسكەرلىرىدىن 20 نەچچىسىنىڭ، شۇ جۈملىدىن خۇاڭ يادۇەن بىلەن ئۇچ نەپەر ۋىزۋوت كوماندىرىنىڭ ئۆلۈكى قالدى. پەقەت خاكى قاتارلىق تۆت نەپەر كىچىك ئوفىتسېرلەرلا قالدۇق دۇشمەنلەرگە قوشۇلۇپ قېچىپ، جانلىرىنى ئاران-ئاران ساقلاپ قالدى.

خۇاڭ يادۇەنىڭ ئۆلۈمى جاۋ خەنچى ئۇچۇن ئېغىر يوقتىش ۋە ئەلەم قىلغۇچى چوڭقۇر مۇسىبەت ھېسابلىناتتى. ئۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان چاغدا، ئاچچىق بىلەن قولىنى چىڭ چىشلەپ تۇرۇپ:

— خۇاڭ يادۇەن ئۆلگۈچە، قورقۇنچاق، نانىقېپى ئەسكەرلەردىن بىرەر يۈزى ئۆلمۇ مەيلى ئەھەمدى! ئۇنىڭ ئۆلۈمى بىلەن مېنىڭ ئوك بىلىكىم ئۇزۇلۇپ كەتكەندەك بولۇپ قالدى، — دەۋەتتى.

جام ئۇرۇشى ئاخىرلاشقىچە، ۋاقىت ئىككى خۇپتەن مەزگىلگە يېقىنلاپ قالغانىدى، جەڭچىلەرنىڭ قورسىقى ئاچ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاردۇق يېتەكلىكتىن، ئۇلار غىزالىنىۋالغاندىن تاشقىرى، ئۇخلىۋېلىشمۇ زۆرۈر ئىدى، ئاتلارنىڭ تەرلەپ - پىشىپ قارنى تارتىلىپ كەتكەنىدى، دېمەك، ئۇلارنمۇ ئوت - بوغۇز بېرىپ، ئوبدانغىنا تاڭ شەرىۋېلىشقا تەغرا كېلەتتى. شۇنداق قىلىپ، مىللىي ئارمىيە باتالىيونى جامدا قېپقالدى. ئۇلار شۇ قالغانچە، بۇ يەردە ئىككى كېچە، بىر كۈندۈز تۇردى. جام گومىنداڭ 5 - ئاتلىقلار پولكى ئۇچۇن شىمالدىن كەلگەن ھۇجۇمنى قايتۇرۇشتا ستراتېگىيە

لىك مۇھىم دەرۋازا بولۇپ قالماي، مىللىي ئارمىيە باتالىيونى ئۇچۇنمۇ مۇندىن كېيىنكى ھەربىي يۆنىلىشنى ھەر تەرەپلىمە باش قاتۇرۇپ بەلگىلۈۋېلىشتا ھەل قىلغۇچ پونكىت ئىدى، باتالىيون رەھبەرلىرى بۇ يەردە تۇرۇش جەريانىدا، بىرقانچە قېتىم كېڭەش - مەسلىھەتلەر ئۆتكۈزدى، ئاخىر يەنىلا ئېنىق بىر پىكىرگە كېلەلمىدى. چۇنكى ئاقسۇغا بېرىش ياكى ئۆتەڭ مۇ ئۆتەڭ مېڭىپ يۇرۇپ يول توسۇش ئۇرۇشى قىلىش يۆنىلىش خاراكتېرىگە ئىگە ئىشلار بۆلۈپ، بۇ ئىككىسىدىن بىرىنى ئەڭ يۇقىرى ئورگان — ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابى بەلگىلەپ بېرىشى كېرەك ئىدى. باتالىيون سىياسىي كومىسسارلىرى حامىنى ئىشغال قىلىش بىلەن تەڭ، غۇلجىنى قىزىل بۇلاق، قوغان، بوزدۆڭ، جاملاردا ئېلىپ بېرىلغان غەلىبىلىك جەڭلەرنىڭ ئۆتمۈشىدىن خەۋەردار قىلىپ، مۇندىن كېيىنكى ھۇجۇم يۆنىلىشى ھەققىدە كۆرسەتمە بېرىلىشىنى سوراپ، ئۇلارغا رادىئوگرامما ئەۋەتكەن بولسىمۇ، تېخىچە جاۋاب ئالالمىغانىدى. بىراق، جاۋاب كەلسۇن - كەلمىسۇن، غۇلجىنىڭ كۆرسەتمىسىدە ئالدىن مۇئەييەنلەشتۇرۇشكە بولىدىغان بىرلا يۆنىلىش ئېنىق بولۇپ، ئۇلار باتالىيوندىن يەنىلا، ئاقسۇدەك ئاھالىسى زىچ جايلارغا ھەرگىزىندە باستۇرۇپ بارماي، يول ئۈستىدە، ئۆتەڭ ۋە كىچىك ھەربىي نوقتىلاردا ۋاقتىنچە پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلىپ، دۇشمەنلەرنى خاتىرجەم قاتناش ئالاقىسىدىن مەھرۇم قىلىپ تۇرۇشنى، دۇشمەنگە قارشى كىچىك كۆلەمدە خىرىتىش ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئالاقزادىلىكىنى بىر تېمىدا ساقلاپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

ھۇجۇم يۆنىلىشىنى بەلگىلەشتە، مەسىلىنىڭ بۇنىڭدىن

باشقا ئىككىنچى بىر تەرىپىمۇ بار ئىدى. گەرچە، جەنۇبىي مۇنىلىش قوشۇنى قىيىردىن تارتىپ باي، قىزىلبۇلاق، قوغان، بەزدۆك، جامغىچە بولغان بۇ بىر قاتار ئۇرۇشلاردا غەلبە قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار گومىنداڭ 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئاساسىي كۈچى بىلەن تېخى ئۇچراشمىغانىدى. بۇ پولك شۇ تاپتا تەلۈق قوراللاندۇرۇلغان ئىككى باتالىيونلۇق ئەسكەرنى ئۆز ئىلكىدە ساقلاپ تۇراتتى. بۇلارنىڭ ئاز بىر قىسمى بىكى قىبۇل قىلمىغان ئەسكەرلەر بولسىمۇ، ئەمما قالغان زور كۆپچىلىكى كۆپ يىللىق ھەربىي تۇرمۇشنىڭ باشلىرىدىن كەچۈرگەن تەجرىبىلىك، قاقاش كىشىلەردىن ئىبارەت ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاقسۇ ئۆلايىتىنىڭ ئۇرۇش ۋاقتىدىكى باش ھەرىقۇقدارى جاۋۇخەنچى لازىم تېپىلسا بەۋاستە بۇيرۇق بىلەن ئۆچۈرۈپان باتالىيونىنى 5 - ئاتلىقلار پولكى ئىچىگە يۆتكەپمۇ كېلەلەيتتى. ئاقسۇنىڭ قېلىن ياسالغانلىقىدىن تاشقىرى، ئېگىزلىكى - ئېگىز قوپۇرۇلغان قەدىمىي سېپىلىمۇ گومىنداڭچىلارغا يارىدەم بېرەتتى. ئۇ تاغ زەمبىرىكى بولمىغان جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ شەھەرگە قىلغان ھۇجۇمىنى مەلۇم دەرىجىدە توسۇپ قېلىش رولىغا ئىگە ئىدى. مىللىي ئارمىيە باتالىيونىنىڭ ئەھۋالى بۇنىڭدىن باشقىچەرەك ئىدى، ئۇلاردا، بارلىق جەڭچىلەرگە ئالا قىيىماي تارقىتىپ بېرىشكە قورال - ياراغ، ئوق - دورا يېتىشمەيتتى. بۇ باتالىيون باي، بوزدۆلە، جاملاردا تەلەپ قىلىپ كىرگەن يېڭى پىدائىي جەڭچىلەر ھېسابىغا كۆپىيىپ، بۇرۇنقى 200 كىشىدىن 500 كىشىگە يەتكەن بولسىمۇ، ئۇرۇش تەجرىبىسىگە ئىگە كونا جەڭچىلەرنىڭ تەدرىجىي قۇربان بولۇپ كېتىۋېتىشى نەتىجىسىدە، ئاساسلىق كۈچى ئاجىزلاپ، يېڭى جەڭچىلەرنىڭ نىسبىتى تېخىمۇ ئېشىپ كەتكەنىدى. مىللىي ئارمىيە ئاقسۇ بازىرى

تەرەپكە ئۆتىسە، ئۇنىڭغا قوشۇلغۇچىلار مىسلىسىز كۆپىيىپ، سان جەھەتتىن يېڭى بىر دولقۇن پەيدا قىلىشى مۇمكىن، بىراق، ئۇ چاغدا يەنە قورال - ياراغ يېتىشمەسلىك مەسىلىسى كېلىپ چىقماي قالمايتتى. ئاڭلىقلىق ئاساسىدىكى باتۇرلۇق، ئۆلۈمدىن قورقماي جەڭ قىلىش ئۇرۇشتا مۇھىم ئامىل بولسىمۇ، لېكىن كۆپ ھاللاردا مەلۇم دەرىجىدە تەجرىبە ئېگىلىگەن بولۇش، ئۆزىنى قوغداپ ۋە ھاياتىنى ساقلاپ تۇرۇپ، دۈشمەننى قىرىپ تاشلاش سەنئىتىنى ئىشلىتىشنى بىلىش، يەنىلا ئۇرۇشتا ئەڭ مۇھىم ۋە بەلكى كەم بولسا بولمايدىغان زۆرۈر شەرت بولۇپ قېلىۋېرەتتى. يېغىپ ئېيتقاندا، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ كۆپچىلىك جەڭچىلىرىنى ئۆزلىرىنى قۇربان قىلىشتىن قاچمايدىغان قەيسەر پاشلار تەشكىل قىلسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئۇزاق مۇددەتلىك ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ كۆرمىگەچكە، جەڭ قىلىش سەنئىتى ۋە تەجرىبىسىدىن ساۋاتى بولمىغان كىشىلەردىن ھېسابلىنىاتتى.

گومىنداڭ 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن مىللىي ئارمىيە باتالىيونى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر ئەنە شۇلاردىن ئىبارەت ئىدى. چوڭراق ئۇرۇش ۋە بەلكى ئۇزاقتا سوزۇلىدىغان ئۇرۇش بولۇپ قېلىشى مۇمكىن بولغان ئاقسۇدەك بىر جايغا بېرىشنى ئويلانغاندا، چوقۇم بۇ پەرقنى ھېسابقا ئېلىشقا توغرا كېلەتتى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ جامدا تۇرغان ۋاقتى ئۇزارغانچە، بۇ يەرگە كېلىپ - كېتىپ تۇرغان ھەربىي جاسۇسلار بىلەن ساقچى ئىشپىيونلىرى كۆپىيىشكە باشلىدى. ھەتتا ئۇلار ئۆزىنى يول بېسىپ كۈچادىنمۇ كېلەتتى. ئادەتتە بۇ كىشىلەرنى پەرق قىلغىلى، سىرلىق ھەرىكەتلىرىنى سېزىۋالغىلى بولمايتتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى 2 - دىۋىزىيە قوماندانلىق شتابى كۈچادىن ماگدۇرسا، بەزىلىرىنى 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئاقسۇ ئۆلايەتـ

لىك ساقچى ئىدارىسى يېڭىشىھەردىن ئەۋەتىپ تۇراتتى. بۇ كىشىلەر تەقى - تۇرقىنى تەپتىن ئۆزگەرتكەن ھالدا، باشلىرىغا مۇغەمبەر تۇماق، دۇمبىلىرىگە جىگەررەك ياكى قارا يارىغ جەھەتتىكى ئەھۋالى، تەشكىلىي ئىنتىزامچانلىقى ۋە روھىي كەيپىياتىنى ئاستىرتىن كۆزىتىۋالاتتى. ھەتتا ئۇلار جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ كۆز ئالدىدىكى ئۇرۇش پىلانى بىلەن تونۇشۇۋېلىشقىمۇ ئۇرۇنۇپ كۆرەتتى. بۇنىڭغا مۇقابىل مىللىي ئارمىيە باتالىيونىمۇ ئۆز نۆۋىتىدە جامدىن كونىشھەر ۋە يېڭىشھەرلەرگە بىرقانچە قېتىم ھەربىي رازۋېتكىچى ئەۋەتىپ، دۇشمەن ھەربىيلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى، ئۇرۇش قىلىش كەيپىياتى ۋە مۇداپىئە ئىنشائاتلىرىنى تەپسىلىي كۆزدىن كەچۈردى.

گۇمىنداڭ 5 - ئاتلىقلار پولكى يار ئۇستىدىكى پوتەي، ئاكوپ ۋە ياربېشى قەبرىستانلىقىدىكى كەپتەرخانا ناملىق چوڭ گۇمبەزگە ھەربىي بىرلىكلىرىنى جايلاشتۇرغان بولسىمۇ، بىراق كونىشھەر بازىرىنى ساقلاپ قېلىشقا كۆزى يەتمەي، بۇ يەرنى مۇداپىئەسىز بوش تاشلاپ قويغانىدى. بۇ بازاردا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىلا ئورۇنقىدەك ئىشلەپ تۇراتتى.

ئەمما ئۇمۇ ئەمەلىيەتتە بىرئازلا قوراللىق ساقچى بىلەن قوغدىلىپ، بىر ئىلاجى بىلەن ئەڭ ئاخىرقى جانسىز رولىنى ئىجرا قىلىۋاتقانغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ ئاۋات، كەلپىن ناھىيىلىرى تەرەپكە ئەۋەتكەن رازۋېتكىچىلىرى بۇ جايلاردا ھېچقانداق دۇشمەن ھەربىيلىرىنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا خەۋەر ئەكەلدى. ئاخىر، بۇ ئەمەلىي كۆزىتىشلەر، مىللىي ئارمىيە باتالىيونىدا ئاقسۇنىڭ كونىشھەر بىلەن يېڭىشھەردىن ئىبارەت بۇ قوشماق ئىككى بازىرىغا باستۇرۇپ كىرىش قىزغىنلىقىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈپ، يېڭى بىر بالداقتا، باشقىچە قىلىپ ئىپتىقاندا، ئۇنى ئۇرۇشلا قىلسا، چوقۇم غەلبە قىلىش مۇمكىنلىكى بىلەن تولۇپ تاشقان يېڭى ئۇمىد ۋە ئىشەنچ باسقۇچىغا ئەكەلدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى جاندا جىمجىت تۇرۇۋېرىشكە رازى ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بۇ جەھەتتىن غۇلغۇلا كۆچەيدى، ئوتدېلىنىيە، ۋىزۇۋوتلاردىن تارتىپ، روتىلارغىچە تېزدىن جەڭگە ئاتلىنىش سادالىرى ئوچۇق - ئاشكارا ياڭراشقا باشلىدى. ھەتتا ئۇلار ئۆز تەلەپلىرىنى ئىزھار قىلىپ، باتالىيون رەھبەرلىرىنىڭ ئالدىلىرىغىچە بېرىشتى.

ئاخىر، سىياسىي كومىسسارلار بىلەن باتالىيون كوماندىرى بىردەك ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش قارارىغا كېلىپ، جەڭ چىلەرگە بۇيرۇق ئېلان قىلدى. رادىست شۇ مەھەل ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ قولىدىن راپورت تېكىستىنى ئېلىپ، ئاقسۇغا يۈرۈش قىلىنماقچى بولغانلىقىدىن غۇلجىنى خەۋەردار قىلىپ قويۇش ئۈچۈن رادىئوگرامما بېرىشكە چىقىپ كەتتى. جەڭچىلەر قىزغىن ئىشلەپ، نۆۋەتتىكى ئۇرۇشنىڭ ئاخىرقى تەييارلىقلىرىنى قىلىۋالدى.

باتالىيون تاڭ ئېتىپ، يەر - جاھان ئەمدىلەتىن

يورۇشى بىلەن يولغا چىققاندى. ئۇلار، تازىلىگىرى، ئىشلەت چى ئۆتەڭلىرىدە پارچە - پۇرات ئۇرۇش قىلغاندىن تاشقىرى، باشقا جايلاردا قارشىلىقسىز ئىلگىرىلەپ، چاي ۋاقتىدىن سەل ئىلگىرى ياربېشىغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردىكى پايانسىز كەڭ قەبرىستانلىققا 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ پىلىموت ۋە باشقا ھەر خىل قوراللار بىلەن قوراللانغان بەش روتا ئەسكىرى تەكشى تارقىتىلغاندى. ئۇلار شام كۆرلەر ئىچىدە، ئېگىز قەبرىلەر كەينىدە، گۈمبەزلەرنىڭ دالدىلىرىدا، پوتەي ۋە ئاكوپلاردا يول تۈسۈپ يوشۇرۇنۇپ ياتاتتى، كەپتەرخانا گومبىزىدىكى ئاساسلىق مۇداپىئە قورغانلىرىنىڭ بىرى ئىدى. قېلىن تام بىلەن يوغان ۋە ئېگىز قىلىپ ياسالغان كەپتەرخانا گۈمبىزى ئۆزىگە ئىككى ئىزۇت ئەسكەرنى سىغدۇرۇپ تۇراتتى. بۇنىڭ ئالدىغا پوتەي ياسالغاندىن تاشقىرى، تۆت ئەتراپىغا دالدىلىنىپ تۇرۇپ ئوق ئېتىشقا ئەپلىك يۇپيۇمىلاق ئاكوپ كولانغانىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ جەڭچىلىرى ياربېشى قەبرىستانلىقىغا يېتىپ كېلىش بىلەن تەڭ، ھەممىدىن ئاۋۋال كەپتەرخانىدىكى دۈشمەنلەرنىڭ قارشىلىقىغا دۇچ كەلدى. ئۇلار گۈمبەز ۋە ئاكوپ ئىچىدىن ئېغىر پىلىموت، بەشئاتار ۋە توققۇزئاتار ملتىقلار بىلەن زىچ ئوق ياغدۇردى. كەپتەرخانا قەبرىلەر ئارسىدىن ئۆتىدىغان ئەگرى - بۈگرى ھارۋا يولىنىڭ باش تەرىپىدە بولۇپ، ئۇ، مىلىسىيىنىڭ تېز ئىلگىرىلىشىگە مەلۇم دەرىجىدە پوتلىكاشاڭ بولاتتى. قەبرىستانلىقتىكى قەيەردىن باشلىنىپ، قايسى تەرەپكە سوزۇلغانلىقىنى ئۇققىلى بولمايدىغان باشقا ئېزىتقۇ يوللار - يالغۇز ئايىغ چىقىر يوللاردىن ئىبارەت بولۇپ، قەبرىسىز لەھەتلەر ئۆستىدىن ئۆتكۈزۈلگەنلىكتىن، ئۇلارغا ئات سېلىپ كىرىش ئەپسىز،

كىرگەندىمۇ ئات چاپتۇرۇپ ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە ناقولاي ئىدى، جەڭچىلەرمۇ دىنىي ئېتىقاد بويىچە، ئۆلۈكلەرنى ھارمەتلەپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن دەسسەپ ئۆتۈشنى راۋا كۆرمەيتتى. ئۇلارنىڭ پەقەت كەپتەرخانىنى مىنامىيوتلار بىلەن شىددەتلىك ئوققا تۇتۇپ، بۇ ھەيۋەتلىك گۈمبەزنى ۋەيران قىلىپ تاشلىشى، شۇ يول بىلەن ئاندىن ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئىككى ئۈزۈت دۈشمەن ئەسكىرىنى باش كۆتۈرەلمەس قىلىۋېتىپ، گۈمبەز يېنىدىكى چوڭ ھارۋا يولى بىلەن كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇمغا ئۆتۈشى مۇمكىن ئىدى. بىراق، جەڭچىلەر مۇنداق قىلىشنىمۇ راۋا كۆرمەي قالدى، ئۇلار گۈمبەزگە تىل تەگكۈزگىلى بولمايدىغان مازارلىق دەپ قاراپ، ئۇنىڭغا ئوق ئېتىشتىن قەتئىلىرىنى تارتتى. دەل شۇ يەيتتە، باتالىيون ئىمامى بۇ قاتمالنى بۆزۈپ تاشلاپ، گۈمبەز ئىچىنى باشلامچىلىق بىلەن ئوقتا تۇتتى ۋە جەڭچىلەرگە قايسىبىر ئايەت بىلەن مۇراجىئەت قىلىپ تۇرۇپ:

— بىز گۈمبەزنى ئوقتا تۇتۇش ئۈچۈن ئاتمايمىز، ئۇ يەرنى دۈشمەنلەرنىڭ دەپسەندە قىلىشىدىن قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن ئاتىمىز. قېنى، شۇ يەرگە قاراپ ئۇرۇرا! — دەپ تۇرۇلدى.

ئىمامنىڭ دەۋىتىدىن كېيىن، مىنامىيوتتىن ئارقىمۇ ئارقا ئىككى پاي ئوق ئېتىلىپ، گۈمبەزنىڭ بىر تەرىپى بۆسۈپ تاشلاندى. دۈشمەن پىلىموتچىكى تام ئاستىدا بېسىلىپ قالغاندى. شۇندىن كېيىن، ئۈيىردىن كېلىۋاتقان قويۇق ئوق يامغۇرى توختىدى. جەڭچىلەر ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ياربېشى قەبرىستانلىقىدىكى بۇ ئىشەنچلىك كېچىك قورغاننى دۈشمەن تاپىنىدىن پاك - پاكىز ئادالدى. ھارۋا يولى ئېچىلىپ، كەڭ دائىرىدە ئالغا ئىلگىرىلەشكە

ئىمكانىيەت تۇغۇلدى. بۇنىڭ بىلەن ئومۇمىي ھۇجۇم باشلىنىپ كەتتى. ئۇرۇش ئەسىر - ئەسىرلەردىن بۇيان 100 مىڭلاپ ئادەمنىڭ پاك جەسەتلىرىنى كىتاب - ژۇرنال تىزغانەك قەۋەت - قەۋەت تىزىپ، ئۆز قوينىغا ئېلىپ، پايانسىز ئۆلۈك لەر ماكانىغا ئايلىنىپ كەتكەن بۇ قەدىمىي قەبرىستانلىقنىڭ ھەممە يېرىدە تەكشى داۋام قىلدى. جەڭچىلەرنىڭ خېلى كۆپى ئاتلىرىنى قەبرىستانلىقنىڭ سىرتىدا قالدۇرۇپ پىيادە بولۇۋالغانىدى. قانلىق جەڭ ھەر بىر شام گۆرنىڭ تۆۋىدە، قەبرىلەرنىڭ ئۆپۈچۈرىسىدە، چوڭ - كىچىك گۈمبەزلەر يېنىدا، قىستىسى بۇ مۇڭلۇق ماكاننىڭ ھەممە يېرىدە بولۇۋاتاتتى. ئاڭغىچە، مىللىي ئارمىيىگە 40 - 50 كىشى ئۆپچۈرىسىدە يارەمچى كۈچ كېلىپ قوشۇلدى. ئۇلار قورغان ئۇرۇشىدا دۈشمەن روتىسىدىن ئەسىر ئېلىنغان ئەسكەرلەرنىڭ زور بىر قىسمى بولۇپ، بۇلارنى سىياسىي كومىسسار قاسىمجان قەمبىرى بېتەكلەپ ئەكەلگەنىدى. ئەسىرلەر تۆت كۈندىن بۇيانقى نۇرغۇن قېتىملىق مۇڭدىشىش ۋە تەربىيە بېرىش جەريانىدا ۋىجدان ئىرادىسى بىلەن، ئەركىنلىك كۈرەشچىلىرى سىپىدە تۇرۇپ جەڭ قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرگەن ۋە بەزىلىرى بار قۇرالىلار بىلەن يېرىم - يارتا قۇرالىلاندۇرۇلغانىدى. ئۇرۇش گىرەلەشمە باسقۇچىغا كۆچتى، ئاخىر دۈشمەن 50 چە ئۆلۈكنى قالدۇرۇپ، 20 نەچچە يارىدارىنى ئەكىتىشكە پېتىنالماي تاشلاپ قويۇپ، يېڭىشەھەرگە، ئۆزلىرىنىڭ 5 - ئاتلىقلار پولكىدىكى كونا ئۇۋىسىغا قاراپ قاچتى. جەڭچىلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئوق ياغدۇرۇپ، ئىزمۇئىز قوغلاپ كەتتى.

گۈمبەزنىڭ كونىشەھەردە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈپ، ئاھالىلەرنى بىرقانچە كۈندىن بۇيان ھويلا - ئارام‌لاردىن چىقالماس

قىلىپ قويغانىدى. بىراق، خەلق بۇگۈن قەبرىستانلىقتا يۈز بەرگەن ئۇرۇشنىڭ كېتىۋېتىش ئەھۋالىنى ئۆز ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇپ، ئېنىق بايقاپ تۇردى. كۆپچىلىك ياشلار ئۆيلىرىدىن بۆسۈپ كوچىغا چىقىشقا پېتىنالمىغان بولسىمۇ، مىللىي ئارمىيە گە قاتنىشىش تەقەززالىقى بىلەن ئىچ - ئىچىدىن ئوت بۈلۈپ يانىدى. نامازخان ئەر - ئايال قېرىلار تەسۋى سىيرىپ ياكى جاينامازلاردا دۇئاگۈيلۇق بىلەن ئولتۇرۇپ، ياشلارغا دىيانەت، يۇرتقا خائىنجەمىلىك، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە نۇسرەت تىلىدى. گومىنداڭچى ھەربىيلەرنىڭ يارىبېشىدىن قېچىشى بىلەن، ناھىيلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ بىر قىسىم قالدۇق خادىملىرىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا يېڭىشەھەرگە قېچىپ، كونىشەھەر بازىرى ئۇلارنىڭ پاسكىنا تاپىنى ئاستىدىن پاكىزلىنىپ بولغانىدى. بۇ ۋاقىتتا يارىبېشىدىكى ئوق ئېتىشمىلىرى جىمىپ، پايانسىز مىسكىن قەبرىستانلىق ئىلگىرىكىدەك مەڭگۈلۈك ئۇيقۇسىغا چۆككەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇرۇش يېڭىشەھەر تەرەپتە توختىماستىن داۋام قىلماقتا ئىدى. كونىشەھەر خەلقى ھويلا - ئارام‌لىرى، ئۆي ئىچى، ئىشىك ئالدىلىرىدا تۇرۇپ، ئۇ يەردىكى گۈمبۈرلەشلەرنى، مىنامىيوت ئوقلىرىنىڭ چاقىلداپ ئېتىلمىشلىرىنى، قول بومبىلىرىنىڭ پارتلاشتىن كېيىنكى ئاۋاز‌لىرىنى، مىلتىقلارنىڭ چاقىلداپ ئوق ئۈزۈشلىرىنى گويا يېراقتىن كېلىۋاتقان تاشقىن شاۋقۇنىنى دېققەت بىلەن ئاڭلىغاندەك ئۇزاقىچە قۇلاق سېلىپ ئاڭلاپ تۇردى. سوپاخۇن سووۇرۇۋ دۈشمەنگە قوغلاپ زەربە بەرگۈچى جەڭچىلەر بىلەن بىللە يارىبېشىدىن توپتوغرا يېڭىشەرھەرگە كەتكەنىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن قاسىمجان قەمبىرى ئېگىز كەپتەرخانا گۈمبىزى ئۈستىدىن يېڭىشەھەر تەرەپتىكى ئۇرۇشنى بىر پەس دۇربۇن بىلەن كۆزەتكەندىن كېيىن، بىر ئوتدېلىنىيە جەڭچى

نىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا ياربېشىدىن تۆۋەنلەپ، تەنتەنىلىك هالدا كونىشەھەر كوچىسىغا كىردى، خەلق ئۆز جەڭچىلىرىنى كۆرۈشكە تەشنا ئىدى. ئۇلار ئۆي ـ ئۆيلەردىن يامراپ چىقىپ ۋە ئاۋۋالراق خەۋەر تاپقانلار تېخىچە ئاڭلىمىغانلارنى خەۋەرلەندۈرۈپ، باتالىيون سىياسىي كومىسسارلىرىنى ئومۇمىي خەلق شادىيانىسى ئىچىدە خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن كۈتۈۋالدى. ياشلار مەھەللە ـ مەھەللىدىن توپ ـ توپ كېلىپ، بىرئازمۇ كېچىكمەي قېلىشقا كۆزى قىيمىغان هالدا، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى ۋە بىر ئوتدېلىنىيە جەڭچىنى چۆرىدەپ، ئۇلارنىڭ ئاتلىرى يېنىدىن ئايرىلماي بىللە ماڭدى. مىللىي ئارمىيە شتابى ئۈچۈن ناھىيىلىك هۆكۈمەت بىناسى تاللاپ لىنىياقىچىدى. سىياسىي كومىسسارلار ئاتتىن چۈشۈپ، پىيادە ماڭغانلىقلىرىغا قارىماي، خەلقنىڭ تەنتەنە شاۋقۇنلىرى ئىچىدە ياربېشىدىن ناھىيىلىك هۆكۈمەت ئىدارىسىغىچە بولغان ئۇزۇن ئارىلىقنى بىرنەچىدىلا بېسىپ بولغاندەك بولدى. كونىشەھەر خەلقى تۇرلۇك ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنىڭ باش مەنبەسى بولغان بۇ جايغا ئىلگىرى بىر ئىلاج بىلەن كەلمەسلىككە تىرىشاتتى. بۈگۈنكى ئەھۋال ئۇنىڭدىن تامامەن باشقىچە بولۇپ، ئەمدى، ناھىيىلىك هۆكۈمەت ئىدارىسىنىڭ ئالدى ئارقىسۇ ئارقا كېلىپ توپلانغان ياش ـ قېرىلار بىلەن بىرنەچچە ئىچىدە ئادەملەر دېگىزى تۈزىگە كىردى. بۇلارنىڭ بىر قىسمىنى نۆكەر ياشلار تەشكىل قىلاتتى. ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ پىدائىيلىرى بولۇش ئارزۇسى بىلەن جەڭچىلىك رويخەتكە يېزىلىشقا تەقەززا ئىدى.

سىياسىي كومىسسارلار بىلەن بىللە، ناھىيىلىك هۆكۈمەت ئىدارىسى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن مۇھاپىزەتچى جەڭچىلەر ئارىدىن بىر سائەتتەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، سىرتقا

چىقىپ، دەرۋازا ئالدىغا ئۈستەل ـ ئورۇندۇق قويىدى. بۇ يەردە پىلانغا ئاساسەن، بازار يېغىلىشى ئۆتكۈزۈلۈپ، سىياسىي كومىسسارلار نۇتۇق سۆزلىشى كېرەك ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ، توپلانغانلار بىلەن ئومۇميۈزلۈك سالاملىشىپ تۇرۇشقا، هەر بىرىنىڭ ئىچىگە ئىككىدىن جەمئىي تۆت جەسەت سېلىنغان ئىككى دانە يار ـ يار هارۋا كۈگىلىسز غىچىلداش بىلەن ئادەملەر توپىنى يېرىپ، ئۈستەل ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ئۇلار مىللىي ئارمىيە ياربېشى قەبرىستانلىقىدىن گومبىداك ئەسكەرلىرىنى قوغلاپ يېگىشەھەر تەرەپكە يېگىشى بىلەن، قالدۇق دۇشمەنلەرنى تازىلاش ئۈچۈن كونىشەھەر بازىرى ئىچىگە كىرگەن ئالدىن يۈرەر ئوتدېلىنىيە تەركىبىدىكى جەڭچىلەرنىڭ جەسەتلىرى ئىدى. يار ـ يار هارۋىلارنى ھەيدەپ كەلگەن جەڭچىلەردىن بىرى سىياسىي كومىسسارلارنىڭ ئالدىدا چاس بېرىپ تۇرۇپ، قايغۇلۇق ئاۋاز بىلەن ۋەقەنىڭ ئۆتمۈش جەريانىدىن قىسقىچە دوكلات بەردى:

— بىز ئالدىن يۈرەر ئوتدېلىنىيە، — دېدى ئۇ، — قالدۇق دۇشمەنلەرنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى كۆزىتىش ئۈچۈن كونىشەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ يۈرەتتۇق، يېگىسارای مەھەللىسىگە كەلگىنىمىزدە، ما جەنشاك دېگەننىڭ ئىككى قەۋەتلىك چوڭ ئاشخانىسى ئىچىدىن ئۇشتۇمتۇت ئۇزۇلگەن ئوقلار بىلەن بۇ تۆت نەپەر ھەمراھسىز قوربان بولدى. سارۇشتارۇپ كۆرسەك، ما جەنشاك دېگەن مۇناپىق يېگىشەھەرگە قېچىپ كېتىش كە ئۈلگۈرەلمىگەن ئۈچ نەپەر ساقچى ئوفىتسېرىنى ئۆلتۈرىدىن قوتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئاشخانىسىغا يوشۇرۇپ قويغانىكەن.

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر دەرھال هارۋىلارنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئىنقىلاب قوربانلىرىنىڭ يۈزىنى

ئېچىپ كۆردى، ئۇلار قارامىلىقى بىلەن ئوق ئۆتمەس تۆمۈر بەدەن دەپ نام ئالغان، قىيىر، باي، قوغان، بوزدۆڭ، جام، ياربېشى ئۇرۇشلىرىدا بىر تۇتاش باتۇرلۇقنىڭ نەمۇنىسىنى ياراتقان كونا جەڭچىلەردىن ئىدى. سىياسىي كومىسسارلار جەسەتلەر ئالدىدا ھۆرمەت نەزىرى بىلەن تىك تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ۋەھشىيلىك بىلەن ئېتىپ تاشلانغانلىقىغا چوڭقۇر قايغۇ ئىچىدە ماتەمدارلىقىنى بىلدۈردى.

شۇندىن كېيىن، قاسىمجان قەمبىرى جىددىي تۈرده ئېنىقلاشقا كىرىشىپ، ئالدىن يۈرەر ئوتدېلنىيېنىڭ بۇ ئىككى نەپەر جەڭچىسىدىن سورىدى:

— ساقچى ئوفىتسېرلىرىنىڭ ئۆزلىرى قېنى؟ ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدىمۇ ياكى تىرىك تۇتقانلىرىڭلارمۇ بارمۇ؟

— قارشىلىق كۆرسەتتى. تىرىك قولغا چۈشۈرگىلى بولماي، ئاخىر ھەممىسىنى ئېتىپ ئۆلتۈردۇق.

— بوپتۇ. شۇ يەرنىڭ ئۆزىدە بولۇپ بېسىقىش بىلەن تىرىك تۇتۇلۇش بۇ جاھىل دۈشمەنلەر ئۈچۈن ئوخشاش گەپ. ئۇلار بەربىر ئۆلۈمگە مەھكۇم ئىدى. قاچسا تۇتۇلاتتى...

جەڭچىلەردىن بىرى ئىككىنچىلەپ تىك تۇرۇپ، رەسمىي ئاھاڭ بىلەن سىياسىي كومىسسارلارغا ۋەقەنىڭ ئۆتمۈشىنى بايان قىلىپ بەردى:

— ما جەنشاڭنىڭ ئاشخانىسى ئىچىدىن ئۇشتۇمتۇت ئوق ئېتىلىپ، بۇ تۆت نەپەر ھەمراھىمىز قۇربان بولغاندىن كېيىن، ئۇ يەردە قىسقا مۇددەت شىددەتلىك جەڭ بولدى، — دېدى ئۇ، — ئاشخانىغا تۇيۇقسىز بېسىپ كىرىشكە بولماي، بىر ئامال بىلەن ئۇنىڭ يېنىدىكى ھويلىغا كىرىپ، ئۆگزىدىگە يامىشىپ چىقتۇق - دە، ئۇ يەردىن يېقىنلاپ ئاشخانىنىڭ 2 - قەۋىتى ئىچىگە ئوق ئۇزدۇق، قول بومبىلىرى تاشلىدۇق.

ئۇ يەردە ئىككى دۈشمەن بولۇپ، بىرى ياردار بولغانىدى، غەزىپىمىزنى باسالماي، ياردارنىمۇ شۇ يەردە چېپىپ تاشلىدۇق. بۇ جەڭدە، يەنە بىر جەڭچىمىز يوتا گۆشىگە ئوق تېگىپ، يېنىڭ ياردار بولدى، ئۇ سەپتىن قېلىشقا رازى بولماي ھېلىمۇ چارلاش ئىشىنى داۋام قىلدۇرۇۋاتىدۇ.

— ما جەنشاڭ قېنى، ئۇنى نېمە قىلدىڭلار؟ — سورىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ.

— قېچىپ كېتىپتىكەن، تاپالمىدۇق.

— ئاشخانىنىڭ ئاستى - ئۈستى ئىككى قەۋىتىنى، ئۆيىنى ئاختۇردۇق، — قوشۇمچە قىلىپ سۆزلىدى يەنە بىر جەڭچى، — ھازىرچە تېپىشقا بولمىدى. بىزگە بۇ ئىشتا ياردەملەشكەن ئاقسۇ ياشلىرى ئۇنى، «تۇغقانلىرىدىن بىرىنىڭ ئۆيىگە قېچىپ بېرىپ يوشۇرۇنۇۋالغان بولسا كېرەك، سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار، بىز ئۆزىمىز ئۇنى قەيەرگە مۆككەن بولسا، شۇ يەردىن ئىزدەپ تېپىپ، شىتابقا تاپشۇرۇپ بېرىمىز» دېدى، ئاندىن بىزمۇ ئارتۇقچە جىددىيلىشىۋەرمەي چارلاشقا كېتىدىغانلىرىمىز كېتىپ، بىز بۇ ھارۋىلاردىكى قۇربانلىرىمىزنىڭ جەسەتلىرىنى ئېلىپ، سىزلەرنى ۋەقەدىن خەۋەردار قىلىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كەلدۇق.

— قېرىللانغان خەلقنىڭ تۆمۈر چاڭگىلىدىن قېچىپ ياكى مۆكۈپ قۇتۇلالايدىغان ھېچقانداق دۈشمەن يوق، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — ماجەنشاڭ بەربىر بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشىدۇ. گومىنداڭنىڭ سادىق غالچىلىرى بىلەن مۇناپىقلارنىڭ ماڭار يولى بىر بولغاندەك، ئاخىر ئۇلارنىڭ ھالاكەتلىك تەقدىرىمۇ بىر بولىدۇ. ئۇلارغا قىلچە شەپقەت يوق. دۈشمەنگە رەھىمدىل بولۇش ئىنقىلاب مەنپەئىتىنى بەھۇدە قۇربان قىلىۋېتىش بىلەن باراۋەر!...

— ما جەنشائنى تېزدىن ئىزدەشكە كىرىشىمىز، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ سۆزىگە قوشۇمچە قىلىپ، — ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جازانىڭ ئېغىر ياكى يېنىك بولۇشى كېيىن بەلگىلىنىدۇ. مەسىلىنىڭ تېگى ـ تەكتى تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغاندىن كېيىن، ما جەنشائنىڭ تەقدىرىنى ھايالسىز بىر تەرەپ قىلىمىز، بىھۇدە ئۆلتۈرۈلگەن ئاشۇ تۆت نەپەر جەڭچىمىزنىڭ ئىنتىقامىنى سىلەر ئاشخاندا ئۇچ نەپەر ساقچى ئوفىتسېرىدىن ئالغاندەك، ئۇنىڭدىنمۇ ئالىمىز!

سىياسىي كومىسارلار ھارۋىلارغا قايتىدىن يېتىشلاپ باردى ۋە ئىنقىلاب قۇربانلىرىنىڭ يۈزىنى يەنە بىر قېتىم ئېچىپ، ئۇلار بىلەن يەنا ئازىلاش ئاخىرقى قېتىم ۋىدالاشتى. شۇنىدىن كېيىن، جەڭچىلەرگە بۇيرۇق بېرىپ، بۇ تۆت جەسەتنى ھازىرچە رەستىدىكى چوڭ جامەگە ئاپىرىپ تۇرغۇزۇشنى تاپىلىدى. ھارۋىلار قايغۇلۇق غېچىلداپ كەينىگە بۇرۇلدى. باتالىيون ئىمامى بىلەن چوڭ جامەنىڭ خاتىپ، مەزىنلىرى ۋە بىرقانچە ياشانغان تەقۋادار-لار ئۇلارنى يۈيۈپ ـ تاراش ئۈچۈن ھارۋىلار بىلەن بىللە كەتتى.

سىياسىي كومىسارلار ئۈستەل تەرەپكە كېلىپ، ئورۇندۇق-لاردا ئولتۇردى. دەل شۇ مەھەل قاسىمجان قەمبىرى نائەھلى-لىك ساقچى ئىدارىسىنى ئېسىگە ئېلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئۇ مۇھاپىزەت ئېتدىلىنىشىنىڭ باشلىنىشى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا يېڭى جەڭگىۋار ۋەزىپە تاپشۇردى.

— سىز ھازىر جەڭچىلەردىن ئۈچ كىشىنى ئېلىپ، ناھەر-بىلىك ساقچى ئىدارىسىگە بېرىڭ، — دېدى ئۇ، — ئۇ ئورۇنـ-نىڭ قاماقخانىسىدىكى ئادەملەر تېخىچە قاراڭغۇ كامېرلاردا ياتىدۇ. سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسىنى قويۇپ بېرىڭ. ئارقىڭىزلاردىن تەخىر قىلماي يەنە كىشى ئەۋەتىمىز. بۇ كىشى باش-

لىق مەھبۇسلارنى بىرمۇبىر تەكشۈرۈپ تىزىملاپ، ئەھۋال ئې-گىلىگەندىن كېيىن، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى سىياسىي مەھبۇس-لارنى قويۇپ بېرىش خىزمىتىنى بېجىرىدۇ.

— خوپ! — ئوتدېلنىيە باشلىقى پۈتلىرىنى جۈپلەپ چاس بەرگەندىن كېيىن سىياسىي كومىسارلارنىڭ ئالدىدىن كەتتى. ئاندىن ھايالسىز ئۈچ جەڭچىنى ئېلىپ، مەغرۇر قەدەم-لەر بىلەن خۇشال خەلقەرنىڭ كۆز نەزىرى ئاستىدا گومبىنىڭ سابىق ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى تەرەپكە ماڭدى.

شۇ چاغدا يەنە ئىككىلا سىياسىي كومىسار ناھىيىلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ قاماقخانىسىنمۇ ئەسلەپ قالدى. بۇ يەردە ياتقان-لارنىڭ ئاز قىسمى جېدەل ـ ماجىرا، ئۆچ ئېلىش سەۋەبلىرى ۋە باشقا خىلمۇخىل سەۋەبلەر بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىللار، قولۇم ـ قوشنا ياكى تونۇش ـ بىلىشلىرىگە مەلۇم كۆڭۈلسىز مۇناسىۋەتلەر تۈپەيلىدىن تىنچ ئىشلىتىپ، ئۇلارغا جىسمانىي جە-ھەتتىن زىيانكەشلىك قىلىپ قويغۇچىلار، يەنە بىرنەچچىسى ئوغرىلار بولۇپ، قالغان كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ھا-شارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماسلىق، ئالۋان ـ ياساق تۆلىمە-مەسلىك، باللىرىنى مەجبۇرىي ئەسكەرلىكتىن قاچۇرۇش، ھەر-بىمىلەرگە ئات بېرىشتىن باش تارتىش، باج تۆلىمەسلىك، بەگ، مەنسەپدار ۋە زېمىنداراللار بىلەن تاكاللىشىپ قويۇش، بازار ياكى يېزا باشلىقلىرىغا يېنىش، ئېلىمدارلارنىڭ قەرزىنى ۋاقتىدا تۆلىمەسلىك، باج تاپشۇرالماسلىق سەۋەبلىرى بىلەن بىگۇناھ قامالغان كىشىلەر ئىدى. بۇلارنىڭ قاتىل، ئوغرى-لاردىن باشقىلىرى سۆزسىز قويۇپ بېرىلىشى كېرەك ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ باتالىيون شتابىنىڭ خادىمىنى چاقىرىپ، ئۇنى ئىككى جەڭچى بىلەن بىلە مەھكىمىنىڭ قاماق-خانىسىغا بېرىپ ئەيىبسىز كىشىلەرنى بوشىتىۋېتىشكە بۇيرۇدى.

مۇنداق بۇيرۇقلار ئىلى. تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ئازاد قىلىنغان ھەربىر ناھىيىسىدە بېرىلىپ تولۇق ئىجرا قىلىنغاندى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئۆز مەنىسى، ئەمەلىيەتتى ۋە ئۇزۇل - كېسىللىكى بىلەن كىشىلەرنىڭ كۆڭۈل مايىللىقىنى جەلپ قىلغان ۋە بەزى جەھەتلەردىن كونا قانۇن - تۈزۈملەرگە خاتىمە بېرىپ، يېڭىچە ئىش كۆرۈشنى بىلگەن ھەقىقىي قۇراللىق قوزغىلاڭ ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەرنىڭ گومىنداڭ قاماقخانىلىرى ۋە ئۇلاردا بىگۇناھ سولىنىپ ياتقان مەھبۇسلار توغرىسىدا ئارقىمۇئارقا بەرگەن كەسكىن بۇيرۇقلىرى بۇ ئىككى سىياسىي كومىسسارنىڭ ھۇزۇرلىرىغا يىغىلغان مىڭلىغان ئاقسۇ خەلقىنى مىسلىسىز چوڭقۇر ھاياجانغا سالدى. ئۇلار ۋەقەنىڭ مۇنداق تېز ئۆزگىرىشىنى ئىلگىرى ھېچ ئويلىيالمىغان، تۇنۇگۈنكى كۈنگىچىلا ئەمەس، ھەتتا كونىشەھەر دۇشمەن قولىدىن تارتىۋىلىنغان ئەڭ كېيىنكى سائەتكىچىمۇ پەرەز قىلىپ باقمىغانىدى. بۇلار قىسقىسى، ئويلاش، پەرەز قىلىش ئەسلا مۇمكىن بولمىغان ئىشلار ئىدى. سىياسىي كومىسسارلار بۇيرۇق جاكارلاش بىلەن تەڭ، خەلقلەر توپى ھاياجان ئىچىدە تەۋرەندى. خۇشاللىقتا چۆمۈلدى. روھىي جانلىنىشلىرىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي رازىمەنلىك كۈلۈمسىرەشلىرى بىلەن بىر - بىرىگە قاراشتى. تەنتەنە شاۋقۇنلىرى كۆتۈردى ۋە قاراسلاپ قاتتىق چاۋاك چالدى.

خەلقلەرنىڭ بىر قىسمى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى تەرەپكە، يەنە بىر قىسمى ئەدلىيە مەھكىمىسى تەرەپكە قاماق خانىلاردىن ئازاد قىلىنغان كىشىلەرنى، تۇغقان ۋە يار - بۇرادەرلىرىنى كۆرۈشكە ئالدىراپ ماڭماقچى بولۇپ تۇراتتى، ئاڭغىچە يارىدارلار سېلىنغان بىرقانچە ھارۋىنى كۆرۈپ، ئۆز جايلىرىدا توختاپ قالدى. قۇراللىق جەڭچىلەر ھەيدەپ كەلـ

گەن بۇ ھارۋىلار ئالتە دانە بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۆتىنچە يارىبشى قەبىرىستانلىقىدىكى ئۇرۇشتا يارىدار بولغان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى تۆتتىن - تۆتتىن ئولتۇرۇشقان، قالغان ئىككىسىدە ئېغىر يارىدارلار ئىككىدىن ياتقۇزۇلغانىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر ئىنتىك بېرىپ، يېنىك يارىدارلار بىلەن سالاملاشتى. بىرمۇ بىر قۇل ئېلىپ كۆرۈشتى. ئېغىر يارىدارلارنىڭ جاراھەت ئورۇنلىرىنى ئېچىنىش بىلەن كۆزدىن كەچۈرۈپ، باش لىڭشىتىش ئارقىلىق ھال - ئەھۋاللاشتى. شۇنىڭدىن كېيىن، جەڭچىلەرگە ھارۋىلارنى ناھىيىلىك بانكا بىناسىغا ئېلىپ يارىدارلارنى شۇ يەردە ياتقۇزۇشنى تاپىلىدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى قەمەرنىسا ئۇلار بىلەن بىللە كەلگەنىدى. ئۇ بانكا بىناسىغىمۇ ئاجرالماي بىللە بېرىشقا تەييارلانىدى. توپلانغان خەلقلەر ئىچىدە يەرلىك دوختۇرخانىنىڭ بىرنەچچە تىببىي خادىم فېلىدشېرلىرى بار ئىدى، ئۇلار يارىدارلارنى ھارۋىدىن چۈشۈرۈش، ياتقۇزۇش ئىشلىرىغا كۆمەكلىشىش ئۈچۈن جامائەت توپىدىن ئايرىلىپ، ئالدىراپ، ھارۋىلاردىن ئالدىنراق بانكا بىناسىغا قاراپ كەتتى، جەڭچىلەر ھارۋىلارنى ھەيدەپ ماڭماقچى بولۇۋېتىپ سىياسىي كومىسسارلارغا ئىزاھات راپورتى بەردى:

— كەينىمىزدىن يەنە ئون ھارۋىدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىدىن يارىدار بولغانلار ئەكېلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار بىزنىڭ كىلەردىن كۆپ، 30 نەچچىگە يېتىدۇ...

قاسىمجان قەمبىرى باتالىيون شتابىنىڭ مۇھاپىزەتچى جەڭچىلىرىدىن بىرىنى دەررۇ چاقىرىپ، بۇيرۇق قىلىپ تۇرۇپ:

— سەن تېز ئالدىغا بارغىن، ئۇلار بۇ يەرگە كەلگۈچىلەرمىسۇن، بىزنىڭ يارىدارلار ياتقۇزۇلغان يەرگە ياتقۇزۇلمىسۇن!

ئۇ يەر تار، ئورۇن يېتىشمەيدۇ. ئۇلارنى ئەدلىيە مەكتىپى
نىڭ قاماقخانىسىغا ئاپىرىپ گۇناھكارلار بوشىتىپ چىقىر
ىدۇيتىلگەن بوش ئۆيلەرگە ۋاقتىنچە ياتقۇزۇپ تۇرۇڭلار! بىر
دەمدىن كېيىن دوختۇر بېرىپ داۋالايدۇ، — دېدى.

مۇھاپىزەتچى جەڭچى گومىنداڭ يارىدارلىرى ئەكىلىن
ىۋاتقان كوچا — يارىبشى يولىغا مېڭىشى بىلەن، ناھىيىلىك
ھۆكۈمەت ئىدارىسى تەرەپكە يېتىنلاپ كېلىۋاتقان بىر تۈركۈم
كونىشەھەرلىك ياشلارنىڭ ۋاڭ - چۈڭلىرى، كىمدۇ بىرىنى
تىللاپ تۇۋلاشلىرى، ئۇرۇش ۋە دۆشكەلەشلىرى ئاڭلاندى، بۇ-
لار گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان غىزا -
تاماق خېرىدارلىرىنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى تېڭلاشقا
قويۇپ قويغان سەزگۈر كۆز - قۇلىقى، بۈگۈن بولسا ئۆز ئاش-
خانىسى ئىچىگە گومىنداڭ ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ
يېڭىشەھەرگە قاچالماي قالغان ئۈچ نەپەر قورالسىز ئوفىتسېرىنى
مۆكتۈرۈپ، مىللىي ئارمىيە چارلىغۇچىلىرىدىن تۆت كىشىنىڭ
ئۇشتۇمتۇت قۇربان بولۇپ كېتىشىگە بىۋاسىتە سەۋەبچى بولغان
دۇشمەن مالىيە ماجەنشاڭنى تۇتۇپ كېلىۋاتاتتى. ياشلار بۇ
مەلئۇنىنى ھازىرلا دەسسەپ يانجىپ تاشلايدىغان غەزەپلىك
ئەلپاز بىلەن بۇيىنىنى بېسىپ، قولىنى كەينىگە قايرىشتۇرۇپ
تۇتۇپ، ئۇرغان، تەپكەن ۋە دۆشكەلىگەن پېتى سىياسىي كومىس-
سارلارنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ياشلار-
غا ئۇرۇش - تېپىشنى توختىتىشنى تەۋسىيە قىلدى. ئاندىن
ئۇ، سوراق قىلىنغاندىن كېيىن بۇ قارا نىيەت سۇيىقەستچىگە
قاتتىق جازا بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، دەرھال ناھىيىلىك
ساقچى ئىدارىسىگە ئاپىرىشنى جېكىلىدى، ياشلارنىڭ قول-
غا يەنە ساقچى ئىدارىسىدىكى مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە
قارىتىپ، ماجەنشاڭنى دەرھال قامap تاشلاش تەرغىبىدا
يېزىلغان خەتنى تاپشۇردى.

ئاشخانا خوجايىنى ئىنتايىن سەمىمىز ۋە شۇ سەۋەبلىكى
بىلەن ئۇنىڭ ئەسلىدىكى ئوتتۇرا ئېگىزلەر قاتارىدىكى بويى
پاكارلاپ، شۇ تاپتا دوپدوغىلاق سۇ مالتىقى ياكى كېلەڭ-
سىز ياسالغان نان تونۇرىغا ئوخشىشىپ قالغانىدى. كونىشەھەر
ياشلىرى شۇنىڭغا قارىماي بۇ سەت ئەلپاز مۇناپىقنى ئىككىنە
چىلەپ ئۇرغانچە، تەپكەن ۋە دۆشكەلىگەنچە يۆگۈرتۈپ ساقچى
ئىدارىسى تەرەپكە ئەكەتتى.

ماجەنشاڭ ئۆز ئاشخانىسى ئالدىدا بىھۇدە قان تۆكۈلۈش
ۋەقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغاندىن كېيىن، تەرەتخانا ئىچىگە
سىيرىلىپ چۈشۈپ، ئۇنىڭ يانتۇلۇقتىكى چوڭقۇرلۇقىغا يوشۇ-
رۇنۇۋالغانىدى. ياشلار نۇرغۇن ئىزدەشلەردىن كېيىن، بۇ مەل-
مۇننى شۇ يەردىن تېپىپ چىققانىدى.

كۈن ئولتۇرۇپ، ئوچۇق ھاۋانىڭ كەچكى شەپەق قىزىل
لىقى ئۇپۇق سىزىقىدىن غايىب بولۇش بىلەن، ئاقسۇ كونىشەھەر
ناھىيىسىنىڭ بۇ قەدىمىي بازىرى شۇ يىلقى ئاۋغۇست ئېيىنىڭ
يەنە بىر تىنچىق كېچىسىنى كۈتۈۋېلىشقا باشلىدى. يېگىشەھەر
تەرەپتىكى ئۇرۇش ئېتىشمىسىدىن ئۈزۈلۈكسىز كېلىۋاتقان سۇس ئوق
ئاۋازلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ يەردە تەبىئەت ئۇيقۇغا
چۆككەندەك جىمجىت ئىدى، كىشىگە ئارام بېغىشلىغۇچى شا-
مالدىنمۇ ئەسەر يوق ئىدى. نامازخانلار شام نامىزى ئوقۇش
ئۈچۈن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسى ئالدىدىن خېلى بالدۇر
تارقاپ مەسچىتلەرگە كېتىشكەن، باشقىلار رامىزان ئېيىنىڭ شۇ
كۈنى ئېيتىخارلىقى بىلەن ئېغىزلىرىنى ئېچىش ئۈچۈن ئۆيلە-
رىگە قايتىشقان بولسىمۇ، لېكىن، يەنە بىرتاز ئۆتۈپ بۇ يەر
ياشلار، بازار خەلقى، يېقىن ئۆپچۆرىدىكى يېزىلارنىڭ بىر
قىسىم دېھقانلىرى بىلەن قايتىدىن تولۇپ، ئىككىنچىلەپ
ئادەم دېگىزى ھاسىل قىلىشقا باشلىدى. چوڭ ياشلىق كىشىلەر

ئۆز يۇرتىدا يۈز بەرگەن بۇ ئاجايىپ ئۆزگىرىشنىڭ تېگى - تەكتىنى ئېنىقراق چۈشىنىۋېلىش ۋە ئۇنىڭ ئىستىقبالىنىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقى تۈغرىسىدا چوڭقۇرراق تونۇش ھاسىل قىلىۋېلىش مەقسىتىدە، مەلۇم ئەنسىزلىك بىلەن يىغىلىپ، سىياسىي كومىسسارلارنىڭ بۇ ھەقتە سۆز قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان بولسا، ياشلار چەكسىز قىزغىنلىق ئىچىدە پىدائىيلىققا يېزىلىش ئىنتىزارلىقى بىلەن تەلمۈرۈپ تۇرۇشاتتى. بىراق، باتالىيون يېتەكچىلىرى بۇ ۋاقىتتا باشقا بىر قاتار مۇھىم ئىشلار بىلەن ئالدىراش ئىدى. ئۇلار غۇلجىغا رادىئوگرامما بېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ شۇ سائەتتە ئاقسۇدا ئىكەنلىكىنى، كونە شەھەرنىڭ ياربېشىدىكى كەسكىن تىركىشىش ئۇرۇشىدىن كېيىن پۈتۈنلەي ئازاد قىلىنغانلىقىنى، نۆۋەتتىكى ئۇرۇشنىڭ ئەمدى يېڭىشەھەردە كېتىۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىلىشتىن تارتىپ، بۇ ناھىيىدىكى ئىدارە - ئورگانلارنىڭ ئىچكى ئەھۋالىرى بىلەن ئۇقۇشۇش، يېڭى ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىملارنىڭ نامزاتلىقىنى مۇزاكىرە قىلىپ بەلگىلەش، دوختۇرخانىدا ياتقۇزۇلغان ياربدار جەڭچىلەر ھۇزۇرىغا بېرىپ، ئۇلاردىن ھال سوراش، شۇ كېچىدە يەنە يېڭىشەھەر تەرەپكە بېرىپ، بۇ ئالدىنقى سەپتىكى جەڭنىڭ كېتىۋېتىش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە ئوخشاش جىددىي ئىشلارنى كېچىكتۈرمەي ئىشلىشى كېرەك ئىدى. ئاخىر، سىياسىي كومىسسارلار خەلقىمىزنى ئۆزىرىخاھلىق بىلەن ۋاقتىنچە قايتۇرۇپ تۇرۇش نىيىتىگە كېلىپ، دەرۋازا ئالدىغا چىقتى. ئەمدىلىكتىن باشلانغان رامىزان كۈنلىرىنىڭ ئاسمانىدىكى يېڭى ھىلال ئېيى ئاجىز بولۇپ، ئەتراپ ئاخشام قاراڭغۇلۇقىغا قاپلانغان بولسىمۇ، ئۇلار خەلقىمىز ئىككىنچىلەپ سالام بېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ قىسقىچە ئۆزىرىخاھلىق سۆزلىرىنى ئېيتىشقا باشلىدى:

— ئاكا - ئۇكىلار، تەڭقۇر دوست - يارەنلەر! — مۇراجىئەت قىلدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — سىزلەرنىڭ بىزنى قارشى ئېلىپ، بۇ يەردە بىز بىلەن شۇنچە ئۇزاق بىللە بولغىنىڭىزلارغا رەھمەت. بىز ئاقسۇغا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈنلا ئەمەس، تارتىۋېلىنغان ھاكىمىيەتىنى سىزلەرنىڭ قولىڭىزلارغا تۇتقۇزۇش ئۈچۈنمۇ كەلدۇق. قىسقىسى، بىز بۇ يەرگە كېتىش نىيىتى بىلەن ئەمەس، ئەكسىچە، سىزلەر بىلەن ئۇزاق ۋاقىت بىللە بولۇش ئارزۇسى بىلەن كەلدۇق. مۇنداق كېيىن، ئاقسۇ خەلقى بىلەن پات - پات كۆرۈشۈش پۇرسەتلىرىمىز بولۇپ تۇرىدۇ. مۇنداق كۆرۈشۈشنىڭ ئەتىمۇ، ئۆگۈنمۇ، ئىندىن ۋە باشقا كۈنلەردىمۇ، قىسقىسى، ھەرقاچان، ھەر زامان بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىپ قېلىشىڭىزلارنى ئۈمىد قىلىمىز. پىدائىيلىققا يېزىلىدىغانلارغا ئەتىدىكى دەپنە مۇراسىمىدىن كېيىن مۇشۇ يەرگە كېلىشنى تەۋسىيە قىلىمىز.

— قېرىنداشلار! — دېدى قاسىمجان قەمبىرى سۆز باشلاپ، — دوستۇم ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئېيتقاندەك، سىلەر بىلەن كۆرۈشىدىغان كۈنلىرىمىز ناھايىتى - ناھايىتى كۆپ. ھەرقايسىڭلار بىلەن نۇرغۇن قېتىم ئامېۋى يىغىنلاردا بىللە بولىمىز، بەلكى ئالدىمىزدا يېتىپ كېلىدىغان روزى ھېيت كۈنلىرىدە ئۆيلەرگە پەتىلەپ بېرىشىمىز مۇمكىن. رامىزان ئېيى ئۆتۈپ، ئوچۇق ئېغىز كۈنلەر كەلسە، ئاقسۇ باغلىرىدا بولۇپ، سىلەر بىلەن بەزمە - مەشرەپ ئۆتكۈزىمىز دېگەن شېرىن ئويلاردا بولۇاتىمىز. يېڭىشەھەر ئازاد قىلىنغاندا، تەنتەنىلىك يىغىلىشقا تەڭ قاتنىشىپ، ئومۇمىي خەلقنىڭ بۇ خۇشاللىق توينى بىرلىكتە تەبرىكلەيدىغان كۈنلىرىمىز تېخى پات - ئارىدا كېلىپ قېلىشى مۇمكىن. كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس. ھەممىمىز كۈتۈۋاتقان بۇ زور ئەييام ئۇزاققا قالماي يېتىپ كېلىدۇ. سىلەر-

گه خۇشاللىق كېچە، ياخشى چۈش تىلەيمىز. ئەتە كۆرۈشكىچە خەير...

سۆز ئاخىرلاشقىچە، باتالىيون كوماندىرى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ كانۇاينىك ھەمراھلىقىدا يېڭىشەھەردىن بۇ يەرگە ئاتلىق كېلىپ قالغانىدى. ئۇ خەلقنىڭ قاتتىق ئۇرۇلۇغان چاۋاكلىرى ئىچىدە ئاخىرقى قېتىم ئۆزىنىڭ قىسقا سۆزىنى باشلىدى:

— ئۇرۇش ھازىر يېڭىشەھەر سېپىلىنىڭ تۆت ئەتراپىنى بويلاپ داۋام قىلىۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ، — دۈشمەن پۈتۈنلەي شەھەر ئىچىگە بېكىنىپ، ئۇنىڭ سىرتىدىكى بازار، كوچا ۋە مەھەللىلەر جەڭچىلىرىمىزنىڭ قولىغا ئۆتتى. گومىنداڭچىلار شەھەر دەرۋازىلىرىنى تاقۋالدى. باتالىيونىمىز سېپىلنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ، ئۇرۇشنى داۋام قىلدۇرماقتا. — خەلق خۇشاللىقىدا قاتتىق چاۋاك ئۇردى. باتالىيون كوماندىرى بۇنىڭ بىلەن توختاپ، يۈز - كۆزىدىكى تۆپا - چاڭلارنى بىر سۈرتكەندىن كېيىن سۆزىنى يەنە باشلاپ كەتتى، — مەن يېڭىشەھەردىن يار ئۈستى بىلەن كېلىۋېتىپ، ئاخىر ئەتىگەن ئۇرۇش بولغان ھېلىقى قەبرىستانلىقنى بىر قۇر ئارىلىدىم، كۆزىدىن كەچۈردۈم، بۇ يەردە ئاتا - بوۋىلارنىڭ قەبرىلىرىنى بۇلغاپ، بىرمۇنچە گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلۈكلىرى يېتىپتۇ، ئۇلارنى بىرمۇبىر تېرىشتۇرۇۋېلىپ، يىراق ئازگالغا تاشلىۋېتىشكە تۇغرا كېلىدۇ. يارىيىشىدىن چۈشكەندىن كېيىن، يەنە جامەگە كىرىپ، ئۆزىمىزدىن قۇربان بولغان جەڭچىلەرنىڭ جەسەتلىرىنى كۆزدىن كەچۈردۈم. ئەتە ئەتىگەن بامدات نامىزىدىن كېيىن، ئۇلارنى يەرلىككە قويۇشىمىز كېرەك. سىلەرنىڭ بۇ ئىشقا قاتنىشىپ بېرىشىگلارنى ئۈمىد قىلىمىز...

خەلق توپى قىمىرلاپ، دېگىز سۈيىدەك چايقالدى. ھەممىسى بىر ئېغىزدىن توۋلاپ:

— قاتنىشىمىز! قەبرىستانلىققا ھازىرلا چىقىپ، قانخورلارنىڭ جەسەتلىرىنى كېچىچە يىغىشتۇرۇپ يىراقتا ئاپىرىۋېتىمىز، ئازگالغا تاشلايمىز. شەپكە، پاپىاقلىرىنىمۇ قويماي ئادالايمىز! — دېدى.

ئادەملەر تۈپى تارقاپ، ئۇلاردىن بىرمۇنچىسى تۇپىتۇغرا قەبرىستانلىققا قاراپ كەتتى. بەزىلىرى ھارۋىلىرىنى ھەيدەپ چىقىپ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ جەسەتلىرىنى بىرمۇبىر تېرىپ، يىراق بىر جايدىكى ئازگاللىققا ئاپىرىپ تاشلىسا، بەزىلىرى كەتمەن - گۈرجەكلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئۇيۇپ كەتكەن قانلىرىنى قىردى. ئونلىغان ياش ئەزىمەتلەر كېچىچە ئۇخلىماي، كەتمەن، جوتۇلار بىلەن مىللىي ئارمىيە قۇربانلىرىغا ئاتاپ يېڭى يەرلىك چاپتى. كېچە قاراڭغۇلۇقىغا پۈركەنگەن قەبرىلەر جىم ۋە مۇڭلۇق كەيپىياتتا ئىدى. ئەما بۇ چاغدا بۇ يەرگە يېڭىشەھەر تەرەپتىن ئۇرۇشنىڭ شىددەتلىك داۋام قىلىۋاتقانلىقىدىن بەلگە بېرىپ، قويۇق ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى كېلىپ تۇراتتى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى سېپىل ئۈستىدىكى قورال لىق دۈشمەنلەرنى چەنلەپ غەزەپ بىلەن ئاتقان مىنامیوت ئوقلىرىنىڭ كۈچلۈك، چاڭىلدىغان سادالىرى ئاپتوماتلاردىن ئۇزۇلگەن ئوقلارنىڭ قۇلاقنى يېقىملىق ئاۋازلىرىغا قوشۇلۇپ، گويا ئۇرۇش مۇشۇ مەڭگۈلۈك ئۇيقۇ زېمىنىدە بولۇۋاتقاندەك، قەبرىستانلىقتىكى مۇڭ - زار ۋە چۈگۈر جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، شۇ يەرنىڭ ئۆزىگە سىڭىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

باتالىيون شتابىدىن جامەگە ئىككى نەپەر جەڭچى ئەۋەتىلگەنىدى. ئۇلار بەللىرىگە ئاق باغلاپ، كۈندۈزدىن تارتىپ، قوللىرىغا قورال تۇتقان ھالدا پۈتۈن بىر كېچە 26 نەپەر مىللىي ئارمىيە قۇربانىنىڭ جەسەتلىرى يېنىدا ھۈرمەت قاراۋۇللۇقى قىلدى.

كونىشەھەرگە كىرگەن كۈننىڭ ئەتىسى ۋە ئۆكۈنى ...

ئەتىسى، بامدات نامىزى ئوقۇلۇشتىن ئىلگىرى، بىر قىسىم كىشىلەر كونىشەھەر بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئۆپچۆرىسىدىكى مەھەللە - كەنت مەسچىتلىرىدىن جامەگە 20 نەچچە جىنازا يۆتكەپ كېلىپ، تەقەزۇ تەق قىلىپ قويىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سۈۈرۈۋۈلار شتاب خادىملىرى بىلەن بىللە بەللىرىگە ئاق باغلاپ، ئەتىگەندىلا جامە ئالدىدا هازىر بولدى. شۇ كۈنى كونىشەھەرنىڭ هەپتىدە بىر بولۇپ تۇرىدىغان بازار كۈنى ئىدى. ئۇرۇش بولۇۋاتقانلىقى سەۋەبىدىن بۇگۈن يېزا - كەنتلەردىن ئوپ - تۆپ ئادەملەر كېلىپ، قىزغىن سودا - سېتىق بولمايدىغانلىقى ئېنىق بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا جامەگە ناهايىتى كۆپ ئادەم تۆپلانغانىدى. بىر تۇركۈم جامائەت خانىقاغا سىغماي، جىنازا نامىزىنى سىرتتا تۇرۇپ ئوقۇدى. خەلقنى مۇستەبىتلەر زۇلمىدىن ئازاد قىلىش يولىدا جان تىكىپ كۈرەش قىلىپ قۇربان بولغان 26 نەپەر جەڭچى 26 جىنازىدا قاتار كۆتۈرۈپ مېڭىلغان چاغدا، پۈتۈن كونىشەھەر ماتەمگە چۆمدى. مېيىت ئېلىپ مېڭىلغان كوچىلاردىكى ياشانغان ئاياللار بىلەن قىز - چوكانلار ئۆيلىرىدىن تۇتاش ئاق لىچەك

ياكى ئاق ياغلىق چىگىپ، ئىختىيارسىز كۆز يېشى قىلىدى. تاۋۇتلار هارۋىغا سېلىنمىدى، هارمەت يۈزدىسىدىن ئۇلارنى خەلق قولىدىن - قولغا، مۇرىدىن - مۇرىگە يۆتكەپ، تالمىشىپ كۆتۈرۈپ، چوڭقۇر مۇسىبەت ئىچىدە ئاۋايلاپ ياربېشىغا - ئىنقىلابىي قۇربانلار تۇنۇگۈن جەڭ ئېلىپ بارغان پايانسىز قەبرىستانلىققا ئاچىقتى. بۇ يەرگە ئوقۇش يېشىدىكى زور بىر تۇركۈم بالىلارمۇ جامائەتكە ئەگىشىپ كەلگەنىدى. جەسەتلەر يەرلىككە قويۇلۇۋاتقاندا، ئۇلار قەبرىلەر ئىچىگە تارقاپ، مشەك تەردى، مشەك تېرىپ تۇغەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدە كۆپ ئىدى. بالىلار دۇشمەنلەر تاشلاپ قاچقان 10 - 15 چە قول بومبا سىنىمۇ تېپىپ كۆتۈرۈپ كەلدى، مشەككە قىزىقىپ قەبرىستانلىقنىڭ نېرىقى چېتىگە ئىچكىرىلەپ كەتكەن بەزى بالىلار شامگۆر ئىچىگە مۆكۈنۈۋالغان بىرنەچچە گومىنداڭ ئەسكىرىنى كۆرۈپ قېلىپ، باتالىيون رەھبەرلىرىگە خەۋەر بەردى، جەڭچىلەر ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنى تۇتۇپ ئەكەلدى، ئۇ پۈتىدىن يارىدار بولۇپ، قاچالماي قالغانىكەن. بىر قىسىم بالىلار يەنە شامگۆرلەرنىڭ ئىككىسىدە ئىككى گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ ئۆلۈكى تۇرغانلىقى توغرىسىدىمۇ خەۋەر ئەكەلدى. بۇ جەسەتلەر شۇ مەھەل يېراق بىر دۆڭلۈكنىڭ كەينىدىكى چوڭقۇرلۇققا سۆرەپ ئاپىرىلىپ كۆمۈۋېتىلدى.

قەبرىستانلىققا دەپنە قىلىنىۋاتقان 26 نەپەر ئەركىنلىك جەڭچىلىرىنىڭ يىگىرمە ئىككىسى يارىبېشىدىكى ئۇرۇشتا قازا تاپقان، تۆت نەپىرى ما جەنشاڭنىڭ ئاشخانىسى ئالدىدا گومىنداڭ ساقچى ئوفىتسېرلىرى تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەنلەر بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرىگە يانداش، قاتارمۇ قاتار كولانغان 26 يەرلىك چوڭقۇر قايغۇ ئىچىدە قويۇلدى. شۇنداق كېيىن ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بۇ يەرگە توپلانغان جامائەتكە قارىتىپ نۇتۇق سۆز-

لدى. شۇنچه كۆپ كىشى كەڭ دائىرىگە يىيىلىپ ئولتۇرغانلىقىتىن، سۆزنى تەكشى ئاڭلاشقا مۇمكىن بولمايتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئولار باتالىيون رەھبەرلىرىنى ئېنىق كۆرۈۋېلىش ئارزۇسى بىلەن ئۆره تۇرۇۋالغانلىقتىن، جامائەت سورۇنى قالايمىقانلىقىپ كەتكەنىدى. شۇنداقتىن كېيىن، يېزىلاردىن كەلگەن كىشىلەر ئاتلىرىنى يار تۈۋىدىن ئاچىقىپ، قايتا - قايتا قىلىنغان ئۆزىرىخاھلىقتا قارىماي، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋالارنى بىردىن ئوچ ئاتقا مىندۈرۈپ قويدى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ جامائەت ئوتتۇرىسىغا كېلىپ، نۇتقىنى ئات ئۈستىده داۋام قىلدۇردى:

— چوڭ - كىچىك قېرىنداشلار، ئاكا - ئۇكىلار، — دېدى ئۇ، — بۇ كۆپ ئەسىرلىك قەدىمىي يۇرت، بۇ كەمگىچە كۆرمىگەن قوزغىلاڭ، قورالىق غوۋغا ۋە نۇرغۇن دەرد - ئەلەملەرنى باشتىن كەچۈرگەن ئەنە شۇ ئاقسۇ كۆنىشەھىرى زالىملار ئاسارىتىدىن ئازاد قىلىنغان ھازىرقى مىنۇتلاردا، سىلەر بىلەن بىز بۇ يەردە خۇشال - خۇرام ئۇچرىشىشنى ئۈمىد قىلغانىدۇق. سىلەر كۆرۈپ تۇرۇپسىلەركى، ئۇنداق بولمىدى. ئالدىمىزدا ئەنە 26 نەپەر جەڭچىمىزنىڭ يېڭى يەرلىكلىرى پەيدا بولۇپ، ئولار بىزنى جۇدالىقنىڭ ئېغىر مۇسىبىتى ئىچىگە ئەكىردى. بۇ ئىنقىلابىي قۇربانلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى 1944 - يىل نويابىر ئىنقىلابى ياشلانغان كۈنىدىن ئېتىبارەن دۈشمەنگە قارشى ئۇرۇش سېپىگە قاتناشقان پىداكارلاردىن بولۇپ قېشۇلغان ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، تاتار، خۇيزۇ ياشلىرى. يەنە بىر قىسمى باي، ياقائېرىق، جام، بۇزدوڭ ۋە جاملاردىن قېشۇلغان ئۇيغۇر، قىرغىز جەڭچىلىرى ئىدى. بىزنىڭ قۇربانلىرىمىز ھايات چېغىدا باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلدى، ئولار تۈنۈگۈن مۇشۇ قەبرىستانلىققا ئات چاپتۇرۇپ، دۈشمەن ئۈستىگە باستۇ-

رۇپ كېلىۋاتقان چاغدا، ئۆزلىرىنىڭ غەلىبە قىلىدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشەنگەن ۋە قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا قىسقا جەڭ ۋاقتى ئۆتۈپ، ئاندىن سىلەر بىلەن خۇشال - خۇرام ئۇچرىشىدىغانلىقىغا ئۈمىد باغلىغانىدى. ئەپسۇسكى، ئولار ئۆز ئارزۇلىرىغا يەتمەي، سىلەر بىلەن يۈز كۆرۈشەلمەي، بىمەزگىل قۇربان بولۇپ، ئارىمىزدىن كەتتى. شۇنى ئېيتىخار بىلەن ئېيتىشقا ھەقلىمىزكى، بۇ جەڭچىلىرىمىزنىڭ قېنى بىھۇدە تۆكۈلمىدى، ئولار قەھرىمانلىق، جاسارەت ۋە پىداكارلىق بىلەن قۇربان بولدى ...

يېڭىشەھەر تەرەپتىن بىرقانچە مىنامىيوتتىن سېپىل ئىچىگە قارىتىپ تەڭ ئېتىلغان ئوقلارنىڭ چاڭىلدىغان ئاۋازلىرى كېلىپ ئاڭلاندى، بۇنىڭ كەينىدىن يەنە، ملتىقلاردىن ئۇچقان قويۇق ئوقلارنىڭ ئاۋازلىرى بىلەن قوش بومبىلىرىنىڭ ئارقىمۇ ئارقا پارتلاشلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن كۈچلۈك سادامۇ بىر - بىراقى يېتىپ كەلدى.

— قېرىنداشلار! — خىتاب ئاھاڭى بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدۇردى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — ئەنە جەڭ ئۆز كۈچىنى نامايان قىلماقتا. ئەنە شۇ تەرەپتە، كونىشەھەرگە قوشنا يېڭى شەھەردە جەڭچىلىرىمىز گېرمىنداڭچىلارنىڭ ئاسارەت ئۇۋىلىرىنى تارمار قىلىش كۈرىشىنى داۋام قىلدۇرماقتا. ئۇ يەر بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى ناھايىتى يېقىن، 10 ياكى 12 كىلومېترلا كېلىدۇ. باتالىيونىمىز جەڭدىن - جەڭگە ئۆتۈپ، بۇ قەبرىستانلىققىكى ئۇرۇشنى يېڭىشەھەرگە يۆتكەپ، ھەش - پەش دېگۈچە ئۇ يەردىكى سېپىلنى قورشىغانىكەن، چۈقۇم يېڭىشەھەرنى ئىشغال قىلىپ، ئازاد كۈنىشەھەرنى ئازاد يېڭىشەھەرگە تۇتاشتۇرماي قويمايدۇ. قېرىنداشلار، ئاكا - ئۇكىلار! بىز قەبرىستاندىن قايتقاندىن كېيىن، بۈگۈندىن قالدۇرماي ناھىيەڭلارنىڭ يېڭى

هاكمى، مۇئاۋىن هاكمى ۋە باشقا بىر قىسىم ناھىيىلىك ھۆ-
كۈمەت ئورگانلىرىنىڭ باشلىقلىرىنى سايلاپ، كونا ھاكمىيەتكە
ئۆزۈل ـ كېسىل خاتىمە بېرىمىز، بۇ مۇھىم ئىشقا ھەممىگىلار-
نىڭ ئىگىدارلىق سېزىمى بىلەن قاتنىشىپ بېرىشىگىلارنى تەلەپ
قىلىمىز... يېگىشىمەردە ئۇرۇش بولۇۋاتقان مىنۇتتىن تارتىپ،
كونىشەھەر تەبىئىي ھالدا ئۆز ـ ئۆزىدىن ئارقا سەپكە ئايلاندى.
سىلەرنىڭ زور قىزغىنلىق بىلەن ھەر ۋاقىت، ھەر چاغ ئالدىنقى سەپنى ئادەم كۆچى، ماددىي كۈچ ۋە ئېھتىياجدىكى يار-
دەملەر بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز.

نۇتۇق سۆزلىنىپ بولدى، ياشلاردىن بىرقانچىسى ئۆزلى-
رىنىڭ قەبرىستانلىقتا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ چاۋاك ئۇرۇش-
قا تەييارلانغاندى، جامە خاتىپى بۇنى كۆرۈپ قېلىپ، جا-
ماەتنى ئالدىراش دۇئاغا يېتەكلىدى. ھەممەيلەن قول كۆتۈ-
رۈپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارغا ئاخىرەتلىك، ئالدىنقى سەپتىكى
جەڭچىلەرگە نۇسرەت تىلەپ، يەنە بىر قېتىم ئۆزۈندىن ـ
ئۇزۇن دۇئا قىلدى. سۇ بولماسلىقىدىن بىر تۇپ گىياھسىمۇ
بولمىغان يارىبشى تۆپىلىكى ناھايىتى قاغجىراق ئىدى. قۇياشنىڭ
چاشگاھ ۋاقتىدىكى ئوتتەك قىزىق تەپتى بىلەن بۇ جاي ئۆزىدە-
كى پايانسىز قەبرىستانلىقنى تونۇرىدەك ئىسسىقلىقىغا تولدۇرۇ-
ۋەتتى. شۇنداقتىمۇ، جاماەت بىرخىل چىدام بىلەن ئولتۇرۇپ،
باتالىيون يېتەكچىلىرىنىڭ يەنە سۆز قىلىپ بېرىشىنى كۈتتى.
ئاندىن، قاسىمجان قەمبىرى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سوپاخۇن
سوۋۇرۇۋۇلارنىڭ تەكلىپى بىلەن سۆز باشلاپ كەتتى.

— تۈنۈگۈن بىز بۇ قەبرىستانلىقنى ئۇرۇش داۋام قىلىۋاتقان
باتۇر دەقىقىلەردە بىز قېتىم كۆرگەنىدۇق، — دېدى ئۇ، —
بۈگۈن 26 نەپەر جەڭچىمىزنىڭ پاك، مۇبارەك جەسەتلىرىنى
يەرلىككە قويۇپ، مەڭگۈ ۋىدالىشىۋاتقان ھازىرقى قايغۇلۇق

مىنۇتلاردا ئىككىنچى قېتىم يەنەتەپسىلىي كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز. غەلبە
ئەنە شۇنداق قۇربانلارنىڭ ھاياتى بەدىلىگىلا قولغا كېلىدۇ.
لېكىن، ئومۇمىي مەنا نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، خەلق ئۆل-
مەيدۇ. ئۇ، ئەۋلادتىن ئەۋلاد قالدۇرۇپ، ئەبەدىلئەبەد
ياشاپ قالىدۇ. بىز ھازىر يارىبشى قەبرىستانلىقىدىن
مەرھۇم ئاتا ـ بوۋىلارنى، مەرھۇم ئانا ـ ئىگىچىلەرنى ئۆز
قەھرىگە ئالغان تىنچ، مۇڭلۇق دۇنيانى كۆرۈۋاتىمىز. قەبرىلەر
نېمانچە كۆپ، بۇ يەر نېمانچە سۇرلۇك! بۇ ئۆتمۈش ئەسىرلەر-
دىن تارتىپ، ھازىرغىچە بىر ـ بىراقلا ۋاپاسىز ئالەم بىلەن خوش-
لىشىپ، ئاخىر بۇ يەرنى ئۆزلىرىگە مەڭگۈلۈك ماكان قىلىپ تۇت-
قان سان ـ سانىقسىز دەردمەنلەرنىڭ قەبرىسى بۇلارنىڭ ئىچىدە،
ئۆتمۈشتىكى زالىملارغا قارشى قوراللىق كۆتۈرۈلۈشلەردە قەھر-
مانلىق بىلەن جەڭ قىلىپ، مەردلەرچە قۇربان بولغان كىشىلەر-
نىڭمۇ، ناھەقتىن ـ ناھەق جازالىنىپ كاللىسى كېسىلگەن
بىگۇناھلارنىڭمۇ قەبرىلىرى بار ئەلۋەتتە. يەنە بىر قېتىم ئېيتە-
مەن: خەلق ئۆلمەيدۇ! ئۆتمۈشتە مانجۇ ھۆكۈمرانلىرى ئۇچتۇرپان
خەلقىنى قويماي قىرىپ، ئۇلارنىڭ ئانا زېمىنىنى قانغا بويىغان
ئەمەسمىدى؟ ئۆتمۈشتە ئاقسۇ كوچىلىرىدا بىگۇناھ ئاقسۇ خەلقىنىڭ
قانلىرى دەريا بولۇپ ئاقمىغان چاغلارمۇ كۆپ قېتىم بولغان
ئەمەسمىدى؟ لېكىن قەدىمىي يۇرتلار ساقلىنىپ قالدى. خەلق
تۇغۇپ كەتمىدى، بەلكى ئاۋۋالقىدىنمۇ داداللىق ياشاپ قالدى.

شۇنداق كېيىن، ناتىق سۆزدىن توختاپ، كۆز ئالدىدىكى
26 نەپەر جەڭچىنىڭ تۇپراقلىرىغا قارىدى ۋە تىك تۇرۇپ، قايغۇلۇق
ئاھاڭ بىلەن ئۇلارغا ئاخىرقى خىتاب سۆزلىرى بىلەن مۇراجىئەت
قىلدى:

— ئەي 26 نەپەر قەدىرلىك دوستىمىز، ئەلۋىدا! سۆيۈم-
لۈك جەڭچىلىرىمىز، سىلەرنىڭ قىزىل قېنىڭلار ئەسىمىيەتسىز،

بەھۈدە تۆكۈلمىدى، ئۇ ئاخىر يەنە مەنمىسزلەرچە قۇرۇپ كەتمەيدۇ! سىلەرنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى سەپداشلىرىڭلار دۈشمەنلەرگە چوقۇم تېخىمۇ قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، ئىنتىقامىڭلارنى ئالىدۇ. ئىنقىلابىي قۇربانلار، تىنچ يېتىڭلار، مەڭگۈلۈك ئۇيقۇڭلاردا خاتىرجەم بولۇڭلار! ...

— ئامىن! — خاتىب ھەمىدىلەن ئاڭلىغۇدەك قىلىپ تۇۋلىدى. جامائەت ئۈچىنچى قېتىم دۇئاغا قول كۆتۈردى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سۈۋۈرۈۋلار بۇ ۋاقىتتا تەڭمۇتەك قاتار بولۇپ، يېڭى قەبرىلەر تەرەپكە يۈزلەندى ۋە چۆكۈر ھۆرمەت بىلەن 26 نەپەر جەڭچىنىڭ تۇپراق باشلىرىغا بىرمۇ بىر ئۇدۇل كېلىپ، ھەربىي قائىدە بويىچە ئۇلارغا چاس بەردى. جامائەت قەبرىستانلىق بىلەن خوشلىشىپ، جىنازىلار قايتۇرۇلۇپ ئېلىپ مېڭىلغاندا ئۇلاردىن خېلى كۆپ كىشى قويۇق كۆز ياشلىرى قىلىشتى. سىياسىي كومىسسارلار بىلەن باتالىيون كوماندىرى خەلق توپى بىلەن بىللە پىيادە مېڭىۋاتاتتى، ئات ئىگىلىرى ئارىلىقتىكى يىراقلىقىنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە خىزمەتلىرىنىڭ مۇھىم ۋە جىددىيلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇلارنى زورىغۇزور ئاتقا مىندۈرۈپ قويدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سۈۋۈرۈۋلار يول ئۈستىدە گۈمىنداڭ سابىق ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدە توختاپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى قاماقخانىنى كۆزدىن كەچۈردى. گۈمىنداڭ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بۇ يەرگە قامالغان ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ كونىشەھەرلىك بىر قىسىم ئەزالىرىنى يېڭىشەھەر قاماقخانىسىغا ئاللىقاچان يۆتكەپ كەتكەنىدى. كېيىنكى كۈنلەردە، بۇ يەرگە ئەۋەتىلگەن سىياسىي مەھبۇسلار گۇمانلىق دەپ قارالغان كىشىلەر ۋە ياش ئۇچقۇنلارنىڭ يوشۇرۇن پائالىيەتلىرىگە سىرتتىن تۇرۇپ ھېسداشلىق قىلغانلار ئىدى. ئۇلار تۇنۇگۈن ئاخشام

باتالىيون شتابىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە قاماقتىن بوشىتىلىپ، قازاق يېگىتى قالىكەش قاتارلىق بىرقانچە كىشى قايتىدىن تەشكىللىنىدىغان ساقچى ئىدارىسىنىڭ يېڭى ئاپپاراتىدا ئىشلەش ئۈچۈن قالدۇرۇلغانىدى. سىياسىي كومىسسارلار بىلەن كوماندىر ئۇلارنىڭ ئىشلەشكە تېگىشلىك ۋەزىپىلىرى ئۈستىدە سۆزلەشكەندىن كېيىن، شۇ يەردە غىزالىنىپ، گومىنداڭ سابىق ناھىيىلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىگە كەتتى. جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ يېتەكچىلىرى بۇ يەردىكى قاماقخانىنىڭ رويخەت دەپتىرىنى كۆرۈپ، گۇناھكارلارنىڭ ئىسىملىرى ۋە ئۇلارغا يۈكلەنگەن جىنايى قىلمىشلارنى ئېنىقلاپ بىلگەندىن كېيىن، ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىل ۋە قىلمىشى قەبىھ بەزى ئوغرىلارنى ھازىرچە قاماقخانىدا قالدۇرۇپ تۇرۇپ، قالغانلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئازاد قىلىۋېتىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. شۇندىن كېيىن، ئۇلار بانكا بىناسىغا بېرىپ، ئۇ يەردە ياتقۇزۇلغان مىللىي ئارمىيە يارىدارلىرىدىن ھال سورىدى ۋە ئۇزاق مۇڭداشتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخون سۈۋۈرۈۋلار شتابقا قايتىپ كەلگۈچە، ھەربىي ئاشپەزلەر ئاللىقاچان تەييارلاپ قويغان تاماقلىرىنى قايتىدىن ئىسسىتىپ ساقلاپ تۇراتتى، باتالىيون رەھبەرلىرى يەنە بىرئاز غىزا يېگەچ، يېڭىشەھەردە كېتىۋاتقان ئۇرۇشنىڭ تاكتىكا مەسىلىلىرى، كونىشەھەردە ئىشلەشكە تېگىشلىك سىياسىي، مەمۇرىي خىزمەتلەر ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ مۇزاكىرىلەشتى. شۇندىن كېيىن، سوپاخۇن سۈۋۈرۈۋ ئۇرۇش ئۈستىدە ھازىر بولۇش ئۈچۈن ئۆز كانۇنىيىنى ھەمراھ قىلىپ ئالدىراش ئالدىنقى سەپكە — يېڭىشەھەرگە كەتتى. ئاڭغىچە، تەكلىپكە ئاساسەن، شتابقا بىر تۈركۈم خەلق ۋەكىللىرى كەلگەنىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ، كەڭ — كۇشادە سۆھبەتكە كىرىپ كەتتى. دېگەر ۋاقتى يېقىنلاپ سۆھ-

بەت ئاخىرلاشقان ئىدى، سىياسىي كومىسارلار ئىككى نەپەر مۇھاپىزەتچى جەڭچىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۇرۇش سەپىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن، يېڭىشەھەرگە قاراپ ماڭدى.

مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئۇ يەردە بۇ كىچىككىنە يۇنۇدىخورلار شەھىرىنى تۆت تەرەپتىن تەكشى ئوراپ، مۇستەھكەم مۇھاسىرە چەمبىرىكى ئىچىگە ئېلىۋالغان، يەر يۈزى بىلەن سەپىل ئۈستى ئوتتۇرىسىدا كەسكىن ئوق ئېتىشمىلىرى داۋام قىلماقتا ئىدى. شەھەرنىڭ ھەربىر دەرۋازىسىغا بىردىن روتا مۇئەككەل ھولۇپ، ئۇلار كۆرۈنگەن ھەرقانداق نىشانىنى بوش قاچۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن شەھەر تېشىدىكى كوچا ـ مەھەللىلەردىن، ئىككى قەۋەتلىك ئۆيلەرنىڭ يۇقىرى بالىخانا، دالانلىرىدىن سەپىل بەندىلىرىگە چەنلەپ ئوق ئاتماقتا ئىدى. كەچ كىرىپ خېلى قاراڭغۇ چۈشكەن چاغدىلا، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر ئەركىنلىك جەڭچىلىرىنىڭ جەڭگىۋار ھەربىكەتلىرىدىن مەمنۇن بولۇپ، يېڭى كۆتۈرەڭگۈ ھېسسىيات بىلەن كونىشەھەرگە قايتتى. ئۇلار لەڭگەر كوچىسىدىن چىقىپ ياتالماس ئارقىلىق توپتوغرا يېزا ئۆيلىرىنى ئارىلاپ ماڭدى. شالالمقلارنىڭ قىر تۈۋىلىرىدىن، مېۋىلىك باغلار ئالدىدىن، دان ئېلىپ بولغان قوناقلار يېنىدىن ئۆتكەن چاغدا، دەل ـ دەرەخلىك ئاقسۇ يېزىلىرىنىڭ كېچىدىكى سالقىن شامىلى توختىمايلا ئىسسىپ، ئۇلارغا مەي باغلاپ يېتىلگەن مېۋىلەرنىڭ، زىرائەت ۋە قوغۇن ـ تاۋۇزلارنىڭ ئارىلىشىپ كەتكەن يېقىملىق ھىد ـ پۇراقلىرىنى ئەكېلىدى. سىياسىي كومىسارلار كونىشەھەرگە يېتىپ بېرىپ، ئاتتىن چۈشۈپ، باتالىيون شتابى ئىچىگە كىرىپ كېتىۋاتاتتى. ھارۋىلارغا سومالتىقى، كەتمەن ـ گۈرجەك بېسىپ، يۇز ـ كۆزلىرىگە لاي يۇقۇنغىسى چاپلاشقان ھالەتتە ياربېشى قەبرىستانلىقىدىن ئەمدىلا قايتىپ كەلگەن جەڭچىلەر

ئۆز رەھبەرلىرىگە راپورت بېرىپ، بىر تۈركۈم ئاقسۇ ياشلىرى بىلەن بىللە 26 نەپەر مەرھۇم جەڭچىنىڭ يەرلىكى ئۈستىگە كۆركەم قىلىپ 26 قەبرە قاتۇرۇپ قېرىنداشلىرىنى مەلۇم قىلدى.

بۈگۈن ئەتىگەن، تاجاخۇن ئاكا ئېشەك ھارۋىسىغا ئون نەچچە قول بۇغىسى، بىرى بەشئىساتار، يەنە بىرى تۇققۇزئاتار ئىككى تال ملتىق، ئۈچ دانە تاپانچا، 150 داندىن كۆپرەك ھەرخىل ئوقلارنى بېسىپ، جەنۇبىي يۆنىلىش قېشۇنىغا تاپشۇرۇش ئۈچۈن كەلدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سۈۋۈرۈۋلار بۇ كونا جەڭچىنى سالام بىلەن خوش مۇئامىلە كۆتۈۋالدى.

— مەن سىزلەرگە تەۋەررۈك سۈۋغا ئەكەلدىم، — دېدى بۈۋاي ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، ھارۋىدىكى لەرنى كۆرسەتكەندىن كېيىن. — بۇ قوراللارنىڭ بىر قىسمىنى ئەينى ۋاقىتتا ئۆزۈم لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزى قاتارلىق باتۇر ياشلارغا تەقدىم قىلغانىدىم. ئەنە شۇ تاپانچىلاردىن بىرىنى، يەنە بىرنەچچە قول بومبىسىنى ئابدۇللا داۋۇتوپ ئۇلارغا بايدىن ئەۋەتىپتىكەن. يەنە بىرىنى 30 نەچچە تال ئوقى بىلەن لۇتپۇللانىڭ شۇپۇر دوستى ئۇنىڭغا سۈۋغا ئورنىدا قالدۇرۇپ كېتىپتىكەن. بۇلارنى ماڭا ساقلاپ بېرىشكە تاپشۇرغانىدى. شۇنىدىن بېرى، بۇ قوراللارنى كۆز قارىچۇقۇمنى ئاسرىغاندەك ئاسراپ، جېنىمدىن ئەزىزەك كۆرۈپ ساقلاپ كەلگەنىدىم. بۈگۈن بۇ تەۋەررۈك ئامانەتلەرنى سىزلەرنىڭ قولىڭىزلارغا تولۇق تاپشۇرۇپ بېرىشكە نېسىپ بولغانلىقىدىن ناھايىتى خۇشالمەن. بالىلىرىم، بۇلارنى بىرمۇ بىر ساناپ ئېلىڭلار. ئامانەت ئامانەتچە ساق تاپشۇرۇلغىنى ياخشى.

جەنۇبىي يۆنىلىش قىرغىنچىلىقى رەھبەرلىرى تاجاخۇن ئاكىنىڭ ساددا كۆڭۈل ۋە سەمىمىي نىيىتىدىن پايدىلىنىپ چوڭقۇر خۇرسەن بولغان ھالدا، ئۇنىڭ ياشانغان ئاپىسى بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىدىن چوڭقۇر خۇرسەن بولغان ھالدا، ئۇنىڭ ياشانغان بوۋايلارنىڭكىدەك سېپايە چىرايىغا قايتا - قايتا رازىمەنلىك بىلەن قاريدى ۋە پاكار ئېشەك ھارۋىسىغا ئېگىشىپ قاراپ، ئۇنىڭغا تەرتىپلىك قاچىلانغان قىرال - ياراغ ۋە ئوق - دورىلارنى ھەۋەس بىلەن كۆزدىن كەچۈردى، سوپاخۇن سۆۋۈرۈۋ ملتىق، تاپانچىلارنى بىر - بىرلەپ قىرلىغا ئېلىپ، تەپكىلىرىنى چىقىرىپ ۋە قايتۇرۇپ سېلىپ، سىناپ كۆردى. قىراللارنىڭ ھەممىسى دات باسمىغان، بۇزۇلمىغان، ھازىرلا ئېھتىياجدىن چىققۇدەك دەرىجىدە ساق ئىدى. ئۇچ رەھبەرنىڭ خۇرسەنچىلىكى يەنمۇ ئاشتى. قاسىمجان قەمبىرى شۇ مەھەل شىتاب خوجىدارىنى چاقىرىپ، ملتىق، تاپانچا، قىلىچ، ئوق ۋە قول بومبىلىرىنى ئايرىم قىرىپ ساقلاپ تۇرۇشنى تاپىلىدى. شۇنداق كېيىن، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ يېتەكچىلىرى ئۇچقۇنلار ئىنتىپاقىنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى بۇ ئەڭ يېقىن قوللىغۇچىلىرىدىن بىرىنى شىتاب ئىشخانىسىغا تەكلىپ قىلىپ ئەكىردى. بۇ يەردە ئۇلار كەڭ - كۇشادە كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاققىچە سەمىمىي مۇڭداشتى ۋە باغۋەنلىك لوتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا ۋە باشقا ياش ئۇچقۇنلارنىڭ قەھرىمانلىق بىلەن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى ھاياجان بىلەن ئاڭلىدى. تاجاخۇن ئاكا، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋلارغا ئۆزى بىلگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى، شۇ جۈملىدىن، ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇدھىش زىندانىغا قامىلىشتىن ئاۋۋال گومىنداڭچىلار بىلەن دەلمۇ دەل ئېلىپ بارغان كەسكىن كۈرەشلىرىنى، ئۇلارنىڭ تەسىس مەجلىسى، قەسەم بېرىش مەجلىسلىرىنى مۇستەھكەم ئىراده بىلەن ئۆتكۈزگەنلىكىدىن تارتىپ، قىراللىق قىزغىلاڭغا رەسمىي تەييارلىنىش ئۇچۇن باغدا ھەربىي مەشق، قورال - ياراغ ئۆگىنىش مەشقى ئېلىپ بارغىنىغا قەدەر ئىشلىگەن ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي سۆزلەپ تېرلۇق تونۇشتۇردى.

— ياش ئۇچقۇنلار، — دېدى تاجاخۇن ئاكا، — سىزلەرنىڭ ئاقسۇغا كېلىدىغانلىقىڭىزلارنى بىلەتتىم. ئۇلار ھەمىشە بىزمۇ جىم ياتماي تەييارلىق قىلىپ، دۈشمەن قىرغىنىنى ئىچىدىن پارتلىتىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ سىرتتىن كېلىپ قىلىدىغان ھۇجۇمىغا ماسلىشىشىمىز كېرەك دەيتتىم. لوتپۇللا ئۆز بالامغا ئوخشاش ئاجايىپ ياخشى يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇنىۋەردىن خوجا، بىلال ئەزىزى، ئابدۇللا روزىلارنى دېمەمسىزلەر؟ ئۇچتۇرپاندىن ئالايىتەن كېلىپ، تەسىس مەجلىسىگە قاتناشقان سېپىت ئاببىاس ۋە باشقا ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ھەممىسىمۇ ناھايىتى قەيسەر، ئۆلۈمنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان يىگىتلەر ئىدى. ئۇلار ھازىر قاراڭغۇ زىنداندا يېتىۋاتقان بولسىمۇ، سىزلەرنىڭ كەلگەنلىكىڭىزلارنى ئاتقان ئوقىڭىزلاردىن بىلىپ، كۆڭلى پۈتۈن، دىلى خۇرسەن تۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك. قانداقلا بولمىسۇن ئۇلارنى ئۆلۈم زىنداندىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىڭىزلار! گومىنداڭچىلارنىڭ پەيلى يامان، بىر تۇرۇپ ئۇلارنى ئۆلتۈرۋەتمىگىدى، دەپ ئەنسىرەپ قالىمەن. ھەممىگە ياراتقان ئىگەم بار. خۇدايىم لوتپۇللالارنى ئۆلۈمدىن ئامان قىلسۇن!

— ئاتا، خاتىرجەم بولۇڭ، — ۋەدە بېرىپ سۆزلىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — سېپىل ئىچىگە بۆسۈپ كىرمەي قويمايمىز. بىزنىڭ بىر نىشانىمىز ئاقسۇ خەلقىنى گومىنداڭنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدىن ئازاد قىلىش بولسا، يەنە بىر نىشانىمىز

ساقچی قاماقخانىسىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنداق ردىدىن خوجا. بىلال ئەزىزى ۋە ئۇلارنىڭ ھەمراھلىرىنى قاماقتىن قۇتۇلدۇرۇپ كۆننىڭ سەرىقىغا ئۇلاشتۇرۇش. ھازىر ئادەممىز كۆپەيىپ بىر پۈتۈك جەڭچىگە يەتتى. قورال - يارىغىمىزمۇ كۆپەيدى، ھەممىدىن مۇھىمى، جەڭچىلىرىمىزنىڭ غەيرىتى كۈچەيىپ، ھەرقانداق ھۇجۇمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش دەرىجىسىگە بېرىپ قالدى.

بۈگۈن خۇرسەنلىك بىلەن كۈلۈپ مەغرۇر قىياپەتتە ساقال-بۇرۇتىنى سىيلاپ قويدى. شۇنداق كېيىن، ئۇ ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئەسلەپ قالدى بۈگۈن خۇرسەنىپ تۇرۇپ:

— بۇ بالىلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ بەزى ئىشلاردا ياشلىق قىلدى، تەجرىبىسىزلىك قىلىپ قويدى. دوست بىلەن دۇشمەننى ئېنىق پەرق ئېتەلمەي، ئۆزلىرىنىڭ ئارىسىغا قوزى قىياپەتتە كىرىۋالغان ھېكىم نۇردەك يىرتقۇچ بۆرىلەرنى بىلەلمەي قالدى، — دېدى.

— بۇنىڭدىنمۇ خاتىرجەم بولۇڭ ئاتا! — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ كەسكىن ئاھاڭ بىلەن. — ھېكىم نۇرنىڭ ئەشەددىي مۇناپىقلىقىدىن ئاللىقاچان خەۋەر تاپقانمىز. گومىنداڭنىڭ جەنايەتكار ئەمەلدارلىرىنى جازالىغان چېغىمىزدا، ئۇنىمۇ شۇلارغا قوشۇپ قاتتىق جازالايمىز.

بۈگۈن يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ قەتئىيلىكىگە خۇرسەنچىلىكىنى بىلدۈرۈپ قايتىپ كېتىش ئۈچۈن تەۋرەندى. ئۇ بۇ يەردە ئۇزاق ئولتۇرۇپ، مۇڭداشماقچى بولغان ئىدى، بىراق، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سۈپاخۇن سوۋۇرۇۋالار ناھايىتى ئالدىراش بولۇۋاتقانلىقى ھازىرقى چاغدا ئۇلارنىڭ ۋاقتىنى ئارتۇقچە ئېلىپ قويىشلىقىنى كۆز ئالدىدا تۇتتى. بۈگۈن دۇئاغا قول كۆتۈردى. ئۆزىنىڭ قىستا دۇئاسىدا شۇنداق

رۇپ، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە يېنىش - يېنىش نۇسرەت تىلىدى، شۇنداق كېيىن ئورنىدىن قوپۇپ ماڭماقچى بولغاندى، سۈپاخۇن سوۋۇرۇۋا بۇ پېشقەدەم باغۋەننى توختىتىپ تۇرۇپ، غەمخورلۇق بىلەن سورىدى:

— ئاتا، نېمە كەسىپ قىلىسىز؟ ئۆيىگىزدە سىزگە قارىغۇدەك كىشىلەر بارمۇ؟

— ئۆيۈمدە ھالىمدىن خەۋەر ئالغۇدەك كىشى يوق. بىر ئوغلۇم ئۇرۇمچىدە شېك شىسەينىڭ قاماقخانىسىدا! ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن، ئايالىم قازا قىلغان، ئۆيدە تەنھا كۈن كەچۈرىمەن. كەسىپ كەلگەندە، ھۈنەر - پۈنەردىن خەۋەرسىز راسا قولىدىن يۇمىلاقلاردىن بىرىمەن.

— ئۇنداق بولسا، شىتابتا قېلىڭ! — تەكلىپ بەردى باتالىيون كومانىدىرى، — ھالىگىزدىن خەۋەر ئالايلى! ...

— رەھمەت بالىلىرىم، — تەكەللۇپ بىلەن رەت قىلدى تاجاخۇن ئاكا، — ئۆزۈمنىڭ پەرۋىش قىلىپ كېلىۋاتقان بېغىم بار. قارىمىسام بولمايدۇ، ھە، ئېيتماقچى، سىلەرنى باغقا ئېلىپ بارماقچىدىم. ئالدىراشچىلىقلار تۇرۇپ ئارا - جايسا بولغان ۋاقتىگىزلاردا بېرىپ مېۋە - چېۋىلەردىن يەپ كېتىگىزلار! بېغىمدا تۇرپاننىڭ بىجاقىي دېگەن ئۈزۈمى بار. پىشىپ، راسا تەمگە كىردى. باغدا تېخى لۇتپۇللالار مەجلىس ئاچقان، ھەربىي مەشق، قورال تۈتۈش مەشقى ئۆتكۈزگەن جايلارنى كۆرىگىزلار.

— بولىدۇ ئاتا، — ۋەدە بېرىپ تۇرۇپ سۆزلىدى قاسىمجان قەمبىرى، — ئۇنداق بولسا، ناھايىتى ياخشى. چوقۇم بېرىپ بېغىگىزنى كۆرىمىز. ئۇ تەۋرىگەك جاينى كۆزدىن كەچۈرىمىز.

— شۇنداق قىلىگىزلار. مەن سىلەرنى كۈتىمەن.

باغۋەن خوشلىشىپ شتاب ئىشخانىسىدىن چىقىۋاتاتتى، نۆۋەتچى جەڭچى شتاب هويلىسىغا ئىككى كىشىنى باشلاپ كىرىپ سياسىي كومىسسارلار بىلەن ئۇچراشتۇردى. بۇلارنىڭ بىرى، ساتىراش مەقسۇتئاخۇن بولۇپ، قولىدىكى پەشتانبالغا كاپىلىغۇچ، بىلەي، ئۇستىرا ئوردۇالغان ئىدى. يەنە بىرى، مەشھۇر ئاشپەز سالاخۇن ئوستا بولۇپ، ئۇ بىر قولىغا چىرايلىق يۇنۇلغان دۆشە كۆتۈرگەن، ئىككىنچى قولىدىكى سېۋەتكە قىرىق تاختۇچ، نوغۇچ، بىلەي، پىچاق سېلىۋالغانىدى. ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى بۇ سادىق هېسداشلىرى مىللىي ئارمىيە شتابىغا ئۆزلىرىنىڭ ئاشپەزلىك، ساتىراشلىق خىزمەتلىرىگە قويۇلۇشىنى تەلەپ قىلىپ كەلگەنىدى، جەنۇبىي يۇنىلىش قوشۇنىنىڭ رەھبەرلىرى بۇ قىممەتلىك مېهمانلارنى ئاتا ھۆرمىتىدە چوڭقۇر قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالدى ۋە ئۇلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن شتابنىڭ ساتىراش ۋە ئاشپەزلىكىگە تەينىلەپ، ئۆز يانلىرىدا قالدۇردى. ئارقىدىن يەنە، روتىلارنىڭ ئاشخانىلىرىمۇ ئاقسۇنىڭ بىر قىسىم چېۋەر ئاشپەز ۋە ناۋايىلىرى بىلەن تولۇقلانىدى.

جەنۇبىي يۇنىلىش قېشۇنى ئاقسۇغا كەلگەندىن بۇيان، خۇددى بايدىكىدەك ئالدىراش ئىشلەنگەن خىزمەتلەرنىڭ بىرى — گومىنداڭدىن قالغان كېنا، چىرىك هاكىمىيەت قۇرۇلمىسىنى قەتئىي ئۆزگەرتىپ، يېڭىلاپ چىقىشتىن ئىبارەت بولدى، باتالىيون شتابىنىڭ هەر تەرەپلىمە كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن، خەلق ئىچىدىن گومىنداڭغا قارشى غەزەپ - نەپرىتى كۈچلۈك، يۇرت ئەھلى ئىچىدە چوڭقۇر ئىناۋەت ۋە ئىشەنچىگە ئىگە كىشىلەر تالليىپ، كونىشەهەر ناهىيىلىك هاكىمىيەت ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇل خىزمەتلىرىگە قېيۇلدى، قورالىق ئىنقىلابنىڭ ئۆزۈل -

كېسىلىكسىز دەل هاكىمىيەت ئاپپاراتلىرىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش مەسىلىسىدە ئىپادىلىنەتتى، شۇڭا جەنۇبىي يۇنىلىش قېشۇنىنىڭ سياسىي رەھبەرلىرى بۇ جەھەتتىكى خىزمەتنى باي ناهىيىسىدە قانداق ئىشلىگەن بولسا، بۇ يەردىمۇ شۇنداق ئېتىبار بىلەن ئەمەلگە ئاشۇردى. يېڭىشەهەر بىلەن كونىشەهەرنىڭ ئارىلىقى تام قېشنا ئائىلىلەرنىڭكىدەك يېقىن بولغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە گومىنداڭچىلار يېڭىشەهەر سېپىلى ئىچىدە هېلىغىچە بۇت تىرەپ تۇرغان شارائىتتا، كونىشەهەر ناهىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ خىزمىتىنى كۈچەيتىش ۋە شۇ سەۋەبتىن بۇ ئورۇنغا دادىللىق ۋە سەزگۈرلۈك بىلەن ئىشلەپ، خەۋپ - خەتەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قادىر بولالىغۇدەك كىشىلەرنى قويۇش ئالاهىدە مۇهىم بولۇپ تۇراتتى. بۇلار خىزمەتنىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەمەلگە ئاشۇردى.

ئاقسۇ خەلقىنىڭ ناهايىتى كەڭ قاتلىمى مىللىي ئارمىيىسىنى قىزغىن قارشى ئېلىپ، بالىلىرىنى جەڭچىلىككە تەقدىم قىلىۋاتقان ۋە يېڭىشەهەردە داۋام قىلدۇرۇۋاتقان ئۇرۇش هەرىكەتلىرىنى قولىدىن كېلىشىچە هەر خىل يارەملەر بىلەن تەمىنلەپ، كونىشەهەرنىڭ ئارقا سەپلىك رولىنى يېتەرلىك جارى قىلدۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنداق قىلماينتى ياكى هېچ بولمىغاندىمۇ مىللىي ئارمىيىنى قوللاشتىن باش تارتقۇسى ۋە بىر ئىلاج بىلەن ئۆزلىرىنى قاچۇرغۇسى كېلەتتى. مۇنداق كىشىلەر كۆپ ئەمەس ئىدى، ئەمما جامائەتچىلىك ئىچىدە ئورنى، نامى ۋە ئۆز ۋاقتىدا ئىگىلىۋالغان هۆرمەتكە - ئىمتىيازلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار هېلىمۇ مەلۇم تەسىرگە ئىگە ئىدى. بۇ كىشىلەر، گومىنداڭ تەرىپىدىن ئۆزلىرىگە بېرىلگەن مەرتىۋە - مەنسەپلىرىدىن پايدىلىنىپ، خەلقنى تالان - تاراج قىلىش ئارقىلىق نەپ - مەنپەئەت ئەكەل-

گەن، بەزىلىرى كونا ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىدا بەگ، لويى ئاتاق-
لىرى بىلەن ئىشلەپ، خەلق ئالدىدا ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بو-
لۇۋالغان ۋە بەزىلىرى باج ئىدارىسىنىڭ يانتاياقلىرى بولۇۋېلىپ
بايايشات تۇرمۇشقا يېتىشكەن كىشىلەر ئىدى. ئۇلار ئۆز ئىمتى-
يازلىرىنى قولدىن بېرىشكە رازى بولمايتتى. بۇ كىشىلەر ھېلى-
غىچە، گومىنداڭغا يوقالمايدىغان ئەگىشىتەر، سۇنداۋرغىلى بولماي-
دىغان چەكسىز قۇدرەتلىك كۈچ ھېسابىدا قارايتى، يەيت تاپسىلا،
مىللىي ئارمىيىگە ھەستەمسىلىك بىلەن مۇئامىلە قىلغۇسى كې-
لەتتى. قىسقىسى، ئۇلار ئۆتمۈشتىن تارتىپ قېنى - قېنىغا سىڭىپ
كەتكەن كونا ئەقىدىسىگە ئاساسەن، زاۋاللىققا يۈز تۇتقان چې-
رىك ھاكىمىيەتتىن يەنىلا ئۈمىد كۈتەتتى. بۇ كىشىلەر خەلق
ئىچىدە ئاستىرتىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بىلەن مىللىي ئارمىيە
باتالىيونىنىڭ شەنىگە قارشى رەڭگارەڭ پىتنە - ئىغۋالارنى تې-
قۇپ تارقىتىپ تۇراتتى. ھەتتا ئەسمەتگۈيلۇق، ۋەزخانلىقلار
بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇرۇق - تۇغقان، يارۇ بۇرادەرلىرىگە
مىللىي ئارمىيىگە يېقىنلاشماسلىق ھەققىدە ھېچبىر ئەيىەنمەس-
تىن سۆزلەيتتى. بىر قىسىم خەلق ئىچىدە مۇنداق كىشىلەرنىڭ
گەپ - سۆز ۋە پىتنە - ئىغۋالىرى ئاسانلا تەسىرگە ئىگە بولۇپ،
خېرىدارلىق مال بولۇپ قالاتتى. شۇ سەۋەبتىن، جەنۇبىي يۆنە-
لىش قوشۇنى ئالدىدا، تەشۋىقات ھەرىكىتىنى كۈچەيتىپ، بە-
زىيەتلەرگە تاقابىل تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ سۈيىقەستىنى پاش قىلىپ
تاشلاش كېچىكتۈرگىلى بولمايدىغان ۋەزىپىلەردىن ھېسابلىناتتى.
ھەتتا ساقچى ئىدارىسىدىكىلەرنىڭ سەزگۈرلۈك بىلەن خىزمەت
ئىشلەشلىرى ئارقىلىق، بۇ كىشىلەر ئارىسىدىكى ئاڭ قەبىھلەرنى
بايقاپ ۋە سۆزسىز جازالاپ، ئۇلارغا قورالنىق ئىنقىلابنىڭ ھا-
كىمىيەت باشقۇرۇش جەھەتتىكى كۈچ - قۇدرەت ۋە ئىقتىدا-
رىنى تېتىتىپ قويمىسا بولمايتتى. ما جەنشاڭ قاماققا بۇيرۇ-

لۇپ، ئانچە ئۇزاققا بارماي توختى قېچىر، گو جاڭرولار قولغا
ئېلىنىدى. چۈنكى، ئۇلار گومىنداڭنىڭ سابىق ناھىيىلىك ساقچى
ئىدارىسى كونىشەھەردە قالدۇرۇپ كەتكەن كونا ئىشپىيونلار
بولۇپ، يېڭىشەھەردىكى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە ھەر
خىل يوللار بىلەن مەخپىي مەلۇمات يەتكۈزۈپ كېلىۋاتاتتى. بۇ-
لاردىن كېيىن يەنە، ئىمىن ئوغرى قاتارلىق بىرقانچە خەتەر-
لىك پاراكەندىچىلەر تۇتۇلۇپ قاماققا تاشلاندى. ئۇلار، مىل-
لىي ئارمىيىنى كەمسىتىپ، تىنىمسىز سۆز - چۆچەك تارقاتقان-
دىن تاشقىرى، گومىنداڭنىڭ خەلق ئىچىدە ئاشكارا پاراكەندە-
چىلىك تۇغدۇرۇش تاكتىكىسىغا ماسلىشىپ، ئازاد رايون - كو-
نىشەھەردە ئوت قزىيۇش ۋە بۇلاڭچىلىق جىنايەتلىرىنى سادىر
قىلغانلار ئىدى. بۇلارنى قولغا ئېلىپ جازالىمىسا، جەنۇبىي
يۆنىلىش قوشۇنى بەرپا قىلغان ھاكىمىيەتنىڭ كەڭ خەلق ئال-
دىدىكى ئىناۋىتى ئاجىزلاپ كېتەتتى، كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ
ئازاد قىلىنىشى بىلەن يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ يېڭا - كەنت-
لىرىدىن، شەھەر سىرتىدىكى كوچا - مەھەللىلەردىن كونىشە-
ھەرگە تۇركۈملەپ ئادەملەر كىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ جەڭچىلىككە
قوبۇل قىلىنمىشىنى تەلەپ قىلىۋاتقان چاغدا، بەزى گومىنداڭ ئىش-
پىيونلىرىنىڭ ئۇلارغا قوشۇلۇپ، ئازاد رايونغا ئۆتۈۋېلىشى،
ھەتتا، ۋاقتىدا بايقالمىسا، باتالىيون شتابى بىلەن ساقچى
ئىدارىسىنىمۇ سىڭدىلىۋېلىپ، مۇھىم لاۋازىملارنى قولغا كىرگۈزۈ-
ۋېلىشى ئەقىلدىن يىراق ئەمەس ئىدى. دېمەك، سىياسىي كو-
مىسارلارغا ئىنقىلاب مەنپەئىتى يولىدا، خىلمۇخىل خىزمەتلەر-
گە يېتەكچىلىك قىلغاندىن تاشقىرى، بۇ جەھەتتىكى مۇرەككەپ
ۋە نازۇك ئىشلارنىمۇ ماھىرلىق بىلەن بايقاشقا توغرا كېلەتتى.
شۇنداق قىلىپ، بۇ خىزمەتلەر ئومۇمەن مۇشۇ تەلەپكە ئاساسەن
ئىشلەندى. يېڭىشەھەردىن ئېقىپ كىرگەن بەزى گومانلىق كە-

شىلەرمۇ تۇتۇپ تۇرۇش ئۇچۇن ۋاقتىنچە قولغا ئېلىنىپ، ئىلگىرىكى ساقچى ئورگىنى تەرەپتىن قولغا ئېلىنغان كىشىلەرنىڭ قويۇپ بېرىلىشى بىلەن ئۇچ كۈندىن بېرى بوش قالغان قاماق خانا يېڭى مەھبۇسلار ھېسابىغا قايتىدىن تولۇشقا باشلىدى. لېكىن، بۇ تەدبىرنى يېتەرلىك سەگەكلىك ۋە مەسئۇلىيەت بىلەن ئەملگە ئاشۇرۇلدى، دېيىشكە بولمايتتى. ھەقىقىي دۇشمەنلەرنى تەلتۆكۈس بايقاپ چىقىشتىن ئىبارەت بۇ مۇرەككەپ ئىشنى بېجىرىشتە، بىرىنچى خاتالىقلاردىن خالىي بولۇپ كېتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنداق قىلىپ، بەزى ياخشى كىشىلەرمۇ گۇمان بىلەن قاراشنىڭ پېشكەللىكىگە ئۇچراپ، ۋاقتىنچە قاماقخانىدا يېتىپ قالدى. ما جەنشاڭ، توختى قېچىر، گو جاڭرۇلارنىڭ قىلمىشى ناھايىتى ئېغىر. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ كىشىلەر نەق جىنايەت ئۇستىدە قولغا چۈشكەنلىكتىن، ئۇلارغا تېز ئارىدا كەسكىن چارە قوللانمىسا بولمايتتى، شۇنداق قىلىپ، بۇ كەچۈرۈلمەس جىنايەتچىلەرگە كېچىكتۈرۈلمەي ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىپ، يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ كۈچ - قۇدرىتى يەنە بىر قېتىم نامايان بولدى. بۇنىڭ بىلەن خەلقنىڭ قورالىق ئىنقىلابىنى كەمسىتىپ ھەدەپ پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ يۈرگەن كىشىلەر ئاغزىنى يىغىشقا مەجبۇر بولدى. يوشۇرۇن دۇشمەنلەرمۇ ياۋاشلىشىپ قالدى.

باتالىيون پولكىغا زورايدى

گۇمىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ شەھەر ئىچىگە كىرىۋېلىپ قارشىلىق كۆرسىتىشى بىلەن، ئۇرۇشنىڭ ئۇزاقىغا سوزۇلىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ بىلىۋېلىش قىيىن ئەمەس ئىدى، چۈنكى، يېڭىشەھەرنىڭ ئېگىز ۋە قېلىن سېپىلى گۇمىنداڭ ھەربىيلىرى ئۇچۇن تەبىئىي ئىستىھكامغا ئايلىنىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ تېز ئۇرۇش قىلىپ، تېز غەلبە قىلىش تاكتىكىسى بويىچە ھۇجۇمغا ئۆتۈشىگە ئەڭ ئاساسلىق توسالغۇ بولۇپ قالغانىدى. ئۇزاققا سوزۇلۇشى ئېھتىمالىشىپ بولغان ۋە پات - پات ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان ئۇرۇش ئۇچۇن، مىللىي ئارمىيە باتالىيون شتابى كونىشەھەر بازىرىدىن ياتالماسقا كۆچۈرۈپ كېلىندى. بۇ يەر ئىككى ناھىيە بازارلىرىنىڭ ئارىلىقىدا بولۇپ، جايلىشىش جەھەتتىن يېڭى شەھەرگە يېقىنراق ئىدى. شتاب ياتالماستا بولغاندا ھەربىي ئىشلار جەھەتتىكى قوماندانلىققىلا ئەمەس، ئىككى ناھىيىنىڭ مەمۇرىي خىزمەتلىرىگە تەڭ يېتەكچىلىك قىلىشقىمۇ قولاي بولاتتى. جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى ئاقسۇغا كېلىپ، پىدائىي بولۇشنى تەلەپ قىلغۇچى ياشلاردىن بىرقانچە تۈركۈمىنىڭ ئارقىسىغا ئارقا ھەربىي سەپكە قوبۇل قىلىنىشى بىلەن، جەڭچىلەر يەنە كۆپىيىپ، ئۇلاردىن تولۇق ئادەم سانىغا ئىگە ئىككى ئاق سۇ باتالىيونى تەشكىل قىلىندى. شۇنداق قىلىپ ئۇلارغا ئەسلىدىكى يادرولۇق باتالىيون بىلەن باي ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن قوزغىلان بىرقانچە روتىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى تولۇق بىر پولكىغا تەڭ چىرىك ھەربىي بىرلىككە ئايلاندى. ھازىرغا كېلىپ، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ قورال - ياراغ يېتىشىزلىكىمۇ تەدرىجىي ھەل بولۇپ، ئاخىرى بۇ تەڭسىلىق ئۇنتۇلۇش باسقۇچىغا يېتىپ قالغانىدى، يېڭى جەڭچىلەرنىڭ بىر قىسمى ھەربىر قېتىملىق ئۇرۇشتا قولغا چۈشۈرۈلگەن غەنىيمەتلەر بىلەن ئۇدۇللۇق قوراللانىدۇرۇلۇپ، قالغانلىرىغا ياربىشى قەبرىستانلىقىدىكى ئۇرۇشتا دۇشمەن ئەسكەرلىرىدىن تارتىۋېلىنغان قورال - ياراغ، ئاقسۇغا كېلىپ ئورۇن

لاشقاندىن كېيىن خەلق تەقدىم قىلغان بەشئاتار، توققۇزئاتار مىلتىق، قىلىچ، قول بومبىلىرى تارقىتىپ بېرىلدى، مىللىي ئار-مىيە شتابى يەنە ھەربىر جەڭچىدە بەردىن قورال بولۇش تە-لىپى بويىچە، ئۇستا تۆمۈرچىلەرنى يىغىپ، ئەك ئاددىيسى نەيزە، قىلىچلارنۇ ياساتتى.

شتاب ئۇلۇشكۇن غۇلجىغا رادىئوگراما بېرىپ، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىنى قەزىلبۇلاق، قوغان، بوزدۆك، جام، ياربېشى قەبرىستانلىقىدىكى شىددەتلىك ئۇرۇشلاردا ئۆزلىرىنىك ئارقىسۇ ئارقا ئۇستۇنلۇككە ئېرىشىپ، ئاخىر ئاقسۇ كونىشەھەرگە غەلە-بىلىك كىرگەنلىكىدىن خەۋەردار قىلغانىدى. بۇگۈن ئەتىگەن شتاب مىللىي ئارمىيە باتالىيونى تەركىبىگە بۇ يەردىن بىر-قانچە يىڭ ياش يىگىتلەرنىك قوبۇل قىلىنىشى بىلەن جەڭچە لەر سانىنىك بايدىكى ۋاقتىدىكىدىن ھەسسىلەپ كۆپەيىپ، بۇ-رۇنقى باتالىيوننىك تولۇق تۆت باتالىيونلۇق ھەربىي قوشۇن بولۇپ قالغانلىقىنى مەلۇم قىلىپ، يەنە رادىئوگرامما ئەۋەتتى. ئاردىدىن ئۇچ - تۆت سائەتتەك ۋاقىت ئۆتۈپ، غۇلجىدىن بۇ-نىڭغا جاۋابەن رادىئوگرامما كەلدى. ئۇنىڭدا بارلىق جەڭچى-ئوفىتسېرلەرنى خۇشال قىلغۇچى مۇنۇ سۆزلەر ئېيتىلغانىدى:

«دۇشمەنگە قارشى باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلغان كىشىلەر-نىڭ ھاياتلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىمۇ ئىنتايىن شە-رەپلىك ۋە قەدىرلىك. رادىئوگرامىنىڭ سىزلەرنىڭ ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىسىنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان 26 نەپەر جەڭچىنى زور بىر تۆركۈم جامائەتنىڭ قاتنىشىشى بىلەن تەنتەنىلىك ھالدا دەپنە قىلغانلىقىنى ئاردىن خەۋەر تە-پىپ، ئالاھىدە خۇرسەن بولدۇق. تىرىكلىكىدە قىممەتلىك بول-غان كىشى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ خەلقلەر ئالدىدا ئوخشاشلا قە-

دىرلىك بولۇپ قېلىشى كېرەك. دۇشمەنگە جان - جەھلى بە-لەن بېرىلىپ خىزمەت قىلىپ، خەلقتە، جەڭچىلىرىمىزگە ئاشكا-را ياكى يوشۇرۇن زىيان - زەخمەت يەتكۈزگەن كىشىلەرگە كەلسەك، ئۇلارغا تۇتۇلدىغان پوزىتسىيە تامامەن بۇنىڭ ئەك-سىچە. ئۇلار رەھىم - شەپقەتتىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قىلىنغان ھالدا، شەرتسىز جازاغا تارتىلىشى لازىم.»

رادىئوگراممىنىڭ داۋامىدا جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ يېڭى ھەربىي تەشكىلى ئۇستىدە توختىلىپ، مۇنۇ سۆزلەر زور ئېتىبار بىلەن كۆرسىتىلىپ ئۆتۈلگەنىدى:

«سىلەرنىڭ يېڭى ھەربىي قۇرۇلمىڭلارغا كەلسەك، يېڭى تەشكىل قىلىش تۇغرىسىدىكى پىكرىڭلارغا تولۇق ماقۇل-لۇق بىلەن قوشۇلىمىز. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سىزلەرنىڭ ھاۋالىڭلارغا ئاساسەن پولكىڭلارغا ئىلگىرىكى باتالىيون كومانىدىرى سوپاخۇن سۈۋۈرۈۋۈنى كومانىدىر قىلىپ تەيىنلىدۇق. بۇنىڭغا مۇناسىپ، ئۇنىڭغا پولكوۋنىكلىق ھەربىي ئۇنۋان بېرىلگەنلىكىنى مەلۇم قىلىمىز. سىياسىي كومىسسارلار، سىزلەرنىڭمۇ ھەربىي ئۇنۋانىڭلار پولكوۋنىكلىققا ئۆستۈرۈلدى. سىزلەرنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىمىزنى قىيىردىن تارتىپ ئاقسۇغىچە ئېلىپ بېرىلغان ئالتە قېتىملىق جەڭدە ئۇزۇل - كە-سىل غەلبە يولىغا يېتەكلىگەنلىكىڭلارنى ھېسابقا ئېلىپ، ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت بىلەن باش شتاب مەخسۇس پەرمان بىلەن بۇگۈن غۇلجا شەھىرىدە سىزلەر — ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سۈۋۈرۈۋۈلارنى بىرلا ۋاقىتتا «ئازادلىق — I»، «ئىستىقلالىيەت — I» ئالتۇن ئوردىنلىرى بىلەن تەقدىرلىگەنلىكىنى ئېلان قىلدى. سىزلەرنىڭ ھاۋالىڭلارغا مۇۋاپىق، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى تەركىبىدىكى موڭغۇل يى-گىتى كۆكە باشچىلىقىدىكى روتىغىمۇ ئۇلارنىڭ جەڭلەردىكى

ئاجايىپ باتۇرلۇقلىرىنى كۆزده تۇتۇپ، كوللېكتىپ هالدا «ئىسـ تىقلالىيەت ـــ I» ئالتۇن ئوردىنى تاپشۇرۇلىدىغانلىقى بۇ يەردە ئايرىم پەرمان بىلەن جاكارلاندى. سىزلەرگە يەنەباتالىيونلىرىڭىز- لارنىڭ كۆماندىرلىق ۋەزىپىلىرىگە ئۆزىڭىزلەر تەرەپتىن كۆرسـ تىلگەن كىشىلەرنىڭ شۇ تىزىملىك بويىچە تەستىقلانغانلىقىنى مەلۇم قىلىمىز. پولكىڭىزلارغا جەڭلەردە يېڭى غەلىبىلەر تىلەيمىز».

ئاقسۇ شەھىرى مۇھاسىرىگە ئېلىنغاندىن كېيىن، ئابدۇكې- رىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار ئۆز ئارىلىرىدىكى مەسلىھەتكە ئاساسەن، ئاۋات ناھىيىسىنى گۈمىن- داڭ ئىلكىدىن ئازاد قىلىش ئۈچۈن ئۇ يەرگە بىر روتا جەڭ- چىنى ماڭدۇرغاندىن تاشقىرى، يېقىنقى بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ئۇچتۇرپانغىمۇ بىر باتالىيون ئەۋەتمەكچى بولۇپ تۇراتتى. غۇلجىدىن كەلگەن جاۋاب رادىئوگراممىسىنىڭ ئاخىرىدا مۇشۇ ئىككى مەسىلە يۈزىسىدىن ئايرىم كۆرسەتمە بېرىلىپ، ئاۋاتقا كېلىۋاتقان روتىنى تېز قايتۇرۇۋېلىش، ئۇچتۇرپانغا باتالىيون ئەۋەتىش پىلانىنى دەرھال ئەمەلدىن قالدۇرۇش تەلەپ قىلىنـ غان. ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىنىڭ قارىشىچە، ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ باشقا ناھىيىلىرىگە قوراللىق كۈچ ئەۋەتكەندە، ئۇرۇش سەپى كېڭە- يىپ، مەركەزلەشتۈرۈپ قوماندانلىق قىلىشقا سەلبىي تەسىر يە- رىپ قويىاتتى. ئۇ چاغدا يەنە قوشۇن تارقاقلىشىپ، «ئاۋۋال يې- ڭىشەھەرنى تەلتۆكۈس ئازاد قىلىش، ئاندىن باشقا ناھىيىلەر- گە ئۆتۈش» دېگەن ستراتېگىيىلىك پىلانىنىڭ بىر تۇتاش ئىجراسىمۇ كۈتۈلمىگەن ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچراپ قېلىشى مۇم- كىن ئىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى غۇلجىنىڭ بۇ تەۋسىيىسـ گە ئاساسەن، ئاۋات ناھىيىسىنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن ئەۋە- تىلگەن روتىنى يول ئۈستىدىن قايتۇرۇپ كەلدى، ئۇچتۇرپانغا

مېڭىش ئالدىدا تۇرغان بىر باتالىيون جەڭچىنى بۇ ھەربىي يۇرۇشتىن توختاتتى.

بۇگۈن ئەتىگەن قىسقا ۋاقىت داۋام قىلغان ئوق ئېتىش- مىسىدىن كېيىن، سېپىل ئەتراپى جىمجىت كەتتى. كېچىنىڭ قا- راڭغۇلۇقىدا ئانچە ـ مۇنچە قىمىرلاشقان 5 ـ ئاتلىقلار پول- كىنىڭ ئەسكەرلىرى ئەتىگەن كۈن ئۆرلەپ، يېڭىشەھەر قىزىق ياز ئاپتېپىنىڭ قوينىغا كىرگەندىن تارتىپ، پوتەيلەر ئىچىگە كىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ بۇ پاناھ جايلىرىغا ھەرقاچانقىدەك يەنە يوشۇرۇنۇۋېلىشتى. بۇ مىللىي ئارمىيە پولكى ئۈچۈن روتا، باتالىيونلارنىڭ كوماندىرلىرى بىلەن زور بىر قىسىم جەڭچى لەرنى شتابقا يىغىپ، ئۇلارغا غۇلجىدىن كەلگەن رادىئوگرام- مىنى خاتىرجەم ئوقۇپ بېرىش ۋە كۈنتەرتىپتىكى بەزى مۇ- ھىم ئىشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، كۆپچىلىكنى ئۇلاردىن خەۋەر- دار قىلىۋېلىشتا ئوبدان پەيت ھېسابلىناتتى. سېپىل ئەتراپىنى قورشاپ تۇرۇشقا بىر قىسىم ۋىزۋوتلار قالدۇرۇلۇپ، قالغانلىرى بۇيرۇقتا ئاساسەن پولك شتابىغا كېلىپ توپلاندى.

يىغىلىش ئۇرۇش ۋاقتى ۋەزىيىتىگە ئاساسەن قىسقا بولدى. قاسىمجان قەمبىرى غۇلجىنىڭ جاۋاب رادىئوگراممىسىنى ھاياجان بىلەن ئوقۇپ، ئىلگىرىكى مىللىي ئارمىيە باتالىيونىنىڭ ھەسـ سىلەپ كۆپەيگەن يېڭى جەڭچىلەر ھېسابىغا زوربىيىپ، ئەمدى پولك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئېلان قىلغان چاغدا، ئۇزۇنغىچە ئۇرۇلغان قاتتىق چاۋاكلار ئىچىدە شتاب ھويلىسى تەۋرەپ كەتكەندەك بولدى. جەڭچىلەر ھەربىي ئىنتىزامنىڭ چىڭلىقىغا قارىماي، ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ خۇشال كۈلكىلەر ئىچىدە ئۆزئارا قۇچاقلاشتى، چۇقان ـ سۈرەن كۆتۈردى، سىياسىي كومىسسارلار بىلەن ھەربىي كوماندىرنىڭ قوش ئالتۇن ئوردىنـ لار بىلەن تەقدىرلىگەنلىكىنى قايتا ـ قايتا ئۇرۇلغان چاۋاكلار

بىلەن تەبرىكلىدى. سوپاخون سوۋۇرۇۋنىڭ تۇنۇگۈنكى باتالىيون كومانداىرلىقىدىن بۇگۈن يەنە يېڭى قەدىر - قىممەتكە ئىگە بو- لۇپ، پولك كومانداىرلىقىغا ئۆسكەنلىكىگە خۇشاللىق تەنتەنە- لىرى قىلدى. كوللېكتىپ ھالدا «ئىستىقلالىيەت — I» ئالتۇن ئوردىنى بىلەن مۇكاپاتلانغان روتا كومانداىرى، موڭغۇل خەل- قىنىڭ باتۇر ئوغلانى كۆكەنى بولسا، كۇچتۇڭگۇر جەڭچىلەر نۆۋەتىمۇ نۆۋەت كۆتۈرۈپ، بەس - بەس بىلەن چۆگىلەتتى.

رادىئوگرامما ئوقۇلۇپ، تەبرىك شاۋقۇنلىرى بېسىلىپ بولغاندىن كېيىن، پولكۇنىك سوپاخون سوۋۇرۇۋ باتالىيون كومانداىرىنىڭ غۇلجا تەرەپتىن تەستىقلانغان تەزىلىكىنى ئېلان قىلدى. 1 - باتالىيون ئاۋۋالقى يادرولۇق باتالىيون ئاساسىدا تەشكىل قىلىنىپ، ئۇنىڭغا كۆكە كومانداىر بولۇپ تەيىنلەنگەنىدى. 2 - باتالىيونغا راشىدىنجان، 3 - باتالىيون- غا مۇھەممەت مۇئەللىم كومانداىرلىق قىلىدىغان بولدى، 4 - باتالىيون مەخسۇس ئاقسۇ يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ياشلىرىدىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ئاقسۇدا بىرقانچە يىلدىن بېرى ياشاپ كېلىۋاتقان قازاق يىگىتى، ئىلگىرىكى بوزىكەش قالىكەش كومانداىر قىلىپ تەيىنلەندى. بۇ يېڭى خىزمەت مۇنا- سىۋىتى بىلەن، قالىكەش يېڭىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارە- سىدىكى لاۋازىمىدىن شۇ مەھەل ھەربىي سەپكە يۆتكەپ كېلىنە- دى. بۇرۇنقى بىر باتالىيوندىن ئىبارەت جەنۇبىي يۆنىلىش قو- شۇنىنىڭ پولكقا تەرەققىي قىلىشى بىلەن، ئۇنىڭ تەركىبىدىكى ھەربىي بىرلىكلەرمۇ يېڭىباشتىن تەرتىپكە سېلىنىپ چىقىلدى. ھەر بىر باتالىيون ئۈچ روتىدىن. ھەر بىر روتا ئۆزىگە 30 دىن جەڭچىنى بىرلەشتۈرگەن ئۈچ ئىزۇۋوتتىن تەشكىل تاپتى، ئىزۇۋوت لارنىڭ ھەر بىرى يەنە ئون كىشىلىكتىن قۇرۇلغان ئۈچ ئوتدېلە- نىيىنى ئۆز تەركىبىگە ئالدى. روتىلارغا سىياسىي يېتەكچىلەرمۇ

قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى بۇرۇنقىدەك پارتىزانلىق شەكلىدىن ئۆزگىرىپ، مۇنتىزىم ھەربىي قىسىم بو- لۇپ قالدى، بۇ تەشكىللىنىش جەڭچىلەردىكى ئۇرۇش قىلىش قىزغىنلىقىنى يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈردى. جەڭچىلەر پولك كومانداىرىنىڭ بۇيرۇقى ئاستىدا، ھەش - پەش دېگۈچە شۇ يەردىلا ئۆز ئىزۇۋوتى، روتىسى ۋە ئۆز باتالىيونلىرى بويىچە رەتكە تىزىلىپ، ئايرىم سەپ بويلۇپ ئولتۇردى، شۇندىن كېيىن پولك سىياسىي كومىسسارى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جەڭچىلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆزىنىڭ ھاياجانلىق نۇتقىنى سۆزلىدى:

— بىز غۇلجا بىلەن خوشلىشىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ تە- رەپكە يۈرۈش قىلغان ۋاقتىمىزدا، ناھايىتى ئاز ئادەم، بار - يوقى ئىككىيۈز دەكلا ئادەم ئىدۇق، — دېدى ئۇ، — لېكىن شۇ- نىڭغا قارىماي، ئۆز ئىرادىمىز ۋە ئىشەنچىمىزگە تايىنىپ، پۈ- تۈن بىر ئاقسۇ ۋىلايىتىنى ئازاد قىلىشتىن ئىبارەت زور ئىشنى بىر يولى ئۈستىمىزگە ھۆددىلەپ ئالدۇق. بىزنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى باتالىيونىمىزنىڭ ھەر بىر جەڭچىسى ئۆزلىرىنىڭ بۇ كىچىك قوشۇنىنىڭ قەدىمى تەگكەن ھەر بىر جايدا، يېڭى پىدائىيلار ھېسابىغا تەدرىجىي زورىيىپ بارىدىغانلىقىدىن ئۈمىدۋار ئىدى. ئەھۋالنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى ھەقىقەتەن جەڭچىلىرىمىزنىڭ ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقتى. باتالىيونىمىز كىچىكلىمىدى، ئەك- سىچە، شۇنىچە كۆپ ئۇرۇشلارنى قۇربانسىز ئاخىرلاشتۇرمىغان- لىقىغا قارىماي، بۇگۈن ئەسلىدىكىدىن بەش ھەسسە چوڭ مۇن- تىزىم ھەربىي قوشۇن، تولۇق تۆت باتالىيونلۇق جەنۇبىي يۆ- نىلىش پولكى بولۇپ قالدى.

شتابنىڭ سىرتىدا ئۇشتۇمتۇت مۆرىگەن قوي، كالا- لارنىڭ مالىمنى پەيدا بولۇپ، دەرۋازىدىن ھويلىغا بىر پارچە

قويۇق چاڭ ـ توزان بهسپ كىردى. دەرۋازىدا پوست تۇرغان جەڭچى كىرىپ، پۈلك يېتەكچىلىرىگە بىر قىسىم دېھقانلارنىڭ شتابقا قوي ـ كالا تەقدىم قىلىپ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى. پولكنىڭ خوجىدارلىرىدىن بىرى ئۇلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ باشلاپ كىرىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى، سىياسىي كومىسسارلار ئادەت بويىچە بۇ كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈشى، ئاڭغىچە ئۇلار ئۆيدە كۈتۈپ تۇرۇشى كېرەك ئىدى. شۇنداق كېيىن، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ نۇتقىنى داۋام قىلدۇرۇشقا باشلىدى:

— بىزنىڭ قىيىر تاغ ئېغىزىدىن ئۆتكەن ۋاقتىمىزدىن تارتىپ ھېسابلىغانىدىمۇ ئاقسۇ ۋىلايىتى تەۋەسىدە بولۇپ كېلىۋاتقىنىمىزغا تېخى ئون كۈن بولمىدى، — دېدى ئۇ، — ئېيتىپ كەلسەك، بۇ قىسقا ۋاقىت. لېكىن، مۇشۇ بىر ھەپتىدىن كۆپرەك مەزگىل ئىچىدە، بايدا، كونىشەھەردە، قوغان، بىزدۆڭ تەرەپلەردە جاھان ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتكۈدەك تۈپ ئۆزگىرىشلەر، زور بۇرۇلۇشلار بارلىققا كەلدى. ھازىر يېڭىشەھەرنىڭ قۇشقاچ ئۆتەلمەس، دەپ ئاتالغان قەدىمىي سېپىلىنى غەلىبىلىك قورشاپ تۇرۇۋېتىمىز. سېپىل ئىچىنىڭ ئۆزىنى ئالساقمۇ، ئۇ ئانچە چوڭ ئەمەس. گومىنداڭچىلار مۇشۇ كىچىككىنە ئالقانچىلىك يەردە جان ساقلىماقتا. ئەمما، ئۇلارنىڭ سېپىلگە يۆلەنىپ، ئۇزاق ۋاقىت جېنىنى جان ئېتەلىشى مۇمكىن ئەمەس، ئېغىزنىڭ بۆسۈپ تاشلىنىشى بىلەن، ئىلى تەرەپتىن ئاقسۇ ۋىلايىتىگە توسالغۇسىز ئۆتۈشنىڭ داغدام يېلى ئېچىلغانىدى، قوغان، مۇزات ئىستىھكاملىرىنى ئىشغال قىلغىنىمىزدىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت بىلەن ئاقسۇدىن ئىبارەت بۇ مۇڭلۇق زېمىن، بۇ مىسكىنلەر دىيارى يەنە بىر قېتىم ئۆزئارا تۇتاشتى. بۇ ئەلۋەتتە، كىچىك ئىش ئەمەس، بۇ ئۆزىنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتى جەھەتتىن بۇرۇلۇش خاراكتېرلىگە ئىگە مۇھىم ۋەقە بولۇپ، بۇ

غەلىبە جەڭچىلىرىمىزنىڭ قۇربان بولۇشتىن قورقماي، جانپىدالىق بىلەن كۈرەش قىلىشى ئارقىسىدا قولغا كەلدى.

سۆزۈمنىڭ ئاخىرىدا، ئىلگىرىكى كىچىك باتالىيۇنىمىزنىڭ بۈگۈن زورىيىپ، پۈلك بولۇپ قالغانلىقىنى تەبرىكلەيمەن. ئىلگىرىكى كۆكە روتىسىنىڭ كوللېكتىپ ھالدا «ئىستىقلالىيەت — I» ئالتۇن ئوردىنى بىلەن مۇكاپاتلانغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن بۇ روتىدىكى جەڭچىلەرنى يەنە بىر قېتىم تەبرىكلەيمەن. ھەر بىر مۇكاپات ۋە تەقدىر شۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزىگىلا ئەمەس، شۇنىڭدەك يەنە جەڭچىلىرىمىزنىڭ ھەممىسىگە مەنسۇپ.

نۇتۇق ئاخىرلىشىش بىلەن، ھەممەيلەن چوڭقۇر سۆيۈنۈپ قاتتىق چاۋاك چالدى، بىر قىسىملىرى قولىدىكى مىلتىقلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، سىياسىي كومىسسارنىڭ ھاياجانلىق سۆزلىرىنى ئالقىشلىدى.

بوش ئۆتكەن ئىسسىق شامال شىتاب ھويلىسىدىن ئۆتۈپ بۇ يەرگە شۇ ئەتراپتىكى سۇلۇق ئېتىزلاردىن شالنىڭ ئۆزىگە خاس بىرخىل پۇرىقى بىلەن جىغان گۈلى، پىچان ۋە بۇيا چېچەكلىرىنىڭ خۇش بۇي ھىدلىرىنى ئەكەلدى. ھېلىراقتا ئۇرۇلغان چاۋاك، ئالقش سادالىرىنىڭ شاۋقۇنىدىن ئۇر-كۇپ ئۇچۇپ كەتكەن قۇشقاچلار يىراق ـ يىراقلاردىن توپ ـ توپى بىلەن پەرۋاز قىلىپ كېلىپ، ھويلىنىڭ تۆرە تام تەرىپىدىكى ئۇجمە، ئامۇت دەرەخلىرىدە بەس ـ بەس بىلەن ۋىچىرلىشىشقا باشلىدى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ھويلىغا سېپىل تەرەپتىن پارچە ـ پۇرات ئېتىلغان مىلتىق ئوقلىرىنىڭ ئاۋازى كەلدى. ئارقىدىن يەنە، مىناميوتلاردىن ئارقىمۇ ئارقا ئېتىلغان ئىككى پاي ئوق قاتتىق چاكىلداپ، قۇشقاچلارنى سايراشتىن بىردەم توختىتىپ قويدى.

يېغىلىش ئاخىرىدا، سېپىل ئىچى مۇھاسىرىدە تۇرغان

هازىرقى مەزگىلدە، ھەربىر باتالىيوننىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ئۆتەشكە تېگىشلىك جەڭگىۋار ۋەزىپىلىرى ئېلان قىلىندى. پۈتۈن كوماندىرى سىياسىي كومىسسارلار بىلەن ئالدىن كېڭىشىپ مۇقىملاشتۇرغان قارارغا ئاساسەن، 1 ـ باتالىيون شەھەرنىڭ شىمال تەرەپتىن، 2 ـ، 4 ـ باتالىيونلار جەنۇب ۋە شەرق تەرەپلەردىن قورشاشنى داۋام قىلدۇرىدىغان بولدى. شەھەرنىڭ بۇ ئۈچ تەرەپتىكى دەرۋازىلىرى يەنى ئۇرۇمچى، كۈچا، خوتەن دەرۋازىلىرى ئېچىدىن قوپۇرۇلغان قېلىن تاملار بىلەن ئېچىلماس قىلىپ ئېتىپ تاشلىنىپ، پەقەت غەرب تەرەپتىكى قەشقەر دەرۋازىسىلا قېچىشقا ئەپلىك بۈلسۇن ئۈچۈن ۋاقتىلىق غورۇلاپ قويۇلغانىدى. 5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قوراللىق خادىملار ئەترىتى شەھەرنى ئۆز قوللىرىدا ساقلاپ قېلىشقا كۆزى يەتمەيۋاتقان ھازىرقى چاغدا، ئۆزلىرىنىڭ ھەرقاچان قېچىپ كېتىشىگە ئاسان بولۇشىنى ئويلاپ، غەربىي دەرۋازىنى يول ئېغىزى ئورنىدا ئەنە شۇنداق قالدۇرۇپ قويغانىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش پۈتۈكۈللىگەن دۈشمەن رازۋېتكىچىلىرى ياكى ھەربىي ئەسىرلەردىن سۈرۈشتە قىلىپ، دەرۋازىلار توغرىسىدىكى بۇ ئۇچۇقى سىردىن ئاللىقاچان خەۋەر تېپىپ بولغانىدى. شۇڭا ئۇلارمۇ سېپىل ئېچىدىن قېچىپ چىققۇچىلارغا يول بېرىپ، ئاندىن ئۇلارنى شەھەر تېشىدا توسۇپ يوقىتىپ تاشلاش ئۈچۈن بۇ تەرەپكە ئايرىم مۇھاسىرچى باتالىيون بەلگىلىمىدى. بۇنىڭ بىلەن 3 ـ باتالىيوننىڭ 1 ـ، 2 ـ روتىلىرى باي ناھىيىسىنىڭ مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىپ، دۈشمەنلەرنىڭ كۈچا تەرەپتىن قوزغاپ قېلىشى مۇمكىن

بولغان ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، شەرقىي سەپكە ماڭدۇرۇلىدىغان بۆلۈپ، ئۇنىڭ 3 ـ روتىسى بالداقنى ساقلاشقا مەسئۇل قىلىندى. بالداق ـــ گومىنداڭنىڭ ئۇرۇمچى ـ قەشقەر ھاۋا يولىدا پايدىلىنىپ كەلگەن ئايرودرومى بۆلۈپ، كونىشەھەر، ئۇچتۇرپان، يېڭىشەھەر پاسىللىرىدا ئۈچ بۇلۇڭلۇق ئاچال سۇپىتىدە تۇرغانلىقتىن، ئۇ مەلۇم ھەربىي ستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە مۇھىم جايلاردىن بىرى ھېسابلىناتتى. بۇ يەردە يەنە 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئايرودرومدىكى جاھاز، ماي ئىسكىلاتى ۋە ئايروپىلانىڭ يەر ئۈستى يولىنى ساقلاش ئۈچۈن ئەسكەر تۇرغۇزغاندا ياساپ قويغان بىر قىسىم ھەربىي قۇرۇلۇشلىرى، پوتەي ۋە ئاكوپلىرى بار ئىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ يېڭىدىن ئىگىلىگەن مەلۇماتلىرىغا ئاساسلىنىپ ئېيتقاندا، گومىنداڭنىڭ ئاقسۇدا ئۇرۇش بولغاندىن تارتىپ، ئۇچتۇرپان ناھىيىسىنىڭ بەدەل، ئاقچى ناھىيىسىنىڭ تېرەك، چىچارغا ئوخشاش چېگرا پونكىتلىرىدا تۇرغۇزۇپ كەلگەن بىر پولك ئەسكىرىدىن تاللاپ ـ تېرىشتۇرۇپ، قايتىدىن تەشكىللەپ چىققان تەرمە باتالىيونى بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۇچتۇرپان بازىرىغا كەلتۈرۈپ قويۇلغانىدى. دۈشمەننىڭ بۇ ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشى ئاخىرقى ھېسابتا 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ يېڭىشەھەر سېپىلى ئېچىدىكى مۇداپىئەسىنى سىرتقى جەھەتتىن كۈچەيتىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بۇ تەرمە باتالىيوننى ئاقسۇ تەرەپكە يۆتكەپ، مىللىي ئارمىيىگە قارشى ئارقا تەرەپتىن ھۇجۇمغا سېلىشتىڭ مۇمكىنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى، ئاخىر بۇ يەنە جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ ئالدىدا بالداقدا روتا تۇرغۇزۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى كۈچەيتىپ قويغانىدى.

ئاچكۆزنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگكۈچە بۇرنى ئاۋۋال تاشقا تەگدى

شەھەرنىڭ مۇھاسىرە ئىسكەنجىسىدە تۇرۇپ كەلگىنىگە 15 كۈن بولۇپ قالدى، چىگىقى چۈش ۋاقتى ئىدى، ئاقسۇ ئاسمىنىدىن قاتتىق گۈركىرەش ئاۋازى كېلىپ، ھەممە كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتتى. بۇ چاغدا، ئۇرۇمچىدىن 5 - ئاتلىقلار پولكىغا ياردەم بۈيۈملىرى ئەكەلگەن ئاقۇچ ئايروپىلان ناھايىتى ئېگىزدە، ئاسمان قەھرىگە پارچە - پارچە تارقىلىپ يوپۇرماق شەكلىنى ئالغان كىچىك بۇلۇتلار ئارىسىدا ئۇچاتتى. ئۇ ئۆزىدىكى بۇيۇملارنى توغرا مۆلچەر بىلەن سېپىل ئىچىگە تاشلاپ بېرىش ئۈچۈن پەسلەشكە، بىر ئىلاج بىلەن تۆۋەنگە شۇڭغۇپ بېقىشقا ئۇرۇنغاندەك قىلاتتى. ئەمما ئۇچقۇچىلار مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ نىشانلاپ تۇرۇپ مەرگەنلەرچە ئوق ئۆزۈشىنى قورقۇش بىلەن كۆز ئالدىلىرىغا كەلتۈرەتتى - دە، ئاخىر يەنە پەسلەشكە پېتىنالمايتتى، ئۆرلەش، يەنە ئۆرلەش، ئۆزىنى ۋ چۈرۈپ ئۈچۈش ۋە ئەگىش خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى. شۇنداق قىلىپ، ئايروپىلان نىشاندىن يىراقلىشىپ كۆنىشەھەر بىلەن يېڭىشەھەرنىڭ پايانسىز ئاسمان بۆشلۇقىدا نۇرغۇن قېتىم ئايلاندى. ئاڭغىچە كەچ كىرىشكە باشلاپ، ئۇچقۇچىلارنىڭ ۋەھىمىسىنى تېخىمۇ ئاشۇردى. ئاخىر ئۇلار تەۋەككۈلگە باش ئۇردى - دە، گومىنداڭ 5 - ئاتلىقلار پولكىغا ئاتاپ ئە-

كەلگەن ياردەم بۇيۇملىرىنى، نۇرغۇن ساندىكى ئوق - دورا، ئونلىغان ئاپتومات ۋە ياردىلارغا ئىشلىتىلىدىغان ئۇيۇتما قان ۋە باشقا تىببىي ياردەم بۇيۇملىرىنى نىشانسىز تاشلاشقا مەجبۇر بولدى. بۇ نەرسىلەر ئايرىم - ئايرىم ئۇچ بولاق قىلىنىپ، ئۇچ پاراشۇتتا تاشلانغان ئىدى. پاراشۇتلارنىڭ بىرى شەھەردىن يىراق بالداقىغا، ئىككىسى ياتالماس بىلەن سەكپاچى تەرەپكە چۈشۈپ، ھەممىسى ئۆز پېتىچە جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ قولىغا ئۆتتى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى پاراشۇتلارنى قاتتىق تالاشتى. ئۇلار مۇھاسىرە ئىچىدە تۇرۇپ كەلگەندىن بۇيانقى بىرىنچى قېتىملىق قايتۇرما ھۇجۇمنى باشلاپ، سېپىل ئۈستىدىن قويۇق ئوق ئېتىش ئارقىلىق پاراشۇتلارنى ئەكىتىۋاتقان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە قارشىلىق كۆرسەتتى. لېكىن يەنە مەرگەن جەڭچىلەرنىڭ ئەجەللىك زەربىسىگە ئۇچراپ، بىر-ئازدىن كېيىنلا قايغۇ - ئەلەم ئىچىدە جىمىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىچىدە روھىي چۈشكۈنلۈك، ئۈمىدسىزلىك يەنمۇ كۈچەيدى.

جاۋ خەنچى شۇ كۈنلەردە، جىددىي ياردەمگە موھتاج بولۇپ تۇرغان 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن، بۇ نەرسىلەرنى ئۇرۇمچىدىن نۇرغۇن قېتىم تەلەپ قىلىش ئارقىلىق كەلتۈرگەنىدى. جاۋ خەنچىنىڭ ياردەم تەلىپى بىلەن ئۇرۇمچىگە ئەۋەتكەن جىددىي تېلېگراممىسىدا مۇنۇ سۆزلەر ئېيتىلغانىدى:

«شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى ۋۇجۇڭشىن جانابىي ئالىيلىرى:

ئىلىلىق تاغ باندىتلىرىنىڭ شەھىرىمىزگە قاراتقان مۇھاسىرىسىنىڭ چەمبىرىكى كۈندىن - كۈنگە تارىيىۋېرىشى نەتىجىسىدە، بىز ئاقسۇ 5 - ئاتلىقلار پولكى مۆلچەردىكىدىن ئارتۇق قېينىچىلىقلارغا دۇچ كەلمەكتىمىز. گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتساق، ھازىر بىز كانايدىن بوغۇلۇپ، بەل - قولدىن باغلىنىپ، پۈتكا كىشەن سېلىنغان ئادەمدەك قىمىرلىيالماس ئەھۋالغا كېلىپ قالدۇق. بىز يەنە ھۆرمەتسىزلىك بىلەن جانابىيلىرىغا مۇنۇ سۆزلەرنى

ئېيتىشقىمۇ مەجبۇرمىز: ئۆزىمىزنى ۋەزىش ئەسىرىگە ئوخشاتقان چېغىمىزدا، ئاقسۇنىڭ ئالقانچىلىك كىچىك سېپىل ئىچىنى ئوتتۇنلار لاگېرى دەپ پەرەز قىلىشتىن باشقىغا جۈرئەت قىلالمايمىز. بىر سۆز بىلەن ئېيتقاندا، بىزنىڭ شەھەر ئىچىگە قامىلىپ قالغاندىن بۇيانقى ئەھۋالىمىز ئەنە شۇنداق مىسلىسىز دەرىجىدە يامان بولماقتا. ئەسكەرلىرىمىز ھېلىمۇ ئۆزلوكسىز چېقىمغا ئوچراپ تۇرۇۋاتىدۇ. ياردار بولۇۋاتقانلار، ئۆلگەنلەرنىڭ سانىدىنمۇ كۆپ. ئوق - دورىمىز ئازلاپ كەتتى. ھەربىي قورالليرىمىزنىڭ بەزىلىرى كارغا كەلمەس دەرىجىگە يەتتى. تېببىي دورىلىرىمىز كەمچىلىك قىلىپ يارىدارلارنى داۋالاش قىيىن مەسىلىگە ئايلاندى. ئەسكەرلەردە روھىي كېيىمات سېزىلەرلىك دەرىجىدە تۆۋەنلەپ. ئۇلاردا ھازىر مۇھاسىرىدىن تىنچ - ئامان قۇتۇلۇۋېلىشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پۇچۇقچىلىق ئومىدىمۇ يوققا چىقاي، دەپ قالدى.»

تېلېگراممىنىڭ ئاخىرىدىكى سۆزلەر تېخىمۇ قاتتىق تەلەپپۇزدا يېزىلغانىدى، جاۋ خەنچى بۇ سۆزلەرنى ھەقىقىي ئەھۋالنى بايان قىلىۋېلىش نىيىتىدە ئەمەس، ئەكسىچە شۇ رېئاللىقنى پاكىت قىلىپ كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۇرۇمچىدىن مۇمكىنقەدەر كۆپ ۋە تېز ياردەمگە ئىگە بولۇۋېلىش مەقسىتىدە يازغان ئىدى:

«بىز جانابلىرىدىن قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئۇرۇشقا ئەسقاتقۇدەك زۆرۈر ياردەملەرنىڭ ئەۋەتىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ياردەم كېچىكسە، مۇھىم ھەربىي لاۋازىمەتلىكلەرنىڭ ئەۋەتىلىشىگە ئېتىبار بېرىلمىسە ياكى پوتونلەي ئەۋەتىلمەي قويۇلسا، ئاقسۇدا نېمە بىلەن پۈت تىرەپ تۇرۇشىمىزنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمىز. ئەگەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ۋە ئۇرۇمچى باش شتاب بىزنى ئونتۇپ قالمىغان بولسا، سورالغان ياردەملەرنى تېز ئارىدا ئەۋەتمىسى مۇمكىن، دەپ ئويلايمىز. ئونتۇپ قالغان بولسا، ئونىڭغە مۇ مەيلى. ئۇ چاغدا بىزگە باندىتلار ئالدىدا قول كۆنۈرۈپ تەسلىم بولۇشتىن باشقا يول قالمايدۇ. بىز يەنى ئۇرۇمچىدىن كونا تىزىلىكتىكى 1000 نەپەر ئوفىتسېر ئەسكەر ھېسابىدا ئىككى - ئوچ ئايلىق ماناش پۈلى ئەۋەتىلىشىنى قوشۇمچە تەلەپ قىلىمىز. بىزگە ئوخشاش قورشاۋ ئىچىدە قالغان كىشىلەرگە ئەسلىدە جان قايغۇسىدىن باشقا پۈل قايغۇسى قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. بىراق مۇنچىۋالا كۆپ پۈل چوشكونلوكتە

تۇرغان ئەسكەرلىرىمىزنىڭ روھىي كەيپىياتىنى كۆتۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولۇپ تۇرماقتا.

ئەسكەرتىش: مۇشۇ مەزمۇندىكى جەددىي تېلېگراممىنى ئۇرۇمچى باش ھەربىي شتابىقىمۇ يوللاندى. جانابىي ئالىيلىرىنىڭ ئۆلارنى مۇشۇ جەھەتتىن ۋاقتى - ۋاقتىدا سويلەپ تۇرۇشلىرىغا موھتاجمىز.

چوڭتۇر ئېھتىرام بىلەن: ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي ئەمەلدارى، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ كوماندىرى پولكوۋنىك جاۋخەنچى، ئاقسۇ.»

مۇشۇ يۈز - خاتىرسىز تەلەپكە ئاساسەن، ئۇرۇمچى 5 - ئاتلىقلار پولكىغا ئايروپىلاندا چوڭ - چوڭ ئۈچ بولاق ياردەم بۇيۇملىرى ئەۋەتكەنىدى. بىراق ئۇلار گومىنداڭ ھەربىيلىرىنىڭ قولىغا تەگمەي، «ئاغزى ئاشقا تەگكۈچە بۇرنى ئاۋۇال تاشقا تېگىپتۇ» دېگەندەك، 5 - ئاتلىقلار پولكىنى ئۇزاققىچە ئۇنتۇلماس ئېغىر داغدا قالدۇردى.

كۈنلەر ئۆتۈپ، شەھەر ئىچىگە قارىتىلغان مۇھاسىرە چەمبىرىكى بارغانسېرى چىڭىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما يېرىم ئاي داۋامىدا قويۇقراق تۈسكە ئىگە بىرەر ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى ۋە بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئوتتۇرىغا چىقىدىغان كەسكىن ئۆزگىرىش ئالامەتلىرى يۈز بەرمىدى. مۇھاسىرىدە ئارىلاپ ئوق ئۇزۇش، ئارىلاپ مىنامىيوت ئېتىپ قويۇش، ئاندىن يەنە بۇ پارچە - پۇرات ئېتىشمىلارغا ئۇشتۇمتوت جىددىيلىك تۈسىنى بېرىپ، سېپىل ئۈستىنى ئوق يامغۇرى ئاستىغا ئېلىش ئادەتكە ئايلىنىپ، ئومۇمەن ئۇ ھەل قىلغۇچ ھۇجۇمدىن دېرەك بەرمەيدىغان ئادەتتىكى نورمال ئۇرۇش كەيپىياتى شەكىلىگە كىرىپ قالدى. ئۇ ئاخىر بىرقانچە قېتىملىق كەسكىن جەڭلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ، چاقماقتەك تېز ئۇرۇش قىلىپ، غەلىبە پەيتىنى تېز كۈتۈۋېلىشقا ئادەتلىنىپ قالغان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنى زېرىكىشكە ئەكەلدى. شۇنداق قىلىپ، قورالليق ئۇرۇشنىڭ ئورنىنى تىل ئۇرۇشى ئىگىلەشكە

باشلدى. بۇ چاغدا، جەڭچىلەردە گومنداڭچىلارغا بولغان ئۆچلۈك ۋە غەزەپنى تىل ـ ئاھانەت ۋاقتى ئارقىلىق بولسمۇ پات ـ پات بىلدۈرۈپ تۇرۇش ئىستىكى كۈچەيگەنىدى.

ـــ ھەي سىپىل بەندىلىرى، ـــ ئۇنىنىڭ باريچە ۋارقىرايتى ئۇلار، ـــ قورقمىنىڭلاردىن ئۇجۇقۇپ تۇگەشتىڭلارمۇ ـ يە!؟ جېنىڭلار بولسا قېنى قىمىرلاپ باقمامسىلەر! بېشىڭنى چىقىرىپ باق، ھەي تىردىكلەر گۆرىستانلىقىنىڭ شەيخلىرى! سىلەرنىڭ بار ـ يوقلۇقىڭلارنى بىلىپ باقايلى!...

سىپىل ئەتراپىنىڭ نېرىقى چېتىدە تۇرغان يەنە بىر جەڭچى بۇ سۆزگە ئۇلاپ تېخىمۇ قاتتىق توۋلايتتى:

ـــ ھەي گومنداڭ ئەبگارلىرى! قىمىرلىغۇدەك ماجالىڭ بولۇشسا، يۇندا پالىقىدىن تەۋرىنىپ، باشلىرىڭنى كۆتۈرۈپ بېقىشىمامسەن؟ ئىتلىقىڭلارنى قىلىپ ھاۋشىپ بولسىمۇ قويۇشمامسەن؟

ـــ قورقمىنىدىن دىرىلدەپ، ئۇنى ئۆچۈپ قالدى، ـــ تەنە قىلاتتى ئۇچىنچى بىر جەڭچى، ـــ بۇ بىچارىلەرنىڭ تىن تارتقۇدەك ماجالى يوق. ئۇلار ھازىر قولىغا قورال تۇتقان ئەسكەر ئەمەس، مىلتىقلىرىنى ھاسا قىلىۋالغان شەھەر گۆرىستانلىقىنىڭ نىمجان مەشايىخلىرى. پوتەيلەرنى جەنىدە، كۈلا قىلىپ كىيىۋالغان قورقۇنچاق دىۋانىلەر، بىچارە ئەرۋاھ، جىن ـ شايا تۇنىلار!

ـــ ياق، ئەدىكىنى؟ ئۇلارنىڭ شەيخ ـ ماشايىخ بولۇشى قىمۇ قۇدرىتى يوق، ـــ دەيتتى باشقا بىر جەڭچى، ـــ ئەگەر شەيخ بولۇشقا ماجالى بولغۇدەكلا بولسا، بىرەر قېتىم داڭ تۇرۇپ بولسىمۇ قويماسمىدى؟ ھازىر ئۇلار تىرىك مۇردا، نەق جانسىز بۇتنىڭ ئۆزى!

تىل ئۇرۇشى بىر جەڭچىنىڭ ئەنە شۇنداق تەنىلىك

سۆزلىرىنى يەنە بىر جەڭچى كۈچەيتىپ سۆزلەش ئارقىلىق ئۆز ـ ئۆزىدىن ئۇزىراپ كېتەتتى. مۇنداق ئۇرۇش كۆپرەك ئاخشاملىرى ئەۋجىگە كېلىپ، كېچىنىڭ تىنچ، تىنىق ھاۋاسى بۇ سۆزلەرنى، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ئوقتىن كۈچلۈك، نەيزىدىن ئۆتكۈر بۇ تەنىلىرىنى قارشىلىقسىز شەھەر ئىچى ۋە پۈتۈن ئاقسۇ بازىرىغا تەكشى تارقىتىپ، دۇشمەنلەرگە ۋەھىمە، خەلقلەرنىڭ كۆڭلى ـ كۆكسىگە كۈچ ـ مادار تۇيغۇسى بولۇپ كىرەتتى. گومنداڭ پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بۇنىڭغا قارشى ئۆلۈم ئالدىدىكى سەكىرات تىنىقى ئورنىدا، ساز چېلىش، كەلسە ـ كەلمەس نەغمە ـ ناۋا قىلىش، ئارىلاپ ئۇسسۇلمۇ ئويناپ قويۇش بىلەن جاۋاب بېرىشكە ئۇرۇنىاتتى. ئۇلار بۇ ئىشنى ئىككى يىلچە مۇقەددەم ساقچى ئىدارىسى قارىمىقىدا تەشكىل قىلىنغان «ئۇچ مەسلەك» ناملىق سەنئەت ئۆمىكىدىكى يالالانىما ئارتىسلار ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇراتتى. ئۆمەكنىڭ سازەندە ۋە ئارتىسلىرىغا ئاقسۇنىڭ ئوتتەك كۈچلۈك كۆيدۈرگۈ ھارىقى ئىچۈرۈلەتتى ـ دە، ئاندىن ئۇلار سىپىل ئۇستىگە قويۇپ بېرىلىپ، ئۇ پوتەي، بۇ پوتەينىڭ تۇۋىدە نەغمە ـ ناۋا قىلىشقا مەجبۇر قىلىناتتى. گومنداڭچىلار مۇشۇ يول ئارقىلىق، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىدىكىلەر بىلەن خەلقە ئۆزلىرىنىڭ قانداقتۇر ئەندىشىسىز ۋە خاتىرجەم تۇرۇۋاتقانلىقلىرىنى بىلدۈرمەكچى بولاتتى. لېكىن، بۇ چارىمۇ ئۆزىنىڭ باشلانغان كۈنىدىن تارتىپلا كۈتكەن نەتىجىنى بەرمىدى. ھاراق مەستلىكى بىلەن خۇدىنى يوقىتىپ، ئاشكارا ئۇسسۇلغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلمەي قالغان بۇ يالالانما سەنئەتچىلەردىن بىرى مىللىي ئارمىيە مەرگەنلىرىنىڭ ئوقىدا ئۆلۈگە مەھكۇم بولۇپ، باشقا ئىككىسى بىرىنچى ئاخشامدىلا يارىدارلىنىپ يىقىلدى. جەڭچىلەر شەھەر تېشىدىكى بەزى

ئىككى قەۋەتلىك ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ بالىخانلىرى بىلەن سېپىلنىڭ ئۆپۈچۆرىسىدىكى كوچا ـ مەھەللە مەسچىتلىرىنىڭ پەشتاقلىرىدا تۇرۇپ، ھەر ۋاقىت گومىنداڭچىلارنى نىشانغا ئېلىپ تۇراتتى. سېپىل ئۈستىدە ئادەم گەۋدىسى كۆرۈنگەن هامان، چەبدەسلىك ۋە ماهىرلىق بىلەن ئوق ئۇزۇپ بۇ تىرىك ئۆلۈكلەرنى جېنىدىن جۇدا قىلاتتى ياكى ياردار قىلىپ، ئۇرۇش قىلىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قىلىپ تاشلايتتى. شەھەر ئىچىدىكى ۋاقتلىق ھەربىي دوختۇرخانا سېپىل ئۈستىدىن كۆنىگە بىرلەپ ـ ئىككىلەپ كەلتۈرۈلۈپ تۇرغان گومىنداڭ ياردارلىرى ۋە ناكار ئەسكەرلەر بىلەن تولۇپ تاشتى. بۇ يەردە ياتقۇزۇلغان كىشىلەرنىڭ بىر قىسمى بۇ دوختۇرخانا تەشكىل قىلىنماستىن ئىلگىرى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى شەھەر تېشىدىكى ئۇرۇش بىلەن شەھەر مۇھاسىرىگە ئىشلىنىش ۋاقتىدىكى كەسكىن ئوق ئېتىشمىلىرىدا ئوق تېگىپ، قاتتىق مەجرۇھلانغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىدى.

ۋاقتلىق ھەربىي دوختۇرخانا شەھەر ئىچىدىكى بىردىنبىر مەكتەپ ـــ خەنزۇ ـ خۇيزۇ باشلانغۇچ مەكتىپىدە قۇرۇلغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ سىنىپ ۋە ئىشخانىلىرى بولۇپ ئومۇمەن بەش ئېغىزلىق بىناسى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا ياردارلار بىلەن تولۇپ تاشتى. دوختۇرخانىدا دورا ـ دەرمان كەمچىل بولۇپ، ئۇنۇملۇك دورىلار توغرىسىدا سۆز ئېچىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ يەردە ئىشلەشكە قويۇلغان كىشىلەر شەھەر ئىچىدە ئولتۇرۇشلۇق بولۇپ كەلگەن پۇقرا تېۋىپلار، 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ مال دوختۇرلىرى بىلەن ئىلگىرى ھۆكۈمەت مال دوختۇرخانىسىدا خىزمەت قىلغان خادىملار بولۇپ، ئۇلار تىببىي بىلىم تېخنىكىسىدىن خەۋەرسىز، ئادەم يارىسىنى داۋالاش قولىدىن كەلمەيدىغان كىشىلەر ئىدى. بۇنىڭ بىلەن

ۋاقتلىق ھەربىي دوختۇرخانىدا ئېغىر يارىدارلارنىڭ ئۆلۈم ـ يېتىمى كۆپەيمەپ، ھەر كۈنى ئەكىلىنىپ تۇرۇلىدىغان يېڭى يارىدارلارغا پات ـ پات ئورۇن بوشاپ تۇراتتى. شۇنداق قىلىپ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۆچۈن ئەجەل ئوقى تېگىپ ئۆلۈش بىلەن ئېغىر يارىدار بولۇپ، مال دوختۇرلىرىنىڭ قولىدا ئۆلۈش پەرقسىز بىر ئىش بولۇپ قالغانىدى. ئۆلۈكلەرنى شەھەر تېشىغا ئاچىقىش مۇمكىن بولمىغانلىقتىن گومىنداڭ چىلار ئۇلارنى سېپىل يانلىرىدىن كولانغان تېمىز ئورەكلەرگە كۆمۈپ قويۇشقا مەجبۇر بولاتتى. بۇ ھەقتە، ھەربىي ئەمەلدارلار ئەسكەرلەردە بارغانسېرى كۈچىيىپ كېتىۋاتقان نارازىلىقنى بېسىش ئۈچۈن: «بۇ، ۋاقتلىق قىلىنغان ئامال، كېيىن ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندا ئۇلار زور قەدىر ـ قىممەت بىلەن شەھەر تېشىغا يۆتكەپ چىقىلىپ، مۇۋاپىق جايغا قويۇلىدۇ»، دەپ تەسەللى بېرەتتى. بۇ ۋاقىتتا، شەھەر ئىچى يۇندا ـ ئەخلەت ئازگىلىغا ئايلىنىپ، ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى سېسىق پۇراق قاپلاپ كەتكەنىدى. كوچا يوللىرى، ئىشىك ئالدى ۋە تام تۈۋلىرىگە تىنىمسىز تۆكۈلۈپ تۇرۇلىدىغان پاسكىنا يۇندا، كۈنىگە سويۇلۇپ تۇرۇلىدىغان قوي ـ ئۆچكىلەرنىڭ قان، ژىنلىرىنىڭ پۇراقلىرى، قەۋەت ـ قەۋەت دۆۋىلىنىپتىلگەن ئەخلەت ـ چاۋا، توزۇندى كۆل ۋە ئات تېزەكلىرى، بۇلارغا قوشۇلۇپ، ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپەيگەن ۋە تىنىمسىز گىژىلداپ ئۇچۇپ يۈرگەن چۈنلارنىڭ ئاۋازىچىلىقى، نەپەسنى بوغۇچى تىنچىق... قىسقىسى بۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن شەھەر قېلىن بىر قەۋەت نىجاسەت ئاستىدا كۆمۈلۈپ ياتقان ئازگالىلىقا ئوخشاش تولىمۇ كۆڭۈلسىز بولۇپ كەتكەنىدى. شەھەر ئىچىدە يېشىلچىلىقتىن ئەسەر يوق ئىدى. مۇھاسىرە باشلانغاندىن تارتىپ، يەككە ـ يېگانە كونا مازارلىقتەك بولۇپ ئادەتتىن تاشقىرى

يېتىملىشىپ قالغان شەھەر ئۇرۇشتىن ئىلگىرىكى كۈنلەردە يېزىلاردىن ۋە ئۆزىنىڭ ئۆيچۆرىسىدىكى باغ، ئېتىزلىقلاردىن ئەكىرىپ تۇرۇلىدىغان بەرىكەتلىك يازنىڭ ھەرقانداق نازۇ نېمىتىدىن بىر يولى مەھرۇم بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە، سودا ـ سېتىق تېخىتاپ كەتكەن، دۇكىمازىنىڭ قاۋاقخانىسىلا ئوچۇق بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەتىدىن كەچكىچە كۈچلۈك كۆيدۈرگۈ ھاراق سېتىلىپ تۇراتتى. شۇ كۈنلەردە، 5 ـ ئاتلىقلار بولكىسى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى دۇكىمازىنىڭ ئالدى چوڭ سودا چۆپچەتلىرى بولۇپ قالغان ئىدى. ئەسكەرلەر بىلەن ساقچىلاردا بارغانسېرى چوڭقۇرلىشىۋاتقان ئۆمىدسىزلىك ۋە روھىي چۈشكۈنلۈككە ۋاقتىنچە بولسىمۇ خاتىمە بېرىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن، ئۇلارغا پات ـ پات ھاراق ئىچۈرەتتى. شۇ سەۋەبتىن، ئۇلار كۈنىگە بىرقانچە كومزەكتىن ھاراق سېتىۋېلىپ تۇراتتى. ئاندىن قالسا، دۇكىمازىنىڭ چۆپچەتلىرى باي، ئاقسۇ كونىشەھەر، ئاۋات ناھىيىلىرىدىن بۇ يەرگە قېچىپ كەلگەن مەنسەپدارلار بىلەن بەگ، بازار باشلىقلىرى ئىدى. ئۇلار ھەربىر قېتىم قاتتىق غەم ـ ئەندىشە قىلىپ، شەھەرگە قامىلىپ يېتىۋېرىشنىڭ ئېغىر ئىچ پۈشۈقىنى تارتقان چاغدا، قاۋاقخانىغا كىلىپ، ئۆزاقتىن ـ ئۈزاق ئولتۇرۇپ، مەست بولغۇچە ھاراق ئىچەتتى. ئاقسۇنىڭ قىزىل قوناق، چۈجگۈن ۋە سۈپۈرگە قوناقلىرىنى مۇھاسىرىدىن ئاۋۋال كۆپلەپ يىغىۋېلىپ، تاغدەك ئېگىز بېسىۋالغان دۇكىمازى ھەر كۈنى ھاراق ياساپ، ھەر ۋاقىت ئۈنىي ئۆكسۈتۈپ قويىماي ساتاتتى.

شەھەر ئىچىدىكى بىرنەچچە گۆرۈكەشنىڭ ئۆيلىرى ۋەلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بىلەن 5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئىككى بىقىنىدا ئىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ ھۇجۇمى

ئاردلاپ باشلىنىپ قالسا، بۇ قېرى ئەر ـ ئايال گۆرۈكەشلەر ئۆيلىرىدە خاتىرجەم ئولتۇرۇشقا ئامالسىز قېلىپ، چوڭقۇر ئەنسىزلىك ئىچىدە دۇكان ئالدىلىرىغا چىقىشاتتى ـ دە، گويا سۈرەتتەكىدەك قىمىر قىلماي، كۆزلىرىنى ئالدىلىرىدىكى قاتراڭ يەرگە تىكىپ، ئۇزاق ئولتۇرۇپ كېتەتتى. ئۇلار مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ئاپتوماتلىرىدىن كۈچلۈك سادا بېرىپ چاڭىلداپ ئېتىلغان ئوقلارنىڭ تۈن قاراڭغۇسىغا پۈركەنگەن شەھەر ئاسمىنىغا تۈز قىزىل سىزىق تارتىپ، بىر بولسا جەنۇبتىن شىمالغا، بىر بولسا شەرقتىن غەربكە ئۆتۈۋاتقانلىقىغا ئەندىشە بىلەن نەزەر تاشلايتتى...

گۆرۈكەشلەر جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ غەلىبىسىگە ئۆزلىرىنى مەنپەئەتدار ھېسابلىمايتتى. شۇڭا، ئۇلار شەھەر تېشىدىن بولىدىغان ھەر بىر ھۇجۇمغا يېڭىدىن ـ يېڭى غەم ـ ئەندىشە بىلەن نەزەر ـ ئېتىبارىنى ئاغدۇراتتى. بۇ ئەر ـ خوتۇن گۆرۈكەشلەر شۇ يوسۇندا كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپ ئۆتەتتى. ئۇلارنىڭ ئىشتىها بىلەن غىزا ـ تاماق يېگۈسى كەلمەيتتى، يېگەن ـ ئىچكەن ھالەتتىمۇ يېگەنلىرى چىرايىغا چىقمايتتى.

گۆرۈكەشلەر شۇتاپتا ئۆز تەقدىرلىرىنىڭ نېمە بىلەن ئاخىرلىشىدىغانلىقى توغرىسىدا ئارتۇقچە غەم ـ قايغۇمۇ قىلىپ كەتمەيتتى. ئۇلارنىڭ ئوي ـ پىكرى، ئەلەم ۋە ھەسرەتى كۆپرەك باللىرىنىڭ ئۈستىگە مەركەزلەشكەن. 5 ـ ئاتلىقلار پولكىغا مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇپ كېتىلگەن ئوغۇللىرىنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرىنى ئالدىنئالا كۆز ئالدىلىرىغا كەلتۈرۈپ، ۋەھىمە ئىچىدە ياشايتتى.

ھەر قېتىم ئوت ئېچىلغاندا، ئۇلار باللىرىنىڭ ياردىمى بولۇپ، ھەربىي دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىلغان ـ بېرىلمىغان

لىقمنى بىلمىش ئۇچۇن كۆنىگە بىرقانچە نۆۋەت خەتلىرى - خۇيزۇ باشلانغۇچ مەكتىپىگە بېرىپ كېلەتتى. ئەگەر، ئۇلارنىڭ بالىلىرى ياردىدار بولماي، بىراقلا ئۆلۈپ، سېپىل تۈۋىگە كۆمۈۋېتىلگەن بولسىچۇ؟ بۇ گۆرۈكەشلەر ئۇچۇن ئۆلچىگۈسىز ئېغىر ئەلەم ئىدى. قاتتىق مۇسىبەتلىك مىنۇتلارنى كۆز ئالدىلىرىغا كەلتۈرۈشكە ئاجىزلىق قىلغان گۆرۈكەش مىس باشلىق بىر چى ئۇزۇنلۇقتىكى غاگزىسىنى كىرخالتىسىغا پاتۇرۇپ، زورلىنىپ تۇتاشتۇرۇپ، كۆك، ئاچچىق موخۇركىسىنى چېكىشكە باشلايتتى...

ئاقسۇ يېڭىشەھەرنىڭ مۇھاسىرە ۋاقتىدىكى ئەھۋالى قىسقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئەنە شۇنداق ئىدى. ئەمما شەھەر تېشى شۇ كۈنلەردە بەئەينى جەننەت مىسالىدا گۈزەل بولۇپ، سېخىي يازنىڭ يەر - زېمىنىگە ئاتا قىلغان مېھر - شەپقىتى بىلەن يېشىلچىلىققا پۈركىنىپ تۇراتتى. بۇ چاغدا، 9 - ئاينىڭ ئالدىنقى كۈنلىرىگىچە پىشىپ يېتىلىدىغان مېۋە - چېۋىلەر ئالتۇنىدەك سارغىيىپ، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن چوقچىيىپ ئۆزلىرىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. يوپۇرماقلىرىغا پۈركەنگەن سايۋا ئۇرۇقلەر پىشىپ يېتىلىپ، ئاللىقاچان مەي باغلاپ بولغان ئىدى، نەشپۈت، ئامۇتلار غۇجمەك - غۇجمەك ساڭگىلاپ، ئۆز شاخلىرىنى تۆۋەنگە ئېگىپ تۇراتتى. چىلان، ئانارلارمۇ بەس - بەس بىلەن قىزىرىپ، كىشىنى جەلپ قىلارلىق ھالدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. يېڭىشەھەر بازىرىنى غەرب ۋە جەنۇب تەرەپ لەردىن قورشاپ، ئوچ بۇرجەك شەكىلىدە ئېقىپ ئۆتىدىغان دولان دەرياسى شۇ كۈنلەردە يەنە ئاپىتاپ نۇرىدا كەڭ ئاق لېنىتىدەك پارقىراپ، سۈسىزلىقتىن چۆلدەرەپ كەتكەن شەھەر ئىچى بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ قالغانىدى.

ئاسۇق مەھەللىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى 5 - ئاتلىقلار

پولكىغا يانداش كەڭ بىر پارچە يەر قوغۇنلۇق بولۇپ، ئۇنىڭ چۆنەك ۋە ئېتەكلىرىدە ناۋات تەم پوستىپىياز، قاراكۆسەي، بىشەكشىرىنلەر ئۆزلىرىنىڭ پىشىپ سارغىيىپ، خازان بولۇش مەزگىلىگە كىرىپ قالغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈپ، پېلەكلەر ئارىسىدىن سىرتقا چىقىپ تۇراتتى. يېڭىبازار ئاھالىسىنىڭ بەزىلىرى بۇ يىل تام ئارقىلىرىغا قوغۇن، تاۋۇز ۋە بەزىلىرى بەسەي، تۇرۇپ، سەۋزىلەر ئارىسىغا بولسا كىرىشتۇرۇپ كاۋا تېرىغانىدى. ئۇلار ھازىر ئۇزۇۋالىدىغان ياكى پاساك قىلىپ يىغىۋالىدىغانغا كىشى يوق، قۇرۇپ كەتكەن پېلەكلىرىدىن ئاجراپ، ساي تېشىدەك ساپسېرىق دوملاپ ياتاتتى. بىراق سېپىل سىرتىدىكى كۆكتاتلىق، قوغۇن - تاۋۇزلۇقلارنى تەكشى ئوت - چۆپمۇ بېسىپ كەتكەن ئىدى. ئاقسۇدا ئۇرۇش پارتلاپ ياشلار مىللىي ئارمىيە سېپىگە پىدائىي بولۇپ قاتناشقان، قېرىلار ئۆي - ماكانلىرىنى تاشلاپ، كونىشەھەرگە ياكى يىراق يېزىلاردىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭكىگە باشپاناھ ئىزدەپ قېچىپ كەتكەنىدىن بېرى ئۇلار سۇغىرىشسىز، پەرۋىشسىز قالغانىدى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى سېپىل ئۈستىدىن يازنىڭ بۇ تۇرلۇك - تۈمەن نازۇ نېمەتلىرىنى كۆرۈپ، ئەمما ئېغىز تەگكۈزۈپ يېيەلمەيۇاتقانلىقىدىن ھەر قېتىم ھەسرەتلەنگەن چاغدا، ئاچكۆزلۈكى تۇتۇپ ۋە مەن يېيەلمىگەننى باشقىلارمۇ يېيەلمىسۇن دېگەندەك قىلىپ، ئۇلارنى يىراقتىن ئوققا تۇتۇپ بىھۇدە زايا قىلىپ تۇراتتى. گومىنداڭنىڭ ئەسكەر ۋە ساقچىلىرى ئۆتكەن يىللارنىڭ دەل مۇشۇ كۈنلىرىدە باغلارغا، قوغۇن - تاۋۇزلۇقلار ئىچىگە ئۇششۇقلۇق بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ، مېۋە - چېۋە، ئۇزۇم ۋە قوغۇن - تاۋۇزلارنى خالىغانچە ئۇزۇپ يەپ تۇرغانىدى. ئۇلار بۇلاڭ - تالاڭ قىلاتتى، دەرەخلەرنى سىندۇرۇپ، پېلەكلەرنى چەيلەپ، بىشەملىك بىلەن

تالان ـ تاراج قىلاتتى. بۇ يىل ئۇلار سېپىل ئىچىگە قامىلىپ، مۇنداق زومىگەرلىكنى ئەملگە ئاشۇرالمىدى. ئۇلار 20 كۈندىن بېرى مىسلىسىز چۆلدەرەپ كەتكەن جايدا، سېسىقچىلىق بىلەن تولۇپ تاشقان ئەنە شۇ كىچىككىنە شەھەردە بۇلۇقتۇرما بولۇپ قېلىپ، ئەلەم چېكىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ھۆل مېۋىلەرنى ئاچكۆزلۈك بىلەن يېگۈسى، باغلارغا، كۆكتاتلىقلارغا، قوغۇن ـ تاۋۇزلۇقلارغا بېسىپ كىرىپ تالان ـ تاراج قىلغۇسى كېلەتتى، بىراق بۇ ئەمدى دۈشمەنلەرگە ئەملگە ئاشۇرغىلى بولمايدىغان شېرىن خىيال بولۇپ قالغانىدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى تەرىپىدىن ئېتىلغان مىنامىيوت ئوقى سېپىلنىڭ قايسىبىر يېرىگە ئۆلۈم خەۋەرچىسىدەك غاريلداپ تېگىپ، دەھشەتلىك پارتلايتتى ـ دە، ئۇلار يەنە سىرتتىن كۆزىنى يېغىپ، پوتەي ئىچىگە كىرىۋالاتتى. ئاندىن ئۇلار يەنە ئۆلۈم قايغۇسى ئىچىگە غەرق بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ھەممە نەرسىدىن مەھرۇم بولۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى يېڭىباشتىن ئويلىنىشقا باشلايتتى.

يەنىلا سېپىل توسالغۇ بولماقتا

كۈنلەر ئۆتۈپ، شەھەرنىڭ مۇھاسىرىدە تۇرغان ۋاقتى ئۇزارغانچە، دۈشمەنلەردە ئۆز كەلگۈسىگە ئىشەنچ بىلەن قاراش شۇنچە ئاجىزلىشىپ بارماقتا ئىدى. سېپىل ئۈستىنى تېخىمۇ قاتتىق روھىي چۈشكۈنلۈك قاپلاپ كەتتى. بۇلۇپمۇ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى قىيىر تاغ ئېغىزىدىن ئۆتۈشتىن ئاۋۋال، ئەر-

كىنلىك جەڭچىلىرىگە قارشى ئۇرۇشقا سېلىش ئۈچۈن مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە ئېلىنغان يەرلىك دېھقان ياشلىرىدا بۇ كەيپىيات تېخىمۇ روشەن ئەكس ئېتەتتى. ئۇلار خەلقنى زۇلۇم ئىسكەنجىسىدىن ئازاد قىلىش يولىدا كۈرەش ئېلىپ بېرىۋاتقان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە دۈشمەنلىك ئوقى ئېتىشنى ۋە بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە ئۆزلىرىنى ئازادلىققا تەشنا ئومۇمىي ئاقسۇ ئاھالىسى بىلەن قارىمۇ قارشى تەرەپكە ئۆتكۈزۈپ قويۇشنى ئەسلا خالىمايتتى. يېقىنقى بىر ئاخشامدا، شۇنداق ياشلاردىن بىرنەچچىسى ئۆزلىرىدە جۇشقۇنلاۋاتقان ۋىجدان بۇيرۇقى ۋە ئەقىل-ئىدراك تۈيغۇسىنىڭ جەڭگىۋار تۈرتكىسى بىلەن، كېچىدىكى تۈن قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ شەھەر تېشىغا قېچىپ كەتتى. بۇ ياخشى باشلىنىش ئىدى. شۇندىن كېيىن يەنە بىرنەچچە تۈتقۇن ئەسكەر سېپىلدىن ئەپچىللىك بىلەن سىيرىلىپ، قوراللىق يۈرتداشلىرى ئىچىگە ــ مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى سېپىگە ساق ـ سالامەت ئۆتۈۋالدى. ئاندىن ئۇلار ئاخشىمى تىل ئۇرۇشى باشلانغاندا، بىرىنچىلەردىن بولۇپ، بار ئاۋازى بىلەن توۋلاپ، سېپىل ئۈستىدىكى كونا ھەمراھلىرىنى قېچىپ چۈشۈشكە دەۋەت قىلىپ تۇردى. بۇنداق قىلىشنىڭ رولى چوڭ ئىدى. 5 ـ ئاتلىقلار پولكى ئىچىدىكى باشقا ئەسكەرلەرمۇ تونۇش ئاۋازلاردىن ئۇلارنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدا ئەركىنلىك جەڭچىسىگە خاس قەدىر ـ قىممەت بىلەن تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئۆزلىرىنىڭمۇ خۇددى شۇلارغا ئوخشاش ئىش كۆرۈشى لازىملىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق ھېس قىلىپ قالاتتى. بىراق، كېيىنچە دۈشمەنلەر قېچىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ھەيلە ـ مىكىر ئىشلىتىش يولىغا ئۆتۈپ، ئۆزلىرىگە ئىشەنچلىكرەك ئەسكەرلەرنى ئىشپىيونلۇققا تارتىپ، بىرىنى يەنە بىرىگە كۆز ـ قۇلاق قىلىپ قويدى. سېپىلدىن ماھىرلىق بىلەن شەپە چىقماي سىيرە-

لمش جمددي هايات - ماماتلق جەريانىنى تەلەپ قىلغىنىدەك، بۇ كەسكىن پائالىيەت يەنە ئۆزى بىلەن بىر يەردە تۇرغان بىر ياكى بىرقانچە ئەسكەرنىڭ كۆرمەسكە سېلىپ، ئۇنىڭ مىللىي ئارمىيە سېپىگە ئامان - ئېسەن قېچىپ بېرىۋىلىشىنى خاتىرجەم شارائىت بىلەن تەمىنلەپ بېرىشىگىمۇ مۇھتاج ئىدى. ئەگەر ئەھۋال بۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، سېپىلدىن سىيرىلىۋاتقان ياكى بولمىغاندا پەستە قېچىپ كېتىۋاتقان ۋاقىتتا قاچقۇچىغا يېنىدىكى ھەمراھلىرىنىڭ ئوق چىقىرىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇلۇش كۈن كېچە قارىتالىق ئادىل بىلەن جاملىق قادىر قېچىش پىلانى ئۈستىدە مەسلىھەتلەشكەنىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىغا تىقىپ قويۇلغان ئىشپىيون ئەسكەر پاش قىلىپ قويۇپ، بۇ ئىككى ياشنىڭ رەھىمسىزلەرچە توغرىلىپ كېتىشىگە سەۋەب بولدى. شۇنىڭغا قارىماي، ئىككىنچى كېچىسى ئېگەرچىلىك يېڭى ئەسكەر ھاكىم قاچقانىدى. ئۇنىڭ بىلەن سېپىل ئۈستىدە بىللە تۇرغان سەممىي نىيەتلىك ئىككى ھەمراھى ئېلى بىلەن ھۈسەن ئۇنىڭ قېچىپ كېتەلىشىگە سۈكۈت قىلىپ بەرگەنلىك گۇناھى بىلەن جازاغا تارتىلىپ، ھەربىي جاللاتلار تەرىپىدىن چېپىپ تاشلاندى. مۇھاسىرە ئىچىدە نىمجان بولۇپ تۇرۇۋېرىش گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى تۇنجۇقۇش ئەھۋالىغا كەلتۈرۈپ قويغىنىدەك، شەھەر ئىچىگە شانۇشەۋكەت بىلەن بۆسۈپ كىرىشنىڭ ئۇنۇملۈك ئامالىنى تاپالماسلىقمۇ مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىدە زېرىكىش ۋە بۇلۇقتۇرمىلىقنى كۈچەيتىپ قويدى. ئۇلار ھەرقاچان شددەتلىك ئۇرۇش قىلىپ، گومىنداڭنىڭ شەھەر ئىچىدىكى ھەربىي ۋە ساقچى ئاپپاراتلىرىنى ئاخىرقى قېتىم غەلبىلىك پارتلىتىپ تاشلاش مىنۇتلىرىنىڭ تېز يېتىپ كېلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتى. بۇ ھەل قىلغۇچ بۇرۇلۇشنى ئەمەلگە ئاشۇ-

رۇشتا جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىغا كەمچىل بولۇپ تۇرغان قورال-چىلىق كالىبىرلىق دالا زەمبىرىكى ئىدى. ئەگەر بۇ قورال بولغان بولسا، ئاقسۇ سېپىلى ئاللىقاچان بۆسۈپ تاشلىنىپ، جەڭچىلەر 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدىن ئىبارەت بۇ گېزەندىلەر ئۇۋىسىنى پاچاقلىۋەتكەن ۋە بۇ ئىككى جايىنى سەلتەنەت بىلەن قوللىرىغا كىرگۈزۈپ بولغان بولاتتى. ئاخىر، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار مەسلىھەتلىشىشلەردىن كېيىن، جەڭچىلەرنى مىلتىق دورىسى ۋە قول بومبىلىرىنى دۆۋىلەپ پارتلىتىش ئۇسۇلى بىلەن سېپىلدىن تۆشۈك ئېچىش تەييارلىقىنى ئىشلەشكە سەپەرۋەر قىلدى. بۇ ئىش ئۈچۈن تاللانغان جەڭچىلەردىن 30 كىشىلىك پارتلىتىش ئالاھىدە ۋىزۋوتى تەشكىل قىلىندى. ئۇلار كېچىسى ئاي قاراڭغۇسىدا ئىككىگە بۆلۈنۈپ، بىر بۆلۈكى تاشقىرىقى بازار دەرۋازىسىنىڭ ئوڭ بىقىنىدىكى سالاخۇن ئۇستىنىڭ ئاشخانىسى ئېچىدىن سېپىل تۈۋىگە كەلدى. يەنە بىر بۆلۈكى دەرۋازىنىڭ سول بىقىنىغا ئۆتۈپ، سېپىلنى پارتلاتماقچى بولدى. ئۇلارمۇ 1 - بۆلەكتىكى جەڭچىلەر بىلەن بىر ۋاقىتتا ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ شۇ يەردىكى چايخانىسى ۋە پوچتىخانا ئېچىدىن يوشۇرۇنۇپ مېڭىپ سېپىلغا يېقىنلاشتى. بۇ چاغدا، كۆكە ئوقچى باتالىيونى سېپىل ئۈستىدىن باش كۆتۈرگەن دۈشمەنلەرنى ئېتىپ، پارتلاتقۇچى ئىزۋوتنى دۈشمەنلەرنىڭ ئوقىغا تۇتۇشىدىن قوغداپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش كاشىلىغا يولۇقماي بىخەتەر تېز ئېلىپ بېرىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ئىزۋوت چەبدەس ھەرىكەت قىلىپ، دەرۋازىنىڭ ئىككى بىقىنىدىن كىچىكرەك تونۇر چوڭلۇقىدا ئىككى دانە ئۆڭكۈر قېزىپ چىقتى. ئاندىن ھەر بىرىگە ئون جىڭدىن مىلتىق دورىسى ۋە ئۇلارنىڭ ئۈستىگە 15 داندىن

قول بومبىسى قويۇپ بىرلا ۋاقىتتا پارتلاتتى. سىپىل تەۋرەپ كەتتى. كۆچىلۈك گۈمبۈرلەش ئاۋازى كېچىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ يېزىلارغىچە يېتىپ باردى. كونىشەھەرگە ئاڭلىنىپ، تۈن يېرىمىدا شېرىن ئۇيقۇغا چۆككەن خەلقىلەرنى ئويغىتىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇزۇۋەتتى. يېڭىشەھەر سىپىلىنىڭ ئىچىنى مەسلىسز ئالاقزادىلىك قاپلىدى، بولۇپمۇ 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بىردەم دەھشەتلىك پاتىپاراق چىلىق ئىچىدە قالدى. شەھەر ئىچىدىكى كوچىلاردا كېتىۋاتقان ئەسكەرلەر يۈرەكسىزادە بولۇپ قېچىپ، پوتەيلەر ئىچىگە كىرىۋالدى، لەخمىلەرگە ئۆزلىرىنى تاشلاپ مۆكۈنۈپ ياتتى، دەرۋازىلاردا قاراۋۇللۇق قىلىۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ بەزىلىرى ھەتتا ھودۇقۇپ كېتىپ نىشانسىز ئوق ئېتىشقىچە بېرىپ يەتتى.

بۇ چاغدا، جاۋ خەنچى ئۇخلاۋاتقانىدى. گۈمبۈرلەش كۆتۈرۈلۈش بىلەن تەڭ، ئۇ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا يۈگۈردى. ئۇ ياتقىدىن ئەمدىلەتىن چىقىۋانىدى، پارتلاش ۋەقەسىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن كېلىۋاتقان كانۇبېينى باستۇرۇپ كېلىۋاتقان مىللىي ئارمىيە جەڭچىسىمكىن دەپ ئويلاپ قېلىپ، ئۆلۈم قورقۇنچىسى ئىچىدە ئېتىپ تاشلىدى. جاۋ خەنچى كېيىن تاشقىرىقى بازار دەرۋازىسى تەرەپنى قوغداشقا مەسئۇل قىلىنغان روتا كوماندىرىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنى بىخۇدلۇقتا ئەيىبلىدى. بارلىق دەرد - ئەلەمنى شۇ بىر كىشىدىن چىقىرىۋالىۋالدىغاندەك، قانخور ئەلپازى بىلەن تاپانچا تەڭلەپ، ئۆزىنىڭ بۇ ئىشەنچلىك يانتايىقىنى ئېتىپ تاشلاشقا قىل قالدى.

سوقما تام شەكلىدە چىگىداپ سوقۇلغان ئاقسۇ سىپىلى قېلىن بولۇپ، ئىنتايىن مۇستەھكەم ئىدى. مىلتىق دورىسى ۋە قول بومبىلىرى بىلەن پارتلىتىشتىن ئىبارەت بۇ ئاددىي ئوپېراتسىيە چارىسى ئەھەلىي ئۇنۇم بەرمىدى. سىپىل بۆسۈلۈپ چۈشمە-

دى، شەھەر ئىچىگە ئادەم ئۆتەلمىگۈدەك توشۇكمۇ ئېچىلمىدى. ئاخىر بۇ يەنە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى شتابىدا باش قېتىم چىلىقى پەيدا قىلىپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلارنى تېزرەك باشقا چارە - ئامال لارنى ئىزدەشكە ئېلىپ كەلدى. بۇ ۋاقىتتا، شەھەرگە بۆسۈپ كىرىشنىڭ كېچىكىۋاتقانلىقىدىن جەڭچىلەرلا ئەمەس، بولۇپمۇ پارتلىتىش نەتىجە بەرمىگەنىدىن كېيىن خەلقنىڭ كەڭ قاتلىمىمۇ كۆچلۈك تىت - تىت بولۇپ قالغانىدى. مۇنداق كىشىلەردىن بىرى ئابرويلۇق سەيپۇڭ غۇلامجان ئىدى. ئۇ شەھەرگە بۆسۈپ كىرىشنىڭ ئۇنۇملۈك ئامالى سۈپىتىدە يېڭى بىرخىل چارىنى ئويلاپ يۈرەتتى. غۇلامجان ئۆز چارىسىنى پولك رەھبەرلىرىگە تېزرەك ئېيتىپ ئىشقا ئاشۇرۇشقا بىتاقەت بولۇپ، بۇگۈن ئەتىگەنىدىلا شتابقا كەلدى. سىياسىي كومىسسارلار بىلەن پولك كوماندىرى بۇ ئوچۇق چىراي ھۇنەرۋەننى خۇش مۇئامىلە بىلەن قارشى ئېلىپ، ئۇنىڭ تەكلىپ - مەسلىھەتلىرىنى قىزىقىش بىلەن ئاڭلىدى.

غۇلامجان ئاقسۇغا كېلىشتىن ئاۋۋال خوتەنده تۇرغانىدى. ئۇ ئۆزىبەك بولۇپ، ئۆزبېك تەلەپپۇزىنى ئۇيغۇر تىلىدا بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ كۆڭلى - كۆكسىدە مىللىي ئارمىيىگە نىسبەتەن چوڭقۇر غەمخورلۇق، ۋاپادارلىق ۋە سەمىمىيلىك قاينايتى. تېشىپ تۇراتتى.

— مېنىڭ گېپىم ئاشكارا، يوشۇرۇپ قالمىغان نەرسەم يوق، — دېدى ئۇ شتابقا كېلىشتىكى مۇددىئاسىنى سۆزلەشكە باشلاپ، — سىلەر باتۇرلۇق، پەم - پاراسەت بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، دۈشمەنىنى سىپىل ئىچىگە قامىۋەتكەن، باشقا يەنە زور - زور ئىشلارنى قىلغان بولساڭلارمۇ، لېكىن سىلەر بەرىبىر مېنىڭدىن كىچىك، ماڭا قارىغاندا ياش، شۇڭا بۇ يەرگە كۆڭلۈمگە پۈككىنىمنى ئېيتىۋېرەي دەپ كەلدىم.

— ئاكا، هەرقانداق گەپ ـ سۆزىڭىز بولسا، تارتىنماي هەممىسىنى ئېيتىۋېرىڭ، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى كەمتەرلىك ۋە ئۆزىڭىزدىن ھالىغا ئامراق، ئەگەر ھازىرغىچە ئەنە شۇ كىچىككىنە شەھەرنى ئىشغال قىلالمايۋاتقانلىقىمىز ھەققىدە دەيدىغانلىرىڭىز ياكى بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن قىلماقچى بولغان باشقا شىكايەتلىرىڭىز بولسىمۇ، ئۇلارنى قۇلاق سېلىپ ئاڭلاشقا بىز تەييار. قېنى، گەپ ـ سۆزىڭىزنى بىمالال ئېيتىۋېرىڭ، ھەتتا تىللىۋېلىش ئويىدا بولسىڭىزمۇ مەيلى.

— سىزلەرگە تارتىنماي سۆزلەشكە تىلىم بارسىمۇ، تىللاشقا تىلىم بارمايدۇ، — دېدى ھۇنەرۋەن چاقچاق ئاھاڭى بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ، — ھەر كاللىدا بىر خىيال، مىڭ كاللىدا مىڭ خىيال دېگەندەك، ئۆز كۆڭلۈمدىن كەچكەن مەسلىھەتىمنى بېرىپ باقاي دەۋاتىمەن.

— يېڭىراقتا بىز، سىزگە ئوخشاش كۆپىنى كۆرگەن تەجرىبىلىك پىشقەدەملەرنى شتابقا تەكلىپ قىلىپ، سېپىلىدىن بۆسۈپ ئۆتۈشنىڭ ئوبدانراق چارە ـ ئامالىنى ئىزدەپ پىكرلىشىپ باقايلى، دەپ تۇراتتۇق. ئۆزىڭىزنىڭ ھۇنى بىلگەنلىكىڭىزگە كەلگىنىڭىز تېخىمۇ ياخشى بوپتۇ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ سەممىيلىك بىلەن.

— مەن كىيىم تىككۈچى ھۇنەرۋەن، — دېدى غۇلامجان ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، — كىگىزدىن كىيىم كىيىپ بېرىپ، شەھەر دەرۋازىسىغا ئوت قويۇپ باقسامكىن دەيمەن. كىگىز كىيىمنى مەن ئۆزۈم تىكىمەن.

بۇ مەسلىھەت ئېيتىلىش بىلەنلا پولات رەھبەرلىرىنىڭ ئوي ـ پىكرىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلدى. ئۇلار ئىزمىدۇارلىقتا تولۇپ، ھۇنەرۋەنلىكى ئاغزىغا قاپتا تىكىلىپ قارىدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ سۆزنى بۆلۈپ:

— ئۇزايىدىن قارىغانىدا، مەسلىھەتسىز ياخشى، خېلى تۇتاملىقتەك كۆرۈنىدۇ، — دېدى.

— سىزلەرمۇ بىلىسىزلار كېرەك، — دېدى غۇلامجان چۈشەندۈرۈپ، — كىگىزگە ئاسانلىقچە ئوق ئۆتمەيدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، تېخى مۇنداق كىيىمنى سۇغا چىلاپ ھۆلىدىۋالىمىز. ئۇ چاغدا ئۇ ئىسكەنجەر زۇلقەرنەيىننىڭ ئوقيالىسىمۇ تېشەلمەيدىغان قالقان بولۇپ چىقىدۇ.

— بۇ ئالتۇنغا تېگىشكۈسىز ياخشى مەسلىھەت، ئىنتايىن قىممەتلىك پىكىر ئىكەن، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى ھايالجان بىلەن ماقۇل بولۇپ.

— خەلق ئىچىدە، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — ئەقىل ـ ئىدراك ئىگىلىرى، دانىشمەنلەرچە پىكىر قىلىدىغان كىشىلەر ئاز ئەمەس. بىراق بىزدىكى بىرلا كەمچىلىك، بۇكەمگىچە ئۇلارنىڭ مەسلىھەت ئېلىپ پايدىلىنىشنى بىلمەيدۇق.

— ئەگەر، — دېدى غۇلامجان سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — بۇ كىيىمنى تەمبەل، كۆچتۈگكۈر ئادەم كىيىدىغان بولسا، كىگىزنى ئىككى قەۋەت قىلىپ تىكسەكمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭ بۆكمۇ كىگىزدىن قىلىنىدۇ. بۇ كىيىمنى بىر ئۆزۈم يالغۇز تىكىپ چاپسانلا پۈتكۈزىمەن، ئوت قويۇش ۋاقتى كېچىكمەيدۇ.

— كېسىش ۋاقتىدا، گىروي، تەمبەل جەڭچىلەرنىڭ بىرىگە ئۆلچەك، — دېدى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا چىقىپ كېتىۋېتىپ، — مەن مۇنداق جەڭچىنى ھازىرلا چاقىرىپ كېلىپ سىزگە قوشۇپ قويماي.

— ئۇنداق قىلىشنىڭ ھېچبىر ھاجىتى يوق، — دېدى غۇلامجان قەتئىي قىلىپ، — بۇ كىيىمنى ئۆزۈمگە ئۆلچەپ تىكىپ، ئۆزۈم كىيىپ، ئوتنىمۇ ئۆزۈم قويىمەن. شۇنداق قىلمىغۇچە پۇخانىم پىشىلمەيدۇ.

پولك رەھبەرلىرى سەيپۇكنىڭ ئىرادىسىگە ئۇستى-ئۇستىلەپ قايىل بولۇپ، ئۇنىڭ تەقى-تۇرقىغا يېگىباشتىن قارىدى. غۇلامجان ئوتتۇرا بوي بولۇپ، ساغلام بەدەن، خېلى تەمبەل كۆرۈنەتتى. يېشى 47 - 48 ياشلار چامىسىدا ئىدى. قويۇق بۇرۇتى ئىككى تەرەپكە شاپ تارتىپ، ساقلى پۇتۇن ئېگىكنى قاپلاپ كەتكەنلىكىگە قارىماي، تېخىچە ئاق دىدارىدىن خالىي ئىدى. رەڭگىرويىنى مەغرۇرلۇق ئىگىلەپ، ئۇنىڭ بۇ خەتەرلىك ئىشنى ئورۇنداشقا ئىشەنچ ۋە ئۈمىدۋارلىق بىلەن قاراۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

— بۇ يۇكسەك روھىڭىز ۋەتەنپەرۋەرلىكىڭىزگە كۆپ رەھمەت، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ھۇنەرۋەنلىك كىگىز كىيىم تىكىپ بەرگەنلەردىن تاشقىرى دەرۋازىغا ئوت قويۇشنىمۇ ئۆزى ھۆددىلىمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى سەممىيلىك بىلەن رەت قىلىپ، — سىزنىڭ ئۆز قىزغىنلىقىڭىز بىلەن پولات شتاب ھىزغا كېلىپ بۇ قىممەتلىك مەسلىھەتنى بەرگەنلىكىڭىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە، كىگىز كىيىمنى جاپادىن قاچماي ئۆز قولىڭىز بىلەن تىكىپ، بىزگە تەقدىم قىلماقچى بولغانلىقىڭىز ھەرقانداق ياردەم، غەمخورلۇقتىن ئېشىپ چۈشىدۇ، دەرۋازىغا ئوت قويۇشنى پولات جەڭچىلىرىدىن بىرىگە تاپشۇرماقچىمىز. بۇ ئىشنى بىزگە قالدۇرۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز.

— ئېغىزدا مەسلىھەت بېرىپ قويۇش ماڭا ئوخشاش ئاددىي بىر كاسىپ ئۈچۈن ھېچقانچە ئىش ئەمەس. ئەگەر مەن ئۆزۈم ئوت قويۇشنى كۆڭلۈمگە پۈكمىگەن بولسام، مەسلىھەت بېرىش، قۇرۇق گەپ - سۆز قىلىش ئۈچۈنلا بۇ يەرگە كېلىپ، سىزلەرنىڭ ۋاقتىڭىزلارنى ئېلىپ يۈرمەيتتىم.

غۇلامجان ئۆز تەلىپىدە قەتئىي ئىدى. ئۇ ئۆلۈمدىن قورقماس ئىرادىسىنى سۆزىنىڭ كەسكىنلىكى بىلەنلا ئەمەس،

سۆھبەت ئۇستىدىكى جۇشقۇن ھەرىكىتى ۋە قىياپىتىدىن ئەكس ئېتىپ تۇرغان سەممىي پوزىتسىيىسى بىلەنمۇ چۈشەندۈرۈپ تۇراتتى، پولات رەھبەرلىرى ئۇنىڭغا يەكدىللىك بىلەن ماقۇللۇقنى بىلدۈردى.

— بولىدۇ، شۇنداق قىلىڭ، ئوتنىمۇ سىز قويۇڭ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ.

— ئۆيۈمدە يەنە كىيىم تىكىشكە بولىدىغان قېلىن ناماتەمەن كىگىز بار، — دېدى سەيپۇك. — ئۇنى بۇگۈن قولدا پۈتكۈزىمەن، ئوتنى كېچىدە قويساقمۇ بولىدۇ، دەپ ئويلاۋاتىمەن. سىزلەرچە قانداق؟ رامىزان ئېيىنىڭ كىرگىنىگە بۈگۈن توپتوغرا 12 كۈن بولدى، بۇ ئىش كېچىكىپ قالسا، ئەپسىز بولۇپ قالىدۇ. ئاي تولۇنلاپ، كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى يوقايدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ؟

— مەسلىھەتىڭىز توغرا، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى، — دەرۋازىغا تۇن قاراڭغۇسى ۋاقتىدا ئوت ياقايلى. مۇمكىن بولسا، بۇ ئىشنى بۈگۈن كېچە ئورۇندايلى، يەنە كېچىكسەك بولمىغۇدەك.

— كىيىمنى تىكىشكە ئانچە كۆپ ۋاقىت كەتمەيدۇ. ئۇنى بۈگۈن پۈتكۈزىمەن، ئوتنىمۇ بۈگۈن كېچە ياقمەن. ئەڭ ئاخىرقى مەسلىھەتىمىز ئەنە شۇنداق بولسۇن، — دېدى غۇلامجان.

— كىگىزنى مۇشۇ يەردە تىكىڭ، شتاب ئىچى كەڭتاشا، — مەسلىھەت بەردى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ.

— دېمىسىڭىزلەر مۇ مۇشۇ يەردە تىكىمەن، — دېدى سەيپۇك، — تېخى ئۆزۈمنى جەڭچىلىككە ئېلىشتۇرالارنى تەلەپ قىلماقچىدىم. ئوبدان بىر كىشىلىك ئورۇش قىلىپ بېرەلەيمەن.

— بولىدۇ، جەڭچىلىككە ئالايلى، بىزگە سىزگە ئوخشاش مەسلىھەتچى جەڭچى، سەيپۇك جەڭچىلەرمۇ كېرەك. ئۇ چاغدا سىز شتابىمىزدا تۇرىدىغان بولسىز، — ماقۇللۇق بىلدۈردى پولات كوماندىرى.

— ئۆيىڭىزده بالا - چاقلىرىڭىز بارمۇ؟ — سورىدى قاسىمجان قەمبىرى.

— بار. ئەما ھازىر ئاقسۇدا ئەمەس، ئاۋاتتىكى غورو-چۆلدە، — جاۋاب بەردى سەيپۇك. — گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسى ئىنىمنى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجىلار بىلەن بىللە قاماقتا ئالغاندىن كېيىن، ھاكىمۇ چاتاق سالمىسۇن دەپ، ئاۋات ناھىيىسىنىڭ غوروچۆل دېگەن يېرىگە بالا - چاقلىرىمنى ئېلىپ قېچىپ كەتكەنىدىم، ئۇ يەردىن تەكلىماكان ئارقىلىق ئەسلى يۇرتۇم خوتەنگە بېرىۋالغىلى بولاتتى. كېيىنچە، قورقۇپ قېچىپ يۇرۇۋېرىشتىن نەتىجە چىقمايدىغانلىقىنى چۈشەندىم. ئۇلۇشكۇن ئۆزۈم يالغۇز ئاقسۇغا قايتىپ كەلدىم. «نەگىلا بارسا قازانىنىڭ قۇلىقى تۆت» دېگەندەك، ھەممە يەردە گومىنداڭ! غوروچۆلدىمۇ ئۇلارنىڭ ساقچى بۆلۈمچىسى بولۇپ، كاللاكېسەرلىرى بار ئىكەن. سىزلەر ئاقسۇغا كېلىشتىن ئىلگىرى، ئۇلار شۇ كىچىككىنە چەت يېزىدىن بەش نەپەر يارامليق ياشنى قولغا ئېلىپ قاماقخانىغا تاشلىدى.

— بۇ گەپنى ئوبدان دېدىڭىز، شۇ ياشلارنى قۇتۇلدۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن غوروچۆلگە دەرھال جەڭچىلەر ئەۋەتەيلى! — ۋەدە تەلەپپۇزى بىلەن سۆزلىدى سۈپياخۇن سوۋۇرۇۋ.

— مۇنداق قىلسىڭىزلارغۇ ناھايىتى ياخشى بولاتتى، بىراق قامالغان ياشلار ھازىر ئۇ يەردە ئەمەستەك، گومىنداڭ ئۇلارنى قولغا ئالغان كېچىسىلا ئاقسۇغا يۆتكەپ كېلىپ، بۇ يەردىكى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىدا سولاپتۇ، ئۇلار ھازىر ئىنىم بىلەن بىر زىندانداممىشتەك.

— ئىنىڭىز كىم ئىدى؟ — سورىدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ.

— ئىنىم بىلال ئەزىزى. مەن ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى بولىمەن، ئاتامۇ قاماقتا ياتقان. ئۇنى جاللات شېڭ شىسەي

خوتەنەمن قولغا ئېلىپ، ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن.

پولك رەھبەرلىرىگە ئەمدى ھەممە نېمە چۈشىنىشلىك بولۇپ كەتتى. غۇلامجاندىكى ئۆلۈمدىن قورقماي شەھەر دەرۋازىسىغا كۆكرەك كېرىپ بېرىپ ئوت قويۇشنى ھۆددىلىگىچە بولغان غەيرەت ئۇنىڭ قەلبىدە ئىنتىقام ئوتىنىڭ كۆيۈپ لاۋۇلداۋېتىشىدىن، گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە بولغان چەكسىز كۈچلۈك غەزەپ - نەپرەتتىن ئۇرغۇپ چىققانلىقى ئېنىق ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ھۇنەرۋەنىنىڭ قولىنى ئۆز تەرىپىگە تارتىپ، چىڭ سىقىپ تۇرۇپ، چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلەن:

— بىز ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇرۇشقا سىزگە ئوخشاش پەم-پاراسەتلىك، ئەر يۈرەك كىشىلەر كېرەك، — دېدى.

غۇلامجان ئۆيىدىن كىگىز، تورموز ۋە باشقا لازىم نەرسىلەرنى ئەكىلىش ئۈچۈن ئورنىدىن قوزغىلىۋېتىپ:

— كىگىز كىيىمنى بۇگۈن كەچكە قالماي پۈتكۈزىمەن. ئوت قويۇش ۋاقتىنى بۇگۈن كېچە ئاينىڭ ئولتۇرۇشىغا قاراپ بەلگىلەيلى! — دېدى.

— ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىمىز، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇنىڭ قولىنى تۇتقان پېتى قويۇپ بەرمەي، — كىگىزنى ئۆيىڭىزدىن ئەكىلىمەن دەپ ئاۋارە بولماڭ، بىزنىڭ ئۆزىمىزدىمۇ قېلىن، يېڭى كىگىزلەر بار. تورموزنىمۇ بىز تېپىپ بېرەيلى. سىز ھازىردىن تارتىپلا شتابىمىزدا قېلىڭ!

غۇلامجان قايتىدىن ئولتۇردى، پولك رەھبەرلىرى داستىخان سېلىپ، قەدىرلىك مېھمانىنى ئەتكەنچاي، نىلقا ھەسلى، تېكەسىنىڭ سېرىق مېيى ۋە شتاب ئىچىدىكى تونۇردىن يېڭى سويۇۋېلىنغان ئىسسىق گىرده نان بىلەن كۈتۈۋالدى. پولك خوجىدارى شۇندىن كېيىن يەنە ئۇستەلگە يوغان بىر لېگەندە ياتالماسنىڭ مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەن ھۆل ئۆزۈمىنى

ئەكسىرىپ قويدى. تاماك يېگەچ ئولارنىڭ ئوتتۇرىسىدا قايتىدىن سۆھبەت باشلىنىپ كەتتى. بۇ چاغدا، غۇلامجان ياش ئۇچقۇنلارنىڭ يېقىملىق سىمالىرىنى ئەسلەپ قالغانىدى.

— لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مونىرىدىن خوجىلار ئىنتايىن ياخشى ياشلار، ئاقسۇنىڭ گۈل تاجىسى دېيىشكە ئەرزىيدىغان يىگىتلەر ئىدى، — دېدى ئۇ ئېچىنىش بىلەن، — ئۇكام بىلال ئەزىزى كونىشەھەردىن يېڭىشەھەرگە چىقىپ، بىزنىڭ ئۆيگە كەلگۈدەكلا بولسا، ئولار ئايرىلماي بىللە بولاتتى، ئۆيىمىزدە سائەت - سائەتلەپ ئولتۇرۇپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى توغرىسىدا سۆزلىشەتتى، غۇلجىدىن پۇتۇن شىنجاڭغىچە، جۇڭگو- دىن پۇتۇن دۇنياغىچە قىزىقىپ سۆزلەشمەستىن قويمايتتى. يېڭى يازغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ، ئوچۇق بەس - مۇنازىرىلەر قىلىشاتتى، ئۇلار سىزلەرنى چوقۇم ئاقسۇغا كېلىدۇ، دەيتتى، مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ يەرگە كېلىش ۋاقتىنى بىتاقەت بىلەن كۆزىتىپ تۇراتتى؛ ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ھەممىسى تولىمۇ ئوبدان، بىلىملىك، ئوچۇق چىراي، تەلىپۈنۈشچان، قورقماس، كىشىگە يېقىملىق كۆرۈنىدىغان ياش بالىلار ئىدى، تەقدىر شۇنداق بولدى، سىزلەرنىڭ كەلگۈسىڭىزلارنى كۆرگىچە، جاللاتلار ئۇلارنى قاراڭغۇ زىندانغا سۆرەپ ئەكىرىپ كەتتى، بۇنىڭغا ئىسىت دېمەكىلكلا كېرەك!...

— بىزنىڭچە ئىسىت دېيىشنىڭ ۋاقتى - قەرەلى تۈگەپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى، — ئەمدى ئۇلارنىڭ قاماقخانىدىن قۇتۇلۇپ چىقىدىغان ۋاقتى يېقىنلاپ قالدى، بىزگە بۇ كەمگىچە بىرلا سېپىل توسالغۇ بولۇپ كەلگەن، بۇگۈن كېچە دەرۋازىغا ئوت قويۇپ، شەھەر ئىچىگە باستۇرۇپ كىرەلمىگۈدەكلا بولساق، ھەممىدىن ئىلگىرى ئاشۇلارنى قۇتقۇزىمىز.

— شۇنداق! شۇنداق!... بۇنىسى ئەلۋەتتە شۇنداق بولمدۇ! — ئۇمىدۋارلىققا تولۇپ خۇشاللىق ۋە رازىمەنلىك بىلەن سۆزلىدى غۇلامجان.

— ئولارنى گومىنداڭ قاماقخانىسىدىن قۇتقۇزۇپ چىقىش بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىزنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىسى، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئىشەنچ بىلەن، — ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزى قاتارلىق بارلىق ياش ئۇچقۇنلارنى جاللاتلارنىڭ ئۆلۈمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش تەغرىسىدا بىزگە ئالاھىدە تاپشۇرۇق بەرگەن. ئولارنىڭ تەقدىرىگە سىز، بىز ئەمەس، ھازىر پۇتۇن شىنجاڭ خەلقى كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ.

كىگىز كىيىم نامازشام ۋاقتىغا قالماي پۈتكۈزۈلۈپ بولدى، ئوتنى ئىچ تەرەپتىن تام قىلىپ قوپۇرۇلمىغان غەربىي دەرۋازىغا قويۇش قارار قىلىندى. كۆيدۈرۈشتە ئىشلىتىش ئۇچۇن مەخسۇس بىر تۈك كىرسىن، بىر باغلام ياغاچ ئوتۇن هازىرلاپ قويۇلدى. دەرۋازا تۈۋىگە بىر كىشىنىڭ بۇنىڭدىن كۆپ نەرسىنى كۆتۈرۈپ بېرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئوت قويۇش ۋاقتىدا غۇلامجاننى سېپىل ئۈستىدىن تاشلىنىدىغان قول بومبىلىرى ۋە ياغدۇرۇلىدىغان زىچ ئوق يامغۇرىدىن مۇداپىئە قىلىپ تۇرۇش ئۇچۇن دۇشمەنلەرنى باش كۆتۈرتمەسلىككە تىرىشىلدى. بۇنىڭ ئۇچۇن بىر روتا جەڭچى غەربىي دەرۋازا تەرەپتە سېپىل ئۈستىگە ئوق ئېتىشقا بەلگىلىنىپ، كۆكە، قالمىقى باتالىيونلىرى ئوت قويۇش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇپ قالغان تەقدىردە شەھەر ئىچىگە بۆسۈپ كىرىشكە مەسئۇل قىلىندى.

تۇن نىسپىي ئۆتۈپ، ئاي ئولتۇرۇپ، ئاقسۇ ئاسمىنىدا تاڭ ئالدى قاراڭغۇسى باشلاندى. غۇلامجان چەبدەس ھەربىكەتكە

ئۆتۈپ، سۇجۇ مەھەللىسىنىڭ ئايىاغ تەرىپىدىن تام ياقىلاپ كېلىپ، ئەپچىللىك بىلەن سېپىل تەرەپكە يېقىنلاشتى. بىراق سۇجۇ كوچىسى بىلەن سېپىل ئارىلىقىدىكى كەڭ خەندەك توسالغۇ بولۇپ، ئۇنىڭ يوشۇرۇنۇپ سېپىل تۈۋى بىلەن مېڭىشقا ئىمكان بەرمىدى. شۇنداق قىلىپ، دۈشمەنلەر بۇ جەڭگىۋار ھەربىكەتنىڭ دەسلىپىدىلا غۇلامجاننى بايقاپ قالدى. شۇندىن كېيىن، سېپىلدىن پەسكە قول بومبىلىرى تاشلاش، ئوق يامغۇرى تۆكۈش باشلىنىپ كەتتى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ چەنلەپ ئاتقان ئوقلىرى نەتىجىسىدە، دۈشمەنلەر كېيىنچە بېشىنى چىقىرىپ، پەسنى كۆزىتىشكە ئامالسىز قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ دەرۋازىدىن ئاللىقاچان تېشىپ تەييارلىۋالغان يوشۇرۇن تۆشۈكلەردىن مىلتىق ئېتىشى بىلەن تۇڭ ئوق تېگىپ تېشىلىپ، دەرۋازا تۈۋىگە بارغىچە كىرسىن ئوت ئېلىشقا ۋە ئېقىپ تۆگەشكە باشلىدى. بۇنىڭ ئۈستىگە، غۇلامجانىنىڭ قولىغا ئوق تېگىپ، بېشىغا قوۋل بومبىسى چۈشۈپ، ئېغىر جاراھەتلىنىپ يىقىلىپ يېتىپ قالدى. ئاخىر غۇلامجان نەمجان ھالەتتە ئەكېلىۋېلىنغان بولسىمۇ، دەرۋازىغا ئوت قويۇش مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىدى. شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىش ئەمەلگە ئاشمىدى...

لېكىن بۇ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىكنى دۈشمەنىنىڭ غەلىبىسى دېگىلى بولمايتتى. دۈشمەن بۇنىڭ بىلەن كۆرەڭلىۋېلىشقا يەنىلا ئاجىز ئىدى. چۈنكى، شەھەر دەرۋازىسىغا ئوت قويۇشتەك مۇنداق جەڭگىۋار ھەربىكەتنى پەقەت خەلق بىلەن ھەمنەپەس ئەركىنلىك جەڭچىلىرىلا قىلالايتتى. گومىنداڭچىلاردا كۆرەڭلەشنىڭ ئەكسىچە ئالاقزادىلىك يەنىمۇ كۈچەيدى. ئۇلار سېپىلنى كولاپ، پارتلىتىش يولىدا ئەمەلىي ئىش ئېلىپ بارغان، ھەتتا شەھەر دەرۋازىسىنى كۆيدۈرۈشكە جۈرئەت قىلغان كىشىلەرنىڭ مۇنىدىن كېيىن يەنە تېخىمۇ كەسكىن ھۇجۇم ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشى مۇمكىنلىكىنى ئويلاپ، بۇرۇنقىدىنمۇ ئېغىر ۋەھىمە ئىچىدە قالدى.

دۈشمەن مۇھاسىرىسى

ئۆتكەن ھەپتىدە، 5 - ئاتلىقلار پولكىغا قولدىن كەتكۈزگەن قورالسىزلىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىدىن ئايروپىلان ئارقىلىق ئەۋەتىلگەن قورال - ياراغ، ئوق - دورىلار، ئۇيغۇتما ئادەم قېنى، ئەپيۇن سۈيى ۋە پۇللار مىللىي ئارمىيە قوللىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىدىن ھار ئالغان، قاتتىق غەزەپكە كەلگەن جاۋ خەنچى شۇندىن بۇيان ھەر ئىككى كۈندە بىر قېتىم ئۇرۇمچىگە يارەدەم سوراپ تېلېگراممىا ئەۋەتىپ تۇردى. بۈگۈن بۇ گومىنداڭ پولكوۋنكىسى يەنە تاپا - تەنە ۋە ھەسرەت - نادامەتلىك سۆزلەر بىلەن ئۆلكە رەئىسى ۋۇ جۇڭشىنغا، گومىنداڭ ئۆلكىلىك قوماندانلىق باش شتابىغا بىر خىل مەزمۇندا ئايرىم - ئايرىم ئىككى پارچە تېلېگراممىا ئەۋەتتى:

«ھازىرغا كېلىپ بىزدە ئۆزىمىزنى ساقلاپ قېلىشقا بولغان ئۈمىد تامامەن توگەپ، ئالدىمىزدا ئەمدى ئىككى خىل يولىمىلا قېپقالغانلىقىنى ناھايىتى روشەن بايقاپ تۇرۇپتىمىز. — دېگەندەك جاۋ خەنچى بۇ تېلېگراممىلاردا، — بۇنىڭ بىرى، قەشقەر تەرەپكە قېچىپ كېتىپ، ھاكىمىيەتنى بىراقلا باندىتلارغا تاشلاپ بېرىش، ئەمما بۇ خەتەرلىك. بۇنىڭدا باندىتلارنىڭ قوغلاپ زەربە بېرىشىگە ئۇچراپ، كۆپ چىقىمدار بولۇپ كېتىشىمىز مۇمكىن؛ يەنە بىرى، سېپىل ئۈستىگە ئاق بايراق چىقىرىپ، تەسلىم بولۇپ، شەھەر دەرۋازىلىرىنى ئۇلارغا يوغان ئېچىپ بېرىش. ھازىرقى ئەھۋالىمىزنىڭ ناھايىتى قىيىنلىقىنى يوشۇرماستىن ئېيتقاندا، بىزگە بۇ ئىككى يولدىن باشقا تاللىۋېلىشقا بولمىدىغان ئۈمىد - ئىستىقبال يولى — ئۆزىمىزنى قۇتۇلدۇرۇپ

قالغۇدەك تۇچىنچى بىر يول قالمىدى. قىسقىسى، دۇشمەننىڭ خەتىرى گۆشتىن تۆتۈپ، سۆگىكىمزگە سانجىلاي دەپ قالدى. ئەگەر ئۇرۇمچى دەردىمىزگە دەرمان بولغۇدەك ياردىمىنى بەرمىسە، بۇ ياردەمنى يەنە ئۆز قولىمىزغا توپتوغرا تەگكۈدەك قىلىپ ئەۋەتمىسە، بىز مۇشۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە قېچىش يىلەن تەسلىم بولۇشتىن ئىبارەت بۇ نومۇسلۇق يوللارنىڭ ئىككىسىدىن بىرىنى تالىلۇبلمىشقا چوقۇم مەجبۇر بولۇپ قالىمىز. ئۇ چاغدا بۇنىڭ ئۈۋالى سىزلەرگە بولمىدۇ، ئۇ چاغدا سىزلەر مەركىزىي ھۆكۈمەت ئالدىدا تولۇق جاۋابكارلىقنى ئۈستىگىزلەرگە ئېلىشىگىزلار كېرەك!»

«ئۇلۇشكۇنكى كېچە يىلەن تۇنۇگۈنكىي كېچە بىز باندىتلارنىڭ ئالدىن ئويلاپ باقمىغان ئىككى خەتەرلىك ھۇجۇمىغا دۇچ كەلدۇق. — دېگەندەك جاۋ خەنچى يەنە ئۆز تېلېگراممىسىنىڭ ئاخىرىدا، — ئىلىلىق تاغ باندىتلىرى ئاۋۋالقى كېچىسى سېپىلنى قىسمەن ھالدا تېشىپ كىرىپ، پارتىلىتىش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارغان بولسا، تۇنۇگۈن كېچە شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىش ئۈچۈن دەرۋازىغا ئوت قويۇشقا ئۇرۇنىدى. گەرچە ئۇلار بۇ ھەرىكەتلىرىنىڭ ھەر ئىككىسىدە ئوكۇشسىزلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئەسكەرلىرىمىزنى قاتتىق چۆچۈتۈپ تاشلىدى. باندىتلار يەنە نېمىلەرنى ئويلاپ، قانداق خەتەرلىك ھۇجۇملارنى باشلار!؟ بۇنى ئالدىن مۆلچەرلەش قىيىن. بۇ قۇرۇقتىن قۇرۇق قاقشاپ تۇرۇپ ئېيتىلۋاتقان سۆز ئەمەس، باندىتلارنىڭ يامان خۇي - پەيلى ۋە قارامۇلق يىلەن ئىش قىلىۋېتىشىغا قارىغاندا، ئۇلار نېمىنى قىلماقچى بولسا، شۇنى قىلىدىغانىدەك تۇرىدۇ. چۈنكى بىز ئاجىزلاپ، شۇنچە بوزەك ئورۇندا تۇرۇۋاتىمىز ئەمەسمۇ؟ پات-ئارىدا سېپىلمۇ كار قىلالمايدىغان بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. قىسقىسى، بىزگە تېزدىن ياردەم ئەۋەتىلىشى كېرەك. بولمىسا يە قېچىش، يە قول كۆتۈرۈپ تەسلىم بولۇشتىن باشقىغا چارە تاپالمايمىز.»

ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئۇرۇش ۋاقتىدىكى ھەربىي، مەمۇرىي باش ئەمەلدارى ئۆز تېلېگراممىسىغا جاۋابەن شۇ كۈنىلا ئۇرۇمچىدىن تېلېگرامما تاپشۇرۇۋالدى. ئۇنىڭغا كۆچا، ئۇچتۇرپان تەرەپلەردىن ئاقسۇغا ئومۇمەن بىر پولك مىقدارىدا ئەسكىرىي كۈچ ئەۋەتىلىپ ياردەم بېرىلىدىغانلىقى، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ شۇ چاغدا ھازىرقى ياسىپ ئورۇندىكى مۇداپىئەدىن ئاكىتىپ ئورۇندىكى ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئىچكى جەھەتتىن بۇ ياردەمچى

كۈچلەرگە يېقىندىن ئۇنۇملۇك ياردەم كۆرسىتىشنىڭ زۆرۈرلۈكى ئېيتىلغانىدى.

ئۇرۇمچىدىن 5 - ئاتلىقلار پولكىغا جاۋاب تېلېگراممىسى كېلىپ، ئىككى كۈندىن كېيىن، ئاقسۇدا باشقىچە ۋەقەلەر سادىر بولۇشقا باشلىدى: جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى باي ناھىيىسىدە تەشكىللىگەن يېڭى ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى باشپاناھ ئىزدەپ، ئاقسۇ كونىشەھەرگە قېچىپ كەلدى. گۇمىنداڭ كۈچادىكى 4 - پىيادىلەر پولكىدىن ماڭدۇرۇلغان ئىككى باتالىيون ئەسكەر باينى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن ئۇزلۇكسىز غەربكە يۈرۈش قىلىپ، ئاقسۇغا يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى. قاچقۇن خادىملارنىڭ ئېيتىشىچە، مىللىي ئارمىيىنىڭ بايدا تۇرغۇزۇلغان ئىككى روتا جەڭچىسى ئۇشتۇمتوت قىلىنغان ھۇجۇمدا دەسلەپكى چېقىمغا ئۇچراپ، ئاقسۇ تەرەپكە چېكىنگەندىن كېيىن، قارايۇلغۇنغا كېلىپ توختىغان. ئۇلار شۇ يەردە ئۆزلىرىنى ئوڭشاپ، قايتىدىن رۇسلىنىۋالغاندىن كېيىن، كۈچا ئەسكەرلىرىنى توسۇپ، قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشىنى ئېلىپ بېرىشقا كىرىشكەن. بىراق، ھەربىي ساۋات نۇقتىسى بويىچە ئالدىن مۆلچەرلەپ ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ دۇشمەن ئالدىدا ئاجىز كېلىپ، ئاخىر يەنە ئۇزاققا قالماي ئاقسۇغا قېچىپ كېلىشى مۇمكىن ئىدى. باي ناھىيىسىنىڭ يېڭى ئورگىنىدىكى ئوفىتسېر خادىملار قېچىش ۋاقتىدا بايدىن ئۆزلىرى بىلەن كونىشەھەرگە ئىككى نەپەر گومىنداڭ رازۋېتكىچىسىنى تۇتقۇن قىلىپ ئەكەلگەنىدى. بۇ رازۋېتچىكلار 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ باتالىيونلىرى بايغا باستۇرۇپ كېلىشتىن ئاۋۋال كۈچادىن يوشۇرۇن ئەۋەتىلگەن ئالدىنقى ئاۋانگارت ھەربىي خادىملاردىن بولۇپ، ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ يەردىكى قىسىملىرىنىڭ ياتاقلىرىنى مەخپىي

پارتلاتماقچی بولغاندا، یاۋىدار قىلىنىپ، قولغا چۈشۈرۈلگەنىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى كەچۈرگىلى بولمايدىغان ئەشەددىي جاھىل دۈشمەن ئۇنسۇرلىرىغا قىلچە رەھىم - شەپقەت قىلماسلىق ئۇستاۋىغا ئاساسەن، ئۆلۈم جازاسى ئېلان قىلىپ، ئۇلارنى دەرھال ئېتىپ ئۆلتۈردى، پولك يەنە كۆنىشەھەرگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ، ئۇرۇمچى گومىنداڭ باش قوماندانلىق شتابى بىلەن مەخپىي سەپىرلار ئارقىلىق ئالاقىلىشىپ كەلگەن ھەربىي سىستېمىدىكى كونا ئىشپىيون لياڭ جىنلىننىڭ شۇ كۈنى قولغا ئېلىپ، ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇدى. بۇ كەسكىن تەدبىرلەر جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئۈچ تەرەپتىن قىلىنىدىغان قايتۇرما ھۇجۇمغا دۇچ كېلىۋاتقان جىددىي شارائىتتا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانلىقىغا قارىماي، ئۇ يەنە، بۇ پولكنىڭ كۆز ئالدىدىكى ئېغىر جەڭدە غەلبە قىلىش ئۈمىدىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرەتتى. ئۇرۇش ۋەزىيىتى كەسكىن تۈسكە كىرىپ، 20 نەچچە كۈندىن بېرى ئاقسۇدا داۋام قىلىپ كەلگەن ئىلگىرىكى مۇھاسىرە قامالىلىقى بۇزۇلۇش تەرەپكە يۈزلەندى، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك باش قوماندانلىق شتابى جاۋ خەنچىنىڭ جىددىي تەلىپىگە ئاساسەن، كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكىغا بىر قىسىم باتالىيونلىرىنى باي، ئاقسۇ تەرەپلەرگە قايتۇرما ھۇجۇم يۈرۈشى بىلەن ئەۋەتىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىش بىلەن بىللە، ئۇچتۇرپان، ئاقچىلاردا تۇرۇۋاتقان ھەربىي قىسىملىرىدىن تېرىپ قۇراشتۇرۇلغان بىر باتالىيون ئەسكەرگىمۇ بۇيرۇق بېرىپ، ئۇلارنى ئۇچتۇرپاندىن ئاقسۇغا ئۇشتۇمتوت بېسىپ بېرىش ئۈچۈن شۇ كۈنى يولغا سالغانىدى. بۇنىڭ بىلەن جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ بۇ كەمگىنچە ئۆز قولىدا تۇرۇپ كەلگەن ئۇستۈن ئورۇندىكى ئاكتىپ مەۋقەسى تەھلىكىگە ئۇچراش خەۋپىگە دۇچ كەلدى. ئەمدى ئۇلارغا ئۆزىدىن كۆپ دۈشمەن ھەربىي كۈچلىرى

بىلەن، يەنى ئاقسۇ سېپىلى ئىچىدىكى 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ھازىرقى ئىككى يېرىم باتالىيون چامىسىدىكى ئەسكىرى بىلەن، 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ كۈچادىن كېلىۋاتقان ئىككى باتالىيونلۇق ئەسكىرى ۋە ئۇچتۇرپاندىن ئاقسۇغا قاراپ يۈرۈش قىلىۋاتقان تەرمە باتالىيون بىلەن بىرلا ۋاقىتتا ئۇرۇش قىلىشقا توغرا كېلىپ قالدى.

مىللىي ئارمىيە پولكىغا ھەربىي رازۋېتچىكلار غەرب - شەرق تەرەپلەردىن ئارقىمۇ ئارقا جىددىي ۋە كۆڭۈلسىز خەۋەرلەرنى يەتكۈزۈپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇچتۇرپاندىن ماڭدۇ- رۇلغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى شۇ كۈنى ئاقسۇ، ئۇچتۇرپان ناھىيىلىرى ئارىلىقىدىكى ئوتتۇرا بېكەت — ئاقيار يېزىسىغا يېقىنلاپ، كونىشەھەر بازىرىغا بولغان تەھدىتنى كۈچەيتمەكتە ئىدى. بايدىن چېكىنىپ چىققان مىللىي ئارمىيە روتىسى قارا- يۇلغۇندا توختاپ، مۇداپىئە تاكتىكىسى بويىچە دۈشمەننى توسۇش ئۇرۇشى قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار شىددەتلىك ھۇجۇمغا بەرداشلىق بېرەلمەي، يەنىلا تەدرىجىي چېكىنىۋاتاتتى. ۋەزىيەت مىنۇتسېرى كەسكىنلىشىشكە باشلىدى. بۇ ئاخىر جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ ئۈچ تەرەپتىن دۈشمەن مۇھاسىرىسى ئىچىدە قېلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق ئالامەتلەر بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ تۇراتتى. بۇنىڭ بىلەن، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە ئۆز باتالىيونلىرى بويىچە بۆلۈنۈپ ئۇرۇش قىلىشقا توغرا كەلدى. راشىدىنجان باتالىيونى شەھەر مۇھاسىرىسىنى داۋام قىلدۇرۇش ئۈچۈن يېگىشەھەر سېپىلىنىڭ ئۆپچۆرىسىدە قېلىپ، كۆكە، قالىكەش باتالىيونلىرى كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ ھۇجۇمچى باتالىيونلىرىنى ئاقسۇغا يېتىپ كېلىشتىن ئاۋۋال يول ئۈستىدە تارمار قىلىپ تاشلاش ئۈچۈن، جام، قارايۇلغۇن تەرەپلەرگە

ماڭدۇرۇلدى. مۇھەممەت مۇئەللىمنىڭ ئىككى روتىسى بايغا ئەۋەتىلگەندىن كېيىن، يېرىملىشىپ قالغان باتالىيونى كونىشەھەر بازىرى بىلەن بالداق ئايرودرومىنىڭ مۇداپىئەسىنى ساقلاپ قېلىش مەقسىتىدە، دۇشمەنگە توسۇپ زەربە بېرىش ئۈچۈن ئاقيار تەرەپكە ئەۋەتىلدى.

ئاڭغىچە، 5 - ئاتلىقلار پولكى ئىچىدىمۇ ئۇمىدسىزلىك تۇگەپ، ئۇشتۇمتۇت جانلىنىش كەيپىياتلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئۇلار 20 نەچچە كۈندىن بۇيان سولىنىپ كەلگەن كىچىك قەپەس — مۇھاسىرە چەمبىرىكىدىن بۆسۈپ چىقىپ، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئۈچۈن ئۆز ئىچىدە بىر قاتار ھەربىي سەپەرۋەرلىكلەرنى قىلىۋالدى. كۈچا، ئۇچتۇرپان تەرەپلەردىن يارەمگە كېلىۋاتقان ھەربىي قىسىملار ئاقسۇ بازىرىنىڭ ئۆچىگە يېتىپ بولۇپ، ئۇ، ھۇجۇملىرىنى باشلىسىلا، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ بۇ كۈچلەرنىڭ ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىگە ماسلىشىپ شەھەر تېشىغا چىقىشى ۋە سىپىلنى قورشاپ تۇرغان راشىدىنجان باتالىيونىغا قارشى تەشەببۇسكارلىق بىلەن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈشى مۇمكىن ئىدى.

كەڭ دائىرىدە باشلىنىپ كېتىدىغان بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنىڭ ۋاقتى يېقىنلاپ، قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدىكىدەك يېقىن مۇساپىگە كېلىپ قالدى. ئۇچتۇرپان باتالىيونى مۇھەممەت مۇئەللىمنىڭ يېرىملىشىپ قالغان باتالىيونىنى ئاقيارديكى بىر قېتىملىق قاتتىق ئۇرۇشتا مەغلۇپ قىلىپ، كونىشەھەر تەرەپكە چېكىنىدۇرگەندىن كېيىن، توپتوغرا بالداق ئايرودرومى ئەتراپىغا باستۇرۇپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ ئاقسۇ تەۋەسىدىكى بىرنەچچە ھۇجۇمنى ئەنە شۇ ئايرودرومنى تالىشىش بىلەن باشلىدى. چۈنكى، بۇ جاي ئانچە ھەشەمەتلىك بولمىسىمۇ، ئەمما بىرقەدەر زامانىۋى تۈسكە ئىگە قورۇلۇشلىرى، بىر قىسىم پۇختا ھەربىي

ئىستېھكاملىرى بىلەن مۇھىم ئورۇنلاردىن بىرى ھېسابلىناتتى. شۇ چاغدا بۇ يەرنى جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ مەخسۇس قويۇپ قويۇلغان مۇستەقىل بىر روتىسى قوغداپ تۇراتتى. ئۇلاردىن تۆت ھەسسە كۆپ ئۇچتۇرپان باتالىيونىغا ئايرودرومنى ئىشغال قىلىش ئارتۇقچە ھەشەم تەلەپ قىلمايدىغان ئىش ئىدى. شۇنداقتىمۇ دۇشمەنلەر ئاز چىقىم بىلەن بۇ يەرنى ئىشغال قىلىش، شۇنىڭدەك مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ چېكىنىش يولىنى توسۇپ، ھەمىسىنى قىرىپ تۈگىتىش مەقسىتىدە، ئىككى يېرىم روتىچە ئەسكىرىي كۈچىنى ئارقا تەرەپتىن قورشاپ كېلىشكە مۆكتۈرۈپ قويۇپ، بىر يېرىم روتىچە ئەسكەر بىلەن ئايرودرومغا ئاشكارا يېتىملاپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار قىرالىلىرىنىڭ ئۈچىنى كەينىگە قارىتىۋالغان ھالدا مۇرىلىرىگە ياتقۇزۇپ كۆتۈرۈۋالغان ۋە ئىككى يانغا يېيىلىپ شالاڭ سەپ بولۇۋالغانىدى. بۇ ھال مەسىلىگە ساددا كۆز بىلەن قارايدىغان كىشىگە گويا ئۇلار ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، ئەكسىچە تەسلىم بولۇشقا كېلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. مىللىي ئارمىيىنىڭ روتا يېتەكچىلىرى ئۇرۇش قىلىش تەجرىبىسىگە ئىگە بولمىغان، ساددا خىيال ياشلار بولغانلىقى ئۈچۈن، دۇشمەنلەرنىڭ بۇ ھىيلە - مىكرىسىنى بايقىۋېلىشتىن ئاجىز ئىدى. دۇشمەنلەر بولسا توختاۋسىز ئىلگىرىلەيتتى، ئۆزلىرىگە قارشى ئوق ئېتىلماي تىنچ ئۆتۈۋاتقان بۇ دەقىقىلەرنى تېپىلغۇسىز پەيت بىلىپ، ئايرودروم تەرەپكە بارغانچە تېز قەدەملەر بىلەن چىقىمسىز، توسالغۇسىز يامراپ كېلەتتى. بۇ چاغدا، جەڭچىلەر گومىنداڭ ھەربىلىرى ئۆز ۋاقتىدا كولاپ قويغان لەخمىلەر ئىچىگە يوشۇرۇنۇپ دۇداپىئەلىنىۋاتقاندەك قىلسىمۇ، ئەمما ئەمەلىيەتتە ئوق چىقارماي، دۇشمەنلەرنىڭ قورال تاپشۇرۇپ بېرىدىغان ۋاقتىنىڭ يېتىپ

كېلىشىنى كۈتۈش خىيالى بىلەن جىسم كۆزىتىپ تۇراتتى. ئۆزىگە ئېغىر خىۋپ ـ خەتەرنى يوشۇرغان سىرلىق پەيت يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. مىللىي ئارمىيە روتىسىدىكى جەڭچىلەر ئىچىدە ئاقسۇغا كېلىشتىن ئاۋۋال غۇلجىدىكى مەشھۇر ھەرەمباغ، لەڭشاڭ ئۇرۇشلىرىغا ۋە موڭغۇلكۆرە، تېكەسلەرنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشلىرىغا قاتنىشىپ، دۈشمەنلەرنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرىنى بايقاپ قالغان، ئازدۇر ـ كۆپتۇر ھەربىي تەجرىبىگە ئىگە تىلمۇئالدىغا ئوخشاش ئوتتۇرا ياش جەڭچىلەرمۇ بار ئىدى. تىلمۇئالدى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ نەيرەڭۈازلىق قىلمۇاتقانلىقىنى شۇ مەھەل بايقىغاندەك بولدى ـ دە، خېلى يېقىنلاپ قالغان ئالدىنقى رەتتىكى دۈشمەن ئەسكەرلىرىگە ئاپتوماتنى ئايلاندۇرۇپ بىر دەسكا ئوق ئۆزدى. دۈشمەنلەردىن ئالتىسى يىقىلىپ يەر چىشلىدى. تىلمۇئالدىغا ئەگىشىپ، لەخمىنىڭ ئېرىقى چېتىدىن يەنە بىر جەڭچى تولۇق ئوق سېلىنغان بەشئاتارنىڭ تەپكىسىنى ئارقىمۇ ئارقا بېسىپ، ئۈچ ئەسكەرنى ئۆلتۈردى. دۈشمەنلەر ئاكوپقا ئارتۇقچە يىراق بولمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ ھېر بىرىنى خاتالىمىز نىشانغا ئالغىلى بولاتتى. شۇنداق كېيىن، بارلىق جەڭچىلەر تەڭ ئوق ئۆزۈشكە تەييارلاندى. يىراق، روتىنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى سېيىت جەددىي توۋلاپ، جەڭچىلەرنى ئوق ئۆزۈشتىن چەكلىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ، روتا كومانداىرىنىڭ ئوق ئۇزمەكچى بولۇۋاتقان جەڭچىلەرگە ئارازلىق بىلەن غۇدۇڭشىپ، جەددىي بۇيرۇق ئورنىدا قىلمۇاتقان مۇنۇ سۆزنى ئاڭلاندى:

— تەسلىم بولۇپ، قورال تاپشۇرۇشقا كېلىۋاتقان كىشىلەرگە ئوق ئېتىلمەسۇن! بۇ ھەربىي بۇيرۇق! بۇنىڭغا ئەمدى خىلاپلىق قىلغۇچىلار بولسا، يۈز ـ خاتىر قىلمىستىن قاتتىق جازالىكارلىققا تارتىلىدۇ!...

مىللىي ئارمىيە ئۇستاپ بىلەن باشقۇرۇلغاچقا، جەڭچىلەر ئىچىدە ھەربىي ئىنتىزام چىڭ ئىدى. كومانداىر ياكى سىياسىي خادىمنىڭ بۇيرۇقى ۋە قول ئاستىدىكىلەرگە بەرگەن تاپشۇرۇقلىرىنى شەرتسىز، دەرھال ئورۇنداش كېرەك ئىدى. بۇ ھەربىي ئىنتىزام ئۇرۇش مەزگىللىرىدە تېخىمۇ كۈچلۈك يۈرگۈزۈلەتتى. جەڭچىلەر گىرۋەككە تىرەپ ئېتىشقا تەييارلاپ قويغان ملىتىق، ئاپتوماتلىرىنى قايتۇرۇپ لەخمە ئىچىگە چۈشۈرۈۋالدى. بۇنى كۆرۈپ، مىللىي ئارمىيە روتىسىنى تامامەن ھىيلە ـ مىكىر تۇزىقىغا كىرگۈزۈپ بولغانلىقىنى ئېنىق چۈشەنگەن دۈشمەنلەر بىمالال ئىككى تەرەپكە كەڭ يېيىلىپ، لەخمە ۋە پوتەيلەرنى ئوھۇم يۈزلۈك قاپساپ، غەم ـ ئەندىشىسىز بارغانچە يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى. بەزى تەجرىبىلىك جەڭچىلەرنىڭ بۇنى كۆرۈپ تۇرۇپ يەنىلا جىم تۇرۇۋەرمەيدىغانلىقى تەبىئىي ئىدى. تىلمۇئالدى روتا كومانداىرىنىڭ بۇيرۇقىنى بىرىنچى بولۇپ، دادىللىق بىلەن قەتئىي رەت قىلىپ، ئاپتوماتىنى تەپكىسىنى غەزەپ بىلەن باستى، بۇ قېتىم ئېتىلغان تولۇق بىر دەسكا ئوقمۇ زايا كەتمىدى. دۈشمەن ئەسكەرلىرىدىن ئۈچى ئۆلۈپ، تۆتى يارىدار بولدى. قالغان بەزى ئەسكەرلەر كەينىگە ئۆرۈلۈپ قېچىشقا تەمشەلدى. ئۇچتۇرپان باتالىيونىنىڭ كومانداىرى سەپنىڭ ئارقىدا، خېلى نېرىدا ئىدى. يىراقتىن ئۇنىڭ چىڭقىلىپ توۋلىغان ئاۋازى ئەسكەرلىرىگە سۆز كانىيى ئارقىلىق بەرگەن بۇيرۇقى تەستە كېلىپ ئاڭلاندى:

— ھەممەڭلار بارغان يېرىڭلاردا قۇر تارتىپ، يەر ببغرلاپ يېتىڭلار، چېكىنىپ كەتمەڭلار!

كومانداىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن دۈشمەن كانايچىسى ئۆز ئەسكەرلىرىگە ئاۋۋال ئىلگىرىلىمەستىن توختاش، ئاندىن يەنە جىم يېتىۋېلىش ئۇقۇمىنى بېرىپ، ئارقىمۇ ئارقا ئىككى قېتىم كاناي چالدى. دۈشمەنلەر شۇنداق كېيىنمۇ ئوق ئۇزمىدى،

قوراللرنىڭ مۇرىلىرىدىن چۈشۈرمەي ئاۋۋالقىدەك كەينىگە قارىتىۋالغان ھالدا يەر بېغىرلاپ ياتتى. بۇ ئۇلارنىڭ جەڭچىلەرنى ئۆزلىرىگە بەندە قىلىپ تۇرۇپ، مۇھاسىرىگە ئالغۇچى روتىلىرىغا ئارقا تەرەپتىن يېقىنلىشىۋېلىش ئۈچۈن ۋاقىت يارىتىپ بېرىشى ئىدى. ئاخىر بۇ مىللىي ئارمىيە روتىسىنىڭ يېتەكچىلىرىدە دۈشمەن ئۇرۇش قىلىشقا ئەمەس، پەقەت بۇ يەرگە تەسلىم بولۇپ، قورال تاپشۇرۇش ئۈچۈنلا كەلگەن، دېگەن يۈزە قاراشنى كۆچەيتىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جەڭچىلەرنى ئوق ئۆزۈشتىن توختىتىپ، تۇغرا قىلغانلىقنى باشقىلارغا ئاتايىن ھېس قىلدۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن، تىلۋالدىغا يەنە بىر قېتىم زورمۇ زور قاتتىق كايىدى. روتا كۆماندىرى ھەتتا قامچىسىنى دېۋىلەپ كېلىپ، ئۇنىڭغا يەنە بەڭباشلىق بىلەن ئوت ئاچىدىغان بولسا، قولىدىكى ئاپتوماتنى تارتىۋېلىپ، قاتتىق جازالايدىغانلىقى توغرىسىدا بىر قاتار قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇشلارنى بەردى. تىلۋالدى ئۆز كۆماندىرىغا بىرىنچى قېتىم، پەقەت مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدىلا مەنىستىمەسلىك بىلەن جاۋاب بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ:

— سىزنىڭ سۆز ۋە بۇيرۇقلىرىڭىزغا ئىتائەت قىلىش، — دېدى. — مەندەك ئاددىي جەڭچى ئۈچۈن بويۇن تولغاشقا بولمايدىغان ئىش بولسىمۇ، ئەمما بۇ يەردە مۇتلەق بويسۇنۇپ، جىم تۇرۇۋېرىشكە قەتئىي رازى ئەمەسمەن! دۈشمەن ساددىلىقىمىزنى بىلىپ، بىزنى كولدۇرلىتىۋاتىدۇ! ئۇلار ھېيلە-مىكىر ئىشلىتىۋاتىدۇ، تۇزاق قۇرۇۋاتىدۇ!... بىزدىن كۆپ دۈشمەننىڭ ئۆزىدىن ئاز كىشىلەرگە شۇنچىۋالا خىل قوراللىرى بىلەن ئۆزلۈكىدىن كېلىپ، تەسلىم بولماقچى بولغانلىقىنى مەن ھېچقانداق يەردە كۆرمىگەن. ئۆزۈم كۆپ ئۇرۇشلارغا قاتناشتىم. بۇلارنىڭ ھېچبىرىدە يالاڭ، مۇمىن دۈشمەننى كۆرمىدىم.

ئۇلارنى ئۇرۇش قىلماي باش ئېگىپ كېلىپ قورالىنى تاپشۇرىدۇ، دەپ قاراش ئۇچىغا چىققان ئەخمەقلىق!

— ئاغزىڭنى يۇم، ئەمدى بىلجىراۋەرمە! — ۋارقىرىدى كوماندىر، — يەنە گەدەنگەشلىك قىلساڭ، مېنىڭدىن ياخشىلىق كۈتمە!...

— توغرا گېپىمنى ئېيتىپ، سىزنى خاپا قىلىپ قويۇۋاتقان بولسام، مېنى تايىنلىق ئېتىۋېتەرسىز. ھازىرقى پەيت — جىددىي ھايات-ماماتلىق پەيتى... بۇ بىزنىڭ راسا سىنىلىدىغان ۋاقتىمىز. بۇنىڭدا كاللىنى قاتتىق سىلكىۋېتىپ، ئەھۋالنى تېز، توغرا مۆلچەرلەشكە توغرا كېلىدۇ.

— خۇش قېنى، سېنىڭچە قانداق قىلساق بولىدۇ؟

— ئوت ئاچمىمىز، جەڭ قىلمىمىز!

— تەسلىم بولۇش ئۈچۈن تەييار ئالدىمىزغا كېلىۋاتقان كىشىلەر بىلەنمۇ؟

— ھەئە شۇلار بىلەن! بىزنى قورشاپ، تۇشمۇ تۇشتىن تىرىك تۇتۇۋالغا كەلگەن ئەنە شۇ دۈشمەنلەر بىلەن!...

— بۇ گەپلىرىڭ بىر تىيىن! — سۆزگە ئارىلىشىپ، تىلۋالدىغا ۋارقىرىدى سىياسىي يېتەكچى.

بىر پەس جىم ياتقان دۈشمەنلەر يەنە قىمىرلىشىپ، يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ ئالدىغا سىلجىشقا باشلىدى. ئايرودرومدىكى پوتەي، ئاكوپ، لەخمىلەرگە بىر كىلومېتىرچىلا ئارىلىق قالدى. دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئارىسىدىن بىرى بېشىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ كاناي ئارقىلىق چالا ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىدى. بۇ ئۇچۇرچىلار باتالىيونىنىڭ ئەڭ ھېيلىگەر تاكتىكىچى مۇئاۋىن كوماندىرى ئىدى.

— بىز ئەل بولۇشقا كەلدۇق، — دېدى ئۇ، — مەسلىھەتكىلار پىشىپ بولغان بولسا، ئالدىمىزغا قورقماي كېلىپ،

قوراللىرىمىزنى تاپشۇرۇۋېلىڭلار، ئەمما بىرلا شەرت، بىزنى ئۆلتۈرمەڭلار!

تىلۋالدى دۇشمەن ئوفتسېرىگە غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ ئاپتوماتنىڭ ئوچىنى قاراتتى.

ــ ئەخمەق تاپمەنمىكىن دەپ تىلىگىنى بەھۇدە چاينىما! سېنىڭ ھەققىڭ بىر پاي ئوق! ــ تىلۋالدى ۋارقىراپ بولۇپ، ئاپتوماتنىڭ تەپكىسىنى بېسىشقا تەمشەلگەندى، روتا كوماندىرى يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ:

ــ ئاتقۇچى بولما! ئۆزۈڭمۇ ئاڭلىغانسەن؟ ئۇلار بىزگە تەسلىم بولىدىغانلىقىنى ئېيتۋاتامدۇ؟ تەسلىم بولغۇچىلار بىلەن زوراۋانچىلىق قىلىش ھەربىي ئۇستاپتا يوق! ــ دەپ كايىدى.

ــ تەسلىم بولمايدۇ! ــ يەنە بىر قېتىم قەتئىيلىك بىلەن دېدى تىلۋالدى، ــ ئۇلارنىڭ مەقسىتى بىزنى قورقۇپ تۇرۇپ، چېگىسىز ئولجىغا ئىگە بولۇش، بىزنىڭ ھەممىمىزنى ئەسىر ئېلىش! ...

ــ بۇلارنى گومىداڭنىڭ چىرىك ھەربىي تۈرمۈشىدىن زېرىكىپ تەسلىم بولۇشقا كەلگەنلەر دەپ پەرەز قىلىشقىمۇ بولىدىغۇ؟ ئوقى تۈگەپ قالغانلاردىن بولۇپ قالسىچۇ؟ ــ ئۆز پىكرىنى يورغىلاتتى روتا كوماندىرى.

ــ ئۇنداق بولۇشى ئېخىمۇ ناتايىن، ــ دېدى تىلۋالدى، ــ بۇ كەمگىچە قوراللىنى قولىدا چىڭ تۇتۇۋېلىپ، باش ئېگىشكە كەلگەن دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى كۆرگەن ئەمەسمەن. ھەققەتەن تەسلىم بولغۇچىلارمۇ بولىدۇ. بىراق ئۇنداقلار بىرىنچىدىن، ئەڭ ئاۋۋال ئاق بايراق كۆتۈرتكۈزۈپ ئەلچى ئەۋەتىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، بارلىق قوراللىرىنى بىر يەرگە دۆۋىلەپ، ھەممە سىنى بىر يولى تاپشۇرىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، ئالدى بىلەن ئادەم

سانىنى، ئوق ــ دورىلىرىنىڭ مىقدارىنى مەلۇم قىلىدۇ. ئۇلار بۇ ئىشلارنىڭ بىرىنمۇ قىلغىنى يوق! ...

ئاڭغىچە دۇشمەنلەر ئۆمىلەپ، ئالغا سىلجىپ، ئايرودروم ئەتراپىغا يېقىنلىشىپ قالغانىدى. كەينى تەرەپتىن ئەگىپ، ئېرىق، ئازگاللار ئىچىدىن يوشۇرۇنۇپ كېلىۋاتقان دۇشمەن روتىلىرىمۇ بۇ يەرگە بېسىپ كېلىپ بولغانىدى. مىللىي ئارمىيە روتىسى تۆت ئەتراپتىن مۇھاسىرە ئىچىدە قالدى. خەۋپ ــ خەتەر كۈچەيىپ، ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچقا يەتتى، كەينى تەرەپ ئانچە يىراق بولمىغان جايدىن ئۇچتۇرپان باتالىيونى كوماندىرىنىڭ ۋارقىراپ تۇرۇپ ئۆز ئەسكەرلىرىگە جەڭچىلەرنى تىرىك تۇتۇش توغرىسىدا بەرگەن بۇيرۇقى ئاڭلاندى. بۇنىڭ بىلەن تەڭ، دۇشمەنلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۆتىدىغانلىقىدىن بەلگە بەرگۈچى سۈرلۈك كانىيى چېلىندى. ئارقىدىنلا «سا»، «ئالغا!» دېگەنگە ئوخشاش چىرقىراق ئاۋازلار كۆتۈرۈلۈپ، دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئوق، سول، ئارقا ۋە ئۈدۈل تەرەپلەردىن بىردەك يامراپ كېلىپ، مىللىي ئارمىيە روتىسىنىڭ مۇداپىئە سەپلىرىگە بۆسۈپ كىردى، جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى ھودۇقۇپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى. تىلۋالدىغا ئوخشاش بىر قىسىم تەمكىن جەڭچىلەر سەپ ئىچىگە يېرىپ كېلىۋاتقان دۇشمەنلەرگە ئوت ئېچىپ، قەھرىمانلارچە قارشىلىق كۆرسەتتى. بىراق، بىر باتالىيون ئەسكەر قۇرتتەك يامراپ، تۇشۇمۇتىدىن بېسىپ كەلگەنلىكتىن، قىسقا مۇددەت شىددەتلىك ئېتىشىش ۋە پارچە ــ پۈرات گىرەلەشمە ئېلىشىشلاردىن كېيىن، ئۇرۇش ئوتى توختاپ، ئايرودروم ئىچى جىمجىت كەتتى. تىلۋالدى قۇربان بولدى، روتا كوماندىرى، سىياسىي بېتەكچى ۋە ئۇلار بىلەن 17 جەڭچى ئۆز ھاياتى بىلەن مەڭگۈ ۋىدالاشتى. 20 نەپەر جەڭچى ئاتلىرىغا مىنىپ قېچىشقا ئۈلگۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما دۇشمەن

ئەسكەرلىرىنىڭ قوغلاپ زەربە بېرىشى بىلەن، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئانچە يىراقتا بارماي قۇربان بولۇپ كەتتى. 14 جەڭچى ياردار بولدى، قالغانلىرى ياردارلارغا قوشۇلۇپ، دۇشمەن قولىغا تىرىك چۈشۈپ قالدى. شۇنداق قىلىپ، بالداق ئايرود-روممىدىكى ئۇرۇش گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ غەلىبىسى بىلەن ئاخىرلاشتى. بۇ جەنۇبىي بۆلىمىنىڭ قوشۇنى ئۇچۇن بەك ئاقسۇ كونىشەھەر ۋە ئاقسۇ يېڭىشەھەر ناھىيىلىرىگە كېلىپ، 20 نەچچە كۈن ئىچىدە ئىلىپ بېرىلغان بىر قاتار ئۇرۇشلار ئىچىدە، ئەڭ پاجىئەلىك مەغلۇبىيەتلىك ۋە ئېغىر ئېچىنىشلىق بىر ئۇرۇش بولۇپ قالدى. مۇھىم ئىستىھكام ئاتلىپ كەلگەن بالداق ئايرودرومى دۇشمەن قولىغا ئۆتۈپ كەتتى. بۇ 5 - ئاتلىغلار پولكىغا يارەملەشتۈرۈش ئۇچۇن ئۇچتۇرپاندىن يۆتكەپ كېلىنگەن گومىنداڭ باتالىيونىنىڭ ئاقسۇ تەۋەسىگە ئۆتكەندىن كېيىن ئىلىپ بارغان بىرىنچى قېتىملىق ئۇرۇشى ئىدى. بۇ باتالىيوننىڭ كوماندىرلىرى ئۇرۇش تاكتىكىسىغا ماھىر ئىدى، ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىشنى بىلەتتى، ئۇلار ئايرودروم ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى، ئاقياردىمۇ مۇھەممەت مۇئەللىم باتالىيو-نىنىڭ شۇ كىشى ئۆزى بەۋاستە يېتەكچىلىك قىلغان ئىككى روتىسىنى تاكتىكىغا ۋە ئۆزلىرىنىڭ كۆپ سانلىق ئەسكىرىي كۈچىگە تايىنىپ، ئاقسۇ كونىشەھەر تەرەپكە چېكىنىدۇرۇۋەتكەنىدى.

ئۇچتۇرپان باتالىيوننىڭ بىر روتىسى ئايرودرومنى قوغداش ئۇچۇن بالداڭدا قېلىپ، قالغان ئۇچ روتىسى سېپىل ئىچىدىكى ئەسكەرلەر بىلەن بىرلىشىپ، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ شەھەرنى مۇھاسىرە قىلىپ تۇرغان جەڭچىلىرى — راشىدىنجان باتالىيونىغا قارشى قايتۇرما ھۇجۇم باشلاش ئۇچۇن شۇ مەھەل ئاقسۇ بازىرىغا قاراپ ماڭدى. بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى بۇ ئىككى باتالىيون سېپىلنىڭ ئۆپچۆرىسىدىكى

كوچا - مەھەللىلەردە ئۇچراشتى، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش قىستا، ئەمما ناھايىتى كەسكىن بولدى. شۇ كۈنى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، كۆكە، قالمىقىش باتالىيونلىرىنىڭ يول توسۇپ، كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ ئاقسۇغا كېلىۋاتقان ئىككى باتالىيونى بىلەن ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشىغا قوماندانلىق قىلىش ئۇچۇن جام - قارايۇلغۇن تەرەپلەرگە كېتىپ، ياتالماس تىكى شتابىغا قاسىمجان قەمبىرى بىلەن سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ قالغانىدى. ئۇلار شۇ كۈنى ئەتىگەندىلا ئالدىنقى سەپكە كېلىپ، سېپىل ئەتراپىدىكى ئۇرۇشتا راشىدىنجان باتالىيونىغا يېتەكچىلىك قىلىپ تۇردى. ئاقيار، بالداق ئۇرۇشلىرىدا غەلىبە قىلىپ كۆرەڭلەپ كەتكەن ئۇچتۇرپان باتالىيونى ئاقسۇ بازىرىنىڭ گۈلباغ، ئېگەرچى مەھەللىرىگە بۆلۈنۈپ كىرىپ، سېپىل ئەتراپىدىكى جەڭچىلەرگە غەرب، جەنۇب تەرەپلەردىن بىرلا ۋاقىتتا شىددەت بىلەن ھۇجۇم باشلىدى. 5 - ئاتلىقلار پولكى ياردەمچى ھەربىي كۈچىنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، مۇداپىئەدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، شەھەر تېشىغا چىقتى. شۇنداق قىلىپ، راشىدىنجان باتالىيونى نىسپىي ھالەتتىكى مۇھاسىرە چەمبىرىكى ئىچىگە كىرىپ قالدى، ئۇلار ئاسۇق، لەڭگەر، كونا مەيە بازىرى، خەيجاڭ مەھەللىلىرىدە مۆكۈنۈپ ئۇرۇش قىلىپ، دۇشمەنلەرگە قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتتى. ئۆزلىرىنىڭ شۇنچىۋالا كۆپ ئەسكىرىي كۈچىگە ئىشەنگەن دۇشمەنلەر راشىدىنجان باتالىيونىنى بىرلا ھۇجۇم بىلەن بىتچىت قىلىپ تاشلاشنى ئويلىغانىدى. ئەمما كېيىنكى ئۇرۇش ئەمەلىيىتى ئۇنداق بولماي چىقتى. ئۇلار مەھەللە - مەھەللىلەردە قاتتىق قارشىلىققا ئۇچراپ، بىرقانچە ئون ئەسكىرىدىن ئايرىلىپ قالدى. چۈنكى، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ھويلىلارغا، ئۆيلەرگە، كوچا دوقمۇشلىرى ۋە دۇكانلار ئىچىگە تەپچىللىك بىلەن دالدىلىنىپ

تۇرۇپ، تەمكىنلىك بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى ۋە ئالدىلىرىغا جاھىللىق بىلەن ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن ھەر بىر گومىنداڭ ئەسكىرىنى يېقىندىن نىشانغا ئېلىپ ئوق ئۇزۇپ ئۆلتۈردى ياكى ياردار قىلىپ سەپتىن چىقاردى، بىر باتالىيونلۇق ھەربىي كۈچىنىڭ تەخمىنەن تۆت يېرىم باتالىيونچە دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى چېكىندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلىشى بەربىر مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئاخىر، قاسىمجان قەمبىرى بىلەن سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ ئادەم كۈچىنى ساقلاپ قېلىش قارارىغا كېلىپ، راشىدىنجان باتالىيونىغا بىر تۈتاش چېكىنىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ياتالماسقا ئۆتۈپ قالسا، پولك شتابى قولدىن كېتىپ، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ بۇ يەردىكى ھەربىي ئەھمىيەتكە ئىگە مۇھىم ھۇججەتلىرىنى ساق كۆچۈرۈپ كېتىش قىيىنچىلىقىغا تۇچرايتتى. راشىدىنجان باتالىيونى قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار بىلەن بىللە ياتالماسقا كېلىپ، شتاب ئىچىنى يېغىشتۇرغاندىن كېيىن، كونىشەھەرگە كەتتى. كونىشەھەردە مىللىي ئارمىيە ياردار-لىرى بولۇپ، ئۇلارنى ھازىرچە تىنچ ئارقا سەپكە، بوزدۆڭ ياكى قوغانغا يۆتكەپ تۇرۇشقا توغرا كېلەتتى؛ بۇنىڭدىن باشقا يەنە، كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن قامالغان ئون نەچچە كىشىنىڭ مەسىلىسىنى تېز بىر تەرەپ قىلىۋېتىشكە توغرا كېلەتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مىللىي ئارمىيە كونىشەھەرگە كەلگەندىن بېرى بېكىشەھەردىن، گومىنداڭ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى ياكى 5 - ئاتلىقلار پولكى تەرىپىدىن يوشۇرۇن كىرگۈزۈلگەن ئىشپىيونلار بولۇپ، قالغان ئازچىلىقى كېيىنكى كۈنلەردە بېكىشەھەر تەرەپتىن مىللىي ئارمىيە سېپىگە پىدائىي بولۇپ كىرىشنى تەلەپ قىلىپ كەلگەن ساپ نىيەتلىك زىيالىيلار

ئىدى. بىراق، ئۇلارمۇ ئىشپىيونلۇقتا گۇمانلىنىپ، مەسىلىنى ئېنىقلىنىپ بولغۇچە، قاماقخانىدا ۋاقىتلىق ياتقۇزۇلۇپ تۇرۇلغان ئىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ راشىدىنجان باتالىيونىدىن ئىبارەت بىر قىسىم ھەربىي كۈچىنىڭ ھازىر كونىشەھەردە بولۇشى قاسىمجان قەمبىرى ۋە سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار ئۈچۈن مۇشۇ خىزمەتنى ئىشلەۋېلىشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پۇرسىتى بولۇپ قالغانىدى. بىراق، ئۇچتۇرپان باتالىيونىنىڭ 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن بىرلىكتە ئىز قوغلىشىپ، كونىشەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ كىرىشى نەتىجىسىدە، شتاب رەھبەرلىرىگە بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىۋېتىشكە پەقەت ئىمكان بولمىدى. راشىدىنجان باتالىيونى ئاران دېگەندە مىللىي ئارمىيىنىڭ بانكا بىناسىدىكى ياردار-لىرىدىن ئات مىنەلىگۈدەك يېنىكلىرىنى ئەكىتەلىدى. ئېغىر يارىدارلارنى ئەكىتىشكە ئىمكان بولماي قالدى. بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە، گومىنداڭچىلار كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىنى ھەممىدىن بالدۇر ئىگىلەپ، پىدائىي بولۇش ئارزۇسىدىكى كىشىلەرنى ھايالسىز ئېتىپ تاشلىدى، ئۆز ئىشپىيونلىرىنى قۇتقۇزۇپ، ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن يېگىشەھەرگە ئەكەتتى. ئۇلار بانكا بىناسىغىمۇ باستۇرۇپ بېرىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ قالدۇرۇلۇپ قويغان يارىدارلىرىنى ۋەھشىيلەرچە خورلاپ، ئېتىپ ئۆلتۈردى، چېپىپ تاشلىدى.

يېغىپ ئېيتقاندا، بۇلار جەنۇبىي ئۆنىلىش قوشۇنى ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن سادىر قىلغان ئىككى خاتالىق بولۇپ قالدى. بىرىنچىدىن، ئۇلار ئۇرۇش مەيدانىنىڭ تېز ئۆزگىرىپ تۇرۇشىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۆز يارىدارلىرىنى كونىشەھەرگە ئوخشاش ئالدىنقى سەپتە قالدۇرماي، بوزدۆڭ، قوغانلاردەك ئارقا سەپلەرگە ئۆز ۋاقتىدا يۆتكەپ ئەكىتىشى؛ ئىككىنچىدىن، قولغا چۈشكەن دۈشمەن غالچىلىرىنى تېز جازالىشى، گۇمان بىلەن

قولغا ئېلىنغان ساپ ۋىجدانلىق كىشىلەرنىڭ مەسلىسىنى ۋاقتىدا ئېنىقلاپ، ئۇلارنىڭ مىللىي ئارمىيە سېپىگە پىدائىي بولۇپ قاتنىشىش تەلىپىنى كېچىكتۈرمەي قاندۇرۇشى كېرەك ئىدى. بۇ ئىككى خاتالىق تۈپەيلىدىن كۆتمىگەن ئىككى سەلبىي نەتىجە، گومىنداڭچىلارغا پايدىلىق، ئىنقىلاب مەنپەئىتىگە تامامەن زىيانلىق ئىككى خىل يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقتى. شۇنداق قىلىپ، بۇ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى تەجرىبىسىزلىكتىن سادىر قىلغان ئىككى زور سەۋەنلىك، كىشىلەرگە ئارامسىزلىق ئەكەلگەن ئىككى خىل كۆڭۈلسىز، ئاچچىق ساۋاق بولۇپ قالدى.

راشىدىنجان باتالىيونى كونىشەھەردە ئۇزاقراق تۇرۇشقا ئىمكان بولماي، پولك شتابىنىڭ رەھبىرىي خادىملىرى بىلەن بىللە تازىلەڭگىرى تەرەپكە چىكىنىپ چىقتى. تاز لەڭگىرىگە راشىدىنجان باتالىيونى بىلەن بىللە كەلگەن قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار سىياسىي كومىسسار ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن ئۇچرىشىپ، بۇ يەردىكى شىددەتلىك جەڭگە بىرلىكتە تېخىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتەكچىلىك قىلدى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئۇچۇن ئېيتقاندا، تازىلەڭگىرىدىكى ئۇرۇشنى چاقماقتەك تېز بىر تەرەپ قىلىشقا توغرا كېلەتتى. چۈنكى، گومىنداڭنىڭ كونىشەھەرگە كىرگەن تۆت باتالىيوندىن كۆپرەك ئەسكىرىي كۈچى راشىدىنجان باتالىيونىنىڭ ئارقىسىدىن ئىز قوغلىشىپ، بۇ يەرگە كېلىشى ئېنىق ئىدى، مۇبادا ئۇلار كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ باتالىيونلىرى بىلەن بىرلىشىۋالسا، تېخىمۇ زور قوشۇنغا ئايلىنىپ، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنى مۇھاسىرە قىلىۋېلىش ئارقىلىق كۈتۈلمىگەن نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈۋېلىشى مۇمكىن ئىدى. كۆكە، قالدىقىش باتالىيونلىرىنىڭ مەۋقەسى مۇستەھكەم بولۇپ، دۇشمەنلەرگە ئۇستۇن ھالەتتە

زەربە بېرىۋاتاتتى. ھالسىراپ قالغان 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ باتالىيونلىرى ئۆز مۇداپىئەسىنى ئاران - ئاران ساقلاۋاتاتتى. قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلارنىڭ جىددىي ئۇرۇش پەيتىدە تازىلەڭگىردە ھازىر بولۇپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ قوماندانلىقىغا يېقىندىن ھەمكارلىشىشى، ئۇنىڭ ئۇستىگە راشىدىنجان باتالىيونىنىڭ بۇ مەركىزىي سەپكە كېلىپ قوشۇلۇشى كۆكە، قالدىقىش باتالىيونلىرىدىكى جەڭچىلەرگە زور مەدەت، غەيرەتتىن غەيرەتكە كېلىپ بارغۇچى يېڭى ئىلھام بولدى. جەڭچىلەر ئۆزلۈكىدىن ئارقىغۇ ئارقا «ئۇررا» توۋلاپ دۇشمەن سېپىگە شىددەت بىلەن بېسىپ كىردى. ئون مىنۇتچە گىرەلەشمە ئۇرۇش، قىلىچۇازلىق ئۇرۇشىدىن كېيىن، كۈچا پولكىنىڭ روتا ۋە باتالىيونلىرى 60 چە ئۆلۈك، ئەللىككە يېقىن يارىدارلىرىنى تاشلاپ پەرىشانلىق بىلەن چېكىنىشكە باشلىدى. ئۇلاردىن ئېتى ئۆلۈپ، ئاتسىز قالغانلىرى باشقىلاردىن ئات تالىشاتتى، ئۆلگەن ئەسكەرلەر بىلەن يارىدارلارنىڭ ئاتلىرىغا مىنىپ قاچاتتى.

مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى قوغلاشنى داۋام قىلدۇردى. دۇشمەنلەر جانغا كەلگەندە، بىردىن يولنى ئۆزگەرتىپ، كۈچا تەرەپكە ئەمەس، تۆپتۈغرا قوغان تەرەپكە يول ئالدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ مەقسىتى قېچىش باھانىسى ئاستىدا قوغان، مۇزاتلارنى ئىگىلەپ، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنى ئىلى تەرەپكە ئۆتۈش يولىدىن مەھرۇم قىلىش ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇپ قالدى. شۇنىدىن كېيىن، ئەركىنلىك جەڭچىلىرىگە ئاقسۇغا قايتىدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرىش پىلانىنى ئۆزگەرتىشكە توغرا كېلىپ، ناخىر شىمالغا يېرۇش باشلاپ، كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرىنى ئىزمۇ ئىز قوغلاپ كەتتى. دۇشمەنلەر بوز-دۆكىدىن ئۆتۈش بىلەن يول ئۇستىدىكى جىلغا ۋە تاغ دوناڭلىرىغا

مۆكۈنۈپ، جان ـ جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئاخىر يەنە بەرداشلىق بېرەلمەي، باي تەرەپكە چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. شۇنىڭ بىلەن، دۇشمەنلەرنىڭ ھەربىي ستراتېگىيە جەھەتتە مۇھىم ئورۇن ھىسابلانغان قوغان ئىستىھكامى بىلەن سرلىق ئېگىزلىك ـ مۇزداۋاننى ئىگىلەپ، جەنۇبىي يۆنىلىش بويلىنى ئۆتۈش يولىدىن مەھرۇم قالدۇرۇش ۋە شۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئوچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاش قەستى بىر يولى تارمار بولدى.

5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئۇچتۇرپان باتالىيونى راشىدىنجان باتالىيونىنىڭ كەينىدىن تازلاڭگىرىگە كەلگەن بولسىمۇ، ئاخىر كۆچا باتالىيونلىرىنىڭ چېكىنىپ قېچىپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئەنسىرەشكە چۈشۈپ ئاقسۇ شەھىرىگە قايتىپ كەتتى، لېكىن ئۇلار يەنىلا خاتىرجەم بولالمىدى، جەنۇبىي يۆنىلىش بويلىنىڭ ئىككىنچىلەپ ئاقسۇغا باستۇرۇپ كېلىشىنى ئويلاپ، يۇزلىگەن ھاشارچىلارنى مەجبۇرلاش ئارقىلىق، ئالدىراشلىق بىلەن ياربېشى قەبرىستانلىقىغا يېڭى ھەربىي قۇرۇلمىلار ياساشقا كىرىشتى، كەپتەرخانا گۈمبىزى ئالدىدىكى قارىغا ئېلىش تۆشۈكلىرىگە ئوگە پوتەينى تېخىمۇ قېلىنلاشتۇرۇش ۋە ئېگىزلىتىپ ياساشنى باشلىۋەتتى. بىراق، ئۇلار قەبرىستانلىقتا قىلىۋاتقانلىرىنىڭ ئەكسىچە، مىللىي ئارمىيىنى كەلگۈسىدە پايدىلىنىپ كەتمەسۇن، دېگەن مەقسەت بىلەن يېڭىشەھەرنىڭ لەگگەر كۆۋرۈكىدىكى كوچا ۋە مەھەللىلەردىكى ئونلىغان پوتەيلەرنى ئۈزۈپ تاشلاپ، بۇلارنىڭ چۆرە ـ ئەتراپىدىكى لەخمىلەرنى تىندۇرۇپ تۈزلىۋەتتى.

5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئۇچتۇرپان باتالىيونى يەنە، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىغا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ ئوق ئېتىش جايىنى قالدۇرماسلىق ئۈچۈن، شەھەر سېپىلى ئەتراپىدىكى

تاشقىرىقى بازارنى، ئاسۇق، سۇجۇ مەھەللىلىرىنىڭ بىر قىسمىنى قەشقەر، خوتەن دەرۋازىلىرىغا يانداش كوچىلاردىكى ئېگىز ـ ئېگىز ئۆي ـ ئىمارەتلەرنى، شۇ جۈملىدىن، ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى بىلەن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى جايلاشقان يېڭى بىنا ئاملىق چوڭ بىر يۈرۈش ئىمارەتلەرنى، ئىشخانا ۋە ئوقۇش بىنالىرىنى كۆيدۈرۈپ ئۆرۈپ تاشلىدى. بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە ئاقسۇ يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ئەنئەنىۋى ئاۋات تاشقىرىقى بازىرى بىلەن يۈزلىگەن ئائىلىلەرنىڭ ئۆيلىرى، ئاشخانىلار، چايخانىلار، ناۋايخانا، سامساخانىلار، پارچە ـ پۇرات سودا ـ سېتىق دۇكانلىرى بىر تۇتاش ۋەيران بولۇپ كەتتى. ئاھالىلەر ئۆيسىز، ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرى بىناسىز قالدى...

ياردار بار يەردە، شەپقەت ھەمشىرىسى بولىدۇ...

جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ كونىشەھەر ناھىيىلىك بانكا بىناسىدا تەشكىل قىلغان ۋاقىتلىق ھەربىي دوختۇرخانىدىن يېنىك يارداراللار راشىدىنجان باتالىيونى بىلەن بىللە كېتىپ، يۆتكىگىلى بولمايدىغان ئېغىر يارداراللار قېپقالغان چاغدا، پولكنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى قەھرىنسامۇ ئېغىر يارداراللارنى قارانچۇقسىز تاشلاپ كېتىشكە كۆزى قىيماي، ئۇلار بىلەن بىللە بۇ يەردە قېپقالغاندى. يېنىك يارداراللارنى ئەكىتىشكە

ياردەملەشكۈچى تىببىي خىزمەت ۋىزۋوتىنىك كومانداىرى بىلەن ئۇنىڭغا ھەمراھلىق قىلغۇچى جەڭچىلەر بانكىغا ئات ئەكەلگەندە، شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ مىنۇۋلىشى ئۈچۈنمۇ ئايرىم ئات ئەكەلگەنىدى. يېنىك ياربدارلار بىلەن ئېغىر ياربدارلارنىڭ ئايرىلىش مىنۇتلىرى چوڭقۇر يىغا - زار، ئېغىر جۇدالىق ۋە مۇسىبەتلىك ھېسسىيات ئىچىدە ئۆتتى. چۈنكى، بۇ ۋاقىتلىق خوشلىشىش بولماي، مەڭگۈلۈك ئايرىلىش، ئاخىرەتلىك سەپەر ۋە قايغۇلۇق ۋىدالىشىش ئىدى، چۈنكى ئېغىر ياربدارلار ئەكىتىشنىڭ نائىلاجلىقىدىن بۇ يەرگە — دۇشمەن چاڭگال سېلىپ كېلىۋاتقان جايغا تاشلاپ كېتىلمەكتە ئىدى. ياربدارلار ئىلگىرى ساق، تەمبەل چاغلىرىدا بىر - بىرىگە يانمۇ يان تۇرۇپ، دۇشمەنگە قارشى بىرلىكتە ھايات - ماماتنى ئۇرۇشى قىلىپلا قالماي، ئوق تېگىپ نىمجان بولۇپ قالغاندىن كېيىنمۇ، ئەنە شۇ دوختۇرخانىدا بىللە يېتىپ، ناكارلىقنىڭ ئازابىنى تەڭ تارتىشقان، تەڭ ئاۋالانغانىدى. ئەمدى ئۇلار دۇشمەنلەر جاللاتلىق قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ، كونىشەھەرگە ھۇجۇم بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ئەلەملىك پەيتتە، تەقدىرگە تەن بېرىپ، بىر - بىرىدىن ئۇشتۇمتۇت ئەبەدىي ئايرىلىپ كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ تۇرماقتا. بۇ ئەلۋەتتە تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئېغىر دەقىقە ئىدى!...

بۇ يەردە قېپقالغان ئېغىر ياربدارلارنىڭ تەقدىرى قايسى قىيىن - قىستاق ۋە ئازابلاشلاردىن باشلىنىپ، قانداق مۇدھىش پاجىئەلەر بىلەن ئاخىرلىشار؟ بۇ ھەممە كىشىگە، بەلكى باشقىلاردىن ئاۋۋال يارىدارلارنىڭ ئۆزىگە تولمۇ ئايان ئىدى. دۇشمەن رەھىمسىز ئىدى، ئەسىرلەرگە شەپقەت قىلمايتتى. شۇڭا، يېنىك ياربدارلار ئېغىر يارىدارلار بىلەن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا قويۇق ياش تۆكۈپ تۇرۇپ خوشلاشتى، شەپقەت ھەمشىرىسى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ تۇردى ۋە قايغۇلۇق

ھېسداشلىقتىن تەسىرلەندى، ئاخىر ئۇ: «مېنىڭ ۋەزىپەم يارىدارلارنى داۋالاپ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش، ئېغىر يارىدارلار قەيەردە بولسا مەنمۇ شۇ يەردە بولىمەن، يارىدار بار يەردە ئەلۋەتتە شەپقەت ھەمشىرىسى بولۇشى كېرەك» دېگەن چوڭقۇر چۈشەنچە بىلەن، ۋاقتىلىق ھەربىي بالىنىستسىيده قېپقېلىش قارارىغا كەلدى. تىببىي خىزمەت ۋىزۋوتىنىك كومانداىرى بىللە كەلگەن ئىككى جەڭچى ئالدىنراق مېڭىپ تۇرۇش ئۈچۈن، يېنىك ياربدارلارنى ئاتقا مىندۈرۈپ يولغا چىقتى. بۇ ۋاقىتتا قەمەرنىسا قېپقېلىشقا باھانە ئىزدەپ، ئېغىر ياربدارلارغا دورا ئىچكۈزۈش، بېنت يۆتكەپ، جاراھەتلىرىنى تېڭىش، لۆڭگە ھۆل دەپ، باش - كۆزلىرىنى سۈرتۈش ئىشلىرى بىلەن ئۇزاققىچە بەند بولۇپ تۇرۇۋالدى. ۋىزۋوت كومانداىرى بۇ ئىشلار ئىشلىنىپ بولغۇچە چىدام بىلەن كۈتتى. شۇندىن كېيىن يەنە قەمەرنىسا ئادەتتىكى خاتىرجەم كۈنلەردىكىدەك بانكا ھويلىسىدىكى يازلىق ئوچاقتا ئوت يېقىپ، ياربدارلارغا ئىچكۈزۈش ئۈچۈن چاي قايىنىتىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئاڭغىچە كونىشەھەربازىرىنىڭ قايسى بىر كوچىسىدىن پاراسلاپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى كېلىپ، ئارقىدىنلا بۇنىڭغا ۋاڭ قىلىپ پارتىلغان قول بومبىلىرىنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازلىرى قوشۇلۇپ كەتتى. بۇ ئەھۋال يېڭىشەھەر تەرەپتىن راشىدىنجان باتالىيونىغا ئىز بېسىپ ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان گومىنداڭ ھەربىي قىسىملىرىنىڭ كونىشەھەرگە باستۇرۇپ كىرگەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئاربىدىن سەل ئۆتۈپ، ياربېشى ئۇستىدە كەسكىن ئوق ئېتىشمىلىرى باشلىنىپ، ئۇزاققا بارماي يەنە توختاپ كەتتى. بۇ گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىلەن كونىشەھەردىن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم چېكىنىپ چىققان بىر ۋىزۋوت مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن ئۇرۇش ئىدى. بۇ ۋىزۋوت ئۆزلىرىنى قوغداپ، قىسقا مەزگىللىك ئۇرۇش قىلغانىدىن

كېيىن، قوغان تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. شۇنداق كېيىن بانكىنىڭ يان تەرىپىدىكى تار جەينەكچە ئەگمە كوچىدىن تۆۋەن - بەش ئاتلىق دۈپۈرلەپ ماڭغان ۋاقىتدىكى تۇيۇق ئاۋازى كېلىپ، بارا - بارا يىراقلىشىپ جىمىپ بولدى. ئۇلار ئەشمەبۇلاق يېنىدىن ئېگىزگە، بازار ئىچىدىن يار ئۈستىگە ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ كېتىۋاتقان قايسىبىر قۇراللىق كىشىلەر بولۇشى مۇمكىن ئىدى. ۋىزۋوت كوماندىرىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسىنى ساقلاۋېرىپ تاقىتى - تاق بولدى، قەمەرنىسا بۇ ۋاقىتتا ھېچقانداق ۋەقە بولمايۋاتقاندەك ھەدەپ باش چۆكۈرۈپ، ئۆز ئىشىنى داۋام قىلدۇرماقتا ئىدى. ئاخىر ۋىزۋوت كوماندىرى سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن قول ئاستىدىكى جەڭچىلەرگە ۋارقىراپ تۇرۇپ:

— قەمەرنىسا، قىلمۇاتقان ئىشىڭنى توختىتىپ، چاپسان ئاتقا مىنىڭ، بۇ يەردىن مېنىڭ بىلەن بىللە كېتىسىز! — دېدى.

— ياق، كەتمەيمەن! — غودۇڭشىپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى شەپقەت ھەمشىرىسى، — ياردىلارنى ئۆز ھالىغا تاشلاپ، مەن قەيەرگە كەتمەكچىدىم، كەتمەيمەن، زادى بۇ يەردىن ئايرىلمايمەن!

— مېنىڭ تېببىي خىزمەت ۋىزۋوتىنىڭ كوماندىرى، نەق سىزنىڭ كوماندىرىڭىز ئىكەنلىكىمنى بىلمىسىزغۇ!؟ — دېدى ئۇ، — مېنىڭدىن بۇيرۇق: ھازىر بۇ يەردىن كېتىسىز! چاپسان ئاتقا مىنىڭ!

— دوختۇرخانىنى تاشلاپ كېتىشكە قىلچە رازى ئەمەسمەن! روتا، ھەتتا باتالىيون كوماندىرى كەلسىمۇ مېنىڭ ئېيتقىنىمدىن گېيىم شۇ، مېنىڭ ۋەزىپەم ياردىلارنى بېقىش، ئۇلار قەيەردە بولسا مەنمۇ شەرتسىز شۇ يەردە بولىمەن! كەچۈرۈڭ، سىزنىڭ ئېيتقانلىرىڭىزغا ھازىرچە بويسۇنالمايمەن!...

— دېققەت قىلىڭ، مېنىڭ دېگەنلىرىم بۇيرۇق، بۇ يەنە مېنىڭلائەمەس، ئەينى ۋاقىتتا، سىياسىي كومىسسارلارنىڭمۇبۇيرۇقى،

ئۇلار ماڭا يېنىك يارىدارلار بىلەن بىللە سىزنىمۇ ئەكىتىشنى بۇيرۇغان!

ۋىزۋوت كوماندىرىنىڭ ئېيتقانلىرى راست ۋە قەتئىي ئىدى. قەمەرنىسا ئىككىلىنىپ قالدى، بارا - بارا بوشاپ، بۇ يەردىن كېتىش قارارىغا كەلدى. ئۇ كىگىز قالپىقىنى تۈزەشتۈرۈپ كىيىپ، ئىككى تال ئۆرۈمە چېچىنى يۆگەپ ئۇنىڭ ئىچىگە تىقتى. بەل تاسمىسىنى يېشىپ، باشقىدىن چىڭ باغلىدى، ھەر- بىي خالتىسىنى قېقىشتۇرۇپ بولۇپ بوينىغا ئاستى ۋە ئونكىغا ئىككى دانە قول بومبىسى سالدى. تاپانچىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئوقنىڭ بار - يوقلۇقىنى تەكشۈردى. بېلىدىكى ئوقدانىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ئۇنى ئوق بىلەن تولۇقلىدى. بۇ ئىشلاردىن كېيىن يەنە، ھەر بىر يارىدارغا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئىچىشكە تېگىشلىك دورىلارنى تۇتقۇزۇپ، ھېچىر - چىنىلەرنى قايناق سۇ بىلەن تولدۇرۇپ قويدى. ئاخىردا شەپقەت ھەمشىرىسى شەخسەن ئۆزى ۋاپادارلىق بىلەن كۈتكەن، داۋالىغان ۋە ھالىدىن تىنىمسىز خەۋەر ئېلىپ تۇرغان، 20 نەچچە كۈن داۋامىدا ئاكا - سىكىللارچە قويۇق سىرداش بولۇپ كەتكەن بۇ يارىدار جەڭچى لەرگە قويۇق مېھرىبانلىق بىلەن يېنىش - يېنىش قارىدى، قا- رىغانچە ئۇلارغا شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ ۋىجدانىي مۇھەببىتى ۋە چوڭقۇر قىزغىنلىقى ئېشىپ، ئۆزىنىڭ يارىدارلاردىن بولۇپمۇ مۇشۇ ئېغىر پاجىئەلىك دەقىقىلەردە قەتئىي ئايرىلغۇسى كەلمەي- ۋاتقانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدى. ئاخىر ئۇ يېغلاپ تۇرۇپ، ئۆزىنى ئالدىدىكى يارىدار مۇڭغۇل جەڭچى دامىرجاپ ئاكىنىڭ كارىۋىتىغا تاشلىدى. دامىرجاپ ئاكا يارىبشى قەبرە- تانلىقىدىكى ئۇرۇشتا دول گۇرجىكىگە دۈشمەن توقتۇزئاتارىنىڭ ئوقى كىرىپ، ئېغىر يارىدار بولۇپ قالغانىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ چىدام بىلەن بېشىنى ياستۇقتىن كۆتۈرۈپ، قەمەرنىسانى ئەڭ

سۆيۈملۈك بالىسىدەك سەممىي نىيەت بىلەن بەزلىدى:

— دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ بۇ يەرگە باستۇرۇپ كىلىۋاتقانلىقىنى ئۆزىڭىزمۇ بىلىۋاتىسىز، — دېدى ئۇ، — بۇ ناھايىتى جىددىي، خەتەرلىك پەيت. ۋىزۋوت كوماندىرىنىڭ گېپىگە كىرىپ، تېز مېڭىپ، جەڭچىلىرىمىزگە يېتىشىۋېلىڭ. ئۇرۇش تېخى تۈگىمىگىنى يوق. ئۇ يەنە بولىدۇ. ئۇرۇش بولىدىكەن، ئەلۋەتتە ئۆلۈش. ياردارلىنىش ئەھۋاللىرى بولۇپ تۇرىدۇ. بىز سىزدىن مىڭ مەرتىۋە رازى. سىز بۇندىن كېيىن يېڭى ياردارلارنى داۋالايسىز. بىز پولكىمىزنىڭ قايتىپ كېلىشىگە ئىشىنىمىز. تەقدىرىمىز ئوڭ كېلىپ، بەختىمىزگە ئۆلتۈرۈلمەي قېپقالساق ناھايىتى ياخشى. ئۇ چاغدا سىزلەر بىلەن يەنە مۇشۇ يەردە كۆرۈشۈپ قېلىشىمىز مۇمكىن. تېز مېڭىڭ، ئەمدى كېچىكمەڭ، بىزدىن زادى غەم يېمەڭ. خەير — خوش قىزىم!...

شەپقەت ھەمشىرىسى كارىۋاتتىن بېشىنى كۆتۈرمەيتتى، ئەكسىچە بۇقۇلداپ يىغلاپ تېخىمۇ قويۇق ياش تۆكەتتى. شۇنىدىن كېيىن مۇھەممەت مۇئەللىم باتالىيونىنىڭ سىياسىي بېتەكچىسى ھامىت ئۇنى بەزلەشكە تىرىشتى. ئابدۇللا داۋۇتوپ بايدا يوشۇرۇن قۇرغان ئىنقىلابىي ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى ئاكتىپ ئەزالىرىدىن بىرى بولغان ھامىت راشىدىنجان، مۇھەممەت مۇئەللىملەر بىلەن ئۆز بېزىسى قوشىنىمدا ئوچرىشىپ، ئۇلار بىلەن بىرلىكتە گومىنداڭ باي ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈم باشلىقىنى ئۆلتۈرگەن ۋە شۇندىن كېيىن جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىغا كېلىپ قوشۇلغاندىن كېيىن ئاخىرى ئاقيارىدىكى ئۇرۇشتا پاقالچاق سۆڭمىگە ئوق تېگىپ ئېغىر يارىدار بولۇپ قالغانىدى. ھامىت شەپقەت ھەمشىرىسىنى سەممىي سۆزلەر بىلەن بەزلەپ تۇرۇپ:

— قەمەرنىسا، بۇ يەردىن چاپسان كېتىمىز، — دېدى، —

يەنە كېچىكسىڭىز جەڭچىلىرىمىز تېخىمۇ ئۇزاپ كېتىپ، ئۇلارغا قوشۇلۇۋېلىشىڭىز تەسلىشىپ قالىدۇ. دۇشمەننىڭ قورشاۋىدا قېپقالسىڭىز بۆسۈپ چىقالماي، سىزمۇ، ۋىزۋوت كوماندىرىمۇ تەڭ قۇربان بولۇپ كېتىشىڭىزلار مۇمكىن، ئۇ چاغدا بۇ بىكاردىن — بىكار ئۆلۈپ كېتىش بولۇپ قالىدۇ. بولۇپمۇ ئۇرۇش ۋاقتىدا ھەر بىر جەڭچىنىڭ دادىل، ساغلام نۆكەرلەردەك تۇرۇشى ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ كېيىنكى جەڭلىرىمىزدە غەلبە قىلىشقا پايدىلىق. سىز بۇ يەردىن كەتكەن بىلەن يەنە باشقا ياردارلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىسىز ئەمەسمۇ؟ بۇمۇ ئوخشاشلا سىزنىڭ قىلىشىڭىزغا تېگىشلىك ئىش!

دول ئومۇرتقىسىغا ئوق تېگىپ، قولتۇقىدىن تارتىپ مۆرىسىگىچە تېكىپ قويۇلغان يەنە بىر ياردار جەڭچى ھامىتنىڭ نۆكىگە ئۆلاپ، شەپقەت ھەمشىرىسىگە نەسىھەت قىلماقچى بولۇپ تۇراتتى، ناھايىتى يېقىن بىر جايدىن ئېتىلغان ئوق ۋاقتىلىق ھەربىي دوختۇرخانا ئۈستىدىن ۋىزىلداپ ئۇچۇپ ئۆتتى. ئارقىدىن يەنە بانكا دەرۋازىسى ئالدىدىن ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ھەش — پەش دېگۈچىلىكنىڭ ئارىلىقىدا ھويلا ئىچىدە بىر دانە قول بومبىسى قۇلاقنى يارغۇدەك دەرىجىدە قاتتىق پارتلىدى. شۇ چاغدا بۇ يەرگە 5 — ئاتلىقلار پۈلكىنىڭ ئالدىن يۈرۈپ، كونىشەھەر بازىرىنى چارلىغۇچى ئىككى ئەسكىرى كەلگەنىدى. تىببىي خىزمەت ۋىزۋوتىنىڭ كومانىدىرى شۇ ھامان ياردارلارنى ياتقىدىن چىقتى — دە، ھويلا ئىچىدىن تام يانقىلاپ بېرىپ، دەرۋازا كەينىگە يۆشۈرۈندى. ۋاقتىلىق ھەربىي دوختۇرخانىنىڭ جەمئىيەت تۈرۈۋۇاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئەندىشىسى تۈگىگەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بەخىرامان ھويلا ئىچىگە باش تىقىپ كىردى، ۋىزۋوت كومانىدىرى ئۇلاردىن بىرىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. يەنە بىرى بىلىكىگە ئوق تېگىپ، ياردار بولغاندىن كېيىن كەينىگە

ئات سېلىپ قاچتى. ۋىزۋوت كوماندىرى ئاتلىنىپ، ئۇنىمۇ تىرىك قويۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى. بۇنىڭدىن بىر- ئاز ئۆتۈپ، بانكا يېنىدىكى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ تەرەپ- تىن چاڭىلداپ ئوق ئېتىلىپ، ئارقىدىنلا قايسىبىر ئايالنىڭ ئىنتايىن ئاچچىق يىغىسى بىلەن ئېچىنىشلىق داد - پەريادى ئاڭلاندى. لېكىن يەنە بۇ ئايالنىڭ ئاۋازى قورقۇنچلۇق چۈشكە ئوخشاش بىردەمدىلا جىمىپ يوقاپ كەتتى. شۇنىدىن كېيىن دوختۇرخانىغا بەش - ئالتە ياشلار چامىسىدىكى كىچىك بىر ئوغۇل بالىنىڭ «ۋاي ئانا، جېنىم ئانا!» دېگەن يىغا ئاۋازلاش قور- قۇنچلۇق ئاۋازى كېلىپ، يەنە بىر ئوق ئاۋازىنىڭ چىقىشى بىلەن ئۇنىڭ يىغىسىمۇ ئۇشتۇمتوت جىمىپ قالدى. بۇ گۇمىنداڭ ھەر- بىي ئوفتسېرىنىڭ يېگانىشەھەر مۇھاسىرىدە ۋاقتىدا سېپىلدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ، مىللىي ئارمىيە سېپىگە قوشۇلۇپ كەتكەن كو- نىشەھەرلىك بىر ئەسكەردىن ئۆچ ئېلىۋېلىش مەقسىتىدە، ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن ئىنىسىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈشى ئىدى. شەپقەت ھەم- شىرىسى شۇندىن كېيىن تېخىمۇ جىددىيلەشتى، ئۇ شۇ چاغدا ياردەملار ياتمىدا تەقدىرگە تەن بېرىپ، قايغۇ - ئەلەم بىلەن ئۇرۇشۇپ- تەدە، دامىرجاپ ئاكىنىڭ كارىۋىتىدىن سىلكىنىپ قوپۇپ، تاپانچە- سىنى غىلاپىدىن چىقارغان پېتى ياردەملار بىلەن خوشلىشىشنى ئۇنتۇغان ھالدا ياتاقتىن سىرتقا ئېتىلىپ چىقتى. دوختۇرخانا ھويلىسىدا مىللىي ئارمىيە پولك شتابى ئۇنىڭغا تەببىي خىزمەت ۋىزۋوتىنىڭ كوماندىرىدىن مەخسۇس ئەۋەتكەن قارا يورغا ئېگەر - توقۇملىرى بىلەن تەييار باغلاقلىق تۇراتتى. قەمەرنىسا ئاتقا مىنىپ، ئانا - بالا شەپقەتسىزلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن يەرگە — مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى، بۇ ۋاقىتتا يېڭىلا ئۆلۈكلەر يېنىدىن ئايرىلىپ، كۆرەڭلىك بىلەن كېتىۋاتقان

دۇشمەن ئوفتسېرى ئارقا تەرەپتىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ ئېتىنىڭ چولۇۋۇرنىنى چىڭ تارتىپ، يان كوچا ئىچىگە قاراپ ئاستا ماڭماقتا ئىدى، ئۇزايىدىن ئۇ ئانا - بالا ئىككىيلەننى ئېتىپ ئۆلتۈرگەنلىكىدىن خۇشال، كۆڭلى خاتىرجەم، بەخىرامان كۆرۈنەتتى. قەمەرنىسا چاقماقنىڭ بىلەن يېقىنلاپ بېرىپ، ئۇنىڭ چېكىسىنى نىشانلاپ ئوق ئۇزدى. مېڭىسى قوناق ئۇنىنىڭ خې- مىرىدەك ئۇۋۇلىنىپ چېچىلغان ھەربىي ئوفتسېر ئاتتىن دومىلاپ، توپىلاڭلىققا يىقىلدى. شۇندىن كېيىن، شەپقەت ھەمشىرىسى ئىزۋوت كوماندىرى بىلەن بىللە مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ چوڭ توپىغا قوشۇلۇۋېلىش ئۈچۈن ئۇنى ئىزدەپ يارىبشى تە- رەپكە ئات سالدى. بۇ ۋاقىتتا جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ باتالىيونلىرىنى تازلاڭگىرىدىن قوغ- لىغانچە بوزدۆڭ تەرەپكە كەتكەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە پۈتۈن كونىشەھەر بازىرىنى 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئۇچتۇرپان باتا- لىيونى ئىگىلەپ، ئۇز قوللىرىغا تولۇق كىرگۈزۈپ بولغانىدى. بۇ جاينىڭ ھەممە يۈلۈڭ - يۆچقاقلىرىدا گۇمىنداڭ ئەسكەرلىرى يامراپ يۈرەتتى. ياربېشىدا ئاندا - ساندا ئوق ئۇزۇشلەر يۈز بېرىپ، ئاخىرقى پارچە - پۈرات ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى داۋام قىلىپ تۇراتتى. قەمەرنىسا يار ئۈستىگە چىقىۋېلىش ئۈچۈن توپ- توغرا شەرق تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ، ئەشمەبۇلاق بېزەكلىكىگە كەلدى ۋە بۇ يەردىن ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلۈش ئۈچۈن دەپسەڭگە قەدەم قويغانىدى. كۆتۈلمىگەندە ئېتىغا ئوق تېگىپ پىيادە قالدى. دەل شۇ پەيتتە قەمەرنىساغا ئىككى گۇمىنداڭ ئەسكىرى قارشى تەرەپتىن ئۇدۇللاپ روبىرو بولۇپ كەلدى. ئەسكەرلەر لالما ئىتلار گويا تاپقا ئېتىلغاندەك ئۇنىڭغا ئاچكۆزلۈك بىلەن ئېتى- لىپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇلار شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ يالپىيا- قىنا ھۆسن - جامالىنى كۆزەل قىز ئىكەنلىكىنى بايقاپ، ھەم

مەستخۇشلۇق، ھەم كۆزگە ئىلماسلىق نەزەرى بىلەن ئوق ئاتماس تىن تىرىك تۇتۇش ئۈچۈن يۈگۈرۈشەتتى. ئۇلار خېلى يېقىن كېلىپ قالدى. قەھرىسا چاققانلىق بىلەن دەپسەك يېنىدىكى خارابە تاملىق ئىچىگە كىرىپ، يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ ئوق ئۇزدى. ئۇلاردىن بىرى ئۆلۈپ، يەنە بىر ئېتىغا يېتىۋېلىپ قېچىپ، مەللىلەر ئىچىدە غايىب بولدى. بۇ ئەھۋاللارنى يار ئۇستىدىن كېتىۋاتقان باشقا بىر گومىنداڭ ئەسكىرى بايقاپ قالغانىدى. ئۇ ئۆملەپ كېلىپ، يار ئېۋىدىن خارابە تاملىق ئىچىگە قول بومبىسى تاشلاپ، قەھرىسانى ئۈجۈقتۇرۇۋېتىشكە تەييارلاندى. بىراق دەپسەكنىڭ ئۈدۈلىدىكى قوناقلىق ئىچىدىن يوشۇرۇن ئېتىلغان ئوق بىلەن بۇ ئەسكەر تىن تارتماي ئۆلۈپ، شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ يېنىغا سوقما تامنىڭ چالمىسىدەك دومىلاپ چۈشتى. قەھرىسا جىددىي ھايات - ماماتلىق پەيتتە يۈز بەرگەن بۇ سىرلىق ئۆزگىرىشنى بىلەلمەي بىردەم تېڭىرقاپ قالدى. ئاڭغىچە ئۈدۈلىدىكى ئېگىز بوي تارتقان قوناق شاخلىرى بوش شىرىلداپ تەۋرەپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن گومىنداڭ ئەسكىرى كىيىملىرىدىكى بىر كىشى قورالىنى بەخىرامان تۇتقان ھالدا كۆلۈمسىرەپ چىقىپ كەلدى. قىز ئۇنى تونۇيالماي قايتىدىن جىددىيلەشتى. تېزلىك بىلەن تاپانچىسىنى قارىغا ئېلىپ، ئېتىپ تاشلاشقا تەمشىلگەنىدى. يىگىت ۋارقىراپ، ئاۋازى ئارقىلىق تونۇشلۇق بېرىپ، قەھرىسا بىلەن ئۆزئىنىڭ بىر يېزىلىق تۇغقان ۋە ئۆز ۋاقتىدا توي قىلىپ، ئۆمۈرلۈك ھالال جۈپتىلەردىن بولۇشقا ۋەدىلەشكەن سەمەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردى. سەمەت قىزنىڭ ھاياتىغا خەۋپ سېلىش ئالدىدا تۇرغان بۇ دۇشمەن ئەسكىرىنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەنىدى. شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ كۆز ئالدى چاقناپ، كۆكلى - كۆكسى ئىشقى - مۇھەببەتنىڭ قۇدرەتلىك ھارارىتى بىلەن بىردىنلا يايراپ كەتتى. قىز ئۆزىنىڭ

ئۇرۇش ئوتى تېخى ئۆزۈل - كېسىل توختاپ كەتمىگەن جايدا. پۈتۈن تەقدىرى يېڭىباشتىن گومىنداڭ جاللاتلىرىنىڭ قولىغا ئۆتكەن ئەنە شۇ ۋەھىمىلىك كونىشەھەر بازىرى ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ، خارابە تام ئىچىدىن سەمەتنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقماقچى بولغانىدى، يىگىت ئوچۇقچىلىقتا ئەسكەرلەرنىڭ بايقاپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، قىزنى توختىتىپ، ئۆزى چەبدەسلىك بىلەن خارابە تام ئىچىگە ئۆتتى. سەمەت بۇ سەھمىي، ئاق كۆڭۈل سۆيگۈنى بىلەن كۆزدىن خالىي شۇ دالدا جايدا كۆرۈشۈپ، بىر يەردە جەم بولدى. ئۇلار چوڭقۇر سېغىنىش بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. بۇ چاغدا يار ئۇستى بىلەن يار ئاستىدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي يۈرۈشلىرى ئاندا - ساندا داۋام قىلىپ تۇراتتى. بۇ يەرگە يەنە قەيەرلەردىندۇ، يىراق بىر يەردىن گۈمبۈرلەپ پارتلىغان قول بومبىلىرى بىلەن قويۇق چاكىلداپ ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرىمۇ كېلىپ تۇراتتى. ئۇرۇش كونىشەھەر بازىرىدىن يىراق بىر جايدا داۋام قىلىپ، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى كۈچا باتالىيونلىرىنى قوغلاپ، شىمال تەرەپكە ھەدەپ سۈرۈپ بارماقتا ئىدى.

كەچ كىرىپ قالاي دېگەن بولسىمۇ، ئەمما تېخى كۈندۈز تۇيغۇسى، تۈن قاراڭغۇسى باشلانمىغانىدى. بۇ چاغدا قەھرىسا مىللىي ئارمىيە شەپقەت ھەمشىرىلىرىنىڭ فورمىسىدا قارامتۇل سارغۇچ دىگىنالدىن ئىككى مەيدە يانچۇقلۇق گىمناستۇركا، ئاستى تەرىپىگە يوپكا ۋە بېشىغا سادىر پالۋانچە سېپتا كىگىز قالپاق كىيىۋالغان پېتى ئىدى. قەھرىسا بىلەن سەمەت خارابە تاملىق ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ بىر سائەتچە ئولتۇردى. ئاڭغىچە ئۇرۇش سېپى يەنىمۇ يىراقلاپ، ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلانماس بولۇپ قالدى. يار ئۇستىدىن ئۇياق - بۇياقتا ئۆتۈپ تۇرىدىغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ چۇقان - سۈرەنلىرى ۋە ئات تۇياقلىرىنىڭ شەپىلىرى يوقاپ، پۈتۈن ئەتراپ تىمتاس بولۇپ قەتتى. قاراڭغۇلۇق باشلىنىش بىلەن يار تۇۋىدىكى يولدىن

ئاندا - ساندا ئۆتۈپ تۇرىدىغان ئەسكەرلەرمۇ كۆرۈنمەس بولۇپ قالدى. دەل شۇ چاغدا سەمەت قەمەرنىسانى ئېلىپ، قوناقلىق ئىچىگە ئۆتۈپ، ئاندىن ئۇ يەردىن پەخەسلىك بىلەن ئېتىزلىق ئارىلىقىدىكى يەككە - يېگانە دېھقان ئائىلىسىنىڭ ھويلىسىغا كىرىۋالدى. بۇ سەمەتنىڭ چوڭ بوۋىسىنىڭ ئۆيى ئىدى. سەمەت شۇ كۈنكى ئۇرۇشتا 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ كونىشەھەر بازىرىنى كۆزەت قىلغۇچى ۋىزۋوتى تەركىبىدە بۇ يەرگە ئەۋەتىلگەنىدى. بۇ ۋىزۋوتقا قۇمباش يېزىسىنىڭ سابىق باجگىرى، سەمەت خالىس پوچتىكەشلىك قىلغان چاغدا ئوبدان تونۇش بولۇپ كەتكەن، ياۋاش، مۇلايىم جۇاڭ زېگگۈەن كومانىدىرلىق قىلاتتى. سەمەت ئۆز ۋىزۋوتى بىلەن كونىشەھەر بازىرىنى كۆزىتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، بوۋىسى بىلەن مومىسىنى يوقلاپ قويۇش ئۈچۈن دەپسەڭ يېنىغا كەلگەنىدى. دەل شۇ چاغدا ئۇ قوناق ئىچىنى ئارىلاپ كېلىۋېتىپ، قەمەرنىسانى دەپسەڭ تۆۋىدە كۆرۈپ قالدى. قەمەرنىسا ئۇنىڭ بوۋىسى بىلەن مومىسىنىڭ تۇغقانىدى. بوۋاي بىلەن موماي قىزنى تونۇپلا قالماي، بەلكى غۇلجىغا كېتىپ قالماستىن ئىلگىرى سەمەت بىلەن توي قىلىشقا ۋەدىلىشىپ قويغانلىقىنىمۇ بىلەتتى.

سەمەت ۋە قەمەرنىسا

گومىنداڭ 5 - ئاتلىقلار پولكى مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇغا كېلىپ قېلىشىغا قارشى ياشلاردىن مەجبۇرىي ئەسكەر ئېلىشنى باشلىۋەتكەن چاغدا، سەمەت ئۆزىنى بۇ ئىشتىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن ھەق ئالمايدىغان خالسانە پوچتىكەش بولۇۋالـ

غان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئاخىر يەنىلا ئەسكەرلىكتىن قۇتۇلۇپ قالالمىدى. جۇاڭ زېگگۈەن باجگىرلىك خىزمىتىدىن توختىتىلىپ، قۇمباشتىن 5 - ئاتلىقلار پولكىغا ئەسكىرىپ كېتىلگەن چاغدا، سەمەتنۇ ئىككىنچى قېتىمدىكى ئەسكەر ئېلىش ھەرىكىتىدە تۇتۇلۇپ، ھەربىي سەپكە قوشۇۋېلىندى. سەمەتنىڭ ئاتا - ئانىسى ئوغلىنى بۇ لەنەتلىك ئىشتىن قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن ئامال - چارىلەرنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ كۆردى. بەگ - دورغىلارغا پۇلغا يارىغۇدەك نەرسىلەرنى بېرىپ باقتى، ئۆيىدىكى بىردىنبىر تىرىكچىلىك قورالى ئاتنى پارا ئورنىدا تۇتتى، بۇلار بەگ - دورغىلارغا ئازلىق قىلدى؛ ئاندىن ئۇلار سەمەتنى ئورا - ئازگاللارغا يوشۇرۇپ باقتى، باشقا كەنت ۋە يىراق يېزىلاردىكى تۇغقانلىرىنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپ، ئۇنى ئۆز يۇرتىدىكى ئايكۆل بەگلىرىنىڭ كۆزىدىن قاچۇردى. ئاقىۋەت بۇ چارىلەرنىڭ ھېچبىرى سەمەتنى ئەسكەرلىكتىن قۇتقۇزۇپ قېلىشقا ياردەم بېرەلمىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى كەمبەغەل بولۇپ، بەگ - دورغىلار ئالدىدا ئابروي - ئىناۋىتى يوق ئىدى، تەلىپى ئۆتەمەيتتى. چۈنكى بۇ چاغدا ئالۋان - ياساق، سەيىسى - ھاشار يوقسۇللارنىڭ بېشىغا كېلىپ تۇرغاندەك، جانجان پەرزەنتلىرىنى ئۆزلىرى قىلىشنى خالىمىغان ئىشقا، ئەسكەرلىككە بەرمەسلىكىنى ئۇلارنىڭ قەتئىي قولىدىن كەلمەيدىغان ئىش ئىدى. بىراق سەمەت بۇ كۈنلەردە ئاڭسىزلارچە تەقدىرگە تەن بېرىپ، كۈن كەچۈرىدىغان كىشىلەردىن ئەمەس ئىدى. ئۆز يېزىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرى ۋە ئۇنىڭ كۈندىن - كۈنگە كېڭىيىپ تەرەققىي قىلىپ كېتىۋاتقانلىقى توغرىسىدا نۇرغۇن يېڭىلىق گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلاپ ۋە ئاقسۇ بازىرىغا پوچتىكەشلىك بىلەن ھەر بىر قېتىم كەلگەندە لوتېۋللا مۇتەللىپتىن غۇلجا گېزىتلىرىنى ئېلىپ كۆرۈپ، قوراللىق

قوزغىلاڭ روھى بىلەن يالقۇنجاشقا باشلىغان سەمەت گومىنداڭ پولكى ئىچىگە كىرە - كىرمەيلا دۇشمەنگە كەينىدىن نەيزە ئۇرۇش يولىنى تاللاپ بولغانىدى. ئۇ شۇ يول بىلەن ماڭدى ۋە بۇ يولدا بارغانسېرى ئىچكىرىلىدى. ئۇ مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن ئۇرۇش سېپىدە روبىرو لىشىپ، كەسكىن ئېلىشىۋاتقان چاغدىكى شەۋكەتلىك مەنزىرىسىنى تەسەۋۋۇر كۆچى بىلەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن ۋاقىتتا، ئاستا شۇنداق دېگىلى بۇيرۇق ئاھاڭىدا ئۆز - ئۆزىگە: «ھەي سەمەت، گومىنداڭ پولكى ئىچىدە يۈزلىگەن يېڭى ئەسكەرلەرگە ئوخشاش بۇگۈن سەن ھەربىي خىزمەت ئۆتەشكە مەجبۇر بولۇۋاتقان بولساڭمۇ، ئەمما بۇنىڭ بىر ياخشى تەرىپى شۇكى، بۇ ئىش بىلەن سېنىڭ قولۇڭغا قورال كەلدى. سەن بۇنى، بەيت كەلگەندە گومىنداڭچىلارغا قارشى ئىشلىتەلەيسەن» دەيتتى. سەمەت گومىنداڭنىڭ ئەسكىرى بولۇپ قالغانلىقىدىن قاتتىق ھار ئالاتتى، لېكىن ئۇ ئەنە شۇ سۆز بىلەن ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى. شۇنداق قىلىپ سەمەت 5 - ئاتلىقلار پولكى ئىچىدە مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇلغان ھەم يېزىلىق دېھقان ياشلىرى ئارىسىدا ئىنقىلاب مەنپەئىتى يولىدا يوشۇرۇن تەشۋىقات ئېلىپ بېرىشنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ئاۋانگارتى بولۇپ قالدى. ئايكۆل يېزىسىدىن سەمەت بىلەن بىللە ئەسكەرلىككە تۇتۇلغان ياشلار ئۇنىڭ كىچىكىدىن بۇيان بىللە ئويناپ، بىللە ئىشلەپ كەلگەن تەڭتۇش سىرداش دوستلىرى ئىدى. ئۇ يەنە 5 - ئاتلىقلار پولكىغا كەلگەندىن بېرى ئۆزى بىلەن بىللە تۇرۇۋاتقان قارىتال، بەشىبرىق، قۇمباش، توپلۇق، بەشتۆگەمەن ياشلىرى بىلەن تونۇشتى. شۇنداق قىلىپ سەمەت ھەر بىر پەيتى كەلگەندە، يوشۇرۇن تەشۋىقاتچى سۈپىتىدە ئىككىلەنمەستىن ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇلارغا گومىنداڭ تەرەپتە تۇرۇپ، ئۆز جېنىنى ئاھەق ئىش ئۈچۈن ھالاك قىلىپ

بېرىشنىڭ خەلق ئالدىدا كەچۈرگۈسىز جىنايەت بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ تۇردى.

ئاخىر ئاقسۇغا مىللىي ئارمىيە كەلدى. بۇنىڭ بىلەن شەھەر دەرۋازىلىرى چىڭ تاقىلىپ، گومىنداڭنىڭ ھەربىي - ساقچى، مۇلكىي ئەمەلدارلىرى سېپىل ئىچىگە قامىلىپ قالدى. 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ بىرقانچە باتالىيون ئەسكىرى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ بىرقانچە ئون كىشىلىك ساقچى ئەترىتىمۇ شەھەر تۇتقۇنلىرى، سېپىل بەندىلىرىگە ئايلىنىپ كەتتى. بۇ چاغدا سەمەت مىللىي ئارمىيىگە قارشى ئوق ئېتىشنى تېخىمۇ خالىمىدى. بەلكى ئۇ ئىسيانكار روھ بىلەن شەھەر ئىچىدىن قېچىپ چىقىپ، مىللىي ئارمىيە سېپىگە قوشۇلۇۋېلىش يولىنى ئىزدىدى. شەھەر مۇھاسىرىدە تۇرغان مەزگىلدە، بەزى يېڭى ئەسكەرلەرنىڭ سېپىلدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە قوشۇلۇۋېلىش ۋەقەلىرى بولۇپ تۇردى. ئەڭ ئاۋۋال ئايكۆل يېزىسىدىن كەلگەن پەيزۇللا، قارىتاللىق ئابدۇشۇكۇر، ساقساقلىق قەييۇملار شۇنداق قىلدى. ئۇلارنىڭ ھاياتلىق بىلەن ماماتلىق ئۆزئارا كىرىشىپ، ئاجرالماس بولۇپ كەتكەن بۇ خەتەرلىك باتۇرلۇقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش نىيىتىگە كېلىشىگە قىسمەن بولسىمۇ سەمەتنىڭ يوشۇرۇن تەشۋىقاتچىلىق پائالىيىتى رول ئوينىغۇدەك، ئۇلارنىڭ مىللىي ئارمىيە سېپىگىمۇ ئۆلۈم پاجىئەسىگە ئۇچرىمای، ساق - سالامەت بېرىۋېلىشىدا يەنە شۇ سەمەت بۇاستە ھامىيلىق رولىنى ئويناندى، ئۇ، پەيزۇللا، ئابدۇشۇكۇر، قەييۇملارغا قورال - ياراغلىرى بىلەن سېپىلدىن سىيرىلىش ۋاقتىدا كۆرمەسكە سېلىش ئارقىلىق دالدا بولۇپ بەرگەن بولسا، يەر ئۈستىدە ئۇلارنىڭ قارشى سەپكە تىرىك ئۆتۈۋېلىشىغا كەينىدىن ئوق ئاتماستىن مەدەتكارلىق روھى بىلەن جىم تۇرۇپ بەردى. سەمەت شەھەر مۇھاسىرىگە ئېلىنغان كۈنـ

نىڭ دەسلەپكى كېچىسىلا سىيرىلىپ قېچىشنىڭ پىلانىنى تۈزۈپ، بۇ ئىشنىڭ تېگىشلىك تەييارلىقلىرىنى قىلىپ قويغانىدى، لېكىن ئۇ ھەم‌ئاھالىرىنى ئاۋۋال قېچىشقا تەشكىللەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۆزىنىڭ قېچىش ۋاقتىنى ئاتايىن ئارقىغا سۈردى. كېيىنچە پولك شتابى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى سىپىلىدىن سىيرىلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەسكەرلەر ئېچىگە پايلاقچىلارنى تىنىمسىز قويغاندىن كېيىن، ئۇ بۇ ئىسيانكار ھەرىكەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن مەھرۇم بولۇپ، گومىنداڭ قوشۇنى ئىچىدىن نېرى - بېرىغا تەۋرىيەلمەس بولۇپ قالغانىدى.

5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ سەمەت قاتناشتۇرۇلغان ۋىزۋوتى مۇندىن ئۈچ ئاي مۇقەددەم زاپاس ھەربىي بۆلۈنمىلەر قاتارىدا يېڭى تەشكىل قىلىنغان ۋىزۋوت بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى ئاقسۇدا ئۇرۇش ۋەھىمىسى كۆچەيگەندىن كېيىن يېزىلاردىن تۈتۈپ كېلىنگەن دېھقان ياشلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلار ئۆسمار ۋاقتىدا باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ روشدى سىنىپىنى ئوقۇپ، خەت - ساۋاتلىق بولۇپ قالغانلىقتىن، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ پەقەت مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەن باشقا ئەسكەرلىرىگە قارىغاندا، ئوقۇمۇشلۇق يېگىتلەردىن ھېسابلىناتتى. ئۇلارغا سابىق باجگىر جۇاڭ زېڭگۇەن كوماندىرلىق قىلاتتى. لېكىن بۇنىڭدىن بىلەن ئەڭ كېيىنكى ۋاقتىقىچە قۇمباش، ئايكۆل يېزىلىرىدىكى دېھقان ياشلىرى بىلەن قويۇق ئالاقىدە بولۇپ كەلگەن، ئاقسۇ خەلقىنە نىسبەتەنمۇ چوڭقۇر ھېسداشلىق روھى بىلەن تونۇلغان بۇ مۇلايىم خەنزۇ يېگىتنى ئەمەلىيەتتە گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىغا ئانچە ئىشەنچلىك كىشى دەپ ئېيتقىلى بولمايتتى. بۇ ۋىزۋوت جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى ئاقسۇغا كېلىپ، يېڭىشەھەر شەھەر سىپىلىنى مۇھاسىرىگە ئالغاندىن بۇيانقى 23 كۈن داۋامىدا سىپىل ئۈستىدە تۇرۇپ، پاسسىپ مۇداپىئە

بىلەنلا بۆلۈپ كەلدى. 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئۈچتۇرپان باتالىيونى بىرلىشىپ، راشىدىنجان باتالىيونىغا قارشى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتكەن چاغدىمۇ، ئۇلار يەنە بىۋاسىتە ئۇرۇشقا سېلىنماي، ئارقا سەپ يارىدەمچى ئەسكەرلىرى سۈپىتىدە كونىشەھەر بازىرىنى قوغداپ تۇرۇشقا قويۇلدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ جۇاڭ زېڭگۇەن ۋىزۋوتىنىڭ ئۇرۇش باشلانغاندىن تارتىپ، شەھەر تېشىغا چىقىشى بىرىنچى قېتىم بولغىنىدەك، مۇشۇ ۋىزۋوت تەركىبىدىكى يېڭى ئەسكەر سەمەتنىڭ سىپىلدىن چۈشۈپ، كونىشەھەر بازىرىغا كىرىشىمۇ بىرىنچى قېتىملىق ئىش بولدى.

سەمەت قەمەرنىسانىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا يۇرۇش قىلغۇچى مىللىي ئارمىيە بىلەن بىللە ئاقسۇغا كەلگەنلىكىنى بىلمەيتتى. ئۇ بۈگۈن ئۈنىڭ بىلەن ياربېشى دەپسىگىدە ئۇشتۇمتوت ئۇچرىشىپ قالغانلىقىنى ئۆزى ئۈچۈن تېپىلغۇسىز ۋەقە سۈپىتىدە ھېس قىلسىمۇ، ئەمما بۇ قېزىنىڭ ئەركىنلىك جەڭچىلىرى ئىچىدە شەپقەت ھەمشىرىسىگە ئوخشاش بىر خىل ئۇلۇغۋار ۋەزىپىنى ئۆتەۋاتقانلىقىدىن ئارتۇقچە ھەيران بولۇپ كەتمەيتتى. چۈنكى ئۇ لوتپوللا مۇتەللىپتىن ئېلىپ ئوقۇيدىغان، ئاندىن يەنە ئايكۆل يېزىسىغا يوشۇرۇن ئاپىرىپ بۇ يەردىكى تەڭقۇر ئوقۇتقۇچىلار ئىچىگە تارقىلىپ تۇرىدىغان «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ قايسىبىر ساندىن مۇنداق بىر خەۋەرنى كۆرگەنىدى. قەمەرنىسانىڭ نامى ئوچۇق بايان قىلىنغان بۇ خەۋەردە مۇنۇلار يېزىلغانىدى: «غۇلجا ھەرەمباغ ئۇرۇشى ھەيدىگەندىلا كەسكىن تۈس ئېلىپ، بۇ يەردە قورالىق قوزغىلاڭچىلارغا جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئاخىر بەرداشلىق بېرەلمەي پۈتۈن سەپ بويىچە چېكىنىشكە باشلىغان چاغدا، مەشھۇر شەپقەت ھەمشىرىسى رىزۋانگۈل بەختكە قارشى دۈشمەنلەرنىڭ ئوقىدا قەھرىمانلارچە

قۇربـان بولدى، ئۇ، بۇ يەردىكى ئۇرۇش سەپـىده قوزغىلاڭچى خەلقلەردىن ياردار بولغانلىرىغا تىببىي ياردەم كۆرسىتىش ۋە ئۇلارنى ئاسىلكىلاردا ئارقا سەپكە يۆتكەش خىزمىتى بىلەن قول - قولىغا تەگمەي جىددىي مەشغۇل بولۇپ تۇراتتى. دۇشمەنلەرنىڭ قېچىش ئالدىدا جان تالىشىپ تۇرۇپ ئاتقان بىرەھىم ئوقى بۇ قەھرىمان ياش قىزنى قۇربان قىلىپ، ئۇنىڭ قوراللىق ئىنقىلابىمىز ئۈچۈن كۈرەكلىك ھاياتىنى ۋاپاسىزلىق بىلەن بىمەزگىل ئايىغلاشتۇردى. شەپقەت ھەمشىرىمىز رىزۋانگۈل ئوق يامغۇر بولۇپ چۈشۈۋاتقان ئۇرۇش سەپىدە ئەنە شۇنداق قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى، لېكىن ئۇ داۋام قىلدۇرۇپ كەلگەن ئىش توختاپ قالمىدى. بىر شەپقەت ھەمشىرىسى ئالەمدىن ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ئورنىنى بىرمۇنچە شەپقەت ھەمشىرىلىرى ئىگىلىدى. رىزۋانگۈلنىڭ قۇربان بولغانلىقى تۇغرىسىدىكى خەۋەر تارقالغان كۈنىلا غۇلجا شەھىرىدىن ئونلىغان قىز - چوكانلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى بولدىغانلىقىنى مەلۇم قىلىپ شتابقا كەلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاقسۇدىن غۇلجىغا تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن كېلىپ تۇرۇپ قالغان قەمەرنىسا، قەشقەرلىق ئامانگۈل، ئاتۇشلۇق تۇنىساخانغا ئوخشاش مۇساپىر قىزلارمۇ بار. ئۇلار ھازىر پارتىزان ئەترەتلىرىگە تارقىتىلىپ، شەپقەت ھەمشىرىلىك خىزمىتىنى قورقۇمسىزلىق بىلەن ئادا قىلماقتا».

قەمەرنىسا ئۆتكەن يىل كۈزگە يېقىن ئۆز يېزىسى ئايىكۆلدىن غۇلجىدا ئۆي - ئوچاقلىق بولۇپ قالغان ئاچىسىنى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەنىدى. بىراق ئۇ قايتىپ كەلگىچە، ئۇ يەردە ئىنقىلاب پارتلاپ، يول تۇسۇلۇپ، ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلەلمىدى. قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ھەمىدىن كۆپرەك قەمەرنىسا تېزرەك قايتىپ كەلسە، كۆزلىرىنىڭ ئوچۇقىدا ئۇنىڭ سەمەت بىلەن تويىنى قىلىۋېلىپ، خاتىرجەم بولۇۋالساق،

دەپ ئويلايتتى. ئۇلار قەمەرنىسادىن كۆپ ئەنسىرىدى؛ تېز قايتىپ كېلىشىنى جېكىپ، غۇلجىغا بىرقانچە قېتىم خەت ئەۋەتتى. ئەمما ئۇچۇرنى ئالالمىدى، چۈنكى، بۇ ۋاقىتتا ئاقسۇ ئاھالىسىنىڭ ناھايىتى زور كۆپچىلىكى غۇلجىدا ئىنقىلاب باشلىنىپ قالغانلىقىنى بىلمەيتتى، ئاقسۇدىكى گومىنداڭ ھاكىمىيىتى بۇ يەردىكى خەلقنىڭ بۇ ۋەقە مۇناسىۋىتى بىلەن ئويغىنىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، قوراللىق ئىنقىلاب توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنىڭ تارقىلىپ قېلىشىنى جان - جەھلى بىلەن توسۇيتتى.

قەمەرنىسا ھەقىقەتەن پۈتۈن ئايكۆل ئاھالىسى پەخىرلەنسە ئەرزىگۈدەك ئىنتايىن چېچەن، نومۇسچان، ۋىجدانلىق، گۈزەل قىز ئىدى. ئۇ بۇ يىل 20 - باھارىنى باشلاپ، تولۇق يېتىلگەن چاچلىق قىز دەۋرىگە قەدەم قويغانىدى. ئەمدىلەتىن 22 ياشقا كىرگەن سەمەت گويا تەبىئەت ئالدىن تاللاپ ئۆستۈرگەندەك، ئۇنىڭ بىردىنبىر لايىقى بولۇپ ئۆسكەنىدى. خۇددى قەمەرنىسا دەك ئاق نىيەت، خۇش پېئىل، ۋىجدانلىق، تەقى - تۇرقى كېلىشىملىك، قامەت بوي بۇ دېھقان يىگىت ئۇنىڭغا بەكمۇ مۇناسىپ كېلەتتى. قىز غۇلجىغا ماڭىدىغان چاغدا تونۇش - بىلىش ھەمسەپەرلەرگە قوشۇپ قويۇلغانلىقىغا قارىماي، سەمەت يەنە مۇزاتقىچە بىللە ئۇزىتىپ بېرىپ، ئۇنى خەتەرلىك مۇز داۋاندىن ساق - سالامەت ئۆتكۈزۈپ قويغانىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى ئاقسۇغا كەلگەندىن بېرى، چوڭ - كىچىك ئۇرۇشلارنىڭ تىنىمسىز بولۇپ تۇرۇشى بىلەن، پات - پات ئالدىنقى سەپتە بولۇش، ئۇنىڭ ئۇستىگە كونىشەھەر ناھىيىلىك بانكا بىناسىدىكى ۋاقىتلىق ھەربىي بالنېتسىيدە يېتىپ - قوپۇپ يۈرۈپ ئىشلەش نەتىجىسىدە، قەمەرنىسا ھەر كۈنى ئالدىراش ئۆتۈپ، ئايكۆل يېزىسىغا بارالمىغانىدى. ئەمما ئۇ سەمەتنىڭ كونىشەھەردىكى بوۋىسىنىڭكىگە ۋاقىت تاپسىلا كېلىپ

يوقلاپ تۇردى. ئايكۆلدىكى ئاتا - ئانا ۋە ئۇروق - تۇغقانلىرى بىرقانچە قېتىم ئالايىتەن يوقلاپ كەلگەندە، قەھرىنسا ئۇلار- دىن سوراپ، سەھەتتىنك گومىندانك ئەسكەرلىكىگە تۇتۇلۇپ، ھازىر 5 - ئاتلىقلار پولكىدا ئىكەنلىكىنى بىلدى. قىز بىر - بىرىگە بىر- ئازمۇ يانداشمايدىغان ئىككى خىل تەقدىرنىڭ ئۆزلىرىنى بىر - بىرىگە تۇيۇقسىز قارشى ئىككى خىل مەيدانغا ئۆتكۈزۈپ قويغانلىقىنى ھەر بىر قېتىم كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە مەيۈس- لىنىپ، سەھەتتىنك ئەنە شۇ قاراڭغۇ مۇھىت ئىچىگە كىرىپ قالغانلىقىغا قايتا - قايتا ئېچىندى. بىراق، ئۇ بۇنىڭ بىلەن سۆيگەن يىگىتىگە باغلانغان پاك مۇھەببەت رىشتىسىنى ئۈزۈپ تاشلىمىدى، قىز ئۆز سۆيگىنىنىڭ ئەركىنلىك جەڭچىلىرى سېپىگە ۋاپاسىزلىق بىلەن ئوق ئاتمايدىغانلىقىغا، ئۇنىڭدا خەلق ۋە ئىنقىلاب بىلەن قويۇق تەقدىرداشلىقنىڭ بارلىقىغا ئىشىنەتتى. شۇنىڭدەك ئۇ 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن گومىندانك قوراللىق ساقچى ئەترىتى ئەك ئاخىرقى قېتىم تەلتۆكۈس تارمار قىلىنىپ، يېڭىشھەرنىڭ سېپىل ئىچى ئۆزلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان چاغدا، سەھەت بىلەن كۆرۈشۈپ، غەلىبە خۇشاللىقىنى توي خۇ- شاللىقىغا بىرلەشتۈرۈپ، شۇ يەردە ئۆزلىرىنىڭ ئائىلىۋى تۇرمۇ- شىنى باشلاپ كېتىش مۇمكىنچىلىكىگە ئىشەنگەنىدى. ئاخىر ئۇلار ئۇچراشتى. تىلەك ئەمەلگە ئاشتى، ئەمما بۇ ۋەقە قەھرىنسا كۈتكەنىدەك يېڭىشھەر ئازاد قىلىنغان سەلتەنەتلىك كۈن- لەردە ئەمەس، بۇنىڭ ئەكسىچە، كونىشھەر قايتىدىن گومىندانك ئىسكەنجىسىگە ئۆتۈپ قالغان ئەنە شۇ ئاجايىپ كۆڭۈلسىز دەقىقىدە يۈز بەردى. بۇ چۈش ئەمەس ئىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ قەتئىي ئىرادىلىك، قەھرىمان شەپقەت ھەمشىرىسى ئۇچۇن ئېيتقاندا، بۇ يەنە ئەسىرلىك ھاياتىنىڭ باشلىنىشى بولۇپمۇ ھېسابلىناتتى. يېقىنلاپ كېلىۋاتقان خورلۇق ۋە ئازارەت

قەپەسى ئىچىدىن سەمەت قۇتقۇزۇپ قالالارمۇ؟ ياق، ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشقا قۇربىتى يەتمەيدۇ. چۈنكى، سەمەتنىڭ ئۆزىمۇ، گومىنداڭچىلار ئالدىدا ئىشەنچلىك ئەسكەر ئەمەس، ئەكسىچە شەكلى ئۆزگەرگەن ھەربىي ئەسىر. بۇ ياش دېھقان يىگىتنى گومىنداڭ ھەربىي ئوفىتسېرلىرى يوق ئىللەتلەر بىلەن جازالىشى، ھەتتا سوت - سوراقسىز ئېتىپ تاشلىشىمۇ مۇمكىن.

شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ تويى

بوۋاي بىلەن مومای یاز كۈنلىرىدىن بىرىنىڭ ئۆزۈن بىر كۈندۈزىنى قورساق ئېچىقىسى ۋە چاڭقاق ئۇسسۇزلۇق ئىچىدە چىدام بىلەن باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن شام نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئەمدىلەتىن ئىپتارلىق غىزاسىنى ئىشتىھا بىلەن يېيىش- كە باشلىغانىدى. ئۇلار سەمەت بىلەن قەھرىنسانىڭ شەپە چىقارماي، ئاجرالماس قوشماقلاردەك تەڭ قەدەم بىلەن كىرىپ كېلىۋاتقانلىقلىرىنى قارا چىراغ يورۇقىدىن غىل - پال كۆرۈپ، ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى ئىشەنمىگەندەك قىلىپ، كۆزلىرىنى ئۇۋۇ- لاشتى. ئاندىن خۇشاللىق بىلەن تەۋرىنىپ، قىيقاس، بارىكاللا سادالىرى بىلەن ئۇلارنى قۇچاق ئېچىپ قىزغىن قارشى ئالدى، ئىككىسىنى يانلىرىغا ئولتۇرغۇزۇپ، «ئاۋۋال تاتام، كېيىن كالام» دەپ ئۇلارنى غىزاغا تەكلىپ قىلدى. مومای بۇ چاغدا ھەرقا- چانقىدىن تېتىكلىشىپ، تەخسىنى كاۋا، پىدىگەن، پۇرچاقلار بىلەن، ئەبجەش قورۇلغان سەي بىلەن تولۇقلىدى، ئاق بىلەن قارا ئارىلاشتۇرۇپ جىرىس خېمىردا پىشۇرۇلغان ئىككى دانە يېڭى

قاتلىمنى داستىخانغا قويدى، قوشۇق ئەكەلدى، هېجىرلەرگە چاي قۇيدى. يىگىت بىلەن قىز تاتلىمنى تارتىنماي يېيىشتى، چۈنكى ئۇلارمۇ خۇددى روزا تۇتقان كىشىلەرگە ئوخشاش پۈتۈن بىر كۈندۈزنى يېمەي ـ ئىچمەي ئۆتكۈزگەنىدى. كېيىن موماي داستىخاننى يېگەندىن پىشۇرۇلغان كۆكباش قوناق بىلەن تولدۇردى. سەمەت بىلەن قەمەرنىسانى كۆرۈپ، بىتاقەت ئولتۇرغان بوۋاي غىزا تارتىلمىدا هاياجان بىلەن سۆز باشلاپ:

— دەسلەپ سىلەرنىڭ ئۆيگە بىللە كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىڭلارنى كۆرۈپ كۆزۈمگە ئىشەنمىدىم، — دېدى، — ئىككىڭلارنىڭ ئۆزئارا مۇشۇنداق چىرايلىق تېپىشىپ، بىللە بولۇشۇڭلارنى مېنىڭ قېتىم ئارزۇ قىلغان بولۇسامۇ، بۇ ئۆيگە مۇشۇ سائەتتە بىر جۈپ قوشماق بولۇپ كىرىپ قالمىدىغانلىقىڭلارنى زادى ئويلاپ باقماپتىكەنمەن، خۇداغا شۈكرى. ئاللا ئىگەم ئۆز قۇدرىتى بىلەن سىلەرنى ئۇچراشتۇرغان ئوخشايدۇ.

— خوش قېنى، باشقا گەپنى قويايلى، — دېدى بوۋاي كېسىپ سۆزلەپ، — سىلەرنى قايسى شامال بىر تۈپ گىياهنىڭ ئىككى تال يوپۇرمىقىدەك جۈپلەپ ئۇچۇرۇپ، بۇ ئۆيگە ئەكەلدى؟ ئاۋۋال شۇنى ئېيتىڭلار!

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قانداق ئۇچرىشىپ قالغانلىقلىرىنى سۆزلەپ بېرىشتى.

— خۇدانىڭ بۇيرۇقىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ، — دېدى بوۋاي، — ئۇنىڭ كارامىتى ياغ ئىچىدە ئوت، پاختا ئارىسىدا چوغ، غەلۋىر بىلەن چۆيلىدا سۇ ساقلايدۇ...

— سىلەر بىزنىڭ يېنىمىزغا بىر ئوبدان كىرىپسىلەر، — دېدى ئۇ، — ئەمدى نېمە قىلايلى دەۋاتىسىلەر؟ بىز ئىككىڭلارنى قانداق قىلىپ قويساق ياخشىراق بولىدۇ؟

— بىز ئىككىمىزنىڭ مىللىي ئارمىيە يېنىغا كەتكىنىمىز

ياخشىدى، — جاۋاب بەردى سەمەت، — بۇ توغرىدا بىز كۆپ باش قاتۇردۇق: هازىرچە بۇنىڭغا ئىلاج يوقتەك قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ هازىر قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلمەيمىز، بايىغا كەتتىمۇ ياكى بوزدۆڭ، قوغان تەرەپتىمۇ؟ بۇلارنى ئۇققىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ تەرەپلەردىكى يوللاردا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بار، ئۆتۈپ كەتمەك تەس...

— ئۇنداق بولسا هېچ يەرگە بارماي مۇشۇ يەردە قېلىڭلار. ئۆيدە يوشۇرۇنۇپ ۋاقتىنچە ئۆتۈپ تۇرارسىلەر. كېيىنچە يۇرت پۈتۈنلەي تىنچىپ قالسا، ئايكۆلگە كېتىۋالساڭلارمۇ بولىدۇ، — دېدى موماي.

— بۇ يەردە قېپقېلىشمۇ، ئايكۆلگە كېتىشمۇ ئوخشاشلا خەتەرلىك، — سۆز قىستۇردى قەمەرنىسا، — گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى سېزىۋېلىپ پاش قىلىپ قويۇشى مۇمكىن. بۇ يەردە قېپقالساق مىللىي ئارمىيە چاپسان كەلسىغۇ ياخشى، كېچىكسە يەنىلا چاتاقتا ئۇچرايمىز.

— دېمىسىمۇ راست، — دېدى بوۋاي، — ئۇلارنىڭ قايتىپ كېلىش ۋاقتىنى بىلگىلى بولمايدۇ.

— ئۆزۈم بىر ئەسكەر، — چۈشەنچە بېرىشكە باشلىدى سەمەت، — دېمەك، مەن هەربىي تۈزۈم ئىلكىدىكى ئادەممەن. بۇنىڭ ئۈستىگە هازىر ئۇرۇش ۋاقتى. 5 ـ ئاتلىقلار پولكى قالايمىقان. بىر ـ بىرىنىڭ پېيىنى قىرقىش ناهايىتى كۈچىيىپ كەتكەن. سەللا پەخەس بولماي قالسا، هەربىيلەر ئىچىدە ئۇرۇش مالىماتاڭچىلىقىدىن پايدىلىنىپ، بىر ـ بىرىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ، كونا ئاداۋەتنىنى ئېلىۋالىدىغانلار يوق ئەمەس. پولك ئىچىدە مەنمۇ دۈشمەنلىرىمنى ئاز دەپ ئېيتالمايمەن.

— قوي قوزىسىدەك ياۋاش بالا تۇرۇقلۇقمۇ تېخى مېنىڭ بىلەن ئۆچەكىشىدىغانلار بار دېگىن؟ هەي هارامىتاماقلار! — دېدى

بوۋاي چۆچۈش ۋە ئەنسىرەش بىلەن.

— 5 - ئاتلىقلار پولكى ئادەم قېلىپىدىن چىققان بىر قىسىم يامان ئادەملەر يىغىلغان جاي. ئۇ يەردە تېخى ياۋاشىنى بوزەك ئېتىدىغانلار كۆپرەك. مۇشۇ تاپتا ۋىزۋوتقا بارمىسام بولمايدۇ، مېنى سۈرۈشتە قىلىپ قالسا، يوق ئىللەتلەر بىلەن جازالاپ قويۇشى مۇمكىن، پەتنە - ئىغۋا قىلىدىغانلار بىزنىڭ يېڭىياچى دېھقان باللىرىدىن تەشكىل قىلىنغان ئىزۋوتىمىزدىن چىقمىسمۇ باشقىلارنىڭ ئېچىدىن چىقىپ قالىدۇ.

— ئۇنداق بولسا بالام چاپسان كەت، بېشىڭ تىنچ بولسۇن، — دېدى بوۋاي ۋە بىرئاز توختاپ ئەنسىرەشلىك بىلەن سورىدى، — قەمەرنىسانى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قېلىش ۋاقتىدا ھېلىقى گومىنداڭ ئەسكىرىنى ئېتىپ تاشلىغىنىڭنى باشقىلار كۆرۈپ قالمىغان بولغىيدى؟

— بۇ ئىش راسا ئوبدان پەيتىكە توغرا كېلىپ قالغانىدى، ھېچكىم كۆرمىدى، — كېسىپ جاۋاب بەردى سەمەت.

— ئۇنداق بولسا ناھايىتى ياخشى، بەك ئوبدان ئىش بوپتۇ، — دېدى بوۋاي بىلەن موماي تەڭمۇ تەڭ خۇشال بولۇپ.

— خوش ئەمىسە مەن ماڭاي، — دېدى سەمەت دىققەت چىلىك بىلەن، — ئەمدى بۇنىڭدىن ئارتۇق كېچىكسەم بولمايدۇ. ئەگەر ئىزۋوت مېنى تاپالماي يېڭىشەھەرگە كېتىپ قالغۇدەك بولسا، چاتاقنىڭ چوڭى شۇ يەردىن چىقىدۇ تېخى!

سەمەت بوۋاي، موماي بىلەن خوشلىشىپ، قەمەرنىسا بىلەن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا يېنىش - يېنىش خوشلىشىپ مېڭىشقا تەمشەلدى. بوۋاي ئۇزىتىپ قويماقچى بولۇۋېتىپ سورىدى:

— ھازىر كەتسەڭ يەنە كېيىلەمسەن؟ قاچان كېيىلەرسەن؟

— بۇنىڭغا بىرنەرسە دەپ جاۋاب بېرەلمەيمەن. سىلەر بولغاندىن كېيىن قەمەرنىسا بۇ ئۆيدە يوشۇرۇنۇپ تۇرار.

— ھازىر ئۇرۇشنى ئاخىرلاشتى دېگىلى بولمايدۇ. سىلەرنىڭ ھەر ئىككىڭلار ئۇرۇش ئۇستىدىكى ئادەملەر، ئەگەر ئوق تېگىپ قالسا...— بوۋاي كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يىغلاپ سېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدۇرالمىدى، ئۇنىڭ كېيىنكى سۆزى مومايغا ياقمىدى. مومای رەنجىگەن ئاھاڭدا غودۇڭشىپ تۇرۇپ:

— ۋۇي، بۇ بىر ئوبدان گەپ قىلدۇڭ، يەنە ئالجىدى، — دېدى ئۇ، — ئۆلۈمنىڭ گېپىنى قىلغۇچە باشقا مەسلىھەتلىرى بولسا شۇنى ئېيتسىلا بولماسمىدى؟

— ئۇنداق بولسا نېمە دېسەم بولىدۇ؟ يەنە قانداق مەسلىھەت؟ — سورىدى بوۋاي.

— توي ئىشىچۇ؟ — ئىتتىكلا جاۋاب بەردى موماي، — توي قىلىش خۇدانىڭ بۇلارغا تاپشۇرغان ئامانىتى. بۇلارنىڭ تويىنى قىلىپ، ئىككى باشنى بىر يەرگە جەم قىلىپ قويۇش بىزنىڭ گەدىنىمىزدىكى قەرز. توي ئىشى پەيغەمبىرىمىزدىن قالغان سۈننەت ئەمەسمۇ!...

بوۋاي چۈشەندى، ئۇ مومانىڭ سۆزىگە قايىللىقىنى بىلدۈرۈپ تۇرۇپ:

— ھە، سەن بۇنى دېمەكچى ئىكەنسەن - دە!؟ — دېدى ئۇ، — بۇ ياخشى مەسلىھەت. ھازىرچە چوڭ توي قىلغىلى بولمىسمۇ، ئاۋۋال توي شەرتىنى قىلىپ بۇلارنىڭ نىكاھىنى ئوقۇتۇپ قويايلى، قېنى، بۇنىڭغا نېمە دەيسىلەر؟ سەمەت، كونىشەھەرگە يەنە كىرەلىگۈدەكلا بولساڭ ئارىلىقتا بىر كىر، بۇ ئىشقا ئانچە كۆپ ۋاقىت كەتمەيدۇ. نىكاھىڭلارنى ئوقۇتۇپ، ھازىرچە

پەرزنی ئادا قىلىپ تۇرساقلا بولدى.

— مەن كومانداندرنىڭ ئىلكىدە تۇرۇۋاتقان ئادەم، ئىزۋوتىمىز كىرسە كىرەلەيمەن.

— خوش، ئۇنداق بولسا قانداق قىلىمىز، تويۇڭلار كېچە كىۋەرسە مەيلىمۇ؟بىز مەيلى دېگەن بىلەن شەرىئەت مەيلى دېمەيدۇ. ئەتە ـ ئۆگۈن يەنە ئۇرۇش بولۇپ قېلىپ، سەن ئويۇاق، قەمەرنىسا بۇيۇاق بولۇپ كەتسە، بۇنىڭ بىلەن توي كېچىكسە، ئوغۇل بىلەن قىز چوڭ قىلغان بىز ئاتا ـ ئانىلار ئۇچۇن بۇنىڭدىن ئارتۇق گۇناھ بولامدۇ؟

بوۋاي سۆئال نەزەرى بىلەن سەمەتكە قاردى، سەمەت دەرھال قانداق جاۋاب بېرىشنى ئۇقماي «قېنى بۇنىڭغا قەمەرنىسا بېرنەرسە دەپ باقسۇن» دېگەندەك قىلىپ، بېشىنى قىز تەرەپكە بۇردى، شەپقەت ھەمشىرىسى خىجىل بولۇپ‌يۈز ـ كۆزىنى كىگىز قالپاق بىلەن يېپىۋالدى. ئاندىن يەنە تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ كەتمەكچى بولدى. بۇ چاغدا ئىشىك ئالدىدا تۇرغان موماي ئۇنى يۇمشاققىنا توتۇۋېلىپ، ئانىلارچە مېھىر بىلەن ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

— يەنە نېمىگە تارتىنىپ يۈرىسىز؟ — دېدى موماي قىزغا، — سىلەرنىڭ تويۇڭلار توغرىسىدىكى گەپنىڭ ئوتتۇرىغا چىققىنىغا ئىككى يىل بولاي دەپ قالدى، سىز غۇلجىغا كېتىشتىن ئاۋۋال چېيىگىز ئىچۇرۇلۇپ بولغان ئەمەسمۇ؟ ياخشى كۇنىنىڭ يامىنى بولۇپ قالسا. توي يېشىغا بېرىپ قالغان يىگىت قىزلارنىڭ بۇ دۇنيادىن نىكاھسىز كېتىشى گۇناھ بولامدۇ ـ ھە؟ خۇدانىڭ دەرگاھىغا بويتاق كەتكەن يامان بولىدۇقىزىم!

قەمەرنىسا كۇلدى ۋە كۇلگەنچە خىجىللىق بىلدۇرۇپ، يۈز ـ كۆزىنى تېخىمۇ مەھكەم ياپتى.

— ئانا ئىلارنىڭ دەۋاتقىنى ناھايىتى توغرا گەپ، — دېدى

بوۋاي مومانىڭ مەسلىھىتىنى يەنە بىر قېتىم قۇۋۋەتلەپ، — ھازىرچە نىكاھىڭلارنى ئوقۇتۇپ قويايلى، بۇ مۇھىم ئىش. ساق‌سالامەت بولساڭلار يۇرت تىنچىغاندا بۇ يەردە بولامدۇ ياكى ئايكۆلدە بولامدۇ، ئىشقىلىپ توي ـ تاماشايىڭلارنى باشقىدىن ئوبدان قىلىپ بېرىمىز.

سەمەت‌ۇنىزۇوتىغا قايتىشقا ئەنسىزلىك‌بىلەن ئالدىراۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما قەمەرنىساغا بولغان چىن مۇھەببەت شۇ تاپتا ئۇنىى يەنە باشقىدىن مۇستەھكەم ئۆز ئەسىرىگە ئېلىپ بولغانىدى. جۇاڭ زېڭگۇەن 5 ـ ئاتلىقلار پولكى ئىچىدىكى چوڭ ـ كىچىك ئوفىتسېرلەر ئىچىدە ئۆز ۇنىزۇوتىدىكى ئەسكەرلەرگە شەپقەتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان، ئۇلارنىڭ سەۋەنلىك ۋە كەمچىلىكلىرىنى باشقىلار ئالدىدا يوشۇرۇشقا تىرىشىدىغان بىردىنبىر كىشى ئىدى، شۇ سەۋەبتىن سەمەت ئۆز ئوفىتسېرىگە ئىشىنەتتى ۋە ھازىرمۇ ۇنىزۇوتقا كېچىكىپ بېرىشتىن ئارتۇقچە ۋەھىمە قىلىپ كەتمىدى. ئۇ بۇلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئەمدى خىلى تەمكىن ۋە سالماق بولۇپ قالدى.

شۇنداق قىلىپ سەمەت بوۋاي بىلەن مومانىنىڭ نىكاھ ئوقۇتۇپ قويۇش توغرىسىدىكى گەپ ـ سۆزلىرىدىن كېيىن تەخىرچانلىق بىلەن ئىككىنچىلەپ بىسات ئۇستىگە كەلدى. قەمەرنىسا بوۋاي بىلەن مومايغا سەزدۈرمەي ئاستا سۈرۈلۈپ، يىگىتكە ئاجرالماس قوشماقلاردەك يېقىن بولۇپ ئولتۇردى. موماي نىكاھ تەييارلىقىغا كىرىشۈاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ، خالتىدىكى گۈرۈچنى ئۆڭتۈرۈپ دېگۈدەك قالدۇرماي پۈتۈنلەي تەڭنىگە تۆكتى، ئۆيدە ئاقلاقلىق تەييار سەۋزىمۇ بار ئىدى. بوۋاي بىلەن موماي بۇلارنى كېچىدىكى زولۇقىغا پولۇ قىلىپ يېيىش ئۈچۇن ھازىرلاپ قويغانىدى. بوۋاي ئىمام ـ مەزىن چاقىرىپ كېلىش ئۈچۇن قوزغىلىپ، سىرتقا ماڭماقچى بولۇۋېتىپ، سەمەت بىلەن

قەمەرنىساغا سۆيۈنۈش ھېسسىياتى بىلەن قاردى.

— قەدىمكىلەر تۆمۈرنى قىزىقىدا سوق دەپتىكەن، — دېدى ئۇ خۇش‌چاقچاق ئاھاڭدا، — تۆمۈرلەر مۇھەببەت ئوتىدا تاۋلىنىپ قالدى. بىزمۇ ئۇلارنى قىزىقىدا سوقۇۋېتەيلى!

ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى پاراقلاپ كۈلۈپ تاشلىدى. قەمەرنىسا كۈلكىسىنى توختىتالماي ئىككى تەرەپكە چايقىلىپ، بىرنەچچە قېتىم سەمەتنىڭ دۈمبىسىگە ئۇرۇلۇپ كەتتى. شۇنداىن كېيىن ئۇ خىجىلچىلىق بىلەن تاشقىرىقى ئۆي تەرەپكە ماڭماقچى بولدى. مومای بۇنى كۆرۈپ بوۋاينى كايىدى:

— قېرىغىنىنى تېخىچە بىلمىگەن چال! بۇلار ياش باللار تۇرسا، چوڭ بوۋىسىنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق گەپلەر چىقسا خىجىل بولمامدۇ!

سەمەت بوۋىسىنىڭ چاقچىقىدىن ئۇڭايسىزلىنىۋاتقانلىقىنى يوشۇرۇپ، بوش يۆتىلىپ قويىدى. بوۋای ئىمام ـ مەزىننىڭ چاقىرىپ كېلىشى ئۈچۈن سىرتقا ماڭدى. مومای ئۇنىڭغا جېكىپ تۇرۇپ:

— تولا نېرى كەتمەي، ئۆز مەھەللىمىزدىكى ئىمام ـ مەزىننىلا چاقىرىپ كەلسىلە. بولمىسا داۋراڭ بولۇپ، قەمەرنىسا يوشۇرۇنۇپ بولۇشتىن بۇرۇن باش ئاغرىقىغا قالمىسۇن يەنە! ـ دېدى.

— بۇنى مەنمۇ بىلىمەن، ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىمەن، — دەپ قويىدى بوۋای، ئاندىن يەنە مومايغا ئەسلىتىپ تۇرۇپ، — پولۇدىن ئاۋۋال چای بىلەن يېيىشكە بىرنەچچە قاتلىما پىشۇرغىن، — دېدى.

شۇ چاغدا سەمەت ھازىر تۇرۇش ۋاقتى ئىكەنلىكىنى، سىرتتا ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈلۈۋاتقانلىقىنى دەررۇ ئېسىگە ئېلىپ قالدى. دېمەك، مۇشۇ تاپتا غەيرىي ھەربىي كىشىلەر سىرتقا چىقسا بولمايتتى. پاترولغا يولۇقۇپ قالسا، پاترولغا جاۋاب بېرەلمەي، ئېتىلىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا ئۇ بوۋاينى قالدۇرۇپ، ئىمام ـ مەزىننى چاقىرىپ كېلىشكە ئۆزى كەتتى. لېكىن سەمەتنىڭ ئالدىدا ھازىرلا قىلىۋېلىشقا تېگىشلىك بىرخىل جىددىي ئىش بار ئىدى. ئۇ مەسچىتكە بېرىشتىن ئىلگىرى ۋىزىۋوت كوماندىرى جۇاڭ زېڭگۇەننى تېپىپ، بۇ ۋاقىتقىچە ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا قايتىپ بارالمىغانلىقىدىكى سەۋەبلەرنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشى، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇيۇقسىز ئوچۇق ـ ئاشكارا ئېيتىپ، قىسقا ۋاقىت رۇخسەت ئېلىشى كېرەك ئىدى. رۇخسەت قىلماي قالسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ھەممىدىن ياخشىسى، رۇخسەت ئالمەن دەپ يۈرمەي قارامىلىق بىلەن تويىنى قىلىۋېلىپ، ئاخىردا باشقا كەلگەنىنى كۆرۈشكە توغرا كېلەتتى. بىراق، بۇ يېنىك جازا بىلەن ئاخىرلاشمايتتى. سەمەت ھەقىقىي ئەھۋالنى يوشۇرماي ئېيتسا، ئوفىتسېر نىكاھ ئىشىنىڭ مۇھىملىقىنى كۆز ئالدىدا تۇتقان ھالدا ئۇنىڭغا رۇخسەت بېرىشى مۇمكىن ئىدى. سەمەت جۇاڭ زېڭگۇەننىڭ ئەدەبلىك ئادەم ئىكەنلىكىگە، ئۇنىڭ كىچىك ئىشلار بىلەن چوڭ ئىشلارنى پەرق قىلىپ، ھەر بىرىگە لايىقىدا جاۋاب بېرىدىغانلىقىغىلا ئەمەس، ھەتتا ئۆزىگە نىسبەتەن ئىنتايىن ياخشى پوزىتسىيىدە ئىكەنلىكىنىمۇ ئىشىنەتتى. بۇ ۋاپادار ۋىزىۋوت كوماندىرى سەمەتنى ھەقىقەتەن ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ باشقا خېلى زور بىر قىسىم ئەسكەرلەردەك يامان ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمايدىغانلىقىنى، قىمار ئويناىدىغانلىقىنى، تاماكا ـ نەشە چەكمەيدىغانلىقىنى، باشقا ئەسكەرلەردەك يېزىلارغا بارسا بۇلاڭ ـ تالاڭ بىلەن بولۇپ، دېھقانلارنى نارازى قىلىپ قايتىپ كەلمەيدىغانلىقىنى، ياھشە تەرەپكە ئاغمايدىغانلىقىنى، بۇلاردىن باشقا يەنە يالغانچى، ساختىپەزلەردىن ئەمەس ئىكەنلىكىنى، قىسقىسى، ئۇنىڭ گومىنداڭ ئەسكىرى :ولسمۇ، لەنەت ـ نەپرەتكە تولۇپ تاشقان 5 ـ ئات

لىقلار پولكىنىڭ بىر قىسىم كاللىكىسەرلىرىگە زادى ئوخشاشمايدىغانلىقىنى بايقاپ، بۇ ياش يىگىتكە ۋىجدان تۈيغۇسى بىلەن ئامراق بولۇپ قالغانىدى.

بۇ ۋاقىتتا جۇاڭ زېڭگۇەن بىر بولسا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىدە ياكى بولمىسا ياربېشىدىكى كەپتەرخانىدا بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى. سەمەت ئۆزىنىڭ ھەربىي ئېتىنى مىنىۋالغانىدى. يول - يوللاردا ئەسكەرلەر ئۇچراپ، ئۇنىڭدىن قەدەمدە بىر دېگۈدەك پارول سورىدى، بۇ چاغدىكى پارول «تەكەن» ئىدى، سەمەت ھەمە يەردە توغرا جاۋاب بېرىپ، ھېچقانداق كاشىلىسىز ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىدارىسىگە كىرىپ، جۇاڭ زېڭگۇەننى ئاخىر شۇ يەردىن تاپتى. ۋىزۋوت كوماندىرى ھەربىي ئىنتىزام بويىچە ئۇرۇش ۋاقتىدا ئۇنىڭ مۇنچىۋالا ئۇزاق يوقاپ كەتكەنلىكىنى تېرگاۋ قىلىپ، قاتتىق - يىرىك سۆزلەر بىلەن بىر قۇر ئەيىبلىگەن بولدى. ئاندىن كىچىكىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى ئېغىز - بېسىقلىق بىلەن سورىدى. سەمەت ئۇنىڭ ئالدىغا توي ئىشى ئۈچۈن قىسقا مەزگىللىك ۋاقىت بېرىلىشىنى ئىلتىماس قىلىپ كەلگەنلىكى ئوستىدە توختالغان چاغدا بارلىق گەپنى راستى بىلەن ئېيتماقچى بولغانىدى. بىراق گومىنداڭ ئوفىتسېرىگە ئاخىرقى قېتىم ئىشەنچسىزلىك بىلەن قاراپ، ھەقىقىي ئىشىنى يوشۇرۇپ تۇرۇپ، سەل باشقىچىرەك قىلىپ سۆزلىدى.

— بىز يېڭىشەھەر سىياسىي ئىچىدە مۇھاسىرىدە تۇرغان چېغىمىزدا ،— دېدى ئۇ ۋىزۋوت كوماندىرىغا. — ئايالىم يېزىمىزدىن كونىشەھەرگە تۇغقان يوقلاپ كېلىپ تۇرۇپ قاپتىكەن، ئۇنىڭ بىلەن يېڭىلا دېگۈدەك كۆرۈشتۇم. ئۇنى بۇ يەرگە ئوبدانراق جايلاشتۇرۇپ قويساممىكىن ياكى يېڭىشەھەرگە بىللە ئەكەتسەممىكىن، دەپ سىزنىڭ يېنىڭىزغا مەسلىھەت سوراپ كەلدىم.

— يالغان ئېيتما! — دېدى ۋىزۋوت كوماندىرى كۆلۈپ تۇرۇپ ،— سېنىڭ يالغان ئېيتىدىغان ۋاقتىڭمۇ بولىدىكەن - ھە؟ مەن ساڭا شۇنچىۋالا ئىشىنىۋاتقان يەردە يالغان ئېيتساڭ بولمايدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟

— يالغان ئېيتمىدىم، — دېدى سەمەت ئوڭايسىزلىنىپ.

— بولدى ئەمدى ئۇنداق گەپنى قىلما. ئوفىتسېر بولغان كىشىنىڭ قول ئاستىدىكى ئەسكەرلەردىن بۇكەمگىچە كىملەرنىڭ ئۆيلىنىپ، كىملەرنىڭ ئۆيلەنمىگەنلىكىنى بىلمەيدۇ دەمسەن؟ ئۇنىڭ ئوستىگە مەن سېنىڭ بىلەن بۇرۇندىن تارتىپ تونۇش تۇرۇقلۇق سېنىڭ خوتۇنۇڭنىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلمەمدىمەن؟ يالغان ئېيتىپ يۈرگۈچە، تايىنلىق تۇيۇ قىلىۋالاي، رۇخسەت بەرگىن دېسەڭ بولامدۇ؟

— ھەئە، گېپىڭىز راست، تۇيۇ قىلماقچىدىم.

— ئالدىغان قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ئېتىپ تاشلىنىپ، بۇلاڭ - تالاڭغا قالغان بىچارە قىزلاردىن بولۇپ قالمىسۇن - يەنە؟ يولكىمىزنىڭ ئەسكەرلىرى ئىچىدە ئاتىسى ياكى ئاپىسىنى ناھەقتىن ناھەق ئۆلتۈرۈۋېتىپ، قىزىنى بۇلاپ ئېلىۋالغانلار يوق ئەمەس. سەن ئۇنداق قىلىدىغانلاردىن ئەمەسسەنغۇ؟

— بۇ گەپلەرنى ماڭا چاقچاق ئورنىدا قىلىۋاتقان بولسىڭىزمۇ، ئەمدى مۇنداق گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭىزغا ئالماڭ. مېنىڭ تۇيۇ قىلىمەن دەۋاتقىنىم مىللىي ئارمىيىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى.

— سېنىڭ دېگىنىڭ بىلەن مېنىڭ دېگىنىم بىر يەردىن چىقىپ قېلىۋاتامدۇ، نېمە؟ دېمەك، ئۇ غۇلجا قىزى ئىكەن - دە؟

— ياق، ئۇنداق ئەمەس. ئىككىمىز بۇرۇنلا تۇيۇ قىلىشقا پۇتۇشكەن ھېلىقى ئايكۆللۇك قەمەرنسا.

—قەمەرنسا!؟— ھەيران بولۇپ سورىدى جۇاڭ زېڭگۇەن،— سەن ئۇنى قۇمباشتا تۇرغان ۋاقتىمدا ماڭا غۇلجىغا تۇغقان

يوقلاشقا كەتتى دەپ بىرنەچچە قېتىم ئېيتمىغانمىدىڭ؟

— ھەئە، شۇ قەھرىنسا، — جاۋاب بەردى سەمەت، — ئۇ مىللىي ئارمىيە بىلەن ئاقسۇغا شەپقەت ھەمشىرىسى بولۇپ بىللە كەلگەنىكەن. كونىشەھەردىكى تۇغقانلىرىمىز نىكاھىگلارنى قىلىپ قويايلى دەۋاتىدۇ.

جۇاڭ زېگگۇەن سەمەتتىن قەھرىنسانىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى تەركىبىدە شەپقەت ھەمشىرىسى بولۇپ ئاقسۇغا كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇرۇش بولىدىكەن، ئەسىر چۈشۈشمۇ بولىدۇ، بۇ ئادەتتىكى ئىش، دېگەن تەمتاق چۈشەنچە بىلەن قانائەتلىنىپ، قەھرىنسانىڭ مىللىي ئارمىيە پولكىدىن ئايرىلىپ قېپقالغانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى سۈرۈشتۈرۈپ تۇرمىدى. ئەكسىچە ئۇ بۇنىڭدىن بالدۇراق قايسىبىر ئەسكەرنىڭ بۇ ھەقتە تەۋزىگە يەتكۈزۈپ كەلگەن مەلۇماتىنى ئەسلەپ:

— سېنىڭ كۈندۈزى مىللىي ئارمىيىدىكىلەر فورمىسىدا كېيىنگەن بىر قىزنى دەپسەڭ يېنىدىن ئەگەشتۈرۈپ، قوناقلىق ئۆيگە كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىڭ توغرىسىدا خەۋەر تاپشۇرۇۋالغانىدىم. مەن بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈپ كەلگۈچىگە «سەمەت قىزلارغا بەھۇدە كۆز تاشلايدىغانلاردىن ئەمەس، ئۇلارنى خاتا كۆرۈپ قالغان بولساڭ كېرەك» دەپ ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلىۋەتتىم، — دەپلا قويدى.

سەمەت بۇ گەپ بىلەن ئەنسىرەپ قالدى. ئۇ بىزنىڭ كۆرۈپ قالغان ئەسكەر مېنىڭ قەھرىنسانىي ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۆز ئەسكىرىمىزنى ئېتىپ تاشلىغانلىقىمنى كۆرۈپ قالغانمىدۇ، دېگەن خىيالنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. شۇنداق بىمەن سەمەت جۇاڭ زېگگۇەننىڭ ئاغزىنى كولاپ، بۇ ھەقتە گەپ ئېلىپ بېقىش مەقسىتىدە ئاتايىن سۆزلەپ:

— سىزدىن تۇيۇلدىغان قىزىمنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى ئىكەنلىكىنى يوشۇرغىنىم راست، — دېدى ئۇ، — گەرچە قەھرىنسائەسلىدىن مېنىڭ بىلەن تۇيۇقسىز قىلماقچى بولغان قىز بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ھازىر بەربىر ھەربىي ئەسىردە! شۇ سەۋەبتىن سىزگە يالغان ئېيتقانىدىم.

— يارىدارلارغا شەپقەت ھەمشىرىسى بولغان قىزنى ھەربىي ئەسىر دېسىمۇ بولىدۇ، دېمىسىمۇ بولىدۇ، — دېدى ۋىزۋوت كوماندىرى قەھرىنسا مەسلىسىنى يېنىكلىتىپ تۇرۇپ، — چۈنكى شەپقەت ھەمشىرىسى بولغان كىشىنى قورال تۇتۇپ ئۇرۇش سېپىگە بارمايدۇ، قارشى تەرەپكە ئوق ئاتمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قەھرىنسا ئەر ئەمەس، قىز. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا ئۇ تېخىمۇ گۇناھسىز. شۇنداق ئەمەسمۇ؟

سەمەت جىم بولۇپ قالدى. خەۋەر يەتكۈزگۈچى ئەسكەرنىڭ قەھرىنسانى قۇتقۇزۇش ۋاقتىدا ئۆزىنىڭ باشقا بىر ئەسكەرنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى كۆرمىگەنلىكىگە ئىشەنچ ھاسىل قىلىپ غەمدىن خېلىلا يېنىكلەپ قالدى.

— بوپتۇ، ساڭا رۇخسەت قىلاي، تويۇڭنى قىلىۋال، — دېدى جۇاڭ زېگگۇەن، — لېكىن كەينىمىزدىنلا يېگىشەھەرگە قايتىپ بار. روتا كوماندىرى سېنى سۈرۈشتۈرۈپ قالسا، مېنىڭ جاۋاب بەرمىگىنىم تەسلىشىپ قالىدۇ. يەنە بىر گەپ: قەھرىنسانىمۇ ئۆزۈڭ بىلەن بىللە ئېلىۋال. ھازىر ئۇرۇش ۋاقتى، يېگىشەھەرنىڭ سېپىلى ئىچىدىكىگە قارىغاندا كونىشەھەر بازىرى مۇقىمسىز. قەھرىنسانىڭ بۇ يەردە مىللىي ئارمىيىگە شەپقەت ھەمشىرىسى بولۇپ ئىشلىگەنلىكىنى بىلىدىغانلار كۆپ. بىرەر يەردىم ئادەم پاش قىلىپ قويسا ئۇنىڭ ھاياتىغا خەتەر يېتىدۇ، ئۇ چاغدا يەنە ساڭىمۇ، ماڭىمۇ ياخشى كۈن بولماي قالىدۇ.

— خوپ، شۇنداق قىلاي، — سەمەت بۇۋىسىنىڭ ئۆيىگە قايتماقچى بولۇپ كەينىگە بۇرۇلدى. ئوفىتسېر ئامراقلىق بىلەن

ئۇنىڭ دولىسىنى قېقىپ، چاقچاق مەنىسىدە كۈلۈپ تۇرۇپ:
— قەھرىمانىنى ئەمدى بىز ئۆزىمىزگە شەپقەت ھەمشىرىسى قىلىۋالىمىز، — دېدى.
سەمەت چاقچاققا جاۋاب بېرىپ:
— قېنى، ئۇنداق بولسا مەن خېلى خاتىرجەم بولۇپ قالاتتىم، — دەپ قويدى.
— بىزنىڭ ھەربىي تۈزۈممىزدە شەپقەت ھەمشىرىسى دېگەن نەرسە يوق، — دېدى جۇاڭ زېڭگۇەن چۈشەندۈرۈپ تۇرۇپ، — بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز تەرتىپسىز، ئاچكۆز، ئەگەر ئۇلار ئۆز ئىچىگە قىز - چوكان كىرىپ قالسا قولىدىن كەلگەن ئەسكىلىكىنى قىلىشتىن يانمايدۇ، مىللىي ئارمىيە ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. ئۇلاردا بىر يۈرۈش مۇستەھكەم تەرتىپ - ئىنتىزام بار. خۇتۇن - قىزلارغا كەلسە - كەلمەس كۆز تاشلىمايدۇ، ئولجىغا قول ئۇزاتمايدۇ، پۇقرانى بۇلاڭ - تالاڭ قىلمايدۇ. شۇڭا ئۇلار خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە. شۇڭا ئۇلار ھازىر تولۇق 1000 كىشىلىك پولك بولۇپ قالدى.
بۇ سۆزلەردىن كېيىن سەمەتنىڭ ئۆز كومانداىرىغا بولغان ئىشەنچ ۋە ئەقىدىسى بۇرۇنقىدىنمۇ كۈچەيدى. شۇ مەھەل ئۇ «يېڭىشەھەرگە قايتىماي پۈتۈن ۋىزۋوت بويىچە كونىشەھەردە قېپ قېلىپ، ئىسيان كۆتۈرۈش ئارقىلىق مىللىي ئارمىيە تەرەپكە ئۆتۈپ كەتسەك بولمامدۇ؟» دېمەكچىدى، بىراق ئۆزىنىڭ بىرقانچە ئايدىن بۇيان جۇاڭ زېڭگۇەن ئۈستىدىكى بايقاشلىرىغا ئاساسەن، بۇ كىشىدە تۈپ ئىدىيە جەھەتتىن گومىنداڭغا نىسبەتەن تېخىچىلا قارىغۇلارچە ساداقەتمەنلىكىنىڭ بارلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ، بۇ سۆزنى قىلىشتىن دەررۇ ئۆزىنى تارتىۋالدى. سىرتتىن ئەسكەر كىرىپ، ئوفىتسېرگە يېڭىشەھەردىن كونىشەھەر بازىرىنىڭ كۆزەتچىلىكىگە ئالمىشىدىغان ئەسكەرلەرنىڭ كېلىپ

بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. جۇاڭ زېڭگۇەن سائىتىگە قارىدى. ۋاقىت كەچ ئون بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ھېلىقى ئەسكەرگە قايتىپ تەييارلىقىنى قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن ۋىزۋوتنى ھويلىغا يىغىش تەغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. ئۆيىنىڭ بۇلۇڭلىرىدا شاپتۇل، قەغۇن، بىر سېۋەتتە ئۈزۈم تۇراتتى، جۇاڭ زېڭگۇەن باشقا بىر قۇرۇق سېۋەتكە بۇ مېۋىلەردىن بۆلۈپ قاچىلاپ ۋە قوغۇنلاردىن ئىككى دانىسىنى ئەكىلىپ سەمەتكە تۇتقۇزدى.
— توي ھەرقانچە كىچىك، ئاددىي قىلىنغان تەقدىردىمۇ بەربىر ئۇنى بۇ مېۋىلەرسىز ئۆتكۈزگىلى بولمايدۇ، — دېدى ۋىزۋوت كوماندىرى، — چۈنكى ھازىر ياز. نىكاھ ئۇستىدە ياز مېۋىسى بېرىلغىنى ياخشى. لېكىن ئاخىرقى گەپ شۇكى، يېڭىشەھەرگە كېچىكمەي قايت. ئىككىلار بارغۇچە سىلەرگە شەھەر ئىچىدىن ئۆي تېپىپ ساقلاپ تۇرىمەن.
— بولىدۇ، — دېدى سەمەت، — بىر سائەتتىن ئۇزاققا قالماي ئارقىڭىزلاردىن يېتىپ بارارمىز.
سەمەت ماڭماقچى بولۇپ، ئاتقا مىندى، كىچىك پېئىل ئوفىتسېر ئېغىر كۆرمەي، سېۋەتنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بەردى ۋە مەخپىيەتلىك نۇقتىسىدىن سەمەتنىڭ قولىقىغا شۇنىرلاپ تۇرۇپ ئەسكەرتتى:
— بىر سائەتتىن كېيىن پارول ئۆزگىرىدۇ، ئۇ چاغدىكى پارول «مايمۇن» بولىدۇ!

جۇاڭ زېڭگۇەن ئوبېيېكتىپ جەھەتتىن ئومۇمىي ۋەزىيەتكە بولغان چۈشەنچىسىنىڭ يېتەرسىزلىكىدىن تېخىچىلا گومىنداڭدىن ئۈمىد ئۈزەلمەي كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما سۇبېيېكتىپ مەجبۇرىيەت خاراكتېر جەھەتتىن ئاق نىيەت كىشىلەردىن بىرى ئىدى. سەمەت بۇ ئىسىنىڭكىگە قانداق كېلىپ بولغانلىقىنى تۇيماي قالدى. ئۇ ھويلا ئىچىگە سېۋەتنى قويۇپ قويۇپ، ئالدىراپ شۇ مەھەل

لىدىكى ئىمام ـ مەزىننى چاقىرىشقا كەتتى. ئاڭغىچە قەھەرنسا مىللىي ئارمىيىنىڭ جەڭچىلىك كىيىمىنى باشقا كىيىمگە ئالماشتۇرۇۋالغانىدى. بۇ كىيىملەر توي كىيىمگە لايىق بېگى بولۇپ، ھېچقانداق يېرىگە كىر ـ قاسماق تەگمىگەنىدى، سەھەتىنىڭ مومىسى ئۇلارنى نۇرغۇن يىللاردىن بۇيان تەۋەررۈك ئامانەتتەك پۇختا بوپلاپ ساقلاپ كەلگەنىدى. ئۇ قىزغا بىر قەدەر ياش ۋاقتىدا كىيگەن، ئەما ھازىرغىچە يېگى پېتى تۇرغان قىزىل يوللۇق، كەڭ ئېتەكلىك، كونىچە فورمىدىكى قارا رەڭلىك ئەتلەس كۆڭلىكىنى، پۇتىغا خۇرۇمدەك سىلىق ئەشلەنگەن مەسىنى كىيگۈزۈپ قويغانىدى. مومای يەنە قەھەرنسانىڭ چېچىنى يىلىم چېيىپ بەش ئۆرۈملۈك قىلىپ ياساپ قويدى، بېشىغا چوڭ گۈللۈك قىزىل پەرەڭ ياغلىق چىگدى. شۇنىڭدىن كېيىن قىز مومانىنىڭ زورلىشىغا كۆنۈپ، قېشىغا ئوسمىمۇ قويۇۋالدى. ئومۇمەن ئېيتقاندا، شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ ياسىنىشى ئاقسۇ يېزىلىرىدىكى توي قىلغۇچى قىزلارنىڭ ياسىنىشىغا پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئوخشىشىپ كەتتى.بۇنىڭ بىلەن ئەسلىدىن گۈزەل قەھەرنسا تېخىمۇ ئىسسىق چىراي دېھقان قىزى تۇيۇلۇپ كىرىپ، ئۆز يېزىسى ئايكۆلدە تويى قىلىۋاتقاندەك بولۇپ قالدى.

نىكاھ ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئىمام ـ مەزىن قاتلىما نان بىلەن پولۇغا بەھۈزۇر ئېغىز تەگكەندىن كېيىن شاپتۇل، ئۈزۈم، قوغۇنلارنى يېيىشىپ، كۆپ ھايال بولماي، ئۆيدىن ئۇزاپ چىقتى. ئاندىن سەھەت بىلەن قەھەرنسا ئالدىراش مېڭىش تەييارلىقىغا كىرىشتى، سەھەت يېڭىشەھەرگە كېچىكىپ بېرىپ ئۆزىنىمۇ، جۇاڭ زېڭگۇەننىمۇ جاۋابكار ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇشىنى خالمايتتى.شەپقەت ھەمشىرىسى بۇۋاي بىلەن مومانىنىڭ ئۆيىگە ئۆزىنىڭ غۇلجا ۋە ئاقسۇدىكى ئۇرۇش سەپلىرىدە ئالتە ـ يەتتە ئايدىن بۇيان كىيىپ كەلگەن ئەتۇارلىق مىللىي ئارمىيە كىيىملىرىنى ئەمەس، بۇنىڭغا قوشۇپ، يېنىدىن بىر مىنۇتمۇ ئاجراتمىغان، بەلكى ئاز دېگەندە ھازىرغىچە بەش دۇشمەننى ئۆلتۈرۈشكە يارىدەم بەرگەن سۆيۈملۈك تاپانچىسىنىمۇ 30 تال ئوقى بىلەن ئامانەت قىلىپ قالدۇردى؛ ئۇ يەنە ئىككى دانە قول بومبىسىنىمۇ ئېغىلغا كۆمۈشكە ئۇلگۈردى.

بوۋاي بىلەن مومای جانجىگەر نەۋرىسى بىلەن سۆيۈملۈك يېڭى كېلىنىنى ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا ئۇزاتماقچى بولۇپ تۇرغاندا قەھەرنسا ئۇلارغا چاپلىشىپ يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ مەن ھازىر مىللىي ئارمىيە يېنىغا ئەمەس، ئەكسىچە مۇستەبتىلەر زىندانى يېڭىشەھەرگە كېتىۋاتىمەن، ــ دېدى، ــ ئۇ ئەگەر سىلەرنىڭ يۈزىڭىزلەرنى قىلمىسام، سەھەتنى دېمىسەم ھەرگىز ئۇ يەرگە بارمىغان بولاتتىم. 5 ـ ئاتىلىقلار پولكىدا سەھەتتىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى دۇشمەن، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى جاللات. ئۇلار بىلەن ھەرگىز سىغىشالمايمەن. كۆرۈشكىچە بېشىمىز ئامان بولسۇن!... مىللىي ئارمىيە بۇ يەردىن تامامەن كېتىپ قالغىنى يوق. ئۇلار ھازىر كەتكەن بولسا يەنە كېلىدۇ. شۇ چاغدا قالدۇرۇپ قويغان ئامانەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى، كىيىم ـ كېچەك، قالپاق، پاگون، كاكار، تاپانچا، ئوق، قول بومبىسى، ھەربىي كەمەر، دورا سۇمكامنى ئۇلارغا ساق ـ سالامەت تاپشۇرۇپ بېرىڭلار!... مەن خاتىرجەم ماكانغا ئەمەس، تىرىك لەرنى يۈتىدىغان لەھەتكە كېتىۋاتىمەن!... ئاتا ـ ئانامغا سالام ئېيتىپ قويۇڭلار! مىللىي ئارمىيە كەلگەندە ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سۇپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ، مېنىڭ نامىمدىن ئۇلارغا سالام ئېيتىپ قويۇڭلار، قېيقالغان ئاما-نىتىمنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار!...

شەپقەت ھەمشىرىسى سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرمىغاندى، قويۇق

ئېقىۋاتقان ياش، بوغۇلۇۋاتقان كاناي، سقىلىۋاتقان يۈرەك ئۇ-
نىڭغا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئىمكان بەرمىدى. سەمەت بوۋاي-
مومايلار بىلەن خوشلىشىپ، ھويلىدىلا ئاتقا مىندى. قەمەرنىسا
خىجىللىق يۈزىسىدىن سىرتقا چىقىپ، بوۋاي بىلەن مومايىنىڭ
كۆزىدىن نېرى بولغاندا ئاتقا ئېسىلىپ، سەمەتنىڭ ئارقىسىغا
مىنگەشتى. سەمەت بەردىن يېڭى پارولنى ئېسىگە ئېلىپ قالدى.
پارول خەنزۇ تىلىدا يۈرگۈزۈلەتتى، ئۇ ئۇنتۇپ قالغان ئەھۋالدا
مايمۇننىڭ خەنزۇچە ئېيتىلىشىنى باش قاتۇرۇپ ئويلىدى. ئاخىر
جۇاڭ زېڭگۇەننىڭ بۇ پارولنى جېكىپ تۇرۇپ، بىرنەچچە قېتىم
ئېيتىپ بەرگەن ۋاقتىدىكى ئەلپازىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ،
«مايمۇن» سۆزىنىڭ خەنزۇچىدا «خۇزى» دېيىلىدىغانلىقىنى قاي-
تىدىن بىلىۋالدى.

ۋىزۇۋوت كوماندىرىنىڭ ھۇزۇرىدا بالدۇرراق ھازىر بولۇش
تەقەززالىقىدا قالغان سەمەت ئاتنى ھەدەپ قامچىلايتتى، شەپ-
شەك ئات ھەر بىر قامچىدىن كېيىن ئالدىغا چاپچىپ، ئوقتەك
تېز مېڭىپ، يېڭىشەھەرگە يېقىنلاپ باراتتى. ئۇلارنىڭ ھەر
ئىككىسىدە سائەت يوق ئىدى. ۋاقىت ئوندىن ئۆتۈپ، بۇرۇنقى
«تىكەن» پارولىنىڭ ئورنىنى «مايمۇن - خۇزى» ئىگىلىگە-
نىدى، يول - يوللاردا سورالغان پارولغا سەمەتنىڭ ھودۇقماي-
تەمتىرىمەي، تەمكىنلىك بىلەن توغرا جاۋاب بېرىشى بىلەن ئا-
خىر ئۇلار يېڭىشەھەر سېپىلى ئېچىگە خەۋپ-خەتەرسىز كىرىپ
كەتتى. ئۇلار شەھەر دەرۋازىسىدىن ئۆتۈۋاتقان چاغدا بۇ يەردە
قاراۋۇللۇق قىلىۋاتقان ئەسكەرلەردىن بىرى تەكشۈرۈش باھا-
نىسى بىلەن ئۇلارنى توختىتىپ، قەمەرنىسانىڭ گۈزەل ھۆسنى

لىك قىز ئىكەنلىكىنى بايقاپ قالدى - دە، شەھۋانىيلىق تۈيۇ-
غۇسى بىلەن ئۇيالماستىن ۋارقىراپ تۇرۇپ:

— بىز ئەخمەق ئىكەنمىز، ئولجا ئالمىز، دەپ، كىرگەن
ئۆيلىرىمىزدىن ھازىرچە جانغا ئەسقاتمايدىغان پۇل - پۇچەك،
رەخت، كىيىم - كېچەك بۇلاپتىمىز. سەمەتكە قاراڭلار، ئۇ تىر-
ناقتا توختايدىغان قىز بۇلاپتۇ، — دېدى.

دەرۋازىنىڭ ئىككىنچى قانىتىدا تۇرغان يەنە بىر ئەسكەر
بۇ سۆزگە ئۇلاپ ئېچىنىش مەنىسىدە:

— سەمەت، سەن تولىمۇ چىرايلىق قىز ئەكەپسەن، —
دېدى ئۇ، — بۇنىڭ بىلەن ئۆزۈڭگە بالا تېپىۋالما! ئىشىنىڭ
ئاقىۋىتىنى «ئوغرىنىڭ قاراقچى ئۇرۇپتۇ» بولۇپ قالمىسۇن يەنە!
قىزىڭنى چوڭ ئوفىتسېرلارنىڭ كۆزىگە يولاتما!

قەمەرنىسا بۇ گەپلەر قاتتىق ھار كەلدى، ئۇ ئەسكەر-
لەرنى تىللىماقچى ئىدى، ئەمما تىللاشتىن نەتىجە چىقمايدى-
غانلىقىنى ئويلاپ توختاپ قالدى.

ۋىزۇۋوت كوماندىرى ئۆزى ئېيتقاندەك، بۇ يېڭى توي ئى-
گىلىرىگە شەھەر ئىچىدىن ئۆي تېپىپ قويغانىدى. بۇ ئۆي
پولك شتابىنىڭ ئۇدۇلىدىكى تۇردىخان دەللىنىڭ ھويلىسىدا
بولۇپ، جۇاڭ زېڭگۇەن ئۇلارنى شۇ يەردە كۈتۈپ تۇراتتى. سە-
مەت قەمەرنىسانى ئالمان - تالمان ئۆيگە جايلاشتۇرۇپ قويۇپ
پولك ئىچىگە كىرىپ كەتتى. چۈنكى، بۇ چاغدا ئۇنى يېڭىدىن
ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئەسكىرىي ۋەزىپە كۈتۈپ تۇراتتى. سەمەت پۈ-
تۈن روتا تەركىبىدىكىلەر بىلەن بىللە شۇ مەھەل سېپىل ئۈس-
تىگە چىقىپ، قاراۋۇللۇق قىلىشى كېرەك ئىدى.

ئۇيغۇسىز ئۆتكەن كېچە

تۇردىخان دەللىنىڭ ھويلىسى تار ۋە كىچىك بولۇپ، ئوك تەرىپىدىكى خەنزۇ ئاشپۇزۇلى بىلەن سول تەرىپىدىكى قاۋاقخانا ئۇنى ئىككى تەرەپتىن ئىسكەنجىدەك قىسىپ، تېخىمۇ چاكنىلاشتۇرۇۋەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ھويلا ئومۇمەن، تاشقىرىقى ئىشىك بىقىنىدىكى خارابە ئېغىل بىلەن ئۇنىڭ قارشىسىدىكى كىچىككىنە تونۇر ۋە تونۇر يېنىدىكى توخۇ كاتىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا بار - يوقى ئىككى ئېغىز ئۆيدىن ئىبارەت ئىدى. ئۆيلەر بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى ھالدا ھويلىنىڭ باش تەرەپ ئىككى قاسىنىقىغا جايلاشقان. ئۇلارنىڭ ئىچى ئاپتاپ چۈشمەسلىكى، شامال ئۆتۈشۈپ تۇرماسلىقىدىن نەمخۇش بولۇپ، زەي تۆپىنىڭ قاڭسىق پۇرىقى كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. ئەنە شۇ ئۆيلەرنىڭ بىرىگە ئەكىرىلگەندە ئۇشتۇمتۇت شەپقەت ھەمشىرىسىنىڭ كۆڭلى ئايلىنىپ كەتتى. نەمخۇش تىنچىق تىنىقنى بوغۇپ، ئۇنى قاتتىق بىئارام‌لىققا سالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆي ئىچى كۆزنى تېڭىپ قويغاندەك قاراڭغۇ بولۇپ، بۇمۇ ئاخىرقى قىزدىكى غەشلىكنى كۈچەيتىۋەتتى. ئۇ ئۆي ئىچىدە پەخەسلىك بىلەن مېڭىپ تام - تورۇسلارنى سىيلاپ كۆردى. ئۆيدە پەنجىرە تەرەپكە تىزىپ قويۇلغان بەش - ئالتە كىسەك، بۇلۇڭغا يۆلەپ قويۇلغان بىر تاغار سامان، تامغا قېقىلغان ئىككى دانە قوزۇقتىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى. يەردە پۈتقا پۈتىلىشىپ، بىر دانە بورا يېيىقلىق تۇراتتى، قىزنى شۇ تاپتا يالغۇزچىلىقنىڭ ئېغىر ئازابى قىيناشقا باشلىدى. ئۇ سەمەتنى ھەر بىر قېتىم ئويلىغان ۋە

كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، سەممىي ساپ مۇھەببەتنىڭ كۈچلۈك يورۇقىدا ئۇنى ناھايىتى روشەن كۆرگەندەك بولۇپ تۇراتتى. لېكىن ھەربىي تۈرمۇشنى باشتىن كەچۈرۈش، ئۇنىڭ چىگىلىقىنى چۈشىنىپ قالغان بۇ قىز سەمەتىنىڭ سېپىل ئۇستىدىكى ھەربىي قاراۋۇللۇقتىن چاپسان قايتىپ چۈشەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، تار ھويلىنىڭ قەپەستە شۇ كىچىك ئۆيىدە پۈتۈن بىر قاراڭغۇ كېچىنى تىكەندەك يالغۇز ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولۇپ قالغانلىقىنى ئەمدى ناھايىتى ئېنىق چۈشىنىشكە باشلىدى.

قەمەرنىسا تۇغۇلۇشتىن تارتىپ يېزىدا تۇرۇپ چوڭ بولغان دېھقان قىزى بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يېگىشەھەر بازىرىدا تۇغقىنى بولمىغانلىقى ئۈچۈن بۇ يەرگە ناھايىتى كەم كەلگەندى، قىسقىسى، ئۇ قۇلاق بىلەن ئاڭلىغانلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا يېگىشەھەر بازىرى توغرىسىدا ھېچ نەرسە بىلمەيتتى. سېپىل ئىچىدىكى كىچىلارنىڭ تار ۋە قىسقىلىقى، ئىدارىلەرنىڭ كۆپلۈكى، ئۆيلەرنىڭ زىچلىقى توغرىسىدا ئۇنىڭ بىلىدىغانلىرى ئاز ۋە يۈزە ئىدى. قىزنىڭ چۈشەنچىسىدە ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدىكى ھويلا - ئاراملار غۇلجا يېزىلىرىنىڭكىدىن كىچىك رەڭ ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ دائىرىسى يەنىلا كەڭ، شەھەر ئىچىدىكى ھويلا - ئاراملاردىن چوڭ ۋە ئازادە، ئاسمىنىمۇ سۈزۈك ئىدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن سۆيۈملۈك يېزىسى ئايكۆل شۇنداق ئىدى، قۇمباش، خاڭگۇك، توپىلۇق، بەشسى تۈگمەن، قىسقىسى، ئۇ كۆرگەن - بىلگەن يېزىلارنىڭ ھەممىسى شۇنداق ئىدى، ئۇلاردىكى ئۆيلەر چوڭ - كىچىك مۇئىلىك باغلار بىلەن قورشىلىپ تۇراتتى. ئۆستەڭ - ئېرىقلاردا توختىماي سۇ ئاقاتتى، ھەممە جاي دەل - دەرەخلىك، ئۇلارنىڭ شاخلىرىدا ئۇچار قاناتلار سايرىشىپ تۇراتتى، ئەركىن قانات قېقىپ، باغدىن - باغقا ئۆتۈشۈپ يۈرەتتى. قەمەرنىسا ئويلاپ،

پىكىر - خىيال دېگىزىغا شۇڭغۇغانچە ئۆز يېزىسى ئايكۆلىنى ئەسلەپ قالدى، ئۇ يەرگە قانات قېقىپ ئۇچۇپ بارغۇسى كېلىپ كەتتى. شۇندىن كېيىن باشقا خىيالغا كۆچۈپ، غۇلجىدا ئۆتكەن يەتتەسەككىز ئايلىق جەڭگىۋار هاياتىنى ئەسلىدى، بايانداي ئۇرۇشى، لياڭشاڭ بۇتخانىسى ئەتراپىدىكى ئۇرۇش، ئايرودروم ئۇرۇشى، گومىنداڭ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنى ئىگىلەش ۋە قاماقخانىدىكىلەرنى بوشىتىپ چېقىش ۋاقتىدىكى قانلىق ئېلىشىش ۋە نىھايەت هەرەمباغدىكى مەشھۇر هەل قىلغۇچ جەڭ... قەھرىمان بۇلارنى ئويلاپ، بىرمۇ بىر كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى. چۈنكى ئۇ بۇ ئۇرۇشلارنىڭ هەممىسىگە بىۋاستە قاتناشقانىدى؛ هەتتا بۇلارنىڭ كۆپىنچىسىدە شەپقەت هەمشىرىسى بولۇپ ئىشلەپ، ياردارلارنى ئۇرۇش سىپىدىن ئاچىقىپ، ياردىرىنى تېڭىشقا ئوخشاش جەڭگىۋار ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەنىدى. قەھرىمان يەنە خىيال دېگىزىدا ئۈزۈپ، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى ئىچىگە كەلدى، بۇنىڭ بىلەن كۆز ئالدىدا قىيىر، پاي، قىزىلبۇلاق، قوغان، بېزىدۆڭ، توزاۋات، جام، ياربېشى قەبرىستانلىقى گەۋدىلەندى. كونىشەهەرگە كىردى، ياتالماستىكى پولك شتابىدا بولدى. چۈنكى بۇ جايلاردىمۇ كەسكىن هايات - ماماتلىق رۇشلىرى بولۇپ، ئۇلارغا قەھرىمان يەنىلا ئۆزىنىڭ كەسپىي ۋەزىپىسى شەپقەت هەمشىرىسى خىزمىتى بىلەن قاتناشقانىدى. قىزنىڭ قەلبى ئۇشتۇمتۇت غۇرۇرلۇق سېزىمى بىلەن تولدى. شۇ چاغدا ئۇ كۆز ئالدىدىن بىرمۇ بىر ئۆتۈۋاتقان بۇ سەلتەنەتلىك كارتىنىلاردىن ئۆزىگە مىسلىسىز شېرىن لەززەت تۇيغۇسىنى قوبۇل قىلمىۋالغانىدى. شۇندىن كېيىن خىيال كارتىسىنى بىر كۆرۈنۈشتىن باشقا بىر كۆرۈنۈشكە يۆتكىلىپ، ئۇنىڭ خىيالى بۇگۈن كونىشەهەردە يۈز بەرگەن ئەھۋاللارنى نامايان قىلىشقا باشلىدى. مانا ناهىيىلىك بانكىنىڭ كىچىك هويلا تېمى ئىچىگە

ئېلىنغان تۆت ئېغىزلىق كۆرۈمسىز بىناسى، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى 20 نەچچە كۈندىن بۇيان ۋاقىتلىق هەربىي باسقۇنچىلارنىڭ ئورنىدا پايدىلىنىپ كەلگەن بۇ جايدا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئېغىر-يېنىك يارىدار جەڭچىلىرى داۋالانغان، كۈتۈلگەن، زور ئېتىبار بىلەن ئاسرالغانىدى. شەپقەت هەمشىرىسىمۇ ئاقسۇ ئۇرۇش سېپىدىكى جەڭگىۋارلىقلا باي ئەنە شۇ 20 نەچچە كۈنلۈك پارلاق هاياتىنى دەل شۇ يەردە تۇرۇپ، ئالدىراشلىق ۋە تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەنىدى. ئەمما قەھرىمانلىق نەزەردە ناهىيىلىك بانكىدىكى كارتىنا ئېچىنىشلىق مەنزىرە، قايغۇ - ئەلەملەر بىلەن تولۇپ كەتكەن بىر خىل كۆڭۈلسىز كۆرۈنۈش بولۇپ قالغانىدى. بۇ يەرگە مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن ئەجەللىك يېرىگە ئوق تېگىپ، ساقايتۇۋلىشتىن مەڭگۈ ئۆمىد بولمىغان ناهايىتى ئېغىر ياردارلارمۇ، بومبا قولى ياكى پۇتىنى ئۈزۈپ تاشلىغان مېيىپلەرمۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە يېنىك يارىدارلار بىلەن قەتئىي ساقايتۇالغىلى بولمىغان، ئەمما داۋالىنىش مۇددىتى ئۇزاققا سوزۇلىدىغان يارىدارلارمۇ ئەكېلىنگەنىدى. شەپقەت هەمشىرىسى جەڭگىۋار سەپداشلىرىغا بولغان چەكسىز قىزغىن مۇھەببىتى بىلەن ئۇلارنى مېھرىبانلارچە ئەنە شۇ يەردە باقتى، كۈتتى، دوختۇرلارنىڭ داۋالىشىغا يېقىندىن هەمكارلاشتى. ياردارلار بىلەن هەربىي يۈرۈش ۋاقتىدىكىدىنمۇ چوڭقۇرراق تونۇشۇپ، هەمسۆھبەت بولۇپ، ئۇلارنىڭ ۋاپادار سىرداشىغا ئايلىنىپ كەتتى. بۈگۈن بولسا ئۇ شۇلارنىڭ بىر قىسمى بىلەن، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدىكىلەرگە ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئەكىتىش مۇمكىنچىلىكى بولمىغان، شۇ سەۋەبتىن تېخىمۇ بەجانىدىل غەمخورلۇققا موهتاج بولۇپ قالغان ئېغىر ياردارلار بىلەن ئالىلاج خوشلىشىپ، ئۇ يەردىن قايتىپ چىقتى. كېيىن يەنە قەھرىمانلىق ئۇلارنىڭ گومىنداڭ ئەسكەرلىرى

تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە چىپىپ تاشلىغانلىقى توغرىسىدىمۇ كىشىنى قاتتىق ئازابلىغۇچى شۇم خەۋەرنى ئاڭلىدى. شەپىقەت ھەمشىرىسى تەسەۋۋۇر كۈچى بىلەن بۇ دەھشەتلىك كارتىنىنى ئويلاپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى. بۇ چاغدا قەمەرنىسانىڭ كۆز ئالدى تېخىمۇ قاراڭغۇلىشىپ، كىچىككىنە قاراڭغۇ ئۆي بەئەينى تار لەھەتكە ئوخشىشىپ كەتكەندەك بولدى. قىز ئېچىنىشلىق قايغۇنىڭ ئېغىر بېسىمىغا بەرداشلىق بېرىشكە ئاجىزلىقىنى كۆرسىتىپ، ئاخىر كۆز يېشىنى تۆكۈشكە باشلىدى، ئاڭغىچە تاشقىرىقى ئىشىك تاراقلاپ ئېچىلىپ، سىرتتىن كىمدۇ بىرىنىڭ ھويلىغا كىرىپ كېلىۋاتقانلىق شەپىسى ئاڭلاندى. تۆكۈلۈۋاتقان ياش بىردىن توختىدى. قەمەرنىسا يىغلىغانلىقىنى يوشۇرۇپ، كۆز ئۆپچۆرىسى ۋە مەڭزىدىكى نەم يۇقۇندىلىرىنى ئېرىتتى. ئۇ گەرچە قىز بولسىمۇ، بىرقانچە دۈشمەننىي ئېتىپ ئۆلتۈرگەن جەڭچى - دە، ئاخىرا!...

بۇ يەرگە كېچىسى سائەت ئون بىرلەر ئۆپچۆرىسىدە كەلگەن قەمەرنىسا ھويلا ئىچىنى تېخى ئېنىق بىلىپ بولمىغاندەك، بۇ-نىڭ ئىچىدە يەنە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەرنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى نمۇ بىلمەيتتى. دەسلەپتە ئۇ ھويلىغا قەدەم قويۇپ كىرىپ كېلىۋاتقان كىشىنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى دىققەت بىلەن تىڭشاپ جىم ئولتۇردى. بىردەمدىن كېيىن شەپىنىڭ ئۆي ئىشكى ئالدىدا توختاپ، جىمىپ كەتكەنلىكىنى بايقاپ، بۇ كىشىنى سەمەت دەپ ئويلىدى ۋە ئويناشقانغا ئوينىشىش بىلەن جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئۆي بۇلۇڭىغا شەپە چىقارماي كېلىپ، شۇ يەردىكى ئېگىز سامان تاغىرىنىڭ ئارقىغا يوشۇرۇندى، بىراق ئۇ سەمەت بولماي، ھويلا ئىگىسى تۇردىخان دەللە بولۇپ چىقتى. بۇ ئۇ-نىڭ پولك كوماندىرى جاۋ خەنچىنىڭ كېچىلىك غىزا - تامىقىنى ئېتىپ بېرىپ، پىراستىنا، لۆگگىلىرىنى يۇيۇپ بولۇپ، 5 - ئاتـ

لىقلار پولكى ئىچىدىن قايتىپ چىقىشى ئىدى. قەمەرنىسا ھويـ-لىغا ئەكىلىنىپ جايلاشتۇرۇلغاندا ئۇ پولك ئىچىدە بولۇپ، بۇ خەۋەرنى شۇ يەردە ئاڭلىغان بولسىمۇ، لېكىن ھازىرغىچە قىزنى يۈز تۇرانە تۇرۇپ كۆرمىگەنىدى. ئۇنىڭ ئۇخلىمىغانلىقىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن دەللە ئەنە شۇنداق قىز ياتقان ئۆينىڭ ئىشىك تۈۋىدە ئالايىتەن تىمىسقىلاپ توختىغانىدى. شەپە يەنە قوزغىلىپ، ئۇدۇلىدىكى ئۆي ئىچىگە ئۆتۈپ جىمىپ كەتكەندىن كېيىن قەمەرنىسا بۇ كىشىنىڭ سەمەت ئەمەس ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ساماننىڭ كەينىدىن يېنىپ چىقتى. ۋاقىت يېرىم كېچە مەزگىلىدىن ئۆتۈپ، باش توخۇ ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. لېكىن شەھەر ئىچىدە توخۇ دىدارى قالدۇرۇلمىغانلىقتىن بۇنى ئېنىق بىلگىلى بولمايتتى، قىز بىر دانە كېسەك ئۈستىگە چاپىنىنى قويۇپ ياستۇق قىلىپ زەي توپا دەستىدىن نەملىشىپ كەتكەن بورا ئۈستىدە يېتىپ باقتى، بىراق ئۇيقۇسى كەلمەي، يەنە خىيال سۈردى، ئىككىنـ چىلەپ ئۇنىڭ خىيال - پىكرى يەنە سۆيۈملۈك ھالال جۈپـتى سەمەتنىڭ ئۈستىگە كېلىپ مەركەزلەشتى، شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كىچىك چېغىدىكى شوخ، يېقىملىق سەمەتـمۇ، ھازىرقى بەستلىك، قەددى - قامەتلىك، سەممىي، تۈز كۆڭۈل، ۋىجدانلىق سەمەتمۇ تەسىپ دانىچىلىرىدەك تىزىلىپ بىر-بىراقى ئۆتۈشكە باشلىدى، ئۆز سۆيگۈسىدىن پەقەت ئىككى ياش كىـ چىكلىكى بىلەن ئاز - تولا پەرقلىنىدىغان قەمەرنىسا سەمەت بىلەن يېزىداش، مەھەللىداش، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇغقان چېتىش بولغانلىقتىن سان - سانا قسىز ئۇچرىشىشلارنى باشتىن كەچۈر-گەنىدى، بىرئاز چوڭ بولغاندا ئايكۆل بازىرىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئوقۇدى ۋە خەت - ساۋاتـ لىق بولدى. لېكىن بۇلار ئادەتتىكىچە ئىشلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ

ئاتا ـ ئانىسىغا بۇ ئىشق ـ مۇھەببەتتىن يىراق،ئانچىكىم باللار مۇناسىۋىتى، ساۋاقداشلىق ئالاقىسى بولۇپ تۇيۇلدى. لېكىن كېيىن بىرنەچچە يىل ئۆتۈپ، قەمەرنىسا ئارا بۇيى، ئوتتۇرا سېمىزلىكتىكى يېقىملىق، كۆزگە يېقىن، ئىنتايىن چىرايلىق قىز بولۇپ چوڭ بولدى. سەمەت يوغان يولپا، كۈچتۈكگۈر، يېقىملىق چىراي، ئىنسىق تەبىئەتلىك، قامەتلىك بولۇپ ئۆستى. قىسقىسى، ئۇلار يېزىلىقلار تەرىپىدە ئېيتقاندەك بارا ـ بارا ھۆسن ـ جامالغا تولغان قىز ـ يىگىتلەردىن بولۇپ قالدى. كۆرگەنلا ئادەم ئۇلارنى تۇغما قوشماق، يېزىمىزنىڭ سەرخىل گۈللىرىدىن دەپ ئاتىشىدىغان بولدى. لېكىن شۇ كۈنلەردە ئەركىن خاھىشىنىڭ چىرىك ماپ تۇرغان جاھالەت زەنجىرى بىر ـ بىرىنى چىن يۈرەكتىن ياخشى كۆرۈشكەن يىگىت ۋە قىزنىڭ خالىغانچە ئۇچرىشىشىغا توسالغۇ بولاتتى. بىراق ئايكۆل ئېتىكى كەڭ يېزا بولۇپ، ئۇ-نىڭدا ئۇچرىشىپ تۇرۇش ئىمكانىيەتلىرىمۇ يوق ئەمەس ئىدى. مۇنداق ئىمكانىيەتنى يىگىت بىلەن قىز ئۆزلىرى تاپاتتى. يېزىنىڭ ئىشچان ئوغۇل ـ قىزلىرى قىشۇ يېز ئېتىزلاردا، باغلاردا، بوز يەر، دەشتۇ باياۋان، جىرا، توقايزار ۋە خامانلاردا بولۇپ، ئەتىگىنىنى كەچكە ئۇلاپ ئەمگەك قىلاتتى، يىگىتلەر ئېرىق، چاپقاندا، قىزلار قىرلارغا ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى سالاتتى. ئوغۇللار ئۆز ئېتىزلىرىدا يەر چاغلىغاندا، چاچلىق قىزلار ئۆز قوناقلىقلىرىدا ئوت ئوتايتتى. يىگىتلەر بوز يەردە ناخشا ئېيتسا. قىزلار ئۇنىڭ يېنىدىكى باغلاردا ئېيتاتتى ـ دە، ئاندىن ئۇلار تەبىئىي جورىلارغا ئايلىنىپ، بۇ يېقىملىق سادالار تەدرىجىي ئۆزئارا بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ كېتەتتى.

سەمەت بىلەن قەمەرنىسا ئېتىزلاردا ئۇچرىشاتتى، بەلكى سۆيگۈ مۇھەببىتىنى تېخىمۇ تولۇق ئىزھار قىلىۋېلىش پەيتىنى كۆزلەپ، گۈگۈم ئارىلىقلىرىدا يىراق توقايزارلىقلارغا كېتەتتى

ياكى باغلاردا ئۇجمە قېقىپ يىگەچ قېنىپ ـ قېنىپ مۇڭدىشاتتى، ئويۇن ـ تاماشا قىلاتتى. لېكىن بۇلار بەربىر كىشىلەرنىڭ كۆزىگە چېلىقماي قالمايتتى، ئاندىن بۇ ھەقتىكى گەپ ـ سۆز-لەر ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ، ئاخىر سەمەت بىلەن قەمەرنىسانىڭ ئۆيىدىكىلەرگە بېرىپ يەتتى. سەمەتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بىز ئوغلىمىزنى مايماق قىلماي، قارىغۇ ياكى گاس ـ گاچا قىلىپ قويماي بېجىرىم يىگىت قىلىپ چوڭ قىلغانىكەنمىز، ئۇ خارلىنىپ قىزنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ، پايپېتەك بولۇپ يۈرمەسمۇ، تويىنى بارنى ئايماي خەجلەپ، ئىززەت ـ ئابروي بىلەن چوڭ قىلىپ قويماسمىدۇق، دەپ كايىيتتى، قەمەرنىسانىڭ ئاتا ـ ئانىسى بۇ مەسىلىدە قىزىدىن تېخىمۇ باشقىچە، تېخىمۇ قاتتىق خاپا بولاتتى. ئۇلار قەمەرنىسانىڭ سەمەت بىلەن بىللە يۈرگەنلىكىنى بىز ئۇچۇنمۇ، قىزىمىزنىڭ ئۆزى ئۇچۇنمۇ ئۇچىغا چىققان سەتچىلىك، تازىلاپ تۇگەتكىلى بولمايدىغان داغ، بېشىمىزغا چۈشكەن شەرمەندىلىك دەپ ھېسابلايتتى ـ دە، ئۇ سەمەتكە چاپلىشىۋالماي، يۈزىنى پاك ساقلاپ يۈرسە، ھەر مەن-مەن دېگەن لايىقلار بىلەن بىر چىرايلىق تويىنى قىلىپ قويماسمىدۇق، دېگەن ئويلار بىلەن قاتتىق ھەسرەت چېكەتتى. بۇ-نىڭ ئاقىۋىتىندىن ئاتا ـ ئانىنىڭ ئۆز قىزىنى يۈز تۇرانە تۇرۇپ ئەيىبلىگەن چاغلىرى كۆپ بولدى. بەزىدە ئۇنى دۆشكەلەپ، تەستەكلەپمۇ تاشلىدى. سەمەت بىلەن قەمەرنىسا بىر مەھەللىدە چوڭ بولۇپلا قالماي، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىككى ئائىلە ئۆزئارا بار ـ يوقىنى تەكشۈرۈشلىتىپ، پۈتۈن يېزا بويىچە ئىناق ئۆتكەن ئائىلىلەردىن ھېسابلىناتتى. بىراق كېيىنگە كېلىپ، ھەر ئىككى تەرەپ، سەمەت بىلەن قەمەرنىسانىڭ پاك مۇھەببەت بو-لىدىكى قويۇق ئالاقىسىنى بىر ـ بىرىگە دۆگدەپ بىرى، ئوغ-لۇڭلارنى بەكباش چوڭ قىلدىڭلار دېسە، يەنە بىرى، قىزىڭلارنى

چىك ساقلىمىدىكلار دەپ، ئۆزئارا ئاراز بولۇشۇپ قالدى. لېكىن بۇنىڭغا قاراپ يىگىت بىلەن قىزنىڭ بىر - بىرىدىن مەڭگۈ ئايرىپ، ئادا - جۈدا قىلىۋەتكىلى بولمايتتى. ئىككى ياشنىڭ پاك مۇھەببىتى ئاخىر يەنە بۇ ئىككى ئائىلىنى ئاۋۋالقىدىنمۇ يېقىنلاشتۇرۇپ، ھەقىقىي قۇدىلاردىن بولۇپ قېلىشقا ئەكەلدى. سەمەتنىڭ ئاتا-ئانىسى قەمەرنىسالارنىڭكىگە توي چېيى ئەكىردى ۋە ئۇلارنىڭ تويىنى ئورمىنىڭ ئالدىراش ئىشى تۈگەپ، كىشىلەر يېڭى بۇغدايغا ئۇلاشقان، ئېتىزلاردا قوغۇن - تاۋۇز، باغلاردا نەشپۈت، شاپتۇل پىشىپ يېتىلگەن توقچىلىق ۋاقتىتا كەڭ - كۇشادە قىلىۋېلىش مەسلىھىتىگە كەلدى. بىراق بۇ ئارزۇلۇق ئىشنى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا قىلىۋېلىشقا نېسىپ بولمىدى. شۇ چاغدا غۇلجىدىن قەمەرنىسانىڭ بىر تۇغقان ئاچىسىنىڭ قاتتىق ئاغرىپ قالغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كېلىپ قالدى. بۇ 1944 - يىلنىڭ ياز ۋاقتىدىكى ۋەقە ئىدى. ئائىلىدە قەمەرنىسا ھەممىدىن چوڭ بالا بولۇپ، ئاچىسىنى يوقلاشقا ئۇ بېرىشى كېرەك ئىدى، قىز يولغا چىقتى. سەمەت ھەمراھ بولۇپ مېڭىپ، ئۇنى مۇزداۋاندىن ئۆتكۈزۈپ قويدى...

تۇنىنىڭ قاراڭغۇ پەردىسى كۆتۈرۈلۈپ، ئاقسۇ ئاسمىنى بارا - بارا تاڭ يورۇقى بىلەن ئالماشماقتا ئىدى، لېكىن قىز تېخىچە بىدار بولۇپ، بىر خىيال دېگىزى چوڭقۇرلۇقىدىن ئىككىنچى بىر خىيال دېگىزى چوڭقۇرلۇقىغا غەرق بولۇشنى يەنىلا داۋام قىلدۇرماقتا ئىدى. قىز قورسقىنىڭ ئېچىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىشقا باشلىدى. مومای ئاخشام ياغدا ئايرىم پىشۇرۇپ ئۇلارغا تۆت دانە قاتلىما يوللۇق تۇتقانىدى. قەمەرنىسا ئۇنى بوغجۇمىدىن ئېلىپ يېمەكچى بولدى، ئەمما شۇ مەھەل سەمەت ئالدىغا كېلىپ، ئۇ كىرىپ قالسا بىللە ئولتۇرۇپ يېيىشنى ئويلاپ، قاتلىمىنى بوغجۇمىغا قايتىدىن چىگىپ قويدى، ئاڭغىچە تاش

قىرى يورۇپ قالغانىدى، قەمەرنىسا قاماقخانىدەك بۇ تار قەپەسنى ئوبدانراق كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن ھويلىغا چىقتى. ئۇدۇل تامدىكى ئۆيدىن تۇردىخان دەللىنىڭ كىشىنى يىرگىنىدۈرگۈچى قاتتىق خوردىكى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قىز پۈت ئۈچىدا شەپە چىقارماي مېڭىپ، تاشقىرىقى ئىشىك تۈۋىگە كەلدى. ئىشىك ئېچ تەرەپتىن ئۆتكۈزۈلگەن غۇرۇ بىلەن تاقاقلىق تۇراتتى. ئاندىن ئۇ ئىشىككە چاپلىشىپ دېگۈدەك يېقىن تۇرۇپ، سىرتتىكى كۆڭۈلسىز ھەنزىرىگە نەزەر تاشلىدى. پاختەك رەڭ ماتا كىيىملىك بىر-نەچچە كىشى ئىشىك يېرىقىدىن غىل - پال كۆرۈنۈپ، جىن - شەيتانلاردەك بىر دەمدىلا غايىب بولۇپ كەتتى. بۇلار شەھەر ئىچىنىڭ قاراۋۇللۇقىنى قىلىۋاتقان قوراللىق ئەسكەرلەر بولۇپ، كوچىنىڭ جەنۇبىدىن شىمالغا، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى ئالدىدىن تاشقىرىقى بازار دەرۋازىسى تەرەپكە كېتىۋاتاتتى. ئاندىن قىز ئۇدۇلىغا كۆز تاشلاپ رازۋېتچىك جەڭچىلەردەك راسا زەن سېلىپ قاردى، ئۇ تەرەپتىكى تۆمۈر قانىتلىق دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىككىدىن سۆرۈن تەلەت تۆت ئەسكەر قاراۋۇللۇق قىلىپ تۇراتتى. بۇ 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ، گومىنداڭنىڭ كاللاكپىسەر مۇنتىزىم قوشۇنى شۇ-نىڭ ئېچىگە جايلاشقانىدى.

قىز ئىشىك ئالدىدىن كەينىگە بۇرۇلاي دەپ تۇرغانىدا ھويلىنىڭ يان تەرىپىدىكى ئۆرۈلگەن تام ئېچىدىن بىر نەر-سىنىڭ تېپىرلاپ، ئارقىدىن پۇشقۇرۇپ قالغانلىقى ئاڭلانىدى، بۇ ئېشەك ئىدى، دېمەك، بۇ ھويلىدا ئەنە شۇ قوتۇر ئېشەك ۋە تۇردىخان دەللىلا بارئىدى. قەمەرنىسا ئېغىل ئىشىكىگە كېلىپ، ئۇنىڭ ئېچىنى بىر قۇر كۆزىتكەندىن كېيىن ئاۋۋالقىدەك شەپە چىقارماي ئاستا مېڭىپ، ئۆيگە قايتىپ كىردى، بۇ چاغدا دەللە ئۇيقۇدىن ئويغانغان بولسا كېرەك، يۆتىلىۋاتاتتى.

قىز ئۆيگە كىرگەندىن كېيىنمۇ خاتىرجەم بولالمىدى، ۋەھەممىلىك ئوي - پىكىرلەر ئۇنىڭ مېڭىسىنى چۈلغىۋالدى. ئۆز - ئۆزىگە:

«ئەگەر مېنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇش ۋاقتىدا ئۇنىڭ گۇمانلىك ئەسكىرىنى ئېتىپ تاشلىغانلىقىنى كۆرۈپ قالغۇچى بولۇپ، جاۋ خەنچىگە مەلۇم قىلىپ قويغان بولسا، ئۇ ھازىر شۇنىڭ پېشكەللىكىنى تارتىۋاتامدۇ - نېمە؟ بولمىسا نېمىشقا مۇشۇ ۋاقىتقىچە پولكتىن قايتىپ چىقمايدۇ؟...» - دەپ گودۇكشىدى.

ئۇشتۇمتوت تۇردىخان دەللىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ، شىپ - شىپ بېسىلغان ئاياغ تىۋىشى ئېغىل تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى؛ قەمەرنىسا ھەقەمسايىسىنى دەسلەپكى قېتىم نېرىزاقتىن بولسىمۇ غەيرىي رەسمىي كۆرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆي ئىچىدىن قارىدى. تۇردىخان دەللە 45 - 50 ياشلار ئۆپچۆرىسىدە بولۇپ، ئۇنىڭ پاخپىيىپ چاكىنىلىشىپ كەتكەن چېچىغا خېلىلا كۆپ ئاق دارىغاندەك تۇراتتى. تەقىي - تۇرقى ئېگىز ۋە ئورۇق، شۇنىڭغا بېقىپ سەل - پەل ئالدىغا مۈكچەيگەندەك ئىدى، ئەمما چاققان - چاقچاق قەدەم ئېلىشلىرىدىن ئۇنىڭ ياش چوكان ۋاقتىدىكى تېتىكلىكىنى ھېلىغىچە يوقاتمىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

مىللىي ئارمىيە ياردارلىرى بىلەن خوشلىشىش ۋاقتىدىكى يىغا - زار، ئۇنىڭدىن كېيىنكى جىددىيلىك، دەپسەنە يېنىدىكى كۈرەش، سەمەت بىلەن ئۇچرىشىش ۋە ئارمانىدا قالدۇرغان نىكاھ، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە يېڭىشەھەردە پۈتۈن بىر كېچىنى تۈرلۈك - تۈمەن ئوي - پىكىرلەر ئىچىدە ئۇخلىماي ئۆتكۈزۈش قەمەرنىسانى قاتتىق چارچىتىپ قويغانىدى. ئاخىر ئۇ كۆزى يۇمۇلۇپ، چاپسانلا ئۇيقۇ ئىلكىگە ئۆتۈپ كەتتى.

دەللىنىڭ رەزىللىكى

تۇردىخان دەللە ئۆز ھويلىسىغا قەمەرنسانىڭ كۆچۈرۈپ ئەكىرىلگەنلىكىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ قىزنىڭ تەقدىر - تۇرقىنى كۆرۈپ باقمىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ يۈز - كۆز زىنى چالا - پۇچۇق يۇيۇپلا ئالدىراپ - تېنەپ ئۇنىڭ يېنىغا كەردى، بۇ چاغدا قەمەرنسا ئۇخلاۋاتاتتى. دەللە يۆتىلىپ - قېقىلىپ يۈرۈپ ئۇنى ئويغاتتى، قىز كەم ئۇيقۇدىن كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، رەڭگىرويىنى ھاوغىلىق ئالامەتلىرى قاپلاپ، ئورۇقلاپ - تارتىلىپ كەتكەندەك بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلغۇچى يېقىملىق، گۈزەل جامالى دانا مەن دەپلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. تۇردىخان دەللە ئەسلىدە بۇ كۈتۈلمىگەن قوشنىسىنىڭ مۇنچىۋالا چىرايلىقلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى. ئۇ سەمەتنىڭ تولمۇ ياۋاش، بۇنىڭ ئۈستىگە پولك ئىچىدە ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى ئاددىي ئەسكەر ئىكەنلىكىنى ئويلىغان چاغدا، ئۇنىڭ كونىشەھەردىن ئەكەلگەن قىزنىمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق تومپاي، كۆرۈمسىزلەردىن بولسا كېرەك، دەپ ئويلىغانىدى. دەللە ئۇشتۇمتوت ئەيمىنىپ، قىزنىڭ ئالدىدا تەمتىرەپ قالغاندەك بولدى. بىراق، بۇ تۇيغۇ بىر دەمدىلا يوقاپ، دەللىنىڭ كۆڭلىدە جادۇلارنىڭكىدەك ھىيلە - مىكىر، قۇۋلۇق - شۇملۇق ۋە ۋەھشىيانە رەزىل نىيەتلەر پەيدا بولدى. شۇ چاغدا ئۇ: «سەمەت بۇ بىباھا ئولجىنى ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس، مېنىڭ ئۈچۈن ئاچچىقان چېغى بار» دەپ ئۆز -

ئۆزىدىن خۇشال بولدى، ئۇ شۇ تاپتا قەھرىسا توغرىسىدا پولك كومانىدىرى جاۋ خەنچى ۋە ئۇنىڭ مۇئاۋىنى فاك چىڭنەنگە ئۆزئارا ئۇچراشتۇرماي ئىلگىرى ـ ئاخىر خەۋەر قىلىپ، ئۇلار-دىن ئايرىم ـ ئايرىم ئىنئام ـ سۆيۈنچە ئۇندۇرۇۋېلىشقا تەقەززا بولۇۋاتاتتى. دەللە قىزنىڭ ساددا مەيلىنى ئۆزىگە ئاسانراق دام قىلىۋېلىش مەقسىتىدە ئۆيىدىن ئالدىراپ ـ تېنەپ كىگىز ئاچقىچ ئۇنىمىغانغا قويماي قەھرىسانىڭ ئاستىدىكى چۈۋۈق بورنىڭ ئۈستىگە يېيىپ قويدى، ئاندىن يەنە ئىككى دانە ئورۇندۇق ئەكىردى. شۇندىن كېيىن ئۇ: «سىزدەك ياش قىزلار ئۆزىنى تۇزەشتۇرۇپ تۇرمىسا بولمايدۇ» دەپ تۇ-رۇپ، ئۆز ئۆيىدىكى بىرىنبىر ئەينەكنى ئاچقىچ، قەھرىسانىڭ ھۇجرا ئۆيۈقىغا تىكلەپ قويدى. قىز تۇردىخان دەللە بىلەن تونۇشمايتتى، ھەتتا ئىلگىرى ئۇنىڭ ئۇ دەللىنىڭ قىلۇاتقانلىرىنى ياخشى قوشنىنىڭ سەممىي ئا-دەمگەرچىلىكى دەپ قاراپ، ئۇنىڭدىن خۇرسەن بولدى، تۇردىخان دەللە قەھرىسانىڭ يېنىدىن ۋاقتىنچە ئۇزاپ چىقىپ كېتىۋې-تىپ بۇ ساددا قىزنىڭ قەلبىنى يامىما ۋاپادارلىق بىلەن تېخىمۇ مەھكەمرەك جەلپ قىلىۋېلىش ئۈچۈن ئەتەيىن سۆزلەپ:

ــ مەن ھويلا سىرتىدىن گۆش ـ پۆش، كۆكتات ـ پۆكتاتقا ئوخشاش نەرسىلەرنى تېپىپ كىرىمەن، ــ دېدى ئۇ، ــ ئىككىمىز بىزنىڭ ئۆيدە تەڭ قول ئىشلەپ غىزا ئېتىپ يەيلى، بالام، قارىسام سىز، تېخىچە ئون گۈلكىزدىن بىر گۈلكىز ئېچىل-مىغان پورەكتەك بۇدروق. كۆزگە يېقىن قىز ئىكەنسىز، مەن قايتىپ كىرگىچە تاشقىرىقى ئىشىك تەرەپكە بېرىپ، سىرتقا ئۆزۈكىزنى كۆرسىتىپ قويىماڭ. سىرتتا ساپلا ئەسكەر، ئىتنىڭ

قىزىرتمەك كۆپ، ئۇلار سىزدەك قىزلارنى كۆرسە ئاچكۆز بۆرە-نەردەك بولۇپ قالىدۇ. بىزنىڭ ھويلىدا تۇرغان ۋاقتىڭىزنىڭ ھەممىسىدە ئۆيدىن بېشىڭىزنى سىرتقا چىقارماي ئۆتكە-شىڭىز تۇزۇك!...

دەللە ئۆيدىن ئۇزاپ قەھرىسانىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى، قىز سېپىل ئىچىگە قامىلىپ، قەپەسكە سولانغان قۇشتەك ئۆز ئەركىنى يوقاتقانلىقىغا ۋە دەردكە دەرمان، يۈرەكتە ئارمان ھالال جۈپتى سەمەتتىن ئايرىلىپ، بىر كېچىنى ئۇيقۇسىز ئېغىر غۇربەتچىلىكتە ئۆتكۈزگەنلىكىگە قاتتىق نارازى بولۇپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ شۇ تاپتا قوشنىسىدىن مىننەتدار بولۇپ، ئۆزىدە خېلى يېنىكلىك ھېس قىلىشقا باشلىدى. قىز تۇردىخان دەللىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، شەھەر ئىچىدە ھەممە نەرسە نەپەسنى بوغقۇدەك دەرىجىدە يامان، ئىنتايىن يىرگىنچە-لىك ئىكەنلىكىگە قارىماي، كىر ـ قاسماق تۇلۇچ ئىچىدە ئېتىبارسىز تاشلىۋېتىلگەن گۆھەرگە ئوخشاش ياخشى كۆڭۈل ئايالالارمۇ بار ئىكەن، دەپ ئويلىدى. دەللە دېگەنىدەك گۆش، كۆكتات كۆتۈرۈپ قايتىپ كىردى. ئۇ بۇ نەرسىلەرنى پولك ئوفىتسېرلىرىنىڭ ئاشخانىسىدىن ئاچقىقاندى. جاۋ خەنچى، فاك چىڭنەنلەرنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىپ، مەخسۇس ئۇلارنىڭ غىزا-تامىقىنى ئېتىپ يۈرگەن دەللە بۇ ئاشخانىدىكى ئاشپەزلەرگە تونۇش بولۇپ، ئاشخانا ئىشكى ئۇنىڭغا ھەممە ۋاقىت ئوچۇق ئىدى. ئۇلار ئىككىسى قولىمۇ قول ئىشلەپ، ھەش ـ پەش دېگۈچە پېتىر ماننا پىشۇردى. ئەمما قەھرىسانىڭ تاۋى يەنىلا غىراغا تارتمايتتى، ئۇ تۇردىخان دەللىنىڭ زورلىشى بىلەن مان-مىغا ئاز ـ پاز ئېغىز تەگكەن بولدى. چۈنكى قىز شۇ تاپتىمۇ سەمەتنى ئويلايتتى ۋە چوڭقۇر مۇھەببەتنىڭ كۈچلۈك ئوت يالقۇنى ئىچىدە كۆيۈپ، يېڭىلا ئۆز قولى بىلەن ئەتكەن بۇ

پېتىر مانتىنى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ يېيىشنى ئارزۇ قىلاتتى. قەھرىنسا يېشىنىڭ چوڭلۇقىدىن ئانا يوللۇق ھالەتكە كېلىپ قالغان بۇ قاغجال ئايالدىن خىجىل بولۇپ، خىلىدىن بېرى ئۆز سۆيگىنى توغرىسىدا گەپ سورىيالماي جىم ئولتۇراتتى، ئەمدى ئۇ بىتاقەتلىكىنىڭ شىددەتلىك تۈرتكىسى ئارقىسىدا ئاخىر سۆزۈشتە قىلىپ، سەھەت توغرىسىدا بىرەر خەۋەر ئاڭلاپ بېقىشقا مەجبۇر بولدى:

— سەھەتنى تېنۇمسىز؟ — سورىدى ئۇ دەللىدىن، — 5 - ئاتلىقلار پولكى ئىچىگە كىرەلىسىڭىز ئېغىر كۆرمەي ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئاچمىسىپ بەرسىڭىز. كۆپ خۇرسەن بولۇپ قالاتتىم...

— سەھەتنى تونۇيمەن، — جاۋاب بەردى دەللە، — مېنىڭ پولكتىكىلەردىن تونۇمايدىغىنىم يوق. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسىنى بەش قولدەك بىلىمەن. ئەجەپ ساددا ئىكەنسىز، مېنىڭ ھويلام بۇ، پولك ئون قەدەمچە ئۇدۇلدا تۇرۇقلۇق پولكتىكىلەرنى بىلمىسەم بولماس!...

قەھرىنسا تۇردىخان دەللىنىڭ سۆزلىرىدىن سەھەت توغرىسىدا خەۋەر ئۇقۇشۇنىڭ ئاسان بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ شۇ مەھەل خۇشال بولۇپ كەتتى، ئۇ دەللىگە كۈلۈمسىرەش بىلەن قاراپ:

— ئۇنداق بولسا ناھايىتى ياخشى، — دېدى، — ئېغىر كۆرمەي سەھەتنىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ بەرسىڭىز قانداق؟ بولسىغۇ مۇشۇ يەرگە چاقىرىپ ئاچقىپ بەرگەن بولسىڭىز...

— بۇ گېپىڭىزگە قارىغاندا سىزنىڭ چىرايىڭىزغا لايىق ئەقلىڭىز يوققا ئوخشىمامدۇ بالام؟ — دېدى دەللە، — سىزنىڭ شۇ تېمپاي سەھەتنىڭ ئىلكىگە كىرىپ قالغانلىقىڭىزنى دەسلەپ ئاڭلىغان چېغىمدا ئانچە ھەيران بولۇپ كەتمىگەنىدىم، ئەمدى سىزنىڭ ئەۋرىشىم بويىڭىز، شۇنچە گۈزەل چىرايىڭىزنى كۆر-

گەندىن كېيىن، سىز ئۇچۇن پۈشايمان يەپ، بۇ، گۆھارنى تاشقا ئۇرغاندەك ئىش بولۇپ قاپتۇ، دەپ ئويلىدىم. سەھەتنىڭ ئارزۇسىنى يېمەيلا قويۇڭ بالام!...

دەللە ئالدامچىلىق بىلەن قەھرىنسانى يېنىغا تارتىپ باش - كۆزىنى سىيلىماقچى بولدى، قىز ئۇنىڭ قولىدىن يۇلقىنىپ چىقىپ، ئاچچىق بىلەن نېرىغا سۈرۈلۈۋالدى ۋە غەزەپ ئىچىدە ئۇنلۇك سۆزلەپ:

— قېنى سىزچە بولغاندا نېمە قىلسام بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئىلگىرى بىلمەي ياكى ئۇنىڭ زورمەنلىكىگە قارشىلىق قىلالماي تېگىپ قالغان بولسىڭىز، ئەمدى ئۇنى تاشلاڭ دېمەكچىمەن. بۇ كونىشەھەر ئەمەس، ھەر - ھەر چوڭ ئەمەلدارلار جۇغلاشقان يېگىشەھەر! جاۋ تۇەنجاڭمۇ بالا - چاقىلىرى قاغىلىق، خوتەن تەرەپلەرگە كېتىپ يالغۇز ئۆتۈۋاتىدۇ، فاڭ فۇتۇەنجاڭمۇ بويتاق كۈن كەچۈرۈۋاتىدۇ.

— ھە، سىز شۇنداق دېمەكچىمۇ تېخى. سەھەتنى 5 - ئاتلىقلار پولكىدىكى يۇنداخورلارنىڭ ھېچقايسىسىغا تەڭ قىلمايمەن. مەن بېگىشەھەردىكى مۇشكۈلچىلىكنى ئۈستۈمگە ئېلىپ، پەقەت سەھەت ئۈچۈنلا بۇ يەرگە كەلگەن.

— نادان بولماڭ، ئاغزىڭىزغا قارايراق سۆزلەڭ. بۇ يەر ئىللىق تاغ ئوغرىلىرى بىسۈالغان ۋاقىتتىكى كەنىشەھەر ئەمەس، ئېغىر - بېسىق بولۇپ، مەسلىھەتمۇچە ئىش قىلمىسىڭىز بېشىڭىزغا بالا تېپىۋالىسىز. سەھەتنى زادى تىلغا ئالماڭ. ماقۇل دېمىسىڭىز سىزنى جاۋ تۇەنجاڭنىڭ يېنىغا ئەكىرەي، ئۇنىڭ ئۆيى بىساتلىرىنى كۆرۈپ بېقىڭ، ئۇلارنى كۆرمىسىڭىز خۇددى جەننەتكە كىرىپ قالغاندەك بولىسىز!

— ئاغزىڭنى يۇم، ۋىجدانسىز يالماۋۇز! — دېدى قەھرىنسا

ۋە ئۇ ئىشىكنى قاتتىق يېپىپ، تۇردىخان دەللىنىڭ يېنىدىن چىقىپ كەتتى. دەللىمۇ ئۇنى سەنلەپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ باريچە تۇۋلاپ:

— موزايىنىڭ يۇگۈرۈشى ساماناللىقچە! — دېدى، — شەھەر دەرۋازىلىرى تاقاق، ھېچقانداق يەرگە بارالماي ئاخىر يەنە ئەنە شۇ ئۇدۇلۇمدىكى كۆرۈگكە كىرىپ جىمغىنىڭنى كۆرمەسەم!

قەھەرنىسا دەللىنىڭ بۇ گەپلىرىگە ئاشكارا ھاقارەت سۆزلىرى بىلەن رەددىيە بەرمەكچىدى، لېكىن زوردىغا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۆز ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. قىز يەنە خورلۇققا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۇن سېلىپ يىغلىماقچىمۇ بولغانىدى، ئەمما بۇنداق قىلىشنىڭ دۇشمىنى ئالدىدا ئاجىزلىق بولۇپ قالىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىدا تۇتۇپ، ئۇن - سۈرەن چىقارمىدى. شۇ چاغدا تۇنىڭغا دەللە ئابىسىمراق ئەكىرىپ سېلىپ قويغان كىگىز ناھايىتى سەت كۆرۈندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىگىز-نى سۆرەپ تارتىپ، ھويلا ئىچىگە پىرقىرىتىپ تاشلىدى. شۇنىدىن كېيىن قەھەرنىسا ئۆيىدە ئۇزاقتىن ئۇزاق ئولتۇرۇپ قاتتىق يىرگىنچ ئىچىدە تۇردىخان دەللە توغرىسىدا ئوي - پىكىر يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ياشاناخان ھەقىقىي ئىنسانىلىق، تەقۋادار بىر ئايالنىڭ يېقىملىق سىماسى ئەمەس، تاماماەن بۇنىڭ ئەكسىچە سوغۇق نەپەس، بەتخۇي، ئىنجىمارۇق، قانداقتۇر بىر قارا مۇرىدىنىڭ شەكلى قىياپىتى تۇرغاندەك ئىدى، شۇنىڭدەك يەنە ئۇنىڭ قاپاق سۆڭەكلىرى ئىچىگە ئالايىتەن ئويۇپ تىقىپ قويغاندەك تىرەن نۇرسىز كۆزلىرىگە گويا نومۇسسىز بىر پاھىشە دەللىسىنىڭ سېھىرلىك قاراشلىرى پەردىلىنىپ يوشۇرۇنۇپ تۇرغانغا ئوخشايىتتى. كۆتۈل ھېسىن ھەقەمسايىنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىكى ھىيلىگەرلىك،

ماختاپ ئۇچۇرۇش، دوق - پوپوزىلار، شۇلار بىلەن بىللە يەنە، تولۇپ تاشقان سۈنئىي ھەرىكەت ۋە كىچىككىنىمۇ يارىشىملىقى بولمىغان سۈنئىي قىلىقلار بۇ دەللىنىڭ كۆپ ئۆمرىنى بەدىئىي لىككە سېرىپ قىلىپ، خۇددى شەپەرەڭلەردەك بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا كۈن ئۆتكۈزگەنلىكىنى تولۇق مەنىسى بىلەن تەستىقلاپ تۇراتتى.

تۇردىخان دەللە ئاقسۇ يېزىلىرىنىڭ بىرىدە تۇغۇلۇپ، ئۆزىنىڭ بالىلىق ۋە ياشلىق دەۋرىنى ئەنە شۇ يەردە ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىدا ئۆتكۈزدى، چوڭ بولۇپ، سۇمبۇل چاچلىق مەزگىلگە قەدەم قويغاندا ئاتا - ئانىسى ئۇنى شۇ يېزىدىكى بىر يېتىمچى دېھقان يىگىت بىلەن ئۆي - ئوچاقلىق قىلىپ قويدى. بىراق شۇ كۈنلەردە تۇردىخان دەللىنىڭ بۇرۇنراق توي قىلغان چوڭ ئاچىسى ئىرىدىن زورمۇ زور ئاجرىشىپ، تۇغقىنىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ كېلىش باھانىسى بىلەن يېزىدىن يېگىشەھەر بازىرىغا قېچىپ كىرىۋالدى. ئۇ بۇ يەردە ئاسانلا بىر بويتاق گۆرۈكەشنى تېپىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىۋالدى. بازاردىكى تۇرمۇش يېزىدىكىدەك ئۇنچىۋالا جاپالىق ئەمەس ئىدى. گۆرۈكەشلەر دېھقانچىلىق قىلمايتتى، كەتمەن چاپمايتتى، ئۇلارنىڭ خوتۇنلىرى ئېتىزلاردىكىدەك مۈكچىيىپ يۈرۈپ، ئوتالغۇ قىلمايتتى، تېرىم ئىشلىرىغا قاتناشمايتتى، مال - ۋاران ئۈچۈن ئېتىزلاردىن ئوت يۇدۇپ كەلمەيتتى، سامان يۇيۇپ، ھەلەپ ئېتىمەن، ئېغىل، ئوقۇرنى ئادالايمەن دەپمۇ يۈرمەيتتى. قىسقىسى، بۇ ئىش خۇش ياقماس بەرەر ئانقىپى ئايال گۆرۈكەش، تاۋكاچى ياكى ھاراق ساتقۇچىغا تېگىۋالدىمۇ بولدى، ئۇنىڭغا بەخت قۇشى قونغاندەك بولۇپ، تىكىنخورلۇق بىلەن ئەرنىك تېپىپ بەرگىنىنى ئارامخۇدا يەپ ئولتۇرۇۋېرەتتى.

تۇردىخاننىڭ قارىشىچە، چوڭ ئاچىسىنىڭ شەھەردىكى

تۇرمۇشى بايلىقلىرى، ئازادە ۋە كۆڭۈللۈك ئىدى. ئۇ يېزا ئاھالىلىرى ئىستاكىدەك قوپال، يىرىك ئەمەس، ئەكسىچە سىلىق ـ سىلىق تاتلىلار بىلەن غىزالىنىپ يۈرەتتى، گۆش، ياغسىز، ئاق ئۇن ۋە گۈرۈچسىز قالمايتتى، ئېسىل زاۋۇت رەختلىرىدىن پىلات ـ پات كىيىنىپ تۇراتتى. تۇردىخان كېيىنچە چوڭ ئاچىسىنىڭكىگە ھەر بىر قېتىم كەلگەندە يېزىغا قايتقۇسى كەلمەي ھەپىلەپ، ئايلاپ شەھەردە تۇرۇۋالىدىغان بولۇپ قالدى. ئاخىر ئۇ بىر قاۋاقخانىچى بىلەن تېپىشۇپلىپ، گۆرۈكەش ۋە چوڭ ئاچىسىنىڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئۇنىڭغا تېگىپ، قاۋاقخانىچى ئۆلگەندىن كېيىن ئەنە شۇ ھويلىنى مىراس قىلىپ، شۇ يەردە تۇرۇپ قالدى. بۇ ھويلا 5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ژىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە قوشنا بولغانلىقتىن، ئەسكەرلەر بىلەن ساقچىلار بارا ـ بارا ئۇنىڭ چۆپىقەتلىرىگە ئايلىنىپ كەتتى. ئۆزى بۇ ئىككى ئورۇنغا توسالغۇسىز كىرىپ ـ چىقالايدىغان ھالەتكە يېتىۋالدى. ئۇنىڭ ھويلىسىغۇ ھەربىي ئوفىتسېرلەر بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرى پات ـ پات كىرىپ تۇردى. شۇنداق قىلىپ تۇردىخان تېزلا دەللىلىك يېلىغا ئۆتۈۋالدى. ئۇ ئاقسۇ بازىرىدىكى بىر قىسىم ساددا قىز ـ چوكانلارنى ئالداپ، ھىيلە ـ مىكىر بىلەن دامىغا چۈشۈرۈپ، ئۇلارنى شۇ كىشىلەر بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كەچۈرگۈسىز نەپرەتكە قېلىپ، خەلق تەرىپىدىن يىرگىنچلىك نام ـ تۇردىخان دەللە لەقىمى بىلەن ئاتىلىدىغان بولۇپ قالدى، شۇ نام بىلەن يېگانىلەر بازىرىغا مەشھۇر بولۇپ كەتتى. لېكىن قەمەرنىسا ئۇنى بىلمەيتتى.

جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى كېلىپ، ئاقسۇدا ئۇرۇش پارتلىغاندىن بۇيان تۇردىخان دەللىنىڭ گومىنداڭ 5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئالاقىسى ئىنتايىن قويۇقلىشىپ كەتتى.

چوڭ ئوفىتسېرلەرنىڭ بالا ـ چاقىلىرى قاغىلىق، خوتەن تەرەپكە قاچۇرۇۋېتىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى بويتاق قالغاندا، ئۇ غىزا ـ تاماق ئېتىپ بېرىش، كىر ـ قات يۇيۇش باھانىلىرى بىلەن پولك كوماندىرى جاۋ خەنچى، مۇئاۋىن پولك كوماندىرى فاك چىگنەنلەرنىڭ ئۆيلىرىگە ئايمۇ ـ كۈنى چىقىپ تۇرىدىغان بولۇپ قالدى، دەللە ئۇلارنىڭ پاھىشىسى ئۈچۈن ياراملىق ئولجا تېپىپ، چوڭراق ئىنئامغا ئىگە بولۇۋېلىشنى خىيالىدىن بېرى ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدى. شەھەر مۇھاسىرىگە ئېلىنىپ، ئۇنىڭ ئىچى كۆڭۈلدىكىدەك ياش قىز ـ چوكانلاردىن قۇرۇقلىنىپ قالغاندا مۇنداق ئولجىنى تېپىش مۇمكىن بولماي قالغانىدى. ھازىر بولسا قېرى قاقباشنىڭ ھويلىسى ئىچىدە، ئۇنىڭ تىنسىمۇ ئاڭلانغۇدەك يېقىن روھىرووسىدىكى ئۆيدە قەمەرنىسا ئۆز گۈزەللىكىنى نامايان قىلىپ، ئەرسىز يەككە ـ يېگانە ئولتۇرماقتا، تۇردىخان دەللىنىڭ چۈشەنچىسىدە، ئۇ ئاسماندىن يېگىلىشىپ ئۇچۇپ چۈشكەن ھۇر ـ پەرىزات ۋە پەلەك مەلىكىسى ياكى قىزىلئاغ لەيلىسىنىڭ بەرگىدىن بىمەزگىل تۆكۈلۈپ، ئۇچۇپ كېلىپ قالغان پۇراقلىق غۇنچە ـ پوردەك، قىز ـ چوكانلار ئىچىدىكى يېقىملىق بىر مۆجىزە ئىدى...

تۇردىخان دەللە بۇ ئاجايىپ ئولجىسى توغرىسىدا بىر ـ بىرىگە ئۇچراشتۇرمای جاۋ خەنچى بىلەن فاك چىگنەنگە ئايرىم ـ ئايرىم خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن پولك شتابىغا كىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ جاۋ خەنچىنىڭ ئۆيىگە يېتىپ بارغۇچە فاك چىگنەنگە يولۇقۇپ قېلىپ، بۇ خەۋەرنى ئۇنىڭغا ئېيتتى. فاك چىگنەن مۇمكىن بولسا قەمەرنىسانى ھازىرلا ئۆيىگە ئاچىقىشنى، بولمىسا ئەل قاراڭغۇسى بولغاندا ئۆزى ھويلىغا كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن چوقۇم كۆرۈشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئالدىن تەييارلىق ئۈچۈن دەللىنى ئۆيىگە قايتۇردى.

دەللە ئەدى قىزنىڭ كۆڭلىدىكى غەشلىكنى تۆگىتىپ، كۆڭلىنى باشقىدىن يۇمشىتىش خىيالى بىلەن ئالدىراپ، ئۇنىڭ يېنىغا كىردى.

— ئابىيام سىزنى قاتتىق ـ يىرىك سۆزلەر بىلەن خاپا قىلىپ قويدۇم، — دېدى ئۇ، — ئۆزىڭىزمۇ بىلگەنسىز. مېنىڭ كۆڭلۈم تولىمۇ تۇز كەتكەن، تۇز كۆڭۈل ئادەم، يوپۇتۇپ سۆز قىلىشنى بىلمەي، ئەنە شۇنداق ئاسانلا باشقىلارنى رەنجىتىپ قويىدۇ. شۇ ۋاقىتتا سىزنىڭ تارتىنچاقلىقىڭىزغا بېقىپ سۆز قىلىشنى بىلمەپتىمەن. ئەمدى مەجەزىڭىزنى چۈشەنگەندەك بولدۇم. مەيۇسلىنىۋەرمەي بۇ هويلىدا ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ يېنىدا تۇرغاندىكىدەك ئېچىلىپ ـ يايراپ يۈرۈۋېرىڭ. مېنىڭدىن رەنجىڭ ـ رەنجىمەڭ بەرىبىر ئىككىمىز قوشنا، بەلكى تىلىكىم ئىجابەت بولۇپ قالسا، ئۆمۈرۋايەت يېقىن قوشنىلاردەك بار ـ يوقىنى تەڭ ئىشلىتىپ ئۆتۈپ كېتىمىز تېخى.

— گەپنى ئاز قىلىڭ، بېشىم ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ. ئۆيدە يالغۇز قېلىپ ئارام ئېلىۋالاي، — دېدى قەمەرنىسا رەڭگىنى ئاچماي.

— قېيىنداش ئۇزۇن ئۆمۈرنىڭ دۇشمىنى، — دېدى دەللە، — سىزدەك چىرايلىق قىزغا خاپىلىق ياراشمايدۇ.

— تولا سۆزلىمەي ماڭا ئارام بېرىڭ دەۋاتىمەن! — ۋارقىرىدى قەمەرنىسا تەتۈر ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇۋېتىپ.

— سىزگە قىزىم، ئارام بەرمەي دەۋاتقىنىم يوق. ئابىيام خاپا قىلىپ قويغىنىمغا ئاماقۇل بولۇپ سۆزلەۋاتىمەن. بىر ئوبدان ئەتكەن مانتىنى يېمىدىڭىز. ئەمدى سىزگە پولۇ شتاپ بىدىن نەشىپۈت، ئامۇت، چىلان، ئۈزۈم، قوغۇن ـ تاۋۇزغا ئوخشاش نەرسىلەرنى ئەكىرىپ بېرەي دەۋاتىمەن، يەرسىزمۇ؟

— بۇلارنىڭ ماڭا كېرىكى يوق، تاۋۇم ھېچ نەرسىنى تارتمايدۇ!

— بۇ يەردە يالغۇز ئولتۇرۇپ، ئىچىڭىز پۇشۇپ قېلىۋاتقانغا ئوخشايدۇ. ماقۇل دېسىڭىز شتاب ئىچىنى ئايلاندۇرۇپ چىقاي، مېنى ئاغزىدا چىشى قالمىغان قېرى ئىكەن، دەپ چۈشىنىپ قېلىۋەرمەڭ، شتاب ئىچىنى كۆرسىتىش قولۇمدىن كېلىدۇ. يۈرۈڭ، شۇ يەرگە ئەكىرەي!

تۇردىخان دەللە مېڭىشقا زورلاپ قەمەرنىسانىڭ قولىنى تارتتى، قىز ئۇ يەردە سەمەت بىلەن كۆرۈشۈپ قېلىشنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى ئويلاپ، ئورنىدىن قوزغىلىشقا تەمشەلدىيۇ، ئەما شۇ مەھەل ئولتۇرۇۋېلىپ، دەللىنىڭ قولىنى سىلكىپ تاشلىدى. چۈنكى ئۇ پۈتۈن پولك ئىچىنى ئارىلاپ چىققان ھالەتتىمۇ ئۆزىنىڭ سەمەت بىلەن ئۇچرىشالمايدىغانلىقىنى پەملەپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەللىنىڭ بۇ سۆزىدە ئۈتى توپتوغرا جاۋ خەنچى ياكى فاك چىكىنىنىڭ ئۆيىگە ئەكىرىشكە ئالدىنئالا قۇرۇپ قويۇلغان قىلتاق بار ئىدى، قەمەرنىسا تۇردىخان دەللىگە ۋارقىراپ تۇرۇپ:

— ئۇنداق جاينى كۆرىدىغانغا كۆزۈم يوق، — دېدى ئۇ — ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ، كۆڭلۈمنى يارا قىلمىسامۇ، مۇشۇ كىچىككىنە جاللاتلار شەھىرىدە تارتىۋاتقىنىم يېتىپ ئاشماسمىدى!؟

— بۇ يەردە دەرد تارتىۋاتقان بولسىڭىز ئۇ يەردە بۇنىڭدىن خالىي بولىسىز، — دېدى دەللە ئەينى مۇددىئاسىنى ئاشكارا سۆزلەشكە باشلاپ، — مەن سىزنى فاك فۇتۇەنجاڭنىڭ ئۆيىگە ئەكىرىمەن، ئەگەر خالىمىسىڭىز جاۋ تۇەنجاك بىلەنمۇ ئۇچراشتۇرىمەن. بۇ ياخشى پۇرسەت، ئۇنى قولدىن بەرمەڭ بالام. بۇ ئۆيلەردە مېنىڭ بىلەن بىللە غىزا ـ تاماق ئەتكەن بولۇپ، توق ـ بایاشات ئۆتۈۋېرىسىز.

— مېنىڭ ئۇغامنى قاينىتىپ، مۇنداق جاللاتلارنىڭ ئېتىنى ئىككىنچى تىلىگىزغا ئالماڭ! — سىلكىۋەتتى قىز.

— جاللات ئەمەس، — ئاقلاپ سۆزلەشكە ئۇرۇندى دەللە، — ئۇلار سىغ - مسغ ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقلىرى، ياخشى ئادەملەر، مەرد، قولى ئوچۇق. ئۇلارنىڭ هازىر يېنىدا بالا - چاقىلىرى يوق، بۇ ئۆيلەردە بولسىمۇ ئۆز بەگ - ئۆز خان بولۇپ يايراپ كېتىدىغان، ناخشا ئېيتىدىغان چوڭ ئەمەلدارنىڭ ناخشىسىنى ئېيت، دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟

— مۇنداق تېتىقسىز گەپنى ئىككىنچى قىلماڭدەۋاتىمەن! — قەمەرنىسا سىرتقا چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ ئورنىدىن قوزغالدى، ئەمما قەيەرگە بېرىشىنى ئۇقماي ئۆيي ئىچىدە يەنە توختاپ قالدى.

— بۇ مەن گەپنى ئۆزۈمچىلا ئېيتىۋاتقىنىم يوق. تۇەنجاغلار چىرايىڭىزنى كۆرسە، چوقۇم سىزنى يارىتىپ قالدۇ، دېگەن ئىشەنچ بىلەن ئېيتىۋاتىمەن، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدە هازىر ئالتۇن هالقا، ئالتۇن ئۈزۈك، زىرە، سۆكىلەر ساندۇقتىن ئېشىپ، پەتنۇس، تەخسىلەردە تۇرىدىغان بولۇپ كەتتى، تۇەنجاغلارغا ياراپ قالسىڭىزلا بولدى، ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ ئىچىگە كۆمۈلۈپ كېتىسىز.

— ۋۇي، بولدى، يەنىلا شۇ گەپمۇ؟ ۋالاقشىمىڭىزدىن بېشىم ئاغرىپ كەتتى! — قەمەرنىسا زەردە بىلەن ئۆرىنىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ قۇلقىنى ئېتىۋالدى. چۈنكى ئۇنىڭ بۇنىڭدىن باشقا قارشىلىق كۆرسەتكۈدەك ئامالى يوق ئىدى، تۇردىخان دەللە بۇنى نازلاش مەنسىدىكى قېيىداش دەپ ئويلاپ، بىلە جىرلاشقا باشلىدى.

— قىزلارنىڭ ياش ۋاقتى ئويناپ كۈلۈۋالىدىغان ۋاقتى، — دېدى ئۇ، — مەن جىگىلداپ تۇرىدىغان ياش چوكان ۋاقتىمدا باي قاۋاقخانىچىغا تېگىۋىدىم، ئاتا - ئانام يېزىدا ئىشلەپ، پۈتۈن ئۆمرىدە ئۇلىشالمىغان راهەتكە ئۇلاشتىم، ئېرىم ئۆلۈۋېدى، ئۇنىڭدىن ماڭا نۇرغۇن تەئەللۇقات، مال - مۈلۈك،

ئۆي - ئىمارەت قالدى. سىزمۇ مۇشۇنداق ياش، هۆسن - جامالغا تولغان ۋاقتىڭىزدا تۇەنجاغلاردىن بىرىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ، بايلىقات تۇرمۇشنىڭ مېغىزىنى چېقىڭ دېمەكچىمەن!...

— كۆزۈمدىن يوقال، قېرى دەججال! بولمىسا بىراقلا بوينۇڭدىن بوغۇپ ئۆلتۈرىمەن! — غەزەپكە پايلىماي قاتتىق ۋارقىراپ تاشلىدى قەمەرنىسا. تۇردىخان دەللىنىڭ هاڭ - تاڭ بولۇپ، كۆزلىرى چەكچەيدى. ئۇ ئۆيدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ ئۆكسۈلى ئۆچكەن هالدا:

— يامانغا ياغ ياراشماس، ئۆچكىگە يۇمغاقسۇت! هەي ئەقىلسىز ئەخمەق! ئەمدى مۇشۇ گېپىڭنى تۇەنجاغلارغا ئېيتىپ، سېنى قانداق قىلدۇرۇۋېتىدىغانلىقىمنى كۆر! بىرەمدىلا جاجاڭنى تارتىسەن! — دېدى.

— مېنى دېسەڭ هازىر چىقىپ ئېيت! بۇنداق خورلۇقتىن بىر يولى ئۆلگىنىم ياخشى!

— ئاجايىپ هۆركىرەيسەنغۇ؟ نېمەگگە ئىشىنىپ مۇنچىۋالا ۋارقىرايسەن!؟

— سېنىڭ جاۋ تۇەنجاغلىرىڭ بولسا، مېنىڭمۇ قۇدرەتلىك تايانچىم بار، ئۇلار بۇگۈن كەلمىسە ئەتە، ئەتە كەلمىسە ئۆگۈن كېلىدۇ، بەربىر كېلىپ، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ كۈلىنى كۆككە سورۇيدۇ!....

تۇردىخان دەللە بۇ گەپ بىلەن هويلا ئوتتۇرىسىدا هاڭۇېقىپ تۇرۇپ قالدى. قورقۇپ ئاز - تولا تىترىگەندەكمۇ بولدى. شۇنداق كېيىن ئۇ ئۆي ئىشىكى ئالدىغا سۆرىلىپ كېلىپ ئەجەبلىنىش ئاهاڭىدا ئاستا سورىدى:

— هېلىقى ئىلىدىن كەلگەن ئوغرىلارنى دەۋاتامسىز؟ ئۇلار يەنە كېلەمدۇ؟ ئۇلار سىزنى تونۇمدۇ؟

— هە، ئاشۇلارنى دەۋاتىمەن، — تەنە ئاهاڭىدا جاۋاب

بەردى قىز، — ئۇلار كېلىدۇ، شۇ چاغدا بۇ تار قەپەستىن بىراقلا قۇتۇلىمەن. مەن ئاياغ - ئاستى قىلىشقا ماقۇل دەيدىغان قىزلاردىن ئەمەس، بىلمىگەن بولساڭ ئەدى بىلىپ قوي. تۇنجاڭلىرىڭغىمۇ ئېيت! مېنى خارلايمەن دەپ يۈرگىچە ئۇلارنىڭمۇ بىلىپ قويغىنى ياخشى!

— بۇ گەپچە سىزمۇ ئىلىدىن كېلىپ بۇ يەردە ئۇرۇش قىلىۋاتقانلاردىنمۇ؟ — ئەجەبلىنىپ سورىدى دەللە.

— ھەئە شۇلاردىن! ئۆزۈمۇ ئىلىدىن كەلگەن! — ئوچۇق جاۋاب بەردى قىز.

— گېپىڭىزنىڭ تېگى - تەكتىنى دېگۈدەك چۈشىنەلمەي بېشىم قېيىپ كېتىۋاتىدۇ. سىز سەمەت بىلەن يېڭىدىن توي قىلىپ، كونىشەھەردىن ئاچقىلىغان ئەمەسمىدىڭىز؟

— ھەئە شۇنداق بولغان. ئەسلىم ئاقسۇلۇق، ئۇنىڭ ئۈستىگە سەمەت بىلەن بىر يېزىلىق، لېكىن بۇ قېتىم مىللىي ئارمىيە بىلەن بىللە غۇلجىدىن كەلگەنمەن. چىن كۆڭلىمدىن خالاپ، سەمەت بىلەن توي قىلغانمەن. تېخىچە ئۇقمىغان بولساڭ، يەنە بىر قېتىم ئۇقۇپ قوي!...

تۇردىخان دەللىنىڭ ئەدى قەھرىمانى جاۋ خەنچى، فاڭ چىڭ نەنلەر بىلەن ئۇچراشتۇرۇش ئۈمىدى پۈتۈنلەي يوققاچقىتى. شۇنىدىن كېيىن ئۇنىڭ بېشى قېتىپ، لاسسىدە بوشاپ، تامغا يۆلىنىپ تۇرۇپلا قالدى. دەللە فاڭ چىڭنەن بىلەن ئەتىگەن تەرەپتە قىلىشقان مەسلىھەتتىگە ئاساسەن قىزنى ئۇنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ چىقىشى ياكى ئۇنىڭ ئۆزى كەچتە بۇ يەرگە كېلىشى، قىسقىسى، گومىنداڭ پولكىنىڭ بۇ مۇئاۋىن كوماندىرى يەھشە ئاچكۆز-لۈكىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن قىز بىلەن بىر يەردە بولۇشى كېرەك ئىدى. ئەمدى دەللىنىڭ ھازىرقى چۈشەنچىسىدە قەھرىمانىسا ياغلىما گەپلەر بىلەن قايمۇقمايدىغان، تەلتۆكۈس بىر تەرسا-

ياق، تەرسالا ئەمەس، بەلكى يەنە گومىنداڭ ھەربىي ئەمەلدار-لىرى بىلەن بىر يەردە بولۇشنى، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئېتىنىمۇ ئاڭلاشنى خالىمايدىغان بىر ئىنقىلابچى بولۇپ قالغان ئىدى. ئەگەر قىز فاڭ چىڭنەنگە ئۇچراشتۇرۇلسا ھەقىقەتەن چوڭ كۆڭۈل-سىزلىك چىقىشى، ئۇنى تىللىشى، يۈزىگە تۈكۈرۈشى، قولىدىن كەلگەن قارشىلىقلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىشى مۇمكىن ئىدى. تۇردىخان دەللە شۇ تاپتا 5 - ئاتلىقلار پولكى ئىچىگە كىرىپ، قەھرىمانسىنىڭ قوراللىق ئىنقىلابچىلاردىن ئىكەنلىكىنى پاش قىلىپ، ئۇنى رەھىمسىز جازاغا يولۇقتۇرۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى. بىراق ھازىر بۇنداق قىلىشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەن بولۇپ، ئەگەر فاڭ چىڭنەن شۇ تاپتا ھويلىغا كىرىپ كەلسە تۇردىخان دەللە ئۇچۇن ئۇنى پەقەت خۇش چىراي قارشى ئېلىپ، قەھرىمانسا بىلەن بىر يەردە قىلىپ قويماقتىن باشقىغا چارە قالمىغانىدى. كەچ كىرىپ، دەل شۇنداق قىلىشنىڭ ۋاقتى يېتىلاپ كېلىۋاتاتتى، دەللىنىڭ قايغۇسى ئېشىپ، ئىستىمىسى ئۆرلەپ كەتكەندەك بولدى. ئاڭغىچە تاشقىرىقى ئىشىك تاقىلداپ ئېچىلىپ، تاشقىرى-دىن بىر ئەسكەر يوغان بىر قۇچاق بوپا كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. بوپا شاڭخادەن تاۋاردىن تىكىلگەن يېپىيېڭى يوتقان-كۆرپىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلار يۇڭ ئەدىيالغا ئورالغانىدى. بۇنى فاڭ چىڭنەن مۇشۇ ھويلىدىكى بىر كىچىك قونالغۇسىدا پايدىلىنىش ئۈچۈن ئالدىنئالا كىرگۈزۈۋەتكەنىدى. ئەسكەر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن تۇردىخان دەللە بۇ نەرسىلەرنى قەھرىمانسانىڭ يېنىغا كۆتۈرۈپ كىرىپ:

— قىزىم، — دېدى قۇۋلۇق - شۇملۇق بىلەن ھىجىيىپ تۇرۇپ، — فاڭ فۇتۇەنجاڭ سىزنى قاتتىق - قۇرۇق، داخ يەردە يېتىپ يۈرمەسۇن، دەپ بۇلارنى ئاتىدارچىلىق بىلەن كىرگۈزۈپتۇ. قوبۇل قىلىپ ئېلىپ كېچىسى تېگىڭىزگە يۇمشاققىنا سېلىپ يېتىڭ.

ئۇ كىشى كىرگەندىمۇ ئوچۇق چىراي كۈتۈۋېلىنۇ.

قەھەرنسا بوپىنى ئۇن ـ تىنسىز ھويلىغا چۆرۈپ تاشلىدى. دەللە ئۇنى ئۆز ئۆيىگە ئەكىرىۋېتىپ:

ـــ سېنىڭ ئەمدى فاڭ فۇتۇەنجاڭغا تەڭ كېلەلىگەنلىكىڭنى كۆرەي! ـــ دېدى ـ دە، جىمىپ كەتتى.

قەھەرنسا دەللىنىڭ كېيىنكى سۆزىگە جاۋاب قايتۇرۇپ تۇرمىدى. چۈنكى كەچ كىرگەنچە فاڭ چىڭنەننىڭ بۇ ھويلىغا باش تىقىپ كېلىش ۋاقتى يېقىنلىشىپ، سۆز كۆرىشى قىلىشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ قالغانىدى، دەللە ئۆيىگە كىرىپ جىمىغاندەك بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا غەم ـ قايغۇ ۋە دەككە ـ دۈككە ئىچىدە تېخىمۇ قاتتىق خاتىرجەمسىزلەنمەكتە ئىدى، دەللە قەھەرنسا ـــ بۇ گۈزەل قىز توغرىسىدا ئەتىگەندىلا فاڭ چىڭنەننى خەۋەردار قىلغىنىغا قارىماي، جاۋ خەنچىنى تېخىمچە بۇ ئىشتىن خەۋەردار قىلىپ قويۇشقا ئۇلگۈرەلمىگەنىدى. تۇردىخان دەللىنىڭ چۈشەنچىسىدە بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىر ـ بىرىدىن قېلىشماس پاھىشە مەستانىلىرى، ھاۋايى ـ ھەۋەس ئاچكۆزلىرى ئىدى. ئۇ ئۆز ھويلىسىغا ئۇشتۇمتۇت ئوچۇپ كېلىپ قالغان بۇ گۈل توغرىسىدا مۇئاۋىن پولك كوماندىرىنى خەۋەرلەندۈرگەن يەردە ئۇنىڭدىن ئۇستۇن پولك كوماندىرىنى ھەممىدىن ئاۋۋال خەۋەردار قىلىپ قويۇشى كېرەك ئىدى. فاڭ چىڭنەن ئاڭلىغانلىقى جاۋ خەنچى ئاڭلىماي قويمايتتى. ئۇ بەھەرىمەن بولغان نەرسىدىن جاۋ خەنچى تېخىمۇ بالدۇرراق بەھەرىمەن بولۇشى كېرەك ئىدى. تۇردىخان دەللە بۇ ئىشتا جاۋ خەنچىدىن چوقۇم قاتتىق پىشكەللىك يەپ قېلىشىنى ئويلاپ غالىلداپ تىتىرەشكە باشلىدى. ئۇ شۇ تاپتا پولك كوماندىرىنىڭ يېنىغا بارماقچى بولۇپ قورقۇغالدى. لېكىن يەنە بۇ توغرىدا سۆز قىلىشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ توختاپ قالدى. دەللىگە بۇنىڭدىن باشقا پىشـ

كەللىك يوقمىدى؟ ئۇ شۇندىن كېيىن فاڭ چىڭنەننىڭ ھويلىغا كىرىش ۋاقتى بولۇپ قالغانلىقىنى، لېكىن قەھەرنسانىڭ ئۇنى ئوچۇق چىراي كۈتۈۋېلىشقا قەتئىي كۆنمەيۋاتقانلىقىنى يادىغا ئالدى ـ دە، فاڭ چىڭنەنگە «قىز گۈزەللىكىگە قارىماي تولىمۇ تەرسا ئىكەن، ئالداپ ـ سالداپ ئۆزىنىڭزگە كۆندۈرۈۋېلىڭ» دېگەنگە ئوخشاش گەپلەرنى ئالايىتەن ئېيتىپ قويۇش ئۈچۈن ئالدىراپ پولك ئىچىگە كەتتى. ئۆيدە يالغۇز قالغان قەھەرنسا سەھەتكە تويدىن كېيىن ھېچبىر خىزمەت قىلىپ بەرمىگەنلىكىنى ئويلاپ، ئاخىرقى دەقىقىدە ئۇنىڭ كۆڭلەك ـ تامبالللرىنى يۇيۇپ قويۇش ئۈچۈن ھېچ ئىش بولمايۋاتقاندەك تەمكىنلىك بىلەن كىر يۇيۇشقا كىرىشتى.

خورلىنىپ ياشىغاندىن ۋىجدان بىلەن ئۆلگەن ئۆزۈك

قەھەرنسا ھويلىدا يالغۇز قېلىپ، ھالال جۈپتىگە بولغان پاك مۇھەببىتىنىڭ ئېپادىسى سۈپىتىدە سەھەتنىڭ كۆڭلەك ـ تامبالللرىنى يۇيۇشقا باشلىدى. قەھەرنسا ئېغىر خورلۇق ئىچىدە ئازابلىنىۋاتاتتى. ئۇ مەڭگۈ كەچۈرۈم قىلغىلى بولمايدىغان ھېيلىگەر، بىنومۇس، قاقاش دەللىنىڭ ئويۇنچۇق قىلىپ ئوينىشى ۋە مەسخىرە قىلىشىغا دۇچار بولماقتا. ئۇنىڭ ھويلىسىدا بۇكەمگىچە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار كۆڭۈلسىز تراگېدىيىنىڭ بىرىنچى پەردىسى ۋە بەلكى مۇقەددىمىسى ئىدى. ئۇنىڭ تەسەۋ-

ۋۇر قىلىشقا بولمايدىغان ئاجايىپ بىنومۇس ئىككىنچى پەردىسى
ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى باشقا پەردىلىرى ئەمدى قىزنىڭ ئىرا-
دىسىگە زىت ھالدا ئارقىمۇ ئارقا باشلىنىپ كېتىدىغانلىقى
تەبىئىي ئىدى. بۇ پەقەت ئازغىنا ۋاقىتقا، يەنە بىرئاز كەچ
كىرىشىگىلا باغلىق بولۇپ قالغانىدى، كۈن ئاللىقاچان
غەربىي ئۇپۇقتىنكى كەينىگە يانپاشلاپ، قاراڭغۇلۇق دەللىنىڭ
كىچىككىنە تار ھويلىسىنى قاپلاشقا باشلىدى. كەچ كىرىشىگىلا
فاڭ چىڭنەن بىلەن بولىدىغان تراگېدىيىنىڭ باشلىنىپ كېتىدى-
غانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. ئاڭغىچە قەمەرنىسا سەمەتنىڭ
كۆڭلەك ـ تامبالىرىنى يۇيۇپ بولۇپ يايدى. قىز سەمەتنىڭ
تېخىچە ئىز ـ دېرىكى بولمىسىمۇ، بۇ سۆيۈملۈك يىگىت ھازىرلا
كىرىپ، ئۇنىڭ قولىدىن كۆڭلەك ـ تامبالىرىنى خۇشال ـ خۇرام
تاپشۇرۇۋالىدىغاندەك، ئۇلارنى يەنە قۇرۇتۇش ئۈچۈن
ئالدىراپ ـ تېنەپ ھويلىغا يايدى، قىز پەقەت بۇ ئىشلارنى
سەمەتكە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىنىڭ كۆچلۈك تۇرتكىسى
ئارقىسىدىلا قىلدى، ياق، بۇلار ئەمەس، قىز بۇ ئىشنى يەنە
ئۆز سۆيگىنىمگە بولغان ئەڭ دەسلەپكى، شۇنىڭ بىلەن بىللە
ئەڭ ئاخىرقى ئەمەلىي ئەقىدىسى سۈپىتىدە بەجا كەلتۈردى.
چۈنكى ئۇ سەمەت بىلەن توي نىكاھى ئوقۇلغاندىن بۇيان بىر
ئۆيدە بولۇپ، ئۇنىڭ ئازراق بولسىمۇ خىزمىتىنى قىلىشقا
ئۇلگۈرەلمىدى، قىز يەنە مۇندىن كېيىنمۇ شۇنداق قىلىشقا
ئامالسىز ئىدى. دەللىنىڭ ھويلىسىدا باشلىنىش ئالدىدا تۇرغان
پاجىئەلىك تراگېدىيە ۋەقەنىڭ چوقۇم شۇنداق بولۇشىدىن
ئىبارەت دېرەك بېرىپ تۇراتتى.

قەمەرنىسا كىردىن قولى بوشىغاندىن كېيىن تېخىمۇ
جىددىيلىشىپ كەتتى: ئۇ ئۆيگە كىرىپ باقتى. نەپىسى بوغۇلغاندەك
بولۇپ ئولتۇرالمىاي يەنە ھويلىغا چىقتى، ئاندىن بۇ يەردىن

تاشقىرىقى ئىشىك تەرەپكە بېرىپ، ئىشىكنى تارتىپ كۆردى.
دەللە قەمەرنىسانى قېچىپ چىقىپ كەتمىسۇن دېگەندەك قىلىپ،
ئۇنى سىرتىدىن قۇلۇپلاپ قويىغانىدى. شۇندىن كېيىن ئۇ
قىسىلچاقتىن ئۇدۇلىدىكى چوڭ ھويلا 5 ـ ئاتلىقلار پولكى
ئىچىگە قارىدى. ئۇ سەمەتنى كۆرمەكچىدى، ئاخشام قاراڭغۇسى-
نىڭ قېلىن پەردىسى پولك ھويلىسىنى قاپلاپ، ھېچ نەرسىنى
پەرق ئېتەلمەس قىلىۋەتكەنىدى. شۇ چاغدا قىز ئىشىككە
يېقىنلاپ قالغان ئىككى قارا گەۋدىنى ئۇشتۇمتۇت كۆرۈپ قالدى.
ئۇ بۇلارنى فاڭ چىڭنەن بىلەن تۇردىغان دەللە بولسا كېرەك،
دەپ ئويلاپ، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىنى ئىشىكتىن بېشىنى
تىقىپ كىرىشىگە ئۇرۇپ ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش ئۈچۈن ئىشىكنىڭ
غورۇ ياغىچىنى قولىغا ئېلىپ تەييارلاندى. بۇ ئىككى گەۋدە كوچا
چارلاپ يۈرگەن ئەسكەرلەر ئىدى، ئۇلار بىر دەمدىلا قىسىلچاق ئۇدۇ-
لىدىن غايىب بولدى. قىز ياغاچنى كۆتۈرگەن پېتى ئۆيگە قايتىپ
كىردى، ئۇ تاپانچىسىنى كونىشەھەردە قالدۇرۇپ چىققانلىقىغا
پۇشايمان قىلىپ، ئۆز ـ ئۆزىنى كايىدى، يۈز ـ كۆزىنى تەس
تەكلەشكە تاس قالدى. چېچىنى يۇلدىدى. ئاچچىق پۇشايمان-
نىڭ دەستىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈشكىچە بېرىپ يەتتى.

كەچ كىرىش بىلەن فاڭ چىڭنەننى چاقىرىپ چىقىش
ئۈچۈن پولك شتابىغا كىرىپ كەتكەن دەللە ئۇ يەردە خېلى
ھايال بولۇپ قالدى. ئۇ بۇ يەرگە كىرىپ كەلگەن چاغدا
سېپىل ئۈستىنىڭ ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ يېڭىلا ئۆيگە
قايتىپ چۈشكەن فاڭ چىڭنەن پولك ساتىراشىنى باشلاپ كېلىپ،
قەمەرنىسا بىلەن ئۇچرىشىشقا تەييارلىنىپ ئالايىتەن چېچىنى
ياسىتىپ، ساقال ـ بۇرۇتىنى قىردۇرۇۋاتاتتى. شۇندىن كېيىن
ئۇ دەللىگە گۆشلۈك سەي قورىغۇزۇپ، قورساق توقلىدى، ئۆزىچە
قىز بىلەن بىر يەردە بولۇشتىن ئىبارەت بۇ خۇشاللىق ئىشقا

خۇش خۇي كەيپياتتا ببرنىشىم كېرەك، دېگەن مەقسەت بىلەن ئاقسۇنىڭ كۆيدۇرگۈ هارىقىدىن پوكاندەك قىزارغىچە ئۇستى - ئۇستىلەپ بىرقانچە رومكا ئىچتى. شۇنىڭ بىلەن فاك چىگنەن روهىي جەهەتتىن هەقىقەتەن كۆتۈرەڭگۈلىشىپ، قاراڭغۇ كېچىدە ئۇچۇشقا تەييارلىنىۋاتقان مۇشۇكياپىلاقتەك غۇلىچىنى كېرىپ، ئۇياق - بۇياققا بالىلارچە سەكرەشكە باشلىدى. يوغان، بوم ئاۋازى بىلەن كالىدەك هۆركىرەپ، بىر پەس ئىرخاك ناخشىسىغا توۋلىدى. ئاندىن يەنە كەلسە - كەلمەس ئىسقىرتمىسىنى قويدى. مۇئاۋىن پولك كوماندىرلىق پاگونىنى سۈرتۈپ تازىلاپ، كىيىم - كېچەكلىرىنى قايتا - قايتا تۈزەشتۈرۈپ، ئەينەككە بىرقانچە رەت قارىدى، كەمىرىنى باشقىدىن چىگىتىپ، تاپانچىسىدا ئوقىنىڭ بار - يوقلۇقىغا قارىدى. شۇندىن كېيىن ئۆيدىن چىقماقچى بولۇۋېتىپ، ئۇستەلدىكى هاراقنى يەنە كۆزى چۈشتى - دە، تۇردىخان دەللىنى تارتىپ ئولتۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭغا ئارقىسىنى ئارقا ئۇچ رومكا ئىچۈردى، تاماكا تۇتتى ۋە قولىغا چوڭ بىر كورۇپكا لوتوىەن تاماكىسى تۇتقۇزدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە قاقباشنىڭ بارمىقىغا بىر دانە ئالتۇن ئۈزۈكنىمۇ سېلىپ قويدى. دەللە خۇشال بولۇپ، مۇئاۋىن پولك كوماندىرىنىڭ قولىغا سۆيدى، فاك چىگنەن دەللىنىڭ چېچىنى بوش تارتىپ قويۇپ:

— بوغۇزلىماي نېمە بولىدىغان كەپتەرنىڭ باچكىسى، سۇمۇرۇغنىڭ ئۇچۇرمىسى هويلاڭدا يالغۇز قېلىپ قانداق تۇرىدىغاندۇ؟ بۇ ۋاختىچە مېنى ساقلاۋېرىپ ئىچى پۇشقاندۇ-هە؟ — دەپ سورىدى.

— شۇنداق بولمامدىغان، ئەلۋەتتە شۇنداق، — جاۋاب بەردى دەللە، — يۈز - كۆزىنى يۇيسۇن ئۇچۇن چۆگۈندە سۇ ئىسسىتىپ هويلىغا ئاچقىپ قويغانىدىم، سوپۇنمۇ بەردىم،

بۇ ۋاختىچە باش - كۆزىنى يۇيۇپ، تېخىمۇ ئاقىرىپ، مامۇقتەك يۇمشاپ ئولتۇرىدىغاندۇ...

— بەللى... بەللى، كۆپ ئىشلاردا دېتىك بار ئايالسەن. قولۇڭدىن كەلمەيدىغان، قاملاشتۇرالمايدىغان ئىشىڭ يوق. ها! - ها! - ها!... ئەتە سېنى باشقىدىن رازى قىلىمەن، ئۆز قولۇم بىلەن قۇلقىڭغا زىرە سېلىپ قويىمەن. ها! - ها! - ها!...

— نېمىلا قىلىمەن دېسىلە قوللىرىدىن كېلىدۇ، هەتتا مېنى كىمخاب، تاۋارغا پۈركۈۋېتىمەن دېسىلىمۇ، هى! - هى! هى!...

— قېنى ئەمسە ماڭايلى، — دېدى فاك چىگنەن، — خېلى كەچ بولدى. جاۋ تۇەنجاك بۇ چاغقىچە ئۆچكىگە كىرىپ ئۇخلاپ بولغاندۇ.

— سەمەتچۇ؟ ئۇنى قانداق قىلدىلا؟ — سورىدى تۇردىخان دەللە.

— ئۇ بىر ئاددىي ئەسكەر تۇرسا. ئۇنىڭدىنمۇ غەم يېگەن بارمۇ؟ ئۇنى تەلۇق بىر سوتكىلىق قاراۋۇللۇققا تۇرغۇزۇۋەتتىم، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە باشقا ئىشقا بۇيرۇۋېتىمەن. ئەسكەر دېگەن بىزنىڭ قولىمىزدىكى ئويۇنچۇق.

— ئوغۇ راست، شۇنىسى بىراق...

— يەنە نېمە گەپ، تېخىچە ماڭماي تۇرىسەنغۇ؟ مېنىڭ دىن باشقا بىر نەرسە تەلەپ قىلاي دەۋاتامسەن؟ ياكى يەنە بىرەر رومكا قۇيۇپ بەرسە ئىچىۋەممىكىن، دېمەكچىمۇ سەن!؟

— باشقا بىر گەپ بار ئىدى. شۇنى ئېيتىپ قويسامىمىكىن، — ئوڭايسىزلىنىپ جاۋاب بەردى دەللە.

— هەي، قېنى ئېيت، قانداقلا گېپىڭ بولسا قاندۇرماي دەۋە!

— هويلامدىكى بايقۇش تېخى ياش، ئون گۈلدىن بىر گۈلى ئېچىلمىغان. كىچىككىنە سەبىي قىزچاق دېسەكمۇ بولىدۇ. بۇ كەمگىچە ئۇ ئەر ھىدى كۆرمىگەندەك تۇرىدۇ. مىجەزىمۇ تەرسا ئىكەن، ئالمادىس قىمىقلىق قىلىپ قالسا چېچىلىپ كەتمەي، ئالداپ ـ سالداپ ئىش قىلسىلا جۇمۇ!

— بۇ گەپلىرىڭىز قوي، ھەممىنى بىلمەن، ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ھۇر ـ پەرىزاتنى ئالقىنىمغا چۈشۈرۈۋېلىشنى، ھەرقانداق چىشى يوڭۇاسىنى تىزىمدا پۈكلىۋېلىشنى بىلمەن، ھا! ھا! ھا!...

— شۇنداق بولسۇن، خۇدايا شۈكرى، قېنى، بىز ئەمدى ماڭىلى!

مۇئاۋىن پولك كوماندىرى تۇردىخان دەللە بىلەن تەڭمۇ تەڭ ئۆيدىن چىقىۋېتىپ، ئىشىك سىرتىدا توختاپ قالدى.

— سېنىڭ بىلەن بىللە ماڭسام بولمىغۇدەك، — دېدى ئۇ مەستلىكتىن ئانچە ـ مۇنچە يېشىلگەندەك بولۇپ، — ئىككىمىز شۇ پېتى سىرتقا چىقساق ئوفىتسېرلەر كۆرسە گۇمانلىنىدۇ. سەن ئاۋۋال بېرىپ ئۇ بايقۇشقا مېنىڭ كەلىمكچى بولۇۋاتقانلىقىمنى خەۋەر قىلىپ قوي. ئىشكىنى تاقما، ئارتۇقچە ھايال بولماي ئارقاڭدىنلا يېتىپ بارىمەن... ھە، ئېيتماقچى، ئۆيۈڭدە لامپا چىراغ بارمۇ؟

— يوق، ئىشلىتىۋاتقىنىم جىنىچىراغ.

— ئۇنداق بولسا توختا. ئۆيۈمدىكى لامپىنى ئېلىۋال. بۇنى قىزىنىڭ ئۆيىگە ياندۇرۇپ قويىسەن.

— بولىدۇ، ئېلىۋالاي. سىلىنىڭ ئەقىللىرى ھەممە ئىشقا يېتىشىدۇ.

تۇردىخان دەللە لامپىغا لىقمۇ لىق كىرسىن قاچىلاپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇ ھويلىغا قايتىپ كىرگەندە قەمەرنىسانىڭ

ئۆيى تامام يوقتەك جىم، خورەكمۇ ئاڭلانمايتتى. دەللە قىزنى تام ئارتىلىپ قېچىپ كەتكەن بولىسۇن دەپ ئويلاپ ئەنسىزلىشىپ، ئېغىل ۋە ھويلا ئىچىگە بىر قۇر قاراپ چىقتى. ئاندىن يەنە پەنجىرىگە قۇلىقىنى يېقىپ تۇرۇپ، قەمەرنىسانىڭ ئۆي ئىچىنى تىڭشىدى، ئىشكىنى ئاستا ئىتتىرىپ كۆردى. ئۆي ئىچ تەرەپتىن ياغاچ بىلەن تاقاقلىق ئىدى. تۇردىخان دەللە كېتىپ ئۆيىدە يالغۇز قالغان فاك چىكنەن قىزغا پاكىز كۆرۈنۈشىنىڭ ئاخىرقى تەييارلىقى ئورنىدا لۆڭگىنى جاۋۇرغا چىلاپ ھۆلدەپ باش ـ كۆزىنى يەنە بىر قېتىم سۈرتتى، كىيىم ـ كېچەكنىگە قويۇق ئەدكۈلۈن چاچتى، بارمىقىغا ئالتۇن ئۈزۈك سېلىۋالغاندىن تاشقىرى قەمەرنىسانىغا ئاتاپ، يانچۇقىغا بىر جۈپ ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈكمۇ ئېلىۋالدى. ئاندىن ئەينەك ئالدىغا كېلىپ، تۈگمىلىرىنى ئېتىپ، كەمەر ۋە شەپكىسىنى تۈزەشتۈرۈگەندىن كېيىن ئۆيدىن چىقىپ، يۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئەمدىلا پولك شتابىنىڭ ئوتتۇرىسىغا يېتىپ كەلگەندى، ئالدى تەرەپتە جاۋ خەنچىنىڭ ئىككى ئەسكەرنى ئەگەشتۈرۈپ، ئاتلىق سىرتقا كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. پولك كوماندىرى بۇ چاغدا شەھەر تېشىدا قاراۋۇللۇق قىلىۋاتقان ئەسكەرلەر بىلەن ساقچى كۆزەتچىلىرىنىڭ كېچىدىكى ئىشلەش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش ئۈچۈن كېتىۋاتقانىدى. فاك چىكنەن جاۋ خەنچىنىڭ ئۈزاقراق مېڭىپ، كۆزدىن غايىب بولۇشىنى كۈتۈپ، شتاب ئوتتۇرىسىدا بىردەم تەخىتىدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىدىن خۇشال بولۇپ: بۇنىڭ مۇشۇ تاپتا سىرتقا كېتىۋېتىشى مېنىڭ دەللىنىڭ ھويلىسىدا خالىغانچە ئوينىشاپ ـ يايراپ، ئۈزاق كۆكۈل ئېچىۋېلىشىم ئۈچۈن تېپىلغۇسىز پۇرسەت، دەپ ئويلىدى. جاۋ خەنچى فاك چىكنەننىڭ ياھشىلىقىنى بىردىنبىر تەڭ كېلەلەيدىغان رەقىبى ئىدى. ئۇنىڭ ھازىر سىرتقا كېتىۋېتىشى فاك چىكنەننى خېلى خاتىرجەم قىلدى.

فاڭ چىكنەن ھويلغا قەدەم بېسىپ كىرگەندە ئۇنىڭ ئىچى شەپسىز، ئادەمزات يوقتەك جىمجىت ئىدى. بۇ يەردە پەقەت تۇردىخان دەللالا ئۇنىڭ قەھەرنسانىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىشىگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئىشىك تۈۋىدە ساقلاپ تۇراتتى. قىز ئۆيگە بېكىنگىنىچە ئۇن ـ تىنسىز جىم ئولتۇرۇپ، سىرتتىكى شەپە ھەرىكەتلىرىگە سەگەكلىك بىلەن قۇلاق سالاتتى. باسقۇنچى پاھىشۋاز مەمەدانىلىق بىلەن كېلىپ، ئىشىكنى ئىتتىردى. ئىچ تەرەپتىن مەزمۇت تىرەپ قويۇلغاق ئىشىك ئېچىلمىدى. فاڭ چىكنەن ئاچالمىغانلىقىدىن ھار ئېلىپ، «ئېشىكىڭ ماڭمىسا ئۇر تۆقۇمنى» دېگەندەك تۇردىخان دەللىگە قاتتىق كايىدى. دەللە ئۆزىنى ئاقلاپ:

— مەن سىلىگە دېمىدىممۇ؟ بۇ ناھايىتى تەرسا قىز ئىكەن. چىرايلىقلىقىغا قارىماي ئەنە شۇنداق خۇلقى سەت.

— مەن كىم! بۇ تېخى مېنىڭ كىملىكىمنى بىلمىگەنگە ئوخشىمامدۇ؟ مەن ھەرقانداق يۇمشاس تاشنى ئېرىتىپ، پىلىكتەك قىلۇېتەلەيمەن! — ماختىنىپ ھۆركىرىدى مۇئاۋىن پولك كوماندىرى.

— زادى شۇنداق قىلسىلا. — دېدى تۇردىخان دەللە، شۇنداق كېيىن ئۇ ئاغزىنى ئىشكىنىڭ دەز يېرىۋقلىرىغا چاپلاپ تۇرۇپ، ئالدامچىلىق بىلەن بوش ئاۋازدا قەھەرنساغا سۆزلىدى، — ئەمدى ئەخمەقلىق قىلماڭ قىزىم، ھازىر قانىتىنى كېرىپ سىزنىڭ قېشىڭىزغا بەخت قۇشى ئۇچۇپ كەلدى، قۇچىقىڭىزنى كېرىپ ئالدىغا چىقىپ كۈتىۋېلىڭ.

— يوقال ئىنجمارۇق! ھەر ئىككىڭ كۆزۈمدىن يوقال! — ۋارقىرىدى قىز.

— ئۇنداق يېنىكلىك قىلماڭ قىزىم. — دېدى دەللە يالۋۇرۇپ، — ھېلىمۇ ئاغزىڭىزغا ھاي بەرگىنىڭىز ياخشى، چىرايلىق قىز

زىيم. بۇ كىشى فاڭ فۇتۇەنجاڭ، كىچىك ئەمەلدارلاردىن ئەمەس، جاۋ تۇەنجاڭ ئاقسۇدا بىر بۆلسا، ئاندىن قالسا بۇ كىشى، ئوچۇق چىراي قارشى ئېلىپ، كېچىچە مۇڭدىشىڭ، ھال ـ ئەھۋالىڭىزنى ئېيتىڭ، ھەممىنى ئورۇنداپ بېرىش قېلىدىن كېلىدۇ. خۇدا ھەققى، گېپىمگە كىرىڭ. ھازىر تەرسالىق قىلدىغان ۋاقىت ئەمەس.

— يوقال دەۋاتىمەن قاقباش دەللە. بەخت قۇشۇڭنى ئۆز چېكەڭگە قوندۇرۇۋال! — تۇۋلىدى قىز.

— بولمىسا ئۆزۈڭنىڭ شورى، — دېدى ئاچچىق بىلەن تۇردىخان، — چۈنچىلىك جېنىڭغا مىجىلىپ كەتسەڭمۇ مەيلى. قېنى فاڭ فۇتۇەنجاڭغا تەڭ كېلەلىگەنلىكىڭنى كۆرەي!...

فاڭ چىكنەن تورپاقنىڭكىدەك يوغان، قوپال گەۋدىسى بىلەن كۆچىنىپ تۇرۇپ ئىشكىنى ئىتتىردى. چىرىپ ئاللىقاچان جۇلقى چىقىپ كەتكەن كونا ئىشىك قىڭغىيىپ، ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ئۆي ئىچى توپا ـ چاڭغا مىلەندى. ئاڭغىچە قىز ئىتتىك كېلىپ، تىرەك ياغاچنى قولىغا ئېلىۋالدى ۋە ئۇنى باسقۇنچىنىڭ قورسىقىغا تىرەپ، ئۇنى يېقىن كەلتۈرمىدى. دەللە لامپىنى پەنجىرە تەكچىسىگە قويدى. ئۆي ئىچى يورۇدى. فاڭ چىكنەن قىزنىڭ چىرايىنى بىرنەچچە قېتىم ئېنىق كۆرۈپ، ئۇنىڭ گۈزەل لىكىگە باشقىدىن مەپتۇن بولدى. لېكىن ئۇ شۇتاپتا قىزنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراۋاتقانلىقىدىن ھار ئېلىپمۇ قالدى.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ — دېدى ئۇ ياسىما ھەجىيىش بىلەن نومۇسچان تۇتقۇنغا. — مېنى ئۆزۈڭگە يېقىن كەلتۈرمەيمەن دەپ ياغاچنى تىرەۋالغىنىڭمۇ؟ ياكى مېنىڭدىن قورقۇۋاتامسەن؟ ئاڭلىسام سەن ئىللىق تاغ باندىتلىرىنىڭ ئادىمىكەنسەن، سىلەر باتۇر ئەسكەرلەر؟ ئاقسۇنى يۇتۇپ پۈركۈۋېتىدىغان ئەلپاز بىلەن بۇ يەرگە كەلگەن ئىدىڭلارغۇ؟ مېنىڭدىن قورقما.

مەن سېنى قورقۇتمەن، دەپ يېنىڭغا كىرمىدىم، سىلەر باندىت، تەرتىپسىز ئادەملەر بولغىنىڭلار بىلەن بىز ئۇنداق ئەمەس. ئادەمگەرچىلىكنى بىلمىز؛ مەن ساڭا ھەمراھ بولاي، ھالىڭغا يېتەي دەپ يېنىڭغا كىردىم، ھا! ھا! ھا!...

— مېنى قورقۇتىدۇ دەۋاتامسەن تېخى!؟ قورقۇتقىنى دەل ئۆزۈڭ! — مەردانىلىك بىلەن جاۋاب بەردى قەمەرنسا. ئۇنىڭ قىزلارغا خاس زىل، نازۇك ئاۋازى كۈچلۈك جاراڭلاپ، بۇ كىچىككىنە ئۆيدە ئەكس سادا پەيدا قىلغاندەك بولۇپ كەتتى.

— نېمىگە قاراپ بۇ گەپنى قىلىسەن؟ — سورىدى ڤاڭ چىڭنەن ھودۇقۇپ تۇرۇپ.

— قورقمىغان بولساڭ تاپانچاڭنى ئېسىپ، مېنىڭ يېنىمغا كىرەتتىڭمۇ؟

— ھە، راست، سىلەر ئەسلىدىنلا بىزنىڭ قورالىمىزدىن قورقاتتىڭلار. ئۇنداق بولسا تاپانچامنى يېنىمدىن ئېلىۋېتەي، — ڤاڭ چىڭنەن كەمىرىنى يېشىپ، تاپانچىنى ئورۇندۇقتا قويۇۋېتىپ، قىزدىن سورىدى، — يەنە نېمە قىلسام بولىدۇ؟

— سۆلەت كىيىمىڭنى سېلىۋەت، — بۇيرۇق قىلدى قىز، — مەن سىلەرنىڭ ھەربىي كىيىمىڭلارنى ناھايىتى ياماق كۆرىمەن. شەپكەڭنىمۇ ئېلىۋەت!...

— بولىدۇ، بولىدۇ، — ڤاڭ چىڭنەن چاپىنىنى سېلىۋېتىپ تۇرۇپ يەنە سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — سەن دېمىسەڭمۇ ئۆزۈم چاپىنىمنى سېلىۋەتمەكچىدىم، چۈنكى مەن سېنىڭ بىلەن بىللە مۇشۇ ئۆيدە قونۇش ئۈچۈن كىرگەن ئەمەسمۇ؟ ئەمدى كۆرگەنسەن، بىز مۇشۇنداق رايىش خەلق.

— سەن مېنى دەپ بۇ يەرگە كىرگەن ئىكەنسەن، تېخىمۇ رايىش بولۇشۇڭ كېرەك!

— شۇنداق، شۇنداق، ھا! ھا! ھا!...

قەمەرنسانىڭ ئاۋىيامقىدەك لام — جەم دېمەي دومسىيىپ قاۋشىلىق كۆرسەتكىنىگە قارىغاندا ئەمدى ھەر نېمە بولسا سۆز قىلىشى ڤاڭ چىڭنەنگە ئۇنىڭ يۈەشاپ قېلىۋاتقانلىقىدىن بەلگە بېرىۋاتقاندەك سېزىلدى. ھويلىدا تۇرۇپ، ئۆي ئىچىدىكى ئەھۋالنى كۆزىتىۋاتقان تۇردىخان دەللىنىڭ چۈشەنچىسىمۇ شۇنداق ئىدى. دەللە خۇشال بولۇپ، ئىشىكنىڭ بېشىدا تەمىسقىلاپ تۇرغان پېتى قەمەرنساغا:

— چىرايلىق، تاتلىق قىزىم، — دېدى، — پەمىچە خېلى ئەقىللىق قىزدەك تۇراتتىڭ، ئاخىر يەنە ھوشىڭنى تېپىپ، ئەقلىڭگە كېلىۋاتىسىز. تېخىمۇ مۇلايىم بولۇڭ. بۇنىڭ ئۈچۈن سىزدىن ھېچنېمە كەتمەيدۇ. بېشىڭىز ئامان قالسلا بولمىدىمۇ؟ ڤاڭ فۇتۇەنجاڭنى ئوبدان رازى قىلسىڭىز كېيىنچە يەنە كىمخاب تونغا ئورىلىسىز. ئۆمرىڭىزدە كۆرمىگەن دۆلەتنى كۆرىسىز...

ڤاڭ چىڭنەنگە تۇردىخان دەللىنىڭ سۆزلىرى يېقىمسىزە ئاز تۇقچە بولۇپ تۇيۇلدى. شۇڭا ئۇ دەللىگە:

— ماڭ، چاپسان يوقال! ئۆيۈڭگە كىرىپ يوتقىنىڭغا پۈركەن، ئىككىنچى ۋالاقلىغۇچى بولما! — دەپ ۋارقىرىدى.

قەمەرنسا ڤاڭ چىڭنەن تۇردىخان دەللىگە گەپ قىلىۋاتقان پەيتتە چەبدەسلىك بىلەن بېرىپ، تاپانچىنى ئېلىۋالدى. مۇئاۋىن پولك كوماندىرى بۇنى سېزىپ، ھودۇقانلىق بىلەن قىزغا قارىغان چاغدا تاپانچا ئۇنىڭ پېشانىسىگە توغرىلىنىپ بولغان ئىدى. ڤاڭ چىڭنەن قاراملىق بىلەن قەمەرنسانىڭ قولىغا ئېسىلماقچى بولدى، لېكىن بۇ ۋاقىتتا مۇنداق قىلىشتىن ئۆزىنى باشقا نەتىجە چىقمايدىغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ توختاپ قالدى. شۇندىن كېيىن ئۇ تىترەپ - تىترەپ يەرگە يىقىلدى، گەۋدىسىنى يېرىم - يارتا كۆتۈرۈپ قىزنىڭ ئالدىدا تىزلاندى - دە،

تەسلىم بولغان ئەسكەرلەر قىيابتىدە ئىككى قولىنى بېشىدىن ھالقىتىپ تۇرۇپ، شەپقەت ھەمشىرىگە يېنىش - يېنىش يالۋۇردى:

— ماڭا كەڭچىلىك قىلىڭ، سىزدىن بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن...

— بولدى، ئەمدى جىم بول، — ۋارقىرىدى قەمەرنىسا. — ئاۋۋال سوئالىمغا جاۋاب بېرىسەن، ئاندىن ئۆلتۈرۈش - ئۆلتۈرمەسلىكىمنى كېيىن بىلىسەن، مۇشۇ تاپتىكى پارولىڭلار نېمە؟ شۇنى ئېيت!

— ساڭ..... ساڭ..... ساڭ - يېڭ..... ساڭ - يېڭ.

— نېمە يېڭ دەۋاتىسەن؟ تىنتۇرمەي باشقىدىن ئېيت!

— ساڭ يېڭ، ھە، ھە شۇنداق... ساڭىيېڭ، ساڭىيېڭ.

— بۇ پارول ھېنىڭ شەھەر تېشىغا چىقىۋېلىشىمغا ياردەم بېرەلەمدۇ؟

— بېرىدۇ... بېرىدۇ... ئەگەر خالىمىڭىز ئۆزۈم ئاپىرىپ، سىزنى شەھەر تېشىغا چىقىرىپ قويىاي.

— ئەمدى قۇۋلۇقىنى تاشلا! ھېيلە - مىكىر بىلەن تۇزاقلىما دەسسىتىدىغان ۋاقتىڭ كېتىپ بولغان!

— شۇنداق، شۇنداق... ئەگەر خالىمىڭىز شەھەر تېشىغا توسقۇنسىز چىقىپ كېتىشىڭىزگە خەت يېزىپ بېرەي، يانچۇقۇمدا تەييار قەلەم - قەغەز، تۇجاڭزا بار.

فاڭ چىڭنەن بۇ سۆزنى قىلىپ بولۇپ، قەمەرنىسانىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا ئورنىدىن تۇرۇپ، قىزغا يېقىنلاپ ماڭدى، ئۇ شۇ ھەرىكىتىدە ئۇنىڭ قولىدىن تاپانچىنى تارتىۋالماقچىدى. قىز ئاجايىپ چەبدەسلىك بىلەن يانغا داجىپ، بار ئاۋازى بىلەن توۋلىدى:

— خورلىنىپ ياشىغاندىن ۋىجدان بىلەن ئۆلگەن تۈزۈك!

قەمەرنىسا بۇ جاراڭلىق سۆز بىلەن تەڭ تاپانچىنىڭ تەپكىسىنى باسقانىدى، ئوق فاڭ چىڭنەنىڭ پېشانىسىگە تېگىپ، ئۇنى بارسا كەلمەس دۇنياغا ئۇزاتتى. شۇندىن كېيىن قەمەرنسا فاڭ چىڭنەنىڭ چاپىنى بىلەن شەپكىسىنى كىيىدى، ئاندىن يەنە چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ ھەربىي كەمىرىنى باغلىدى، قىز ئۇزۇن چېچىنى ئىچىگە يۆگەپ تىققان چاغدا چوڭ ھەربىي شەپكە ئۇنىڭ بېشىغا دەل كەلگەندەك بولدى. لېكىن چاپان يەنىلا ئۇزۇن ۋە چوڭ ئىدى، شۇنداقتىمۇ شەپكە ۋە كىيىم قەمەرنسانىڭ قىياپىتىنى ئەر كىشىگە ئوخشىتىپ قويغاندەك ۋە ھەر ھالدا گومىنداڭ ئوفىتسېرىنىڭ شەكلىگە كىرگۈزگەندەك بولدى، ئەھۋال ئىنتايىن جىددىيلەشتى. قەمەرنسانىڭ ئەمدى ئۆيدە تۇرۇۋېرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇ فاڭ چىڭنەنگە ئوق ئۇزگەن چاغدا تۇردىخان دەللە ۋايساپ، ئۆكسۈلنى يېقاتقان ھالدا ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىققانىدى. ئۇنىڭ ئەمدى ئۇنىنىڭ بارىچە توۋلاپ تاشقىرىقى ئىشىك تەرەپكە قېچىپ كېتىۋاتقانلىقى بىلىندى.

— ئادەم ئۆلدى، غۇلجىلىق باندىت فاڭ فۇتۇەنجاڭنى ئېتىۋەتتى، — دەيتتى دەللە.

قەمەرنسا ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقتى. ئۇ تۇردىخان دەللىنى ھويلىدىن چىقىپ بولغۇچە ئېتىپ تاشلىماقچىدى. قىز ئۇنىڭ تاشقىرىقى ئىشىككە توسۇلۇپ، سىرتقا چىقىپ كېتىشكە تېخىچە ئۈلگۈرەلمەيۋاتقانلىقىنى كۆردى. فاڭ چىڭنەن ئابىيام ھويلىغا كىرىش ۋاقتىدا قىزغا قىزغانچۇقلۇق قىلىپ، باشقا بىرىنىڭ بۇ يەرگە تۆپىلەپ كىرىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئىشكىنى ئىچىدىن مەھكەم تاقۇۋەتكەنىدى. دەللە سىرتقا چىقالمىغانچە جان - جەھلى بىلەن ئىشكىنى تېپەتتى، قىسىلچاقتا ئاغزىنى چاپلاشتۇرۇپ تۇرۇپ، ۋەھىمىلىك ئاۋاز بىلەن سىرتقا ئۇن - سۈرەن قىلاتتى:

— ئادەم ئۆلدى، ئادەم! — دەيتتى ئۇ، — فاك فۇتۇەنجاك ئېتىلىپ كەتتى!... چاپسان كېلىپ باندىتنى تۇتۇۋېلار!...

قەھرىسا يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇنى چېكىسىدىن ئېتىپ ئۆلتۈردى، شۇندىن كېيىن قىز دەللىنى بىرقانچە قېتىم دەسسەپ ئېتىپ سىرتقا چىقتى. كوچا ھويلىدىكىدەك قاراڭغۇ ئىدى. بۇ ئۇنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى دەمالى تەنۇتۇپ قويماسلىقىغا ئىمكان بېرەتتى. كوچىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىن كېلىۋاتقان ئىككى ئەسكەر قەھرىسىغا ھەربىيچە سالام بېرىپ، پولك شتابى تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى. قىز قايسى تەرەپكە مېڭىش كېرەكلىكىنى پەم قىلالمايلا تۇرغىنىدا دەللىنىڭ ئىشكى ئالدىدا بىرئاز تۇرۇپ قالدى. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ پاروللىرى ماڭغىلى بولمايدىغانلىقى ئېسىگە كېلىپ قالدى. بىراق ئۇ «ساگىيىك» سۆزىنى ئۇنتۇپ قالغانىدى. ئاخىر قىزنىڭ بېشى قاتتى. قىز شۇنىڭ بىلەن ئۇ شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىگە مېڭىشنى ئۇنتۇپ، جەنۇبىي تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. بۇ تەرەپتە ئىشخانا ۋە قاماقخانىلىرى بەش قەۋەتلىك زىچ ساقچىلار بىلەن مۇھاپىزەت قىلىنىپ تۇرغان ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بار ئىدى، قەھرىسا قەدەمدە بىر پاروللىغا دۇچ كەلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان بىرقانچە ساقچى شۇ تەرەپتىن قىزنىڭ قارشىغا مېڭىپ، تۇردىخان دەللىنىڭ ھويلىسى تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەلمەكته ئىدى. قەھرىسا ئۇلارنى ئاتماقچى بولدى. ئاڭغىچە يانداكى 5 - ئاتلىمقلار پولكى ئىچىدىن كېلىۋاتقان بىرقانچە ئەسكەر ئۇنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ قېلىپ، ئارقىدىن كېلىپ تۇتۇۋالدى - دە، قولىنى قايرىشتۇرۇپ ئالدىغا سېلىپ ئېلىپ ماڭدى. بۇنىڭدىن ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالغان ساقچىلار ئۇلارغا توۋلاپ:

— بوپتۇ، بۇنى سىلەر پولكىغا ئەكەتسەڭلار مەيلى.

لېكىن قىز ئىكەن دەپ ئالدىنىپ قالماڭلار. بۇ قىز ئىچىدىكى ئوفىتسېرنىڭ ئۆيىدىن تاپانچا بۇلاپ قېچىپ چىققانىدەك تۇرىدۇ. پۇختا سۈرۈشتۈرۈڭلار، ئۇنى ھەرگىز بوش قويۇۋەتمەڭلار! — دېدى.

— بۇ باندىتنىڭنەق ئۆزى بولغان تەقدىردىمۇ خۇداغا شۈكرى ھەر ھالدا قىز ئىكەن، — بۇ سۆزگە جاۋابەن ئەسكەرلەر ئىچىدىكى ئوفىتسېر دەرىجىلىك بىرى، — باندىت دەپ قىزدىن قورققان بارمۇ؟ قىز دېگەن نەرسە ھازىر شەھەر ئىچىدە كۆزگە تۇتىيا بولۇپ تۇرسا؟ سىلەر غەم قىلماڭلار، بۇنىڭ جازاسىنىمۇ بېرىمىز، ئەمما ئاسانلىقچە جادۇغىمۇ باسمايمىز.

قەھرىسا پولك شتابى ئىچىگە ئەمدىلەتىن ئەكىرىلىۋاتاتتى، ئاڭغىچە شەھەر تېشىدىن قايتىپ كىرگەن جاۋ خەنچى دەرۋازا تۆۋىگە كېلىپ قالدى. ئۇ قەھرىسانى كۆرۈپ، ئۇنىڭ قاك چىگنەندەك مايور دەرىجىلىك چوڭ بىر ئوفىتسېرنىڭ كېيىمىدە تۇرغانلىقىغا ھاڭ - تاڭ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ بۇنىڭدىن ئىلگىرىرەك تۇردىخان دەللىنىڭ ھويلىسىدا خۇددى مۇشۇنداق چىرايلىق بىر قىزنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ سەھەتتىن كونىشەھەردىن ئۆيلىنىپ ئاچچىقان خوتۇنى ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. جاۋ خەنچى يېڭىدىن بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەنىڭ تېگى - تەكتىنى چۈشەنمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ قەھرىسانىڭ تۇرقىغا قاراپ، بۇ مەسىلىدە بىرەر كۆڭۈلسىز ئىشنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى پەم قىلغاندەك بولدى. شۇندىن كېيىن ئۇقەھرىسانى ئەكىرىلىۋاتقان ئەسكەرلەرگە بۇيرۇق ئاھاڭدا سۆزلەپ:

— سىلەر بۇنى كوچىدىن تۇتۇۋالغان ئوخشىمامسىلەر؟ — دېدى، — مۇنداق قىلغىنىڭلار ياخشى بوپتۇ. ئەمدى سىلەر بۇنى قالدۇرۇپ كېتىڭلار، قولۇڭلاردىكى تاپانچىنى كانىۋايغا بېرىڭلار!

— خوپ! — ئەسكەرلەر قەمەرنىسانى شۇ يەردە قالدۇرۇپ ۋە تاپانچىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، بۇ يەردىن كەتتى.

جاۋ خەنچى دېمەكچى بولۇپ تۇرغان گېپىنى ئەسكەرلەرمۇ ئاڭلىسۇن دېگەندەك قىلىپ، كانىۋايغا ئاتايىن ۋارقىراپ:

— پەمىچە بۇ ئىلىلىق تاغ باندىتلىرى بىلەن بىللە كەلگەن قىزلاردىن بولسا كېرەك. ئاپىرىپ بۇنى قاماقخانا ئىچىگە تاشلەۋەت. ھازىرچە شۇ يەردە يېتىپ تۇرىدۇ، كېيىن سوراق قىلىپ ئېنىقلاپ، بۇنىڭ مەسلىسىنى ئايرىم بىر تەرەپ قىلىمىز، — دېدى.

— خوپ، — كانىۋاي قەمەرنىسانى قاماقخانا تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى، جاۋ خەنچى كانىۋاينى يەنە توختىتىپ، پەس ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭ قۇلىقىغا شۇڭىرلىدى:

— قاماقخانا دېسەم بۇنى گۇناھكار ئەسكەرلەر ياتقۇزۇلىدىغان ھېلىقى قاراڭغۇ زىندانغا ئەكىرىپ قويما يەنە، — دېدى، — ئۇ يەردە ئەرلەر بار، بۇ قىز ئەمەسمۇ؟ بۇنى ئۇ يەردە ياتقۇزغىلى بولمايدۇ، ھازىرچە كىيىم ـ كېچەك ئىسكىلاتىدا تۇرسۇن. ئەھۋالدىن سەن خەۋەر ئال، ياخشى كۈت. مەن نېمە يېسەم، ئۇنىڭغىمۇ شۇ تاماقتىن بېرىپ تۇر. ئىشقىلىپ ھازىرچە كۆڭلىگە ئازار بەرمەڭلار.

— خوپ، — كانىۋاي قەمەرنىسانى ئىسكىلاتقا ئەكەتتى. جاۋ خەنچى ئۆيگە كىرىپ بولۇشىغا ئانچە ھايال بولمايلا كانىۋاي قايتىپ كېلىپ، پولك كوماندىرىغا قىزنى ئىسكىلاتقا ئەكىرىپ قويغانلىقىنى، ھەتتا ئىشكىنىمۇ تاقىماي بوش قويۇپ قويغانلىقىنى مەلۇم قىلدى. جاۋ خەنچى يەنە كانىۋاينى ئىشقا بۇيرۇپ، قەمەرنىسانىڭ ھېلىقى سەمەتنىڭ خوتۇنى بولۇش مۇمكىنلىكىنى، بۇنىڭ قانداق قىلىپ فالڭ چىڭ نەنىڭ سوكنا چاپىنىنى كىيىپ ۋە تاپانچا تۇتۇپ، كېچىدە كوچىغا

چىقىپ قالغانلىقىدىكى سەۋەبلەرنى سۈرۈشتۈرۈپ كېلىش ئۈچۈن تۇردىخان دەللىنىڭ ھويلىسىغا ئەۋەتتى. كانىۋاي كېتىپ ئۆيىدە يالغۇز قالغان جاۋ خەنچى قەمەرنىسانى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسنىگە مەپتۇن بولغان ھالدا شەھۋانە ھەۋەس ئىچىدە ئوت ئېلىپ كۆيۈشكە باشلىدى. كانىۋاي ئۆگسۈلى ئۆچكەن، كۆزلىرى چەكچەيگەن، رەڭگىرويى تاتارغان ھالدا ھودۇقۇپ كىرىپ، پولك كوماندىرىغا تۇردىخان دەللىنىڭ ھويلىسىدا كۆرگەنلىرىدىن دوكلات بەردى. جاۋ خەنچى ئىلگىرى زادى ئويلاپ باقمىغان ۋە ئۆزى ئۈچۈن ئىنتايىن كۆڭۈلسىز بولغان بۇ پاجىئەلىك خەۋەرنى ئاڭلاپ، قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. بەدىنى تىكەنلىشىپ، قارا تەرگە چۆمۈلگەندەك بولۇپ قالدى. خىيال-پىكرىنى ئۇمىدسىزلىك كەيپىياتى قاپلاپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. ئۇ ئۈستەل يېنىدىن كانىۋاينىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— نېمىدەۋاتىسەن، نېمە؟ — دېدى ئۆزىنىڭ سادىق چاكىرىدىن ياندۇرمىلاپ سوراپ، — ئاڭ ۋۇتۇەنجاڭنى ئۆلۈپتۇ دېدىڭمۇ!؟ راست شۇنداقمۇ، ئۇ قانداقسىگە ئۆلۈپتۇ؟ ياكى ئاغزىڭغا كەلگىنىنى جۆيلۈۋاتامسەن ـ يە؟ ئۇنى كىم ئۆلتۈرۈپتۇ؟ چاپسان سۆزلە! ئۆزىنىڭ ئۆزى ئېتىۋالغان بولمىسۇن يەنە!؟

— بۇنىسى ئېنىق ئەمەس، — جاۋاب بەردى كانىۋاي جىددىيلەشكەن ئاھاڭدا، — ئۇنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكىنى بىر قاراپلا بىلگىلى بولمىدى. ئوق چېكىسىگە تەگكەن. ئۇي ئىچىدە قانغا مىلىنىپ ياتىدۇ. ھېلى بىز ئەسكەرلەردىن تاپشۇرۇۋالغان تاپانچا شۇنىڭكى ئوخشايدۇ.

— ئۇنىڭ يېنىدا تاپانچا يوق تۇرامدۇ؟

— يوق تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە تۇردىخان دەللىمۇ ئېتىپ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ. ئۇنىڭ ئۆلۈكى ئىشىك تۈۋىدە ياتىدۇ.

— ھەتتەڭە! — جاۋ خەنچى ئاچچىقىغا پايلىماي تامغا

قاتتىق مۇشتلىدى. چېكسىنى تۇتۇپ، بىردەم ئويلاندى. شۇندىن كېيىن كانۇايغا يەنە ۋارقىراپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدۇرـدى،ــ مۇنچىۋالا ئېغىر ئىشنى ھېلىقى قىز قىلغانمىدۇ؟ بۇلارنى شۇ ئۆلتۈرگەنمىدۇ!؟... ياق، ياق، ئۇ قىز بالا. ئۇنىڭ قولىدىن بۇ ئىشلارنىڭ كېلىشىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ. بۇ ۋەقەنى سەھەت تۇغدۇرغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇ خوتۇنىنى دەپ فاڭ فۇتۇەنجاڭ بىلەن تۇردىخان دەللىنى ئۆلتۈرگەن بولۇشى مۇمكىن؟... ياق، ئۇنداق بولسا ئۇ گۇمانلىنىپ خوتۇنىنمۇ ئېتىۋەتمەسمىدى؟ نېمىلا بولمىسۇن، بۇ ۋەقەنى تېز سۈرۈشتە قىلىش كېرەك. سەھەتنىڭ بۇ قىز بىلەن توي قىلىشىغا، ئۇنى يەنە يېگىشەھەرگە ئەكىلىپ، تۇردىخان دەللىنىڭكىدە ئۆي تۇتۇپ ئولتۇرۇشىغا جۇاڭ زېڭگۇەننىڭ ئەقىل كۆرسەتكەنلىكى، ياردەم بەرگەنلىكىنمۇ ئاڭلىغانىدىم. بۇنىمۇ سۈرۈشتە قىلىش كېرەك.

ــ فاڭ فۇتۇەنجاڭنىڭ جەسىتىنى قانداق قىلىمىز؟ ــ سورىدى كانۇاي. ــ تۇردىخان دەللىنىڭ ئۆلۈكىمۇ ئىشكىنى توسۇپ، بوسۇغىدا دەسسىلىپ ياتىدۇ.

ــ ئۆلۈكلەرنى يەنە نېمە قىلماقچى؟ كۆمىمىز، ــ ئېچىنىش ئاھاڭىدا جاۋاب بەردى جاۋ خەنچى، ــ سەن ھازىر جازا ئىزۇوتىدىكى ئەسكەرلەردىن بىرنەچچىسىنى باشلاپ بار. ئۆلۈكلەرنى ئەكەلىگەنلەردىن كېيىن ھايال قىلماي سېپىل تۈۋىگە كۆمۈۋېتىڭلار. لېكىن يەنە بىر گەپ: ۋەقە تەكشۈرۈلۈپ ئېنىقلانغۇچە تارقىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن خەۋەرنى قاتتىق قامال قىلىڭلار. ئەسكەرلەر ئاڭلاپ قالسا روھىي چۈشكۈنلىكى يۈز بېرىشى مۇمكىن.

ــ خوپ! ــ كانۇاي چاس بېرىپ ئۆيدىن سىرتقا ماڭدى. پولك كوماندىرى ئۇنى توختىتىۋېلىپ:

ــ ئاۋۋال سەن پولك شتابىنىڭ باشلىقىنى چاقىرىپ قوي! ــ دېدى.

كانۇاي كېتىۋاتقان چاغدا جاۋ خەنچى ئۆز ــ ئۆزىگە: «فاڭ فۇتۇەنجاڭ ھاۋايى ــ ھەۋەس ۋە پاھىشە دېسە قانات چىقىرىپ ئۇچىدىغان، بۇ ئىشتا ھەتتا مېنىڭ بىلەن بەس تالىشىدىغان ئادەم ئىدى. ئاخىر بۇ قىلىق ئۇنىڭ جېنىغا زامىن بوپتۇ» دەپ غودۇكشىدى. ئۆيدە يالغۇز قالغان پولك كوماندىرى ئۇشتۇمتوت ئەتىگەندە ئۇرۇمچىگە بېرىلگەن تېلېگراممىنى ئېسىگە ئېلىپ قالدى. ئۇ بۇ تېلېگراممدا ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن رەقىبى ۋۇ شۇبېكدىن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىق ھوقۇقىنى تارتىۋېلىش مەقسىتىدە ئۇنى پاسسىپ، قابىلىيەتسىز، دۆت دەپ ئەيىبلەپ، ۋۇ شۇبېگىنىڭ ئورنىغا فاڭ چېگىنەننى قويۇش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەنىدى. بۇنى ئېسىگە ئېلىش بىلەن جاۋ خەنچى ئەمدى ئۇرۇمچىگە باشقا مەزمۇندا تېلېگراما بېرىپ، ئۇنىڭغا تۇزىتىش قىلىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئويلىدى ــ دە، بىردىن جەددىيلىشىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ رادىستنى چاقىرىپ، ھايالسىز ئۇرۇمچىگە قايتىدىن تېلېگراما بېرىشنى تاپىلىدى: تېلېگراما بېرىلدى. «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىق شتابىغا، ــ دېيىلگەنىدى ئۇنىڭدا، ــ ئاقسۇ 5 ــ ئاتلىقلار پولكىنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى مايور فاڭ چېگىنەن كۆتۈلمىگەن ھادىسىگە ئۇچراپ، بەختكە قارشى قازا تاپتى. ۋۇ شۇبېك لايىق كىشى تېپىلغۇچە ۋاقتىنچە ئۆز خىزمىتىنى ئىشلەپ تۇرسا، بۇنىڭغا مۇناسىپ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا فاڭ چېگىنەننى ئالماشتۇرۇش توغرىسىدا بۇگۈن ئەتىگەن تېلېگراما ئارقىلىق سىزلەرگە ئەۋەتكەن ئىلتماسىم ھازىرچە ئىناۋەتسىز ھېسابلانسا.» تېلېگراممدا فاڭ چېگىنەننىڭ ئۆلۈشىدىكى ھەقىقىي سەۋەبلەر ئېيتىلماي يوشۇرۇپ قېلىنىدى. شۇنداقتىمۇ جاۋ خەنچى خاتىرجەملىك ھېس قىلىپ، شتاب باشلىقى بىلەن بىللە قىزنى غەيرىي رەسىم

تېرگاۋ قىلغاچ ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسنىنى چىراغ يورۇقىدا ئېنىق كۆرۈپ يېقىش مۇددىئاسى بىلەن ئىسكىلاتقا كەتتى. قەمەرنىسا تامغا يېشىنى تىرەپ، سەگەك، گويا ھېچنەرسە سادىر بولمىغاندەك تىنچ، خاتىرجەم تۇراتتى. تېخى ھارغىنلىقىمۇ يېتىمگەندەك يۈزى ئالمىدەك قىزىل. ئاۋۋالقىدەك گۈزەل، ئىنتايىن يېقىملىق كۆرۈنەتتى، ئۇنىڭ ئاھۇنىڭكىدەك دۇپدۇمىلاق، قاپقارا كۆزلىرى گازۋاي لامپىسىنىڭ ئۆزىگە قادالغان كۈچلۈك يورۇقىدا كىشىنى مەپتۇن قىلارلىق دەرىجىدە ئوت ئېلىپ چاقناپ تۇراتتى، جاۋ خەنچى قىزنى يېقىندىن ئېنىق كۆرۈپ، ئىچىدە: ئادەمزات دېگەن مۇنچىۋالا چىرايلىق بولىيىتتى. بۇ ئىنسان نەسلىدىن بولغاي بەئەينى ھۆر ـ پەرىزاتقا ئوخشايدىكەن، دەپ ئويلىدى. بۇ ئىككى ھەربىي ھوقۇقدار ئىسكىلاتقا كىرگەندە ئىشكنى ياپقان بولسىمۇ لېكىن تاقىمىغانىدى. ئۇلارنىڭ بەتنىيەت بىلەن ئاچكۆزلەرچە تىكىلىپ قاراۋېرىشىدىن ئەيمەنگەن قەمەرنىسا قېچىپ سىرتقا چىقىۋېلىش ئۈچۈن ئىشىك تەرەپكە يۆگۈرىدى. جاۋ خەنچى توسۇۋېلىش ھاھانىسى ئاستىدا ئۇنى قوپال قوللىرى بىلەن تۇتۇپ، مەقسەتلىك ھالدا قاتتىق سىقتى. غەزەپكە كەلگەن قىز كۈچكە تولۇپ، ئۇنىڭ يېقىنىنى قاتتىق بىر تارتىش بىلەن يىرتىپ تاشلىدى، يۈزىگە تاكاردى، قوللىرىنى چىشلىدى. بۇنى كۆرۈپ شىتاب ئەلىيىتى قەمەرنىسانى ئېتىپ تاشلاش ئۈچۈن تاپانچا تەڭلىگەنىدى، جاۋ خەنچى ئاتماسلىققا ئۈندەپ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى. قىز ئالدىغا ئېتىلىپ كېلىپ، مەردلىك بىلەن ھەر ئىككىسگە تەڭمۇ تەڭ ۋازقىراپ تۇرۇپ:

— سىلەرنىڭ بۇ يەرگە شۇم مەقسەت بىلەن كىرگىنىڭلارنى ئاللىقاچان بىلىپ بولدۇم، — دېدى ئۇ، — مېنى خورلايمىز، ئايال ـ ئاستى قىلمىمىز دېيىشىڭلار ئۈچىغا چىققان

ئەخمەقلىق. مۇنداق قىلىش مۇمكىن ئەمەس، پەقەت مۇمكىن ئەمەس. بىگۇناھ كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈش سىلەرنىڭ ھۈنىرىڭلار ئەمەسمىدى؟ مانا مەن تىنچ تۇرۇپ بېرىمەن، بىسىر يولى ئېتىپ تاشلاڭلار!

جاۋخەنچى شتاب باشلىقىغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىش ئارقىلىق ئىشارە بەردى، بۇ ئۇنىڭ ياغلىما سۆزلەر سىلەن قىزنىڭ كۆڭلىنى يۇمشىتىپ، ماڭا مايىل قىلىپ بەرگىن دېگىنى ئىدى. شتاب باشلىقى خۇشامەتنىگۈيلۈق بىلەن سۆز باشلاپ:

— بۇ كىشى ئاددىي ئادەملەردىن ئەمەس، — دېدى ئۇ قەمەرنىساغا جاۋ خەنچىنى تونۇشتۇرۇپ، — بۇ كىشى پۈلكىمىزنىڭ كومانىدىرى، ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئەڭ چوڭ باشلىقى. ئۇنى ھۆرمەتلە! قىلىمەن دېگەن ئىشنى داۋۇل بول، بۇيرۇغىنىغا ئىتائەت قىل. سېنى قامايمىز، ئۆلتۈرمىمىز، ئاتمىمىز، چاپمىمىز دەۋاتقىنىمىز يوق...

شتاب باشلىقىنىڭ سۆزى تۇگىمىگەنىدى، شتاب ئۆۋەتچىسى، ئىزۇۇت كومانىدىرى خاكى ھولۇقۇش ئىچىدە ئىسكىلاتقا يۈگۈرۈپ كىرىپ، پۈلك كومانىدىرىغا دوكلات بەردى:

— بوگو تۇەنجاڭ! — دېدى ئۇ جاۋ خەنچىگە چاس بېرىپ تۇرۇپ، — باندىتلار قايتىپ كېلىپ، كونىشەھەرنى ئىككىنچىلەپ ئىگىلەپتۇ. يارىبەشمىدىكى ئەسكەرلەردىن بىر قىسمى قېچىپ كەلدى. جامدىكى روتىدىن تېخى خەۋەر يوق. ئۇلاردىن ھازىرغىچە بىرەۋ ئەسكەر قايتىپ كەلمىدى!...

— تېخى مۇنداق ـ دە! — ۋارقىرىدى جاۋ خەنچى، — بوزدۆڭ تەرەپكە رازۋېتكا ئىشى بىلەن ماڭدۇرۇلغان ئون ئەسكەرچۇ؟ ئىشلەنچى، تازلەڭگىرى تەرەپلەردە تۇرغۇزۇلغان ئىزۇۇتلارچۇ!؟

— رازۋېتچىكلاردىن دېرەك ئالالمىدۇق، ئىشلەمچى، تاز

لەڭگىرىدىكى ئەسكەرلەردىن بەزىلىرى كېلىپ، بەزىلىرى كەلمىدى. ئىزۇوت كوماندىرلىرىمۇ ئۇلار تۇغرىسىدا ئېنىق جاۋاب بېرىشكە ئاجىزلىق قىلدۇاتىدۇ.

پولك كوماندىرى شتاب باشلىقىغا بۇيرۇق قىلىپ تۇرۇپ:

— سەنمۇجاڭ، سىز دەرھال چىقىپ ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇڭ! — دېدى ئۇ، — ھېلىقى گۇلباغ دەرۋازىسى قايتىدىن تاقالسۇن، سېپىل ئۈستىدىكى پوتەيلەرنىڭ ھەر بىرىگە ئاۋۋالقى دەك ئىككىدىن ئېغىر پىلىموت قويۇپ قويۇلسۇن، ئۇيقۇدىكى ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئويغىتىپ، سېپىلغا چىقىرىدىغانلىرى سېپىلغا، شەھەر ئىچىگە قاراۋۇللۇققا قويۇلىدىغانلىرى شەھەر ئىچى قاراۋۇللۇققا قويۇلسۇن. قىسقىسى، سىز باتالىيون كوماندىرلىرى بىلەن روتا كوماندىرلىرىنى تېز يىغىپ، ئۇلارغا جىددىي ئورۇش ھالىتىدە ئىكەنلىكىمىزنى ئېلان قىلىڭ. مەنمۇ كەينىڭىزدىن ھايال بولماي يېتىپ بارىمەن. ئاندىن سېپىل ئۈستىنىڭ مۇداپىئەسىنى ئىككىمىز بىللە يۈرۈپ كۆزدىن كەچۈرىمىز.

— خوپ! — شتاب باشلىقى ئالدىراش ماڭدى. ئارقىدىن پولك كوماندىرى خاكى بىلەن بىللە ئىسكىلاتنى تاقاپ ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۇ يەردىن كەتتى. قەھرىنسا ئىسكىلات ئىچىدە يالغۇز سولىنىپ قالدى. لېكىن ئۇ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ قايتىپ كەتكەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ، كۆڭلى - كۆكسى يېڭى ئۈمىد - ئارزۇلار بىلەن يايراپ كەتتى. ئەمدى ئىسكىلات ئىشكىنىڭ يېنىغا كېلىپ تۇرۇپ جاراڭلىق سادا بىلەن:

— گومىنداڭچى جاللاتلارغا ئۆلۈم! جاۋ خەنچى سەن، مىللىي ئارمىيىنىڭ تۆمۈر ھۇشتۇمىدىن ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايسەن! — دەپ توۋلىدى.

پولك كوماندىرى بۇ شوئارنى ئېنىق ئاڭلىدى. ئۇ كېتىۋاتقان يېرىدە جىممىدە توختىدى، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر، بىرئازدىن

كېيىن چىشلىرىنى قاتتىق قاتتىق غۇچۇرلىتىپ، يەنە ئىشىنىڭ ئوفىتسېرلەر يىغىلىدىغان جايىغا قاراپ ماڭدى ۋە كېتىۋېتىپ، ئۆز - ئۆزىگە پەس ئاۋازدا غودۇڭشىپ:

«بۇرۇنقى جەڭنامىلىرىدە يېزىلمىشچە، — دېدى ئۇ، — خۇددى مۇشۇنداق قورقماس قىزلارنى، دۇشمەنگە باش ئېگىشنى بىلمىگەن، ئۆلۈمنى پىسەنت قىلماس كىشىلەرنى باشقا قورقۇنچاق تەسلىمچىلەردىن پەرقلەندۈرۈپ، ئۆلتۈرمەي ساقلاپ قېلىش، ھەتتا ئۇلاردىن كېيىنكى كۈنلەردە پايدىلىنىش بار ئىكەن. بىراق مەن ئۇنداق قىلالمايمەن. چۈنكى ھازىرقى كۈندە ئۇنداق قىلىش جىنايەت ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر ئۇ ئاخىرغىچە جاھىللىق قىلمىغان بولسا، ئەلۋەتتە مەن مۇنداق پەرىزاتتەك گۈزەل قىزنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قېلىشنىڭ ئامالىنى قىلغان بولاتتىم...»

يازنىڭ قىسقا تۈنى ئۇزاپ، تاڭ ئېتىش بىلەن ئەتراپ بىردەمدىلا يورۇپ كەتتى. 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئوتتۇرىدىكى ھويلىسىغا، دەرۋازىغا ئودۇل كەلگەن بوشلۇققا ئىككى دانە دار ياسىلىپ، ئۇلاردىن سەل نېرىراقتا جادا قويۇپ قويۇلدى. جازا ئۈزۈوتى قەھرىنسانى ھەربىي كىيىم - كېچەكلەر ئىسكىلاتىدىن، سەھەت بىلەن جۇاڭ زېڭگۈەننى پولك قاماقخانىسىدىن ئالىچىقۋاتقان چاغدا شەھەر ئۈستىدىن قويۇق ئېتىلغان ئوقلار ئۇچۇپ ئۆتمەكتە ئىدى. بۇ جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ تاڭ سەھەر بىلەن يېگىشەھەر سېپىلىنى قايتىدىن مۇھاسىرىگە ئېلىپ، ئۆز ھۇجۇمىنى باشلىغانلىقىنى كۆرسەتىپ تۇراتتى. ئاردىدىن يەنە ئاز ئۆتۈپ، شەھەرنىڭ شىمال ۋە جەنۇب دەرۋازىلىرى تەرەپتە بىرلا ۋاقىتتا مىنامىيوت ئوقلىرى پارتلاپ، ئاقسۇ ئاسمىنى بىر مەھەل چاڭلداق ئاۋاز بىلەن تىترىدى. قەھرىنسا توختاپ، مەغرۇر قىياپەتتە تىكشىدى. جازا ئەسكەرلىرى مېگىش

قا ئالدىرىتىپ دۆشكەلمەكچى بولغاندى، قىزنىڭ ئۆزى ھەزمۇت قەدەم بىلەن جادا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى، ئاڭسىچە جازا ئەسكەرلىرى ھەربىي قاماقخانىدىن سەمەت بىلەن جۇاڭ زېڭگۈەننى يەنىلا ئەيىبلىگىلى بولمايتتى. چۈنكى ئۇ تۇردىخان دەللىنىڭ ھويلىسىنىڭ پولۇك شتابىغا يېقىن ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، سەمەتنىڭ كىرىپ - چىقىپ تۇرۇشىغا ئاسان دېگەن ئوي بىلەن ئۇلارغا ئەنە شۇ يەردىن ئۆي تېپىپ قويغاندى.

سەمەت مەڭگۈلۈك ھالال جۈپتى قەمەرنىسانى كۆنىشە-ھەردىن يېڭىشەھەرگە ئاچقىلىغاندىن بۇيانقى ئىككى - ئۈچ كۈن داۋامىدا پەقەت بىرىنچى قېتىم ئەنە شۇ جازا مەيدانىدا كۆرۈۋاتاتتى. يىگىت سۆيۈملۈك ھەمراھىنىڭ مۇشۇ ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدە باشتىن كەچۈرگەن قەھرىمانلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى، تۇردىخان دەللىنىڭ مويلىسىدا يۈز بەرگەن قانلىق ۋەقەنى، ئاخىر كېلىپ قەمەرنىسانىڭ خۇددى ئۆزلىرىگە ئوخشاش پولۇك شتابى ئىچىدە قامىلىپ ياتقانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغاندى. ئۆلۈم ۋاقتى يېقىنلاشىپ قالدى. قەمەرنىسا ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتتا سەمەت بىلەن قول تۇتۇشۇپ مەڭگۈلۈككە ۋىدالىشىۋېلىش ئۈچۈن مەيلىدىنە تەبەسسۇم بىلەن دار تەرەپكە سۈرۈلدى، يىگىتمۇ چوڭقۇر ئارمان ۋە ئۇمىدسىز تەلپۈنۈشچانلىق ئىچىدە ئاستا جادا تەرەپكە ماڭدى، شتاب باشلىقى كانىيى يىرتىلىپ كەتكۈچە قاتتىق ۋارقىراپ، ئۇلارنى ئۆز جايلىرىدىن قىمىرلىماسقا بۇيرۇدى. قەمەرنىسا لەۋلىرىنى بوش قىمىرلتىپ:

— سەمەت، جېنىم سەمەت، — دېدى، — مېنىڭدىن ئۇ ئالەم، بۇ ئالەم رازى بول، سەن پەقەت مېنىڭ ئۈچۈنلا ئۆلۈمگە گىرىپتار بولۇۋاتىسەن، قۇربان بولۇۋاتىسەن!...

سەمەت بۇنىڭغا جاۋابەن نېمىندۇر، بىر نېمە دېمەكچى

چىنىكىمۇ يەنە شۇ كىشى ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. ئەگەر بىلگەن بولسا ئۇنى نۇرغۇن قېتىم قاغۇەتكەن بولاتتى. بىراق بۇ مەسىلىدە جۇاڭ زېڭگۈەننى يەنىلا ئەيىبلىگىلى بولمايتتى. چۈنكى ئۇ تۇردىخان دەللىنىڭ ھويلىسىنىڭ پولۇك شتابىغا يېقىن ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، سەمەتنىڭ كىرىپ - چىقىپ تۇرۇشىغا ئاسان دېگەن ئوي بىلەن ئۇلارغا ئەنە شۇ يەردىن ئۆي تېپىپ قويغاندى.

سەمەت مەڭگۈلۈك ھالال جۈپتى قەمەرنىسانى كۆنىشە-ھەردىن يېڭىشەھەرگە ئاچقىلىغاندىن بۇيانقى ئىككى - ئۈچ كۈن داۋامىدا پەقەت بىرىنچى قېتىم ئەنە شۇ جازا مەيدانىدا كۆرۈۋاتاتتى. يىگىت سۆيۈملۈك ھەمراھىنىڭ مۇشۇ ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدە باشتىن كەچۈرگەن قەھرىمانلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى، تۇردىخان دەللىنىڭ مويلىسىدا يۈز بەرگەن قانلىق ۋەقەنى، ئاخىر كېلىپ قەمەرنىسانىڭ خۇددى ئۆزلىرىگە ئوخشاش پولۇك شتابى ئىچىدە قامىلىپ ياتقانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغاندى. ئۆلۈم ۋاقتى يېقىنلاشىپ قالدى. قەمەرنىسا ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتتا سەمەت بىلەن قول تۇتۇشۇپ مەڭگۈلۈككە ۋىدالىشىۋېلىش ئۈچۈن مەيلىدىنە تەبەسسۇم بىلەن دار تەرەپكە سۈرۈلدى، يىگىتمۇ چوڭقۇر ئارمان ۋە ئۇمىدسىز تەلپۈنۈشچانلىق ئىچىدە ئاستا جادا تەرەپكە ماڭدى، شتاب باشلىقى كانىيى يىرتىلىپ كەتكۈچە قاتتىق ۋارقىراپ، ئۇلارنى ئۆز جايلىرىدىن قىمىرلىماسقا بۇيرۇدى. قەمەرنىسا لەۋلىرىنى بوش قىمىرلتىپ:

— سەمەت، جېنىم سەمەت، — دېدى، — مېنىڭدىن ئۇ ئالەم، بۇ ئالەم رازى بول، سەن پەقەت مېنىڭ ئۈچۈنلا ئۆلۈمگە گىرىپتار بولۇۋاتىسەن، قۇربان بولۇۋاتىسەن!...

سەمەت بۇنىڭغا جاۋابەن نېمىندۇر، بىر نېمە دېمەكچى

بولۇپ تۇراتتى، سىرتماق تارتىلىپ، ئۇنىڭ تىنىقى كېسىپ تاشلاندى. ئىككى ئەر گەۋدىسىنىڭ ئېغىرلىقىدىن دار ياغىچى غىچىرلاپ، لىڭشىپ كەتتى. جاللاتلار قەمەرنىسانى جادىغا ياتقۇزماقچى بولۇپ، بېشىنى باسقاندى، قىز ئۇلارنىڭ قولىنى سىلكىپ ئىتتىرىۋېتىپ ئۆزى بوينىنى بېسىشقا قويۇپ بەردى. ئاڭغىچە پولك دەرۋازىسى تەرەپكە چۇشۇپ پارتىلغان مىنا- مېيوت ئوقىنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازى ياڭراپ، جازا مەيدانىنى زىلزىلىگە سالدى. بۇنىڭغا ئۇلىنىپلا دار تۇۋىگە يەنە بىر مىنا- مېيوت ئوقى چۇشۇپ، ئۇنىڭ بىر پارچىسى شتاب باشلىقىنىڭ كۆكرىكىگە تەگدى. شتاب باشلىقى شۇ مەھەل يىقىلىپ قانغا مىلەندى.

قەمەرنىسا جادىدىن كۆتۈرۈلۈپ، كۈلۈمسىرىدى. بۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ھەرىكىتى ۋە كۈلۈمسىرىشى ئىدى...

جاۋ خەنچى سازايى قىلىش ۋە ئۆزىنىڭ ئىشەنچسىز ئەسكەرلىرىگە ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن قەمەرنىسا، سەمەت ۋە جۇاڭ زېڭگۇەنلەرنىڭ جەسەتلىرىنى جازا مەيدانىدا بىرقانچە كۈن قالدۇردى.

سېپىل يەنە مۇھاسىرىدە

ئىشلەنچى، تازلەڭگىرىلەردىكى ئۇرۇشلاردا قاتتىق زەربىگە ئۇچراپ چېكىنىشكە مەجبۇر بولغان كۇچا 4 - پىيادىلەر پولكىنىڭ ئىككى باتالىيون ئەسكىرى قېچىپ، قوغان تەرەپكە سۈرۈلگەندىن كېيىن مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ھالسىرىغان

دۈشمەننى قوغلاپ يوقتىش تاكتىكىسى بويىچە ئۇلارنى بوز- دۆڭ يېنىدىكى جىلغىلاردا توسۇپ قورشىدى، كۇچا باتالىيونىنىڭ ئەسلىدىكى مەقسىتى قېچىپ يۈرۈپ ئۆز كۈچىنى ساقلاپ قېلىشتەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا قوغان ئىستىھكامىنى ئىشغال قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئوتتۇرا ئارىلىقتىكى مۇھىم قاتناش نۇقتىسى مۇزداۋانىنى قايتىدىن قولغا كىرگۈزۈۋېلىش سۇيىقەستى يوشۇرۇنغانىدى. بۇ ۋاقىتتا قوغاندا جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ بىر قىسىم گومىنداڭ ياردارلىرىنى ساقلاۋاتقان بىر ئوتدېلىنىيە جەڭچىلىرىدىن باشقا مەخسۇس قويۇپ قويۇلغان قوغدىغۇچى قىسمى يوق ئىدى. مۇزداۋاننىڭ قوغدىلىش ئەھۋالىغا كەلسەك، بۇ تېخىمۇ باشقىچە ئىدى. چۈنكى مىللىي ئارمىيىنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئاقسۇ تەرەپتە تۇرۇۋاتقان شارائىتتا ئازاد ئۇچ ۋىلايەت زېمىنى بۇ پولكىنىڭ پايانسىز ۋە ئىشەنچلىك ئارقا سېپى ھېسابلىناتتى. شۇڭا مۇزداۋاندا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى تۇرغۇزۇلمىغانىدى. قوغان بىلەن مۇزداۋانىدىن ئىبارەت بىر- بىرىگە يېقىن ۋە يانداش بۇ ئىككى جاي قولدىن كەتسە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئىشەنچلىك ئارقا سەپتىن ئايرىلىپ قېلىپ، كۈتۈلمىگەن ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچراپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. دۈشمەنلەر بۇنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇلار قوغان بىلەن مۇزداۋانىنى بىسىۋېلىش ئارقىلىق جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنى غۇلجا تەرەپ بىلەن بولمىغان بىۋاستە ئالاقىدىن مەھرۇم قىلىپ، بىر يولى يېتىم قالدۇرۇشنى خىيلىدىن بۇيان پىلانلاپ كەلگەنىدى. كۇچا باتالىيونلىرى بۇ قېتىم ئۆزلىرى كەلگەن تەرەپ شەرققە ئەمەس، ئەكسىچە توپتوغرا شىمالغا چېكىنىشتە ئەنە شۇ شۇم مۇددىئاسىنى ئىشقا ئاشۇرۇۋېلىشنى كۆزدە تۇتقانىدى. بۇنى سەزگەن جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى بوزدۆڭ جىلى-

غىلىردا ئۇلارنى توسۇپ ۋە قورشاپ يەنە بىر قېتىم زەربىگە ئۇچراتقاندىن كېيىن دۇشمەن باتالىيونلىرى ئۆز مەقسىتىنى ئەملگە ئاشۇرۇشتىن مەھرۇم بولۇپلا قالماي، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە 15 ئەسكىرىنىڭ ئۆلۈشىگە زامىن بولۇپ، 14 ئادىمىنى ئەسىر بېرىپ، ئاخىر شەرقە قاراپ قېچىشقا مەجبۇر بولدى، ھەتتا ئۇلار باي بازىردا تۇرۇپ قېلىشقىمۇ پېتىنالماي، شۇ قاچقانچە ئۆزلىرىنىڭ ئەسلىدىكى ئۆچمىكى كۆچاغا بېرىپ تىقىلدى. بۇنىڭ بىلەن جەنۇبىي يۆنىلىش پەلكى ئۇلاردىن چۈشكەن ئولجا قوراللار ھېسابىغا ئۆزلىرى ئاقسۇدىن چېكىنىش ۋاقتىدا بالداق ئايرودرومى، يېڭىشەھەر سېپىل ئەترا- پى ۋە كونىشەھەر بازىردا بولۇپ ئۆتكەن ئۇرۇشلاردا قولدىن كەتكەن قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا زاپىسىنىڭ بىر قىسمىنى تولدۇرۇۋالدى. بۇنىڭدا يەنە مىللىي ئارمىيە قوشۇنىنىڭ پاي- دىسىغا ھەل بولغان ئەڭ مۇھىم نەتىجە شۇ بولدىكى، كۆچا باتالىيونلىرى بىلەن ئىشلەمچى، تاز لەڭگىرى ۋە بوزدۆڭ جىل- غىلىردا ئېلىپ بېرىلغان غەلىبىلىك ئۇرۇشلار ئارقىلىق جەڭچى لەر قايتىدىن ئومۇميۈزلۈك ئىشەنچ ۋە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈككە ئىگە بولدى.

لېكىن بۇ كۈنلەردە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىغا ھاردۇق يېتىپ قالغانىدى. ئۇلار ئەمدى بوزدۆڭدە بىرقانچە كۈن تۇ- رۇپ، بۇ قىرغىز يايلىقىدا ئارام ئېلىۋېلىشى، شۇ يول بىلەن مۇشۇ ئىككى ـ ئۈچ كۈن ماپەينىدە يېڭىدىن ئۆز سېپىگە قو- شۇلغان كىشىلەرنى مەشق قىلدۇرۇپ، ئۇلارنى ئۇرۇش قىلىش تېخنىكىسى ۋە ھەربىي قوراللارنى دەسلەپكى قەدەمدە بولسىمۇ ئىشلىتىش تەلىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغۇدەك دەرىجىگە يەتـ كۈزۈۋېلىشى كېرەك ئىدى. بۇ ئىشلاردىن باشقا پولك غۇلجا مىللىي ئارمىيە باش شتابىغا ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇ يەردىن مىنامىيوت

ئوقلىرى كەلتۈرۈپ، ھازىر قوللىرىدا ئىنتايىن كەملەپ كەتكەن مۇنداق ئوقلارنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىشى كېرەك ئىدى. گەر- چە ئۇلارنىڭ قوللىدىكى پىلىمىوت، بەشئاتار، توقىقۇزئاتار مىلتىق، ھەتتا قول بومبىسى، تاپانچا، قىلىچلارغىچە بولغان ئۇرۇش قوراللىرىنىڭ زور بىر قىسمى ۋە ئوق ـ دورىلار دۇش مەن ئەسكەرلىرىدىن تارتىۋېلىش ۋە ئولجىغا چۈشۈرۈش ئارقە لىق ئۆزلۈكسىز تولۇقلىنىپ تۇرۇلغان بولسىمۇ ئەمما مىنامىيوت ئوقىنى پەقەت غۇلجىدىنلا كەلتۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. چۈنكى، بۇ قورال گومىنداڭنىڭ ئاقسۇدىكى ھەربىي بۆلۈنمىلىرىدە يوق ئىدى. دۇشمەنلەردە يەنە ئاپتوماتمۇ ئەڭ كەمچىل قوراللاردىن ھېسابلىناتتى. شۇڭا سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ پولكىغا ئاپتومات ئوق لىرىنى دۇشمەنلەردىن تارتىۋېلىش بەدىلىگە تولۇقلايمەن، دەپ تۇرماي، ئۇنىمۇ غۇلجىدىن ئەكىلىش زۆرۈر ئىدى. شۇنداق قىلىپ مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بىرزدۆڭدە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ قالدى. ئەمما ئۇلار بۇ جەريانىدا ھەربىي ئەھمىيەتكە ئىگە بىرقانچە مۇھىم ئىشنى ئورۇندىۋالدى. غۇلجا بىلەن قويۇق ئالاقىلىشىپ، ئوچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىدىن يېڭى ۋە ئەملىي يارىدەملەرنى ئالدى، زۆرۈر يۆنىلىش كۆرسەتمىلىرى تاپشۇرۇۋالدى. پولك يەنە بۇ يەردە ئاقسۇغا قايتىدىن بۆسۈپ كىرىشنىڭ بىرقانچە خىل جەڭ تەييارلىقىنى ئىشلەپ پۈتكۈزۈۋالدى. شۇنىڭدەك بوزدۆڭدىكى قىرغىز ئاھالىلىرى بىلەن يېڭىباشتىن تېخىمۇ قو- يۇق ئالاقە ئورنىتىۋالدى. مىللىي ئارمىيە سېپىگە كىرىشنى تە- لەپ قىلغان ئون نەچچە قىرغىز ياشلىرى بىلەن بوزدۆڭ ئەتـ راپىدىكى تىكەنسۇدۇق، تورئاۋات مەنزىللىرىدىن، قوغان ئەتـ راپىدىكى قىزىلبۇلاق، قارابۇلاقتا ئوخشاش ئۆتەڭ ۋە كەنتـ لەردىن كەلگەن پىدائىيلاردىن يېڭى ۋىزۋوت تەشكىللەپ، ئۇلار-

نى ئىزچىل مەشىق قىلدۇرۇش ئارقىلىق، دەسلەپكى جەڭ-
چىلىك تۇرمۇشىغا خېلى كۆندۈرۈۋالىدى. يېڭى پىدائىيلار ئۆز
ئاتلىرى بىلەن كەلگەندى. شۇنداقتىمۇ جەنۇبىي يۆنىلىش پول-
كىغا يۈگۈرۈك، ئوچقۇر ئونلىغان ئاتنىڭ زۆرۈرلۈكى ھېس قى-
لىنىپ تۇراتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ قولىدىكى ئاتلاردىن بەزىلە-
رى ئوق تېگىپ، ئىشتىن چىققان، بەزىلىرى قېرىلىقى سەۋەبى-
دىن مىنىشكە بولمايدىغانلىقى مەلۇم بولۇپ قالغانىدى. بۇنى
كۆرگەن قىرغىز چارۋىچىلىرى ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن پولكىغا
ئوتلاق ـ يايلاقلاردا بېقىۋاتقان ئونلىغان شاش، ئاساۋ ئاتلىرىنى
ئەكىلىپ تەقدىم قىلدى. ئېگىرى يوق ئاتلارنى يېڭى ئې-
گەرلەر بىلەن جابدۇتۇپ قويدى. بۇ قىسقا مەزگىللىك ھاردۇق
داۋامىدا قىرغىز خەلقىنىڭ قىممەتلىك مېھمىنى سۈپىتىدە كۆتۈ-
ۋىلىنغان جەڭچىلەر ئوبدانغىنا ھال ـ ئەھۋالىغا كېلىۋالغاندىن
تاشقىرى ھەربىي ئاتلارمۇ بىلىنەرلىك سەمرىپ، ئوچقۇرلۇق
دەرىجىسىگە كېلىپ قالدى. ئاڭغىچە ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قا-
سىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋالار جەنۇبىي يۆنىلىش پول-
كى نامىدىن غۇلجا ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي
ئارمىيە باش شتابىغا يېڭى ئۇرۇش پىلانىنى مەلۇم قىلىپ را-
دىئوگراممىا ئەۋەتكەنىدى. بۇنىڭغا جاۋاب كەلسىلا پولك نۆ-
ۋەتتىكى ھەربىي يۇرۇشنى باشلىۋېتىشى كېرەك ئىدى. ئۇلار
بوزدۆڭدە تۇرۇشنىڭ ئاخىرقى كۈنى غۇلجىدىن جاۋاب رادىئو-
گراممىسى تاپشۇرۇۋالدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان
قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋالار ۋە ئامىمغا ئەۋەتىلگەن بۇ رادىئوگرام-
مىدا مۇنۇ سۆزلەر ئېيتىلغانىدى:

«سىزلەرنىڭ يولىورۇق سوراپ بىزگە ئەۋەتكەن رادىئوگرام-
مىڭىزلارنىڭ مەزمۇنىدىن ئۆز ۋاقتىدا ۋاقىپ بولدۇق. ئاقىۋ
ۋىلايىتىنىڭ ئوچتۇرپان، كەلپىن، ئاقچى، ئاۋات ناھىيىلىرىنى

ئىشغال قىلىپ، ئۇرۇش رايونىنى كېڭەيتىش توغرىسىدىكى پىك-
رىڭىزلەرگە كەلسەك، بۇنىڭغا ھېلىمۇ قوشۇلغىلى بولمايدۇ.
بىزنىڭ قارىشىمىزچە بۇ جايلارنىڭ بەزىلىرىنى دەل شۇ كۈن-
لەردىمۇ ئازاد رايونلار قاتارىدا ھېسابلاۋېرىش كېرەك. بىز
كەلپىن، ئاۋات ناھىيىلىرىنى ئۇرۇش قىلماي، ئوق ئاتماي،
قاتتىق بىر چۇقان بىلەنلا ئىشغال قىلغىلى بولىدۇ، دەپ ھې-
سابلايمىز. چۈنكى گومىنداڭ ئۆز ئىلكىدە ئىكەنلىكىگە بەلگە
قىلىپ، ئېھتىيات ئۈچۈن قالدۇرۇپ تۇرغان ئاز ساندىكى قورال
لىق ساقچىلاردىن باشقا، ئومۇمەن بۇ ئىككى جايدا ئۇلارنىڭ
غوللۇقراق مۇنتىزىم ئەسكىرىي كۈچى يوق. لېكىن ئوچتۇرپان
بىلەن ئاقچى خېلى باش قاتۇرۇپ ئويلىنىشقا تېگىشلىك نوق-
تىلاردىن ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى بۇ ئىككى جاينىڭ ناھىيە با-
زارلىرىدا ھازىرچە گومىنداڭنىڭ قوراللىق ھەربىي كۈچلىرى
بولمىغان بىلەن، سوۋېت ئىتتىپاقى زېمىنىگە توتاشقان تاغ ئې-
خىزلىرىدا ئۇلارنىڭ ھېلىمۇ خېلى كۆپ چېگرا قىسىم ئەسكەر-
لىرى تۇرماقتا. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ جەڭچىلىرى ئوچ-
تۇرپان، ئاقچىلارغا بارغانىكەن، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئەنە شۇ
جايلاردىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلماي قې-
لىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ چاغدا ئۇرۇش سېپى كېڭىيىپ كې-
تىپ، يېڭىشەھەر سېپىلى ئەتراپىدىكى مۇھاسىرە بوشىشىپ
كېتىدۇ ـ دە، ئاخىر شەھەرنى ئىشغال قىلىش پىلانى ئوڭۇش-
سىزلىققا ئوچرايدۇ».

«شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈشنى مۇۋاپىق ھېسابلىماقتىمىزكى،—
دېيىلگەنىدى رادىئوگراممىدا، — سىزلەرنىڭ كۈچا تەرەپكە
يۇرۇش قىلىش پىلانىنى ئەمەلدىن قالدۇرغانچە ئەمەلدىن قال-
دۇرۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىڭلارنى خۇشاللىق بىلەن ھېس قىلماقتىمىز.
جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ ئوچتۇرپان تەرەپكە بېرىشىمۇ ياكى

كۆچا تەرەپكە يۈزلىنىشىمۇ ھەممىدىن ئىلگىرى ئاقسۇ يېڭىشەھەر سېپىلىنى ئىشغال قىلىپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى 5 - ئاتلىقلار پولكىنى تەلتۆكۈس بىتچىت قىلىپ تاشلىشىغا باغلىق. گومىنداڭچىلار ئۆچتۇرپان بازىرىدىكى مۇستەقىل باتالىيونىنى ئاقسۇغا يۆتكەپ كەلگەندىن بۇيان 5 - ئاتلىقلار پولكى بۇرۇنقىدىن كۆچىيىپ قالدى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى بوز-دۆڭىدىن توپتوغرا ئاقسۇغا قايتىپ، شەھەرگە بۆسۈپ كىرىش ئۇپپىراتسىيەسىنى تېز ئىشقا ئاشۇرۇشى كېرەك. ئاندىن غۇلجا سىزلەرنىڭ نۆۋەتتىكى ھەربىي يۆنىلىشىگىزلار توغرىسىدا ئايرىم كۆرسەتمە بېرىدۇ.»

پولك جاۋاب رادىئوگراممىسىنى تاپشۇرۇۋالغان ھامان ئۇنىڭدىكى يولىيورۇققا ئاساسەن ئەڭ ئاخىرقى تەييارلىقلاردىن كېيىن شۇ كۈنى ئاقسۇغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلار بۇ يۈرۈشتە ئىلگىرى - ئاخىر 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ تۆۋەۋز نەپەر قۇراللىق رازۋېتكىچىسىنى ئۆلتۈرۈپ ھەم تىرىك تۇتۇپ، يارىبشى قەبرىستانلىقىدىكى كەپتەرخانا گۇمبىزىدە مۇداپىئە ئۇقتىسى بەرپا قىلىپ ياتقان بىر ۋىزۋوت گومىنداڭ ئەسكىرىنى ئەپچىللىك بىلەن تۈيدۇرماي كېلىپ يەقتىپ، تاڭ ۋاقتى بىلەن كونىشەھەر بازىرىغا غەلىبە بىلەن كىردى. ئاندىن ھايالسىز يېڭىشەھەر تەرەپكە ئۆتۈپ، سېپىلنى ئىككىنچى قېتىم مۇھاسىرىگە ئالدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى كونىشەھەرگە كىرگەندە بۇ قەدىمىي دىيار ئاھالىسى تەكرار - تەكرار ئەنسىرەشلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئەمدىلەتىن ئۈيقۇغا چۆككەنىدى. كونىشەھەر خەلقى نىڭ كۆپ قىسمى مۇندىن تۆت - بەش كۈن ئىلگىرى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بۇ يەرگە قايتىدىن بېسىپ كىرىشى بىلەن قېچىپ يىراق يېزىلارغا بېرىۋالغان، بازارنىڭ ئۆزىدە بولسا، قېچىشقا ئامالى بولمىغان بەزى ئاز سانىدىكى قېرى - چۈرىلەر، تۇل خوتۇن، ئىگە - چاقسىز كىچىك نارەسىدە بالىلارلا قالغانىدى.

بۇ قىسقىغىنا بىرقانچە كۈن ئىچىدە گومىنداڭ جاللاتلىرى تەرىپىدىن كونىشەھەردە ھەر كۈنى ئۇدۇللۇق بىرقانچە ئادەم ئۆلتۈرۈپ تۇرۇلدى. ئۇلار بۇ ئادەملەرنى ھەر خىل باھانە - سەۋەبلەر بىلەن، بەزىسىنى «ئۇغلۇڭنى مىللىي ئارمىيىگە پىدائىيلىققا بېرىپسەن» دېگەن «ئىللەت» بىلەن، بەزىسىنى «ئوغرىلار ئۈچۈن خىزمەت قىپسەن» دېگەن «ئەيىب» بىلەن ئېتىپ تاشلىغان، چاپقان ياكى يېرىم ئۆلۈك قىلىۋېتىپ تۇرۇپ، نامجان ھالەتتە ئازگاللارغا تاشلىغانىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ كونىشەھەر ناھىيىلىك بانكا بىناسىدا قېپقالغان ياردار جەڭچىلىرىنى بولسا، ئۇلار كونىشەھەرگە باستۇرۇپ كىرگەن كۈننىڭ دەسلەپىدىلا ئۆلتۈرۈپ، بۇ بىگۇناھلارنىڭ پاك جەسەتلىرىنى كۆچىغا تاشلىۋەتكەنىدى. جەڭچىلەر رەھىمسىز-لەرچە ئۆچ ئېلىشىشلارنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئېغىر مۇسىبەت، ناله - پىغان ۋە قايغۇلۇق مۇڭ - زار بىلەن تولۇپ تاشقان ئەنە شۇ ئاقسۇ كونىشەھەرگە ئەمدى ئىككىنچى قېتىم كەلدى، ئەمما بۇ قېتىم بۇ يەردە ئۇرۇش بولمىدى، چۈنكى گومىنداڭ ھەر-بىيلىرى بىلەن ساقچىلىرى قىسقىغىنا بەش كۈن ئىچىدە مۇشۇنداق ۋەھشىيانە قىرغىنچىلىق — پەقەت كەچۈرگىلى بولمايدىغان جىنايى قىلمىشلارنى قىلىشقا ئۈلگۈرەلىگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ جەڭگى - جېدەللىك ماكانغا قايتىدىن مۇقىم ئەسكەر تۇرغۇزۇشقا پېتىنالمىغانىدى. ناھىيىلىك ئىدارە - ئورگانلارغا بۇرۇنقىدەك خادىم قويۇپ، ئىشنى ئاۋۋالقىغا ئوخشاش رەتكە سېلىش ۋاقتىغا ئىگە بولالمىغانىدى. چۈنكى ئۇلار كونىشەھەر بازىرىنى تەلتۆكۈس قايتۇرۇۋالغانلىقى تازا ئېنىق مۇئەييەن-لەشمىگەن ھازىرقى ئارىسالدى شارائىتتا سېپىلى بولمىغان ياكى باشقا بىر خىل تۈزۈكرەك قوغدىنىش ئىنشائاتى ۋە پۇختا-راق ئىستىھكامى بولمىغان بۇ جايدا مۇقىم ئەسكەر ۋە خادىملارنى

تۇرغۇزۇشنى مىللىي ئارمىيىگە تەييار ئولجا يېمى تاشلاپ بېرىش دەپ ھېسابلايتتى. شۇڭا بۇ يەردە مىللىي ئارمىيىگە ئوت ئېچىپ، دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا توغرا كەلمىدى. بۇنىڭ ئەكسىچە ئۇلار ئەسلى ماكانىغا ھەقدارلىق بىلەن كىرگەن مىراسخورلاردەك ئوق ئېتىشمىلىرىسىز تىنچ، خاتىرجەم مۇھىت ئىچىدە بۇ يەرگە سەلتەنەت بىلەن كىرىپ كەلدى. ئەمما نۆۋەتتىكى گەپ يەنىلا يېڭىشەھەر سېپىلىنى قانداق ئىشغال قىلىش مەسىلىسىگە بېرىپ تاقالماي قالمايتتى. بۇ يەنىلا ئۇرۇشنىڭ بىرىنچى قېتىملىق مۇھاسىرە ۋاقتىدىكىدەك ئەڭ ئاساسلىق، ئەڭ زىددىيەتلىك تەرىپى بولۇپ، ئەڭ ئۆتكۈر زىددىيەت بۇ قېتىممۇ شۇ تۈگۈنگە كېلىپ مەركەزلەشمەي قالمايتتى.

جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ ئاقسۇغا يېتىپ بېرىشى بىلەن شەھەر سېپىلى تەلتۆكۈس مۇھاسىرىگە ئېلىندى، لېكىن شۇنىڭ بىلەن تەڭ 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ قوغدىنىپ تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىش ۋەزىيىتى ۋە بۇنىڭغا مۇناسىپ يەنە، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ پاسسىپ ھۇجۇمغا ئۆتۈش ھالىتى شەكىللىنىپ چىقتى. ئەمما شۇنىڭغا قارىماي، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئۈچۈن بۇ ئىككىنچى قېتىملىق مۇھاسىرىنىڭ دەسلەپكى مۇھاسىرىدىن پەرق قىلمىدىغان تەرىپىمۇ بار ئىدى، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى بوزدۆگدە تۇرغان مەزگىلدە 5 - ئاتلىقلار پولكى شەھەر سىرتىدىكى دۇكان، ئاشخانا ۋە ئاھالىلەرنىڭ ئۆي - ئىمارەتلىرى بىلەن مەسچىت، جامەلەرنىڭ پەشتاق، خانىقالىرىنى ئۇرۇپ تۇزلىۋەتكەن ۋە بەزى كۆچىلارنى بىر تۇتاش كۆيدۈرۈپ، ئوچۇق تۇزلەڭلىككە ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى. بۇ ئەلۋەتتە مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ئاۋۋالقىدەك دالدىنىپ تۇرۇپ سېپىلغا ھۇجۇم قىلىشىغا ياكى مەسچىت پەشتاقلىرى ۋە ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىلىرىدە بېشۇ - رۇنۇپ، سېپىل ئۈستىدىكى گومىنداڭچىلارغا نىشانلاپ ئوق

ئېتىشىغا قىينىچىلىق كەلتۈرمەي قويمايتتى.

جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ بوزدۆگدە تۇرغان مەزگىلى گومىنداڭ 5 - ئاتلىقلار پولكى ئۈچۈن مۇھاسىرە چەمبىرىكى ئىچىدىن قوتۇلۇپ ۋاقتىنچە قول - پۇتىنى بوشىتىۋېلىش مەزگىلىلا ئەمەس، بەلكى بۇ يەنە ئۇلارغا بەربىر مۇداپىئە ئىنشائاتلىرىنى قايتىدىن ئىشلىۋېلىشىنىڭمۇ پۇرسىتى بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار بۇ جەريانىدا سېپىل ئۈستىدىكى ۋەيرانە پوتەيلىرىنى باشقىدىن تۈزەشتۈرۈپ، قوپۇرۇپ بۇرۇنقىدىن ئېگىزلىتىۋالدى، تاملىرىنى لايلاپ قېلىنلىتىۋالدى، مىنامىيوت ئوقلىرىدا بۆسۈلۈپ كەتكەن ئىستىھكاملارنىڭ تۆشۈك، ئۆڭكۈرلىرىنى ياماپ ئاۋۋالقى ھالىغا كەلتۈرۈۋالدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى پارتلىتىش ئۈچۈن سېپىل تۈۋىدىن تەشكەن ئىككى چوڭ يېرىقنى تاش - تۇپراقلار بىلەن چىڭداپ مۇستەھكەم ئېتىۋالدى. گومىنداڭچىلار يەنە، بۇ قىسقا مەزگىلدە يېزا - كەنتلەردە ئۇستى - ئۇستىلەپ بۇلاڭچىلىق يۈرگۈزۈپ، دېھقانلارنىڭ خامانلىرى ۋە ئۆيلىرىدىن كۆپ مىقداردا ئاشلىق، ئۇن، ياغلىق دان، ياغ، چارۋا - مال، كۆكتات، يەل - يېمىش، قوغۇن - تاۋۇز ۋە ئات - ئۇلاغلارغا يەم - خەشەك يىغىۋالدى. بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭچىلارنىڭ شەھەر ئىچىدىكى قۇرۇقدىلىپ قېلىشقا باشلىغان ئاشلىق ئامبارلىرى ئىككىنچى قېتىم ئۇزاق مۇددەتلىك مۇھاسىرىگە يەتكۈدەك ئوزۇق - تۈلۈك بىلەن قامدالدى. ئۇلار يەنە بىرمۇنچە گۆش - ياغ زاپىسىغا ئىگە بولۇۋالدى.

جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى بۇ قېتىمقى شەھەر مۇھاسىرىسىنى گومىنداڭچىلارغا پايدىلىق بولغان ئەنە شۇنداق شارائىتتا باشلىدى. ھۇجۇم باشلىنىپ، ئاقسۇنىڭ تۆنۈرغا ئوخشاش كىچىككىنە شەھىرى يەنە ئوق يامغۇرى ئاستىدا قالدى. سېپىل سىرتىدىكى لەگگەر، ئاسۇق، خەيجاڭ مەھەللىلىرىدىن نىشانلاپ

ئېتىلغان مىنامىيوت ئوقۇلىرى سېپىل ئۈستى، 5 - ئاتلىقلار پولكى ۋە ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ هويلىلىرىدا پارتلاپ، بەزىبىر ئەسكەر ۋە ساقچىلارنى ئۆلتۈردى، بەزىلىرىنى يارىدار قىلىپ سەپتىن چىقاردى. مىنامىيوت ئوقۇلىرى پوتەيلەرگىمۇ تېگىپ، ئۇلاردا دەز - يوچۇق پەيدا قىلدى. ئەمما شۇنداقتىمۇ مىللىي ئارمىيە تەرەپتىكى ئەھۋال ئۇنچىۋالا ئوڭۇشلۇق ئەمەس ئىدى، ئۇلارغا كۆيدۈرۈلگەن ۋە ئۆرۈپ تاشلىنىپ تېزلەڭلىككە ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن خارابە ئۆي - ئىمارەتلەر ئىزناسى ئىچىدە تۇرۇپ، ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشقا توغرا كەلگەنلىكتىن، بەرمۇنچە ئەپسىزلىكلەر تۇغۇلۇپ تۇردى. دەسلەپتىلا جەڭچىلەردىن ئون نەچچە كىشى ئوق تېگىپ قۇربان بولدى.

ئىككىنچى قېتىملىق مۇھاسىرە باشلىنىپ، هەش - پەش دېگۈچە بەرقانچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئەمما ئۇرۇش ئەھۋالىدا كۆزگە كۆرۈنگۈدەك ئۆزگىرىش يۈز بەرمىدى. سېپىل ئىچىگە بۆسۈپ كىرىشنىڭ ئۇنۇملۇكرەك ئامالى بولمىغاچقا، جەڭچىلەردە يەنە بەرىنچى قېتىملىق مۇھاسىرە ۋاقتىدىكىدەك ئىچ پۇشۇقى باش كۆتۈرۈشكە باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن تەڭ ئۇرۇشى ئاۋۇالقى دەك ئۆز - ئۆزىدىن قوزغىلىپ كەتتى، گومىنداڭچىلار جەڭچىلەرنىڭ خەنجىرىدىن ئۆتكۈر تەڭ ۋە ئاھانەتلىرىگە جاۋاب بېرىشكە ئۇرۇنۇپ، ئاخشام ۋە كېچىلىرى سېپىل ئۈستىدە يەرمەشرەپ ئۆتكۈزۈۋاتقان قىيابەتتە نەغمە - ناۋا قىلاتتى، كايلىرى يىرتىلىپ كەتكۈدەك دەرىجىدە ۋارقىراپ ناخشا ئېيتاتتى. شۇ يول بىلەن ئۇلار جەنۇبىي يۈنىلىش پولكىدىكىلەرگە ئۆزلىرىنىڭ ئەندىشىسىز، خاتىرجەم ۋە كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن تۇرۇۋاتقانلىقلىرىنى ئاتايىن ئۇقتۇرۇۋاتقاندەك بولاتتى. لېكىن ئەمەلىيەتتە بۇنىڭدىن يەنىلا غەم - قايغۇ ئىچىگە ئەلەملىك كۈلكە، ساز ئىچىگە كۆز يېشى، ناخشا ئارىسىغا يىغا - زار

ئارىلىشىپ كەتكەنلىكى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. بۇنىڭ هەقىقەتەن شۇنداق بولۇۋاتقانلىقىنى دۈشمەنلەرنىڭ ئۆزلىرى باشقىلاردىن چوڭقۇرراق چۈشىنەتتى. غەم - قايغۇلۇق مەشرەپنى بىرىنچى قېتىملىق مۇھاسىرە ۋاقتىدىكىدەك بۇ قېتىمقۇ ئىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋۇ شۇبىڭ «ئۈچ مەسلەك» سەنئىتىت ئۆلمىكىدىكىلەرنى سېپىلغا چىقىرىش ئارقىلىق ئۈيۈشتۈرغانىدى. مىللىي ئارمىيە پالۋانلىرى ئۇلارغا ئەمدى تەل ئۇرۇشى ئارقىلىق ئەمەس، ئەجەل ئوقى ئارقىلىق جاۋاب قايتۇردى. ئاخشام قاراڭغۇسىدا ئاسۇق دەھەللىسىدىن توغرا مۆلچەر بىلەن ئېتىلغان مىنامىيوت ئوقۇلىرىدىن بىرى سېپىل قاسىنىدا پارتلاپ، دۈشمەن مەشرەپچىلىرىدىن ئىككىسىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۆتمىنى قول، پۇت ياكى مۈرە سۆڭىكىدىن مەھرۇم قىلىپ تاشلىدى. ئاخىر بۇ جاۋ خەنجى ئۇچۇن ئۆزىنىڭ بىرىدىنبىر يوشۇرۇن رەقىبى ۋۇ شۇبىڭ دىن قۇسۇر تېپىپ، ئۇنى راسا چېقىۋېلىشنىڭ دەستىكىگە ئايلىنىپ قالدى. چاۋ خەنجى بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان هامان ئاچچىقىغا يايلىماي ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئىشخانىسىغا كېلىپ، ئۇنىڭ يۈز-خاتىرسىز ئوچۇق - ئوچۇق كايىشقا باشلىدى:

— سىز شەھەر مۇھاسىرىسىدە تۇرغان مۇشۇ ئېغىر پەيتتە سېپىل ئۈستىدە يىغا - زار، مەشرەپمۇ ئۇيۇشتۇرىدىغىز، — دېدى ئۇ تاپا - تەنە بىلەن، — بۇنداق قىلىشنىڭ ئۆزى «ئېشەك ئۆلسە قوڭى ئېچىك تارتمىتۇ» دېگەندەك ئەخمەقلەرنىڭ كۈلكىلىك قىلمىقىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئاخىر بۇ ئەخمەقلىق «ئۈچ مەسلەك» سەنئىتى ئۆلمىكىدىكى كىشىلەردىن يەتتىسىنىڭ ئۆلۈمى ۋە يارىدار بولۇشىغا سەۋەب بوپتۇ. سىزنىڭ بۇ ئىشىڭىزنى باشقا بىر تەدبىر بىلەن «دۆڭگە مۆككەنلىك» دەپ ئېيتىشقىمۇ بولىدۇ. چۈنكى، ناخشا ئېيتىش ياكى ساز چېلىش قارشى تەرەپكە بۇ بىر توپ كىشى ئۆزلىرىنىڭ قەيەردە تۇرۇۋاتقانلىقىنى

ئوچۇق - ئاشكارا مەلۇم قىلىش بىلەن باراۋەر ئىش بولۇپ قالىدۇ. مۇشۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا بۇ ئىشتىكى خاتالىقنى سىزگە ئوخشاش دۆت بىر باشلىقنىڭ ئەخمەقلەرچە ئۆتكۈزگەن خاتالىقى دەپ ئېيتىش ھەرگىز ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ.

ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ كومانداىرىغا تېگىشلىك گەپ - سۆزلەر بىلەن جاۋاب بەرمەكچى بولۇپ تۇراتتى. كېچە قاراڭغۇلۇقىدا كونا مەپە بازىرىدىن ئارقىغا ئۇچۇپ كەلگەن ئىككى دانە مىنامېيوت ئوقى ۋۇ شۇبىڭنىڭ ھەشمەتلىك ئىشخانا ئۆگزىسىدە پارتلاپ تورۇسىنى تېشىپ تاشلىدى. لېم، بادىلارنى سۈندۈرۈپ، ئىشخانا ئىچىنى قويۇق تۈپا - چاڭغا تولدۇردى، تورۇستىن قىلىن بىر قەۋەت ئۆگزە لېيى قاتتىق چالمىدەك سىيرىلىپ چۈشۈپ، ساقچى باشلىقنىڭ مەخپىي ھۇجرىسىدىكى ئىشكاپىنى سۈندۈردى. جىياڭ جېيشىنىڭ چوڭ سۈرىتى سېلىنغان ئەينەك جازا پارچىلىنىپ، كۆكۈم - تالقان بولۇپ كەتتى. جاۋ خەنچى بىلەن ۋۇ شۇبىڭ بەدەن بېشى توپا - چاڭغا كۆمۈلگەن ھالدا ئىشخانا ئىچىدىن ئۆزلىرىنى ئېلىپ، ئۆلۈم قورقۇنچىسى ئىچىدە ئاران قېچىپ چىقىۋالدى، جاۋ خەنچىنىڭ ماجالى قالمىغاندى. ئۇ ئۆگزىسۈلى يوقالغان ھالدا پولك شتابىغا قايتىپ كەلدى - دە، رادىستنى چاقىرىپ، ئۇنى شۇ مەھەل ئۇرۇمچىگە تېلېگرامما بېرىشكە بۇيرۇپ تۇرۇپ:

— ئۇرۇمچى باش قوماندانلىق شتابىدىكىلەر ئۆلدىمۇ — نېمە؟ — دېدى غەزىپىنى باسالماي، — بىزنىڭ غەم - قايغۇ- ھەزنى ئازراق بولسىمۇ ئويلاپ قويايلى دېمەيۋاتىدۇ. ئۇلار ھەزنى تامامەن تاشلىۋەتتى. ئۇرۇمچىگە تېز تېلېگرامما بەر، مۇھىم گەپلەر تەكرارلىنىپ كەتسىمۇ مەيلى. ئەمما شۇنىڭغا دىققەت قىل، بۇ قېتىمقى تېلېگراما ئاۋۋالقى تېلېگراممىلاردە-

كىدەك سىلى، ئۆزلىرى، جانابلىرى، ھەزرەتلىرى دەپ گەپ ئوينىتىدىغان سىلىق - سىپايە سۆزلەر بىلەن بېرىلىپ قالمىسۇن، ئۇقتۇڭمۇ؟ بۇ قېتىمقىسىنىڭ سۆزلىرى ئۇلارغا بازغاندەك قاتتىق، نەشتەردەك توپتوغرا بېرىپ تېگىدىغان، سانجىلىدىغان بولىسۇن... دېمەكچى بولغان گەپلىرىمنىڭ ھەممىسى شۇ. بۇ گەپلەرنىڭ بىرىمۇ قالدۇرۇلماي تېلېگراما ئىچىگە كىرگۈزۈلسۇن. «بالا يىغلىمىغۇچە ئانىسى ئەمچەك سالماپتۇ» دېگەن تەمسىل بار ئەمەسمۇ؟ بۇ قېتىم قېنى يىغلاپ باقاي، ئاندىن ئۇرۇمچىمۇ ئەمچىكىنى ماڭا چىشلىتىپ باقسۇن!

ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئىشخانىسىدا مىنامېيوت ئوقىدىن قورقۇپ كەتكەن جاۋ خەنچىنىڭ يۈرىكى تېخىچە جايىغا چۈشمىگەن ۋە ھودۇقۇشمۇ تۇگەپ كەتمىگەندى. ئۇ رادىستقا ئېيتقان تاپا - تەنىلىرىنى تېلېگراممىنىڭ سۆز تېكىستى ھېسابلاپ، ئۇنىڭدا ئۇرۇمچى قوماندانلىق شتابىغا ئېيتىشقا تېگىشلىك گەپ - سۆز، تەلەپ ۋە مەقسەتلەرنىڭ ھەممىسى بايان قىلىنىپ بولدى، دەپ ئويلىغانىدى. ئۇ رادىستقا تېلېگراممىنى تېز بېرىۋېتىشنى ئېيتىپ، ئېگىز جاھازلىق چوڭ ئەينەك ئالدىغا كەلدى. ھازىرمۇ ھەربىي ھوقۇقدارنىڭ كىيىم - كېچەك، يۈز - كۆزلىرى توپا - چاڭغا كۆمۈلگەن پېتى ئىدى. ئۇ ئەينەك يۈزىدىن ئەلپازىنى كۆرمەك بولۇۋېتىپ، ئۆزىنىڭ ئارقا تەرىپىدە تېخىچە قىمىر قىلماي تۇرغان رادىستنى كۆرۈپ قالدى.

— نېمىگە تېلېگراممىنى بەرمەي بۇتتەك قېتىپ تۇرىسەن؟ — دېدى ئۇ گويا تەستەكلىۋېتىدىغان ئەلپاز بىلەن رادىستنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ كېلىپ، — گەپ - سۆزلەرنىڭ قاتتىق بولۇپ كەتكەنلىكىدىن ئەنسىرەپ قورقۇپ قالدىڭمۇ - يە؟ تاينىلىق يامىنىغا كەلسە قوماندانلىق شتابى مېنى ۋەزىپەمدىن ئېلىپ تاشلا!...

— گەپىگىزدىن تېخىچە ئېنىقراق بىرنەرسە چۈشەنگىنىم يوق، — دېدى رادىست.

— نېمە دېدىڭ، نېمە؟ ھەي گاس قۇلاق! — جاۋ خەنچى ئۇستىبېشىدىكى توپا - چاڭلارنى ئېرتقاچ ئويلىنىپ قالدى. شۇ چاغدىلا ئۇ تېلېگراممىدا بايان قىلىشقا تېگىشلىك گەپلەرنى ئېيتمىغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ، رادىستنىڭ قولىدىكى ھېلىقى تاپا - تەنىلەر يېزىلغان قەغەزنى تارتىۋېلىپ يىرتىۋەتتى. ئاندىن ئۇستەل ئاندىغا كېلىپ، تېلېگراممىنى سۆزلىرىنى بىرمۇبىر يازدى. بۇ سۆزلەر مۇنۇلاردىن ئىبارەت ئىدى:

«ئىسلىق تاغ باندىتلىرى ئاقسۇغا يەنە باستۇرۇپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن بىز كونىشەھەرنى ئىككىنچىلەپ قولدىن بېرىشكە مەجبۇر بولدۇق، بېگىشەھەر سېپىلى ئارىلىقتىكى بەش - ئالتە كۇنلۇك جەمجىتىلىقتىن كېيىن يەنە مۇھاسىرىگە ئېلىندى. بىز ئۇنىڭ ئىچىگە قامىلىپ، قانات - قۇيرۇقلىرى بوغۇلۇپ، قەپەسكە تاشلانغان قۇشتەك ئامارەت ئىسكەنجىسىدە ياشىماقتىمىز. باندىتلارنىڭ بۇ قېتىم شەھەرگە بۆسۈپ كىرمەي قالمايدىغانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. بىزنى ھالاك بولۇپ تۈگەشىمىسۇن دېسەڭلار، تېزدىن ئۇنۇملۇك ياردەم بېرىڭلار. ئەھۋالىمىز سىز باش شتابتىكىلەرنىڭ ھەممىسىگە مەلۇملۇق، ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، بىزگە ياردەم كېرەك، قورال - ياراغ، ئوق - دورا كېرەك...»

ھەربىي ھوقۇقدار ئويلىنىپ توختاپ قالدى. ئاندىن يەنە بىر پەس پۈرۈكىرىتىپ تاماكا چەكتى. سۆز تۈگىگەن بولسا كېرەك، دېگەن چۈشەنچىگە كېلىپ قالغان رادىستتىن قول قويدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن يازغانلىرىنى ئوقۇپ بېرىپ قەغەزنى ئۇنىڭغا سۇنغاندى، جاۋ خەنچى قەغەزنى قوپالراق بىلەن

ئىتتىرىۋېتىپ تۇرۇپ، سۆزىنى داۋام قىلدۇردى. ئۇنىڭغا كېيىنكى سۆزلىرى تېخىمۇ قاتتىق تاپا - تەنىلەر بىلەن تولۇپ تاشتى.

— قىلىدىغان گەپلىرىم تۈگىگىنى يوق، — دېدى ئۇ، — ئەمدى مۇنۇلارنى ياز: بۈگۈن ماڭا مۇناسىيوت ئوقىي تېگىپ كەتكىلى قىل قالدى. مەن بىر كىشى، ئۆلۈشۈمنىڭ كارى چاغلىق. لېكىن، باش شتاب بولۇپمۇ ھېنىڭ بۈگۈنكىدەك ئېغىر پەيتتە تىرىك تۇرۇپ بېرىشىمنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى ئەستىن چىقارماسلىقى كېرەك. مەن ئۆلىدىكەنمەن شۇ سائەت ئەستىن چىقارماسلىقى كېرەك. مەن ئۆلىدىكەنمەن شۇ سائەت پۈتۈن ئاقسۇ شەھىرى ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كېتىشى مۇمكىن. ھېنىڭ ھاياتتىن ئاجرىشىم بىلەن 5 - ئاتلىقلار پولكىمۇ، ئۇلايىتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قورالسىز ساقچىلار ئەترىتىمۇ شۇ سائەت باندىتلارغا تەسلىم بولۇپ ياكى يەم بولۇپ تۈگىشى مۇمكىن. بۇ شەك - شۈبھىسىز ناھايىتى ئېنىق.

مەنمەنچى ھوقۇقدار سۆزىدىن توختاپ، ئىككىنچى قېتىم يانچۇقىدىن لوتوپەن تاماكىسى ئالغاندىن كېيىن بارماق تىرنىقىغا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇپ قويۇپ تۇتاشتۇردى. ئاندىن رادىستقا يازغىنىڭنى ئوقۇپ باق، دېگەندەك قىلىپ قارىدى. رادىست سۆزلەرنى ئۆز ئەينى بويىچە تولۇق يېزىۋالغاندى. ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن جاۋ خەنچى قەغەزنى قولىغا ئېلىپ، ئۆز پوچۇركىسى بىلەن ئىسمىنى يېزىپ، ئادەت بويىچە ئۈستىگە يەنە تۇجاكزىسىنى باستى. شۇندىن كېيىن ياسىما مەغرۇرلۇق بىلەن بۇ تېلېگراممىغا ئاقسۇ - پاقسۇ، 5 - ئاتلىقلار پولكى، ئاقسۇ ئۇلايىتلىك ھەربىي - مەمۇرىي باش ئەمەلدارلىرى، كوماندىر، پولكوۋنىك، ھەللە - بەللە دەپ تۇرماستىن ئۆز ئىسمىنىڭلا يېزىلغىنى ياخشى، ئىش - ئەھلىمنى بىرمۇ بىر ئېيتىپ، ئۆزۈمنى تىرنۇشتۇرمىسامۇ، سۆز ئويۇنى قىلىپ يۈرمىسەممۇ ئۆزۈمچىدىكىلەردىن تارتىپ، مەركەز، دۆلەت

مۇداپىئە مىنىستىرلىكىگىچە ھەمدە ئادەم مېنى تونۇيدۇ، — دەپ زورمۇزور كۆرەڭلىدى.

جاۋ خەنچى رادىستنىڭ كەينىدىن ئۇ تېلېگراممىا بۆلۈمگە كىرىپ بولغىچە قاراپ تۇرغانىدى. بىر دانە مىنامىيوت ئوقى قايسى كۈنكى جازا ھەيدانىغا چۈشۈپ، سەلتەنەتلىك سادا بىلەن بىرئاز پىرقىرىغاندىن كېيىن چاڭىلداپ پارچىلاندى. ئاندىن شۇ يەردىن قويۇق تۇپا - چاڭ كۆتۈرۈلۈپ، قەھرىمانسانىڭ تۇغرىلىشىدىن قېيقالغان پاك قان قاتمىسىنى قېلىن بىر قەۋەت تۇپا بىلەن يېپىۋەتتى. ئوق پارچىلىرى ئۇچۇپ بېرىپ، شىددەت بىلەن دارغا تەگكەنىدى، ياغاچ سۇنۇپ، سەھەت بىلەن جۇاڭ زېڭگۇەننىڭ ئۆلۈمى ئۆچۈن ئۆچ ئېلىنغاندەك بولدى. ھەربىي ھۆقۇقدار قورقمىدىن قېچىپ بېرىپ، دەرۋازا يېنىدىكى پوتەيگە كىرىۋالدى. رادىست تېلېگراممىنى ئەمدىلەتىن بەرمەكچى بولۇپ تۇراتتى، ئاپپاراتتا ئەكسى بەلگە پەيدا بولۇپ، ئۇرۇمچىدىن 5 - ئاتلىقلار پولكىغا تېلېگراممىا بېرىلمەكچى ئىكەنلىكى ئۇشتۇمتۇت مەلۇم بولۇپ قالدى. رادىست ئۇنى قوبۇل قىلىۋېلىۋالدى. جاۋ خەنچىنىڭ شەخسىي نامىغا ئەۋەتىلگەن بۇ تېلېگراممىدا مۇنداق دېيىلگەنىدى: «سىلەرنىڭ ئىككىنچى قېتىم مۇھاسىرىدە قالغانلىقىڭلاردىن چوڭقۇر ئېچىنغان ھالدا خەۋەر تېپىپ، كۈچا 4 - پىيادىلەر پولكىغا ئاقسۇغا تېزدىن يارەمچى كۈچ ئەۋەتىشنى تەۋسىيە قىلدۇق، سىلەر، ئۆزۈڭلار بىر ئىلاج بىلەن كۈچا رايونىغا ئادەم ئەۋەتىپ، بۇ يارەمچى كۈچ بىلەن بىۋاسىتە ئۇچرىشىڭلار. ئۇلار ئاقسۇغا يېتىپ بارغاندا سىلەر ئىچكى تەرەپتىن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ بىرىنچى دىتلارغا كەينى تەرەپتىن زەربە بېرىشىگە ماسلىشىپ، تەڭ قەدەم بىلەن ئۇرۇش ئېلىپ بېرىڭلار، بۇ قېتىمقى ئۇرۇش

باندىتلارنى ئىسكەنجە شەكلىدە ئىككى تەرەپتىن قىسىش تاكتىكىسى بويىچە ئېلىپ بېرىلىشى لازىم. ئىشىڭلار ئوڭۇشلۇق داۋام قىلدۇرۇلسۇن. ئۈمىدسىزلىككە ھەرگىز ئورۇن بېرىلمەسۇن. بىز سىلەردىن غەلىبە خەۋىرى كۈتىمىز.»

5 - ئاتلىقلار پولكى كۈچادىن ئەۋەتىلگەن يارەمچى كۈچنى ئالدىغا بېرىپ باشلاپ كېلىش ئۈچۈن شۇ كۈنى كېچىسى ئىككى ئەسكەرنى دېھقانلار فورمىسىدا قىزىل يەكتەك چاپان، مۇغەمبەر تۇماقلىرى بىلەن ياساندۇرۇپ ۋە دولىلىرىغا سۇ غانجۇغلىرى، نان خۇرجۇنلىرى ئارتقۇزۇپ، ئىچ كىيىمىگە يوشۇرۇن ئېسىلغان تاپانچىلىرى بىلەن سېپىلدىن چۈشۈرگەنىدى. بۇلارنىڭ بىرى توپتوغرا قالمىقى باتالىيونىغا كېلىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلدى. شۇندىن كېيىن گومىنداڭ رازۋېتكىچىسىنىڭ يەنە بىرى ئاسان قولغا چۈشۈپ، 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ كۈچادىن كېلىۋاتقان ھەربىي قىسىم بىلەن ئالاقە باغلاش پىلانى تېزدىن بىتچىت بولۇپ كەتتى. رازۋېتكىچىلار يارەمچى كۈچ جامىغا كېلىش بىلەن ئۆزلىرى ئالدىنراق يېگىنىشەھەرگە كېلىپ، كېچىسى يار ئۈستىدە گۈلخان يېقىش ئارقىلىق سېپىل ئىچىدىكىلەرگە بەلگە بېرىشى كېرەك ئىدى. ئەمدى جاۋ خەنچىنىڭ بۇ تاكتىكىسىمۇ ئۆز - ئۆزىدىن يوققا چىقتى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى دۈشمەن رازۋېتكىچىلىرى مەلۇم قىلغان يېگى مەلۇماتقا ئاساسەن كۈچا يولىغا قالمىقىنىڭ ھۇجۇمچى باتالىيونىنى ئەۋەتىپ، يارەمچى كۈچنى توسۇپ، ئۇلارنى قارا-يۇلغۇن بىلەن ياقائېرىق ئارىلىقىدىكى تاغ قاپتاللىرىدا تولۇق تارمار قىلىپ تاشلىدى. جاۋ خەنچىنىڭ تاپا - تەنە ۋە نارازىلىقلار بىلەن ئۇرۇمچىدىن يارەم سوراپ ئەۋەتمەكچى بولغان تېلېگرامى كۈچادىن ئاقسۇغا يارەم ئۈچۈن ھەربىي قىسىم ئەۋەتىلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى تېلېگراممىنىڭ كېلىپ قېلىشى

بىلەن ماڭدۇرۇلمىغانىدى. ھەربىي ھوقۇقدار يارده‌مگه ئۇلىشال مىغانلىقىدىن غەزەپكه تولۇپ، بۇ تېلېگراممىنى ئەمدى ئۇرۇمچىگه كېچىكتۈرمەي بېرىۋەتتى ھەم ئۇنىڭغا «كۇچادىن ئەۋەتىش ۋەقه قىلىنغان ئەسكەرلەر كەلمىدى، قىلىچ بىسىدا تۇرغان ۋاقتىمىزدا يالغان گەپ - سۆزلەر بىلەن بىزنى ئالداش 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ھازىرقى خەتەرلىك تەقدىرىنى ئويۇنچۇق قىلىپ ئويناش بىلەن باراۋەر» دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويدى.

جەڭگىۋار مەجلىس

جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ شتابى ھېلىمۇ بىرىنچى قېتىمقى مۇھاسىرە ۋاقتىدىكىدەك ياتالماستىكى چوڭ باغلىق ھويلىغا جايلاشتۇرۇلغانىدى. بۇ يەرگە ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ ۋە بۇلاردىن تاشقىرى پولك كۇماندىرىنىڭ دىنىي ئىشلار بويىچە مۇئاۋىنى، شتابنىڭ ئۆزىدە خىزمەت قىلغۇچى ئوفىتسېرلەر قىسقا مۇددەتلىك مەجلىسكە توپلاندى. ئۇلار بۇ يەردە مەخسۇس سېپىل ئىچىگه بۆسۈپ كىرىشنىڭ ئۇنۇملۇكرەك چارىسىنى تېپىپ چىقىش مەسىلىسى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىشى كېرەك ئىدى. بۇ مەسىلە بويىچە ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىرىنچى بولۇپ سۆز قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئېنىق ۋە ھەل قىلغۇچ پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

— بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىز، — دېدى ئۇ، — گومىنداڭ

ھەربىيلىرىنى پوتەيچىلەر، لەخمىچىلەر دەپ ئورۇنسىز ئاتاۋاتقىنى يوق. گومىنداڭچىلار يەنە سېپىلغىمۇ يۆلىنىپ جان ساقلىماقتا. دەرھەقىقەت بىزنىڭ ئاقسۇدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئۇرۇشىمىز ناھىتىن - ئاياغ سېپىلىنىڭمۇ، پوتەي بىلەن لەخمىنىڭمۇ ئوخشاش توسقۇنلۇقىغا دۇچ كېلىپ ئۇردى. ھازىرقى زامانىنى ئالساق، ئومۇمەن ئۇرۇشلار سېپىلسىز، پوتەيسىز ئېلىپ بېرىلىش دەۋرىمگه كىرىپ بولدى. بۇ تېخى ئۇنچىۋالا يېقىنقىمۇ ئىش ئەمەس. بەلكى ئۇزاق بىر مەزگىلدىن ئىلگىرى يۈز بەرگەن ئۆڭگىرىش. ئۆز ۋاقتىدىكى قىلىچ، ئەيزە، قارا مىلتىققا ئوخشاش قالاق ئۇرۇش قوراللىرى ئۆز ئوۋنىنى بەرگەدەر ئىلغار ھەربىي قوراللارغا بوشتىپ بەرگەندىن بۇيان سېپىل، پوتەي، لەخمىلەر ئۆز ئەھمىيىتىنى يوقاتقانىدى، بىر سۆز بىلەن ئېيتقاندا بۇ نەرسىلەر ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ قالاق مەزگىلىگه مەنسۇپ بولۇپ قالدى. ھازىر بىزنىڭ شەھەرنى ئىشغال قىلىشىمىزغا XIV ۋە XV ئەسىرلەرنىڭ شۇ قالاق ھەربىي ئىنشائاتلىرى بىردىنبىر توسالغۇ بولۇپ تۇرماقتا. بۇنىڭغا قارىشى بىزده پەقەت دالا زەمبىرىكى كەملىك قىلماقتا. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەشتىن توختاپ قالمايمىز، بىز بۇ ئاقسۇ سېپىلىنى سۈيدۈك، كۈرە، شىخو، جىڭ سېپىللىرىنى بۆسۈپ ئۆتكەنده‌ك قەھرىمانلىق بىلەن بۆسۈپ ئۆتىمىز. سىزلەرچە بۇنىڭدىن باشقا چارە بارمۇ - يە؟ ئەگەر بار بولسا ئوتتۇرىغا قويۇپ بېقىڭلار. مۇزاكىرىلىشەيلى. ھېنىڭچە باشقا ئامال قالمىدى. سېپىلغا ئۆرلەپ چىقىپ، شەھەر ئىچىگه بۆسۈپ كىرىش ئۇستىدە مەسلىھەتلىشىدىكەنمىز، ئەلۋەتتە بۇنى قانداق يول ۋە قايسى ئۇسۇل بىلەن ئەمەلگه ئاشۇرۇشنى زور ئىتىبار بىلەن مۇزاكىرىلىشىمىز كېرەك.

سېپىل ئۇستىگه بۆسۈپ چىقىش ۋە شۇ ئارقىلىق شەھەرنى

ئىشەل قىلىش ئابدۇكېرىم ئابباسوپ خېلىدىن بېرى ئويلىنىپ كېلىۋاتقان مەسىلە ئىدى. بۈلۈپمۇ ئۇ بوزدۆڭدە تۇرغان مەزگىلدە ھەر تەرەپلىمە باش قاتۇرۇشلاردىن كېيىن بۇ ھەقتە تولۇق بىر قارارغا كېلىپ بولغانىدى. ئىككىنچى قېتىملىق سىيىل مۇھاسىرىسىنىڭ باشلىنىشى جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ يەنىلا غالىب ئورۇندا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەتتى. لېكىن ئەينى ۋاقىتتا بۇ يەنە ئۇلارنى ئالغا ئىلگىرىلەپ، ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلالماسلىقتەك پاسسىپ ئۇرۇش چەمبىرىكى ئىچىگىمۇ كىرگۈزۈپ قويغانىدى. شۇڭا كۆكرەك كېرىپ جانپىدالىق بىلەن سىيىلغا چىقىپ، دۇشمەن ئەسكەرلىرى بىلەن گىرەلەشمە جەڭ ئېلىپ بېرىش جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئۈچۈن شۇ تاپتا جىددىي ئەھمىيەتكە ئىگىلىك ئۇرۇش تاكتىكىسى بولۇپ قالغانىدى.

— مەن سىياسىي كومىسسارىمىز، پولكوۋنىك ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ ئېيتقانلىرىغا تولۇق قوشۇلىمەن، — دېدى پولك كوماندىرى سوۋۇرۇۋ ئۆز پىكرىنى بايان قىلىپ، — بىزگە ئەمدى شەھەرنى ئىشغال قىلىشتا پەقەت بىرلا يول قالدى. ئۇ بولسىمۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئېيتقاندەك سىيىل ئۈستىگە چىقىپ شۇ يەردە ئۇرۇش قىلىش. جەڭچىلىرىمىز دەسلەپكى قېتىم شەھەرنى توپتوغرا 22 كۈن مۇھاسىرىگە ئالدى. ھەممىمىزگە مەلۇمكى، شۇ چاغدا بىزگە ئاساسىي توسالغۇ سىيىل بولدى. شۇ ۋاقىتتا بىرقانچە چارىنى قىلىپ كۆردۇق. مەسىلەن، سىيىلنى ئىككى يەردىن تېشىپ، بۇ ئىككى يەردىن بىرلا ۋاقىتتا پارتلاتتۇق، تام قېلىن كېلىپ، بۇ چارە كۈتكەن نەتىجىنى بەرمىدى. كېيىن سەيپۇك غۇلامجان سىيىمىزگە ئىختىيارى بىلەن كېلىپ قوشۇلۇپ، ئۆز تەلىپى بىلەن شەھەر دەرۋازىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاش ئامالىنى قىلىپ كۆردى. لې-

كىن دۇشمەنلەرنىڭ قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا بۇ ئىشەنچلىك چارىمۇ ئۈنۈم بەرمىدى. ھەتتا غۇلامجان شۇ قېتىم قۇربان بولۇپ كەتتى، ئومۇمەن بىرىنچى قېتىملىق مۇھاسىرە مەزگىلى جەڭچىلىرىمىز ئىچىدە ئىچ پۇشۇقى بىلەن ئۆتكەندى. ئىككىنچى قېتىملىق مۇھاسىرىنىڭ باشلانغىنىغا بىرقانچە كۈن بولا — بولمايلا ئۇلاردا يەنە ئىچ پۇشۇقى پەيدا بولدى. ئەگەر ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئېيتقاندەك، شەھەرگە بۆسۈپ كىرىشنىڭ بۇ يېڭى ئامالىنى قىلىپ كۆرمەسەك، ئاخىر پولكىمىزدا روھىي چۈشكۈنلۈك كەيپىياتى باش كۆتۈرۈپ قېلىشى مۇمكىن.

— مەن ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سوۋېتلار سوۋۇرۇۋلارنىڭ پىكىرلىرىنى قوللاپ — قۇۋۋەتلەيمەن، — دېدى سىياسىي كومىسسار، پولكوۋنىك قاسىمجان قەمبىرى سۆز قىلىپ، — بىزدە ئۆلۈمدىن قورقماس ئىرادە بارمۇ؟ ئەلۋەتتە بار، ئۇ بەلكى ھەربىر جەڭچىمىزدە ئېشىپ — تېشىپ تۇرۇپتۇ. بىز بۈگەمگىچە ئەنە شۇ ئىرادىدىن تولۇق پايدىلىنىشنى بىلمىدۇق. ئەگەر ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ پىكرى ئومۇمنىڭ مۇزاكىرىسىگە قويۇلسا، يۇزلىگەن جەڭچىلەرنىڭ بىرىنچىلەردىن بولۇپ، سىيىلغا چىقىشقا تەلەپ بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. مۇستەھكەم ئىرادە غەلبە قازىنىشىمىز ئۈچۈن ئەڭ ھەل قىلغۇچ ئامىل، دېمەك، بۇ بىزدە ناھايىتى روشەنلىك بىلەن ئەكس ئېتىپ تۇرماقتا. سىيىلدىن ئىبارەت بۇ قەدىمكى زامان توسۇقىغا كەلسەك، ئۇ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ھەممە يېرىدە بار ئىدى. چۆچەك، قوبۇقسار، نىلقا، مۆڭغۇلكۈرەلەرنىڭ سىيىللىرىمۇ سۈيدۈكۈرەنىڭ سىيىلىدەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى، لېكىن ئۇلار سىللىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ مۇستەھكەم ئىرادىسى ئالدىدا ھېچنەرسىگە دال بولالمىدى، ئاقسۇدىكى پەرق بىرلا تەرەپتە. بۇ

يەردىكى سېپىل ھەم ئېگىز، ھەم قېلىن، ھەم تىل، ئوتتۇرىدىكى ئايرىما پەقەت شۇنىڭدىن ئىبارەت، جەڭچىلىرىمىزدە باتۇرلۇق بولغانىكەن، ئۇنى ئىگىلەشمۇ ھېچگەپ ئەمەس.

شۇندىن كېيىن پولك كوماندىرىنىڭ دىنىي ئىشلار بويىچە مۇئاۋىنى سۆز ئالدى. ئۇ يۇقىرىقى سۆزلەردە ئېيتىلمىغان، باشقىلار بەلكى كەمدىن كەم ئويلىغان باشقىچىرەك بىر خىل پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى.

— سېپىلغا چىقىش يەنى قورالىق دۇشمەنلەر كۆز تىكىپ قاراپ تۇرغان چاغدا ئۇلارنىڭ ئالدىغا كۆكرەك كېرىپ ئۆرلەپ بېرىش ئىنتايىن باتۇرلۇقنى تەلەپ قىلىدىغان جەڭ، — دېدى ئۇ، — بۇنىڭدا سەزدۈرمەي ئىش قىلىش ئەڭ مۇھىم ئۇرۇندا تۇرىدۇ. دۇشمەن سېزىۋالىدى دېگەنلىك بىلەن باراۋەر، بۇنىڭ ئۈچۈن ئاي قاراڭغۇسى بولىدىغان ۋاقىتنى تاللاشقا تۇغرا كېلىدۇ. قاراڭغۇلۇق جەڭچىلىرىمىزنىڭ كېچىسى سەزدۈرمەستىن يۇقىرىغا ئۆرلىشىگە قىلىن بىر قەۋەت يوشۇرۇنۇش يېپىنچىسى، دۇشمەن كۆزىنى ئېتىۋالغۇچى تۈتەك پەردە بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. بۈگۈن رامىزان ئېيىنغا 18، يەنە بىرنەچچە كۈن ئۆتسە تۈننىڭ ئاۋۋالقى يېرىمى تولۇق قاراڭغۇلىشىدىغان ۋاقىت باشلىنىپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا سېپىلغا خەتەرسىز ئۆرلەپ، كۆتكىنىمىزدەكمەك جەڭ ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ.

پولك كوماندىرىنىڭ دىنىي ئىشلار بويىچە مۇئاۋىنى ئۆز پىكرى بىلەن ھەممەيلەننى ھاياجانغا سالدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ شۇ چاغدا ئۇنىڭغا يېقىن ئولتۇراتتى. ئۇ رازىمەنلىك بىلەن بۇ كىشىنىڭ دولىسىنى بىرنەچچە قېتىم بوش قېقىپ قويدى. سېپىلغا چىقىش مەسلىسى ئۈستىدىكى مۇزاكىرە بۇنىڭ

خادىملىرىمۇ، بۇ ئىشنى قۇۋۋەتلەپ، ئەگەر زۆرۈر تېپىلسا سېپىلغا چىقىشنىڭ باشلامچىلىرىدىن بولىدىغانلىقىنى قايتا - قايتا ئىزھار قىلىپ ئۆتۈشتى. ئۇلار پولك كوماندىرىنىڭ دىنىي ئىشلار بويىچە مۇئاۋىنىنىڭ ئېيتقانلىرى ئۈستىدە توختالغان چاغدا سېپىل ئۈستى گىرەلەشمە ئۇرۇشنى ئېلىپ بېرىش راسا ۋاقتىدا تەشەببۇس قىلىنغان، بۇ ئىش ئۈچۈن پىدائىي جەڭچىلەرنى تاللاش، شۇتا ياساشقا ئوخشاش تەييارلىقلار پۈتكىچە رامىزان ئېيى ئاي قاراڭغۇسى مەزگىلىگە كىرگۈدەك دەپ ھېسابلاشتى.

شۇندىن كېيىن جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدا بۇ زور ھالقىلىق جەڭ ئوپېراتسىيەسىنىڭ بىر قاتار تەييارلىقلىرى جىددىي ئىلىك بىلەن ئارقىمۇ ئارقا ۋە قولمۇ قول باشلىنىپ كەتتى.

سېپىل ئۈستى گىرەلەشمە جېڭى ئېلىپ بېرىش مەسلىسى باتالىيون كوماندىرلىرى بىلەن روتا كوماندىرلىرى ۋە سىياسىي يېتەكچىلەرنىڭ مۇزاكىرىسىگە قويۇلغاندىن كېيىن بارلىق پولك جەڭچىلىرىگە ئۇقتۇرۇپ، ئۇلاردىن سېپىلغا چىقىۋېلىنىڭ رويخېتىنى تىزىملاش پىلان قىلىنغانىدى. بىراق بۇ مەسىلە كوماندىر ۋە سىياسىي يېتەكچىلەرنىڭ مۇزاكىرىسىگە قويۇلۇشى بىلەنلا بىر ئېغىردىن ماقۇللاشقا ئىگە بولۇپ، مىسلىسىز قىزغىن تالاش - تارتىشنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولدى. كوماندىرلار بىلەن سىياسىي يېتەكچىلەرنىڭ زور كۆپچىلىكى سېپىلغا بىرىنچىلەردىن بولۇپ چىقىش ۋەزىپىسىنىڭ ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلۇشىنى قاتتىق تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىشتى. پىكىرلەر بەس - بەس بىلەن بېرىلدى، تالاش - تارتىش ئۇزاققا سوزۇلدى.

— سېپىلغا بىرىنچى بولۇپ مەن چىقىمەن، — دېدى ئوقچىلار باتالىيونىنىڭ كوماندىرى، مۆتىۋەر يىگىتى كۆكە قەتئىي ھالدا. — ئۆزۈم تېكەسلىك. گومىنداڭغا قارشى

قورالىق ئىنقىلابقا قاتنىشىپ كېلىۋاتقانلىقىمغا سەككىز ئايچە بولۇپ قالدى، نۇرغۇن ئۇرۇشلاردا بولۇپ، دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلىشنىڭ خېلى ئوبدان تەجرىبىلىرىگە ئىگە بولۇپ قالدىم، تېكەستىمۇ خۇددى مۇشۇنداق سېپىل بار ئىدى، ئۇ يەردە سېپىل ئۈستىدىن بۆسۈپ كىرىش ئۇرۇشى بولمىغان بولسىمۇ، شەھەر ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىشتە ئالدىنقى جەڭچىلەر قاتاردا تۇرغانىدىم. بۇ ھەقتە تولىمۇ تەجرىبىسىزلەردىن ئەھمىيەتسىزلىك مىنىڭ ئەڭ بىرىنچى بولۇپ سېپىلغا چىقىشىمنى ماقۇل تېپىشىڭلارنى قەتئىي تەلەپ قىلىمەن.

مەجلىسكە قاسىمجان قەمبىرى رىياسەتچىلىك قىلدى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سۇپاخۇن سۇۋۇرۇۋ ۋە پولك شتابىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېر خادىملىرى قاتنىشىپ، سۆزلەرنى بۆلۈشتە ئاڭلاپ تۇردى. ئۇچىنچى نۆۋەتتە قىلىچۇازلار باتالىيونىنىڭ كۆمانىدىرى راشىدىنجان سۆز ئېلىپ، ئۆز تەلىپىنى قاتتىق ھاياجان بىلەن باشلاپ كەتتى. ئۇ پىكىر - تەلەپ ۋە ئارزۇسىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ماقۇللىتىش ھېسسىياتىدا سۆزلىگەنلىكتىن ئۇنىڭ ئاۋازى كۈچلۈك جاراڭلاپ، پۈتۈن شتابقا تارقىلىۋاتقاندەك بولۇپ كەتتى.

— مەن ئاقسۇ كونىشەھەرلىك، — دېدى ئۇ، — دېمەك، مەن بۇ يەرگە يەرلىك كىشىمەن. كونىشەھەر بىلەن يېڭىشەھەر بىر - بىرىگە يېقىن جايلاشقانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېڭىشەھەرده ئۇزاق مۇددەت تۇرۇپ ئوقۇغانلىقىم سەۋەبىدىن شەھەر ئىچىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە ھەممە يېرىنى ئۆز ئۆيىمىزنى بىلگەندەك ئېنىق بىلىمەن. ھەرقانداق قاراڭغۇ كېچىدە ئادىشىپ، تەمتىرەپ قالمايمەن. شۇڭا سېپىلغا چىقىشتىن ئىبارەت جەڭگىۋار ۋەزىپىنىڭ ماڭا تاپشۇرۇلۇشىنى قەتئىي تەلەپ قىلىمەن، تەلىپىم بۇ يەردە ماقۇل تېپىلمىسا كېيىن شتابقا كىرىپ

نەكراز بېرىمەن. تا قوبۇل قىلىنغىچە ئۆز تەلىپىمدە تۇرىمەن، يېرىم يولدا جىم توختاپ قالمايمەن.

مەجلىستە ھازىر بولغان باتالىيون كۆمانىدىرلىرى بىلەن روتا كۆمانىدىرلىرى ۋە سىياسىي يېتەكچىلەرنىڭ ئىچىدە سېپىل ئاستىدا جەڭ قىلىشتىن ئىبارەت بۇ كەسكىن ھايات - ماماتلىق ۋەزىپىنىڭ تۇساتتىن ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، ئەندىكىش ئىچىدە ئولتۇرۇۋاتقان بەزىبىر كىشىلەرنىمۇ يوق، دەپ ئېيتقىلى بولمايتتى. ئۇلار ئۆزلىرىدىكى بۇ روھىي ھالەتنى سارغىيىش، تاتىرىش، مەنسىز قىمىرلاپ قويۇش ۋە ئارىسالدى قاراشلار بىلەن تېز - تېز ئىپادىلەپ تۇرۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى، بىراق مەجلىس كەيپىياتىدىكى قىزغىنلىق، بەس - بەس بىلەن سۆز قىلىپ، سېپىلغا چىقىشنى قەتئىي نىيەت بىلەن تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىشلار ئاخىر ئۇلارنى قەھرىمانلىق بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان بۇ جەڭگىۋار، شەرەپلىك بۇرچىنى باشقىلاردەك تالىشىپ تۇرۇپ ئورۇنداش ئىرادىسىگە يېتەكلەپ ئەكەلدى. شۇنداق كېيىن ئۇلارمۇ ئۆز تەلەپلىرىنى ئېنىق ئىپادىلەپ، قىزغىنلىق بىلەن ئارقىمۇئارقا سۆز قىلىپ ئۆتتى. ھۇجۇمچى باتالىيونىنىڭ كۆمانىدىرى، قازاق يىگىتى قالىكەش ھەممىدىن ئىلگىرى سۆز قىلىپ، ئۆز ئىرادىسىنى بىلدۇرۇشكە تەقەززا بولۇپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ بىرى ئىدى. بىراق ئۇ كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا سۆزلەشكە ئادەتلەنمىگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېغىر - بېسىق، تەمكىن مىجەز، كەم سۆز بولغانلىقتىن، سۆزلەشكە پېتىنالماي قىينىلىپ تۇراتتى. ئۇ ئەمدى سۆز ئالدى. ئۇنىڭ ئاۋازى ئېگىز - پەس ئىدى، سۆزلىرى بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ چىقاتتى. مەجلىس ئەھلى بۇ تاۋاز كۆڭۈل قازاق يىگىتىنىڭ تەمتىرىمەي، ئالدىرىماي ئىرادە بىلدۇرۇۋېلىشىغا قىمىرلاشماي، جىمجىت ئولتۇرۇپ ئاڭلاش بىلەن ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى.

— شوتىنى ئۆز قولۇم بىلەن تىكلەپ، ئۇنىڭدىن سېپىلغا بىرىنچى بولۇپ چىقاي، — دېدى ئۇ، — مەن ئەسلىسى موڭغۇلكۆرەلىك بولساممۇ ئەمما ئاقسۇدا تۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىمغا خېلى يىللار بولۇپ قالدى. ئالتە - يەتتە يىل، مانا بۇ ئەلۋەتتە ئاز ۋاقىت ئەمەس، تا ھازىرغىچە ئاقسۇنىڭ تۇزىنى يەپ، سۇيىنى ئىچىپ كېلىۋاتسەمەن. بۇ يەردە كۆپ ئادەملەر بىلەن تونۇشۇپ، كۆپ ئادەملەر بىلەن ئەسرا بولدۇم. ئاقسۇدا ئۆيلىنىپ، بالا - چاقلىق بولدۇم. ئۆرۈمچى ھەربىي ئوفتسېرلەر مەكتىپىنى تاماملاپ، ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن 5 - ئاتلىقلار پولكىدا قىسقا مۇددەت كىچىك ئوفتسېرلىك خىزمىتىنى ئۆتىدىم. ئاندىن يەنە شۇنىڭ ئىچىدە جازاغا تارتىلىپ، ھەربىي قاماقخانىغا سولاندىم. شۇندىن كېيىن ئورنۇم تۆۋەنلەپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ساقچى ئەترىتىدە قوراللىق ساقچى بولۇپ ئىشلىدىم. بىراق يەنە پىتنە - ئىغۋا تارقاتتى، دېگەن جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىنىپ شۇ ئىدارىنىڭ مۇدھىش قاماقخانىسىدا ياتتىم. ئاخىر ۋالىي مەھكىمىسىدە شوپۇر بولۇپ، بىر مۇددەت زىس ماشىنىسى ھەيدىدىم. بىراق، ئۇلار مېنى بۇ يەردىنمۇ قوغلاپ چىقاردى. قىسقىسى، مەن بۇ قېتىم شەھەرگە بېسىپ كىرىشتە ھۇجۇم نىشانىسى قىلىنىدىغان جايلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇجۇر - ئۇجۇرىغىچە بىلىمەن. ل. مۇتەللىپ، مۇنەۋۋەر خوجا، بىلال ئەزىزى قاتارلىق جەڭگىۋار ياشلار قامالغان يەر ئۈستى كامېر، يەر ئاستى زىندانلىرىنىڭ بىرىنى قويماي ئېنىق بىلىمەن. شۇڭا سېپىلغا ئەڭ ئاۋۋال چىققۇچى مەن بولۇشۇم كېرەك، ماڭا بۇ ۋەزىپىنىڭ بىرىنچى بولۇپ تاپشۇرۇلۇشىنى قەتئىي تەلەپ قىلىمەن! ...

ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ مۆلچىرىگە ئاساسلانغاندا ئەڭ دەسلەپ سېپىلغا چىقىۋچىلار ئىككى كىشى بولۇپ، ئۇلار ئۇ

يەرگە چىقىش بىلەن تەڭ ئۆزلىرىگە دۇچ كەلگەن قارشىلىقلارنى يوقىتىپ، كېيىنكىلەرنىڭ ئارقىمۇ ئارقا يۇقىرى ئۆرلىشىگە يول ئېچىپ بېرىشى كېرەك. شۇڭا بۇ كىشىلەر ھەقىقەتەن ئۆلۈمدىن قورقمىغۇچىلارلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر بىر قەدەمدە ئۆزلىرىنى ئىنتايىن ۋەزمىن تۇتۇشنى بىلىدىغان كىشىلەردىن بولۇشى كېرەك ئىدى. پولك رەھبەرلىرى نۇرغۇن قېتىم تاسقاش، تەھلىل قىلىش ۋە قايتا - قايتا ئويلىنىشلاردىن كېيىن بۇلاردىن بىرىگە قالىكەشنى مۇۋاپىق كۆردى. قازاق يىگىتى قالىكەش ھەقىقەتەن شۇنداق كىشىلەردىن ئىدى. ئۇ ئىنتايىن ئېغىر - بېسىق، كەسكىن مىنۇتلاردا ھولۇقماي، ئۆزىنى بىردەك تەمكىن تۇتۇشنى بىلەتتى. ئۇ يەنە پولك ئىچىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك جەڭ قىلىپ كەلگەن بىر قاتار قەھرىمانلارنىڭ ئالدىنقىلىرىدىن ھېسابلىناتتى. سېپىلغا چىققۇچىلارنىڭ ھازىرقى دەك جىددىي ھۇجۇم پەيتىدە شەھەر ئىچىدىكى بار - يوق بىرنەچچە تال كوچىنى بىلگەنلىكىنىڭ ئۆزىلا تەلەپكە يېتەرلىك دەرىجىدە جاۋاب بېرەلمەيتتى. ئۇ كىشى يەنە ھەممىدىن ئىلگىرى باستۇرۇپ كىرىشكە تېگىشلىك 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ ئىچىنى، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرىنى ۋە لۇتپۇللا مۇتەللىپ قاتارلىق بىرقانچە ئون نەپەر ياش ئۇچقۇن تۇتقۇن قىلىنغان مەخپىي قاماقخانا ئورۇنلاشقان جايىنىمۇ بىلىشى كېرەك ئىدى. سىياسىي مەھبۇسلارنى ئازاد قىلىش شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىشتە ھەممىدىن ئىلگىرى ئورۇنداشقا تېگىشلىك مۇھىم ۋەزىپە ئىدى، ئەگەر بۇ ئىش كېچىكسە مەغلۇپ بولغان دۇشمەنلەر ئىنقىلابچىلاردىن ئۆچ ئېلىش بەدىلىگە ئۇچقۇنلار ئىنتىپاقىنىڭ ئەزالىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتىش پۇرسىتىگە ئىگە بولۇۋالغان بولاتتى، 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچى ۋە قاماقخانىسىنى

ئېنىق بىلگۈچىمۇ يەنە شۇ قالىكەش ئىدى، شۇڭا ئۇ ئەڭ ئاۋۋال سېپىلغا چىققۇچىلارنىڭ بىرى قىلىپ تاللىۋېلىندى، يەنە بىرىگە قادىر تاللاندى. چۈنكى قادىر بۇندىن بىر يىل مۇقەدەم خوتەندىن ئاقسۇ زاۋاس پولكىغا مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇپ كېلىنگەندىن كېيىن بۇيى ئەگمەسلىك بىلەن كۈن ئۆتكۈزگەن، مىللىي ئارمىيە قوشۇنى جەنۇبقا ئۆتكەندە ئۇلارغا قىيىرتاغ ئېغىزىدا قوشۇلۇپ، قوغاننى ئىشغال قىلىش ئۇرۇشىدا ئەڭ ئاۋۋال دەرۋازىدىن بۆسۈپ كىرگۈچىلەردىن بولغانىدى. ئۇ يەنە قىزىلبۇلاق، جام، ياربېشى قەبرىستانلىقىدىكى ئۇرۇشلاردەمۇ ئاجايىپ زور باتۇرلۇقنى نامايان قىلغانىدى. قادىر ھازىر قالىكەش باتالىيوندا بولۇپ، بۇ باتالىيوننىڭ بىرىنچى روتىسىدا سىياسىي يېتەكچىلىك خىزمىتىنى ئۆتەيتتى، ئۇ شەھەرگە سېپىل ئۈستى ئارقىلىق بۆسۈپ كىرىش پىلانى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندا بىرىنچىلەردىن بولۇپ سېپىلغا چىقىش تەلىپىنى بەردى ۋە پۈلۈك شتابىغا ئۆز ئارزۇسىنى مەلۇم قىلىپ، يازما ئىلتىماسىمۇ تاپشۇردى.

قالىكەش، قادىرلار سېپىل ئۈستىدىن بۆسۈپ ئۆتۈش يولى ئېچىپ بەرگەندىن كېيىن، ئىككىنچى قەدەمدە ئېگىزگە ئۆرلەپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىغا ھۇجۇم قىلغۇچىلار تاللاندى ۋە ئۇلاردىن شۇ مەھەل ئايرىم ئۆتىدىلىنىيە تەشكىل قىلىندى. بۇ ئۆتىدىلىنىيە تەركىبىگە ھەربىر كىشىنىڭ قەتئىي خاھىشى ۋە تەلىپى بويىچە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ ياش جەڭچىلىرىدىن مۇختار، نۇرۇللا، رۇستەم، يۇنۇس، نىجات، يولۋاس، تاشپولات، خالىق، شاكىرجان ۋە كىچىك قاسىمجانلار كىرگۈزۈلدى. بۇلارنىڭ بىر قىسمى ئاقسۇ ۋە بايلىق جەڭچىلەر بولۇپ، قالغانلىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن نىلقا ياكى ئۇلجىدا بىللە ئوقۇغان تەڭقۇر ساۋاقداشلار ئىدى. شۇنداق قىلىپ،

سېپىلغا بىرىنچى، ئىككىنچى قەدەملەردە چىققۇچىلار بەلگىلىنىپ بولدى، لېكىن بۇنىڭ بىلەن يۇقىرى ئۆرلىگۈچىلەر ئۈزۈلۈپ قالماسلىقى كېرەك. شۇ سەۋەبتىن سېپىل ئۈستىدىمۇ، شەھەر ئىچىدىمۇ ئۇرۇش قىلىش ۋەزىپىسى قالىكەش باتالىيونىغا تاپشۇرۇلدى. ئۇلار مۇستەبتىلەر قورغىنى ئىچىدە چاقماقتەك تېز ئىلگىرىلەپ، يول - يوللاردىكى قارشىلىقلارنى بۆسۈپ ئۆتۈش ئارقىلىق دەرۋازىنى ئېچىپ، سېپىلنى سىرتتىن قورشاپ تۇرغان باتالىيونلارنىڭ شەھەرگە ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قىلىپ كىرىشىگە يول ھازىرلاپ بېرىشى كېرەك ئىدى.

سېپىل ئۈستىگە تەييارلىق

سېپىلغا چىققۇچىلارنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلمىسى ئەنە شۇ تەرىقىدە ئۈيۇشتۇرۇلۇپ، ناھايىتى تېز تاماملاندى. چۈنكى ھەر بىر ئوفىتسېر ۋە ھەربىر جەڭچىدىكى مىلتىسز جەڭگىۋارلىق سېپىلغا بۆسۈپ چىقىشتىن ئىبارەت بۇ قەھرىمانلىق ئوپېراتسىيەسىنىڭ پۈختا تەييارلىق بىلەن ئېلىپ بېرىلىشىنى پۈختا ئاساس بىلەن تەمىنلىدى. ئەمدى نۆۋەتتىكى ئىش شوتا ياساشتا قالدى. شوتا قوپال بولماي كۆتۈرۈش ۋە يۆتكەشكە ھۇۋاپىق يېنىك، ئەپچىل، ئۇزۇن بولۇشى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بىر باتالىيون جەڭچىنىڭ بىر - بىراقى دەسسەپ يۇقىرى ئۆرلىشىگە چىداشلىق بېرەلەيدىغان دەرىجىدە پۈختا ۋە مەزمۇت بولۇشى كېرەك ئىدى. يېڭىشەھەر بازىرى ئەتراپىنى يېرىم چەمبەر شەكىلدە ئوراپ

ئاقمدىغان دولان دەريا‌سى بويلىرىدا تەبىئىي ئۆسۈپ زور ايغان سۈۋادان تېرەكلەر كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا شوتا ياساشقا باب كېلىدىغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. قالىكەش بىلەن قادىر ئۇلارنىڭ ئىچىدىن تۆز ۋە راۋۇرۇس ئۆسكەنلىرىنى تاللاپ كېسىپ كەلدى. شوتا پولۇك شتابىدا ياسالماقچىدى. قالىكەش ئۇنىڭ سېپىل ئېگىزلىكىگە تەڭمۇ تەڭ ياسىلىپ چىقىشنى كۆزدە تۇتۇپ، پولۇك رەھبەرلىرىگە تاجاخۇن ئاكسىنىڭ بېغىدا ياساش مەقسىدە تەكلىپ بەردى. چۈنكى بۇ باغنىڭ بىر تەرىپى يارغا تۇتاش بولغانلىقى شوتىنى سېپىلنىڭ بويىغا ئۆلچەپ ياسىغاندەك خاتاسىز، دەلمۇ دەل ياساپ چىقىشقا مۇمكىنچىلىك بېرەتتى. بۇ يەردە يەنە شوتىنى يارغا يۆلەپ، تەقلىد شەكلىدە سېپىلغا چىقىش مەشقى ئۆتكۈزگىلى بولاتتى.

ئەپچىل قول قالىكەش ئاقسۇدا تونۇلغان ياغاچچىلاردىن ھېسابلىناتتى. ئۇ شوتىنى ئۆزى ئۆلچەپ، ئۆزى ياسىدى. بۇ ئىشنىڭ ئۆز بېغىدا قىلىنىۋاتقانلىقىدىن خۇشال بولغان تاجاخۇن ئاكا ئۇنىڭغا پايدىلىق مەسلىھەتلىرى بىلەن يېقىندىن ياردەملىشىپ تۇردى. شوتا خۇددى نېيەتتىكىدەك ئەپچىل، پۇختا ياسىلىپ پۈتتى. قالىكەش چوڭقۇر ئويلىنىشلاردىن كېيىن، شوتىنىڭ ئىككى بېشىغا بىردىن ئىككى غالتەك ئورنىتىپ، غالتەكلەرنىڭ كەينى تەرىپىگە ئادەملەر تىك تۇرۇپ، ئوق ئاتالمىغۇدەك كەڭ يۆلەنچۈكلۈك تاختاي ئورناتتى. مۇنداق قىلغاندا ئاۋۋال شوتىنى تىكلەش، ئاندىن ئۇنى دەسسەپ چىقىشتىن ئىبارەت ئىككى قېتىملىق ھەرىكەتنى بىرلا قېتىمدا ئورۇندىۋالغىلى بولاتتى، بۇنىڭ بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ سېزىۋېلىشىدىن تېخىمۇ ئۈنۈملۈك ساقلانغىلى بولاتتى. قالىكەش غالتەكلەرنىڭ غىچىرلاپ ئاۋاز چىقىرىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا بىر قەۋەت رېزىنكىمۇ چاپلىدى ۋە غالتەكلەرنى مايلىدى.

شوتا پۈتۈش بىلەن سېپىلغا ئۆرلەش مەشقى باشلىنىپ كەتتى، باغقا قالىكەش، قادىرلاردىن باشقا يەنە ساقچى قاماق خانىسىغا بۆسۈپ دەرگۈچى ياش پىدائىيلار ئوتدىللىنىيىسىنىڭ جەڭچىلىرى مۇختار، نۇرۇللا، رۇستەم، يۇنۇس، نىجات، يولۋاس، خالىق، تاشپولات، شاكىرجان ۋە كىچىك قاسىمجانلار كۆچۈپ كەلدى. شوتا مەشقى قايتا ـ قايتا پىششىق ۋە رەسمىي ھالدا كۆپ قېتىم داۋام قىلدۇرۇلدى. ياش ھۈجۈمكار جەڭچىلەر قالەكەش يېتەكچىلىكىدە ئوچ كۈن سېپىلغا چىقىش مەشقىنىلا ئەمەس، بەلكى يەنە دۇشمەنلەر بىلەن كۆرەلەشمە ئۇرۇش قىلىش تېخنىكىسىنى، قول بومبىسى تاشلاش، قىلىچۋازلىق قىلىش، قاماقخانا ئىشكىلىرىنى قومۇرۇش ياكى ئوت قويۇش يوللىرىنى ۋە بۇلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋاقىتلىدىكى ئۆزىنى قوغداپ تۇرۇپ، ھۈجۈمغا ئۆتۈش قائىدىلىرىنى تەكرار ـ تەكرار مەشق قىلدى. ئاردىلاپ بۇ مەشقلەرگە ھۈجۈمچى باتالىيونىنىڭ بارلىق جەڭچىلىرى قاتناشتۇرۇپ تۇرۇلدى. مەشقنى خالىغان ۋاقىتتا ئېلىپ بېرىشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن باغقا ۋاقتىنچە باتالىيون شتابى كۆچۈرۈپ كېلىندى. جەڭچىلەرنىڭ غىزا ـ تامىقىمۇ شۇ يەردە بولدى. شۇنداق قىلىپ، ئۆز ۋاقتىدا ئۈچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ تەسىس مەجلىسى ئېچىلىپ، كۈرەشچان شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۆز سەپداشلىرىغا ئەڭ ئاخىرقى نۇتقىنى سۆزلىگەن باغ، مۇنبىردىن خوجا قەسەم شېئىرلىرىنى ياش ئۈچقۇنلارغا ئوقۇپ ئاڭلاتقان، ئۈچتۇرپانلىق قەھرىمان ئوغلان سېيىت ئابباس سۆز سۆزلەپ، ئاكىسى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ غۇلجىدىن يوشۇرۇن ئەۋەتكەن ئىسيانكار خەتنى ئوقۇپ ئۆتكەن باغ، ئەنە شۇ تاجاخۇن ئاكىنىڭ بېغى ئىككىنچى قېتىم يەنە شۇنداق جەڭگىۋار ئورۇنغا، سېپىلغا بۆسۈپ چىقىۋچى پىدائىي جەڭچىلەر مەشق ئۆتكۈزىدىغان ماكانغا ئايلىنىپ قالدى. بۇ

يەردە ياش ئۇچقۇنلار قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، ئۆز خاھىشلىرى بىلەن لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسلىكىگە، مۇنبەردىن خوجىنى مۇئاۋىن رەئىسلىككە بىر ئېغىزدىن سايلىغانىدى. ياش ئۇچقۇنلار يەنە ئۆزلىرىنى گومنداڭغا قارشى يوشۇرۇن كۈرەشكە ئاتىغانلىقلىرىنى چىن كۆڭلىدىن ئىزھار قىلىپ قانلىق قەسەم بەرگەن جايمۇ ئەنە شۇ باغ بولغانىدى. ئۇلار بۇ يەردە جەڭ تېخنىكىسىنى ئۆگىنىش مەشقى ۋە ھەربىي قورالىلارنى ئىشلىتىش يوللىرى بىلەن تونۇشۇش مەشقىمۇ ئۆتكۈزگەنىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋۇلار باغقا ئىلگىرى - ئاخىر بىرنەچچە قېتىمدىن كېيىن، شەرتىنى كۆردى. سېپىلغا چىقىش مەشقى ۋە گىرەلەشمە ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشنىڭ ئەڭ كېيىنكى تەييارلىقلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى. شوتىنىڭ يەنىمۇ ئەپچىل، تېخىمۇ پۇختا بولۇشىغا ئۆزلىرىنىڭ يېڭىدىن - يېڭى مەسلىھەتلىرىنى بېرىپ تۇردى.

ئۇلار تاجاخۇن ئاكا بىلەن، ياش ئۇچقۇنلار ئۆز ۋاقتىدا مەشق قىلغان، ئەمما بولغۇسى جەڭلەردە رەسمىي ئىشلىتىشكە ئولگۈرەلمەي ئونىڭ بېغىدا ساقلاپ بېرىشكە ئامانەت قويغان قورال - ياراغ، ئوق - دورىلارنى مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە تاپشۇرۇش ئۈچۈن شىتابقا كىرگەن كۈندىن تارتىپ تونۇشۇپ قالغان ۋە شۇندىن كېيىنكى بىرقانچە قېتىملىق ئۇچرىشىشلار داۋامىدا ئونىڭ بىلەن يەنە يېقىن سىرداش بولۇپ كەتكەنىدى. باغۋەن بۇۋاينىمۇ پولك رەھبەرلىرىنى ئۆتكەن قېتىملاردىكىدەك ناھايىتى خۇش چىراي كۈتۈۋالدى. ئۇ باغ ئىچىدىكى گۈللۈك تۈۋىگە داستىخان سېلىپ، ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك كىشىلىرىنى ئۈزۈم، ئانار، چىلان، نەشپۈت، ئامۇتلار بىلەن كەڭ - كۇشادە مېھمان قىلدى. باغۋەن قالىكەش، قادىر ۋە قاماقخانىغا

بۆسۈپ كىرگۈچى ئوتدېلىنىيە جەڭچىلىرىنىمۇ پولك رەھبەرلىرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىنغانىدى، داستىخان ئۈستى سۆھبىتى قىزغىن داۋام قىلدى، باغۋەن ئۆزىنىڭ ل. مۇتەللىپ، مۇنبەردىن خوجا، بىلال ئەزىزى ۋە باشقا بارلىق ياش ئۇچقۇنلار بىلەن ساتىراش مەقسۇتئاخۇن ئۇستا، سالاخۇن ئاشپەز، قازاق يىگىتى ئەنە شۇ قالىكەشلەرگە ئوخشاش قويۇق ئالاقىدە بولۇپ كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ، بۇ جەڭگىۋارلارنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنى يەنە بىر قېتىم ئالاھىدە زوق - شوخ بىلەن تونۇشتۇردى.

— ياش ئۇچقۇنلار، — دېدى تاجاخۇن ئاكا، — مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەقىقەتەن ئاقسۇغا كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. ئۇلار مىللىي ئارمىيە قىسىر يىلكى مۇزاتتىن ئۆتكەن كۈنى بىزنىڭ ئۇلارغا ماسلاشىپ، بۇ يەردە قوزغىلاڭ كۆتۈرىدىغان ۋاقتىمىز بولۇپ قالدۇ، دەيتتى ۋە بۇ سۆزنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەيتتى. ل. مۇتەللىپلەر ئۆزلىرىنىڭ گومنداڭغا قارشى يوشۇرۇن پائالىيەتلىرىنى بىر بولسا مەقسۇتئاخۇننىڭ ساتىراش خانىسى، بىر بولسا سالاخۇن ئۇستىنىڭ ئاشخانىسىدا ئېلىپ باراتتى. بەزىدە ئۇلار قالىكەشنىڭ ئۆيىگە توپلىنىپ مەجلىس ئاچاتتى، تەشۋىقات ۋەرەقلىرى يازاتتى. ئۇلار بىزنىڭ بۇ باغقا كۆپ قېتىم كېلىپ، نۇرغۇن پائالىيەتلەرنى ئېلىپ باردى ... سىلەر بىلىلىرىم، سېپىلغا چىقىشنىڭ ھازىرلىقىنى قىلۋاتىسىلەر. بۇ ناھايىتى ياخشى ئىش، خۇدايىتائالا نۇسرەت بېرىپ، شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىشىگلار ئوڭۇشلۇق بولۇپ قالسا ئەلۋەتتە ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى ئازاد بولىدۇ، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ شۇ چاغدا جاۋ خەنچى، ۋۇ شۇبىگلارنىڭ قاتتىق جاجىسىنى بېرىگلار، ھېكىم نۇر دېگەن مەلۇننىمۇ بوش قويۇۋەتمەگلار!

— بولىدۇ، دېمىسىگىزمۇ شۇنداق قىلىمىز ئاتا، — دېدى ئابدۇكېرىم ئاببا‌سوپ تاجاخۇن ئاكىغا ۋەدە ئاھاڭىدا سۆزلەپ، — ئاقسۇغا يېڭى كېلىپ، دەسلەپ كۆرۈشكەن ۋاقتىمىزدىمۇ :ۇ ياخشى گەپلەرنى قىلىپ، تىلەكلىرىگىزنى بىلدۈرگەنىدىگىز، ئەمدى لۇتپۇللا مۇتەللىپلەرنى ئازاد قىلىشىنىگىمۇ، ھەربىي جاللاتلار بىلەن ساقچى جاللاتلىرىنى، ھېكىم نۇردەك ئەشەددىي ئىشپىيونلارنى جازالۇېلىشىنىگىمۇ ۋاقتى كېلىپ قالدى، شەھەرنى ئىشغال قىلىش بىلەن تەڭ ئازاد قىلىدىغانلارنى چوقۇم ئازاد قىلىمىز. جازالاشقا تېگىشلىكلەرنى كۆپچىلىكىنىڭ پىكرى بىلەن ئومۇمىي يۇرت خەلقى ئالدىدا چۈقۇم قاتتىق جازالايمىز، بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىز مۇشۇ ئىككى خىل مۇھىم ئىشنى ئورۇنداش ئۈچۈن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىدۇ.

— رەھمەت بالام، زادى شۇنداق قىلىڭلار! ...

داستىخان يىغىلىپ، شۆتىدىن چىقىش مەشقى يەنە باشلىنىپ كەتتى، بىرقانچە كۈندىن بۇيانقى مەشق ھۇجۇمكار ئوتدېلىنىيىدىكى ياش پىدائىيلارنى تېخىمۇ چەبدەس قىلىپ يېتىشتۇرگەنىدى. ئۇلار بىر - بىراقى يۇقىرى ئۆرلەپ، ھەش - پەش دېگۈچىلىكىنىڭ ئارىلىقىدا يار ئۈستىگە چىقىپ بولدى، شۆتىنىڭ بالداقلىرى ئادەتتىكىچە تۇم ياغاچلاردىن ئەمەس، تاراق تاختاي قىلىنىپ، ياپىلاق پەلەمپەي شەكىلدە تىك ئورە تۇرغۇدەك ھالەتتە ئەپچىلگىنە ياسالغانىدى. شۆتا سىيرىلدۇرۇلۇپ، ئىككى - ئۈچ قېتىم پەسكە چۈشۈرۈلۈپ، يەنە ئۈستىگە چىقىرىلدى. بۇ ھەربىكەتلەردە قالمىكەش بىلەن قادىر ئىككى باشقا ئولتۇرۇپ، شۆتا بىلەن تەڭلا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، يار تېمى خۇددى سېپىل تېمىدەك يانتۇ چېپىپ تۇزەپ قويۇلغانىدى. شۆتا كۆتۈرۈلگەندە غالتەكلەر غىچىرلىماي سىلىق پىرقىرىدى. پەقەت يار تېمىدىن بوش شىرىلداپ بىرئاز

يۇمشاق توپا قۇيۇلدى. پولك رەھبەرلىرى كۆزدىن كەچۈرۈشتىن كېيىن شوتىنىڭ ياسىلىشىدىن تارتىپ، سېپىلغا چىقىش مەشقى خېچە بارلىق ئىشلاردىن تولۇق قانائەت ھاسىل قىلدى. بۇ سېپىل ئۈستى گىرەلەشمە ئۇرۇشنى ئەمدى كېچىكتۈرمەي باشلىنىپ ۋەتسە بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى، ئاڭغىچە رامىزان ئېيىنىڭ 22 - كۈنگە قەدەم قويۇپ، كېچىنىڭ يېرىم تۈنىدە قاراڭغۇلىشىدىغان ۋاقتى بۆلۈپ قالغانىدى. ئاخىر سېپىلغا چىقىش ۋاقتى قىلىنىپ، شۇ كۈنى كېچە دەل سائەت 12 مەزگىلى تاللىنىدى.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا سېپىلغا ئۆرلەپ، دۈشمەننىڭ پۈت ئۈچىغىچە بېسىپ بېرىش ئاقسۇدا بىر ئايدىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن خىلمۇ خىل ئۇرۇش ئۇپپىراتسىيىلىرى ئىچىدە ھۇجۇمكار جەڭچىدىن مەسلىسىز جانپىدالىقنى، ئاجايىپ تەمكىنلىك، سەزگۈرلۈك ۋە چەبدەسلىكنى تەلەپ قىلىدىغان ھەربىكەت بولۇپلا قالماي، بۇ ھەربىكەت يەنە ھۇجۇمدىن ئاۋۋال دۈشمەنگە سېزىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن قەتئىي سىر تۇتۇلۇشى كېرەك ئىدى. مۇشۇ تەلەپكە ئاساسەن ئۇزۇن جەڭ شۆتىسى قاش قارىيىپ، خېلى قاراڭغۇ چۈشكەن ۋاقىتتا باغدىن يېڭىبازار تەرەپكە يۆتكەپ كېلىندى. يېڭىبازار مەھەللىسى شەھەرنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا بولۇپ، بۇ يەردە سېپىلغا يۆلەپ، بىر قىسىم ھەربىي ئوفىتسېرلەر بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ تۇرار جايلىرى ياسالغانلىقتىن بۇ تەرەپتىكى خەندەك ئالىنىقاچان تىندۇرۇۋېتىلگەنىدى. شۇ سەۋەبتىن گومىنداڭچىلار يېقىندا خەندەكنى تازىلاپ كېڭەيتكەن ۋاقىتتا بۇ تەرەپكە قايتىدىن خەندەك كولانمىغان، سۇمۇ قويۇپ بېرىلمىگەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە جەنۇبىي سېپىل ئېچ تەرەپتىن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ بىنالىرىغا تۇتاشقان بولۇپ، سىياسىي مەھبۇسلار

بىلەن تولۇپ تاشقان، قاماقخانىمۇ دەل شۇ يەردىكى سېپىلغا يانداش تۇراتتى. شەھەرگە بۆسۈپ كىرىش قەدىمنى جەنۇبىي سېپىلدىن باشلىغاندا لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزى قاتارلىق ئونلىغان ياش ئۇچقۇنلارنى كامبرلار-دىن بالدۇرراق ئازاد قىلىش ئىشى ئەمەلگە ئېشىپ، دۇشمەنلەرنىڭ ئۇلارنى شەھەردىن قېچىش ۋاقتىدا ئۆچ ئېلىۋېلىش قەستى بىلەن قەتل قىلىپ تاشلىشىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغىلى بولاتتى. بۇ تەرەپكە يەنە ناھىيىلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ قاماقخانىسى جايلاشقان بولۇپ، گومىنداڭچىلار بۇ يەردىكى بىرقانچە ئون مەھبۇسنى ئۆز مەغلۇبىيەتلىرىنىڭ بەدەل قۇربانلىقى ئۇچۇن سېپىل گوداكلىرىغا تىرىك كۆمۈۋېتىشنى ئالىلقاچان پىلانلاپ قويغانىدى. مىللىي ئارمىيە ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ شەھەرنى ئازاد قىلىشتا ئالدىغا قويغان ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرى-دىن بىرى، ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ قاماقخانىسىنمۇ تېز ئىشغال قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىگۇناھ دېھقان مەھبۇسلارنى خۇددى سىياسىي مەھبۇسلارغا ئوخشاش ئۆلۈم گىردابىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشتىن ئىبارەت ئىدى. ئەنە شۇ سەۋەبتىنمۇ سېپىل ئۇستىدىن قىلىنىدىغان ھۇجۇمنى شەھەرنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىن باشلاش ئەڭ مۇۋاپىق بولۇپ قالغانىدى.

سېپىل ئۇستى گىرىلەشمە ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىلىدىغان كۈنى كۈندۈزى قاتتىق ئوق ئېتىشمىلىرى بولغان بولسىمۇ، كەچ كىرگەندىن تارتىپ مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى تەشەببۇس كارلىق بىلەن ۋاقتىنچە ئوق ئېتىشنى تاماملەن توختىتىپ تۇردى، بۇنىڭ بىلەن تىل ئۇرۇشمۇ بارا - بارا جىمىپ كەتتى. بۇنداق قىلىش دۇشمەنلەردە خاتىرجەملىك پەيدا قىلىپ، ئۇلارنى قىسمەن بولسىمۇ غەپلەت ئىسكەنجىسىگە سېلىپ قويۇشقا ئىمكان بېرەتتى. ئاڭغىچە مىللىي ئارمىيە باتالىيونلىرى

سېپىلغا تېخىمۇ يېقىنراق سىلجىپ، شەھەرگە قارىتا جەمجىتقىنا مۇھاسىرە چەمبىرىدىكى ھاسىل قىلىۋالدى. قالىكەشتىك ھۇجۇمچى باتالىيونىدىكى جەڭچىلەر سېپىل ئۇستىدە گىرەلەشمە ئۇرۇش ئېلىپ بېرىش تەلىپىگە ئاساسەن، قىلىچ، نەيزە، خەنجەر، قول بومبىلىرى بىلەن ۋە قىسمەنلىرى مىلتىق، تاپانچا ياكى ئاپتوماتلار بىلەن قوراللىنىپ، يېڭىبازاردىكى سېپىلغا يېقىن ھويلىلارغا ئالدىنئالا جايلىشىپ، ھۇجۇم ھالىتىدە تەييار بولۇپ تۇردى. سېپىلغا بىرىنچى قەدەمدە چىققۇچى قالىكەش، قادىرلار بىلەن ئىككىنچى قەدەمدە يۇقىرىغا ئۆرلەپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىغا بۆسۈپ كىرگۈچى ياش پىدائىيلار مۇختار، نۇرۇللا، رۇستەم، يۇنۇس، نىجات، يولۋاس، خالىق، تاشپولات، شاكىرجان ۋە كىچىك قاسىمجانلار مەخسۇس بەلگە ئورنىدا بويۇنلىرىغا ئاق خەسە چىگىۋالدى. مۇنداق قىلىش ئۇلارنىڭ سېپىل ئۇستى بىلەن سېپىل ئاستىدىكى كەسكىن ئېلىشىشلاردا ئۆزئارا بىر - بىرىنى بايقىۋېلىشى ئۇچۇن زۆرۈر ئىدى. مۇھىممەت مۇئەللىم باتالىيونىدىكى جەڭچىلەر سېپىلدىن سىيرىلىپ قېچىشقا ئورۇنغان دۇشمەنلەرنى ئۇدۇللۇق يوقىتىشقا مەسئۇل قىلىنىپ، سېپىل ئەتراپىغا تارقىتىلدى، كۆكە باتالىيونى بىلەن راشىدىنجان باتالىيونى گۈلباغ تەرەپكە مەخسۇس قويۇپ قويۇلدى. چۇنكى بۇ دەرۋازا ئورۇش باشلانغاندىن تارتىپ، غورۇلاپ، مەھكەم ئېتىۋېتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما شەھەرنىڭ شىمال، شەرق، جەنۇبىي دەرۋازىلىرىدىك بىر يولى ئىچىدىن قوپۇرۇلۇپ، ئىچىلماس قىلىۋېتىلمىگەنىدى. دېمەك. 5 - ئاتلىقلار پولكى ھەرقاچان قاچىسا مۇشۇ يەردىن چىقىپ، ئۆز جانلىرىنى ساقلاپ قېلىشقا ئورۇنۇشى مۇمكىن ئىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدىكى رەھبەرلەرنىڭ مۆلچىرىچە، ئاساسىي كۈچ گۈلباغ دەرۋازىسى تەرەپكە قويۇلسا،

بىرمۇ دۇشمەننىڭ قېچىپ قۇتۇلۇشىغا دەز - يوچۇق ۋە ئىمكان-نىيەت قالدۇرماسلىق پىلانى تەلتۆكۈس ئەمەلگە ئاشقان بولاتتى. پولك رەھبەرلىرىمۇ ئىش تەقسىملىشىۋالدى. ئابدۇكېرىم ئاببا-سوپ سېپىلغا چىقىش ئۇپېراتسىيىسىگە بىۋاستە يېتەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن قالكەش باتالىيونى بىلەن بىللە بولىدىغان بولدى، قاسىمجان قەمبىرى مۇھەممەت مۇئەللىم باتالىيونىدا خىزمەت ئۆتەشكە قالدى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ كۆكە، راشىدىنجان باتالىيونلىرىغا ئومۇمىيۈزلۈك كوماندىرلىق قىلىشقا قويۇلدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئەڭ ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ جەڭ سېپىلغا چىقىش جېڭىنىڭ باشلىنىشىنى ئەنە شۇنداق ھەر تەرەپلىمە تەييارلىق، زور كۆتۈرەڭگۈلۈك ۋە غەلىبىگە بولغان ئىشەنچ - ئارزۇلىرى بىلەن كۈتۈۋالدى.

قاماقخانىدا جەڭ

ۋاقىت تولىمۇ ئاستا ئۆتۈۋاتقاندەك بىلىنەتتى. مىنامىيوت-تىن ئوق ئۈزۈش سېپىلغا شوتا قويۇش ۋاقتى ئۇچۇن بولىدىغان بەلگە ھېسابلىناتتى، شۇ كېچىسى باتالىيونلاردىكى مىنامىيوت-چىلاردىن 30 كىشىلىك ئايرىم ۋىزۋوت تەشكىل قىلىنىپ، ئۇلار ئالدىنئالا شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى كونا مەپە باز-زىرى، سۇجۇ، خەيجاڭ مەھەللىلىرى ۋە لەڭگەر كوچىسى ئەتراپ-لىرىغا تەكشى تارقىتىلىپ مۆكتۈرۈپ قويۇلدى. مىنامىيوتچىلار ۋىزۋوتى سېپىلغا چىقىش ئۇپېراتسىيىسى باشلىنىشتىن ئاۋۋال ئوق ئۈزۈش ئارقىلىق دۇشمەنگە ئوگدىن شەپە بەرگەن بولۇپ،

سولدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈش تاكتىكىسى بويىچە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ دىققىتىنى ئۆزلىرىگە بەند قىلىپ تۇرۇشى ۋە شۇ يول بىلەن قالكەش، قادىرلارنىڭ سېپىلغا قارشىلىقسىز كۆتۈرۈلۈۋېلىشىغا ئوڭۇشلۇق شارائىت يارىتىپ بېرىشى كېرەك ئىدى.

ئاقسۇنىڭ بۇلۇتسىز ئاسمىنىدا ئاي ئولتۇرۇپ، تۈن قاراڭغۇسى باشلىنىش بىلەن ئوق ئۈزۈلۈشكە باشلىدى، ئوقلار سېپىل-نىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە چۈشۈپ، سېپىلغا چىققۇچىلارغا كۈتۈل-مىگەن ھادىسىلەرنى كەلتۈرۈپ قويماسلىقى ئۈچۈن مىنامىيوتلار ھەلۋىم چەكلىمە دائىرىسى ئىچىدە نىشانغا ئېلىنىپ ئېتىلدى. ئۇلار شىمالىي سېپىل ئۈستىگە چۈشۈپ، پۈتەيلەرنى ۋەيران قىلاتتى، بەزىلىرى 5 - ئاتالمىقلار پولكى ئىچگە چۈشۈپ بۇ جاللاتلار ئۇۋۇسىدىكى گومىنداڭ ھەربىيلىرىنى ئالاقزادىلىكىگە سالسا، بەزىلىرى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ھويلا - ئوگ-زىلىرىدە پارتلاپ، شەھەر ئاسمىنىدا بىر قەۋەت تۈپا تۇمانى پەيدا قىلاتتى. مىنامىيوتلار ئارقىلىق قىلىنغان ھۇجۇم نەتىجە-سىدە دۇشمەنلەر ئوچۇقچىلىقتىن قېچىپ دالدا جاي ۋە ئۆچەك-لەرگە كىرىپ يۇشۇرۇنۇۋېلىشقا مەجبۇر بولدى.

ئوت ئېچىش تېخىتاپ، سېپىل ئۈستى قىسقا مەزگىللىك تىنىپي تىمتاسلىق قوينىغا كىردى. بۇنىڭ بىلەن سېپىلغا چىقىش خەۋپسىز مەزگىلى يارىتىۋېلىندى. شوتا تىكلەندى، شوتا بىلەن تەڭ قالكەش، قادىرلار ئېگىزگە كۆتۈرۈلۈپ، دۇشمەن سېپىلى ئۈستىدە پەيدا بولدى، دۇشمەنلەر بۇنى سېزىلمىگە-نىدى، قالكەش بىلەن قادىر شېتىنىڭ ئىككى ئوچىدا تۇرۇپ، ئاپتوماتلاردىن شىددەت بىلەن ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. دۇش-مەنلەر ئالاقزادىلىككە چۈكۈپ، مۆككەن جايلىرىدا تۇرۇۋېرىشنى ياكى قېچىشنى بىلەلمەي ئېغىر گاڭگىراپ قالدى، پۈتەيلەردىن قېچىپ چىقىپ قۇتۇلۇشقا ئۇرۇنغان دۇشمەنلەردىن بىرقانچىسى

جەڭ بۇركۈتلىرىنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن قۇتۇلالمايلا شۇ يەردىلا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. يان تەرەپتىكى پۈتەيگە يۆشۇرۇنغان بىر ئوتدېلىنىيە گۇمىنداڭ ئەسكىرى تەرسالىق بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، پىلىموتتىن ئوق ئۇزمەكچى بولۇپ تۇراتتى. بۇنى بايقاپ قالغان قالىكەش ئارقىسىغا ئارقا ئىككى قول بومبىسى تاشلاپ، ئۇلارنى پۈتەينىڭ ئۆرۈلگەن توپا ۋە كېسەكلىرى ئىچىگە كۆمۈپ تاشلىدى. شۇنداق قىلىپ، شۇتا ئالدىدىكى قارشى كۈچلەر ئۆلۈپ جىمجىتپ، ياش پىدائىي جەڭچىلەرنىڭ ئىككىنچى قەدەمدە سېپىلغا چىقىشىغا داغدام يول ئېچىلدى، مۇختار، نۇرۇللا، رۇستەم، شاكىرجان، يۇنۇس، نىجات، كىچىك قاسىمجان، يولۋاس، خالىق. تاشپولاتلاردىن ئىبارەت بۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىغا بېسىپ كىرگۈچى ياش پىدائىيلار ئارقىمۇ ئارقا بىر-بىرىگە زەنجىرسىمان ئۇلىنىپ، سېپىلغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلار ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان جەڭگىۋار ۋەزىپىگە ئاساسەن، كېسەك پەلەمپەي بىلەن تۆۋەنگە چۈشۈپ، باتۇرلۇق بىلەن قاماقخانىغا بېسىپ كىردى. ئۇلار يول ئۈستىدە بىر قاتار ئېغىر قارشىلىقلارغا دۇچ كەلدى. ئارىلاپ لەخمىلەردىن ئېتىلغان ئوقلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، ئارىلاپ قاماقخانا ئۆپۈچۈرىسىدىكى پۈتەيلەر ئىچىدىن تاشلانغان قول بومبىلىرىنىڭ تېسىقۇنلۇقىغا يولۇقتى. ياش پىدائىيلار ئوتدېلىنىيىسى يەنە قاماقخانا ھويلىسىدا ساقچىلار ئەترىتىنىڭ بىر ۋىزۋوت قېرالىق قىسمى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ساقچىلار پۈتەيلەرگە يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ، ياش پىدائىيلارنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى. بۇ يەردىكى دۇشمەن پوتىينى پارتىلىتىپ تاشلاشقىچە بولغان قىسقا مۇددەتلىك شىددەتلىك جەڭدە خالىق بىلەن يۇنۇسقا ئوق تېگىپ، ئۇلار مەردلەرچە قۇربان بولدى. شاكىرجان مۇرىسىدىن يارىدار بولدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ سەپتىن چۈشۈپ قالماي يېرىم جان

ھالەتتە باشقا ھەمراھلىرى بىلەن بىللە كۈرەشنى داۋام قىلدۇرۇۋەردى. ياش پىدائىيلار كامېرلارغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقاندا، تار دوقمۇشتىن ئۆتۈشتە ئىككىنچى بىر پۈتەيدىكى قوراللىق ساقچىلارنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. بۇ يەردىكى ئۇرۇشنىمۇ پەقەت پۈتەينى پارتىلىتىش ئارقىلىقلا بىر تەرەپ قىلىپ، ئالغا ئىلگىرىلەشكە يول ئاچقىلى بولاتتى. رۇستەم پۈتەي تۆشۈكىگە قول بومبىسى تاشلاش ئۈچۈن ئۆمىلەپ كېتىۋاتقاندا، قارشى تەرەپتىن چەنلەپ ئېتىلغان ئوق بىلەن قۇربان بولۇپ كەتتى. ئاندىن نىجات، تاشپولاتلار ئىز بېسىپ، ئىككى تەرەپتىن ئۆمىلەپ كېلىپ، ئىككى دانە قول بومبىسى بىلەن پۈتەينى ۋەيران قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ تارچوق دوقمۇشتىكى قارشىلىقمۇ بىر يولى جىمجىتى. شۇندىن كېيىن ھايات قالغان ياش پىدائىيلار ئوكۇشلۇق ھالدا تىز ئىلگىرىلەپ، كامېرلارغا يېقىنلاشتى.

ھەر بىر كامېر ئادەم مۇشتۇمى چوڭلۇقىدىكى يۇمىلاق پولات قۇلۇپلار بىلەن تاقالغان بولۇپ، ئىشكىلىرى يېرىۋقسىز قېلىن تۆمۈر تاختايلار بىلەن چىڭ قاپلاپ قويۇلغانىدى. ئۇلارنىڭ كىچىك پەنجىرىلىرى بۈي يەتمەس ئېگىزلىككە ياسالغانلىقتىن، ئۇچ قەۋەت كېسەك بىلەن چاپلىۋېتىلگەندىن تاشقىرى سىرت تەرىپى بەش قولدەك زىچ پولات چىۋىقلار بىلەن رېشاتكىلانغانىدى. ياش پىدائىيلار كامېرلارنى ئېچىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئەترابىنى كۆپ چۆگىلىدى. بىراق، ھەدىگەندىلا پەنجىرىلەرنى پاچاقلاپ تاشلاپ ياكى ئىشكىلەرنى ئۆرۈۋېتىپ، ياش ئۇچقۇنلارنى بۇ قاراڭغۇ زىندانلاردىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشنىڭ ھېچقانداق چارىسىنى قىلالمىدى. ئۇلار ئازگالدەك چوڭقۇر قىلىپ ياسالغان سۇرلۇك بىر كامېرنىڭ ئىشكى ئالدىغا بارغاندا، ئۇنىڭ ئىچىدىن بوم ئاۋازدا بوراندەك كۈچلۈك گۈركىرەپ چىقىۋاتقان ئىلھامبەخش بىر خىل تونۇش سادانى ئاڭلىدى. بۇ

پۇكۇلمەس، ئوت يۈرەك شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ساداسى ئىدى. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزلىرىنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ساقچى قاماقخانىسىغا باستۇرۇپ كىرگەن ياش ئەركىنلىك جەڭچىلىرىگە زوقلىنىپ تۇرۇپ خىتاب قىلماقتا ئىدى. شائىرنىڭ تەسىرچان ئاۋازى ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى ساۋاقداشلىرى مۇختار، شاكىرجان، نەجاتلارغا ئاللىقاچاندىن بېرى تونۇش ئىدى. ئىلگىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپنى كۆرمىگەن تاشپولات، كىچىك قاسىمجان ۋە نۇرۇللا-لارغىمۇ ئۇنىڭ يېقىملىق ئاۋازى بىردىنلا تونۇش كىشىنىڭ ئاۋازىدەك بىلۇپ كەتتى. پىدائىي ياشلار قايتىدىن ئۈمىد - ئارزۇلارغا تولۇپ، كۆرەش يالقۇنى ئىچىدە گۈيا ئوتتەك يېنىپ، يېڭىباشتىن كۆچلۈك لاۋۇلداشقا باشلىغان بۇ مىجىلماس قەيسەر يىگىتنىڭ تىنىمسىز جۇشقۇنلاۋاتقان ئاجايىپ ئۆتكۈر خىتابىنى يېقىن تۇرۇپ، بىر پەس ناھايىتى ئېنىق تەكرار - تەكرار ئاڭلىدى:

ئېلىشقىن، چېلىشقىن، چېكىنمەستىن قىل غازات،
زۇلۇم تەختى يانجىلىپ، خەلقىمىز بىرلىشۇن ئازاد!...

شائىرنىڭ يالقۇنلۇق خىتابى ئۇ ياتقان كامېردىن بۆسۈپ چىقىپ، تاشقىن سۇدەك باشقا كامېرلا، ئىچىگە ھەيۋەتلىك ئېقىپ كىردى. ئاندىن ھەممە كامېرلاردا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ شۇ شېئىرىي خىتابى كۆتۈرۈلۈپ، چوڭ قاماقخانىنىڭ ھەممە يېرىنى بۇ جاراڭلىق ئۆچمەس سادا بىر يېرىلى قاپلاپ كەتكەندەك بولدى:

ئېلىشقىن، چېلىشقىن، چېكىنمەستىن قىل غازات،
زۇلۇم تەختى يانجىلىپ، خەلقىمىز بىرلىشۇن ئازاد!...

شۇنداق قىلىپ، قىسقا، ئەمما ئۆتكۈر خىتاب ۋە چاقماق ئۇقۇمى بىلەن تۈلۈپ تاشقان بۇ شېئىرىي ساداۋ ئۆز ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىنغان بارلىق ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئومۇمىي خىرى بىرلۇپ قالدى.

ياش پىدائىيلار ھەر بىر كامېر تۈۋىدە ئىلگىرى تەسەۋۋۇر قىلىنمىغان قاتتىق قارشىلىقلارغا ئۇچرىدى. بۇ يەردىكى كەسكىن قۇربان بولدى. شۇندىن كېيىن قالغان جەڭلەرنىڭ ھەممىسىنى كىچىك قاسىمجان، نۇرۇللا، مۇختار، تاشپولاتلارغا ئېلىپ بېرىشقا توغرا كەلدى. دۇشمەنلەرنىڭ قاماقخانا ئىچىدىكى ئوت توچكىلىرى تەرەپتىن ئوق ئۇزۇپ، كۈچلۈك مۇھاسىرە ھاسىل قىلدى. ئاخىر ياش پىدائىيلاردا ئوق تۈگىدى. ئۇلاردا قول بىلەنمۇ تۈگەپ كەتكەندى. سېپىل ئۇستىدىن قاماقخانىغا يىگىرمە دەك گۇمىنداڭ ئەسكىرى يامراپ چۈشكەن چاغدا بۇ ئوت نەپەر پىدائىي ياش قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، قىلىچ، خەنجەرلەر بىلەن ئۇرۇش قىلدى، ئالتىدەك دۇشمەن ئۆلدى ۋە يارىدار بولدى. گۇمىنداڭچىلار سان جەھەتتىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئىدى. دەسلەپتىن تارتىپ يارەمچى كۆچتىن مەھرۇم بولۇپ قالغان ياش پىدائىيلار ئاخىر ئوشۇ ئوش باشلانغان كەسكىن ھۇجۇمدا قاماقخانا ئىچىدە مەردلەرچە قۇربان بولۇپ، كامېرلارنىڭ ئۆپچۈرىسى ئۇلارنىڭ پاك قىزىل قانلىرى بىلەن بويالدى...

ئۇرۇش تۈگىتاپ، ئىغىر ئەجەل ۋەھىمىسىدىن قۇتۇلغان گۇمىنداڭچىلار شۇ كېچىسى ياش پىدائىيلارنىڭ كاللىسىنى سېپىلنىڭ ئۈستى تەرىپىگە ئېسىپ ۋەھشىيلىك بىلەن سازايى قىلدى.

قاماقخانىدىكى قانلىق كۈرەش قىسقا مۇددەتلىك كەسكىن

ئېلىشىشلاردىن كېيىن ئەنە شۇنداق پاجىئە بىلەن ئاخىرلاشتى، سېپىل ئۈستى گىرەلەشمە ئۇرۇشىنى قىلىشقىمۇ مۇمكىنچىلىك بولمىدى، ياش ئۇچقۇنلارنى ئازاد قىلىش ئىشقا ئاشمىدى، گومبىداكنىڭ ھەربىي ۋە ساقچى خادىملىرىنىڭ قارشىلىقىنى سۇندۇرۇپ، شەھەرنى دۇشمەن قولىدىن تارتىۋېلىش پىلانى ئورۇندالماي قالدى. چۈنكى، سېپىل ئۈستىگە ھۇجۇمچى باتالىيون چىقىشقا ئۈلگۈرەلمىگەنىدى. بۇنىڭ بىلەن شەھەر ئىچىدە ئۇرۇش بولمىدى. ياش پىدائىيلارمۇ قاماقخانىدىكى قانلىق ئېلىشىشتا ئارقىدىن كېلىدىغان ياردەمچى كۈچلەرگە ئىگە بولالمىدى. بەختكە قارشى مۇنداق ياردەم ئۇلارنىڭ ساقچى قاماقخانىسىغا بۆسۈپ كىرىشى بىلەن تەڭ ئۈزۈلۈپ قالغانىدى.

قالىكەش بىلەن بىللە بىرىنچى قەدەمدە سېپىلغا چىقماقچى بولغان جەڭچى قادىرغا ياش پىدائىيلار سېپىلغا كۆتۈرۈلۈۋاتقان چاغدا ئوق تەگدى، ئۇ قۇربان بولۇپ كەتتى. ئاندىن قالىكەش، ياش پىدائىيلار شوتىدىن چىقىپ بېلۇپ، ھۇجۇمچى باتالىيون جەڭچىلىرى يۇقىرىغا ئۆرلەش ئالدىدا تۇرغان ھالقىلىق پەيتتە قېرىل بومبىسىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ سېپىلدىن پەسكە يىقىلىپ چۈشتى. چۈنكى، بۇ چاغدا قالىكەشنىڭ يالغۇز ئۆزىگە بىرنەچچە دۇشمەن بىلەن بىرلا چاغدا ئۇرۇش قىلىشقا توغرا كېلىپ قالىخانىدى. 5 - ئاتلىقلار پېلكىنىڭ ئونۇتۇت كىشىدىن تۇرغان خاكى قول ئاستىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ سېپىل ئۈستى ئۇرۇشى باشلىنىش بىلەنلا پەتەيلەرنى تاشلاپ، قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، غەزىپىگە پايلىيالمىغان ھالدا ئۆزى يالغۇز قالىكەشنىڭ ئالدىغا قول بومبىسى تاشلاش ئۈچۈن يېقىنلاپ كەلدى. باتۇر جەڭچى دۇشمەن ئوفتسېرى بومبا تاشلىغۇچە ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن ئىنتايىن چەبدەسلىك بىلەن ئۇنىڭغا قارىتىپ ئوق ئۇزدى. خاكى يىقىلدى. لېكىن ئوق ئەجەللىك يېرىگە

تەگمىگەنلىكتىن ئۆلمىدى، بەلكى يېنىك يارىدارلانغاچقا بىردەمدىلا ماجالىغا كېلىۋېلىپ، ئۆلگەن قىياپەتتە ھېيلىگەرلىك قىلىپ شۇك يېتىۋالدى. ئەمما بۇ چاغدا خاكىنىڭ قولىدا قول بومبىسى چىڭ چاڭگالاقلىق ئىدى. ئۇ بۇنى تاشلاش يۇرسىتىنى كۈتەتتى. بۇ پۇرسەت قالىكەشنىڭ ئاپتوماتقا يېگىدىن ئوق باسماقچى بولۇپ تۇرغانلىقى بىلەن يېتىپ كەلگەندەك بولدى. خاكى ناھايىتى يېقىن ئارىلىقتىن تېز مۆلچەرلەپ قول بومبىسى تاشلىدى. بۇ كۈتۈلمىگەن ئۇشتۇمتوت ھۇجۇمدا قالىكەش دۇشمەننى ئېنىپ تاشلاشقا ياكى ئۆزىنى قوغداپ قېلىشقا ئۈلگۈرەلمەي بومبا زەربىسى بىلەن شوتىدىن سىيرىلىپ، پەسكە يىقىلىپ چۈشتى. ئاندىن خاكى شوتىنى قايرىپ، يەرگە ئۆرۈۋەتتى. شۇندىن كېيىن ھۇجۇمچى باتالىيون سېپىل ئۈستىگە ئۆرلىيەلمەي قالدى. ئۆلۈم ۋەھىمىسىدە قالغان دۇشمەنلەر شۇ چاغدا ھوشىغا كەلگەندەك بولۇپ، سېپىل ئۈستىدىن پەسكە ئومۇمىيۈزلۈك قايتۇرما ئوت ئېچىش ئۇرۇشىنى باشلىۋەتتى، ئاڭسىزچە باتۇرلۇق، پىداكارلىق ۋە تولۇپتاشقان قەيسەرلىك ئىچىدە ئۆتكەن بىر كېچە ئاخىرلىشىپ، تاڭ يورۇش مەزگىلى بولۇپ قالاي دېگەنىدى.

سېپىلغا چىقىش ھەربىي ئوپېراتسىيىسى ئەنە شۇنداق ئاخىرلاشتى. بۇنى دۇشمەنلەر ئۆزلىرى ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم غەلىبە ھېسابلىغان بولسا كېرەك، شۇندىن كېيىن ئۇلار شەھەر مۇھاسىرىسىدىن ھالقىپ چىقىپ، جەنۇبىي يۆنىلىش پېلكىغا قارشى قايتۇرما ھۇجۇم تەييارلىقىنى كۆرۈپ باقتى. ئەمما شۇ ھامان بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئاجىز ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، شەھەر ئىچىدىكى كونا ئۆچەك ۋە لەخمىلەرگە، سېپىل ئۈستىدىكى چوڭ، كىچىك ئېسىز پەتەي ۋە مۇداپىئە ئۆگىلىرىگە قايتىدىن مۆكۈنۈپ، باش چىقىرالماي ئاۋۇالقىدەك جىم بولۇۋالدى، لېكىن بۇنى مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇ ئۇرۇشىدا يېلۇققان نۆۋەتتىكى مەغلۇبىيىتى دەپمۇ ھېسابلىغىلى بولمايتتى. چۈنكى

بۇ قېتىمقى ھۇجۇمدا گەرچە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى شەھەر ئىچىنى ئىشغال قىلىش، گومىنداڭ قاماقخانىلىرىدىكى مەھبۇسلارنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىش مەقسىتىنى ئورۇندىيالمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار بۇ مۇھىم ھەربىي ھەرىكەتتە ئەركىنلىك جەڭچىلىرىنىڭ ئۆلۈمدىن قورقماس روھىنى، دۈشمەنلەرنىڭ يۈرىكىنى راسا قاتتىق مۇجۇيالايدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاپ كۆرسەتتى. گومىنداڭچىلار ئون نەپەر پىدائىي ياشنىڭ كاللىسىنى سىپىل ئۈستىگە ئېسىپ قويالمىغانلىقىدىن مەغرۇرلانسا كېرەك. ئەمما بۇ ئۇلارنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ ئەكسىچە، خەلقنى ئازاد قىلىش يولىدا جېنىنى پىدا قىلغان كۈرەشكە ياشلارنىڭ تەلەپ قىلىنغان ۋاقىتتا يەنە دۈشمەن قاماقخانىلىرىغا دادىللىق بىلەن بېسىپ كىرەلەيدىغانلىقىغا ئىسپات بولۇپ ئاقسۇ خەلقىنىڭ قەلبىگە ئۆچمەس خاتىرە سۈپىتىدە ئورناشتى.

سىپىل ئۈستىگە چىقىش جېڭىدە قالمىقەش، قادىرلار، ساقچى قاماقخانىسىدىكى جەڭدە مۇختار، نۇرۇللا، رۇستەم، يۇنۇس، نىجات، كىچىك قاسىمجان، يولۋاس، شاكىرجان، خالىق، تاشپولاتلار قۇربان بولدى. لېكىن ئۇلار بۇنىڭغا قارشى بۇ ئىككى ئورۇندىكى ئۇرۇشلاردا دۈشمەنلەرنىڭ قىرىقتىن كۆپرەك ئەسكەر ۋە ساقچىسىنى، شۇ جۈمىلىدىن روتا ۋە ۋىزۋوت كوماندىرلىرىدىن تۆت كىشىنى ئۆلتۈرگەنىدى.

قالمىقەش ئۆلمىدى

قالمىقەش سىپىلدىن يىقىلىپ چۈشكەندە ئۇنىڭ ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان يۈرىكى تېخى ئۆچمىگەن، سوقۇشتىن توختىمىغانىدى. بىراق ئۇ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى شتابىغا تېز تىببىي ياردەمگە ئەكىلىنىۋاتقاندا يولدا بەختكە قارشى جان ئۈزۈپ قالدى. قادىرنىڭ جەسىتى سىپىل تۈۋىدىن بۇرۇنراق قايتۇرۇپ كېلىنىۋالغانىدى. ئون نەپەر پىدائىي ياشنىڭ جەسەتلىرى ملىلىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ مۇستەبىتلەر ئۈۋۈسىغا قەھرىمانلارچە باستۇرۇپ كىرگەنلىكىنىڭ تارىخىي گۇۋاھى بولۇپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانا ھويلىسىدا قالدى. قالمىقەش، قادىرلارنىڭ جەسەتلىرى شۇ كېچىسى يەنە پولك شتابىدىن كونە شەھەر خانىقا مەسچىتىگە يۆتكەپ كېلىندى. ئەتىسى ئۇلار تەنتەنىلىك جىنازا نامىزى بىلەن يارىبشى قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنىشى كېرەك ئىدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئەتىسى ئەتىگەندىلا كۈنشەھەر بازىرىنىڭ خانىقاسى ئالدىدا رەستىنى تولدۇرۇپ، بىرقانچە يۈز كىشىلىك جامائەت تۈپى سەپ تارتتى. پەشتاق ئۈستىگە تاڭ سەھەردە ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ بايرىقى يېرىم چۈشۈرۈلگەن ھالدا ئېسىلدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى، ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋە ئوغۇللار مەكتىپى بىلەن قىزلار مەكتىپىنىڭ ئۆگزە ياكى دەرۋازىلىرىغىمۇ بايراقلار يېرىم چۈشۈرۈلۈپ قادالدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋلار باش ھازىرلار سۈپىتىدە بەللىرىگە ئاق خەسىدىن ماتەم پوتىسى چىگدى، پولك شتابىنىڭ ئوفىتسېر خادىملىرى بىلەن خانىقادا ھازىر بولغان بىر قىسىم باتالیون، روتىلارنىڭ كوماندىر ۋە سىياسىي بېتەكچىلىرىمۇ ئاق پوتا باغلىدى.

مېيىتلەرنى ئۇزاتقۇچى خەلق كونىشەھەر بازىرىدىنلا ئەمەس، يېڭىشەھەر ناھىيىسى بىلەن كونىشەھەرنىڭ يېقىن يېزىلىرىدىنمۇ كەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسىمى بۇ ئىككى دالىقنى ئۆزلىرىنىڭ بۇزۇلمىغان ئۇلۇم مۇسىبىتىدەك

بىلىپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن بەللىرىگە پوتا باغلىشۇالغانىدى؛ مىيىتلەر ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ بايراقلىرى يېپىلغان جىنازىلارغا سېلىنغانىدىن كېيىن پولك كومانىدىرىنىڭ دىنىي ئىشلار مۇئاۋىنىنىڭ ئىمامەتچىلىكىدە ناماز‌لىرى چۈشۈرۈلۈپ، ئۆزلىرىنىڭ مۇندىن كېيىنكى مەڭگۈلۈك ياتار جايى ياربېشى قەبرىستانلىقىغا ئېلىپ مېڭىلدى. جىنازىلارنىڭ ئالدىنقى تەرەپ ئۈستىگە قالىكەش، قادىرلار مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە پىدائىي بۆلۈپ قاتناشقانىدىن بېرى كىيىپ كەلگەن سادىر پالۋانچە كىگىز قالپاق قويۇپ قويۇلدى، قالپاقلارنىڭ يېنىغا يەنە قالىكەشنىڭ كاپىتانلىق بىر سىزىق، تۆت يۇلتۇز-لۇق، قادىرنىڭ پودپوروچىكلىك بىر سىزىق ئىككى يۇلتۇزلۇق ھەربىي ئۇنۋانلىرىنى كۆرسەتكۈچى ھەيۋەتلىك پاگونلار قادالدى. جامائەت سېپىنىڭ ئالدىدىن ئورۇن ئالغان بىر روتا جەڭچى يول بويى مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەربىي شېئىرىنى ئورۇنداپ ماڭدى. بىر ۋىزۇوت جەڭچى جىنازىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدە 15 تىن تىزىلىپ، پەخرى قاراۋۇللۇق ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلدى. جىنازىلار ئەكىتىلىۋاتقاندا يول ئۈستىدىكى ئۆيلەر ۋە ھويلا-لاردىن بالىلار، قىز - چوكانلار ۋە باشلىرىنى ئاق لىچەك بىلەن چۈمكىگەن مومايلار چىقىپ، ئىغىر مۇسىبەت ھازىدارلىقى ئىچىدە كۆرەش قۇربانلىرىنى ئۇزاتتى ۋە بەزىلىرى سۆيۈملۈك پەرزەنتلىرىنىڭ مېيىتلىرى بىلەن خوشلىشىۋاتقاندەك ئىچ - ئىچىدىن ئۆكسۈپ يىغلاپ، بىر ھازا كۆز ياشلىرى تۆكۈشتى.

شۇ كۈنى كونىشەھەرنىڭ ئەتىگەنكى ھاۋاسى سالقىن ئىدى. تاڭ سەھەر بىلەن ئاسمانىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ، خېلى ئۇزاققىچە كۆز يېشىدەك ئۇششاق يامغۇر تامچىلىرى چېشىپ تۇردى. قالىكەش، قادىرلارنىڭ يەرلىكلىرى بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرى ياربېشىدا ئېلىپ بېرىلغان جەڭدە ۋە كونىشە-

ھەرنى مۇستەبىتلەر قولىدىن ئازاد قىلىش ئۈرۈشىنى ۋاقىتسىدا قۇربان بولغان ئونلىغان پىدائىي جەڭچىلەرنىڭ قەبرىلىرى يېنىغا چېچىلغانىدى. قالىكەش، قادىرلارنىڭ مېيىتلىرى يەرلىككە قويۇلۇپ، قەبرىلىرى قاتۇرۇلۇپ بولغانىدىن كېيىن كىمدۇر بىرى شۇ كۈنىلا بۇ قەبرىلەرنىڭ ئالدىغا سېلاشماي، خازان بولماي مەڭگۈ كۆكىرىپ ياشناۋاتقانلىقىنىڭ ۋە پەقەت ئۆلمەي تېخىچە ھايات تۇرۇۋاتقانلىقىنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە بىرىدىن ئىككى تۈپ ياش قىرچىن تال نېتىنى تىكىپ قويىدى.

مېيىتلەرنى ئۇزاتقۇچى خەلق بىلەن قەبرىستانلىققا قالىكەشنىڭ بەش ياشلىق ئوغلىمۇ چىققانىدى. ئۇ ئاتىسىغا كۆيا بىر قېلىپتا قۇيۇپ قويغاندەك ئىنتايىن ئوخشىشىپ كېتەتتى. جامائەت بالىغا بىرىنچى قېتىم پەقەت مۇشۇ يەردە كۆرۈۋاتقاندەك سۆيۈش ھېسسىياتى بىلەن قايتا - قايتا قاراشتى. قارىغانچە ئۇ قالىكەشكە تېخىمۇ ئوخشىشىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. ھەقىقەتەن بۇ بالا ئاتىسىغا ئوخشىشىپ. جامائەتكە قالىكەشنىڭ كىچىك ۋاقتىنى ئەتەيىن ئەسلىتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. خەلق بالىنىڭ ھازىرقى تۇرقىدىن قازاق جەڭچىسىنىڭ تۇغۇلۇپ - ئۆسكەن يۇرتى مۇڭغۇلكارەدە ئاتا - ئانىسىنىڭ بېقىمچىلىقىدا تۇرۇۋاتقان مەزگىللىدىكى كىچىك ۋاقتىنى كۆرگەندەك بولدى، دېمەك، قالىكەش ئۆلمىگەندى، ئۇ بەلكى ھېلىمۇ تىرىك، ئونىڭلىغان ئاقسۇ خەلقىنىڭ قەلبىدە، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئۈمىد - ئارزۇ ۋە ھېس - تۇيغۇلىرىدا ئەبەدىي ھايات‌تەك ئىدى. قالىكەشنىڭ قورالدىق كۈرەشتىكى جەڭگىۋار سەپداشلىرى، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىمۇ ئۇنىڭ ئۆلگەنلىكىنى خۇددى خەلقتە ئوخشاش زادى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى، چۈنكى قازاق يىگىتى ئۆز يېتەكچىلىكىدىكى ھۇجۇمچى باتالىيونىنى ياخشى تەشكىللەشنى بىلگەنلىكى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى يەنە

ئۇرۇش ئۇستىدىكى پەم ـ پاراسىتى ۋە قورقۇمسىزلىقى ھەققىدە پات ـ ئاردىلا جەنۇبىي يۆنىلىش پويىزىنىڭ بارلىق جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىگە شۆھرەتلىك شەخس سۈپىتىدە تونۇلۇپ كەتكەنىدى.

جەسەتلەر يەرلىككە قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن قەبرىستانلىقتا دەپنە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ فرونتىدىكى پەۋقۇلئاددە ھوقۇقلۇق ۋەكىلى، جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پولكوۋنىك ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇمىدۋارلىق كەيپىياتىغا تولۇپ تاشقان ھالدا ئىنتايىن قىزغىن تەزىيە نۇتقى سۆزلىدى.

— قالىكەش باشلىق سېپىلغا چىققان 12 نەپەر جەڭچىمىز، — دېدى ئۇ، — ئۆتكەن كېچە، كىشىلەر شېرىن ئۇيقۇ چوڭقۇرلۇقىغا چۆككەن ۋاقىت يېرىمى مەزگىلىدە دۇشمەنلەر بىلەن ئېلىشىپ، يېڭى باتۇرلۇقنىڭ تىپىك نەمۇنىسىنى يارىتتى. ئۇلار گومىنداڭچىلار ئۇزاقتىن بۇيان ئىشەنچلىك ئىستىھكام دەپ ماختاپ كەلگەن يېڭىشىھەرنىڭ بىر يېرىم ئەسىرلىك ئېگىز كونا قەلئەسى ئۈستىگە مەردلىك بىلەن ئۆرلەپ، دۇشمەن پوتەيلىرى ئالدىدا پىداكارلىق بىلەن ئۇرۇش قىلدى. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ تۆمۈر دەرۋازا، تۆمۈر پەنجىرىلىك قاماقخانا ھويلىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ، ئەنە شۇ جايدا تۆت ـ بەش ئايدىن بۇيان قامىلىپ، قىيىن ـ قىستاقلار ئىچىدە تۇرۇپ كېلىۋاتقان ئاتاقلىق شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ ئونلىغان ياش سەپداشلىرىنى قاراڭغۇ كامېرلاردىن ئازاد قىلىش كۇرىشىنى ئېلىپ باردى. قاماقخانىدىكى جەڭ تەڭمۇ تەڭ ئېلىپ بېرىلدى. ئۇنىڭ جەريانى قىسقا بولدى. لېكىن ئىنتايىن كەسكىن، ئىنتايىن شىددەتلىك داۋام قىلدى. پىدائىي جەڭچىلەر

رىمىز سېپىل ئۈستىدىن تارتىپ شەھەر ئىچىگە، شەھەر ئىچىدىن تارتىپ تاماقخانا ھويلىسىغىچە بولغان ھالقىسىمان قانلىق ئېلىشلاردا 40 نەچچە دۇشمەن ئەسكىرى ۋە دۇشمەنز ساقچىسىنى ئۆلتۈردى، ئالتە پوتەينى بۇزدى ياكى ۋەيران قىلىپ تاشلىدى. قېرىنداشلار، ئەمدى سىلەر بىلىپ تۇرۇپسىلەركى، دۇشمەنلەرنىڭ ئۆتكەن كېچىدە تارتقان زىمىنى ئەنە شۇنداق زور بولدى. بۇ ئۇرۇش تېخى شەھەر تېشىدا ياكى يار ئۈستى تۈزلەڭلىكىدە بولماي، ئەكسىچە، گومىنداڭچىلارنىڭ يېرىكى ئىچىدە، سېپىل ئۈستىدە، يوشۇرۇن ئارقا ھويلىسى — قاماقخانا ۋە كامېرلارنىڭ تۈۋىدە ئېلىپ بېرىلدى. بىزنىڭ قالىكەش باشلىق 12 نەپەر جەڭچىمىز مۇشۇ جىددىي ئۇرۇش ئوپېراتسىيىسىنى ئىلگىرى ـ ئاخىر پەقەت ئون مىنۇتلا داۋام قىلدۇرۇپ، بۇ زور نەتىجىنى قولغا كەلتۈردى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئاجايىپ جۇشقۇنلۇق ۋە باتۇرلۇقنىڭ يېڭى نەمۇنىسىنى ياراتتى.

جامائەتنىن بىرى قەددىنى رۇسلاپ، ئىپتىخارلىق بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ:

— ئالىلاتائالا جەڭچى بالىلىرىمىزغا بۇنىڭدىنمۇ زور نۇسرەت ئاتا قىلسۇن، — دەپ بىئىختىيار توۋلىۋەتتى.

يەنە بىر كىشى بۇ سۆزگە ئۇلاپ، ئۆز ـ ئۆزىگە خىلى ئۇنلۇك گۇدۇڭشىدى:

«شۇنچىلىك بولغانلاردىن ئەمدى ئىككىسىنى يەرلىككە قويدۇق. قالغان ئوننىڭ جەستى قەيەردىدۇ؟»

بۇ ھەممە كىشى سوراپ بىلىۋالغۇسى كېلىۋاتقان مەسىلە ئىدى. جامائەت جاۋاب بېرىلىشىنى كۈتكەنىدەك سىياسىي كومىسسارغا سوئال نەزەرى بىلەن تىكىلىپ قارىدى. قەبرىستانلىق تىنىق ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە جىمجىت. تاك سەھەردىن تارتىپ چىقىۋاتقان شامال ھازىرغا كېلىپ، تېخىمۇ پەسلەپ، يامغۇرمۇ

توختاشقا باشلىغاندى. گەرچە بۇ سوئال ئۆز ـ ئۆزىگە گۇدۇڭ-شش تەرىقىسىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇنى ئېنىق ئاڭلاپ قالغانىدى.

ـــ قالغان ئون نەپەر پىداكار ياش جەڭچىمىزنىڭ جەسەتلىرى، ـــ دېدى ئۇ جاۋاب بېرىپ، ـــ ئۇلار مەردلىك بىلەن جەڭ قىلغان ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىدا قالدى. بۇ ئەزىمەتلەر يارەمسىز، يەككە ـ يېگانە قالغاندىمۇ تەسلىم بولۇشنى خالىماي، ياردار بولسا يىقىلغان يېرىدىن دەس تۇرۇپ، ئەڭ ئاداققىچە كۈرەش قىلدى، مەردلىك بىلەن جەڭ قىلدى، ئاخىر شۇ ئۇرۇش مەيدانىدا قەھرىمانلىق بىلەن قۇربان بولدى.

كىمدۇر بىرى توۋلاپ، سۆزنى بۆلۈپ:

ـــ شېھىتلەرنىڭ ياتقان جايى جەننەتتە بولسۇن! ـــ دەۋەتتى. شۇ ھامان كونىشەھەر خانىقاسىنىڭ ئىمامى ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن «ئامىن!» دەپ دۇئاغا قول كۆتۈردى. بارلىق جاماەت دۇئا ـ تەكبىر بىلەن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئۆزۈندىن ـ ئۇزۇن قول كۆتۈردى.

ـــ ئاكا، ئۇكىلار ۋە بۇ يەرگە توپلانغان جەمئى قەھرىمانلار! ـــ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ـــ جەڭچىلىرىمىز يۇرت ـ ماكانلارنى ئازاد قىلىپ، مەزلۇم پۇقرالارنى ھۆرلۈك ـ ئەركىنلىككە ئىگە قىلىش يولىدا قۇراللىق كۈرەش ئېلىپ بېرىۋاتقان ۋە خەلقىمىز بىز بىلەن بىر جان، بىر تەن بولۇپ، ئۇرۇش سېپىگە ئۆزلىرىنىڭ ھەممە نېمىسىنى ئايىماي ئاتاۋاتقان يەردە، بىز ھەرقانداق ئىشنى سىزلەردىن سىر ساقلىمايمىز ۋە سىر ساقلايدىغان ھېچ نەرسىمىز يوق. بىز كېچىدىكى جەڭنى ئاسۇق شەھىرىنىڭ ئىچىنى تەلتۆكۈس ئىشغال قىلىش مەقسىتىدە ئېلىپ بارغانىدۇق. بىراق بىزى

ئوگۇشسىزلىقلار سەۋەبىدىن بۇ ئۇلۇغۋار نىشان ۋاقتىنچە ئەمەلگە ئاشمىدى. شۇنداق قىلىپ كېچىدىكى بىرىنچى قېتىملىق سېپىلغا چىقىش پات ـ ئارىدا ئېلىپ بارماقچى بولغان تېخىمۇ پۇختا، ئېخىمۇ مۇكەممەل سېپىل ئۈستى كىرەلەشمە ئۇرۇشىمىز ئۈچۈن ئالدىنقى سىناق مانېۋرى ۋە بىزگە نىسبەتەن پايدىلىق ئۆتكەل بولۇپ قالدى. جەڭچىلىرىمىزدە قايناپ تاشقان قەھرىمانلىق ۋە جاسارەت، سىزلەردىن بىزگە ئۈزلۈكسىز ھەمكارلىق، مەدەت ۋە ياردەم بولۇۋاتقانلىقىڭىزدىن، ئەلۋەتتە بىز ئىككىنچى قېتىم سېپىلغا بۆسۈپ چىقىپ بۇ مۇستەبىتلەر ئوردىسىنى چوقۇم بىت چىت قىلىپ تاشلايمىز ۋە تاشلىمىلايمىز!...

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ سۆزىنىڭ ئاخىردا قەھرىمان قۇربانلارنىڭ نامىغا خىتاب قىلىپ توۋلاپ:

ـــ قازاق خەلقىنىڭ ئىپتىخارلىق ئوغلانى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىردان قېرىندىشى قالمىكەش، ـــ دېدى ئۇ، ـــ سەن يېگىدىن باش قويغان مەڭگۈلۈك ئۇيقۇڭدا خاتىرجەم، ئەبەدىي تىنچ يات! ئىنسىمىز قادىر، تىنچ يات!... مۇختار، نۇرۇللا، رۇستەم، يۇنۇس، نىجات، يولۋاس، خالىق، كىچىك قاسىمجان، تاشپولات، شاكىرجان ھەممەڭلار تىنچ يېتىڭلار، ھەي سۆيۈملۈك ئىنىلىرىمىز، سىلەر ئۇرغۇن جاپا ـ مۇشەققەت، ئەلەم ـ قايغۇلار بىلەن تولۇپ تاشقان بۇ تەڭسىز ئالەمنىڭ ھايات بەيگىسىگە ئەمدىلەتىن ئات سېلىپ كىرگەن ياش چەۋەندازلاردىن ئىدىڭلار، بىراق، سىلەر، ئۆل بولۇپ ياشاشتىن كۆرە، مەردلىك بىلەن ئۆلۈشنىڭ ئەلالىقىنى بىلىشكە ئۆلگۈرۈپ، ئاخىر ئۆز ھاياتىڭلارنى شانلىق كۈرەش يولىغا ئاتاپ جانپىدالىق بىلەن قۇربان بولدۇڭلار! شۇنىسى ئەپسۇسكى، پاك جەسەتلەر دۇشمەنلەرنىڭ نىجىس قولىدا قالدى. بىراق، سىلەر جەڭ قىلىپ قۇربان بولغان ئەنە شۇ جايدا بىزنىڭ يەنە جەڭ ـ كۈرەش

ئېلىپ بېرىپ، ئىختىقامچىلارنى ئالدىغانلىقىمىزغا قەتئىي ئىشىنىڭلار!... بارلىق قۇربانلار، مەڭگۈلۈك ئۇيقۇڭلاردا تىنچ - ئامان، خاتىرجەم بولۇڭلار! ...

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ سۆزىنى تۈگەتتى. پولات كوماندىرنىڭ دىنىي ئىشلار بويىچە مۇئاۋىنى پاتىمە ئوقۇدى. جامائەت بارلىق قۇربانلارغا ئاتاپ، يەنە بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك دۇئا قىلدى. شۇنداىن كېيىن سىياسىي كومىسسار، پولكوۋنىك قاسىمجان قەمبىرى سۆز قىلدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن كۆكسى مىللىي ئارمىيە قۇربانلىرىنىڭ ئۆلۈمىگە ئېچىنىش تۈيغۇسى بىلەن تولۇپتاشقانلىقتىن ئاۋازى مۇڭلۇق، بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ چىقاتتى.

— قەدىردان دوستىمىز قالىكەش، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى، — بىزگىلا ئەمەس، بەلكى بىزدىن ئاۋۋال سىز جاھاىئەتكە، ئاقسۇ خەلقىنىڭ كۆپچىلىكىگە تونۇش بولۇپ كەتكەن ئاجايىپ زەبەردەس قازاق يىگىتى ئىدى. ئۇ مىللىي ئارمىيە سېپىگە كىرىپ، بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت مابەينىدە ئۆزىنىڭ باتۇرلۇقىنى، چېۋەرلىكىنى، قابىلىيەتلىك كوماندىر ئىكەنلىكىنى نۇرغۇن قېتىم ناماياں قىلدى. قازاق ئوغلانىدىكى ئەڭ چوڭ خۇسۇسىيەت، ئۇنىڭ ئۆلۈمىنى قەتئىي پەسەنت قىلماسلىقىدا ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ تولۇق بىر باتالىيون جەڭچىنى ماھىرلىق بىلەن تەشكىللەپ، جەڭگىۋارلىق يولىغا يېتەكلەشىنى، ئۇرۇشلاردا غەلبە قىلىشنىڭ بىر قاتار ئامال - چارىلىرىنى ئىزدەپ تېپىشنى بىلەتتى. قالىكەش شىتاب ئالدىدا راستچىل، كەسپداشلىرىغا سەمىمىي، تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىگە بەجانىدىل ۋە باشتىن - ئاياغ سادىق ئىدى. ئۇ ساختىپەزلىكنى، يالغان سۆزلەپ، كىشىلەرنى ئالداشنى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ ھەممە ۋاقىت ئېيتقانلىرى بىلەن قىلغان ۋە قىلماقچى بولغانلىرى بىردەك

بولۇپ چىقاتتى، دوستىمىز قالىكەش بىزنىڭ تەڭلىك ۋە مىللىي ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا جانپىدالىق بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان ھازىرقى كۈرىشىمىزنىڭ چوقۇم غەلبە قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. شۇڭا ئۇ ئەقىل - ئىدراكىنى، بارلىقىنى ۋە ئۆزىنىڭ قەمىمەتلىك ياش ھاياتىنى قىلچە ئىككىلەنمەي مۇشۇ كۈرەشكە بېغىشلىدى.

شانلىق قۇربانىنىڭ قەبرىسى ئۆزى بىلەن بىللە يانمۇيان تۇرغان ئونلىغان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ئەنە شۇ زەربەردەس قەبرىلىرى بىلەن بىللە تۇزىمايى، قەھرىمانلىق ۋەقەلىرىنىڭ مەڭگۈ گۈۋاھى سۈپىتىدە ئۇزاق زامانلارغىچە قەد كۆتۈرۈپ، كېيىنكى ئەۋلادلار ئالدىدا نامايان بولۇپ تۇرسۇن!...

شۇنداىن كېيىن قاسىمجان قەمبىرى بىرئاز توختاپ، قالىكەش، قادىرلارنىڭ يەرلىكلىرىگە، مىللىي ئارمىيىنىڭ بۈۋانراق ئالەمدىن ئۆتكەن قەھرىمان جەڭچىلىرىنىڭ قاتار تۇرغان قەبرىلىرى ۋە پۈتۈن يارىبشى قەبرىستانلىقىغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. بۇ چاغدا پايانسىز ئۆلۈكلەر ماكانىنىڭ يىراق بىر چېتىدىن كىمنىڭدۇ بىرىنىڭ يېڭى باغلانغان قەبرە تولۇقىنىڭ كەينىدە بىر كۆرۈنۈپ، بىر كۆرۈنمەي ئايەت ئوقۇۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قاسىمجان قەمبىرى بۇ ئايەتنى سەل - پەل تىڭشىغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇشقا باشلىدى. نۆۋەتتىكى سۆزىنى جامائەتكە قازاق يىگىتىنىڭ ئاقسۇدا ئۆتكەن بەش - ئالته يىللىق ئىسيانكار ھاياتىنى قىسقىچە توقۇشتۇرۇشقا بېغىشلىدى.

— قالىكەشنىڭ قەلبى خەلقنىڭ قەلبى بىلەن بىر ئىدى، — دېدى ئۇ، — بۇ قازاق يىگىتى ئاقسۇغا كېلىپ، 5 - ئاتلىقلار پولكى تەركىبىدە ئىنزۇوت كوماندىرى، ئىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قوراللىق ساقچى ئەترىتىدە ئوتدېلىنىپ كۆ-

ماندىرى. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋىلايەت ۋالىسى مەھكىمىسىدە شوپۇر بولۇپ ئىشلىگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇ بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدىن تۈزۈكرەك ئىللىقلىق تاپالمىدى، شۇنداق بولۇشى تەبىئىي ئىدى. چۈنكى ساپ ۋىجدانلىق بۇ قازاق يىگىتى مۇستەبىتلەرنىڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي ۋە ساقچى ئورگانلىرىنىڭ ھېچبىرى بىلەن ئەسلا سىغىشالمايتتى. ئۇنىڭغا بۇ جايلار يات ئىدى، ئۆزىمۇ ئۇلارغا يات بولۇپ كۆرۈنەتتى. قالمىقىشنىڭ بۇ ئورۇنلاردىكى ھايات-ئىسيانكارلىق روھى بىلەن ئۆتۈپ قامىلىش ۋە قوغلىنىش بىلەن بىر ـ بىراقى ناھايىتى تېز ئاخىرلىشىۋەردى. ئۇنىڭ ئىسسىق ماكانى ۋە دوستلىرى خەلق ئىچىدە ئىدى، ئۇ ئاخىر ئاقسۇ-دىكى بەش ـ ئالتە يىللىق ھايات-ئىش خەلق ئىچىدە مېھىر ـ مۇ-ھەببەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ، چوڭقۇر يىلتىز تارتقۇزدى. قالمىقىش ئاقسۇ خەلقىنىڭ كۆيۈنۈشىنى بۆپتۇ. بۇنىڭ ئارقىسىدا ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلار ئوتتۇرىسىدا بۇ يەردە مىللىي قېرىنداشلىق كۆۋ-رۈكى قەد كۆتۈرۈپتۇ، يىلتىزى بىر، ئەككى خەلق ئوتتۇرىسىدا قان ـ قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتىنىڭ بىرىگى سەھىپىسى ئېچىلىپتۇ.

قاسىمجان قەمبىرىنىڭ سۆزى بۇ يەرگە كەلگەندە جامائەت يەنە بىردىن قالمىقىشنىڭ ئوغلىنى ئەسكە ئېلىپ قالدى. بۇ چاغدا بالا يەرلىك ئۆپچۆرىسىدىكى بىر توپ كىشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا جىم ئولتۇراتتى. بىرنەچچە كىشى تەڭمۇ تەڭ چۆر-قىراپ، پولات يېتەكچىلىرىگە ئۇنى كۆرسەتمەكچى بولغاندى، ئاڭغىچە ياشلاردىن بىرى بالىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، تۇرغان يېرىدىلا تۆت تەرەپكە چۆگىلىتىپ، ھەممەيلەنگە باشقىدىن يەنە بىر قېتىم كۆرسىتىپ چىقتى.

— قېرىنداشلار! — دېدى قاسىمجان قەمبىرى سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — بىرىنچى قېتىملىق سېپىلغا چىقىش بىزنىڭ غەلىبىمىز بىلەن ئاخىرلاشتى. بۇنىڭ بىلەن بىز ئۆز دۇشمەنلە-

رىمىزگە شەھەرنى تۆت تەرەپتىن قورشاشنىلا ئەمەس، بەلكى يەنە زور قەھرىمانلىق بىلەن سېپىلغا چىقىپ، ھەتتا ئۇلارنىڭ زۇلۇم ئۇۋىلىرى ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىپ، ئۆلۈمدىن قورقماي ئۇرۇش قىلالايدىغانلىقىمىزنىمۇ كۆرسەتتۇق. ھازىر دۇش-مەنلەر ئىنتايىن قاتتىق، بۇرۇنقىدىنمۇ يامان دەككە ـ دۈككە ئىچىدە تۇرماقتا. ئۇلار ئەمدى ئۆلۈم ياكى قول كۆتۈرۈپ، تەسلىم بولۇشتىن باشقا ھېچقانداق قۇتۇلۇش يولى قالمىدى. دۇشمەنلەر بۇنى بۇرۇنقىدىنمۇ ئېنىقراق چۈشىنىش ۋە ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالدى.

شۇندىن كېيىن جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ كوماندىرى، پولكوۋنىك سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ئوتتۇرىغا كېلىپ، قەبرىستانلىققا توپلانغان كىشىلەرگە ئايلىنىپ تۇرۇپ بىر تۇتاش ھەربىيچە سالام بەردى. ئاندىن قىسقىچە سۆز قىلىپ، مىللىي ئارمىيە پولك شتابىنىڭ كېچە سېپىل ئۈستىدە ۋە قاماقخانىدا بولۇپ ئوتكەن جەڭلەردە قۇربان بولغان ئەزىمەتلەرنى تەقدىرلەش ئۈچۈن جەڭلەردە قۇربان بولغان ئەسكەرلەرنىڭ ئاخىرقى توغرىسىدا قوبۇل قىلغان قارارىدىن كۆچىرىلىكىنى ئاخبارات ئاگ-لاتتى. پولك شتابى كېچە سېپىل ئۈستى ئۇرۇشى ئاخىرلاشقىنى بىلەنلا ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ رىياسىتىدە مەخسۇس مەجلىس ئۆتكۈزۈپ، قالمىقىشكە مىللىي ئارمىيە قەھرىمانى ئاتا-قىنى بېرىش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ نامىغا يەنە «ئازادلىق ـ I» ئالتۇن ئوردىنى تاپشۇرۇشنى، قادىرنىڭ نامىنىمۇ مۇشۇ ئوردىن بىلەن تەقدىرلەشنى، شۇنىڭدەك ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانا ھويلىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ، شۇ يەردىكى ئۇرۇشتا شەھىت بىلەن قۇربان بولغان ئون نەپەر ياش پىدائىيلارنىڭ شانلىق نامىلىرىنى«ئىستىقلالىيەت ـ I» ئالتۇن ئوردىنىلىرى بىلەن تەقدىرلەشنى ئۆتۈنۈپ، غۇلجىغا، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقى-لابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىغا رادىئو-

گرامما ئەۋەتكەندى. پولك شتابىنىڭ نۆۋەتچىسى ئوفىتسېرى يېڭىراقتا قەبرىستانلىققا يەتكۈزۈپ كەلگەن جاۋاب رادىئوگرامـمىسىدا جەنۇبىي يۆنىلىش بولكىنىڭ بۇ تەلىپى ماقۇل تېپىلمىپ، غۇلجا شەھىرىدە چىقىدىغان گېزىتلەرنىڭ ئەتىدىكى سانلىرىدا ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىلـلىي ئارمىيە باش شتابىنىڭ بۇ ھەقتىكى قوشما يەرمانىنىڭ رەسمىي ئېلان قىلىنىدىغانلىقى مەلۇم قىلىنغانىدى.

جامائەت پولك كومانداىرىنىڭ ئاخىراتىدىن ھاياجانلانـدى. ئۇلار بىر ئېغىزدىن دېگۈدەك بۇ ھەقتىكى يېڭى ھېس تۇيغۇلىرىنى بايان قىلىپ: «خەلقە ياخشىلىق قىلغۇچىنىڭ تەۋەررۈك نامى ھەممە يەرگە تارقالماي قالمايدۇ، باتۇرلۇق كۆرسەتىپ،مەردلىك بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن شېھىت ـ قۇربانلار كىشىلەر قەلبىدە ئۇزاققىچە ساقلىنىدۇ» دېيىشتى.

دەپنە مۇراسىمى ئاخىرلىشىپ، جامائەت قەبرىستانلىقتىن تارقىدى. لېكىن مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ئاقسۇدا قەھرىمانلىق بىلەن ئېلىپ بارغان بىر قاتار ئۇرۇشلىرى ھەققىدە ئۆز ـ ئارىدىن قىزغىن ئىشتىياق بىلەن باشلىنىپ كەتكەن گەپ ـ سۆزلەر پۈتۈن يول بويى داۋام قىلىپ، كىشىلەر بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىپ، ئۆيلىرىگە كىرىپ كەتكۈچە توختىمىدى، جامائەت ئىچىدە قالىكەشنى تونۇيدىغانلار كۆپ ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئۇرۇشلاردىكى باتۇرلۇقى، مۇناسىۋەتتىكى سەمىمىيلىكى، باشقىلارنىڭ قىينىچىلىقىغا ئىنتىلمىشچانلىق بىلەن يارەم بېرىپ كەلگەنلىكى، ئىش ـ ھەرىكىتىدە چەبدەس ۋە چېۋەرلىكى ئۆزئارا باشلىنىپ كەتكەن سۆھبەتنىڭ ئاساسلىق تېمىسى بولۇپ قالدى. قازاق يىگىتى بىلەن يېڭىشەھەر سۇجۇ دەھەللىسىدە يېقىنقى ۋاقىتقىچە يېقىن ھەمسايىلەردىن بولۇپ، بىرقانچە يىل بىللە ئولتۇرغان، ئەمما ئۇرۇش پارتلىغاندىن بېرى ئائىلىسىدىكىلەر

بىلەن بىللە كونىشەھەرگە كۆچۈپ كېلىپ، تۇغقىنىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتقان بىر باپكار ئۆزى بىلەن بىللە كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىگە قالمىقىش ھەققىدە يېنىش ـ يېنىش سۆزلەپ، ئۇنىڭ قوشنىلىرىغا قىلىپ بەرگەن بىرمۇنچە ياخشى ئىشلىرىنى زوق-شوخ بىلەن تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى. باپكارنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزىدىن بۇ قەھرىمان قازاق يىگىتى بىلەن يېقىن قېرىنداشلاردەك ئىناق ـ ئىتتىپاق ئۆتكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ھازىر بولسا ئۇنىڭ ئومۇمىي روھىي قىياپىتىنى قالىكەشنى سېغىنىش ۋە ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە چەكسىز ئېچىنىش ھېس ـ تۇيغۇلىرى قاپلاپ كەتكەنىدەك كۆرۈنەتتى.

ـ ئۇ ئىنتايىن ياخشى ۋە باھاسىز يىگىت ئىدى، ـ دەيىتتى ئۇ، ـ ئۆتكەن يىلى ھويلىمىزنىڭ تېمىنى زەيلىشىپ ئۆرۈلۈپ كەتكەن، ئاندىن يەنە ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك شۇ يىلى كۈزدە چىققان قاتتىق بوراندا يېتىپ ـ قوپۇۋاتقان ئۆيىمىزمۇ غۇلاپ چۈشكەنىدى. كەمبەغەلنى نەس باسسا ئەنە شۇنداق ئارقىمۇ ئارقا باسىدىكەن، ئۆيىمىزنىڭ غۇلىشى بىلەن بىر قىسىم نەرسىمىز بۇزۇلۇپ تۈگىدى، باپكارلىق دەستىگاھىمىزمۇ كېرەكتىن چىقتى. ئاڭسىچە قىش يېقىنلاپ قالدى. قولىمىز قىسقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيىنى باشقىدىن ياسۇپ-لىشقا يارەملەشكۈدەك بالىمىز يوق ئىدى. شۇنداق قىلىپ، باش قېتىمچىلىقىمىز راسا كۈچەيگەن چاغدا قالىكەش ئۆزلۈكىدىن كېلىپ، بىزگە ناھايىتى ئوبدان قارىشىپ بەردى. ئۇدا ئون كۈنچە ئىشلەپ، تېممىزنى قوپۇرۇپ، ئۆيىمىزنىمۇ باشقىدىن ياسىشىپ بەردى، ئۇنىڭ تامچىلىقىغا قولى ئەپلىك ئىكەن. ئەگەر ئۇ يارەم بەرمىگەن بولسا، پۇلىمىزنىڭ يوقلۇقىدىن باشقا تامچى سالالماي ئۇششاق بالىلىرىمىز بىلەن قىشنىڭ قىشىدا چوقۇم تالاغا قالاتتۇق. قالىكەش يەنە ئۆگزىنى يېپىشقا

تۆت دانه بادرا، تۆت دانه يېڭى بورا ياردەم قىلدى. خۇدايـ تائالا چوقۇم ئۇنىڭ جايىنى جەننەت قىلسۇن...

باپكار بىلەن بىللە كېتىۋاتقان يەنە بىر يېڭىشـەھەرلىك ياماقچى موزدۇز ئۆيىنىڭ گېپى چىقىشى بىلـەن گومىنداڭچىلارـ نىڭ سېپىل ئەتراپىدىكى مەھەللىلەرنى ۋەيران قىلىپ، ئـۆيـ ـ ئىمارەتلەرنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغانلىقىنى ئەسلەپ قالغانىدى، ئۇ شۇ ھامان سۆز قىستۇرۇپ، چوڭقۇر ھەسرەت بىلەن:

— توغرا ئېيتتىڭىز، — دېدى ئۇ باپكارغا، — ئۆتكـەن يىل كۈزدىكى قاتتىق بوراندا بەزىبىر كىونا ئـۆيلـەر ۋەيران بولغانىدى. ئـىشقىلىپ، شۇ يىلقى قىشنى ساق قالغان ئۆيلىـ رىمىزگە سىغدىلىپ بىر ئىلاج بىلەن چىقىرىۋالىغانىدۇق. بـۇ يىلچۇ؟ ياز ئۆتۈپ، قارا قىش يەنە يېقىنلاپ كەلمەكتە. گومىنـ داڭ يېڭىشـەھەر بازىرىدىكى كىشىلەرنىڭ ئـۆيلىرىنى تـۇتاش كۆيدۈرۈپ تاشلىدى. ئۇرۇش ئاخىرلاشسا يېڭىشـەھەرگە قايتىمىز. قىشنى بالا ـ چاقىلىرىمىز بىلـەن ئـۆيـ ـ ماكـانسىز قانداقمـۇ ئۆتكۈزەرمىز؟ بۇنى غەم قىلمۇپرىپ بېسىم تاشتەك قېتىپ كەتتى.

— بۇنىڭدىن غەم قىلىپ يـۈرۈش ھاجـەتسىز، — دېدى قەتئىيلىك بىلەن باپكار، — مەن قالىمىقىش بىلـەن ئۇ قـۇربان بولۇپ كېتىشتىن بـىرنەچچـە كـۈن ئاۋۋال كـۆرۈشـكـەنـىدىم. قالىمىقىش مۇشۇ توغرىدا ئالايىتەن سۆزلـەپ، شـەھـەر ئـىچىنى بالدۇرراق ئىشغال قىلساق، سىلەرنى پولكنىڭ ھارۋىلىرى بىلەن يېڭىشەھەرگە كۆچۈرۈپ قويىمىز. جەڭچىلىرىمىز يەنـە ھەرقايـ سىڭلارنىڭ ئۆيـ ـ ماكانىڭلارنـى قايتـىدىن ياسـۇپلىشىڭلارغا ياردەم بېرىدۇ، دېگەنىدى. قالىمىقىشنىڭ ئېيتقىنىچە بـۇ مىللـي ئارمىيە شتابىنىڭ قارارى ئىدىكەن. ئابدۇكېرىم ئابباسوپمۇ يېڭىشـەـ ھەرنىڭ خەلـق ۋەكىللىرىگە بۇ ھەقتە بىرنەچچە قېتىم ئېيـ تىپتۇ. ۋاي ئىسىت! قالىمىقىش ئاجايىپ ياخشى ئادەم ئىدى،

كۆڭلى مېھرى دەريا... شۇنىسى ئۇ ئۆلۈپ كەتتىسى ـ دە!...

— ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى بىر ـ ئىككى قېتىم سـۆزلىگەنگە تۇگىمەيدۇ، — دېدى يەنە بىر كىشى قالىمىقىش توغرىسىدا سۆزـ لەپ، — ئۇزاقى يىلى دولان دەرياسىنىڭ سۇيى توسىلىشتىن ئۇل غىيىپ، تاشقىن پەيدا بولۇپ، دەريا ئەتراپىدىكى ئۆي ـ ئىمارـ ەتلەرنى سۇ بېسىپ كەتكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالمىغان بولساڭلار كېرەك. شۇ ۋاقىتتا بوۋاق بالىمىز بۆشۈكى بىلەن بىللە ئېقىپ كەتتى، تۇتۇۋالىمەن دەپ ئۆزۈمنى سۇغا تاشلىدىم. تـۇتـۇۋېلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۆزۈم سۇغا چۆكۈپ كېتىپ، ئۆلۈپ كـەتكىلى تاس قالدىم. ھەر بىر ئادەم ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن بـولـۇپ كەتكەنلىكتىن ياردەم بېرىشكە نەدىمۇ ئادەم بولسۇن. دەل شـۇ پەيتتە قالىمىقىش سۇغا سەكرەپ، قاينام ئىچىدىن بالام بىلـەن مېنى قىرغاقـقـا ئاچـىقىپ، ئۆلۈمدىن قۇتقۇزدى. ئۇ راستىنى ھەممە كىشىگە يېقىن كۆرۈنىدىغان ئىللىق كۆڭۈل ئادەم ئىدى، ئۆزى بىلەن زادى ھېسابلىشىپ يۈرمەيتتى.

— سىلەر ئۆز مەھەللەڭلاردىكى ئىشلارنىلا سـۆزلەۋاتىسـ لەر، — ئاق نىيەت بىلەن ئېتىراز بىلدۈردى مەقسۇتئـاخـۇن ساتىراش، — قالىمىقىشنىڭ مېھرىدىللىك بىلەن قىلغان ـ ئەتكەـن ياخشى ئىشلىرى ئۇنىڭ بىر سۇجۇ مەھەللىسى ياكى بىر تاشـ قىن ۋاقىتدا قولۇم ـ قوشنىلىرىغا كـۆرسەتكـەن يارەمىلىرىنى سۆزلەش بىلەن تۈگەپ كەتمەيدۇ. ئۇ سىزلەر ئېيتقاندەك ياغاچـ چى، تامچىلا ئەمەس، ئۇ يەنە سۆيۈنـۈپ قاراپ ئولتـۇرغۇدەك چىرايلىق جاندۇقلارنى ياسايدىغان ئۇستا تۆمۈرچى ئىكـەن ئە ـ مەسمۇ؟ قالىمىقىش ئـۆزى يالغـۇز كېچىلىرى ئۆيىدە يـوشـۇرۇن ئىشلەپ يۈرۈپ، شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپلەرگە ئىككى دانە بېـ جىرىم قارا مىلتىق، تۆت دانە قىلىچ، بىرقانچە تال شەمشەر ـ دەك ئۆتكۈر خەنجەر ياساپ بەردى، ئۇ بۇ ئىشلارنى قورقماي

قىلىۋەردى، گومىنداڭ ساقچىلىرى سېزىپ قالاي دېگەندە ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن قەيسەرلىك بىلەن ئۇيىدىن كەتتى. ئۇنىڭ ئەسلى مۇددىئاسىمۇ مىللىي ئارمىيىگە قوشۇلۇۋېلىش ئىدى. ئاخىر تۈتۈلۈپ، مىللىي ئارمىيە كەلگۈچە كونىشەھەردىكى ساقچى قاماقخانىسىدا سولىنىپ ياتتى. ئاڭلىشىمىزچە ئۇ مىلتىق، قىلىچ، خەنجەر ياساپ لۈتپۈللا مۇتەللىپلەرگە تەقدىم قىلغانلىقىنى گومىنداڭچى سوراقچىلارغا زادى ئېيتماپتۇ.

— بىزنىڭ ئۆي ياتالماستا، — يەنە بىر كىشى ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ سۆز باشلىدى، — مېنىڭ قالىكەش بىلەن ئالاقەم يېقىن ئىدى. ئۇ بىزنىڭ ئۆيگە پات - پات كېلىپ تۇراتتى. ئۇ مەقسۇتئاخۇن ئاكام ئېيتقاندەك تۆمۈرچىلىككە ھەقىقەتەن ئۇستا ئىكەن، بىر يىلى ئىجارىگە ئالغان يېرىمىز كۆپرەك بولۇپ، ھەممىسىگە شال تېرىغانىدۇق. قالىكەش ئورمىدا ئىشلەتكەن، دەپ ئورغاق سوقۇپ بەرگەنىدى. ھېلىمۇ بۇ ئورغاق قاشارىمای شەمشەردەك ئىشلەپ بىزگە ناھايىتى ئەسقېتىپ تۇرۇاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە قالىكەش ھەر يىلى شال يىغىمدا بىزنىڭكىگە كېلىپ، ئورما ئىشلىرىمىزغا ياردەم بېرىپ تۇراتتى.

— ئۇنىڭ يەنە بىر ھۈنىرىنى دەڭلا تېخى، — مەقسۇتئاخۇن ساتىراش قالىكەشنىڭ سائەت رېمونتچىلىقىنى ئۇشتۇمتۇت ئەسلەپ قېلىپ ئىككىنچى قېتىم قوشۇمچە قىلدى، — بۇزۇلغان سائەتلەرنىڭ كېسىلىنى تېپىپ، تۈزەشتۈرەلەيدىغان كىشىمۇ يەنە شۇ ئىدى. ئۇ دۇكىنىمىزدىكى تام سائىتىنى بىرنەچچە نۆۋەت رېمونت قىلىپ بەرگەنىدى. ئۇ تېخى كىچىك يانچۇق سائەتلىرىنىمۇ ئوبدانلا رېمونت قىلالايدىكەنىدۇق. شۇنىڭغا قارىماي قالىكەش ئايرىم دۇكان ئېچىپ، ھۈنەر قىلىپ، پۇل تېپىش، مال - دۇنيا يىغىش كويىغا كىرمىگەن. ئۇ ئىككى نان تاپقان كۈنى بىرىنى باشقىلارغا بېرەتتى، دېمەك، ھەرگىز لاپ سۆز-

لەپ قالغان بولمايمىزغۇ دەيمەن. قىسقىسى، قالىكەش مېجەزى ئوڭلۇق، مۇلايىم، كۆڭلى يۇمشاق، كىبرىسى يوق، چوڭ - كىچىككە ئوخشاش، ئاق كۆڭۈل يىگىت ئىدى.

مەقسۇتئاخۇن ساتىراشلارنىڭ كەينىدىن يەنە ئون نەچچە كىشى غۇجىمەك توپ بولۇپ، قىزغىن پاراڭ بىلەن كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكىلەردىن باغۋەن تاجاخۇن ئاكىسىنىڭ قازاق يىگىتى قالىكەش توغرىسىدا چوڭقۇر سېغىنىش ۋە تۇغمەس ئارزۇ - ئارمان بىلەن ئۇنلۈك قىلىپ سۆزلىگەن سۆزلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— قالىكەشنىڭ گەۋدىلىك جۇشقۇن قىياپىتى تېخىچە كۆز ئالدىمدىن كەتكىنى يوق، — دەيتتى بۇ كۆپنى كۆرگەن بوۋاي، — ئۇ بىرقانچە كۈندىن بېرى بىزنىڭ بېغىمىزدا ئۆز قولى بىلەن شوتا ياسىغان، سېپىلغا كۆتۈرۈلۈش مەشىقى ئۆتۈۋاتقان ئىدى. ئۇ ئىشنى تۈگىتىپ ئۆيىگە قايتىدىغان چاغلىرىدا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ قويۇپ كېتەتتى. ئۇ كۈنى ئۇ ئادەتتىكىدىنمۇ مەزمۇنلاشتۇرغان، پۈت تەرىپىنى يانتۇلاشتۇرۇپ ۋە كېگەيتىپ، بىرقانچە ئادەم بىر ۋاقىتتا دەسسەپ ئۆرلىسە قىڭغايمايدىغان قىلىپ چىققانىدى. ئۇ يەنە شوتىنىڭ ئۇلانمىلىرىنى قايتىدىن تۆمۈر چەمبەر بىلەن چىڭىتقان، غالتەكلىرىنى يەنە بىرەر قۇر قىرىپ، تېخىمۇ سىلىقداتقان، ياغ سۈرتۈپ، ئاخىرقى قېتىم رېزىنكە قاپلاپ، زادى غەيرىلماس قىلمۇەتكەنىدى، كەچلىكى شوتىنى سېپىل تەرەپكە ئېلىپ مېڭىش ۋاقتىدا دېمەمسىلە، شۇنچىۋالا ئېغىر نەرسىنى باشقىلار تالاشقانغا قويماي، خېلى ئۇزۇنغىچە ئۆزى يالغۇز كۆتۈرۈپ ماڭدى. قۇربان بولدى، دەپ ئۇنى بۇگۈن بىز ئۆز قولىمىز بىلەن يەرلىككە قويدۇق. گەپنىڭ ھەقىقىتىنى ئېيتسام، ئۇنىڭ ئۆلگەنلىكىگە ھېلىغىچە ئىشەنگۈم يوق. قالىكەش دۇشمەنلەرنىڭ بىر تال، يېرىم تال بۇمبىسى ياكى بىرەر

يېرىم ئوقىدا ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك ئەھەس ئىدى.

— بۇنىڭغا نېمە ئىلاج؟ — تەسەللى ئاھاڭىدا سۆزلىدى كىمدۇر بىرى، — بۇ تەقدىر ئىلاھىنىڭ پۈتكىنى. قۇل بۇمبىسى تەگكەننىڭ ئۈستىگە قالىقىشىنىڭ داۋالغۇپ كېتىپ، شۇنچە ئېگىز سېپىلدىن چېرىۋۇندەك قاتتىق قاتراڭ يەرگە يېقىلىپ چۈشكىنى ھەممىدىن يامان زەربە بولغان - دە!

— مېنىڭمۇ تاجاخۇنىڭ ئويلىغىنىدەك ئويلىغۇم كېلىپ تۇرىدۇ، — دېدى سالاخۇن ئاشپەز ئېچىنىش بىلەن، — قالىقىش كىشىگە ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان يېگىت ئەھەس ئىدى. خىيالىمغا قانچە كۆپ كەلتۈرسەم كۆزۈمگە شۇ شۇنچە ساغلام ۋە ھامان تىرىك بولۇپ كۆرۈنىدۇ. قالىقىش زادى ئۆلمىگەندەك، يەنىلا ھايات، ئۇ يەنە بىز بىلەن بۇرۇنقىدەكلا بىللە بولىدىغاندەك بىلىنىدۇ.

— تۇغرا ئېيتتىڭلار ئاكىلار. سىلەر ئاھايىتى تۇغرا ئېيتتىڭلار، — بۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ كىچىك جامائەتكە تۇنۇشلۇق بولۇپ كەتكەن ئاۋازى ئىدى. ئۇ قەبرىستانلىقىنى پىيادە قايتىپ كېلىۋېتىپ، بۇ بىر توپ ئادەملەرگە ئۇلىشىۋالغانىدى. ئادەملەر توپى ھاياجان ئىچىدە ئۇشتۇمتۇت توختاپ خۇشال ھالدا كەينىگە قارىدى. سىياسىي كومىسسار قېرىنداشلارچە مېھىر - مۇھەببەت ۋە روشەن كۆلۈمسىرەش بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىردى. ئاڭىچە ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئالدىدىراق كېتىۋاتقان مەقسۇت ئاخۇن ساتىراشلار تۈپىمۇ توختىدى. ئاندىن بۇ ئىككى توپ بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ، چوڭ بىر بۆلۈك جامائەت قايتىدىن ھاسىل قىلىپ، يەنە مېڭىشنى داۋام قىلدۇردى.

— قالىقىش ھەقتەتەن ئۆلگىنى يوق، خەلق ئازادلىقى ئۈچۈن كۆرەش قىلىپ، مەردلىك بىلەن قۇربان بولغان

كىشىلەرنىڭ سۆيۈملۈك سىماسى ھەمىشە بىز بىلەن بىللە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ شانلىق نامى قەلبىمىزدە مەڭگۈ ساقلىنىپ، ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە ئۇنتۇلماي يادلىنىدۇ. دوستىمىز قالىقىش كۆرەشتىن ئىبارەت بۇ توغرا يولنى تاللىۋېلىشتا قۇل بولۇپ قول قوشتۇرۇپ ياشاشتىن كۆرە، كومىتداڭغا قارشى جەڭ قىلىپ، مەردلىك بىلەن ئۆلۈشنىڭ نە قاتارلىق شەرەپلىك بولىدىغانلىقىنى بىلىپ يەتكەن. ئاخىر ئۇ مۇشۇ ئۇلۇغۋار چۈشەنچە بىلەن مىللىي ئارمىيە سېپىگە كىرىپ، قانخورلارغا قارشى بىر قاتار جەڭلەرنى غەلىبىلىك داۋام قىلدۇردى. ئۇ تېخى ياش ئىدى، شۇ سەۋەبتىنمۇ ياشىشى كېرەك ئىدى. بىراق، ئەجەل ئوقى، ھۆرلۈك، ئەركىنلىك ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى ئاتقان كىشىنى بىمەزگىل بىزىنىڭ ئارىسىدىن ئەكەتتى. جەڭ توختىمىدى، گومىنداڭغا قارشى قانلىق كۈرەش ھېلىمۇ داۋام قىلماقتا. قۇربانلارنىڭ قېنى ھەرگىز بىكار كەتمەيدۇ. شىددەتلىك قوراللىق كۈرەش زالىملار ئوردىسىنى تېز ئارىدا بىتچىت قىلىپ، شانلىق قۇربانلىرىمىز ئورۇنداشقا ئۇلگۈرەلمىگەن ئۇلۇغۋار ئارزۇنى چوقۇم ئەملگە ئاشۇرىدۇ.

سۆز توختاپ، ئادەملەر توپى ئابدۇكېرىم ئابباسوپنى ئوتتۇرىغا ئالغان ھالدا ئىشەنچىكە تولۇپ، مەغرۇر قەدەملەر بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەيتتى. ئادەملەرنىڭ بەزىلىرى ئۆز ئۆيلىرى ئالدىغا كېلىپ قالغان بولسىمۇ سىياسىي كومىسساردىن ئايرىلغۇسى كەلمەي، ئۇنىڭ بىلەن يەنىلا بىللە ماڭاتتى. ھاۋا تىنىپ، قالىقىشلەرنىڭ ئۆلۈمى بىلەن ھازىرلىقىغا چۆمگەن كونىشەھەر كوچىلىرى تىنچ، جىمجىت ئىدى، يېڭىشەھەردە گومىنداڭچىلارغا قارشى شىددەت بىلەن ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ، ئارقىدىن بىرلا ۋاقىتتا سېپىلغا قارىتىپ، ئوت ئاچقان ئونلىغان مىنامىيوتلارنىڭ قۇلاققا يېقىملىق چاڭىلداشلىرى يېتىپ

كېلىپ، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ شەھەرنى ھوشيارلىق بىلەن ئۇزلۇكسىز مۇھاسىرە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە قەبرىستانلىقتىن كېيىنرەك قايتقان قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلارنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ، بىرئاز توختىدى. ئۇلار بۇ ئىدارىنىڭ خىزمەتلىرىنى ئۆز نۆۋىتىدە بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن بىرلىكتە ياتالماسقا — مىللىي ئارمىيە پولك شتابىغا قايتىشى كېرەك ئىدى. دەل شۇ چاغدا، كېچە باي تەرەپكە رازۋېتكىغا ئەۋەتىلگەن ئىككى جەڭچى، ئىچىگە گۇمىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ فورمىسىنى كىيىپ، تېشىنى ئۇزۇن تون پەردىلىگەن بىلەن چۈمپەردىلىگەن ئىككى نەپەر قوراللىق دۇشمەن ئەسكىرىنى ئالدىغا سېلىپ كېلىپ قالدى. بۇلار كۈچادىن ئاقسۇغا ئەۋەتىلگەن گۇمىنداڭ رازۋېتكىچىلىرى بولۇپ، ئۇلاردىن بىرى بىلىكىدىن، يەنە بىرى پاقالچىقىدىن يېنىكرەك يارىدارلانغانىدى. دېمەك، بۇ ئۇلارنىڭ مىللىي ئارمىيە رازۋېتكىچىلىرىغا يولدا ئۇچراپ قالغانلىقىدىن كېيىن قارشىلىق كۆرسىتىپ ئوت ئاچقانلىقىنى، ئاندىن ئىككى تەرەپ ئېتىشمىسىدا ئوق تېگىپ، مەجبۇرىي قولغا چۈشۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. شۇ ئېتىشمىدا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن بىرى يارىدار بولۇپ، چېكىسىنى بېنىت بىلەن تېڭىۋالغانىدى. غەزەپلەنگەن ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، شۇ يەردىلا ھۆكۈم ئېلان قىلىپ، بۇ ئىككى نەپەر جاھىل دۇشمەننى قاماپ تاشلاشنى بۇيرۇدى.

ئەتىسى جۈمە كۈنى ئىدى. كۈنىشەھەر بازىرىنىڭ تۈنۈگۈن ئەتىگەن قالمىقاش، قادىرلارنىڭ مېيىت نامىزى چۈشۈرۈلگەن چوڭ خانىقاسىدا جۈمە نامىزى ئوقۇلغاندىن كېيىن ئادەت بويىچە بىرقانچە يۈز كىشى ئۆز تۇغقانلىرىنىڭ قەبرىلە-

رىنى يوقلاش، قالمىقاش، قادىر ۋە باشقا مىللىي ئارمىيە قۇر-بانلىرىغا دۇئا - پاتىھە قىلىش ئۈچۈن ياربېشى قەبرىستانلىقى-غا چىقتى. ئۇلار بۇ يەردە سېپىل ئۈستىدىكى جەڭدە قۇربان بولغانلارنىڭ قەبرىلىرى ئالدىغا تۇنۇگۈن كەچ قاداپ قويۇلغان خاتىرە تاختايلىرىنى كۆردى. چىڭ ئۈجمە ياغىچىدىن ئەينەكتەك سىلىقداپ ياسالغان تاختايلارنىڭ بىرىگە «خالىق (قالمىقاش) 1917 - يىلى مۇڭغۇلكۈرەدە قازاق چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ، 1945 - يىلى 9 - ئايدا، 28 يېشىدا ئاقسۇنى گومىنداڭچىلاردىن ئازاد قىلىش يولىدىكى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان» دېگەن سۆزلەر يېزىلغانىدى. بۇ مىللىي ئارمىيە پولك شتابى تەرىپىدىن تەييارلانغان تاختاي ئىدى. ئۇنىڭدىكى خالىق ئىسمىدىن قەھرىمانىنىڭ ئەسلى ئىتى خالىق بولۇپ، قازاق خەلقىنىڭ نام چاقىرىش جەھەتتىكى ئادىتىگە ئاساسەن ئەتىۋارلاش ۋە ئارزۇلاشلار بىلەن ئەركىلىتىپ ئاتىشى نەتىجە-سىدە خالىقنىڭ كېيىنچە قالمىقاشقا ئۆزگىرىپ قالغانلىقىنى بىلۈالغىلى بولاتتى.

مىللىي ئارمىيە پولكى قورقۇپ ئالاقزادىلىككە چۈككەن دۇشمەنگە قەۋەتلەپ تەستەك ئۇرماقچى بولۇپ، ئىككىنچى قېتىم سېپىلغا چىقىپ، ھەل قىلغۇچ جەڭ ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا يەنە بىر قارارغا كەلگەندى. بۇ قارار بۇگۈن باتالىيون، روتا، ئىزۇۋوتلارغا بىر تۇتاش يەتكۈزۈلگەن چاغدا بارلىق جەڭچىلەر ئۇنى بىر ئاۋازدىن قوللاپ - قۇۋۋەتلىدى. بۇ قېتىم سېپىلغا بىر يەردىن ئەمەس، بىرلا ۋاقىتتا تۆت يەردىن شوتا قويۇپ چىقىلماقچىدى، پولكتا بۇ جەھەتتىن قىزغىن تەييارلىق باشلىنىپ كەتتى. جەڭچىلەر ئۆزلىرىنىڭ سېپىلغا چىقىشىغا رۇخسەت قىلىنىشىنى تەلەپ قىلىپ، پولك شتابىغا بەس - بەس بىلەن ئىلتىماسلار بېرىشتى.

جەڭگىۋار تەلەپلەر

يېڭىشەھەر سېپىلى بۇرۇنقىدەك قاتتىق مۇھاسىرە ئىچىدە تۇرماقتا. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى مۇشۇ يول بىلەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ سېپىلدىن باش چىقىرىش ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدە ئوچۇق - ئاشكارا ھەرىكەتلىنىش ئىمكانىيەتلىرىنى تۈگەتتى. مۇنداق قىلىش زۆرۈر ئىدى، چۈنكى بىر قىسىم قولغا چۈشۈرۈلگەن پاكىتلار ياكى ئېنىق سېزىلمىشكە باشلىغان بەزىبىر ئالامەتلەر گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق سېپىل ئۈستى ئۇرۇشى ۋە قاماقخانىنى باستۇرۇپ كىرىشتىن كېيىن خېلى مەغرۇرلىنىپ قالغانلىقىنى، 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئۇلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى پەيت تاپسىلا تۈرلۈك ئامال - چارىلەر بىلەن سىرتقا يوشۇرۇن ھالدا ھەربىي رازۋېتكىچىك ياكى ئىشپىيونلارنى چىقىرىپ، مىللىي ئارمىيە پولكى ئىچىدە بۇنىدىن كېيىنكى ئۇرۇش يۆنىلىشى ئۈستىدە كېتىۋاتقان ھەر خىل تەييارلىقلارنى بىلىۋېلىشقا ھەدەپ ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. شۇ كۈنلەردە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئىككىنچى قېتىم سېپىل ئۈستىگە چىقىش يۈزىسىدىن قىزغىن ئىش ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. بۇ قېتىم سېپىلنى تۆت تەرەپتىن چىقىش پىلانلىنىپ، تۆت دانە شوتا يېراشقا كىرىشىپ كېتىلگەنىدى ۋە بۇنىڭغا مۇۋاپىق ھەربىي بۆلۈنمىلەر بىر قۇر رەتكە سېلىنىپ، بىر قىسىم قايتا تەشكىللەش خىزمەتلىرى ئىشلىنىۋاتاتتى. بۇلار دۇشمەنلەردىن قەتئىي بوشۇرۇن تۇتۇشقا تېگىشلىك ئىشلار بولۇپ، غەلىبە بىلەن ھەلىۋېيىتىنىڭ چەك - چېگرىسىنى ئالدىنئالا بەلگىلەپ بەرگۈچى ئەڭ مۇھىم ھەربىي سىرلاردىن ھېسابلىناتتى. شۇ سەۋەبتىن بۇلارنى دۇشمەنلەر بىلىپ قالماسلىقى، بۇنىڭ ئۈچۈن سېپىل مۇھاسىرىسى تېخىمۇ ھوشيارلىق بىلەن داۋام قىلدۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئىچىگە تۈسى ئۆزگەرتىلگەن ھەربىي جاسۇس ۋە ساقچى ئىشپىيونلىرىنى كىرگۈزۈۋېلىشىغا قەتئىي يول قالدۇرماسلىقى كېرەك ئىدى. قالىكەش، قادىرلار ئېلىپ بارغان بىرنەچچە مىنۇتلۇق سېپىل ئۈستى ئۇرۇشى بىلەن ئون نەپەر پىدائىي باش ساقچى قاماقخانىسىدا ئەمەلگە ئاشۇرغان كىرەلەشمە ئۇرۇشىنىڭ بولۇپ ئۆتكىنىگە ئۇچ كۈن بولۇپ قالدى، بۇ مۇددەت ئىچىدە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدا ئىككىنچى قېتىم سېپىل ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىشنىڭ بىر قاتار ئەمەلىي تەييارلىقلىرى ئىشلىنىپ قولىدىن چىقىرىۋېتىلدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ھەربىي بۆلۈنمىلەردە ئۆتكۈزۈلگەن مەجلىسلەردە ئومۇميۈزلۈك سېپىلغا چىقىشنىڭ پىدائىيلىرىدىن بولۇش قىزغىنلىقىدا ئىكەنلىكلىرىنى بىلدۈرگەندىن تاشقىرى، بەزىلىرى يەنە ئايرىم ھالدا روتا كوماندىرلىرىدىن باتالىيون كوماندىرلىرىغىچە، بىر قىسىملىرى تېخى توپتوغرا ئايدۇكىرىم ئايلىسوپە، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋلارغىچە ئۆزلىرىنىڭ سېپىلغا چىقىرىلىشىنى ئۈمىد قىلىپ، قەتئىي تەلەپ ۋە ئىرادىلىرىنى مەلۇم قىلىشتى، بۇلاردىن باشقا يەنە پولك شتابىدىكى ئىزۇۋوت، روتا ۋە باتالىيونلارنىڭ كوماندىرلىرى ياكى سىياسىي بېتەكچىلىرى بىلەن بەزى خىزمەت - ساۋاقداشلىق جەڭچىلەرنىڭ قەغەز ئارقىلىق يېزىپ كىرگۈزگەن تەلەپنامىلىرىنى تاپشۇرۇۋالدى. قىسقىسى، پۈتۈن پولك قالىكەش، قادىرلارنىڭ ئۇلارغا

مۇختار، نۇرۇللا، رۇستەم، يۇنۇس، نەجات، يولۋاس، خالىق، تاشپولات، شاكىرجان، كىچىك قاسىمجانلارنىڭ ئۆلۈمى ئۈچۈن دۈشمەنلەردىن ئىنتىقام ئېلىش ھېس - تۇيغۇسى بىلەن تولۇپ تاشقانىدى. قىسقىسى، ئۇلار ھۇجۇمچى باتالىيوننىڭ بۇرۇنقى كوماندىرى قالىكەش ۋە 11 نەپەر ياش سەپداشلىرىنىڭ ھالقىلىق پەيتتە قۇربان بولۇپ، ئورۇنديالماي قالغان ئىشنى ئىككىنچى قېتىم كېچىكتۈرمەي ئورۇنداشقا ئالدىرايتتى. بۇ كۈنلەردە ئۇلارنىڭ قەلبى قايتىدىن جۇشقۇنلاپ، غەلىبىلىك مىنۇتلارنىڭ تېز يېتىپ كېلىشىگە قىزغىن تەقەززالىق ۋە دۈشمەنلەرنىڭ سىپىل ئىچىدە قول كۆتۈرۈپ تەسلىم بولغان ۋاقتىنى چاپسان-راق كۆرۈش ئارزۇسى بىلەن ئوت بولۇپ يانغانىدى. دېمىسىمۇ، شەھەر ئىچىنى ئىشغال قىلىپ، گو مىنداڭچىلارنىڭ زۇلۇم ئوچاقلىرىنى بىتچىت قىلىش، ئاقسۇ خەلقىنى تەلتۆكۈس ئازاد قىلىش بىلەن بىللە لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىردىن خوجا، بىلال ئەزىزى قاتارلىق ئونلىغان ياش ئەزىمەتلەرنى مەھبۇسلۇق ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇش، ئۇلارنىڭ قەللىرىغا قورال ئېلىپ، جەڭگىۋار سەپكە ئۇيۇشۇشىدەكى ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ ئالدىنقى مۇراد - مەقسىتى ئەمەسمىدى؟ شۇ كۈنلەردە ھەربىر كوماندىر ۋە ھەربىر جەڭچىنىڭ ئوي - پىكرى يەنە شۇ ئۇلۇغۋار نىشانلارغا مەركەزلەشكەنىدى.

ئاڭغىچە راھىزان ئېيى ئاخىرلىشىپ، تېخىمۇ قاراڭغۇ كېچىلەر باشلىنىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ سەزدۈرمەستىن سىپىلغا چىقىپ غەلىبىلىك ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشنىڭ ئوبدان پەيتى بولۇپ قالدى. سىپىلنىڭ تۆت تەرىپىدىن تەڭ بىر ۋاقىتتا چىقىش ئۈچۈن تۆت دانە شوتىمۇ ياسىلىپ بولدى، ئۇلار دۈشمەن پايلاقچىلىرىدىن قەتئىي سىر تۇتۇش مەقسىتىدە پولۇك شتابىنىڭ ئۆزىدە ياسالدى. ئۇلارنى جەڭچىلەر ئىچىدىكى ياغاچچىلار

بىرىنچى قېتىملىق سىپىلغا چىقىشتا پايدىلىنىلغان شوتىنىڭ شەكلىدە ھەربىرىدە تۆت قىلىپ ياسىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ئىككىدىن كىشى چايلىشىدۇ - دە، ئومۇمەن تۆت دانە شوتا تىكىلىنىپ بولۇش بىلەن سەككىز نەپەر پىدائىي جەڭچى شەھەرنىڭ تۆت تەرىپىدىن بىرلا ۋاقىتتا سىپىل ئۈستىگە چىقىپ بولىدۇ. بۇنداق بولغاندا دۈشمەنلەر ئۆز مۇداپىئەسىدە ئوڭۇشسىز ئورۇندا قېلىپ، بىرىنچى قېتىملىق سىپىل ئۈستى ئۇرۇشى ۋاقتىدىكىدەك دىققىتىنى بىر جايغا مەركەزلەشتۈرۈپ، قارشىلىق كۆرسەتكۈچى كۈچلىرىنى بىر نۇقتىغا توپلىۋېلىشتەك ئوڭۇشلۇق ئىمكانىيەتلەردىن بىر يولى مەھرۇم بولۇپ قالىدۇ. ئاندىن ئۇلار چېچىلاڭغۇلۇق مۇداپىئەسىنى بىر كوماندىغا يىغىنچاقلىماسلىقتەك پاسسىپ ئەھۋالغا قېلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ سىپىل ئۈستى ۋە گىرەلەشمە ئۇرۇشى بىلەن شەھەر ئىچىدىكى ئۇرۇشنى كۈتكەندىكىدەك مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن ئىشەنچلىك ۋەزىيەت بارلىققا كېلىدۇ.

شوتىلار ياسىلىپ بولۇش بىلەن جەڭچى ۋە كوماندىرلار ئارىسىدا ئۆزلىرىنىڭ سىپىلغا چىقىرىلىشىنى تەلەپ قىلىپ، ھەرىكىتى مىسلىسىز كۈچلۈك دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. قالىكەش قۇربان بولغاندىن تارتىپ، ئىلگىرىكى قىلىچۋازلار باتالىيونىنىڭ كوماندىرى موڭغۇل يىگىتى كۆكە بۇ قازاق ئوغلانىنىڭ ۋەزىپىسىگە يۆتكىلىپ، ھۇجۇمچى باتالىيونغا كوماندىرلىق قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ پولك شتابىغا بۇ ھەقتە يازغان تەلەپنامىسىدە مۇنۇلارنى بايان قىلدى:

«بىز مەرھۇم دوستىمىز قالىكەش ۋە ئۇنىڭ باتالىيونىدىكى بىر قىسىم پىدائىي ياشلار باشلاپ بەرگەن قەھرىمانلىق ئىشلىرىنىڭ تېزرەك داۋام قىلدۇرۇلۇشىنى قەتئىي قوللاپ - قۇۋۋەتلەيمىز، ئۇلار ئۆلۈمىدىن قورقماس روھ ۋە غەلىبىگە بولغان تولۇق

ئىشەنچلىرى بىلەن سېپىلغا چىقىپ، «پۈتۈن مىللىي ئارمىيىمىز ئۈچۈن، ئاندىن قالسا ھەممىمىز ئۈچۈن ئاجايىپ زور باتۇرلۇق نىمۇ يېڭى داستانىنى يارىتتى. تۇغرا، ئەنە شۇ قېتىمقى سېپىلغا چىقىش ئوپېراتسىيىسى ئۇشتۇمتۇت مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، ئۆزىنىڭ شەھەرنى سېپىل ئۈستى ئارقىلىق ئىشغال قىلىش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمای قالدى. بىراق بۇنىڭ بىز ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى ئۈزۈل ـ كېسىل مەغلۇبىيەت بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى بىز بۈگۈن يەنە قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى كېيىنكىلەر بېسىپ، ئۇلار ئورۇنداپ يالمىغان ئىشنى ئورۇندايمىز، دەۋاتىمىز. لېكىن ھېچقاچان ئۆز مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرگەن دۈشمەن بولغان ئەمەس. ئۇلارنىڭ بىرىنچى قېتىملىق سېپىل ئۈستى جېڭىدىن كېيىن مەغرۇرلىنىۋاتقانلىقىنى ھەربىر قېتىم بايقاپ قالغان چېغىمىزدا بىز چوقۇم غەزەپلەنەي تۇرالمايمىز. بىز ئۈچۈن ئىككىنچى قېتىم سېپىل ئۈستى جېڭى ئېلىپ بېرىش ـــ شەھەرنى ئۈزۈل ـ كېسىل ئىشغال قىلىش ئۈچىنلا ئەمەس، ئۇ يەنە دۈشمەنلەرنىڭ ئۆسۈپ قالغان نوخلىسىنى سۇندۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈنمۇ زۆرۈر بولۇپ تۇرماقتا».

«پولك شتابىمىزدىن، ـــ دەپ يازغاندى كۆكە تەلەپ نامىسىنىڭ ئاخىردا، ـــ سېپىل ئۈستىدە جەڭ ئېلىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى مېنىڭ باتالىيونۇمغا تاپشۇرۇشنى ۋە بۇنىڭغا مۇناسىپ بۇ باتالىيوننى مېنىڭ سېپىل ئۈستىگە باشلاپ چىقىشىمغا ماقۇل بولۇشنى قەتئىيلىك بىلەن ئۆمىد قىلىمەن.»

كۆكەنىڭ قىلىچۋازلار باتالىيونىدىن ھۆجۇمچى باتالىيونغا يۆتكىلىشى بىلەن ئۆزىنىڭ ئوقچىلار باتالىيونىدىن بۇ مۇڭغۇل يىگىتنىڭ ئىلگىرىكى ئورنىغا كومانداىر بولۇپ يۆتكەلگەن راشىدىنجان تەلەپ بەرگەنلىكىگە قارىماي بىرىنچى

قېتىملىق سېپىلغا چىقىشقا تەستىقلانمىغانلىقىدىن قاتتىق ئارمان ھېس قىلىپ كېلىۋاتاتتى. بۇ قېتىممۇ ئۇ پولك شتابىغا بىرىنچى قەدەمدە چىقىۋچى سەككىز نەپەر پىدائىي جەڭچى قاتاردا تەستىلىنىشىنى قەتئىي ئۆمىد قىلىپ، قايتىدىن تەلەپنامە بېزىپ تاپشۇردى. ئۇنىڭ تەلىپى پولك رەھبەرلىرى تەرىپىدىن قىزغىن ماقۇللۇق بىلەن قارشى ئېلىندى، بۇنىڭدىن خۇرسەن بولغان راشىدىنجان پولك كومانداىرىنىڭ قوللىنى چىڭ قىسىپ تۇرۇپ:

ـــ سېپىلغا چىقىدىكەنسىز، ئەلۋەتتە، ئۇ يەردە گەرەلەشمە ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشقا تۇغرا كېلىدۇ. ـــ دېدى ئۇ. ـــ گەرەلەشمە ئۇرۇش دۈشمەنگە قارشى قۇچاقلىشىپ تۇرۇپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۆتكۈر جەڭ بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن قىلىچۋاز، نەيزىۋاز جەڭچىلەرنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ، ھېنىڭ باتالىيونۇم دەل شۇنداق كىشىلەردىن ئۇيۇشقان باتالىيون ئەمەسمۇ؟ شۇ سەۋەبتىن بۇ قېتىمقى سېپىلغا چىقىش ۋەزىپىسىنىڭ پەقەت بىزگىلا تاپشۇرۇلۇشىنى ئۆمىد قىلىپ سىزلەرنىڭ قېشىڭىزلارغا كەلدىم. بۇ باتالىيوندىكى جەڭچىلەرنىڭ ئاساسىي كۆپچىلىكىنى ئاقسۇلۇق پىدائىيلار تەشكىل قىلىدۇ، دېمەك، سېپىل ئىچىنىڭ ھەممە يېرى بىلەن تونۇش، ئۆزۈمگە كەلسەم، مەن ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىددىن خوجا ۋە باشقا ياش سەپداشلار بىلەن بىللە نۇرغۇن قېتىم مەخپىي پائالىيەتلەرگە قاتناشقان ۋە مەجلىسلەردە بىللە بولغانىدىم. شۇڭا مەن ياش ئۇچقۇنلارنىڭ باتالىيونۇم تەرىپىدىن ئازاد قىلىنىشىنى، جاۋ خەنچى، ۋۇ شۇبىڭ، ھېكىم نۇرلارنىڭ مېنىڭ ئوقۇمىدا ئۆلۈشىنى ئۆمىد قىلىمەن!...

ئاڭىنچە بۇ يەرگە سىياسىي كومىسسار ئابدۇكېرىم ئابباسوپ

كېلىپ قالغانىدى. ئۇ باتالىيون كوماندىرى، پارودچىك راشىدىنجاننىڭ تەلىپىدىن چوڭقۇر مىننەتدار بولغان ھالدا سۆز قىستۇرۇپ:

— ئىككىنچى قېتىم سېپىلغا چىقماقچى بولغانلىقىمىز توغرىسىدا جەڭچىلەرگە ئۇقتۇرۇش بېرىلگەندىن تارتىپ، پۈتۈن پولك ئىچىنى يېڭىباشتىن ئاجايىپ جۇشقۇنلۇق قاپلىدى، — دېدى، — مەن يېڭىلا كۆكەنىڭ پولك شتابىغا يېزىپ تاپشۇرغان ئۇچىنچى قېتىملىق ئىلتىماسىنى ئوقۇدۇم، ئۇنىڭدىكى سۆزلەر نېمانچىۋالا سەممىي، نېمانچىۋالا روھلۇق ۋە قەتئىي - ھە! بىز بۇ قېتىمقى مۇشكۈل جەڭنى ئىنتايىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىپ بارالايمىز. غەلىبىگە بولغان ئىشەنچىمىز بارغانچە زور-رايماقتا. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا گومىنداڭچىلارنىڭ تىتىرەپ قول كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولۇۋاتىمەن.

— مەن شتابىمىزنىڭ سېپىلغا چىقىشىمغا رۇخسەت قىلماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم، — دېدى راشىدىنجان سىياسىي كومىسسارغا ئىلتىماس قىلىپ تۇرۇپ، — ئەمدى باتالىيونىمىزنىڭمۇ پۈتۈن تەركىبى بىلەن سېپىلغا چىقىشىغا ماقۇل بولۇشىڭلارنى قەتئىي ئۈمىد قىلىمەن!

راشىدىنجان سۆز داۋامىدا قولىدىكى خۇرۇمىدىن تىكىلگەن ئۆرە ھەربىي سومكىسىدىن قىلىچۋازلار باتالىيوندىكى جەڭچىلەرنىڭ بۇ ھەقتە يازغان بىر تۈتام تەلەپنامىسىنى چىقىرىپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپقا تاپشۇردى. شۇ چاغدا پولك كوماندىرى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ باشقا باتالىيونلاردىكى جەڭچىلەردىن زور بىر تۈركۈمىنىڭ بىۋاستە شتابقا كىرىپ تۇرۇپ، ئۆزىگە تاپشۇرغان يازما تەلەپلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، سىياسىي كومىسسارغا بۇ ھەقتە ھاياجان بىلەن خەۋەر يەتكۈزدى:

— مېنىڭ سومكام ۋە ئۈستەل سۇغۇرتىلىرىمۇ يېڭى

ئىلتىماسنامە، تەلەپنامىلەر بىلەن تولۇپ بولدى، — دېدى ئۇ، — قاراپ كۆرسەم، بەزىلەر مۇنداق تەلەپنامىلەرنى ئىككى - ئۈچ قېتىم-دىن يازغاندەك قىلىدۇ. ھەتتا ئون نەچچە جەڭچى سېپىل ئۈستى ئۇرۇشىنى باتۇرلۇق بىلەن ئېلىپ بارىدىغانلىقى توغرىسىدا قەسەم بېرىپ، تەلەپنامە ئۈستىگە بارماق قانلىرىنى تېمىتىپمۇ قويۇپتۇ.

— بىزنىڭ باتالىيونىمىزدىكى جەڭچىلەردىن بەزىلىرىمۇ قولىنى كېسىپ، ئىلتىماسنامىلەرنىڭ ئايىغ تەرەپ ئىمزا قويغان جايلىرىغا قانلىق قەسەم ئورنىدا ئالايىتەن بېسىپ قويدى، — دېدى راشىدىنجان ئەسكەرتىش ئورنىدا قوشۇمچە قىلىپ.

بۇ گەپتىن يەنە بىر قېتىم خۇشال بولغان ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قىلىچۋازلار باتالىيونىنىڭ كوماندىرىنى ئۆز تەرىپىگە تارتىپ دولىسىغا يۆمشاق قېقىپ قويدى ۋە ئاندىن قولىنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ، ئايرىمچە تەشەككۈر ئېيتتى. شۇ چاغدا راشىدىنجانغا سىياسىي كومىسسارنىڭ تۇمۇرلىرىدىكى ھارارەتلىك قان ئېقىنى ئۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قىزغىنلىقىنى ئاشۇرۇپ، ئىرادە-سىنى تېخىمۇ قەتئىيلەشتۈرگەندەك بولدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، باتالىيون كوماندىرىغا ھەربىي بۇيرۇق بېرىۋاتقاندەك رەسمىي ئاھاڭ بىلەن ئۇنلۇك سۆزلەپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى شۇ يەردىلا تىندۇرۇپ قويدى.

— پولك شتابى سېپىلغا چىقىۋچىلار قاتاردا سىزنىلا ئەمەس، باتالىيونىڭىزنىڭ 1 -، 2 - روتىلىرىنىمۇ تەستىقلاپ بولغان، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ بىرئازدىن كېيىن سىزلەرنىڭكىگە بېرىپ شتاب نامىدىن بۇنى بارلىق باتالىيون جەڭچىلىرىگە رەسمىي ھەربىي بۇيرۇق تەرىقىسىدە جاكارلايدۇ، — دېدى. پولك كوماندىرى بېشىنى لىڭشىتىپ، شۇنداق قىلىنماقچى

بولغانلىقىدىن بېشارەت بەردى. راشىدىنجان خۇشال بولۇپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇقا تىك تۇرۇپ، ئارقىسىغا ئارقا ھەربىيچە سالام بەردى.

پولك شتابىنىڭ ئالاقىچى جەڭچىسى خېلىدىن بېرى ھۇجۇمچى باتالىيونغا كۆكەنى چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن كەتكەنىدى. ئاڭغىچە كۆكە كېلىپ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بىلەن كومانىدىرغا ئايرىم - ئايرىم چاس بەردى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ چاسقا چاس بىلەن جاۋاب بېرىپ، موڭغۇل يىگىتنى ئۇزاقتىن بۇيان كۆرۈشمىگەن يېقىن دوستىدەك ئېچىقىپ تۇرۇپ قۇچاقلىدى ۋە ئۇنىڭغىمۇ ئۆز باتالىيونىدىكى جەڭچىلەرنىڭ بىر قىسمىنى باشلاپ، سېپىلغا چىقىشقا رۇخسەت قىلىنماقچى بولغانلىقىنى مەلۇم قىلدى، ئاندىن ئۇ بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئايرىم كېڭىشۈىلىشنى ئېيتىپ، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ بىلەن بىللە بۇ ئىككى باتالىيون كومانىدىرىنى ئېلىپ، پولك شتابىغا كىرىپ كەتتى. بۇ ۋاقىتتا يەنە بىر سىياسىي كومىسسار قاسىمجان قەمبىرى ئىشخانىدا مۇھەممەت مۇئەللىم باتالىيوندىكى جەڭچىلەر يېزىپ ئەۋەتكەن يوغان بىر قاتلام تەلەپنامىلەرنى ئوقۇپ، تەلەپكارلارنىڭ نامىلىرىنى ئايرىم دەپتەرگە تىركەپ ئولتۇراتتى.

— بۇلاردا يېزىلغان سۆزلەر بىر - بىرىدىن كەسكىن ۋە سەممىي، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى باتالىيون كومانىدىرلىرى بىلەن قول سىقىشىپ كۆرۈشۈپ بولۇپ. — بۇلاردىكى گەپ - سۆزلەر ئاددىي، تۈز جۈملىلەر بىلەن بايان قىلىنغان بولسىمۇ لېكىن مۇراد - مەقسەت ناھايىتى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، ھەممىسلا سىپىل ئۈستى گىرەلەشمە ئۇرۇشىغا قاتنىشىش ئارزۇسىنى بىلدۈرۈپتۇ. مانا مانۇ مۇھەممەت باتالىيوندىكىلەرنىڭ كوللېكتىپ تەلەپنامىسى، مۇنۇ ئىسرى

مۇھەممەت مۇئەللىمنىڭ شەخسەن ئۆز نامىدىن يازغىنى!...

قاسىمجان قەمبىرى تەلەپنامىلەر ئىچىدىن ھەر بىرى بىر-نەچچە ۋاراقتىن يېزىلغان ئىككى پارچە قەغەزنى ئېلىپ، كەسپىدىشىنىڭ ئالدىغا تۇيدى. تەلەپنامىلەرنىڭ سۆزلىرى ئۆتكۈر، خەتلىرى چىرايلىق ۋە ئوچۇق ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ زوقمەنلىك بىلەن قاراۋېتىپ:

— ھەئە، راست، بۇلارنىڭ بىرى كوللېكتىپنىڭ نامىدىن يېزىلغان تەلەپنامە بولۇپ، يەنە بىرى مۇھەممەت مۇئەللىمنىڭ ئۆز تەلەپنامىسى ئىكەن، — دېدى، — قارىماقتا ھەر ئىككىسىنى باتالىيون كوماندىرى مۇھەممەت مۇئەللىم ئۆزى يازغانىدەك تۇرىدۇ. ھەربىلەر نېمانداق چىرايلىق - ھە! ھەرقانداق ھۆسن خەت بونىڭدىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ. بۇنىڭغا قاراپ مۇھەممەت مۇئەللىمنى بۇ دۇنياغا پەقەت ئوقۇتقۇچىلىق ئۈچۈنلا يارالغان كىشى دەپ ئېيتساق خاتا بولمايدۇ. بىراق، بۇنىڭغا نېمە چارە؟ كۆرەش ۋە ئۇرۇش ئادەملەرنىڭ كەسپىنى ئۆزگەرتىۋەتتى، گومىنداڭچىلار ماتارىپچىلارنى ئاز ماتاش بىلەن ئەزدى، كەمسىتتى، ئوقۇتۇش - ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا قىلچە ئەھمىيەت بەرمىدى. ئۇلار خەلقنىڭ توق - باياشات ياشاش ھوقۇقىنىلا ئەمەس، بەلكى يەنە بىلىم ئېلىش ھوقۇقىنىمۇ خالىغانچە دەپسەندە قىلدى. ئاخىر مۇھەممەت مۇئەللىمگە ئوخشاش بىر قىسىم مەرىپەتپەرۋەرلەر نائىلاج سىنىپىنى، بېرىۋاتقان دەرسىنى تاشلاپ، مانا بۇگۈنكىدەك قولىغا قورال ئېلىشقا مەجبۇر بولدى، مۇھەممەت مۇئەللىم مىللىي ئارمىيە سېپىگە قاتنىشىپ ئاقسۇدا بولۇپ ئۆتكەن ئۇرۇشلار داۋامىدا چېنىققان جەڭچىگە، ئاندىن يەنە ھازىر-قىدەك خېلى تەجرىبىلىك كوماندىرغا ئايلاندى.

راشىدىنجان مۇھەممەت مۇئەللىم بىلەن ئاقسۇ كونىشەھەر-

لىك ــ بىر يەرلىك ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مەلۇم بىر مەزگىل باشلانغۇچ مەكتەپتە كەسىپداش ئوقۇتقۇچى بولۇپ بىللە ئىشلىگەنلىكتىن ئۇنىڭ خەت پوچۇركىسىنىڭ چىرايلىقلىقىنى بىلەتتى. ئەمما شۇنداقتىمۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ سۆزلىرىدىن كېيىن يېڭى ھەۋەس بىلەن تەلەپنامىنىڭ يېزىلىشىغا ئالايىتەن كۆز يۈگۈرتۈپ قاراپ چىقتى. موڭغۇل يىگىتى كۆكەمۇ ئۆچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قوزغىلىشتىن ئىلگىرى ئۆز يۇرتى تېكەستە، چىدىر مەكتەپلىرىنىڭ بىرىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. ئۇ ئۇيغۇر تىلىنى پۈختا بىلگىنىدەك ئۇيغۇر ئېلىپبەسى بىلەنمۇ پىششىق تونۇش ئىدى. شۇڭا ئۇ مۇھەممەت مۇئەللىمنىڭ خەت پوچۇركىسىنى كۆرۈشكە قىزىقىپ، ئاۋۋالقى ئورنىدىن سۈرۈلۈپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ يېنىغا كېلىۋالغانىدى. سىياسىي كومىسسار باتالىيون كوماندىرلىرىنىڭ ھەر ئىككىسىگە بۇ ئىككى پارچە تەلەپنامىنى يېقىن قىلىپ بېيىپ كۆرسەتتى. شۇندىن كېيىن يەنە شاۋقۇنلۇق ئاۋاز بىلەن ئۇلارنى ئايرىم - ئايرىم ئوقۇپ بەردى. مۇھەممەت مۇئەللىمنىڭ ئۆز باتالىيونىدىكى بارلىق جەڭچىلەرنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن پولك شتابىغا كوللېكتىپ ھالدا يېزىپ كىرگۈزگەن تەلەپنامىسىدە مۇنداق دېيىلگەنىدى:

«بىرىنچى قېتىملىق سېپىل ئۆستى ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىش پىلانىمىز ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراپ، مۆلچەردىكى خەلىبىگە ئېرىشەلمىگەندىن كېيىن بىز شۇ دەھەل شەھەر ئىشغال قىلىنغانغا قەدەر سېپىلغا چىقىشتىن ئىبارەت بۇ ئۇرۇش تاكتىكىسىنى يەنە داۋام قىلدۇرۇشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكىنى يەنە باشقىلەتىن چوڭقۇر ھېس قىلغانىدۇق، ئىككىنچى قېتىملىق سېپىل ئۆستى ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىش پىلانىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقى ئۆز نۆۋىتىدە، بولۇپمۇ بىزنى يەنە بىر قېتىم

خۇرسەن قىلدى. بالداق ئايرودرومىدا بولۇپ ئۆتكەن ھېلىقى ئېچىنىشلىق ئۇرۇشتا باتالىيونىمىزنىڭ شۇ يەرنى قوغداۋاتقان بىر روتىسى دۈشمەننىڭ دامىغا چۈشۈپ، مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. بۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيىمىزنىڭ شانلىق نامىغا بىرىنچى قېتىم ئېغىر داغ چۈشتى، بۇ داغنى بىزنىڭ باتالىيونىمىز بۇاستە چۈشۈردى. جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنىنىڭ ھەرقانداق بىر ھەربىي بۆلۈنمىسى شۇ كەمگىچە مۇنداق ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ باقمىغانىدى. بالداقدىكى ئەنە شۇ ئۇرۇشنى ھەر بىر قېتىم كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرگەن چاغدا بىز نومۇسقا بوغۇلۇپ، پۈتۈن پولكىمىزدىكىلەر ئالدىدا، پۈتۈن ئاقسۇ خەلقى ئالدىدا تولىمۇ خىجىلچىلىق ھېس قىلىپ كەلدۇق. ئىككىنچى قېتىملىق سېپىلغا چىقىشنى بىز شۇ قېتىمقى خاتالىقىمىز ۋە مەغلۇبىيىتىنى يۇيۇپ تازىلىۋېتىش ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم پۇرسەت، دەپ ھېسابلايمىز. پولك شتابىمىزنىڭ ئوقچىلار باتالىيونىمىزنى تولۇق تەركىبى بىلەن سېپىلغا چىقىپ، گىرەلەشمە ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشقا تەيىنلەپ، بىزنى بۇ پۇرسەت بىلەن تەمىنلىشىنى سەممىي نىيەت ۋە تەقەززالىق بىلەن ئۈمىد قىلىمىز.

ئەسلىدە تەلەپنامىگە ھەر بىر جەڭچى قولىنى كېسىپ، قېنىنى تېمىتماقچىدى، ئاخىر بىز ھەر بىر ئىزۇوتتىن بىر كىشى شۇنداق قىلسىمۇ بولىدىغانلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئايرىم جەڭچىلەرنىڭلا قان تېمىتىشىغا رۇخسەت قىلدۇق.»

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ تەلەپنامىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئاياغتىكى جۈملىلىرىگە قايتىدىن يېنىش - يېنىش كۆز يۈگۈرتىدى. ئاندىن چوڭقۇر تەبەسسۇم بىلەن سىيقىدا كۆلۈپ تۇرۇپ:

ــ بۇنىڭدا يېزىلغان سۆزلەر نېمانچە كونكرېت، نېمانچە سەممىي! ــ دەۋەتتى.

— تېخى مۇھەممەت مۇئەللىمنىڭ شەخسەن ئۆز نامىدا يازغان تەلەپنامىسىنى دېمەمسىز!؟ — سۆز قىستۇردى قاسىمجان قەمبىرى.

شۇنىدىن كېيىن ئابدۇكېرىم ئابباسوپ تەلەپنامىنىڭ يېگىباشتىن قولىغا ئېلىپ، ئاۋازىنى ئوقۇشقا باشلىدى:

«مەن ئۆز ۋاقتىدا ئوچۇنلار ئىتتىپاقىغا قاتنىشىپ، ئالدىغا قويغان ئۇلۇغۋار نىشانىنى ئاخىرغىچە مۇشۇنداق قانلىق جەڭ، قوراللىق كۈرەش ئىدى. مەن پۈرسەت يارىتىلىپ قېلىپ، گومىنداڭ ساقچىسىنىڭ تۇتقۇنىدىن قېچىپ قۇتۇلدۇم. ئەپسۇسكى، ھازىر ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا ۋە باشقا ئونلىغان ياش جەڭگىۋارلار بىز بىلەن بىللە ئەمەس، بۈگۈنكى كۈندە ئۇلارنىڭ ئۆلۈم ۋاقتىنى كۈتۈپ، ئەجەل بىسى ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگىنىمدە ئۆزۈمدە ئۆلۈچەمسىز ئېغىر ئېچىنىش ۋە دۇسىيەت قايغۇسى ھېس قىلىمەن، مەن گومىنداڭ قاماقخانىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ، ئۇلارنى ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلغانلارنى ئۆز قولۇم بىلەن قاتتىق جازالاشنى ئارزۇ قىلىمەن. بۇ تەلەپنى يۈرەك قېنىم بىلەن يېزىپ بېرىۋاتىمەن. ئەگەر ماقۇل تېپىلمىسا، پولك شتابىنىڭ ئۆزۈنىنى مىللىي ئارمىيە جەڭچىسى بولدۇم، ئەمما خەلق ئۈچۈن بىر يارماقچىلىكىمۇ ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم، دەپ ھېسابلايدىغانلىقىمنى چۈشىنىپ قېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن».

تەلەپنامە ئوقۇلۇپ بولدى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ مەغرۇرلۇق ھېسسىياتقا تولۇپ، سەمىمىي كۈلۈمسىرەش بىلەن جەم ئولتۇرۇپ قالدى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ئۇنىڭ قولىدىكى قەغەزنى ئېلىپ، سۆيۈنۈش تۈيغۇسى ئىچىدە بۇ تەلەپنامىنى بوش شۇنىرلاش

سىلەن يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ چىقتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاسىمجان قەمبىرى جان قەمبىرىنىڭ ئالدىدا قېلىن تەزىقلىق تۇرغان تەلەپنامىلەرنى ئۆز تەرىپىگە سۈرۈپ، ئۇلارنى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كۆرۈپ چىقتى. ئاندىن ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەپ:

— بۇلارنىڭ ھەممىسىنى قاندۇرۇپ كېتىش تەس، قانـ دۇرمىسۇ دېسەك پەس بىلەن ئىشمىسۇ بولماي، ھەممەيلەن ئېغىزغا، سېپىلغا چىقىۋالساق بولىدۇ، بۇنداق قىلىش قەتئىي مۇمكىن ئەمەس، — دېدى.

— باتالىيون كوماندىرلىرىدىن ئىككىسى سېپىلغا چىقسا بولدى، — دېدى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ. — ئىككى باتالىيون جەڭچى سېپىل ئۈستىدە، ئاندىن يەنە شەھەر ئىچىدە ئۇرۇش قىلسا، قالغان ئىككى باتالىيون جەڭچى قاچقان دۈشمەنلەرنى يوقىتىش ئۈچۈن سىرتقا سېپىلنى تورشاپ تۇرۇشى كېرەك.

— كۆكە بىلەن راشىدىنجان ئۆز باتالىيونلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىپ سېپىلغا چىقسۇن، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى پىكىرلىشىشنىڭ ئاخىرقى يەكۈنىنى سۆزلىتىپ، — قالغان كومانـ دىر ۋە جەڭچىلەرگە ئەھۋالنى سۆزلەپ قانائەتلەندۈرۈشمىز كېرەك. ئۇلار سېپىل سىرتىدا قاچقان دۈشمەنلەرنى توسۇپ ئېلىپ بېرىلىدىغان جەڭنىمۇ ئوخشاشلا مۇھىم ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدىغان بولسۇن.

— گەپ ئەنە شۇ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ كۆكە بىلەن راشىدىنجاننىڭ ناملىرىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ، — سىلەر ئىككىگلار سېپىلغا چىقىسىلەر. ھەر ئىككىگلارنىڭ باتالىيونلىـ رىدىن ئىككىدىن روتا سېپىل ئۈستى ئۇرۇشى ئېلىپ بارىدۇ، بۇ ئۇرۇشنى ئەتە ئاخشام ئېلىپ بارماقچى بولۇۋاتىمىز، بۇنى ئۆز باتالىيونىگلاردىكى جەڭچىلەرگە ھەربىي بۇيرۇق تەرىقىسىدە

جاكارلاڭلار! سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلار ئىككىدىن شوتىنى ئىگىتىپ، بۇگۈنىدىن تارتىپ، ئەتە كەچكىچە سىپىلغا ئۆرلەشنىڭ رەسمىي مەشقىنى ئېلىپ بېرىڭلار! كۆكە، سىزنىڭ ھۇجۇمچى باتالىيونىڭىزنىڭ ئىككى روتىسى سىپىلغا شەھەرنىڭ شەرق ۋە جەنۇب تەرەپلىرىدىن: راشىدىنجان، سىزنىڭ قىلىچۋازلار باتالىيونىڭىزنىڭ ئىككى روتىسى شىمال ۋە غەربلىرىدىن چىقىدۇ. ئاخىرقى گەپ ئەنە شۇ، ھازىرىدىن تارتىپ تەييارلىقنى كۈچەيتىڭلار! ئانچە ھايال بولماي، بىز شتابلىرىڭىزلارغا بارىمىز.

باتالىيون كوماندىرلىرى دەس ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، سىياسىي كومىسسارلار بىلەن پولك كوماندىرىغا ئايرىم ـ ئايرىم چاس بەردى ۋە خۇشال ھالدا ئارقىغا بۇرۇلۇپ، ئۆز شتابلىرىغا قايتىپ كېتىش ئۈچۈن مەغرۇر قەدەملەر بىلەن سىرتقا ماڭدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ سىپىلغا چىقىپ ئۇرۇش قىلىشنىڭ ھايات ـ ماماتلىق ئوتتۇرىسىدىكى قىسقا مۇساپىلىق كەسكىن جەڭ ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، يەنە بىر قېتىم خەيرلىشۈۋېلىش ئۈچۈن ئۇلارنى توختىتىپ بىرمۇ بىر قۇچاقلىدى، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلارمۇ شۇ مەھەل كېلىپ، بۇ ئىككى قەيسەر كوماندىر بىلەن ئارقمۇ ئارقا قۇچاقلاشتى. كۆكە بىلەن راشىدىنجان پولك رەھبەرلىرى ئالدىدىن ئۆزاپ، دادىل قەدەملەر بىلەن باتالىيون شتابلىرى تەرەپكە كېتىۋاتقان چاغدا، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار قىزغىن سۆيۈنۈش تۇيغۇسى ئىچىدە ئۇلارنىڭ كەينىدىن كۆز ئۆزمەي خېلىغىچە قاردى. باتالىيون كوماندىرلىرى چوڭقۇر ھاياجان ئىلكىدە ئۇن ـ تىنسىز تەڭ قەدەم تاشلاپ ماڭماقتا ئىدى. شۇ تاپتا چوڭ چامدامالار بىلەن كېتىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆز باتالىيونلىرىغا بالدۇراق يېتىپ بېرىپ، سىپىلغا چىقىشنىڭ بىر قىسىم تەييارلىقلىرىنى ھازىردىن تارتىپلا تېز

ۋە پۇختىراق ئىشلەۋېلىشقا ئالدىراۋاتقانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، بىنىختىيار ئۆز ـ ئۆزىگە گۇدۇكشىپ:

«كۆكە موڭغۇل يىگىتى، ـــ دېدى ئۇ، ـــ بۇ قەيسەر يىگىت بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان بۇ يەردە ئاقسۇ خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن جان تىكىپ كۈرەش قىلىپ كەلدى، ئۇ يەنە بۇ قېتىم سىپىلغا چىقىشنى قاتتىق تەلەپ قىلدى، كۆكە سىپىل ئۇستىدىكىدەك نازۇك جايدا ئۇرۇش ئېلىپ بېرىلىدىكەن، ئەلۋەتتە ئۆلۈمنىڭمۇ بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. بىراق، بىرلا يىگانە مەقسەت، گۈمىنداڭغا قارشى چەكسىز كۈچلۈك غەزەپ ـ نەپرەت، ئېزىلگەن ئاچ ـ يالىڭاچ موڭغۇل خەلقى بىلەن ئۇيغۇر خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى قان ـ قېرىنداشلارچە يېقىن دوستلۇق ئۈنى شۇنداق قىلىشقا ئۈندىمەكتە...»

كۆتۈلمىگەن رادىئوگرامما

پولك كوماندىرى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ ھۇجۇمچى قىلىچۋازلار باتالىيونلىرىغا بېرىشتىن ئاۋۋال ئۇرۇش سىپىنى كۆزىتىش ئۈچۈن ئاتقا مىنىپ، كانەۋىيى بىلەن بىللە سىپىل تەرەپكە كەتتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن قاسىمجان قەمبىرى سىپىل ئۇستىدە قىلىنىدىغان يېڭى ھۇجۇمنىڭ يەنە باشقا تەييارلىقلىرى ئۇستىدە بىر قۇر مۇزاكىرىلەشكەندىن كېيىن پولك شتابىنىڭ ئارقىسىدىكى باغقا ئۆتۈپ، شوتىلارنى ئاخىرقى قېتىم تەپسىلىي كۆزدىن كەچۈردى. دەل شۇ ۋاقىتتا ھۇجۇمچى باتالىيون بىلەن قىلىچۋازلار باتالىيونىدىن شوتىلارنى ئەكىتىشكە ئونغا يېقىن جەڭچى كېلىپ قالدى. شوتىلار بۇ باتالىيونلارغا

ئاپەرىلىپ، سېپىلغا چەتئەللىك رەسمىي مەشقلىرى باشلىنىپ كېتىدۇ. قاسىمجان قەمبىرى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سوپاخۇن سوۋۇرۇلار بىلەن ئىلگىرى قىلىشقان مەسلىھەتلىرىگە ئاساسەن، غۇلجىنى ئىككىنچى قېتىملىق سېپىلغا چەتئەل پىلانىدىن خەۋەردار قىلىپ قويۇش مەقسىتىدە رادىئوگرامما تېكىستى يېزىش ئۈچۈن ئەمدىلا ئىشخانا تەرەپكە ماڭغانىدى، رادىست ئۇشتۇمتۇت ئۇنىڭ ئالدىغا ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىدىن رادىئوگرامما ئارقىلىق يېڭى ئەۋەتىلگەن جەددىي بۇيرۇقنى كۆتۈرۈپ كېلىپ قالدى. سىياسىي كومىسسارلار رادىئوگراممىنى بىر قۇر ئوقۇپ چىقتى ـ دە، ئۆڭىشىلى ئۆچكەن ھالدا ئېغىر سۈكۈنات ئىچىدە ئىشخانىغا كىرىپ كەتتى. سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇنىمۇ چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن شۇ ھامان ئالدىنقى ئۇرۇش سېپىگە ئادەم ماڭدۇرۇلدى. ھۇجۇمچى باتالىيون بىلەن قىلىچۇزلار باتالىيونىدىن كەلگەن جەڭچىلەر قايتۇرۇۋېتىلىپ، شوتىلار يەنە تەڭرىتىلمەي ئاۋۋالقىدەك شتاب بېغىدا قالدۇرۇلدى. بۇنىڭدىن ياغاچچى جەڭچىلەرمۇ، پولك شتابى ئىچىدىكى شۇتا تەيياراشقا ئالاقىدار باشقا جەڭچىلەر ۋە ئوفىتسېرلەرمۇ چۈشىنىكسىز ھېس قىلىپ ھەيران بولۇپ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. شۇنداق قىلىپ، بۇ يەردە يېڭىلا جۇش ئۇرۇپ تۇرغان قىزغىنلىق ۋە ھەر بىر كىشىدە ئىنتايىن روشەن ئەكس ئېتىپ تۇرغان چەبدەسلىك بىردىن پەسىيىپ، شتاب ئىچى جىمجىت قالغاندەك بولۇپ كەتتى. ياغاچچى جەڭچىلەر قىسقا مۇددەتتە ياساپ پۈتكۈزۈشكە بۇيرۇلغان، ئاخىرقى ھېسابتا بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېچىكتۈرۈلمەي ئەقىل ـ پاراسەت ۋە تەر سىڭدۈرۈلۈپ تۇرۇپ، راسا نىمەتتىكىدەك پۈتكۈزۈپ چىقىلغان جەڭ شوتىلىرىنىڭ ئۆز جايىدا قالدۇرۇلۇپ قويۇلغانلىقىدىن تېكىرقاپ

قېلىشتى. ئۇلار بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى ئۆزئارا سوراپ بىلمەكچى بولدى. شتابنىڭ ئۆۋەتچى ئوفىتسېرلىرىدىن سوراپمۇ بېقىشتى. بۇنىڭغا ئېنىق جاۋاب بېرەلىگۈدەك كىشى چىقمىدى.

غۇلجىدىن بۇ قېتىم كەلگەن رادىئوگراما تامامەن يېڭى، ھېچكىم شۇ چاغقىچە ئويلىنىپ باقمىغان مەزمۇندا بولۇپ، ئۇ بويىچە ئاقسۇدىكى ۋە بەلكى پۈتۈن ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى ئۇرۇش پىلانلىرىنى، شۇ جۈملىدىن ئەتە ئاخشام ئىجرا قىلىنىشى بەلگىلىنىپ بولغان ئۆۋەتتىكى سېپىلغا چەتئەل پىلانىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. بۇنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدىكى كىلەرگىلا ئەمەس، پۈتۈن ئاقسۇ خەلقىغە ۋە بۇ يەردە 30 نەچچە كۈندىن بۇيان مۇۋەپپەقىيەتلىك داۋام قىلدۇرۇلۇپ كەلگەن تەڭلىك ۋە ئەركىنلىك يولىدىكى ئۇرۇشقا ئۈمىد ۋارلىق نەزەرى بىلەن قاراپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسگە تاسادىپىيلىق ھېس قىلدۇرماي قويۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەمما رادىئوگرامىدىكى سۆزلەر قەتئىي بولۇپ، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئۈچۈن ئىجرا قىلىشقا تېگىشلىك ناھايىتى كەسكىن ۋە مۇرەسسە تەلەپ قىلىنمايدىغان ھەربىي بۇيرۇق ئىدى.

«مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇ فرونتىدىكىپولكىغا، ــ دېيىلگەنىدى رادىئوگراممىدا، ــ سىلەر يېڭى ئۇرۇش پىلانىڭلارغا ئاساسەن بىر غەلبىدىن يەنە بىر غەلبىگە قاراپ، تېز ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان ۋاقتىڭلاردا ئۇرۇش توختىتىشقا توغرا كېلىۋاتقانلىقىنى ئۇقتۇرۇش سىلەرگە، كومانىدىرلاردىن تارتىپ بارلىق جەڭچىلەرگە كۈتۈلمىگەن ھادىسە بولۇپ تۇيۇلۇشى مۇمكىن. ھازىر خەلقىمىزنىڭ ئەزىيەتنىڭ تەلىپى بىزگە شۇنداق قىلىشنى، يەنى بارلىق مىللىي ئارمىيە تەركىبىدىكىلەرگە ئاقسۇدىلا ئەمەس، بەلكى دۇشمەنگە قارشى تىنىمسىز ئوت ئېچىلىۋاتقان شىمال، شەرق، قىبلىسى،

بارلىق فرونتلاردا ئۇرۇش توختىتىشنى ئالاهىده شەرت قىلىپ قويماقتا. لېكىن كۆرەش بۇنىڭلىق بىلەن هەرگىز توختاپ كەتمەيدۇ، پەقەت ئۇنىڭ ئېلىپ بېرىلىش شەكىللا ئۆزگىرىدۇ، خالاس. بۇندىن كېيىن بىز گومىنداڭ بىلەن ئۇستەل ئۈستى كۆرىشى، تەلەپلىرىمىز قاندۇرۇلغان ئەھۋالدا سۇلھىكە كېلىش سۆھبىتى ئېلىپ بارماقچى بولۇۋاتىمىز. لېكىن بۇنىڭ ئالدىنقى تەييارلىقى سۈپىتىده بارلىق فرونتلاردا ئۇرۇش توختىتىشقا توغرا كېلىدىغانلىقى ئەلۋەتته سىلەرگه چۈشىنىشلىك بولۇشى كېرەك. چۈنكى قوراللىق كۆرەش توختىغاندىلا ئاندىن سۆھبەتكه يول ئېچىلىدۇ، ئەمەسمۇ؟ سىلەرگه شۇنى تەۋسىيه قىلىمىزكى، بۇ رادىئوگراممىنى تاپشۇرۇۋالغان هامان ئۇرۇشنى توختىتىشقىلار ۋه تېزلىك بىلەن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكه قايتىشقىلار كېرەك، لېكىن، بۇنىڭ بىلەن دۈشمەننىڭ ئۆز پايدىسىغا پۈرسەت يارىتىۋالماسلىقى ئۈچۈن، سەگەكلىك بىلەن ئىش كۆرۈپ، ئۇلارغا كىچىككىنىمۇ يوچۇق قالدۇرماسلىققا دىققەت قىلىشقىلار لازىم!»

رادىئوگراممىنىڭ داۋامىدا ئۇرۇش توختىتىپ، تىنچلىق سۆھبىتى تەرەپكه يۈزلىنىشىنىڭ زۆرۈر بولۇپ قالغانلىقىدىكى سەۋەبلەر تەپسىلىي بايان قىلىنىپ كېلىپ مۇنداق دېيىلگەنىدى: «ياۋروپادا گىتلېر گېرمانىيىسى بىلەن مۇسسۇلىنى ئىتالىيىسى، ئاسىيادا ياپون باسمىچىلىرىنىڭ شەرتسىز تەسلىم بولۇشى بىلەن دۇنيادا ئۇرۇش ئاپىتى پەيدا قىلمۇاتقان هاكىمىيەتلەر ئۈزۈل-كېسىل گۇمران بولدى. فاشىزم بارلىق بالايىئاپەتنىڭ مەنبەسى ئىدى، بۇ مەنبەنىڭ تۈگىتىلىشى بىلەن ئۇرۇش ئوچاقلىرى جىمىقىپ، دۇنيا هازىر ۋاقىتلىق تىنچلىق دەۋرىگه قەدەم قويدى. ئەمۋال ئەنه شۇنداق ئىكەن، بىزگىمۇ بۇ يەرده ئۇرۇش توختىتىشقا توغرا كەلدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى، گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى جاڭ جېيشى يېقىندا رادىئو نۇتقى

سۆزلەپ، بىزگه ئۇرۇش توختىتىپ، ئۆزلىرى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشنى مۇراجىئەت قىلدى. گومىنداڭنىڭ سۆزىنگىلا ئەمەس، هەتتا قەسەمگه ئىشەنگىلى بولمىسىمۇ، لېكىن، بىز دۇنيادا تىنچلىق دەۋرىنىڭ باشلانغانلىقىنى هېسابقا ئېلىپ، ئۇرۇش توختىتىپ، ئۇلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش نىيىتىگه كەلدۇق.»

رادىئوگراما ئەنه شۇنداق ئوچۇق - يورۇق گەپ - سۆزلەر بىلەن بېرىلگەنىدى. لېكىن ئۇ پولك شتابىدا قىسقا بىر مەزگىل تېڭىرقاش ۋه هەيرانلىق پەيدا قىلماي قويمىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ چوكقۇر ئوي بىلەن چېكىسىنى تۆتۈپ ئولتۇرۇپ قالغان چاغدا، ئۇنىڭ قولىدىكى قەلەم ئۈستەلگه سىرىلىپ چۈشۈپ كەتتى. قاسىمجان قەمبىرى ئۆز كۆزىگه ئىشەنمىگەندەك كۆزىنى ئۇۋۇلاپ - ئۇۋۇلاپ، رادىئوگراممىنى يەنه بىر قېتىم ئوقۇدى. ئاڭغىچه سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇمۇ ئالدىنقى سەپ — سېپىل ئەتراپىدىن پولك شتابىغا قايتىپ كەلدى. شۇندىن كېيىن هېلىلا سېپىل ئۈستى ئۇرۇشنى تەشكىللەش ئۈستىده ئىنتايىن قىزغىن مۇزاكىره ئېلىپ بېرىلغان ئىشخانىدا ئەمدى ئۇنىڭ تامامەن ئەكسىچه ئۇرۇشنى بىر يولى توختىتىپ، ئاقسۇ فرونتىدىن قايتىپ كېتىش مەسىلىسى سۆزلىنىشكه باشلىدى.

— مانا بۇ رادىئوگراما، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئىشداشلىرىغا غۇلجىدىن ئەۋەتىلگەن يېڭى كۆرسەتمىدىن بېشارەت بېرىپ تۇرۇپ، — ئۇنىڭ ئىچىده بايان قىلىنغانلىرىنىڭ هەممىسى بۇيرۇق. بىز ئەمدى ئاقسۇدىن كېتىشىمىز كېرەك، شۇنداقمۇ!؟ ئەمدى، ئەگەر بۇ ئىككى كۈن كېچىكىپ كەلگەن بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - هە!؟ ئەمدى ئاخشام سېپىلغا چىقاتتۇق، شەھەر ئىچىگه بۆسۈپ كىرەتتۇق، يېگىشەھەرنىڭ ئىشغال قىلىنىشى بىلەن پۈتۈن بىر ئاقسۇ ۋىلايىتى ئازاد قىلىناتتى. بۇنىڭغا ئەمدى نېمە ئىلاج؟

رادىئوگرامىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بۇيرۇق، ئۇرۇش توختىتىشنىڭ زۆرۈر بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدە بايان قىلىنغان سۆزلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ئىككىنچى بىر چۈشەنچە بويىچە ئېيتقاندا يەنىلا بۇيرۇق، چۈنكى بۇ سۆزلەر بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشقا ئىزاھات بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ، خالاس!...

— بىز شتابتىكىلەر ئۇرۇش توختىتىشقا دائىر ماقۇل بولمايۋاتقان يەردە، جەڭچىلەرنىڭ بۇ جەھەتتىن رايىنى ئېلىش تېخىمۇ تەس، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى ئەسكەرتىپ تۇرۇپ، — ئۇلارغا ئۇرۇش توختىتىپ، ئاقسۇدىن بىر يولى كېتىشنى ئېيتىش تولىمۇ ئەپسىز، مۇنداق قىلىش ئۇلارنىڭ قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىش بىلەن باراۋەر ئىش بولۇپ قالىدۇ.

— مەن ئالدىنقى سەپكە كېتەۋېتىپتا! ھۆجۇمچى باتالىيونغا كىرىپ ئۆتكەنسىدىم، — دېدى سوپاخۇن سۇۋۇرۇۋ ئىزاھات ئورنىدا سۆزلەپ، — كۆكە سېپىلغا چىقىشنىڭ ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغانلىقىنى مەلۇم قىلغانىكەن، پۈتۈن باتالىيون خۇشال بولۇپ، قىقاس - چۇقان كۆتۈرگىلى تۇرۇپتۇ. بىرنەچچە جەڭچى خۇرسەنچىلىكىگە پايلىماي ئۆم بولۇپ كېلىپ، كۆكەنى گەجگىسىگە ئېلىپ كۆتۈرۈپ يۈرۈپتۇ.

— مانا بۇ ھەقىقىي ئەھۋال، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — جەڭچىلەرنى ئۇرۇش توختىتىشقا ماقۇللاتماستىن تۇرۇپ، ئۇلارغا ئاقسۇدىن كېتىشنى ئېيتىش ناھايىتى تەس.

— بۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردىن كېتىشكە ئالدىرىماسلىق كېرەك، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى، — ئاز دېگەندە يەنە بۈگۈن - ئەتە ئىككى كۈن تۇرۇش كېرەك. بۇ جەريانىدا بىز بىر تەرەپتىن، جەڭچىلەرنى يىغىپ، ئۇرۇش توختىتىشنىڭ زۆرۈر بولۇپ قالغانلىقىنى ئۇلارغا چۈشەندۈرۈشىمىز؛ ئىككىنچى تەرەپتىن، تەدرىجىي قايتىش تەييارلىقىنى ئىشلىشىمىز كېرەك.

— لېكىن، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قوشۇمچە ئىزاھات بەرىپ، — قايتىپ كېتىش ئارىلىقىغىچە رادىئوگرامىدا ئېيتىلغىنىدەك بۇ ئىشلارنى دۈشمەندىن سىر تۇتۇشىمىز لازىم، بولمىسا ئۇلار بۇ كەمگىچە بىزدىن يەپ كەلگەن دەككىسىنىڭ قىساسى ئۈچۈن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، بىزگە كۈتۈلمىگەن قالايمىقانچىلىقلارنى پەيدا قىلىپ بېرىشى مۇمكىن. بولۇپمۇ گومىنداڭچىلارغا قارىتا ئېيتقاندا بۇنداق قىلىش ناھايىتى مۇھىم. ئۇلار مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ تۇرسىمۇ غەلىبە قىلىۋاتىمىز دېيىشكە ئامراق، تىلى كۆيمەس يۈزسىزلەر.

سىياسىي كومىسسارلاربىلەن پولك كوماندىرى ئاخىر تولۇق بىر پىكىرگە كەلدى. ئۇرۇش ئوتىنى ئۆچۈرۈلۈككە تاڭ سەھەر بىلەن توختىتىپ يولغا چىقىش قارار قىلىندى. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن ئىلگىرى كۆكە باتالىيونى بىلەن راشىدىنجان باتالىيونىنى يېڭى رادىئوگرامىنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەردار قىلىشقا توغرا كېلەتتى. ئۇلار سېپىلغا چىقىشقا بەلگىلەنگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ستراتېگىيىلىك ھۇجۇم بولۇپ، بۇ باتالىيونلارغا مەلۇم قىلىنغانىدى. ئۇلار ئۇرۇش توختىتىشقا ماقۇللىتىلسلا باشقا ھەربىي بۆلۈنمىلەردە بۇ جەھەتتىن ئارتۇقچە پىكىر ئىختىلابى قالمايتتى. كۆكە، راشىدىنجانلار دەرھال پولك شتابىغا چاقىرتىپ كېلىندى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇلارغا ئۇرۇش توختىتىش توغرىسىدا بىر قۇر سۆزلەپ بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئوقۇپ چىقىشى ئۈچۈن رادىئوگرامىنى قوللىرىغا بەردى. كۆكە ئوقۇپ بولۇپ شۇ ھامان:

— ئۇھا! — دەۋەتتى چوڭقۇر ئارمان بىلەن، — بىز پۈتۈن ئاقسۇ ۋىلايىتىنى ئازاد قىلىش نىشانىسى بويىچە بۇ يەردە توپتوغرا 32 كۈن ئۇرۇش قىلدۇق، نۇرغۇن دۈشمەننى يوقاتتۇق، لېكىن ئۆزىمىز ئاز قۇربان بەرمىدۇق، ئىسىت، شۇ

قۇربانلارنىڭ ھاياتىغا... ئىست، قالىكەشنىڭ ئۆلۈمىگە!... ئەمدى شۇ كىشىلەرنىڭ قانلىرى بىھۇدە ئاققان بولامدۇ؟ جەڭ چىلىرىمىزنىڭ ئارزۇ - ئارمانى يوققا چىقامدۇ؟

— ياق كۆكە، ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ.— چۈشەندۈردى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، — بۇ ھەرگىز ئارمانىڭئەمەلگە ئاشمىغان لىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. گومىنداڭچىلارنىڭ سۈلھ سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولۇشى ئىنقىلاب قۇربانلىرىنىڭ قوراللىق كۈرەشكە ئۆز ھاياتىنى بىھۇدە تەقدىم قىلغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. گومىنداڭ ئۆز ئازادلىقى يولىدا جەڭ قورالى كۆتۈرگەن خەلقتىن قورقتى، جياڭ جيېشى سۆھبەت ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا رادىئو نۇتقى سۆزلەشكە مەجبۇر بولۇپ، ھۆرلۈك، ئەركىنلىك ئۈچۈن غازات جېڭىغا ئاتلانغان خەلقلەردىن قورقۇۋاتقانلىقىنى ئىپادىلىدى. دېمەك، ئۇرۇش تۈختىشىنىڭ ئۆزى بىزنىڭ غالىبانە يۈرۈشتىن يېرىم يولدا توختاپ قالغانلىقىمىز ئەمەس، بەلكى بۇنىڭ ئەكسىچە دۈشمەنلەر ئۈستۈن كەلگەنلىكىمىزنى، غەلبە قىلغانلىقىمىزنى كۆرسەتمەكتۇ...

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ نېمىنىدۇ ئويلاپ سۆزلەشتىن توختاپ قالدى. قاسىمجان قەمبىرى سۆز ئۇلاپ قوشۇمچە قىلىپ:

— كۆكە، راشىدىنجان، سىلەر بۇ مەسىلىنى مۇشۇنداق چۈشىنىپلا قالماي، باتالىيونلاردىكى جەڭچىلەرگىمۇ خۇددى شۇنداق چۈشەندۈرۈڭلار، — دېدى.

— كۆكە سەن راشىدىنجان بىلەن رادىئوگرامما ئايرىم ئوقۇپ چىقتىڭلار، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ باتالىيونلارنىڭ بۇ ئىككى كوماندىرىغا جېكىپ، — ئۇنىڭدا ئېيتىلغانلارنىڭ ھەممىسى بۈيرۇق، مىللىي ئارمىيىنىڭ جەڭچىسى بولغان ھەربىر كىشى ئۇنىڭدىكى كۆرسەتمىلەرنى شەرتسىز ئىجرا قىلىشى كېرەك!...

سۆز توختىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ باتالىيون

كوماندىرلىرى ئۈچۈن شتابتىن قايتىپ بولىدىغانلىقىغا بەلگە بولدى. كۆكە بىلەن راشىدىنجان ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، پولك رەھبەرلىرىگە چاس بېرىپ، ئىشخانىدىن قوزغالدى. قاسىمجان قەمبىرى ئۇلارنى بىرتاز توختىتىپ تۇرۇپ، ھەربىي بۇيرۇق ئاھاڭدا:

— سىلەرنىڭ باتالىيونلار ئالدىنقى سەپكە بېرىپ، ئوقچى باتالىيونلاردىن سېپىلنى قورشاش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋېلىشتىن ئاۋۋال، بىز ئۈچمىز بۆلۈنۈپ، سىلەرنىڭ شتابىڭلارغا بارىمىز، — دېدى ئۇ، — ئاڭقىچە سىلەر جەڭچىلەرنى بىر يەرگە يىغىپ تۇرۇڭلار، ئۇلارغا ئۇرۇش توختىتىپ، بۇ يەردىن قايتىش تەييارلىقىنى ئىشلەش توغرىسىدا سۆز قىلىمىز، باتالىيونلارنى بۆگۈنكى رادىئوگراممىنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەردار قىلىمىز.

— خوپ، — كۆكە بىلەن راشىدىنجان تەڭمۇ تەڭ چاس بېرىپ، دادىل قەدەملەر بىلەن لېكىن روھىي جەھەتتىن خېلى بوشاشقان ھالدا پولك شتابىدىن چىقىپ، ئۆز باتالىيونلىرى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. قايتىش تەييارلىقى دۈشمەنگە قارشى بىرەر ھۇجۇمغا ئۆتۈش تەييارلىقىدەك جىددىي ئېلىپ بېرىلدى. چۈنكى رادىئوگراما مىللىي ئارمىيە پولكىدىن ئۇرۇشنى تېز توختىتىپ، چاپسانراق قايتىشنى تەلەپ قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىشنى ئاستا ئىشلەپ، كەينىگە سۈرۈۋېرىش ھەربىي تاكتىكا نۇقتىسىنەزەردىن ئېلىپ ئېيتقاندا زور خاتالىق ھېسابلىناتتى. يۇقىرىدىن ئېيتىلغاندەك، ئەگەر بۇنداق قىلىنسا دۈشمەن تەرەپ بۇ ئىشنى سېزىپ قېلىپ، كۈتۈلمىگەن پۈتلىكاشاڭ ۋە ئوكۇشسىزلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن ئىدى. قايتىش تەييارلىقى ئىچىدە جەڭچىلەرنى ئۇرۇش توختىتىشقا كۆندۈرۈش ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. بۇ خىزمەت دەسلەپ

ۆىزۈوتلاردا. ئاندىن روتا ۋە باتالىيونلاردا بىر تۈتاش مەجلىسلەر ئېچىپ، جەڭچىلەرگە قايتا - قايتا سۆزلەپ چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق ھەل قىلىندى. ئاندىن كېيىنكى خىزمەتلەر كونكرېت ھەر ۋاقىتلىق ھەربىي بالىنىستسىيەدە داۋالىنىۋاتقان يارىدار جەڭچىلەرنى ئىلى تەرەپكە ئەكىتىش ئۈچۈن ئالدىنئالا يولغا سېلىش، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا ئۆز لايىقىدا يۈمشاق چىرىق ۋە ناسىلكىلار تەييارلاش. كونكرېت ئىنقىلابىي ساقچى ئىدارىسىدە قامىلىپ ياتقان مەھبۇسلارنىڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىپ، ئاخىرقى ھۆكۈم ئېلان قىلىش ئىشلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. بۇ كىشىلەرنىڭ بەزىلىرىنى كېيىنكى كۈنلەردە يېڭىشەھەردىن ئىنقىلابىي بازا ئىچىگە مەخپىي مەلۇمات توپلاش ئۈچۈن كىرگۈزۈلگەن ئىشپىيونلار، ئەمەلىي ھەرىكەت ئۈستىدە تۇتۇلغان ھەربىي رازۋېتكىچىلار تەشكىل قىلىپ، قالغان ئاز قىسمىنى گۇمان بىلەن قاماپ قويۇلغان كىشىلەر ئىگىلەيتتى. ئىنقىلاب مەنپەئىتى مىللىي ئارمىيە پولكىدىن دۇشمەن ئۇنسۇرلىرىغا قىلچە رەھىم قىلماسلىقنى تەلەپ قىلاتتى. ئاخىر نەتىجىدە، مۇنداق كىشىلەر ئەڭ كېيىنكى ھۆكۈمگە ئاساسەن قاتتىق جازاغا تارتىلىپ، قوراللىق كۈرەشنىڭ ئىنتايىن ئۈزۈل - كېسىل لىكى يەنە بىر قېتىم نامايان قىلىندى. گۇمان بىلەن تۇتۇپ تۇرۇلغان ياخشى نىيەتلىك كىشىلەر قاماقتىن چىقىرىلىپ، شەخسىي تەلەپلىرىگە ئاساسەن ئۇلار مىللىي ئارمىيە سېپىگە قوشۇۋېلىندى. يارىدار جەڭچىلەر ئاتلارغا چېتىلغان يۇمشاق ناسىلكا ياكى چىرىقلارغا سېلىنىپ. ئالدىنئالا ماڭدۇرۇۋېتىلدى. بىراق بۇ كىشىلەر ئىچىدە مەيدىسىگە ئوق تېگىپ، قاتتىق زەخىملەنگەن، قورساق قىسمىدىن يارىدارلىنىپ، جايىدىن قوزغاشقا بولمايدىغان ئېغىر يارىدارلارمۇ بار ئىدى، قارىماققا ئۇلارنى ئەكىتىپ، يول ئۈستى ئازابىغا قويغۇچە، ئەكسىچە

ئۇلارنى پاناھلىق جايلارغا قالدۇرۇپ قويۇپ، خەلق ئىچىدە يوشۇرۇن داۋالاشمۇ ئورۇنلىقتەك كۆرۈنەتتى. شۇنداقتىمۇ جەنۇبىي بۆنىلىش پولكى قالدۇرۇپ كېتىشكە كۆزى قىيمىغان ھالدا چوڭقۇر ئىنسانپەرۋەرلىك نۇقتىسىدىن ئايرىم ئاماللارنى قىلىپ، بۇ كىشىلەرنى ئەكىتىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ كۆردى. بىراق، ئېغىر يارىدارلار شەخسەن ئۆزلىرى بۇنىڭغا قەتئىي ماقۇل بولماي تۇرۇۋالدى.

— ئەكىتىش بىلەن ئەكەتمەسلىكنىڭ بىز ئۈچۈن ھېچقانداق پەرقى يوق، — دېدى ئۇلار، — بىز بەربىر ساقىيالمايمىز، ئۆز ۋاقتىدا بىز كۆرەشكە جېنىمىزنى ئاتاپ، مىللىي ئارمىيە سېپىگە پىدائىي بولۇپ كىرگەنىدۇق. ھېلىمۇ ئۆلۈپ كېتىشكە رازىمىزكى، جېنىمىزنى ھەرگىز ئايىپ تۇرمايمىز. سىلەر بىز ئۈچۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرمەڭلار، بىزنى ئەكىتىشكە كۆرسىتىۋاتقان غەمخورلۇقىڭلارغا تۆھمەتمىكەن...

ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرى قەتئىي ئىدى. ھەقىقەتەن بۇ كىشىلەرنىڭ ئاغرىقىنى ساقايتىۋالغىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ قايتىش ۋاقتىدا بېسىپ ئۆتمەيدىغان يولى تاغۇ تاشلىق، ئەگرى - بۈگرى جىرا ۋە ئېگىز - پەس داۋانلىق ھەتتا مۈز داۋانغا ئوخشاش قارلىق چوققا ۋە خەتەرلىك ئۆتكەللەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ يوللاردا راسا پەخەس بولمىسا چىرىق بىلەنمۇ ماڭغىلى بولماي قالاتتى. ئاخىر بۇ كىشىلەر بىر قىسىم كونكرېتچىلىك تېۋىپ ۋە يەرلىك دوختۇرلارنىڭ قاتتىق تەلىپىگە ئاساسەن، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە كۆچۈرۈپ قويۇلدى. ئىككىنچى قېتىملىق سېپىل ئۇستى جېڭى ئۈچۈن كۆپ باش قاتۇرۇپ ۋە ئەجىر سىڭدۈرۈپ ئەپچىلگىنە ياساپ چىقىلغان تۆت دانە شوتا تېخىچە پولك شتابىنىڭ بېغىدا تۇراتتى. ئۇلارنى بۇزۇۋېتىش ياساشقا قارىغاندا ناھايىتى

ئاسان ئىدى. ئەگەر بۇ ستراتېگىيىلىك شوتىلار شۇ پېتى قالدۇرۇپ قويۇلسا، گومىنداڭ پولكىدىكىلەر بىلەن گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسىدىكىلەر ئەتە - ئۆگۈن بۇلارنى كۆرۈپ، «شوتا ياساش ئۇلارنىڭ قولىدىن كەپتۇ. ئەمما سېپىلغا تىكلەپ ئىشلىتىشكە جۈرئەت قىلالماپتۇ» دەپ، مەقسەتلىك ھالدا پىتنە - ئىغۋا تارقىتىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى چۈۋۈۋۈپتىشكە كۆزى قىيمىسمۇ، ئۆزلىرىگە تەسەللى بېرىپ تۇرۇپ، شۇ كۈنىلا ئۇلارنى چۈۋۈپ تاشلىدى.

قايتىش تەييارلىقى شۇ يوسۇندا ئىشلىنىپ بولدى. بۇ ئىشلار جىددىيلىك بىلەن ئىلگىرى - ئاخىر بىر - ئىككى كۈن ئىچىدىلا قىلىنىپ قولىدىن چىقىرىۋېتىلدى. ئەمدى گەپ سېپىل ئەتراپىدا بىر ئايدىن كۆپرەك داۋام قىلدۇرۇلغان ھەربىي مۇھاسىرىنى قانداق قىلىپ بىر يولى ئەملىدىن قالدۇرۇپ، پۈتۈن جەنۇبىي يۆنىلىشى پولكى بويىچە سەپ تارتىپ، كەينىگە بۇرۇلۇپ، تيانشاننىڭ شىمالىغا مېڭىشتا، ئاقسۇدىن قايتىشتا قالدى. بۇ يەنە جەڭچىلەردە ئەڭ ئاخىرقى قېتىم نارازىلىق تۇيغۇلىرىنى ئويغىتىپ، ھەربىي بۆلۈنمىلەردە مەيۈسلىك ئالامەتلىرىنى پەيدا قىلىپ قويۇشى ئېھتىمالغا تولىمۇ يېقىن ئىدى. لېكىن، دۇشمەن تەرەپكە كەلگەندە، ئۇلار دەسلەپكى بىرنەچچە سائەت ئارىلىقىدىكى خىچە مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇھاسىرىنى تاشلاپ قايتىپ كېتىۋاتقانلىقىنى قەتئىي بىلمەسلىكى كېرەك. بولمىسا ئوتتۇرىدىن يوچۇق ئېچىلىپ، ئۇلارغا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈۋېلىش پۇرسىتى تۇغۇلۇپ قېلىشى، شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش يېڭىباشتىن ئەۋجىگە كېلىپ قېلىشى مۇمكىن. مانا بۇ تىنچ - ئامان قايتىۋېلىش بىلەن يېڭىباشتىن ئۇرۇش ئوتى ئىچىگە كىرىپ كېتىشتىن ئىبارەت كەسكىن زىددىيەتلىك ئىككى خىل مەسلە ئىدى. مۇشۇ ئىش يۈزىسىدىن بۆگۈن كەچ پولك شتابىغا بارلىق باتالىيون،

روتا كوماندىرلىرى بىلەن سىياسىي بېتەكچىلەر ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قىسقا يىغىلىش ئۆچۈن چاقىرىپ كېلىندى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ يىغىلىشتا بىرىنچى بولۇپ سۆز باشلاپ، ئۇلارغا ئۇرۇش توختىتىپ، قايتىپ كېتىش ۋاقتىدا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بىرقانچە شەرتلەرنى ئۇقتۇرۇپ ئۆتتى.

— بۆگۈن كېچە، — دېدى ئۇ شتاب ئىشخانىسىغا تولغان ئوفىتسېرلەرگە جېكىپ تۇرۇپ، — مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇدا ئۆتكۈزىدىغان ئەڭ ئاخىرقى كېچىسى، بىز بۇ يەردىن تۈن يېرىمى باش توخۇ ۋاقتى بىلەن مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى بوشىتىپ قايتىشقا باشلايمىز. بىراق بۇ يەردىن ھەممىمىزنىڭ بىرلا ۋاقىتتا كېتىشىمىزگە بولمايدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن سېپىل ئەتراپىدا ئاز دېگەندە بىر روتا جەڭچى قېلىپ، بىزنىڭ تېخىچە سېپىل ئەتراپىدا بارلىقىمىزنى ئىپادىلەپ تۇرۇش ئۈچۈن دۇشمەنگە ئارىلاپ - ئارىلاپ ئوق ئېتىپ تۇرۇشى كېرەك. مانا بۇ قىلىشقا تېگىشلىك بىرىنچى مەسىلە. ئاندىن قالسا ئىككىنچى مەسىلە، قايتىش شاۋقۇنسىز، شەپسىز، تەرتىپلىك بولۇش كېرەك. سىلەر ئەمدى بۇ گەپلىرىمىزدىن چۇ ۋۇشىنىڭ بەزى ھاللاردا قۇراشتۇرۇشتىن مۇشكۈل بولغىنىدەك، قايتىشىنىڭمۇ كېلىشتىن قىيىن بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ تۇرۇۋاتقان بولۇشۇڭلار مۇمكىن. ئارىمىزدا قايتىشقا ھېلىغىچە نارازى بولۇپ كېلىۋاتقان كىشىلەرنى يوق دەپ ئېيتىشقا ھېچقايسىمىز ھەقلىق ئەمەسمىز. مۇنداق كىشىلەرگە كەلسەك، ئۇلار ئۆز پىكرىنى قايتىشقا ئوچۇق - ئاشكارا بويۇن تولغاش يولى بىلەن ئەمەس، ھەربىي قائىدىمىزگە ئاساسەن، ئاغزاكى بايان قىلىش ئارقىلىق بىزگە مەلۇم قىلىشى زۆرۈر. بۇ ھەممىدىن مۇھىم نۇقتا. بۇنىڭ ئۆزى بۇيرۇق، بۇنى ھەربىي جەڭچى تولۇق چۈشەنگەن بولۇشى، تېخىچە چۈشەنمەيۋاتقان بولسا ئۇلارغا سىياسىي خىزمەت ئوفىتسېرلىرى تەرەپتىن كېچىكتۈرۈل

مەي يەنە بىر قېتىم ۋە ھەتتا تەكرار - تەكرار چۈشەندۈرۈلۈشى كېرەك. بىزنىڭ قوشۇنىمىزغا ئىختىيارلىرى بىلەن كېلىپ، 30 نەچچە كۈندىن بۇيان پولك شتابى، باتالىيون، روتىلاردا بەجانىدىل خىزمەت قىلىپ كەلگەن ئاشپەز، ناۋاي، كىيىم تىكىكۈچى، ساتىراش ۋە مال باقارلارغا كەلسەك ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سانى 80 - 90 كىشىگە يېتىدۇ. دېمەك، ئۇلار ئاز ئەمەس، بۇ كىشىلەردىن بىز بىلەن كەتمەكچى بولغانلار كەتسە بولىدۇ. بىز ئۇلارنى ئات بىلەن تەمىنلەيمىز. ئەگەر ئەل - يۇرت، ئۇيۇ - ۋاقى، مۇلكى - مىراس ۋە بالا - چاقىلىرىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايى قېيتېلىشنى خالىغۇچىلار بولسا ئۇنىڭغىمۇ مەيلى، شتاب بىمەزنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى، باتالىيون، روتىلارنىڭ خوجىلىق ئوفىتسېرلىرى مۇنداق كىشىلەرگە ھازىرغىچە ساقلىنىۋاتقان زاپاس تەمىناتىنىڭ مەلۇم بىر قىسمىنى، 40 - 50 جىڭدىن ئۇن، گۈرۈچ، بىرنەچچىدىن قوي، كىگىز - قات، ياغ ۋە ئوتۇن قالدۇرۇپ قويۇشنى كېرەك. لېكىن ھەممىدىن زۆرۈرى، قالىدىغان كىشىلەرگە سىلەر ھەرقايسىڭلار گومىنداڭچىلارنىڭ تۆچ ئىلىش جازاسى بېرىشنىڭ مۇمكىنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇڭلار. ئۇلار بۇ جازادىن قۇتۇلۇپ قېلىشنىڭ ئامالىنى قىلسۇن. بۇ ئۇچىنچى مەسىلە.

ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ سۆزى تۈگىدى. ئاندىن قاسىمجان قەمبىرى قوشۇمچە كۆرسەتمە بېرىپ تۇرۇپ:

— ھەربىي بۆلۈنمىلەر، — دېدى ئۇ، — خەلقتىن ئارىيەتكە ئېلىپ ئىشلەتكەن نەرسىلەرنى، مەيلى ئۇلار چوڭ ۋە پۇللۇق ۋە مەيلى كىچىك، پۇلغا ئەرزىمىگۈدەك ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەر بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك. قىسقىسى، يىگنە، قايچا، پالتا، جۇۋالدۇرۇزغا ئوخشاش نەرسىلەر بولسىمۇ جەڭچىلەرنىڭ قولىدا

قېپقالمىسۇن. بىز كەتكەندىن كېيىن دۈشمەنلەر مەلۇم ھەربىي قىسمەتكە ئىگە نەرسىلەرنى قولغا چۈشۈرۈش مەقسىتىدە بىز تۇرغان جاي ۋە ئۆيلەرنى تىمىسقىلاپ تەكشۈرۈشى چوقۇم. شۇڭا، سىلەر بىر ۋاراق قەغەز، بىر قۇر خەت، بىر تال ئوق پىستىنى چاغلىق نەرسىلەرنىمۇ تاشلىۋەتمەي، يىغىۋېلىشىڭلار كېرەك... جەڭچىلىرىمىزنىڭ زور كۆپچىلىكىنى ئاقمۇ كونىشەھەر ۋە يېڭىشەھەرلىك پاشلار تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار بىزنىڭ قايتىماقچى بولغانلىقىمىز توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاتا - ئانا، قېرىنداشلىرى بىلەن خوشلىشىۋېلىشقا ئالدىراپ، ئۆيلىرىگە بېرىپ كېلىشنى تەلەپ قىلىشلىرى مۇمكىن، شۇڭا سىلەر مۇنداق ئەھۋالنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇلارغا قايتىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى ئاڭلىتىش بىلەن بىللە ھازىرچە ئۆيلىرىگە بېرىپ كېلىشكە قەتئىي رۇخسەت قىلىنمايدىغانلىقىنىمۇ ئۇقتۇرۇشۇڭلار كېرەك. بولمىسا 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى قايتىماستىن تۇرۇپ، قايتىدىغانلىقىمىز توغرىسىدا ئالدىن خەۋەر تېپىۋېلىشى، بۇنىڭ بىلەن رەتلىك قايتىشىمىزغا ھەر خىل يوللار بىلەن پۇتلىكاشاك پەيدا قىلىپ قويۇشى، ھەتتا ئۇلار قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتكەندە بىز بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىنىۋاتقانىدەك ئەكس تەسىرات كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا ئۇرۇنۇشى مۇمكىن.

— مۇنداق دېمەكلىكنىڭ ئۆزى، — دېدى قاسىمجان قەمبىرى تەكىتلەپ تۇرۇپ، — ئەمدى ئۇرۇش توختىتىپ قايتىمىز دەۋاتقانلىكەنسىز، مۇمكىنقەدەر تىنچ، تەرتىپلىك قايتىشىمىز كېرەك، دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ قېتىمقى يېڭى رادىئوگرامما كەلگەنگە قەدەر ئۇلار بىلەن بىز ئۇرۇش قىلىمىز دېگەن مەيداندا تۇرغانىدۇق، ھەقىقەتەن بۇكەمگىچە ئىزدەپ يۈرۈپ ئۇرۇش قىلدۇق. قىيىردىن ئۆتۈپ، بىر ئاي ئون كۈندەك ۋاقىت

تىن بۇيان بۇ قان ئىچەر يالماۋۇزلار بىلەن ئۇرغۇن قېتىم جەڭ مەيدانلىرىدا روبىرولاشتۇق، ھەربىر ئۇرۇشنى ئۆز غەلبىمىز ھېسابىغا ئاخىرلاشتۇردۇق. قېيىردىمۇ، باي، قىزىلبۇلاق، قوغانلاردىمۇ، ئاندىن يەنە بوزدۆڭ، جام، تازلەڭگىرى، ئىشلەمچى ۋە ياربېشى قەبرىستانلىقىدىمۇ ئۇلار بىلەن باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلدۇق، ئاخىر دۇشمەنلەر بىزنىڭ ئوقىمىز، ئۇررايىمىزدىنلا ئەمەس، ھەتتا يۆتكىلىمىزدىنمۇ قورقىدىغان ھالەتكە كەلدى. ئەمدى بىز قايتىمىز، ئەلۋەتتە بۇنىڭ ئۈزى تىنچ، تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلىشى كېرەك.

ئاخىردا پولك كوماندىرى سۆز قىلىپ، باتالىيون، روتا كوماندىرلىرى بىلەن سىياسىي يېتەكچىلەرگە سېپىل ئەتراپىدىن كېتىش ۋاقتىدىكى تەرتىپنى ئۇقتۇردى.

— باتالىيونلار ئۆزلىرىنىڭ رەت دەرىجىلىرى بويىچە قايتىدۇ، — دېدى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ، — ئەمما بۇنىڭ كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى مۇنداق بولىدۇ: ئاۋۋال 2 - ئوقچىلار باتالىيونى سېپىل ئەتراپىدىن كېتىپ، ئاندىن 1 - ئوقچىلار باتالىيونى قايتىشقا باشلايدۇ، 3 - قىلىچۋازلار باتالىيونى مېڭىپ، ئەڭ ئاخىر ھۇجۇمچى باتالىيون سېپىل ئەتراپىدىن كېتىدۇ. ئاقسۇلۇق جەڭچىلەرگە ئۆيدىكىلەر بىلەن خوشلىشىۋېلىش پۇرسىتىمۇ بېرىلىدۇ. بۇنىڭغا مەخسۇس ۋاقىت بېرىلمەيدۇ، پەقەت جەڭچىلىرىمىز قايتىۋاتقان ۋاقتىمىزدا يول ئۈستىدىن ئۆيلىرىگە قىسقا ۋاقىتلىق كىرىپ ئۆتسىلا بولىدۇ. قايتىش يۇرۇشى يار تۈۋىدىكى تاشيول ئارقىلىق داۋام قىلدۇرۇلىدۇ. سەھەردە خەلقنى بىسەرەمجان قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن كونىشەھەر بازىرىدا ئايرىمچە كۆپ توختاپ تۇرمايمىز. دەپسەڭگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن توپتوغرا ياربېشى قەبرىستانلىقىغا كۆتۈرۈلۈپ، ئاندىن جام ئارقىلىق قوغان تەرەپكە كېتىمىز، ئۈچ ۋىلايەتكە

ئۆتۈپ كېتىش يولىمىز مۇز داۋانىدىن بولىدۇ.

سوپاخۇن سوۋۇرۇۋنىڭ ئېيتقۇاتقانلىرى كونكرېت يولىورۇق ئىدى. كوماندىرلار بىلەن سىياسىي يېتەكچىلەر قايتىش تەرتىپى ۋە مېڭىش ئۆتكەللىرى ھەققىدىكى سۆزلەرنى بىرمۇبىر ئېنىق يېزىۋالدى، بۇنىڭدىن يەرلىك جەڭچىلەر ئۈچۈن ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن خوشلىشىۋېلىشقا ۋاقىت قالمىغاندەك تۇراتتى، كۆكە بۇنى ئېيدىتلىق بىلىپ قىلىش ئۈچۈن پولك كوماندىرىدىن ئالايىتەن سورىدى:

— قايتىشنىڭ قىسقا ۋاقىتقا ئورۇنلاشتۇرۇلغىنىغا قارىغاندا، جەڭچىلەرگە ئۆيلىرىگە بېرىپ كېلىش ئۈچۈن ھېچقانداق پۇرسەت قالمىغاندەك تۇرىدۇ، ئۇلارغا بۇ ئىش ئۈچۈن بىرئاز ۋاقىت بېرىلگىنى ياخشىدى، — دېدى كۆكە.

— پۇرسەت قالدۇرۇلمىغان ئەمەس، قالدۇرۇلغان، — جاۋاب بەردى پولك كوماندىرى، — ئۇلارغا بۇ ئىش ئۈچۈن يېرىم سائەتتىلىك ۋاقىت بېرىلىدۇ. كونىشەھەرگە يېتىپ بېرىشىمىز بىلەن ئۇلارغا رۇخسەت بېرىڭلار، يېرىم سائەت ئىچىدە شاۋقۇن قىلماي ئۆيلىرىگە بېرىپ، ئاتا - ئانىلىرى بىلەن خوشلىشىپ كەلسۇن، ئەمما ۋاقىت ئۇزىراپ كەتمىسۇن.

— بولىدۇ، بۇنى جەڭچىلەرگە ئۇچۇق ئېيتىپ، بۈيرۇق تەرىقىسىدە ئۇقتۇرىمىز، — دېدى كۆكە.

— يەنە بىر گەپ، — دېدى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، — ھەربىر باتالىيون، ھەربىر روتا ۋە ئىزۋوت يولغا يەتكۈدەك ئوزۇق - تۈلۈك، ئاتلارغا يەم - خەشەك ئېلىپ ۋېلىشى كېرەك. ئاندىن قالسا ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئېيتقاندەك يېڭىشەھەردىن كېتىش ۋاقتىدا سېپىلنى ۋاقتىنچە قورشاپ تۇرۇش مەسلىسىمۇ بار، بۇنى بىرلا روتا بىجىرىسىمۇ بولىدۇ، بۇ ناھايىتى مۇھىم ئىش، بۇ قىلىشقا تېگىشلىك زۆرۈر ھەربىي

ستراتېگىيە، ۋاقتى يېتىپ كەلگەندە بۇ ۋەزىپە شۇ روتىنىڭ ئۆزىگە ئايرىم بۇيرۇق بىلەن ئۇقتۇرۇلىدۇ.

— شۇ روتا بىلەن مەن قالىمەن، — دېدى موڭغۇل يىگىتى كۆكە قەتئىي تەلەپ قىلىپ. — بۇ روتىنى ئۆز باتالىيونىمىزدىكى كونا جەڭچىلەردىن ئايرىم ئۈيۇشتۇرىمەن، ئۇلار قايتۇرما ھۇجۇمغا توسۇپ زەربە بېرىش، قوغدىنىپ تۇرۇپ چېكىنىش تاكتىكىلىرى جەھەتتە يېڭى جەڭچىلەردىن تەجرىبە لىكسىيەك، پولك شتابىمىزدىن بۇ ۋەزىپىنىڭ ماڭا تاپشۇرۇلۇشىنى قەتئىيلىك بىلەن ئىلتىماس قىلىمەن.

مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەربىي قائىدىسى بويىچە ئېيتقاندا ئەسلى مۇنداق ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش سىياسىي كومىسسار ياكى پولك كوماندىرىنىڭ يەككە بۇيرۇقى بويىچە ئىجرا قىلىناتتى. ئەمما بۇ قېتىم ھۇجۇمچى باتالىيوننىڭ كوماندىرى شەخسىي قىزغىنلىقى بىلەن بۇ قائىدىنى بۇزۇپ مۇشۇ جەددىي ۋەزىپىنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرۇلۇشىنى تەلەپ قىلىپ، تۇغرىدىن تۇغرا ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. باشقا كوماندىر ۋە سىياسىي يېتەكچىلەردىمۇ خۇددى مۇشۇنداق قىزغىنلىقنىڭ بولۇشى تەبىئىي ئىدى. ئەمما ئۇلار بۇ مەسىلىدە تالاش ـ تارتىش پەيدا قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن ھەر بىرى ئۆز ئالدىغا تەلەپ قىلىپ تۇرمىدى. جان پىدالىق بىلەن ئادا قىلىنىدىغان بۇ ئۆتكۈر جەڭ ۋەزىپىسى ئاخىر كۆكەگە تاپشۇرۇلدى. موڭغۇل يىگىتى بۇنىڭدىن تولىمۇ خۇرسەن بولۇپ، شۇ كۈنى بۇ ئىش ئۈچۈن ئۆز باتالىيونىدىكى ئۇرۇش تەجرىبىسىگە ئىگە كونا جەڭچىلەردىن سېپىلنى قورشاپ، دۇشمەنلەرنى بەند قىلىپ تۇرغۇچى ئايرىم روتا تەشكىل قىلدى. مۇنداق جەڭچىلەر ھۇجۇمچى باتالىيوندىن كەملىك قىلىپ قالغاندا بۇ روتا باشقا باتالىيونلاردىكى كونا جەڭچىلەرنى يۆتكەپ كېلىپ سەپلەش ئارقىلىق شۇ كۈنلا تولۇقلىۋېلىندى.

جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى قايتىتى

يېرىم كېچە ئۆتۈپ، تاڭ يورۇشقا يېقىنلاپ، ئاقسۇ يېگىسىنىڭ ھەممە ناھىيىسىنىڭ ياتالماس، گۈلباغ، ئېگەرچى مەھەللىلىرىدىكى توخۇلار ئارقىمۇ ئارقا چىللاشقا باشلىدى. بۇ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدىكىلەرنىڭ قايتىش سەپىرىگە قەدەم قويۇشى ئۈچۈن ئۇمۇمىيۈزلۈك بەلگە ۋە كانىي ئورنىدا خىزمەت قىلغۇچى سىگنال ئىدى. ئەڭ ئاخىرقى جەددىي سەپەرۋەرلىكتىن كېيىن پۈتۈن پولك ئاتلىنىپ يولغا چىقتى. سېپىل ئەتراپىدا پەقەت كۆكە ۋە ئۇنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى بىر روتا — 90 نەپەر جەڭچىلا دۇشمەننى بەند قىلىپ تۇرۇش تاكتىكىسىغا ئاساسەن ۋاقتىنچە قېپقالدى. ئۇلار ئاز ئادەم بولۇشىغا قارىماي ئىنتايىن سەزگۈرلۈك بىلەن بىر پولكتىن كۆپرەك دۇشمەن ئەسكىرى ۋە قوراللىق ساقچىلىرى ئۈستىدىن بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان يۇرگۈزۈلۈپ كەلگەن مۇھاسىرىنىڭ تەڭ ئاخىرقى باسقۇچىنى داۋام قىلدۇردى. دۇشمەنلەر مىللىي ئارمىيىنىڭ قايتىشقا باشلىغانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى. شۇڭا بۇ ۋاقىتتا شەھەر ئىچى گۈرىستانلىققا ئايلىنىپ، ھاياتسىز قالغاندەك جىم ئىدى. گومىنداڭ 5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدىكى كاللا كېسەرلەر يەنىلا غەم ـ قايغۇدا. ھەتتا سېپىل سىرتىدا ۋەھىمىلىك جىمجىتلىقنىڭ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقانلىقىغا قارىماي، ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم باشلىنىپ قېلىشىنى پەرەز قىلىۋاتقاندەك

دەككە ـ دۆككە ۋە ئېغىر ۋەھىمە ئىچىدە تۇراتتى. كېيىنچە مۇھاسىرىچى ئۆزلىرىنىڭ بارلىقىنى مەلۇم قىلىپ قويۇش مەقسىتىدە سېپىل ئۈستىگە ئانچە ـ مۇنچە ئوق ئېتىشنىمۇ داۋام قىلىپ تۇردى.

جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى يېڭىشەھەردىن قوزغىلىپ، كونىشەھەر يارىبىشى دەپسىگە يېتىپ بارغىچە تاڭ سۈزۈلۈپ، ئەتراپ يورۇپ قالدى. بىر قىسىم جەڭچىلەر مەھەللە ـ مەھەللىلەرگە ئات چاپتۇرۇپ، ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقان يېقى بالا ـ چاقىلىرى بىلەن خوشلىشۇۋېلىش ئۈچۈن ئالدىراش ئۆيلىرىگە كەتتى. مەسچىت پەشتاقلىرىدە ۋاقتى تەرەت چاقىرىقىنى بەجا كەلتۈرۈپ بولغان مەزىنلەر بىرئازدىن كېيىن قۇلاق قېقىپ، ئارقىمۇ ئارقا ئەتىگەنلىك بامدات نامىزى ئۈچۈن ئەزان توۋلاشقا باشلىدى. بەزى كىشلەرنىڭ ئۆي ـ ئۆيلىرىدىن چىقىپ، مەسچىتلەرگە مېڭىشى بىلەن بازاردا يەنە ھاياتلىق سەھنىسىنىڭ شۇ كۈنكى يېڭى پەردىسى ئېچىلىپ كەتتى. بۇنىڭغا ئۇلاپ بىرمۇنچە ئۆيلەردىن جەڭچى بالىسى، ئىنىسى ياكى جەڭچى ئاكىسى ۋە ئېرىنى ئۇزىتىپ، ھەر خىل ياشتىكى كىشىلەر، بوۋايلار، مومايلار، بالا ۋە قىز ـ چوكانلار چىقتى. ئۇلار ئۇزىتىلىۋاتقان كىشىلىرىگە ئەگىشىپ، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن ھالدا چوڭ توپ بولۇپ يار ئۈستىگە كۆتۈرۈلدى. ئۇزاتقۇچى ئامما ئاز ئەمەس ئىدى. بىرئازدىن كېيىن ئۇلار يەنە كۆپەيدى ۋە ھەممىسى ئالدىن مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك غۇجمەك بولۇپ كېلىپ، پولك رەھبەرلىرىنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئاقسۇدىن كەتمەسلىكنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىشتى. ئاڭغىچە بامدات نامىزى ئوقۇلۇپ بولغان بولسا كېرەك، بىر دەمنىڭ ئىچىدە يارىبىشى قەبرىستانلىقى ئارقىسىدىكى قاينىمى ئىچىگە كىرىپ،

بۇ يەردە خۇددى جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى يېڭى كەلگەن ۋاقتىدىكىدەك ئاجايىپ بىر خىل تەنتەنىلىك ۋەزىيەت شەكىللەندى. ئاخىر دۇشمەن ئىشپىيونلىرى ۋە گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ خۇشامەتچى مالايلىرى ئۇچۇن خالىغانچە قۇتراۋېلىشنىڭ تېپىلغۇسىز پۇرسىتى بولۇپ قالدى. بۇ كىشىلەر خەلقنىڭ تەڭلىك ۋە باراۋەرلىككە ئىگە بولغانلىقىنى كۆرۈشنى ئەسلا خالىغۇسى كەلمەيدىغان بەزىبىر مۇشتۇمزور سۈيمەنەستچى ۋە قارا نىيەتلەر، گومىنداڭ ساقچىسىغا يالانغان ئەھۋالچى پايلاقچى ۋە ئىشپىيونلار ئىدى. ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇ كونىشەھەر دىكى 30 نەچچە كۈنلۈك ھاكىمىيەتنى دەۋرىدە مۆمىن، مۇلايىم تۇسكە كىرىۋېلىپ، پاش قىلىنىشتىن قۇتۇلۇپ قالغانىدى. ھازىر بۇ كىشىلەر قايتىدىن تەۋرەپ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى يېكى 5 ـ ئاتلىقلار پولكىدىكى گومىنداڭچى خوجايىنلىرىغا مىللىي ئارمىيە پولكىنىڭ قايتىپ كېتىۋاتقانلىق خەۋىرىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن يوشۇرۇنچە ئات سېلىپ، دالدا يولدار بىلەن يېڭىشەھەر تەرەپكە كەتتى. ئۇلارغا ھېچكىم دىققەت نەزەرىنى تاشلىمىدى.

يار ئۈستىدە يەنىلا ئادەم دېگىزى قاينايتتى، ئۇلار مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنى ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا ئۇزىتىشاتتى ۋە ئۇلارنىڭ سەپىرىگە سەممىي نىيەت بىلەن ئاق يول تىلەيتتى. ئاتا ـ ئانىلار جەڭچى پەرزەنتلىرىگە ئۆلچەمسىز چوڭقۇر مېھرى بىلەن كۆز ئۇزمەي قاراپ ئۇلارغا قەدەممۇ قەدەم ئەگىشىپ ماڭاتتى. چوڭ بىر توپ كىشى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلارنى كەڭ چەمبەر ھاسىل قىلىپ ئوتتۇرىغا ئېلىشۋالغانىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇلارغا قارىتىپ، ئەڭ ئاخىرقى نۇتۇق ـــ خوشلىشىش نۇتقىنى سۆزلىدى:

ـــ ئاكا ـ ئۇكىلار، ئاچا ـ سىڭىللار، ـــ دېدى، ـــ بىز

سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلارنى ئىنتايىن چوڭقۇر چۈشىنىۋاتىمىز. بىز ئەسلى بۇ يەرگە كېتىش ئۈچۈن ئەمەس، ئەكسىچە سىلەر بىلەن مەڭگۈلۈك بىللە بولۇش نىيىتى بىلەن كەلگەنىدۇق، شەھەر ئىچىدىكى مۇستەبىتلەر ئۈۋىسىنى تولۇق تارمار كەلتۈرۈپ، ئاندىن يەنە كۆچىدىكى گۈمىنداڭ ھەربىي گازارمىلىرىنى بىتچىت قىلىپ، پۈتۈن ئاقسۇ ئۆلايىتىنى ئازاد قىلىش — بىزنىڭ تۈپ مۇددىئايىمىز ئىدى. سىلەرنىڭ ھەر تەرەپلىمە ھەمكارلىق ۋە ياردىمىڭلارغا ئىگە بولۇۋاتقان مىللىي ئارمىيە باشتىن - ئاياغ غالىب ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى، ئۇلار بۇ ئۇلۇغۋار نىشاننى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرالايدىغانلىقىغا ئىشەنچ بىلەن قارايتتى، گۈمىنداڭ 5 - ئاتلىقلار پولكى بىلەن ئۆلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىگە قارىتا ئېيتقاندا ئۇلارغا قول كۆتۈرۈپ تەسلىم بولۇشتىن باشقا يول قالمىغانىدى، مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەرقايسى جايلاردىكى غالىبانە يۈرۈشلىرىگە ماسلىشىپ خەلق قوزغىلاڭلىرى كۆتۈرۈلگەن يەكەن، تاشقورغان، قاغىلىق، پوسكام، ئۇلۇغچاتلاردىكى گۈمىنداڭچىلارمۇ بۇگۈندىن قايغۇ قىلىپ، ئەتىسىگە كۆز يەتمەس ھالغا كېلىپ قالغانىدى. شىمالىي شىنجاڭدا بولسا ئۇرۇش ئۇرۇمچى بوسۇغىسىدا، ماناس دەرياسىنىڭ قىرغاقلىرىدا داۋام قىلمۇاتاتتى. قېرىنداشلار، ئۇرۇش سەپلىرىدىكى ھەقىقىي ئەھۋال ئەنە شۇنداق ئىدى، گۈمىنداڭچىلارنىڭ پۈتۈن شىنجاڭدا گۈمران بولۇپ، يوقىلىش كۈنلىرى ناھايىتى يېقىنلاپ قالغانىدى.

سىياسىي كومىسسارنىڭ خوشلىشىش نۇتقى داۋام قىلماقتا ئىدى، شۇ ئارىلىقتا پولك كوماندىرى سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ يىگىتلەرگە تېخىچە سېپىلنى مۇھاسىرە قىلىپ تۇرغان كۆكە باشچىلىقىدىكى روتا جەڭچىلىرىگە قايتىشنى بۇيرۇپ ئادەم ئەۋەتتى. يار ئۈستىدىكى جەڭچىلەر ئەڭ ئاخىرقى قېتىم خەلققە ئومۇمىيۈزلۈك چاس بېرىپ تۇرۇپ خوشلىشىپ، ئۆز ھەربىي

بىرلىكلىرى بويىچە تەرتىپلىك ھالدا قوزغىلىپ، ئاستا - ئاستا شىمالغا، مۇزات تەرەپكە ماڭماقتا، ئەمما زور بىر توپ كىشى تېخىچە سىياسىي كومىسسارنى چۆرىدەپ، ئۇنىڭ ئاجايىپ قىزغىن نۇتقىنى ئاڭلىماقتا ئىدى.

— دېمەك، شىنجاڭ خەلقىنىڭ گومىنداڭ مۇستەبىتلىرىنىڭ ئاسارىتىدىن تەلتۆكۈس قۇتۇلدىغان كۈنلىرى ئانچە ئۇزاق قالمىغانىدى، — دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ ئاۋازى بارغانچە كۈچلۈك جاراڭلاپ، يىراق - يىراقلارغا ئۆچەس سادا بولۇپ تارقىلاتتى. خەلق توپى تېخىمۇ زىچلىشىپ، ئۇنىڭ ئۇھىد ۋە غەلبە ئىشەنچىسى بىلەن تولۇپ تاشقان سۆزلىرىنى قايناق ھېسسىيات ئىچىدە ئاڭلايتتى.

— بۇگۈنكى كۈندە ۋەزىيەت ئەنە شۇنداق، — دېدى ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا. — بىزنىڭ سىلەر بىلەن ئۇشتۇمتۇت

خەيرلىشىپ، قايتىپ كېتىۋېتىشىمىزنىڭ سەۋەبىمۇ دەل شۇ يەردە. خەلقنىڭ گۈمىنداڭغا قارشى جان تىكىپ قوراللىق ئىنقىلاب ئېلىپ بېرىشتىكى مەقسىتى ھۆرلۈك، ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ ئەمدى بارلىق سەپ بويلاپ ئۇمۇمىيۈزلۈك ئۇرۇش توختىتىۋاتقانلىقىمۇ يەنىلا شۇ بۈيۈك مەقسەتنى ئۆزىگە ئاساس قىلغانلىقىدىن بولماقتا. تىنچلىق سۆھبىتى قېنى قانداقراق نەتىجە بېرەر؟ بۇ كەلگۈسىنىڭ ئېنىقلاپ بېرىشى ۋە باھا بېرىشىگە قاراقىلىق مەسىلە. گۈمىنداڭچىلار بۇ ھەقتە قانداق ۋەدىلەرنى بېرىپ، ئۇنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىجراسىنى نېمە نەتىجىلەر بىلەن ئىپادە قىلار؟ بىز تېخى بۇنىڭغا قارايمىز. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا ئۇرۇشنىڭ توختىغانلىقى ياكى ۋاقتىنچە توختىغانلىقى قۇدرەتلىك ئىنقىلاب يالقۇنىنىڭ ھېچبولمىغاندا ئۆچكەنلىكى ياكى تامامەن ئۆچكەنلىكىدىن ھېچقاچان دېرەك بەرمەيدۇ، ئەلۋەتتە. گۈمىنداڭچى مەنسەپدارلار بىزگە قانائەتلىنەرلىك تەڭلىك ھوقۇقى بېرىشكە ماقۇل بولمايدىكەن ياكى بۈگۈن ۋەدە بېرىپ، ئەتىسى يېنىۋېلىشقا ئۇرۇنىدىكەن، قوراللىق ئىنقىلاب يەنە پارتلاپ، ئىلگىرىكى سەپلەرنىڭ ھەممىسىدە، بەلكى ئۇلاردىنمۇ كۆپرەك سەپتە ئۇرۇش بولىدۇ. شۇ جۈملىدىن ئەزىز مۇسكىنلەر دېيارى ئاقسۇدىمۇ ھازىرقىدىن كۆچلۈك جەڭ پارتلايدۇ، ئۇ چاغدا گۈمىنداڭچىلار تېخىمۇ كەسكىن، ئۇزۇل - كېسىل ئۇرۇش ئوتى ئىچىدە كۆيۈپ كۈلگە ئايلىنىدۇ.

نۇتۇق ئاخىرلاشتى. مىللىي ئارمىيە پولكى ئۆز تەركىبى بىلەن تېخىچە قايتىشنى داۋام قىلدۇرماقتا. ئۇنىڭ يېڭىشەھىر دە تا ھازىرغىچە ئۇرۇش ھالىتىدە تۇرغان كۆكە مۇھاسىرىچى روتىسىدىن باشقا بارلىق ھەربىي بۆلۈنمىلىرى يارىبىشى قەبرە-

تانلىقىدىن ئارقىسىغا ئارقا مېڭىپ بۇ يەردىكى خەلق توپىدىن يېراقلىشىپ كەتتى. مەقسۇتتاخۇن ساتىراچ، سالاخۇن ئاشپەز، تاجاخۇن باغۋەن ۋە ئۇلاردىن باشقا يەنە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئۈچۈن 30 نەچچە كۈندىن بۇيان سەممىي - ساداقەت بىلەن خىزمەت قىلىپ كەلگەن بىر قىسىم ئاشپەزلەر، ناۋايلار، كىيىم تىككۈچى، ياغاچچى ۋە مال باقارلار ئادەملەر توپىنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلار ئۇلار بىلەن بىرمۇ بىر قول بېرىپ خوشلاشتى. ئاندىن پولك رەھبەرلىرى مۇنتىزىم ھەربىي خادىم سۈپىتىدە تىك تۇرۇپ، ئادەملەر توپى ئىچىدە پېرقىراپ، ھەممەيلەنگە تەكشى چاس بېرىش ئارقىلىق. بارلىق كىشىلەر بىلەن ئاداققى قېتىم خوشلاشتى. ئۇلار توپ ئىچىدىن ئاتلىرىنى يېتىلەپ پىيادە ماڭغانىدى. خەلق تەكەللۇپ - تەۋەززۇغا ئۇنىماي ئۇلارنى يەردىن كۆتۈرۈۋېلىپ، شۇ يەردىلا ئاتلارغا مىندۈرۈپ قويۇشتى. كۆكە روتىسى تېخىچە يېتىپ كەلمەگەنىدى. پولكۇۋىنىڭ سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ تېز قايتىشنى بۇيرۇق تەرىقىسىدە ئېيتىشنى تاپىلاپ، يېڭىشەھەر سىپىلى ئەتراپىغا يەنە بىر جەڭچى ماڭدۇردى.

خەلق ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىشكە كۆزى قىيماي جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ كۆپ كىشىلىك سەلتەنەتلىك قوشۇنىغا خېلى ئۇزاققىچە قاراپ تۇردى. جەڭچىلىرى نېرى بىر يەردىكى بىر ئويمانلىقتىن يەنە بىر ئويمانلىققا كىرىپ، پولك رەھبەرلىرىمۇ ئېگىز بىر دۆڭنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ، كۆزدىن غايىب بولغان بولسىمۇ، ئۇلار تېخىچىلا يېقىن بىر ئارىلىقتىن كىشىلەرگە ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇۋاتقاندەك ئىدى. يۈزلىگەن ئۇچقۇر ھەربىي ئاتلارنىڭ مەزمۇت تۇياقلىرى ئاستىدىن كۆتۈرۈلگەن قويۇق چاڭ - توزان ئۇرۇشنىڭ توختىغانلىقىنى ئەمەس، ئەكسىچە يېڭىدىن باشلىنىۋاتقانلىقىغا بەلگە بولۇۋاتقاندەك ئېگىز ئاسماندا قېلىن تۈمان ھاسىل قىلىپ، بوران شىددىتى بىلەن يېڭىشەھەر تەرەپكە كۆچمەكتە ئىدى. بۇ چاغدا ھەقىقەتەن يېگى-

شەھەردە ئۇرۇش داۋام قىلماقتا ئىدى. مۇڭغۇل كومانىدىرى كۆكەنىڭ بەند قىلىپ تۇرغۇچى روتىسى شەھەرنى ئاۋۋالقىدەك قورشاپ، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدىكى جەڭچى سەپداشلىرىنى ئۆز رەھبەرلىرى سىياسىي كومىسسار، پولكوۋنىك ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سىياسىي كومىسسار، پولكوۋنىك قاسىمجان قەمبىرى، پولك كوماندىرى، پولكوۋنىك سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇلارنى يىراقتا ئۇزۇنبۇلىشىچە قوغداپ، سېپىل ئۈستىدىكى گومىنداڭچىلارغا ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق ھۇجۇم قىلىپ ئۇقۇلىرىنى شىددەت بىلەن ئاتماقتا ئىدى.

مەيۈسلۈككە چۆككەن خەلق يار ئۈستىدىن بىر - بىراقى قايىتىشقا باشلىدى. ئۇلار ئاقسۇدا بولۇپ ئۆتكەن ئۇرۇشلاردا قۇربان بولغان جەڭچىلەرنىڭ يېڭى قەبرىلىرى ئالدىدا توختاپ، ئۇزۇندىن - ئۇزۇن دۇئا قىلىشتى. مەرھۇم قەھرىمانلارنىڭ قەبرىلىرى تىنچ ۋە مۇڭلۇق ئىدى، ئەمما ئۇلار ياربېشى قەبرىستانلىقىدىكى سان - ساناقسىز مىسكىنلەر قەبرىلىرى ئۈچىدە يېڭىدىن قاتۇرۇلغانلىقى، كۆركەم ۋە ئېگىزلىكى بىلەن ھەممىدىن ئىلگىرى كىشىلەر كۆزىگە چېلىقىپ تۇراتتى.

كۆكە ئۆلۈمدىن قورقمىدى

گومىنداڭچىلارنى بەند قىلىپ تۇرۇش روتىسى جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ كونىشەھەردىن كېتىپ بولغانلىقىنى تەخمىن پەرەز قىلغان چاغدا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم سېپىل بەندىلىرىنى قاتتىق مىنامىيوت، ئاپتومات ئوقلىرىغا تۇتۇپ، قايىتماقچى

بولۇپ تۇراتتى. بۇنىڭ ئۈستىگە سوپاخۇن سوۋۇرۇۋۇ ئەۋەتكەن جەڭچىلەرمۇ ئىلگىرى - ئاخىر يېتىپ كېلىپ، ئۇلارغا قايتىش بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈپ بولغانىدى. دەل شۇ چاغدا تاشقىرىقى بازاردىكى خارابە دۇكانلاردىن بىرىنىڭ كەينىدە دالدىلىنىپ قايتىش ئالدىدىن ئەتراپىنى كۆزىتىپ تۇرغان كۆكە سىرلىق ئىككى كۆلەڭگىنىڭ ئات يۈگۈرتۇپ، چۇقان سالغىنىچە لەڭگەر كوچىسى تەرەپتىن سېپىلغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. بۇ ئىككى كۆلەڭگە بىرى توختىسا، يەنە بىرى، بەزىدە ھەر ئىككىسى تەڭمۇ تەڭ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە تىنىمسىز قىيا - چىيا قىلىپ توۋلىشاتتى. ئەمما ئۇلار دەل شۇ يەردە بىر روتا جەڭچىنىڭ خارابە ئۈي ۋە دۇكانلارنىڭ ئارىلىقلىرىدا سېپىل ئۈستىنى نىشانلاپ مۆكۈنۈپ ياتقانلىقلىرىنى بىلمەيتتى.

— جاۋ تۇەنجاڭغا خۇش خەۋەر، ۋۇ جۇيجاڭغا خۇش خەۋەر! — دەيتتى ئۇلار، — ئوغرىلار كەتتى!... ئىلىلىق تاغ باغدىتلىرى ياتالماسنى بوشىتىپ، كونىشەھەرنى تاشلاپ، بىراقلا كېتىپ بولدى، ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ يېڭىشەھەر بىلەن كونىشەھەردە ھېچقانداق قارىسى، روھى - ئەرۋاھى قالمىدى ...

بۇ ئىككى قارا نىيەت بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك بىرى توختىسا، يەنە بىرى تېخىمۇ ئۇنلۈك توۋلاپ، ئۆزلىرى ئەكەلگەن خەۋەرلەرنى سېپىل ئۈستىدىكى خوجايىنلىرىغا مۇمكىنقەدەر تېز ئاڭلىتۇۋىلىشقا تىرىشاتتى. بىراق، ئۇلار بىلەن سېپىل ئارىلىقى يەنىلا يىراق بولۇپ، گومىنداڭچىلارنىڭ بۇ خۇش خەۋەرنى ئېنىق ئاڭلىۋېلىشى ياكى بۇ كىشىلەرنى روشەنرەك كۆرۈۋېلىشىغا ئىمكانىيەت يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سېپىل ئۈستىدىكىلەر مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ قايتۇپتىشىدىن خەۋەرسىز بولغانلىقتىن ئۇلارغا بۇ كىشىلەرنىڭ سۆزلىرى مۇجمەل ۋە چۈشىنىكسىز، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ

سىرلىق ۋە گۈمانلىق بولۇپ كۆرۈنۈشى مۇمكىن ئىدى. ئاخىر بۇ ئىككى كىشى ئاتلىرىنى قامچىلاپ سېپىل تۈۋىگە يېقىنلاشماقچى بولدى. نەتىجىدە بۇ گومىنداڭچىلارغا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاشكارا ھۇجۇمىدەك بىر ئەھۋال بولۇپ كۆرۈنمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنداق كېيىن سېپىل ئۈستىدىكىلەر ئوق ئۇزۇپ، بۇ ئادەملەرنىڭ بىرىنى ئۆز قوللىرى بىلەن ئۆلتۈردى. ئاندىن بىرى قورقۇنچىغا چۈشۈپ، كەينىگە بۇرۇلۇپ قېچىشقا ئۇرۇنغانىدى، كۆكە ئۇنى ئېنىق تونۇپ، ئىنقىلابنىڭ جازا ئوقى بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردى. بۇ كىشى دەسلەپتە گومىنداڭ ساقچى ئورگىنىڭ ئىشپىيون خادىمى بولۇپ، مىللىي ئارمىيە تەرەپتىن كۆنىشەھەردە قاماقتا ئېلىنغان، كېيىن يەغلاپ تۇرۇپ قىلغان توۋا ئىستىغپارىغا ئاساسەن قويۇپ بېرىلگەن ما جەن ئىدى. بۇنىڭدىن سەل ئۆتۈپ كۆكە گۈلباغ دەرۋازىسى تەرەپتە باشقا بىر كىشىنىڭ سېپىلغا چاپلىشىپ دېگۈدەك يېقىن ;ھېرىپ، گومىنداڭچىلارغا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇ تەۋەسىدىن كەتكەنلىكى توغرىسىدا ھېلىقىدەك «خۇش خەۋەر» يەتكۈزۈۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدى. بۇ كىشى يېرىم ئايچە مىللىي ئارمىيە پولك شتابىغا خىزمەتچە بىلدۈرگەنلىقىنى ئېيتىپ، تەرجىمانلىق خىزمىتى تەلەپ قىلىپ كەلگەن، ئەمما شتابتا تەرجىمان ئىشلىتىلىمەيدىغانلىقى ئۈچۈن قوبۇل قىلىنماي قايتۇرۇۋېتىلگەن چىيار ئىدى، كۆكە ئۇنى بىر قاراپلا تونۇدى ـ دە، شۇ مەھەل ئوق ئۇزۇپ ئېتىپ تاشلىدى. بىراق، بۇ ۋاقىتتا جاۋ خەنچى سېپىل ئۈستىدە بولۇپ، چىيار گومىنداڭ پولكىنىڭ كوماندىرىغا ئۆزى ئەكەلگەن خەۋەرنى ئېنىق ئاڭلىتۈېلىشقا ئۇلگۈرگەنىدى. سېپىل ئۈستىدە سەپەرۋەرلىك باشلاندى، شەھەر ئىچى 5 ـ ئاتلىقلار پولكى شتابىدىن ھايالسىز ھۇجۇمغا ئۆتۈش سىگنالى چېلىنىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ بىرىنچى قەدەمدە گۈلباغ دەرۋازىسى ئېچىلىپ

لىپ، گومىنداڭ پولكىنىڭ مىللىي ئارمىيە پولكى چىقىپ كەتكەن جايلارغا قايتىدىن باستۇرۇپ كىرىش يۈرۈشىنى باشلىنىپ كەتتى. كۆكە روتىسى قايتىشقا ئۈلگۈرەلمىگەنىدى، ئۇلار دەرۋازىدىن يامراپ چىققان گومىنداڭ قوراللىقلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلغاچ چېكىنىشنى داۋام قىلدۇردى. كونىشەھەر يارىبشى قەبرىستانلىقىغا بارغاندا بۇ روتا تۆت تەرەپتىن قورشاپ قىلىنغان ھۇجۇمغا دۇچ كەلدى. ئاخىرقى قېتىملىق ھايات ـ ماماتلىق ئۇرۇشى كەپتەرخانا ئۆپچۆرىسىدە داۋام قىلدى. ئۇلارنىڭ بۇ يەردە دۈشمەننىڭ ئىككىيۈزدەك ئەسكىرى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغانىدى. كۆكە ۋە ئۇنىڭ جەڭگىۋار ھەمراھلىرى دالدىلىنىپ تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىشقا مەجبۇر بولدى، كەپتەرخانا جەنۇبىي يۆنىلىش قوشۇنى تەرىپىدىن ئىلگىرى ـ كېيىن تۆت قېتىملىق ئۇرۇشتا ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىدىن ئۈدا تۆت قېتىم باتۇرلۇق بىلەن تارتمۇېلىنغان گۈمبەز ئىدى. ئەمدى ئەكسىچە ئەھۋال يۈز بېرىپ، مىللىي ئارمىيە روتىسىغا شۇنىڭ ئىچىدە دالدىلىنىپ تۇرۇپ، قوغدىنىش ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىشقا توغرا كەلدى. بۇ يەردە ئۇرۇش ئىنتايىن كەسكىن بولدى. قىسقا ئارىلىقتىلا دۈشمەننىڭ 12 ئەسكىرى ئۆلۈپ، كۆكە روتىسىمۇ شۇنىڭغا باراۋەر ئادەم چىقىمى بەردى. ئاڭغىچە گۈمبەز تەرەپكە يەنە بىر روتىچە گومىنداڭ ئەسكىرى باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى. بۇ كۆكە روتىسى ئۇچۇن ناھايىتى خەۋپلىك ئەھۋال ئىدى. ئەگەر ئۇرۇش مۇشۇ ۋەزىيەتتە داۋام قىلىۋەرسە بۇ روتا پۈتۈنلەي ھالاك بولۇپ تۈگىشىشى مۇمكىن ئىدى. ئاخىر كوماندىر كۆكە جەڭچىلەرگە مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى بۆسۈپ چىقىپ، مۇزات تەرەپكە كېتىش توغرىسىدا قەتئىي بۇيرۇق بەردى. چېكىنىش مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ، ساق قالغان 75 نەپەر

جەڭچى جەنۇبىي يۇنىلىش پولكىغا يېتىشۈپلىش ئۈچۈن تېزلىك بىلەن ئات سېلىپ، شىمال تەرەپكە يول ئالدى. گۇمبەز ئېچىدە پەقەت دۇشمەنلەرنى ئۆزىگە بەند قىلىپ چېكىنگۈچىلەرنىڭ قارشىلىقسىز كېتىۋېلىشىغا ئوڭۇشلۇق شارائىت يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن يالغۇز كۆكە قالدى. دۇشمەنلەرنىڭ بىر قىسمى جەڭچىلەرنى كەينىدىن قوغلاش ئۈچۈن كېتىپ، بۇ يەردە قالغانلىرى گۇمبەزگە يوپۇرۇلۇپ كەلدى. كۆكە گۇمبەزنىڭ ئىشىك تۈۋىگىچە بىر - بىراقى يېقىنلاپ كەلگەن تۆت دۇشمەننى ئۆزلۈكسىز ئاپتومات ئوقىغا تۇتۇپ، بىرىنى يارىدار قىلدى، قالغان ئۈچىنى ئۆلتۈردى. شۇندىن كېيىن دۇشمەنلەر قېچىپ بىر پەس ھۇجۇم جىمىدى. كۆكە شۇ چاغدا بۇ يەردىن بۆسۈپ چىقىپ كېتىشنى ئويلىغانىدى. بىراق ئېتىنىڭ ئېتىپ تاشلانغانلىقىنى كۆرۈپ، جىددىيلىك بىلەن ئاخىرقى قوغدىنىش تەيياردىلىقىنى قىلدى. قايتىدىن ئاپتوماتنى ئوق باستى. تاپانچا ئېچىدە يېرىمداپ قالغان ئوقنى تولۇقلىدى، قول بومبىلىرىنىڭ پىلتىلىرىنى چىقىرىپ ئاتسا بولىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈۋالدى، دۇشمەنلەر يەنە يوپۇرۇلۇپ كەلدى. كۆكە ئارقىسىغا ئارقا ئىككى دانە قول بومبىسى تاشلاش بىلەن ئۇلارغا ئۆزىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قارشىلىقىنى كۆرسەتتى. ئىككى ئەسكەر ئۆلدى، بىراق دۇشمەنلەرنىڭ قول بومبىسىدا گۇمبەزنىڭ ئۈستى قىسمى ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ، كۆكەنى خېلى ئېغىر جاراھەتلەندۈردى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوك بىلىكىگە ئوق تېگىپ، موڭغۇل خەلقىنىڭ بىر باتۇر ئوغلانى گومىداڭچىلار بىلەن ئېلىشىش ئىقتىدارىدىن تامامەن مەھرۇم قىلىپ تاشلاندى. ئۇنىڭ بىلىكىگە تەگكەن ئوق توقۇزئاتار مىلتىقىنىڭ چوڭ قوغۇشۇن ئوقى ئىدى، ئوك بىلەك جەينەك تەرەپتىن چېقىلىپ، ئۇنى قورال تۇتالماس قىلىپ قويغانىدى. دۇشمەنلەر كۆكەنى تىرىك قولغا چۈشۈرۈشنى مەق

سەت قىلغانىدى. ئاخىر ئۇنى يارىدار ھالەتتە ئەسىر ئېلىپ، يېگىشىمەرگە يالاپ ئېلىپ ماڭدى. موڭغۇل يىگىتى جانىنى قاقشاتقۇدەك دەرىجىدە ئېغىر جاراھەتلەنگەن بولسىمۇ، ئەما ئۆز دۇشمەنلىرى ئالدىدا غەيرىتىنى ئىپادىلەپ، ساق كىشىلەردەك تېز ۋە چىدام بىلەن ماڭاتتى. ئۇ پىيادە ئىدى. قەبىلىستانلىقتىكى ئېگىز بىر دۆڭلۈكتىن ئۆتۈۋاتقان چاغدا كەينىگە قاراپ، چېكىنگەن ھەمراھلىرىنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتقان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى دەمىمۇ دەم ئوقتا تۇتقاچ جەنۇبىي يۇنىلىش پولكىنىڭ ئىزى بىلەن شىمال تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى كۆردى. كۆكە خۇشال بولۇپ، يېنىك نەپەس ئالدى. ئاقسۇدىكى گومىنداڭ ھەربىيلىرىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، كۆكە ئۇلارغا مىللىي ئارمىيىنىڭ يارىدار ھالەتتە ئەسىر چۈشۈپ قالغان كاپىتان دەرىجىسىدىكىلەردىن ئەڭ تۇنجى ۋە بىر قەدەر يۇقىرى لاۋازىمدىكى ئوفىتسېرى ئىدى. موڭغۇل يىگىتى تەپىلماس ئولجا قاتارىدا داۋراڭ بىلەن 5 - ئاتلىقلار پولكى شتابىغا ئەكىرىلگەندە گومىنداڭ كوماندىرى ۋە شۇ كۈنلەردە ئاقسۇنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي باش ھوقۇقدارى جاۋ خەنچى ئۆزلىرىنى 30 نەچچە كۈندىن بۇيان مۇھاسىرە ئىچىدە تۇتۇپ، ئېغىر ئۆلۈم ئەندىشىسىگە سالغان جەنۇبىي يۇنىلىش پولكىنىڭ بۇ قەيسەر پالۋانىنى ئاتايىن كېلىپ كۆزدىن كەچۈردى.

كۆكە يوغان، كۆركەم سىماسى، ھېكايە - چۆچەكلەردىكى كىشىدەك تاغ يارار زەبەردەس تەقى - تۇرقى، ھازىر بولسا ئۆپچۆرىسىگە توپلانغان يىرتقۇچ رەقىبلىرىگە غەزەپلىك ھۇمىيىپ قاراش ۋە مەنسىتمەسلىك ئۇقۇمىدىكى قەھرىلاشلىرى بىلەن يارىدار ئەمەس، گويا ئەسىرمۇ ئەمەس، ئەكسىچە غالىب ئورۇندىكى بىر جەڭچىگە ئوخشاپ تۇرۇۋاتقاندەك ئىدى. ئۇنىڭ

ئۇستىگە بېشىدىكى ياپىشىملىق سادىر پالۋانچە ئاق كىگىز قالپىقى، مۇرىسىدە يالتىراپ تۇرغان شەۋكەتلىك پاگونى ھېلىمۇ ئۇنىڭ باش ئەگمەس مىللىي ئارمىيە ئوفتىسېرى ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە نامايان قىلىپ بېرىۋاتقانغا ئوخشايتتى.

5 ـ ئاتلىقلار پولكىنىڭ روتا كوماندىرى قول ئاستىدىكى ئەسكەرلەرگە كۆكەنى كەپتەرخانا گۇمبىزى ئىچىدىن ئۆلتۈرمەي تىرىك تۇتۇپ چىقىشنى بۇيرۇق قىلغان چاغدا ئۇنىڭدىن سوراق قىلىپ، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىغا ئائىت ھەربىي سىرلارنى ئېلىشنى مەقسەت قىلغانىدى. ئەما جاۋ خەنچى بۇنىڭ ئەكسىچە، ياسما مەغرۇرلۇق بىلەن پالۋانغا بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن جازا ئەسكەرلىرىگە بۇيرۇق قىلىپ:

ـــ بۇنى بىردەمدۇ تىرىك قالدۇرماي ھايالسىز چېپىپ تاشلاڭلار! بۇنىڭ شۇ ئەلپازىنى ھېچقايسىمىز ئىككىنچى كۆرگۈدەك بولمايلى، ـــ دېدى.

جاللاتلار شۇ مەھەل ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئۇنى ئىتتىرىپ گوداڭ تەرەپكە ئېلىپ ماڭغانىدى، كۆكە ئۇلاردىن بىرىنى تېپىپ يىقىتىپ تاشلاپ، جازا مەيدانغا قورقۇمسىز قىياپەتتە مەزمۇت قەدەملەر بىلەن ئۆزى يۈرۈپ كەتتى. ئەسىرنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى باتۇرلۇقى ئاخىر ھەربىي ھوقۇقدارلارنىڭ ئىككىنچىلەپ دىققىتىنى تارتماي قويمىدى. ئۇ پالۋانغا نىسبەتەن ئۆزىدە ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان قايىللىق نەزەرى بىلەن ئۇنىڭغا باشقىلەتىن سىنچىلاپ كۆز يۈگۈرتتى. ئەسىرنىڭ مىللىي ئارمىيە ئوفتىسېرلىرىنىڭ فورمىسىدا پاكىز، رەتلىك كىيىنىشى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭ ھېچقانداق ھودۇقماي، ئۆزىنى بىردەك سېپايى تۇتۇشنى بىلىشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆكسىدىن ئۇرغۇپ تۇرغان مەغرۇرلۇق موڭغۇل

يىگىتنىڭ ئادەتتىكى ئوفىتسېرلەردىن بولماي، بەلكى ئۇنىڭ ئۆزى ئەقىدە قىلغان ئىشقا ئاخىرقى نەپىسگىچە سادىق، گېپى گەپ ۋە ئۆز دۇشمەنلىرى ئالدىدا باتۇرلۇق بىلەن ئۆلۈشكە ئەرزىيدىغان مۇھىم ھەربىي خادىملاردىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈستۈپ تۇراتتى. جاۋ خەنچى دەل شۇ چاغدا كۆكەنى ئالدىراپ ئۆلتۈرمەي، سوت ـ سوراق قىلىپ، ئۇنىڭدىن مىللىي ئارمىيىگە ئائىت ھەربىي سىرلارنى ئېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئەسلەپ قالدى. شۇندىن كېيىن ئۇ جاللاتلارنى توختىتىپ:

ـــ بۇنىڭغا مۇنداق ئاسان ئۆلۈم يوق، بىزگە قارشى قورال كۆتۈرگىنىگە تۇشلۇق ئۇنى تېتىغۇدەك قىينايمىز، بەلكى ئۇ ئۆزلىرىنىڭ مۇھىم ھەربىي سىرلىرىنى ئېيتىپ بېرىپ، بىزگە ھەقىقىي ئەل بولغانلىقىنى ئىپادىلىسە تېخى ئۇنى ئۆلتۈرمەي قويۇپ بېرىشىمىز مۇمكىن، ھازىرچە قاماپ تۇرۇڭلار! ـــ دېدى.

مىللىي ئارمىيە پولكىنىڭ ئەڭ كېيىنكى كۇنلەرگىچە ئۇستۇن ئورۇندا تۇرغانلىقىغا قارىماي، ئاقسۇدىن ئۇشتۇمتۇت قايتىپ كەتكەنلىكى، گومىنداڭچىلار ئۈچۈن تولىمۇ چۈشىنىكسىز بولۇپ تۇرغان بىردىنبىر سىر ئىدى. ئۇلار «نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلدى؟ تامامەن كەتتىمۇ ياكى يەنە كېلەمدۇ؟» بۇ سوئالـلار ئۇلارنى بالدۇرراق بىلمۇبلىشقا تىنىمسىز قىستاپ تۇراتتى. بەلكى ئۇلار مىللىي ئارمىيە پولكى بۇرۇنقىدىن ئۇلغىيىپ، تېخىمۇ ھەيۋەت بۆسۈپ كېلىدۇ، دەپ ئۆزلىرىچە پەرەز قىلىشقانلىرىدا ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقۇدەك دەرىجىدە قورقۇشۇپ كېتەتتى. بۇ گومىنداڭچىلار ئۈچۈن ئېيتقاندا ھەر ئەسىرنىڭ زەي قاماقخانىدا تارتمۇاتقان ئازابىدىنمۇ ئېغىر ئازاب ۋە ئۆلچەمسىز قاتتىق ۋەھىمە ئىدى. ھەربىي ھوقۇقدار ئۆزىنىڭ دەسلەپكى بۇيرۇقىنى ئۆزگەرتىپ، كۆكەنى ھازىرچە ئۆلتۈرمەي

سولاشقا هۆكۈم قىلغان چاغدا، ئۇنىڭدىن ئۆزلىرىگە ئىنتايىن مۇھىم بولۇۋاتقان مۇشۇ سەرلىق تۈگۈچنى يەشتۈرۈۋېلىشنى ئويلىغاندى، ئەمما مۆڭگۈل يىگىتنىڭ ئىنقىلاب ئىشىغا خائىنلىق قىلىش يولىغا قەتئىي قەدەم قويمايدىغانلىقىنى، دۇشمەنگە ئالدىنىپ، ساتقىنلىق بىلەن ياشاشقا ھەرگىز رازى ئەمەسلىكىنى بىلمەيتتى، كۆكە 5 - ئاتلىقلار پولكى شتابىنىڭ قاپ قارىغۇ، زەي زىندانلىرىنىڭ بىرىگە قامالدى، ئۇ بۇ يەردە تۆپتۈغرا تۆت كۈن ياتتى. ئۇنىڭ تۇققۇزئاتار مىلتىق ئوقىدا تىنىلىپ كەتكەن بىلەكنى سىرقىراپ، ھەددى - ھېسابسىز قاتتىق ئاغرىيتتى. ئۇ كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز، كۈندۈزنى تاماقسىز ئۆتكۈزەتتى. پولك شتابى ئەسىرگە تىببىي ياردەم كۆرسەتمىدى، ئۇنىڭ يارىسى زورۇقۇپ، قاماقخانىدىكى تىنچىقتا تېزلا سەسىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن كۆكە ئورۇقلاپ، بىر ئەت، بىر سۆڭەك بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى قامەتلىك تەقى - تۇرقىدىن ئەسەر قالمىدى، بارغانچە ۋېجىكلەپ، جىسمانىي كۈچ - قۇۋۋىتىدىن ئومۇمەن مەھرۇم بولۇپ قالدى. ئەمما ئۇنىڭدا بىر خىل مىسلىسىز كۈچلۈك جاسارەت ۋە ئۆلچەمسىز زور غەيرەت باشقىدىن ئۇرغۇپ، ئاخىر بۇ مۆڭگۈل يىگىتنى تېخىمۇ ۋېجدانلىق، تېخىمۇ چىداملىق باتۇر ئەزىمەت قىلىپ يېتىشتۈردى.

ئەسىرلىككە ئېلىنىپ. قاماقتا ياتقاندىن بۇيانقى تۆت كۈن داۋامىدا كۆكە ئۇرغۇن قېتىم سوراقىغا ئېلىنىدى، لېكىن ئۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىگە گاس - گاچىلاردەك ئۈن چىقارماي جاۋاب بەرمەسلىك بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى. دۇشمەن ئۇرۇش، قىيناش، پوپوزا قىلىش ۋە باشقا بىسىملار بىلەن جاۋاب ئالالىمىغاندا ئالداشقا ئۆتۈپ، ئانچىكىم بىلىگىگە دورا سۈركىگەن بولۇپ، تېگىپ قويدى، كۆكە بۇنى بىلەۋېلىپ، شۇ ھامان

يارىسىغا چاپلانغان بېنتلارنى يىرتىپ تاشلىدى، گۆش، يىغۇ دورا - دەرمان ھىدى ئۇرۇپ تۇرىدىغان مەززىلىك تاتامىلارنى ئەكىرگەندە، چىنە - تەخسىلەرنى چېقىپ تاشلىدى، بۇنىڭ ئۈستىگە بىلەك يارىسى ئازابلاپ تۇرغانلىقتىن، ئۇنىڭ ھەقىقەتەنمۇ غىزا - تاماققا تاۋى تارتماي قويغانىدى. گومىنداڭچىلار مىللىي ئارمىيىنىڭ كۆكەدەك بىر باتۇر جەڭچىسىنىڭ سوت - سوراقلاردا قارشىلىق كۆرسىتىشىنىڭ مۇمكىنلىكىنى ئالدىنئالا پەرەز قىلىشقان بولسىمۇ، لېكىن قارشىلىقنىڭ بۇ دەرىجىدە قاتتىق بولىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى. شۇنداق قىلىپ گومىنداڭچىلارنىڭ ھەربىي ئەسىردىن سىر ئېلىش ئۈمىدى بىر يولى يوققا چىقتى. ئاخىر ئۇلار كۆكەنى ئەقلىدىن ئازغانغا چىقىرىپ، بۇنىڭدىن ئۆزلىرىگە پەتكەن ئىز - ئەلەمنى يېنىكلىتىۋالماقچى بولدى، جاۋ خەنچى مۆڭگۈل يىگىتنىڭ ئالداش ياكى ئۇرۇپ قىستاشلارغا باش ئەگمەسلىكىدەك باتۇرلۇق ۋە قەيسەرلىكىنى ئاتايىن يەرگە ئۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەسىر ئالدىدا نامايان بولغان ئاجىزلىقلىرىنى ئەسكەرلەردىن يۇپۇتۇپ قېلىش ئۈچۈن ئۇنى ئېلىشىپ قالغان، قاتتىق قورقۇش سەۋەبىدىن گاس - گاچا كېسىلگەنمۇ مۇپتىلا بولغان دەپ ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولدى - دە، ئاندىن مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ ئاجايىپ باتۇرىنى يوقىتىپ تاشلاش ئۈچۈن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلدى، لېكىن ھەربىي ھېرقۇقدار جاۋ خەنچى بىلەن ساقچى ھېرقۇقدارى ۋۇ شۇبىك ئۈچۈن ئېيتقاندا جازالاشنىڭ بۇ ئاددىي، يوشۇرۇن ئۇسۇلىنى ئىشقا ئاشۇرۇش بىلەنلا مەسىلە ئاخىرلاشمايتتى. ئۇلار كۆكەنى خەلق ئالدىدا جازاغا ھۆكۈم قىلىپ، دارغا ئېسىشى، شۇ يول بىلەن ئۇنى جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ ئەڭ چوڭ كاتتىباشلىرىدىن بىرى دەپ سازايى قىلىپ، بىر ئايدىن كۆپرەك داۋام قىلغان مۇھاسىرىدە قولدىن كەتكەن ئىناۋەتنى ئاز - پاز بول

سمۇ، يالغان - ياۋىداقتىن تىكلىۋېلىشى كېرەك ئىدى. دەرۋەقە كۆكەنىڭ ئاددىي جەڭچى بولماي، كاپىتان دەريجىلىك ئوفىتسېر ئىكەنلىكى ئۈلار ئۈچۈن مۇنداق قىلىشقا يېتەرلىك دەسمايە ئىدى.

ئۇرۇش باشلىنىش بىلەن ئۆيلىرىنى تاشلاپ، كۈنىشەھەر ياكى يىراق يېزا - كەنتلەرگە كېتىپ قالغان يېگىشەھەر بازىرىنىڭ ئاھالىلىرى ئۇرۇش توختاپ، بۇ كۈنلەردە ئاستا - ئاستا ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇنقى ماكانلىرىغا قايتىپ كەلمەكتە ئىدى. دار گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن كۆيدۈرۈلۈپ، بىر تۇتاش ۋەيرانلىققا ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن تاشقىرىقى بازارغا تىكلەنىدى، بۇ يەر يەنە تېخىمۇ يامانراق كۆيدۈرۈلۈپ گۆرىستانلىققا ئايلىنىپ قالغان كوچىسى. ئاسۇق، سۇجۇ، كونا مەپە بازىرى مەھەللىرى بويىچە ئوتتۇرا نۇقتا ھېسابلىناتتى. كۆكە جازا مەيدانىغا ئاچىقىلىشتىن بۇرۇن دار ئەتراپى بىر قۇر تازىلىنىپ، ئانچە - مۇنچە تەكشىلەنىدى، يەردىكى ئۆلۈك توپىنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن سۇ سېپىلدى، دار ئەتراپىنى چۆرىدەپ، ھەربىي ئەمەلدارلار بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ ئول تۇرۇشىغا بىرقانچە ئورۇندۇق ۋە بىر دانە ئۇزۇن ئۈستەل قويۇلدى، خەلق سوراقتا شاھىت قىلىنغاچ مۇشۇ يول بىلەن يۈرۈكىنى ئالايىتەن مۇجۇپ قويۇش ئۈچۈن مەھەللە - مەھەللىدىن ھەيدەپ كېلىندى، ئورۇندۇقلاردىن جاۋ خەنچى بىلەن ۋۇ شۇبىك بىر - بىرىگە يېقىن ئورۇن ئېلىپ، ئۇلارنىڭ يانلىرىدا چوڭ - چوڭ ھەربىي ئوفىتسېرلار بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرى ئولتۇردى. شۇنداق قىلىپ دار ئەتراپى تېخىمۇ سۈرلۈك تۈسكە كىردى. بۇ مەنزىرە خەلقتە جازالانغۇچى ھەققىدە تەن مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇھىم كاتتىبېشى ئىكەن، دېگەن چۈشەنچىنى پەيدا قىلىش ئۈچۈن يېتەرلىك ئىدى. ئاندىن ساق قولى بىلەن

لەن چېقىلغان قولى بىر - بىرىگە چېتىلىپ كۆكرىكى بىلەن بىرلىكتە چىمبەرچاس باغلانغان كۆكە ئىككى قوراللىق ئەسكەرنىڭ يالىشى ئاستىدا پولكتىن ھەيدەپ چىقىلىپ، دار ئالدىغا ئەكېلىندى، خەلق - مەيۈسانە بوش قىمىرلاپ، ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىنغۇچىغا چوڭقۇر ئېچىنىش تۇيغۇسى بىلەن قاراشتى. ئۇلار شۇ تاپتا بۇ بىتەلەي ۋە بەختسىز ئىنسانىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلمۇېلىشقا تەقەززا ئىدى. دەرۋەقە ئاقسۇ خەلقىنىڭ زور كۆپچىلىكى جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ بارلىق ئوفىتسېرلىرىنى ئالا قويماي دېگۈدەك ياخشى بىلەتتى، يېگىشەھەر بازىرىنىڭ ئاھالىسى ئۇلارنى ياتالماستىكى شتاب ئەتراپىدا ياكى يېزا يوللىرى ۋە ھېچ بولمىغاندا كونىشەھەردە ئىككى - ئۈچ قېتىمدىن كۆپرەك كۆرگەن ۋە بىرمۇنچىسىنىڭ ئاتلىرىنمۇ بىلىپ بولغانىدى. خەلق كۆكەنى دەمالى تېنۇيالمىدى، ئېغىر قول يارىسى، تەكرار - تەكرار ئۇيقۇسىزلىق، غىزا - تاماق يېمەي، ئۇدا بىرقانچە كۈن ئاچ ئۆتۈش، ئۇنىڭ ئوستىگە قاماقخانا، سوت - سوراقىدىكى قاتتىق ئازابلاشلار ئۇنى ھەددى - ھېسابسىز ئورۇقلىتىپ ۋە ھۆكچەيتىپ، ئەنە شۇنداق تونۇغلى بولمايدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغانىدى. بىرئاز ئۆتۈپ خەلق ئىچىدە قىمىرلاش ۋە ئۆزئارا پىچىرلاشلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئۇلاردىن بەزىلەر كۆكەنى ئاستا - ئاستا تونۇپ، ئەسىرنىڭ كىملىكى ھەققىدە ئۆزئارا سۆزلىشىپ، بىر - بىرىگە مەلۇم قىلىشتى. شۇ ئەسنادا بالىلاردىن بىرى ئۇشتۇمتۇت ۋارقىراپ:

«كۆكە! ... بۇ كۆكە ئىكەن!» — دەۋەتتى.

موڭغۇل يىگىتى قەددىنى رۇسلاپ، خەلق قۇرىغا باشتىن - ئاياغ ئىتتىنىك كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى - دە، كۈلۈمسىرىگەن ھالدا بېشىنى قىمىرلىتىپ، ئۇلار بىلەن ئاخىرقى قېتىم خەير - لەشكەندەك بولدى. ۋۇ شۇبىك قەھىر - غەزەپ بىلەن ئورنىدىن

سمۇ، يالغان ـ ياۋىداقتىن تىكلىۋېلىشى كېرەك ئىدى. دەرۋەقە كۆكەنسىك ئاددىي جەڭچى بولماي، كاپىتان دەريجىلىك ئوفتسېر ئىكەنلىكى ئۈلار ئۈچۈن مۇنداق قىلىشقا يېتەرلىك دەسمايە ئىدى.

ئۇرۇش باشلىنىش بىلەن ئۆيلىرىنى تاشلاپ، كۈنىشەھەر ياكى يىراق يېزا ـ كەنتلەرگە كېتىپ قالغان يېگىشەھەر بازىرىنىڭ ئاھالىلىرى ئۇرۇش توختاپ، بۇ كۈنلەردە ئاستا ـ ئاستا ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇنقى ماكانلىرىغا قايتىپ كەلمەكتە ئىدى. دار گومىنداك ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن كۆيدۈرۈلۈپ، بىر تۇتاش ۋەيرانلىققا ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن تاشقىرىقى بازارغا تىكلەنىدى، بۇ يەر يەنە تېخىمۇ يامانراق كۆيدۈرۈلۈپ گۆرستانلىقتەك قىلىۋېتىلگەن لەگگەر كوچىسى. ئاسۇق، سۇجۇ، كونا مەپە بازىرى مەھەللىرى بويىچە ئوتتۇرا نۇقتا ھېسابلىناتتى. كۆكە جازا مەيدانىغا ئاچىقىلىشتىن بۇرۇن دار ئەتراپىنى بىر قۇر تازىلىنىپ، ئانچە ـ مۇنچە تەكشىلەندى، يەرىدىكى ئۆلۈك توپىنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن سۇ سېپىلدى، دار ئەتراپىنى چۆرىدەپ، ھەربىي ئەمەلدارلار بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ ئولتۇرۇشىغا بىرقانچە ئورۇندۇق ۋە بىر دانە ئۇزۇن ئۈستەل قويۇلدى، خەلق سوراقىغا شاھىت قىلىنغاچ مۇشۇ يول بىلەن يۈرىكىنى ئالايىتەن مۇجۇپ قويۇش ئۈچۈن مەھەللە ـ مەھەللىلەردىن ھەيدەپ كېلىندى، ئورۇندۇقلاردىن جاۋ خەنچىسى بىلەن ۋۇ شۇبىڭ بىر ـ بىرىگە يېقىن ئورۇن ئېلىپ، ئۇلارنىڭ يانلىرىدا چوڭ ـ چوڭ ھەربىي ئوفتسېرلار بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرى ئولتۇردى. شۇنداق قىلىپ دار ئەتراپىنى تېخىمۇ سۈرلۈك تۈسكە كىردى. بۇ مەنزىرە خەلققە جازالانغۇچىنى ھەقىقەتەن مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇھىم كاتتىبېشى ئىكەن، دېگەن چۈشەنچىنى پەيدا قىلىش ئۈچۈن يېتەرلىك ئىدى. ئاندىن ساق قولى بىلەن چېقىلغان قولى بىر ـ بىرىگە چېتىلىپ كۆكرىكى بىلەن بىرلىكتە چىڭ چەمبەرچاس باغلانغان كۆكە ئىككى قوراللىق ئەسكەرنىڭ يالىشى ئاستىدا پولكتىن ھەيدەپ چىقىلىپ، دار ئالدىغا ئەكېلىندى. خەلق ـ مەيۇسانە بوش قىمىرلاپ، ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىنغۇچىغا چوڭقۇر ئېچىنىش تۇيغۇسى بىلەن قاراشتى. ئۇلار شۇ تاپتا بۇ بىتەلەي ۋە بەختسىز ئىنسانىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلمۇېلىشقا تەقەززا ئىدى. دەرۋەقە ئاقسۇ خەلقىنىڭ زور كۆپچىلىكى جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ بارلىق ئوفتسېرلىرىنى ئالا قويماي دېگۈدەك ياخشى بىلەتتى، يېگىشەھەر بازىرىنىڭ ئاھالىسى ئۇلارنى ياتالماستىكى شتاب ئەترايىدا ياكى يېزا يوللىرى ۋە ھېچ بولمىغاندا كونىشەھەردە ئىككى ـ ئۈچ قېتىمدىن كۆپرەك كۆرگەن ۋە بىرمۇنچىسىنىڭ ئاتلىرىنىمۇ بىلىپ بولغانىدى. خەلق كۆكەنى دەمالى تېرنۇيالمىدى، ئېغىر قول يارىسى، تەكرار ـ تەكرار ئۇيقۇسىزلىق، غىزا ـ تاماق يېمەي، ئۇدا بىرقانچە كۈن ئاچ ئۆتۈش، ئۇنىڭ ئوستىگە قاماقخانا، سوت ـ سوراقىدىكى قاتتىق ئازابلاشلار ئۇنى ھەددى ـ ھېسابسىز ئورۇقلىتىپ ۋە مۈكچەيتىپ، ئەنە شۇنداق تونۇغلىلى بولمايدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغانىدى. بىرئاز ئۆتۈپ خەلق ئىچىدە قىمىرلاش ۋە ئۆزئارا پىچىرلاشلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئۇلاردىن بەزىلەر كۆكەنسى ئاستا ـ ئاستا تونۇپ، ئەسىرنىڭ كىملىكى ھەققىدە ئۆزئارا سۆزلىشىپ، بىر ـ بىرىگە مەلۇم قىلىشتى. شۇ ئەسنادا بالىلاردىن بىرى ئۇشتۇمتۇت ۋارقىراپ:

«كۆكە! ... بۇ كۆكە ئىكەن!» ـــ دەۋەتتى.

موڭغۇل يىگىتى قەددىنى رۇسلاپ، خەلق قۇربىغا باشتىن ـ ئاياغ ئىتتىك كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى ـ دە، كۈلۈمسىرىگەن ھالدا بېشىنى قىمىرلىتىپ، ئۇلار بىلەن ئاخىرقى قېتىم خەيرلەشكەندەك بولدى. ۋۇ شۇبىڭ قەھىر ـ غەزەپ بىلەن ئورنىدىن

تۇرۇپ، ئەسرىنىڭ نامىنى چاقىرغان ھېلىقى بالىنى كۆرۈپ تۇيۇش ئۈچۈن توپ ئىچىگە قاراپ چىقتى. خەلق بالىنى سۆزلىمەسلىكىگە نوقۇپ، ئۆز ئارىلىرىغا يوشۇرۇۋېلىشتى. ھەربىي ئەمەلدارلار بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرى مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىدىن بەرىنى ئۆلۈم جازاسى بىلەن جازالاپ، خەلق ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ ھېلىمۇ ئۇستۈن ئورۇندا تۇرۇۋاتقانلىقىنى نامايىش قىلماقچى بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ كۆڭلى يەنىلا دەككە-دۈككىدە بولۇپ تۇراتتى. گومىنداڭچىلار ھەتتا شۇتاپتا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئىككىنچىلەپ ئۇشتۇمتوت باستۇرۇپ كىلىپ قېلىشىدىنمۇ ئەنسىرەيتتى. شۇڭا ئۇلار كۆكەنى تېز جازالاپ، ئۆز ئۆچەكلىرىگە چاپسان كىرىپ كېتىشكە ئالدىرايتتى. جاۋ خەنچى كىشىگە ئېيتىپ بولمايدىغان شۇ ئەنسىزلىك ئىچىدە خەلقە قارىتىپ، دوق - پوپوزىلار بىلەن سۆز قىلىشقا كىرىشتى.

— ھەر مەنمەن دېگەن باندىتنىڭمۇ ئەڭ كېيىنكى ئاقىۋىتى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ، — دېدى ئۇ كۆكەنى كۆرسىتىپ، — ئاقسۇ خەلقىنىڭ خېلى بىر قىسمى بۇلارغا ئىشىنىپ، ئارقىدىن ئەگەشكەنىدى. سىلەر كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ئاخىىر نېمە بولدى؟ باندىتلار ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي، ئاقسۇنى تاشلاپ، تاغ ئۆڭكۈرلىرىگە قاچتى، بەزىبىر ئۇلارغا تاغ ئىچىدىمۇ خاتىرجەم كۈن يوق، بىز ئۇلارنى بۇ يەردە ئاتقاندەك، چېپىپ ئۆلتۈرگەنىدەك، ئۇ يەردىمۇ پات يېقىندا قىرىپ تۈگىتىمىز، ئىلىلىق تاغ ئوغرىلىرى مانا بۇ مەلۇمات ئۇقتۇرۇشى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ چوڭ كاتتىبېشىدىن ئايرىلدى، شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ باشباشتاقلىق بىلەن كەچۈرىدىغان كۈنى ئىلگىرىكىدىنمۇ تەسلەشتى. باندىتلارنى ئەجەل قوغلىشىپ، يەنە بۇ يەرگە كەلمەيدۇ، دەپ ئېيتالمايمىز، ئەما كەلسە ئۇلارنىڭ تەقدىرى ئۆتكەنكىدىنمۇ يامانراق بولىدۇ، دەپ ئالدىنئالا ھۆكۈم

قىلالايمىز. ئومۇمەن ئېيتقاندا ئوغرىلار تۇغقىشتى، قەيەردە بولمىسۇن، قەيەرگە بېرىپ پاراكەندىچىلىك يۈرگۈزمىسۇن، ئۇلارغا ئەمدى بەربىر ئۆلۈم. ئۇلار دارنى كۆتۈپ تۇرغان مۇنۇ بىچارە باشلىقىنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى ئەھۋالىدىن باشقا ھېچقانداق ياخشى ئاقىۋەتكە يېتىشەلمەيدۇ. پۇقرالار، ئۇلارغا قەتئىي ئەگەشمەڭلار، سىلەرگە ئەڭ ئاخىردا ئېيتىپ قويىدىغان گېپىمىز ئەنە شۇ! ئۇ چاغدا ھەر بىرىڭلارغا قىلچە رەھىم يوق!

گومىنداڭ پولكوۋنىكىنىڭ دوق - پوپوزىلىرى تونتىشى بىلەن كۆكە باغلاقتىن بوشىتىلىپ، دار ئاستىغا ئەكىلىندى، ئاندىن بەش قەۋەت تىزىلغان كىشىنىڭ سۈپىغا سىرتماق سېلىندى، جاۋ خەنچى بۇيرۇق بەرسىلا پۈت ئاستىدىكى كىشەكلەر ئېلىپ تاشلىنىپ، ئەسىر دارغا ئېسىلاتتى. دەل شۇ چاغدا كۆكە سۆز باشلاپ، گومىنداڭچىلارنىڭ يالغانچىلىقىنى ئېنىق ۋە دادىل سۆزلەر بىلەن پاش قىلىشقا باشلىدى. تۆت كۈندىن بۇيان سارايغا چىقىرىلىپ، گاس - گاچا كېسىلگەن مۇپتىلا بولغان دەپ ھۆكۈم قىلىنغان كۆكە بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭنىڭ ھەر-بىي ۋە ساقچى ئەمەلدارلىرىنى بىرخىل غەيرىي تەئەججۈبكە قالدۇردى. ئۇلار مۇڭغۇل يىگىتنىي زىنداندىكى ۋاقتىدا سۆز-لىمەسلىكى ۋە سوت - سوراقلارغا جاۋاب بەرمەسلىكىگە قاراپ، سارايغا چىقارغاندىن باشقا، بەزىدە ئۇنى خەنزۇچە ياكى ئۇيغۇرچە بىلەمسالمىكىدىنمۇ جىم تۇرۇۋېلىۋاتقان بولسا كېرەك. دەپ ئويلاپ ۋە ئۇنىڭ مىللىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمىدى، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدىكى شىبە مىللىتىدىن بولغان گو ئارقىلىق شىبە تىلىدا ياكى بولمىسا قايسىبىر يىلى جۆچەكتىن كېلىپ، ئاقسۇ يېزىلىرىنىڭ بىرىدە ئولتۇراقلىشىپ، تۇيغۇرلىشىپ كەتكەن داغۇر يىگىتى نادىر ئارقىلىق داغۇر تىلىدا سۆزلىشىپ باقماقچى بولغانلىقىنى ئەسلەپ ئۆزلىرى

ئىك چوڭ ئەخمەقلىق قىلغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. كۆكە ئۇيغۇر تىلىدا قىلچە چاندۇرماي ئەپچىل سۆزلەيتتى. ئۇ بۇ تىلنى ئۆز يۇرتى تېكەستىكى مۇكچوڭقۇر، داۋىنبېل يايلاقلىرىدا بۇ جايلاردىكى موڭغۇل، قازاق، ئۇيغۇر خەلقلىرىنىڭ ئۆملىشىپ بىللە ياشىشى جەريانىدا كېچىكمەستىن تارتىپلا پۈختا ئۆگىنىپ ئىگىلىۋالغانىدى.

— سىلەر ئۆتۈپ كەتكەن نومۇسسىزلار، — دېدى ھەربىي ئەسىر ئۇشتۇمتۇت جاۋ خەنچى، ۋۇ شۇبىڭلارغا ساق قولىنى بىگىز-دەك سانچىپ تۇرۇپ، — گۇمىنداڭچى زالىملارنىڭ ھەرقانداقى يالغانچىلىق بىلەن كۆز كەچۈرۈشكە ئادەتلەنگەن، مەن سىلەر ئېيتقاندەك جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ كاتتىبېشى ئەمەس، سىياسىي كومىسسارى، پولك كوماندىرى ياكى پولىتشتابىنىڭ ئادەتتىكى ئوفىتسېر خادىمىمۇ ئەمەسمەن، مەن پەقەت كىچىككىنە ئىزۋوت كوماندىرىلا، خالاس. مەن ھەرگىز يالغان ئېيتمايمەن، ئۆمرىمدە يالغان ئېيتىپ باقمىغان ئەمەس. تۇغرا، مېنىڭ باتالىيون كوماندىرى بولۇپ ئىشلىگەن ۋاقتىمدا بىرلىغان، بۇ كېسىنكى ئىش، بىزنىڭ ھازىرقى پولكىمىز دەسلەپ جەنۇبقا بىر يېرىم روتىچە يەنى 150 چە جەڭچى بىلەن كەلگەن چاغدا مەن يەنىلا 30 كىشىلىك بىر ئىزۋوتنىڭلا كوماندىرى ئىدىم ... سىلەر مېنى پولك كوماندىرى، چوڭ كاتتىباش دەپ ئاتاۋاتقان ۋاقتىڭلاردا ئۆزۈڭلارنى ئۆزۈڭلار ئالدىشىڭلار ياكى ئەتراپىڭلاردىكى كاللا-كېسەرلەرنى ئالدىيالىشىڭلار مۇمكىن، ئاقسۇ خەلقى بۇنىڭغا ھەرگىزمۇ ئىشەنمەيدۇ. چۈنكى ئۆلار مېنى، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدىكى لەرنىڭ ھەممىسىنى ناھايىتى روشەن بىلىدۇ، سىياسىي كومىسارلىرىمىز ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى، پولك كوماندىرىمىز سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ ھېلىمۇ مىللىي ئارمىيىنىڭ

باتۇر قوشۇنىغا يېتەكچىلىك قىلماقتا ۋە گومىنداڭغا قارشى غەلىبىلىك كۈرەش ئېلىپ بارماقتا.

— ئاغزىڭنى يۇم مەلئۇن! — جاۋ خەنچى ۋارقىراپ ئۇرۇپ نىدىن تۇرۇپ ۋە جاللاتقا ھوميىپ تۇرۇپ، — نېمىگە ئاسمۇ-جىم قاراپ تۇرىسەن ياكى ھېسداشلىق قىلىپ سۆزلىۋالدىغىنىنى سۆزلىۋالسۇن دەپ تۇرامسەن. دارغا چاپسان ئاس، بۇنىڭ ئاغزى جىمىقسۇن! — دېدى.

كۆكەنىڭ بويىنىغا سېلىنغان سىرتماقنىڭ ئۇچى ئاللىقاچان دار تۈۋرۈكىگە باغلاپ قويۇلغانىدى. جاللات ئەمدى ئەسىرنىڭ پۇت ئاستىدىكى بەش تىزىق كېسەكنى ئۆرۈۋەتسە ياكى ئېلىۋەتسىلا ئىش پۈتۈپ، مۇڭغۇل يىگىتى ئېسىلىپ بولغان بولاتتى. جاللات كېسەكلەرنى تېپىپ ئۆرۈپ تاشلاشقا تەمشەلدى. دەل شۇ چاغدا ۋۇ شۇبىڭ قول ئىشارىتى بىلەن بۇيرۇق قىلىپ، ئۇنى توختاتتى. شۇندىن كېيىن ئۇ جاۋ خەنچى تەرەپكە سۈرۈلۈپ، تېخىمۇ يېقىنلاپ كېلىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاستا شۇڭدۇلىدى:

— ئېسىڭدا بىرنەچچە مىنۇت تەخىر قىلساقمۇ كېچىكمەيمىز، — دېدى ئۇ، — بىرئاز سوراق قىلىپ، ئۇنىڭدىن بەزى بىر مۇھىم مەسىلىلەرنى ئېنىقلىۋالساق ياخشى بولاتتى.

ھەربىي ھوقۇقدار ساقچى ھوقۇقدارنىڭ مەسلىھەتىگە ماقۇل بولۇپ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە «قېنى سۈرايدىغان نەرسىلىرىڭنى سورىۋالمامسەن؟» دېگەندەك قىلىپ ئۇنىڭغا قارىدى.

— گەپلىرىڭگە قارىغاندا، — دېدى ۋۇ شۇبىڭ ۋارقىراپ تۇرۇپ مۇڭغۇل يىگىتىگە، — خېلى بىلەرمەنسەن كۆرۈنسەن، باتالىيون كوماندىرى بولغان كىشىنىڭ ئۆز قوشۇنىي ئىچىدە ئابروي - ئىناۋىتى زور بولىدۇ، ئۇنىڭ مەسلىھەتىدىن ئۆتەمدىغان ۋە ئۇ بىلمەيدىغان ئىش بولمايدۇ. سىلەرنىڭ يولىڭلار ئۇشتۇمتۇت كېتىشتە نېمىنى كۆزلىگەن پۇكتىسى؟ بۇ يەرگە يەنە

قاچان كېلىشنى ۋە قانداق ئۇرۇش قىلىشنى پىلانلىدى؟ بۇلارغا راستلىق بىلەن بىر - بىرلەپ جاۋاب بەر. بىز ساڭا ئۆلتۈرمەي يەنىلا رەھىم قىلىمىز، ھەتتا مۇلايىم بولساڭ سولىماي، خارلىماي بىر يولى قويۇپ بېرىشىمىزمۇ مۇمكىن.

كۆكە بىرئاز قىمىرلاپ ئاغرىپ قاتتىق ئازابلاۋاتقان ئوڭ بىلىكىنى سول قولى بىلەن سىيلاپ - سىيلاپ ئۇنى سول بىلەك ئۈستىگە ئېلىۋالدى، شۇندىن كېيىن شۈك بولۇپ كەتتى، سۆزلىمىدى. تەرجىمان ۋۇ شۇبىڭنىڭ ئېيتقانلىرىنى تولۇق چۈشىنەلمىگەن بولسا كېرەك، دېگەن ئوي بىلەن ئۇنىڭغا بۇ سۆزنى يەنە بىر قېتىم تەرجىمە قىلىپ بەردى.

— قېنى تېز بول! ھازىر سورالغان سوئاللارغا جاۋاب بەر، — ۋارقىرىدى جاۋۇخەنچى.

— مۇلايىم بولساڭ كەچۈرۈم قىلىپ، قويۇپ بېرىمىز دېگەن گەپنى ئۇققانسەن؟ — دېدى ساقچى ھوقۇقدارى ھەربىي ھوقۇقدارنىڭ ئەكسىچە ئالدامچىلىق بىلەن يۇمشاق سۆزلەپ، — بۇ ساڭا ئەڭ ئاخىرقى بىرنەچچە مىنۇتلۇق پۇرسەت، بولمىسا دارغا ئېسىلسەن، ئۇ چاغدا بىر ئۆزۈكنىڭ شورى بولۇپ قالىدۇ، ياش جېنىڭنى دېسەڭ، ھېلىقى سوئاللارغا بىرمۇبىر جاۋاب بەر! تېز بول! جېنىڭنى ئايىپ قېلىشنىڭ ئامالىنى قىل!

كۆكە مىللىي ئارمىيە پولكىنىڭ ئاقسۇدىن نېمە ئۈچۈن قايتىپ كېتىۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى سوئال دەسلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان چاغدىلا تەئەججۈپلەنگەنىدى. ئەمدى بۇ سوئالنىڭ يەنە تەكرارلىنىشى بىلەن تېخىمۇ ھەيرانلىققا چۆمىدى. مىللىي ئارمىيە پولكى گۇمىنداڭ بىلەن باشلىنىدىغان تىنچلىق سۆھبىتىگە يول ھازىرلاشنىڭ ئالدىنقى بېشارەتلىك تەييارلىقى سۈپىتىدە ئاقسۇ فرونتىدىكى ئۇرۇشنى توختىتىپ قايتقان ئەمەسمىدى؟ ھەتتا بۇ سۆھبەت باشلاش تەلىپىنى

گۇمىنداڭچىلارنىڭ ئەڭ چوڭ كاتتىبېشى جياڭ جېيشى ئىلاج سىزلىقتىن ئوتتۇرىغا قويۇپ، رادىئو ئارقىلىق پۈتۈن مەملىكەت ۋە پۈتۈن دۇنياغا ئاڭلىتىشقا مەجبۇر بولمىغانمىدى؟ ئەجەبا، ئاقسۇدىكى گۇمىنداڭچىلار تەشەببۇسنى بىلمەمسە؟ ياكى بۇ جياڭ جېيشىنىڭ بىزنى ئالداپ ئوينىۋاتقان ھىيلە - نەيرەڭلىك ئويۇنمۇ - يە؟ ئەسىر ئۇلارنى ئويلاپ تەئەججۈپكە چۆمدى، شۇ تاپتا ئۇ مۇستەبىتلەرگە تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ تەييارلىقى ئۈچۈن ئۇرۇش تەختىتىش كېرەك ئەمەسمىدى؟ دېمەكچى بولغانىدى، ئەمما جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ قايتىپ كېتىۋېتىشىدە ئۆزىگە يارىشا ھازىرچە سىر تۇتۇشقا تېگىشلىك بىر خىل ھەربىي مەخپىيەتلىكنىڭ بارلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ ئۇ گەپنى ئېيتمىدى. ئەكسىچە ئۇ گۇمىنداڭچىلارنىڭ يازىكىنى يەنە بىر قېتىم مۇجۇپ قويۇش ئۈچۈن مەردانىلىق بىلەن سۆزلىدى:

— مىللىي ئارمىيىنىڭ، — دېدى ئۇ، — قەيەرگە بېرىپ، قەيەردە تۇرۇشى، ئاندىن يەنە قانداق ئىشلارنى قىلماقچى بولۇشى تامامەن ئۇلارنىڭ ئۆز پىلانىدىكى ئىش، بىزلارنى بىز ئۆزىمىز بەلگىلەيدىغان ئىش، بۇ پىلاننى سىلەرنىڭ سۈرۈشتە قىلىشقا مۇتلەق ھەققىگلار يوق. مىللىي ئارمىيە بېرىنچى قېتىم ئاقسۇغا كېلىپ، بېشىگلارغا ئەجەل ياغدۇرغان چاغدىلا ئاندىن ھوشۇگلارنى تېپىپ، ئىستىبداتقا قارشى قوزغالغان خەلقنىڭ نە قاتارلىق كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بايقاشقا مەجبۇر بولغان ئىدىگلار! مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا سىلەر ئىنتايىن دۆت، تولىمۇ بىچارە مەخلۇقلار. يەنە سىلەر مۇشۇ دۆتلۈكۈگلار بىلەن مېنىڭدىن مىللىي ئارمىيىنىڭ قەيەرگە بېرىپ، نېمە ئىشلارنى قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇيالماستىن سوراپ بىلىۋېلىشقا پېتىنماقچى بولۇۋاتىسىلەر، ئۇلار ھېچ يەرگە

بارمايدۇ، بەلكى خالىغان يېرىدە تۇرۇپ، كۆرەشنى داۋام قىلدۇرۇۋېرىدۇ. ئەگەر سىلەر بىلىشكە تەشنا بولۇۋاتقان نەرسە شۇ بولىدىغان بولسا، مېنىڭ بېرىدىغان جاۋابىم ئەنە شۇ!

— دەيدىغانلىرىڭ يەنىلا شۇ گەپمۇ، — دېدى ۋۇ شۇبىڭ ئەسىرگە ياسىما ئاھاڭ بىلەن. — تەرسالىق قىلماي سورىغان سوئاللىرىمىزغا مۇلايىملىق بىلەن جاۋاب بېرىپ، بۇنىڭ بەدىلىگە بىزدىن بىر قېرىشۇق قېنىگىنى تىلىگىنىڭ ياخشى ئەمەسمىدى؟ بىلمەيۋاتقان بولساڭ. ئەمدى گېپىمگە دىققەت قىل: مانا بۇ كىشى ۋىلايەتلىك ھەربىي - مەمۇرىي ھوقۇقلىرىنى تەڭ تۇتۇپ تۇرغان باش ئەمەلدار جاۋ خەنچى ئەپەندى، ئۇنىڭ سېنىكدەك ئون، يۈز ھەتتا مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ ئۆلۈمىنى كەچۈرۈم قىلىشقا قۇربىتى يېتىدۇ. مېنىمۇ ئاڭلىغان بولغىيدىڭ؟ مەن بولسام ۋۇ شۇبىڭ. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ... ياۋاشلىق بىلەن جاۋاب بەر. ئۇ چاغدا ئۆزۈمنۇ سېنى ئۆلتۈرمەسلىككە كاپالەت بېرەلەيمەن.

— سىلەر ئەمەل ۋە مەرتىۋىگىلارنى پەش قىلىپ ئاۋارە بولماي قويۇڭلار! — دېدى كۆكە غەزەپ بىلەن. — سىلەرنىڭ كىملىكىڭلارنى بىلىش ماڭا كېرەك ئەمەس. بىزنىڭ پۈلكىمىز ھېچ يەرگە كەتمەيدۇ. ئەگەر زۆرۈر بولسا، يەنە كېلىپ سىلەر بىلەن تېخىمۇ شىددەتلىك ئۇرۇش قىلىۋېرىدۇ. ئاخىر سېپىل ئىچىنى ئىشغال قىلماستىن توختىمايدۇ.

— جاللات! — ۋارقىرىدى ھەربىي ھوقۇقدار، — ھاڭۋېقىپ تۇرماي بۇنىڭ تىلىنى كەس!

جاللات قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، كۆكەنىڭ تىلىنى كېسىشكە تەييارلانغانىدى، ۋۇ شۇبىڭ ئۇنى يەنە بىر قېتىم تەخىر قىلىپ تۇر، دېگەندەك قىلىپ، قول ئىشارىتى بىلەن توختىتىپ قويىدى، ساقچى ساھەسىدە ئۇزاق يىللىق خىزمىتىدە

ئالداپ سوراق قىلىش ۋە تۇرلۈك - تۈمەن قۇۋلۇق - شۇملۇق-لارنى ئىشقا سېلىشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن مەككار ساقچى ھوقۇقدارىنىڭ شۇ تاپتا كۆڭلىگە پۈككىنى — ئەسىرنى ئۆلتۈرمەسلىك ئايىغا قىلىش ئەمەس، بەلكى بۇنىڭ ئەكسىچە مۇڭغۇل يىگىتلىرىنى جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ بۇيرۇقىنى كېيىنكى ھەربىكەت پىلانلىرى توغرىسىدا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە مەلۇم يېپ ئۇچى مەلۇماتلارنى ئېلىۋېلىش، ئاندىن ئۇنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئۆلتۈرۈۋېتىش ئىدى.

— سېنىڭ مىللىتىڭ نېمە؟ — ئۇشتۇمتۇت سوراقنى باشقا تەرەپكە يۆتكىدى ۋۇ شۇبىڭ.

— مىللىتىم مۇڭغۇل، — جاۋاب بەردى ئەسىر، — ئەگەر سىلەرگە بىلىش زۆرۈر بولسا ئېتىمنىمۇ ئېيتىپ بېرەي: ئېتىم كۆكە! ...

— ھە؟! مۇڭغۇل دەمسەن ؟ — ياسىما چۆچۈش بىلەن سورىدى ۋۇ شۇبىڭ، — بۇ قېتىمقى قوراللىق توپىلاڭ ئۇيغۇر، قازاق، رۇس باندىتلىرى قىلىۋاتقان ئىشقۇ؟ سەن مۇڭغۇل تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا قوشۇلۇپ، ئۇرۇش قىلىپ يۈردۇڭ؟ ئالداندىم، ئەخمەقلىق قىلدىم دېگىنا! بۇنى دېيىشنىڭ ئۆزىنىمۇ تىۋۇا قىلغانلىق، جىنايىتىمدىن كەچۈرۈم سورىغانلىق بولىدۇ.

— ياق، ئۇنداق ئەمەس! بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزدا ھېچكىم ھېچكىمنى ئالدىغىنى، ھېچكىمنىڭ ھېچكىمگە ئالدانغىنى يوق، مىللىي ئارمىيىدە مۇڭغۇللاردىن مەن بىر كىشى ئەمەس، گومىنداڭغا قارىشى، سىلەرگە قارشى قولىغا قورال ئالغان خەلقلەر ئىچىدە ماڭا ئوخشاش مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان مۇڭغۇل يىگىتلىرى بار.

— نېمىشقا سەن ئىلىلىق تاغ باندىتلىرى ئۈچۈن جېنىڭنى سېتىشقا مەجبۇر بولدۇڭ؟ ئاۋۋال شۇنىڭغا مۇلايىملىق بە-

لەن جاۋاب بەرا! — گەپنى باشقا ياقتا بۇراش ئۇچۇن بۇ سوئالنى ئاتايىن سوردى ۋۇ شۇبىك.

— بىزنىڭ ئارىمىزدىكىلەردىن ھېچ كىشى بىرى يەنە بىرىگە جېنىنى سېتىپ بېرىش ئۇچۇن قولىغا قورال ئالغان ئەمەس، مىللىي ئارمىيە تەركىبىدە ئۇيغۇر، قازاق، مۇڭغۇل، رۇس، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار، تاجىك، شىبە، داغۇر، خۇيزۇ- لارمۇ بار، قىسقىسى گومىنداڭ ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن، خورلانـ غان، جەبرى - زۇلۇم كۆرگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى — شىنـ جاڭ مىللەتلىرىنىڭ ھەممىسى بار.

— بولدى، توختا! — ۋارقىرىدى ساقچى ھوقۇقدارى، — گەپنىكەشلىكتىن باشقىنى بىلمەيدىغان قارا يۈز مەلئۇن! ...

— مەن مەلئۇن ئەمەسمەن، — قەتئىيلىك بىلەن سۆزلـ دى كۆكە، — توغرا، گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى قىلمۇاتىمەن، مەن ئۆز قوشۇنىمىزغا ساتقۇنلۇق قىلىپ، مۇناپىقلارچە ياشاشتىن ئۇمىد كۈتكۈچە ساپ ۋىجدان ۋە مەردلىك بىلەن ئۆلۈشنى باشقا ھەممە نەرسىدىن ئەلا كۆرىمەن! ...

كۆكەنىڭ سۆزى تېخى تۈگىمىگەنىدى، ئاچچىقىغا پايلىيالـ مىغان ۋۇ شۇبىك ھەقىقىي قانخورلۇقىنى ئاشكارا ئىپادىلەپ، جاللاتقا بۇيرۇدى:

— ئاس! ... تېز ئاس! ... مەلئۇنىڭ تىلى ھايالسىز بېسىلسۇن! ...

جاللات ئېسىشقا تەييارلانغانىدى، جاۋ خەنچى ئاچچىق بىلەن شۇ مەھەل قولىنى شىلتىپ، جاللاتنى توختىتىپ تۇرۇپ:

— ئېسىشتىن بۇرۇن تىلىنى كەس، ئاندىن كۆزىنى ئوي، ئۆلۈشتىن ئاۋۋال تازا قىينالسۇن! — دەپ ۋارقىرىدى. شۇندىن كېيىن ئۇ يوشۇرۇن رەقىبى ۋۇ شۇبىڭغا تەنە مەنىسىدە ئالايىتەن

ھىجىيىپ قاراپ قويدى. بۇ ھەربىي جاللاتنىڭ ئۆزىنىڭ ھوقۇق تالاشقۇچىسى ساقچى جاللاتقا «مېنىڭ ئەسرىنى ھايالسىز ئېسىپ ئۆلتۈرۈش كېرەك» دېگىنىم توغرىسىمكەن ياكى سېنىڭ «سوت - سوراق قىلىپ، ئۇنىڭدىن سىر ئالىمەن، دەپ ئەخمەق- لىق قىلغىنىڭ توغرا بولۇپ چىقتىمۇ؟» دېگىنى ۋە شۇ يول بىلەن ئۇنى چېقىۋالغىنى، مات قىلىۋالغىنى ئىدى.

كۆكەنىڭ تىلى كېسىپ تاشلاندى، كۆزى ئويۇلدى، ئۇلار ئۆلۈم ئالدىدىكى تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئىنتايىن مۇدھىش جازالار ئىدى. لېكىن مەرد يىگىت مىسلىسىز زور غەيرەت بىلەن بۇلارنىڭ ھەممىسىگە چىدىدى. بەلكى ئۇ مەردلىك بىلەن جاللاتنىڭ خەنجىرىگە تىلىنى چىقىرىپ بەردى ھەتتا كۆزىنى ئويۇش ۋاقتىدا ۋىجىك قانخورنىڭ بويىي يەتمەي قېلىشنى ئويلاپ، گەۋدىسىنى ئېگىپ بەردى، بۇ ردھىمسىز جازالار بىر - بىراقى ئورۇندىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئاخىر پۈتىدىكى كېسەك ئىلـ ۋېتىلىپ، موڭغۇل ئوغلانى دارغا ئېسىلدۇرۇپ قويۇلدى. لېكىن يەنىلا بۇرۇنقىدەك زەبەردەس ۋە قامەتلىك كۆرۈنۈپ، گويا ئۆلمىگەندەك، تېخىچىلا سوراقتا مەدلەرچە جاۋاب بېرىپ، گو- مىنداڭ مۇستەبتلىرىنىڭ جىنايى قىلمىش - ئەتمىشلىرىنى ھەقىقەت ساداسى بىلەن جاراڭلىق ۋە ئۇرغۇلۇق ھالدا پاش قىلىۋاتقاندەك، كۆز ئالدىدىكى قان ئىچەر جاللاتلارغا ئىسيانكارانىق روھى بىلەن يەنىلا ھومىيىپ قاراۋاتقان- دەك ئىدى ...

كۆكەنىڭ پاك جەسىتى ئۇ ئېسىلغان داردا بىر ھەپتىچە تۇرۇپ قالدى. خەلق ئۇنى ئاۋايلاپ ئېلىۋېلىپ، قەدىر - قىمـ مەت بىلەن دەپنە قىلىشقا تەقەززا بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار بۇ ئارزۇلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن مەھرۇم ئىدى، چۈنكى گومىن- داڭچىلار پايلاقچىلىق ئۇچۇن دار تۈۋىگە قوراللىق ساقچى

قويۇپ قويغاندى، خەلق مۆڭگۈل يىگىتىنىڭ مۇڭلۇق جەسىتىنى ھەربىر قېتىم تاشقىرىقى بازاردىن ئوتتۇرا كېتىۋېتىپ كۆرگەن چاغدا قايتا ـ قايتا چوڭقۇر مۇسىبەت دېگىزىغا چۆكۈپ، قويۇق كۆز ياشلىرى تۆكەتتى، پۈتۈن ئاقسۇ بازلىق مىللىي ئارمىيە قۇربانلىرى ئۈچۈن، مۆڭگۈل خەلقىنىڭ ئەنە شۇ قورقۇمسز باتۇر ئوغلانى ئۈچۈن ئۆزاق بىر مەزگىل ماتەم ئازابى بىلەن قىينالدى ...

ئاقسۇدا ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىنكى بىرىنچى پەيشەنبە ئەتىگەنلىكى يېزا ـ كەنتلەردىكى ئائىلىلەرنىڭ ھەممىسىدە ۋە بازار ئىچىدىكى ئۆيلەرنىڭ خېلى كۆپىنچىسىدە ياغ پۇرۇتۇپ، يېڭ سېلىنغانلىقى تېغىرسىدا خەۋەر تارقالدى. ئۇلار بۇ مەرسىمە مۇسىبىتىنى ئۆز يۈرتىدا مىللىي زۇلۇمغا قارشى ئېلىپ بېرىلىپ، بىر ئايدىن كۆپرەك داۋام قىلغان قانلىق كۈرەشنىڭ قۇربانلىرىغا ئاتاپ ئادا قىلغانىدى.

ئانىنىڭ ھازىسى

ئاقسۇدا ئۇرۇشتىن كېيىن يۈز بېرىۋاتقان ئىچىنىشلىق ئەھۋاللار، گومىنداڭچى جاللاتلارنىڭ تىنچ، بىگۇناھ خەلقلەردىن نومۇسسىزلىق بىلەن تىنىمسىز ئۆچ ئېلىۋاتقانلىقلىرى كەلدى ـ كەتتى ئادەملەر، يوشۇرۇن ھەربىكەتتىكى بولۇچى سۈپەت ئادەملەر ئارقىلىق ئۇرۇمچىدىن يەنە ھەر خىل ئامالالار بىلەن تېزلا غۇلجىغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنداق خەۋەرلەر مۇزداۋان ياكى باشقا تاسادىپىي تاغ يوللىرىدىن

مىللىي ئارمىيە سېپىگە قېشۇلۇۋېلىش ئۈچۈن قېچىپ ئۆتۈپ تۇرىدىغان ئاقسۇ ياشلىرى ئارقىلىق غۇلجا شەھىرىدىكى ئالاقىدار ئورۇنلارغا يەتكۈزۈلۈپ، ئۆز ئەينىچە مەلۇم قىلىنىپ تۇراتتى. شۇنداق قىلىپ ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شىتابى ھۆجۇمچى باتالىيونىنىڭ مەشھۇر كوماندىرى، سۆيۈملۈك مۆڭگۈل يىگىتى، كاپىتان كۆكەنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئاقسۇدىن قايتىۋاتقان ۋاقىتتا يېڭىشەھەر سېپىلىنى ئاخىرقى قېتىم مۇھاسىرىدە تۇتۇپ تۇرۇش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن تارتىپ، كەپتەرخانىدىكى ئۇرۇش قىمچە بولغان ئاربىلىقتا كۆرسەتكەن ئاجايىپ زور قەھرىمانلىقى ھەققىدە، بۇنىڭ ئۈستىگە يەنە شۇ قەيسەر يىگىتنىڭ دار ئالدىدىكى سوراقتا ئۆلۈمنى پىسەنت قىلماي جاللاتلارغا بەرگەن جاۋابلىرى ھەققىدە خېلى تەپسىلىي مەلۇماتقا ئىگە بولۇپ قالغانىدى. ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت بىلەن ھەربىي باش شتاب بۇ باتۇرلۇقنى ھېسابقا ئېلىپ، مەرھۇمغا قەھرىمانلىق ئۇنۋانى بېرىپ، ئۇنىڭ شەرەپلىك نامىغا «ئازادلىق ـ I»، «ئىستىقلالىيەت ـ I» ئالتۇن ئوردېنلىرى تەقدىم قىلىش‌توغرىسىدا قوشما پەرمان ئېلان قىلدى. بۇ پەرمانغا ئاساسەن تېزدىن مىللىي ئارمىيە باش شتابىنىڭ سىياسىي خىزمەت ئوفىتسېرى، مۆڭگۈل پولكىنىڭ ئىلگىرىكى مۇئاۋىن كوماندىرى، پودپولكوۋنىك پوجە، كۆكە باتالىيونىنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى سىياسىي يېتەكچىسى، مۆڭگۈل يىگىتى پارودچىك دورجى، ئاقسۇدىكى ئۇرۇشلاردا كۆكە بىلەن جەڭگىۋار سەپداش بولۇپ بىرلىكتە كۈرەش ئېلىپ بارغان ئۇيغۇر پەرزەنتى، كاپىتان راشىدىنجان، قىمىر، قوغان، بوزدۆڭلەردە بولۇپ ئۆتكەن جەڭلەرنىڭ باتۇرى، مۆڭگۈل ئوغلانى پىراپورچىك ئېرىنچىنلاردىن ھازا ئېچىش ـ ھال سوراش ئۈچۈن تەشكىل قىلىنىپ، غۇلجىدىن مەخسۇش تېكەسكە، قەھ

ردمانىنىڭ ئائىلىسىگە ئەۋەتىلدى. بۇ چاغدا كۆكەنىڭ ئائىلىسىدىكىلەردىن ئاپىسى، ئايالى ۋە بىر يېرىم ياشلىق قىزى تېكەس ناھىيىسىنىڭ موڭچوڭقۇر ئاۋۇلىدا تۇرۇۋاتقان بولۇپ، ئۇلار كۆز ئايلىرى باشلىنىش بىلەن ياز داۋامىدا دالى بېقىپ كەلگەن داۋانبىل يايلىقىدىن يېڭىلا بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەنىدى.

كۆكە بۇنىدىن 25 يىل ئاۋۋالقى قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مۇشۇ موڭچوڭقۇر ئاۋۇلىدا تۇغۇلغان ۋە ئۇچ ۋىلايەتتە مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى پارتلاپ، ھەربىي خىزمەتكە قاتناشقىچە بولغان 20 نەچچە يىل داۋامىدا داۋانبىل ۋە موڭچوڭقۇرلاردا ئۆسۈپ چوڭ بولغانىدى.

كۆكە كەمبەغەل چارۋىچىنىڭ يېگانە، بىردىنبىر ئارزۇلۇق بالىسى ئىدى. ئۇ ئەركە چوڭ بولدى، ئۆسمۈر چېغىدىلا يايلاق خەلقىمىزگە قورقۇمسىز بالا بولۇپ تونۇلدى. لېكىن ئۇنىڭغا ئائىلىسىدىكى كەمبەغەللىك تۇپەيلىدىن كىچىكىدە چارۋىدارلارنىڭ مال پادىسىدا ئىشلەپ، بالا چوپانلىق تۇرمۇشىنى كەچۈرۈشكە توغرا كەلدى. ئانىنىڭ ۋېھرى ئاتىسىدىن ناھايىتى بالدۇر يېتىم قالغان بالىغا ئىنتايىن قويۇق ئىدى. ئاخىر ئانا كۆكەنىڭ تەلپۈنۈشىگە بېقىپ، ئۇنى پادىچىلىقتىن ئاجرىتىۋېلىپ، شۇ كەمدە يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان يايلاق كۆچمە مەكتىپىگە ئوقۇشقا بەردى. زېھىنلىك كۆكە باشلانغۇچ مەكتەپنى ئەلاچىلار قاتاردا تاماملىدى. شۇنىدىن كېيىن ئۇ بىرقانچە تەڭقۇر يۈرتداش بالىلار بىلەن غۇلجا شەھرىگە بېرىپ، موڭغۇل باشلانغۇچ مەكتەپلىرى ئۈچۈن ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈش كۇرسىدا بىر يېرىم يىل ئوقۇپ، ئۆز بىلىمىنى ئوتتۇرا تەلىم سەۋىيىسىگە كۆتۈرۈۋالدى. بۇ چاغ غۇلجىدا يوشۇرۇن ئىنقىلابىي ئويىنىش جامائەتچىلىكىنىڭ كەڭ قاتلاملىرىدا، بولۇپمۇ ياشلار ئارىسىدا ئومۇمىيۈزلۈك تۈس ئېلىشقا باشلىغان ھالقىلىق مەزگىل ئىدى. نەتىجىدە

بۇ كۆكەنىڭ سۈپسۈزۈك پاك قەلبىگە داۋالغۇتقۇچى شىددەتلىك ئېقىمغا ئوخشاش قۇدرەتلىك تەسىرچان تۈيغۇسى سۈپىتىدە كىرىپ كەلدى. نىلقا ناھىيىسىنىڭ ئۇلاستاي تېغىدا گومىنداڭغا قارشى قوراللىق كۈرەشنىڭ ئەڭ دەسلەپكى بىرىنچى پاي ئوقى ئېتىلغان چاغدا ياش كۆكە كۆرسىنى تاماملاپ، قايتىپ كېلىپ، موڭچوڭقۇر ئاۋۇلىدىكى موڭغۇل باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا باشلىغانىدى. ئەمما قوراللىق كۈرەش مۇستەبىتلەر بىلەن پات-ئارىدا ئېلىپ بېرىلغۇسى قانلىق ئېلىشىش ئۇ قىزغىنلىق بىلەن كۆتۈپ تۇرغان ئۇلۇغ ئارزۇلاردىن ئىدى.

كۆكەدە ئىنقىلابىي ھېس - تۈيغۇ ئۇ تېخى 20 ياشلارغا كىرمىگەن چاغدىلا بىخ سۈرۈشكە باشلىغانىدى. بۇ چاغدا جەمئىيەتتە زۇلۇم يەنىمۇ ئەۋجىگە كېلىپ، خەلق ئاچ - يالىڭاچ ۋە قاششاقلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرۈشكە مەجبۇر ئىدى. كۆكەگە باشقا جايلاردىن كۆچمە كۆپرەك تونۇشلۇق بولۇپ كەتكەن موڭچوڭقۇر ئاۋۇلى بىلەن داۋانبىل يايلىقىدا مىڭلاپ ئات - كالا، ئونمىڭلاپ قوي - ئۆچكىلەر بېقىلغاندەك قىلاتتى، ئەما مالچى، پادىچىلارنىڭ يۈزلىگەن كەمبەغەل ئائىلىلىرى تۇرمۇش كاپالىتىدىن مەھرۇم بولغان ھالدا، يېرىم توق، يېرىم ئاچ ۋە يالىڭاچ كۈن كەچۈرەتتى. ئات - ئۇلاغ ۋە ئۇششاق چارۋا مالالرنىڭ كۆپىنچىسى، ھەتتا بەزى ئوتاۋلاردا مۇنداق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاز ساندىكى مۇلۈكدار زەڭگى، ئۈكۈردای ۋە ئاقىلاقچىلارنىڭ قولىغا مەركەزلەشكەنىدى. ئۇلار كۆپ سانلىق كەمبەغەل مالچىلارنى ئېزەتتى، يايلاق مۇشتۇمزورلىرى يەنە گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى ئالدىدا يۈزلۈك، نوپۇزلۇق بولۇپ، كەمبەغەللەرنى خالىغانچە جازالاش ھوقۇقلىرىغا ئىگە ئىدى. چۈنكى ئەمەلدارلار بۇ كىشىلەرنى ھەممە تەرەپتىن قوغداپ تۇراتتى. كىچىكىدىنلا زېھىنلىك ئۆسكەن كۆكە بۇ باراۋەرسىز تۇرمۇشنىڭ ئەلەم ۋە

ناهەقلىق بىلەن تولۇپ‌تاشقانلىقىنى ناھايىتى تېز بايقاشقا باشلىدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئائىلىسىمۇ كەمبەغەل بولۇپ. ئېزىش ـ ئېزىلىشنىڭ بىۋاستە ئىلكىدە قاششاق ھالدا تۇرمۇش كەچۈرۈپ كېلەتتى. بولۇپمۇ شۇ كۈنلەردە كۆكەگە مۇنداق بىر ۋەقە ئېسىدىن كۆتۈرۈلمەس دەرىجىدە قاتتىق تەسىر قىلغانىدى. شۇ يىلى گۈمىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ يۇقىرى ئورگىنىدىن چاقىرىلغان قوللىدىكى ئۇ قوراللىرىنى يىغىۋېلىش نىقابى ئاستىدا تېكەسكە ئەۋەتىلگەن ئومۇمىيۈزلۈك تىنىتىش گۇرۇپپىسى كۆكەنىڭ ئاتا تەرەپ چوڭ تاغىسىنى مىلتىق تاپشۇرۇشقا قارشىلىق كۆرسەتتى دېگەن باھانە بىلەن ئېتىپ تاشلىغانىدى. بۇ ئاخىر موڭغۇل پەرزەنتىنىڭ دەۋرگە بولغان غەزەپ ـ نەپرىتىنى يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈردى. ئىنقىلاب بوردىنى ئۇلاستايدىن غۇلجىغا، غۇلجىدىن يەنە ئۇلاستاي ۋە نىلقىغا يېزىلىنىپ، تېكەستە قوراللىق كۈرەش يالقۇنى كۈچەيگەنسىرى كۆكە قولىدا يېشۈرۈن ساقلاپ كەلگەن ئوۋ مىلتىقى — گېرمانكىنى 38 دانە ئوقى بىلەن كۆتۈرۈلمەس دەرىجىدە قاتتىق تەسىر قىلغانىدى. شۇ يىلى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ يۇقىرى ئورگىنىدىن چاقىرىلغان قوللىدىكى ئوۋ مىلتىقىن

خەلق ئەسلەيدىغان قەھرىمانلىك پارلاق سىماسى ھەرگىز ئۇنتۇلمايدۇ، كۆكە سىزنىڭلا ئەمەس، بىزنىڭ ۋە بارلىق تېكەسىلىكلەرنىڭمۇ ئوغلى، ئۇنىڭ نامى ئۆچمەس، نامى بىزنىڭ قەلبىمىزدە خۇددى تىرىك كىشىنىڭ نامىدەك مەڭگۈ يېڭى پېتى ساقلىنىپ قېلىۋېرىدۇ.

ئانىنىڭ يىغىسى توختىمىدى. بەلكى بۇ سۆزلەردىن كېيىن ئۇنىڭ كۆز يېشى تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى. ئاندىن پودپولكوۋنىك پوجە ئانىنى بەزلەشكە تىرىشىپ، كۆكەنىڭ بارلىق سەپلەردە قەھرىمانلىق بىلەن ئۇرۇش قىلغانلىقىنى، ئاخىر يەنە دار ئالدىدا ئىنقىلابقا خائىنلىق قىلمای، دوق - پوپوزنى ۋە ئالداشلارغا بوي ئەگمەي، مەردلىك بىلەن قۇربان بولغانلىقىنى تەپسىلىي ئېيتىپ كېلىپ:

— كۆكە يارانقان شان - شەرەپ پۈتۈن مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ شان - شەرىپى، بەلكى بۇ شان - شەرەپ ھەممىدىن ئىلگىرى شۇنداق قەھرىمانىنى تۇغۇپ ئۆستۈرگەن سىز ھۆرمەتلىك ئانىغا، كۆكەنى يوقىنى تېپىشتۇرۇپ باققان ئاتا دا-مىرجاپقا مەنسۇپ، شۇ سەۋەبتىن سىز يىغلاشنىڭ ئورنىغا خۇشال بولۇشىڭىز، ئېچىلىپ - يايراپ ئولتۇرۇشىڭىز كېرەك. ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىمىز بىلەن باش شتابىمىز ئوغلىڭىزنىڭ جەڭلەردىكى باتۇرلۇقى ئۈچۈن ئۇنى قەھرىمانلىق نامى ۋە بىر جۈپ ئالتۇن ئوردېن بىلەن تەقدىرلىدى، بۇ ئاسانلىقچە قولغا كېلىدىغان ئىش ئەمەس، — دېدى.

بۇ سۆزلەر ئانىنىڭ يىغىسىنى پەسەيتىشىنىڭ ئورنىغا ئاۋۋالقىغا ئوخشاشلا كۈچەيتىۋەتتى. شۇ ۋاقىتتا ئۇ كۆكەنىنىڭ ئۆلمىگىلى ئەمەس، ئۇنىڭ ئاتىسى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى ۋاقتىدا ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ بولغانىدى.

— ئۇرۇشنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقى يوق، — دېدى ئانا ناله قىلىپ تۇرۇپ، — ئۇنىڭ ھەرقانداقتى يامان! قۇمۇل ئۇرۇشى كۆكەنىڭ ئاتىسىنى يېپ كەتكەندى، ئەمدى بۇ قېتىم-قى ئۇرۇش جانجىگەر بالامنى يوق قىلىپ تاشلاپتۇ. ماڭا شان - شەرەپ دېگەن نەرسىلەر كېرەك ئەمەس، مەن بۇلارغا ئوغلۇمنىڭ جېنىنى تېگمىشىمەيمەن، ئەكەلىگەن نەرسەڭلارنى ئۆز جايىغا قايتۇرۇپ كېتىپ، ئوغلۇمنى قولۇمغا ساق تاپشۇرۇپ بېرىڭلار!... جېنىم كۆكە. قايدىسەن بالام!... تۇل ئانىڭ-نىڭ ناله - زارىنى ئاڭلاۋاتامسەن كۆز قارىچۇقۇم! جېنىم ئوغ-لۇم، يۈرەك باغرىم بالام!...

بۇ سۆزلەر ئانىنىڭ ئۇرۇنسىزدەك تۇيۇلسىمۇ، ئەمما سۆيۈملۈك بالىسىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلغان ئانىنىڭ ئېغىر جۇدا-لىققا پايلىماي ئېغىر قايغۇ - ھەسرەت ئىچىدە ئېيتىپ قالغان-لىقىنى كۆزدە تۇتقاندا بۇ سۆزنىڭ نالايىق تۇيغۇ بېرىدىغان يېرى يوق ئىدى. ھازا ئېچىش - ھال سوراش گۇرۇپپىسىدىكى-لەر ئانىنىڭ ئالدىدا ئوڭايسىزلاندى، ئەمما ئۇلار قانداقلا بول-مىسۇن ئانىنى يىغىدىن توختىتىپ ۋە ئۇنى مۇسىبەت ئىلكىدىن قۇتقۇزۇپ، ئەتە بۇ يەردە ئۆتكۈزۈلىدىغان سەلتەنەتلىك ئوردېن تەقدىم قىلىش يىغىلىشى ئۈچۈن تۈي - مەرىكە كۆتۈرەڭگۈلۈكدەك روھلۇق كەيپىيات ھازىرلىشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئانا يىغلاشتىن خالي بولۇپ، باتۇر يىگىتنىڭ باتۇر ئانىسىدەك سەۋر - تاقەت بىلەن تۇرۇشى، ئۆزىنى ئوغلىنىڭ جاسارىتىدىن پەخىرلىنىۋاتقاندەك تۇتۇپ، كۆكەگە بېغىشلانغان يۇرت تەنتە-نىسىنى ئاشۇرۇشقا ياردەم بېرىشى كېرەك ئىدى. بۇنىڭ ئەكسىچە ئانىنىڭ يىغىسى بارغانچە ئەدىمەكتە، بۇنىڭدىن بىتاقەت بولۇپ ئولتۇرغان كۆكەنىڭ ئانا تەرەپ كىچىك تاغىسى يىغىنى تۈخ-تىتىشقا تەمشىلىپ ئاچىسىغا نەسىھەت قىلدى:

ـــ سېنىڭ قىلمۇاتقىنىڭ خۇشاللىقنى يىغىغا تېگىشمىش!ـــ دېدى ئۇ. ـــ مۇنداق قىلىش بىلەن كۆكەنىڭ شەرەپلىك نامىغا داغ تەگكۈزۈۋاتسەن! قېنى ئۆزۈڭ ئويلاپ باق، باشقا جايلارنى قويۇپ تۇرۇپ، ئۆزىمىزنىڭ مۇشۇ ئاۋۇلىمىزدىن سۆزلەيلى! بۇ يەردە بالىسىدىن ئايرىلمىغان ئاتا ـ ئانا، بىر تۇغقان ئىنىدىن ئايرىلمىغان ئاكا ياكى ئاچىلار بارمۇ؟ بىرمۇنچە مۇڭغۇل، قازاق ياشلىرى ئۆز ۋاقتىدىكى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى ياكى تۇرپان قوزغىلىڭىغا قارشى ئۇرۇشقا ئەۋەتىلىپ، بىھۇدە ئۆلۈپ كەتمىدىمۇ؟ مۇشۇ قېتىمقى ئىنقىلابتا ئېكىستىكى گۇمىنىڭ باـ تالىيونى قېچىپ كېتىش ئالدىدىن بىرمۇنچە ياشلىرىمىزنى ئىنـ قىلابقا قوشۇلۇپ كېتىدۇ، دېگەن باھانە بىلەن ناھەقتىن ناھەق قىرىپ تاشلىمىدىمۇ؟ مانا بۇلارمۇ ئۆزۈم تەمەسمۇ؟

ـــ ئۆلۈمنىڭ ئۆلۈمدىن پەرقى بار، ـــ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى كۆكەنىڭ تاغىسى. ـــ ئۇلارنىڭ بىر خىلى شەرەپـ لىك بولسا، يەنە بىر خىلى ئۇنداق ئەمەس، خەلق بىلەن باشـ تىن ـ ئاياغ ئۆچەكتىپ، ئىنقىلابنىڭ ئوقىدا ئۆلگەنلەرنىڭ نام ـ ئەمەلى تېخىمۇ يامان ۋە تېخىمۇ نەپرەتلىك، كۆكەنىڭ ئۆلۈمى بولسا ئۇنداق ئەمەس، تامامەن شەرەپلىك، ئۇ خەلقنى گۇمىنداڭنىڭ زۇلۇم ئاسارىتىدىن قۇتقۇزۇش يولىدا مەردلىك بىلەن قۇربان بولغان، بۇنىڭ ئۈچۈن خۇشال بولۇشىمىز كېرەك ىكى، يىغا ـ زار قىلىپ، ياش تۆكۈشىمىز كېرەك ئەمەس، كۆـ كەنىڭ روھى بىزنىڭ شادلىقىمىز بىلەن شادلىنىدىغان بولسۇن، ئەكسىچە خەجىللىق تارتىدىغان بولۇپ قالمىسۇن!...

ئانا ئاستا ـ ئاستا يىغىدىن توختىدى، مۇسىبەتنىڭ يۈز ـ كۆزىدە قالدۇرغان قويۇق نەم يۇقۇندىلىرىنىمۇ ئېرتىپ تازىلىدى، ئۆيدىكى نالە ـ زارلىق كەيپىيات ئاخىرلىشىپ، ئۇنىڭ ئىچى نورمال ھالەتكە كۆچتى، كۆكەنىڭ تۇل قالغان ئايالى مېھمان

لارغا ئاتاپ، خېلىدىن بېرى چاي تەييارلاپ قويغانىدى. ئوتتۇـ رىغا داستىخان سېلىنىپ، ھازىرلىقنىڭ ئاددىي بەلگىسى سۈپـ تىدە قۇيماق ـ بوغۇرساق ئەكېلىندى، قۇرۇتقىمۇ ئېغىز تېگىلدى. پاراڭ ئارىلىقىدا كېلىن يەنە قاچا ـ قۇچىلاردا ئايـ ران كۆتۈرۈپ كىرىپ، داستىخانغا قويۇپ قويدى. ئانا مېھمانـ لارنى ئوچۇق چىراي بىمەكلىككە تەكلىپ قىلىپ تۇردى. راشـ ىدىنجان تاغام يېگەچ سۆز باشلاپ، مۇڭغۇل يىگىتنىڭ ئاقسۇـ دىكى ئۇرۇشلاردا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقىنى يەنە بىر قېتىم تونۇشتۇردى.

ـــ كۆكە يالغۇز ئۇرۇش قەھرىمانلا ئەمەس، بەلكى شۇنىڭ بىلەن بىللە نۇرغۇن جەھەتلەردىن پۇختا يېتىلگەن پەم ـ پاراـ سەتلىك جۇشقۇن يىگىت ئىدى، ـــ دېدى ئۇ، ـــ مەن ئاقسۇدىكى ئۇرۇشلارنىڭ ھەممىسىدە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولدۇم، كۆكە قاتـ ناشقان ۋە ئۇنىڭ باتالىيونى قوزغىغان چوڭ ـ كىچىك ھۇجۇمـ لارنىڭ كۆپىنچىسى ناھايىتى غەلىبىلىك ئۆتتى. ئۇ قول ئاستىدـ كى جەڭچىلەرنى ئەپچىللىك بىلەن ھۇجۇمغا يېتەكلەشنىلا ئەمەس، يولى كەلگەندە ئۇلارنى بىھۇدە قۇربانلاردىن ئاسراپ قېلىشنىمۇ بىلەتتى. كۆكەنىڭ دۇشمەن پوتىيىگە يەككە ـ يېگانە باستۇرۇپ بېرىپ، بىر قېتىملىق ھۇجۇمدىلا قول بومبىسى بىلەن توققۇز گۇمىنداڭچىنى پارتلىتىپ تاشلىغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرـ دۇم. ئۇ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىدا تېز ئۆستى، ئاقسۇغا يېڭـ بارغاندا پودپورودچىك دەرىجىسىدىكى ئىزۇۋوت كوماندىرى بولغان بولسا، كېيىنچە كاپىتان دەرىجىلىك باتالىيون كوماندىرى بولۇپ قالدى.

ـــ كۆكەلەر ئائىلىسىدىكى قەھرىمانلىق ئۇنىڭ ئاتىسىدىن تارتىپ باشلانغان، ـــ دېدى ئىزاھات بېرىپ پودپولكوۋنىك پوچە،ـــ مېنىڭ كىچىك ۋاقتىمدا ئاڭلىشىمغا قارىغاندا، كۆكەنىڭ ئاتىسى

دامىرجاب ئاكىمۇ ئىسيانكارلىق بىلەن ئۆلگەن. 1930 - يىلى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى پارتلىغاندا كونا ھۆكۈمەت موڭغۇللاردىن بىر روتا ئەسكەر تۇتۇپ، مۇشۇ قوزغىلاڭغا قارشى ئۇرۇشقا سالغان، ئۇلارنىڭ ئىچىدە دامىرجاپ ئاكىمۇ بار بولۇپ. ئۇ بىر ئوتدېلىنىيە ئەسكەرگە باشچىلىق قىلىدىكەن، ئەمما قوزغىلاڭچى خەلقنى باستۇرۇشقا كۆڭلى تارتماي ئۆز ئوتدېلىنىيىسىدىكىلەر بىلەن بىللە مۇستەبىتلەر ئارمىيىسىگە يوشۇرۇن ئوق ئېتىپ، قوزغىلاڭچىلار تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىشكە ھەرىكەتلەنگەن، بىراق، دامىرجاپ ئاكا بەختكە قارشى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنىڭ مۇھاسىرىسىدە قېلىپ، تۇتۇۋېلىنغاندىن كېيىن جاللاتلارنىڭ قولى بىلەن رەھىمسىزلەرچە تىرىك كۆمۈۋېتىلگەن.

— دامىرجاپ ئاكا، — دېدى كۆكەنىڭ تاغىسى قوشۇمچە قىلىپ، — شۇ ئېلىشىشتا تىرىك تۇتۇۋېلىنىشتىن ئىلگىرى مۇستەبىتلەرنىڭ باتالىيون كوماندىرىنى خەنجەر تىقىپ يوشۇرۇن ئۆلتۈرگەندىن تاشقىرى بىر نەپەر روتا كوماندىرى، يەنە بىر نەپەر ئىزۇۋوت كوماندىرىنى نوم تېغى جىلغىسىدا بىر - بىرىگە تۇيغۇزماي ئېتىپ ئۆلتۈرگەن.

— ھەئە، شۇنداق، بۇ سۆزنى ئىلگىرى مەنمۇ ئاڭلىغانىدىم، — دېدى پوچە قايتىدىن ئەسلەپ، — بۇ گەپلەرگە قاراپ دامىرجاپ ئاكىنىڭ ئائىلىسىنى قەھرىمانلار ئائىلىسى دېيىشكە ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ. كۆكەنىڭ قەھرىمان ئوفىتسېر بولۇپ يېتىشىشىمۇ ئۇنىڭ ئائىلە شەجەرىسىدىن مىراس بولۇپ قالغان، دېمەك، ئۇلار ئاتا - بالا ئوخشاشلا ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمىغان، ھەر ئىككىسى بىردەك دۇشمەن ئالدىدا تىز پۈكمىگەن!

بۇ يەرگە جەم بولغانلار كۆكەنىڭ ئاقسۇ ئۇرۇشىدىكى قەھرىمانلىقلىرىدىن ھەر خىل دەرىجىدە خەۋەردار بولسىمۇ ئەمما ئۇلارنى بۇ قەيسەر يىگىتنىڭ ئاتىسى بۇندىن 15 يىل مۇقەددەم قۇمۇلدا ئىسيانكار روھ بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرغان ئاجايىپ ئىشلارنى بىلمەيتتى.

شۇندىن كېيىن ئانا ناھايىتى تېزلىك بىلەن مۇنۇلارنى ئويلاپ يەتتى: ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك يولدىشى دامىرجاپ قۇمۇل خەلقىنىڭ ئازادلىقى يولىدا قۇربان بولغان چاغدا توپتوغرا 25 ياشتا بولۇپ، كۆكە دەل شۇ ۋاقىتتا ئون ياشتا ئىدى، ئاردىدىن 15 يىل ئۆتۈپ، ئوغۇل 25 ياشقا كىرىپ قالغانىدى، دېمەك، كۆكەنىڭ ھۇ ئاقسۇ خەلقىنىڭ ئازادلىقى يولىدا خۇددى ئاتىسىغا ئوخشاش 25 ياشتا قەيسەرلىك ۋە باتۇرلۇق بىلەن دۇنيادىن ئۆتتى. بۇ تاسادىپىي ئوخشىشىپ قالغانلىق ئىدى. ئانا بۇ ئويدىن كېيىن يەنە يىغلاپ تاشلىدى. مېھمانلار مۇسىبەت ئۈستىدە بولۇپ تۇردىغان ئەنئەنىۋى ئادەتكە ئاساسەن ئانىنى كۆز يېشى قىلماسلىققا ئۇندىدى. ئانا يىغىدىن توختاۋېتىپ، راستچىللىق بىلەن:

— ئاۋۋال جۇدالىقنىڭ قاتتىق بېسىمى بىلەن دەردىمنى لەم يېشى تۆككەنىدىم، ھازىر بىر ئوبدان خۇشاللىق يىغىسى يىغلاپ ئۆزۈمنى خېلى يېنىكلەتۋالدىم...يىغام تۈگىدى، بۇنداق كېيىن ياش تۆكمەيمەن...بەلكى مەڭگۈ ياش تۆكمەسلىكىمەن، دەپ ئويلاۋاتىمەن، — دېدى.

ھازا ئېچىش - ھال سوراش گۇرۇپپىسىدىكىلەر ئانىنىڭ سۆزىگە قايىل بولۇپ، بىشىختىيار تەڭلا كۈلۈپ تاشلىدى. ھەتتا تېكەس ناھىيىسىنىڭ شوخ، خۇش چاقچاق ھاكىمى كۈلكىگە ئۇلاپ قارسىلداپ قاتتىق چاۋاك چېلىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ كۆڭۈلنى غەش قىلغۇچى يىغا - زارلىق مۇسىبەتنىڭ دەل شۇ يەردە ئۆز - ئۆزىدىن ئاخىرلاشقانلىقىنىڭ بەلگىسى بولۇپ قالدى. شۇندىن كېيىن ئانىنىڭ ئۆيىدە ئوچۇق چىراي ئولتۇرۇشقا يول ئېچىلىپ ھازا - ماتەم ۋەزىيىتى ئۆز ئورنىنى قەھرىمانلىق شانلىق نامىغا مۇناسىپ، كۆڭۈل ئازادىلىكى بولغان ئولتۇرۇشقا بوشىتىپ بەردى.

قەھرىمانلىق نامى ئۆچمەيدۇ

مېھمانلار موڭچوڭقۇردا ئۇچ كۈن تۇرۇپ قالدى. ئۇلار بۇ يەرگە كېلىپ، بىرىنچى كۈنى پۈتۈن تېكەس ناھىيىسىدىكى خەلق ۋەكىللىرى بىلەن يۈرت مۇتەۋەرلىرىگە ۋە ئىدارە ـ جاماەت تەشكىلاتلىرىنىڭ باشلىقلىرىغا ئەتىدىكى ئوردىن تەقدىم قىلىش يىغىلىشىغا قاتنىشىش ئۈچۈن موڭچوڭقۇرغا كېلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش ئەۋەتكەنىدى. شۇ كۈنلەردە ئاۋۇلدا ھاۋا مۇلايىم، ھاۋا ـ يېغىنسىز بولۇپ بەردى. باش كۈزدىكى قۇياش ئۆزىنىڭ ئەتىۋارلىق نۇرىنى ئەتىگەندىن كەچكىچە بىر خىل ئاللىق ھالەتتە تەكشى چېچىپ تۇرغانلىقىغا قارىماي، كۈزنىڭ ئۆزىگە خاس سالقىن شامىلى توختىماستىن بوش ئىسسىپ تۇردى. موڭچوڭقۇرنىڭ تاغ باغرىدا ئېگىز ئۆسكەن ئارچا ـ قارىغايلار كەڭ سايە تاشلاپ، بەگباش تېكەس دەرياسى ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنى سۇغا تولدۇرۇپ، تەنتەنىلىك تەبرىك يىغىلىشىغا يېگىدىن ـ يېگى شادىيانە كۆركەملىك بېغىشلاۋاتقاندەك ئىدى.

پىلانغا ئاساسەن ئەتىسى ئوردىن تەقدىم قىلىش يىغىلىشى ئۆتكۈزۈلدى، ئۇنىڭغا قاتنىشىش ئۈچۈن تەكلىپ قىلىنغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ يەرگە دەل ۋاقتىدا ئولگۈرۈپ يېتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ تەركىبىدە ئۇيغۇرلار، موڭغۇللار، قازاقلار، قىرغىزلار ۋە رۇسلارنىڭ ۋەكىللىرى بار ئىدى. بۇلاردىن تاشقىرى يەنە موڭچوڭقۇر، داۋانبېل يايلاقلىرىدىكى چوڭ ـ كىچىك ھەر خىل ياشتىكى كىشىلەر يىغىلىشقا ئۆز قىزغىنلىقلىرى بىلەن

كېلىپ قاتناشتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پىشقەدەملەردىن تارتىپ، ئۆسمۈر ۋە كىچىك بالىلارغىچە ھەممەيلەن دېگۈدەك كۆكەنى كۆپ قېتىم كۆرگەن ۋە بەزىلىرى ئۇنىڭ بىلەن يېقىن تونۇش ۋە دوست ـ يارەنلەردىن بولۇپ كەتكەنىدى. شۇنداق قىلىپ ئوردىن تەقدىم قىلىش يىغىلىشى ئومۇمىيخەلقنىڭ تەنتەنىلىك تەبرىك پائالىيىتىگە ئايلىنىپ كەتتى، يىغىلىش كۆكەلەڭ ئۆيى ئالدىدىكى تەكشى كەتكەن كەڭ چىمەنلىكتە ئۆتكۈزۈلدى. بۇ يەرگە يەنە مەرھۇم كۆكە ھايات ۋاقتىدا كوماندىرلىق قىلغان ھۈجۈمچى باتالىيونمۇ شۇ كۈنلەردىكى يېڭى تەركىبى بىلەن تولۇق كەلگەنىدى. ئۇلار خەلقلەر تويىنىڭ ئالدىدا قەھرىمانلىق چەكسىز سېغىنىش تۇيغۇسى بىلەن رەتلىك سەپ تارتىپ تۇرىدى. باتالىيوننى جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ كوماندىرى، پولكوۋنىك سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ شەخسەن ئۆزى موڭچوڭقۇرغا يېتەكلەپ ئەكەلگەنىدى.

تەنتەنىلىك يىغىلىش مىللىي ئارمىيە مارشى ساداسى ئىچىدە ئېچىلدى. بۇ مارشنى ھۈجۈمچى باتالىيوننىڭ بىرقانچە يۈز جەڭچىسى گويا گۈلدۈرمامىدەك ناھايىتى ئۇنلۈك ئاۋاز بىلەن ئوقۇدى. شۇنداق كېيىن ھازا ئېچىش ـ ھال سوراش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، پودپولكوۋنىك پوجە يىغىلىشقا ئاتاپ ئېچىش نۇتقىنى سۆزلەپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئۇ ئۇچ ئىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىنىڭ كۆكەگە قەھرىمانلىق ئۇنۋانى بېرىش ۋە ئۇنىڭ نامىغا «ئازادلىق ـــ I»، «ئىستىقلالىيەت ـــ I» ئالتۇن ئوردىنلىرى تەقدىم قىلىش توغرىسىدا ئېلان قىلىنغان قوشما پەرمانىنى ئوقۇپ ئۆتتى. شۇنداق كېيىن ئانىغا گۈلدۈرمامىغا ئايلانغان كۈچلۈك چاۋاكلار ئىچىدە مەرھۇم ئوغلىغا تەقدىم قىلىنغان قەھرىمانلىق كىنىشكىسى بىلەن ئالتۇن ئوردىنلار چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن تاپشۇرۇپ بېرىلدى.

ئاندىن سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ سۆز قىلغاندىن كېيىن جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارلىرى ۋە ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ ئاقسۇ ئۇرۇش ۋاقتىدا جەنۇبىي شىنجاڭ فرونتىغا ئەۋەتىلگەن پەۋقۇلئاددە ھوقۇقلۇق ۋەكىللىرى پولكوۋنىك ئابدۇكېرىم ئايباسوپ بىلەن پولكوۋنىك قاسىم جان قەمبىرىنىڭ مۇشۇ يىغىلىشقا ئاتاپ، قوشما ئىمزا بىلەن يېزىپ ئەۋەتكەن تەبرىك خېتى ئوقۇپ ئۆتۈلدى. سىياسىي كومىسسارلار ئاخىرقى ھېسابتا ئۇرۇشقا خاتىمە بېرىلىپ، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئاقسۇدىن تېكەسكە قايتقاندىن كېيىن ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتتىكى خىزمەتلىرىنىڭ ئالدىراشلىقى تۈپەيلىدىن ئارمىيە سېپىدىن ئايرىلىپ، توپتوغرا غۇلجا شەھىرىگە كېتىپ قالغانىدى. خەتنى ھازا ئېچىش ـ ھال سوراش گۇرۇپىسىنىڭ ئەزاسى، كاپىتان راشىدىنجان ئوقۇپ ئۆتتى. خەتتە مۇنداق دېيىلگەنىدى:

«تېكەس خەلقىنىڭ ئىپتىخارلىق ياش بۇرتىدىشى، موڭغۇل خەلقىنىڭ باتۇر ئوغلانىغا قەھرىمانلىق ئۈنۈانى بېرىلگەنلىكى توغرىسىدا قوشما پەرمان ئېلان قىلىنىپ، ئۇنىڭ شانلىق نامىغا ‹ئازادلىق ـ I›، ‹ئىستىقلالىيەت ـ I› قوش ئالتۇن ئوردېنلىرى تاپشۇرۇلۇۋاتقان ئەنە شۇ تەنتەنىلىك دەقىقىلەردە بىز سۆيۈملۈك سەپدىشىمىز كۆكەنىڭ باي ـ ئاقسۇلاردىكى بىر قاتار ئۇرۇشلاردا بولۇپمۇ دۇشمەن دارى ئالدىدىكى دەھشەتلىك سوت ـ سوراقتا كۆرسەتكەن جاسارىتىنى ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن ئەسكە ئالماقتىمىز. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەرھۇم كۆكەنىڭ باتۇرلارغا خاس زەربەدەس سىماسى ھازىر يەنە بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا قايتىدىن نامايان بولماقتا. بۇ سىما ئەنە شۇ تېكەسلىك ياشىنىڭ جەڭلەردە ئىپادىلىگەن قەيسەرلىك ۋە باتۇرلۇقلىرىدا روشەن ئەكس ئېتىپ، ھۆرمىتەتكە تەشنا ئاقسۇ خەلقىنىڭ قەلبىدىمۇ ئۇنتۇلماس خاتىرىگە ئايلاندى.»

شۇنچە كەڭ چېمەنلىكنى لىقمۇ لىق تولدۇرغان خەلق سىياسىي كومىسسارلارنىڭ خېتىنى شاۋقۇنسىز تىنچ ئولتۇرۇپ، زەن سېلىپ ئاڭلايتتى. پەقەت توختىماي ئىسسىۋاتقان كۆز شامىلىلا يىغىن مۇنبىرىگە ئۇرۇلۇپ، راشىدىنجاننىڭ قولىدىن قەغەز ۋاراقلىرىنى بىر خىل ئاھاڭدا شىرىقلىتىپ تۇراتتى. بۇ چاغدا يېقىن تاغ باغرىدىكى قارىغاي شاخلىرىدەك بۇلبۇللارنىڭ يېقىملىق سايراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇ يەردىكى تەبرىك تەنتەنىسىگە يېڭى تەنتەنە قوشۇپ تۇرۇۋاتقاندەك بولدى. ئاڭغىچە ئۇشتۇمتۇت شىمالدىن ئۇچۇپ كەلگەن بىر توپ تۇرنىنىڭ رىتىملىق غاقىلداشلىرى ئاسمان بوشلۇقىنى قاپلاپ ئۆتۈپ، بىرئازدىن كېيىن جىمىپ كەتتى. ئۇلار ئوچۇق ھاۋادا چېمەنلىك ئۈستىگە زەنجىر-سىمان سايە تاشلىغاندىن كېيىن بۇ يەردىن يىراقلىشىپ كەتكەنىدى. بۇ پات-ئارىدا كۆز ئاخىرلىشىپ، قىش كىرىدىغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى، چۈنكى تۇرنىلار شىمالدىن جەنۇبقا، ئىسسىق تەرەپلەرگە كۆچمەكتە ئىدى. راشىدىنجان شامالدا قەغەزلەرنىڭ ئىككىنچى ۋاراقىنى تەستە قايرىپ سىياسىي كومىسسارلارنىڭ تەبرىك خېتىنى يەنە ئوقۇشقا باشلىدى:

«دۇشمەنلەر بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىزدىن ئاجايىپ قورقاتتى،— دېيىلگەنىدى خەتتە، — چۈنكى جەڭچىلىرىمىزنىڭ ناھايىتى زور كۆپچىلىكى ئۆلۈمنى پىسەنت قىلماس باتۇرلار ئىدى. بىزنىڭ پولكىمىز ئۆز تەركىبىدە تېكەسلىك موڭغۇل يىگىتى كۆكەدەك، موڭغۇلكۇرەلىك قازاق ئوغلانى قالمىقەشتەك، خوتەنلىك قادىر ۋە ئاقسۇ سېپىلى ئۈستىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ساقچى قاماقخانىسىدا ئۇرۇش ئېلىپ بارغان ئون نەپەر پىدائىي ياش جەڭچىلىرىمىزدەك بىر قاتار قەيسەر كىشىلەرنىڭ بولۇشى بىلەن قېيىر تاغ ئېغىزىدىن تارتىپ، ئاقسۇ يېڭىشەھەر دەرۋازىسى ئالدىغىچە بولغان چوڭ ـ كىچىك ئۇرۇشلارنىڭ ھەممىسىدە غەلبە قىلىپ كەلدى،

هازىر بولسا شىمال، ئوتتۇرا ۋە جەنۇب يۆنىلىشلەردىكى ئۇرۇش-لار ئومۇميۈزلۈك توختىدى، مىللىي ئارمىيە ئۇرۇش توختىتىشنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى مىللىي زۇلۇمغا قارشى قوزغالغان خەلقلەرنىڭ يېڭىلمەس كۈچىنى ئېتىراپ قىلغان ھەم ئۇنىڭغا تەن بەرگەن شارائىتتىلا ئەمەلگە ئاشۇردى. لېكىن بۇنىڭدىن كۈرەش تامامەن توختاپ كەتتى، دېگەن مەنا چىقمايدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇ ئەمدى سۆھبەت ئۈستىلى ئەتراپىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ ۋە بەلكى ئۇ ئۇرۇش سەپلىرىدىكىدەك كەسكىن تالاش ـ تارتىش ۋەزىيىتى ئىچىدە داۋام قىلىشىمۇ مۇمكىن. ھازىر ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت پات ـ ئارىدا باشلىنىپ قېلىشى ئېھتىمال بولغان شۇ سۆھبەتكە ۋەكىل ئەۋەتىش ۋە ئۇنى تولۇق مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرۈشنىڭ ئالدىنقى بەزىبىر تەييارلىقلىرىنى ئېلىپ بارماقتا.»

خەتنىڭ ئاخىرىدا مەرھۇم كۆكەنىڭ شانلىق نامىنى ئۇنىڭ-غا بېرىلگەن قەھرىمانلىق ئۇنۋانى بىلەن سەممىي تەبرىكلەيدى-غانلىقى، قەھرىمانىنىڭ ئانىسىغا سەھىت ـ سالامەتلىك ۋە خۇشال تۇرمۇش تىلەيدىغانلىقى ئېيتىلغانىدى.

خەت ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئانا ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەرنىڭ قوش ئىمزاسى قويۇلغان ئەنە شۇ تەبـ-رىكنامىنى قاتتىق ئۇرۇلغان چاۋاكلار ئىچىدە تاپشۇرۇۋالدى. ئۇ بۇ چاغدا ئاجايىپ تەمكىن بولۇپ، ئوغلىغا قەھرىمانلىق ئۇنۋانى بېرىلگەنلىكى توغرىسىدىكى پەرمان بىلەن ئالتۇن ئور-دېنلارنى تاپشۇرۇپ ئېلىۋاتقان ۋاقىتتىكىدەك روھلۇق ۋە خۇشال ئىدى.

يىغىلىشنىڭ ئۆۋەتتىكى كۈنتەرتىپى بويىچە ناھىيە ھاكىمى تەبرىك نۇتقى سۆزلىگەندىن كېيىن، ئانا مۇنبەرگە تەكلىپ قىلىندى، يېڭىدىن قاتتىق ئۇرۇلغان قاتتىق چاۋاكلاردىن كېيىن

مەيدان جىمىپ، يۈزلىگەن يېقىملىق كۆزلەر قويۇق مېھىر ـ مۇھەببەت بىلەن مۇنبەرگە تىكىلدى، بۇ چاغدا ئانىنىڭ كۆكسى گۈرۈلدەپ تېز تېز كۆتۈرۈلۈپ چۈشۈۋاتقان ھېسسىيات قاپلاپ كەتكەنىدى. ئۇ بىرئاز تىترىدى. شۇندىن كېيىن تېز تەمكىنلىشىپ، سۆز باشلىماقچى بولدى، بىراق، ئارقىدىنلا يەنە تىترەپ قالدى، كۆكەنىڭ تاغىسى مەدەت بېرىش يۈزىسىدىن ئۇنى يېتىلەپ مۇنبەرگە تېخىمۇ يېقىن ئېكىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئانا ھاياجىنىنى باسقانىدەك بولدى ـ دە، قولىدىكى ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆ-كۈمىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش شتابىنىڭ قوشما پەرمانىنى ئىتتىك ۋە تولىمۇ پەخەسلىك بىلەن بىرنەچچە رەت سىيلىدى، بۇنىڭغا ئۇلاپ يەنە ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرىلەر-نىڭ تەبرىك خېتىنى باشقىدىن چىڭ چاڭگاللاپ تۇرۇپ بوش ئاۋازدا ئاستا پىچىرلىدى:

ـــ غۇلجىدىكى رەھبەرلىرىمىزگە رەھمەت!... ئۇلار سالامەت بولۇپ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن!....ـــ ئانىنىڭ سۆزى ناھايىتى قىسقا. ئەنە شۇنداق ئۇزۇك ـ ئۇزۇك ئېيتىلدى، لېكىن بۇ سۆزلەر چىن يۈرەكتىن شۇنچىۋالا سەممىيەت بىلەن ئۇرغۇپ چىققىنكى، ئۇ ئاستا شۇئىرلاپ ئېيتىلغانلىقىغا قارىماي، يىغىلىش ئىشتىراكچىلىرىنىڭ ھەممىسىگە شۇ ھامان تەكشى ئاڭلىنىپ بولدى، شۇندىن كېيىن ئانا يەنە جىمىپ، مۇنبەرنىڭ گىرۋەكلە-رىنى سىيلاش ئارقىلىق سۆز قىلالمايۋاتقىنىدىكى خىجىللىقىنى يوشۇرۇشقا تىرىشتى، كۆپچىلىك ئۇنىڭ نېمە دەيىشىنى تەقەززار-لىق ئىچىدە كۈتۈپ، تېخىمۇ جىمجىتلىق بىلەن قۇلاق سېلىپ تىڭشىدى، ئانا بىردىن تۇرگۈنلەنگەندەك بولۇپ، قەددىنى رۇس-لاپ، يۈز ـ كۆزىنى ئېرتىپ، مۇنبەرنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردا قاتارلىشىپ ئولتۇرغان پولكوۋنىك سوپاخۇن سوۋۇرۇۋ، پولكوۋنىك پوجە، پارودچىك دورجى، پىراپورچىك

ئىرىنچىن، كاپىتان راشىدىنجان، ناھىيە ھاكىمى ۋە باشقا خەلق ۋەكىللىرىگە تېز كۆز يۈگۈرتۈپ، ئولارغا سىنىقتدارلىق ئۇقۇمىدا سالام بېرىپ، ئايرىم - ئايرىم باش لىڭشىتتى، ئانا ئالدى تەرەپتىكى چىمەنلىكتە چازا قۇرۇپ ئولتۇرغان خەلقلەرگە قارىغان چاغدا بېشىنى يەنە لىڭشىتىپ:

— ئوغلۇم كۆكەنى ۋە مېنى شۇنچىۋالا قەدىرلىگەنلىكىگلار ئۈچۈن سىلەرنىڭ ھەممىگلارغا، بارلىق يۇرت خەلقىغە كۆپتىن - كۆپ رەھمەت، تازىمەنمىڭ رەھمەت!...— دېدى.

خەلق توپى ئىچىدە يېقىملىق كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ يەنە قاتتىق چاۋاك چېلىنىپ، بىردەمدىن كېيىن تەم توختاپ كەتتى. ھاياجانغا چۆمۈلگەن ئانا ئاڭسىزچە ئىختىيارسىز ھالدا مۇنبەرنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئۆتۈپ قالغانىدى. كۆكەنىڭ تاغىسى ئۇنى ئاۋۇالقى ئورنىغا — مۇنبەرنىڭ كەينى تەرىپىگە ئېكىلىۋېتىپ، تەمتىرىمەي، دادىللىق بىلەن ئۇزۇنراق سۆز قىلىشنى يەنە بىر قېتىم تاپىلىدى. ئانا ئۆزىگە غەيرەت بەردى، ئاندىن ھاياجاندىن قۇتۇلۇپ، بار ئاۋازى بىلەن سۆزلەشكە تەمشەلدى. بىراق يەنە بولمىدى، ئاخىردا ئۇ:

— جېنىم ئوغلۇم كۆكە ئۇرۇشتا كۆپ باتۇرلۇق كۆرسىتىپتۇ، ئۇنىڭ ئاتىسىمۇ باتۇرلۇق بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەنىدى، — دېيەلمدى - دە، كۆڭلى ئۆرتىنىپ، بالىغا بولغان چوڭقۇر مېھىر - مۇھەببەتنىڭ داۋالغۇتۇشى ۋە ئۆمۈرلۈك يولدىشىغا باغلانغان چىن ئەقىدىدىن كەلگەن ئۆلچەمسىز قانىتىق جۈدالىق بېسىمىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆكسۈپ يىغلاپ تاشلىدى، كۆكەنىڭ تاغىسىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، ئۇنى دەمالى ئەيىبلىمەكچى بولغانىدى، بۇنى سەزگەن پوچە ئىتتىك مۇنبەرگە بېرىپ، ئانىنى يېنىدىكى ئورۇندۇققا يۆمىشاقلىنا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

تەبرىك يىغلىشى ئاخىرلىشىپ، ئاخىرقى قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك

چاۋاك چېلىندى، بۇ چاغدا ئانىمۇ يىغدىن توختاپ ئوچۇق چىراي ئورنىدىن تۇرغان ھالدا كۆپچىلىككە قوشۇلۇپ، ئۇزاققىچە چاۋاك ياڭراتتى.

كۆكەنىڭ تاغىسى غۇلجا شەھىرى ۋە تېكەس ناھىيىسىنىڭ مەركىزىدىن كەلگەن ئونلىغان مېھمانلارنى ئۆز ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدى، ئۇ بۇگۈنكى تەبرىك يىغلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن كەلگەنلەرنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ھويلىسىغا كەڭ ساتما ئۆي ياسىغانىدى، ئۆيدە قۇيماق - بوغۇرساقلار پىشۇرۇلۇپ ئالدىنئالا تەييارلاپ قويۇلغانىدى. قولۇم - قوشنىلار بۇ يەرگە ئۆز ئۆيلىرىدىن تۇلۇم - تۇلۇملاردا قىمىز، قېتىق، ئىرىم-چىك، سۈت ھارىقى ئەكەلدى، ساھىبخان پادىدىن ئايرىپ، ئايرىم باققان ئىككى دانە سېمىز قوينى بەزمىگە ئاتاپ سويۇپ، مېھمانلارنى شورپا، گۆش ۋە تونۇر كاۋىپى بىلەن كۈتۈۋالدى. ئانىمۇ كۆكە ئۆز ۋاقتىدا بېقىپ چوڭ قىلغان ئەركەك غۇنجىنىنى مېھمانلارنىڭ توسۇشىغا قارىماي سويۇپ، ئۇنىڭ پىشۇرۇلغان گۆشى بىلەن داستىخاننى تولدۇردى...

كۈتۈۋېلىش تا يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى، مۇڭغۇل چارۋىچىلىرىنىڭ ئارزۇلۇق مىللىي ھارىقى ئېرك پىيالىلەرگە لىق تولدۇرۇلۇپ، قىزغىن تەكلىپلەر بىلەن ئارقىمۇ ئارقا ئىچىلىپ تۇردى. باشقىلار مۇڭغۇل خەلقىنىڭ مەشھۇر تارىخىي قەھرىمانلىق داستانى جاڭگىردىن پارچە ئوقۇشتى.

كۈتۈۋېلىش قىزغىن ئۆتتى، ئانىمۇ ئۇنىڭغا ساھىبخان سۈپىتىدە باشتىن - ئاياغ تېتىكلىك بىلەن قاتنىشىپ بەردى، پەقەت يىغلىمىدى.

— كۆكەنىڭ تويىمۇ مۇنچىۋالا ھەيۋەتلىك، مۇنچىۋالا قىزىق ئۆتكۈزۈلمىگەنىدى، ئوغلۇمغا ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن بېرىلگەن شان - شەرەپ داغدۇغىسى تويىدىن نەچچە ھەسسە

ئېشىپ كەتتى، — دېدى ئانا تېكەس ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى بىلەن خوشلىشىۋېتىپ.

— ئەمدى كۆكەنى ئۆلدى دېگەن گەپنى قىلمايلا قويايلى، — دېدى ئۇ، — مەن ئۆز يۇرتىمىزدىن ئوغلىمىزدەك بىر قەھرىمانىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلگەنلىكىدىن ناھايىتى خۇرسەنمەن، كۆكەنىڭ شانلىق نامى بىزنىڭ قەلبىمىزدىن ھەرگىز ئۆچمەيدۇ، — دېدى ھاكىم.

ئاردىدىن بىر ھەپتىدەك ۋاقىت ئۆتۈپ، تېكەس ناھىيىسىنىڭ بازىرى، يايلاق ـ قىشلاقلىرىغا غۇلجا شەھىرىدە چىقىدىغان ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە مەركىزىي گېزىتلەرنىڭ يېڭى سانلىرى كەلدى. ئۇلارغا ھازا ئېچىش — ھال سوراش گۇرۇپپىسىدىكىلەرنىڭ موڭغۇل موڭچوڭقۇردا ئېلىپ بارغان پائالىيىتى ۋە بۇ يەردە كۆكە نامىغا ئوردىن تەقدىم قىلىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن تەنتەنىلىك تەبرىك يىغىلىشىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ھەققىدە تەپسىلىي خەۋەر بېسىلىش بىلەن بىللە ئايرىم ماۋزۇدا ئېلان قىلىنغان ئۇزۇن ئوچېرك ئارقىلىق قەھرىمان ئوغلانىنىڭ ئاقسۈنى گومىنداڭچىلارنىڭ زۇلۇم ئىسكەنجىسىدىن ئازاد قىلىش يولىدىكى ئۇرۇشلاردا كۆرسەتكەن ئاجايىپ زور باتۇرلۇقلىرىمۇ تونۇشتۇرۇلغانىدى، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن گېزىتلەر يەنە ئۆز سەھىپىلىرىدە مەرھۇم كۆكەنىڭ سۈرىتىنى بېسىپ چىقارغانىدى: خەلق گېزىتلىرىنىڭ بۇ سانلىرىنى قول ـ قولىغا تەگمەي تالىشىپ ئوقۇدى، ئانا بۇ ئوچ تىلدىكى گېزىتلەرنىڭ ھەر بىر سانىدىن بىر نۇسخىنى كۆكە موڭچوڭقۇردا ۋاقىتتا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم كىيگەن ئەتىۋارلىق يېڭى كۆڭلىكى ئىچىگە ئوراپ، ئۇنىڭ ئۈستىنى يەنە كۆكەنىڭ بېشىل تاۋار پوتىسى بىلەن باغلاپ، قىممەتلىك يالداما سۈپىتىدە ئالاھىدە ساقلاپ قويدى.

ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئاقسۇ

ئۇرۇش ئاخىرلاشتى، ئەمما ئاقسۇ بۇنىڭ بىلەن ئىنسانىيەت تارىخىدا ئاز كۆرۈلىدىغان تولىمۇ قەبىھ قىلمىش ـ ئەتمىشلەر بىلەن تولۇپ تاشقان رەھىمسىز بىر مەزگىلگە قەدەم قويىدى. كونىشەھەر بىلەن يېڭىشەھەرنىڭ كوچا ـ كوچىلىرىدا قىرغىنچىلىق، يېزا ـ كەنت ۋە مەھەللىلەردە بىر تۇتاش بۇلاڭ ـ چىلىق باشلاندى. ھايۋان تەبىئەتلىك گومىنداڭ ھەربىيلىرى ئارەسىدە قىزلارغا ۋەھشىيلىك بىلەن باسقۇنچىلىق قىلدى، مىلتىقلىرى ۋە قىلىچلىرىغا تايىنىپ، قىزلارغا ۋە ياش چوكانلارغا ئۇلارغا ئاتا ـ ئانىسى ۋە ھالال جۈپتى بولغان ئەرلىرىنىڭ كۆز ئالدىدا ئاشكارا ئەسكىلىك قىلدى.

گومىنداڭنىڭ ئەسكەر ۋە ساقچىلىرى بۇ كەچۈرگۈسىز جىنايەتلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ھەتتا ئانچە ـ مۇنچە ۋاستە تالالاشقىمۇ مەجبۇر ئەمەس ئىدى. ئاقسۇدىكى 5 ـ ئاتلىقلار پولكى بىلەن ۋىلايەتنىڭ ساقچى ئىدارىسى ياۋۇز ئەسكەرلەر ۋە بەتقىلىق ساقچىلىرىغا بۇ جەھەتتىن چەكسىز ئىختىيارلىق بەرگەنىدى. قىسقىسى، ئۇرۇشتىن ئىلگىرىگىچە ئانچە ـ مۇنچە ئەمەلدە تەتبىقلىنىپ كەلگەن بەزىبىر قانۇن ـ قائىدىلەرمۇ ئۇ ۋاقىتتا پۈتۈنلەي ئاياغ ـ ئاستى قىلىۋېتىلگەنىدى. ھەر بىر ئەسكەر، ھەربىر ساقچى تىنچ ئاھالىلەر ئۈستىدىن قانداق قانخورلۇق ۋە ئاچكۆزلۈكنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولسا، دەل شۇنى خالىغانچە ئىشقا ئاشۇرالايتتى. ئەگەر قايسىبىر مەھەللىدە

بۇلاڭ ـ تالاڭچىلىق ئاز بولىدى ياكى بولمىدى دېگەندە بۇ پەقەت مەلۇم بىر ئەسكەر ياكى بىر ساقچىلار توپىنىڭ قانداق تۇر تاسادىپىي سەۋەبلەردىن ۋاقتىنچە شۇ ئىشنى قىلمىغاي قويغانلىقىدىن بولۇپ، ھەرگىز قانۇن ـ قائىدىلەرنىڭ چەكلىشىدىن ئەمەس ئىدى. لېكىن، ئەمەلىيەتتە بولسا گومىنداڭ كاللاكېسەرلىرى ئىچىدىن خەلقتە ئۇۋال قىلىشنى ئىزدىمەيدىغان مۇنداق رەھىمدىل كىشىلەرنى ھە دېگەندە ئۇچرىتىپ قېلىشمۇ ئەسلا مۇمكىنچىلىكى بولمىغان ئىش ئىدى. كىشىلەرنى شەخسىي مۇددىئا بىلەن ئېتىپ تاشلاش، قىلىچ بىلەن چېپىۋېتىش گومىنداڭچى جاللاتلارنىڭ ئۇرۇشتىن كېيىن ئۆز ئالدىغا بەلگىلىۋالالايدىغان چەكلىمىسىز ھوقۇقلىرى بولۇپ قالغانىدى. بۇ كۆرۈنەرده ئۆيلەرنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ، ھويلا ـ ئارام‌لارنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتكەنلىكىدىن نومۇسسىزلارچە پەخىرلىنىش گومىنداڭ قوراللىق خادىملىرىنىڭ ئورتاق ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى.

مۇستەبىت ھەربىيلەر بىلەن ئاچكۆز ساقچىلارنىڭ تىنچ ئاھالىلەر ئۈستىدىن ئەنە شۇنداق ھەر خىل ئۆچ ئېلىش چارىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى، ۋەجدانسىزلىق بىلەن قىز ـ چوكانلارنىڭ ئىپپەت ـ نومۇسىغا تېگىشى، قارشىلىق كۆرسەتكەنلەرنى ۋەھشىيلەرچە ئېتىپ تاشلىشى، ئاخىر يەنە بۇ كەچۈرگۈسىز جىنايەتلىرى ئۈچۈن سوت ـ سوراقسىز ئەكسىچە ماختاشقا سازاۋەر بولۇپ يېگىباشتىن ئەتىۋارلىق كىشىلەردىن بولۇپ قېلىشى ـ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەربىي ھوقۇقدار جاۋ خەنچى بىلەن ساقچى ھوقۇقدارى ۋۇ شۇبىگنىڭ يېرىل قويۇشى بىلەن بولۇۋاتاتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنى خەلقتىن ئۆچ ئېلىشقا ھەقلىق دەپ ھېسابلايتتى. جاۋ خەنچى بىلەن ۋۇ شۇبىگ بۇ جىنايى قىلمىشلارنى ئاقلاپ: «ئەسكەرلىرىمىز بىلەن ساقچىلىرىمىز

ئاقسۇدا ئۇرۇش كېتىۋاتقان كۈنلەردە قەپەستەك كىچىككىنە سىپىل ئىچىگە ئۇدا 30 نەچچە كۈن قامىلىپ، ئېغىر ۋەھىمە ۋە بېسىم ئاستىدا كۈن كەچۈردى، ئەلۋەتتە ئەمدى ئۇلارغا ھەر‌قانداق ئەركىنلىكنى بېرىپ، روھىي كەيپىياتىنى كۆتۈرۈپ قويۇش زۆرۈر» دېگەنگە ئوخشاش بەھانە گەپ ـ سۆزلەرنى قىلدى. ئۇلارنىڭ ئۇرۇچى گومىنداڭ ھەربىي باش شتابى بىلەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىغا قوش ئىمزا بىلەن ئايرىم ـ ئايرىم ئەۋەتكەن تېلېگرامىمىلىرىدا: «ئەسكەر ۋە ساقچىلارنى ئىلىلىق تاغ باندىتلىرىغا ئەگەشكەن كىشىلەردىن ئۆچ ئېلىۋېلىش ئۈچۈن جازا ھەرىكىتىگە ئۇمۇمىيۈزلۈك قويۇپ بېرىش يېرلى بىلەن ئۇلارنى قايتىدىن شاد‌خۇراملىققا ئىگە قىلماقتىمىز» دەپ ھېچبىر ئەيىبەنمەستىن توغرىدىن توغرا ئېيتىلغانىدى. دېمەك، ئۇرۇمچىدىن تارتىپ ئاقسۇغىچە بولغان چوڭ ـ كىچىك گومىنداڭچىلارنىڭ كۆڭلىگە پۈككەن ئوي ـ پىكىرلىرى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان ئىشلىرى ئەنە شۇنداق ۋەھشىي ۋە بىر ـ بىرىدىن رەزىل ئىدى. ئۇلار ئاقسۇ كونىشەھەر ۋە يېڭىشەھەر ناھىيىلىرىنىڭ ئاھىيە بازار ۋە يېزا ـ كەنتلىرىدە يۈزگۈزۈۋاتقان قىرغىنچىلىق، باشباشتاقلىقلارنىڭ جىنايى ھامىلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرى كىشىلەرنىڭ خالتىسىدىكى ئازراق ئۇنىنمۇ بوش قويۇپ بەرمەي كوچىغا ئاچقىسىپ لاي ـ پاتقاقلا تۆكۈۋېتەتتى. ئوچاقلىرىنى بۇزۇپ تاشلاپ، قازان ـ قومۇچلىرىنى ئورۇپ ـ چاقاتىي. دېھقانلارنىڭ ئات ـ كالىسى ياكى قوي ـ ئۆچكىلىرىنى بۇلاپ ئارقىدىن يەنە ئېغىللىرىغا ئوت قويۇپ بېرەتتى.

قۇددۇس ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن قانلىق پاجىئە ئۇرۇش توختىغاندىن كېيىن ئاقسۇ ئاھالىسى دۇچار بولغان بىر قاتار ئېچىنىشلىق ۋەقەلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

ياش قۇددۇس ئەسلىسى ئاقسۇ گېزىتخانىسىدا ھەرپ تىزغۇچى نابۇرچىك بولۇپ ئىشلەيتتى. ئۇ بۇ خىزمىتى داۋامىدا مۇشۇ گېزىتنىڭ ئەدەبىي مۇھەررىرى، داڭلىق شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن تونۇرغۇن قېتىم بىۋاسىتە ئۇچرىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانىدى. قۇددۇس شائىرنىڭ پىكىر ئويغاتقۇچى بىباھا سۆھبەتلىرىگە داخىل بولۇشقا قانچىلىك چوڭقۇر قىزىقسا، ئۇنىڭ گېزىتكە «قايىنام ئۆركىشى» تەخەللۇسى بىلەن پات - پات بېسىلىپ تۇرىدىغان ھەر بىر يېڭى شېئىرىنى تىزىپ، كەڭ ۋە ئۇزۇن ستونلارغا ئايلاندۇرۇشقا پائالىيەت ئۇجۇدى بىلەن ئالدىرايتتى. ياش نابۇرچىك لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن ئىلگىرى - ئاخىر بىر يېرىم يىل داۋامىدا ئاقسۇ گېزىتخانىسىدا ئىشداش بولۇپ، بىرلىكتە تۇرمۇش كەچۈرۈپ، ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە تونۇلغان ئالدىنقى ۋەكىللىرىدىن بىرى ئىكەنلىكىنىلا ئەمەس، بەلكى شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭ ساغلام كۆز قاراشقا ئىگە قەيسەر يىگىت ئىكەنلىكىنىمۇ چۈشىنىپ يەتكەنىدى. نابۇرچىكنىڭ كۆز ئالدىدا ئەدەبىي مۇھەررىر ھەر ۋاقىت ئۆتكۈر قەلەمكەش سىماسىدا ناھايىتى بولۇپ تۇراتتى. قۇددۇسنىڭ چۈشەنچىسىدە لۇتپۇللا مۇتەللىپ قىلماقچى بولغان ھەرقانداق ئىش چوقۇم نەتىجىلىك، ئۇ باسماقچى بولغان ھەربىر قەدەم سۆزسىز ئوڭۇشلۇق بولىدۇ، دېگەن قاراش ناھايىتى تېز شەكىللىنىپ، ئاخىر بۇ كۆزقاراش ياش نابۇرچىكنىڭ ماھىر قەلەمكەشكە چىڭ باغلانغان مۇستەھكەم ئەقىدىسىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى. ئۆز ۋاقتىدا ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ يېتەكچىلىكى ئاستىدا خەلق ئەركىنلىكى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان مەخپىي كۈرەش قۇددۇسنى لۇتپۇللا مۇتەللىپ داۋام قىلدۇرۇۋاتقان ئىنقىلابىي پائالىيەت دائىرىسىگە قايتىماس ئىرادە بىلەن ناھايىتى تېزلا يېتەكلەپ كىردى. شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئاقسۇ

گېزىتخانىسىدىكى ئىقتىساسلىق نابۇرچىكلاردىن تۇردى ھۈسەيىنوپ، قادىر ئېلىلار بىلەن بولغان ئادەتتىكى كەسىپداشلىق مۇناسىۋىتىمۇ بارا - بارا راۋاجلىنىپ، ئىنقىلابىي سەپداشلىق مۇناسىۋىتى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى. شۇنداق قىلىپ قۇددۇس بۇ ئىككى نابۇرچىكتىن كېيىن ياش ئۇچقۇنلارنىڭ يوشۇرۇن پائالىيەتلىرىگە ئاكتىپ قاتناشقۇچى ئۈچىنچى نابۇرچىك بولۇپ قالدى، ئۇ ياش جەھەتتىن خېلىلا كىچىك. گېزىتخانىدىكى خىزمەتى جەھەتتىن تېخى يېڭى، خۇددى 16-17 ياشلار چامىسىدىكى شاگىرت نابۇرچىكلىك ھاياتىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقانلىقىغا قارىماي، ئۆز قىزغىنلىقى، ئىنقىلابىي ئەقىل - ئىدراكى بىلەن قادىر ئېلى، تۇردى ھۈسەينوپلارنىڭ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى نىزامنامىسى بىلەن ئۇچقۇنلار مارشىنى مەتبەئىدە كىچە - كېچىلەپ، يوشۇرۇن بېرىنەچچە يۈز نۇسخا بېسىپ چىقىرىشقا بىۋاسىتە ياردەملەشكەنىدى. ئاندىن يەنە ئۇ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ تەسىس مەجلىسى ۋە باشقا يېشۈرۈن پائالىيەتلەرنىڭ قاتناشتى، بىراق، قۇددۇس شۇنىدىن كېيىن ئىنقىلابىي كۈرەش يولىدىكى قىزغىن ئىرادىسىگە قارشى ئۆزە كېزىك كېسىلى بىلەن ئاغرىپ، ئۇشتۇمتۇت ياستۇق تۇتۇپ يېتىپ قالدى، ئۇنىڭ سەپداشلىرى ياش ئۇچقۇنلار ئۇلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، قەدىمقا تىشلانغان چاغدا بۇ ياش نابۇرچىكنىڭ كېسىلى خېلى كۈچەيىپ قالغانىدى. بىراق، بۇ ۋەقەدىن تۆت ئايغىچە ۋاقىت ئۆتۈپ، ئەنە شۇ كۆڭۈلسىز پاجىئەنىڭ ئەكسىچە ئاقسۇدا تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئاجايىپ زور ئىش سادىر بولدى، مىللىي ئارمىيىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلغۇچى سۈپاخۇن مۇۋۇرۇۋ قىسمى ئاقسۇغا يېتىپ كېلىشى بىلەن بۇ يەردە بۇ قىسىمنى چۆرىدىگەن ھالدا

گومنداڭغا قارشى خەلق قوراللىق قوزغىلىڭى پارتىلاپ، ياش نابۇرچىكنى چەكسىز خۇش قىلدى، ئېغىر كېسەل سەۋەبىدىن ۋاقتىنچە قاماق جازاسىنىڭ سىرتىدا قالغان قۇددۇس بۇ چاغدا كۆنىشەھەردىكى قەدىم ئۆيىدە بىردىنبىر ۋاپادار غەمگۇزارى ئانىسىنىڭ كۈتۈمىدە تۇراتتى، ياش ئۇچقۇن كونىشەھەر كوچىلىرىدا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ بىرىنچى پاي ئوقى ئېتىلىپ، ئەنە شۇ زۇلمەت باسقان كونا زېمىننى گومىنداڭ ئاسارىتىدىن ئازاد قىلىش ئۈچۈن ھەل قىلغۇچ ئۇرۇش ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىقىنى بىلگەن ۋاقىتتا، ئاغرىق تۆشكىدىن دەس قوپۇپ، قولىغا قورال ئېلىپ، شۇ ھامان ئىنقىلاب سېپىگە قوشۇلۇۋالغۇسى كەلگەنىدى. بىراق مۇنداق قىلىشقا ئۇنىڭدىكى ئېغىر ئۆره كېسىلى ئىمكان بەرمىدى. ماغدۇرسىزلىق پەيدا قىلغۇچى بۇ شەپقەتسىز كېسەل ئۇزاققا سوزۇلدى، شۇنىڭ بىلەن قۇددۇسنىڭ ئۈمىد ـ ئارزۇلىرى ئاخىرغىچە ئەمەلگە ئاشمىدى، جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى يېڭىشەھەر سېپىلىنى مۇھاسىرىگە ئالغاندىن تارتىپ، بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت مابەينىدە كونىشەھەر مىللىي ئارمىيىنىڭ تىنچ ئارقا سېپىگە ئايلىنىپ، بۇ يەردە بۇندىن بىر ھەپتە ئىلگىرى كۈچا باتالىيونلىرىنى يارىبېشى، ئىشلەنچىدىن چىكىنىدۈرۈش ۋاقىتىدا بولۇپ ئۆتكەن ئۇرۇشنى ھېسابقا ئالمىغاندا قايتىدىن ئوق ئېتىشلىرى بولمىغانىدى. بىراق بۈگۈن كونىشەھەردە ئەنسىزلىك پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ كوچا ۋە مەھەللىلىرىدىن تەكشى ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى، بۇ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ ئۇرۇشىنى تامامەن توختىتىپ، ئاقسۇدىن قايتقان كۈنىدىكى ۋەقە ئىدى. لېكىن قۇددۇس بۇ قېتىمقى ئوق ئېتىشمىلىرىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى بىلمەيتتى، شۇنداق قىلىپ ئۇ مىللىي ئارمىيىگە قوشۇلۇپ، گومنداڭغا قارشى ئۇرۇش سېپىگە يەنە بىر قېتىم

ئاتلىنىش نىيىتىگە كەلدى ـ دە، كۆچىنىپ تۇرۇپ، تۆشكىدىن قوزغالدى ۋە سەنتىرۇلۇپ مېڭىپ ئىشىككە تىرىلىپ توختاپ قالدى. ئانا بالىدىكى بۇ جىددىي روھىي ھالەتنى شۇ ھامان سەزدى. ئاندىن ئۇ ئەمەلگە ئېشىشتىن ئۈمىد بولمىغان بۇ ئارزۇ ـ ئۈمىدنىڭ يەنە كېلىپ، ئۇنىڭ سوزۇلۇشچان ئاغرىقىنى كۈچەيتىپ قويۇشى مۇمكىنلىكىنى ئويلاپ، قۇددۇسقا تەسەللى بېرىشكە باشلىدى:

— ھازىرچە قولۇڭدىن كەلمەيدىغان خىيالارغا بېرىلىپ، كېسىلىڭنى زورۇقتۇرۇۋالما، — دېدى ئانا، — ئاۋۇال سەللىمازا ساقىيىۋال قۇزام، شۇ چاغدىمۇ كېچىكمەيسەن، مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىگە ئەمدىلا 30 نەچچە كۈن بولدى، ئۇلار ئۇرۇش قىلىپ، شۇنچە جاپا ـ مۇشەققەتلەر بىلەن ئۆزۈن يول بېسىپ، بۇ يەرگە كەلگەنسەن، ھەرگىز ئالدىراپ قايتىپ كەتمەس! ئۇلارنىڭ سىياسىي كۆمىسارلىرى يېڭى كەلگەندە خەلققە «بىز ئاقسۇغا كېتىش ئۈچۈن ئەمەس، تۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن» دېگەن ئەمەسمىدى؟ قېنى سەن ئاۋۇال كېسەلدىن ساقىيىۋال، قايسى كۈنى ساقىيىپ ئۆره بولۇپ كەتسەڭ شۇ كۈنى دۈگا ـ تەكبىر بىلەن رازىلىق بېرىپ، سېنى جەڭچىلىككە ئۆزىتىپ قويىمەن، ھەتتا سېنى ئۆزۈم ياتالىيانغا ئاپىرىپ، شتابتىكىلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىپ كېلىمەن، ماقۇلمۇ بالام!...

— ماقۇل ئانا، گېپىڭگە كىرىمەن، — مۇلايىملىق بىلەن جاۋاب بەردى قۇددۇس، — ھازىر كېزىكىم قويۇپ بەرگەندەك قىلدى، تىترىكىمۇ بېسىلدى، بىراق، يەنىلا ماغدۇرسىز تۇرۇۋاتىمەن، تالاغا ماڭالماي قالدىم، ماڭا قارايمەن، دەپ ئۆيدە ئولتۇرۇۋەرمەي، كوچىغا چىقىپ، ئۇرۇش خەۋەرلىرىنى ئاڭلاپ كىر، لېكىن ئۆزۈڭگە پەخەس بول، ئوق تېگىپ كەتمىسۇن يەنە، بۇ دۇنيادا سېنىڭدىن باشقا ھېچنېمەم يوق، ئانا!

ئىلگىرى ئانا ـ بالا ئوتتۇرىسىدا مۇنداق گەپ ـ سۆزلەر بولۇپ تۇراتتى. قۇددۇس كېسىلىنىڭ ھەربىر قېتىم ۋاقتىنچە ياخشى بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغان چاغدا خۇددى بۈگۈنكىدەك ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ، مىللىي ئارمىيىگە قوشۇلۇۋېلىش ئۈچۈن تالاغا ماڭاتتى. بىراق ھويلىغا چىقا ـ چىقمايلا تىترەك ئىچىگە ئېلىپ، ئالايىتەن كېلىپ ئۇنىڭدىن بىرى بۆلۈنىلىقىنى ئاڭلاپ، ھال سوراپ قايتقانىدى.

قۇددۇسنىڭ تەلىپى بىلەن كوچىغا بېكى ئۇرۇش خەۋىرى ئاڭلاشقا چىقىپ كەتكەن ئانا ئانچە ئۇزاقتا بارماي بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئۆڭشۈلى ئۆچكەن ھالدا قايتىپ كىردى. ئۇ بۇ قېتىم جەنۇبىي يۆنىلىش پىلانىنىڭ بېكى غەلىبىسى توغرىسىدا ئەمەس، ئەكسىچە ئۇلارنىڭ ئاقسۇدىن ئىنقىلابىي بازا ـ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە بىراقلا قايتىپ كېتىۋاتقانلىقى توغرىسىدا خەۋەر ئاڭلاپ كىرگەنىدى. بۇ خەۋەر قۇددۇسنى خۇشال قىلالمايتتى، ئەكسىچە ئۇنىڭدا تېڭىرقاش پەيدا قىلىشى مۇمكىن ئىدى. ھەقىقەتەن شۇنداق بولدى. بۇ خەۋەر قۇددۇسنىڭ قەلبىدە يېنىۋاتقان ئۈمىد شامىنى ئۆچۈرۈپ، ئۇنىڭ بىردىن مەيۈسلىك دېڭىزىغا غەرق

قىلدى، ئۇنىڭ كېزىكى باشقىدىن ئاجايىپ شىددەت بىلەن قوزغالدى، ئۇ ئاغزى گەپكە قولاشماي بۇ شۇم خەۋەرگە قارشى ئېيتماقچى بولغان پىكىر ـ ھېسسىياتلىرىنى ئېيتالماي جىم يېتىپ قالدى. كۆزى يۇمۇلۇپ ئۇيقۇغا كەتكەندەك بولدى، بۇ چاغدا قۇددۇسنىڭ ئىستىمىسى ئۆرلەپ كەتكەندى. ئۇ نېمىلەرنىدۇر، چۈشىنىكسىز باش ـ ئايىغى قولاشمايدىغان گەپلەرنى سۆزلەپ، جۆيلۈشكە باشلىدى، بېشى ياستۇقتىن سىيرىلىپ چۈشتى، ئانا جىددىيلىشىپ قالدى، ئۇ بالىنىڭ ئىستىمىسى ھەر بىر قېتىم ئۆرلەپ كەتكەندە قىلىپ كەلگىنىدەك، بۇ قېتىممۇ ھەر ھالدا ئارام بولۇپ قالسۇن، دېگەن ئۈمىدى بىلەن قۇددۇسنىڭ بېشىغا سوغۇق سۇغا چىلانغان ھۆل لۆڭگە ياپتى. قۇددۇس كۆزىنى ئېچىپ، زورىغا ئورنىدىن قوزغىلىپ ئولتۇردى. دەل شۇ چاغدا سىرتتىن قالايمىقان چېپىشىپ كەلگەن بىرنەچچە ئاتلىق ئايال تەۋىشى ئاڭلىنىپ، ئارقىدىنلا ھويلىغا قارىتىپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى پاكىلداپ ئاڭلىنىپ ئۆي ئىچىنى دەھشەتلىك قاپلىدى. ئانا بۇلارنىڭ گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىكەنلىكىنى دەررۇ پەملەپ، ئاغرىقنى قازناقتا يوشۇرۇپ قېرىنىشقا تەمشەلدى ۋە قۇددۇسقا چاپلىشىپ تۇرۇپ:

— جېنىم بالام، بۇلار گومىنداڭ رودۇپايلىرىدەك قىلىدۇ، — دېدى ئۇ، — چاپسان بول، قازناقتا كىرىۋال، مەن سېنى ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويماي، بول، چاپسان بول جېنىم بالام!...

قۇددۇس ئەمدى ئۆزىگە ئاغرىق ھېس قىلمىغاندەك بولۇپ قالغانىدى، ئۇ غەيرەت بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئانىسىغا:

— باشقا قادىلىپ كەلگەن ئۆلۈمدىن قىچىپ قۇتۇلمەن، دېيىش ئۈچۈن چىققان ئەخمەقلىق، — دېدى ئۇ قارشىلىق كۆرسىتىپ، — ئۇلار مېنى تۇتۇشقا، ئۆلتۈرۈشكە كەلگەن، بۇ

ئەلۋەتتە چۈشىنىشلىك، ئۇلارنىڭ ئۆلتۈرۈشى ئۆچۈن مېنىڭ ل. مۇتەللىپەر بىلەن بىللە ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقانلىقىمنىڭ ئۆزىلا يېتەرلىك دەسمايە... ئاپا، جېنىم ئاپا، مۆكىمەيمەن، قېچىپ مۆكۈنۈپ يۈرۈپ، دۇشمەن قولىدا ئۆلگۈچە ئېلىشىپ مەردلىك بىلەن ئۆلىمەن، قۇرۇق مۇشت سېلىپ تۇرۇپ بولسىمۇ باتۇرلۇق بىلەن ئۆلىمەن، قېنى ئۇلار ئاۋۋال ئۆيىگە بېسىپ كىرسۇن، مېنىڭ گېپىم شۇ!...

— بالام، ئوندا‌ق دېمە!... چاپسان بول جېنىم ئوغلۇم!... يەيدىغان رىزقىڭ بولسا، خۇدايىم ئۆز پاناھىدا ساقلاپ قالسا ئەجەب‌ئەمەس، سەۋەب قىلسا سېۋەتتىمۇ سۇ توختايدۇ دېگەن گەپ بارغۇ بالام!...

ئاڭغىچە ھويلا ئىچىدە يەنە بىر پاي ئوق ئېتىلدى. ھويلا ئىچىگە بېسىپ كىرىپ بولغان ئەسكەرلەر بۇ كېيىنكى ئوقنى ئۆي ئىشىكىگە قاراتىپ ئاتقانىدى، ئىشكىنىڭ قاغىتۇمشۇقلىرى دەھشەت بىلەن جاراڭشىپ كەتتى. ئانا بۇگۈن ئەتىگەن تەرەپتە مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى كونىشەھەردىن قايتىپ كەتكەندىن تارتىپ، بولۇپ قالغۇسى كۆڭۈلسىزلىكلەرگە قارشى ھويلا ئىشكىنى قۇلۇپلاپ، ئۆي ئىشكىنى ئىچىدىن زەنجىرلەپ قويغانىدى. ئەسكەرلەر ئىشىككە قارىتىپ يەنە بىر پاي ئوق ئاتقاندىن كېيىن ئۆي ئىچىدىن شەپە بولمايۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئىشكىنى تېپىپ، ھىلىقى پاينىكى بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى.

— ئۆي ئىچىدە ئادەم بارمۇ - يوق؟ — جان - جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى ئۇلار، — ئەگەر بار بولساڭ ئىشكىنى چاپسان ئاچ!... سولىنەۋېلىپ، قۇتۇلۇپ قالمەن، دېيىشكە ھەددىڭ يوق!

دۇشمەن ئالدىدا ئاغرىقىنى ئۇنتۇغان قۇددۇس ئاڭغىچە ساق كىشىلەردەك خېلى تەمەنلىشىپ قالغانىدى. ئۇ چاپسان قەدەملەر بىلەن مېڭىپ، ئىشكىنى ئېچىشقا باشلاپ، تەنە ئارىلاش مەردانىلىك بىلەن توۋلىدى:

— ھەي بىچارىلەر، سىلەر ئەمدى بىرئاز جەم بولۇپ، تىنىقىڭلارنى ئېلىۋېلىڭلار، ئىشكىنى ئۆزۈم ئېچىپ بېرىۋاتىمەن!

قوش قاناتلىق ئىشىك ئىككى تەرەپكە يوغان ئېچىۋېتىلدى. ئەسكەرلەر دەھالى باستۇرۇپ كىرىشكە جۈرئەت قىلالمىدى. ئۇلار نەرىدىن كۆز تاشلاپ ئۆي ئىچىنى بىرقۇر كۆزەتكەندىن كېيىن، ئۇچىغا نەيزە سانجىلغان مىلتىقلىرىنى ئېتىشقا تەييار تۇتقاندەك توغرىلاپ، ئېھتىيات بىلەن بوسۇغىدىن ئاتلىدى، قۇددۇس ئەسكەرلەرنىڭ تېخىچىلا قورقۇۋاتقانلىقىنى بايقاپ، يەنە تەنە ئارىلاش:

— قېنى مەرھەمەت، ئەندىشە قىلماي، بىمالال كىرىڭلار، بىز قورالسىز پۇقرا، قولىمىزدا قورقۇدەك بىر نەرسىمىز يوق، قېنى كىرىڭلار! — دېدى.

بۇ ۋاقىتتا بىر ئەسكەر ھويلىدا قېلىپ، ئېغىل، لاپاس، ساماندىلىقلارنى تەكشۈرۈش بىلەن بولدى. ئۆيگە كىرگەن ئىككى ئەسكەرنىڭ بىرى ياسما ھوشيارلىق بىلەن ئىتتىك قازناقنى ئۆتۈپ، ئۇنىڭ ئىچىنى تىنىتىشقا ۋە شۇ يول بىلەن نەرسە - كېرەكلەرنى قالايمىقانلاشتۇرۇشقا باشلىدى، ئۇ يوشۇرۇنۇۋالغان ئادەم ۋە قورال - ياراغ ئىزدەۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ پۇل - پۇچەك قاتارلىق بۇلغىدەك نەرسىلەرنى ئىزدەيتتى، چۈنكى قۇددۇسلارنىڭ ھويلىسى كونىراپ كەتكەن بىرنەچچە ئېغىز ئۆيدىن ئىبارەت كىچىك بىر ھويلا بولسىمۇ، ئەمما سىرت تەرەپتىن قارىغاندا ھال - ئۇقىتى ياخشى باي ئادەمنىڭ مۈلكى - مىراسىدەك كۆرۈنەتتى. بۇ بۇندىن ئون نەچچە يىل ئىلگىرىدىكى ئىش ئىدى، شۇ ۋاقىتتا قۇددۇسنىڭ ئانىسى تاشقىرىقى ئىشكىنى دەرۋازىدەك چوڭ قىلىپ، ئۇنىڭ قاناتلىرىنى سىرلاتقان ۋە قاناتلارنىڭ يان تامىلىرىنى بىرئاز يەرگىچە پىششىق خىش بىلەن قوپۇرۇپ ياساتقانىدى. ئۇ چاغدا قۇددۇسنىڭ ئاتىسى

هايات بولۇپ، كونىشەھەردىكى بىرقەدەر هاللىق تىجارەتچىلەر-
دىن ئىدى، ئاتىسى ئۆلگەندىن كېيىن قۇددۇسلارنىڭ تۇرمۇش
ئەھۋالى ئۆزگەردى، قىلۋاتقان ئوقىتى توختاپ، بارا - بارا
نامراتلىشىپ كەتتى، يىللار ئۆتۈپ، دەرۋازىنىڭ سىرلىرى ئۆچەي
دەپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ قېلىن، پۇختا ياغىچى ۋە
پىششىق خىشتىن قۇرۇلغان ھويلا تېمى بىلەن يان تەرەپلەر-
دىكى قوشنىلارنىڭ كىچىك، كۆرۈمسىز ئىشىكلىرىدىن پەرق
قىلىپ. يەنىلا هاللىق ئائىلىنىڭ ھويلىسىدەك ئۆزىنىڭ ھەيۋەتلىك
كەينا كۆرۈنۈشىنى ساقلاپ قالغانىدى. شۇ تاپىتا گومىنداڭ
ھەربىيلىرىنىڭ نەپسانىيەتى ھال - ھالۇك بۇلاش نىيىتى بىلەن
گويا ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان بولسىمۇ، بىراق ئۇلار ئاتايىن
ئۆز تىنتىشلىرىنى قورال - يارىغ ئىزدەشكە قاراتقاندەك
قىلىپ ھە دېگەندە قۇددۇسنى مۇشۇ جەھەتتىن قىستاشقا كىرىشتى.
بۇ يەرگە كىرگەن ئۇچ ئەسكەرنىڭ بىرى ئۇ ۋىزۋوت كومانىدىرى
ئىدى، ئۇ ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ سابىق ئەزاسىغا دوق -
پوپوزا قىلىپ تۇرۇپ:

— يوشۇرغان قورالسىنى ئۆزۈڭ ئاچقىپ بەرگىنىڭ
ياخشى، — دېدى، — بولمىسا بىز ئىزدەپ تېپىۋالساق،
ساڭىمۇ، ئاناڭغىمۇ قىلچە رەھىم - شەپقەت قىلمايمىز، شۇنى
بىلىپ قال، بۇنى ئاۋۋال ئېيتىپ قويغىنىمىز!

— مەن ئاغرىق، ئۇزاقتىن بېرى ئاغرىپ ياتقان
ئادەممەن! — راستچىللىق بىلەن رەددىيە بەردى نابورچىك، —
قولۇمغا ھەربىي قورال ئېلىش ئويالقىتا تۇرسۇن، جەڭچىلەرنىڭ
يېنىغىمۇ بېرىپ باققان ئەمەسمەن!

— يالغان سۆزلىمە، — دوق قىلدى ۋىزۋوت كومانىدىرى، —
ئىش بولمىسا ئىلىلىق تاغ باندىتلىرىنىڭ كاتتىباشلىرى سېنىڭ
ئۆيۈڭگە كىرىپ يۈرەتتىمۇ؟

— بۇ ئۇلارنىڭ ئۆز ئىشى، قولۇڭدىن كەلسە بىزنىڭ
ئۆيگە نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىن
سوراپ بىل!

— سەن ئۆزۈڭنى قورالسىز كىشى ھېسابلامسەن؟ قورا-
لىڭنى قەيەرگە يوشۇرغان بولساڭ، شۇ يەردىن ئاچقىپ،
تېزدىن تاپشۇر! لۇتپۇللا مۇتەللىپكە ئەگەشكەن كىشىدە قورال
بولماي قالمايدۇ. ئىلىلىق تاغ باندىتلىرى ساڭا ملتىق دېسەڭ
ملتىق، تاپانچا دېسەڭ تاپانچا، ھەتتا ئاپتومات بەرمەي
قويمايدۇ.

— بۇ نەرسىلەرنىڭ ھېچقاندىقى يېنىڭدە يوق! — كەسكىن
جاۋاب بەردى قۇددۇس، — سىلەر تېخى بىلمەيۋاتقان ئوخشى-
مامسىلەر؟ ملتىق، تاپانچا دېگەن نەرسىلەر قوزغىلىپ ئۇرۇش
قىلغان كىشىلەردە بولىدۇ، ساڭا ئوخشاش ئاغرىقچان ئادەمنى
بوزەك ئەتكۈچە قولۇڭلاردىن كەلسە شۇلاردىن تارتىۋېلىڭلار!

— نېمانچىۋالا ھۆركىرەيسەن!؟— ۋىزۋوت كومانىدىرى
قۇددۇسنى تاپانچا بىلەن ئۇرماق بولۇپ، ئالدىغا سۈرۈلدى،
لېكىن ئوچاق بېشىدىكى قازانغا پۈتلىشىپ يىقىلىپ، يەرگە
تىرىلىپ توختاپ قالدى. ئاندىن نودۇس كۆچىدە ئاچچىقىنى
قازانغا يۆتكەپ، ئۇنى سۈندۇرۇپ تاشلىدى، بۇنىڭدىن قورقۇپ
كەتكەن ئانا ئۇنىڭ چىنە، ھېجىر ۋە باشقا قاچا - قۇچىلارنى
سۈندۇرۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇلارنى قازان بېشىدىن يىغىشتۇرۇۋالدى.

— ھۆركىرىگىنىم يوق! — دېدى قۇددۇس ۋىزۋوت كومان-
دىرىغا، — راست ئېيتقانلىقىمۇ ھۆركىرىگەن بولامدۇ؟ يەنىلا
گېپىمگە ئىشەنمەيۋاتقان بولساڭلار، قورال - يارىغنى ئۆزۈڭلار
ئىزدەپ تېپىۋېلىڭلار!...

— ئوغلۇم جەڭچى بولمىغان، خۇدا ھەققى، مېنىڭ گېپىمگە
ئىشىنىڭلار، — يېلىنىپ تۇرۇپ سۆزلىدى ئانا، — ئۇ ئاغرىق،

ئۇچ - تۆت ئابدىن بۇرى كېزىك كېسىلى دەستىدىن ئورنىدىن تەۋرىمەي ياتتى. مىللىي ئارمىيە كونىشەھەردە چېغىدا ئۇلارنىڭ يېنىغىمۇ بارغىنى يوق.

— ئاغزىڭنى يۇم قېرى دەججال! — ئىزۇۋوت كوماندىرى ئانىنى قاتتىق بىر تەستەك ئۈردى، — سەنمۇ ئوغلۇڭغا ئوخشاش قورال يوق دېمەكچىمۇ سەن؟ قېنى ئاۋۋال چىقىپ قالسۇن، ئۇ چاغدا ھەر ئىككىڭنى بىراقلا ئېتىپ تاشلايمەن.

كوماندىر ئانىنى يەنە تەستەكلەشكە تەيىارلانغانىدى، قۇددۇس ئۇنى مەيدىسىگە ئۇرۇپ كەينىگە ئىتتىرىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— قولۇڭدىكىلەرنى ماۋۇ يەرگە قويۇپ تۇرۇپ، قازناقنى يەنە ئىنچىكىلەپ ئاختۇر، — دەپ بۇيرۇق قىلدى، — بۇ نەرسىلەرگە قارىغاندا بۇلاردا چوقۇم ئالتۇن - كۈمۈش بار، مۇنۇ ئۆينىڭ ساندۇقىنىمۇ يەرگە ئېلىپ تاشلا! بۇنىڭ ئىچىمۇ دۇنيا!...

— خوپ! — ئەسكەر چاس بېرىپ، قازناقنى ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتتى. ساماناڭلىق، لاپاس، ئېغىل تەرەپلەرنى ئاختۇرۇپ يۈرگەن ئەسكەر شۇ ئەسنادا ئۆيگە كىرىپ، كوماندىرىغا دوكلات بەردى:

— ھەممە يەرنى ئالا قويماي تەپتەكشى ئاختۇردۇم، قورال تېپىلمىدى، بىراق ئېغىلدا بوردالغان ئىككى دانە قوي بار ئىكەن.

— قېينىڭ بولغىنىمۇ ياخشى! — خۇشاللىقىدىن كۈلۈۋەتتى كوماندىر، — قېرالنىڭ گېپىنى ھازىرچە قويۇپ تۇر، بىز ھۇنداق نەرسىلەرنى بۇلارنىڭ ئۆزىگە تاپتۇرماي قويمايمىز، قوينى ئەكىتىمىز، ئۇقتۇڭمۇ، توخۇ چاغلىق نەرسە بولسىمۇ قالدۇرمايمىز، ئۇلارنى تىرىك ھەيدەپ كېتىشكە بولمىسا ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى ئەكىتىمىز.

قازناقتىن ئىككىنچى قېتىم پۇلغا يارىغۇدەك بىر نەرسە چىقمىدى، ھېلىقى ئەسكەر قازناق ئىچىدىن قايتىپ چىقىپ ئىزۇۋوت كوماندىرىنىڭ يېنىغىراقتىكى بۇيرۇقنىڭ ئاساسەن، يەنە بىر ئەسكەرنىڭ يارىدىمى ئاستىدا كېرىنا ئېغىر ساندۇقنى ئويۇقتىن ئېلىپ، يەرگە تاشلىدى، ساندۇق ئىچىدىكى ئەتۈارلىق تاشئەينەك بىلەن تۆت جۈپ جانان چىنە بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ سۈنۈپ ئۆي ئىچىنى بىر ئالغان ھالدا كۆڭۈلسىز جاراڭلاپ كەتتى. ئانا مەرھۇم ئاتا - ئانىسىنىڭ ۋاقتىدىن تارتىپ ئەتۈارلاپ ساقلاپ كەلگەن بۇ باھالىق تاشئەينەك، جانان چىنىلەرنىڭ چېقىلىپ كەتكەنلىكىگە ئىچىندى بولغاي، ساندۇق تەرەپكە ئېتىلىپ بېرىپ، تېزدىن يەنە تېخىتاپ قالدى. ئىزۇۋوت كوماندىرى ئەسكەرلەرنىڭ پالاكەتلىك قىلغانلىقىدىن رەنجىپ قاتتىق غەزەڭكىشىدى.

— بىر ساندۇقنىمۇ ئىككىڭلار كۆتۈرەلمىگىنىڭلارنى قارىغىلار، — دېدى ئۇ، — ببلى بوشلۇق قىلىپ ئۇنىڭ ئىچىدىكى

پۇللۇق نەرسىلەرنى چېقىپ تۇگەتتىڭلار!

ساندۇق قۇلۇپلاقلىق ئىدى، ئەسكەرلەر ئاچالمىغاندىن كېيىن ۋىزۇۋت كومانداىرى خەنجىرى بىلەن ئاغزىنى قايرىشقا باشلىدى. قۇددۇس مازاقلاش ئۇقۇمى بىلەن مىيىقىدا كۆلۈپ تۇرۇپ:

— ئاۋارە بولماي ماۋۇنىڭ بىلەن ئېچىڭلار، — دېدى - ده، قۇزۇقتىن ئاچقۇچ ئېلىپ ئاچكۆزلەرنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بەردى.

ساندۇق ئېچىلدى، ئۇنىڭدا قۇددۇسنىڭ مەرھۇم ئاتىسىدىن تەۋەررۈك ئورنىدا قالغان ئاق خەسە يەكتەك، قارا چەكمەندىن تىكىلگەن پەرىجە، قىرىم مەسىدىن باشقا قۇددۇسنىڭ ئاپىسىنىڭ بىر قۇر كىيىم - كېچەكلىرى ئايرىم - ئايرىم بوغجۇما قىلىنىپ، چىگىكلىك تۇراتتى. جانان چىنىلەر ئۇششاق سۇنۇپ ساندۇق ئىچىنى بىر ئالغانىدى. تاشئىنەكمۇ ئوتتۇرىدىن سۇنۇپ ئىككى پارچە بولۇپ كەتكەنىدى.

— قەيەرىنلا ئاختۇرسا شۇ ئەرزىمەس نەرسىلەر، — ئانىغا يەنە ۋايسىدى ۋىزۇۋت كومانداىرى، — ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى تاپمىغۇچە بىز بۇ ئۆيدىن كەتمەيمىز، بار يېرىنى چاپسان ئېيتىڭلار، ئۇلار قەيەردە؟

— بىزدە ئۇنداق نەرسىلەر يوق، بار بولسا ھەرقايسىلىرىنى ئاۋارە قىلغۇچە ئۆزىمىزلا ئېلىپ بەرمەسمىدۇق، — قۇر-قۇپ تىترەشتىن تېخىتمىغان ئانا يېلىنىش ئاھاڭىدا جاۋاب بەردى.

— قېنى بۇ گېپىڭنى! سىلەردىن قېرىلاپ ئەتلەس - شايى، تەيتۇللاغا ئوخشاش نەرسىلەر چىققان يەردە ئالتۇن - كۈمۈش چىقماي قالامدۇ؟ سىلەر باي، باي كىشىلەردە بۇلار بولماي قالمايدۇ.

ئانا ۋىزۇۋت كومانداىرىنىڭ بۇ كېيىنكى سۆزلىرىدىن ئۇنى يۇمشاپ قېلىۋاتىدۇ، دېگەن چۈشەنچىگە كېلىپ قالغانىدى. شۇنداق قىلىپ ئانا ئۈمىدۋارلىق بىلەن قايتا يېلىنىپ:

— بىزدە زادى ئالتۇن - كۈمۈش يوق، بولغان بولسا ئاللىقاچان بەرگەن بولاتتۇق، دەۋاتىمەنغۇ، — دېدى.

— يوق دېمەكتىن باشقا گېپىڭ يوقمۇ، قېرى دەججال؟ — ۋىزۇۋت كومانداىرى ئېتىلىپ كېلىپ، ئانىغا چاڭگال سالماقچى بولغانىدى، قۇددۇس ۋىزۇۋت كومانداىرىنى پۈتلاپ تۇرۇپ ئانىسىغا:

— جېنىم ئانا، — دېدى ئۇ، — بۇلارغا ئەمدى ھەرگىز يېلىنغۇچى بولما، ئاچكۆزلەرنىڭ ئالدىدا قورقۇشتىن، يېلىنىشتىن ھېچقانداق نەپ يوق! ... ھالقاڭ بىلەن ئۇزۇكۇڭ قەيەردە ئىدى؟ شۇلارنى بېرىپ، ئاچكۆز مەرەزلەرنى قانائەت تاپتۇر. ھالقا بىلەن ئۇزۇكنى بولارنىڭ يۈز - كۆزىگە پىرقىرىتىپ ئات.

— بالام، — ئاغرىنىش بىلەن سۆزلىدى ئانا، — بار - يوقى ئىككى دانە ئالتۇن ئۇزۇك، بىر جۈپ ئالتۇن ھالقا، ئاندىن قالسا ئېغىلدىكى ئىككى دانە قوي ۋە بىر ئاز رەخت - پۇچەك، بولارنى ساقايساڭ تويۇڭنى قىلىپ قويارمەن، دەپ ساقلاپ كېلىۋاتاتتىم!...

— ھى!... ھى!... — مازاقلاپ كۈلدى ۋىزۇۋت كومانداىرى، — بۇ، ئېشەك ئۆلسە، قېرىڭى غېجەك تارتىپتۇ دېگەنىنىڭ ئۆزى، ھى - ھى... ئۆلۈمۈڭلار ئۈستىدىن قايغۇ قىلمىشىڭ ئورنىغا توي - پويىنىڭ خىيالىنى قىلىپ يۈرۈپسىلەر - ده تېخى، ۋاي ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەقلەر!

— جېنىم ئانا، ئەمدى ئىككىنچىلەپ توي دېگەن گەپنى ئاغزىڭغا ئالما، — دېدى ئوغۇل سەمىمىلىك بىلەن، — ئاۋال جېنىم تىرىك قالغۇدەكلا بولسۇن، توي توغرىسىدا ساڭا ھەرگىز ئېغىرچىلىق سالمايمەن.

ئانا ياقا تەرەپتىن كۆڭلەك ئېچىگە قېلىنى تېقىپ، بوينىغا ئېسىپ، مەيدىسىگە ساڭگىلىتاۋالغان كىچىككىنە بىر تۇ-

گۈچنى ئېلىپ، ۋىزۋوت كومانداىرىغا بەردى. بۇلاڭچى ئۇنى يېشىپ، ھالقا بىلەن ئۇزۇكنى ئاچكۆزلۈك بىلەن ئالدىراپ يانچۇقىغا تىقتى. شۇنداىن كېيىن ئۇ: پوپوزامنى داۋام قىلدۇرۇڭ ۋەرسەم ئالتۇن - كۈمۈشمۇ چىقىۋېرىدۇ، دېگەن خىيال بىلەن ئاننى قاتتىق مۇشتلاپ يىقىتۇۋېتىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— ئالتۇن يوق دېۋىدىك، مانا بارئىكەنغۇ؟ ئۆلىمەيلى دېسەڭلار باشقىسىنمۇ چاپسان چىقار!

قاق سۆڭەك ئورۇق ئانا داق يەرگە قاتتىق يىقىلىپ چۈشكەنىدى. ئۇ ياتقان يېرىدە ئىڭراپ تۇرۇپ:

— خۇدا ھەققى ئىشىنىڭلار، ئەمدى قالمىدى، بۇ ھالقا بىلەن ئۇزۇكمۇ كىچىكمىدە تويلۇققا سېلىنغان نەرسىلەر ئىدى، — دېدى.

— يالغان ئېيتىسەن، بۇ نەرسىلەر بار يەردە زىنجىچە ئالتۇن يوق، دەپ بىزنى ئىشەندۈرەلەمسەن؟! — ۋىزۋوت كومانداىرى ۋايساۋېتىپ، بىچارە ئايالنى دەسسەشكە پۈت ئۇزاتقانىدى، غەزىپى ئۆرلەپ، پەلەككە يەتكەن قۇددۇس ئويۇقتىن چەيدو ئالدى - دە، چاقماقتەك تېز ۋە ئىنتايىن چەبدەسلىك بىلەن ۋىزۋوت كومانداىرىنىڭ گەجگىسىگە قارىتىپ، كۈچ بىلەن چاپتى. كومانداىردىن ئوقتەك قان چاچراپ چىقتى، قۇددۇس يەنە چاپماقچى بولۇپ ئېڭىشكەنىدى، كومانداىر قېچىۋېتىپ ئەسكەرلەرگە ۋارقىرىدى:

— قاراپ تۇرۇشماي ئېتىڭلار! چاپسان ئېتىش، ئىللىق تاغ باندىتلىرىنىڭ قالدۇرۇلغان شېرىكىنى تېز جىممقىتۇرۇڭلار!...

ئەسكەرلەر ئىككى تەرەپتىن تەڭ ئوق ئۈزۈپ، قەيسەر يىگىتنى ئېتىپ تاشلىدى، ئانا چەكسىز ئېچىنىش ۋە ئۆلۈچەسىز قايغۇ - ھەسرەت ئىچىدە ئۆزىنى بالىسىنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ، تېلىقىپ - تېلىقىپ يىغلىدى. قۇددۇسنىڭ ئۆلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئەمدىلەتىن ھوش - كالىسىنى يىغۋالغان كومانداىر

تاپانچىسىنى تۇغرىلاپ، رەھىمسىزلىك بىلەن ئاننىمۇ ئېتىپ تاشلىدى. شۇنداىن كېيىن جاللاتلار ئىگىسىز قالغان ئۆينى يەنە بىر قۇر ئاختۇرۇشقانداىن كېيىن ساندۇقنى كۆتۈرۈپ ھويلىغا ئاچقتى. سەپرىپ قۇيرۇقنى كۆتۈرەلمەي قالغان قويلار ھەيدىگەنگە ماڭماي ئېغىلدا تۇرۇۋېلىشقانىدى، ئاچكۆز جاللاتلار بۇ بىر جۈپ قوينى قىلىچ بىلەن بوينىداىن چېپىپ تاشلاپ، ئىككىسىنى ئىككى ئاتقا غانجۇغلىدى، ئۇلار ساندۇقنمۇ ئاتقا ئارتىشقانىدى، بىراق ئارتمۇېلىشقا ئەپلەشمىگەنداىن كېيىن ۋىزۋوت كومانداىرى ساندۇقنى چېقىپ تاشلاپ ئۇنىڭ ئىچىدىكىلەرنى بۆپىلىغانداىن كېيىن ئۆز ئېتىغا ئارتىپ ئەكەتتى.

قىرغىنچىلىق داۋام قىلماقتا...

جاللاتلار قۇددۇسلارنىڭ ھويلىسىداىن چىقىپ، كىچىنىڭ بېشىغا كېتىۋاتقاندا، يانداىكى كۆرۈمسىز ئۆيلەرنىڭ بىرىدە كىچىككىنە بىر بوۋاق تېلىقىپ - تېلىقىپ يىغلاۋاتاتتى، ئۇ ئاپىسى گۈمىنداڭ ساقچىلىرى تەرىپىداىن رەھىمسىزلەرچە چېپىپ تاشلانغاداىن كېيىن مۇرەبجەسىز يىگانە قېلىپ، داق يەردە زاكىسز، ئاچ قورساق قاقشاۋاتقان يېرىم ياشلار ئۆپچۆرىسىداىكى ئارمىدە قىزنىڭ يىغىسى ئىدى. بوۋاق ھەرقاچان بولۇپ تۇرمىدەك ھازىرمۇ ئاپىسىنىڭ قۇچىقىدا يېتقۇسى ۋە ئۇنىڭ شېرىنجان كۆكرىكىنى ئومىلاق بىلەن چاپلىشىپ، ئۆزىنىڭ ئەنە شۇ بەرداىكى شېھالىق پاك ئوزۇقىنى قېنىپ -

قېنىپ تامشىغۇسى — سۈت ئەمگۈسى كېلەتتى. ئەمدى مۇنداق قىلىشقا زادى مۇمكىنچىلىك يوق ئىدى. ئانا شۇ تاپتا ئالدامچى بۇ ۋاپاسىز دۇنيا بىلەن مەڭگۈ خوشلاشقان بولۇپ، سۆيۈملۈك نارەسىدىنىڭ يېنىدا قانغا مىلىنىپ ياتاتتى. ساقچىلار ياش چوكانىنى كۆكرىكىگە قىلىچ تىقىپ ئۆلتۈرگەنىدى. بىراق، ئۇ- نىڭدا ھېچقانداق گۇناھ يوق ئىدى، جاللاتلار يېگىراقتا بۇ ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىپ، ئەمدىلەتىن تۇنجى پەرزەنت كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغان 20 ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بۇ نومۇسكار چو- كانىنى ئىرىنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى تەركىبىگە يىغىنى جەڭچى بولۇپ قاتناشقانلىقىنى دەستەك قىلىپ ئۇنى ئايىغ ئاستى قىلىماقچى بولغان. قارشىلىق كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن ئەنە شۇنداق قانخورلارچە چېپىپ تاشلانغانىدى. بىراق بولسا ئاچ ۋە ئۇسسۇز ئىدى. ئۇ بارغانچە قاتتىق كۆكلەپ، ئاچچىق ئۇن سېلىپ يىغلايتتى.

شۇ ۋاقىتتا يەنە كۆنىشەھەرنىڭ رەستە كوچىسىدىكى چوڭ خانىقانىڭ ئالدىدا ئىسمى نامەلۇم باشقا بىر ئوتتۇرا ياشلىق ئايالنىڭ ئېچىنارلىق جەسىتى بىلەن ئەشىمەبۈلاق تۈۋىدە چاچ - ساقاللىرى ئاقىرىپ خېلى ياشىنىپ قالغانلىقى بىلىنىپ تۇرغان بىر قېرىسال ئەر كىشىنىڭ قانغا مىلەنگەن جەسىتى ياتاتتى، قېرىللىق جاللاتلار ئايالنى «ئاشپەز بولۇپ مىللىي ئارمىيە ياردارلىرىغا ئاش - تاماق ئېتىپ بېرىپسەن ۋە ئۇ- لارنىڭ كىر - قاتلىرىنى يۇيغۇچى بولۇپ ئىشلەپسەن» دېگەن باھانە بىلەن ئېتىپ تاشلىغان بولسا، بۈۋاينى جەنۇبىي يۆنە- لىش پولكىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا كونىشەھەردە تۇرغان روتىسىغا سۇ توشۇپ بەرگۈچى خادىم بولۇپ ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن سوت - سوراقسىز بۇلاق تۈۋىدىلا چېپىپ تاشلىغانىدى. بۇنداق ئىگۇناھ كىشىلەرنىڭ ئوچۇقچىلىقتا يېتىپ كەتكەن جەسەتلىرىنى كونە-

شەھەر بازىرىنىڭ كوچا ۋە مەھەللىلىرىنىڭ كۆپىنچىسىدىن ئۇچ- راتقىلى بولاتتى. بۇ پەقەت 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ ئىككىنچى ئون كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، بۇ تېخى جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئاقسۇدىن قايتىپ كەتكەن كۈننىڭ ئۆزىدىلا يۈز بەرگەن قان لىق پاجىئەلەر ئىدى. گومىنداڭ جاللاتلىرى مۇنداق ۋەھشىيانە قىرغىنچىلىقنى شۇندىن كېيىنمۇ بىرقانچە كۈنلەرگىچە توخ- تاتماي داۋام قىلدۇردى، ئۇلار بۇ كەچۈرگۈسىز جىنايەتنى كونىشەھەر، يېڭىشەھەر بازارلىرىدىلا ئەمەس، ھەتتا بۇ ئىككى ناھىيىنىڭ نۇرغۇن يېزا - كەنتلىرىدىمۇ ئوخشاشلا داۋام قىلدۇردى.

جەسەتلەرنى ئەكىتىشكە مۇمكىنچىلىك بولماي، ياتقان يەرلىرىدە پۈتۈن كۈن تۇرۇپ قالدى. گومىنداڭ كاللىكىسەر- لىرى بازار كوچىلىرىدا نازارەتنى كۈچەيتىپ، خەلقنىڭ ئۇلارنى شۇ كۈنى قەبرىستانلىققا ئاچىقىپ دەپنە قىلىۋېلىشىغا يول قويمىغانىدى. ئاقسۇدا ھاۋا يەنىلا ئىسسىق ئىدى، جە- سەتلەر چىرىشكە باشلاپ ۋە بىگۇناھ قۇربانلارنىڭ تېخى سە- كىپ بولمىغان قىزىل قانلىرى ئاپتاپتا چوغدەك قىزىپ، كوچا- مەھەللىلەرنى ئەلەملىك ھىد - پۇراقلارغا تولدۇردى.

ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىسى بىلەن يېڭىشەھەر ناھىيىسى- نىڭ يېزا - كەنتلىرىدە يۈز بەرگەن قانلىق پاجىئەلەر بۇ ئىككى ناھىيىنىڭ بازارلىرىدا يۈز بەرگەن پاجىئەلەردىن پەرقسىز ئىدى. جاللاتلار يېزا - كەنتلەردە قايسىبىر بەختسىز- نىڭ ئۆيىگە توساتتىن قېرال تەڭلەپ باستۇرۇپ كىرەتتى - دە، ئاندىن يوق ئىللەت بىلەن ئۆي ئىگىلىرىنى ئېتىپ ياكى چېپىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ قولغا چىققۇدەك ھەممە نېمىسىنى ئېكسپىتىشە تتى. قىسقىسى، بۇلاڭچىلىق شۇنچىۋالا ئاچكۆزلۈك بىلەن ئېلىپ بېرىلاتتىكى، ئۇلار بىچارە ئاھالىلەرنىڭ ئاتا -

بوۋىسىدىن تارتىپ تەۋەررۈك ئورنىدا ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەلگەن ھالقا - زىرىگە ئوخشاش پارچە - پۇرات زىننەت بۇيۇملىرىنى تارتىپ، گىلەم - كىگىز، توخۇ - ئۆردەك، ئات - كالا، بۇغداي - قوناقمچە بولغان بارلىق نەرسىلىرىنى تارتىۋېلىشاتتى. لېكىن بۇلاڭچىلار يۈك بولۇپ قالمىغان ئولجىلارنى ئەلۋەتتە ئۆزلىرى ئەكىتەلمەيتتى. ئاندىن ئۇلار دېھقانلارنى بۇ يۈكلەرنى ھارۋا، ئۇلاغلاردا يۆتكەپ بېرىشكە مەجبۇر قىلىپ، گازارمىلارغا بارغاندا، ئۇلارنىڭ ئۇلاغلىرى بىلەن ھارۋىلىرىنىمۇ ئوتۇپ قالاتتى. جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ ئاقسۇ-دىن قايتىپ كەتكەنلىكىنىڭ يەنە شۇ بىرىنچى كۈنى ئىدى، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بىرى توپلۇق يېزىسىدىن بىر پادا قوينى ئامان ئىسىملىك 26 ياشلار چامىسىدىكى بىر دېھقان يىگىتكە ھەيدەتتىپ كېلىپ سېپىل ئىچىگە ئەكىردى. قوي پادىسى 5 - ئاتلىقلار پولكىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە ئامان توختاپ ئەسكەرگە: «ئەمدى مېنىڭ خىزمىتىم ئاياغلاشقاندۇر، قايتسام بولار؟» دېگەن سوئال نەزەرى بىلەن قارىغانىدى، ئەسكەر دېھقان يىگىتنىڭ كۆتكىنىنىڭ ئەكسىچە، ئۇنىڭغا يېرىق ئەينەك چاپلاپ:

— ھانا بۇ سېنىڭ تاغلىق باندىتلارغا قوي پادىسى بېقىپ بەرگەنلىكىنىڭ جازاسى، — دېدى - دە، قولىدىكى تەييار بەتلەكلىك بېشىغا تاردىن ئوق ئۇزۇپ ئۇنى يۈتمىدىن ناكار قىلىپ تاشلىدى.

جاللاتلاردا ھېچقانداق رەھىمدىللىكنىڭ يوقلۇقىنى ئاخىرقى قېتىم ئېنىق چۈشەنگەن نامان شۇ چاغدىلا غەزەپ بىلەن ئالدىغا سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ: ھەي يالماۋۇز، بۇنى تېخىچە ئۇنىقلابچىلارنىڭ قويى دەۋاتامسەن؟ ياق، بۇلار مېنىڭ ئۆز قويۇم، ئۇنى قىلابچىلار كېرەك قىلماقچى بولسا، ئاللىقاچان بەرگەن بولاتتىم.

بىراق، ئۇلار سىلەردەك بۇلاڭچى ئەمەسكەن! دېيەكچى ئىدى، ئەسكەر ئۇنى سۆزلەشكە قويماي، شۇ ھامان كۆكرىكىگە نەيزە تىقىپ ئۆلتۈردى.

شۇ كۈنى نامازدىگەر ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. چۈش - پېشىندىن تارتىپ چېقىشقا باشلىغان بوران يېگىشەھەر كوچىلىرىنىڭ كاتاك يوللىرىنى قىرىپ، پۈتۈن سېپىل ئىچىنى بىر قەۋەت چاك - توزانغا پۈركىدى، دەل شۇ چاغدا ھەربىي جاللاتلاردىن بىرى ئۆزىگە ئۇچراشقان ئەسكەر ۋە ساقچىلارغا بىر-دەك «ئەسىر تۇتتۇم» دېگەن سۆزنى تەكرارلاپ، ياسىما مەغرۇرلۇق بىلەن سەدىقئاخۇن ئىسمىلىك بىر كىشىنى باغلاپ يالاپ، گومىنداڭ ياردارلىرى ئۈچۈن ۋاقىتلىق ھەربىي بالنىستا قىلىنغان شەھەر ئىچى 1 - باشلانمۇچ مەكتەپ ئالدىغا كېلىپ توختىدى، سەدىقئاخۇن ئۆزىنى ئەكەلگەن ئەسكەرلەرگە ۋە بۇ يەردە تاسادىپىي ئۇچراشقان ھەربىي ئوفىتسېرلەر بىلەن ساقچى ئوفىتسېرلىرىگە بىردەك يالۋۇرۇپ ئۆزىنىڭ مىللىي ئارمىيە تەركىبىدە بولۇپ باقمىغانلىقىنى، ئاقسۇدا ئۇرۇش داۋام قىلىۋاتقان كۈنلەردە كونا كېسىلى ئېغىر كانايى يالۇغىنى ئاغرىقى بىلەن بولۇپ، پارچە - پۈرات ئۆيى ئىشىدىن باشقا ھېچقانداق ۋەقەگە قاتناشمىغانلىقىنى راستچىللىق بىلەن ئېيتىپ، ئۆزىنى تەكرار - تەكرار ئاقلىدى، ئەمما ھېچكىم ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمىدى. ئەسكەرنىڭ بۇ چاغدىكى غەرىزى بولسا يەنىلا باشقىچە ئىدى. ئۇ سەدىقئاخۇندىن زورمۇزور بولسىمۇ يالغاندىن ئۆزىنى ئۇرۇش ئۈستىدە ياردار بولۇپ، ئەسكەرلىكىگە ئېلىنغان، دەپ ئېيتىپ بېرىشىنى، ئاندىن شۇ يول بىلەن 5 - ئاتلىقلار پولكى ئىچىدە بۇنىڭغا ياردىشا ئازدۇر - كۆپتۇر شۆھرەت قازىنىۋېلىشنى ئۈمىد قىلاتتى. ھەقىقەتەن ئەسكەر شۇ مۇددىنا بىلەن سەدىقئاخۇننى ئىشلەنچى كەنتىدىكى

ئۆيىدىن يالاپ ئېلىپ ماڭغاندا ئاتايىن ئوق ئېتىپ، ئۇنىڭ بىر مۇرىسىنى ناكار قىلىپ قويغانىدى.

ئەسكەر ئاخىرقى قېتىملىق دوق - پېپوزىلار بىلەن سىدىقۇلاخۇنغا مەكتەپ ئىچىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— ھازىرچە سېنىڭ تۇرۇپ تۇرىدىغان ماكانىڭ مانا مۇشۇ يەر، — دېدى، — بەرئازدىن كېيىن بۇ جايغا روتا كومانداسى ئەمىز كېلىپ گەپ سورايدۇ، سەن ئۇنىڭغا ئۆزۈڭنىڭ ئۇرۇش ئۇستىدە ئوق تېگىپ، مېنىڭ قولۇمغا ئەسىر چۈشكەنلىكىڭنى، ئاندىن يەنە ئۆز ۋاقتىدا سىلەرنىڭ كەنتىگلاردا تۇرغان ئىللىق تاغ باندىتلىرىنىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىشلىرىدىن قانچىلىكىنى بىلسەڭ شۇنچىلىكىنى ئېيتىپ بەرسەڭلا بولىدى، بۇنىڭ ئىچى دوختۇرخانا، قورقمىغان يەر ئەمەس، روتا كومانداسىمىزغا مەن دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ بەرسەڭ ئاندىن ئوق تەگكەن مۇرەڭنى ساقايتىپ، كېسىلگىنىڭنى داۋالىتىپ، يولغا سېلىپ قويىمەن، سېنى ئۆلتۈرمەيمىز، خاتىرجەم ئۆيۈڭگە كېتىسەن، بولامدۇ؟

— ياق، بولمايدۇ غوجام، — سىدىقئاخۇن كۆپ ئويلىنىپ تۇرماستىن جاللاتقا تەپتۈغرا جاۋاب بەردى، — مەن بۇنىڭ ئىچىگە كىرىشتىن قورقىمەن، مېنى داۋالاشىڭ كېرەك ئەمەس، يەيدىغان رىزقىم بولسا ساقىيىپ قالارمەن، بولمىسا كەتسەم بالا - چاقىلىرىمنىڭ قېشىدا ئۆلەرمەن، مېنى قىيۇۋەتسىلە غوجام، ئۆيۈمگە بىر ئىلاج بىلەن كېتىۋالاي!

ئەسكەر سۆزگە سۆز ياندۇرۇپ تۇرمىدى، ئەكسىچە قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ئاغرىقچان، ياردار دېھقانىنى مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدىلا چېپىپ تاشلىدى.

×

دەل شۇ كۈنى ئاقىللىق ھەربىي يالىيىسىنىڭ جەنۇب تەرەپ 250 - 300 نەپەرچە ئەسكىرىدىكى تۆت كوچا ئاغزىدا يەنە ئاشكارا جازا مەيدانى تەشكىل قىلىنغانىدى. بۇ يەردە تېخىچە بىرى سۆرتۈلمەي، بۇندىن سەل ئىلگىرىرەك توغرالغان قايىسىبىر بىكۈناھ تۇتقۇنلىنىڭ قېنى بىلەن قىزىرىپ تۇرغان يوغان بىر دانە جادا، ئۇنىڭ يېنىدىكى قېرى قاقشال تېرەكنىڭ تۆۋەن شېخىدا سىم بىلەن تورلاپ ياسالغان بىر دانە تۆمۈر قەپەس ئېسىقلىق تۇراتتى! بۇ يەردە قايىسىبىر بىكۈناھ ئىنسانىنى ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز دەھشەتلىك جازا كۈتۈپ تۇراتتى!... جادا بىلەن قەپەسنى دەسلەپ بىر قوراللىق ساقچى قوغداۋاتقانىدى. ئاز ۋاقىت ئۆتۈپ، تېرەك تۈۋىگە قۇشخانا قاسابلىرىدەك ئالدىغا ئۈزۈن قارا پەرتۇق تارتقان ئىككى جاللات كېلىپ، جادىنىڭ بىسىنى بىر قۇر كۆتۈرۈپ يېپىپ كۆرۈپ ئاددىيغىنا كۆزدىن كەچۈردى، ئاندىن يەنە قەپەسنى ئېچىپ، بىرىدىن كېيىن بىرى باشلىرىنى تەقىپ، ئىشكىنىڭ باش پاتقۇدەك ياسالغان - ياسالمىغانلىقىنى تەكشۈردى، بۇ ئىشلارنى قىلىۋاتقاندا، شەرق تەرەپكە تارتىلغان كۈچىنىڭ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بىناسى ئالدىدا يانلىرىغا تاپانچا ياكى قىلىچ، ئۆشنىلىرىگە مىلتىق ئاسقان بىر توپ قارا كىيىملىك كىشىلەر — ساقچى ئەمەلدارلىرى بىلەن ساقچىلار پەيدا بولۇپ، ئۇلار سۈرلۈك كۆرۈنۈشتە تۆت كوچا ئاغزى تەرەپكە كېلىشكە باشلىدى. بۇلار جازا مەيدانىنى ھەر ئېھتىمالغا قارشى تاشقى ھۈجۈمدىن قوغداپ تۇرۇش ۋەزىپىسى بىلەن ئالدىنئالا كېلىۋاتقان كىشىلەر ئىدى. بۇلارنىڭ كەينىدىن سوڭدىشىپ ماڭغاندەك، ئانچە ھايال بولماي ھەربىي ھەرقۇقدار جاۋۇخەنچى بىلەن ساقچى ھوقۇقدارى ۋۇشۇبىك كېلىپ، جازا مەيدانىدا ھازىر بولدى، بۇنىڭ بىلەن تۆت كوچا ئاغزى ئۆزىنىڭ بىنا بولۇش تارى-

خىدىن بۇيان بىرىنچى قېتىم ئىنتايىن سۈرلۈك تۈسكە كىردى... ئاڭغىچە ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانا دەرۋازىسى ئېچىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن قولىغا كويىزا سېلىنغان بىر **بەختسىز**لىك ئاچچىقلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى. «مەھبۇس» قارا كۆز، قارا قاش، يۇزى تولۇق، دوغلاق كەلگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك، بوي تۇرقى ئېگىز، ئوتتۇرا سېمىزلىكتە، قامەتلىك، 24 - 25 ياشلار چامىسىدىكى نەۋقىران يىگىت ئىدى. قىلىچىنى يالىڭاچلىۋالغان ئىككى جاللات ئۇنى ئارقىدىن يالاپ جازا مەيدانىغا ئەكىلىۋاتاتتى. يىگىت بولسا غەلىتە بىر خىل بىئاراملىق ئىچىدە بېشىنى ئىككى تەرەپكە تاشلاپ ماڭاتتى. «مەھبۇس» ھەش - پەش دېگۈچە ئاخىر ياشلىق ھاياتىنى بەلەن بىمەزگىل مەڭگۈ خوشلىشىدىغان جايغا — جادا ئالدىغا كېلىپ بولدى. شۇنداق كېيىن ساقچى ھوقۇقدارى ۋۇ شۇبىڭ سۆزۈن تەلەت بىلەن سۆز باشلاپ، ئەتراپتىكى كىشىلەرگە بۇ ئەركىنلىك قۇربىتىنىڭ ئۆزلىرى تەرەپتىن ئويدۇرۇپ چىقىلغان «جىنايەت» لىرىنى تېنوشتۇرۇشقا باشلىدى:

— بىزنىڭ ھازىر جازالىماقچى بولۇۋاتقىنىمىز، — دېدى ئۇ، — ئىللىق تاغ باغدىتلىرىنىڭ ئارىسىغا تاشلاپ كەتكەن ئىشپىيونى، بۇنىڭ ئېتى ياقۇپ، بىزنىڭ ساقچىلىرىمىز ئىللىق تاغ باغدىتلىرى كېتىپ، دەسلەپ كونىشەھەرگە كىرگەن چاغدا ئۇنى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ھويلىسى ئىچىدىن تۇتۇۋالغان. شۇ چاغدا ياقۇپنىڭ يېنىدا بىر دانە تاپانچا بولغان، ئۇنىڭ يانچۇقىدىن ئون تالچە ئاپتوماتئوقىمۇ چىققان، ئەھۋالدىن قارىغاندا، باغدىتلار ئۇنى زۆرۈر بولۇپ قالغان تەقدىردە قوغدانسۇن ئۈچۈن بېتەرلىك قورال - ياراغلار بىلەن قالدۇرۇپ كەتكەن...

ياقۇپ جادا يېنىدا ئۆلۈمنى پىسەنت قىلمىغاندەك، قامەتلىك تەقى - تۇرقىنى تىك تۇتۇپ، ۋەزىمن ھالەتتە ئۆره تۇراتتى. ئەمما پەستىن بوغۇلۇۋاتقانلىقتىنمۇ ياكى ۋۇ شۇبىڭنىڭ سۆزلىرىگە يۈز تۇرانە ۋە دەلىدۇ دەل رەددىيە بېرىشكە قىينىلىۋاتقانلىقىدىنمۇ، ئىشقىلىپ قانداقتۇر بىر سەۋەبتىن بېشىنى يەنىلا ئىككى تەرەپكە تاشلاپ، سەل - پەل بىئاراملىق ھېس قىلىۋاتقاندەك ئىدى.

— ئەمما ياقۇپ، — سۆزىنى داۋام قىلدۇردى ساقچى ھوقۇقدارى، — ئاپتومات ئوقلىرىنى نەق پاكىت ئورنىدا قولغا چۈشۈرگەنلىكىمىزگە قارىماي، ئاپتوماتنىڭ ئۆزىنى بىزگە تاپشۇرغىنى ياكى ھېچ بولمىغاندا يوشۇرۇپ تىقىپ قويغان يېرىنى ئېيتىپ بەرگىنى يوق، ياقۇپ ئىللىق تاغ باغدىتلىرى كونىشەھەر ناھىيىسىنى ۋاقتىلىق بېسىپ ياتقان چاغدا ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈمىدە پودپوروچىك دەرىجىلىك باشلىق بولۇپ ئىشلىگەن، بۇنىسى ناھايىتى ئېنىق...

ھەربىي ھوقۇقدار جاۋ خەنچى ۋۇ شۇبىڭنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن بىتاقەت ھالدا ئۆزىنىڭ ساقچى ھوقۇقدارىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى ئەتەيىن كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن جاللاتلارغا كانىيى يىرتىلىپ كەتكىدەك دەرىجىدە قاتتىق ۋارقىراپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلدى:

— قېنى ئەمدى ئۇزۇن سۆزنى قويۇپ، باغدىتلار قالدۇرۇپ كەتكەن ئىشپىيونىنى تېز جادىغا بېسىڭلار...

ياقۇپنىڭ كانىيىدىن ئىككى مېتر ئۇزۇنلۇقتا نىقتاپ تىقىلغان تار قەغەز قىيىقچا سۇغۇرۇۋېلىندى. شۇنىڭ بىلەن ئەسىرنىڭ نەپەستىن قىينىلىپ، بېشىنى ئىككى تەرەپكە تېنىمسىز تاشلاپ تۇرۇۋېتىشى ۋە يۈز - كۆزىنىڭ تېز سارغىيىپ، ھەتتا ئىششىپ قېلىۋاتقاندەك بولۇۋېتىشىدىكى سەۋەب تولۇق

ئاشكارىلاندى. گومىنداڭ ساقچىلىرى ياقۇپنىڭ سۆز قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ يالغانچىلىقىنى پاش قىلىپ قويۇشىدىن قورقۇپ، ئۇنىڭ ئاغزىنى ئەنە شۇنداق قەغەز قىيىقچىلىرى بىلەن مەھكەم پېچەتلەپ تاشلىغانىدى. ياقۇپ بېسىش ئالدىدىن بىر - بىرىگە جۈپلەپ، مەھكەم چېتىۋېتىلگەن قوللىرى كويزىدىن بوشىتىلىۋاتقان چاغدا ئۇنلۈك توۋلاپ تۇرۇپ:

— مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئىكەنسىلەر، قېنى مەرھەمەت ئۆلتۈرۈۋېرىڭلار، — دېدى قورقۇمسىزلىق بىلەن، — لېكىن ئاقسۇ خەلقىنى ئېتىپ، چېپىپ ياكى جادىغا بېسىپ تۈگىتىشىڭلار مۇمكىن ئەمەس، بىگۇناھ تۆكۈلگەن قانلار ئۈچۈن سىلەردىن تېخىمۇ كۈچلۈك قىساس ئالىدىغان كۈنلەر چوقۇم يېتىپ كېلىدۇ، بىر دەمنىڭ ئىچىدە مېنى ھەممە نېمە دېدىڭلار، ھېچ ئۇيالماستىن مېنى قورالسىز ئىنقىلابچىلار قالدۇرۇپ كەتكەن ئىشپىيون، ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈمى باشلىقى دېدىڭلار. بۇلارنىڭ ھەممىسى يالغان! توغرا، مەن مىللىي ئارمىيىنىڭ جەڭچىسى، يەنە كېلىپ باتۇر جەڭچىسى بولغان، لېكىن مەن كونىشەھەردە ئىشپىيونلۇق قىلىش ئۈچۈن قالغان ئەمەسمەن! ئۆزۈم ئاقسۇ كونىشەھەرلىك، كىچىككىنە بالامنى دەپ، قارانچۇقسىز قالغان قېرى ئاتا - ئانامنى دەپ، سەپداشلىرىم بىلەن بىللە ئۈچ ۋىلايەتكە كەتمەي ئىختىيارىم بىلەن ئۆز يۇرتۇمدا قالدىم، ئەگەر مېنىڭدىن گۇناھ ئىزدىسەڭلار بار - يوق گۇناھىم ئەنە شۇ. بۇنىڭدىن باشقا مېنىڭدە ھېچقانداق گۇناھ يوق!...

— بۇنى جادىغا تېز بېسىڭلار، ئاغزى جىمقىسۇن! — ۋارقىراپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلدى ۋۇ شۇبىك. جاللاتلار دۇپۇرلىشىپ كېلىپ ياقۇپنى تۇشۇمۇ تۇشتىن جادىغا ياتقۇزۇشقا باشلىدى. ياقۇپ ئاخىرقى قېتىم قاتتىق سىلكىنىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ

تۇرۇپ يەنە ئاغىنىڭ بارىچە توۋلىدى:

— ئەي يارىنلىرىم، ئەي ئاقسۇلۇق يىگىتلەر، سىلەر گۇۋاھ بولۇڭلار. بۇنىڭدىن باشقا مېنىڭدە ھېچقانداق گۇناھ يوق..... ئۆز ئازادلىقى ئۈچۈن زالىملارغا قارشى كۈرەش قىلغان كىشىدە گۇناھ بولامدۇ؟

قاسساپلارچە ئالدىغا يەرتىۋق تاقىۋالغان جاللاتلارنىڭ بىرى جادىنىڭ بېشىنى كۆتۈردى. ئاغزىچە يەنە بىرى ئۇ مەھەل ياقۇپنى كەجگىسىدىن باسماقچى بولۇپ كەلگەنىدى. قەھرىمان جەڭچى ئۆنى ئىتتىرىپ تاشلاپ، ئۆز بوينىنى ئۆزى جادىغا قويۇپ بەردى... جاللاتلار ئەل - يۇرتقا سازايى قىلىش ئۈچۈن ياقۇپنىڭ كاللىسىنى قەپەسكە ئالغاندىن كېيىن، تېنىنى بىرقانچە قېتىم ئوھشىمىلەرچە دەسسەپ - چەيلەپ، ناھىيىلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ قاماقخانىسىغا سۆرەپ ئەكەتتى. چۈنكى ئۇ شۇ يەردىكى گودانىغا تاشلانماقچى. بۇ گودانىڭ يېقىندىلا چېپىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا يېڭىشەھەر سېپىلى مۇھاسىرىدە چاغدا شۇ قاماقخانىدىكىلەردىن ئۆلتۈرۈلگەن ئونلىغان دېھقان «گۇناھكار» لارنىڭ جەسەتلىرى تاشلانغانىدى.

جاللاتلار تۆت كوچا ئاغزىدىن تېخى تارقىشىپ بولمىغانىدى. ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى كوچىدىن بۇ يەرگە ھەيدىلىپ كېلىنىۋاتقان بىر توپ كىشىنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ ياقۇپ توغرالغان جازا مەيدانىغا يېتىنلاپ كەلدى. بۇ كىشىلەرنى ئات مىنىۋالغان ئۈچ ساقچى قوللىرىدىكى بەتلەكلىك قوراللىرى بىلەن ئۈچ تەرەپتىن قورشاپ، خۇددى مال پادىسىنى توپلاپ، غۇجمەك قىلىپ، ھەيدەپ كېلىۋاتقانىدەك ئەكىلىپ ۋاتاتتى. ساقچىلار جاۋ خەنچى بىلەن ۋۇ شۇبىكنى كۆردى - دە، چاققانلىق بىلەن ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇلارغا بىرمۇبىر چاس بەردى.

— بۇلار كىم؟ — ئۇشتۇمتۇت سوردى ھەربىي ھوقۇقدار، لېكىن ئۇ ساقچىلار جاۋاب بەرگۈچە سوئالىنى ئۆزگەرتىپ، — بۇلارنى ئۇرۇش ئەسىرلىرى دەڭلارچۇ؟ نەدىن تۇتۇلدى، يار-بېشىدا قولغا چۈشكەنمۇ - يە؟... بەللى.... ھەللى، مۇنچىۋالا كۆپ ئەسىر تۇتۇلغان يەردە بىزنىڭ شۆھرىتىمىز تۆپە - تۆپە ئاشماي قالمايدۇ، ئەلۋەتتە!...

ساقچىلار جاۋ خەنچىگە دەھالى جاۋاب بېرىشكە ئوڭايسىز بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئۇلار ھەربىي ھوقۇقدارنى خۇش قىلمىز دېسە، ئۇ ئارزۇ قىلمۇاتقاندەك، بۇ كىشىلەرنى ئۇرۇش ئەسىرلىرى دەپ ئېيتسا ياخشى بولاتتى؛ بىراق، ئۇنداق دېيىشكە بولمايتتى. چۈنكى، ئۇلار ئەسىر ئەمەس ئىدى، جاۋ خەنچى ساقچىلارنىڭ جاۋاب بېرىشكە ئوڭايسىز بولۇۋاتقانلىقىدىن ۋەقەنىڭ ئۆزى ئېيتۇاتقاندەك ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپ، سۆز مۇقامىنى ئۆزگەرتىپ، باشقا سوئال سوردى:

— ھە، ئېيتماقچى، بۇلار خېلى كۆپقۇ؟ 40 چە بارمۇ - نېمە؟

— ھەئە، شۇنداق، — ساقچىلاردىن بىرى خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن جاۋاب بەردى، — ھەممىسى 38 كىشى. بۇلارنى بىز كونىشەھەر ساقچىسى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىدىن ئالىچىقتۇق.

— كونىشەھەر ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىدىن!؟ — ئەجەبلىنىپ سوردى ھەربىي ھوقۇقدار، — باندىتلارنىڭ قاماقخانىسىدىن دېسەڭلارچۇ!... بۇ قانداق گەپ؟ ئۇنداقتا بۇلار ياخشى ئادەملەر، بىزگە سادىق كىشىلەر ئوخشىمامدۇ؟

ۋۇ شۇبىڭ بۇ تۇتقۇنلارنىڭ بىرمۇنچىسىنى شەخسەن ئۆزى خېلى ئوبدان تونۇيتتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى گومىنداڭ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ كونا ئىشپىيونلىرى بولۇپ، بۇ

سالاھىيەتلىك ئىشپىيونلار گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن ساقچىلىرى بۇندىن 30 نەچچە كۈن ئىلگىرى كونىشەھەردىن چېكىنىپ چىقىش ۋاقتىدا، مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ يەردە ئېلىپ بارىدىغان ئىچكى پائالىيەتلىرىدىن مەخپىي ھالدا مەلۇمات يەتكۈزۈپ تۇرۇش ئۈچۈن ئەتەيىن قالدۇرۇپ قويۇلغانىدى. بۇنداق كىشىلەردىن بەزىلىرىنى يەنە ئاقسۇدا ئۇرۇش داۋام قىلىۋاتقان كۈنلەردە ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى يېڭىشەھەر سېپىلى ئىچىدىن كونىشەھەرگە كۆچەيتىپ كىرگەنىدى. يەنىپ ئېيتقاندا، بۇنداقلارنىڭ ئومۇمىي سانى يىگىرمەچە بولۇپ، بۇلاردىن باشقىلىرى سېپىل مۇھاسىرىسى كېتىۋاتقان كۈنلەردە شەھەر ئۆچۈرىسىدىكى مەھەللە - كوچىلاردىن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم كونىشەھەرگە پىدائىي بولۇپ، مىللىي ئارمىيىدىكىلەر بىلەن بىللە جەڭگە قاتنىشىش ئارزۇسى بىلەن كىرگەن ساپ ۋىجدانلىق ياشلاردىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلار ئات يېتىشمىگەنلىكتىن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە كېتەلمەي قېپقالغانەك ئىدى. ۋۇ شۇبىڭ بۇ كىشىلەرنى ئاقسۇنىڭ شۇ كۈنلەردىكى باش ھوقۇقدارى جاۋ خەنچىگە ئومۇمىيۈزلۈك چۈشەندۈرۈشكە كىرىشىپ:

— ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر ئېغىز سۆز بىلەن تومتاق قىلىپ، پىرقىمىزگە سادىق كىشىلەر دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ، — دېدى، — شۇنداقلا ھەممىسىنى ئىلىنىق تاغ باندىتلىرىنىڭ ھەمنەپەسلىرى دېگىلىمۇ بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بەزىلىرىنى جىددىي سوراق قىلىپ ئېنىقلىشىمىزغا، ئۆز ئادەملىرىمىزنى قويۇپ بېرىپ، گۇمانلىقلىرىنى جازالىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ:

— بولىدۇ، شۇنداق قىلىڭلار، — دېدى جاۋ خەنچى ساقچى ھوقۇقدارنىڭ ئېيتقانلىرىغا ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، — ئۆز ئادەملىرىمىزنى ھايالسىز قويۇپ بېرىپ، ياتاق، يېمەك - ئىچمەك جەھەتتىن ئوبدان كۈتۈۋېلىڭلار، ئەمما قىزىل پاچاق

لارغا قىلچە رەھىمدىل بولماسلىق كېرەك. ئېنىقلاپ بولغىنىڭ لاردىن كېيىن، ئۇلارنى تېزلىك بىلەن قاتتىق جازالاڭلار!

قورالسىز ساقچىلار تۈتقۇنلارنى كونىشەھەردىن قانداق ئاچىسىقىدا بولسا، يەنە شۇنداق قورشاپ ئوتتۇرىغا ئېلىپ بىيادە ئولايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسى تەرەپكە ئەكەتتى.

ئاقسۇ ئاسمىنىنى قان پۇراقلىرى بىلەن تولدۇرغان بۇ دەھشەتلىك بىر كۈن تېخى تەلتۆكۈس ئۆزاپ بولمىغانىدى. قۇياش ئولتۇرۇپ، ئەمدىلەتىن قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن ساقچى جاللات ئۈشۈبۈك 5 - ئاتلىقلار پولكىغا پايپاسلاپ كىرىپ، ھەربىي جاللات جاۋۇخەنجىنىڭ ئىشخانىسىدا پەيدا بولدى. ئۇ بۇ قېتىم بۇ يەرگە باش ھوقۇقدارغا ھېلقى 38 كىشىنىڭ 18 نەپىرىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىپ، قاماقخانىدا ئىجرا قىلىنغانلىقى، قالغان 20 نەپەر ئىشچىيون ۋە ھەربىي رازۋېتكىچىنىڭ ھايالىسز قويۇپ بېرىلىپ، ئولايەتلىك ساقچى ئىدارىسىدە ئازادە ماتاق، ياغىشى ئىزا - تاماقلار بىلەن كۈتۈلۈۋاتقانلىقى توغرىسىدا دوكلات بېرىش ئالچان كىرگەنىدى.

ئۈتاسالڭ ئالدىدىن ئات»

لۈتپۇللا مۇتەللىپ مۇنبەردىن سوغا ۋە باشقا ئۇيغۇرلىقان ياش ئۇچۇرلارنىڭ ھەققىدە [illegible] ماقالە مۇنبەردىن ئېلگىرىرەك، 9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى [illegible] سېپىلى تېخى مۇھاسىرىدە تۇرغان چاغدىلا باجىنە بىلەن تېلېفونلاشقانىدى. ئەنۋەرجان يۈنۈسنى

پولكىنىڭ ھۇجۇمچى باتالىيون كوماندىرى، قازاق خەلقىنىڭ قەھرىمان ئوغلانى قالىكەش، خوتەنلىك قەيسەر جەڭچى قادىر-لار سېپىل ئۈستىدە ئۇرۇش ئېلىپ بارغان، مۇختار نۇرۇللا، رۇستەم، يۇنۇس، نەجات، يولۋاس، خالىق، تاشپولات، شاكىر-جان ۋە كىچىك قاسىمجانلار گومىنداڭ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسىغا بۆسۈپ كىرىپ، ئۇچقۇنلار ئىتتىپا-قىنىڭ ئەزالىرىنى تۇتقۇنلۇقتىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىش جېڭى قىلغان كېچىسى گومىنداڭچى جاللاتلار پىدائىي جەڭچىلەرنىڭ بۇ باتۇرلۇق ھەرىكىتىدىن ئۆچ ئېلىش ئەقىستىدە ياش ئۇچ-قۇنلارنىڭ ھاياتىغا چاڭگال سېلىپ، بۇ قانلىق جىنايەتكە قول ئۇزاتقانىدى.

سېپىل ئۈستى ئۇرۇشى قالىكەش، قادىرلارنىڭ قۇربان بولۇپ كېتىشى بىلەن يېرىم بولدا ئايىغلاشقان، مۇختار، نۇرۇللا، رۇستەم، يۇنۇس، نەجات، يولۋاس، شاكىرجان، خالىق، تاشپو-لات، كىچىك قاسىمجانلار قاماقخانا ھويلىسىدىكى جەڭدە قازا تاپقان بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭچىلار ئەنە شۇنداق زور ئوپېراتسىيەلىك ھۇجۇم ھەرىكىتىنىڭ يەنە يۈز بېرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئالدىنئالا قاتتىق ئالاقزادىلىككە چۆكتى ۋە شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئالدىراشلىق ئىچىدە بىر قىسىم ئەشەددىي كاللە-كىسىرلەردىن جازا ئەتىرىتى تەشكىللەپ، ئاتاقلىق شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ، جەڭگىۋار سەنئەتكار مۇنىردىن خوجا، ماھىر قەلەمكەش بىلال ئەزىزى، مەشھۇر ماتارىپچى زىيالىيلاردىن ئابدۇللا داۋۇتوپ، ئوسمان مۇھەممەت، ئابدۇكېرىم ئارىپوپ، مەۋ-لانجان تۇردىيوپ، ئابدۇللا روزى، ئىبراھىم ئىدرىسوپ، ئەخمەت ھەسەنوپ، مەدەنىيەت مۇتەۋەللىرىدىن تەۋەككۈل ئۇلۇغۇپ، يۈسۈپجان نىيازى، قىرغىز پەرزەنتى، مال دوختۇرى مۇساجان، ياش مەتبۇئاتچىلاردىن قادىر ئېلى، تۇردى ھۈسەينوپ، خەنزۇ

يىگىتنى ئۇستا رەسسام كو جەنخۇا، رۇس تەببىي خادىملىرىدىن ئاناتولى، ئىۋان قاتارلىق ئۇچۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ بۇ ئالدىنقى تەشكىلاتچىلىرىنى ئالمان - تالمان قەتل قىلىپ تاشلىدى.

شۇ كېچىسى ساقچى ئىدارىسىنىڭ قاماقخانىسى ئىچىگە ئۇستى ئوچۇق لەخمىگە ئوخشاش تار، ئۇزۇنچاق ئازگال كولاندى، جاللاتلار بۇ ئۆلۈم ئازگىلىنى بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى سىپىل ئۇستى ئۇرۇشى بىلەن پىدائىيلارنىڭ قاماقخانىغا باستۇرۇپ كىرىپ ئېلىپ بارغان ئۇرۇشى ئايىغلىشىشى بىلەنلا ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى ئەزالىرىنىڭ ئۆزلىرىگە كولاتقانىدى.

يېرىم كېچە بىلەن قاماقخانىغا ئىككىنچى چوڭ ھوقۇقدار جاۋ خەنچى بىلەن ۋۇ شۇبىك كەلدى، ئاڭلىنىچە بۇ يەردە جازا ئەتىرىتىنىڭ قانخور ساقچىلىرى قوراللىرىنى تۇتقان ھالدا سەپ تارتىپ تەييار بولۇپ تۇراتتى. قاماقخانا ئىچى بىر دەم ناھايىتى ئېغىر جىمجىتلىققا چۆكتى ۋە شۇ جىمجىتلىقتى بىلەن بۇ مۇدھىش ماكان يېڭىباشتىن مىسلىسىز سۈرلۈك تۈس ئالغاندەك بولۇپ كەتتى. جازا ئىجرا قىلىنىۋاتقان ۋاقىتتا ئۆلۈم ئازگىلىنىڭ ئىچىنى كۆرۈپ قولايلىق بولسۇن دېگەنلىكتىنمىكىن، جازا ئەتىرىتىدىكىلەردىن بىرى ئازگالنىڭ ئىككى بېشىغا ئالدىنئالا سانجىپ قويۇلغان ئىككى تال قىسقا ياغاچقا جىنچىراغ ئاستى، بىراق ئاخشامدىن بېرى چېقىشقا باشلىغان تەتۈر شامال بىردىن كۈچەيىپ، توپا - چاڭ توزىتىپ كېلىپ، چىراغلارنى ئۆچۈرگەندىن تاشقىرى يانغاچلارنىمۇ ئۆرۈپ تاشلىدى. بۇ ۋاقىتتا سىرتتا بىردەك ئوق ئېتىشمىلىرى داۋام قىلىۋاتاتتى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بورانلىنىڭ كۈچەيمىشىدىن پايدىلىنىپ، سىپىلنىڭ مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى تېخىمۇ تارايتقانىدى. جازا ئەتىرىتىنىڭ جاللاتلىرى ئىككىنچىلەپ ئۆلۈم ئازگىلى ئالدىغا موما تىكىلەپ، جىنچىراغ يانداۋرۇش بىلەن بەنىد بولۇۋاتاتتى.

ۋۇشۇبىك غودۇكشىغان ھالدا ئۇلارنى توختىتىپ:

— بولدى ئەمدى ئاۋارە بولماي قويۇڭلار، — دېدى، — چىراغ يانداۋرساڭلار يەنە ئۆچىدۇ. ئۆلتۈرۈلۈپ كۆزى يۇمۇلۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلار ئۆچۈن يورۇقلۇقنىڭ نېمە كېرىكى بار ئىدى؟

سىپىل سىرتىدىن بولۇۋاتقان ھوجۇمنىڭ بارغانچە كۈچەيىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىزلىنىۋاتقان جاۋ خەنچى جازا ئەتىرىتىدە كىلەرنىڭ تېز ھەرىكەتلەنمەيۋاتقانلىقىدىن خاپا بولۇپ، ئۇلارغا نېمىدۇر بىرنېمە دەپ چالۋاقماقچى بولغانىدى، سىپىل سىرتىدىن بىر - بىرىگە ئۇلاپ ئېتىلغان ئىككى پاي مىنا مىيوت ئوقى ئازگال يېنىغا چاڭىلداپ چۈشۈپ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ تاشلىدى، بۇ ئوقلار تېخى بۇ يەردىكى توپا - چاڭنى يەنىمۇ ئۇلغايتىپ، قاماقخانا ھويلىسىنى باشقىدىن قاراڭغۇلۇقتا پۈركىدى.

— ئەمدى كېچىكىشكە بولمايدۇ! — ۋارقىرىدى ۋۇ شۇبىك جان - جەھلى بىلەن، — قاماقخانىدىكىلەرنى قوي پادىسىنى ھەيدىگەندەك بىراقلا ھەيدەپ چىقىپ، بېرىلىدىغان جازانى تېز ئىجرا قىلىڭلار!

ئونلىغان كامېرنىڭ تۆمۈر ئىشىكلىرى بىرلا ۋاقىتتا ئېچىلىپ، ياش ئۇچقۇنلار ھەش - پەش دېگۈچە تەرەپ - تەرەپتىن ئازگال يېنىغا ئىگىلىندى، قوراللىق ساقچىلارنىڭ ھەر بىرى بىردىن كىشىگە توغرىلىنىپ، ئۇلارنى ئازگال گىرۋىكىگە ئورمان بەلبېغىدەك قاتار تىزىپ، ئارقا تەرەپتىن تەڭمۇتەك ئوق چىقىرىشقا تەييارلاندى، ئۆلۈم دەقىقىسى ھەددى - ھىسابسىز قىسقىراپ، قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدەك ناھايىتى قىسقا مۇساپە ئىچىدىلا قالدى، ئەمدى قالغان ئىش ئالى جاللاتلاردىن بىرىنىڭ كوماندا بېرىشىگىلا قاراشلىق ئىدى،

شۇ چاغدا جاۋخەنچى جاللاتلارغا ئەڭ ئاخىرقى ئەسكەرتىشىنى يەنە بىر قېتىم تەكرار بېرىپ تۇرۇپ:

— بۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ھەققى بىر تالدىن ئوق، — دېدى ئۇ، — شۇ بىر تال ئوق بىلەن ئۇلارنىڭ تىن تارتماي ئۆلۈشى ياكى جان تالىشىپ، قىينىلىشى بىز ئۈچۈن پەرقسىز، كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ئۇرۇش ھېلىمۇ داۋام قىلماقتا. بىزگە ھازىر ئەڭ كېرەكسى ئوق... ئوقنى تېجىشىمىز كېرەك.

ل. مۇتەللىپ كاھىردىن ئاچچىقلىشتىمۇ بىرئاز ئىلگىرى بارماق قېنى بىلەن تامغا مۇنۇ ئەڭ ئاخىرقى شېئىرىنى، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا ئۆلۈمدىن ئۇچ مىنۇت ئىلگىرىكى ئېچىنىشلىق ۋەسىيەتنامىسىنى يېزىپ قالدۇرغانىدى:

بۇ كەڭ دۇنيا مەن ئۈچۈن بولدى دوزاخ،
ياش گۈلۈمنى خازان قىلدى قانخور ئەبلەخ!

ئۇ ئەمدى ئۆلۈم ئازگىلى قىرغىقىدىن ئۆلچەمسىز باتۇرلۇق ۋە مەردانىلىك بىلەن كەينىگە بۇرۇلۇپ، بۇ شېئىرنى ئۆتكۈر خىتابنامىدەك يەنە بىر قېتىم ئۇنلۈك ئوقۇدى:

بۇ كەڭ دۇنيا مەن ئۈچۈن بولدى دوزاخ،
ياش گۈلۈمنى خازان قىلدى قانخور ئەبلەخ!

— ئات! بۇنى ھەممىدىن ئىلگىرى ئات! — بۈيرۇق قىلىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى ساقچى ھوقۇقدارى، — ھۆركىرىگۈدەك بولمىسۇن!

جاللات ئوق ئۇزۇش ئالدىدا تۇراتتى، ھەربىي ھوقۇقدار لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئازگال تەرەپكە يېنىلا ئارقىنى قىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ جاللاتقا:

— ئېتىشقا سەل ـ پەل كېچىكسەڭمۇ كېرەك يوق، — دېدى، — ھودۇقماي ئاۋۋال ئۇنىڭ يۈزىنى ئازگالغا قارات، بىزنىڭ جازا قائىدىمىزدا چاڭگىلىمىزدىكى دۇشمەننىڭ ئالدى تەرەپتىن ئېتىشقا رۇخسەت يوق!

جاللات شائىرنىڭ يۈزىنى ئازگالغا قارىتىشقا ئۇرۇندى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ قارشىلىق كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— ئاتاڭ ئالدىمدىن ئات! مەن خالىغىنىڭلارچە جازالايدىغان يارىدار ھەربىي ئەسىر ياكى قانداقلا بولسا بولىدىغان بوزەك مەھبۇس ئەمەس! ئۆزۈمنى ھېلىمۇ سەلەر بىلەن ئۇرۇش سېپىدە كۆرەش قىلىۋاتقان جەڭچى ھېسابلايمەن، گېپىم شۇ؛ مېنى ئاتاڭ ئالدى تەرىپىمدىن ئات!...— دېدى ۋە شۇ ھامان كۆڭلىكىنى يىرتىپ، مەيدىسىنى تۇتۇپ بەردى.

لۇتپۇلا مۇتەللىپ جازالانغۇچىلار سېپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى، ئىككى تەرەپتىكى ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ھەممىسى شائىرغا ئەگىشىپ، مەردلىك بىلەن كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئازگالغا ئارقىچە بولۇۋالدى، جاللاتلار ئىلاجسىز قېلىپ، ئۇلارغا ئالدى تەرەپتىن ئوق ئۇزۇشكە مەجبۇر بولدى. ئوق جەڭگىۋار ياشلارنىڭ كۆپچىلىكىگە چالا تەگمەكتە، شۇنداقتىمۇ جاللاتلار قەبىھلىك بىلەن ئازگالغا توپا تاشلاپ، ئاقسۇ خەلقىنىڭ ئەركىنلىك سۆيەر جەڭگىۋار ئوغلانلىرىنى نەمجان ھالەتتە قارا يەر تەكتىگە كۆمۈپ تاشلىدى، بۇ چاغدا بوران قايتىدىن كۈچەيىپ، قاماقخانا ھويلىسىغا دەھشەت بىلەن ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. ياش ئۇچقۇنلار ئاچچىقلىپ، ئىچى بوش قالغان ھەر بىر كامېرنىڭ تۆمۈر ئىشىكى بوران دەستىدىن لىكشىپ، ئۇزاق قېچە غاچىلداپ تۇردى. لېكىن دەل شۇ پەيتتە جەنۇبىي يۆنىلىش پولكىنىڭ سېپىلغا قاراتقان ھۇجۇمى بوراندىنمۇ قاتتىق لۈك داۋام قىلماقتا ئىدى.

ياش ئۇچقۇنلار ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەھشەتلىك تۈرمىسىگە قامىلىپ، تۆت ئاي مابەينىدە كۈرەشنى بىر كۈنمۇ توختاتمىدى. بەلكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۈناھسىز ئىكەنلىكىنى، مۇستەبىتلەرنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدا ئېزىلىۋاتقان خەلقلەرنىڭ ئازادلىقى يولىدا كۈرەش قىلغان كىشىلەرنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرى ھەققانىي بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەرقاچان ئەيىبسىز ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، گومىنداڭچى قان ئىچەرلەرنىڭ جىنايەتلىرىنى مىنۇتسايىن ياش قىلىپ تۇردى. گۇندىپايلار قورقۇتۇش يولى بىلەن ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ئاغزىنى جىمقىتۇرۇش ئۈچۈن خىلمۇ خىل دوق - پوپوزىلارنى قىلدى. شۇنىڭ دەك ئالداپ سىر ئېلىش ئۈچۈن ئۇلارغا بەزىدە قۇۋلۇق - شۇملۇقلارنىمۇ ئىشلەتتى. كۆپ چاغلاردا ئۇلارنى ئۇردى، تىكەنلىك تۆمۈر قەپەسلەرگە سولىدى. ئۆرە ھالەتتە تۇۋرۇككە باغلاپ، سوتكا - سوتكىلاپ ئۇيقۇدىن مەھرۇم قىلدى. پات - پات سوراقىغا ئاچقىپ، ۋەھشىيانە جازا چارىلىرى بىلەن قىينىدى. بەزىدە غىزا - تاماق بەرمەي ئاچ قويدى. قانخورلارنىڭ بۇ قىلمىشلىرىغا ھەتتا ياش ئۇچقۇنلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ ئاچلىق ئىلان قىلىش بىلەن قارشى جاۋاب بەردى. ئۇلارنىڭ سوت - سوراق لىرىغا جىم تۇرۇۋېلىش ئارقىلىق ياكى ئۇلارنىڭ ۋەھشىيلىك، ئىپلاسلىق، چىرىكلىك ھەرىكەتلىرىنى دادىللىق بىلەن تەكرار پاش قىلىش ئارقىلىق بۇ مۇستەبىتلەرنى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ، ئاغزىلىرىنى تۇۋاقلاپ تاشلىدى. قاماقتىكىلەرگە تىببىي ياردەم كۆرسىتىلمەيتتى. ئۇلاردىن ئاغرىپ قالغۇچىلار بولسا داۋاسىز تاشلاپ قويۇلاتتى.

ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى قامالماستىن بۇرۇن ئۆز كۈرەشلىرىنى ل. مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجىلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئېلىپ بارغانىدەك، قاماقخانىدىمۇ پۈرسەت بولسىلا ئۇ

بولۇۋېلىپ، يەنە ئۇلارنىڭ رەھبەرلىكىدە قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنى داۋام قىلدۇردى. ئۇلار يېڭىدىن قىيىن - قىستاقلارغا دۇچ كېلىپ قېلىشتىن قورقماي، مەردانىلىك بىلەن ئۇچقۇنلار مارشىنى ئېيتاتتى، مۇنىرىدىن خوجا، ل. مۇتەللىپنىڭ بەزىبىر شېئىرلىرىغا ئاھاڭ تۈزۈپ تەييارلىغان ناخشىلارنىمۇ پات - پات ئېيتىپ تۇراتتى. قىسقىسى، ياش ئۇچقۇنلار قاماقخانىدىكى 120 نەچچە كۈنلۈك ھاياتنى تىنىمسىز بولۇپ تۇرىدىغان خەۋپ - خەتەر ۋە تۇتقۇنلۇق ئازابىنى يېڭىپ، بوشاشماي، چېكىنمەي كۈرەش بىلەن ئۆتكۈزگەنىدى.

گومىنداڭچى جاللاتلار ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرىدىن قانلىق ئۆچ ئېلىش ھەرىكىتىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئۇچتۇرپان ناھىيىسىدىكى ياش ئۇچقۇنلارنى ئۆلتۈرمەكە ھۆكۈم قىلىشتىن باشلىغانىدى. بۇ ۋەقە مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ياي، ئاقسۇ، كونىشەھەر ناھىيىلىرىنى ئارقىمۇ ئارقا ئازاد قىلىپ، يېڭىشەھەرگە غەلىبىلىك ھالدا ھۇجۇم باشلىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە يۈز بەردى. بۈگۈنكى مەغلۇبىيەتتىن قايغۇرۇپ، ئەتىدىكى پاجىئەلىك كۈننى نېغىر ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە كۈتۈۋېلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالغان ئۇچتۇرپاندىكى مۇستەبىتلەر شۇ كۈنى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ بۇ يەردىكى ياچېيكىسىنى ئاخىرقى ھېساب تا تارمار قىلىپ، بۇ ياچېيكىنىڭ جەسۇر تەشكىلاتچىلىرىدىن ئارتۇق، سەيىت بۇ ئاكا - ئىنىسى ئابباسوپلار بىلەن ئىبراھىم مۆمىن، ئابدۇللا ياقۇپلارنى قولغا ئېلىپ، يالاپ توقۇزبۇلاقتا ئەكسىلىشتى. توققۇزبۇلاق، ئۇچتۇرپان خەلقىنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيانقى مەنزىرىلىك سەيلىگاھ باغچىسى بولۇپ، گومىنداڭنىڭ بۇ يەردىكى قانخور ئەمەلدارلىرىدىن ناھىيە ھاكىمى چۈي زىجىڭ بىلەن ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئۇ يۇشىڭ ياش ئۇچقۇنلارنىڭ قېنى بىلەن بويىاپ تاشلاش

ئۇچۇن بۇ باغنى مەقسەتلىك هالدا جازا مەيدانى قىلىپ تاللىۋالغانىدى.

ئارتۇق ئابباس، سەيىت ئابباس، ئىبراهىم مۆمىن، ئابدۇللا ياقۇپلار بۇ يەرگە ئەكېلىنىش بىلەن سوت - سوراقسىز جازا چارىلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشقا باشلىدى. جاللات توققۇز-ئاتاردىن بىرىنچى پاي ئەجەل ئوقىنى سەيىت ئابباسقا قارىتىپ ئۇزگەنىدى، ياش يىگىت قوغۇشۇن ئوقىنىك شىددەتلىك زەربە-سىدىن يىقىلىپ، جان ئۇزۇشىنىك ئالدىدىكى ئاخىرقى ئىككى مىنۇتتا ئورنىدىن زوربىغا تۇرۇپ، ئالدى ئارقىغا ئىككى - ئۈچ قېتىم سەنتۈرۈلۈپ توختاپ، بوغۇق ئەمما قەلبەرگە سىڭىپ كىرگۈدەك جۇشقۇن ئاۋاز بىلەن:

— قان ئىچكۈچى يالماۋۇزلار. هالاك بولىدىغان كۈنلىرىڭ ئۇزاق قالمىدى!... سىلەردىن جانغا جان، قانغا قان ئالىدىغان كۈنلەر پات يېقىندا يېتىپ كېلىدۇ!... بۇنى ئۇنتۇمىا! — دەپ توۋلىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن سەيىت ئابباس تىنىقتىن توختىدى. ئۇ پاك قېنى تۆكۈلگەن جايغا يېنىككىنە يىقىلىپ، ئۆزىنى رەھىم-سىزلىك بىلەن قەتل قىلغان بۇ ۋاپاسىز ئالەم بىلەن خوشلى-شىپ مەڭگۈلۈك جىمىپ كەتتى. بۇ چاغدا سەيىت ئابباس هاياتى شوتىسىنىڭ 18 - پەللىسىنى ئۈمىدۋارلىق بىلەن دەسسەپ، 18-ياشلىق باهارىنى ئەمدىلەتىن ئۆتكۈزۈشكە باشلىغان نەۋقىران يىگىت ئىدى. شۇندىن كېيىن قولى يېڭىلا كويىزىدىن بوشىتىلغان ئارتۇق ئابباسنىڭ دۈمبىسىگە ئىككىنچى پاي ئەجەل ئوقى بەتلەپ نىپ توغرىلاندى. لېكىن ئارتۇق ئابباس بۇنىڭغا پەرۋا قىلمى-غان هالدا ئۆز ئۆلۈمىنى ئۇنتۇپ، ئىنسانىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈمىدى بىلەن جاللاتقا ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ قولىدە-كى قورالنى تارتىۋالماقچى بولدى، بۇنى كۆرۈپ، قورقۇپ،

كەتكىنىدىن ئالاقزادىلىككە چۈمگەن چۇي زىجىڭ جاللاتلارغا هوميىپ تۇرۇپ:

— تېز ئات!... هايالسىز جىمقىتۇر! — دەپ ۋايىدى. جاللات ئوق ئۇزمەكچى بولغانىدى، يەتتەئاتار كونا مىلتىق پىستان چاقماي قانخورلارنىڭ هەممىنى ئۈشتۈمتۇت تەمتىرە-تىپ قويدى. چۇي زىجىڭ بىلەن ۋۇ يۈشىڭ ئىككى تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىپ. تاپانچىلىرىدىن تەڭمۇ تەڭ ئوق چىقىرىپ، بۇ 22 ياشلىق قەيسەر يىگىتنى ئېچىنىشلىق هالدا قەتل قى-لىپ تاشلىدى. شۇندىن كېيىن ئىككى دانە توققۇزئاتار بەتلە-نىپ، بىرلا ۋاقىتتا ئىبراهىم مۆمىن، ئابدۇللا ياقۇپلارغا توغرىلە-نىپ، 21 - 22 ياشلار چامىسىدىكى بۇ ئىككى مەرىپەتپەرۋەر قەيسەر يىگىتنى هاياتىدىن جۇدا قىلدى.

توققۇز بۇلاق قانغا بويالدى. بۇ قان خەلقىمىزنىڭ ئەر-كىنلىكى ۋە تەڭ باراۋەرلىكى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ياش هاياتى-نىنى كۆرەشكە ئاتىغان، ئەمما ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئۇلۇغۋار غايىلە-رىنى تەلتۆكۈس ئەمەلگە ئاشۇرغىچە ئارمان بىلەن دۇنيادىن كەتكەن ئۇچقۇرچان ياشلىرىنىڭ ساپ قانلىرى ئىدى. جاللات-لار ئىنقىلاب قۇربانلىرىنىڭ جەسەتلىرىنى شۇ يەرگە پەرۋاسىز-لىق بىلەن تاشلاپ كېتىشتى. شۇنىڭ بىلەن خەلقىنىڭ بۇ ئارامبەخش سەيلىگاه بېغى جەسەتلەر ماكانىغا ئايلىنىپ قال-غاندەك بولدى. لېكىن توققۇزبۇلاق شۇندىن كېيىن ئەستىن كۆتۈرۈلمەس غەزەپ - نەپرەتنىڭ، گۈمىنداك جاللاتلىرىدىن قاچاندا بولمىسۇن چوقۇم ئىنتىقام ئېلىش ۋە يىللاردىن يىللارغىچە ئۇلارنىڭ قانخورلۇقلىرى ئۈستىدىن ئۆز ئەينى بىلەن ئەرز - شە-كايەت قىلىشنىڭ يەنە بىر تارىخىي ماكانىغا ئايلىنىپ قالدى.

ئۇچقۇنلار ئىنتىپاقنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى يوشۇرۇن ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىگە باشتىن - ئاياغ ئىزچىل هېسداشلىق قىلىپ

كەلگەن ئاشپەز سالاخۇن، ساتىراش مەقسۇتسىزلاخۇن ۋە پىشقەدەم باغۋەن تاجاخۇن ئاكىلارنىڭ تەقدىرىمۇ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەر بىلەن ئايانغلاشتى. مىللىي ئارمىيىنىڭ جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى ئاقسۇدىن قايتىپ كېتىپ، بىرىنچى كۈنى گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن ساقچىلىرىدىن ئۈيۇشتۇرۇلغان قىساسچى جاللاتلار سالاخۇن ئۇستىنى «ئىللىق تاغ باندىتلىرىنىڭ شتابىدا بىر ئايدىن كۆپرەك ئاشپەزلىك قىلىپسەن» دېگەن «جىنايەت» بىلەن جازاغا تارتىپ چېپىپ تاشلىدى. تاجاخۇن ئاكىنىسى «ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىنىڭ تەسىس مەجلىسى ئۇچۇن ياش ئۇچقۇنلارنى ئۆز بېغىڭ بىلەن خۇپيانە تەمىنلەپسەن، ئۇلارغا يوشۇرۇن ساقلاپ كەلگەن تاپانچا، قىلىچ ۋە ئوق - دورىلىرىڭنى بەرگەندىن تاشقىرى ئۇلارنىڭ يەنە قورال - ياراغ مەشقى ئۆتكۈزۈشىگە بىۋاستە يارەملىشىپسەن» دېگەن باھانە بىلەن مۇدەتسىز قاماقتا تاشلىدى. قاماقخانىدا تۇتقۇنلىنىڭ تۇرمۇشى ناھايىتى ئېغىر ئۆتتى. كامېر ئىچىنىڭ زەي ۋە قاراڭغۇلۇقى، غىزا - تاماقنىڭ ھەددى - ھېسابسىز ناچارلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېچىلىرى پات - پات قىينالاپ ئۇخلاتماسلىق، كۈندۈزلىرى ئوچۇقچىلىقتا ئاچىقىپ، ئاپتاپ يۈزى كۆرسەتمەسلىككە ئوخشاش خىلمۇ خىل جازا تەدبىرلىرىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى بىلەن، بۇ ياشانغان مەھبۇس تېز ئاجزلاپ ۋە ئاغرىپ، قاماقتا تاشلانغانلىقىنىڭ ئىككىنچى يىلى ئەلەم بىلەن دۇنيادىن ئۆتتى. گومىنداڭچىلارنىڭ مەقسۇتسىزلاخۇن ئۈستىدا قويغان ئىللەتلىرى تېخىمۇ خىلمۇ خىل ۋە باشقىچە بولۇپ، ئۇلار بۇ ھۆرمەتلىك ساتىراشنى تۇشمۇ تۇشتىن خارلاپ تۇردى، مۇستەبىتلەر ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ل. مۇتەللىپ، بىلال ئەزىزلەر بىلەن قويۇق باردى-كەلدىسىنىڭ بولغانلىقىنى، ئۇرۇش كۈنلىرىگە كەلگەندە مىللىي ئارمىيە پولكىدىكىلەرگە ساتىراشلىق قىلغانلىقىنى بىردىنبىر جىنايەت قىلىپ، ئۇنىڭ ياشاش ئەركىنلىكىنى بوغۇپ، بىرقانچە يىلغىچە تەقىپ ئاستىغا ئالدى....

خاتىمە

1945 - يىلى ئاقسۇدا بولۇپ ئۆتكەن تارىخىي ۋەقەلەر مانا شۇنداق ئۇمۇمىي قىرغىنچىلىق، بۇلاڭ - تالاڭ، قولدا تۆمۈرنىڭ سۇنۇقى بولمىغان مەزلۇم خەلقنىڭ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋەھشىيلىكلەر بىلەن دەھشەتلىك ئاياغ - ئاستى قىلىنىشى، سان - ساناقسىز كىشىلەرنىڭ بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلۈشى، كوچا ۋە ھويلىلاردا ئىگىسىز قالغان سانسىز جەسەتلەر، ئۇيۇپ قالغان قىيپقىزىل قانلار، جادىلارنىڭ ئادەملەرنى بېدە توغرىغاندەك توغرىشى، ئورەكلەرگە چالا ئۆلۈك كۆمۈلگەن ياشلار ۋە گومىنداڭ جاللاتلىرىنىڭ تەنىلىك ھەجىيىشلىرى ۋە قاقاقلىغان مەست كۈلكىلىرى ئىچىدە ئاياغلاشتى...

ھالبۇكى، ئاقسۇ خەلقىنىڭ ئۈمىد قىلغىنى بۇ ئاقسۇەت ئەمەس ئىدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە باتۇر ئوغلانلىرى مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزلەر باشچىلىقىدا قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ياش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» نىڭ بارلىق ئەزالىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ياش جانلىرىنى بۇ ئاقسۇەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن ئاتسىغانىدى. قوزغىلاڭ كۈتۈرگەن ۋە ئىنتايىن غەلىبىلىك جەڭ قىلىۋاتقان خەلقنىڭ مەشھۇر سەركەردىلىرى بولۇپ يېتىشكەن پولكوۋنىك، سىياسىي

كومىسسار ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، پولكوۋنىك، سىياسىي كومىسسار قاسىمجان قەمبىرى، پولكوۋنىك سوپاخۇن سوۋۇرۇۋلارنىڭ ئەسكەر باشلاپ ئاقسۇغا چۈشۈشىدە ئەھلىيەتتە ئېرىشمەكچى بولغانلىرىمۇ بۇ ئاقۇمەت ئەمەس ئىدى...

ئۇلار، شۇ خىل تارىخىي شارائىتتا، بۇنىڭدىن تامامەن باشقىچە بولغان ئاقۇمەتكە ــ يەنى ئۆزلىرى ئۈمىد قىلغان مىللىي ئازادلىققا، دۇنياداۋا بوزەك بولماي، خورلانماي ئىنسانىدەك ياشاش ھوقۇقىغا، باشقا مىللەتلەر بىلەن تەڭ ــ بارالمايدىغان ئۆزىنگە ئۆزى خوجا بولغان ھالدا مۇئامىلە قىلىش ھوقۇقىغا تامامەن ئېرىشەلەيتتى. چۈنكى ئۇلار، مەزلۇم خەلقنىڭ ئازادلىقى يولىدا قۇربان بېرىشتىن قورقماي، جان تىكىپ، بۇ خەلقنىڭ ئەسلى ماھىيىتىگە مەنسۇپ بولغان باتۇرلۇق ۋە جاسارەت بىلەن ئۇرۇش ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. ئۇلار ئاقسۇ يېڭىشەھەر سېپىلى ئەتراپىدىن تۈيۈقسىز قايتىپ كېتىپ قالمىغاندا، ئۇ سېپىلنى كۆپ ئۆتمەيلا ئالغان، 5 - ئاتلىقلار پولكىنى قەرىپ تۈگەتكەن ۋە ئۇ يەردىن ناھايىتى تېزلىك بىلەن كۈچىغا، ئۇ يەردىن كورلا، ــ قاراشەھەر ۋە توقسۇن - تۇرپانلارغا قاراپ يۈرۈش قىلغان بولاتتى. ئۇ ۋاقىتتا، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى ئاساسىي قىسىملىرى گومىنداڭ قىسىملىرىنى قەدەمدە بىر مەغلۇپ قىلىپ ئۇرۇمچىگە قاراپ ناھايىتى غەلىبە لىك ھالدا ئىلگىرىلەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا يېتىپ بارغاندا، گومىنداڭچىلار ئۇرۇمچىنى تاشلاپ چېكىنىشنىڭ پاتىپاراقچىلىقىغا چۈشۈپ قالغانىدى. تاشقورغان، ئاقتۇ، يەكەن، پوسكام، قاغىلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان غەربىي جەنۇب لىنىيىسىمۇ ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق كېڭىيىۋاتاتتى. گومىنداڭ قۇل قىلغۇچىلىرىنىڭ پۈتۈن سەپ بويلاپ تېز ئاردىدا مەغلۇپ بولۇشى،

ئەسلەپ زۇلۇم - ئوقۇبەت چاڭگىلىدا قالغان، قان ۋەكۆز ياشلىرى ئىلەن سۇغىرىلغان بۇ يۇرتنىڭ قوزغىلاڭچى خەلقىنىڭ ئۆز قولىغا ئۆتۈشى، تۆت - بەش يىل بالىدۇررىق ئازاد بولۇشى كۆزگە كۆرۈنۈپلا قالغان ئاقىۋەت ئىدى، ئەمما كۈتۈلمىگەن رادىئوگرامىدا يەتكۈزۈلگەن جىددىي ھەربىي بۇيرۇق سەۋەبىدىن، قان كېچىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەر ئوغۇللىرىنى تۈركۈملەپ تۈركۈملەپ قۇربان بېرىپ، ئىنتايىن باتۇرلۇق ۋە ماھىرلىق بىلەن جەڭ قىلىۋاتقان خەلق، قولى يېتىپلا قالغان جەڭ مەيدانىنى بىردىنلا قولدىن بېرىپ قويىدى. ئېرىشىش ئۈچۈن يىللاپ جەڭ قىلىپ قان تۆكۈشكە مەجبۇر بولغان نەرسىلىرىنى، گومىنداڭ ئۇرۇشتا تامامەن مەغلۇپ بولغاندىلا، پەقەت شۇ چاغدىلا قولغا كەلتۈرەلىشى مۇمكىن ئىكەنلىكى تەكرار ئىسپاتلانغان نەرسىلەرنى بىردىنلا سۆھبەت ئۈستىلىدىن ئىزدىمەكچى بولدى. غەلىبە قىلىۋاتقان ئارمىيە تەرىپىدىن بولۇۋاتقان دۇشمىنى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئېلىپ بېرىشقا تەييارلىنىشقا باشلىدى.

گومىنداڭ قۇل قىلغۇچىلىرىنىڭ كاتتىبېشى جاڭ جېيشى مىللىي ئارمىيە بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش تەلىپىنى ئۆزى رادىئو ئارقىلىق پۈتۈن دۇنياغا ئېلان قىلغانىدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ جەنۇبقا يۈرۈش قىلغۇچى پولكىغۇ «مەغلۇبىيەت بىلەن ئەمەس، پەقەت غالىبىيەت بىلەن، تىنچلىق سۆھبىتىگە يول ھازىرلاش مەقسىتى بىلەن ئاقسۇدىن كەتكەن» ئىدى. مانا شۇ جاڭ جېيشىنىڭ ئاقسۇدىكى 5 - ئاتلىقلار پولكى مىللىي ئارمىيە پولكىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتىگە يول ھازىرلاش مەقسىتى بىلەن تۈيۈقسىز قايتىپ كەتكەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، ئاقسۇ خەلقىدىن غالىجىرلىق بىلەن قانلىق ئۆچ ئالدى. ئۇنىڭلىق بىلەن، مىللىي ئارمىيە پولكى ئاقسۇغا قايتىدىن ئىگە. ئۇلارنىڭ ئۆچىنى گومىنداڭچىلاردىن ئېلىپ بېرەلە-

مەيتتى، چۈنكى ئۇلار جەددىي رادىئوگراممـا تـاپشـۇرۇ-
ۋالغاندى...

ھۆرمەتلىك كىتابخان، سىز مېنىڭ بۇ تارىخىي قىسسەمنى ئوقۇپ چىققان چاغدا، ئۇنىڭ ئاخىرقى سەھىپىلىرىدىن ۋە خاتىمىنىڭ بۇ قۇرلىرىدىن ئەجەبلەنمىدىڭىزمۇ؟ لوگىكا جەھەتتە غەلىتىلىك ھېس قىلمىدىڭىزمۇ؟ ئەلۋەتتە، سىز بۇلارنى ھېس قىلدىڭىز. چۈنكى سىز ئالىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن، 40 نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىكى تارىخ بولۇپ قالغان ئۇ زامانداكى ۋەقەلەر توغرىسىدا ئىھتىمال ئانچە كۆپ بىلمەيسىز. لېكىن، ئۇلارنى مەن بىلىمەن، چۈنكى مەن شۇ زاماندىن قالغان تىرىك شاھىت. مەن تارىخچى ئەمەسمەن، يېزىقچىلىق ئىشى تارىخچىغا بەرمىگەن ھوقۇقلارنى يازغۇچىغا بېرىدۇ. مەن ئۇ زامانىنىڭ تارىخىنى ئەمەس، بەلكى ئۇ زامانداپ بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر توغرىسىدىكى ئۆز قاراشلىرىمنى بايان قىلمۇاتىمەن، خالاس!...

تارىخنى پۈتۈن بىر خەلق ۋە خەلقلەرنىڭ ئاشكارا داغدۇغىلىق كۈرەشلىرى ۋە قانلىق ئۇرۇشلىرىمۇ يارىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئادەتتە تارىخ كىتابلىرىغا كەم يېزىلىدىغان ياكى يېزىلمايدىغان مەخپىي ئەلچىلەرنىڭ قەتئىي مەخپىي پائالىيەتلىرى، دۆلەت باشلىقلىرى ۋە ھەر خىل سىياسىي كۈچلەر ۋە قوراللىق كۈچلەرنىڭ بېتەكچىلىرى ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان مەخپىي كېلىشىم ۋە بەك سۆزلىرىمۇ يارىتىدۇ، ئەكسى ھالدا بۇ خىل كېلىشىملەر ياكى خەلقئارا ئاشكارا كېلىشىملەرنىڭ ئاشكارا قىلىنمايدىغان ماددىلىرى داغدۇغىلىق، سەلتەنەتلىك كۈرەشلەرنى ھېرىدىلا توختاپ قالغان بوراندەك ھە دېگەندە جىمجىتلۇرۇپمۇ ۋېتەلەيدۇ.

ئۇنداق بولمىغاندا، گومىنداڭ قۇل قىلغۇچىلىرىنىڭ

باش كاتتىبەشى جياڭ جېيشى ئۇرۇمچىدىن ئۆزىنگە، ئۇرۇمچىنىڭ ئىككى - ئۈچ كۈنگە قالماي قولدىن كېتىش مۇمكىنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ، جەددىي ھەربىي ياردەم تەلەپ قىلىپ ئەۋەتىلگەن تېلېگراممىنى پەرۋاسىزلىق بىلەن ئۈستەلگە تاشلاپ قويۇپ، جاۋاب كۈتۈپ تۇرغان سەنمۇجاڭغا: «ئۇلار ھودۇقمۇ بولىدۇ، مىللىي ئارمىيە ئۇرۇمچىگە كىرمەيدۇ، مانا دەر-ياسىدىن ئۆتمەيدۇ» دېگەن بولاتتى.

جياڭ جېيشى ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخىي شارائىتنا، ئىشەنچلىك خەلقئارا كاپالەتكە ئىگە بولمىغان بولسا، مىللىي ئارمىيىنىڭ شىددەتلىك بۆسۈپ كېتىۋاتقان ھەربىي قىسىملىرىغا بېرىلىدىغان كۈتۈلمىگەن رادىئوگراممىنىڭ مەزمۇنىدىن ئالدىن خەۋەرلەندۈرۈلمىگەن بولسا، يۇقىرىقى سۆزنى ئېيتمىغان بولاتتى. ئۇنىڭ مىللىي ئارمىيە بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشى، ھەتتا رادىئو نۇتقى سۆزلەپ، «چېگرا رايونلاردىكى مىللەتلەرگە» مىللىي باراۋەرلىك ھوقۇقى، ھەتتا ئاپتونومىيە بېرىشكە ۋەدە قىلغانلىقى بىت چىت بولۇۋاتقان ھەربىي كۈچىنى ياماشتۇرۇشقا پۈرسەت يارىتىشنى، ئاخىرقى ھېسابتا، بۇ زېمىندىكى قۇل قىلغۇچى ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىشنى مەقسەت قىلغان بىر خىل نەيرەڭ ئۇزلۇق ۋە ئالدامچىلىق ئىدى، خالاس. ۋەقەلەرنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئۈستىلىق بىلەن قۇرۇلغان قىلتاق ئىكەنلىكىنى، گومىنداڭنىڭ بۇ يەردىكى مىللەتلەرگە تەڭلىك ھوقۇقى بېرىش سەمىمىيىتىنىڭ ھەرگىزمۇ يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

شۇنداق، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى خەلقىمىزنىڭ مىللىي باراۋەرلىككە ۋە ئازادلىققا ئىگە بولۇشىنى ھەرگىزمۇ ئالمايتتى. ئۇلار خەلقىمىزنى چېگرادىكى بەدۋىلەر، بۇ

زېمنگه ئارتۇق تۆرىلىپ قېلىپ ئۆزلىرىگە كۆپ ئاۋارىچىلىق تۇغدۇرۇپ بەرگەن غەيرىيلەر، دەپ بىلەتتى. ئۇلارنىڭ ئويلايدىغىنى بۇ زېمىندىكى خەلق ئەمەس، بەلكى زېمىننىڭ ئۆزى ئىدى، بۇ زېمىننىڭ كەڭلىكى، تاغۇ دەريا، ئورمان - يايلاقلىرى، يەر ئاستى ۋە يەر ئاستى بايلىقلىرى ئىدى. ئۇلار «بۇ گۆھەر ماكان» نى ئېغىزلىرىدىن شۆلگەيلىرىنى ئاققۇزۇپ ماختىشاتتى. بۇ يەرنىڭ خەلقى بولسا، ئۇلارغا قۇل بولۇشى، كېچە - كۈندۈز ھايۋانلارنىڭ ئىشلەپ ئۇلار ئۈچۈن بايلىق ۋە مەنپەئەت يارىتىشى، ئومۇمىي نامراتلىق، ساۋاتسىزلىق، نادانلىق ئىچىدە ياشىشىمۇ، خالىغانچە قىرغىن قىلىنىپ قانغا غەرق قىلىنىشىمۇ، بۇلاڭ - تالاڭغا ئۇچرىسا ياكى قىز - چوكانلىرى ئاياغ - ئاستى قىلىنىشىمۇ غەلىتە قىلماسلىقلىرى، يورۇق دۇنيادا تىرىك ئەرۋاھنىڭ لېگىشىپ يۈرگەنلىرىگە شۈكرى قىلىشلىرى، قانداقتۇر مىللىي باراۋەرلىك، ئازادلىق، ھاكىمىيەت ھوقۇقى دېگەنلەرنى ھەرگىزمۇ ئېغىزغا ئالماسلىقلىرى لازىم ئىدى.

مىللىي ئارمىيىدىن تىنچلىق سۆھبىتى تەلەپ قىلغان بۇ گومىنداڭچىلار يەنە ئىنتايىن سەمىمىيەتسىز، قارا كۆڭۈل، ياۋۇز نىيەتلىك ۋە ئۇچىغا چىققان مەككار ۋە ھىيلىگەر بىر تائىپە بولۇپ، ئۇلار سەمىمىيەتنى نادانلىق، ئاق كۆڭۈللۈك ۋە خەيرخاھلىقنى ئەخمەقلىق، تۆزۈك ۋە تۇغرىلىقنى ئاددىيلىق دەپ بىلەتتى، سۆيمەستچىلىكنى، ھىيلىگەرلىكنى، ئىككى يۈزلىمىلىك ۋە ساختىپەزلىكنى بىلىمگەن ئادەملەرنى ئادەم قاتارىدا سانىمايتتى. ئۇلارنىڭ قۇۋۇ تۆلكىگە ئوخشايدىغان بۇ ماھىيىتىنى ئۇلارنىڭ سىياسىي تەبىئىتى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرى، ھاكىمىيەتچىلىك تارىخى ۋە ئورتاق خاراكتېرى بەلگىلىگەنىدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قى-

لىدۇ، دەپ ئىشىنىش ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەقلىق ئىدى، ۋەقەلەرنىڭ كېيىنكى بېرىشى بۇنى قەدەمدە بىر كۆرسىتىپ بەردى.

ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى بىردىنلا توختاپ، قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ رەھبەرلىرى تىنچلىق سۆھبىتىگە تەييارلىنىشقا باشلىدى. ئۇلار ئىنتايىن سەمىمىيەتلىك ۋە بەكمۇ ئاددىيلىق بىلەن گومىنداڭدىن مىللىي باراۋەرلىك ھوقۇقى ئېلىشنى ئۈمىد قىلاتتى ياكى ئۇلار شۇنداق ئۈمىد قىلىشقا مەجبۇر قىلىنغان بولسا كېرەك. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتىگە قاتنىشىدىغان ۋەكىللىرى بولۇپ ئەخمەتجان قاسىمى، رەھىمجان سابىر ھاجىيوپ، ئوبۇلخەيرى تۆرەلەر بەلگىلەندى. گومىنداڭ تەرەپ سۆھبەت ۋەكىللىكىگە ئۆزلىرىنىڭ مەشھۇر سىياسەتچىسى جاڭ جۈجۇڭنى بەلگىلىدى ھەمدە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنى ۋۇ جۇڭشىنىڭ ئورنىغا ئۆلكە رەئىسى قىلىپمۇ تەينىلىدى.

تىنچلىق سۆھبىتى 1945 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئۇرۇمچى شەھىرىدە باشلاندى، بۇ ۋاقىت دەل نىلقىدا باشلانغان قوراللىق كۈرەشكە توپتوغرا بىر يىل تولغان خاتىرە كۈنىگە توغرا كەلدى.

گومىنداڭ تەرەپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ ئەكسىچە، سۆھبەتكە سەمىمىي تەييارلانمىغانىدى. ئۇلارنىڭ ئۇرۇش لىنىيىلىرىدە ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى توختىتىشى يالغان تەسىرات پەيدا قىلىش ئۈچۈن بولغان بولۇپ، ئۇلار ئەسلىدە يەتتە ئاشكارا مۇداپىئەدىن يوشۇرۇن مۇداپىئەگە كۆچكەنىدى، ئۇلار سۆھبەت ئۈستىلىدىمۇ ھىيلىگەرلىك قىلدى، ئۇلار سۆھبەت ئارقىلىق ئۇرۇش سەپلىرىدە قولدىن بەرگەن يەرلەرنى قايتۇرۇۋېلىشنى، تارتقان زىيانلىرىنى تولدۇرۇۋېلىشنى كۆز-

لەيتتى. شۇڭلاشقا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرىگە ھەر قېتىملىق تالاش - تارتىش ۋە بەس - مۇنازىرىدە، ھەتتا، ھەر بىر ئېغىز سۆزدىمۇ ناھايىتى سەزگۈر بولۇشقا توغرا كەلدى. شۇڭلاشقا، سۆھبەتنىڭ جەريانى ناھايىتى جاپالىق بولۇپ، 70 نەچچە كۈن سوزۇلدى. ئاخىر، بۇ سۆھبەت 1946 - يىل 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئاياغلىشىپ، 11 ماددىلىق بىتىم تۈزۈلدى ۋە بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇش قارارى چىقىرىلدى.

قەغەز يۈزىدىكى بىتىم ۋە قەغەز يۈزىدىكى قارارغا ئېرىشىمەك ئۈشۈنچىۋالا تەسكە چۈشتى، ئەمما بۇلار تېخى قەغەز يۈزىدىكى نەرسىلەر ئىدى. گومىنداڭ قۇل قىلغۇچىلىرى بۇ ئارقىلىق پەقەت قوزغىلاڭچى خەلقنى ئالداپ ۋە بىخۇدلاشتۇرۇپ، ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈشنىلا كۆزلىگەنىدى. ۋەقەنى پەسەيتىپ ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئۇلار ھەدىگەندە ئېرىشەلمىگەن نەرسىلەرگە ئاستا - ئاستا ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى، بۇگۈن يېتەلمىگەن مەقسەتگە ئەتە ياكى ئۈندىنمۇ كېيىنرەك يېتەلەيدىغانلىقىنى بىلەتتى. بۇ خىل يىراقنى كۆرەرلىك ۋە سەۋرچانلىق، تېرنى بەكمۇ يىراقلاردىن يېيىپ كېلىش ئۇلارغا مەككار فېئودال خانلاردىن قالغان ھاكىمىيەتچىلىك مىراسى بولۇپ، بىتىم قىلىپ تۈزۈلگەن، قارار قىلىپ چىقىرىلغان، ھۆججەت قىلىپ يېزىلغان، ۋەئىسكا قىلىپ ئېسىلغان ۋە گېزىت - رادىئولاردا تەشۋىق قىلىنغان نەرسىلەر ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەمەيتتى. بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى خەلق كۆپچىلىكى ۋە خەلقئارا جامائەت پىكرى ئالدىدا ساختا تەسىرات پەيدا قىلىشنىلا مەقسەت قىلاتتى. خالاس. بۇ خىل يالغان ۋەدىلەر كىچىك بالىغا يېغلىمسۇن دەپ سېلىپ قويغان قۇرۇق سوسكىدەكلا بە-

نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭدىن بوۋاقنىڭ ئاغزىغا بىر تېممىمۇ سۈت تامماйتتى.

گومىنداڭچىلار بۇ قېتىمقى دەل مۇشۇ مەجەزى بويىچە ئىش كۆردى، بۇ خىل ئادىتىگە ئازراقمۇ خىلاپلىق قىلالمىدى.

70 نەچچە كۈنلۈك جاپالىق سۆھبەت ئارقىلىق، قەغەز يۈزىدە تۈزۈلگەن 11 ماددىلىق بىتىمنىڭ ئاساسىي ماددىلىرى مۇنۇلاردىن ئىبارەت ئىدى:

1 - ماددا: ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۇلار ئىشەنگەن يەرلىك خەلقلەردىن مەمۇرىيەت خادىملىرىنى سايلاشقا ھوقۇق بېرىدۇ. بۇ ھوقۇقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى تەرتىپ بەلگىلىنىدۇ:

ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىنكى ئۇچ ئاي ئىچىدە، ھەر بىر ناھىيە خەلقى ناھىيىلىك كېڭىشى ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرىنى تەشكىل قىلىپ چىقىدۇ، ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملارنى سايلايدۇ. ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مۇئاۋىنلىرى يەرلىك خەلق تەرىپىدىن كۆرسىتىلىپ، ئۇلۇكلۈك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلىدۇ. ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى ئۇلۇكلۈك كېڭەش ھەيئىتىنى سايلايدۇ، ئۇلۇكلۈك كېڭەش ھەيئىتى خەلق رايىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۇلۇكلۈك ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىكتىنى تەكشۈرىدۇ ۋە ئۇنىڭ خىزمىتىگە ياردەملىشىدۇ.

3 - ماددا: دۆلەت ئىدارىلىرى، مەمۇرىي ئىدارىلەر، سوت ئىدارىلىرىنىڭ ھۆججەتلىرى خەنزۇ تىلى بىلەن مۇسۇلمان مىللەتلەرنىڭ تىللىرىدا تۈزۈلىدۇ. ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىگە ۋەتىلىدىغان خەلق ھۆججەتلىرىنىڭمۇ شۇ خەلقنىڭ ئۆز

تىلمدا تۆزۈلۈشىگە ئىجازەت بېرىلمىدۇ.

4 - ماددا: باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇش - ئوقۇتۇش ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىلىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ؛ ئالىي مەكتەپلەردە دەرسلەر ئېھتىياجغا قاراپ، خەنزۇ تىلى ياكى مۇسۇلمان مىللەتلەرنىڭ تىللىرىدا ئۆتۈلىدۇ.

5 - ماددا: ھۆكۈمەت مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي سەنئەتنىڭ ھۆرلۈك بىلەن تەرەققىي ئېتىشىنى تەمىن قىلىدۇ.

6 - ماددا: ھۆكۈمەت مەتبۇئات، يىغىلىش ۋە نۇتۇق - سۆزلەردە ھۆرلۈكنى تەمىن ئېتىدۇ.

9 - ماددا: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەت ئەزالىرى 25 كىشىگە كۆپەيتىلىدۇ، بۇلارنىڭ ئون نەچچىنى مەركىزىي ھۆكۈمەت تەيىنلەيدۇ، 15 نەچچىنى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىدۇ.

10 - ماددا: مىللىي ھەربىي قىسىملار تەشكىل قىلىنىدۇ، بۇ قىسىملار مۇسۇلمان خەلقلەردىن بولۇشى شەرت. بۇ مىللىي قىسىملار ۋە قوزغىلاڭچى ھەربىي قىسىملار دۆلەت تەركىبىگە مۇئاپىق قوبۇلۇپ، قايتىدىن تەشكىل قىلىنىدۇ. ئەسكەرلەرنى ئوقۇتۇش ۋە كوماندا بېرىش ئىشلىرى ئۇيغۇر ۋە قازاق تىللىرىدا بولىدۇ. بۇ قىسىملارنىڭ قوماندانلىرى ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ۋە ئۇنۇانلىرىنى ساقلاپ قالىدۇ. مەركەزنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرى مىللىي ھەربىي قىسىملار تۇرغان رايونلارغا تۇرۇنلاشتۇرۇلمايدۇ. مەركەزنىڭ ئەسكەرلىرى ۋە مىللىي ھەربىي قىسىملار بىر - بىرىگە قارشى ھېچقانداق دۇشمەنلىك ھەرىكەتلىرىدە بولماسلىقى شەرت. بۇ ئەسكەرىي قىسىملارنىڭ سانى، مىقدارى ۋە تۇرىدىغان تۇرۇنلىرى ھەققىدە ئايرىم مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئايرىم قوشۇمچە ماددا تۆزۈلۈپ، ئىمزا قويۇلغاندىن كېيىن كۈچكە ئىگە بولىدۇ.

11 - ماددا: ھازىرقى ۋەقەلەرگە ئالاقىدار بولغانلىقى سەۋەبىدىن قاماقتا ئېلىنغان كىشىلەرنىڭ ھەر ئىككى تەرەپ مەسلە ھەل بولۇپ ئون كۈن ئىچىدە باراۋەر قاماقتىن بوشىتىدۇ. ھەر ئىككى تەرەپ كەلگۈسىدە ئۇلارنىڭ ھەرقانداق سەۋەبلەر بىلەن سەۋەتسىز ئۇچرىماسلىقىنى كېپىللەندۇرىدۇ.

11 بىتىمنىڭ قالغان 2 - ، 7 - ، 8 - ماددىلىرى دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى، باج- خىراج، سودا - تىجارەت مەزمۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

بىتىم مۇناسىۋىتى بىلەن، ئۆلكىدە بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىدە، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ مۇئاۋىن باش كاتىپ، رەھىمجان سابىر ھاجىيوپ ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەيپىدىن ئەزىزى ماۋارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى بولۇپ ئورۇن ئالدى.

ئەمما، بۇمۇ «ئېشىكىم كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋالغۇچە» بولدى.

تۆزۈلگەن بىتىمنىڭ سىياسى قۇرۇلمىسى تۇرۇپلا، گومىنداڭ ئۇنى ئىجرا قىلىشتىن باش تارتتى، بۇ يەردىكى مىللەتلەرنى مۇناپىقلىق بىلەن ئالدىغانلىقىنى ئاشكارا قىلىپ قويدى.

گومىنداڭ ئۆزلىرى تىزگىنلەپ تۇرغان رايونلاردا، بىتىم بويىچە، بىتىمدا بەلگىلەنگەن تەرتىپ بويىچە ئېلىپ بېرىلىشى كېرەك بولغان سايلاملارغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى، خەلقئارا ۋەدە قىلىنغان سايلام ھوقۇقىنى بەرمىدى. ئاقسۇ، يەكەن، خوتەن ۋىلايەتلىرىدە دېموكراتىك سايلام ئاياغ - ئاستى قىلىندى. گومىنداڭ ھەربىي قىسىملىرىنى ۋە قوراللىق ساقچىلىرىنى ئىشقا سالدى. شۇ قېتىمقى سايلام ھەرىكەتلىرىدە، كۆچادا ئۇچ ئادەم ئېتىپ ئۆلتۈرۈلۈپ، تۆت ئادەم ياردار قىلىندى، چىرىيدە تۆت ئادەم ئېتىپ ئۆلتۈرۈلۈپ، يەتتە ئادەم ياردار قىلىندى.

هیلىگەر گومىنداڭچىلار ۋاقتىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ تىزگىنلەپ تۇرغان بازىلارغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا باشلىدى. گومىنداڭ قىسىملىرى 1947 - يىلى 2 - ئايدا، شۇ چاغدا ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيلىقىنى ئۆتەۋاتقان ئوسمانىنى قۇرال - ياراغ، ئوق - دورا ۋە باشقا زۆرۈر ھەربىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەپ، ئۇنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھاكىمىيىتىگە قارشى قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە قۇتراتتى. شۇ يىلى 11 - ئايدا ساۋەنده گومىنداڭنىڭ قۇترىتىشى بىلەن قالىبەك - تاكمانلار توپىلاڭ كۆتۈردى. ئەمما، بۇ توپىلاڭلارنىڭ ھەممىسى مىللىي ئارمىيە تەرىپىدىن تېزلىك بىلەن باستۇرۇپ تاشلاندى.

گومىنداڭچى مۇناپىقلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىن قاتناشقان ۋەكىللەرگە بېسىم ئىشلىتىش ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتىي بىخەتەرلىكىگە يېشۈرۈن سۇيىقەست قىلىش قەستىده، ئۈرۈمچىده 25 - فېۋرال قانلىق ۋەقەسىنى پەيدا قىلدى. بۇ ۋەقەده، گومىنداڭچىلار زور بىر تۈركۈم ھەربىلىرىنى پۇقراچە ياساندۇرۇپ، ئۇلارغا ئىشپىيون، پايلاقچىلىرىنى ۋە يالالۇبلىنغان كاللىكبسەر لۆكچەكلەرنى قوشۇپ، «نامايىش» ئۇيۇشتۇرۇپ، بۇ «نامايىشچىلار» نى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ۋەكىللىرىنى قورشۇۋېلىشقا ئەۋەتتى. بۇ «نامايىشچىلار» ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ئىككى نەپەر مۇھاپىزەتچىسى بىلەن، بىر نەپەر شوپۇرىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، ئۇلار، پۇقراچە كىيىندۇرۇلگىنى بىلەن، ئادەتته ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان قورالىمىرىنى ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇپ قالمىغان «نامايىشچىلار» ئىدى. ئۇندىن كېيىن ئۇلار، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە باستۇرۇپ بېرىپ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلارنى قورشىۋالدى، ئۇلار شۇ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمنى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىمۇ ئېتىپ تاشلاشتىن تەپتارتمىغان بولار ئىدى، ئەمما، ئاڭىچە، بۇ ۋەقەدىن سېپىل تېشىدىكى كەڭ خەلق خەۋەر تېپىپ

قالدى. نەچچە مىڭلىغان خەلق گومىنداڭچىلارنىڭ شەھەر دەرۋازىلىرىنى تاقىۋالغانلىقىغا، سېپىل ئۈستىگە پىلىموتلارنى ئورنىتىپ قوراللىق پوپوزا يۈرگۈزگەنلىكىگە قارىماي، كۆكرەك كېرىپ باستۇرۇپ بېرىپ، شەھەرنى مۇھاسىرىگە ئالدى. بۇنىڭ بىلەن، گومىنداڭچىلار ئەخمەتجان قاسىمى باشچىلىقىدىكى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ۋەكىللىرىگە قول سىلىشقا پېتىنالماي، ئۇلارنى زىيان - زەخمەتسىز قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى.

بۇ ۋەقە، 11 ماددىلىق بىتىمنىڭ قۇرۇق قەغەزگە ئايلانغانلىقىنى، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭمۇ ئەمدىلىكتە شەكىلەن بولسىمۇ مەۋجۇت بولماي قالغانلىقىنى كۆرسەتتى، دېمىسىمۇ، گومىنداڭ تىنچلىق كېلىشىمىنىڭ ئىجراسىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشتىن ئۇنى ئاشكارا يوققا چىقىرىشقا ئۆتكەنىدى. 1947 - يىلىنىڭ 8 - ئېيىغا كەلگەنده، گومىنداڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىكى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ۋەكىللىرىنىڭ ئورنىغا ئۆزلىرىنىڭ كەتمىنىنى چاپىدىغان سادىق مالايلىرىنى سىغداپ كىرگۈزدى. بۇ كىشىلەر قارىماققا يەرلىك مىللەتلەردىن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار يەرلىك مىللەتلەرنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان، ئۇلار ئۇچۇن جان تىكىدىغان كىشىلەردىن ئەمەس ئىدى، ئەكسىچە، ئۇلار بۇ مىللەتلەرنىڭ مىللىي ساقچىلىرىدىن بولۇپ، ھەر بىر ئىشتا گومىنداڭچى خوجايىنلىرىنىڭ مىللىي مەنپەئەتىپەرەسلىك ۋە مىللىي ھۆكۈمرانلىق سىياسىتى ئۇچۇن جان كۆيدۈرىدىغان سىياسىي بېدىكلەر ئىدى. شۇنداق قىلىپ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار نائىلاج ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغا قايىتتى. گومىنداڭچىلارنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئەلپازىدىن قارىغاندا، ئەگەر ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا قۇدرەتلىك مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى بولمىغان بولسا، ئۈرۈمچى خەلقىنىڭ غەزەپلىك نامايىشلىرى پارتلىمىغان بولسا، ئۇلار ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلارنى

هەرگىزمۇ تىرىك قويۇپ بەرمىگەن، ئەكسىچە، يىڭ زېڭشىڭ تۆمۈر خەلپىنى، شېڭ شىمەي غوجامنىيازنى ئۇرۇمچىگە ئالداپ ئەكىرىپ، كېيىن قورالسىزلاندۇرۇپ يەۋەتكىنىدەك، يەۋەتكەن بولار ئىدى. غوجامنىيازمۇ ئۇرۇمچىگە كېلىپ بىر يىلچە مۇئاۋىن رەئىس (خو فۇجۇشى) بولۇپ، كېيىن شېڭ شىمەي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. ئۆلۈكى كېچىسى ئۇرۇمچى كوچىلىرىغا تاشلاپ قويۇلغانىدى.

ئوخشاشمىغان دەۋرلەردە، ئوخشاشمىغان تارىخىي شارائىتلاردا كۆتۈرۈلگەن بۇ خەلق قوزغىلاڭلىرى، بۇ كەڭ دىياردىكى مەھكۇم مىللەتلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قۇل قىلىنىشىغا، بوزەك بۇتىلىشى ۋە خارلىنىشىغا ھەرگىزمۇ تاقەت قىلىپ تۇرالمايدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ مىللىي باراۋەرلىك ھوقۇقى ۋە ئازادلىقى ئۈچۈن ھەدىگەندە ئوت يالقۇنىدەك كۆتۈرۈلۈپ، جان تىكىپ كۈرەش قىلىدىغانلىقىنى، كەڭ كۆلەملىك، قانلىق ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى ئوگۇشلۇق قانات يايدۇرالايدىغانلىقى ۋە ھەربىي ھەرىكەتلەردە غەلبە قىلالايدىغانلىقىنى، ئەمما قۇۋلۇق ـ شۇملۇق ۋە ھىيلە ـ مىكىرگە دۇچ كەلگەندە، ئۆز دۈشمەنلىرىنىڭ ماھىيىتىنى خاتا مۆلچەرلەپ، ئوڭايلا ئالدىنىپ، بىردىنلا مەغلۇپ بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. يېقىنقى زامان تارىخىدا، خەلقىمىز ئېلىپ بارغان كۆپ قېتىملىق كۆتۈرۈلۈشلەر ۋە كۈرەشلەرنىڭ ھەربىي جەھەتتىن غەلبە قىلىپ تۇرغان ئەھۋالدىمۇ پاجىئە بىلەن نەتىجىسىز ئايىغلاشقانلىقى مانا شۇ سەۋەبتىن بولغان.

ئەمما، خەلقىمىزنىڭ مۇشۇ ئەسىرنىڭ 40 ـ يىللىرىدا ئېلىپ بارغان داغدۇغىلىق قوراللىق كۈرەشلىرى تامامەن نەتىجىسىزمۇ بولۇپ قالمىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ زامانىۋى قوراللىق كۈچلىرىگە ـ مىللىي ئارمىيىگە تايىنىپ تۇرۇپ پۈتۈن شىمالىي شىنجاڭ رايونىنى دېگۈدەك ئۆزىنىڭ

تىزگىنلەپ، كومىتداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرىنى مەدىر ـ سەدىر قىلغۇزماي، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ يولداش ۋاڭ جېن قوماندانلىقىدىكى قىسىملىرىنىڭ شىنجاڭغا ئۇرۇشسىز، ئوگۇشلۇق كىرىپ ئورۇنلىشىشىغا ۋە جايلاردا ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەتلەرنى تەشكىللىشىگە پايدىلىق تارىخىي شارائىت يارىتىپ بەردى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ۋە ئۇنىڭ مىللىي ئارمىيىسى يېتىشتۇرگەن نەچچە ئونمىڭلىغان مەمۇرىي ۋە ھەربىي كادىرلار 1957 ـ يىلى ۋە 1962 ـ يىلىغا قەدەر ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ۋە ھەر خىل ئىجتىمائىي ئىسلاھاتلارنىڭ ئوگۇشلۇق قانات يېيىشى ئۈچۈن ئاكتىپ خىزمەت قىلدى. ئۇلارنىڭ يەنە بىر قىسمى ئۆز خىزمەتلىرىنى تاكى 1980 ـ يىللارغا قەدەر داۋاملاشتۇرۇشقا مۇۋاپىق بولالىدى. ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئۇلار ياشانغان دەۋرىگە قەدەم قويۇپ، ئىلگىرى ـ ئاخىر پېنسىيگە چىقتى ۋە ئاخىرقى ئۆمرىنى ئارام بىلەن خاتىرجەم ئۆتكۈزمەكتە. مەنمۇ ئەنە ئاشۇلارنىڭ بىرى بولۇپ، پېنسىيىدە ياشاۋاتقىنىمدىن ۋە ئاراسىدا پېنسىيە تۇرمۇشىدا. يېتەرلىك ۋاقىتقا ئىگە بولۇپ، بۇ كىتابىمنى يېزىپ چىقتىم.

مېنىڭ بۇ كىتابىتا يازمىقچى بولغانلىرىم تۈگىدى.

1985 ـ يىل 5 ـ ئاي. ئورۇمچى.

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر پەيزۇللا

ISBN7-5371-0172-2/I·70(民文)

باھاسى: 4.50 يۈەن